

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیه السلام

www.ghaemiyeh.com
www.ghaemiyeh.org
www.ghaemiyeh.net
www.ghaemiyeh.ir

تعمیر

الذکر والظلال

کتابت و تصانیف

جامعہ کبیرہ

ہند

مدرسہ دارالعلوم

پہن میں سیدانی درو آبادی

۱۹۰۰

پہن میں

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شرح زیارت جامعه کبیره

نویسنده:

حسین همدانی درود آبادی

ناشر چاپی:

مسجد مقدس جمکران

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۲۲	شرح زیارت جامعه کبیره
۲۲	مشخصات کتاب
۲۲	سخن ناشر
۲۳	زیارت جامعه کبیره
۲۹	زیارت وداع
۳۰	شرح حال مؤلف
۳۱	تألیفات آن جناب
۳۴	درباره شرح زیارت جامعه
۳۹	مقامات وجود
۴۳	پیشگفتار
۴۵	در دوستی اهل بیت
۴۷	در تضرع و زاری و عنایت ربانی به مؤلف
۵۰	در این که جام را از امام رضا گرفت
۵۱	مقدمه (در این که الفاظ برای معانی واقعی وضع شده اند)
۵۳	در این که تأویل به نظر عالمان تفسیر است
۵۷	در ادب زیارت
۵۷	در حقیقت زیارت
۵۸	در تفسیر عرفانی طهارت و غسل و زیارت
۵۸	در حکمت تکبیرهای قبل از زیارت
۶۰	در ارکان اسم الله
۶۲	السَّلَامُ عَلَیْكُمْ
۶۲	در معنای سلام
۶۳	سلام از اسماء خداوند است
۶۵	یا أَهْلَ بَيْتِ النَّبِيِّ
۶۵	در معنای حقیقت نبوت
۶۶	در عالم حیرت (و عالم موت)
۶۷	در مرتبه ذکر
۷۰	سدره المنتهی چیست؟
۷۰	مرتبه سوم چیست؟
۷۴	در مرتبه اهل بیت و معنای آن
۷۵	روایاتی درباره اهل بیت از عامه و خاصه

۹۴	نتیجه گیری از روایات
۹۸	در مراتب حقیقت
۹۸	در عدم اشاره به ذات و صفات
۱۰۹	در حقیقت محمدیه
۱۱۲	در تحلیل طینت
۱۱۳	در خلقت عقل
۱۱۴	تذکراتی درباره عقل
۱۲۰	و مَوْضِعُ الرِّسَالَةِ
۱۲۰	و مَوْضِعُ الرِّسَالَةِ
۱۲۱	مقامات سه گانه عالم شهادت
۱۲۲	در ارکان مراتب سه گانه
۱۲۳	در علم خدای تعالی
۱۲۵	در پیاده شدن اسماء در عوالم و معنای ماه های سال
۱۳۱	در اشتقاق اسماء
۱۳۵	در حقیقت نبوت
۱۳۷	در حضور حقیقت نبوت و ولایت در همه
۱۳۷	و مُخْتَلَفِ الْمَلَائِكَةِ
۱۴۴	و مُهَيَّبِ الْوَحْيِ
۱۴۴	در معنای وحی
۱۴۸	در تفاوت رسول و نبی و امام و محدث
۱۵۰	در مراتب نبی و رسول و محدث
۱۵۲	در مراتب سالکان
۱۵۸	و مَعْدِنِ الرَّحْمَةِ
۱۵۸	در معنای رحمت
۱۶۲	در اعتبارات صفات
۱۶۵	و حُرَّانِ الْعِلْمِ
۱۶۵	و حُرَّانِ الْعِلْمِ
۱۶۵	در اطلاقات علم
۱۷۲	مثالی برای احاطه علمی حق تعالی
۱۷۴	در چگونگی تعلق علم به حوادث آینده
۱۷۶	در معنای بداء
۱۷۹	در این که ائمه مظهر علم خداوندند
۱۸۱	امام مبین کیست؟

- ۱۸۲ در زیادت لحظه به لحظه علم امام
- ۱۸۳ در شب قدر چه می گذرد؟
- ۱۸۷ بدء پیدایش علم تازه نیست
- ۱۹۴ در پیمان هایی که از انبیاء گرفته اند
- ۱۹۶ وَ مُتَنِّهِی الْجَلْمِ
- ۱۹۶ وَ مُتَنِّهِی الْجَلْمِ
- ۱۹۶ در معنای عقل و خرد
- ۱۹۹ وَأُصُولُ الْكُرْمِ
- ۱۹۹ وَأُصُولُ الْكُرْمِ
- ۲۰۰ میثاقی که خدا از پیامبران گرفت چه بود؟
- ۲۰۲ وَ قَادَةَ الْأُمَمِ
- ۲۰۲ وَ قَادَةَ الْأُمَمِ
- ۲۰۲ در سز و علانیه محمد و آل محمد
- ۲۱۵ وَأَوْلِيَاءَ التَّمَمِ
- ۲۱۵ وَأَوْلِيَاءَ التَّمَمِ
- ۲۱۷ وَ غَنَاصِرِ الْأَنْزَارِ
- ۲۱۷ در جامعیت کمالی انسان
- ۲۱۹ در این که اخبار طینت دو دسته اند
- ۲۲۳ در عدم تنافی اخبار طینت با اختیار
- ۲۲۸ در معنای طینت
- ۲۲۹ در عهد الست
- ۲۳۱ در طینت محمد و آل محمد
- ۲۳۲ اختیار در دیگر موجودات
- ۲۳۷ وَ دَعَائِمِ الْأَخْيَارِ
- ۲۳۷ وَ دَعَائِمِ الْأَخْيَارِ
- ۲۳۸ در حقیقت عبودیت
- ۲۴۳ مراتب عبودیت
- ۲۴۶ در تفاوت رتبی ولایت خدا و رسول و ائمه
- ۲۵۱ مراتب ولایت
- ۲۵۶ در این که زمین از آن امام است
- ۲۵۸ وَ سَانَةَ الْعِبَادِ
- ۲۵۹ وَأَرْكَانَ الْبِلَادِ
- ۲۵۹ وَأَرْكَانَ الْبِلَادِ
- ۲۶۰ گسترش ولایت در همه

- مراد از امانت چیست؟ - ۲۶۱
- وَأَنْبَاءِ الْإِيمَانِ - ۲۶۷
- در معنای ایمان - ۲۶۷
- در این که هر عضوی ایمانی ویژه به خود دارد - ۲۷۰
- در شناخت حقیقی خدا - ۲۷۳
- در این که ادراک اکتناهی خدا محال است - ۲۷۸
- وَأَمْنَاءُ الرَّحْمَنِ - ۲۸۲
- وَسُلَالَةَ التَّيْبِينِ - ۲۸۳
- وَسُلَالَةَ التَّيْبِينِ - ۲۸۳
- لطیفه ای در معنای این که امه از نسل پیامبران - ۲۸۴
- وَصَفْوَةَ الْمُرْسَلِينَ - ۲۸۵
- وَعَثْرَةَ خَيْرِهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَرَحْمَةَ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ - ۲۸۷
- وَعَثْرَةَ خَيْرِهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَرَحْمَةَ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ - ۲۸۷
- چرا پیامبر ما حبیب الله نامیده شده است - ۲۸۸
- سر خانمیت - ۲۹۰
- رمز گرینش محمد و آل - ۲۹۳
- در همیشگی بودن خلقت - ۳۰۰
- در غیر متناهی بودن عوالم - ۳۰۲
- در تفویض به پیامبر - ۳۰۳
- السَّلَامُ عَلَى أَيْمَةِ الْهُدَى - ۳۰۴
- السَّلَامُ عَلَى أَيْمَةِ الْهُدَى - ۳۰۴
- در معانی هدایت - ۳۰۵
- چرا قرآن همیشه زنده است - ۳۰۶
- وَمُضَابِيحِ الدُّجَى - ۳۰۶
- وَمُضَابِيحِ الدُّجَى - ۳۰۶
- تفسیری کوتاه از آیه نور - ۳۰۶
- وَأَغْلَامِ التَّقَى - ۳۱۵
- وَأَغْلَامِ التَّقَى - ۳۱۵
- در معانی تقوی - ۳۱۵
- مقدمه ای در بیان حقیقت تقوی - ۳۱۵
- در معنای عقل و جهل - ۳۲۰
- دستور العمل امام صادق (ع) در هنگام خواب - ۳۲۴
- وَدَوَى التَّهْمَى - ۳۲۹
- وَدَوَى التَّهْمَى - ۳۲۹

- ۳۳۰ در تفاوت قرآن و فرقان
- ۳۳۲ وُأُولَى الْجَنَّةِ وُأُولَى الْجَنَّةِ
- ۳۳۳ وَ كَيْفَ الْوَرَى وَ كَيْفَ الْوَرَى
- ۳۳۵ وَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ وَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ
- ۳۳۸ وَالْمَثَلِ الْأَعْلَى وَالْمَثَلِ الْأَعْلَى
- ۳۴۲ وَالذُّغْوَةَ الْحُسْنَى وَالذُّغْوَةَ الْحُسْنَى
- ۳۴۲ اهل بیت دعوت حسنی حضرت ابراهیم(ع) هستند
- ۳۴۶ وَ خَجَّجَ اللَّهُ عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ الْأُولَى وَ زَحَمَهُ اللَّهُ وَ بَرَكَاتُهُ وَ خَجَّجَ اللَّهُ عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ الْأُولَى وَ زَحَمَهُ اللَّهُ وَ بَرَكَاتُهُ
- ۳۴۶ در نشانه الست
- ۳۴۹ در این که ائمه(ع) حجّت های آخرتند
- ۳۵۱ السَّلَامَ عَلَى مَنْحَالٍ مَعْرِفَةِ اللَّهِ السَّلَامَ عَلَى مَنْحَالٍ مَعْرِفَةِ اللَّهِ
- ۳۵۱ در معنای معرفت
- ۳۵۳ وَ مُشَاكِبِي تَرْكِهِ اللَّهُ وَ مُشَاكِبِي تَرْكِهِ اللَّهُ
- ۳۵۳ در معنای معرفت در این که فضائل اهل بیت بی شمار است
- ۳۵۵ وَ مَعَادِنِ جُكْمِهِ اللَّهُ وَ مَعَادِنِ جُكْمِهِ اللَّهُ
- ۳۵۵ در معنای حکمت
- ۳۶۰ وَ حَفَظَهُ سِرِّ اللَّهِ وَ حَفَظَهُ سِرِّ اللَّهِ
- ۳۶۰ در مراتب و معانی سز
- ۳۶۵ وَ خَمَلَهُ كِتَابَ اللَّهِ وَ خَمَلَهُ كِتَابَ اللَّهِ
- ۳۶۵ در معنای کتاب
- ۳۶۷ در اوصیاء پیامبران
- ۳۶۹ در این که کتاب واجد حروف اسم اعظم است
- ۳۷۵ امام مبین کیست؟
- ۳۷۷ وَ أَوْصِيَاءِ نَبِيِّ اللَّهِ وَ أَوْصِيَاءِ نَبِيِّ اللَّهِ
- ۳۷۷ در اوصیاء پیامبر خاتم
- ۳۸۲ در لوح اهدایی خدا به پیامبرش در وصیت
- ۳۸۸ وَ دُرِّيهِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ زَحَمَهُ اللَّهُ وَ بَرَكَاتُهُ وَ دُرِّيهِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ زَحَمَهُ اللَّهُ وَ بَرَكَاتُهُ
- ۳۸۸ در استدلال بر این که ائمه ذرّیه پیامبرند
- ۳۹۰ السَّلَامَ عَلَى الدُّعَاءِ إِلَى اللَّهِ السَّلَامَ عَلَى الدُّعَاءِ إِلَى اللَّهِ
- ۳۹۰ در معنای داعی بودن ائمه
- ۳۹۱ وَ الْأَدْلَاءِ عَلَى مَرْضَاهِ اللَّهِ وَ الْأَدْلَاءِ عَلَى مَرْضَاهِ اللَّهِ
- ۳۹۱ وُ الْأَدْلَاءِ عَلَى مَرْضَاهِ اللَّهِ
- ۳۹۲ در این که آل محمد منشای همه خوبی ها و ملکاتند
- ۳۹۶ وَ الْمُسْتَوْرَيْنِ فِي أَمْرِ اللَّهِ وَ الْمُسْتَوْرَيْنِ فِي أَمْرِ اللَّهِ

- ۳۹۶ و الْمُسْتَقْرِّينَ فِي أَمْرِ اللَّهِ
- ۳۹۷ در معنای عرفانی فقر و فنا
- ۴۰۰ وَ التَّائِبِينَ فِي مَخْبَتِهِ اللَّهُ
- ۴۰۰ وَ التَّائِبِينَ فِي مَخْبَتِهِ اللَّهُ
- ۴۰۲ وَ الْمُخْلِصِينَ فِي تَوْجِيدِ اللَّهِ
- ۴۰۲ در اخلاص
- ۴۰۳ سخنی لطیف در منتهای سیر انسان
- ۴۰۴ وَ الْمُطَهَّرِينَ لِأَمْرِ اللَّهِ وَ نَهْيِهِ
- ۴۰۴ هدف خلقت
- ۴۰۶ وَ عِبَادِهِ الْمُكْرِمِينَ الَّذِينَ لَا يَشْفِقُونَ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ
- ۴۰۶ وَ عِبَادِهِ الْمُكْرِمِينَ الَّذِينَ لَا يَشْفِقُونَ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ
- ۴۰۷ درخت آدم چه بوده است؟
- ۴۰۸ السَّلَامَ عَلَى الْأَيْمَةِ الدُّعَاةِ
- ۴۰۸ السَّلَامَ عَلَى الْأَيْمَةِ الدُّعَاةِ
- ۴۰۸ وَ الْقَادَةَ الْهُدَاةِ
- ۴۰۸ در مراتب پیروی از ائمه(ع)
- ۴۱۳ در مرتبه خَلَّتْ
- ۴۱۷ تاویلی از آیه ارائه ملکوت به ابراهیم(ع)
- ۴۲۱ وَ الشَّاهِدَةَ الْوَالِدَةَ
- ۴۲۲ وَ الدَّادَةَ الْخَمَاهُ
- ۴۲۳ وَ أَهْلَ الذَّكْرِ
- ۴۲۴ وَ أَوْلَى الْأَمْرِ
- ۴۲۴ وَ تَقِيهِ اللَّهُ
- ۴۲۶ وَ خَيْرَتِهِ
- ۴۲۶ وَ خَيْرَتِهِ
- ۴۲۷ در این که اسماء شامل اسماء حسنی و اسماء غیر حسنی می شود
- ۴۲۸ در توفیقیت اسماء
- ۴۳۲ وَ حَزْبِهِ
- ۴۳۳ وَ غَيْبِهِ عَلَيْهِ
- ۴۳۳ وَ حَجَّتِهِ
- ۴۳۳ وَ صِرَاطِهِ
- ۴۳۳ صراط چیست؟
- ۴۳۶ وَ نُورِهِ
- ۴۳۸ وَ رَحْمَةَ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ

- ۴۳۸ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ
- ۴۳۸ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ
- ۴۴۰ در تفاوت واحد و احد
- ۴۴۳ كَمَا شَهِدَ اللَّهُ لِنَفْسِهِ وَ شَهِدَتْ لَهُ مَلَائِكَتُهُ وَأَوْلَا الْعِلْمِ مِنْ خَلْقِهِ
- ۴۴۳ در مراتب توحید
- ۴۴۵ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
- ۴۴۵ در معنای عزیز
- ۴۴۸ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ الْمُنْتَجَبُ
- ۴۴۸ وَرَسُولُهُ الْمُرْتَضَى
- ۴۴۹ أَرْسَلَهُ بِالْهُدَى وَ دِينَ الْحَقِّ
- ۴۵۰ «لِيُظَاهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ» (۷۱۶)
- ۴۵۰ در قیام حضرت مهدی (ع)
- ۴۵۱ وَأَشْهَدُ أَنَّكُمْ الْأَيْمَةُ الرَّاشِدُونَ الْمُهْدِيُونَ
- ۴۵۲ الْمَغْضُومُونَ
- ۴۵۲ مقدمه ای برای بیان عصمت
- ۴۵۲ مقدمه ای برای بیان عصمت
- ۴۵۲ نور اول؛ در معنای فطرت و طینت
- ۴۵۷ در خلقت ائمه (ع)
- ۴۵۹ در شرح حجاب ها
- ۴۶۷ در حقیقت محمدیه
- ۴۶۷ در حقیقت محمدیه
- ۴۶۸ نور دوم؛ در حقیقت عصمت
- ۴۶۹ در ارواحی که در ائمه (ع) قرار دارند
- ۴۶۹ در ارواحی که در ائمه (ع) قرار دارند
- ۴۷۶ نور سوم؛ در معنای توبه و انابه معصومین علیهم السلام
- ۴۷۸ در اقسام گناهان
- ۴۹۰ الْمُكَرَّمُونَ
- ۴۹۰ در معنای کرامت ائمه (ع) بر دیگر خلایق
- ۴۹۳ الْمُتَّقُونَ
- ۴۹۳ الْمُتَّقُونَ الصَّادِقُونَ الْمُضْطَفُونَ
- ۴۹۳ مراد از صادقین چیست؟
- ۴۹۴ الْمُطِيعُونَ لِلَّهِ
- ۴۹۴ الْقَوَائِمُونَ بِأَمْرِهِ
- ۴۹۴ الْعَامِلُونَ بِإِزَادَتِهِ

- ٤٩٤ الْفَائِزُونَ بِكَرَامَتِهِ
- ٤٩٤ اصطفاكم بعلمه و ارتضاكم لغيره و اختاركم لیسره و اجتنباكم بقدرته و اعزكم بهداه و حضكم بيزهانه و انتخبكم لنوره و ايدكم بزوجه
- ٤٩٤ اتمه (ع) ظرف علم پروردگارد
- ٥٠٠ و رَضِيكُمْ خُلَفَاءَ فِي اَرْضِهِ
- ٥٠٠ در خلافت اتمه (ع) از خدا
- ٥٠٣ و حَجَجَا عَلَيَّ بَرِيَّتِي
- ٥٠٤ و اَنْصُرَا لِدِينِي
- ٥٠٥ و حَفِظْتُهُ لِسِرِّهِ وَ حَرَمْتُهُ لِعِلْمِي
- ٥٠٥ و مَشَىوُدُّوْا عَلَيَّ كَمِيَّتِي
- ٥٠٥ و تَرَاوَجَمْتُ لَوْحِيهِ
- ٥٠٦ و اَرْكَانَا لِتَوْجِيْدِي
- ٥٠٦ و شَهِدَا عَلَيَّ خَلْقِي
- ٥٠٦ اتمه (ع) شاهدان بر خلقند
- ٥١١ و اَعْلَمَا لِعِبَادِي
- ٥١١ و مَنَارًا فِي بِلَادِي
- ٥١١ و اَدْلَاءَ عَلَيَّ صِرَاطِي
- ٥١٢ عَضَمْتُكُمْ اللّٰهُ مِنَ الرَّوْلِ
- ٥١٥ و اَمْنَكُمْ مِنَ الْفِتَنِ
- ٥١٥ در آرمایش و فتنه ها
- ٥١٨ و طَهَّرْتُكُمْ مِنَ الدَّنَسِ وَ اَذْهَبْتُ عَنْكُمْ الرَّجْسَ وَ طَهَّرْتُكُمْ تَطْهِيرًا
- ٥١٨ در مراتب طهارت اتمه (ع)
- ٥٢١ فَعَظَّمْتُمْ جَلَالَهُ
- ٥٢١ و اَكْبَرْتُمْ شَأْنَهُ
- ٥٢١ در معنای تکبیر
- ٥٢٣ و مَجَّدْتُمْ كَرَمَهُ
- ٥٢٣ در عینیت صفات حق با ذات
- ٥٢٨ اَدْمَنْتُمْ ذِكْرَهُ
- ٥٢٨ در ذکر خدا
- ٥٢٩ وَ وَكَّدْتُمْ مِيثَاقَهُ
- ٥٢٩ در میثاق
- ٥٣٠ وَ اَحْكَمْتُمْ عَقْدَ طَاعَتِي
- ٥٣١ وَ نَصَحْتُمْ لَهٗ فِي الشَّرِّ وَ الْعِلَابِيهِ
- ٥٣١ و دَعَوْتُمْ اِلَى سَبِيْلِي بِالْحِكْمَةِ وَ الْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ
- ٥٣١ در معنای حکمت و موعظه حسنه و جدال احسن

- ۵۳۶ وَ يَذَلُّكُمْ أَنْفُسَكُمْ فِي مَرْضَاتِهِ
- ۵۳۶ در غایت خلقت انسان
- ۵۳۹ در این که انسان آینه صفات جلالی و جمالی است
- ۵۴۳ در جرایبی و حقیقت امر و نهی
- ۵۴۷ وَ صَبَرْتُمْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكُمْ فِي جُنَيْهِ
- ۵۴۷ در شکیبایی
- ۵۵۰ وَ أَقِمْتُمُ الصَّلَاةَ
- ۵۵۰ در معنای اقامه نماز
- ۵۵۱ وَ اتَيْتُمُ الرِّكَاعَ
- ۵۵۱ وَ أَمَرْتُم بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَيْتُم عَنِ الْمُنْكَرِ
- ۵۵۱ وَ جَاهَدْتُم فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ
- ۵۵۱ در معنای جهاد
- ۵۵۲ حَتَّىٰ أَغْلَبْتُم دَعْوَتَهُ
- ۵۵۲ وَ تَبَيَّنْتُمْ فَرَائِضَهُ
- ۵۵۲ در حقیقت احکام و فرائض الهی
- ۵۵۲ وَ أَقِمْتُمُ حُدُودَهُ
- ۵۵۲ در بیان حدود و احکام اشیاء
- ۵۵۴ وَ تَشَرَّيْتُمْ شَرَائِعَ أَحْكَامِهِ
- ۵۵۴ وَ سَنَنْتُمْ سُنَّتَهُ
- ۵۵۴ وَ صَرَّيْتُمْ فِي ذَٰلِكَ مِنْهُ إِلَى الرِّضَا وَ سَلَّمْتُمْ لَهُ الْقَضَاءَ
- ۵۵۴ در رضا
- ۵۵۶ وَ صَدَّقْتُمْ مِنْ رُسُلِهِ مَنْ مَضَىٰ
- ۵۵۶ فَالزَّاعِبَ عَنْكُمْ مَارِقٌ
- ۵۵۶ وَ اللارِمَ لَكُمْ لَاجِقٌ
- ۵۵۷ وَ الْمَقْصُورَ فِي حَقِّكُمْ زَاهِقٌ
- ۵۵۷ در معنای حق
- ۵۵۷ وَ الْخَقُّ مَعَكُمْ وَ فِيكُمْ وَ مِنْكُمْ وَ إِلَيْكُمْ وَ أَنْتُمْ أَهْلُهُ وَ مَعْدِنُهُ
- ۵۵۹ وَ مِيرَاثُ النَّبِيِّهِ عِنْدَكُمْ
- ۵۵۹ در میراث نبوت
- ۵۶۱ وَ إِبَابُ الْخَلْقِ إِلَيْكُمْ وَ جَسَائِهِمْ عَلَيْكُمْ
- ۵۶۱ در این که اممه (ع) مبدأ و منتهای مردم هستند
- ۵۶۵ وَ فَضْلُ الْخُطَابِ عِنْدَكُمْ وَ آيَاتُ اللَّهِ لَدَيْكُمْ وَ عَزَائِمُهُ فِيكُمْ وَ نُورُهُ وَ بَرْهَانُهُ عِنْدَكُمْ وَ أَمْرُهُ إِلَيْكُمْ
- ۵۶۵ وَ فَضْلُ الْخُطَابِ عِنْدَكُمْ وَ آيَاتُ اللَّهِ لَدَيْكُمْ وَ عَزَائِمُهُ فِيكُمْ وَ نُورُهُ وَ بَرْهَانُهُ عِنْدَكُمْ وَ أَمْرُهُ إِلَيْكُمْ
- ۵۶۶ در امامت

- در این که امامت به اختیار مردم نیست ۵۶۹
- مَنْ وَالَاكُمْ فَقَدْ وَالِيَ اللَّهَ وَ مَنْ عَادَاكُمْ فَقَدْ عَادَى اللَّهَ ۵۷۶
- وَ مَنْ أَحْبَبَكُمْ فَقَدْ أَحَبَّ اللَّهَ وَ مَنْ أَبْغَضَكُمْ فَقَدْ أَبْغَضَ اللَّهَ ۵۷۷
- وَ مِنْ اغْتَضَمَ بِكُمْ فَقَدْ اغْتَضَمَ بِاللَّهِ ۵۷۷
- أَنْتُمْ الصِّرَاطُ الْأَقْوَمُ وَ السَّبِيلُ الْأَعْظَمُ ۵۷۷
- در این که اممه (ع) صراط مستقیم و اسم اعظم پروردگارد ۵۷۷
- وَ شُهَدَاءُ دَارِ الْفَنَاءِ وَ شُغَعَاءُ دَارِ الْبَقَاءِ ۵۷۹
- در مراتب نبوت و طینت ۵۷۹
- وَ الرَّخْمَةُ الْمُؤْضُولَةُ ۵۸۵
- در معنای رحمت و فضل ۵۸۵
- وَ الْآيَةُ الْمُخْرُوجَةُ ۵۸۸
- در معنای آیه مخزونه ۵۸۸
- وَ الْأَمَانَةُ الْمُخْفُوظَةُ ۵۹۰
- در معنای امانت الهی ۵۹۰
- وَ النَّبَأُ الْمُبْتَلَى بِهِ النَّاسُ ۵۹۳
- در تأویل باب حطه ۵۹۳
- مَنْ أَنَاكُمْ نَجَا وَ مَنْ لَمْ يَأْتِكُمْ هَلَكٌ ۵۹۶
- در فرقه ناجیه ۵۹۶
- إِلَى اللَّهِ تَدْعُونَ وَ عَلَيْهِ تَدُلُّونَ ۵۹۸
- وَ بِهِ تُؤْمِنُونَ وَ لَهُ تَسَلَّمُونَ وَ بِأَمْرِهِ تَعْمَلُونَ وَ إِلَى سَبِيلِهِ تُرْشِدُونَ وَ بِقَوْلِهِ تَحْكُمُونَ ۶۰۰
- سَعِيدٌ مَنْ وَالَاكُمْ وَ هَلَكٌ مَنْ عَادَاكُمْ ۶۰۱
- سَعِيدٌ مَنْ وَالَاكُمْ وَ هَلَكٌ مَنْ عَادَاكُمْ ۶۰۱
- در سعادت و شقاوت ۶۰۳
- در ابتلاء مؤمنان ۶۰۶
- وَ حَابٌ مَنْ جَحَدَكُمْ ۶۱۱
- وَ ضَلٌّ مَنْ فَارَقَكُمْ ۶۱۱
- وَ فَازٌ مَنْ تَمَشَّكَ بِكُمْ ۶۱۱
- وَ أَمِينٌ مَنْ نَجَأَ إِلَيْكُمْ ۶۱۱
- وَ سَلِيمٌ مَنْ صَدَّقَكُمْ ۶۱۱
- وَ هَدَىٰ مِنْ اغْتَضَمَ بِكُمْ ۶۱۱
- مَنْ اتَّبَعَكُمْ فَالْجَنَّةُ مَأْوَاهُ وَ مَنْ خَالَفَكُمْ فَالنَّارُ مَثْوَاهُ ۶۱۱
- در عدم قبولی اعمال مخالفان ۶۱۱
- وَ مَنْ جَحَدَكُمْ كَافِرٌ وَ مَنْ حَارَبَكُمْ مُشْرِكٌ ۶۱۲
- اشاره ۶۱۲

- در کفر مخالفان ۶۱۲
- أَشْهَدُ أَنْ هَذَا سَابِقٌ لَكُمْ فِيمَا مَضَى وَ جَارٍ لَكُمْ فِيمَا بَقِيَ ۶۱۴
- در این که میثاق آلتس، میثاق بر ولایت است ۶۱۴
- در پیمان گرفتن از بنی اسرائیل بر ولایت ۶۱۵
- در عرض ولایت بر همه موجودات ۶۲۰
- وَأَنَّ أَرْوَاحَكُمْ وَ نُورَكُمْ وَ طِينَتَكُمْ وَاحِدَةٌ ۶۲۳
- در این که چگونه انمه(ع) نور واحدند ۶۲۳
- در این که چگونه انمه(ع) نور واحدند ۶۲۳
- قبس اول: در چگونگی ارتباط موجودات با حقیقت مطلقه ۶۲۳
- قبس دوم حقیقت انمه(ع) در طول حکمی دارد و در عرض حکمی دیگر ۶۲۷
- قبس سوم: در ارواح پنجگانه انمه(ع) ۶۲۸
- طَابَتْ ۶۳۸
- وَ طَهَّرَتْ ۶۳۸
- بَغْضًا مِنْ بَغْضٍ ۶۳۸
- بَغْضًا مِنْ بَغْضٍ ۶۳۸
- در مراتب و مقامات انمه(ع) در مقایسه با همدیگر ۶۳۹
- خَلَقَكُمْ اللَّهُ أَنْوَارًا فَجَعَلَكُمْ بَعْرَ شِبْهِ مُخْبِرِينَ ۶۴۳
- در خلقت حقیقت محمدیه ۶۴۳
- حَسَىٰ مِنْ عَلَيْنَا بِكُمْ ۶۴۷
- حاملان علم انمه(ع) چه کسانی هستند ۶۴۷
- فَجَعَلَكُمْ فِي بُيُوتٍ ۶۵۱
- أَذِّنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَ يُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ ۶۵۲
- وَ جَعَلَ صَلَواتِنَا عَلَيْكُمْ وَ مَا حَصَنَّا بِهِ مِنْ وِلايَتِكُمْ طَيِّبًا لِيُخَلِّقَنَا وَ طَهَّارَةً لِنُفْسِنَا وَ تَرْكِيَةً لَنَا ۶۵۳
- وَ كَمَّارَةً لِدُنُوبِنَا ۶۵۵
- در این که چگونه پیامبر و آل(ع) گناهان شیعیان را بر دوش می گیرند ۶۵۵
- فَكُنَّا عِنْدَهُ مُسَلِّمِينَ بِفَضْلِكُمْ ۶۵۷
- وَ مَعْرُوفِينَ بِتَضَدِّيقِنَا إِيَّاكُمْ ۶۵۷
- فَبَلَّغَ اللَّهُ بِكُمْ أَشْرَفَ مَحَلِّ الْمُكَرَّمِينَ وَ أَعْلَىٰ مَنَازِلِ الْمُفْرَبِينَ وَ أَرْفَعَ دَرَجَاتِ الْمُرْسَلِينَ حَيْثُ لَا يَلْحَقُهُ لَاحِقٌ وَ لَا يَقُوفُهُ فَائِقٌ وَ لَا يَسْبِقُهُ سَابِقٌ ۶۵۸
- وَ لَا يَطْمَعُ فِي إِذْرَاكِهِ طَامِعٌ حَسَىٰ لَا يَبْقَىٰ مَلَكٌ مَقْرَبٌ وَ لَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ وَ لَا صِدِّيقٌ وَ لَا شَهِيدٌ وَ لَا عَالِمٌ وَ لَا جَاهِلٌ وَ لَا ذَنبِيٌّ وَ لَا فَاضِلٌ وَ لَا مُؤْمِنٌ صَالِحٌ وَ لَا فَاجِرٌ طَالِحٌ وَ لَا جَبَّارٌ غَبِيْدٌ وَ لَا شَيْطَانٌ مُرِيدٌ وَ لَا خَلْقٌ فِيمَا بَيْنَ ذَلِكَ شَهِيدٌ ۶۶۰
- در معنای درخت ممنوعه بهشتی ۶۶۰
- إِلَّا عَوْفَهُمْ ۶۶۵
- همه خلائق ولایت را می شناسند ۶۶۵
- جَلَالَةُ أَمْرِكُمْ ۶۶۷
- وَ عِظَمُ خَطَرِكُمْ ۶۶۷

- ۶۶۷ و کَبِيرَ شَأْنِكُمْ
- ۶۶۷ و تَمَامَ نُورِكُمْ
- ۶۶۷ و ثِبَاتَ مَقَابِكُمْ
- ۶۶۷ و شَرَفَ مَخْلُوكُمْ و مَنَزِلِكُمْ
- ۶۶۸ و كَرَامَتِكُمْ عَلَيهِ
- ۶۶۸ و خَاصَّتَكُمْ لَدِيهِ
- ۶۶۸ در چگونگی مراحل ولادت ائمه(ع)
- ۶۷۱ و قُرْبَ مَنَزِلِكُمْ مِنِّهِ
- ۶۷۱ در این که شناخت مردم به اندازه برخورداری از ولایت است
- ۶۷۲ بِأَبِي أُمَّتُمْ و أُمِّي و أَهْلِي و مَالِي و أَسْرَتِي
- ۶۷۲ در این که امام از کودکی لهُو و لعب ندارد
- ۶۷۵ أَشْهَدُ اللَّهَ و أَشْهَدُكُمْ أَلِّي مُؤْمِنٌ بِكُمْ و بِمَا آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرٌ بِعَدُوِّكُمْ و بِمَا كَفَرْتُمْ بِهِ
- ۶۷۶ مُسْتَبِصِرٌ بِشَأْنِكُمْ و بِضَلَالِهِ مَنْ خَالَفَكُمْ
- ۶۷۶ مَوَالٍ لَكُمْ و لِأَوْلِيَائِكُمْ
- ۶۷۶ مُبِغِضٌ لِأَعْدَائِكُمْ و مُعَادٍ لَهُمْ
- ۶۷۶ بِسَلْمٍ لِمَنْ سَأَلَكُمْ و خَرَبٍ لِمَنْ خَارَبَكُمْ
- ۶۷۷ مُخَقِّقٌ لِمَا حَقَّقْتُمْ
- ۶۷۷ مُنْبِطِلٌ لِمَا أَنْبَلْتُمْ
- ۶۷۷ مُطِيعٌ لَكُمْ
- ۶۷۷ عَارِفٌ بِحَقِّكُمْ
- ۶۷۷ در معرفت امیرالمؤمنین(ع) به نورانیت
- ۶۹۲ مَقْبُولٌ بِفَضْلِكُمْ
- ۶۹۳ مُخْتَمِلٌ لِيَعْلَمَكُمْ مُخْتَجِبٌ
- ۶۹۳ بِذِمَّتِكُمْ مُعْتَرَفٌ بِكُمْ
- ۶۹۳ مُؤْمِنٌ بِبِأَيَّكُمْ مُصَدِّقٌ بِرِجْعِكُمْ
- ۶۹۳ در رجعت
- ۶۹۳ در رجعت
- ۶۹۴ لمعه نخست: در بیان حقیقت رجعت
- ۶۹۵ لمعه دوم: در امکان عقلی رجعت
- ۷۰۱ لمعه سوم: در حکمت رجعت
- ۷۰۵ لمعه چهارم: در ادله نقلی از کتاب و سنت
- ۷۱۷ در علوم امیرالمؤمنین(ع)
- ۷۱۸ در تأویل قتل و موت مؤمن
- ۷۳۴ آگاهی ها

- ۷۳۴ آگاهی اول: در مراد از این که کافران محض و مؤمنان محض کیستند
- ۷۴۱ آگاهی سوم: درباره کشتن ابلیس
- ۷۴۲ مُنْتَظِرٌ لِأَمْرِكُمْ مُرْتَقِبٌ لِّدَوْلَاتِكُمْ
- ۷۴۴ آخِذْ بِقَوْلِكُمْ
- ۷۴۵ عَامِلٌ بِأَمْرِكُمْ
- ۷۴۵ مُسْتَجِيزٌ بِكُمْ
- ۷۴۵ زَائِرٌ لَكُمْ
- ۷۴۵ عَائِدٌ بِكُمْ
- ۷۴۷ عَائِدٌ بِقُبُورِكُمْ
- ۷۴۷ مُسْتَشْفِعٌ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ بِكُمْ
- ۷۴۷ شفاعت
- ۷۵۰ وَ مُتَقَرَّبٌ بِكُمْ إِلَيْهِ
- ۷۵۱ وَ مُقَدَّمُكُمْ أَمَامَ طَلِبَتِي وَ خَوَالِجِي وَ إِزَادَتِي فِي كُلِّ أَخْوَالِي وَ أُمُورِي
- ۷۵۲ مُؤْمِنٌ بِسِرِّكُمْ وَ عَلَانِيَتِكُمْ وَ شَاهِدُكُمْ وَ غَائِبِكُمْ وَ أَوْلَكُمْ وَ آخِرِكُمْ
- ۷۵۳ وَ مُؤَوِّضٌ فِي ذَلِكَ كُلِّهِ إِلَيْكُمْ
- ۷۵۳ در تفویض جان و مال به ائمه(ع)
- ۷۵۵ وَ مُسَلِّمٌ فِيهِ مَعَكُمْ وَ قَلْبِي لَكُمْ مُسَلِّمٌ وَ رَأْيِي لَكُمْ تَبِعٌ وَ نُصْرَتِي لَكُمْ مُعَدَّةٌ
- ۷۵۶ حَتَّى يَخِيىَ اللَّهُ تَعَالَى دِينَهُ بِكُمْ
- ۷۵۶ مراد از مرگ و حیات دین
- ۷۵۹ وَ يَرِذُّكُمْ فِي أَيَّامِهِ
- ۷۵۹ در این که ائمه(ع) ایام الله هستند
- ۷۶۰ وَ يَطْهَرُكُمْ لِعِذَّتِهِ
- ۷۶۰ وَ يَمَكِّنُكُمْ فِي أَرْضِهِ
- ۷۶۰ فَمَعَكُمْ مَعَكُمْ لَا مَعَ غَيْرِكُمْ أَمَنْتُ بِكُمْ وَ تَوَلَّيْتُ آخِرَكُمْ بِمَا تَوَلَّيْتُ بِهِ أَوْلَكُمْ
- ۷۶۲ وَ تَبَرَّئْتُ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ أَعْدَائِكُمْ وَ مِنَ الْجَبْتِ وَ الطَّاغُوتِ وَ الشَّيَاطِينِ وَ جُزْبِهِمُ الظَّالِمِينَ لَكُمْ الجَّاحِدِينَ لِحَقِّكُمْ وَ المَارْفِقِينَ مِنْ وِلايَتِكُمْ وَ النَّااصِبِينَ لِإِرْزَاكُمُ السَّائِكِينَ فِيكُمْ المُنْخَرِفِينَ عَنْكُمْ وَ مِنْ كُلِّ وِلايَةِ دُونِكُمْ وَ كُلِّ مَطْلَعِ سِوَاكُمْ
- ۷۶۲ در مراد از جبت و طاغوت و آیات مشابه و محکم
- ۷۶۶ وَ مِنَ الأَبْتِهَةِ الَّذِينَ يَدْعُونَ إِلَى القَارِ
- ۷۶۷ فَتَتَّبِعِي اللَّهَ أُنْدَا مَا حَبِيبَتْ عَلَى مَوَالِيكُمُ وَ مَحَبَّتِكُمْ وَ دِينِكُمْ وَ وَفَّقَنِي لِطَاعَتِكُمْ
- ۷۶۷ در ایمان مستقر و مستودع
- ۷۶۹ وَ وَفَّقَنِي لِطَاعَتِكُمْ
- ۷۶۹ در شرح صدر برای ایمان
- ۷۷۱ وَ رَزَقَنِي شَفَاعَتَكُمْ
- ۷۷۱ در شفاعت
- ۷۷۶ در گرایش اهل ایمان به ولایت ائمه: که باعث نجات و شفاعت است

- در این که زیارت و ملاقات با ائمه: باعث رقت قلب می گردد - ۷۷۹
- وَجَعَلَنِي مِنْ خِيَارِ مَوَالِيكُمْ التَّابِعِينَ لِمَا دَعَوْتُمْ إِلَيْهِ - ۷۸۱
- وَجَعَلَنِي مِمَّنْ يَفْتَضُّ أَمَارَكُمْ - ۷۸۱
- وَيَسْلُكُ سَبِيلَكُمْ - ۷۸۲
- وَيَهْتَدِي بِهَدَاكُمْ - ۷۸۲
- وَيَخْشُرُ فِي زُمْرَتِكُمْ - ۷۸۲
- وَيَكْفُرُ فِي رَجْعَتِكُمْ - ۷۸۲
- وَيَمْلِكُ فِي ذَوْلِكُمْ - ۷۸۲
- وَيَسْرُفُ فِي عَافِيَتِكُمْ - ۷۸۲
- وَيَمَكِّنُ فِي آبَائِكُمْ - ۷۸۲
- وَيَقْرُؤُ عِبْتَهُ عِدَا بِرُؤْيَتِكُمْ - ۷۸۲
- بِأَبِي أَنْتُمْ وَأُمِّي وَنَفْسِي وَ أَهْلِي وَ مَالِي مَنْ أَرَادَ اللَّهُ بَدَأَ بِكُمْ وَ مَنْ وَعَدَهُ قَبِلَ عَنْتَكُمْ وَ مَنْ قَصَدَهُ تَوَجَّهَ بِكُمْ - ۷۸۲
- در شناخت خدا - ۷۸۳
- در این که ائمه(ع) معترف خدا هستند - ۷۸۵
- در نسبت اسم خدا با مسمی - ۷۹۰
- مَوَالِي لَا أُخْصِي نَسَاءَكُمْ - ۷۹۷
- و لَا أَبْلُغُ مِنَ الْمَدْحِ كُنْهَكُمْ - ۷۹۷
- وَمِنَ الوُضْفِ قَدْرَكُمْ - ۷۹۷
- وَأَنْتُمْ نُورُ الْأَخْيَارِ وَ هَذَا الْأَبْرَارُ وَ حَجَجِ الْجَبَّارِ - ۷۹۷
- وَأَنْتُمْ نُورُ الْأَخْيَارِ وَ هَذَا الْأَبْرَارُ وَ حَجَجِ الْجَبَّارِ - ۷۹۷
- در طینت - ۷۹۹
- بِكُمْ فَتَحَ اللَّهُ وَ بِكُمْ يَخْتِمُ - ۷۹۹
- وَبِكُمْ يَنْزِلُ الْعَيْثُ وَ بِكُمْ يَمْسِكُ السَّمَاءُ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ وَ بِكُمْ يَنْفَسُ الْهَمُّ وَ يَكْشِفُ الصَّرَّ وَ عِنْدَكُمْ مَا نَزَلَتْ بِهِ رِسَالَةٌ وَ هَبَطَتْ بِهِ مَلَائِكَتُهُ - ۷۹۹
- وَ إِلَى جَدِّكُمْ وَ إِلَى أَحَبِّكَ بُعِثَ الرُّوحُ الْأَمِينُ - ۷۹۹
- ائمه(ع) ورثه علوم نبوتند - ۷۹۹
- أَتَاكُمْ اللَّهُ مَا لَمْ يَأْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ - ۸۰۲
- طَاطَأَ كُلُّ شَرِيفٍ لِشَرِيفِكُمْ - ۸۰۲
- وَ يَخَعُ كُلُّ مُتَكَبِّرٍ لِبَطَاعَتِكُمْ - ۸۰۲
- وَمَا آتَتْ عَلَيْهِمْ جَبْتَارٌ وَ خَضَعَ كُلُّ جَبَّارٍ لِقَضَائِكُمْ وَ ذَلَّ كُلُّ شَيْءٍ لَكُمْ - ۸۰۲
- وَ أَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِكُمْ - ۸۰۳
- معنایی لطیف از فرج امام(ع) - ۸۰۳
- وَ فَازَ الْفَائِزُونَ بِوَلَايَتِكُمْ - ۸۰۶
- مرگ برای مؤمن شیرین است - ۸۰۶
- بِكُمْ يَسْلُكُ إِلَى الرِّضْوَانِ - ۸۱۱

- ۸۱۲ وَ عَلَيَّ مِنْ جِدَدٍ وَلَا يَتَّكِمُ غَضَبُ الزُّحَمِيِّ
- ۸۱۲ احوال کافران در زمان مرگ
- ۸۱۳ يَا بَئِي أَنْتُمْ وَأُمِّي وَ نَفْسِي وَ أَهْلِي وَ مَالِي ذَكَرْتُمْ فِي النَّكَرِينَ وَ أَسْمَاؤُكُمْ فِي الْأَسْمَاءِ وَ أَجْسَادُكُمْ فِي الْأَجْسَادِ وَ أَرْوَاحُكُمْ فِي الْأَرْوَاحِ وَ أَنْفُسُكُمْ فِي النَّفُوسِ وَ أَنْفَارُكُمْ فِي الْأَنْفَارِ وَ قُبُورُكُمْ فِي الْقُبُورِ
- ۸۱۳ معنای معیت ائمه(ع) یا همه چیست
- ۸۱۳ جدوه نخست در بیان حقیقت نبوت
- ۸۱۵ در مراد از ذکر و ارواح و اجساد جدوه دوم
- ۸۱۶ در این که نشأه دنیوی ائمه(ع) در عرض دیگران است جدوه سوم
- ۸۱۷ وجود ائمه در طول دیگران و در قوس صعود
- ۸۱۹ فَمَا أَخْلَى أَسْمَاءَكُمْ
- ۸۱۹ در این که ولایت ائمه(ع) باعث مضاعف شدن درجات دوستداران آنها می شود
- ۸۲۰ وَ أَكْرَمَ أَنْفُسَكُمْ
- ۸۲۱ وَ أَعْظَمَ شَأْنَكُمْ وَ أَجَلَ خَطَرِكُمْ
- ۸۲۱ وَ أَوْفَى عَهْدِكُمْ
- ۸۲۲ وَ أَضْدَقَ وَعْدَكُمْ
- ۸۲۲ كَلَامِكُمْ نُورٌ وَ أَمْرِكُمْ رُشْدٌ
- ۸۲۲ وَ وَصِيَّتُكُمْ التَّقْوَى
- ۸۲۲ وَ فِعْلُكُمْ الْخَيْرُ
- ۸۲۲ وَ عَادَتُكُمْ الْإِحْسَانُ
- ۸۲۳ وَ سَجِيَّتُكُمْ الْكِرَامُ
- ۸۲۳ وَ شَأْنُكُمْ الْحَقُّ وَ الضُّدُّ وَ الرَّفْقُ
- ۸۲۳ در معنای حق و صدق
- ۸۲۴ وَ قَوْلُكُمْ حُكْمٌ وَ خْتَمٌ
- ۸۲۴ وَ رَأْيُكُمْ عِلْمٌ وَ جَلْمٌ وَ حَزْمٌ
- ۸۲۴ إِنَّ ذِكْرَ الْخَيْرِ كُنْتُمْ أَوْلَاهُ وَ أَضْلُهُ وَ فِرْعَاهُ وَ مَعْدِنُهُ وَ مَأْوَاهُ وَ مُنْتَهَاهُ
- ۸۲۴ در این که ائمه(ع) مبدأ همه خیراتند
- ۸۲۸ يَا بَئِي أَنْتُمْ وَأُمِّي وَ نَفْسِي كَيْفَ أَصِفُ حُسْنَ تَنَابُتِكُمْ وَ أَحْسَى جَمِيلَ بِلَابِكُمْ
- ۸۲۸ وَ بِكُمْ أَخْرَجْنَا اللَّهَ مِنَ الدُّلَالِ
- ۸۲۹ وَ أَنْقَذْنَا مِنْ شَمَا جُزْفِ الْهَلَكَاتِ وَ مِنَ النَّارِ
- ۸۲۹ وَ أَنْقَذْنَا مِنْ شَمَا جُزْفِ الْهَلَكَاتِ وَ مِنَ النَّارِ
- ۸۳۰ در ویژگی های شیعیان از جهت تکوینی
- ۸۳۱ يَا بَئِي أَنْتُمْ وَأُمِّي وَ نَفْسِي بِمَوَالِيكُمْ عَلَّمْنَا اللَّهَ مَعَالِمَ دِينِنَا وَ أَصْلَحَ مَا كَانَ فَسَدَ مِنْ دُنْيَانَا
- ۸۳۲ وَ بِمَوَالِيكُمْ تَقَبَّ الْكَلِمَةُ وَ عَظُمَتِ التَّعْمَةُ وَ انْتَلَفَتِ الْفَرْقَةُ وَ بِمَوَالِيكُمْ تُقْبَلُ الطَّاعَةُ الْمُفْتَرَضَةُ
- ۸۳۲ در این که بدون ولایت هیچ عملی پذیرفته نمی شود
- ۸۴۴ در این که باید با کارهای بد مؤمنین دشمنی کرد نه با خودشان

- ۸۴۶ آگاهی و موعظه و نصیحت در مغرور نشدن به موالات با اهل بیت(ع)
- ۸۵۰ وَ بِمَوَالِئِكُمْ تَقْبِلُ الطَّاعَةَ الْمَقْتَرَضَةَ
- ۸۵۰ در عدم پذیرش اعمال دشمنان و تبدیل سینات مؤمنین به حسنات
- ۸۵۳ در سرّ عبودیت
- ۸۵۵ وَ تَكُمُ الْمَوَدَّةُ الْوَأَجِبَةُ
- ۸۵۵ در این که حب علی(ع) بر همه واجب است
- ۸۵۷ وَ الدَّرَجَاتُ الرَّفِيعَةُ وَ الْمَقَامُ الْمُخْمَدُ وَ الْمَكَانُ الْمَعْلُومُ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ الْجَاهُ الْعَظِيمُ وَ الشَّانُ الْكَبِيرُ وَ الشَّفَاعَةُ الْمَقْبُولَةُ
- ۸۵۷ در مراتب نبوت
- ۸۵۸ در معنای درجه رفیع و مقام محمود
- ۸۶۴ رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَ اتَّبِعْنَا الرُّسُولَ فَاكْتُنِبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ
- ۸۶۵ رَبَّنَا لَا تَرُغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا
- ۸۶۷ وَ هَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ
- ۸۶۸ سُبْحَانَ رَبَّنَا إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبَّنَا لَمَفْعُولًا
- ۸۶۹ يَا وَلي اللَّهِ إِنَّ بَيْنِي وَ بَيْنَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ دُنُوبًا لَا يَأْتِي عَلَيْهَا إِلَّا رِضَاكُمْ
- ۸۶۹ در این که تسلیم کامل بودن ائمه(ع) شرط کامل شدن ایمان است
- ۸۷۰ فَيَجْعَلْ مِنْ أُمَّتِنَا مَنْ عَلَى سِرِّهِ وَ اسْتِرْعَاكُمُ أَمْرَ خَلْقِهِ
- ۸۷۱ وَ فَرَنْ طَاعَتَكُمْ بِطَاعَتِهِ
- ۸۷۱ لَمَّا اسْتَوْهَيْتُمْ دُنُوبِي وَ كُنْتُمْ شَفَعَائِي
- ۸۷۱ فَإِنِّي لَكُمْ مُطِيعٌ مِنْ أَطَاعِكُمْ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهُ وَ مَنْ عَصَاكُمْ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَ مَنْ أَحْبَبَكُمْ فَقَدْ أَحَبَّ اللَّهَ وَ مَنْ أَبْغَضَكُمْ فَقَدْ أَبْغَضَ اللَّهَ
- ۸۷۱ اللَّهُمَّ إِنِّي لَوْ وَجَدْتُ شَفَعَاءَ أَقْرَبَ إِلَيْكَ مِنْ مُحَمَّدٍ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ الْأَخْيَارِ الْأَبْيَضِ الْأَنْبَارِ لَجَعَلْتَهُمْ شَفَعَائِي
- ۸۷۱ اشاره
- ۸۷۲ در این که مقام شفاعت وهبی است
- ۸۷۶ أَسْأَلُكَ أَنْ تَجْعَلَنِي فِي جُمْلَةِ الْعَارِفِينَ بِهِمْ وَ يَحْفَهُمْ وَ فِي زُمْرَةِ الْمَرْحُومِينَ بِشَفَاعَتِهِمْ إِنَّكَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّاهِرِينَ وَ سَلَّمَ كَثِيرًا وَ حَسْبُنَا اللَّهُ وَ نِعْمَ الْوَكِيلُ
- ۸۷۷ فَإِذَا أَرَدْتُ الْانْتِرَافَ
- ۸۷۷ در زیارت وداع
- ۸۷۷ فَقُلِ السَّلَامَ عَلَيْكُمْ سَلَامَ مُودَعٍ
- ۸۷۷ لا سُبْحَانَ
- ۸۷۸ وَ لَا قَالَ
- ۸۷۸ وَ لَا مَالَ
- ۸۷۸ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ خَمِيدٌ مُجِيدٌ
- ۸۷۹ سَلَامٌ وَ لِي غَيْرُ رَاغِبٍ عَنْكُمْ
- ۸۷۹ وَ لَا مَسْتَبِيدٍ بِكُمْ
- ۸۷۹ وَ لَا تَمُوتُورُ عَلَيَّكُمْ
- ۸۷۹ وَ لَا تَمْتَحِرُفُ عَنْكُمْ

- ۸۷۹ و لا زاهد فی قُرْبِکُمْ -
- ۸۷۹ لا جَعَلَهُ اللَّهُ آخِرَ الْعَهْدِ مِنْ زِيَارَتِهِمْ وَ إِثْبَانِ مَشَاهِدِكُمْ
- ۸۸۰ وَ السَّلَامَ عَلَيْكُمْ، وَ حَسْرَتِي لِلَّهِ فِي زُمْرَتِكُمْ -
- ۸۸۰ وَ أوردنی خوضِکُمْ -
- ۸۸۰ وَ جَعَلَنِي فِي خَزْبِكُمْ -
- ۸۸۰ وَ أَرْضَاكُم عَنِّي -
- ۸۸۱ وَ مَكْنَنِي فِي دَوْلَتِكُمْ، وَ أَخْيَابِي فِي رَجْعَتِكُمْ، وَ مَلَكْتِي فِي أَيَابِكُمْ -
- ۸۸۱ وَ شِكْرِي سَفِي لَكُمْ -
- ۸۸۱ در معنای شکر -
- ۸۸۳ وَ غَفِرْ ذُنُوبِي بِشَفَاعَتِكُمْ -
- ۸۸۳ وَ أَقَالَ عَثْرَتِي بِمَحَبَّتِكُمْ -
- ۸۸۳ در حقیقت گناه -
- ۸۸۵ وَ أَعْلَى كَفِي بِمُؤَالَاةِكُمْ، وَ شَرَفِي بِطَاعَتِكُمْ، وَ أَعَزِّي بِهَذَاكُمْ -
- ۸۸۵ وَ جَعَلَنِي مَعْنَى يَنْقَلِبُ مُفْلِحًا مُنْجِحًا غَانِمًا سَالِمًا مُعَافَى غَنِيًّا فَائِزًا بِرِضْوَانِ اللَّهِ وَ فَضْلِهِ وَ كَفَايَتِهِ، بِأَفْضَلِ مَا يَنْقَلِبُ بِهِ أَحَدٌ مِنْ زُؤَارِكُمْ وَ مَوَالِيكُمْ، وَ مُحِبَّتِكُمْ وَ شَيْعَتِكُمْ -
- ۸۸۵ وَ زَرَقَنِي اللَّهُ الْعُودَ ثُمَّ الْعُودَ ثُمَّ الْعُودَ أُنْدَامًا أَبْقَانِي رَبِّي بَيْنَهُ صَادِقُهُ، وَ إِيمَانٍ وَ تَقْوَى وَ إِحْسَابَاتٍ -
- ۸۸۵ در معنای نیت -
- ۸۸۷ در این که علت مخلص بودن اهل عذاب در عذاب چیست؟ -
- ۸۸۸ وَ رَزَقٍ وَاسِعٍ خِلَالَ طَيْبٍ -
- ۸۸۸ در رزق حلال -
- ۸۹۰ اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْهُ آخِرَ الْعَهْدِ مِنْ زِيَارَتِهِمْ وَ ذِكْرِهِمْ -
- ۸۹۰ وَ الصَّلَاةِ عَلَيْهِمْ -
- ۸۹۰ وَ أَوْجِبْ لِي الْمَغْفِرَةَ وَ الْخَيْرَ وَ الرَّحْمَةَ وَ التَّرَكَةَ وَ التَّوَرَّ وَ الْإِيمَانَ -
- ۸۹۲ وَ حَسَنَ الْإِجَابَةِ -
- ۸۹۲ كَمَا أُوجِبَتْ لِأَوْلِيَائِكَ الْعَارِفِينَ بِحَقِّهِمْ -
- ۸۹۲ الْمَوْجِبِينَ طَاعَتِهِمْ، وَ الزَّاعِينَ فِي زِيَارَتِهِمْ، الْمُتَقَرِّبِينَ إِلَيْكَ وَ إِلَيْهِمْ -
- ۸۹۲ بِأَيِّ أَنْتُمْ وَ أُمِّي وَ نَفْسِي وَ مَالِي وَ أَهْلِي اجْعَلُونِي فِي هَمِّكُمْ وَ ضِرْوَانِي فِي حَزْبِكُمْ، وَ ادْخُلُونِي فِي شِفَاعَتِكُمْ وَ اذْكُرُونِي عِنْدَ رَبِّكُمْ -
- ۸۹۳ اللَّهُمَّ ضَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلَ مُحَمَّدٍ وَ أَلِّغْ أَرْوَاحَهُمْ وَ اجْسَادَهُمْ مِنِّي السَّلَامَ -
- ۸۹۴ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّاهِرِينَ وَ سَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا -
- ۸۹۴ در معنای صلوات -
- ۸۹۷ در معنای صلوات خدا و ملائکه -
- ۹۰۳ خانمه -
- ۹۱۲ بی نوشت ها -
- ۱۰۳۰ درباره مرکز -

مشخصات کتاب

سرشناسه: زیارت جامعه کبیره شرح عنوان و نام پدیدآور: زیارت جامعه کبیره شرح مولف حسین همدانی درودآبادی تالیف محمدحسین نائیجی مشخصات نشر: قم: مسجد مقدس جمکران، ۱۳۸۴. مشخصات ظاهری: ۷۲۰ ص. شابک: ۳۵۰۰۰ ریال ۰-۲۶-۸۴۸۴-۹۶۴: وضعیت فهرست نویسی: فاپا یادداشت: عنوان روی جلد: الشموس الطالعه شرح زیاره الجامعه الکبیره یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس عنوان روی جلد: الشموس الطالعه شرح زیاره الجامعه الکبیره عنوان دیگر: الشموس الطالعه شرح زیاره الجامعه الکبیره فارسی موضوع: زیارتنامه جامعه کبیره -- نقد و تفسیر. موضوع: زیارتنامه ها. شناسه افزوده: درودآبادی همدانی حسین بن محمدتقی ۱۲۸۰-۱۳۴۳ ق. شناسه افزوده: نائیجی محمدحسین، ۱۳۳۸ -، مترجم رده بندی کنگره: BP۲۷۱/۲۰۲/۴د/۱۳۸۴ رده بندی دیویی: ۲۹۷/۷۷۷ شماره کتابشناسی ملی: م ۸۴-۹۲۴

سخن ناشر

در جهان امروز که با تبلیغ بی دینی به افکار انحرافی توسط مدعیان جهان تک قطبی و حقوق بشر دروغی جوانان مسلمان و دیگر ادیان را به بی راهه می کشانند تأسی به اهل بیت رسول اکرم صلی الله علیه و آله می تواند چراغ هدایتی برای پویندگان راه حق و عدالت باشد. لذا بر آن شدیم کتاب گران سنگ الشموس الطالعه در شرح زیارت جامعه کبیره تألیف علامه محمد حسین همدانی درودآبادی رضوان الله علیه که توسط حضرت حجه الاسلام و المسلمین محمد حسین نائیجی ذید عزه ترجمه گردیده است را به زیور طبع بیاراییم امید است در عصر کنونی که انقلاب اسلامی ندای رسای منادیان حق و اسلام ناب محمدی صلی

الله عليه وآله را به گوش جهانیان رسانده و می رساند انجام وظیفه ای کرده باشیم.

مدیریت انتشارات مسجد مقدس جمکران

زیارت جامعه کبیره

السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ بَيْتِ النَّبِيِّ وَ مَوْضِعِ الرَّسَالَةِ وَ مُخْتَلَفِ الْمَلَائِكَةِ وَ مَهْبِطِ الْوَحْيِ وَ مَعْدِنِ الرَّحْمَةِ وَ خُزَّانِ الْعِلْمِ وَ مُتْتَهَى الْجِلْمِ
وَ أَصُولِ الْكَرَمِ وَ قَهَادَةِ الْأَمَمِ وَ أَوْلِيَاءِ النَّعَمِ وَ عَنَاصِرِ الْأَبْرَارِ وَ دَعَائِمِ الْأَخْيَارِ وَ سَاسَةِ الْعِبَادِ وَ أَرْكَانِ الْبِلَادِ وَ أَبْوَابِ الْإِيمَانِ وَ أَمْنَاءِ
الرَّحْمَنِ وَ سُلَالَةِ النَّبِيِّينَ وَ صِفْوَةِ الْمُرْسَلِينَ وَ عِزَّةِ خَيْرِهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ رَحْمَةِ اللَّهِ وَ بَرَكَاتِهِ السَّلَامُ عَلَى أَيْمَةِ الْهُدَى وَ مَصَابِيحِ
الدُّجَى وَ أَعْلَامِ التَّقَى وَ ذَوَى النَّهْيِ وَ أَوْلَى الْحُجَى وَ كَهْفِ الْوَرَى وَ وَرَثَةِ الْأَنْبِيَاءِ وَ الْمَثَلِ الْأَعْلَى وَ الدَّعْوَةِ الْحُسَيْنِيَّةِ وَ حُجَجِ اللَّهِ
عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا وَ الْأَخْرَجَةِ وَ الْأَوْلَى وَ رَحْمَةِ اللَّهِ وَ بَرَكَاتِهِ السَّلَامُ عَلَى مَحَالِّ مَعْرِفَةِ اللَّهِ وَ مَسَاكِينِ بَرَكَهِ اللَّهِ وَ مَعَادِنِ حُكْمِهِ اللَّهِ وَ
حَفْظِهِ سِرِّ اللَّهِ وَ حَمَلِهِ كِتَابِ اللَّهِ وَ أَوْصِيَاءِ نَبِيِّ اللَّهِ وَ ذُرِّيَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ رَحْمَةِ اللَّهِ وَ بَرَكَاتِهِ السَّلَامُ عَلَى
الدُّعَاةِ إِلَى اللَّهِ وَ الْأَدْلَاءِ عَلَى مَرْضَاهِ اللَّهِ وَ الْمُسْتَقَرِّينَ فِي أَمْرِ اللَّهِ وَ التَّامِّينَ فِي مَحَبَّةِ اللَّهِ وَ الْمُخْلِصِينَ فِي تَوْحِيدِ اللَّهِ وَ الْمُظْهِرِينَ
لِأَمْرِ اللَّهِ وَ نَهْيِهِ وَ عِبَادِهِ الْمُكْرَمِينَ الَّذِينَ لَا يَشِيقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ وَ رَحْمَةِ اللَّهِ وَ بَرَكَاتِهِ السَّلَامُ عَلَى الْأَيْمَةِ الدُّعَاةِ وَ
الْقَادَةِ الْهُدَاةِ وَ السَّادَةِ الْوَلَاةِ وَ الدَّادَةِ الْحَمَاهِ وَ أَهْلِ الذِّكْرِ وَ أَوْلَى الْأَمْرِ وَ بَقِيَةِ اللَّهِ وَ خَيْرَتِهِ وَ حِزْبِهِ وَ عَيْبِهِ عِلْمِهِ وَ حُجَّتِهِ وَ صِرَاطِهِ
وَ نُورِهِ وَ بُرْهَانِهِ وَ رَحْمَةِ اللَّهِ وَ

بَرَكَاتُهُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ كَمَا شَهِدَ اللَّهُ لِنَفْسِهِ وَ شَهِدَتْ لَهُ مَلَائِكَتُهُ وَ أَوْلُوا الْعِلْمَ مِنْ خَلْقِهِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ الْمُنْتَجَبُ وَ رَسُولُهُ الْمُرْتَضَى أَرْسَلَهُ بِالْهُدَى وَ دِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَ لَوْ كَرِهَ
الْمُشْرِكُونَ وَ أَشْهَدُ أَنَّكُمْ الْأَيُّمَةُ الرَّاشِدُونَ الْمَهْدِيُّونَ الْمُعْصُومُونَ الْمُكْرَمُونَ الْمُقَرَّبُونَ الْمُتَّقُونَ الصَّادِقُونَ الْمُصْطَفَوْنَ الْمُطِيعُونَ لِلَّهِ
الْقَوَامُونَ بِأَمْرِ الْعَالَمُونَ بِإِرَادَتِهِ الْفَائِزُونَ بِكَرَامَتِهِ اصْطِفَاكُمْ بِعِلْمِهِ وَ ارْتَضَاكُمْ لِغَيْبِهِ وَ اخْتَارَكُمْ لِسِرِّهِ وَ اجْتَبَاكُمْ بِقُدْرَتِهِ وَ أَعَزَّكُمْ
بِهَيْدَاهُ وَ خَصَّكُمْ بِبُرْهَانِهِ وَ انْتَجَبَكُمْ لِنُورِهِ وَ أَيْدَكُمْ بِرُوحِهِ وَ رَضِيَكُمْ خُلَفَاءَ فِي أَرْضِهِ وَ حُجَجًا عَلَى بَرِيَّتِهِ وَ أَنْصَارًا لِدِينِهِ وَ حَفَظَهُ
لِسِرِّهِ وَ خَزَنَهُ لِعِلْمِهِ وَ مُسَيِّدًا لِحِكْمَتِهِ وَ تَرَاجِمَةً لَوْحِيهِ وَ أَرْكَانًا لِتَوْحِيدِهِ وَ شُهَدَاءَ عَلَى خَلْقِهِ وَ أَعْلَامًا لِعِبَادِهِ وَ مَنَارًا فِي بِلَادِهِ وَ
أَدْلَاءَ عَلَى صِرَاطِهِ عَصِيْمِكُمْ اللَّهُ مِنَ الزَّلَلِ وَ أَمْنِكُمْ مِنَ الْفِتَنِ وَ طَهَّرَكُمْ مِنَ الدَّنَسِ وَ أَذْهَبَ عَنْكُمْ الرَّجَسَ وَ طَهَّرَكُمْ تَطْهِيرًا
فَعَظَّمْتُمْ جَلَالَهُ وَ أَكْبَرْتُمْ شَأْنَهُ وَ مَجَّدْتُمْ كَرَمَهُ وَ أَدْمَنْتُمْ ذِكْرَهُ وَ وَكَّدْتُمْ مِيشَاقَهُ وَ أَحْكَمْتُمْ عَقْدَ طَاعَتِهِ وَ نَصَّحْتُمْ لَهُ فِي السِّرِّ وَ
الْعَلَانِيَةِ وَ دَعَوْتُمْ إِلَى سَبِيلِهِ بِالْحِكْمَةِ وَ الْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَ بَدَلْتُمْ أَنْفُسَكُمْ فِي مَرْضَاتِهِ وَ صَبَرْتُمْ عَلَى مَا أَصَابَكُمْ فِي جَنْبِهِ وَ أَقَمْتُمْ
الصَّلَاةَ وَ آتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَ أَمَرْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَيْتُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ جَاهَدْتُمْ فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ حَتَّى أَعْلَنْتُمْ دَعْوَتَهُ وَ بَيَّنْتُمْ فَرَائِضَهُ وَ
أَقَمْتُمْ حُدُودَهُ وَ نَشَرْتُمْ شَرَائِعَ أَحْكَامِهِ وَ سَيَّئْتُمْ سُنَّتَهُ وَ صِرْتُمْ فِي ذَلِكَ مِنْهُ إِلَى الرِّضَا وَ سَلَّمْتُمْ لَهُ الْقَضَاءَ وَ صَدَقْتُمْ مِنْ رُسُلِهِ مَنْ
مَضَى فَالرَّاعِبُ عَنْكُمْ

مِارِقُ وَاللَّازِمُ لَكُمْ لَاحِقٌ وَالْمُقَصَّرُ فِي حَقِّكُمْ زَاهِقٌ وَالْحَقُّ مَعَكُمْ وَفِيكُمْ وَمِنْكُمْ وَإِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ أَهْلُهُ وَمَعِيدُهُ وَمِيرَاثُ النَّبِيِّ
عِنْدَكُمْ وَإِيَابُ الْخَلْقِ إِلَيْكُمْ وَحَسَابُهُمْ عَلَيْكُمْ وَفَضِيلُ الْخُطَابِ عِنْدَكُمْ وَآيَاتُ اللَّهِ لَمَدِيكُمْ وَعَزَائِمُهُ فِيكُمْ وَنُورُهُ وَبُرْهَانُهُ
عِنْدَكُمْ وَأَمْرُهُ إِلَيْكُمْ مِنَ الْإِلَهِ وَاللَّهُ وَاللَّهُ وَاللَّهُ وَاللَّهُ وَاللَّهُ وَاللَّهُ وَاللَّهُ وَاللَّهُ وَاللَّهُ وَاللَّهُ وَاللَّهُ وَاللَّهُ وَاللَّهُ وَاللَّهُ وَاللَّهُ
أَبْغَضَ اللَّهُ وَمَنِ اعْتَصَمَ بِكُمْ فَقَدْ اعْتَصَمَ بِاللَّهِ أَنْتُمْ الصِّرَاطُ الْمَأْقُومُ وَشُهَدَاءُ دَارِ الْفَنَاءِ وَشُفَعَاءُ دَارِ الْبَقَاءِ وَالرَّحْمَةُ الْمَوْصُولَةُ وَالْآيَةُ
الْمَخْزُونَةُ وَالْأَمَانَةُ الْمَحْفُوظَةُ وَالْبَابُ الْمُبْتَلَى بِهِ النَّاسُ مِنْ أَتَاكُمْ نَجَا وَمَنْ لَمْ يَأْتِكُمْ هَلَكَ إِلَى اللَّهِ تَدْعُونَ وَعَلَيْهِ تَدُلُّونَ
بِهِ تُوْمِنُونَ وَلَهُ تُسَلِّمُونَ وَبِأَمْرِهِ تَعْمَلُونَ وَإِلَى سَبِيلِهِ تُزْشِدُونَ وَبِقَوْلِهِ تَحْكُمُونَ سَعِدَ مَنْ وَالَاكُمْ وَهَلَكَ مَنْ عَادَاكُمْ وَخَابَ مَنْ
جَحَدَ بِكُمْ وَضَلَّ مَنْ فَارَقَكُمْ وَفَازَ مَنْ تَمَسَّكَ بِكُمْ وَأَمِنَ مَنْ لَجَأَ إِلَيْكُمْ وَسَلِمَ مَنْ صَدَقَكُمْ وَهُدِيَ مَنْ اعْتَصَمَ بِكُمْ مَنِ اتَّبَعَكُمْ
فَالْجَنَّةُ مَأْوَاهُ وَمَنِ خَالَفَكُمْ فَالنَّارُ مَثْوَاهُ وَمَنِ جَحَدَ بِكُمْ كَافِرٌ وَمَنِ حَارَبَكُمْ مُشْرِكٌ وَمَنْ رَدَّ عَلَيْكُمْ فِي أَسْفَلِ دَرَكٍ مِنَ الْجَحِيمِ
أَشْهَدُ أَنْ هَذَا سَابِقٌ لَكُمْ فِيمَا مَضَى وَجَارٍ لَكُمْ فِيمَا بَقِيَ وَأَنَّ أَرْوَاحَكُمْ وَنُورَكُمْ وَطِينَتَكُمْ وَاحِدَةٌ طَابَتْ وَطَهَّرَتْ بَعْضُهَا مِنْ
بَعْضٍ خَلَقَكُمْ اللَّهُ أَنْوَارًا فَجَعَلَكُمْ بَعْزُهُمْ مَحْدِقِينَ حَيْثُ مِنْ عَلَيْنَا بِكُمْ فَجَعَلَكُمْ فِي بُيُوتِ أَدْنَى اللَّهِ أَنْ تُزْفَعَ وَيَذَكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَ
جَعَلَ صَلَاتَنَا عَلَيْكُمْ وَمَا خَصَّنَا بِهِ مِنْ

وَلَا يَتَّكُمُ طَبِيبًا لِخَلْقِنَا وَطَهَارَةٍ لِنَفْسِنَا وَتَزَكِيَةٍ لَنَا وَكَفَّارَةٍ لِدُنُوبِنَا فَكُنَّا عِنْدَهُ مُسْتَلِمِينَ بِفَضْلِكُمْ وَمَعْرُوفِينَ بِتَضَدِّيقِنَا إِيَّاكُمْ فَبَلَغَ اللَّهُ بِكُمْ أَشْرَفَ مَحَلِّ الْمُكْرَمِينَ وَأَعْلَى مَنَازِلِ الْمُقَرَّبِينَ وَأَرْفَعَ دَرَجَاتِ الْمُرْسَلِينَ حَيْثُ لَا يَلْحَقُهُ لَاحِقٌ وَلَا يَفُوقُهُ فَائِقٌ وَلَا يَسْبِقُهُ سَابِقٌ وَلَا يَطْمَعُ فِي إِذْرَاكِهِ طَامِعٌ حَتَّى لَا يَبْقَى مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ وَلَا صِدِّيقٌ وَلَا شَهِيدٌ وَلَا عَالِمٌ وَلَا جَاهِلٌ وَلَا ذَنبِيٌّ وَلَا فَاضِلٌ وَلَا مُؤْمِنٌ صَالِحٌ وَلَا فَاجِرٌ طَالِحٌ وَلَا جَبَّارٌ عَنِيدٌ وَلَا شَيْطَانٌ مَرِيدٌ وَلَا خَلْقٌ فِيمَا بَيْنَ ذَلِكَ شَهِيدٌ إِلَّا عَرَفَهُمْ جَلَالَهُ أَمْرِكُمْ وَعَظَمَ خَطَرِكُمْ وَكَبَرَ شَأْنِكُمْ وَتَمَامَ نُورِكُمْ وَصَدَّقَ مَقَاعِدِكُمْ وَثَبَاتَ مَقَامِكُمْ وَشَرَفَ مَحَلِّكُمْ وَمَنْزِلَتِكُمْ عِنْدَهُ وَكَرَامَتِكُمْ عَلَيْهِ وَخِصَّاصَتِكُمْ لَعَدِيهِ وَقُوبَ مَنْزِلَتِكُمْ مِنْهُ بِأَبِي أَنْتُمْ وَأُمِّي وَأَهْلِي وَمَالِي وَأُسْرَتِي أَشْهَدُ اللَّهَ وَأَشْهَدُكُمْ أَنِّي مُؤْمِنٌ بِكُمْ وَبِمَا آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرٌ بَعْدُوكُمْ وَبِمَا كَفَرْتُمْ بِهِ مُسْتَبْصِرٌ بِشَأْنِكُمْ وَبِضَلَالِهِ مَنْ خَالَفَكُمْ مُوَالٍ لَكُمْ وَالْأَوْلِيَاءِ لَكُمْ مُبْغِضٌ لِأَعْدَائِكُمْ وَمُعَادٍ لَهُمْ سَلَمٌ لِمَنْ سَاءَ الْمَكُومُ وَحُزْبٌ لِمَنْ حَارَبَكُمْ مُحَقِّقٌ لِمَا حَقَّقْتُمْ مُبْطِلٌ لِمَا أَبْطَلْتُمْ مُطِيعٌ لَكُمْ عَارِفٌ بِحَقِّكُمْ مُقَرَّبٌ بِفَضْلِكُمْ مُخْتَمَلٌ لِعِلْمِكُمْ مُحْتَجِبٌ بِعَدِمَتِكُمْ مُعْتَرِفٌ بِكُمْ مُؤْمِنٌ بِإِيَابِكُمْ مُصِدِّقٌ بِرَجْعَتِكُمْ مُنْتَظِرٌ لِأَمْرِكُمْ مُرْتَقِبٌ لِأَدْوَالَتِكُمْ آخِذٌ بِقَوْلِكُمْ عَامِلٌ بِأَمْرِكُمْ مُسْتَجِيرٌ بِكُمْ زَائِرٌ لَكُمْ لَا إِذْ عَاذَ بِقُبُورِكُمْ مُسْتَشْفِعٌ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ بِكُمْ وَمُتَقَرَّبٌ بِكُمْ إِلَيْهِ وَمُقَدِّمٌكُمْ أَمَامَ طَلِبَتِي وَحَوَائِجِي وَإِرَادَتِي فِي كُلِّ أَحْوَالِي وَأُمُورِي مُؤْمِنٌ بِسِرِّكُمْ وَعَلَانِيَتِكُمْ وَشَاهِدٌكُمْ وَغَائِبِكُمْ

وَأُولَئِكَ وَآخِرُكُمْ وَمَفُوضٌ فِي ذَلِكِ كُلِّهِ إِلَيْكُمْ وَمُسَلِّمٌ فِيهِ مَعَكُمْ وَقَلْبِي لَكُمْ مُسَلِّمٌ وَرَأْيِي لَكُمْ تَبِعٌ وَنُصْرَتِي لَكُمْ مُعَايِدَةٌ حَتَّى يَحْيِيَ اللَّهُ تَعَالَى دِينَهُ بِكُمْ وَيُرِدَّكُمْ فِي أَيَّامِهِ وَيُظْهِرَكُمْ لِعَدْلِهِ وَيَمَكِّنْكُمْ فِي أَرْضِهِ فَمَعَكُمْ مَعَكُمْ لَا مَعَ غَيْرِكُمْ آمَنْتُ بِكُمْ وَتَوَلَّيْتُ آخِرَكُمْ بِمَا تَوَلَّيْتُ بِهِ أَوْلَكُمْ وَبَرَّتُ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ أَعْدَائِكُمْ وَمِنَ الْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَالشَّيَاطِينِ وَحَزَبِهِمُ الظَّالِمِينَ لَكُمْ الْجَاهِدِينَ لِحَقِّكُمْ وَالْمَارِقِينَ مِنْ وَلَايَتِكُمْ وَالغَاصِبِينَ لِإِثْرِكُمْ الشَّاكِينَ فِيكُمْ الْمُنْحَرِفِينَ عَنْكُمْ وَمِنْ كُلِّ وَليجِهِ دُونَكُمْ وَكُلِّ مُطَاعٍ سِوَاكُمْ وَمِنَ الْمَائِمَةِ الَّذِينَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ فَتَبَّتْني اللَّهُ أَيَّدَا مَا حَيَّتْ عَلَى مَوَالِيكُمْ وَمَحَبَّتِكُمْ وَدِينِكُمْ وَوَفَّقَنِي لِطَاعَتِكُمْ وَرَزَقَنِي شَفَاعَتَكُمْ وَجَعَلَنِي مِنْ خِيَارِ مَوَالِيكُمْ التَّابِعِينَ لِمَا دَعَوْتُمْ إِلَيْهِ وَجَعَلَنِي مِمَّنْ يَفْتَضُّ آثَارَكُمْ وَيَسِيلُكُمْ سَيْبِلَكُمْ وَيَهْتَدِي بِهِدَاكُمْ وَيَحْشُرُ فِي زُمْرَتِكُمْ وَيَكُرُّ فِي رَجْعَتِكُمْ وَيَمْلِكُ فِي دَوْلَتِكُمْ وَيَشْرَفُ فِي عِزِّفَتِكُمْ وَيَمَكِّنُ فِي أَيَّامِكُمْ وَتَقَرُّ عَيْنُهُ غَدَا بِرُؤْيَيْكُمْ بِأَبِي أَنْتُمْ وَأُمِّي وَنَفْسِي وَأَهْلِي وَمِيَالِي مَنْ أَرَادَ اللَّهُ بِدَاكُمْ وَمَنْ وَحَدَهُ فِعْلَ عَنْكُمْ وَمَنْ قَصَّيْدَهُ تَوَجَّهَ بِكُمْ مَوَالِي لَا أُحْصِي ثَنَاءَكُمْ وَلَا أَبْلُغُ مِنَ الْمِيْدِحِ كُنْهَكُمْ وَمِنَ الْوَصْفِ فَدَرَكُمْ وَأَنْتُمْ نُورُ الْأَخْيَارِ وَهُدَاهُ الْأَبْرَارِ وَحُجَّجُ الْجَبَّارِ بِكُمْ فَتَحَ اللَّهُ وَبِكُمْ يَخْتَمُ وَبِكُمْ يَنْزِلُ الْغَيْثُ وَبِكُمْ يَمْسِكُ السَّمَاءُ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ وَبِكُمْ يَنْفُسُ الْهَمُّ وَيَكْشِفُ الضَّرَّ وَعِنْدَكُمْ مَا نَزَلَتْ بِهِ رُسُلُهُ وَهَبَطَتْ بِهِ مَلَائِكَتُهُ وَ

إِلَىٰ جَدِّكُمْ وَإِلَىٰ أُخِيكَ بُعِثَ الرُّوحُ الْأَمِينُ آتَاكُمْ اللَّهُ مَا لَمْ يَأْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ طَاطًا كُلَّ شَرِيفٍ لِيَسْرِفَكُمْ وَبَخَعَ كُلَّ مُتَكَبِّرٍ لِيَطَاعَتِكُمْ وَخَضَعَ كُلَّ جَبَّارٍ لِفَضْلِكُمْ وَذَلَّ كُلُّ شَيْءٍ لَكُمْ وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِكُمْ وَفَازَ الْفَائِزُونَ بِوِلَايَتِكُمْ بِكُمْ يَسْئَلُكَ إِلَى الرِّضْوَانِ وَعَلَىٰ مَنْ جَحَدَ وَلَا يَتَكَبَّرُ غَضِبَ الرَّحْمَنُ بِأَبِي أَنْتُمْ وَأُمِّي وَنَفْسِي وَأَهْلِي وَمَالِي ذِكْرُكُمْ فِي الذَّاكِرِينَ وَأَسْمَاؤُكُمْ فِي الْأَسْمَاءِ وَأَجْسَادُكُمْ فِي الْأَجْسَادِ وَأَرْوَاحُكُمْ فِي الْمَارُوحِ وَأَنْفُسُكُمْ فِي النُّفُوسِ وَأَثَارُكُمْ فِي الْأَثَارِ وَقُبُورُكُمْ فِي الْقُبُورِ فَمَا أَحَلَّىٰ أَسْمَاءَكُمْ وَأَكْرَمَ أَنْفُسَكُمْ وَأَعْظَمَ شَأْنَكُمْ وَأَجَلَ خَطَرَكُمْ وَأَوْفَىٰ عَهْدَكُمْ وَأَصْدَقَ وَعْدَكُمْ كَلَامَكُمْ نُورٌ وَأَمْرُكُمْ رُشْدٌ وَوَصِيَّتُكُمْ التَّقْوَىٰ وَفِعْلُكُمْ الْخَيْرُ وَعَادَتُكُمْ الْإِحْسَانُ وَسَجِيَّتُكُمْ الْكِرَامُ وَشَأْنُكُمْ الْحَقُّ وَالصَّدَقُ وَالرِّفْقُ وَقَوْلُكُمْ حُكْمٌ وَحَتْمٌ وَرَأْيُكُمْ عِلْمٌ وَحِلْمٌ وَحَزْمٌ إِنَّ ذِكْرَ الْخَيْرِ كُنْتُمْ أَوْلَاهُ وَأَصْلُهُ وَفَرْعُهُ وَمَعْدِنُهُ وَمَأْوَاهُ وَمُنْتَهَاهُ بِأَبِي أَنْتُمْ وَأُمِّي وَنَفْسِي كَيْفَ أَصِفُ حُسْنَ ثَنَائِكُمْ وَأُحْصِي جَمِيلَ بَلَائِكُمْ وَبِكُمْ أَخْرَجَنَا اللَّهُ مِنَ الذُّلِّ وَفَرَّجَ عَنَّا غَمْرَاتِ الْكُرُوبِ وَأَنْقَذَنَا مِنْ شَفَا جُرْفِ الْهَلَكَاتِ وَمِنَ النَّارِ بِأَبِي أَنْتُمْ وَأُمِّي وَنَفْسِي بِمُؤَالَاتِكُمْ عَلَّمَنَا اللَّهُ مَعَالِمَ دِينِنَا وَأَصْلَحَ مَا كَانَ فَسَادًا مِنْ دُنْيَانَا وَبِمُؤَالَاتِكُمْ تَمَّتِ الْكَلِمَةُ وَعَظُمَتِ النُّعْمَةُ وَاتْتَلَفَتِ الْفُرْقَةُ وَبِمُؤَالَاتِكُمْ تَقَبَّلَ الطَّاعَةُ الْمُفْتَرَضَةُ وَلكُمْ الْمَوَدَّةُ الْوَاجِبَةُ وَالِدَرَجَاتُ الرَّفِيعَةُ وَالْمَقَامُ الْمَحْمُودُ وَالْمَكَانُ الْمَعْلُومُ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَالْجَاهُ الْعَظِيمُ وَالشَّأْنُ الْكَبِيرُ وَالشَّفَاعَةُ الْمَقْبُولَةُ رَبَّنَا

آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ رَبَّنَا لَا تَرْغُ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ
سُبْحَانَ رَبَّنَا إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبَّنَا لَمَفْعُولًا يَا وَلِيَّ اللَّهِ إِنْ بَيْنِي وَبَيْنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ ذُنُوبًا لَا يَأْتِي عَلَيْهَا إِلَّا رِضَاكُمْ فَبِحَقِّ مَنْ أَيْتَمَّنْكُمْ
عَلَى سِرِّهِ وَاسْتَرْعَاكُمْ أَمَرَ خَلْقِهِ وَقَرْنَ طَاعَتَكُمْ بِطَاعَتِهِ لَمَّا اسْتَوْهَبْتُمْ ذُنُوبِي وَكُنْتُمْ شُفَعَائِي فَإِنِّي لَكُمْ مُطِيعٌ مَنْ أَطَاعَكُمْ فَقَدْ أَطَاعَ
اللَّهَ وَمَنْ عَصَاكُمْ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَمَنْ أَحَبَّكُمْ فَقَدْ أَحَبَّ اللَّهَ وَمَنْ أَبْغَضَكُمْ فَقَدْ أَبْغَضَ اللَّهَ اللَّهُ اللَّهُمَّ إِنِّي لَوْ وَجَدْتُ شُفَعَاءَ أَقْرَبَ
إِلَيْكَ مِنْ مُحَمَّدٍ وَأَهْلِ بَيْتِهِ الْأَخْيَارِ الْمَأْتَمَةِ الْمَأْتَمَةِ لَجَعَلْتُهُمْ شُفَعَائِي فَبِحَقِّهِمُ الَّذِي أَوْجِبْتَ لَهُمْ عَلَيْكَ أَسْأَلُكَ أَنْ تُدْخِلَنِي فِي
جُمَّلِهِ الْعَارِفِينَ بِهِمْ وَبِحَقِّهِمْ وَفِي زَمْرَةِ الْمَرْحُومِينَ بِشَفَاعَتِهِمْ إِنَّكَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ وَ
سَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا وَحَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ

زيارت وداع

فَإِذَا أَرَدْتَ الْانْصِرَافَ فَقُلِ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ سَلَامٌ مُودَعٌ لَا سِئَمَ وَلَا قَالٍ وَلَا مَالَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ
مَجِيدٌ سَلَامٌ وَلى غَيْرِ رَاغِبٍ وَلَا مُسِيَّبٍ بِكُمْ عَنْكُمْ وَلَا مُؤَثِّرٍ عَلَيْكُمْ وَلَا مُنْخَرَفٍ عَنْكُمْ وَلَا زَاهِدٍ فِي قُورِبِكُمْ لَا جَعَلَهُ اللَّهُ آخِرُ
العَهْدِ مِنْ زيارَةِ قُبُورِكُمْ، وَإِتْيَانِ مَشَاهِدِكُمْ وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ، وَحَشْرَنِي اللَّهُ فِي زُمْرَتِكُمْ وَأُورَدَنِي حَوْضِكُمْ وَجَعَلَنِي فِي حَزْبِكُمْ
وَأَرْضَاكُمْ عَنِّي وَمَكَّنَنِي فِي دَوْلَتِكُمْ، وَأَحْيَانِي فِي رِجْعَتِكُمْ، وَمَلَكْنِي فِي أَيَّامِكُمْ وَشَكَرَ سِعْيِي لَكُمْ وَغَفِرَ ذَنْبِي بِشَفَاعَتِكُمْ وَ
أَقَالَ عَثْرَتِي بِمَحَبَّتِكُمْ وَأَعْلَى كَعْبِي بِمُؤَالَاتِكُمْ، وَشَرَّفَنِي

بِطَاعَتِكُمْ، وَ أَعَزَّنِي بِهُدَاكُمْ وَ جَعَلَنِي مِمَّنْ يَنْقَلِبُ مُفْلِحًا مُنْجِحًا غَانِمًا سَالِمًا مُعَافَى غَنِيًّا فَائِزًا بِرِضْوَانِ اللَّهِ وَ فَضْلِهِ وَ كِفَايَتِهِ، بِأَفْضَلِ مَا يَنْقَلِبُ بِهِ أَحَدٌ مِنْ زُورِكُمْ وَ مَوَالِكُمْ، وَ مُحَيِّبِكُمْ، وَ شَيْعَتِكُمْ وَ رَزَقَنِي اللَّهُ الْعُودَ ثُمَّ الْعُودَ ثُمَّ الْعُودَ أَيْدًا مَا أَبْقَانِي رَبِّي بَيْنَهُ صِدْقِهِ، وَ إِيْمَانِ وَ تَقْوَى وَ إِيْحِيَاتِ وَ رِزْقٍ وَاسِعٍ حَلَالٍ طَيِّبٍ اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْهُ آخِرَ الْعَهْدِ وَ الصَّلَاةِ عَلَيْهِمْ وَ أَوْجِبْ لِي الْمَغْفِرَةَ وَ الْخَيْرِ وَ الرَّحْمَةَ وَ الْبَرَكَهَ وَ الْفَوْزَ، وَ النُّورَ وَ الْإِيْمَانَ وَ حُسْنَ الْإِحْيَاءِ كَمَا أَوْجِبْتَ لِأَوْلِيَائِكَ الْعَارِفِينَ بِحَقِّهِمُ الْمَوْجِبِينَ طَاعَتَهُمْ، وَ الرَّاعِيِينَ فِي زِيَارَتِهِمْ، الْمُتَقَرِّبِينَ إِلَيْكَ وَ إِلَيْهِمْ بِأَبِي أَنْتُمْ وَ أُمِّي وَ نَفْسِي وَ مِيَالِي وَ أَهْلِي اجْعَلُونِي فِي هَمِّكُمْ وَ صِيْرُونِي فِي حِزْبِكُمْ، وَ أَدْخِلُونِي فِي شَفَاعَتِكُمْ وَ اذْكُرُونِي عِنْدَ رَبِّكُمْ اللَّهُمَّ صِلْ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أَلْبِغْ أَرْوَاحَهُمْ وَ أَجْسَادَهُمْ مِنِّي السَّلَامَ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّاهِرِينَ وَ سَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا

شرح حال مؤلف

نام شریف او سید حسین فرزند سید تقی همدانی درود آبادی است، وی در سال ۱۲۸۰ هجری متولد شد.

پس از تحصیلات ادبیات عرب و معقول و منقول متداول در آن دوران که در زادگاهش میسور بود به نجف اشرف مهاجرت نمود، و در خدمت اساتید زمان خویش به تلمذ پرداخت.

وی محضر و در سن عالم زاهد، عارف بالعد، یگانه دوران مولی آخوند ملا حسینقلی همدانی را ادراک نمود.

پس از آن به مسقط الرأس خویش همدان بازگشت و به تألیف و تدریس پرداخت، آن جناب بیشتر اوقات خویش را در تألیف و عبادت و دعوت به حق و مبارزه با مخالفان دین سپری می نمود، و

به سال ۱۳۴۳ در سن ۶۳ سالگی از این دار فانی به دار باقی شتافت و در قبرستان «اهل قبور» دفن گردید.

طبقات اعلام الشیعه مرحوم شیخ آقا بزرگ تهرانی نیز می فرماید:

«... دانشمندی بزرگ و فقیهی فاضل و مهذب و کامل بوده است، در سامراء مشرفه از شاگردان سید مجرد شیرازی بوده و زمانی طولانی از آن جناب استفاده برده است، و نیز در نجف اشرف در خدمت میرزا حبیب الله رشتی و مولی حسین قلی همدانی و میرزا حسین خلیلی و دیگران حضور یافت، تا این که به مقامات علمیه شهرت یافت، وی در اخلاق و سلوک و صلاح و تقوی و اهل باطن بودن مشهور بود...»

من مدتی او را در نجف مشاهده می کردم، وی در سال ۱۳۱۸ به همدان بازگشت، و در همدان از بزرگان مروج دین بوده و به وظائف شرعیه قیام داشت، و مرجع دینی مردم در آن سامان به شمار می رفت تا این که در سال ۱۳۴۴ وفات یافت...»

تألیفات آن جناب

جناب درود آبادی تألیفات سودمندی دارد و عبارتند از:

۱- التحفه الرضویه الی الشیعه المرتضویه در ۹۲ صفحه در آخر آن چنین آمده است: «قد فرغت من تسویده لیله الخامسه عشره من شهر ذی القعدة من سنه احدی و عشرين و ثلاثمأه بعد الالف».

۲- تفسیر القرآن الکریم، وی این تفسیر از سال ۱۳۲۷ شروع کرد. چنانکه در پشت نسخه آن نوشته شده است و چهارده مقدمه علمی مفید در آن آورده و در مقدمه چهاردهم نوشت:

مقدمه چهاردهم در این که خطاب های کتاب شامل معدوم و غائبین می شود، و این مقدمه و مقدمه یازدهم را به عنوان دو رساله جداگانه قرار دادم، و رساله

نخست را به «شرح الاسماء الحسنی» و دومی را به «لب اللباب فی شرح خطابات الكتاب» نام نهادم. و در آخر جزء اول بعد از آیه «۲۰۲» می فرماید: «از تصنیف آن در روز چهاردهم رجب الاحسب سال ۱۳۳۳ هجری فارغ شدم، آنگاه در جزء دوم از آیه شریفه «وَادْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعِيْدَاتٍ...» شروع نموده و ۲۵ صفحه از آن را نوشته و به آیه «لَمَّا تَضَارَّ وَالِدَهُ بِوَلَدِهَا...» رسانید، و مجموع کتاب به ۳۱۰ صفحه می رسد، این تفسیر تحلیلی و تحقیقی و در باب خود خوب است.

۳- تبنيه الراقدين و جهان الوافدين بر يك مقدمه و هفت جهان؟؟؟ ست، مقدمه در بیان نسبت آدم و فرزندانش، جمال اول در نسبت بدن آدم با روحش و جمال دوم در معنای عبودیت و جمال سوم در این که سائران الی الله باید خود را به عبادت در هنگام صبح بیاریند، و جمال چهارم در مقدمات نماز است... الخ و این کتاب را بعد از «القسطاس المستقیم و عصاره الثقلین» تألیف کرده چنانکه خود در ص ۲۷۶ و ۳۰۹ یاد کرده است، و کتاب در شب غدیر سال ۱۳۲۷ ه پایان یافت، با این که مؤلف خود در عصاره الثقلین تصریح کرد، که تفصیل آن در جمال الوافدين یاد شده است ممکن است جمع بین ان کلام کرد به این که دو تألیف متداخل بوده اند، چنانکه قرائن دیگری در این باره وجود دارد.

۴- الدر المنضود فی اجوبه مسائل اليهود، این کتاب در ۵۶ صفحه در سال ۱۳۴۴ ه در طهران به چاپ رسیده، و در آن به پاسخ فارسی پرسش؟؟؟ از عده ای از یهود در توحید و

حقیقت اسلام پرداخت، و آن پاسخ به فارسی است و در سال ۱۳۴۲ ه به طهران نوشته شد.

۵- رساله لب اللباب فی خطابات الكتاب، و در آخر آن می فرماید: «ولقد اوضحنا حقيقه القرآن... یعنی ما حقیقت قرآن را در کتاب «التحفة الرضویة الی الشیعه المرتضویة» و در مقدمات کتاب «الکبریت الاحمر فی تفسیر الثقل الاکبر» بیان کردیم، پایان آنچه در این مسأله قصد بیان آن را داشتیم، و حمد از آن خداست، با کمک و توفیق خدا در روز سه شنبه ۲۷ شوال المکرم سال ۱۳۳۵ پایان یافت.

۶- رساله نفسک التلویت فی جواب اهل التلثیت در بیست و یک صفحه به فارسی که تصنیف آن در ماه شعبان المعظم سال ۱۳۳۳ هجری پایان پذیرفت.

۷- شرح الاسماء الحسنی.

۸- شرح زیارت جامعه (به نام الشموس الطالعه) که هم اکنون در پیش رو دارید این شرح دقیق و لطیف مفصل بوده و در باب خود یگانه است، و در ۵۸۳ صفحه می باشد. این شرح در دهه آخر ذی قعدة سال ۱۳۲۲ پایان یافت.

۹- عصاره الثقلین فی حقیقه النشأتین، شرح خطبه امیرالمؤمنین با تحقیق و تفصیل ۱۰۶ صفحه و در آخرش این جمله آن است: «فعلیه بکتاب السماء و العالم من البحار» و در سال ۱۳۲۲ از آن فراغت یافت.

۱۰- ملخص الاصول فی دین آل الرسول، رساله ای فارسی در تحقیق اصول دین و مذهب در ص ۲۱۰ صفحه می باشد، ابتدای آن چنین است: «سپاس آفریدگاری را سزاست که بدایت آفریدن هر کس را از جایی نموده که در آنجا از چیزی ذکر نتوان نمود که به آغاز خویشتن آیتی برای شناختن آفریدگار خود داشته باشد...» و در آن به

کتاب «التحفة الرضویة» و «الشموس الطالعه» اشاره می کند.

در مقدمه عربی این کتاب از قول فرزندش آمده است که «آن جناب آثار دیگری دارد که همه آنها در نزد فرزند محترمش حاج سید ابوالفضل عارفی ساکن طهران (در زمان نوشتن مقدمه آن در شمس طالع) موجود است.

صاحب طبقات اعلام الشیعه فرمود:

۱۱- من به خط مرحوم مؤلف تقریرات دروس اساتید بزرگش را در فقه و اصول در نزد شتیخ عباس فرزند مولی حاجی طهرانی دیدم.

۱۲- القسطاس المستقیم (که قبلاً در کتاب تنبیه الراقدین یاد شد).

۱۳- دارای اشعار فراوانی است.

آن جناب دارای قریحه شومی بوده و اشعارش را در جزوه ای دیدم که در ضمن آن این شعر بود:

تدل ما خون شد ای صنم ز فراق

ای خوشا یکدست به بینم طاق تشنه ای کو به عمر آب ندید

به گور دیدم این چنین مشتاق از فراق تو ای بت رعنا

شهد چون حنظل آیدم بمزاق زهر هجران اثر نموده به دل غیر وصلت نباشدش تریاق دین و دل بردی از کفم جفا

روزهایم ز جور تست حجاج برفکندی ز چهر گلگونت که بپایید معشر العشاق وقت هجران گذشت و وصل رسید

بزیدم گمان مگر اشفاق با شما عهد دوستی بستم مر مرا محکم است این میثاق

درباره شرح زیارت جامعه

با این که در مقامات ائمه اطهار علیه السلام احادیث فراوانی موجود است و شمه ای از آن در اصول کافی و دیگر کتابهای روایی آمده است، لیکن زیارت جامعه در مواجهه با این اسماء حسنی الهی و از قول خود ایشان موقعیت دیگری پیدا کرده است، چه این که هر زائری در ایام زیارت خود در حرم هر یک از ائمه اطهار علیه السلام و یا در غیر

آن خود را موظف می‌داند که از بهترین زیارت استفاده کند و در مواجهه با محبوب خود آن را زمزمه کند، و درد دل کند و اشک بریزد، معمولاً این فقره‌ها و جملات با مضامین عالی که در حجاب عربیت برای فارسی زبان‌ها قرار دارد گرچه با شوق و اشتیاق خوانده می‌شود و این جملات مقدس نجوی می‌گردد، لیکن هر زائری شوق دارد که به مقامات مضامین این زیارات نائل شود و پرده کلمات را به کنار زند و به حقایق عالی آن دست یابد و از آن جملات در زندگی خویش بهره گیرد و در خلوت خود با ائمه علیه السلام مقامات آنها را در نظر آورد، لیکن به دلیل عمق مطالب و بلندی قله معارف آن دسترسی برای همه مقدور و میسر نیست، لذا شروح گوناگونی بر آن نوشته شده است، و از بین این شروح شرح جناب درود آبادی از دیگر شروح ممتاز است، این شرح از کسی گرفته نشده و مرد از کتابی نجسته و از مطالب دیگران در شرح آن استفاده نشده، بلکه همانطور که خود در مقدمه بیان می‌کند با کمک امام رضا علیه السلام انجام شده است، لذا در این کتاب از کتابهای دیگران نقل نمی‌کند، منبع آن جناب کتب احادیث و استمداد از کلمات ائمه اطهار علیه السلام در شناخت مقامات ایشان است. لذا مطالب آن تازه و بکر و در جاهای دیگر نمی‌توان به دست آورد، لذا اهل تحقیق شایسته است در آن بنگرند و از آن استفاده کنند.

افق مطالب این شرح بسیار دور و گوه‌های آن بی‌شمار است.

مصنف در دریای بی‌پایان علوم اهل بیت غوطه خورده و

مرواریدهای شاهواری را در ساحل این کتاب فراهم آورده است.

ابتدای کتاب اندکی دشوار است و رسیدن به قله فکر و عمق اندیشه و قاف قلب مؤلف برای کسی که شروع مطالعه شرح آن می کند دشوار است، لیکن آشنایان به زبان اگر اندکی حوصله کنند و در مطالب بیان شده اندیشه کنند آنها را شیرین می یابند و در فقران مختلف از مقامات پر عظمت ائمه علیه السلام شمه ای خواهند بویید. علت دشواری زبان این کتاب این است که سخن از مطالب عرشی و پایبند کردن به الفاظ خاکی خود کاری دشوار است، به ویژه اگر در مقامات خلفای الهی باشد که اندیشه بشر در ساحل آنها به گل می نشیند و متحیر و حیران می ماند چه این که هیچ پایینی در رسیدن به مقامات عالی تر از خود ابزار لازم را در اختیار ندارد، و احاطه ادراکی پایین به ما فوق خود ممکن نیست، چگونه چنین نباشد در حالی که مقامات ایشان چندان دور از دسترس اندیشمندان و صاحبان قلب و محققان عارف است که همه آنها در کنار وجود آنها «امی» به شمار می روند، و در مکتب آنها طفلی بیش نیستند.

کسانی که در عظمت بدان پایه صعود کرده اند که به خلافت الهی نائل شده و ظل الله و سایه گسترده آفرینش هستند، و خود فرموده اند:

«نزلو لنا عن الربوبیه فقولوا فینا ما شئتم» یعنی «ما را از ربوبیت پایین تر آورید لیکن هرچه در مقامات ما خواستید بگویید». چه آن که قله اندیشه های شما به ساحل وجود ما نمی رسد و همای بلند پرواز قاف قلب در دامنه هستی ما خسته بال فرود می آید، (۱) علی علیه السلام را جز خدا و رسولش

صلی الله علیه وآله نشناخت و خدا را جز رسول خداصلی الله علیه وآله و علی علیه السلام نشاخشند.

بنابراین دشواری زبان و بیان مطالب بلند عرشی در قالب کلمات خاکی باعث غموض ابتدای این کتاب شده است.

و ثانیاً مطالب مصنف در بافت های خود ایشان است که در قالب کلمات در آمده است، و اهل اشارت دانند که مطالب مزبور تنها به صورت اشاره قابل فهم است و معانی هرگز در قالب کلمات در نمی آیند و تنها کلمات عنوان آن حقایقند و نه ظرف آنها.

و ثالثاً مصنف از کلمات متعارف و اصطلاحات عرفان نظری متعارف رایج استفاده نکرده است لذا غرابت استعمال که خود وی برای آن معانی ابداع کرده و یا از احادیث به ودیعت گرفته باعث شده است که مطالب آن در ابتداء با حوصله باید تلقی شود.

ولیکن این چند صفحه اوائل خود کلید هر کتاب است، و بعدها کتاب با توجه بدان آسان می گردد و خواننده به لطایف کتاب پی می برد، و اندکی از اقیانوس سرشار این زیارت عظیم به کام وی ریخته می شود، و کام وی شیرین می گردد.

البته خواهندگان زیارت با معرفت از آن خسته نمی گردند و با خود زمزمه می کنند که:

رنج راحت دان چو مطلب شد بزرگ خاک گله توتیای چشم گرگ آن کسی که راه دشوار مسافرت به عتبات عالیات را بر خود هموار می کند و از کار و زندگی و اموال دست می کشد و خواهان نیل به زیارت و شفاعت ایشان است را چنین زحمتی اندک می نماید.

می داند که زیارت و قبولی آن بستگی به فهم و درک و نیت زائر از مقام ائمه علیه السلام دارد، هرچه زائر در فهم و اندیشه

و درک قوی تر باشد دریافت های قوی تری خواهد داشت و از سفره های بی پایان آسمانی ایشان بهره بیشتری خواهد برد، و مراتب زائران مطابق مراتب مقامات و معرفت ایشان است و این بر همه روشن است.

بنابراین کیفیت زیارت و عمق آن در نزدیکی به ائمه اطهار علیه السلام و رسیدن به قرب پروردگار دخالت دارد.

و نیز زیارت به قصد شفاعت نیز با معرفت مقامات ایشان و نیز قرب به افق عبودیت و بندگی ارتباط تنگاتنگ دارد، چه این که مسأله شفاعت به معنای میانجیگری بیهوده در نظام خلقت و عالم تکوین و واقعیت جایی ندارد، بلکه شفاعت دریافت و با خود بردن کمالاتی است که مجانست و مجالست با آنها را تضمین کند، شناخت ایشان دوستی می آورد و دوستی عمیق عشق به ارمغان می آورد، و عشق یکتایی با معشوق را موجب می شود و لازمه آن رهایی انسان به واسطه راه ارتباطی و دقیقه حاصله در متن وجودی اش با ائمه اطهار علیه السلام است. یعنی انسان ها با گره زدن وجود خود با حبل متین ولایت ایشان شاخه طوبایی می شوند که ریشه آن در خانه فاطمه علیها السلام و علی علیه السلام و اولاد طاهرین آندوست، این معنا نزدیکی و قرب برای زائر می آورد و او را به حقیقه الحقائق نزدیک می کند، شفاعت تحقق به صفات الهی است که در ائمه اطهار علیه السلام به طور کامل موجود می باشد.

مرحوم درود آبادی از این حقیقت که در همه انسانها ساری است به سرّ آل محمدصلی الله علیه وآله تعبیر می کند، همه انسانها از اصناف مختلف واجد این سرّ هستند، لیکن این سرّ بالقوه است و باید فعلیت یابد، چنگ زدن به آن

و قوی کردن آن و فنای در آن باعث بالا رفتن آدمی و پیشروی در صراط مستقیم است، چنانکه در تفسیر فاتحه الکتاب آیه شریفه «اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ»، «صراط مستقیم» را صراط امیرالمؤمنین علیه السلام معرفی کرده اند، ایشان راه راست خدا هستند، در عالم تکوین راه با راهرو یکی است و ایشان حقیقت صراط الهی اند و سائر مردم دقیقه ای از آن صراط را در خود دارند، و هرچه با آن یگانه شوند و به کمالاتی که این جنبه را قوی تر می کند متحلی شوند به صراط مستقیم نزدیکتر شده و همنشینی با آنها را میسرتر می نماید. لذا دم زدن از ایشان و متحلی نشدن به آن کمالات با همدیگر تنافی دارد، نشانه دوستی و حبّ و عشق هرکس در عمل و رفتار مطابق با آن گرایش و عشق وجود دارد.

مقامات وجود

در عرفان برای وجود مراتبی قائل شده اند.

۱- حقیقت مطلقه و هویت غیبیه به نظر عرفا این مرتبه از وجود اسم و رسمی ندارد و از آن نمی توان خبر داد و گاه از آن به عدم نیز تعبیر شده است، مراد از عدم که فوق وجود است به لحاظ این مرتبه است.

۲- مرتبه احدیت، در این مرتبه وحدت غالب است به طوری که اغیار منتفی اند معمولاً مقام فناء به غلبه احدیت برای سلاک روی می دهد، لیکن سلاک در این مرتبه نیز به لحاظ مراتب تفاوت دارند. و این سخن تفصیلی دارد که آیه شریفه به اجمال به آن اشاره می کند که «تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ».

۳- مرتبه واحدیت در این مرتبه حقایق اسماء و صفات تفصیل می یابند، الله اسمی است که مستجمع جمیع اسماء و صفات

است و دیگر اسماء در تحت او هستند، علوم تفصیلی به موجودات در مرتبه واحدیت از راه اعیان ثابت می باشد، اعیان ثابت پیکره و تفصیل اسماء الهی اند، این حقایق به وجود احدی موجودند.

۴- مرتبه فیض منبسط که وجود ماسوی و میان نشین عالم حق و خلق است فیض منبسط و صادر نخستین برزخیت داشته و از آن سو می گیرد و به این سو می دهد. حضرت خاتم صلی الله علیه و آله و امیرالمؤمنین علیه السلام به این مرتبه رسیده اند، لذا به این مرتبه حقیقت محمدیه نیز گفته می شود. این امر واحد الهی است و آیه شریفه «لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ» امر اشاره به آن است و نیز «إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ»؛ اشاره به این حقیقت است، خداوند این وجود را ماده همه موجودات قرار داده و همه موجودات به این ماده نوشته می شوند، به عبارت دیگر مرکب نوشتن موجودات این امر واحد الهی است، و دیگر موجودات نقوشی بر این پرده اند.

مرحوم درود آبادی از همین مطلب به سر آل محمد صلی الله علیه و آله که در همه موجودات است تعبیر می کند، و مراد از ولایت و سر ولایت که ساری در همه موجودات می باشد همین می باشد، و امام علیه السلام و کسی که واجد این مرتبه است می تواند به همه موجودات علم داشته و در همه عالم تکوین تصرف کند. دیگر انبیاء علیه السلام و اولیاء به اندازه ای که از این حقیقت دارا هستند می توانند به حقایق دار وجود علم پیدا کرده و در آن تصرف نمایند، این مرتبه مظهر الله است و انسان کامل همین مرتبه می باشد.

۴- مرتبه عالم عقل که مرتبه تقدیس

و تسبیح است و ملائکه مظهر جلال خدا بوده و منزهند، و انسان به لحاظ عالم عقل خود با این عالم مرتبط است.

۵- مرتبه عالم متال و ملکوت اعلی و اسفل در این مرتبه صور حقایق و تمثلات حقایق در مراتب نزول و صعود قرار دارند. عالم خیال انسان کانالی از این مرتبه می باشد.

۶- مرتبه عالم ماده و کون و فساد، عالم اجساد انسانی در این نشأه قرار دارد و از آن نشأه می گیرد، این مرتبه پایین ترین مرتبه دار وجود است.

هر مرتبه از عوالم فوق تفصیل عالم بالا-تر از خویشند، هر بالایی متن و پایینی شرح آن است. لذا مرتبه عقل واجد همه موجودات ملکوتی و ملکی است. همانطور که بیان کردیم صادر نخستین و حقیقت محمدیه نیز مشتمل بر همه موطن و مراتب وجود است و ماده همه کلمات وجودیه می باشد و مثقال ذره ای از آن بیرون نیست.

مرحوم درود آبادی درباره مراتب حقیقت نبوت می فرماید:

این حقیقت دارای مراتبی است.

۱- مرتبه تقرر و اضمحلال آن در عالم الهی و در آن عالم به آن نمی توان به اشاره وجودی و یا عدمی اشاره کرد، این مرتبه غیب مطلق است و مستأثره بوده و مفاتیح آن در دست حضرت حق است... این مرتبه حتی در عالم ظهور صفات به نحو اجمال یعنی علم و قدرت و حیات و سمع و بصر نیز نمی تواند مورد اشاره قرار گیرد.

۲- عالم ظهور صفات علی نحو الاجمال.

۳- عالم صفات به اعتبار ثبوتش برای ذات بدون تعلق به تعلقات (نه ذات علیم و قدیر... گفته می شود).

۴- عالم ثبوت صفات برای ذات به لحاظ این تعلق به متعلقات دارد (و ذات عالم و قادر...

می باشد). این سه مرحله اخیر قابلیت اشاره وجودی و عدمی و یا اشاره الهی و یا خلقی ندارد.

۵- عالم تنزل به مرتبه معلوم و این مرتبه قابل اشاره در عالم الهی و به اشاره الهی و قابل اشاره عدمی در عالم خلق است.

۶- عالم وجود مطلق و این مرتبه قابل اشاره وجودی در عالم خلق است. وی به آن عالم وجود کلی در عالم خلق نهاده و آن را مرتبه ولایت کلیه اسم گذاشته است.

به نظر می رسد که مراد از مرتبه اول احدیت باشد، و مراد از مرتبه دوم و سوم و چهارم مراتبی است که از آن به واحدیت نام برده می شود.

و مرتبه پنجم و ششم نیز مرتبه وجود منبسط باشد.

و مرتبه هفتم مرتبه عقل است.

و در برخی از کلمات وی مرتبه پنجم و ششم را نیز به عالم الهی برده. بنابراین باید آن را نیز از عوالم واحدیت شمرد. چنانکه مرتبه هفتم وجود منبسط است، و در کلمات وی اندکی اختلاف دیده می شود، و نمی توان به طور جزم آنها را منطبق بر مراتب فوق کرد.

مرتبه قاب قوسین و مرتبه ولایت، ولایت کلیه و ذکر و صادر اول و مرتبه نبوت همه اسامی مرتبه ششم در کلام وی هستند. البته به لحاظ این که از خداوند تلقی می کند به وی ولی و رسول گفته می شود.

شایان ذکر است که مراتب وجود و عوالم گوناگون به اعتبارات گوناگون تقسیمات گوناگون شده اند، چنانکه در روایات نیز گاه به عالم دنیا و آخرت و گاه به چهارده هزار عالم و گاه به هیجده هزار عالم تقسیم شده است، لذا باید به جهت تقسیم نگریست.

مرحوم درود آبادی در این

کتاب بسیاری از روایات اصول کافی را شرح می کند، چه این که بیان مقامات ائمه اطهار علیه السلام را خود ایشان باید بنمایند، و دیگران هر چه از مقامات ایشان تنها شمه ای از آن است.

در این کتاب روایات طینت و چگونگی ارتباط طینت شیعیان با آنها و ارتباط تکوینی وجودی بین آنها تحلیل شده است.

ارتباط عوالم طولی با عوالم عرضی و چگونگی تشخیص تقابلی و محیطی و محاطی ائمه اطهار علیه السلام با خلق روشن شده است، و این که به چه اعتبار مردم و ائمه علیه السلام در عرض هم و به چه اعتبار ایشان مبدای دیگران و منتهای دیگرانند، و نیز ارتباط پروردگار با مردم چگونه است.

مراتب علم ائمه علیه السلام و خصوصیات آن نیز روشن شده و مراتب مشیت و اراده و قدر و قضاء و اذن و کتاب و اجل معلوم گردیده است.

ما در مقدمه به همین مقدار اکتفا می کنیم و امیدواریم که خدای تعالی - مفاتیح آن را در اختیار محبوبانش قرار دهد و آن را آبشخوری شیرین برای جویندگان معرفت و اهل ارادت نماید، لاحول ولا قوه الا بالله العلی العظیم والسلام علیکم اول محرم الحرام ۱۴۲۵

وانا العبد محمد حسین نائیکی

پیشگفتار:

در حمد و ثنای خداوند (۲)

ستایش خدای راست که الهام بخش ستایش بندگان است؛ بندگان را بر معرفت ربوبیت خویش سرشت، راهنمای وجودش را خلقتش و نشانه ازل خود را حدوث مخلوقات و شباهت خلایق به همدیگر را نمایان گر بی بدیل بودن خود و شاهد قدرت خود را آیات خویش قرار داد، صفات بر ذات وی ممتنع و رؤیتش به چشمان مستحیل و احاطه ی بر وی به عقول محال است وجودش را نهایتی

نیست و بقای او را غایتی نمی باشد، مشاعر او را درک نمی نمایند و حجاب ها او را نمی پوشانند، حجاب بین او و خلقت خلق او هستند، زیرا آنچه را که ذوات مخلوقات دارند بر وی ممتنع است و آنچه را که بر مخلوقات ممتنع است بر وی ممکن، تا آفریننده از آفریده تفاوت کند و محیط از محاط تمایز یابد و پرورش گر از پروریده.

وی واحدی است نه به وحدت عددی، و آفریدگاری است نه به واسطه حرکت. بیننده ای نه به آلت، و شنونده ای نه به ابزار جدا، و شاهدهی نه با تماس است، باطنی نه در تحت پوشش، و آشکار جدایی نه به دوری مسافت، از لاش جلوگیری جولان فکرها و دیمومت وی رادع عقول از استشراف است، از گُنه وی بیننده های نافذ باز می گردند و از وجودش اوهام گردش گر در می شکنند.

معرفت وی ابتدای دیانت و کمال معرفت وی توحیدش و کمال توحیدش نفی صفات از اوست، زیرا هر صفتی شهادت می دهد که غیر از موصوف می باشد و موصوف شهادت می دهد که غیر صفت است و این هر دو شهادت بر دوگانگی است که ازل بودن وی آن را نمی پذیرد، پس هر کس او را وصف کند او را محدود کرده و هر کس او را محدود کند او را تحت شمار درآورده و هر کس او را تحت عدد درآورد از لیت وی را زائل کرده و هر کس از چگونگی وی بپرسد، او را تحت اوصافی قرار داده است و هر کس بپرسد او در چه چیز قرار دارد او را مشمول و در ضمن چیزی قرار داد و هر کس از اینکه او بر چه چیز قرار دارد،

جویا شود پس او را بر دوش چیزی قرار داد و هرکس از مکانش بپرسد او را از برخی جهات خالی کرده و هرکس از ماهیت وی بپرسد او را وصف کرده و هرکس از نهایت وی بپرسد او را دارای نهایت قرار داده است.

دانا به هنگامی که دانسته ای نبوده و آفریدگار به هنگامی که آفریده ای موجود نبود، پرورنده ای به هنگامی که پروریده ای نبود و این گونه پروردگاران موصوف می شود و او بالاتر از آنچه است که وصف کننده ها وصف کنند. شهادت به «لا اله الا الله» می دهم، خدایی که یگانه است و شریکی ندارد، چنان که خود برای خود به یگانگی شهادت داد و فرشتگان و خردمندان مخلوقش شهادت دادند، خدایی جز خدای عزیز و حکیم نیست.

و گواهی می دهم که محمد صلی الله علیه و آله بنده ی برگزیده و پیامبر مرضی خداست، او را برای هدایت و دین حق به پیامبری فرستاد تا بر همه ادیان غالب شود، گرچه دوگانه پرستان را خوش نیاید. و گواهی می دهم که علی امیرمؤمنان و یازده فرزند معصوم وی یعنی حسن و حسین و علی و محمد و جعفر و موسی و علی و محمد و علی و حسن و حجت منتظر - علیهم السلام - وصی رسول خدا صلی الله علیه و آله حجت های الهی بر بندگان و جانشینان وی بر روی زمین و بندگان گرامی خدایند؛ از سخن او به در نمی روند و فرمان وی را به کار می برند و ایشان را دوست داریم و از دشمنان ایشان بیزار و به خواست خدا بر همین زندگی می کنم و بر آن می میرم و برانگیخته می گردم. ولا حول ولا قوه الا بالله العلی العظیم.

در دوستی اهل بیت

برادرانم!

به نزد من خوشایندترین چیز بعد از توحید خدا و تصدیق پیامبرش پیوند با آن پیامبر صلی الله علیه و آله است؛ چنان که خدای تعالی فرمود: «أَفَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ الَّذِينَ يُوْفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَا يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَ وَالَّذِينَ يَصِفُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ ... أُولَئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ جَنَّاتٌ عِدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ» (۳)؛ یعنی: «پس آیا آن کس که می داند آنچه بر تو نازل می شود حق است، با آن کس که نایبناست، برابر است؟! تنها خردمندان آن را یاد آورند، آنان که پیمان خدا را وفا می کنند و عهدشکنی نمی نمایند و آنان که آنچه را خدا فرمان به پیوند داده می پیوندند و از او می هراسند و از حساب بد می ترسند ... ایشان را بهشت جایگاه است، بهشت عدن که ایشان در آن شوند، به همراه کسانی از پدران و زنان و فرزندان شایسته ایشان؛ فرشتگان از درهای مختلف بر ایشان وارد شوند (و گویند): سلامت و آسایش به پاداش آنچه خویشتن داری کردید، بر شما باد! چه خوش خانه ای عاقبت نصیب شما شده است. آنان که پیمان خدا را بعد از میثاق می شکنند و آنچه را که خدا به پیوند فرمان داده قطع می کنند و در زمین تباهی می کنند بر ایشان لعنت و خانه بد (جهنم) باد».

و خدای

تعالی فرمود: «وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ذَلِكَ الَّذِي يَبَشِّرُ اللَّهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ قُلْ لَا أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى وَمَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسَيْنًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ» (۴)؛ یعنی: «آنان که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده اند، در باغ های بهشتی اند، ایشان آنچه بخواهند به نزد پروردگارشان موجود است، این پاداشی فراوان است. همین را خدای تعالی به بندگان مؤمن و آنان که کارهای شایسته کرده اند، بشارت می دهد. بگو: من بر رسالت پاداشی جز دوستی اهل بیت نمی خواهم و هر کس خوبی کند، بر آن خوبی بیفزایم، خداوند بخشنده و پاداش دهنده است».

روشن است که پیوند و دوستی مترادف معرفت است، هر چه معرفت فزونی یابد، آن دو مستحکم تر گردند، چنان که امام صادق علیه السلام در نامه اش به ابی الخطاب فرمود: «وکیف یطاع من لا یعرف وکیف یعرف من لا یطاع» (۵)؛ یعنی: «چگونه فرمان کسی برده می شود که شناخته شده نیست و چگونه شناخته می شود کسی که فرمان برده نمی شود».

در تضرع و زاری و عنایت ربانی به مؤلف

بر شما باد به مراعات نفس خویش! و گمراهی گمراهان به هنگامی که هدایت یافته اید به شما زیانی نمی رساند؛ زیرا هر کس رهین کرده خویش است و پدر از فرزند کفایت نمی کند و فرزند نیکوکار از پدرش کفایت نمی نماید، شما هستید و روزگار اندک، اگر کوتاهی کنید و به باغ های بهشت که برای شما آنچه را بخواهید مهیاست نشتابید، آیا در روز پشیمانی «رب ارجعونی؛ یعنی: خدایا ما را بازگردان» شما را سودی دارد؟!

مبادا ادعای پیوند و معرفت ایشان را بنمایی؛ زیرا این معرفت نوری است که

تاریکی ها را می تاراند و نابینایی ها را می زداید و انسان خود بر خویشتن بیناست، گر چه با دیگران عذرها آورد؛ زیرا خود من زمانی دراز ادعای شناخت ایشان را می کردم و مردم با من در می افتادند و من با ایشان می افتادم و ایشان با من مجادله می کردند و من با ایشان جدال می نمودم تا اینکه خدای تعالی پرده جهالت مرا درید و از خواب گمراهی مرا بیدار ساخت و مرا برای طلب و خواست متنبه نمود، پس از خویشان، فرزند و خانواده دوری گزیدم و با طالبان و کوشش گران دور نزدیکی کردم و به سوی بلد امین و مشهد مولایم و سیدم در دنیا و دین امیر مؤمنان - که بر او تحیت های ربّ العالمین باد - مهاجرت کردم.

سالیانی دراز بر من گذشت ولی مرا زاد و توشه ای به هم نرسید که برای لقاء مالک روز جزا سزاوار باشد؛ دلم تنگ شده گویا با کارد آن را شرحه شرحه می کردند، دوران سختی به درازا انجامید و دشوار و دشوارتر گردید ولی آرامشی روی نداد؛ زیرا احوال اهل زمان بر من روشن شد، عده ای افراط پیشه که اگر نام خدا به میان می آمد دل های ایشان فرار می کرد و وقتی یاد آل محمد علیهم السلام بدون نام خدا به میان می آمد، ایشان خوشحال می شدند و عده ای تفریطگر وقتی در فضیلت ایشان چیزی می گفتند ناسپاسی کرده و برخی برخی دیگر را کافر و ناسپاس شمرده و لعن می نمودند، این سختی ها چندان بر من مجال را تنگ نمود تا این که جانم به لب رسید و از این که به غیر خدا راهی باشد مأیوس شدم، پس پیوسته از خوف گمراهی

بر خویشتن می گریستم و بامداد و شامگاه شکایت درد و اندوه خویش را به خدا می بردم؛ زیرا مطمئن بودم که کسی به انابت به درگاه او روی آورد اجابت و عطف وی شامل حالش می شود.

ناگهان ندایی شنیدم که می گفت: ای بیچاره! چرا از وصی پیامبر امین و کتاب مبین به یادگار مانده اش و عترت پاکش روی گردان شده ای، کتاب و عترتی که هر کس تا روز قیامت بدان ها تمسک کند ایشان را هدایت می کند؛ پس به ملازمت آن دو پرداختم و در این کار نهایت تلاش خود را به کار گرفتم، در حالی که از نور آنها بهره می گرفتم، اما راهی به هدایت پیدا نکردم؛ زیرا در آن دو اختلافات فراوان و روشن موجود بود، در این هنگام شکیبایی از دست برفت و از تلاش و کوشش دست کشیدم، پس گفتم: منزهی تو، تو بی نیازی و من نیازمند؛ تو مولایی و من بنده؛ تو راهنمایی و من گمراه؛ ملکوت همه چیز به دست توست و من رهین گناهانم، توان بر مهار خویش ندارم و توانا بر جلب نفعی نیستم، اگر گمراهی ام اندکی در مملکت تو می افزاید و قضای تو بر آن جاری شده با کمال میل قضای تو را می پذیرم و به آن خوش آمد می گویم.

پروردگارا! آیا این چنین بی نیاز با نیازمند و عزیز با ذلیل و پادشاه با اسیر رفتار می کند! قسم به عزتت که اگر مرا از درگاه خویش برانی از درت بر نمی خیزم و از سپاس گویی تو دست بر نمی دارم، زیرا بر دلم معرفت به جود و بخشش الهام شده.

ای بلند مرتبه و گرامی! مرا و خانواده ام را بیچارگی فرا گرفته؛ پس کالایی اندک که از

خودت به وام گرفتم به نزد تو آوردم، پس کیلی تمام به ما بده و بر ما صدقه ده، ای دوستار صدقه دهندگان!

در این که جام را از امام رضا گرفت

پیوسته حال من بر این منوال بود تا اینکه شبی مولا و سیدم حضرت ابوالحسن امام رضا - که تحیت و درود خداوند بر او و پدران پاکش باد - را در خواب دیدم؛ با دو دلیل امامت خود را برای من ثابت کرد و جامی به من داد، آن را گرفتم و نوشیدم و از خواب بیدار شدم و نمی دانم که آیا این از زمره خواب شمرده می شود و یا اینکه از زمره وعده های خدا به مؤمنین یعنی الهام است؛ در این هنگام بر طبق عادت به قرائت قرآن و صحیفه و غیر آنها مشغول شدم، پس نفس خود را غیر از آنچه بود یافتم، گویا معلمی مرا راهنمایی می کرد تا من از آیات استنباط کنم و معانی پوشیده اخبار و آثار را به دست آورم و مثل اینکه قوه ممیزه ای در من پیدا شد که حق را از باطل جدا می کردم و گویی نوری به من داده شده بود که در تاریکی ها راه گشا بود، پس خدای تعالی توفیق زیارت و تشرّف به مشهدش را به من ارزانی داشت حاجت خود از پیشگاه خدا را کمال این عطایی که به شفاعت آن حضرت به من داده شده قرار دادم و این که مرا از حزب اهل بیت و در زمره رحمت شوندگان به شفاعت ایشان قرار دهد، پس به خاطر رسید که شکرانه این نعمت را حدیث آن بر دیگران بدانم؛ زیرا خدای تعالی فرمود:

«وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ» (۶) به همین خاطر

کتابی در شرح زیارت جامعه ساختم و نام آن را «الشموس الطالعه من مشارق الزیاره الجامعه» یعنی خورشیدهای تابان از افق زیارت جامعه نامیدم و یاورم خداست و اطمینان و اتکای به وی دارم.

برادران من! هوشیار باشید و بر شما باد به این که به بیماری خود پی ببرید؛ زیرا آن گاه در پی درمان خواهید افتاد که به بیماری خود واقف شوید، زیرا دارو برای بیمار است و صدقه از آن فقیر و هدایت برای گمراه، شما را به خدا قسم می دهم که زود به تکذیب من مبادرت نکنید و در این سخن بیاندیشید «لَعَلَّ اللَّهَ يَحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا» (۷)؛ تا شاید دستی از غیب برون آید و کاری بکند. و برای شما آن را روشن سازد و یا کسی جهت ثواب این سخن را بیان کند؛ زیرا همه دریافت هایی که نصیب من شده بعد از زاری به درگاه خدا و خواست شفاعت از آل محمد علیهم السلام بوده است، بلکه چه بسا مراد از جمله ای بر من پوشیده می ماند، آنگاه بعد از درخواست کمک از مولایم صاحب الزمان علیه السلام در دلم آن چه را باید می نوشتم القا می شد، البته هرگز خود را از خطا مصون نمی دانم و استدعا دارم که غمض عین از اشتباهاتم کرده و آن را اصلاح نمایید، زیرا در این میدان بضاعتی اندک دارم و چه بسا مطلبی که در خاطر من باشد درست است ولی تعبیر نارساست، پس از خدا کمک خواهم و او مرا کفایت می کند و خوب و کیلی است، هیچ نیرویی جز از آن خدای بلند مرتبه بزرگ نیست.

مقدمه (در این که الفاظ برای معانی واقعی وضع شده اند)

بدان که الفاظ برای معانی واقعی (نفس الامری) وضع شده اند، توضیح

این که وقتی فرزند خودت را زید می نامی، آنگاه می گویی: زید خورد و سخن گفت و بیمار شد و سلامت یافت و شنید و دید و بلند شد و نشست و ایستاد و خوابید و بیدار شد و خواب دید و خشم گرفت و خشنود شد و دوست داشت و کینه ورزید و دانست و نادان شد و زنده شد و مرد و موجود شد و معدوم گردید و همین طور افعال و حالات و صفات و ملکات فراوان که هر کدام به عضوی جسمانی و یا حواس ظاهر و باطن و قوای خیالی و وهمی و نفسانی و عقلی و خلاصه شؤون ذاتی مربوطند، آیا چنین می پنداری که این نسبت ها نسبتی مجازی اند و یا اینکه لفظ زید را در غیر معنایش به کار گرفتی و یا زید را در معانی گوناگون حقیقی به کار گرفتی و یا مجازی است آیا نمی بینی که لفظ زید را در معنایش به کار گرفتی و در این موارد مجازی به کار نبردی؟

بنابراین نه مجاز عقلی و نه مجاز لغوی و عرفی در کلمه زید به کار نرفته؛ بنابراین لفظ زید برای معنایی وضع شده که ذات زید است که مبداء همه مراتب است و آن معنا مفتاح ذات بوده، یعنی حقیقت و وجود زید که خداوند زید را بر آن سرشته و آن معنا ودیعه ای الهی از حقیقت نبوت الهی است که تنزلات و شؤون آن حقیقت الهی تمامیت آن ودیعه را تأمین می کند، هر کدام از این تنزلات و شؤون دارای حکمی ویژه و لوازمی مخصوصند که جز در موضوعات ویژه خود امکان بروز و ظهور

ندارد.

این مطلب درباره همه الفاظی که وضع شده اند جاری است؛ پس نسبت لفظ زید به تمام مراتب زید مثل نسبت مطلق لابشرطی به مواردش می باشد، یعنی مواردی که باقیود اخذ شده اند بشرط لایی گردیده اند، بنابراین اگر معنی خودش نه به لحاظ اطلاق لابشرطی و نه به شرط لایی تقییدی در نظر گرفته شود و لفظ آینه حاق خود معنی قرار گیرد و اگر اراده معنای مقید از آن شود باید به قرینه از قبیل خود حکم و یا غیر آن اعتماد شود، پس لفظ در این معنای من حیث هو به اتفاق همه حقیقت است، بنابراین اگر هزار قید هم برای وی آورده و گفته شود: زید موحد و نیکوکار و خیر و نماز گزار است، هر کدام از آنها مرتبه ای را نشان می دهند، مثل اینکه توحید از شؤون عقل و نیکوکاری وی از شؤون نفس و خیر بودن وی از شؤون وهم و خیالش و نمازش از افعال جوارح زید می باشد در این کلام مجاز عقلی و لغوی و عرفی به کار گرفته نشده است، این کلام درباره کسی که به همه مراتب و احکام زید مربوط به آنها آشناست بسیار روشن است، اما درباره جاهل به مراتب و احکام زید صحیح نیست گاه جاهل به آنها گمان می برد که لفظ زید متشابه است و به دانای آنها نسبت تأویل می دهد، در حالی که اگر خود جاهل به حقیقت زید و مراتب و احکام ویژه هر مرتبه ای مطلع شود، خود وی نیز به سان آن دانا همین مطالب را استفاده می کرده است.

در این که تأویل به نظر عالمان تفسیر است

پس حقیقت تأویل عبارت از حمل لفظ بر معنای ظاهر لفظ می باشد، این

معنای ظاهر به کمک قرینه ای است که عموم مخاطبان به آن التفاتی ندارند و تنها کسی که از حقیقت معنا و مراتب و احکام آن مطلع است به آن توجه دارد، بنابراین هرچه شخص داناتر باشد التفاتی بیشتر به معنای واقعی پیدا می کند؛ لذا در بسیاری از روایات متشابه را تفسیر کرده اند به این که متشابه آنست که بر جاهل به معنا متشابه باشد، پس قصور از جاهل است و نه از دانایی که معنا را استظهار می کند و یا درباره آن سخن می گوید؛ بعداً پژوهشی افزون بر این در هنگام تفسیر این سخن «إن أرواحکم ونورکم وطینتکم واحده» خواهیم کرد؛ پس نسبت قرآن و اخبار به مردم بسان توفیق پادشاهی است که به رعایایش فرستاده و سفیر اعظم خود را فرمان داده که آنها را برای مردم بخواند در آن توفیق و نامه چنین آمده: «مرا در فلان مکان گنجی است که در آن خواسته هرکس فراهم است و چشم نواز و بی نیاز کننده هر واردی است به طوری که همه آرزوها را بر می آورد، پس مردم در این میدان گوی زنند و از هم سبقت گیرند.»

سفیر نامه را در بین مردم بخواند. هر فرقه ای از مردم از قبیل ناشنوا و لنگ و شنوای نادان به لغات نامه و یا دانا به لغات و نادان به هیئات یا معنای تراکیب آن و یا دانای به نامه؛ ولی نادان به محل اختفای گنج مزبور و یا دانای به محل اختفای گنج ولی نادان به آلات حفر زمین و یا دانای به همه آنها و نادرنده آلات و یا دارنده آن، اما ناتوان از رفتن به آن سو و

یا دارنده آلات اما غیر مطمئن به راستگویی سلطان و یا مطمئن به صدق سلطان، اما کسی است که امروز و فردا می کند تا مرگ او را دریابد و یا وی کسی است که همه آنها را داراست و می رود و حفر می کند و گنج را به دست می آورد.

فرض ما این است که لغت مورد استفاده سلطان در نامه مزبور را همه کس می توانند یاد گیرند و آلات مورد نیاز حفر در دسترس است به این که دارندگان آنها و کسانی که می توانند حفر کنند و یا به سوی آن محل بروند مأمور به کمک به ناداران و مستضعفان و ناتوانان هستند و این کسان نیز فرمان بردار مولای خویشند و در این راه دریغی ندارند، پس آیا گمان می کنی پادشاه عادل رؤوف و دلسوز در رساندن فیوضات خویش به کسانی که به خویش ستم روا می دارند کوتاهی کرده است؟ کسانی که از دانایان به آن چه وی ندانست نپرسید و از دارندگان آن چه را که خود نداشت مدد نخواست در حالی که سلطان چنین نکرده که به برخی بدهد و به برخی ندهد و یا راه را به سوی برخی بدون دیگری بندد و یا کوتاهی از جانب سلطان نبوده، بلکه از ناحیه رعایا بوده است؛ آیا نمی بینی که آن کس که به گنج دست یافت علاوه بر آن گنج نوشته شده مورد عنایت فوق العاده سلطان قرار گرفت؟ پس وی چیزی را که نمی دانسته از دانایان آموخت و آن چه را بر آن توانا نبود از توانایان مدد گرفت.

این قصه درباره قرآن کریم و اخبار صادق است، مبدا بر همین ظاهر زندگی دنیوی اکتفا کنی

و از آخرت غفلت نمایی، در حالی که خدای تعالی فرمود: «وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ» (۸)؛ ما برای جهنم بسیاری از جنیان و مردمان را آفریدیم، ایشان دلی ندارند که با آن بفهمند و چشمی ندارند که با آن ببینند. ایشان گوش هایی دارند که با آن نمی شنوند، این عده بسان چارپایان بلکه بدترند، همانا ایشان غافلند.

و فرمود: «وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْعَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا» (۹)؛ و با آنان که خدای خویش را به بامداد و شامگاه می خوانند و خاطر او را می خواهند، شکیبایی و استواری کن و چشم خویش از ایشان باز مگیر و از ایشان روی گردان مباش، به این که زینت های زندگی دنیا را بخواهی و فرمان کسی را که دلش را از یاد خویش غافل کردیم، و پیروی از هوایش می کند و کارش زیاده روی است، اطاعت نکن.

و فرمود: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ» (۱۰)؛ ای کسانی که ایمان آورده اید! تقوا پیشه کنید، و هر نفسی در انتظار آنچه برای فردایش تهیه کرده باشد، پروا پیشه کنید، خدای تعالی به آنچه انجام می دهید، داناست و خدای را از یاد بردند و خدای تعالی نفس ایشان را

از یاد ایشان برده است، همانا ایشان فاسقند، اصحاب آتش با اصحاب بهشت همسان نیستند، اصحاب بهشت رستگارند.

در ادب زیارت

بدان که چون زیارت جامعه در فقیه و تهذیب نقل شده؛ لذا تلاش در شناخت ناقلان این زیارت چندان جالب نیست.

صدوق رحمه الله گفت: محمد بن اسماعیل برمکی گفت: موسی بن عبد الله نخعی ما را حدیث کرد و گفت: به علی بن محمد بن علی بن موسی بن جعفر بن محمد بن علی بن حسین بن علی بن ابی طالب علیهم السلام گفتم: ای پسر پیامبر خدا! مرا سخنی کامل و رسا بیاموز که آن را به هنگامی که یکی از شماها را زیارت می نمایم بگویم؟ فرمود: وقتی به در حرم رسیدی بایست و شهادتین را بگو و در این حال با غسل باش وقتی وارد شدی و قبر را دیدی پس بایست سی بار الله اکبر بگو، آنگاه اندکی پیش رو و در این حال آرام و باوقار باش و گام ها را کوتاه بردار آنگاه بایست و سی بار تکبیر بگو، آنگاه از قبر اذن بگیر و چهل بار تکبیر بگو تا به صد تکبیر بالغ آید، آنگاه چنین بگو... الحدیث.

در حقیقت زیارت

بدان که حقیقت زیارت تشریف به محضر امام علیه السلام است و چون انسان را مراتبی است، اولین مرتبه جسمش و آخرین مرتبه وجود و حقیقت و اجزای ساختاری وی می باشد که مراتب وی را کامل می سازد و بزودی این کلمه را شرح خواهیم کرد و از آنجایی که پاکی انسان بر پاداشت حقیقت عبودیت در تمام مراتبش می باشد به اینکه آنچه را داراست به مولایش بسپارد و در راه اراده وی صرف نماید، چنانچه معنای سخن حق تعالی: «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» (۱۱)؛ ما جنیان و انسان ها را جز برای عبادت نیافریدیم. همین است؛ پس

به هر اندازه از این معنی غافل گردد و هوای خویش را به کار برد، طهارت و پاکی اش از بین می رود و در هر مرتبه ای باید آنچه را که طهارت آن مرتبه را تأمین می کند، به کار برد.

در تفسیر عرفانی طهارت و غسل و زیارت

و از آنجا که زیربنای حقیقت عبودیت در داخل شدن تحت ولایت آل محمّد علیهم السلام و بیرون آمدن از ولایت دشمنان ایشان است، پس به ناچار در مرتبه جسم باید آبی را که مظهر ولایت کلیه در عالم اجسام است که سازه هر ذی حیاتی است را به کار بگیرد؛ لذا آب در سخن حق تعالی: «قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ» (۱۲)؛ بگو آیا اگر آب شما فرو رود، چه کسی آب گوارا را برای شما خواهد آورد. به امام علیه السلام تفسیر شده است؛ زیرا آب مظهر ولایت امام در عالم اجسام است؛ لذا آن حضرت در ابتدا امر به غسل کرده، زیرا با به کارگیری جسم در غیر خواست خدا و غفلت از حق تعالی آن طهارت زایل شده بود و با آب که مظهر ولایت کلیه در عالم اجسام است ظاهر وی پاک می گردد و اما امر به شهادتین برای تطهیر باطن جسم به آن دو برای ازاله ناپاکی باطنی است.

در حکمت تکبیرهای قبل از زیارت

و فرمان آن حضرت به تکبیر به این جهت است که در اخبار آمده:

۱ - روایت کافی (۱۳) در باب معبود و باب اشتقاق اسماء از هشام بن حکم از ابی عبد الله علیه السلام فرمود: «إِنَّ لِلَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا...؛ خدای را نود و نه اسم است...». و مولا امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: «بِأَسْمَائِكَ الَّتِي مَلَأْتَ أَرْكَانَ كُلِّ شَيْءٍ؛ قسم به نام هایت که ارکان همه را پر کرده است». پس در هر کس از این اسماء نشانه و مرآت می موجود است که مبدأ ظهور آثار آن اسم در وی می باشد و اگر چنین نبود آن اسم را در

وی اثری نبود و خدای تعالی فرمود: «وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا» (۱۴) پس همه این اسماء و این آیات حجاب های اسم (الله) هستند که در هر کس آیه و آئینه ای از آن موجود است، پس امر به تکبیرها برای رفع این حجاب هاست. چنان که علت تشریح این تکبیرهای هفت گانه قبل از نماز برای برداشت حجابهای هفت گانه است و در فقیه (۱۵) روایت شده که وی گفت هشام بن حکم از ابوالحسن موسی بن جعفر علیهما السلام گفت: «أَنَّهُ رَوَى لَذَلِكَ عَلَّهْ أُخْرَى وَهِيَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ لَمَّا أُسْرِيَ بِهِ إِلَى السَّمَاءِ قَطَعَ سَبْعَ حُجُبٍ فَكَبَّرَ عِنْدَ كُلِّ حُجَابٍ تَكْبِيرَهُ فَأَوْصَلَهُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ بِذَلِكَ إِلَى مَنْتَهَى الْكِرَامَةِ؛ لِأَنَّ عَلَّتِي دِيْغَرَ يَادُ كَرْدَه وَ آَن اَيْنِ كَه پيامبر صلی الله عليه وآله به هنگامی که در شب معراج به آسمان رسید، هفت حجاب را پیموده و در هنگام ورود به هر یک تکبیری گفت، لذا خدای تعالی وی را به واسطه آنها به محل کرامت رسانید».

تفصیل این مطلب روایت حدوث اسماء است که کافی از ابی عبد الله علیه السلام روایت کرد، آن حضرت فرمود: «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى خَلَقَ اسْمًا بِالْحُرُوفِ غَيْرِ مَتَّصُوتٍ وَبِاللَّفْظِ غَيْرِ مَنْطِقٍ وَبِالشَّخْصِ غَيْرِ مَجَسَّدٍ وَبِالتَّشْبِيهِ غَيْرِ مَوْصُوفٍ وَبِاللونِ غَيْرِ مَصْبُوغٍ مَنْفَى عَنْهُ الْأَقْطَارُ مَبْعَدٌ عَنْهُ الْحُدُودُ، مَحْجُوبٌ عَنْهُ حَسٌّ كُلُّ مَتَوَهَّمٍ مَسْتَتِرٍ غَيْرِ مَسْتَوْرٍ فَجَعَلَهُ كَلِمَةً تَامَّةً عَلَى أَرْبَعَةِ أَجْزَاءٍ مَعًا لَيْسَ مِنْهَا وَاحِدٌ قَبْلَ الْآخِرِ فَأَظْهَرَ مِنْهَا ثَلَاثَةَ أَسْمَاءَ: لِفَاقِهِ الْخَلْقِ إِلَيْهَا وَحُجْبِ مِنْهَا وَاحِدًا وَهُوَ الْأَسْمُ الْمَكْنُونُ الْمَخْزُونُ فَهَذِهِ الْأَسْمَاءُ الَّتِي ظَهَرَتْ فَالظَّاهِرُ هُوَ اللَّهُ وَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَسَخَّرَ سُبْحَانَهُ لِكُلِّ اسْمٍ مِنْ هَذِهِ الْأَسْمَاءِ أَرْبَعَةَ أَرْكَانٍ فَذَلِكَ اثْنَا عَشَرَ رَكْنًا

ثُمَّ

خلق لکل رکن منها ثلاثین اسماً فعلاً منسوباً إليها(۱۶)؛ خدای تبارک و تعالی، اسمائی را به حروف بدون صوت و به لفظ غیر نطقی و به شخص بدون جسد و بدون شبیه و بدون رنگ و بدون اقطار و بدون حدود و پنهان از حواس هر مدرکی، مستتر بدون ستر آفرید، پس آن را کلمه ای تمام بر چهار جزء به یک بارگی آفرید بدون اینکه هیچ یک از اجزاء سابق بر دیگری باشد، پس به خاطر نیاز خلق سه اسم از آنها را بیرون آورد و یک اسم را پوشانید و همین اسم پوشیده همان اسم مکنون مخزون است، پس این اسمائی که ظاهر شد، ظاهر الله و تبارک و تعالی است. و برای هر اسمی از اسماء چهار رکن مسخر گردانید، پس اینها دوازده رکن هستند، آنگاه برای هر رکنی سی اسم آفرید که دارای افعالی اند که منسوب به آنهاست...»(۱۷).

در ارکان اسم الله

پس از این حدیث شریف استفاده می شود که اسم الله چهار رکن دارد و هر رکنی سی اسم دارد، پس اسم الله صد و بیست اسم دارد، سی اسم از این اسماء مربوط به جریان موت و عدم است، لذا این رکن با اسم های مربوط به آن با عالم وجود که زیارت در آن واقع می شود کاری ندارد، پس نود اسم باقی می ماند، پس اسم الله با سه رکن باقی می ماند پس اینها نود و چهار اسم می شود و اجزای سه گانه ای که برای اسم موصوف به این صفات بود که غیر از اسم الله می باشد نیز سه اسم است دو اسم از آن ظاهرند، پس مجموع آنها نود و شش اسم می شود آن گاه عوالم غیب

آن اسم مکنون مخزون نیز سه اسم است:

نخست: عالم تقرر آن اسم دوم: عالم تقرر وی در عالم (علیم)

سوم: عالم تقرر وی در عالم علم و بعد از ضمیمه کردن این سه به اسماء نود و شش گانه اسماء حاجب نود و نه اسم بالغ می شود، چنان که روایت نخست هشام از آن سخن گفت آنگاه بعد از آن عالم عدم مطلق قرار دارد که همه آنها با آن به صد بالغ می شود و همین عالم بزرگ ترین حجاب بین وی و بین وجود فانی وی در عالم اسم مستأثر است.

اما ایستادن بعد از سی تکبیر آنگاه سی تکبیر و آنگاه ایستادن و سپس چهل تکبیر گفتن به این خاطر است که سی اسم از این اسماء مجاری آثار جزئی اند که به دنیا مربوطند، پس بعد از تکبیر و رفع حجاب دنیوی می ایستاد تا ملائکه ای که مظاهر آن اسماء در عالم اوست تکبیر بگویند، آنگاه تکبیر می گوید و سی حجاب از اسمایی که مجاری آثار نوعیه اند را برمی دارد پس از آن می ایستد تا فرشتگانی که مظاهر آن اسماء هستند با وی تسبیح نمایند، آنگاه چهل تکبیر دیگر می گوید تا به صد بالغ آید و حجابی که بر وجود و حقیقت وی می باشد برمی دارد و این وجود و حقیقت نیز در اسم مستأثر فانی می گردد و به سوی قبر به سان توجه به خانه خدا که خداوند شرافت وی را افزون کند! توجه می کند و آن را آیه توجه به امام قرار می دهد و در این حال در طهارت صوری و معنوی قرار دارد. این شرح به اندازه ای بود که خدای تعالی به من در این مقام

ارزانی داشت و امام علیه السلام به آنچه اراده کرده داناتر است و بیان و توضیح حدیث حدوث اسماء به خواست خدا در شرح سخن آن حضرت «و موضع الرساله» خواهد آمد.

السَّلَامُ عَلَيْكُمْ

در معنای سلام

سلام نوعی از تحیت است، چنان که در تفسیر قول خدای تعالی: «وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوها إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيَّ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا» (۱۸) در تفسیر قمی (۱۹) آمده که سلام و غیر آن از انواع بَر و نیکی است و مؤید آن روایت مناقب (۲۰) است، گفت: کنیزکی برای امام حسن علیه السلام شاخه ریحان آورد، حضرت فرمود: تو به خاطر خدا آزادی. در این باره از آن حضرت پرسیدند، فرمود: خدای تعالی ما را ادب فرموده و گفت: «وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا»؛ وقتی تحیت داده شدید شما به وجهی بهتر پاسخ دهید. بهتر از هدیه کنیزک آزادی وی بود.

گویم: قبل از اسلام، تحیت «أهلاً ومرحباً» و غیر آنها بود و بعد از اسلام، تحیت خاصه «سلام علیکم» و دیگر جملات مربوطه گردید و مقصود از بزرگداشت این است که دوست، دوست را محترم شمارد تا دل های آنها با همدیگر الفت یابد و دلیل بر این که مراد از سلام تحیت است، این سخن حق تعالی است که: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ رُبُّهُمْ يَأْمَنُهُمْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ دَعَوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ» (۲۱)؛ کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند، خدای تعالی ایشان را به واسطه ایمانشان راهنمایی می کند، در بهشت پر نعمتند در حالی که در زیر پای ایشان نهرها جاری است، سخن ایشان در بهشت این است که منزهی پروردگار ما و تحیت

ایشان در بهشت سلام است.

و فرمود: «تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ» (۲۲)؛ تحیت ایشان به هنگامی که وی را ملاقات نمایند، سلام است.

و فرمود: «وَأُدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ» (۲۳)؛ آنان که ایمان آورده و کارهای نیک انجام داده اند، به بهشتی داخل می گردند که در آن نهرها جریان دارد و ایشان در آن به اذن پروردگارشان جاودانند، تحیت ایشان سلام است.

و مراد این آیات این است که آن بهشت ها با آن نعمت های همیشگی به ایشان سپرده می گردد، همین برترین تحیت می باشد و لازمه آن سلامت از آفت های زندگی جاودانی است که هرگز مرگ را بدان راه نیست، زیرا سلام خواه مصدر «سَلَّمَ» (به تشدید عین) و خواه «سَلَّمَ» (به تخفیف آن) به معنای سلامت است.

سلام از اسماء خداوند است

خدای تبارک و تعالی خود را سلام نامید، زیرا این صفت به طور کامل در او موجود است، زیرا هیچ کمالی در عالمی از عوالم نمی باشد، مگر اینکه خدای تعالی آن را به مخلوقات خود تسلیم کرده است؛ به همین لحاظ خود را به طور مبالغه سلام نامیده است، پس اینکه فرمود: «السلام علیکم» اشاره به این است که تسلیم کلی بدون تقیید به چیزی تنها از آن شما اهل بیت علیهم السلام است، زیرا جَدِّ شما محمد صلی الله علیه و آله صادر نخستین است که هیچ خیر و برکتی در عالم موجود نیست، مگر اینکه گوشه ای از عطایایی است که به وی داده شده است، زیرا آن حضرت در دار وجود به «قاب قوسین و یا نزدیک تر» به او نزدیک است، به همین خاطر خدای تعالی به او تحیت گفته به این که

بعد از تأدیب خوب وی همه کمالات ذات و غیر آن را به وی تسلیم کرده است، آنگاه امر دین خود را به وی وا گذاشت، چنان که مفاد عده ای از روایات کافی (۲۴) است، علاوه این که خدای تعالی بعد از میثاق ربوبیت از صاحبان درک و شعور و روح میثاق نبوت، ولایت آن حضرت را از آنها گرفت، پس نسبت آن حضرت به خدای تعالی مثل مهمان پادشاهی است که همه امور مملکت خویش و سیاست رعیت خویش را به وی وا گذاشته و درباره همه جزئیات کارها به وی اشاره کرده و او را لحظه به لحظه به طور مداوم تأیید کرده و رعایا را در پیروی وی ترغیب نموده و ایشان را از نافرمانی بر حذر داشته است و این مقامات برای بزرگداشت و اجلال وی انجام شده است، آنگاه همین مقامات را به ارث به اهل بیت سپرده و ایمان به ایشان را ایمان به خود و ناسپاسی و کفر به ایشان را کفر به خود قلمداد نموده، فرمان آنها را فرمان خود و نافرمانی ایشان را نافرمانی خود و شناخت ایشان را شناخت خود و جهل به ایشان را جهل به خود دانسته است.

در صورتی که مراد از «سلام»، سلام خدا باشد این معنا مراد است و اگر سلام، سلام زائر باشد معنایش این است که زائر نفس و مال و همه مالکیت خود از ابتدای وجود تا به ابد را به امام تسلیم کرد، به گونه ای که به هرچه که مربوط به خود وی می باشد رغبتی ندارد و او را از رغبت به امام باز نمی دارد، بلکه خود را فنای در

ارادت به امام کرده و خویشان را وقف وی نموده است.

و همین معنا مراد از این جمله در زیارت هاست (۲۵) که: «علیک مَنی سلام اللّٰه أبداً ما بقیت وبقی اللّیل والنهار؛ بر شما باد سلام خدا، همیشه از جانب من تا هنگامی که زنده بمانم و شب و روز در پی هم آیند. زیرا مراد از «اللّٰه» اسم «اللّٰه» است که خدای تعالی در بدو ایجادش در وی به ودیعت گذاشت، نه «اللّٰه» که مسمی است؛ پس همین اقرار وی به رقیّت و عبودیت همه مراتب عالی و دانی وجودش برای ائمه علیهم السلام است، نه این که وی دعا و سؤال به درگاه خدا برای ایشان دارد، پس معنای سلام عبد، تسلیم کلیه همه عوالم وجودش به امام است و این که وی وجود خود را مقصور به ایشان کرده، زیرا تنها امام شایستگی دارد که انسان عبد وی شده و او بر انسان ولایت داشته باشد و نه دیگران.

بَا أَهْلَ بَيْتِ النَّبِيِّ

در معنای حقیقت نبوت

حقیقت نبوت عبارت از «ذکر اول» است که در آن ذکر هیچ کس از اعتبارات حتی اعتبار وجود و عدم معتبر نیست و این مبدأ وجود محمدصلی الله علیه وآله است که خدای تعالی وی را از نور ذات خود آفریده است و این ذکر اول حقیقت و کتاب و اسم اعظمی است که هفتاد و سه حرف دارد و یک حرف را خداوند در علم غیب خود برگزیده و هیچ فرشته مقرب و پیامبر مرسل از آن آگاه نیست و به حضرت محمدصلی الله علیه وآله هفتاد و دو حرف از آن را بخشیده، از این بالاتر مرتبه «قاب قوسین» است که به دو مرتبه بالاتر

از مرتبه وجود مطلق لایشرطی است؛

مرتبه اول: مرتبه موت و عدم مطلق که از آن در آیه شریفه به مقام «او ادنی» تعبیر شده است.

مرتبه دوم: مرتبه موت است، بنابراین این مرتبه از مرتبه موت و عدم مطلق که در آن به عدم هم توجهی نمی شود بالاتر است و این مرتبه همان مرتبه حیرت است که در آیه شریفه از آن به سدره المنتهی تعبیر شده که آخرین مرتبه سیر ممکن است و بالاتر از آن مرتبه حق تعالی است و در عالم حیرت امکان اثبات نفی و نفی اثبات نمی توان کرد و به همین خاطر به آن عالم حیرت گفته شده است.

در عالم حیرت (و عالم موت)

چنان که مولایمان امام ابو محمد عسکری علیه السلام بنا بر روایت (۲۶) ابن بابویه فرموده است، از آن حضرت از موت پرسیدند؛ فرمود: «هو التصدیق بما لا یکون» (۲۷)؛ موت تصدیق به چیزی است که موجود نمی باشد، به سبب صعود به عالمی که نمی تواند در عالم وجود تحقق داشته باشد. و در کتاب توحید مجلسی رحمه الله (۲۸) از کشی رحمه الله به اسنادش از علی بن یونس بن بهمن روایت شده که گفت به امام رضا علیه السلام گفتم: «جعلت فداک! إن أصحابنا قد اختلفوا. فقال: فی آی شیء اختلفوا فیه؟ احک لی من ذلک شیئاً! قال: فلم یحضرنی إلّا ما قلت: جعلت فداک! من ذلک ما اختلف فیه زرارہ وهشام بن الحکم، فقال زرارہ: إن النّفی لیس شیء و لیس بمخلوق. وقال هشام: إن النّفی شیء و مخلوق. قال: فقال لی: قل فی هذا بقول هشام ولا تقل بقول زرارہ» (۲۹)؛ فدایت شوم! اصحاب ما اختلاف کردند، فرمود: در چه چیزی اختلاف نموده اند؟ سخنان ایشان را برای من بازگو، پس مرا

چیزی به نظر نرسید، مگر این که گفتم: فدایت شوم از آن جمله اختلافات در اختلافات زراره و هشام بن الحکم است، زراره گفت: نفی چیزی نیست و لذا مخلوق نمی باشد و هشام گفت: نفی چیزی است و مخلوق می باشد و فرمود در این باره رأی هشام را بگیر و رأی زراره را رها کن».

و در خطبه مشهور امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: «لا تصحبه الأوقات ولا ترفده الأدوات سبق الأوقات كونه والعدم وجوده والابتداء أزله (۳۰)؛ همراه زمان نیست و از ادوات کمک نمی گیرد و وجودش بر زمان مقدم و وجودش بر عدم مقدم و از لیتش بر ابتدا پیشی گرفته است. بنابراین مرتبه موت تصدیق به چیزی است که نمی باشد و مراد از آن عدم مطلق است.

در مرتبه ذکر

بعد از گذشتن و تخلیه از این مرتبه، مرتبه ذکر است، ذکر اسمی از اسماء حضرت محمدصلی الله علیه وآله است و آن صادر اول است که خدای تعالی ناپاکی حدود را از وی دور و او را از همه قیود پاک ساخته و از نور ذات خودش آفریده و همین ذکر اسمی است که چیزی همانند آن نیست و چون این ذکر مبدأ وجود حضرت محمدصلی الله علیه وآله است و اسمی است که اسم محمدصلی الله علیه وآله از او اشتقاق یافته، لذا خدای تعالی او را به ذکر نامیده و در برخی آیات اسم کتابی که بر وی نازل شده را نیز ذکر گذاشته است از جمله: «فَدَأَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا رَسُولًا يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ» (۳۱)؛ خدای تعالی به سوی شما ذکر را به عنوان پیامبر فرستاد که بر شما آیات خدا را می خواند.

در عیون (۳۲) از امام

رضاعلیه السلام بعد از ذکر این آیه روایت شده است که فرمود: ذکر رسول خدا است و ما اهل ذکر هستیم. و در تفسیر (۳۳) سخن حق تعالی: «فَاسْتَيْلُوا أَهْلَ الذُّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ» (۳۴) در کافی و تفسیر قمی و عیاشی از ائمه علیهم السلام اخبار فراوانی روایت شده است که رسول خداصلی الله علیه وآله ذکر است و از اهل بیت آن حضرت سؤال می شود و ایشان اهل ذکر هستند و خدای تعالی فرمود: «وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ» (۳۵)؛ ما ذکر را بر تو فرو فرستادیم تا آنچه را که بر ایشان نازل شده روشن سازیم. پس در کافی (۳۶) از امام صادق علیه السلام و در البصائر از امام باقرعلیه السلام ذکر به قرآن و اهل ذکر به اهل بیت علیهم السلام تفسیر شده و در کافی (۳۷) اضافه بر آن فرمود: خدا به پرسش از ایشان امر کرده و فرمان به پرسش از جهال نکرده است.

و در کافی (۳۸) و عیاشی (۳۹) از امام باقرعلیه السلام روایت شده که از آن حضرت پرسیدند: عده ای در بین ما هستند که گمان می کنند قول خدای تعالی که فرمود: «فَاسْتَيْلُوا أَهْلَ الذُّكْرِ...» (۴۰) مراد یهود و نصاری هستند، فرمود: در این صورت ایشان شما را به دین خود می خوانند، آنگاه با دست اشاره به سینه اش کرد و فرمود: ما اهل ذکریم و از ما سؤال می شود. و در عیون (۴۱) از امام رضا همانند این روایت شده است و عیاشی (۴۲) اضافه بر آن دارد به این که فرمود: و مراد از ذکر قرآن است.

و آیاتی نیز بر آن دلالت دارد، خدای تعالی فرمود: «أَفَإِنْ مِتَّ فَهُمْ الْخَالِدُونَ» (۴۳)؛ آیا اگر تو مردی،

ایشان جاودانند. این آیه دلالت دارد که اگر جاودانی برای کسی ممکن است تو باید آن کس باشی زیرا مبدأ تو بالاتر از همه خلایق از انبیاء و ملائکه و مردم است، زیرا اولین کلمه که گفتم و اولین کتابی که با دستم نوشتم و اولین نوری که از نور خویش آفریدم تو بودی، پس حد و صفتی ندارد؛ پس چگونه ایشان مرگ را درباره اولین مخلوقم روا می دارند، پس وقتی تو از عالم اجسام بروی با اینکه تو این چنین خصوصیت داری پس چگونه ایشان در عالم اجسام جاودان می مانند.

و نیز خدای تعالی فرمود: «قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَمَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ» (۴۴)؛ و بگو: اگر خدای را فرزندی باشد من اولین پرستنده وی خواهم بود. مراد این است که نور من اولین نوری است که خدای تعالی آن را از نور ذات خود آفرید، اگر خدای را که از اوصاف ایشان منزّه و برتر است، فرزندی باشد به ناچار من باید فرزندش باشم در حالی که من بنده او هستم و او را از فرزند داشتن منزّه و پاک می دانم، پس چگونه ایشان سرزنشم می کنند.

و نیز گفتار حق تعالی: «وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَى ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى» (۴۵)؛ او در افق بلندی بود، آنگاه نزدیک شد و فرود آمد، پس نزدیکی وی به اندازه دو طرف یک قوس و یا نزدیک تر شد. مراد از قاب یک قوس (کمان) بین محل گرفتن کمان و محل دو طرف برگشته کمان آن است و مراد از «سیه» محل برگشته کمان است و هر قوسی دو قاب است. (۴۶)

اکنون به خوبی آیه شریفه تصویر شده به

گونه ای که روشنایی از تاریکی باز نموده گردید و مرتبه قاب از قوس معلوم گردید، این مطلب را غنیمت شمر و آن چه را آوردیم بگیر و از سپاس گزاران باش و ستایش خدای رب العالمین راست. پس مرتبه قاب تجلی دوم حقیقت محمدیه است و مرتبه «او ادنی» تجلی اول حقیقت محمدیه و عالم سدره المنتهی است و آن عین همین حقیقت است و عالم حیرت که اولین تجلی حق و آخرین عوالم سیر ممکن است همین است که پیامبر صلی الله علیه و آله به هنگام رسیدن به آن فرمود: «ربّ زدنی فیک تحیراً؛ خدایا! حیرت مرا در خودت زیاد نما».

سدره المنتهی چیست؟

علت این که آن را سدره المنتهی نامیدند، این است که سدره بر وزن فعله از ماده «سدر» به معنای تحیر و حیرت است و به «المنتهی» اضافه شده تا بیان نوع این حیرت کند، پس معنای سدره المنتهی یعنی عالم حیرت که آخرین سیر ممکن است پس خدای تبارک و تعالی حقیقت محمدیه را در عالم حیرت که در آن نفی و اثباتی نیست و در آن اثبات نفی و نفی اثبات نیست به دست تشبیه کرده و در «عالم او ادنی» که عالم عدم است و در آن نفی اثبات ممکن است به محل گرفتن کمان تشبیه نموده و در عالم وجود که در آن اثبات ممکن است به «قاب کمان» تشبیه کرده و در عالم نور و ظلمت به «سیه» یعنی طرف برآمدگی کمان تشبیه نموده است.

مرتبه سوم چیست؟

پس مرتبه قاب، مرتبه سوم خلق اول و حقیقت محمدی است و مراد از «دو قوس» قوس انعطاف و نزول به آیات محکّمات از ناحیه راست است تا به مؤمنان بشارت دهد و انعطاف و نزول از طرف چپ برای انداز و ترساندن منافقان و کافران است و این مطلب مفاد سخن حق تعالی است که: «هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ، فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ...» (۴۷)؛ اوست که بر بنده اش کتابی را نازل کرد که برخی از آن آیه های استوار و محکم هستند که ام الكتاب نام دارند و برخی دیگر از آیات متشابه می باشند، آنهایی که در دل ایشان گمراهی است...».

و فرمود: «إِنَّمَا يَرِيْدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً» (۴۸)؛ خدای تعالی می خواهد از شما اهل

بیت پلیدی را بزداید و شما را به پاک شدنی پاک نماید. زیرا روشن است که پاکی اهل بیت ناشی از طهارت صاحب بیت و متفرع بر آن است، پس ممکن نیست که ایشان پاک باشند و او پاک نباشد.

و مراد از رجس و پلیدی شرک و گرفتن غیر خدا به عنوان معبود به صورت و معنی، در تشریح و تکوین است و این مطلب بدون تخلیه از همه حدود و رفع همه حجاب ها و رسیدن به حجاب تحیر که فوق حجاب عدم و موت مطلق است می باشد و ما این مطلب را در کتاب خویش به نام *عصاره الثقلین* شرح و توضیح دادیم و به خواست خدا پژوهشی در بیان جملات دیگر این زیارت نیز خواهیم نمود.

و نیز سخن حق تعالی بر مطلب ما دلالت دارد که: «وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ» (۴۹)؛ ما تو را رحمت عالمین فرستادیم. شاهد بر این که آن حضرت رحمت عالمین است این که هیچ فرشته ای از فرشتگان تسبیح خدا نمی کند، مگر بعد از تسبیح وی و آموختن از وی و هیچ پیامبری از پیامبران توبه اش قبول نگردید، مگر بعد از توسل به وی و هیچ مخلوقی از آسمان های ساخته شده و زمین پهن شده و فلک دایره و خورشید تابان و ماه نورافشان و کشتی روان و دریای جاری و غیر آنها را خلق نکرده مگر بر محبت وی و به خاطر وی چنان که روایات فراوانی بر آن دلالت دارد. (۵۰)

خدای تعالی فرمود: «وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا» (۵۱)؛ این چنین شما را امت میانه آفریدم تا بر مردم شاهد باشید و پیامبر بر

شما شاهد باشد.

و فرمود: «فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا» (۵۲)؛ پس چگونه به هنگامی را که هر امری را شاهدی آوردیم و تو را بر همه آنها شاهد آوردیم.

و فرمود: «وَفِي هَذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ» (۵۳)؛ و در این تا رسول شاهد بر شما باشد و شما شاهدان بر مردم باشید. شما می بینید که این آیه دوم در این که حضرت صلی الله علیه و آله شاهد بر همه انبیاء علیهم السلام می باشد بیان گر اجمال دو آیه دیگر است؛ زیرا اطلاق آن همه انبیاء علیهم السلام را شامل می شود.

و نیز خدای تعالی فرمود: «وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ» (۵۴)؛ ما به سوی تو کتاب را به حق فرستادیم در حالی که این قرآن تصدیق کننده کتاب و شاهد بر آن است. «مهیمن» به معنی شاهد است.

و نیز فرمود: «وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ» (۵۵)؛ و این کتابی گرامی است که باطل از جلو و پشت سر بر آن وارد نمی شود و از ناحیه خداوند حکیم و حمید نازل شده است. مراد این است که این کتاب بر همه کتاب ها غالب و قاهر است.

و فرمود: «مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ» (۵۶)؛ محمد پدر هیچ یک از مردان شما نبوده و لیکن رسول خدا و خاتم انبیا است. مراد از خاتم انبیاء و ختم آنها به این لحاظ که مرتبه فروتر دارد نیست، در این صورت می بایست پایین ترین مرتبه از مراتب نبوت را حایز می بود، زیرا با آیات

سابق که دلالت بر علو درجه و عظمت شأن ولی دارد منافات دارد. پس مراد آن این است که وی خاتم حقیقت نبوت است به این که به بالاترین مرتبه آن رسیده است. به گونه ای که بالاتر از آن مرتبه ای نیست، مگر مرتبه ربوبیت که باید انبیاء را از آن فروتر شمرد. و نیز خدای تعالی فرمود: «وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقِي عَظِيمٌ» (۵۷) خدای تعالی بعد از تأدیب پیامبر به ادبی برتر چنین خطابي به وی فرمود.

تقریر دلالت همه آیات مزبور به طور کلی بعد از این که آیات و ذکر حکیم فوق بر شما تلاوت شد، این است که شما بعد از تلاوت آنها شکی ندارید که مصداق حقیقت نبوت پیامبر صلی الله علیه و آله است و او مزکی و مظهر و خالی از همه مراتب خلق است؛ و به آن مرتبه نهایی رسیده است و از آنجایی که حقیقت نبوت را مراتبی بی شمار است و هر پیامبر مصداق و مظهر مرتبه ای از آن حقیقت است و هر کدام از آنها با حد خود از آن حقیقت نهایی نبوت محجوب می باشد، لذا خدای تعالی تنها به آن حضرت آیات کبرای خویش را نشان داده است و او را به مرتبه «او ادنی» که مرتبه موت و حتی بالاتر از آن می باشد رسانید، پس او را حبیب خود قرار داد، مراد از حبیب عبارتست از اضمحلال و فنای اراده محب در اراده وی می باشد، پس آن حضرت صلی الله علیه و آله به حجاب حبیب بودن خود که آخرین مرتبه نبوت و نه حقیقت آن است محجوب است. البته حقیقت نبوت غیر از مرتبه نبوت است، زیرا حقیقت شیء غیر از

مراتب آن می باشد، پس همه این آیات چون در مقام بیان مراتب آن هستند که هر کدام دارای اسم خاصی می باشند متفقند که حقیقت نبوت غیر از مراتب نبوت است، پس آیات مختلفند؛ زیرا هر کدام در مقام بیان مرتبه ای از **O** هستند.

در مرتبه اهل بیت و معنای آن

وقتی مرتبه حضرت محمد صلی الله علیه و آله فوق همه مراتب گردید، بالا-تر از آن مرتبه ای جز مرتبه ربوبیت نیست پس این مرتبه انیت و حقیقت و کتاب و بیت اوست که خدای تعالی او را در آنجا سکنی داد، پس وقتی اهل بیت و یا آل و یا میراث و عترت و علم و غیر آنها به او در این مرتبه اضافه شد و گفتند: اهل بیت نبوت و میراث نبوت و علم نبوت ناچار مراد از آن، اهل آن حضرت در این مرتبه می باشد و وقتی به وی غیر این صفت اضافه شد مراد اضافه به وی به لحاظ آن صفت؛ و نه غیر آن می باشد، به همین خاطر در اخبار «ثقلین» و اخبار تطهیر که خاصه و عامه به اسنادهای خود آن را روایت کرده اند، ایشان را با کتاب همراه کرده و بر تبعیت ایشان ترغیب نموده و از معصیت و نافرمانی ایشان را بر حذر داشته و فرمان داده که به ریسمان ایشان چنگ زنند و از تعلیم ایشان نهی کرده و فرمود: ایشان شما را از در هدایت دور نمی سازند و شما را به در ضلالت و گمراهی نمی کشانند، (۵۸) و در اخبار (۵۹) آیه تطهیر ام سلمه با جلالت شأن از اهل بیت خارج شده است، با آنکه در آن تصریح شده که وی برخیر است و او از اهل بیت پیامبر به

معنای این که اهل خانه پیامبر در مدینه است و زنی محترم و پاک است و تمام خاصه و عامه آن را قبول دارند.

پس گفته نشود که غیر علی و فاطمه و حسنین علیهم السلام از اهل بیت پیامبر نیستند؛ زیرا به هنگام نزول آیه تطهیر ایشان موجود نبوده اند، زیرا دانستید که مراد از اهل بیت وقتی به اعتبار نبوت به آن حضرت اضافه شوند آنهایی هستند که با آن حضرت در بیت نبوتش ساکن شوند و از نور علمش اقتباس نمایند، کسانی که بر فطرت وی آفریده شده و از طینت وی خلق شده اند و وارث کتاب و حکمتی هستند که خدا به آن حضرت صلی الله علیه و آله داده است، ایشان به لوازم نبوت از قبیل خلق عظیم و پاکی از پلیدی و طهارت از شؤن جهالتی که آن حضرت خود از آن مبری شده متحلی شده اند و از آلودگی های دامن پاکند، اهل بیت عبارت است از: علی و فاطمه و حسن و حسین و علی و محمد و جعفر و کاظم و علی و محمد و علی و حسن و خلف منتظر - علیهم السلام - که بر ایشان درود پادشاه بزرگ باد! - نه اهل خانه مدینه آن حضرت یعنی همسران و غیر ایشان باشند، چنان که روایت های عامه (۶۰) و خاصه (۶۱) بر آن دلالت دارند و من برخی از روایت های اهل سنت را از صحاح ایشان می آورم تا حجت بر آنها باشد و حول و قوه ای جز از آن خدای بزرگ نیست.

روایاتی درباره اهل بیت از عامه و خاصه

در طرائف (۶۲) از احمد ابن حنبل در مسندش به اسناد به ابو سعید خدری روایت شده که گفت: رسول خدا صلی الله

علیه و آله فرمود: «إِنِّي قَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ مَا إِنْ تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدِي وَ أَحَدُهُمَا أَكْبَرُ مِنَ الْآخِرِ كِتَابُ اللَّهِ حَبْلٌ مَمْدُودٌ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ وَ عِتْرَتِي أَهْلُ بَيْتِي أَلَا- وَ إِنَّهُمَا لَنْ يَفْتَرِقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ الْحَوْضَ؛ مِنْ دُوْ حَيْزٍ كَرَانِبِهَا بَيْنَ شِمَا وَ اِغْدَاشْتُمْ كَهْ اِكْرَبَهْ اَنْ دُوْ حَنْكْ بَزْنِيْدَ بَعْدَ اَزْ مَنْ كَمْرَاهْ نَحْوَاهِيْدَ شَدْ وَ يَكِيْ اَزْ دِيْغْرِيْ بَزْرَكْ تَر اَسْتْ كِتَابُ خُدا كَهْ رِيْسْمَانِيْ كَشِيْدَهْ اَزْ اَسْمَانْ بَهْ زَمِيْنْ اَسْتْ وَ عِتْرْتْ مِنْ اَهْلِ بَيْتْ مِنْ مِيْ بَاشَدْ، اَگَاهْ بَاشِيْدْ اِيْنْ دُوْ اَزْ هَمْ جِدا نَشُوْنْدْ تا بَرِ حَوْضْ بَرِ مَنْ وَ اَرَدْ كَرْدَنْدْ.

روایت شده که ابوبکر گفت: عترت پیامبر صلی الله علیه و آله علی علیه السلام است.

در همین معنا روایت احمد ابن حنبل در مسندش به اسناد وی به اسرائیل بن عثمان بن مغیره بن ربیعہ روایت شده که وی گفت: من با زید بن ارقم در حالی که در خانه مختار وارد می شد یا از نزد او خارج می گردید ملاقات کردم و به او گفتم آیا از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدی که می فرمود: «انِي تَارَكْتُ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ قَالَ نَعَمْ؛ مِنْ دَرِ بَيْنِ شِمَا دُوْ حَيْزٍ كَرَانِبِهَا وَ اِغْدَاشْتُمْ كَهْ رِيْسْمَانِيْ كَشِيْدَهْ اَزْ اَسْمَانْ بَهْ زَمِيْنْ اَسْتْ وَ عِتْرْتْ مِنْ اَهْلِ بَيْتْ مِنْ مِيْ بَاشَدْ، اَگَاهْ بَاشِيْدْ اِيْنْ دُوْ اَزْ هَمْ جِدا نَشُوْنْدْ تا بَرِ حَوْضْ بَرِ مَنْ وَ اَرَدْ كَرْدَنْدْ.

و در همین معنا روایت مسلم در صحیح است که از چند طریق نقل شده است: طریق اول: از جزء چهارم صحیح مسلم در اواخر دفتر دوم از ادله ای که از نسخه ای که از صحیح نقل کرده، به اسنادش به یزید بن حیان گفت: من و حصین بن سیره (و در نسخه ای شهره) و عمر بن مسلم به نزد زید بن ارقم رفتیم وقتی به نزد وی نشستیم حصین به وی گفت: ای زید با سعادت و خیر فراوان برخوردی، رسول خدا صلی الله علیه و آله را دیدی و حدیث و گفتار وی را شنیدی و در کنار او جنگیدی و با او (و در نسخه ای در پشت سر او) نماز خواندی بنابراین خیر فراوان دیدی، ای زید از احادیثی که از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدی برای ما بگو! زید گفت: برادر زاده! سن من زیاد و مدت من طولانی گشت و برخی چیزهایی که از رسول خدا صلی الله علیه و آله می فهمیدم فراموش کردم، پس هر چه برای شما حدیث کردم بپذیرید و هر چه را از یاد بردم مرا به یادآوری ناچار مسازید، آنگاه گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله بلند شد و سخنرانی نمود و آن در مکانی بین مکه و مدینه به نام خم بود، ستایش خدا کرد و ثنای وی را به جای آورد و موعظه کرد و یادآوری نمود آنگاه فرمود: ای مردم من بشری هستم و نزدیک است که فرشته مرگ که فرستاده پروردگار من است بیاید و من هم داعی حق را لبیک گویم، من در بین شما دو ثقل وامی گذارم، اولین ثقل

کتاب خداست که در آن نور است، پس کتاب خدا را بگیرید و به آن چنگ زنید، پس بر کتاب خدا تحریض کرد و ترغیب نمود، آنگاه فرمود: دومین ثقل اهل بیت من هستند؛ در رفتار با اهل بیت من به یاد خدا باشید خدا را در اهل بیت من در نظر داشته باشید...»

و همین را مسلم (۶۳) در همین معانی در جزء چهارم یاد شده به اندازه دوازده ستون بعد از ابتدای آن نسخه نقل کرده است.

و از این جمله در همین معنی از کتاب جمع بین صحاح سته از جزء سوم از اجزاء صحیح ابی داوود که به نام سنن داوود مشهور است. و نیز از صحیح ترمذی با اسنادشان از رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: من بین شما دو ثقل وامی گذارم که اگر به آنها چنگ زنید هرگز گمراه نخواهید شد، که یکی از دیگری بزرگتر است و آن کتاب خداست که ریسمان کشیده از آسمان به زمین است و عترت و اهل بیت من اند این دو از هم جدایی نیابند تا بر من در حوض وارد شوند، پس بنگرید که چگونه در عترت من رفتار می کنید!

و در همین معنی شافعی پسر مغازلی روایتی نقل کرده است روایت به اسناد وی از چند طریق آمده است از جمله آن طرق گفته است: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: نزدیک است که داعی مرگ مرا در رسد، پس به آن داعی پاسخ دهم و من بین شما دو ثقل بر جای می گذارم، کتاب خدا ریسمان کشیده از آسمان به زمین است و عترت من هستند که اهل بیت من می باشند و خدای لطیف و خبیر

مرا خبر داد که آن دو از هم جدا نشوند تا به نزد حوض بر من وارد شوند، پس بنگرید چگونه با ایشان رفتار می کنید.

عبدالمحمود گفت: این حدیث از چند طریق ثابت شده و من احادیث هم معنی را ترک کردم، تعداد آنها بالغ بر بیست حدیث می شد تا کتابم طولانی نگردد، این روایات جملگی با اسناد به رجال چهار مذهب بودند، حال آنها به علم و زهد و دین مشهور است. عبدالمحمود می گوید: چگونه مراد پیامبر از اهل بیت بر حاضران پوشیده ماند در حالی که اهل بیت را به هنگام نزول آیه تطهیر تحت کساء جمع کرده و آنها علی و فاطمه و حسن و حسین - علیهم السلام - هستند و فرمود: «اللَّهُمَّ هَوِّءْ أَهْلَ بَيْتِي فَأَذْهَبْ عَنْهُمْ الرِّجْسَ؛ خدایا ایشان اهل بیت من اند، از ایشان پلیدی را دور کن». و درباره اهل بیت که ایشان را بعد از وفات خود جانشین خود قرار داد فرمود: «ایشان با کتاب خدای تعالی بوده و در پنهان و آشکار و خشم و خشنودی و بی نیازی و نیازمندی و ترس و امنیت از آن جدا نمی گردند پس خدا در آیه شریفه به ایشان اشاره دارد.

و از جمله این روایات اسناد وی به ابن ابی دنیا از کتاب «فضائل القرآن» است وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: همانا من در بین شما کتاب خدا و عترت خویش یعنی اهل بیت خویش را وامی گذارم و قرابت من آل عقیل (فرزندان عقیل) و آل جعفر و آل عباس هستند.

و از آن جمله اسنادش به علی بن ربیع است، گفت: من زید بن ارقم

را در حالی که می خواست بر مختار وارد شود ملاقات کردم، گفتم: روایتی از قول شما به من رسید! از من پرسید: آن چیست؟ گفتم: شنیده ام رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرمود: من بین شما دو ثقل وا گذاشتم، کتاب خدا و عترت و اهل بیت. پاسخ داد: بله من گفته ام و از آن جمله به اسناد ایشان گفتم: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «إني فرطكم علي الحوض فأستلکم حين تلقوني عن الثقلين كيف خلفتموني فيها؛ من پیش از شما بر حوض درآیم، به هنگامی که مرا ملاقات کنید از ثقلین می پرسم که چگونه با آن رفتار کردید».

این سخن بر ما دشوار آمد و ما نمی دانستیم که ثقلین چیست تا اینکه مردی از مهاجران برخواست و عرضه داشت: ای پیامبر خدا مادر و پدرم فدایت باد ثقلین چیستند؟ فرمود: «ثقل اکبر کتاب خداست، یک طرف آن در دست خدا و طرف دیگر در دست شماست، پس به آن چنگک زنید و از آن جدا نشوید و گمراه نگردید، ثقل اصغر عترت من است. هر کس به قبله من روی آورد و دعوت من را اجابت کرد او را نکشید و با وی نجنگید، من از خدای لطیف و خبیر درخواست کردم و خدا مرا اجابت کرد که این دو بر من در کنار حوض به سان این دو انگشتم وارد شوند و در همین هنگام به انگشتمان مسبحة و وسطی اشاره کرد، یاری کننده ایشان یاری کننده من و تنها گذارنده ایشان تنها گذارنده من و دشمن ایشان دشمن من است و هیچ امتی از امت های گذشته هلاک نشدند مگر اینکه به هواها و

خواسته های خود روی آوردند و ضد بیت پیامبر خود همداستان شدند و امر کننده های به عدالت را کشتند» عبدالمحمود گفت اینها برخی از احادیثی بودند که صدق رجال آنها مورد اتفاق بوده و متضمن کتاب و عترت هستند پس بنگرید و انصاف دهید، آیا مردم به آن دو چنگ زدند و نص آن حضرت را گرفتند و آیا مسلمانان عزت اهل بیت آن حضرت را که از کتاب جدا نشدند حفظ کردند؟ و آیا به احادیثی که متضمن نصب خلافت آنها بود عمل کردند، آیا اهل بیت هیچ پیامبری از پیامبران همانند اهل بیت آن حضرت بعد از این احادیث مورد اتفاق بر صحت مظلوم واقع شده اند، آیا پیامبر و یا خلیفه و یا شاهی از شاهان دنیا در نص بر کسانی که جانشین وی می شوند، به سان آن حضرت تاکید و مبالغه کرده است؟ لیکن آن حضرت همانند دیگر انبیایی است که امت ایشان در وصایت از آنها پیروی نکردند؛ و همانند پروردگار است که ربوبیت وی را عده ای نپذیرفتند!

گویم: این بخشی از احادیث درباره ثقلین است که می خواستم در توضیح معنای اهل بیت از طرق اهل سنت نقل کنم، شما بعد از اندیشه در آنها؛ این احادیث را در مطلوب صریح می یابید، زیرا اهل بیت را با کتاب خدا قرین قرار داده، چه این که خلیفه آن حضرت هستند و همانند کتاب خدایند که مردم باید به ایشان چنگ زنند، تا از گمراهی نجات یابند و تنها ایشان هستند که به خوبی از کتاب خدا پرده برمی دارند و اشتباهی در بیان مراد کتاب ندارند بنابراین واجب است که مردم ایشان را در ادعای

مزبور و اخبار از کتاب تبعیت کنند و وصیت های ایشان را پس از رحلت یکی از آنها درباره خلافت بپذیرند و خلیفه تعیین شده به واسطه ایشان را قبول نمایند، چنانکه همه این مناصب برای رسول خدا صلی الله علیه و آله قرار داشت و الا استخلاف ایشان معنایی نداشت، بنابراین مراد از اهل بیت نمی تواند اهل بیت سکنی و ساکن خانه مدینه باشد و نیز مراد از عترت، مطلق عترت آن حضرت که همانند رسول خدا صلی الله علیه و آله نمی توانند مراد کتاب را بیان کنند نمی باشد؛ زیرا که آن حضرت ایشان را خلیفه خود قرار نداد، پس حضرت دیگران را خواه از ذریه آن حضرت باشند و خواه نباشند، خلیفه خویش نکرده، زیرا خلافت رسول خدا صلی الله علیه و آله از آن کسانی است که تالی تلو آن حضرت در علم و شجاعت و دیگر صفات باشند، به گونه ای که هیچ کس بر ایشان حجت نباشد، بلکه او بر همه بندگان خدا حجت باشد، بنابراین علم به گذشته و آینده و همه اخبار آسمانها و زمین و شرایع انبیاء و رسولان و چگونگی حیات پس از مرگ تا روز قیامت و بعد از آن را بدانند، به اینکه چگونگی حشر و نشر و اعراف و حساب و جنت و نار و دیگر احکام مربوط به عبادات و سیاست ها و رفع اختلاف بین مردم و چگونگی احتجاج بر اهل ادیان مختلف از کتاب های خود آنها و اظهار معجزات روشن به همان گونه که پیامبر داشته را بدانند همان گونه ای که اهل کتاب و مشرکان بر رسول خدا احتجاج می کردند و از وی معجزات پیامبران خود را طالب

بودند و وقتی آن حضرت معجزات را می آورد ایمان می آوردند، پس وصی و خلیفه وی باید کفایت این چنینی داشته باشد و لذا هیچ کس چنین کفایتی را ندارد مگر خود آن حضرت و یا اوصیای آن حضرت که آنها را برای خلافت معین کرده و برای همین منظور نصب نموده است.

چنین کسی بعد از پیامبر صلی الله علیه و آله حضرت علی بن ابی طالب علیه السلام است، بلکه اگر در این زمینه به سان مردم پژوهشگر اندیشه کنی به تنهایی کتاب الله را بدون چنین جانشینانی در حجت بر خلق کافی نمی دانی، آیا امت حضرت محمد صلی الله علیه و آله را نمی بینی که بعد از وفات آن حضرت به هفتاد و سه فرقه منشعب شدند و هر طایفه ای به کتاب خدا تمسک می کند و ادعا می کند که بر هدایت است و دیگران بر گمراهی و ضلالت و کتاب خدا نتوانست اختلاف ایشان را بردارد، پس چگونه کتاب به تنهایی و بدون انضمام حجت طاهره حجت باشد، لذا به ناچار باید یکی از عترت طاهره موجود باشد تا برای مردم اختلافات را حل کند و مجملات و تشابهات را مبین سازد، همان گونه که وظیفه رسول خدا همین بود، پس به کسی نیاز است که محکمت و تشابهات را روشن سازد و احکام مورد نیاز مردم را تا روز قیامت استنباط کند.

روایات اهل سنت در آیه تطهیر

و اما روایات وارده از طریق سنت درباره آیه تطهیر عبارتند از:

روایت ابی عبد الرحمن عبدالله بن حنبل از پدرش احمد که گفت: محمد بن مصعب قرسایی ما را حدیث کرد و گفت: اوزاعی از شداد بن عماره ما را حدیث کرد و گفت: بر وائل بن

اصقع وارد شدم و در نزد او عده ای بودند، پس علی را یاد کردند و به او دشنام دادند من هم با ایشان همداستان شدم و به او دشنام دادم وی گفت: آیا از آنچه خود از رسول خدا صلی الله علیه و آله دیدم شما را اطلاع ندهم؟ گفتم: بله، گفت: به نزد فاطمه علیها السلام آمدم از وی درباره علی علیه السلام پرسیدم، فرمود: به نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله رفته است، نشستم تا رسول خدا صلی الله علیه و آله آمدند و با وی علی و حسن و حسین - علیهم السلام - بودند، هر کدام دست آن حضرت را گرفته بودند تا وارد خانه شد، پس علی و فاطمه علیها السلام را به خود نزدیک کرد و آنها را در مقابل خود نشانید، حسن و حسین را بر زانوان خود نشانید آنگاه لباس خود و یا کسای خود را بر آنها پوشانید و این آیه را تلاوت کرد: «إِنَّمَا يَرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً» (۶۴) آن گاه فرمود: «اللَّهُمَّ هُوَ لَاءَ أَهْلِ بَيْتِي، وَأَهْلِ بَيْتِي أَحَقُّ؛ خدایا ایشان اهل بیت من اند و اهل بیت من شایسته ترند».

و از او از پدرش احمد بن حنبل روایت شده که گفت: محمد بن جعفر ما را حدیث کرد و گفت: ما را عوف بن ابی معذل از عطیه طغمای و از پدرش حدیث کرد که ام سلمه وی را حدیث کرد وی گفت: «روزی که رسول خدا صلی الله علیه و آله در خانه ام بود، خادم گفت: علی و فاطمه - علیهما السلام - در بیرون در منتظرند، حضرت به من فرمود: بلند شو و از اهل بیت من

کناره بگیر، امّ سلمه گفت: به گوشه ای نزدیک رفتم، پس علی و فاطمه و حسن و حسین - علیهم السلام - در حالی که کودک خردسال بودند وارد شدند، امّ سلمه ادامه داد: آن حضرت آن دو کودک را بغل کرد و در دامن خود نشانید و علی را با یک دست و فاطمه را با دست دیگر در کنار گرفت و او را بوسید و پیراهنی مشکی بر روی ایشان انداخت و فرمود: خدایا من و اهل بیتم به سوی تو آییم، نه به سوی آتش؛ گفتم: ای رسول خدا من هم؛ فرمود تو هم.

و از وی از پدرش احمد بن حنبل روایت شده که گفت ما را ابن نمیر روایت کرده که گفت عبدالملک ما را حدیث کرد وی گفت: عطاء بن ابی ریحان ما را حدیث کرد که گفت مرا کسی که خود از ام سلمه شنیده بود حدیث کرد که ام سلمه روزی را به یاد می آورد که رسول خدا صلی الله علیه و آله در خانه اش بود، فاطمه علیها السلام دیگری از حریره نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله آورد آن حضرت فرمود: ای فاطمه! همسر و دو فرزند خود را بخوان، امّ سلمه گفت: علی و حسن و حسین - علیهم السلام - آمدند و وارد خانه شدند، پس نشستند و از آن حریره می خوردند، آن حضرت و ایشان در جایگاه خواب ما بودند و در زیر آنها کسای خیبری بود من در حجره مشغول نماز بودم، در این هنگام آیه تطهیر نازل شد. امّ سلمه ادامه داد: آن حضرت بقیه عبا را گرفت و ایشان را پوشانید آنگاه دست خود را

بیرون آورد و به سوی آسمان بلند کرد و فرمود: ایشان اهل بیت و خاصه من اند، خدایا از ایشان پلیدی را بزدای و ایشان را پاکیزه نما! ام سلمه گفت: در این هنگام من سرم را داخل خانه کردم و گفتم: آیا من هم با شما هستم؟ فرمود: تو بر خیر هستی، تو بر خیر هستی. عبدالملک گفت: داوود بن ابی عوف ابن حجاج از شهر بن حوشب از ام سلمه عین همین حدیث را برای من نقل کرد.

و از وی از پدرش احمد بن حنبل روایت شده که گفت: عفان ما را حدیث کرد و گفت: حماد بن سلمه ما را حدیث کرد، گفت علی بن زید از شهر بن حوشب از ام سلمه برای ما حدیث کرد که رسول خدا صلی الله علیه و آله به فاطمه علیها السلام فرمود: همسر و پسرانت را به نزد من آور پس ایشان را آورد آن حضرت بر آنها کسای فدکی انداخت، آنگاه گفت: آن حضرت صلی الله علیه و آله دست خود را بر ایشان گذاشت و فرمود: خدایا این عده آل محمدند، صلوات و برکات خود را بر آل محمد بفرست، تو حمید مجیدی. ام سلمه گفت: من کساء را کنار زدم تا داخل شوم آن حضرت از دستم گرفت و فرمود تو بر خیری.

و از او چهار حدیث دیگر به اسنادش در این باره موجود است، دو حدیث به وائله بن اصقع و یکی به عمرو بن میمون از ابن عباس می رسد و دیگری به سهل از ام سلمه. همه این احادیث از مسند احمد بن حنبل بود.

مسلم بن حجاج صاحب صحاح روایت کرد گفت: ابوبکر بن ابی شیبه و محمد بن

عبدالله بن نمیر ما را با الفاظ خود حدیث کرد، این دو گفتند: محمد بن شبیر از زکریا از مصعب بن شبیه از صفیه دختر شبیه حدیث کرد، گفت که عایشه گفت: صبح گاه پیامبر با عبای موین مشکى خارج شد، حسن و حسین علیهما السلام آمدند، آنها را داخل کساء قرار داد، با وی داخل شدند، سپس فاطمه علیها السلام آمد، آن حضرت او را نیز داخل کساء کرد، سپس علی علیه السلام آمد پس وی را نیز داخل کساء نمود، آن گاه فرمود: «إِنَّمَا يَرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً» (۶۵)!

همین حدیث را ابو عبدالله محمد بن اسماعیل بخاری صاحب صحاح به مصعب شبیه از صفیه بنت شبیه نقل می کند. از او روایت شد که گفت: عقیل بن محمد جرجانی مرا خبر داد، که معافی بن زکریا بغدادی ما را خبر داد که محمد بن جریر مرا خبر داد که مثنی مرا حدیث کرد که ابوبکر بن یحیی بن ریان غنوی ما را حدیث کرد که مندل از اعمش بن عطیه از ابی سعید خدری حدیث کرد، و وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه وآله فرمود: آیه تطهیر درباره پنج تن نازل شده: من و علی و حسن و حسین و فاطمه علیهم السلام.

و از وی به اسنادش به عطاء ابن ابی ریاح، روایت شده که مرا کسی که خود از ام سلمه شنیده بود که به یاد آورد که پیامبر صلی الله علیه وآله در خانه اش بود و فاطمه علیها السلام برای وی حریره آورده. آن حضرت فرمود: همسر و دو فرزندت را بخوان، فاطمه علیها السلام علی و حسن و حسین - علیهم السلام - را آورد،

پس بر او وارد شدند و نشستند و به خوردن آن حریره پرداختند و آن حضرت با ایشان در جایگاه خواب ما قرار داشتند و در زیر وی کسای خیری فرش بود گفت: و من در حجره مشغول نماز بودم خدای تعالی این آیه را نازل کرد: «إِنَّمَا يَرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً» ام سلمه گفت: آن حضرت زیادی کساء را گرفت و آنها را به آن پوشانید آنگاه دست خویش را بیرون آورد و به سوی آسمان اشاره کرد و سپس فرمود: ایشان اهل بیت و خاصه من اند، از ایشان پلیدی را دور کن و ایشان را پاک نما، ام سلمه ادامه داد و گفت: من سرم را داخل خانه کردم و گفتم: ای رسول خدا صلی الله علیه و آله آیا من هم با شما هستم؟ حضرت فرمود: و تو بر خیر هستی. و از وی روایت شده که مرا حسین بن محمد بن حسین بن عبدالله ثقفی حدیث کرد که عمر بن خطاب ما را حدیث کرد که عبدالله بن فضل ما را حدیث کرد که حسن بن علی ما را حدیث کرد که یزید بن هارون ما را حدیث کرد که عوام بن حوشب ما را خبر داد که فرزندم از بنی حارث بن تیم الله که به وی مجمع می گویند مرا حدیث کرد که: «من با مادرم بر عایشه وارد شدیم، پس مادرم از وی درباره علی پرسید، گفت: من خروج تو را در روز جمل دیدم، عایشه گفت: این قضا و قدر الهی است، پس از علی پرسیدم، گفت: مرا از عزیزترین کس به نزد رسول خدا صلی الله

علیه و آله پرسیدی، من علی و فاطمه و حسن و حسین - علیهم السلام - را دیدم که رسول خدا صلی الله علیه و آله بر آنها چیزی افکنده بود و آنگاه فرمود: ایشان اهل بیت و خاصه من اند، پس از ایشان ناپاکی را دور کن و ایشان را پاکیزه نما، ام سلمه گفت: آیا من از خانواده تو هستم فرمود: فاصله بگیر، تو بر خیر هستی.

و از وی روایت شده است که گفت: حسین بن محمد مرا خبر داد که ابن حبش مقری مرا حدیث کرد که ابو زرعه مرا حدیث کرد که عبدالرحمن بن عبدالملک بن شیبه مرا حدیث کرد که ابو فدیک مرا حدیث کرد که ابن ابی ملیکه از اسمعیل بن عبدالله بن جعفر بن طیار از پدرش حدیث کرد وی گفت: وقتی رسول خدا صلی الله علیه و آله نگاهش به فرود رحمت از آسمان افتاد، دوبار فرمود: چه کسی اهل بیت را می خواند؟ زینب بنت جحش گفت: ای رسول خدا! من، فرمود: علی و فاطمه و حسن و حسین - علیهم السلام - را بخوان، پس حسن را در راست و حسین را در سمت چپ و علی و فاطمه - علیهما السلام - را در روبروی خود قرار داد و آنگاه ایشان را با کسای خیری پوشانید، سپس فرمود: خدایا هر پیامبری را اهلی است و ایشان اهل بیت من اند، پس خدای - عزوجل - این آیه: «إِنَّمَا يَرِيْدُ اللّٰهُ...» را فرو فرستاد زینب گفت: ای رسول خدا صلی الله علیه و آله آیا من با شما داخل شوم؟ رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: در جای خود باش تو به

خواست خدای تعالی بر خیری!

و از وی روایت شده که حسین بن محمد از عمر بن خطاب از عبدالله بن فضل از ابوبکر بن شیبه از محمد بن مصعب از اوزاعی از شداد بن عماره حدیث کردند که گفت: بر وائله بن اصقع وارد شدم و به نزد او عده ای بودند و همین حدیث را به مانند آنچه گذشت از ابی عبدالرحمن عبدالله ابن حنبل در حدیث اول نقل نمود.

و از او روایت شده که ابو عبدالله ابن فیجوبه دینوری از ابن حبش مقری از محمد بن عمران از ابو کرب از وکیع از پدرش از سعد بن مسروق از یزید بن حیان از زید بن ارقم حدیث کرد که گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: شما را درباره اهل بیت خود به خدا سوگند می دهم. ابو عبدالله بن ابی نصر حمیدی گفت: حدیث شصت و چهارم صحیح بخاری و مسلم که مورد اتفاق همه است از مسند عایشه از مصعب بن شیبه از صفیه بنت شیبه از عایشه روایت شده وی گفت: پیامبر صبحگاه بیرون رفت در حالی که بر وی عبای موئین مشکین قرار داشت، حسن علیه السلام آمد، پس او را داخل کساء کرد، آنگاه حسین علیه السلام آمد و او را نیز داخل نمود، آنگاه فاطمه علیها السلام آمد پس او را نیز داخل کساء نمود، سپس علی علیه السلام آمد او را نیز داخل کرد، آنگاه فرمود: «إِنَّمَا يَرِيدُ اللَّهُ...» مصعب بن شیبه از صفیه در مسند عایشه روایتی صحیح جز این روایت ندارد.

ابوالحسن زرین بن معاویه اندلسی جمع کننده صحاح سته (موطأ مالک، صحیح مسلم، صحیح بخاری، سنن ابی داوود سجستانی، صحیح ترمذی، و نسخه

کبیر صحیح نسائی) در جزء دوم از اجزاء سه گانه در سوره احزاب از صحیح ابی داوود سجستانی در تفسیر سخن حق تعالی «إِنَّمَا يَرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً» از عایشه روایت کرده که گفت: رسول خدا صلی الله علیه وآله بیرون رفت در حالی که بر وی عباى مؤئین مشکی قرار داشت حسن علیه السلام آمد، پس او را داخل نمود آنگاه حسین علیه السلام آمد، پس او را داخل نمود، سپس فاطمه علیها السلام آمد او را نیز داخل کساء کرد، سپس علی آمد او را نیز داخل نمود آنگاه فرمود: «إِنَّمَا يَرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً».

از ام سلمه همسر پیامبر روایت شده که این آیه در خانه وی نازل شده است. گفت: من به نزد در نشسته بودم، گفتم: ای رسول خدا صلی الله علیه وآله! آیا من از اهل بیت نیستم؟ فرمود: تو بر خیری، تو از همسران رسول خدا صلی الله علیه وآله هستی. ام سلمه گفت: در این هنگام در خانه، رسول خدا و علی و فاطمه و حسن و حسین - علیهم السلام - بودند، آن حضرت ایشان را به کساء پوشانید و فرمود: خدایا ایشان اهل بیت من اند، پس ناپاکی را از ایشان دور کن و ایشان را پاکیزه نما.

و از او به اسناد یاد شده در سنن ابی داوود و موطأ مالک از انس از رسول خدا روایت یاد شده که آن حضرت به وقت نزول این آیه به مدت شش ماه به در خانه فاطمه علیها السلام، هنگامی که برای نماز صبح بیرون می رفت عبور می کرد و می فرمود: نماز ای اهل بیت. «إِنَّمَا يَرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ

عَنْكُمْ الرَّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيَطَهَّرْكُمْ تَطْهِيراً».

و از او در مناقب حسن و حسین علیهما السلام از جزء سوم کتاب یاد شده از صحیح ابی داوود که همان سنن وی می باشد به اسناد یاد شده از صفیه بنت شیبه روایت کرده که گفت: عایشه گفت ... تا آخر آن حدیثی که از مصعب بن شیبه از صفیه بنت شیبه نقل کردیم.

مسلم بن حجاج در صحیح خود از زهیر بن حرب و شجاع بن مخلد همه از ابن علی روایت کردند که زهیر گفت: اسماعیل بن ابراهیم از ابو حیان از یزید بن حیان از زید بن ارقم حدیث کرد که گفت: «رسول خدا صلی الله علیه و آله برای خطابه در سرزمین موسوم به خم واقع در بین مکه و مدینه بلند شد و حمد و ثنای خدا را بجا آورد و وعظ کرد و تذکر داد آنگاه فرمود: همانا من بشری همانند شما هستم، نزدیک است که داعی پروردگارم مرا در رسد و من او را اجابت کنم، من در بین شما دو ثقل می گذارم، اولین ثقل کتاب خداست که در آن هدایت و نور است، پس کتاب خدا را بگیرید و به آن چنگ زنید، پس بر کتاب خدا تحریض و ترغیب نمود، آنگاه فرمود: در رفتار با اهل بیت من خدا را در نظر داشته باشید در رفتار با اهل بیت من خدا را در نظر داشته باشید»، حصین پرسید اهل بیت وی کیانند، آیا زنان وی نیز از اهل بیت شمرده می شوند گفت: زنان وی نیز از اهل بیت وی هستند ولیکن اهل بیت وی کسانی اند که بعد از وی صدقه بر آنها حرام

است.

و از وی روایت شده که از یزید ریان، از حسان یعنی ابراهیم از سعید فرزند مسروق از یزید بن حیان، از زید بن ارقم حدیث کرده، گفت که رسول خدا صلی الله علیه وآله فرمود: من در بین شما دو ثقل می گذارم یکی از آن دو کتاب خداست هر کس او را پیروی کند بر هدایت است و هر کس آنها را واگذارد بر گمراهی است و دوم اهل بیت من، پس گفتم: اهل بیت وی کیانند، آیا زنان وی هستند؟ نه به خدا قسم روزگار طولانی زن با مرد زندگی می کند آنگاه مرد وی را طلاق می دهد، پس به خانواده و قوم خود برمی گردد، اهل بیت وی اهل و عصبه هستند که صدقه بعد از وی بر ایشان حرام است.

موفق بن احمد صدر الاثمه تواناترین خطیب اهل سنت گوید: شیخ زاهد ابوالحسن علی بن احمد عاصمی از شیخ قاضیان، اسمعیل بن احد واعظ از پدرم احمد بن حسین بیهقی از ابومحمد عبد الله بن یوسف اصفهانی از بکیر بن احمد بن سهل صوفی در مکه از ابراهیم بن حبیب از عبد الله بن سلام ملائی از ابن حجاف از عطیه از ابوسعید خدری نقل کردند که رسول خدا صلی الله علیه وآله چهل صبح به در خانه فاطمه علیها السلام بعد از ازدواج علی با فاطمه علیها السلام می آمد و می فرمود: السلام علیکم ورحمه الله وبرکاته. نماز، خدا شما را بیامرزد: همانا خداوند اراده کرده که پلیدی را از شما اهل بیت بردارد و شما را پاکیزه کند.

و از ابو سعید خدری روایت شده است که گفت: «وقتی این سخن: «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ»؛ خانواده خود

را به نماز فرمان ده. نازل شد، رسول خدا صلی الله علیه و آله به در خانه فاطمه علیها السلام در طول شش ماه به هنگام تمام نمازها می آمد و می فرمود: خدا شما را رحمت کند: «إِنَّمَا يَرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا».

و از وی به همین اسناد از احمد بن حسین مزبور از ابو عبدالله حافظ و ابوبکر احمد بن حسین قاضی ابو عبدالرحمن سلمی روایت شده که گفتند: ابوالعباس محمد بن یعقوب از حسن بن مکرم از عثمان بن عمر از عبدالرحمن بن عبدالله بن دینار از شریک بن ابی تمر از عطاء بن یسار از ام سلمه ما را روایت کرد که ام سلمه گفت: «إِنَّمَا يَرِيدُ اللَّهُ...» در خانه من نازل شد وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله به سوی علی و فاطمه و حسن و حسین - علیهم السلام - فرستاد و فرمود: ایشان اهل بیت من اند، پس گفتم: ای رسول خدا! آیا من از اهل بیت شما هستم؟ فرمود: به خواست خدا، بله. ابن شهر آشوب گوید: به اجماع و اتفاق همه، آیه «إِنَّمَا يَرِيدُ اللَّهُ...» در شأن علی علیه السلام نازل شده است.

نتیجه گیری از روایات

گوییم: این برخی از روایاتی از عامه در تفسیر آیه تطهیر بود که درباره اهل بیت نازل شد که خواستم نقل نمایم و شما بعد از روشن بودن اینکه ام سلمه و زینت از اهل بیت سکنی هستند، آن حضرت ایشان را از داخل شدن در کساء نهی کرد و دور نمود و ایشان را به خیر بشارت داد و به علی و فاطمه و حسین - علیهم السلام - اشاره کرد و فرمود:

ایشان اهل بیت من هستند و خدا از ایشان پلیدی را دور ساخته و ایشان را تطهیر نموده است، پس شکی برای شما باقی نمی ماند و مراد از بیت، بیت نبوت اوست نه بیت سکنی.

پس این اخبار دلالت می کند که این چهار تن از همه گناهان معصوم بوده و از لغزش و خطا و پیروی از هوی درباره خود و فرزندان و اموال معصومند و شرک نوززیده و به اندازه چشم به هم زدنی شرک نخواهند ورزید و همانا اهل بیت نبوت باید مخصوص به همان چیزی باشند که پیامبران به همان چیز مخصوص بودند و تنها بر خیر بودن کفایت نمی کند و حقیقت نبوت منصبی الهی است که خرد خردمندان به آن نمی رسد تا برای خود پیامبری بگزینند و یا وصی انتخاب نماید، «وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُمْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا» (۶۶)؛ هیچ مؤمن و مؤمنه ای را نرسد که وقتی خدا و رسولش در امری حکم کردند، در آن امر مختار باشند و هرکس خدا و رسولش را نافرمانی کند، به گمراهی آشکار گمراه شد.

و دلیل بر مطالب یاد شده سخن حضرت نوح علیه السلام است، آن حضرت پروردگارش را صدا کرد و عرضه داشت (۶۷): پروردگارا! پسر من از اهل بیت من است و عده تو حق است و تو بهترین قضاوت کننده گانی پس خدای تعالی فرمود: ای نوح! این شخص از اهل بیت تو نیست و او عمل ناشایست است، پس از من آنچه را که تو را بدان علم نیست نخواه! من تو را موعظه می کنم از این که از

نادانان باشی!» یعنی: وی از اهل تو که من وعده نجات تو را دادم نمی باشد، زیرا وی بر دین تو نیست.

و در مجمع و عیاشی (۶۸) از امام صادق علیه السلام و در عیون (۶۹) از امام رضا علیه السلام روایت شده که: خدای تعالی به نوح فرمود: او از اهل بیت تو نیست، زیرا مخالف با نوح بوده، کسانی را که از نوح پیروی کرده اند را خدای تعالی از اهل بیت وی قرار داد.

و در عیون (۷۰) از امام رضا علیه السلام روایت شده که فرمود: «چگونه این آیه را قرائت می نمایند؟ عرضه داشتند: عده ای از مردم آن را به صورت اسم یعنی «إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ» (۷۱) می خوانند و عده ای به صورت فعل می خوانند: «إِنَّهُ عَمِلَ غَيْرَ صَالِحٍ». آن کس که به صورت اسم می خواند او را فرزند پدرش ندانست، حضرت فرمود: هرگز! او فرزند نوح علیه السلام بود لیکن چون خدا را نافرمانی کرد، او را از پدرش نفی کرد، به همین خاطر فرزندان او را که از ما هستند و اطاعت خدا نمی کنند از ما نیستند.

و در روایات دیگر (۷۲): او را به هنگامی که با دینش مخالفت کرد، از خود نفی کرد. و در تفسیر عیاشی (۷۳) به معنی روایت دوم روایتی آمده است.

و در سخن حق تعالی گفتند: «... يَا لُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ...» (۷۴)؛ ای لوط! ما فرستادگان خدایت هستیم ایشان به تو دست پیدا نخواهند کرد، پس شبانگاه با خانواده ات روانه شو!.

مراد از اهل لوط علیه السلام همسر وی نمی باشد، زیرا عذاب وارده بر قوم بر وی نیز رسید زیرا با لوط در دینش مخالفت کرد، پس خدای تعالی وی را

از خانواده اش بیرون کرد، یعنی از اهل بیت نبوتش آن زن را بیرون کرد و الا- چه اشکالی دارد آن زن از اهل بیت سکنای لوط باشد پس دانستیم که مراد از اهل بیت علی و فاطمه و فرزندان ایشان امام حسن و امام حسین علیهم السلام و نه فرزند حسین هستند و ایشان را خدای تعالی و رسولش و امیرالمؤمنین معین کرده و هر امامی امام بعدی را معین نمود و در این معنا نص صریح موجود است.

و وقتی حقیقت نبوت و اهل بیت نبوت و نیز اینکه ایشان اولین تجلیات حق تبارک و تعالی و اولین نوری هستند که از ذات خود اختراع کردند و اولین موجودی هستند که حق تعالی در عالم خلق به واسطه ایشان یادآوری می شود و لذا به او ذکر گفتند و هر کس از مردم به این مرتبه برسد خدای تبارک و تعالی او را نیز به این اعتبار ذکر می نامد را، فهمیدید، می فهمید که نامیدن این مرتبه به بیت به اعتبار این است که در آن یاد حق تعالی می شود و نه جای دیگر پس گویی این خانه، خانه سکنای آن حضرت و بیت وی می باشد و هر کس می خواهد یاد حق تعالی کند باید توجه به این بیت کرده و با اهل بیت پیوند پیدا کند و در تحت ولایت ایشان در آید و از دیگران روی گردان شود و ایشان آل محمد علیهم السلام هستند، چنانکه خدای تعالی فرمود: «فِي بُيُوتِ الَّذِينَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ...» (۷۵)؛ در خانه هایی که خدای تعالی اجازه رفعت آنها را داده و اجازه فرموده که در آنها یاد وی شود. این

بیوت به آل محمدعلیهم السلام تفسیر شده و صدر این فرموده خدا: «وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يوصَلَ ... وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يوصَلَ ...» (۷۶)؛ و کسانی که آنچه را خدا فرمان داد که با آن بیوندند، می پیوندند... و آنچه را که خدا فرمان داده که با آن پیوند داشته باشند، قطع می کنند. تفسیر به اهل بیت شده است و چه بسا در زیارت ها آل الله بر اهل بیت علیهم السلام شده است، پس معلوم شد که اضافه بیت به نبوت (اهل بیت نبوت) بیانی است و اما نام گذاری ایشان به آل به این جهت است که حقیقت نبوت جز با تجلی به یکی از این مراتب دوازده گانه ای که آل محمدعلیهم السلام مظاهر آنها هستند امکان ظهور ندارند.

در مراتب حقیقت

سپس این که حقیقت مراتبی دارد، مرتبه نخست مرتبه تقرر و اضمحلال و فناى ایشان در عالم الهی است و امکان اشاره وجودی یا عدمی به آن در عالم نیست، این مرتبه، مرتبه غیبت مطلقى است که مفاتیح آن را جز حق تعالی در اختیار ندارد، به همین اشاره در این آیه و امثال آن شده که: «وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ» (۷۷)؛ به نزد او کلیدهای غیبت و پنهان است، جز او آن را کسی نمی داند.

این قبیل آیات غیب را مختص خدای تعالی دانستند.

در عدم اشاره به ذات و صفات

پس این که به این حقیقت در عالم ظهور صفات از قبیل علم و قدرت و حیات و سمع و بصر و غیر آن به نحو اجمال نیز نمی توان اشاره کرد و نیز در عالم تمایز صفات و تنزل به اسماء کلیه که اضافه بر متعلقات از قبیل معلوم و مقدر و مسموع و دیگر امور معتبر نیست، بلکه تنها اتصاف ذات به آن صفات مورد نظر است، نظیر ثبوت ملکات برای صاحبان ملکه پس ذات به اعتبار این که این حقایق به نحو کلیت برای وی ثابتند بدون اعتبار تعلق به متعلقات مراد است در مقابل خلو ذات از این حقایق کلی پس ذات را به اعتبار مذکور به مثل علیم و قدیر و سمیع و بصیر و امثال آنها که بر صیغه های صفات مشبیه است و دلالت بر دوام این مبادی و ثبوتش بر ذات دارد تعبیر می کنند و به آن اشاره نمی توان کرد. و همچنین در عالم ثبوت این معانی برای ذات به اعتبار تعلق و اضافه متعلقات و احاطه ذات به آن متعلقات از قبیل معلومات و مقدرات

به وی نمی توان اشاره نمود. و نیز بدون وقوع این صفات بر متعلقات و تعلق هر یک به تعلقات به گونه ای که معلوم به لحاظ معلوم بودن و یا مسموع و یا مبصر جدا نگردد و از ذات به این اعتبار به مثل عالم و قادر و مبصر غیر آن تعبیر می شود و به آن حقیقت نبوت نمی توان اشاره کرد، مظاهر این مرتبه ملائکه «فَالْمُ دَبِّرَاتِ أَمْرًا» (۷۸) هستند؛ چنان که مظاهر مرتبه قبل «وَالصَّافَاتِ صَفًا» (۷۹) هستند و هنگامی که اتصافات ذات به صفات مدنظر باشد و تعلق آن صفات به متعلقات و صدورشان از ذات وقوعشان در متعلقات به گونه ای که اخبار از صدور آنها بتوان داد به طوری که معلوم به لحاظ معلوم بودن از مسموع به لحاظ مسموع بودن متمایز گردد و نیز دیگر صفات از همدیگر جدا شوند در این صورت از آن صفات و اسنادشان به ذات به لحاظ اسناد به «علم یعلم و سمع و یسمع» یعنی به «دانست و می داند و شنید و می شنود» و لازم این مرتبه آنست که اشیاء به وجودشان حادث شوند و از دیگران به حدود معین و با تشخیص به مشخصات متمایز و از اشخاص عرضی متمایز گردند، گرچه ذاتا کلی بوده و به لحاظ شؤون و مراتب غیر متناهی باشند.

همه این مطالب به اشاره در کلام امام صادق علیه السلام در روایت کافی به اسنادش به ابوبصیر موجود است، وی گفت: از ابوعبدالله علیه السلام شنیدم که می گفت (۸۰): «لم یزل الله - عزوجل - ربنا والعلم ذاته ولا معلوم، والسمع ذاته ولا مسموع، والبصر ذاته ولا مبصر، والقدره ذاته ولا مقدور، فلما أحدث الأشیاء وکان المعلوم وقع

العلم منه على المعلوم والسمع على المسموع والبصر على المبصر والقدرة على المقدور؛ ذات حق تعالی متّصف به همه صفات، بلکه صفات عین ذات بوده و صفتی جز ذات نداشته و وقتی خواست اشیاء را خلق و ایجاد کند، پس به علمش مرتبه معلومیت را ایجاد نمود و به قدرتش مقدوریت را تمیز داد و به شنوائیش انشای سمع کرد و به چشمش بصرش را ایجاد نمود و با دیگر صفات، صفات دیگر در موجودات کامل می گردند».

و مظاهر این مرتبه از صفات ملائکه «تالیات ذکر» (۸۱) هستند، زیرا ایشان کتاب خدا را که خدا به دست خود نوشته و از شؤن حقیقت نبوت می باشند که ذکر اوست و هر موجودی آیه ای از آنست تلاوت می کنند.

وقتی آن حقیقت به این مرتبه رسید قابل اشاره الهیه در عالم الهی شده و موجود و معدوم و مسموع و مبصر و مقدور شده و هر یک از دیگری از عالم حق تعالی ممتاز می شود و این عالم، عالم مفاتیحی است که جز خدا آن را نمی داند و قابل اشاره در عالم خلق نبوده و به اشاره عدمی به آن اشاره می گردد و بعد از تنزیل به عالم مشیت به واسطه این که در عالم خلق ظهور نموده و به اشاره وجودی به آن اشاره می شود و به عالم تقرر آن در عالم الهی سخن حق تعالی اشاره دارد که «أَوَّلًا يَذْكُرُ الْإِنْسَانَ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا» (۸۲)؛ آیا انسان به خاطر نمی آورد که ما او را از پیش خلق کردیم و او هیچ چیز نبود». و در کافی (۸۳) به اسناد خود به مالک جهنی روایت شده

که گفت: از اباعبدالله علیه السلام از سخن وی «أَوَّلَا يَذُكَّرُ الْإِنْسَانُ...» پرسیدم، فرمود: او مقدر و مکون نبود.

و احمد بن محمد بن خالد برقی به اسنادش به زراره از حمران از ابوجعفر علیه السلام (۸۴) روایت کرده و گفت: به آن حضرت عرضه داشتم: «أَوَّلَا يَذُكَّرُ الْإِنْسَانُ...» آیا او شیء بوده؟ فرمود: او در کتاب و علم چیزی نبود، آنگاه بعد از اظهار آن در عالم خلق به واسطه ایجادش موجود و در عالم خلق مذکور شده و در کنار دیگر اشیاء قابل گردید و مورد اشاره واقع شد و همین مرتبه در آیه «هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُن شَيْئاً مَّذْكُوراً» (۸۵)؛ آیا بر انسان برهه ای از زمان نگذشت که در آن امر قابل ذکری نبود» مورد اشاره قرار گرفته. یعنی در عالم خلق به اشاره خلقی مورد اشاره نبود و الا چگونه روزگاری بر وی گذشت و امر قابل ذکری نبود. و لذا امام صادق علیه السلام در روایت کافی (۸۶) به اسنادش به مالک جهنی بعد از سؤال وی از آیه فرمود: مقدر ولی غیر مذکور بوده است. و در صدر روایت حمران (۸۷) بعد از پرسش از آیه امام باقر علیه السلام فرمود: او چیزی بوده ولی مذکور نبوده است.

و این مرتبه عالم وجود کلی لابشرطی بود که قابلیت اشاره وجودی در عالم خلق و عالم فطرت داشت که خدای تعالی خلاق را در آن بر فطرت معرفت ربوبیت خویش در حالی که رنگ کفر و ایمان را نگرفته سرشت است، در این مرتبه صرف الوجود بودند و اسمی به نام عقل و غیر آن نداشتند و گاه این مرتبه را به عنوان

عالی و حرفی عدل نامند، زیرا نسبت آن به عوالم نزول مساوی است و به این اعتبار به آن الله و عقل و نور گویند و همین مرتبه مرتبه ولایت نوری است که خدای تعالی با این گفتارش: «اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ» (۸۸) به آن اشاره کرده است و همین مبدأ تمام اسماء حسنی است و در دار وجود چیزی نیست، مگر این که فرع این اسم است و نسبت وی به عوالم نزول به عنوان استقلال و معنای اسمی است و لذا به این اعتبار به آن جهل و ظلمت و «نکری» و ولایت طاغوتی می گویند، مرتبه ای که مبدأ همه اسماء غیر حسنی است و هیچ بشری در عالم نیست، مگر این که فرع این اسم است و به همین مرتبه خدای تعالی به «وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ» (۸۹) اشاره کرده است.

پس اینها شش عالم برای حقیقت نبوتند که در سه عالم مطلق قابلیت اشاره ندارد:

اول: عالم ظهور صفات به طور اجمال؛

دوم: عالم صفات به اعتبار نبوت برای ذات بدون اعتبار تعلق به متعلقات؛

سوم: عالم نبوت صفات برای ذات به اعتبار تعلق متعلقات؛

این سه عالم که مضاف آنها را معین نموده قابل اشاره نیست، به گونه ای که نه اشاره وجودی و نه عدمی به آنها تعلق نمی گیرد، چنان که اشاره الهی و خلقی بر نمی دارد.

چهارم: عالم تنزل این حقیقت به مرتبه معلوم در این عالم قابل اشاره وجودی در علم الهی قرار می گیرد و اشاره الهی برمی دارد و البته در عالم خلق به صورت اشاره عدمیه مورد اشاره قرار می گیرد.

پنجم: عالم وجود مطلق، در این عالم

وی قابل اشاره وجودی در عالم خلق نیز واقع می شود؛

ششم: عالم وجود نوری؛

این آیات به عوالم شش گانه مزبور اشاره دارند:

۱ - «إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ» (۹۰)

۲ - «إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يَدْبُرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ» (۹۱)

۳ - «وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا» (۹۲).

۴ - «الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ الرَّحْمَنُ فَاسْأَلْ بِهِ خَبِيرًا» (۹۳).

۵ - «اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ مَا لَكُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ» (۹۴)

۶ - «وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ» (۹۵).

۷ - «هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ» (۹۶).

بیان دلالت این که روز و شب متعارف در پی سیر خورشید و ماه در آسمان چهارم و هفتم دنیا پدید می آیند، بنابراین چگونه خلقت آسمان و زمین در شش روز به این معنا ممکن است؟ پس تحقیق این است که روز و شب عبارت از عالم ظهور و خفای اشیاء هستند، چنان که مفاد سخن حق تعالی در این آیه: «وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا» (۹۷)

و سخن حق تعالی: « وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ » (۹۸) در قول حق تعالی: « وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّىٰهَا وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰهَا » (۹۹) پس مراد از جلا و روشنی روز و پوشیدگی شب این است که در روز خورشید آشکار و در شب خورشید پوشیده می باشد و این دو آیه و نشانه روز و شب است، نه این که خود آن دو باشد، چنانکه ظاهر است، لذا خدای تعالی فرمود: « وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتٍ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً » (۱۰۰) پس مراد این است که پروردگارتان خدایی است که خلق اول را بر دوازده مرتبه قرار داد و مظاهر فاعلیت خود را شش مرتبه قرار داد، چنان که مظاهر قابلیت خود را نیز شش مرتبه کرد، پس علم و قدرتش بر عرش که همان عالم امکان است قرار گرفت، چنان که در تفسیر قول خدای تعالی: « الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَىٰ » گفتند: و بر همین مطلب سخن امام صادق علیه السلام در روایت خود از محمد بن الحسن صفار در بصائر الدرجات اشاره دارد وی گفت: امام صادق علیه السلام فرمود: « إِنَّ أَمْرَنَا هُوَ الْحَقُّ وَحَقُّ الْحَقِّ وَهُوَ الظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ سِرٌّ وَسِرُّ الْمُسْتَسِرِّ وَسِرٌّ مَقْنَعٌ بِالسِّرِّ » (۱۰۱) پس مراد از حق و ظاهر مرتبه الله است که مبدأ تمام اسماء حسنی است، آنگاه مراد به «حق الحق» و «باطن الظاهر» مرتبه وجود مطلق است که مبدأ اسم الله است آن گاه مراد از «باطن الباطن» مرتبه معلومیت و تمیز در عالم حق است که قابل اشاره عدمی در عالم خلق و اشاره وجودی در عالم حق است، زیرا نسبت به عالم وجود سر است.

بعد از

این مرتبه عالم تقرر آنها در عالم صفات به اعتبار تعلق آنها به متعلقات می باشد در این مرتبه قابل اشاره وجودی و عدمی نیستند، در روایت از آن به سرّ السرّ تعبیر کرده است. بعد از آن عالم تقرر آنها در عالم صفات به اعتبار ثبوت آنها برای ذات بدون اعتبار تعلق آنها به متعلقات می باشد از آن به «سرّ المستسرّ» در روایت تعبیر شده است. بعد از آن عالم تقرر در عالم صفات به نحو اجمال است که از آن در روایت به «سر مقنع بالسر» تعبیر شده است. بعد از آن عالم اسم مستأثر است که عالم الهی و غیب مطلق می باشد.

و مولای ما آقای عبادت کنندگان و افتخار سجده کنندگان در روایت بحار در باب معرفت ایشان به نورانیت به آن اشاره کرد در آن باب برخی از فضائل ایشان را از کتابی کهنه که برخی از اصحاب ما جمع کرده بود که وی از احمد بن عبدالله از سلیمان بن احمد از جعفر بن محمد از ابراهیم بن محمد موصلی از ابو خالد از قسم از جابر بن یزید جعفری از علی بن حسین علیهما السلام روایت نمود. آنگاه روایت را به اینجا رساند که جابر گفت: «الحمد لله الذي منّ على بمعرفتكم وألهمني فضلكم ووفّقني لطاعتكم وموالات مواليكم ومعادات أعدائكم. قال عليه السلام: «يا جابر أ تدري ما المعرفة؟ المعرفة إثبات التوحيد أوّلاً ثم معرفة المعاني ثانياً، ثم معرفة الأبواب ثالثاً، ثم معرفة الإمام رابعاً، ثم معرفة الأركان خامساً، ثم معرفة النقباء سادساً، ثم معرفة النقباء سابعاً، وهو قوله تعالى: «لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَاداً لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ

رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَإِدَادًا» (۱۰۲) و تلاً- أيضاً: «وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ» (۱۰۳) یا جابر! اثبات التوحید و معرفه المعانی، أما اثبات التوحید معرفه الله القديم الغائب الذي «لا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ» (۱۰۴) وهو غيب باطن ستدرکه كما وصف به نفسه، وأما المعانی فعن معانيه ومظاهره، فيكم اخترعنا من نور ذاته وفوض إلينا أمور عبادته فنحن نفعل بإذنه ما نشاء ونحن إذا شئنا شاء الله وإذا أردنا أراد الله ونحن أحلنا الله - عزوجل - هذا المحل واصطفانا من بين عبادته...؛ یعنی ستایش خدایی را که بر ما منت گذاشت و معرفت شما را به ما داد و فضیلت شما را به ما الهام نمود و توفیق طاعت و موالات دوستان و دشمنی دشمنان داد. آن حضرت علیه السلام فرمود: ای جابر! آیا می دانی معرفت چیست؟ اولاً معرفت اثبات توحید، آنگاه معرفت معانی در مرحله دوم و ثالثاً معرفت ابواب و سپس معرفت امام در مرحله چهارم آنگاه در مرحله پنجم شناخت ارکان و سپس شناخت قضا در مرحله ششم و در مرحله هفتم معرفت نجباء است. چنان که فرمود: اگر دریا مرکب می شد تا کلمات حق را بنویسد، دریا قبل از پایان کلمات پروردگارم پایان می پذیرفت، گرچه دریای دیگری را به کمک آن آورده (و مرکب شود) و نیز این آیه را تلاوت کرد، اگر درختان روی زمین قلم می شدند و دریا با کمک هفت دریای دیگر مرکب می شدند کلمات خدا پایان نمی یافت و خداوند عزیز حکیم است، ای جابر اثبات توحید و معرفت خدای قدیم غائب است

که دیده ها او را نمی بیند و او دیده ها را می بیند و اما ما معانی و مظاهر او در بین شما هستیم، خداوند ما را از نور ذات خود آفرید و امور بندگان را به ما واگذار نمود، پس ما به اذن خدا آنچه خواستیم انجام می دهیم و هنگامی که خواستیم خدا می خواهد و هنگامی که اراده کردیم خداوند اراده می کند و خداوند ما را در این مکان قرار داد و ما را از بین بندگانش برگزید.» حدیث طولانی است که ما آن را به اندازه نیاز آوردیم.

پس مراد از اثبات توحید معرفت این است که خدای - تبارک و تعالی - دارای نام های گوناگون است، یک نام وی مبدأ همه عوالم است که از همه نام های دیگر غائب می باشد و به حاسه ای از حواس ادراک نمی گردد و حس هر متوهمی از آن محجوب می باشد و همین اسم مستأثر خداست.

بعد از آن عالم معانی قرار دارد در آن عالم مظهر صفات حق به نحو اجمال و کلیت است که خدا آن را مبدأ آل محمد علیهم السلام قرار داد و ایشان را در آن سکنی داد، پس نامگذاری آن به معانی یا به این خاطر است که این عالم عالمی است که قصد خدای تعالی ممکن نیست، مگر از این عالم، زیرا مافوق آن عالم غیب مطلق است یا به این خاطر به آن عالم معانی می گویند که این عالم معنای همه عوالم پائین تر است و این عالم، عالم «سر مقنع بالسر» می باشد.

بعد از آن عالم ابواب و عالم «سر المستسر» است که عالم صفات می باشد، البته صفات به لحاظ اینکه تعلق به متعلق های خود ندارد بلکه

تنها برای ذات ثابت است و علت نامگذاری آن به ابواب این است که خدای تعالی این در را برای ذکر خویش در بیتش که همان عالم معانی در قوس صعود است باز کرده است و نیز برای اینکه اسم مستأثر به عالم خلق نزول پیدا کند آن را ابواب نامیدند.

و بعد از آن عالم «سراسر» قرار دارد که همان عالم صفات به اعتبار تعلق به متعلقات و عالم امام می باشد و علت تسمیه آن به امام این است که این عالم امام همه عوالم وجود است. بعد از آن عالم سر و باطن الباطن و عالم ارکان قرار دارد و علت نامگذاری به ارکان این است که قوام عالم وجود به آن است، زیرا وی عالم تمیز معلومات در علم حق - تبارک و تعالی - است که جز به اشاره وجودی الهی به آن نمی توان اشاره کرد و همه عالم وجود سایه آن است. بعد از عالم باطن ظاهر و حق الحق و عالم وجود کلی و علم نقباء است و علت نام گذاری به نقیب آن است که نقیب هر قومی شاهد و ضامن و سرپرست آنهاست و عالم وجود کلی نسبت به مراتب خود چنین است.

بعد از آن عالم وجود نوری و اسم الله و عالم ظاهر و حق و عالم نجباء می باشد، علت نامگذاری به نجیب آنست که «نجب» پوست درخت و یا پوست ریشه آنست، گویی پوستش را گرفته و او را از مراتبی از اسماء حسنی که در تحت وی می باشد تجرید و برهنه کردند.

پس روشن شد که اولین تعیین این حقیقت مرتبه معلوم در عالم تمیز معلومات از

عالم حق و عالم وجود کلی در عالم خلق است پس به اعتبار اول به آن نبوت و ذکر می گویند زیرا اولین عالمی است که به آن از حضرت حق - تبارک و تعالی - خبر داده شده و اولین صادری که از وی صادر شده است و لذا به آن ذکر گفتند و مرتبه وجود مطلق مرتبه ولایت کلیه و قباب قوسین است. پس به اعتبار تلقی از حق - جل ذکره - به او نبی گویند و به اعتبار افاضه آنچه از حق تعالی گرفته و به خلق داده، به وی ولی و رسول می گویند. پس از آن چه یاد کردم روشن شد که مراد از عدم قابلیت اشاره به طور اطلاق در عوالم سه گانه عدم اشاره مشخص خلقی در قبال حق است و الا او در عالم صفات علم است و در عالم اسمای کلیه علیم می باشد و در عالم اسمای نوعیه عالم است.

در حقیقت محمدیه

وقتی مطالب فوق در این که حقیقت نبوت دارای مراتبی است و مرتبه یقین و نامگذاری وی به این اسم مرتبه معلومیت است را دانستی پس بدان که حقیقت پیامبر ما محمدصلی الله علیه وآله یکی از جزئیات این حقیقت می باشد و خزانه وی به نزد خدای سبحانه به واسطه خلق مثل وی تا بی نهایت پایان نمی پذیرد، چنان که مقتضای قول خدای تعالی: «وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ» (۱۰۵) چنین است. و مقتضای اخباری که دلالت بر اشتقاق نور وی از نور ذات و عظمت حق تعالی چنین می باشد، این اخبار به حد استفاضه و تظاهرند؛ و به زودی برخی از آنها را نقل

خواهیم کرد.

حقیقت محمدیه مثالی از امثله و مظهری تام از مظاهر آن و مرآتی کامل و وسیع می باشد که حکایت از همه اوصاف جلالی و جمالی می کند و حاوی تمام مراتب این حقیقت از کلی و جزئی می باشد، زیرا خدای تعالی فرمود: «ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى * فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى» (۱۰۶) و شرح این آیه قبله- بیان شد و نیز فرمود: «ما زاغ البصيرُ وما طغى لقد رأى من آياتِ رَبِّهِ الكُبرى (۱۰۷).

در توحید (۱۰۸) از امیر المؤمنین علیه السلام در تفسیر «ما زاغ البصيرُ...» فرمود: آن حضرت دو بار جبرئیل را در صورت واقعی اش دیده است یک بار همین مرحله و بار دیگر در موقع دیگر و علت آن این که جبرئیل خلقتی عظیم و از روحانیان است که خلقت و صفت ایشان را جز خدای پروردگار عالمیان نمی داند.

و قمی (۱۰۹) در تفسیر این آیه می گوید: سخنی شنید که اگر چنین قوی نبود... و دیگر انبیاء علیهم السلام هر کدام مظهری از مرتبه ای خاص هستند، مبدأ ایشان از مراتبی که پایین تر از مرتبه آن حضرت صلی الله علیه و آله می باشد، این مرتبه بالاترین مرتبه نبوت است که بالاتر از آن مرتبه ربوبیت است و مبدأ دیگر مخلوقات از مراتب جزئی آن حقیقت می باشد که در عرض مرتبه آن حضرت بوده و مبدأ موجودات از خدا و بازگشت همه به خدای تعالی است و او در همه موجودات بدون واسطه مؤثر است.

و آیه زیر بر این مطلب دلالت دارد: «إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ» (۱۱۰). و نیز قول حق تعالی: «إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ» (۱۱۱) و نیز قول حق تعالی: «إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ» (۱۱۲)

و نیز گفتار حق تعالی: «إِنْ تَحْرِصْ عَلَى هُدَاهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ يَضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ» (۱۱۳) و گفتار حق تعالی: «وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ» (۱۱۴) و نیز آیاتی دیگر که دلالت دارند که شأن آن حضرت بشارت و انذار است و وظیفه وی رساندن خلق به حقیقت ایمان نیست بر مطلوب دلالت دارند.

و نیز خدای تعالی فرمود: «وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلْمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيِهِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ» (۱۱۵).

و قول حق تعالی: «وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَقُولُونَ أَفَلَا مَهْمُ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ» (۱۱۶).

و قول حق تعالی: «وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْعَرَبِيِّ إِذْ قَضَيْنَا إِلَى مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَ» (۱۱۷).

و قول حق تعالی: «وَمَا كُنْتَ ثَاوِيًّا فِي أَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا وَلَكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ» (۱۱۸)

و قول حق تعالی: «وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَكِنْ رَحِمَهُ مِنْ رَبِّكَ لِتُنذِرَ قَوْمًا مَا أَتَاهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ» (۱۱۹).

این آیات بر غیبت خلق از مرتبه پیامبر صلی الله علیه و آله ما دارد، اگر آنها جزیی از عالم وی بودند باید به گونه ای باشند که او در آنها مؤثر باشد.

چگونه آن حضرت در آنها مؤثر باشد در حالی که برخی آیات به طور وضوح دلالت دارند بر این که آن حضرت متمکن بر تأثیر نبوده، گرچه حریص بر آن بوده است. چنان که مفاد این آیه است: «قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَاسْتَكْتَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ» (۱۲۰) و فرمود: «فَذَكِّرْ»

إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكَّرٌ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ» (۱۲۱) و نیز فرمود: «قُلْ إِنِّي لَا أُمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا» (۱۲۲).

در تحلیل طینت

و بسیاری از اخبار دلالت دارند بر این که طینت محمدصلی الله علیه وآله و آل وی و طینت شیعیان ایشان یکی هستند و طینت ایشان از اعلای آن و طینت شیعه ایشان از اسفل آن خلق شده اند، این روایات به حد تواتر می رسد.

و از آن جمله: روایت بصائر (۱۲۳) به اسناد خود به جابر جعفی است وی گفت: با محمد بن علی علیهما السلام بودم، فرمود: ای جابر ما و دوستان ما از یک طینت سپید پاکیزه از اعلی علین خلق شده ایم، ما از بالای آن و دوستان ما از پائین آن آفریده شده اند... وقتی روز قیامت شود قسمت بالا به پائین متوجه شود و در قیامت ما دست به دامن پیامبران می زنیم و پیروان ما دست به دامن ما خواهند شد، پس رأی تو در این که خدای تعالی پیامبر و ذریه او را به کجا می برد چیست؟ و خدا هر کجا ایشان را ببرد ذریه و دوستان آنها نیز به همان صوب روانه خواهند شد، پس جابر دست بر دست زد و گفت به خدای کعبه قسم ما هم وارد شدیم».

و نیز از وی (۱۲۴) به اسنادش به ابوجعفر علیه السلام و ابوعبدالله علیه السلام روایت شده که به آن حضرت فرمود: خدا حضرت محمدصلی الله علیه وآله را از طینتی که از جوهره ای تحت عرش بود خلق کرده است، از طینت آن حضرت تراوشی حاصل شده بود و طینت امیرالمؤمنین را از تراوش طینت رسول خداصلی الله علیه وآله آفرید و طینت امیر المؤمنین تراوشی داشت، از تراوش آن

طینت ما را خلق کرد و طینت ما تراوشی داشت و طینت شیعیان ما را از تراوش طینت ما خلق کرد، لذا دل های ایشان به سوی ما گرایش دارد و دل های ما به سوی ایشان میل دارد همان گونه که پدر به فرزند میل دارد و ما برای ایشان خیر هستیم و ایشان برای ما خیرند و رسول خداصلی الله علیه وآله برای ما خیر است و ما برای او».

و شما با اندیشه در این دو خبر شریف شکی نخواهید داشت که مراد از آن دو روایت به سان دیگر روایات آن باب، خلق اهل بیت و شیعه ایشان از یک طینت است و آن طینت از علین است جز اینکه ایشان از پاکیزه آن و شیعه ایشان از پایین تر از آن خلق شده اند، پس شیعه ایشان گرچه از نظر فضیلت و شرافت طینت در طول ایشان هستند ولکن ایشان از حیث تأثر از خدای - تبارک و تعالی - در عرض آنها هستند که همه بدون واسطه از خدا متأثرند، زیرا طینت بالا و پایین هر کدام تجلی جدا و یوم علیحده ای برای خداوند تعالی هستند و خدای تعالی در هر روز در کاری است.

در خلقت عقل

و در بحار(۱۲۵) از علل الشرایع به اسناد قوی از علی بن ابی طالب علیه السلام روایت کرده که از پیامبر سؤال شد: خدای تعالی عقل را از چه چیز خلق کرده است، فرمود: از فرشته ای که دارای سرهای به عدد خلایق از ازل تا ابد بود و برای هر سر صورتی و برای هر آدمی سری از سرهای عقل بود او را خلق کرد و بر روی سر هر یک

اسم آن انسان نوشته شده و بر هر صورتی پرده ای افکنده که پرده از روی آن صورت برداشته نمی شود، مگر این که آن فرزند متولد شود و به حد مردان و یا زنان برسد، پس وقتی بالغ شد، آن پرده برداشته می شود پس در قلب این انسان نوری واقع می گردد که فریضه و سنت و خوب و بد را برمی دارد، آگاه باشید که نسبت عقل به دل چراغ در وسط خانه است.

پس مراد از فرشته ای که مبدأ عقل است عالم تمیز معلومات از عوالم الهیه از مراتب اسمی که عالم مفاتیح است می باشد مراد از سرها مراتب معلوماتی است که به عدد سرهای خلایق می باشد و مراد از صورت ها عالم وجود معلومات به طور کلیت است و مراد از اسم مکتوب بر آن وجوه مرتبه الله اسمی است و مراد از ستر و پوشش افکننده بر آن ارکان چهارگانه است و مراد از کشف ستر و برداشت آن پرده گسترش و بسط آن ارکان و اعمال آن در انسان است، در این باره مطالبی که در شرح حدیث حدود اسماء در آخر شرح قول آن حضرت در «موضع الرساله» به خواست خدا خواهد آمد که باعث بصیرت بیشتر می شود.

تذکراتی درباره عقل

توجه به اموری درباره عقل لازم است:

اول این که اگر سلاسل رعیت در طول سلسله پیامبر و وصی باشند باید آنها در رعیت مؤثر باشند پس ایشان علت وجودی و بقایی هستند، بنابراین بعد از انتقال ولایت به ولی دیگر باید چگونه اندیشید؟ آیا قوام معلومات وی باز به همان ولی اول است و یا به دوم؟ هر دو شق باطل است، زیرا معلول حقیقتی و رای علت و مباین

با وی نیست، بلکه معلول شأنی از شؤن علت و مرتبه ای از مراتب وی می باشد، چنان که در جای خود تحقیق شده است و مفروض این است که زمان انقضای تصرف و نطق ولی اول به سر آمده و زمان سکوت وی رسیده، پس اگر او علت مادون باشد لازم می آید که معلول ها بعد از سکوت و رجوع به مبدأ خویش فاسد و فانی شوند و امکان ندارد که ایشان به ولی دوم متکی گردند، زیرا معلولات قبل از تصرف و نطقش موجود بوده و از مراتب و تنزلات ولی اولند که شخصا با ولی دوم مابین است، پس امکان تاثر از ولی دوم را ندارد و الا لازم می آید که هر چیزی از مابین با علت خود متأثر شود و این مطلب محال است.

اگر گفته شود سلسله ولایت بعد از سکوت ولی سابق به ولی لاحق وابسته می شود، چنان که مفاد اخبار پیوستگی وصیت از آدم علیه السلام تا قیام روز قیامت است چنان که عده ای توهم کرده اند.

گویم: اولاً مفاد اخبار پیوستگی وصیت خالی نبودن زمین از حجتی ظاهر و پوشیده است، نه ولایت باطنه که عبارت از تصرف تکوینی در خلق است.

و ثانیاً: ولایت به معنی یاد شده همانند ولایت نفس بر همه مراتب معنوی و اجزای صوری شخص است که وجود آنها متکی به نفس است، به سان صور خیالی که تا زمان توجه شما تحقق دارد و هنگامی که نظر خویش را از آن صور خیالی بر دارید نابود می گردند، لذا اگر امکان داشته باشد که بعد از سکوت و عدم کارآیی نفس خودتان صور خیالی خود را به دیگری بسپارید. در اینجا نیز سپردن ولایت

به دست ولی بعدی ممکن خواهد بود، زیرا همه تعینات و موجودات به سان صور خیالی ولی در عالم کلی اند و لذا این ولی از ازل تا ابد یکی است.

از جمله مطالبی که باید درباره عقل توجه کرد این است که مراتب پیامبر و وصی بلکه هر مرتبه ای که دارای آثار ویژه باشد که ظهور آن آثار تنها در آن مرتبه ممکن باشد مثل عالم جسم، آثار آن نمی تواند در عالم خاص خیال ظهور یابد، چنان که آثار ویژه عالم خیالی نمی تواند در عالم وهم بروز یابد، آثار عوالم دیگر نیز در همان عالم می تواند آشکار شود، اگر سلسله های رعیت به مرتبه ای از مراتب پیامبر و ولی ختم شود ظهور آثار غیر آن مرتبه برای آن رعیت ممکن نیست، مثلاً اگر مبدأ ظهور آثار کسی خیال پیامبر صلی الله علیه و آله باشد، باید آثار خیال وی در شخص پدید آید ولی آثار عقلی و نفسی و وهمی و جسمانی از او ظهور نمی یابد و الا تناقض لازم می آید زیرا معلوم گردید که هر کدام از این مراتب آثار و لوازمی دارند که با ذوات آنها مناسبت دارد و امکان ندارد که آن آثار در غیر آن مرتبه بروز و ظهور یابد و لازمه ظهور آثار در غیر آن مرتبه این است که چون لوازم ذاتیه آن در آنجا موجود است پس آن شیء محقق می شود و نیز نمی تواند محقق گردد زیرا لوازم ذاتیه غیر در آن مرتبه از تحقق برای آن شیء ثابت شود، زیرا هرگز لوازم آن مرتبه از آن مرتبه جدا نمی شود، بنابراین انسان ها بعد از ادراکات عقلی و غیر آن باید به مرتبه ای ویژه از

مراتب پیامبر و وصی مستند باشند و در این صورت باید مدرکات ویژه آن مرتبه ویژه که مبدأ وجود آنهاست را ادراک نمایند و الا تناقض لازم آمده و یا تعدد مراتب برداشته شده و منعطل می گردد در حالی که تناقض و بطلان مراتب محالند.

و از موارد دیگر این است که ذات خدای تعالی بر همه جا و بر همه چیز محیط است و لذا هیچ مکانی از او خالی نیست و هیچ چیزی به خدا نزدیک تر از هیچ چیز دیگر نیست و نزدیکی خدا به هر چیز همانند نزدیکی اش به چیز دیگر است، زیرا خدای رحمان بر عرش قرار دارد و در ذات او تفاوت راه ندارد، ذات او علم و قدرت سمع و بصر است ضد و مثل ندارد، ولی که او را از ذلت برهاند ندارد و هیچ شأنی او را از شأن دیگر باز نمی دارد و هرگز از چیزی کمک نمی گیرد، بلکه از همه اشیا بی نیاز بوده و بین وی و معلومش واسطه ای نیست که از ناحیه آن واسطه به معلوم دسترسی پیدا کند بلکه خود می داند و خود می شنود و خود می بیند و ملکوت اشیا در دست اوست و بر همه اشیا قدرت دارد و بر همه محیط است و احدی همانند وی نیست.

اگر سلسله های رعیت به پیامبر صلی الله علیه و آله و به ولی ختم گردد به ناچار یا رعیت از خدا جدا هستند و لذا از پیامبر و امام متأثر شده و از خدا متأثر نمی شوند، زیرا عوالم رعیت از خدای تعالی خالی اند، این مبنا به طور قطع باطل است زیرا لازمه آن محدود بودن خدا در ذات و

صفت است. یا اینکه خدای تعالی در رعیت حضور دارد ولی نه این که با رعیت امتزاج داشته باشد، لذا همه صفات خدا از قبیل علم و قدرت و بلکه خود ذات حق با رعیت هست و لذا خداوند غنی و بی نیاز است و در این ارتباط نیازی به احدی ندارد بنابراین او از همه تواناتر و نزدیک تر به رعیت است و این مطلب مطلوب ماست.

دیگر اینکه مطلب فوق که عوالم پیامبر صلی الله علیه و آله و ولی علیه السلام در عرض عوالم رعیت است مبتنی بر این است که ایشان در عوالم تعینات بوده و مصادیق حقیقت نبوت مطلقه الهیه یعنی حقیقت محمدیه کلیه الهیه و ذکر مطلق و رحمت مطلقه در برگیرنده همه باشند.

ولی اگر ایشان از مصادیق آن حقیقت نباشند بلکه خود حقیقت مطلقه یاد شده باشند و در این صورت نسبت به مصادیق و تعینات خود حتی تعین محمدی در طول هستند، پس تعین اول مورد اشاره ما در مرتبه چهارم از مراتب حقیقت نبوت که درباره اش گفتیم که باید آن را از عوالم حق به شمار آوریم و نه از عوالم خلق، مرتبه ای است که به عالم تمیز معلومات می رسد، عالم تمیز هیچ گونه اسم و رسمی ندارد، تنها محکوم به این حکم است که در عالم حق موجود است، لذا این تعین اول صادر اول بوده و جامع همه مراتب نزول و صعود است، لذا مراتب نبوت و ولایت و غیر آنها و نیز مرتبه کتاب و همه موجودات را واجد است، یعنی کتابی که همه مضمرات با حروف آن آشکار می شود و لذا یک طرف آن به دست خداست یعنی

طرفی که در حقیقت نبوت مضمحل شده است. و طرف دیگر آن همان است که در عالم تمیز معلومات واجد تعینات غیر متناهی شده است. یکی از مصادیق این تعین محمدصلی الله علیه و آله است و مصادیق دیگر آن دیگر خلایق هستند.

و نیز همین طرف مثل اعلی است که خداوند درباره آن فرمود: «وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ» (۱۲۶)؛ اوست که خلق را می آفریند، آنگاه آنها را باز می گرداند. و فرمود: «وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ» (۱۲۷)؛ او دارای مثل اعلا در آسمان ها و زمین است و او تنها عزیز و حکیم است.

اوست که ارکانش را اسماء الله فرا گرفته و عالم اکبر در آن منطوی است، به همین خاطر آثار همه اشیاء در همه مراتب عالم وجود از او به ظهور می آید و او وجهی به سوی حق تعالی داشته و وجهی به خلق دارد، به وجه نخست به او نبی می گویند و به وجه دوم او را رسول نامند. پس چون تعین محمدی مثال اعلی و مصداق اتم و نور ابهی و مرتبه اقصای آن است که بالاتر از آن مرتبه ربوبیت می باشد لذا باید جامع مراتب همه تعینات باشد، به همین خاطر مرتبه شهادت بر خلق که در آیه شریفه «فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَؤُلَاءِ شَهِيدًا» (۱۲۸)؛ چگونه ای در آن هنگام که شاهد همه امت ها را حاضر سازیم و تو را بر همه آنها شاهد آوریم». به آن اشاره شده برای آن حضرت ثابت شده است.

و به اعتبار این که همه خلایق مرتبه جزئی آن حقیقت نبوی الهی اند که محمدصلی الله علیه و آله مرتبه اتم

و مصداق جامع همه مراتب کلی و جزئی بوده و علی الاطلاق مبدأ محمد صلی الله علیه و آله است لذا آن حضرت دارای مرتبه شفاعت مطلقه نسبت به همه خلایق است ولی دیگران چنین مرتبه ای را واجد نیستند، مرتبه شفاعت مطلقه در آیه شریفه زیر مورد اشاره قرار گرفته است: «وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ» (۱۲۹)؛ ما تو را جز رحمت بر عالمیان نفرستاده ایم. و نیز در آیه شریفه زیر مورد اشاره واقع شده است: «وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَىٰ ثُمَّ دَنَىٰ فَتَدَلَّىٰ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ» (۱۳۰)؛ او در افق اعلیٰ قرار گرفت، آنگاه نزدیک شد و تدلی یافت، در این تدلی به اندازه قاب قوس و یا نزدیک تر قرب یافت» شرح این آیه شریفه قبلاً بیان شد.

و مَوْضِعَ الرِّسَالَةِ

و مَوْضِعَ الرِّسَالَةِ

مراد از «موضع» محل است و مراد از رسالت با بیان فوق روشن شد که همان وجه حقیقت به سوی مردم است، پس رسالت عبارت از تبلیغ حقایقی است که از حق تعالی استفاده کرده و آنها را بر مردم نثار می کند، رسالت در عالم شهادت سه مقام دارد، چنان که در عالم غیب سه مقام داشت.

مقام اول: رسالت؛ همان طور که آن حضرت در مقام غیب سه مقام داشت، مقام اول این بود که آن حقیقت وی در عالم صفات مضمحل می شد، زیرا در این مرتبه به متعلقات تعلق می گرفت و ذات را به لحاظ آن عالم و غیره می گفتند این غیب اول بود.

غیب دوم عبارت از مرتبه تقرر و اضمحلال در عالم صفات است ولی به این لحاظ که صفت برای ذات به طور دایمی ثابتند و از ذات در این مرحله به اسم علیم نام می برند. غیب سوم

مرتبۀ تقرر و اضمحلال در عالم صفات به نحو اجمال است. در این سه عالم این حقیقت قابل اشاره نبود.

مقامات سه گانه عالم شهادت

اما مقامات سه گانه عالم شهادت عبارتند از:

۱ - مرتبۀ تمیز در عالم تمیز معلومات و مرتبۀ تعیین آن در عالم حق تعالی.

۲ - مرتبۀ وجود کلی (سعی) حقیقت یاد شده.

۳ - مرتبۀ وجود نوری آن.

اکنون معلوم شد که رسالت در عالم شهادت سه موضع دارد و عوالم سه گانه فوق آن به دلیل غیبی بودن از ادراک به دور بوده و محجوبند، لذا به هیچ کدام از این عوالم غیبی نمی توان اطلاق موضع کرد، پس مواضع رسالت سه موضع گردید:

۱ - مرتبۀ تعیین در عالم تمیز معلومات که منزلت آن همانند منزلت جنس برای عالم امکان در هر موجودی است.

۲ - موضوع دوم مرتبۀ وجود مطلق است که به منزلت فضل آن می باشد.

۳ - موضوع سوم مرتبۀ وجود نوری است که منوع آن می باشد.

و رسول خدا صلی الله علیه و آله این ویژگی ها را پیدا کرده که در هر سه عالم فنا پیدا کرده و به مرتبۀ «أو أدنی» (۱۳۱) و مرتبۀ قرآنیۀ مطلقه رسیده است، این ویژگی خاص وی بوده و حتی نسبت به اهل بیت خود نیز چنین است، به همین خاطر آن حضرت از پروردگارش خواست تا تحیر وی را بیشتر کند به اینکه به مرتبۀ ای خاص برسد. مراد از تحیر مرتبۀ امامت عامه و ولایت مطلقه حتی نسبت به اهل بیت طاهر اوست. پس مرتبۀ آن حضرت مرتبۀ قرآن به طور مطلق می باشد و مرتبۀ اهل بیت آن حضرت علیهم السلام مرتبۀ فرقان به طور مطلق است، یعنی مرتبۀ ایشان فرقان عالم و جوب از عالم

امکان و فرقان عوالم امکان از یکدیگر است و این معنی همان کلمه ای است که در اذن دخول زیارت امیر المؤمنین علیه السلام موجود است که گفته می شود (۱۳۲): «السلام علی رسول الله أمين الله علی وحیه وعزائم أمره والخاتم لما سبق والفتاح لما استقبل والمهيمن علی ذلك كله؛ سلام بر رسول خدا صلی الله علیه وآله امین خدا بر وحی و امر محکم الهی باد، کسی که پایان بخش پیامبران گذشته و شروع کننده آنچه که می آید و شاهد بر همه آنهاست».

«عزائم امور» در عالم خلق و مرتبه و جوب در خلق عبارت از مرتبه ای است که برای بقا خلق شده و نه برای فنا و این مرتبه دگرگونی نمی پذیرد و وجه الله است که هرگز فانی نمی گردد، گرچه همه فانی شوند.

در ارکان مراتب سه گانه

دگر اینکه هر یک از مراتب سه گانه باید چهار رکن داشته باشد، این ارکان بر پا دارنده عالم امکان هستند و سیاست همه عوالم امکان بر این ارکان استوار است، آنها عبارتند از موت و حیات و علم مربوط به تدبیر امور عوالم امکانی و قدرت بر همه اموری که هستی عوالم امکانی بر آن مبتنی است مثل ارزاق، مظاهر کلی این ارکان چهارگانه عبارتند از عزرائیل، اسرافیل، جبرائیل و میکائیل.

این ارکان نیز در تدبیر عوالم امکانی به هفت امر نیازمندند: مشیت، اراده، قدر، قضاء، اذن، کتاب و اجل. حدیث امام صادق علیه السلام بر این مطلب دلالت دارد: کافی (۱۳۳) به اسناد خود به حزیر بن عبد الله و عبد الله بن مسکان با همدیگر از ابی عبد الله علیه السلام روایت کرده است که آن حضرت فرمود: «لا یكون شیء فی الأرض ولا فی السماء إلا بهذه

الخصال السبع: بمشيه وإرادته وقدر وقضاء وإذن وكتاب وأجل، فمن زعم أنه يقدر على نفس واحدة فقد كفر؛ هیچ چیز در زمین و آسمان نیست مگر اینکه به این هفت خصال مبتنی است: مشیت، اراده، قدر، قضاء، اذن، کتاب و اجل، هر کس گمان برد که می تواند یک نفس بکشد، کفر به خداوند ورزیده است».

همین روایت را علی بن ابراهیم با همین اسناد نقل کرده و نیز علی بن ابراهیم به اسنادش به ابو الحسن موسی بن جعفر علیهما السلام آن را نقل نموده است که فرمود: «هیچ چیز در آسمان ها و زمین وجود نمی یابد مگر به هفت چیز: قضاء، قدر، اراده، مشیت، کتاب و اجل، هر کس غیر این را گمان کند بر خداوند دروغ بسته و یا بر خداوند - عزوجل - رد کرده است».

در علم خدای تعالی

و در کافی (۱۳۴) از عالم علیه السلام پرسیدند که: علم خداوند چگونه است؟ فرمود: «علم و شاء و قدر و قضی و أمضی، فأمضی ما قضی و قضی ما قدر و قدر ما أراد، فبعلمه كانت المشیه و بمشیته كانت الإراده و بإرادته كان التقدير و بتقديره كان القضاء و بقضائه كان الإمضاء، و العلم مقدم على المشیه و المشیه ثانیه و الإراده ثالثه و التقدير واقع على القضاء بالإمضاء، فله تبارك و تعالی البداء فيما علم متى شاء» و حدیث را ادامه داد تا اینکه فرمود: «فبالعلم علم الأشياء قبل كونها، و بالمشیه عرف صفاتها و حدودها و إنشائها قبل إظهارها، و بالإرادته ميز أنفسها فی ألوانها و صفاتها، و بالتقدير قدر أقاتها و عرف أولها و آخرها، و بالقضاء أبان للناس أماكنها و دلها علیها، و بالإمضاء شرح عللها و أبان أمرها، و ذلك تقدير العزيز الحكيم؛ خداوند دانست و خواست و اراده کرد و اندازه گرفت و حکم و قضایش جاری شد و امضای آن کرد

و آنچه را تقدیر کرد بر آن قضایش جاری گردید و آنچه اراده کرد اندازه و قدر به آن تعلق گرفت سپس به علمش مشیت پدید آمد و به مشیت وی اراده حاصل شد و به واسطه اراده اش تقدیر پدید آمد و به تقدیرش قضا پدیدار شد و به قضایش امضا تعلق گرفت و علم بر مشیت مقدم است و مشیت در مقام دوم قرار دارد و اراده در رتبه سوم است و تقدیر بر آنچه قضا تعلق گرفت تعلق می گیرد، به این که آن را امضاء می کند، پس خدای تبارک و تعالی دارای بداء در آنچه می داند می باشد که هرگاه بخواهد آن را اعمال می نماید. در ادامه فرمود: پس اشیاء را مرتبه قبل از تحقق به واسطه علم فهمید و به واسطه مشیت صفات و حدود اشیاء را دانست و آنها را قبل از اظهار انشاء کرد و به واسطه اراده ذات و رنگ ها و صفات هریک را از همدیگر جدا کرد و به واسطه تقدیر اقوات اشیاء را اندازه گرفت و اول و آخر آنها را دانست و به واسطه قضا اماکن اشیا را برای مردم آشکار ساخت و مردم را بدان راهنمایی کرد و به واسطه امضا علل آنها را باز کرد و حقیقت آنها را آشکار نمود و این تقدیر عزیز حکیم است!».

اخبار یاد شده در ترتیب عوالم با همدیگر اختلاف دارند ولی روایت اخیر شارح آن دو روایت اول است، زیرا در این دو روایت مراد از کتاب معرفی شده و روشن گردیده که مراد از کتاب علم است و مراد از اذن امضاء و مراد

از اجل عالم اعیان و عالم فعلیت تامه و ظهور حقایق بالقوه است، چنان چه خدای تعالی فرمود: «لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ».

پس این امور در صورتی می تواند دارای آثار باشند که در آن ارکان نیروی بسط و گسترش این امور بوده و بتوانند آنها را قبض و حفظ نمایند لذا به سه اسم دیگر نیز نیازمندیم تا مقصود برآورده شود، پس مجموع این امور ده امر می باشد.

در پیاده شدن اسماء در عوالم و معنای ماه های سال

و چون محدوده پیاده شدن کارهای این اسماء سه عالم دنیا و برزخ و آخرت است و به عبارت دیگر عالم طبع و عالم خیال و عالم نفوذ محدوده اعمال این اسماست پس ده اسم یاد شده در این سه عالم خوب می گردد و حاصل ضرب سی اسم است لذا هر یک از آن چهار رکن یاد شده باید سی اسم مزبور را برای انجام افعال خاص خود داشته باشند تا بتوانند به عوالم امکان تنزل یابند و لذا شوون این ارکان دوازده گانه که عالم بر آنها استوار است به سیصد و شصت شأن به تعداد روزهای سال می رسد پس سال رسول خداصلی الله علیه و آله و ماه ها امامان علیهم السلام و روزها ملائکه موکل می باشند، ملائکه در فرمان ایشان بوده و امور ایشان را اجراء می نمایند، لذا خدای تعالی فرمود: «إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ...» (۱۳۵)؛ تعداد ماه ها به نزد خداوند در کتاب خدا دوازده ماه است، آنگاه که آسمان ها و زمین را خلق می کرده است از آنها چهار ماه حرام است، این دین استوار است پس

در آنها بر خویشان ستم روا ندارید».

محمد بن ابراهیم نعمانی (۱۳۶) به اسناد خود به ابوحمزہ ثمالی روایت کرده و گفت: «کنت عند أبي جعفر محمد بن علي الباقر عليه السلام، فلما تفرق من كان عنده، قال لي: يا أبا حمزه! من المحتوم والهدى لا تبديل له عند الله قيام قائمنا، فمن شك فيما أقول لقي الله وهو به كافر وهو له جاحد. ثم قال: بأبي وأمي المسمى باسمي والمكتى بكنيتي السابع من بعدى، بأبي من يملأ الأرض قسطاً وعدلاً كما ملئت ظلماً وجوراً. ثم قال: يا أبا حمزه! من أدركه فلم يسلم له ما سلم لمحمد وعلي، ومن لم يسلم فقد حرم الله عليه الجنة ومأواه النار وبئس مثوى الظالمين؛ من در نزد ابوجعفر محمد بن علي باقر عليه السلام بودم به هنگامی که مردم پراکنده شدند، به من فرمود: ای ابو حمزه! این امر حتمی است که هرگز به نزد خدا دگرگون نمی پذیرد و آن این است که قائم ما قیام می کند، و هر کس در آنچه من می گویم شک و شبهه نماید با حالت کفر با خداوند روبرو می شود، آنگاه فرمود: پدرم و مادرم فدای کسی باد که نامش نام من و کنیه او کنیه من است، هفتمین امام بعد از من است، پدرم فدای کسی باد که زمین را پر از عدل و داد می کند، چنان که از ستم و ظلم پر شده بود، آنگاه فرمود: ای ابا حمزه! هر کس آن حضرت را دریابد ولی تسلیم وی نگردد، تسلیم محمد و علی علیهما السلام نشده است و هر کس تسلیم نگردد خداوند بر او بهشت را حرام می گرداند و جایگاهش دوزخ است و جایگاه بدی برای ستمگران

بحمدالله از این روشن تر و نورانی تر و درخشان تر برای کسانی که خداوند آنها را هدایت نموده و به ایشان نیکویی کرده سخن خدای تعالی در قرآن کریم است که فرمود: «إِنَّ عِتْدَةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ». (۱۳۸)

ماه ها عبارتند از: محرم و صفر و ربیع و دیگر ماه ها و ماه های حرام عبارتند از: رجب و ذوالقعدة و ذوالحجه و محرم. دین استوار نمی تواند شناخت این ماه ها باشد (چنان که در آیه شریفه معرفت شهور را دین قیم خوانده است) زیرا جهودان و مسیحیان و مجوسیان و دیگر ملت ها و مردم دیگر از مخالف و موافق این ماه ها را می شناسند و نام های آن را می دانند، بنابراین نباید مراد این ماه ها باشد.

بنابراین مراد امامان قائم به دین خداوندند، مراد از ماه محرم امیر المؤمنین علی علیه السلام است، زیرا خداوند آن را از اسم «العلی» مشتق کرده، چنان که اسم رسول خداصلی الله علیه وآله را از محمود مشتق کرده است همین طور نام سه تن از فرزندان آن حضرت همانند آن حضرت است و آنها عبارتند از: علی بن الحسین و علی بن موسی و علی بن محمدعلیهم السلام، بنابراین این اسم که از اسم خدای - عزوجل - مشتق شده است، به آن حضرت حرمت پیدا کرده است.

و از نعمانی (۱۳۹) به اسنادش به داوود بن کثیر روایت شده است که گفت: «دخلت علی أبي عبد الله جعفر بن محمد الصادق عليه السلام بين مدینه - وساق الحديث إلى أن قال: -

فقال: يا داوود! لقد ذهبت بك المذاهب، ثم نادى يا سماعه بن مهران! ائتنى بسله الرطب فأتاه بسله فيها رطب فتناول منها رطبه فأكلها واستخرج النواه من فيه فغرسها فى الأرض، ففلقت وانبتت وأطلعت وأعدقت، فضرب بيده إلى بصره من عذق فشققها واستخرج منها رقماً أبيض ففضّه ودفعه إلى وقال: اقرأه! فقرأته إذا فيه سطران، السطر الأول: لا- إله إلا الله محمد رسول الله. والثانى: «إِنَّ عِمْدَةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكََ الدِّينُ الْقَيِّمُ...» (١٤٠)، أمير المؤمنين على بن أبى طالب، الحسن بن على، الحسين بن على، محمد بن على، جعفر بن محمّد، موسى بن جعفر، على بن موسى، محمّد بن على، على بن محمّد، الحسن بن على، الخلف الحجه. ثم قال: يا داود! أتدرى متى كتب هذا فى هذا؟ قلت: الله أعلم ورسوله وأنتم. فقال: قبل أن يخلق الله آدم بألفى عام؛ بر ابو عبد الله جعفر بن محمد صادق عليه السلام در مدينه وارد شدم، - تا اين كه گفتم: - آن حضرت فرمود: اى داود! راه هاى شك و ترديد در تو راه يافت، اى سماعه بن مهران! آن سبد رطب را بياور، وى سبدي كه در آن خرماى تازه بود، به نزد آن حضرت آورد، آن حضرت آن رطب را ميل فرمود و هسته را از دهانش بيرون آورد و آن را در زمين كاشت، زمين شكافت و نهال نخل روويد و شكوفه كرد و بار آورد و آن حضرت بسرى (نوعى از خرماى نارس) را از شاخه اى چيد و آن را شكافت و از آن صفحه اى سفيد بيرون آورد و آن

را باز کرد و به من داد و فرمود: آن را بخوان، من آن را دارای دو سطر یافتم و خواندم. در سطر اول نوشته بود: لا إله إلا الله محمد رسول الله. در سطر دوم آیه شریفه «إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ...» امیر المؤمنین علی بن ابی طالب ... تا الخلف الحجة حضرت مهدی - علیهم السلام - نوشته بود، آنگاه فرمود: ای داود! آیا می دانی از چه هنگام این نوشته شده است؟ پاسخ دادم: خدا و رسولش و شما اهل بیت دانائید. فرمود: قبل از این که خداوند آدم را بیافریند به دو هزار سال».

روایت فوق را جناب شیخ مفید رحمه الله در کتاب غیبت (۱۴۱) روایت فرموده است.

و نیز به اسناد مفید (۱۴۲) به زیاد قندی روایت کرده که وی گفت: از ابوابراهیم موسی بن جعفر بن محمد علیهم السلام شنیدم که می فرمود: «إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ بَيْتًا مِنْ نُورٍ وَجَعَلَ قِوَامَهُ أَرْبَعَةَ أَرْكَانٍ كَتَبَ عَلَيْهَا: سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، ثُمَّ خَلَقَ مِنْ أَرْبَعِهِ وَمِنَ الْأَرْبَعَةِ أَرْبَعَهُ، ثُمَّ قَالَ - عَزَّوَجَلَّ -: إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا؛ خَدَايَ تَعَالَى خَانَهُ أَيْ مِنْ نُورٍ بَنَى نَهَادًا وَبِيَاهِ هَايَ أَنْ رَا چَهَار چِيز قَرَار دَاد، بَرِ أَنْ نَوَشْت: «سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ»، آنگاه از آن چهار پایه چهار چیز و از آن چهار، چهار دیگر آفرید، آنگاه خدای - عَزَّوَجَلَّ - فرمود: تعداد ماه ها به نزد خداوند دوازده ماه است».

شیخ در کتاب غیبت (۱۴۳) (سند را حذف کردیم) به جابر جعفی روایت کرده است که گفت: از ابوجعفر علیه السلام از تأویل سخن خدای - عَزَّوَجَلَّ - پرسیدم، فرمود: «إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فَيُكْتَبُ

اللَّهُ يوم خلق السموات والأرض، منها أربعه حرم ذلك الدين القيم فلا تظلموا فيهنّ أنفسكم، فتنفس سیدی الصعداء، ثم قال: يا جابر! أما السنه فهي جدی رسول الله وشهورها اثنا عشر شهراً فهو أمير المؤمنين إلى وإلى ابني جعفر وابنه موسى وابنه علي وإلى ابنه الحسن وإلى ابنه الهادي المهدي اثنا عشر، إماماً حجج الله على خلقه وأمنائه علي وحيه وعلمه والأربعه الحرم الذين هم الدين القيم، أربعه منهم يخرجون باسم واحد علي أمير المؤمنين وأبي علي بن الحسين وعلي بن موسى وعلي بن محمد، فالإقرار بهؤلاء هو الدين القيم فلا تظلموا فيهنّ أنفسكم أي قولوا بهم جميعاً تهتدوا از آن حضرت از تأويل آيه ان عده الشهور... انفسكم پرسيدم، حضرت نفسی سرد کشيد و فرمود: ای جابر! مراد از سال رسول خدا صلی الله عليه وآله است، پس سال جد من رسول خدا و ماه های آن دوازده ماهند، پس امیرالمؤمنین تا دیگران تا برسد به فرزندم جعفر و فرزندش موسی و فرزندش علی و برسد به فرزندش حسن و فرزندش هادی مهدی که مجموعاً دوازده امامند و ایشان حجت های خداوند بر مردمند، و امین های خدا بر وحی و علم خدايند، و چهار ماه حرام همانا دين استوار الهی اند چهار تن از ایشان به اسم علی هستند؛ امیرالمؤمنین علی و پدرم علی بن الحسين و علی بن موسى و علی بن محمد، پس اقرار به این عده همان دين قيم و استوار است، بنابراین درباره ایشان به خویشان ستم روا مداريد یعنی اگر به همه ایشان قائل شوید در این صورت هدايت خواهید یافت».

پس دانستيد که هرچه در عالم امکان از عرش و کرسی و

آنچه در آنهاست و موجودات بالاتر از آنها از قلم و لوح محفوظ و الواح محو و اثبات و آسمان ها و آنچه در آنهاست و حقایق بالاتر و موجود مابین آنها و پایین تر و زمین ها با همه آنچه در آن و مابین آن و پایین آن واقع است شاخه های حقیقت محمدیه و اهل بیت او هستند که محمد و آل پاکش علیهم السلام مظاهر آنها در این عالمند.

در اشتقاق اسماء

روایت دیگر که در کافی (۱۴۴) آمده چشم شما را روشن تر می سازد، روایتی از علی بن محمد از صالح بن حماد از حسین بن یزید از حسن بن علی بن ابی حمزه از ابراهیم عمر از ابو عبد الله علیه السلام که فرمود: «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى خَلَقَ أَسْمَاءَ بِالْحُرُوفِ غَيْرِ مَتَصَوِّتٍ وَبِاللَّفْظِ غَيْرِ مَنْطِقٍ وَبِالشَّخْصِ غَيْرِ الْمَجْسَدِ وَبِالتَّشْبِيهِ غَيْرِ مَوْصُوفٍ وَبِاللَّوْنِ غَيْرِ مَصْبُوغٍ مَنْفَى عَنْهُ الْأَقْطَارُ مَبْعَدٌ عَنْهُ الْحُدُودُ وَمَحْجُوبٌ عَنْهُ حَسٌّ كُلُّ مَتَوَهَّمٍ مُسْتَتِرٍ غَيْرِ مُسْتَوْرٍ فَجَعَلَهُ كَلِمَةً تَامَّةً عَلَى أَرْبَعَةِ أَجْزَاءٍ مَعًا لَيْسَ مِنْهَا وَاحِدٌ قَبْلَ الْآخِرِ فَأَظْهَرَ مِنْهَا ثَلَاثَةَ أَسْمَاءَ لِفَاقَةِ الْخَلْقِ إِلَيْهَا وَحَجَبَ وَاحِدٌ مِنْهَا وَهُوَ الْأَسْمُ الْمَكْنُونُ الْمَخْزُونُ، فَهَذِهِ الْأَسْمَاءُ الَّتِي ظَهَرَتْ، فَالظَّاهِرُ هُوَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَسُخِّرَ سَبْحَانَهُ لِكُلِّ مَنْ هَذِهِ الْأَسْمَاءُ أَرْبَعَةٌ أُرْكَانٌ فَذَلِكَ اثْنَا عَشَرَ رُكْنًا ثُمَّ خَلَقَ لِكُلِّ رُكْنٍ مِنْهَا ثَلَاثِينَ اسْمًا فَعَلَاءً مَنْسُوبًا إِلَيْهَا. فَهُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ الْمَلِكُ الْقَدُّوسُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمَصَوِّرُ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ، الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ الْبَصِيرُ الْحَكِيمُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ الْمُقْتَدِرُ الْقَادِرُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْبَارِئُ الْمُنْشِئُ الْبَدِيعُ الرَّفِيعُ الْجَلِيلُ الْكَرِيمُ الرَّزَاقُ الْمُحْيِي الْمُمِيتُ الْبَاعِثُ الْوَارِثُ. فَهَذِهِ الْأَسْمَاءُ وَمَا كَانَ مِنَ الْأَسْمَاءِ الْحَسَنَى حَتَّى تَتِمَّ ثَلَاثُ مِائَةٍ وَسِتِّينَ الْأَسْمَاءَ، فَهِيَ نَسَبُهُ

لهذه الأسماء و هذه الأسماء الثلاثة أركان و حجب الاسم الواحد المكنون المخزون بهذه الأسماء الثلاثة و ذلك قوله تعالى: «قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى ..؛ خدای تبارک و تعالی اسمایی را آفرید که از نظر حروف بی صدا و از نظر لفظ بدون تلفظ و از نظر شخص بدون جسد و از نظر تشبیه بدون هیچ گونه وصفی و از نظر رنگ بی رنگ بودند، این اسماء ابعاد و اقطار نداشته و حدود و اندازه برای آنها نبود و از احساسات توهم کننده ها محجوب بود و اسماء پوشیده ای که پوشیده نبود، پس آن را کلمه تامه ای قرار داد که چهار جزء و رکن توأمان داشت هیچ کدام از آن اجزاء قبل از دیگری نبود؛ از آن چهار، سه اسم را آشکار کرد، زیرا مردم به آنها نیازمند بودند و یک اسم را پوشیده داشت و آن همین اسم مکنون مخزون است؛ پس اینها اسمایی هستند که آشکار شدند و آن اسماء ظاهر عبارتند از: اللّٰه و تبارک و تعالی برای هر یک از این اسماء چهار رکن قرار داد، بنابراین مجموع آن دوازده اسم می شود آنگاه برای هر کدام از آن ارکان سی اسم فعل منسوب به آن قرار داد، آن اسماء عبارتند از: الرحمن الرحیم... پس این اسماء با اسماء حسنی دیگر که مجموع آنها به سیصد و شصت اسم بالغ می شوند نسبت این اسماء هستند، و این اسماء سه گانه ارکانند و یک اسم از آن ارکان نیز محجوب و مکنون و مخزون است، که حجاب آن اسم این سه اسمند. لذا فرمود: «بگو: خداوند و یا رحمن را بخوانید هر

کدام را بخوانید، وی دارای اسماء حسنی است».

بعد از شرح حدیث در گذشته می‌توانید این روایت را نیز معنا کنید و تطبیق نمایید؛ اکنون نیز مطلبی را تذکر می‌دهم که قبلاً یاد نکرده بودم و آن اینکه، فرمود: «خلق اسماء... مستتر غیر مستور» مراد همان است که بیان کردیم که هر موجود در حال ثبوت در عالم صفات به نحو اجمال از حقیقت نبوت بهره‌ای داشت، زیرا در آن عالم متصف به این صفات بود.

مراد از خلق اسماء نیز تنزیل از عالم اسم مستأثر به آن عالم است، و اطلاق اسم بر آن به اعتبار این است که از خدای تعالی به وجود علمی‌اش خبر می‌دهد و مراد از مستتر غیر مستور (پوشیده‌ای که ناپوشیده است) این است که وی در مراتبی که در تحت اوست مستتر است و مراد از عدم استتار اسم یعنی وی در همه مراتب ظاهر است، پس از شدت ظهور و پیدایی‌اش مستتر و پوشیده بماند.

مراد از این که فرمود: «خداوند آن را حکمت تامه قرار داد که دارای چهار رکن توأمان است که هیچ‌یک بر دیگر مقدم نیست» این است که خدای تعالی آن را تمام و کامل آفریده است و در عالم وجود به چیزی غیر از خودش نیازمند نمی‌باشد، زیرا عالم امکان با همه مراتبش در او منطوی است، زیرا خدای تعالی مبادی همه شئون خویش را در ایشان به ودیعت گذاشت و این که چهار رکن برای آن قرار داد و مراد از جزء (و رکن) جزء حقیقی نیست، اوصافی که برای آن یاد شده قرینه براین مطلب است، بلکه مراد این است که مجالی

آن چهار هستند و مراد از اینکه توأمان هستند و با همدیگر معیت دارند این است که نسبت آن اسم با آن چهار جزء یکی است و هیچ کدام در تجلی واسطه دیگری نیست، گرچه در تقدم و تأخر درجاتی گوناگون دارند، و مراد از این که سه اسم را آشکار کرد، یعنی این سه اسم قابل اشاره اند، ولی آن واحد مکنون قابل اشاره نیست.

این که فرمود: «فهذه الأسماء التي ظهرت» فهذه الاسماء مبتدا و التي خبر آن است، مراد از آن مرتبه معلوم بودن و مرتبه وجود کلی و مرتبه ولایت نوری است، و مراد از اسم محجوب مرتبه تقرر آن در عالم علیم و عالم است، زیرا دانستید که آنها قابلیت اشاره در موطن عالم علیم و عالم را ندارد.

این که فرمود: ظاهر از آن اسماء الله و تبارک و تعالی است؛ یعنی این اسماء سه گانه گرچه قابلیت اشاره دارند و اسم مکنون مخزون چنین قابلیت ندارد، جز این که اسم ظاهر به طور اطلاق تنها «الله» است و این که فرمود: تبارک و تعالی باشند، این دو را برای وصف خدا آورده نه این که مراد از این سه اسم الله و تبارک و تعالی باشد، چنان که برخی توهم کرده اند. (۱۴۵)

این مطلب که امام فرمود: پس اینها اسمایی اند که ظاهر شده اند از این سه اسم به جمع تعبیر کرد، ولی دوباره از آنها به الفاظی که بر مفرد مذکر اطلاق می شود تعبیر فرمود، پس همین دلالت بر مطلوب ما دارد، زیرا فرمود: «فالظاهر هو الله تبارک و تعالی» (۱۴۶) و نیز بعد از آن فرمود: «فهو الرحمن الرحيم» که در اینجا ضمیر به «ما هو الظاهر»

برمی گردد، گرچه احتمال می رود که ضمیر در این سخن وی «فهو الرحمن الرحيم» به اسم یاد شده در مرتبه اول برگردد.

و این که فرمود: پس اینها نسبتی با این اسماء دارند؛ یعنی بین آن اسماء سه گانه و همه موجودات ارتباطی برقرار است. و این که فرمود: این سه اسم ارکانند و یک اسم مکنون مخزون را با این اسماء سه گانه استتار و محجوب کرد مراد از اینکه اسماء سه گانه ارکان او هستند این نیست که به آن در تأثیر نیازمندند، بلکه مراد این است که بزرگ تر از این است که خودش و به لحاظ ذاتش بما هو هو در تدبیر عالم شهادت مباشرت کند، زیرا از مباشرت در آن بسیار فراتر است و لذا به این سه اسم آن رامحجوب کرد تا صفت متعالی بودن خود را حفظ نماید و الا خودش در پس پرده در تمام مراتب مؤثر است.

در حقیقت نبوت

اکنون که مطالب یاد شده را دانستید شک ندارید که در عالم وجود جز یک چیز وجود ندارد و آن حقیقت نبوت است که از آن در اخبار فراوان به نور ذات و نوری که انوار از او نور گرفته اند و یا در برخی به حقیقت محمدیه تعبیر شده است، مثل سخن مولی سید العابدین در دعایی که برای دفع حيله دشمنان فرمود: «اللهم انى أتقرب إليك بالمحمدية الرفعية والعلوية البيضاء وأتوجه إليك بهما أن تعيدني من شرّ كذا و كذا» (۱۴۷)؛ پروردگارا من به تو تقرب می جویم به محمدیت بلند مرتبه و علویت سفید و روشن و به سبب ایشان روی به تو می آورم که مرا از شر چنین و چنان ننگه داری». زیرا مراد

از اول، اسمی است که از محمد صلی الله علیه و آله مشتق کرده و مراد از دوم اسمی است که از علی علیه السلام مشتق نموده است.

چنان که در روایت ابو حمزه از ابو عبدالله علیه السلام بیان شده است (۱۴۸) و همانند این جمله در اخبار موجود است و در هر موجودی آیه ای از آن وجود دارد، بنابراین امام سجاد علیه السلام به خدای تعالی به واسطه ایشان تقرب می جوید، زیرا آن دو راه به سوی خدایند و نیز در همه انسان ها چنین است، حتی خود محمد و علی. و به خواست خدا در فقره «من أراد الله بدأ بکم» خواهد آمد.

حقیقت نبوت در وحدت چهار مرتبه دارد: وحدت ذات، وحدت صفت، وحدت فعل، وحدت اثر. اما درباره وحدت اثر می دانید که مبدأ همه اسماء حسنی که در عالم آثار و صور موجود است الله می باشد و البته همه صور، خواه فردی و خواه ترکیبی صور اسماء حسنی هستند، و این اسم نیز واحد می باشد و آثار و صور گرچه فراوانند، لکن آنچه ظاهر است یکی است و آن اسم الله می باشد.

فعل نیز به این دلیل وحدت دارد که عالم وجود کلی فعل چیزی است که در نزد پروردگار در عالم تمیز معلومات و عالم مفاتیح موجود است و البته جز خدا کسی عالم مفاتیح را نمی داند و عالم وجود کلی شعاع همان چیز می باشد و این عالم وجود وحدت دارد.

و درباره وحدت صفت اینکه: آن چیزی که به نزد خدا در عالم تمیز معلومات و عالم مفاتیح معلوم است مصدر و منشاء همه صفات می باشد و آن چیز وحدت دارد.

اما درباره وحدت ذات اینکه: وی چیزی است که در

عوامل اسم عالم و علیم و علم و عالم اسم مستأثر فانی شده است و این فنا ذاتی است، یعنی هرگز محدودیتی ندارد تا با لفظ «این» بدان اشاره شود و یا نظری به آن معطوف گردد و هیچ چیز حتی عدم را نمی توان با آن اعتبار کرد.

در حضور حقیقت نبوت و ولایت در همه

از آن چه بیان کردیم نتیجه گرفته می شود که اگر حقیقت اشیا شناخته گردد و به وجودشان دست پیدا کنند و پرده از ذات آنها برداشته شود و نصیب آنها از حقیقت نبوت الهیه معلوم گردد چیزی از عالم غیب و شهادت و شؤون آنها را نمی یابند، مگر اینکه خود آن حقیقت است و از حدود آن تجاوز نمی گردد و به عالم دیگری نمی رسند، بنابراین خدای رب العالمین - عز اسمه - منشأ همین آیت کبری شناخته می شود، آیتی که ابتدای انشای مخلوقات از اوست؛ و نیز در شناخت واقعی اشیا غیب و شهادت به شناخت حصه ای از نبوت می رسد که در اشیا به ودیعت گذاشته شد.

همین مطلب درباره وصی نیز می آید، چه اینکه با پرده برداشتن از حقایق اشیا حصه ای از وصی در آنها یافت می شود ما این مطلب را به خوبی در کتاب «عصاره الثقلین» روشن نموده و ارکان آن را محکم کرده ایم و نیز به خواست خدای تعالی تحت این جمله از زیارت جامعه «من اراد الله بدء بکم» توضیح بیشتری خواهیم داد و از خداوند یاری و کمک می خواهیم ولا حول ولا قوه الا بالله.

و مُخْتَلَفَ الْمَلَائِكَةِ

آن حضرت در این فقره از زیارت شریفه به مراتب سه گانه ای که ائمه در عالم شهادت از موضع رسالت دارند اشاره کرد. مراد از «اختلاف ملائکه» رفت و آمدهای آنها در این مراتب به معنی انشاء و برانگیختن های آنها در عالم شهادت است و اینکه بعد از فرود آمدن ملائکه و استفاده از وجود آنها دوباره به مراتب معین خود بر می گردند، لذا ائمه علیهم السلام به لحاظ این که تدبیر عالم امکان می نمایند و سیاست شهرهای نفوس

را دارند در هر سال هفت میقات با آنها دارند: یکی از مواقیت فرود ملائکه و استفاده از ایشان توسط ائمه علیهم السلام، شبهای قدر است امور خلق با اجناس و فصول و انواعش در هریک از شبهای قدر در ائمه علیهم السلام آشکار می شود.

اگر خواستی چنین بگو: امور از عالم تمیز معلومات که عالم کتاب است به عالم مشیت و عالم اراده و عالم قدر فرود می آید. آنگاه به عالم قضاء در شب های جمعه فرود می آید، در شب های جمعه ارواح ائمه علیهم السلام و امام حی علیه السلام به عرش صعود می کند، آنگاه با دانش فراوان هبوط می نمایند و اگر چنین نبود معلومات ایشان پایان می یافت و در این باره روایاتی در کافی آمده، برای همین منظور باب مستقلی گشوده شد و بیان شد که در این شب ها امور به مرتبه قضاء می رسند.

فقراتی از دعای کمیل که قرائت آن در شب نیمه شعبان و شب های جمعه توصیه شده بر آن دلالت دارد در آنجا فرمود: «فأسئلك بالقدرة التي قدرتها وبالقضيه التي حتمتها وحكمتها؛ خدایا از تو به قدرتی که آن را تقدیر کردی و به قضایی را که حتمی و محکم کردی می خواهم».

میقات چهارم و پنجم ائمه علیهم السلام با ملائکه در روزها و ساعاتی است که اشیا در آن دو به مرتبه اذن و اجل رسیده است و اخباری در این باره وارد شده که در این هنگام بر ابواب علوم ایشان افزوده می گردد و در کافی (۱۴۹) در این باره بابی باز شده است.

میقات هفتم در اوقات تکون تدریجی اشیاء و تحقق یکی پس از دیگری آنهاست، پس در این مواقیت هفت گانه ملائکه در حال رفت و آمد و انگیزش هستند

تا تکلیف امام را در امور خودش و مردم بیان کنند، بلکه بخشی که برای بیان تکلیف در رعیت و امور مربوط به ایشان است به تدریج و آرام آرام به آنها ابلاغ می شود، آیا شما در درون و باطن خود نمی یابید که کسی در هر حرکت و سکون تو را برای انجام آن وادار می کند و یا باز می دارد؟!

دلیل آنچه بیان کردیم غیر از اخباری که در خصوص هر یک از مراتب هفت گانه آمده و ما بدان اشاره کردیم، اخباری است که درباره ابتدای خلقت آنها آمده، من تنها به ذکر یکی تبرک می جویم؛ روایت را مرحوم مجلسی در بحار (۱۵۰) از کتاب ریاض الجنان از انس بن مالک نقل نموده است وی گفت: «بینا رسول الله صَلَّى صلوه الفجر ثم استوى في محرابه كالبدن في تمامه، فقلنا: يا رسول الله! إن رأيت أن تفسِّر لنا هذه الآية قوله تعالى: «فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ» فقال النبي صلى الله عليه وآله: أَمَا النَّبِيُّونَ فَأَنَا، وَأَمَا الصِّدِّيقُونَ فَعَلِي بْنُ أَبِي طَالِبٍ، فَأَمَا الشُّهَدَاءُ فَعَمِّي حمزه، وَأَمَا الصَّالِحُونَ فابنتي فاطمه وولداها الحسن والحسين. فنهض العباس من زاوية المسجد إلى بين يديه وقال: يا رسول الله! أ لست أنا وأنت وعلى وفاطمه والحسن والحسين من ينبوع واحد؟ قال: وما وراء ذلك يا عماه؟! قال: لأنك لم تذكرني حين ذكرتهم ولم تشرفني حين شرفتهم.

فقال رسول الله: أَمَا قَوْلُكَ: أَنَا وَأَنْتَ وَعَلِيٌّ وَفَاطِمَةُ وَالْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ مِنْ يَنْبُوعٍ وَاحِدٍ، فَصَدَقْتَ. وَلَكِنْ خَلَقْنَا اللَّهُ نَحْنُ حَيْثُ لَا سَمَاءَ مَبْنِيَهُ وَلَا أَرْضَ مَدْحِيهِ وَلَا عَرْشَ وَلَا جَنَّةَ وَلَا نَارَ، كَمَا نَسَبَحُهُ حِينَ لَا تَسْبِيحَ، وَنَقْدَسُهُ حِينَ لَا تَقْدِيسَ،

فلما أراد الله بدء الصنعه، فتق نوري فخلق منه العرش، فنور العرش من نوري ونوري من نور الله، وأنا أفضل من العرش.

ثم فتق نور ابن أبي طالب، فخلق منه الملائكة فنور الملائكة من نور ابن أبي طالب، ونور ابن أبي طالب من نور الله، ونور ابن أبي طالب أفضل من نور الملائكة.

وفتق نورا بنتى فاطمه منه فخلق السماوات و الارض فنور السماوات والارض من نور ابنتى فاطمه و نور فاطمه من نور الله. و فاطمه افضل من السماوات والارض.

ثم فتق نور الحسن فخلق منه الشمس والقمر، فنور الشمس والقمر من نور الحسن، ونور الحسن من نور الله، والحسن أفضل من الشمس والقمر.

ثم فتق نور الحسين، فخلق منه الجنه والحدور العين، فنور الجنه ونور حدور العين من نور الحسين، ونور الحسين من نور الله، والحسين أفضل من الجنه والحدور العين. ثم إن الله خلق الظلمه بالقدره فأرسلها فى سحائب البصر، فقال الملائكة: سُبوح قدّوس ربنا عرفنا منذ هذه الأشباح ما رأينا سوءاً، فبحرمتهم ألا كشفتم ما نزل بنا، فهناك خلق الله تعالى قناديل الرحمه وعلّقها على سرادق العرش.

فقلت: إلهنا! لمن هذه الفضيله وهذه الأنوار؟ فقال: هذا نور أمتى فاطمه الزهراء، فلذلك سمّيت أمتى الزهراء، لأنّ السموات والأرضين بنورها ظهرت وهى ابنه نبى وزوجه وصيى وحبّتى على خلقى، أشهدكم يا ملائكتى! إننى قد جعلت ثواب تسيحكم وتقديسكم لهذه المرأه وشيعتها إلى يوم القيامه، فعند ذلك، نهض العباس إلى على بن أبى طالب، وقيل ما بين عينيه وقال: يا على! لقد جعلك الله حجّه بالغه على العباد إلى يوم القيامه؛ پیامبر ما رسول خدا صلى الله عليه وآله نماز صبح را به جا آورد، آنگاه به سان ماه

شب چهارده در محراب قرار گرفت. پرسیدیم: ای رسول خدا! اگر خواهی برای ما این آیه: «أُولَئِكَ الَّذِينَ...» ایشان: با کسانی محشورند که خداوند به آنها نعمت داده، یعنی پیامبران و صدیقان و شهداء و صالحان را تفسیر فرماید! پیامبر فرمود: مراد از پیامبران منم و مراد از صدیقان علی بن ابی طالب است و مراد از شهداء عمویم حمزه می باشد و مراد از صالحان دخترم فاطمه و دو پسرش حسن و حسین هستند. عباس از گوشه مسجد برخاست و به نزد پیامبر آمد و گفت: ای پیامبر خدا! آیا من و تو و علی و فاطمه و حسن و حسین از یک سرچشمه نیستیم؟ فرمود: مقصودت چیست؟ عباس گفت: ای رسول خدا! هنگامی که ایشان را یاد کردی، مرا یاد نکردی و در زمانی که ایشان را بدان شرافت ها یاد کردی، مرا مشرف نفرمودی.

رسول خداصلی الله علیه وآله فرمود: این که گفتم من و تو و علی و فاطمه و حسن و حسین از یک سرچشمه هستیم، راست گفتم. لیکن خدای تعالی ما را به هنگامی آفرید که آسمانی بنا نشده و زمینی گسترده نگردیده و عرش و بهشت و جهنمی نبود، ما به هنگامی او را تسبیح می کردیم که هیچ کس او را تسبیح نمی کرد و در زمانی او را تقدیس می کردیم که هیچ تقدیسی انجام نمی گرفت، هنگامی که خداوند خواست عالم را بیافریند، نور مرا شکافت و از آن عرش آفرید، پس نور عرش از نور من و نور من از نور خداست و من بهتر از عرش هستم.

آنگاه نور ابن ابی طالب را شکافت و از آن فرشتگان را آفرید، پس نور فرشتگان

از نور ابن ابی طالب و نور او از نور خداست، پس نور او افضل از نور فرشتگان است.

سپس نور دخترم فاطمه را شکافت و از آن آسمان ها و زمین را آفرید، پس نور آسمان ها و زمین از نور دخترم فاطمه و دخترم فاطمه از نور خداست و فاطمه برتر از آسمان ها و زمین است.

پس از آن نور حسن را شکافت و از آن خورشید و ماه را آفرید، پس نور خورشید و ماه از نور حسن هستند و نور حسن از نور خدا و نورش از خورشید و ماه برتر است.

آنگاه نور حسین را شکافت و از آن بهشت و حوریان آفرید، را پس نور بهشت و فرشتگان از نور حسین و نور او از نور خدا و حسین افضل از بهشت و حوریان است.

و در پایان خداوند با قدرتش تاریکی را آفرید و آنها را به سوی سحائب بصر روانه ساخت. فرشتگان گفتند: «سبوح قدوس ربنا» یعنی بدون نقص و پاکیزه است، پروردگارمان از زمانی که این اشباح را شناختیم بدی ندیدیم، خدایا به حرمت ایشان آن چه را بر ما فرود آمده را دور کن، در این هنگام خدای تعالی قنديل های رحمت را آفرید و آنها را در سراپرده عرش آویخت.

فرشتگان گفتند: پروردگارا! کیست که چنین فضیلتی دارد و چنین انواری را حایز است؟ فرمود: این نور کنیزم فاطمه زهرا است، به همین خاطر کنیزم را زهرا نامیدم، زیرا آسمان ها و زمین به واسطه نور وی ظهور و بروز یافت و او دختر پیامبر و همسر وصی و حجت من بر مردم است. ای فرشتگان! شاهد باشید که من ثواب تسبیح و

تقدیس شما را برای این زن و شیعه وی در روز قیامت قرار دادم. در این هنگام عباس برخاست و به نزد علی بن ابی طالب رفت و بین دو چشمش را بوسید و گفت: ای علی! خداوند تو را تا روز قیامت حجت بالغه بر بندگان قرار داده است».

از اینجا دانسته شد که مبدأ پیدایش فرشتگانی - که موکلان عرشند و استواری عرش به ایشان است و ایشان باید عرش را حمل کنند و فرشتگان کروی و روحانی و فرشتگانی که موکل بر آسمان های هفت گانه و زمین های هفت گانه و بالا و پایین و مابین آنها - از مراتب سه گانه ای است که برای رسالت است. (این در ارتباط با تکوین)

و اما به لحاظ این که رفت و آمدهای فرشتگان برای خدمت و اجرای دستورات ایشان و مشرف شدن به زیارت آنها و زیارت قبور آنها و غیر آنها و اینکه ائمه فرشتگان را می بینند با توجه به اینکه آنها از وجود ایشان تکوین یافتند اخباری آمده است.

از جمله این روایات روایت علل (۱۵۱) به اسنادش به ابی خدیجه از اباعبد الله علیه السلام است که گفت: از آن حضرت شنیدم که فرمود: مردی در حال طواف پدرم با او برخورد، دستش را بر شانه اش گذاشت و گفت: می خواهم از سه خصلت بپرسم که کسی جز تو و مردی دیگر آن را نمی داند، پدرم سکوت کرد و طواف خویش را به پایان برد، آنگاه در حجر اسماعیل رفت و دو رکعت نماز طواف خواند، من به همراه پدرم بودم، هنگامی که نمازش را به پایان برد، صدا زد سؤال کننده کجاست؟ آن مرد آمد و در جلوی آن حضرت نشست،

پدرم فرمود: پرسش خویش را بیان نما! آن مرد از مسائلی پرسید، هنگامی که پاسخ های خویش را گرفت، گفت: راست گفتمی و رفت. پدرم فرمود: این مرد جبرئیل بود که به نزد شما آمد تا معارف دینی را به شما بیاموزد.

از جمله روایت کافی (۱۵۲) و بصائر (۱۵۳) است و آن دو به اسناد خویش به حسین بن علی العلاء از ابوعبداللّه روایت کرده اند، وی گفت: «آن حضرت فرمود: ای حسین و در این هنگام دست خود را به دیوارهای خانه گذاشت فرشتگان بسیار بر این دیوار تکیه زده اند و چه بسا با رغبت با ما ملاقات کرده اند.

و در بصائر در ابتدای این روایت چنین اضافه کرد: ای حسین خانه های ما محل هبوط ملائکه و منزلگاه وحی است، آنگاه دست خود را بر...» که ادامه روایت با روایت بالا اندکی تفاوت دارد.

و مَهْبِطُ الْوَحْيِ

در معنای وحی

مهبط در لفظ و معنی همانند منزل است.

وحی را در قاموس به اشاره و کتابت و مکتوب و رسالت و الهام و سخن پنهان و آن چه به دیگران القا کردی و صدایی که بین مردم و غیر آنهاست معنا کرده است، لیکن در مقصود ما کلام لغوی ها فایده ای ندارد، و بهتر این است که در معنای آن به کتاب و سنت مراجعه نماییم.

در قرآن خدای تعالی فرمود: «قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ وَاحِدٌ» (۱۵۴)؛ همانا من بشری همانند شما هستم که به من چنین وحی می شود که خداوند شما یکی است».

پس خدای تعالی تفاوت بین آن حضرت و همه کسانی که آن حضرت به سوی آنها مبعوث شد را بعد از شباهت در بشر بودن این قرار داد که توحید

تنها بر آن حضرت نازل می شود، ولی مردم دیگر که وی به سوی آنها مبعوث شده بر آنها چنین وحی نمی گردد؛ ما یافتیم که از زمره امت، علی بن ابی طالب است که فرمود: «لو كشف العطاء ما ازددت يقيناً» (۱۵۵)؛ اگر پرده برداشته شود، بر یقین من افزون نگردد». و نیز ائمه علیهم السلام از امت من محسوب می شوند، پاکانی که خدای تعالی ایشان را از پلیدی پاک و پاکیزه کرد، چنانکه در قرآن منصوص است.

با استمداد از ولی توفیق در جمع بین دو آیه گوئیم: هر نفسی گرچه به افق بلند معرفت و تخلیه و تزکیه برسد به طوری که هیچ چیزی را نبیند، مگر اینکه خداوند را قبل از آن و با آن و بعد از آن ببیند و پروردگارش را به گونه ای ملاقات کند که هیچ چیز به غیر از وی در دلش باقی نماند، چنان که در معنای قلب سلیم روایت شده است. (۱۵۶)

و در کافی (۱۵۷) از امام صادق از معنای سخن حق تعالی: «إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ» (۱۵۸) سؤال شد، فرمود: «القلب السليم الهدى يلقى ربه وليس فيه أحد سواه؛ دل پاک و سالم آن دلی است که پروردگارش را در حالی ملاقات کند که هیچ کس در آن غیر از خدا نباشد». وی در عالم خود سیر می کند و از حدودش تجاوز نمی کند و به مرتبه ای از مراتب الله اسمی می رسد که خدای تعالی در بدو ایجاد و انشایش در او به ودیعت گذاشت، الهی که مبدأ تمام اسماء در همه عوالم است و یا اینکه به شأنی از شؤون خدا می رسد؛ پس گرچه وی ذاتاً غیر متناهی است، ولی در

رعیت نسبت به ولی زمان و وصی پیامبرش متناهی است و همچنین وصی در عالم خود گرچه نهایتی ندارد، ولی نسبت به رسولش که وصی و مولا-یش می باشد متناهی است، و همچنین نسبت رسول به خداوند - جلت عظمته - این چنین است، گرچه خداوند نسبت به رسولان محیط است.

پس وحیی که بر محمد نازل شده است نهایت مرتبه توحید است که جامع همه مراتب توحید می باشد، این مرآت و آینه وحدت الهیه است، نه اینکه از مرتبه ای از مراتب آن حکایت کند.

و لذا فرمود: «یوحی اِلَیَّ اَنْمَ اِلٰهُکُمْ اِلَهٌ وَّاحِدٌ» (۱۵۹) و اله را به صیغه جمع (کم) اضافه کرد و فرمود: اِلٰهُکُمْ اِنِ صِیْغَه جَمْع برای استغراق افرادی است، از آن به حقیقت تک تک افراد تعبیر کرده است، زیرا قوام و ارکان همه مراتب اسم الله است، خداوند این اسم را در ابتدای آفرینش و ابداع موجودات در آنها به ودیعت گذاشته، پس مراد از وحی نبوت و اسم اعظم است که خداوند - جلت عظمته - در دل های ایشان کاشته و این وحی از آن دل برمی خیزد و در زیارت شب مبعث یعنی بیست و هفتم رجب این چنین به آن اشاره شده است: «اللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَسْأَلُکَ بِالْتَجَلِّیْ اَعْظَم...» (۱۶۰)؛ خدایا من از تو به واسطه تجلی اعظمت می خواهم...». و همین مرتبه «قَابَ قَوْسَیْنِ اَوْ اُذُنِی» (۱۶۱) است. چنان که در کتاب احتجاج (۱۶۲) و در تفسیر امام (۱۶۳) در سوره بقره نقل شده است آن حضرت درباره آیه فرمود: به ایشان بگو من در بشر بودن همانند شما هستم و لکن پروردگارم فقط مرا به پیامبری برگزید، چنان که به برخی افراد ثروت و تندرستی و

زیبایی می دهد و به برخی دیگر نمی دهد پس انکار ننمایید که خداوند مرا برای پیامبری برگزید.»

و روایت کافی (۱۶۴) بر همین مطلب دلالت دارد، این روایت از حمران بن اعین از ابی عبد الله علیه السلام نقل شده است که آن حضرت فرمود: «إِنَّ جِبْرَائِيلَ أَتَى رَسُولَ اللَّهِ بِرَمَانَتَيْنِ، فَأَكَلَ رَسُولُ اللَّهِ أَحَدَهُمَا وَكَسَرَ الْأُخْرَى بِنِصْفَيْنِ فَأَكَلَ نِصْفًا وَأَطْعَمَ عَلِيًّا نِصْفًا، ثُمَّ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ: يَا أَخِي! هَلْ تَدْرِي مَا هَاتَانِ الرَّمَانَتَيْنِ؟ قَالَ: لَا، قَالَ: أَمَّا الْأُولَى فَالِنَبْوَةُ لَيْسَ لَكَ فِيهَا نَصِيبٌ، وَأَمَّا الْأُخْرَى فَالْعِلْمُ فَأَنْتَ شَرِيكِي فِيهِ. فَقُلْتُ: أَصْلَحَكَ اللَّهُ! كَيْفَ يَكُونُ شَرِيكَةً فِيهِ؟ قَالَ: لَمْ يَعْلَمْ اللَّهُ مُحَمَّدًا إِلَّا وَقَدْ أَمَرَهُ أَنْ يَعْلَمَهُ عَلِيًّا؛ جِبْرَائِيلُ بَرَأَى رَسُولَ خِدَاصِلِيِّ اللَّهِ عَلَيْهِ وَآلِهِ دُونَ أَنْ يَمِيلَ فَرَمُودٌ، وَدِيْغَرِي رَا دُونَ قِسْمَتِ كَرْدٍ، نِصْفِي أَزْ أَنْ رَا مِيلَ فَرَمُودٌ وَنِصْفِي دِيْغَرِي رَا بِي عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ دَادَ، أَنْكَاهُ رَسُولَ خِدَاصِلِيِّ اللَّهِ عَلَيْهِ وَآلِهِ فَرَمُودٌ: بَرَادَرَمُ! آيَا مِي دَانِي اَيْنِ دُونَ اِنَارِ چيستند؟ عَرَضُهُ دَاشْت: خَيْر. فَرَمُود: اِنَارِ نَخَسْتِ نَبُوتِ بُوْد وَ تُو رَا اَزْ نَبُوتِ بِيْرِهِ اِي نِيَسْت؛ وَ اِنَارِ دَوْمِ دَانَشِ اسْت، تُو دَرِ دَانَشِ شَرِيكِي مَنِي. عَرَضُهُ دَاشْتَم: خِدَاوَنَدِ تُو رَا سَلَامَتِ بَدَارَدِ، چگونگی وی شَرِيكِي پِيَاْمَبَرِ گَرْدِيْد؟ حَضْرَتِ فَرَمُود: خِدَاوَنَدِ هِيْجِ دَانَشِي رَا بِي پِيَاْمَبَرِ نِيَاْمُوخْتِ مَگَرِ اَيْنِ كِهْ بِي اُو فَرْمَانِ دَادِ كِهْ بِي عَلِيٍّ پِيَاْمُوَزَد.»

و از محمد بن مسلم روایتی (۱۶۵) در همین معنا وارد شده است، و در پایان گفتار امام علیه السلام فرمود: به خدا سوگند! رسول خدا صلی الله علیه وآله حرفی را نیاموخت مگر اینکه آن سخنی را که

خداوند به او آموخت به علی علیه السلام آموخت، آنگاه دانش به ما منتقل گردید، سپس دست خویش را بر سینه اش قرار داد.

و اکنون که حقیقت وحی را که بر پیامبر صلی الله علیه و آله فرستاده شد، دانستید، بر شما روشن است که مراتب وحی را که بر محمد صلی الله علیه و آله وارد شد از طبیعت آن حضرت و مراتب وحیی که بر آل محمد علیهم السلام وحی شده از مراتب پایین تر از آن وحی است، به طوری که حقیقت وحی از طبیعت وی تنزل یافته است.

پس مراد از هبوط وحی بر آل محمد علیهم السلام این است که وحی به مرتبه ای که به آل محمد علیهم السلام داده شده فرود آمده، پس ایشان مهبط حقیقت وحی هستند.

این مطلب در این است که وحی به رسول خدا صلی الله علیه و آله اختصاص داشته و اولاً و بالذات وحی به ائمه علیهم السلام نیز داده شده، لیکن ایشان به طور تبعی از آن بهره ورنند.

در تفاوت رسول و نبی و امام و محدث

اکنون درباره رفع تنافی بین احادیث وارد شده درباره تفاوت بین رسول و نبی و امام و محدث وارد بحث می شویم. آن روایات مثل روایت کافی (۱۶۶) از علی بن ابراهیم از پدرش از اسماعیل بن مراد است که گفت: ابوالحسن بن عباس معروفی به امام رضا نامه نوشت در آن گفت: فدایت شوم! مرا خبر ده که تفاوت رسول و نبی و امام چیست؟ گفت: آن حضرت در جواب نامه نوشت و یا فرمود: «الفرق بین الرسول والنبی والإمام؛ أنّ الرسول العذی ينزل علیه جبرئیل فیراه ویسمع کلامه وینزل علیه الوحی وربما رأى فی منامه نحو رؤیا ابراهیم. والنبی ربما سمع الکلام وربما رأى الشخص ولم یسمع. والإمام هو

الَّذِي يَسْمَعُ الْكَلَامَ وَلَا يَرِي الشَّخْصَ؛ تفاوت بین رسول و نبی و امام این است که رسول کسی است که جبرئیل بر او فرود می آید و او جبرئیل را می بیند و سخنش را می شنود و بر او وحی نازل می شود، و چه بسا در خواب رؤیایی همانند رؤیای ابراهیم می بیند و نبی چه بسا سخن را می شنود و چه بسا شخص را می بیند ولی نمی شنود و امام کسی است که کلام را می شنود، ولی شخص را نمی بیند».

و از کافی (۱۶۷) به اسنادش به برید از ابی جعفر و ابی عبد الله علیهما السلام در سخن حق تعالی: «وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ» (۱۶۸) وَلَا مُخَدِّثٍ...؛ ما قبل از تو هیچ پیامبر و نبی و محدثی را نفرستادیم...». عرضه داشتیم: فدایت شوم! این قرائت شما را ما قرائت نمی کنیم (یعنی کلمه محدث در آیه شریفه قرآن موجود نیست) معنای رسول و نبی و محدث چیست؟ فرمود: رسول کسی است که فرشته بر او آشکار گردد، و با او سخن گوید. نبی کسی است که در خواب فرشته را ببیند. گاه نبوت و رسالت در یک تن جمع می شود، محدث کسی است که صدا را می شنود، ولی صورت را نمی بیند.

اخبار دیگری (۱۶۹) در این باب نیز موجود است که همه آنها متفقند بر این که رسول شخص را می بیند، و فرشته را معاینه می کند، و سخن او را می شنود، و در خواب او را می بیند، و امام و محدث فرشته را نمی بینند، و نبی اگر رسول باشد فرشته را می بیند و نیز او را در خواب می بیند و صدا را می شنود».

توضیح این مطلب متوقف بر بیان مراتب نبی

و رسول و محدث و امام است.

در مراتب نبی و رسول و محدث

پس در حالی که کمک از خدا که پادشاه دانا است می گیریم گوئیم: دانستی حقیقت نبوت مرتبه ذکر اول است که هیچ کس از اعتبارات حتی اعتبار عدم و وجود در آن معتبر نیست و مرتبه تعیین آن بعد از وصول به مرتبه معلومیت است که در آنجا می تواند اشاره شود که وی در عالم الهی است و این حقیقت دارای مراتبی بی نهایت بوده و هر نبی مظهر مرتبه ای از آن است، و محمد خاتم و جامع همه مراتب است.

و این حقیقت به لحاظ تجلیات طولی خود شش مرتبه دارد، چنان که در شرح سخن آن حضرت در «یا اهل بیت النبوه» بیان شده و در دو روایت صفار و جابر بن یزید، به آن اشاره شد؛ و نیز دانستید که نخستین مرتبه این مراتب شش گانه به لحاظ صعود مرتبه اسم الله است که مرتبه وجود نوری است و آن مرتبه عبودیت مطلقه است که امانت همه مراتب وجود در کنار معبود است، چنان که اشتقاق اسم الله دلالت دارد.

در کافی (۱۷۰) از هشام بن حکم روایت شده است: «إِنَّهُ سَأَلَ أَبَاعَبِدَ اللَّهِ عَنْ أَسْمَاءِ اللَّهِ وَاشْتِقَاقِهَا اللَّهُ مِمَّا هُوَ مُشْتَقٌّ فَقَالَ: يَا هِشَامُ! اللَّهُ مُشْتَقٌّ مِنْ إِلَهٍ، وَإِلَهُهُ يُقْتَضَى مَأْلُوهُاءُ، وَالْإِسْمُ غَيْرُ الْمُسْمَى، فَمَنْ عَبْدَ الْإِسْمِ دُونَ الْمَعْنَى فَقَدْ كَفَرَ وَلَمْ يَعْبُدْ شَيْئاً وَمَنْ عَبْدَ الْإِسْمِ وَالْمَعْنَى فَقَدْ أَشْرَكَ وَعَبْدَ اثْنَيْنِ وَمَنْ عَبْدَ الْمَثْنِيِّ دُونَ الْإِسْمِ فَذَلِكَ التَّوْحِيدُ؛ وَهُوَ مِنْ جُزْئِهَا فَذَكَرْتُ لِي مُرَادًا صَادِقًا عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنْ أَسْمَاءِ اللَّهِ بِمَنْزِلَتِهِ وَأَنَّ إِلَهَهُ مُشْتَقٌّ مِنْ إِلَهٍ، وَأَنَّ إِلَهُهُ مُشْتَقٌّ مِنْ إِلَهٍ، وَأَنَّ إِلَهُهُ مُشْتَقٌّ مِنْ إِلَهٍ، وَأَنَّ إِلَهُهُ مُشْتَقٌّ مِنْ إِلَهٍ، وَأَنَّ إِلَهُهُ مُشْتَقٌّ مِنْ إِلَهٍ، وَأَنَّ إِلَهُهُ مُشْتَقٌّ مِنْ إِلَهٍ»

اقتضای مألوه می کند، و اسم غیر از مسمی است، پس هر کس اسم را بپرستد و نه معنی را کفر ورزید، و چیزی را نپرستید، و هر کس اسم و معنا را بپرستد، پس شرک ورزید و دو چیز را عبادت نمود و هر کس مسمی را بپرستد و نه اسم را این توحید است.»

و در باب معبود (۱۷۱) نیز نظیر همین را نقل کرده است.

و در قاموس آمده: اله الاله و الوهیه عبادت کرد و لفظ جلاله از آن است.

و فوق این مرتبه وجود مطلق است.

و فوق آن مرتبه عدم است که در عالم خلق از آن ذکری نیست، و تنها در عالم حق تعالی مذکور است.

آنگاه مراتب سه گانه غیبیه ای هستند که به تفصیل در سابق با آنها آشنا شدیم و اباعبداللّه در روایت کافی به اسنادش به زید شحام به آن اشاره کرد که مرتبه نخست آن مرتبه عبودیت است.

و به اسنادش (۱۷۲) به جابر از ابو جعفر علیه السلام روایت کرده است که گفت از آن حضرت شنیدم که می فرمود: «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى اتَّخَذَ إِبْرَاهِيمَ عَبْدًا قَبْلَ أَنْ يَتَّخِذَهُ نَبِيًّا، وَأَنَّ اللَّهَ اتَّخَذَهُ نَبِيًّا قَبْلَ أَنْ يَتَّخِذَهُ رَسُولًا، وَأَنَّ اللَّهَ اتَّخَذَهُ رَسُولًا قَبْلَ أَنْ يَتَّخِذَهُ خَلِيلًا، وَأَنَّ اللَّهَ اتَّخَذَهُ خَلِيلًا قَبْلَ أَنْ يَجْعَلَهُ إِمَامًا، فَلَمَّا جَمَعَ لَهُ الْأَشْيَاءَ قَالَ: إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا» (۱۷۳)؛ خدای تبارک و تعالی ابراهیم را بنده اش گرفت و این قبل از آن بود که او را به عنوان نبی مبعوث نماید، و قبل از این که او را رسول نماید او را نبی کرد و قبل از این که او را خلیل گیرد او را رسول قرار داد و خدای تعالی

قبل از این که او را امام گیرد او را خلیل گرفت، پس هنگامی که این حقایق را در وی جمع کرد فرمود: من تو را امام و پیشوای مردم قرار دادم».

پس مرتبه عبودیت پایین تر از مرتبه رسالت و نبوت خاصه است که آنها دو اعتبار از یک مرتبه اند، و آن مرتبه استفاضه و افاضه می باشد، و آن دو پایین تر از مرتبه خلت (دوستی) است که مرتبه موت است که حتی از مرتبه وجود مطلق می میرد، و این مرتبه پایین تر از مرتبه امامت است، زیرا مرتبه موت حتی از مرتبه عدم است.

در مراتب سالکان

توضیح این مطلب این است که مراتب سالکان به خدای - عزوجل - پنج مرتبه است.

مرتبه نخست: مرتبه عبودیت است و آن رسیدن بنده به مرتبه ای است که خود و همه امور مربوط به خود را مملوک خالص حق می بیند چنان که خدای سبحانه فرمود: «ضَرَبَ اللَّهُ عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ» (۱۷۴)؛ خداوند به مملوکی که بر هیچ چیز قدرت ندارد مثال زده است. بنابراین همه امورات خود و خودش را به جز خدا مربوط نمی سازد و در هیچ چیز تصرف نمی کند، مگر این که به اجازه او بوده و در رضایت او باشد، و برای اعمال خود پاداشی در نظر نمی گیرد و مدحی نمی بیند، زیرا خدای تعالی به حول و قوه خود طاعات را بعد از اختیار عبد بر دستش جاری ساخته است؛ این نیز بخشش خداست.

مرتبه دوم: مرتبه نبوت است که بنده به مرحله ای می رسد که خود را از همه اموری که به خودش اضافه کرده بود تزکیه می کند، و از همه مردم منقطع می گردد، با تمام وجودش به خداوند

روی می آورد، چنان که فرمود: «يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ» (۱۷۵)؛ روزی که مال و فرزندان سود نبخشند مگر کسی که دل پاک برای خدا آورد. «قلب سلیم» تفسیر به دلی شده که پروردگارش را ملاقات کند، پس هیچ کس جز خدا در آن نمی ماند. چنان که از امام صادق علیه السلام روایت شده است (۱۷۶) که مولای ما امام سجاد علیه السلام (۱۷۷) فرمود: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَخْلَصْتُ بَانَقْطَاعِي إِلَيْكَ وَأَقْبَلْتُ بِكَلْبِي عَلَيْكَ؛ پرورگار! من خالصانه به تو پناه آورده ام و با همه وجودم به تو روی آور شدم».

مرتبۀ سوم: بعد از این روی دلش به سوی خدا منصرف می گردد به گونه ای که بنده، هیچ تصرفی غیر از خدای تعالی را بر نمی تابد، پس مطمئن می گردد که هرچه در دلش می افتد و یا به گوشش می خورد جز از خدای تعالی نیست، پس از وساطت رسول بی نیاز می شود و آنچه را که در دلش می افتد و یا به گوشش می خورد قبول می نماید و به آن ملتزم می شود و یقین دارد که از جانب خداست.

و بعد از این هیچ کس بر او حجت نیست، مگر اینکه خداوند فرمان دهد؛ چنانکه در اوصیای پیامبرانی که الواعزم نیستند چنین است و اگر چیزی بر دل او وارد شود و یا بر گوش او مطلبی خوانده شود که مربوط به دیگران می شود چنین شخصی رسول نیز هست همانطور که نبی بود و این مرتبۀ سوم است.

مرتبۀ چهارم: مرتبۀ خلت است و آن رسیدن بنده به مرحله ایست که چون میتی در قبضه خداوند قرار گیرد خود را همانند سرابی می بیند که تشنه او را آب می بیند و وقتی به نزد او آمد آن

موجود را چیزی که بوی وجود شنیده باشد نمی یابد، چنان که ابن بابویه از مولای ما ابو محمد عسکری علیه السلام (۱۷۸) روایت کرد که وی از آن حضرت پرسید که مرگ چیست؟ فرمود: «التصديق بما لا- یكون؛ رسیدن به مرتبه ای که در عالم وجود تحقق ندارد»، و این مرتبه مرتبه «او ادنی» است، چنان که مرتبه دوم مرتبه «قاب قوسین» است.

و مرتبه پنجم: مرتبه امامت است و آن رسیدن بنده به درجه ای است که وجود و عدم و مرگ و زندگی را در نمی یابد و اثبات نفی و نفی اثبات بی خبر می ماند؛ این مرتبه موسوم به مرتبه حیرت و سدره المنتهی و آخرین مرتبه سیر ممکن است و بالاتر از آن مرتبه ربوبیت می باشد. و آن گفتار حق تعالی است که فرمود: «وَهُوَ بِالْأَفْقِ الْأَعْلَى ثُمَّ دَنَى فَتَدَلَّى فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى (۱۷۹) - إِلَى - وَلَقَدْ رَأَاهُ نَزَّلَهُ أُخْرَى عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى.» (۱۸۰)؛ او در افق اعلی است آنگاه نزدیک تر شده و تدلی نمود، پس به دو قاب قوس یا نزدیک تر رسید تا اینکه فرمود: و در نزول دیگری او را در سدره المنتهی دید. و به خواست خدا به زودی در سخن امام «والقاده الهداه» بیان دیگری از مراتب عبودیت در تفسیر حق تعالی: «نُرى إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ» (۱۸۱)؛ «به ابراهیم ملکوت آسمان ها و زمین را نشان خواهیم داد» را می گوئیم.

دلیل بر آنچه بیان کردیم این است که بعد از اتصاف بنده به صفت عبودیت فرشته موکل منصب رسالت و آورنده تکالیف پیامبران و حامل خلعت ایشان جبرئیل است و حامل خلعت خلت عزرائیل است که متولی منصب امامت می باشد، چنان که در روایت

وارد در تفسیر آیه شریفه «وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا» (۱۸۲) آمده است.

در کافی (۱۸۳) و عیاشی (۱۸۴) از امام باقر علیه السلام روایت شده که به هنگامی که خدای - عزوجل - ابراهیم را خلیل خویش گرفت بشارت به خلت به او رسید، پس ملک الموت به شکل جوانی سپیدروی که دو پیراهن سپید بر تن او بود و از موهایش آب و یا روغن می چکید به نزد ابراهیم علیه السلام آمد، ابراهیم علیه السلام وارد منزل شد، جبرئیل در بیرون خانه به استقبال او شتافت. حضرت ابراهیم مردی غیرتمند بود، و هرگاه برای کاری منزل را ترک می کرد در آن را می بست و کلیدش را با خود می برد، اکنون که بازگشته بود، زیباترین مرد را در داخل منزل بر در خانه اش یافت؛ پرسید: ای بنده خدا چه کسی اجازه داد که وارد منزل من شوی؟ مرد جواب داد: خدای خانه، فرمود: البته پروردگار خانه از من سزاوارتر است، اکنون بگو تو کیستی؟ پاسخ داد: من عزرائیل هستم.

حضرت ابراهیم ترسید و فرمود: آیا آمدی که روح از بدنم جدا سازی؟ پاسخ داد خیر، خدای تعالی بنده ای را خلیل خویش گرفته است، پس من برای دادن بشارت آن آمده ام، فرمود: آن مرد کیست که من او را تا هنگام مرگ خدمت کنم؟ گفت: تو هستی، پس ابراهیم به نزد ساره آمد و گفت: خداوند مرا خلیل خویش گرفت.

ولی خداوند برای منصب امامت حاملی قرار نداده است (و فرشته ای را مأمور تبشیر آن نکرده است) و فرمود: «إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا» (۱۸۵) من تو را برای مردم امام قرار دادم. و در هر دو روایت امام فرمود: امامت در دیدگاه حضرت ابراهیم چندان بزرگ

آمد که گفت: «وَمَنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَمَّا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ» (۱۸۶)؛ خداوند فرزندان مرا نیز امام گردان. عهد من (امامت) به ستمگران (از ذرّیه و فرزندان تو) نمی رسد.

بر معنای امامت این روایت کافی (۱۸۷) در باب «أَنَّ الإِمَامَ مَتَى يَعْلَمُ أَنَّ الإِمَامَةَ قَدْ صَارَتْ إِلَيْهِ؛ باب اینکه امام چه هنگام، آمدن امامت (امام شدن) را می فهمد. دلالت دارد. در کافی (۱۸۸) به اسنادش به هارون بن فضل گفت: ابوالحسن علی بن محمد را در روزی که ابوجعفر علیه السلام وفات یافت دیدم، «فَقَالَ: إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ» (۱۸۹)، مضمی ابوجعفر فقیل له: وکیف عرفت؟ قال: لقد تداخلتني ذلّه لله لم أكن أعرفها؛ فرمود: همه ما از خدا هستیم و به سوی وی باز می گردیم، ابوجعفر علیه السلام وفات یافت از آن حضرت پرسیدند: چگونه متوجه وفات او شدی؟ فرمود: در من ذلتی برای خدا راه یافت که تاکنون آن را نمی شناختم».

زیرا اشکالی ندارد که امام صامت در نهایت کمال باشد و تنها فاقد فعلیت امامت باشد، و هنوز آن منصب به او منتقل نشده باشد، بنابراین آن ذلتی که آن را نمی شناخت و بعد از وفات پدرش بر او طاری شد همان منصب امامت باشد.

اکنون که آیات پروردگار و سنت خلفای او برای شما بیان شد، و با گوش های فهمنده به آنها گوش دادی، دلت بیدار شود و آگاه گردد که مراد اخبار در فرق بین امام و نبی و رسول و محدث، همان فرق بین رسول و نبی به دو چیز است (چنانکه در آن تصریح شده) و تفاوت رسول و نبی که دارای منصب خلت و امامت نیستند به این دو نیست.

امام و محدث نیز چنین هستند، زیرا مراد

از آن دو مطلق امام و محدث مثل اسحق و یعقوب هستند که شریعت ندارند و تنها از اوصیای حضرت ابراهیم هستند، و نیز مثل سلمان می باشد که درباره وی آمده که وی محدث بوده است، و گرنه مثل محمد و آل او و ابراهیم و امامان آل محمد علیهم السلام سخن فرشته را می شنیدند ولی خود فرشته را نمی دیدند، و قبلاً چگونگی برخورد فرشتگان نسبت به ایشان و این که آنها در عالم تکوین فروع انوار آل محمد علیهم السلام هستند را فهمیدی پس در دیگر شئون چه می اندیشی؟

روشن است که هر نبی و یا رسولی که به مرتبه خلت و امامت نرسد نمی تواند از خدای - عزوجل - تلقی کند مگر به توسط فرشتگان و یا به آمدن وحی در خواب باشد، اما کسانی که به مرتبه خلت و امامت رسیده باشند، نیازی به صورت یافتن وحی و یا وساطت فرشتگان در آوردن وحی ندارند، زیرا وساطت آنها در مرتبه رسالت ضرورت دارد.

و لذا خدای تعالی در حق حبیب خود فرمود: «وَمَا يُطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَىٰ (۱۹۰)؛ او از هوی سخن نمی گوید، این جز وحیی که به او وحی می شود نیست، کسی که دارای قوای فراوان است به او تعلیم کرده است. مراد از شدید القوی خدای تعالی است، چنانکه علی بن ابراهیم گفته است و این آیه شریفه: «فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ (۱۹۱) بر آن دلالت دارد، پس کدامین فرشته را جرأت است که در آن مقام موجود شود و یا بوی وجود را بشنود، چه رسد که بتواند واسطه بین خدا و حبیب او محمد صلی

الله علیه وآله شود، «وَلَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى (۱۹۲)؛ او آیات پروردگار بزرگ خود را دید.

با فهم این مطلب مراد از مهبط وحی معلوم می شود، زیرا وحیی که به محمدصلی الله علیه وآله وحی کرده است امکان هبوط ندارد مگر به سوی امامان، زیرا غیر از ایشان نمی توانند آن را دریافت کنند و قابلیت و استعداد آن را واجد نیستند تا بتوانند محل هبوط آن باشند. پس «الف و لام» در «مهبط الوحی» برای عهد است، پس شما (ای امامان) اولین منزل وحی هستید، آنگاه دیگر مراتب مهبطهای شما هستند.

وَمَعْدِنَ الرَّحْمَةِ

در معنای رحمت

رحمت در لغت به معنای عطف و ورزیدن است، معنای مصدری رحمت توجه مهرآمیز و با عطف به دیگری است، حقیقت رحمت مرتبه وجود مطلق از حقیقت نبوت است. حقیقت محمدیه مرتبه قاب قوسین است که به همه موجودات که فروع دو عالم نور و ظلمت و اهل یمین و شمالند عطف دارد، و به عبارت دیگر حقیقت رحمت همان حقیقت محمدیه است به اعتبار این که جهت قرابت بین موجودات یا خصوص انسان است، و لذا در قول حق تعالی: «وَالَّذِينَ يَصِّمُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ (۱۹۳) - الی - الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ...» (۱۹۴)؛ کسانی که به آنچه خداوند به وصلش دستور داده می پیوندند - تا - و کسانی نقض عهد خدا بعد از محکم شدن آن می کنند، آنچه را که خداوند فرمان به وصلش داده را می بزنند... . تفسیر به رحم آل محمدعلیهم السلام شده است. (۱۹۵) به خواست خدای تعالی در ضمن «والرحمة الموصولة» از آن سخن خواهیم گفت.

سخن حق تعالی:

«عَذَابِي أَصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ» (۱۹۶)؛ عذابم را بر هر کس بخواهم می فرستم و رحمت من همه اشیاء را برمی گیرد، و به زودی آن را برای کسانی که پروا پیشه می کنند و زکات می دهند، و کسانی که نشانه های ما را باور می کنند می نویسم. و نیز سخن حق تعالی: «وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ» (۱۹۷)؛ و ما تو را جز برای رحمت دو جهان نفرستادیم. بر آن دلالت دارد، و این مطلب در شرح حقیقت نبوت بیان شده است.

و نیز سخن حق تعالی: «وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِّنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ أَ هُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ...» (۱۹۸)؛ و گفتند: و چرا این قرآن را بر مردی بزرگ از این دو قریه نفرستاده است، آیا ایشان رحمت پروردگار را تقسیم می کنند. مراد از رحمت در اینجا نبوت است، چنانکه در احتجاج (۱۹۹) و تفسیر امام (۲۰۰) از پدرش روایت شده است که گفت: روزی رسول خداصلی الله علیه و آله در آستان کعبه نشسته بود، عده ای از بزرگان قریش جمع شدند تا اینکه فرمود: «عبدالله بن امیه به پیامبر گفت: اگر خداوند می خواست رسولی برای ما بفرستد باید بزرگ ترین ثروتمند و کسی که بهترین وضع را دارد برای ما بفرستد چرا قرآن را که تو گمان می بری که خدا بر تو فرستاده و تو را رسول خویش کرده بر مردی بزرگ از این دو قریه ولید بن مغیره در مکه و یا عروه بن مسعود ثقفی در طائف نازل نکرده است...» در این هنگام سخن حق تعالی نازل شده که: « وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ... - إلی -

وَرَحْمَهُ رَبُّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ» (۲۰۱)؛ یعنی نبوتی که به تو عطا کردیم.

و نیز آیه شریفه: «وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ وَلَئِنَّكَ خَلَقَهُمْ...» (۲۰۲)؛ اگر پروردگارت می خواست مردم را یک امت قرار می داد و هرگز اختلاف نمی کردند، مگر کسانی که خداوند به ایشان رحم کند، برای همین ایشان را آفریده است.

علی بن ابراهیم گفت (۲۰۳) درباره روایت ابی الجارود از ابو جعفر که فرمود: «وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ»؛ پیوسته در دین مختلف بودند. و مراد از «إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ» آل محمد علیهم السلام و پیروان ایشان هستند، «وَلَئِنَّكَ خَلَقَهُمْ»؛ اهل رحمت اختلاف در دین نمی کنند.

و در کافی (۲۰۴) از امام صادق روایت شده است که مراد از آیه فوق «وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ...» مردم در فهم واقع در اشتباهند و همه در هلاکت هستند مگر کسانی را که پروردگارت به آنها رحم کند یعنی مگر شیعیان ما و «لَئِنَّكَ خَلَقَهُمْ» برای رحمت خویش ایشان را خلق کرده یعنی برای طاعت امام ایشان را خلق کرده است.

گویم: توضیح این آیه شریفه و دو روایت شریف فوق این است که: چون خدای تعالی نهایت کمال را داراست به طوری که هیچ کمالی از جلال و جمال را فاقد نیست و صفات حق تعالی دارای مراتب غیر متناهی اند، و هر کدام شؤونی غیر متناهی دارند، و عالم امکان گنجایش وجود آنها را ندارد، زیرا عالم امکان امور محدود است، به همین خاطر خواست مراتب صفات و شؤون خود را برای خلقش آشکار کند، لذا مخلوقات را دارای اطوار و مراتب ساخت و انسان را آفریده و بیان را به او آموخت، تا مظهر همه صفات

او شود و انسان را دارای اطواری کرد تا هر فردی مظهر و مرتبه ای از مراتب جامعیت او باشد، چنان که فرمود: «مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَاراً وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَاراً» (۲۰۵)؛ چه شده شما را که برای خدا ثبات و وقار ندارید در حالی که خداوند شما را بر اطواری آفریده است».

و فرمود: «وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ»؛ از آیات خداوند آفرینش آسمان ها و زمین و تفاوت های زبان ها و رنگ های شماست، همانا در آن نشانه هایی برای جهانیان است». به همین خاطر در آدمیان دو تن را در همه ملکات و حالات و خواسته ها و چهره ها و رنگ ها و دیگر ویژگی هایی که باعث اشتباه شود یکسان دیده نشده و نمی بینید. به همین خاطر امام صادق علیه السلام در روایتی که در کافی (۲۰۶) به اسنادش به شهاب آمده و چنین شنیده که فرمود: اگر مردم می دانستند که چگونه خدای تعالی مردم را آفریده هرگز کس دیگری را ملامت نمی کرد و حدیث را تا به اینجا رساند که آن حضرت فرمود: اگر مردم می فهمیدند که خدای - عزوجل - این مردم را این گونه آفرید، هیچ کس دیگری را سرزنش نمی کرد».

و در اخبار طینت به اسناد کلینی (۲۰۷) به زراره از ابوجعفر علیه السلام آمده که آن حضرت فرمود: «اگر مردم می دانستند که پیدایش خلق چگونه است هرگز دو تن با همدیگر اختلاف نمی کردند» اکنون که مردم نمی دانند، لذا با همدیگر در دین اختلاف دارند، و در علم و عمل با همدیگر متفاوتند و هر کس بر شاکیه و طینت خود می تند و گمان می کند که او درست را فهمیده و هر کدام بر دیگری اشکال می کند،

مگر کسانی که مظاهر عالم رحمت مطلقه غیر متناهی باشند، ایشان محمد و آل پاک او علیهم السلام و دوستداران ایشان هستند و نیز طبقات مختلف انبیاء و پیروان ایشان که مرتبه ای از مراتب محمدصلی الله علیه و آله بوده و کتاب های ایشان آیه ای از آیات کتاب او می باشد این کتاب بر همه آن کتاب ها مشرف و مهیمن بوده و شاهد علوم و آدابی که انبیاء دارند می باشد. چنان که مفاد اخبار طینت بر آن دلالت دارد.

اکنون که مطالب یاد شده را فهمیدی برای شما روشن می شود که اسم اشاره «وَلَمَّا لَمْ يَكْ خَلَقَهُمْ» به مجموع مطالبی که از مستثنی و مستثنی منه استفاده می شود بر می گردد، یعنی به دلیل عدم اختلاف اهل رحمت آنها را آفرید و چون اختلاف کنندگان اختلاف کردند، ایشان را جداگانه آفرید، پس اهل رحمت اهل جمعند، و بین ایشان اختلافی نیست و رحمت همن عالم وجود مطلق است، زیرا عالم عدم قابل اختلاف نیست و عالم نور و ظلمت نیز نمی توانند با همدیگر اختلاف کنند.

در اعتبارات صفات

اکنون که مطالب فوق را دانستی، بدان که صفات دارای اعتباراتی است:

اعتبار اول این است که صفات عین ذاتند، یعنی ذات در حد خود از همه اشیاء کفایت می کند (و به هیچ چیز نیازی ندارد).

اعتبار دوم صفات این است که علم صفتی در عرض صفات دیگر از قدرت و وجود و حیات و سماع و بصر است، بنابراین اعتبار باید ملاحظه خصوصیات ممیزه علم را از قدرت و دیگر صفات با ذات در نظر گرفت تا بتوان علم را برای ذات در عرض قدرت و دیگر صفات اثبات کرد، تا گفته شود که: همه ذات علم و همه

ذات قدرت و یا علمش، عین ذات و قدرتش عین ذات است و یا صفات ذاتیه چند صفت هستند؟ این عالم، عالم تنزل ذات به عالم صفات و عالم تمیز اجمالی هر صفت از دیگری است، پس از ذات در این عالم به مثل علم و قدرت و حیات تعبیر می شود، مثل مثال های قبلی.

اعتبار سوم صفات اعتبار ثبوت همیشگی آنها برای ذات به لحاظ نفی اضداد و تنزیه ذات از آنها بدون ملاحظه تنزل آنها به اسماء نوعیه است که ارباب انواع خلقتند، از ذات در این اعتبار به مثل علیم و قدیر تعبیر می شود.

اعتبار چهارم آن اعتبار تنزل صفات به عالم اسماء که ارباب انواعند می باشد، پس از آن صفات به مثل قادر و عالم تعبیر می شود.

اعتبار پنجم آن اعتبار تشخیص جزئیات هر نوع است و این که هر کدام از جزئی دیگر تشخیص پیدا می کنند، لذا به این اعتبار معلوم و مقدر و دیگر صفات است.

اکنون که این مطلب معلوم شده است، بدان که رحمن همان رحمت به اعتبار سوم است، و به همین خاطر بر همه اشیاء استیلا یافت، و همه اجزاء عالم امکان قابلیت گنجایش آن را دارند، اما اعتبار چهارم صفات و در پی آن اعتبار پنجم ویژه مؤمنان است و اسم رحمن در غیر مؤمن به اعتبار چهارم است که به اسم باری تنزل کنند و در همین اعتبار در مؤمنین به اسم رحیم تنزل می کنند، و در اعتبار پنجم در مؤمنین رحم می کنند و در غیر مؤمن خشم می گیرد و خشم می گیرد، و لذا امام صادق علیه السلام (۲۰۸) فرمود: «الرحمن اسم خاصّ لصفه عامّه، والرحیم اسم عامّ لصفه خاصّه؛

رحمن اسم خاص برای صفت عام و رحیم اسم عام برای صفت خاصه است» یعنی چون رحمانیت به این است که خداوند وجود را به همه موجودات بدهد بدون این که وجود به مؤمنین اختصاص داشته باشد، پس اسم رحمن ویژه خدای تعالی است، زیرا این معنا نمی تواند در دیگران پیاده شود، ولی رحیم عطاقت است به طوری که در پی آن سودی باشد، این اسم عام است که غیر حق تعالی نیز به آن موصوفند.

از این مطلب معلوم شد که رحمت دو بخش است: رحمت ابتدایی و رحمت جزایی، اولین رحمت رحمت رحمانیه است که به همه موجودات وجود می دهد، وجودی که اصل همه خیرات و قوام همه شرور است.

رحمت دوم رحمت رحیمیه است و این رحمت همان است که در پی ایمان به خدا درآمد و پاداش بر آن است، مثل توفیق دادن برای انجام طاعات و رسوخ ایمان در دل های مؤمنان و خوش آیندی ایمان برای مؤمنین و ناخوشایندی فسوق و نافرمانی و نیز پایان بخشی عواقب مؤمنان به خیر مثل ترس و خشیت و امید و گمان خوش به خدای تعالی و امثال آن، پس خدای تعالی رحمن رحیم در دنیا است، ولی در آخرت اصل وجودی که مبدأ همه اشیاء و آشکار کننده شئون خیر است را در مؤمنان حفظ می کند و این وجود را به بهشت و حوریان زینت می دهد، بلکه هرچه را نفوس خواهانند و چشم را می نوازند، ده برابر تا آنچه که در آیه شریفه به آنها بشارت داده که: «مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُبُلَةٍ مِثَّةٌ حَبَّةٍ وَاللَّهُ

يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ» (۲۰۹)؛ و مثل کسانی که اموال خویش در راه خدا انفاق نمایند همانند دانه ای است که هفت سنبله آورده که در هر سنبله صد حبه است و خداوند برای هر کس که بخواهد چند برابر می کند و خداوند وسعت بخش داناست». پس او رحمن رحیم در آخرت است، لذا در دعا فراوان آمده است «یا رحمن الدنيا والآخرة ورحیمهما». (۲۱۰)

وَخَزَانِ الْعِلْمِ

وَخَزَانِ الْعِلْمِ

«خزان» بر وزن «رمان» جمع «خازن» است ذخیره کردن مال، حفظ کردن مال و حرز به کسره جایگاه مطمئن.

در اطلاعات علم

علم مصدر است، علم بر وزن سمع، یعنی دانست، و بیشتر در معنای حدثی (یعنی مصدری) به کار نمی رود بلکه بر معلوم اطلاق می شود، چنانکه «ستر» گفته می شود و مراد «ما یستر به» یعنی «پرده» از آن اراده شود، پرده آلت ستر است و معلوم وسیله علم می باشد.

همین مطلب در باب اطلاق «غسل» بر آبی که با آن غسل کنند جاری است، پس مراد از عالم چیزی است که با آن معلوم دانسته می شود و مشخص می گردد، گرچه هنوز معلوم و یا مشخص نشده و یا مشخص گردیده و به نزد عالم حاضر نشد مگر این که به آن التفات کند. از این که علم را آلت علم (معلوم) گرفتیم به خاطر ادله ای چند است اول این که عرف بر آن دلالت دارد، اطلاعات اسامی علوم مثل علم فقه و علم نحو و صرف و غیر آن دلیل ماست، زیرا این اطلاعات بر سه گونه است: اطلاق علم بر ملکات مثل این که فلانی علم فقه دارد، یا فلانی استاد در علم فقه است، با این که هنوز مسأله ای از آن را استنباط نکرده است به گونه ای که اگر از وی مسأله ای را بپرسند در پاسخ می گوید: نمی دانم تا مراجعه کنم، پس مراد این است که وی ملکه ای دارد که اگر آن را اعمال کند احکام موضوعات را به لحاظ این که ترک آنها لازم و یا فعل آنها واجب است به دست می آورد.

اطلاق دوم علم در به کارگیری این ملکات برای استنباط جزئیات است و آن اجتهاد می باشد که

در روایت شریفه: «الملائكة تفرش اجنحتها في مجلس العلم؛ فرشتگان بالهای خویش را در مجلس دانش می گسترانند» مراد است.

اطلاق سوم علم، اطلاق علم بر خود مسائل است، مثل این که می گویند: کتاب های علم فقه، کتاب های علم اصول، و بر این وزان مراد از این اطلاق های سه گانه معنای حدیثی (مصدری) نیست، چنان که مقصود از آنها صور حاصله حاضر در ذهن که اگر عالم ولو بعد از استنباط به آنها استحضار نداشته باشد جاهل می شود نیست.

دلیل دوم کتاب است، خدای تعالی فرمود: «قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا» (۲۱۱)؛ آیا چیزی می دانید که برای ما بیان کنید؟ و در حق یعقوب فرمود: «وَإِنَّهُ لَعَدُوٌّ عَلِيمٌ لَمَّا عَلَّمْنَاهُ» (۲۱۲)؛ او دانشی دارد که ما به او آموختیم. و فرمود: «وَيُنذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا» (۲۱۳)؛ و انذار می کند کسانی را که گفتند، خدای تعالی فرزندی برای خود گرفته، در حالی که به آن علم ندارند، و پدران آنها نیز به آن علم ندارند، کلمه ای بسیار بزرگ (و اشتباه) است که از دهن ایشان خارج می شود، ایشان جز دروغ نمی گویند. معنای آن این است که ایشان از ناحیه خدا دلیلی از کتاب و غیر آن ندارند تا اثبات آن کند، و گرنه ایشان چنین اعتقاد دارند که خدای تعالی فرزندی برای خود گرفته است.

و فرمود: «وَلَتَنْتَبِعَنَّ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ» (۲۱۴)؛ اگر بعد از این که از ناحیه پروردگارت به علم رسیدی از هواهای ایشان پیروی کنی از ستمگران خواهی بود.

و فرمود: «وَلَتَنْتَبِعَنَّ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي

جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ» (۲۱۵) یعنی: «اگر بعد از این که به تو علم داده شده از هواهای ایشان پیروی نمایی از جانب خدا ولی و یآوری نخواهی داشت».

و فرمود: «وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا» (۲۱۶)؛ دانشی جز اندک به شما داده نشده است.

این خبر شریف که: «العلم نور يقذفه الله في قلب من يشاء» (۲۱۷)؛ دانش نوری است که خداوند در دل هر کس بخواهد می اندازد» برای اثبات مطلوب ما کافی است و می تواند شاهد ما بوده و بیان کننده آیات فوق باشد.

علاوه این که خداوند به اشیاء قبل از وجود خارجی آنها علم داشت، بلکه علم خدای تعالی ازلی و عین ذاتش می باشد، پس چگونه ممکن است که معنای حدیثی (مصدری) و یا صور حاصله عین ذات او باشد؛ پس به ناچار یکی از این دو امر لازم است: ۱ - ازلیت اشیاء ۲ - حدوث علم خدای تعالی در نظر بدوی به برخی از آیات مثل: «أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يَتْرُكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ» (۲۱۸)؛ آیا مردم گمان بردند که با این گفته که ایمان آوردیم به حال خود گذاشته می شوند و امتحان نمی گردند. «وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ» (۲۱۹)؛ کسانی که پیش از ایشان می زیستند را آزمودیم، پس خدا باید کسانی را که راست گفتند بداند و کسانی را که دروغ گفتند بشناسد.

و فرمود: «وَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ» (۲۲۰)؛ خداوند باید کسانی را که ایمان آورده اند بشناسد و بفهمد منافقان کیانند. در این چهار فعل (لیعلمن) که برای انشاء است دلالت می کند که هنوز آنها وقوع نیافته اند.

و نیز

خدای تعالی فرمود: «وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ...» (۲۲۱)؛ و این روزها را بین مردم دست بدست می گردانیم تا خداوند کسانی را که ایمان آورده اند بشناسد و از شما شاهدانی بگیرد.

و فرمود: «أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخِلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ» (۲۲۲)؛ آیا گمان کرده اید که داخل بهشت می گردید در حالی که هنوز خداوند کسانی از شما را که جهاد کرده اند نمی داند و صابران را در نیافته است. زیرا آیه نخست مثل دو آیه اول و دوم علم خدا را در دو موضع نفی می کنند، در حالی که بدیهی است که علم خدای تعالی به اشیاء قبل از حدوث ازلی است و امثال آن در قرآن کریم فراوان است اکنون به توفیق کسی که همه عنایات را تنها او می بخشد رمز این آیات را می گشاییم، شما در گذشته تفاوت بین رحمت رحمانیه و رحمت رحیمیه را فهمیدید و این که صفات دارای مراتب و اعتباراتی اند:

اعتبار و مرتبه اول: این است که صفت عین ذات می باشد معنای این که ذات به لحاظ این که ذات است از همه چیز کفایت می کند. به معنای این است که ذات موجود است نه به وجود، عالم است نه به علم، حی است نه به حیات، چنان که مولای ما امیرالمؤمنین در خطبه وسیله فرمود: علم وی به ادات و آلاتی نیست که بدون آن نتواند علم پیدا کند، بین وی و معلومش علمی دیگر نیست که به آن عالم به معلومش گردد.

اعتبار دوم: این که صفات حق تعالی متعددند و آنها عبارتند از: علم و قدرت و حیات و وجود و سمع و

بصر، در هر کدام از این صفات باید امری اعتبار شود که هر صفتی از آن در عرض صفت دیگر باشد. پس به ناچار باید ذات در عالم صفات به حجابی محجوب گردد، آن حجاب باعث تنوع و گوناگونی صفات می گردد و هر صفتی در عرض دیگری قرار می گیرد. این عالم، عالم تجلی اسم مستأثر به جلوه های صفات است.

اعتبار سوم: این است که هر صفتی مثلاً علم، ذاتی اسم مستأثر است، و به نادانی بدل نمی شود، لذا به این اعتبار به ذات «علیم» گفته می شود، و این اسم دلالت دارد که مبدأ اشقاق آن ذاتی موصوف است بدون اعتبار احتجاب آن به اسماء نوعیه ای که هر یک از آنها رب هر یک از انواع علوم متباینه اند.

اعتبار چهارم: احتجاب اسم مستأثر به این حجاب هاست پس به اعتبار یاد شده از وی به مثل اسم عالم تعبیر می شود، این اسم دلالت می کند که موصوف آن در صدد تنزل از قوه به فعل است بدون این که اعتبار بالفعل شدن آن شود، به طوری که می توان از فعلیت مبدا و از صدورش از موصوف و از وقوعش بر مفعول خبر داد به طوری که مفعول مصداق و محل انجام فعل در عرض مصداق دیگر می گردد.

اعتبار پنجم: فعلیت اسم مزبور به لحاظ یاد شده است، پس به این اعتبار می توان از موصوف خبر داد که مثلاً دانست و می داند، در حالی که در آن مراحل نمی توانستیم چنان خبری بدهیم، زیرا این مرتبه فعل است و قبل از صدور فعل از صدور آن از فاعل نمی توانستیم خبر دهیم، اگرچه مبدأ ذاتی موصوف بوده باشد. زیرا می دانید که اگر کسی ملکه فقاقت و اجتهاد را در بالاترین

مرتبۀ داشته باشد ولی مشغول اجتهاد و استنباط نشده باشد، نمی توان از او نفی علم کرد و نادانی را برای او ثابت کرد، بلکه علیم و عالم را برای او اثبات می کنیم و بدان حکم می نماییم، لذا می گوییم وی چون علیم و عالم است می تواند قضاوت کند، و هر چه که بر فقیه جایز باشد برای او ثابت است، و نیز می توانیم از او خبر دهیم که دانست و می داند، و یا همانند چنین خبرهای درباره او می توان داد.

اکنون که مطالب فوق را دریافتی پس اعتباری که اسم مستأثر بدان محتجب شده و لذا علم در عرض قدرت و دیگر صفات قرار گرفت. این اعتبار همان احاطه وی به مفاتیح اشیاء است، و آن وجودات ماهیات متمایز در عالم تمایز معلومات می باشد، این مرتبه همان مرتبه چهارم حقیقت نبوت است که در آیه شریفه: «وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ» (۲۲۳)؛ و به نزد او کلیدهای غیب موجود است که جز او کسی آن را نمی داند. به آن اشاره شده است، این مرتبه ای است که قابل اشاره وجودی جز در آن عالم نمی باشد، و او در هر شیء مفتاح همه مراتب و مبدأ همه عوالمش می باشد و جوهر همه عوارض آن همان مرتبه کتاب است، این مرتبه کتاب از همان خصال هفتگانه ای است که در روایت حضرت ابو عبدالله امام صادق علیه السلام و ابوالحسن بیان شد، در آنجا بیان کردند که هر چیز در آسمان و زمین به کمال نمی رسد مگر به مرتبه کتاب پس مرتبه کتاب مرتبه ای است که همه اشیاء در عالم الهی تعیین پیدا می کند و مرتبه غیب همه اشیاء است، آنگاه به

مشیت الهی و اراده و قدرت و قضا و اذن و اجل خداوند در عالم خلق متعین می گردد، بدون این که مراتب آن معین گردد و شئون آن معلوم شود، پس همه مراتب عالم اکبر در وی منطوی است، لذا در تعیین هر مرتبه و شأنی باید خصال هفت گانه اعمال گردد.

پس معنای علم خدا این است که خداوند مرتبه غیب اشیاء و معلوماتش را تمیز و تشخیص داد، ولی نه به این معنا که تمیز و تشخیص آنها به گونه ای باشد که در عرض شیء دیگر به این و آن اشاره شود و در عین حال خداوند احاطه علمی به آنها دارد، چنانکه مفاد آیه شریفه: «وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ» چنین است.

پس از این که تعبیر به «عنده» کرد برای فهماندن این است که اسم مستأثر وی بر آنها احاطه دارد، و از این که به «لا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ» به آن اشاره کرد تا بفهماند که تشخیص دادن مفاتح مزبور در آینده ویژه حق تعالی است، لذا هم اکنون تشخیص علمی ندارد و در ضمن دلالت دارد که معلومات حدوث پیدا می کنند، و در عین حال علم وی به آنها احاطه دارد، پس احاطه علمی حق تعالی به اشیاء مستلزم وجود آنها نیست و علت تامه برای تعیین آنها نمی باشد، بنابراین احاطه علمی نه در عالم الهی باعث تعیین آنهاست و نه در عالم خلق و هنگامی که در عالم حق - تبارک و تعالی - تعیین یافت به واسطه مشیت و اراده و قدر و قضا و اذن و اجل در عالم خلق تعیین می یابد، ولی در این مرحله

هنوز مراتب آن تشخیص نیافته و شؤون آن متعین نمی باشد.

آنگاه به آن هفت خصال الهی (مشیت و اراده...) تک تک مراتب تشخیص می یابند، بنابراین احاطه علمی حق با نفی علم در گذشته و آینده منافاتی ندارد.

مثالی برای احاطه علمی حق تعالی

اگر خواهی این مطلب را روشن نماییم: اقیانوسی را در نظر آور که همه مخلوقات گذشته و آینده تا انقراض دنیا از آن می نوشند، تا هنگامی که سهمی برای اهل مشرق و یا اهل مغرب جدا نشده آیا می توان به بخشی از اقیانوس اشاره کرد و گفت: آن سهم اهل مشرق و یا اهل مغرب است؟! و آیا می توان سهمیه ایشان را از دریا نفی کرد؟ و اگر سهمیه هر یک معلوم شد آیا می توان به آن اشاره کرد و گفت این سهم فلان اقلیم از مشرق و یا بهمان اقلیم مغرب است؟ آیا می توان سهم ایشان را نفی کرد؟ و نیز اگر سهمیه چنین اقلیم هایی معلوم شده باشد، ولی آیا می توان به آن اشاره کرد و گفت سهمیه فلان دولت و فلان ملت و فلان شهرها این است؟ و نیز اگر برای عده ای سهمیه جدایی در نظر گرفتند، تا هنگامی که سهمیه تک تک افراد جدا نشده آیا می توان به آن اشاره کرد و گفت سهم فلان و بهمان این است و نیز آیا می توان سهمیه ایشان را نفی کرد، پس تا هنگامی که زید از آن آب ننوشید نمی توان آن کاسه را سهمیه زید دانست، و نیز نمی توان سهمیه زید را از آن کاسه نفی کرد. زیرا سهمیه زید با توجه به این اسم از حدی که سهمیه وی برداشته انتزاع می شود، و نه از هویت آب، لذا

قصه در همه اشیای محدود چنین است و اصلاً تا زمانی که سهمیه زید معلوم نشده و به مشخصات ممیزه تشخیص نیافت نمی توان حکم به وجود آن کرد، اما می توان به آن احاطه کرد، زیرا احاطه به هویت ممکن است و لازم نیست هویت تشخیص های گوناگون پذیرفته باشد، پس مثال ما برای این بود که ممکن است احاطه بر چیزی ممکن باشد ولی آن چیز هنوز تعیین حدی پیدا نکرده باشد.

به عبارت دیگر: علم به هویت های اشیاء تعلق می گیرد و متعلق دانستن اشیاء در ماضی و مستقبل (علم و یعلم) دانستن اشیاء به مشخصات و تعینات است، بنابراین بین اثبات علم و بین نفی علم (در گذشته و آینده) تنافی ندارد، همین مطلب در خطبه حضرت علی علیه السلام به روایت کافی (۲۲۴) از فتح بن جرجانی آمده است وی گفت: من با حضرت ابوالحسن در یک مسیر حرکت می کردیم، تا این که فرمود: «کان ربّاً إذ لا مربوب، وإلهاً إذ لا مألوه، وعالمّاً إذ لا معلوم، وسمیعاً إذ لا مسموع؛ وی پروردگار بود در آن هنگام که هیچ مربوبی نبود، و معبودی بود که هنوز عابدان نبودند، و دانایی بود که هنوز دانسته ها محقق نبودند، و شنونده ای بود به هنگامی که شنیده ها نبودند. و تتمه ای در روایت دیگر از علی بن ابراهیم (۲۲۵) نقل شده و آن این است: «عالم إذ لا معلوم، وخالق إذ لا مخلوق، وربّ إذ لا مربوب؛ دانا بود در زمانی که هنوز معلوم نبود، آفریننده ای بود که هنوز آفریده ای نبود، پروردگاری بود که هنوز پروریده ای نبود. پس مراد حضرت اثبات مراتب چهارگانه این صفات برای حق تعالی است، و می خواهد نفی

تنزل آنها به مرتبه پنجم کند.

مرتبه پنجم مرتبه وقوع فعل از فاعل بر مفعول است، در این مرتبه می توان نفی صفات کرد در عین حال که مبدأ اشتقاق موصوف را برای او اثبات می کنید، چنان که در بنا و نجار مادامی که بنایی نکرده و سریر را نساخته می توان گفت که وی هنوز کاری نکرده و نفی این کار (یعنی مرتبه پنجم) مستلزم نفی مراتب چهارگانه نیست، و حتی مستلزم نفی یک مرتبه هم نیست. لذا ابو عبدالله امام صادق علیه السلام (در روایت کافی (۲۲۶) از ابوبصیر) به همین مطلب اشاره دارد: «قال سمعت أبا عبد الله يقول: لم يزل الله - عز وجل - ربنا والعلم ذاته ولا معلوم، والسمع ذاته ولا مسموع، والبصر ذاته ولا مبصر، والقدره ذاته ولا مقدور، فلما أحدث الأشياء وكان المعلوم وقع العلم منه على المعلوم والسمع على المسموع والبصر على المبصر والقدره على المقذور؛ پیوسته خدای - عز وجل - پروردگار ما بوده و علم عین ذات او بوده در حالی که هنوز معلوم نبوده و سمع ذات او بود ولی هنوز مسموع وجود نیافته بود و بصر عین ذات او بود و هنوز مبصری نبود و قدرت ذات او بود و هنوز مقدوری نبود، هنگامی که اشیاء را آفرید و معلوم تحقق یافت علم وی به معلوم و سمع وی به مسموع و بصر وی بر مبصر و قدرت وی بر مقدور تعلق گرفت».

پس مثال ما برای بیان همین مقدار خوب است گرچه مثال از جهات دیگر با مورد ما تفاوت دارد.

در چگونگی تعلق علم به حوادث آینده

و از اینجا ظاهر شد که کسانی که می گویند: خداوند دارای دو علم یعنی: ۱ - علم قدیم ۲ - علم

حادث می باشد، دچار اشتباه شدند و منشأ اشتباه ایشان توجه نکردن به مراتب اشیاء و تمیز ندادن حدود صفات و اعتبارات آنهاست و این که هر هیأتی به یک اعتبار غیر از اعتبار ملحوظ در هیأت دیگر است.

اکنون دلیل دیگر بر این مطلب که «متعلق علم هویت های اشیاء است و متعلق علم به ماضی و مضارع (علم و یعلم) مشخصات ممیزه اشخاص از یکدیگر است و نه مراتب و شؤون آنها» این است که همه ادیان اتفاق دارند که علم حق به اشیاء ازلی است و نیز خدای تعالی بعد از خلقت اشیاء به همه مراتب و شؤون آنها علم دارد، در این صورت چگونه دیگر اسماء و صفات از قبیل خالق و باری و مقدر و مدبر و مصور و موجد و سمیع و بصیر و خبیر و... تا هزار اسم مجال بروز دارند، معنای این که علم از صفات ذات است و آن را از خدای تعالی ازلا و ابدا نمی توان نفی کرد برخلاف دیگر صفات فعلی چیست؟ و نیز معنای این که همه موجودات در آسمان ها و زمین بر خصلت های هفت گانه علم و مشیت و اراده و قدر و قضا و اذن و اجل هستند چیست؟ اگر کسی گمان برد که می تواند این قاعده را نقض کند کفر ورزیده است. بلکه از عالم علیه السلام در روایتی که در کافی (۲۲۷) نقل شده و حدیث به اینجا رسید که فرمود: «فَللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى الْبَدَاءُ فِي مَا عِلْمٌ مَتَى شَاءَ...؛ خدای تعالی هر گاه بخواهد در آنچه می داند تجدید نظر می کند». یعنی بعد از تنزیل از عالم تمیز معلومات به عالم مشیت که عالم وجود کلی

است بداء را می پذیرید، نه در عالم تمیز معلومات.

خدای تعالی فرمود: «يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ» (۲۲۸)؛ خداوند آنچه را بخواهد محو کند و آنچه را بخواهد اثبات می کند، و امّ الکتاب به نزد حق تعالی است.

مراد این است که معلوماتی که به عالم مشیت رسیده را محو می کند و در همین عالم چیز دیگری را اثبات می کند، ولی در عالم تمیز معلومات محو صورت نمی گیرد، بلکه آنچه محو می شود و اثبات می گردد در آنجا وجود دارند و آن عالم ام الکتاب و لوح محفوظ است.

در معنای بداء

پس از آنچه یاد کردیم معلوم می شود که خدای تعالی در آنچه می داند بداء حاصل می کند، لذا می تواند اراده کند و محو کند و چیز دیگری را بخواهد و هرگاه خواست می تواند تقدیر نماید و می تواند محوش کند و چیز دیگری را بخواهد و هرگاه مقدر نمود می تواند قضا نماید و یا آن را محو کند و چیز دیگری را تقدیر نماید، و هنگامی که قضا به چیزی تعلق گرفت نیز می تواند آن را امضا کند و یا آن را محو کند و چیز دیگری را قضا نماید، و هنگامی که امضا کرد می تواند آن را در عالم عین ایجاد کند و یا آن را محو کند و چیز دیگری را معین نماید، و هنگامی که معین کرد و ایجاد نمود دیگر بداء نیست، پس معلوم در عالم تمیز معلومات بر عالم مشیت محیط است، و هر چه خواست آن چیز مصداقی از مصادیق و جزئی از جزئیات آن است، و همین مطلب در باب مشیت و دیگر عوالم از عالم های اراده و عالم قدر و عالم قضا

و عالم اذن و عالم اجل می آید، همه آنها محیط بر مادون بوده و به سان احاطه جنس عالی نسبت به جنس سافل و جزئیات اضافیه بر مادون محیطند، اگر متعلق علم اشیاء متعین می بود راهی برای بداء در آنچه خدا می دانست نبود تا خداوند به هر هنگام بخواهد آن را دگرگون کند، بلکه اصلاً توقف معلومات بر مشیت و دیگر خصال معنایی نداشت. زیرا علم به آن تعلق گرفته بود و نیازی به مراحل پایین نبود.

اگر گویی: لازمه سخن شما این است که اشیاء به طور متعین و مشخص برای خدای تعالی معلوم نیستند، بلکه بعد از وجود معلوم می گردند! گویم: اگر معلوم نبودن اشیاء نادانی و جهل خداوند است، ما از این گفته به خدا پناه می بریم، بلکه از این جنبه علم قبل از حدوث خداوند همانند بعد از حدوث آن است و حدوث اشیاء بر دانش خداوند نیافزود، زیرا دانستید خداوند در عالم صفات به آنها علم داشت. و اگر مراد از اینکه اشیاء برای خدا معلوم نبودند این است که اشیاء عینا و شخصا در نزد خداوند نبوده اند، (ما نه تنها قائل به آن هستیم بلکه) با این قول به خداوند تقرب می جوئیم، زیرا اشیاء مخلوق و حادثند، و بعد از پیاده شدن همه اسماء حسنی از قبیل صفات ذات و صفات فعل در آنها به مرتبه غیبت رسیده اند، ولی بنابر سخن شما باید اشیاء عینا قدیم و ازلی باشند و همه صفات فعلی از مرحله فعلیت خارج شوند، و هرگز بداء در آنها راه پیدا نکند، زیرا علم حق تعالی نمی تواند دگرگون شود.

اگر گویی: علم به اشیاء به معنای حضورشان

در نزد خداست لازمه آن قدم اشیاء نیست زیرا مراد از حضور اشیاء به نزد حق تعالی این است که برای خدا زمان ها تفاوتی ندارد و زمان ماضی و حال و آینده یکسان است و اشیاء زمانی در زمان وجود خود برای خدا حاضرند، گرچه در اعیان موجود نباشند، پس اگر اشیاء در زمانی موجود شوند و در زمانی نبوده اند منافات با حضورشان نزد حق تعالی ندارند.

گوییم: این سخن شما که در زمان گذشته و حال و آینده به نزد خداوند یکی است مورد پذیرش و مسلم است، ولیکن گوییم: آیا زمان آینده با همه حوادث شخصاً و عیناً در عالمی در عوالم موجود است؟ یعنی زمان آینده با حوادث به طور مشخص و معین قابلیت اشاره مثلاً در عالم الهی دارد و یا اینکه معدوم است و امکان اشاره ولو در عالم الهی و به اشاره الهی به آن نیست.

اگر گویی: زمان آینده مثلاً در عالم الهی موجود است بنابراین ازلی است و لازمه آن این است که در ازل با خداوند چیزی بوده است و اگر گویی در آن عالم به اشاره الهی نیز موجود نیست در این صورت چه چیزی در آن عالم به نزد خدا حاضر بود؟

پس روشن شد که علم حق تعالی عبارت از اسم مستأثر خداست، به عبارت دیگر اینکه علم خدا به حقایق و انیت های اشیاء که بر آنها اسم «شیء» اطلاق می شود احاطه دارد و بعد از وصول به مرتبه معلوم و تمیز از دیگر معلوماتی که در عرض آن است یعنی بعد از تنزل در مرتبه معلوم و در عالم الهی قابلیت اشاره در عالم خلق

پیدا می کند، بنابراین پس از اینکه مشیت و دیگر خصلت های هفت گانه الهی در اشیاء تاثیر گذاشتند و در عالم خلق موجود شدند شایسته اشاره در عالم خلق شدند، چنان که در شرح قول مصنف «وموضع الرساله» در شرح حدیث حدوث اسماء بیان شده است.

در این که ائمه مظهر علم خداوندند

و این مرتبه یعنی مرتبه معلومیت در عالم الهی و مرتبه غیب همه اشیاء به منزلت علم به دیگر مراتب در عالم خلق است و به غیر از حق تعالی هیچ کس بر این مرتبه احاطه ندارد، چنان که فرمود: «وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ» (۲۲۹)؛ و کلیدهای غیب نزد پروردگار است و جز او هیچ کس بر آن آگاهی ندارد». و این مرتبه یعنی مرتبه غیب همه اشیاء اولین مرتبه ظهور وجودات در عالم خلق و مرتبه مفتاح برای خلق است.

آنگاه بعد از تنزل آن به عالم مشیت که عالم وجود مطلق است ظرف و خزینه های علم آن محمد و آل طاهرین او علیهم السلام هستند، چنان که از کتاب خرائج (۲۳۰) از امام زمان علیه السلام نقل شده که درباره مفوضه از آن حضرت پرسیدند، فرمود: «ایشان دروغ گفتند، بلکه دل های ما ظرف مشیت خدای - عزوجل - می باشد، به هنگامی که خداوند بخواهد ما می خواهیم»، آنگاه آیه شریفه: «وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ» (۲۳۱)؛ نمی خواهید و اراده نمی کنید مگر اینکه خداوند بخواهد» را تلاوت فرمود. این همان غیبی است که خدای تعالی آن را به کسانی که از ایشان خشنود است اظهار می نماید، چنان که در کافی (۲۳۲) از امام باقر علیه السلام در سخن حق تعالی: «عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يَظْهَرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا إِلَّا مَنْ أَرَادَ مِنْ رَسُولٍ» (۲۳۳)؛ و برغیب خویش کسی را

آنگاه نمی کند مگر کسانی به سان پیامبران که از ایشان خشنود باشد. فرمود: به خدا قسم محمد صلی الله علیه وآله از جمله کسانی بوده اند که خداوند از ایشان خشنود بود. و در خرائج (۲۳۴) از امام رضا علیه السلام درباره این آیه آمده است: «پس رسول خدا مورد رضایت خداوند است و ما وارثان آن پیامبریم که خداوند وی را بر آنچه از غیب که می خواست آگاهانیده، به همین خاطر ما گذشته ها و آینده ها را تا روز قیامت فهمیدیم و این علمی است که خداوند خواسته که ایشان را در این سخن خویش بر آنها احاطه دهد. «وَلَا يَحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا شَرِبْنَا بِمَا شَاءَ...» (۲۳۵)؛ خداوند به معلوماتی که به ایشان رسیده و ایشان را بر آنها احاطه داده به مرتبه مشیت رسانده است.

و نیز سخن حق تعالی: «وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقِهِ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٌ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ» (۲۳۶)؛ در نزد او کلیدهای علم است که جز او نمی داند، و آنچه در خشکی ها و دریاهاست می داند، و هیچ برگ درختی نمی افتد مگر خداوند آن را می داند، و هیچ دانه ای در تاریکی های زمین نمی افتد و تر و خشکی نیست مگر این که او آنها را می داند. در اینجا خداوند احاطه به «مفاتیح الغیب» را ویژه خودش قرار داده است و جز او کسی نمی تواند آنها را از همدیگر متمایز سازد، آنگاه فرمود: هر دانه و تر و خشکی که از عالم غیبی که عالم تمیز معلومات است به عالم شهادت تنزل کرده است و به نامی نامیده شده

در کتاب مبین قرار دارد، یعنی: آشکار کننده عالم غیب از عالم شهادت و جدا کننده علم حق از عالم خلق و تفاوت و فرقان عالم وجوب از عالم امکان. و این که خدای تعالی فرمود: «وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ» (۲۳۷)؛ و همه اشیاء را در امام مبین شماره کرده ایم. خدای تعالی شمارش (و معلوم و مشخص کردن) همه اشیا را که امکان شمارش دارند و به نامی نامیده می شوند به امام مبین اختصاص داده است.

امام مبین کیست؟

امام مبین در برخی روایات به امیر المؤمنین علیه السلام تفسیر شده است، در معانی الاخبار (۲۳۸) از امام باقر علیه السلام از پدرش از جدش روایت شده که هنگامی که این آیه «وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ» بر رسول خدا نازل شد، ابوبکر و عمر از جایگاه خویش برخاستند و پرسیدند: یا رسول الله! آیا مراد از امام مبین تورات است، فرمود: خیر، پرسیدند: آیا مراد انجیل است؟ فرمود: خیر، پرسیدند: آیا مراد قرآن است؟ فرمود خیر، آنگاه گفت: امیر المؤمنین در این هنگام روی آورد، رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: امام مبین این است که خداوند علم همه اشیاء را در وی شماره کرده است.

و در احتجاج (۲۳۹) از پیامبر در حدیثی روایت شده است که فرمود: مردم! هیچ دانشی نیست که خدایم آن را به من آموخته باشد و من آن را به علی نیاموخته باشم و خداوند آن دانش را در من احصاء کرده است، و هر علمی که من آموختم در امام متقیان آن را احصاء و شماره کرده ام و هیچ دانشی نیست مگر این که من به علی آموختم» به هنگامی که اشیاء به عالم

مشیت که وعای آن محمد و آل طاهرین علیهم السلام آن حضرت هستند رسید. رسیدن به عالم اعیان موقوف بر تنزیل به عوالمی است که همه موجودات سماوی و زمینی منوط به آن هستند و می توانند بداء بپذیرند.

پس اخباری که دلالت دارد که ایشان علم گذشته و آینده و آنچه خواهد شد را دارند معنایش این است که علم نازل شده به عالم مشیت که محیط بر همه وجودات است که از آن به اضافه اشراقیه تعبیر می شود که ایشان وعای آنند آنگاه در هر سال سرّ عالم در عالم امام در شب های قدر بر او نازل می شود، آن عوالم سه گانه عبارتند از: عوالم مشیت، ارادت و قدر؛ و سه عالم دیگر باقی مانده یعنی عوالم قضاء در شب های جمعه و عوالم اذن در ایام و سپس در ساعاتی که اجل آنها رسیده بر ایشان نازل می شود. اجل آنها زمانی می رسد که خودشان شخصا در آن ساعات به عوالم خویش می روند، و یا در اوقات دیگری که خدای - عزوجل - آن را معلوم کرده و ایشان آن را می دانند، به آن عالم می روند.

در زیادت لحظه به لحظه علم امام

پس اخباری که بر نفی علم دلالت دارد نگاه به عدم بلوغ اشیاء و عدم تنزل آنها به آن عوالم در عالم امام دارد، مثل اخبار شب های قدر و اخبار شب های جمعه و اخباری که دلالت دارد که بهترین دانش های ایشان آن است که لحظه به لحظه نو می شود، و اخباری که نفی علم غیب از امامان می کند، مثل حدیث جاریه و اخباری که دلالت می کند که اگر دانش ایشان زیاد نمی شد علم ایشان پایان می یافت، و اخباری که دلالت می کرد

بر این که ایشان به هنگامی که بخواهند بدانند می دانند، و اخباری که دلالت دارد بر این که دانش برای ایشان باز شود و تفصیل می یابد و می فهمند و بسته و مجمل می شود و نمی دانند.

در شب قدر چه می گذرد؟

شاهد بر این دریافت و برداشت از روایات صحیح است، این روایات در کافی در تفسیر: انا انزلناه... آمده است، از جمله روایت ابی جعفر (۲۴۰) است که گفت: اولین آفریده خدای - جل ذکره - ليله قدر است، در این شب اولین پیامبر و اولین وصی اش را آفریده، قضایش بر این تعلق گرفت که در هر سال شبی باشد که تفسیر امور تا سال آینده در آن شب نازل شود، و هر کس انکار کند سخن خدای - عزوجل - را رد کرده است، آنگاه در ادامه حدیث (۲۴۱) را به اینجا رسانید که مردی به ابوجعفر (باقر) علیه السلام عرضه داشت: ای پسر پیامبر بر من خشم مگیر! فرمود: برای چه بر تو خشم نگیرم؟ گفت: از این پرسش که از تو خواهم پرسید، فرمود: بگو، گفت: خشم مگیر، فرمود: خشمگین نمی شوم، گفت از این که می فرمایید که در شب قدر فرشتگان و روح بر اوصیا نازل می شوند، مطالبی را که فرشتگان می آورند آیا آن مطالب را رسول خدا نمی دانست و یا می دانست و می دانید که رسول خدا در حالی وفات نموده است که هیچ دانشی از آن حضرت نبوده مگر این که علی آن را می دانسته است؟

ابوجعفر باقر علیه السلام فرمود: مرا با تو چه کار است چه کسی تو را به نزد من آورده است، مرد پاسخ داد: برای آموختن دین، قضای الهی مرا به نزد تو کشاند، فرمود: آنچه را

می‌گوییم دریاب؛ رسول خدا صلی الله علیه و آله به هنگام معراج فرود نیامد مگر این که خداوند - جل ذکره - علم گذشته و آینده را به وی آموخت، بسیاری از آن علوم کلی و اجمالی بودند، تفسیر آن امور اجمالی در شب قدر می‌آید، همچنین علی بن ابی طالب علیه السلام آن جمل از علوم را فهمید و تفسیر آنها نیز در شب قدر می‌آید، چنانکه با رسول خدا صلی الله علیه و آله چنین بوده است آن مرد پرسنده گفت: آیا آن علوم اجمالی به همراه تفسیر بود؟ پاسخ داد: آری ولیکن تفسیر آن با امر الهی در شب های قدر به پیامبر و اوصیاء می‌رسد که چنین کن و چنان نما، دلیل آن چیزی است که ائمه علیهم السلام می‌دانند، به ایشان دستور داده شده که چگونه عمل کنند، گفتم: این جمله را تفسیر نما. فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله از دنیا رحلت نفرمود مگر این که آن علوم کلی و اجمالی و تفسیرش را می‌دانست، پرسیدم: پس آنچه در شب های قدر نازل می‌شود علم به چه چیز است، پاسخ داد: امر و یسر در آن چه می‌دانست می‌باشد، آن مرد پرسید: بنابراین در شب های قدر دانشی جز آنچه می‌دانستند برای ایشان پدید نمی‌آید؟ پاسخ داد: درباره این مطلب مأمور به کتمان هستند، و تفسیر آنچه را که از آن پرسیدی جز خدای - عزوجل - نمی‌داند.

و نیز در تفسیر قول حق تعالی: «فِيهَا يَفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ» (۲۴۲) از ابوجعفر علیه السلام روایت شده (۲۴۳) فرمود: «در هر شب قدر برای ولی امر تفسیر امور هر سال نازل می‌شود، در آن چگونگی فرامین مربوط به خود وی

و مربوط به مردم بیان شده...» با این روایات مطالبی که ما درباره تفاوت بین مرتبه علم و علیم و عالم و مرتبه علم و یعلم بیان کردیم روشن می شود، و معلوم می گردد که بین اثبات علم و علیم و عالم و نفی علم و یعلم تنافی وجود ندارد.

بر مطالب یاد شده در این که خداوند آن علمی که به محمدصلی الله علیه وآله و آل طاهرین اوعلیهم السلام داده در مرحله مشیت الهی است اخباری که در بداء وارد شده دلالت دارد، از آن جمله روایت کافی (۲۴۴) به اسنادش به ابوبصیر از ابوعبدالله علیه السلام است که فرمود: خدای تعالی دارای دو علم می باشد: علم مکنون و مخزون که جز او نمی داند، و از این علم بداء حاصل می شود و علمی که به ملائکه و رسولان و پیامبران آموخته، ما از این دانش بهره وریم.

پس مراد از این که علم اول مخزون و مکنون است این است که آن علم به عالم مشیت نمی رسد، و مراد از این که خداوند علم دوم را به فرشتگان و رسولان و انبیا داده این است که معلومات در عالم مشیت الهی از همدیگر جدا شده و تمیز پیدا می کنند، عالم مشیت همان عالمی است که خزانه داران و وعای آن محمد و آل طاهرین اوعلیهم السلام هستند.

و از آن جمله روایت کافی (۲۴۵) به اسنادش از فضیل بن یسار است که گفت: از ابوجعفرعلیه السلام شنیدم که می فرمود: علم بر دو قسم است: علمی که در نزد خدا مکنون و مخزون است و خداوند هیچ مخلوقی را بر آن مطلع نگردانیده است، و علمی که خداوند به ملائکه و فرشتگان

و رسولانش آموخته است، پس علمی که خداوند به فرشتگان و رسولانش آموخته واقع خواهد شد و خود به دروغ نمی افتد، و فرشتگان و رسولانش به دروغ نمی افتند، و آن دانشی که در نزد خدا مخزون است، اگر بخواهد بخشی را فرو می فرستد، و بخشی را تأخیر می اندازد، و هر چه را بخواهد اثبات می کند. ما درباره علم مخزون توضیح دادیم که مراد علمی است که در عالم تمیز معلومات آنها را تفصیل داده است.

و اما دانشی که خداوند به فرشتگان و رسولان و انبیای خویش آموخته همان است که به عالم مشیت فرستاده است، این عالم از عوالم وجود کلی ایشان است که حتماً با تمام شئون خود به تدریج تا ابد ظاهر می شود، زیرا عالم مشیت برای بقا خلق شده و نه برای فنا، و لذا تعبیر روایت «سیکون» می باشد که دلالت بر تجدد تدریجی دارد، مگر این که مانعی از ناحیه عابد در اجرایش پیش آید.

این که امام فرمود: «و در نزد خداوند علمی مخزون است که برخی را مقدم داشته و فرو می فرستد... الخ» و نیز در روایت نخست فرمود: «علم مکنون مخزون که جز او آن را نمی داند و بداء از آن است». مراد این است که آن علم مبدأ بداء است، یعنی همه عوالمی که تحت آن هستند بداء را می پذیرند، ولی در خود آن بداء جاری نمی شود، زیرا این عالم، عالمی است که محو شده ها و اثبات شده ها در آن نگه داری می شوند و در آن از تغییر و دگرگونی محفوظند، برخلاف دیگر عوالم، پس علمی که به نزد خدا محفوظ است، یکی می باشد و آن لوح محفوظ است

و عوالمی که در آن محو و اثبات انجام می پذیرد چند عالم است.

بداء پیدایش علم تازه نیست

از اینجا معنای بداء و حقیقت آن روشن می شود، حقیقت بداء این است که مقدمات وجود شیء فراهم شود، اما مقدمات وجود دیگری بر آن سبقت می گیرد، نه این که علم تازه ای برای خدای تعالی فراهم آید، و خداوند از آن بسیار برتر است همین مطلب در آیه شریفه: «يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ» (۲۴۶) ظاهر است، در آیه خدای تعالی روشن نموده است که معلوماتی که امکان دگرگونی دارند و می توان معلومات دیگر در جای آنها نشانند آنهایی هستند که به عالم مشیت رسیده باشند و یا به عوالم پایین رسیده اند، نه این که در عالم تمیز معلومات تبدیل و دگرگونی راه یابد، زیرا معلوم محو شده و اثبات شده در عالم معلومات حضور دارند و قابل محو نیستند، بلکه هر چه بهره ای از وجود داشته باشد در آن عالم ثابت است، زیرا آن عالم، عالم ام الكتاب و لوح محفوظ است و عالم به آن حقایق الله است که علمش ازلی می باشد، و بین خدا و معلومش واسطه ای نیست، و از راه واسطه ای به معلوم علم پیدا نمی کند، بنابراین تبدیلی در ذات حق سبحانه راه پیدا نمی کند.

بنابراین آن علم پروردگار که به عالم مشیت صرفی که به اقتضای صرف رسیده و به عالم اعیان بدون بداء منتهی شده خداوند به انبیا و حجج داده و آنها را بر آن محیط گردانیده، این علم دارای شرایطی است که تفسیر آن در اوقات پیاده شدن آن می رسد چنان که تفصیل آن را بیان کردیم.

پس اگر ائمه علیهم السلام در اموری که در

آن بداء واقع شده خبر داده اند به لحاظ این بوده که آن معلوم در عالمی بوده که تفسیر آن هم به ایشان رسیده است، نه اینکه ایشان از امور محتوم غیر قابل بداء خبر داده باشند، چنان که حضرت علی بن حسین علیهما السلام در روایات عیاشی (۲۴۷) از زراره از علی بن جعفر از آن حضرت خبر داده که می فرمود: «لولا - آیه فی کتاب الله لحدثتکم بما یكون إلی یوم القیامه، فقلت: آیه آیه؟ قال: قول الله: «يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ»؛ اگر آیه ای در کتاب خدا نبود من از حوادث تا روز قیامت به شما خبر می دادم، پرسیدم کدام آیه بود؟ فرمود: خداوند آنچه را بخواهد محو می کند و اثبات می نماید و به نزد او امّ الكتاب است». به همین مضمون در بحار (۲۴۸) از احتجاج و امالی (۲۴۹) و توحید (۲۵۰) صدوق از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت شده، چنان که از قرب الاسناد (۲۵۱) از بزنی از امام رضا علیه السلام در حدیثی روایت شده و در آخر آن این بود که اباعبدالله و اباجعفر و علی بن حسین و حسین بن علی و حسن بن علی و علی بن ابی طالب علیهم السلام فرمود: «والله لولا آیه فی کتاب الله لحدثناکم بما أن یكون إلی أن تقوم الساعه «يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ»» (۲۵۲)

بنابراین روشن شد که مراد از اخباری که دلالت دارد بر اینکه بداء در آن علمی که به انبیا و ائمه علیهم السلام رسید راه ندارد آن علمی است که به عالم اعیان رسیده این عالم عالم فعلیت و عینیت است و آن علمی است که برای ایشان به تدریج و لحظه به لحظه

پدید می آید، این دانش بهترین دانش های ایشان است، چنان که در روایات فرموده اند، زیرا بدهاء به معنای یاد شده بعد از وقوع راه ندارد.

از آن جمله روایاتی است که در کافی (۲۵۳) در باب صحیفه و جفر و جامعه آمده و در آخر آن آمده است که گفت: پرسیدم دانش کدام است؟ فرمود: آنچه در شب و روز و واقعه ای بعد از واقعه دیگر و حادثه ای بعد از حادثه دیگر تا روز قیامت حاصل می شود آن علم است و در باب این که امامان، وارثان علم پیامبر خاتم و همه پیامبران و اوصیا هستند. و به اسناد کلینی (۲۵۴) و مفضل بن عمر روایتی آمده است که در آخر آن فرمود: این علم یعنی علم تورات و انجیل و زبور آن علم نیست، علم کامل آن است که روزانه و لحظه به لحظه حادث می شود.

و در آخر روایت دیگری (۲۵۵) از ابوبصیر آمده است: علم تنها آن علمی است که شبانه روز و روز به روز و لحظه به لحظه پدید می آید. و از آنچه بیان کردیم روشن می شود که سبب بدهاء پیدایش علم تازه ای برای خدای تعالی نیست، بلکه بدهاء ناشی از این است که خدای تعالی عادل است و برای ذات او هیچ تفاوتی ندارد، یعنی صفات متضاد که وجود یکی باعث عدم ضدش می شود در ذات باعث تفاوت نمی شود، زیرا خدای تعالی دارای صفتی نیست و او از صفات بی نیاز است. موجودیت او به وجود و علیم بودن او به علم و قوی بودن او به قدرت نیست، بلکه کمال توحید حق تعالی به نفی صفات است؛ و در فقره شریفه زیارت «ومجدّتم کرمه» و

در این باره تحقیق خواهیم کرد.

و چون صفات حق تعالی به لحاظ صفت اقتضای ظهور و تأثیر و افاضه دارد و عالم امکان، وجود صفات را بر نمی‌تابد و گنجایش آن را ندارد، به همین خاطر خلائق را اصناف گوناگون کرد تا هر کدام صفتی به صفات یا مرتبه‌ای از مراتب و یا شأنی از شؤون او را نشان دهد، انسان را آفرید و به او بیان آموخت به اینکه همه اسماء خویش را به او تعلیم داد تا اینکه صفت عدل که صفت جامع اوست گردد، چنان که مفاد آیه شریفه: «إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً» (۲۵۶) بر آن دلالت دارد، آنگاه آدم را آفرید، و به هنگامی روح خویش را به آدم دمید و به فرشتگان فرمود: بر آدم سجده کنند، و صورت انسانی را به خود نسبت داد و نه صور دیگر موجودات را، چنان که در کافی از امام باقر علیه السلام روایت شده و در شرح قول امام و عناصر الابرار خواهد آمد.

پس همه افراد و مصادیق انسان جامع همه صفات کمال است، گر چه به لحاظ کمیات مراتب گوناگون باشند، ولیکن هر کدام جامع تمام صفات هستند، منتهی هر کس به اندازه کمیت و بهره‌ای که از انسان بودن دارد از آن بهره‌ور است مثل قطره‌ها و جدول‌ها و چشمه‌ها و شطرها و دریاها نسبت به آب؛ بنابراین همان طور که قطره و دیگر مراتب آب در داشتن دیگر مراتب آب از قبیل روشن و مایع بودن و رطوبت و برودت شریکند و در عین حال در کمیت‌ها به حسب صفات گوناگونند، و همه مصادیق انسان نیز متصف به صفات انسانی هستند، البته صفات و

کمالات هر کدام به اندازه بهره ایشان از انسانیت و عمرها و روزی ها و عزت ها و ذلت ها و به شادی ها و اندوه ها و دانش ها و نادانی ها و غیر آنها تفاوت می کند، بنابراین هر کدام از این موارد خود دارای شرایط و موانعی است که برای رسیدن به اجل و تعیین در خارج مؤثرند، برخی از آنها نمی گذارند صفات اقتضایی داشته باشند و در مرحله اقتضاء جلوی آن را می گیرند و برخی در مرحله تأثیر جلوی آن را سد می کند و برخی شرط اقتضاء می باشند، بنابراین اگر از عالم تمیز معلومات به عالم مشیت تنزل یابند، به عالم اقتضاء صرف راه یافتند، تنها در زمانی که به عالم اراده و عالم قضاء و عالم اذن و عالم اجل برسند علیت آن حقایق و صفات کامل می شود و هم اکنون بیان کردیم که برای نزول آن به این عالم موانع و شرایطی وجود دارد و این موانع و شرایط همان اسماء منطوی در آنهاست.

پس اگر در اخبار ذکر شده که قطع رحم از عمر می کاهد و صله رحم بر عمر می افزاید، و صدقه و دعا بلا و امثال آن را دفع می کند پس هر کدام از ایشان برای بیان شرطیت و یا مانعیت هستند که نمی گذارند آن اقتضاء به این عوالم برسد، این عوالم در تمامیت و کمال علت آنها مؤثر است، زیرا افراد انسان مجاری صفات الهی اند، چنان که در آن معنای یاد شده بیان کردیم. «ولا حول ولا قوه إلا بالله العلی العظیم».

بنابراین اگر بدون هیچ گونه مرجحی از ناحیه قوابل، در برخی صفت رحمت و در برخی صفت غضب یا در برخی صفت هدایت و در برخی

صفت ضلالت پیاده شود بر خلاف عدل الهی است، بنابراین باید مرجحی از ناحیه نفس عبد باعث چنین تفاوت هایی گردد تا مردم بر خداوند حجتی نداشته باشند، چنان که خدای تعالی فرمود: «مَنْ كَانَ يَرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصِيغُ لَهَا مِنْ سَدْحِهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ كَانَ سَعِئُهُمْ مَشْكُورًا كَلَّا نُمَدُّ هَؤُلَاءِ وَهَؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا» (۲۵۷)؛ هر کس دنیای عاجل را خواهد، برای وی آنچه را بخواهیم و برای کسانی که بخواهیم دنیای عاجله می دهیم، و آنگاه برای وی دوزخ قرار خواهیم داد که مذمت شده و هلاک شده در آن وارد می شود و هر کس آخرت خواهد و برای آن تلاش در خور نماید و مؤمن به آن باشد تلاش اینان مورد تقدیر قرار گرفته، ما به همه امداد نماییم، و این عده از عطای پروردگار برخوردارند و عطای پروردگار ممنوع نیست».

اکنون که برای شما روشن شد که بداء ناشی از خدای تعالی است و لازمه آن دادن حق هر صاحب حقی به وی و پیاده کردن هر صفتی در موردش می باشد، چنان که مولای ما - عَجَّلَ اللَّهُ فَرَجَهُ الشَّرِيفِ - در دعای افتتاح (۲۵۸) فرمود: «وَأَيُّقُنْتُ أَنَّكَ أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ فِي مَوْضِعِ الْعَفْوِ وَالرَّحْمَةِ، وَأَشَدَّ الْمَعَاقِبِينَ فِي مَوْضِعِ النِّكَالِ وَالنَّقْمَةِ، وَأَعْظَمَ الْمُتَجَبِّرِينَ فِي مَوْضِعِ الْكِبْرِيَاءِ وَالْعِظْمَةِ؛ مَنْ يَقِينُ دَارِمٌ كَيْ تُوَدَّرُ جَايْغَاهُ عَفْوٌ وَرَحْمَةٌ، أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ وَدَرُ جَايْغَاهُ عِقَابٌ وَنَقْمَةٌ بَسِيَّارٌ عَذَابٌ كُنْدَهُ أَيْ وَدَرُ جَايْغَاهُ كِبْرِيَاءٌ وَعِظْمَةٌ مِنْ عِظْمَةِ بَزْرُوكٍ تَرِيْنٌ جَبَارَهَا هَسْتِي» یعنی تو همه صفات کمال را در خود جمع کردی و

هر کدام را در جایگاه خود مظهري.

به همین خاطر بسیاری از اخبار بحار (۲۵۹) از توحید از زراره از یکی از دو امام باقر و صادق علیهما السلام روایت شد که فرمود: «ما عبد الله - عزوجل - شیء مثل البداء؛ هرگز خداوند به چیزی مثل بداء عبادت نشده».

و نیز در همان کتاب از توحید (۲۶۰) از هشام بن سالم از ابی عبد الله علیه السلام روایت شده که آن حضرت فرمود: «خدای تعالی به چیزی همانند بداء بزرگ داشته نشده است» زیرا بنده هرچه در طاعت بکوشد خود را مقصر می یابد همین معنا در بسیاری از روایات آمده است.

از جمله سخن امام سجاده علیه السلام در صحیفه است (۲۶۱) فرمود: «ولا يبلغ مبلغاً عن طاعتك وإن اجتهد إلا كان مقصراً دون استحقاقك بفضلک فاشکر عبادک عاجز عن شکرک و اعبدهم مقصر فی طاعتک؛ بنده به هر درجه ای از تلاش در طاعت تو کوشد به قله طاعت تو نرسد و از ادای آنچه که تو به خاطر فضلت مستحق آن هستی مقصر است، پس سپاس گذارترین بندگانت از سپاسگذاری تو ناتوان است و عابدترین آنها در طاعت تو مقصر است».

و خدای تعالی فرمود: «وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ» (۲۶۲)؛ کسانی که آنچه آورده اند را تقدیم کرده اند و در حالی که دل‌های ایشان ترسان است، ایشان به سوی پروردگارشان باز می گردند. پس هنگامی که خود را مقصر یافت خالی نیست که احساس تقصیر ناشی از این است که یا از عدالت خداوند می هراسد و از اینکه خداوند نعمتهای فراوان در ابتدا در اختیارشان قرار داده شده که باعث فوز و رستگاری و پیروزی وی در دنیا و آخرت شده می هراسد که

به دلیل گناهایی که از او به ظهور پیوسته خداوند او را به همان شقاوتی که او را رهانیده بازگرداند، و سعادت او به شقاوت بدل گردد و لذا پیوسته توبه کرده و زاری می کند و از گناهانش استغفار می نماید و انابه می کند، آیا یوسف صدیق را نمی نگرید که می فرماید: «وَمَا أُبْرِي نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي» (۲۶۳)؛ من خویشتن را تبرئه نمی کنم و پاکیزه نمی دانم، زیرا نفس بسیار به بدی ها امر می کند مگر پروردگارم رحمت آورد».

آیا دعاهای صحیفه از قبیل استفاده از شیطان و مکارم الاخلاق و دیگر دعاها را در این زمینه نخوانده اید؟

در پیمان هایی که از انبیاء گرفته اند

از اینجا روشن شد که راز این خبر دانسته می شود که: خداوند هیچ پیامبری را به نبوت مبعوث ننموده مگر اینکه از او سه پیمان گرفته: ۱- اقرار به بندگی ۲- دست کشیدن از امداد خدایان دیگر ۳- و اینکه خداوند آن چه را بخواهد به جلو می اندازد و بخواهد آن چه را به تاخیر می اندازد. چنان که در توحید صدوق و تفسیر عیاشی از محمد بن مسلم از امام صادق و غیر ایشان روایت شده است، به همین خاطر رسول خدا به همان گونه که خدایش فرمود: «مَا كُنْتُ بِدَعَاٍ مِنَ الرُّسُلِ وَمَا أُدْرِي مَا يَفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ إِنَّ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَى إِلَيَّ وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ» (۲۶۴)؛ من بر خلاف دیگر پیامبران نیستم و نمی دانم که با من چه رفتاری می شود و نمی دانم با شما چه می کند، جز از آن چه که بر من وحی می شود پیروی نمی کنم، من جز ترساننده روشنگر نیستم». چگونه خردمند از اینکه تنها توانسته بدون گناه و بی

عیب به نزد پروردگارش رسیده می تواند آرام یابد در حالی که بنده ای مملوک نیش نیست و بر هیچ چیز توانایی ندارد، آیا گناهی از این بزرگ تر و زشتی از این سزاوار ملامت تر که خویش را می بیند، و بر مولای خود ادعای حقی می نماید، و یا اینکه گمان می کند که حقوق مولایش را ادا کرده، و پس از آن مستحق کرامت و عطوفت وی شده است؟ چگونه کسی که چنین گناه بزرگی از او سر زده امید نجات و رهایی دارد و از عدالت احکم الحاکمین و جزا دهنده و روز جزا نمی هراسد و به کارهای خویش اعتماد می کند و به فضل او میل نمی کند؟ چگونه به طاعت های خویش دلخوش می شود ولی به غفران و بخشش او میل نمی نماید در حالی که امام سجاده علیه السلام و آقای عبادت کنندگان فرمود: «ولست أتکل فی النجاه من عقابک علی أعمالنا، بل بفضلک علینا، فإنّک أهل التقوی والمغفره، اللهمّ إنّنا نعوذ بک من شرّ أنفسنا فأعدنا ونستغفرک فاغفر لنا ونستعصمک فیما بقی من أعمارنا فاعصمنا، فإنّا عیبک نتقلّب فی قبضتک ولا حول ولا قوه إلّا بک و صلّی اللّٰه علی محمد وآله الطاهیرین (۲۶۵)؛ خدایا من در نجات در عقاب بر اعمال خویش تکیه نمی کنم، بلکه امیدم به فضل توست، زیرا تو اهل تقوا و اهل آمرزشی! خدایا ما از شر نفوس خویش به تو پناه می بریم پس به ما پناه ده، خدایا به درگاه تو استغفار می کنیم پس ما را بیامرزد و در بقیه عمر خویش از تو خواهانیم که ما را از گناه مصون بداری، پس به ما عصمت بده! ما بندگان تو هستیم در دست تو به این سو

و آن سو رویم، نیرو و توانی جز از تو نداریم، و درود خدا بر محمد و آل پاکش باد!».

و مُنْتَهَى الْحِلْمِ

و مُنْتَهَى الْحِلْمِ

مراد از منتهای یک چیز غایت آن است که بعد از آن خبری از آن چیز نیست. مراد از «حلم» عقل و جمع آن احلام است، لذا در گفتار خدای تعالی: «أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَخْلَامُهُمْ بِيَدَا أُمَّ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ» (۲۶۶)؛ آیا خرد ایشان چنین بر ایشان حکم می کند یا اینکه ایشان گروهی طغیان کنند» معنایش عقل است.

در معنای عقل و خرد

عقل رویی به سوی حق تعالی دارد و به این اعتبار به آن عقل گویند، زیرا عقل به معنای منع است و عقل حجاب خداست که مردم از حریم او دور می کند تا چیزی را که لایق عزت و جلال و روی گرامیش نیست نیاورد. بنابراین عقل مرتبه ای از وجود به اعتبار تنزل به عالم کثرت به عنوان آلیت است و او اسم الله است.

به همین خاطر مولای ما ابوالحسن موسی بن جعفر علیهما السلام در روایت اصول کافی (۲۶۷) فرمود: ای هشام! شکیبایی بر وحدت علامت نیروی عقل است، پس هر کس در زمینه خدا تعقل کند از اهل دنیا دوری می گیرند یعنی: هر کس حجاب بین خود و خدا را بر دارد، و اموری را که لایق بلندی عزتش نیست از آن درگاه دور کند وی کسی است که انحصار کمالات را در وی ادراک کرده و فهمیده است که ماسوای او ناقصند، لازمه این ادراک اعتزال و دوری از مردم است، و انس خویش را تنها به خدا مقصور می کند و نیز فرمود (۲۶۸): ای هشام! خداوند انبیاء و رسولانش را به سوی بندگانش نفرستاد مگر به این هدف که بندگان از خدا حقایق را تعقل کنند و بهترین پذیرندگان دارای بهترین معرفت هستند، و داناترین ایشان به

امر خدا عقلی بهتر و کامل تر دارد و درجه آن ها در دنیا و آخرت برتر است.

و عقل را رویی به خلق است، و به این اعتبار به آن حلم می گویند، و لازمه آن ضبط و حفظ نظم به هنگام هیجان، خشم و آرامش است.

البته این معانی را در معنای حلم آورده است و در واقع معانی حلم نیستند، بلکه استعمال حلم در این معانی استعمال در لوازم آن است مؤید آن روایت نبوی (۲۶۹) است که در پاسخ برخی از حواریانش که از عقل پرسید فرمود: «فینشعب من العقل الحلم، ومن الحلم العلم، ومن العلم الرشده، ومن الرشده العفاف، ومن العفاف الصیانه، ومن الصیانه الحیاء، ومن الحیاء الرزانه، ومن الرزانه المداومه علی الخیر، ومن المداومه علی الخیر کراهه الشرّ، ومن کراهه الشرّ طاعه الناصح، فهذه عشره أصناف من أنواع الخیر، ولكل واحد من هذه العشره الأصناف أنواع...؛ از عقل حلم منشعب می گردد، و از حلم علم و از علم رشد و از رشد عفاف و از عفاف صیانت و از صیانت حیاء و از حیاء رزانت و سنگینی و از وقار و رزانت مداومت بر خیر و از مداومت بر خیر بد داشتن شر و از بد داشتن از شر پیروی از ناصح است، اینها ده صنف از انواع خیرند، و هر کدام از این ده صنف دارای انواعی اند...».

پس چون حقیقت عقل به طور کلی حقیقت محمدیه الهیه است که صادر اول در هر موجود است، و او کتاب خداست که خداوند به دست خویش آن را نوشته است، که در آن کتاب آیات محکم موجود است، و همین آیات محکم، عقل است که

در مقابل آن جهل است و جهل آیات متشابه می باشد، پس عقل به طور مطلق همانست که گفته شده که اولین موجودی است که خداوند آن را خلق کرده و در عرض وی موجودی نیست، و آن عقلی که در عرض جهل و شیطنت قرار دارد، آن چیزی است که به عالم کثرت تنزل کرده و به عنوان معنای آلی حرفی اسم الله است که در عرض آن طاغوت قرار دارد.

به همین خاطر در مرفوعه ای که در کافی (۲۷۰) روایت شده و به امام صادق می رسد گفت: «من از آن حضرت پرسیدم که عقل چیست؟ فرمود: «ما عبد الرحمن واكتسب به الجنان قال قلت: فالله في معويه؟ فقال: تلك النكراء، تلك الشيطنة وهي شبهة بالعقل وليست بالعقل؛ عقل آن است که پروردگار رحمن به آن عبادت شود و بهشت به آن کسب گردد. راوی گفت: از آن حضرت پرسیدم: پس آن عقلی که در معاویه بود چیست؟ پاسخ فرمود: آن نکراء است، آن شیطنت می باشد که شباهت به عقل دارد و عقل نیست». در این کتاب روایات فراوانی است که عقل را با جهل مقابل قرار داده است و برای این معنا به خواست خدا تحقیقی بیشتر داریم و آن در ضمن جمله آن حضرت «و ذوی النهی» می آید.

پس اسم «الله» به اعتبار این که حجاب و مانع از حریم خدای تعالی است همان عقل می باشد، و همین عقل به اعتبار این که به مراتبش به عنوان آلیت و حرف بودن تنزل می کند «حلم» می باشد (یعنی اسم الله به اعتبار تنزل مزبور حلم) است، و چون آل محمد صلی الله علیه و آله مظاهر کلی

آن اسم مبارک هستند، پیروان ایشان مظاهر جزیی آن هستند به همین خاطر امامان پاک منتهای حلم و رسول الله نیز منتهای امامان است، زیرا بیان داشتن که ایشان مظهر حقیقت الهیه محمدیه هستند.

وَأُصُولُ الْكَرَمِ

وَأُصُولُ الْكَرَمِ

اصول جمع اصل است، و اصل پایه ای است که شیء بر آن بنا می شود.

و در معنی کرم گفتند: سخاوت نفس در مسیر آنچه دوست می دارد، و تحقیق این است که کرم صفت ویژه ای نیست، بلکه صفت هر امر خوب و پسندیده ای است که در نوع خود برتر است، و لذا در مورد همه اشیاء وصف کرم می آید.

چنانکه خدای تعالی فرمود: «إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ» (۲۷۱) و یا فرمود: «كِتَابٌ كَرِيمٌ» (۲۷۲) و یا فرمود: «زَوْجٌ كَرِيمٌ» (۲۷۳) «وَمَقَامٌ كَرِيمٌ» (۲۷۴) و «رَسُولٌ كَرِيمٌ» (۲۷۵) و «مَلَكٌ كَرِيمٌ» (۲۷۶) و دیگر موارد.

در این مقام مراد از کرم این است که ایشان مبنای خوبی هر چیز و برتری و جودت نوع هستند، و اگر رسولانی بر دیگر رسولان برتر شدند برتری ایشان تنها از این است که در ولایت ایشان بر آنها سبقت گرفتند، و هیچ فرشته ای از فرشتگان و نه آسمان و نه ستارگان و نه زمین و نه آب و نه سبزی و نه درختی و نه میوه ای و نه موجود اهلی و نه وحشی و نه پرنده ای و نه غیر آنها بر دیگر افرادشان تفوق پیدا نکردند، مگر این که در ولایت ایشان بر دیگران پیشی گرفتند، هر نبی و یا رسولی که بر دیگران در پذیرش ولایت ایشان سبقت گرفت از پیامبران اولوالعزم گردید، و اگر فرشته ای در این زمینه جلو افتاد از مقربان گردید و از آنها

آب گوارا شد و همین طور در سایر مظاهر هستی، چنان که همین معنا در روایات وارده و در عرض ولایت امامان بر همه موجودات آمده است هر کس تفصیل بیشتری خواهد به کتاب امامت بحارالانوار مراجعه کند.

و در کافی (۲۷۷) از زراره از حرمان از ابو جعفر علیه السلام روایت شده که فرمود: «إِنَّ اللَّهَ - تَبَارَكَ وَتَعَالَى - حَيْثُ خَلَقَ الْخَلْقَ، خَلَقَ مَاءً عَذْبًا وَمَالِحًا أَجَاجًا، فَاَمْتَرَجَ الْمَاءَ، فَأَخَذَ طِينًا مِنْ أَدِيمِ الْأَرْضِ فَعَرَكَهُ عِرْكَاً شَدِيداً، فَقَالَ لِأَصْحَابِ الْيَمِينِ وَهُمْ كَالذَّرِّ يَدْبُونَ: إِلَى الْجَنَّةِ بِسَلَامٍ، وَقَالَ لِأَصْحَابِ الشَّمَالِ: إِلَى النَّارِ وَلَا أَبَالِي. ثُمَّ قَالَ: «أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ؟! قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ»؛ خدای تعالی به هنگامی که خلق را آفرید، آب گوارا و آب شور تلخی آفرید، پس این دو آب درهم آمیختند، پس گلی از سطح زمین برداشت و آن را سخت در هم تکانید، و به اصحاب یمین که همانند مورچگانی بودند و می جنبیدند فرمود: با سلامت به سوی بهشت درآید و به اصحاب شمال فرمود: به سوی جهنم روید، و باکی از آن ندارم، آنگاه فرمود: آیا من پروردگار شما نیستم، پاسخ دادند: آری شهادت دادیم، شما را بر حذر می داریم از این که روز قیامت بگویید که ما از این غافل بودیم».

میثاقی که خدا از پیامبران گرفت چه بود؟

در ادامه همین روایت فرمود: آنگاه خدای تعالی از پیامبران میثاق گرفت، و فرمود: آیا من پروردگارتان نیستم و این رسول من محمد و این علی امیرمؤمنان نیست؟ پاسخ دادند: آری، در اینجا برای ایشان نبوت ثابت شد. و از پیامبران اولی العزم میثاق گرفت و فرمود: آیا اقرار می کنید که من پروردگار

شما و محمد رسولم و علی امیرمؤمنین و اوصیای آن حضرت والیان بر امرم و خزینه داران دانشم را برای یاری دین خویش و اظهار دوستم و انتقام از دشمنانم تا به رغبت و یا کراهت عبادت کردم اختیار کردم؟

پاسخ دادند: پروردگارا! ما اقرار کردیم و شهادت دادیم و حضرت آدم انکار نکرد و اقرار نیز نمود، پس عزم برای این پنج تن در باب حضرت مهدی علیه السلام ثابت شد، و حضرت آدم عزمی بر اقرار نداشت، و لذا خدای تعالی فرمود: «وَلَقَدْ عَاهَدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلِ فَنَسَىٰ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا» (۲۷۸)؛ ما قبلاً با آدم پیمان بستیم ولی او را دارای عزم نیافتیم. امام فرمود: پس آدم واگذاشته شد آنگاه آتشی افروخت و به اصحاب شمال فرمود: در آن آتش روید. از آتش هراسیدند، و به اصحاب یمین فرمود: وارد آتش شوید به داخل آن رفتند، آتش بر ایشان خنک و آرام شد، پس اصحاب شمال به خداوند عرضه داشتند: پروردگارا! این بار از ما در گذر و اقاله نما! فرمود: من اقاله کردم، پس بروید و داخل آتش گردید، از آن در هراس شدند، در آنجا بود که طاعت و ولایت و معصیت ثابت شد.

دلیل دیگر بر آن معنایی که در کرم گفتیم این گفتار حق تعالی است که فرمود: «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبُرِّ وَ الْبُحْرِ وَ رَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا» (۲۷۹)؛ ما بنی آدم را گرامی داشتیم و ایشان را در خشکی و دریا حمل کردیم و غذاهای پاکیزه روزی ایشان کردیم و بر بسیاری از مخلوقات تفضیل و برتری دادیم.

روشن است که فضیلت

انسان بر دیگر اصناف خلق به خاطر این است که انسان همه اسماء حسنی را در خود جمع دارد، اما دیگران چنین نیستند، و به همین خاطر انسان بهترین و گرامی ترین مخلوقات گردید، شاهد دیگر برای معنای کرم آیه شریفه در حکایت از گفتار ابلیس است که فرمود: «قَالَ أَرَأَيْتَكَ هَذَا الَّذِي كَرَّمْت عَلَى لَيْسَ أَخْرَجْتَنِي إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لِأَخْتِنِكَ ذُرِّيَّتُهُ إِلَّا قَلِيلًا» (۲۸۰)؛ ابلیس گفت: آیا نظر تو این است که آدم را بر من گرامی داشتی، اگر مرا تا روز قیامت عمر دهی فرزندان او را گمراه کنم جز اندکی را».

وَقَادَةَ الْأُمَمِ

وَقَادَةَ الْأُمَمِ

قاده جمع قائد است، و قائد سپاه، سردار آن و قائد کاروان، تدبیر کننده امور آن است، و «امم» جمع است و بر واحد اطلاق می شود در آیه شریفه فرمود: «إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ» (۲۸۱)؛ همانا ابراهیم امت پرستنده خدا بود». مراد از امت در اینجا مرد جامع خیر است. چنان که امت بر جمع نیز اطلاق می شود خدای تعالی فرمود: «وَيَوْمَ نَبَعَثُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا» (۲۸۲)؛ روزی که از هر امتی گواهی را برانگیزانیم». توضیح این مطلب و مطلب بعدی و بیان آن مرتبه و مرتبه بعدی متوقف بر بیان مقدمه ای است، پس با استناد به خدا که عهده دار هدایت است.

در سرّ و علانیه محمد و آل محمد

گویم: در شرح سخن امام «یا اهل بیت النبوه» بیان کردیم که حقیقت نبوت اولین تجلیات حق تعالی است و دارای مراتب غیبی و مراتب شهودی است و این که اولین تعیین آن در عالم حق تعالی مرتبه رسیدن به عالم تمیز معلومات و یاد شدن آن در عوالم الهی است که عالم تمیزانیات یعنی وجودات و شناخت آنها و تمیز مفاتیح الغیب است که خدای تعالی خود به تنهایی بر آن احاطه دارد و آن اسمی است که آن را هیچ فرشته مقرب و پیامبر مرسل نمی داند، و همه این مفاتیح در این عالم به لحاظ این که از خداوند بدون هیچ واسطه ای متأثرند با همه مساویند، و مبدای همه آنها خداست و بازگشت آنها نیز به سوی خداست، گرچه درجات آنها با همدیگر متفاوت است و برخی بالاتر از برخی دیگرند، و حقیقت پیامبر ما محمد مثل اعلی و مصداق کامل و آینه حاکی از همه مراتب آن حقیقت

بوده و محیط به همه شئون آن است، و بر همه آن تفوق و برتری دارد، و حقایق اهل بیت آن حضرت نیز بعد از حقیقت آن حضرت بر آنها احاطه و برتری دارند، زیرا ایشان از رتبه اعلاى حقیقت محمدیه خلق شده و دیگر انبیاء و رسولان و صالحان و دوستداران اهل بیت و پیروان ایشان از مرتبه پایین آن خلق شده اند، پس ایشان اصل آن حقیقت و دیگران شاخه های آن هستند.

سپس این که این مفاتیح شئون حقیقت محمدیه الهیه بوده و نور همه اشیاء و مبدای همه خیرات و ستر همه موجودات و ظل همه اشیاء هستند که در آیه شریفه به آن اشاره شده است خدای تعالی فرمود: «أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا» (۲۸۳)؛ آیا ندیدی که چگونه پروردگارت سایه را گسترانیده و اگر می خواست آن را ساکن قرار می داد. و فرمود: «وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ» (۲۸۴)؛ برای خدا کسانی را که در آسمانها و زمین هستند به میل و یا با بی میلی سجده می کنند، و سایه های ایشان در صبحگاهان و شامگاهان سجده می نمایند.

و فرمود: «أَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَيَّؤُوا ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ»؛ آیا به موجوداتی که خداوند خلق نمود نمی نگرند که سایه های ایشان از راست و چپ برای خدا سجده می نمایند در حالی که خضوع و خشوع می کنند».

پس محمد و آل طاهرین علیه السلام او دارای سرّ و علانیه ای هستند، سرّ آنها این است که مبدای همه موجودات و همه کسانی که در آسمان و

زمین به طوع و یا کره سجده می کنند می باشد، زیرا در این سرّ عالم اکمل منظوی است و اسماء ارکان آن را پر کرده است، چنان که تفصیل آن در سخن آن حضرت «و موضع الرساله» بیان شده است، پس در این سرّ حقیقت نبوت و ولایت مبدای هر موجود تحقق دارد، بلکه این سرّ نهایت ندارد، البته این سرّ نسبت به محمد و آتش علیه السلام به سان قطره ای در کنار اقیانوس است، و به این مرتبه، ایشان شفیعان مخلوقات مرئی و غیر مرئی اند.

مرتبه علانیه آل محمد و موجودات و تعینات ایشان است که در عرض دیگر تعینات در عالم مفاتیح هستند که بیان نمودیم که آنها جامع همه مراتب خلقند، زیرا ایشان آینه تمام نمای حقیقت محمدیه الهیه اند، و این مرتبه خویش شاهدان و حجج بر خلقند، و میثاق ولایت ایشان را از انبیاء و دیگران در عالم ذر گرفتند، چنان که از ایشان علیه السلام و از همه خلایق به آن مفاتیح غیبیه میثاق ربوبیت گرفتند چنان که آیه ذیل به آن اشاره دارد: «وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ...» (۲۸۵)؛ به هنگامی که پروردگارت از فرزندان آدم از پشت های آنها از ذریه ایشان پیمان گرفت، و ایشان را شاهد خویش قرار داده به این که آیا من پروردگارتان نیستم؟!... ظهر و پشت چیزی آن جنبه غایب اوست به همین خاطر به (پشت) ظهر گفتند، و ذریه و فرزندان از ذر گرفته شده و به این علت به ذریه ذریه گفتند که از ریشه های خود انتشار یافتند مراد مراتب و شؤون منتشره بنی

آدم است.

مراد از این آیه این است که: به یاد آور و یا به یاد دیگران بیانداز به هنگامی که پروردگار تو از غیب هر آدم و مراتب شهودش پیمان گرفت و ایشان را شاهد بر خودشان قرار داده که هر چه دارند از خداوند به آنها داده شده و از ایشان کاری بر نیامده است و خدای تعالی در ملک و ابداء و آفرینش همه منفرد است، پس ایشان شهادت دادند و اعتراف به ربوبیت به واسطه آن مفاتیح کردند به این که ایشان بندگان خاضع و خاشعند نمی توانند برای خویش سود و زیان و زندگی و مرگ و نشوری داشته باشند مگر به واسطه خدا، این اقرار و اعتراف بر ایشان حکم می کند که باید ایشان همه نعمت های خدا که از فضل و کرم خویش به ایشان داده را در راه اراده الهی صرف نمایند نه اراده خویش، و مرگ ایشان نیز در قبضه اوست.

آنگاه ایشان را بر خودشان شاهد کرده که آیا محمد رسولم و علی امیرمؤمنان نیست؟ این مطلب را از خودشان شاهد گرفته و آن شاهد در خود آنها موجود بوده است، به این که عالم موجود مطلق که کتاب بندگان است که خداوند به دست خویش آن را نوشته و سرّ محمد در ایشان است و نیز این جهت را از خود ایشان شهادت گرفته چه این که عالم وجود نوری که مرتبه سرّ الله و سرّ علی امیرالمؤمنین و آیه محکم از کتاب می باشد در ایشان موجود است، بنابراین میثاق نبوت و ولایت را به خاطر این که در خود ایشان شاهد بر آن موجود است گرفت، عده ای اقرار

کردند؛ و عده ای انکار کردند البته همه اقرار به بندگی کردند و به همین خاطر به مقتضای اعتراف به عبودیت خدای تعالی بر ایشان لازم شد که عالم وجود خویش را در اداره مالک خویش به کار گیرند، و نه اراده خویش پس کسانی که اقرار به نبوت و ولایت ایشان نمودند به نبوت رسیدند، آنگاه ایشان را بر جامعیت ولایت شاهد گرفت و از این شهادت از ایشان اقرار به مهدی - که بر او و پدران او درود باد - گرفت، پس هر کس اقرار کرد و شهادت داد و انکار نکرد عزیمت برای وی ثابت گردید.

آنگاه ایشان را بر مراتب ولایت با همه ملکات و افعال و آثار و غایات شاهد گرفت و به ایشان فرمان داد که در نار عبودیت داخل شوند، مراد از این نار فانی شدن بنده با همه داده های خدا در جنب معبود و مرگ با تمام وجود در قبضه مولی است مراد از فتنه در آیه شریفه همین است: «الْم أَحْسَبَ النَّاسُ أَنْ يَتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ» (۲۸۶)؛ الم. آیا مردم گمان برند که با گفتن این که ایمان آوردیم رها می شوند و آزموده نمی گردند؟ و نیز در این آیه شریفه: «مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ» (۲۸۷)؛ خداوند مؤمنان را به آن گونه هستید رها نمی کند تا اینکه ناپاک را از پاکان جدا کند.

پس هر کس در آتش وارد شود و با تمام وجودش در کنار ملک معبود جبار بمیرد و در دار السلام نزول نماید از رنج برهد و مالک وی همان خدایی می گردد که به

واسطه او می شنود و می بیند و دست او در قبض و بسط می گردد و نار عبودیت در حق وی به سلامت ربوبیت خنک می گردد، و دارای یمن و برکت می شود و با صرف عوالمی که در - اختیار دارد - در راه خدا، برای وی طاعت ثابت می شود.

و هر کس از مولایش روی گرداند خفیف شده و بدون برکت می گردد و با به کار گیری عوالم وجودی خود در راه طاغوت برای وی معصیت ثابت می شود، پس همه خلائق حتی انبیاء و رسولان و محمدصلی الله علیه وآله و آل طاهرین علیه السلام او در این عالم هستند و در این مراتب چهارگانه است که گرفتن ذریه از ظهورشان و عرض ربوبیت و نبوت و ولایت و طاعت و اظهار مواد این مراتب چهارگانه و فعلیت آنها در ایشان و این که هر کدام واجد انوار محمد و علی و امامان علیه السلام و فروع آنها هستند یعنی واجد همه اسماء حسنی که آیات قدرت خدا در خلق انوار می باشد اتفاق افتاده است.

و در همین مراتب در هر یک از مردم آیات قدرت الهی برای خلق ظلمات که در مقابل اسماء حسنی الهی اند موجود است، زیرا اسماء الهی و ظلمات مقوم حقیقت اختیارند و اختیار همان عدالتی است که قوام عالم ربوبیت و عبودیت و قوام تبلیغ رسولان کتب و ثواب و انزال ثواب و عقاب و بهشت و دوزخ و سعادت و شقاوت و ایمان و کفر می باشد و تفاوت درجات آن دو نیز به یک اندازه است، البته تفاوت در کمیت‌های آن دو موجود است و پیامبران و امامان در داشتن آن به

سان بحر به قطره و غیر آن هستند.

اضافه بر آن چه درباره حقیقت نبوت در نگاه عقل گفتیم این دلیل نقلی است که خدای تعالی خلائق را برای رفع نیاز و نقصان خویش خلق نکرده تا آن نیازها را برآورده سازند و آن نقصان را پوشانند و نیز خلقت برای این نیست که خداوند از تنهایی وحشت داشته و می خواسته با خلقت ایشان انس پیدا کند و نیز نمی خواست با خلقت مردم بازیچه ای برای خود درست کند، بلکه او بی نیاز ازلی و ابدی است و نیز برای فزونی قدرت خویش به خلقت آنها دست نیازیده، زیرا خداوند قبل از وجود قدرت و قوت، قوی بوده است.

اما چون گنج پنهان بوده و می خواست شناخته گردد و وجود صفات خدا محلی در عالم امکان نداشت، زیرا صفات او عین ذات بودند و ذات غیر محدود بود و عالم امکان محدود، به همین جهت خلق را به اطوار و مراتب مختلف آفریده تا هر ذره ای از ذرات عالم وجود دلیل بر مرتبه ای از مراتب صفات و شأنی از شئون آنها قرار گیرند، پس هر موجودی دلالت بر صفتی از صفاتش دارد که در حیطه ذاتش امتناع ظهور داشته است.

چنان که مولی امیرالمؤمنین و ابوالحسن موسی بن جعفر علیهما السلام در خطبه ای که کافی (۲۸۸) آن را از امام صادق علیه السلام از امیرالمؤمنین و از ابوالحسن روایت کرده است و از آن خطبه این است: «حجاب ها او را نمی پوشاند، حجاب بین او و بین مردم، خود خلقند؛» زیرا او در محدوده ذوات امکان نمی گنجد و صفات محدوده و ممکنه در ذات او جای ندارد و به همین خاطر محمد

و آتش علیهم السلام را برای راهنمایی به مراتب پایین تر از آن آفریده است و امتهای ایشان را نیز برای بیان مراتب آن کلیات خلق نموده و دیگر امتهای را برای بیان بقیه صفات به وجود آورده است، چنان که سابقاً آن را تحقیق کردیم.

اگر از خلاقیت جز محمد و آتش علیهم السلام را نمی آفرید، تنها یک مرتبه کلیه که شامل همه مراتب بود خلق می نمود لذا پیامبران و امت های ایشان و امت محمدصلی الله علیه و آله را خلق کرده تا بدان وسیله نشان دهد که قدرت او کامل است، پس همان طور که بر اظهار این مراتب جزئی به واسطه حضرت محمدصلی الله علیه و آله می تواند خود آنها را در غیر عالم محمدصلی الله علیه و آله اظهار کند، و لذا حضرت محمدصلی الله علیه و آله به سان دیگر مردم به حق تعالی نیازمند است، زیرا آن حضرت و فرزندانش هیچ گونه سود و زیانی را جز به خدا مالک نیستند، چنان که دیگر خلائق چنین هستند و خدای تعالی به وزیر و کمک کننده نیازی ندارد و نیازی به دوست ندارد که او را از ذلت برهاند و او را بزرگ شمارید، و تکبیرش گویند و ضد و همتایی ندارد.

و صفات او پایان ندارد؛ زیرا کلمات او که مظاهر صفات او هستند بی نهایت است، چنان که خداوند فرمود: «وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ» (۲۸۹) پس درباره خود صفات چه می اندیشید نسبت وجود موجودات به اسم مستأثر خداوند مثل نسبت اجزای انسان به انسان است و نسبت افراد

انسان به حقیقت محمدیه که اسم مستأثر خداست به سان نسبت آبهای محدود به اقیانوس است، گرچه هر قطره جوی و نهر حکایت از همه اوصاف آب می نمایند، لیکن هر یک به اندازه خود از آن حکایت می نماید، مرتبه اطلاق که غیر از آب بودن هیچ چیز را حکایت نمی کند به نام صادر اول است و این مرتبه مفتاح همه مراتب می باشد و همو عالم نبوت است که با همه مراتب خود سرّ محمد و آل طاهرین علیهم السلام او هستند، و همان مرتبه کتابی است که دارای آیات محکّمات که ام الکتابند و آیات متشابه می باشد، پس محکّمات سرّ آل محمد علیهم السلام و متشابهات سرّ اعدای ایشان است، پس حقیقت و وجود انسان حاوی همه مراتب عالم امکان از ملک و ملکوت است، زیرا خدای تعالی فرمود: «وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا» (۲۹۰) و فرمود: «وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَلُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ» (۲۹۱)؛ هیچ جنبنده ای در زمین و پرنده ای که با بالهایش در آسمان پرواز می کند نیست جز این که امتهایی همانند شما هستند ما در کتاب از هیچ چیز فروگذار نکرده ایم. و نیز امیر المؤمنین فرمود: «وباسمائك التي ملأت أركان كلّ شيء؛ به اسماء تو که ارکان همه اشیاء را پر کرده اند».

اکنون که حقیقت انسان و کتاب او را که نشانه ای از حقیقت محمدیه بوده و در آن جهان برتر منظوی است و همه آنچه که تصور می رود که سهمی از وجود دارند در وی موجودند، پس بدان که انسان در آن عالم با بهترین ساختار وجود دارد، زیرا انسان حدی مخصوص و قیدی ویژه

ندارد، و شخصیت او پایبند نور و یا ظلمت و یا خرد و یا نادانی و یا سعادت و یا شقاوت نیست، چنان که خدای تعالی فرمود:

«أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ» (۲۹۲)؛ آیا ایشان از هیچ آفریده شده اند و یا ایشان آفرینندگان هستند».

و امیر المؤمنین در خطبه ای که در کافی (۲۹۳) از وی روایت کرده فرمود: «الحمد لله الواحد الأحد الصمد المنفرد الذی لا من شیء کان ولا من شیء خلق ما کان...؛ سپاس خدایی را که واحد احد و صمد است، خدایی که یگانه بوده و از چیزی آفریده نشده و نه از چیزی اشیاء را خلق کرده...» بلکه او می تواند در هر حدی تنزل نماید و هر مرتبه ای از مراتب نور و ظلمت و سعادت و شقاوت و عقل و جهل را بگزیند و خداوند به آن اشاره کرده و فرمود: «وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ» (۲۹۴)؛ ما او را به مسیر خوبی و خیر و مسیر بدی و شر راهنمایی کردیم». چنان که از امیر المؤمنین علیه السلام روایت شده است. راه رفتن به سوی خدای همه از دل عالم نور و عالم ظلمت، این است که به او ایمان آورده و به طاغوت کفر بورزند، در آیه شریفه «لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انفِصَامَ لَهَا» (۲۹۵)؛ در دین اکراهی نیست، چه این که راه رستگاری از ضلالت آشکار شده، هر کس به طاغوت کفر بورزد و به خدا ایمان آورد، به ریسمان محکم چنگ زده، ریسمانی که هرگز پاره نمی گردد.

این ، مرتبه عدالت و کتاب و قرآن اوست که کفر و ایمانش از

هم پیدا نیست و سعادت و شقاوت آن روشن نمی باشد و اختیار خردمندی بر نادانی هنوز به منصفه ظهور نرسیده، ولی هنگامی که به عالم کثرت تنزل کند و از پشت وی ذریه اش به درآیند، یعنی هنگامی که از عالم غیب آدم عوالم شهودش آشکار گردند، عوالم نور و ظلمت و مراتب و شؤون شان فعلی شوند و آتش عبودیت مشتعل گردد و کسانی که خواهند در آن داخل شوند و کسانی که بترسند از آن دوری کنند، هر کس خواهد در آتش عبودیت داخل شود رستگار و سعادتمند شده و به ریسمان محکم الهی چنگ می زند، و لذا خدای تعالی به این سبب آتش عبودیت را بر او خنک و امن و سلام کرده و از تلاش وی قدردانی نموده و عبودیت و فناء و طاعت را در فطرت وی قرار می دهد، و هر کس از آن بهراسد و بعد از اعتراف به ربوبیت روی گردان شود، زیان کار شده و از رسیدن به مرادش محروم گردد و خداوند او را به خذلان دچار می کند، به این که وجودش را تاریک کرده و وی جز خودش را نخواهد دید، لذا خدای تعالی فرمود: «بَلِّ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا»؛ خداوند به واسطه کفر ورزیدن ایشان بر ایشان مهر نهاده، لذا جز اندکی ایمان نمی آورند».

و در عیون از امام رضا روایت شده که آن حضرت فرمود: «الختم هو الطبع على قلوب الكفار عقوبه على كفرهم كما قال عز وجل: «بَلِّ طَبَعَ اللَّهُ...» و «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى

أَبْصَارِهِمْ عِشَاوَةٌ...» (۲۹۶)؛ ختم همان مهر بر دل‌های کفار است و آن جزای کفر ایشان است، چنان که خداوند فرمود: «بَلْ طَعَّ اللَّهُ...» و فرمود: کسانی که کفر ورزیده اند خواه ایشان را انذار کنید و یا انذار ننمایید ایمان نمی آورند خداوند بر دل‌ها و گوش‌های ایشان مهر زده و بر چشمان ایشان پرده ای قرار دارد... .

پس اصحاب یمین به دلیل این که خداوند را بر نعمتهایش سپاس گفتند به مقام اصحاب یمین نائل شدند و اصحاب شمال به دلیل این که از خدای تعالی روی گردانیدند به آن مرحله رسیدند. بنابراین دو مقام مزبور به اعتبار طاعت و معصیت در پیش روی انسان قرار گرفتند، زیرا حقیقت انسان از همه اعتبارات برهنه و خالی است، نه این که طاعت و معصیت بر آن دو متفرع باشند، بلکه طاعت و معصیت در دنیا فرع آن دو هستند. چنان که معنای روایت حرمان (۲۹۷) از ابوجعفر علیه السلام همین است، پس در دنیا طاعت و ولایت و معصیت وجود دارد، و لذا پیامبران و رسولان و امامان و بندگان شایسته خدا از اصحاب یمین هستند.

چنان که مولای ما آقای عابدان در دعای الستر والوقایه فرمود: «وشرف درجتی برضوانک واکمل کرامتی بغفرانک وأنظمنی فی أصحاب الیمین» (۲۹۸)؛ خداوند درجه مرا به رضایت خودت شرافت ده! و کرامت مرا به مغفرت خود کامل کن و مرا در سلک اصحاب یمین درآور!». .

و مشرکان و کافران و تاجران و فاسقان را از اصحاب شمال قرار داد. عده ای از اصحاب یمین که در فنا تلاش کردند و در آتش عبودیت به جد و جهد فرو رفتند به نام سابقان اختصاص یافتند و عده ای از سابقان که از

فنا هم فانی شدند از اولی العزم شدند، در بین اولی العزم آن کس که فانی شده و محترق گردید، تا مرگ خویش در راه خدا را نیز از خدا دید، خاتم حقیقت نبوت شد، و خداوند او را در مقام «قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى» (۲۹۹) واداشت و چون سابقان در شکر مبالغه کردند خداوند ایشان را به عصمت از اشتباه و لغزشها و گناهان زینت داد، و کوشش ایشان را ارج نهاد و نجاست را از ایشان دور ساخته و پاکیزه نموده و ایشان را به «روح» خود تأیید نمود، در زمین خلیفه و حجت های بر مردم و امنا بر سرش قرار داد. همین مطلب درباره اصحاب شمال نیز می آید.

پس اختلاف مراتب مؤمنان در ایمان و طاعت و دنائت رتبه فرقه های مشرکان و کافران و فاجران و منافقان اندازه مراتب پیروی ایشان در مراتب چهارگانه است که در شرح سخن حق تعالی: «وَ إِذْ أَخَذَ رَبُّكَ...» (۳۰۰) در ابتدای همین فقره بیان می کردیم می باشد. مؤید مطالبی که درباره تمام مراتب عالم امکان در هر لحظه بیان کردیم، این است که ائمه اطهار علیه السلام فراوان خداوند را به آل محمد قسم می دهند و آنها را شفیع و واسطه قرار می دهند، آنگاه حاجت های خویش را بر خدای تعالی عرضه می دارند، و این وساطت و قسم دادن به آل محمد برای نزول رحمت بر رسول خدا و امامان که از سابقانند در حالی که خود آل محمد هم هستند نیکو نمی نماید، مگر این که مراد از آل محمد و نصیب ایشان از حقیقت نبوت کلیه الهیه باشد.

اکنون که این مقدمه را فهمیدید، پس هر کس که ایمان

به خدا بیاورد، این ایمان در دنیا او را به خدا می رساند، این همان سر آل محمد است که همان بهره از اسم خدا است که خداوند در جبلت و طبیعت ایشان بعد از ورود در آتش عبودیت قرار داده است، همانطور دانستید فطرت ایشان یعنی وجود آنها رنگ ایمان را ندارد، چنان که رنگ کفر را نیز ندارد، و از همین جا طاعت و معصیت ثابت می شود چنان که مقتضای روایات است.

همین مطلب در کلام مولی علی آمده که فرمود: «كنت مع كلّ نبی سرّاً ومع محمد علانیه؛ من در پنهان با همه پیامبران و در آشکارا با پیامبر صلی الله علیه و آله بودم». و نیز مولای ما امام علی هادی علیه السلام در این زیارت یعنی جمله: «و عناصر الابرار و دعائم الاخيار» به آن اشاره دارد و نیز فرموده آن حضرت که فرمود: «إِنَّ ذَكَرَ الْخَيْرِ كُنْتُمْ أَوْلَاهُ وَأَصْلُهُ وَفِرْعُهُ وَمَعْدَنُهُ وَمَأْوِيهِ وَمَتْنُهُ» در این باره روایاتی وجود دارد که به خواست خدا در همان فقره خواهیم آورد و به همین جهت رهبران ملت ها از انسانها و جنّی ها و فرشتگان و همه خلائق قبلی و بعدی شده اند، والحمد لله رب العالمین.

وَ أَوْلِيَاءَ النَّعْمِ

وَ أَوْلِيَاءَ النَّعْمِ

«اولیاء» جمع «ولی» است و ولی کسی است که مولایش به مال و نفس او از خود وی احق است.

و در کافی (۳۰۱) از امام صادق در تفسیر این سخن حق تعالی که: «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا...»؛ خدا و رسول و کسانی که ایمان آوردند یعنی علی و اولادش تا روز قیامت به شما در امورتان و نفوستان اولویت دارند یعنی احق می باشند.

پس در آیه شریفه به دلیل اختصاص دادن ولایت

به خدا و رسول و اهل ایمان خواست به این سه مرتبه رسالت در عالم شهادت اشاره کند و این مرتبه همان مرتبه معلومیت است که مرتبه مفاتیح غیر قابل اشاره و وجودی اند، مگر این که اشاره در مرتبه عالم الهی و مرتبه وجود مطلق و عالم وجود نوری مورد اشاره در سابق در بیان حدیث حدوث اسماء در شرح قول آن حضرت «وموضع الرساله» باشد. و نیز اشاره به این است که این عوالم سه گانه مبدأ و منتهای عوالم وجود است که به سیصد و شصت عالم به تعداد روزهای سال می رسد و هر کدام از این سه چهار رکن دارد و این دوازده رکن به شماره ماههای سال که مظاهر حقیقت رسالت و اهل بیت نبوت هستند می باشد، پس همه عوالم وجود و پایه های آن دوازده بوده و مظاهر آن در این عالم دوازده امامند.

و «نعم» در «اولیاء النعم» مکسور الفاء بوده و جمع نعمت به کسر نون می باشد، و آن ارزانی و آسانی و مال و به طور کلی همه آنچه که انسان از آن بهره مند می شود می باشد، نعمت ها دو گونه اند: یا نعمت های آشکارند نظیر نعمت هایی که در آسمان و زمین و بین آنها هستند و یا نعمت های پنهان. نعمت های پنهان نظیر معرفت و ایمان و فروع آنها از قبیل ملکه های فضیلت و خیرات معنوی است که بر سر آل محمد مترتب می باشد که این سر ناشی از اسم الله است که آیه ای از آن در همه موجودات محقق می باشد، پس مراد از آیه شریفه انحصار ولایت در اسم الله در نهان و آشکار است، درباره نعمت

باطنه به این جهت که همه نعمت های باطنی از فروع اسم الله هستند و این همانست که نشانه تامه آن در همه موجودات برای خدایند. و اما نعمت آشکار خداوند این است که خداوند همه عالم را برای آل محمدعلیهم السلام خلق کرده است و آنها فرع وجود وی هستند. این مطلب را در فقره «ومختلف الملائکه» بیان نمودیم، ملائکه با همه مراتب و شؤون خود مظاهر اسم الله هستند و ائمه اطهار اولیای نعمت های ظاهری و باطنی اند، به زودی در این باره بیشتر سخن خواهیم گفت.

وَعَنَاصِرِ الْأَبْرَارِ

در جامعیت کمالی انسان

عنصر بر وزن «قنفذ» و نیز به فتح «صاد» آمده است معنای آن «اصل» و ریشه می باشد، و «ابرار» جمع «بر» به فتح است و در اینجا به معنای راستگو و یا مطیع به تمام معنا می باشد، برای بیان آن مقدمه ای تقدیم می داریم: شما دانستید که وقتی خداوند خواست صفات خویش را به واسطه آفرینش اظهار کند، خلاق را گوناگون آفرید، آسمان و زمین و خورشید و ماه و ستارگان و دیگر اصناف مخلوقات را خلق نمود، انسان را آفرید و به او بیان آموخت تا خلیفه خویش در زمین نماید، لذا به فرشتگان فرمود: «إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً»؛ من در زمین جانشینی قرار خواهم داد». تا این که فرمود: «وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا» (۳۰۲)؛ خداوند به آدم همه اسماء را آموخت». در تفسیر امام حسن عسکری و نیز از امام سجاد این اسماء تفسیر به نامهای اشیاء شد، و از زمره این نامهای پیامبران و اولیاء و نافرمانان که از زمره دشمنان او هستند می باشد و مراد از اسماء همه موجودات، زبان های آنها نیست، بلکه

حقایق و مبادی آنها مرادند، عالم اجسام صور آن مبادی اند، عده ای از این مبادی به کلمات تعبیر می کنند و عده ای از آنها به اسماء و گروهی به عقول از آنها نام می برند.

خلاصه این که این مبادی همان اسباب وجود خلایق و ارباب انواع هستند، انواع توسط ایشان خلق شده و قیام به آن کلمات داشته و روزی خویش را نیز از ایشان می گیرند، امیرالمؤمنین در گفتار خویش به آن چنین تعبیر فرموده است: «وباسمائک التی ملأت أركان کلّ شیء؛ قسم به اسمای تو که ارکان همه اشیاء را پر کرده است».

پس چون حقیقت انسان جامع و مرکب از همه حقایق می باشد و لذا به طور طبیعی از همه حقایق متأخر می باشد و لذا کمالات آن حقایق را در بر داشته و آینه تمام نمای همه صفات الهی می باشد، به همین خاطر تنها انسان مستحق خلافت خدا می باشد و دیگر موجودات چنین استحقاقی را ندارند.

پس مبدای همه اشیاء و کلید همه انوار و ظلمات و عقل و جهل و کفر و ایمان در انسان موجود می باشد، چنان که انسان واجد ملائکه و جن و شیاطین و جنت و نار است، و از همین جنبه است که صورت انسانی اشرف صور می باشد و خداوند به صورت انسانی نسبت دارد.

در کافی (۳۰۳) از محمد بن مسلم از ابوجعفر روایت شده که فرمود: «سالت أبا جعفر عما یروون أنّ الله تعالی خلق آدم علی صورته فقال: هی صورہ محدثه مخلوقه واصطفیها الله واختارها علی سایر الصور المختلفه فأضافها إلی نفسه کما أضاف الکعبه إلی نفسه والروح إلی نفسه فقال بیتی ونفخت فیه من روحی؛ از ابوجعفر باقر علیه السلام درباره این روایت

که خداوند آدم را بر صورت خویش آفرید پرسیدم؟ فرمود: این صورت حادث و آفریده است، خداوند آنرا انتخاب کرد و بر سایر صور گوناگون دیگر برگزید، لذا آن صورت را به خودش نسبت داد چنان که کعبه را به خود منسوب کرد و روح را به خود اضافه کرد و فرمود: «خانه من، و من روح خویش را در انسان دمیدم».

با فهمیدن این مطلب اخباری که درباره اختلاف طینت آمده و بیان داشته که خلق محمد و آل محمد علیهم السلام از نور بدون تاریکی و دشمنان ایشان را از تاریکی بدون نور آفریده و دیگر مردم را از مخلوطی از آن دو با تفاوت مراتب آنها آفریده، به طوری که ظاهر این روایات دلالت بر جبر دارد معلوم می شود و لذا عده ای در ژرفای این دریا فرو رفتند و متحیرانه در ادراک آن درمانده اند و نتوانستند سخنی شایسته بگویند و من از خدای تعالی که رهنمایی جز او نیست یاری می جویم و هر کس را خداوند هدایت کند کسی نمی تواند یاری کند و من از آل محمد خواهانم که در این باره شفاعت من نمایند.

در این که اخبار طینت دو دسته اند

گویم: اگر در اخبار طینت بگردید آنها را دو دسته می یابید: دسته ای از اخبار دلالت دارد بر این که حقیقت و جامعیت انسان مرکب از قدرت بر ایمان و عدم آن است، و با آن حقیقت اختیار شکل می گیرد. از آن جمله در کافی (۳۰۴) به اسنادش به زراره از ابوجعفر روایت کرده است که فرمود: مردی از آیه شریفه «وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى

(۳۰۵)؛ به هنگامی که خداوند از فرزندان آدم و ذریه ایشان پیمان گرفت و ایشان را شاهد بر خودشان گرفت که آیا من پروردگارتان هستم، گفتند: آری. پس آن حضرت در حالی که پدرش می شنید، فرمود: پدرم مرا روایت فرمود که خدای عزوجل مشتی از خاک برگرفت تا آدم را با آن خلق کند، لذا بر آن آب گوارای خوش ریخت آنگاه چهل صبح آنرا وا گذاشت، سپس بر آن آب شور تلخ ریخت، و سپس آن را چهل صبح وا گذاشت، به هنگامی که طینت تخمیر شد، آن گل را برگرفت و تکانهای شدید داد، پس ذریه وی همانند مورچگان از راست و چپ بیرون ریختند و به همه ایشان فرمان داد که در آتش روند، اصحاب یمین در آن فرو رفتند، پس آتش بر ایشان خنک و سلامت شد، اصحاب شمال از رفتن به درون آن ابا کردند.»

و از جمله روایت کافی (۳۰۶) به اسنادش به محمد بن علی حلبی از امام صادق علیه السلام است که فرمود: «خداوند به هنگام آفرینش آدم آب را بر گل ریخت آنگاه مشتی از آن برگرفت و آن را به شدت درهم آمیخت، سپس با دست خود آن را به دو قسم کرد، آنگاه ایشان را آفرید به گونه ای که به راه افتادند، سپس برای ایشان آتشی افروخت، و به اهل شمال دستور ورود به آتش داد، ایشان از آن آتش ترسیدند و داخل آن نشدند، اما به اهل یمین دستور ورود به آتش مزبور را داد، ایشان وارد آن آتش شدند، خدای تعالی به آتش دستور داد تا خنک و ایمن گردد، لذا به هنگامی که اهل شمال چنین

دیدند گفتند: خدایا از آن چه ما کردیم ما را عفو کن، خداوند نیز از ایشان می گذرد آنگاه به آنها فرمود: داخل آن شوید، پس رفتند و بر آن مشرف شدند ولی داخل نشدند، خداوند آنها را به طینت برگردانید و از آن طینت آدم را آفرید، و امام صادق علیه السلام فرمود: این عده نمی توانند همانند آن عده شوند، فرمود: می گویند رسول خدا اولین کسی است که داخل آن آتش شده است به همین خاطر خدای - عزوجل - فرمود: «قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ»؛ بگو اگر خداوند را فرزندی بود من نخستین کسی بودم که او را عبادت می کردم».

و از جمله این روایت کافی (۳۰۷) است که به اسنادش به عبدالله بن سنان روایت کرده که گفت: به امام صادق علیه السلام عرض کردم، فدایت شوم برخی از اصحاب خویش را می یابم که غضبی فراوان داشته و تند و عجولند، لذا از این بسیار در اندوه می شوم و از جانب دیگر مخالفان را می بینم که دارای روشی نیکو و اخلاقی خوشند حضرت فرمود: نگو روشی نیکو و اخلاقی خوش دارند، زیرا مراد از روش روش مستقیم می باشد و لیکن بگو ایشان دارای سیمایی نیکویند، زیرا خدای تعالی فرمود: «سَيِّمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ» گفتم: دیدم که آنها دارای سیمایی نیکو و دارای وقار هستند، لذا از این اندوهگین می شوم، فرمود: اندوهگین مباش از این که یاران خویش را یاران خشم و مخالفان را دارای سیمایی نیکو می یابی، زیرا خدای - تبارک و تعالی - هنگامی که خواست آدم را بیافریند، این دو طینت را خلق کرد، آنگاه آن را دو قسم کرد، و به اصحاب

یمین فرمود: به اذن من موجود گردید، ایشان نیز به سان مورچگانی آفریده شدند، و در تکاپو افتادند، و به اصحاب شمال فرمود: به اذن من موجود گردید، آنها نیز همانند مورچگانی آفریده شدند و به جنبش افتادند آنگاه آتشی خلق کرد و به ایشان فرمود: به اجازه من در آن داخل شوید، اولین فردی که داخل آن شد حضرت محمدصلی الله علیه و آله بود، آنگاه در پی وی پیامبران اولوالعزم از پیامبران اوصیاء و اتباع ایشان داخل شدند، آنگاه به اصحاب شمال فرمود: به اجازه من داخل آتش شوید، گفتند: آیا ما را آفریدی تا بسوزانی؟ لذا نافرمانی کردند، به اصحاب یمین فرمود: با اجازه من از آتش بیرون شوید، ایشان بدون هیچگونه اثر و اذیتی از آتش بیرون جستند، هنگامی که اصحاب شمال چنین دیدند گفتند: دیدیم که اصحاب ما به سلامت ماندند، از ما بگذر و بار دیگر به ما فرمان ورود در آتش ده! پروردگار فرمود: من از شما گذشتم، بنابراین در آتش روید، در آن هنگام نزدیک آتش شدند و گرمای آتش به ایشان رسید باز گشتند و گفتند: پروردگارا شکیبایی بر سوختن نداریم به همین خاطر نافرمانی کردند لذا سه بار به ایشان فرمان ورود داد ولی در هر سه بار نافرمانی نمودند و به تأخیر انداختند. لیکن خداوند سه بار به اصحاب یمین فرمان ورود به آتش را داد، ایشان فرمان بردند و از آتش به سلامت جستند.

خداوند به ایشان فرمود: گل شوید و آدم را از آن گل آفرید، آنگاه امام فرمود: هر کس از این فرقه باشد از آن فرقه نخواهد شد و هر کس از آن گروه

باشد از این گروه نخواهد گردید و هر گاه تندی و عجله یاران خویش را می بینی از این جهت است که با اصحاب شمال در آمیخته و با گل ایشان آلوده گردیده و اگر در مخالفان سیمایی نیکو و وقار و سنگینی می بینی از آمیختگی با اصحاب یمین است.»

و از جمله روایت کافی (۳۰۸) به اسنادش از ابوجعفر علیه السلام است که آن حضرت فرمود: «إِنَّ اللَّهَ - تبارک و تعالی - حیث خلق الخلق، خلق ماءً عذباً ومالحاً أجاباً، فامتزج الماءان، فأخذ طيناً من أدیم الأرض فعرکه عرکاً شديداً، فقال لأصحاب الیمین وهم كالذرّ يدبّون: إلی الجنّة بسلام، وقال لأصحاب الشمال: إلی النار ولا أبالی. ثم قال: «أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ؟! قَالُوا بلی شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ»؛ خدای تعالی به هنگامی که خلق را آفرید، آب گوارا و آب شور تلخی آفرید، پس این دو آب درهم آمیختند، پس گلی از سطح زمین برداشت و آن را سخت در هم تکانید، و به اصحاب یمین که همانند مورچگانی بودند و می جنبیدند فرمود: با سلامت به سوی بهشت درآید و به اصحاب شمال فرمود: به سوی جهنم روید، و باکی از آن ندارم، آنگاه فرمود: آیا من پروردگار شما نیستم، پاسخ دادند: آری شهادت دادیم، شما را بر حذر می داریم از این که روز قیامت بگویید که ما از این غافل بودیم.»

در عدم تنافی اخبار طینت با اختیار

اگر درست در این اخبار اندیشه کنید، می فهمید که آن گل آمیخته از آب گوارا و آب شور تلخ و گل آسمانی و گل زمینی چنان که در بسیاری از اخبار بدان تصریح شده است، هر کس خواهد استقصاء کند به

بحارالانوار مراجعه کند، بعد از تخمیر و رها شدن در چله ای بعد از چله دیگر به گونه ای شده که همه اجزاء و ذرات آن همگون شد، بلکه در هر جزئی از این اجزاء به اندازه کمیت ذرات شایستگی اختیار ایمان و کفر و طاعت و معصیت وجود داشت، به گونه ای که اگر ایمان و به کفر، طاعت و یا معصیت را بر می گزید مجبور نبود، تنها به اختیار خود چنین کرده بود، حتی این اختیار در پیامبران و رسولان و مشرکان و کافران و منافقان وجود داشت.

و ظاهر برخی از روایات اصول کافی دلالت دارد بر این که آفرینش دلها و بدنهای پیامبران از طینت علینی و دلهای مؤمنان از طینت علینی ولی بدنهای ایشان از غیر آن است، و دلها و بدنهای کافران از طینت سجینی است.

برخی از روایات اصول کافی (۳۰۹) که از حضرت علی بن الحسین علیهما السلام روایت شده است فرمود: «خدای تعالی دلها و بدنهای پیامبران و دلهای مؤمنان را از طینت علینی آفرید، لیکن بدنهای مؤمنان را از غیر آن خلق نمود و دلها و بدنهای کفار را از طینت سجینی آفرید و بین این دو طینت آمیخت، به همین خاطر از مؤمن کافر متولد می شود و از کافر مؤمن و از همین ناحیه مؤمن دچار گناه می گردد و کافر نیکوکار، پس دلهای مؤمنین به سوی آنچه از آن آفریده شده اند گرایش پیدا می کند.

و در برخی از روایات اصول کافی (۳۱۰) که مسند به عبد الغفار از ابو عبد الله علیه السلام است، آمده که آن حضرت فرمود: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ خَلَقَ الْمُؤْمِنَ مِنْ طِينَةِ الْجَنَّةِ وَخَلَقَ الْكَافِرَ مِنْ طِينَةِ النَّارِ؛ خدای عزوجل مؤمن را

از گل بهشت و کافر را از گل آتش خلقت نمود».

و فرمود: «إذا أراد الله بعبد خيراً طيب روحه وجسده فلا- يسمع شيئاً من الخير إلّا عرفه ولا- يسمع شيئاً من المنكر إلّا أنكره؛ هنگامی که خداوند برای بنده خیری خواست روان و جسد او را پاکیزه می گرداند، هیچ خیری را نمی شنود مگر آن را می فهمد (و به آن گرایش دارد) و هیچ بدی را نمی شنود مگر این که آن را انکار می کند».

و فرمود از آن حضرت شنیدم که می فرمود: «الطينات ثلاث: طينه الانبياء و المؤمن من تلك الطينه، الا ان الانبياء هم من صفوتها هم الاصل و لهم فضلهم و المؤمنون الفرع من طين لازب، كذلك لا يفرق الله عزوجل بينهم و شيعتهم» یعنی: «سه نوع طینت و گل داریم: طینت انبیاء و مؤمن از این گل است، البته تفاوت بین مؤمن و پیامبران این است که پیامبران از برگزیده آن طینت هستند و آن اصل است و لذا انبیاء دارای برتری هستند و مؤمنان شاخه ای از آن گل چسبیده اند لذا خداوند این گونه بین انبیاء و پیروانش هماهنگی برقرار می کند».

و فرمود: «طينه الناصب من حماء مسنون و أميا المستضعفون فمن تراب لا- يتحول مؤمن عن إيمانه ولا ناصب عن نصبه ولله المشيه فيهم؛ طینت و گل ناصبی از گل متغیر و سال دیده می باشد و مستضعفان از تراب خلق شده اند. مؤمن از ایمان خویش بر نمی گردد و ناصبی از دشمنی خود دست نمی کشد و خداوند هم در مشیت خود مختار است».

در آن کتاب روایات چندی به همین مضمون موجود است.

بدان که انسان دارای عوالمی است:

اول: عالم برجستگی حقیقت و وجود انسان از دیگر

حقایق و وجودات در عالم تمیز معلومات و عالم مفاتیح، چنین عالمی منحصرأ در احاطه علمی خدای تعالی است و در این عالم حکمی ندارد. بعد از این عالم وجود کلی انسان است، که در آنجا انسان نامی خاص جز وجود ندارد.

بعد از آن عالم وجود نوری انسان است که مرتبه اسم الله است، الله مبدای همه اسماء حسناى الهی است.

در مرتبه وجود مطلق ربوبیت را با «أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ» (۳۱۱) اقرار گرفت، یعنی آیا من آن مفتاح غیبی نیستم.

و در مرتبه وجود مطلق میثاق و اقرار به نبوت را گرفت، زیرا این مرتبه نشانه مرتبه نبوت است.

و در مرتبه اسم الله اقرار به ولایت را گرفت، زیرا این مرتبه آئینه مرتبه ولایت است.

و در مرتبه جامعیت اسم مبارک الله برای حضرت مهدی علیه السلام میثاق گرفت و با فعلیت یافتن هر کدام از اسمای حسناى الهی، مؤمنین در درجات گوناگون از همدیگر برتری یافتند و جدا شدند، در این درجه با همه مراتب خود به نار عبودیت سوختند.

خدای تعالی به هر کدام به آیه ای اشاره می کند: آیه ای که به مرتبه نخست اشاره می کند این است:

«إِنَّمَا خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمْ الْخَالِقُونَ» (۳۱۲) یعنی: «آیا ایشان از هیچ آفریده شده اند، یا ایشان آفرینندگانند».

آیه ای که به مرتبه دوم اشاره می کند:

«أَوَلَا يَذُكُرُ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً» (۳۱۳) یعنی: «آیا انسان به یاد نمی آورد که ما او را در حالی که چیزی نبود خلق کردیم».

آیه ای که به مرتبه سوم اشاره می کند:

«هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَذْكُوراً» (۳۱۴) یعنی: «آیا بر انسان روزگاری نگذشته که هیچ چیز

مورد اعتنا نبوده است».

آیه ای که به مرتبه چهارم اشاره می کند:

«لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ» (۳۱۵) یعنی: «ما انسان را بر بهترین بافت آفریدیم، آنگاه او را به پایین ترین درجه باز می گردانیم».

آیه ای که به مرتبه پنجم اشاره می کند:

«هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ وَ جَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَ الْأَبْصَارَ وَ الْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ» (۳۱۶) یعنی: «اوست که شما را آفریده و گوش و چشمان و دلها برای شما قرار داد، بسیار کم سپاس گزاری می کنید» و آیه ای که به فرود و هبوط انسان به عالم اعیان اشاره می کند این است:

«وَ هُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ» (۳۱۷) یعنی: «اوست که شما را در زمین آفرید و به سوی او باز می گردید».

و آیه ای که به مراتب جسم انسان اشاره می کند این است:

«وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعُلُقَةَ مِضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا... الخ» (۳۱۸)؛ یعنی: هر آینه ما انسان را از گل خالص آفریدیم، آنگاه او را در مکانی آرام قرار دادیم سپس نطفه را علقه (خون بسته) کردیم، و علقه را مضغه (و گوشت) قرار دادیم، آنگاه گوشت را استخوان کردیم...».

و به هر تنزل از هر عالمی و نزول از بالا به پایین نام خلق و آفرینش اطلاق شده است، بنابراین باید کوشید تا خلقت را مطابق همان مرتبه معنا کنیم و قرینه بر آن را به دست آوریم و بفهمیم که آیا مراد از خلقت، خلقت انشایی است و یا تدبیری؟ و یا خلقت فطرت است و یا جبله و یا خلقت صورت گرانه می باشد و یا خلقت

ایجاد و یا دیگر معانی خلقت؟

چه این که اشتباه و اختلاط در این زمینه برای بسیاری پیش آمده و در بحث یاد شده نیز چنین اشتباهی شده است.

زیرا مراد از «خلق» در اخبار خلق طینت مومن از علین و خلق طینت کافر از سجین، خلق جبله است، برای این که طینت به معنای جبله است، چنان که در قاموس گفت:

در معنای طینت

«الطین بالكسر معروف، و بهاء القطعه منه و دقرب د میاط و الخلقه و الجبله»؛ طین به کسر طاء گل که همه کس آن را می دانند، و با «طینه» به پاره ای از گل گفته می شود و نیز نام مکانی نزدیک دمیاط و نیز طینت به معنای خلقت و جبلت می باشد.»

و فیروز آبادی در قاموس در ماده «ج ب ل» گفت: «و الجبله مثلثه و محرکه و کطمره الخلقه و الطبیعه؛ جبله (با فتح و ضم و کسر جیم و با حرکت جیم و باء و لام) و مثل طمره به معنای خلقت و طینت است.»

و همو در ماده طبع گفت: «الطبع و الطبیعه و الطباع بالكسر السجیه التي جبل علیها الانسان؛ طبع و طبیعت و طباع با کسر طاء به معنای سجیبت است که انسان بر آن مجبول و مفظور شده است» و گفت: «و طبع علیه کمنع: ختم» یعنی طبع علیه مثل منع در وزن و به معنای «مهر زد» می باشد.

پس مراد از طینت طبیعتی است که بر انسان غالب باشد، چه این که هر کس طبیعتی دارد؛ مثلاً می گویند: طبیعت فلانی دمو و یا صفرائی است و مراد این است که خلط غالب بر وی دم و یا صفراء است، نه این

که دیگر اخلاط چهارگانه در وی موجود نیستند.

در عهد الست

پس مراد این است که هم مؤمن و هم کافر به لحاظ ذات خویش دارای همه مراتب علین و سجین هستند، چنان که اخبار نخست که بعد از گرفتن ذریه از پشت آدمیان که به معنای فعلیت یافتن همه عوالم است چنین می فهمانند، به همین خاطر وقتی با این سخن حق تعالی: «أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى» (۳۱۹) مورد خطاب قرار گرفتند همه به «بلی» تصدیق کردند چنین تصدیقی دلالت دارد براین که همه عوالم خویش را در مسیر خواست و اراده پروردگارشان صرف کرده اند. ولی وقتی به «هذا محمد رسولی» مورد خطاب قرار گرفتند، از پذیرش رسالت آن حضرت تن زدند، این انکار منافات با اقرار به ربوبیت داشت و لذا کافر شدند، و کفر و سجین طبیعت ایشان گردیده است.

و اگر کسی به ربوبیت و رسالت اقرار نماید، ولی به ولایت تن ندهد، با این که اقرار به آن دو باید اقرار به ولایت را در پی داشته باشد، چنین انکاری که همان ظلمت طاغوتی است باعث می شود که طبیعت وی سجینی باشد.

و اگر کسی به ربوبیت و رسالت و ولایت اعتراف و اقرار نماید، ولی ملکات و افعال و آثار آن را از بین برده و بسوزاند، به اندازه میل به معاصی و تأبئی طبیعتش سجینی می گردد. بنابراین آفرینش طینت علینی در مؤمن و سجینی در غیر مؤمن برخلاف عدالت خداوندی نیست.

علاوه این که این اخبار تصریح دارند که دلها و بدنهای پیامبران و شیعیان آنها از علین ساخته شده و دلها و بدنهای کافران و پیروان آنها از سجین آفریده شده است.

روشن است که

عوالم دلها و ابدان پایین تر از عالم فطرت است، چه اینکه عالم فطرت، اولین عالم خلقت است و در این عالم همه مردم به ربوبیت و وحدانیت اقرار و اعتراف نمودند، چنین اقراری ملازم با اقرار به رسالت و ولایت و طاعت همه جانبه است و لذا در آیه شریفه «فَطَرَتِ اللَّهُ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ» (۳۲۰) یعنی: «فطرت خدا که مردم بر آن آفریده شدند و هرگز آفرینش الهی دگرگون نخواهد شد» و به همان اشاره شده است پس روشن گردید که معنای روایت (۳۲۱) «کل مولود یولد علی الفطره ثم ابواه هما اللذان یهودانه و ینصرانه»؛ هر کودکی بر فطرت زاییده می شود آنگاه پدر و مادرش او را یهودی و نصرانی می نمایند» این است که چنین کودکی با دل بدون انکار پروردگار متولد می شود، یعنی وی با دل پذیرای ربوبیت زاده می گردد، چنین پذیرشی ملازم با اقرار به پیامبران و اوصیای آنها و پیروی از دستورات ایشان می باشد، لیکن چون از پدران و مادران خویش پیروی می نماید یهودی و یا نصرانی می گردد، بنابراین این انکار و تن زدن از پذیرش رسالت و یا ولایت و یا غیر آن بعد از اتمام حجت بر ایشان یعنی بعد از اقرار به ربوبیت است.

و نیز معنای این روایت: «السعید سعید فی بطن امه و الشقی شقی فی بطن امه» یعنی: «سعادت مند از شکم مادر سعادت مند و شقاوت مند از شکم مادر شقاوت مند است» این است که سعادت و شقاوت توشه ای است که وی از عالم جبلت بعد از پذیرش و مخالفت بر داشته است، بنابراین بر جبر دلالت ندارد.

و نیز معنای آیه شریفه: «وَ

لَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ...» (۳۲۲)؛ یعنی: هر آینه ما بسیاری از جنیان و انسانها را برای جهنم آفریده...» همین است چه این که «ذراً» (خلق) به معنای تنزیل و تنزل در عالم طبیعت و جسم است چنان که از آیه شریفه: «وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ» (۳۲۳) یعنی: «اوست که شما را در زمین آفرید و به سوی او محشور و برانگیخته می شوید» همین مطلب ظاهر و هویداست پس این تنزل بعد از عالم جبلت است.

در طینت محمد و آل محمد

بله در اینجا اخبار دیگری وجود دارد که ظاهر آنها دلالت دارد بر این که حضرت محمد و عترتش علیه السلام از طینت غیر مرکب ساخته شده اند.

همانند این روایت بحارالانوار (۳۲۴) به نقل از معانی الاخبار به اسنادش به جعفر بن محمد از پدرش از جدش از پدرش از علی بن ابی طالب علیه السلام آن حضرت فرمود: «ان الله تبارك و تعالی خلق نور محمد قبل أن خلق السماوات و الأرض و العرش و الكرسي و اللوح و القلم و الجنة و النار و قبل أن خلق آدم و نوحا و إبراهيم و إسماعيل و إسحاق و يعقوب و موسى و عيسى و داود و سليمان عليه السلام و كل من قال الله عزوجل في قوله وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَ يَعْقُوبَ إِلَى قَوْلِهِ وَ هَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ و قبل أن خلق الانبياء كلهم بأربع مائه ألف سنه و أربع و عشرين ألف سنه و خلق عز و جل معه اثني عشر حجابا... الحديث» یعنی: «خدای تبارک و تعالی نور محمد را قبل از آفرینش آسمانها و زمین و عرش و کرسی و لوح و قلم و

بهشت و جهنم قبل از آفرینش آدم و نوح و ابراهیم و اسماعیل و یعقوب و موسی و داوود و سلیمان و همه کسانی که در آیه شریفه «و ما به او اسحاق و یعقوب بخشیدیم... و ایشان را به راه راست هدایت کرده ایم» یاد شده و نیز قبل از آفرینش همه انبیاء به صد و بیست و چهار هزار سال آفریده و با وی دوازده حجاب آفرید...الحديث».

این حدیث شریف در صدد بیان احاطه مراتب و وجود ایشان بر همه مراتب است، چه این که انوار ایشان بسیط است و مراتب پایین تر شأنی از شؤن ایشان است، زیرا ایشان از بندها و حدود و مراتب پایین تر آزادند، لذا دارای برترین مرتبه اختیارند، چنان که قبلا آن را بیان کرده ایم.

علاوه این که اگر ایشان را به مرتبه ای محدود کنیم و ایشان را محیط بر دیگر مراتب ندانیم با جلالت شأن و علو مقام ایشان سازگاری ندارد، زیرا دانستید که هر انسان بلکه هر موجودی نمونه ای از عالم اکبر است، پس چگونه محمدصلی الله علیه و آله و آلش علیه السلام که معادن رحمت و اهل بیت نبوت و عترت حبیب پروردگار عالمیان و خاتم انبیاءاند چنین درجاتی نداشته باشند؟!

پس معلوم گردید که عصمت ایشان با اختیارشان منافات ندارد، چه این که عصمت پاداش فنای مطلق ایشان در آتش عبودیت و ثابت قدمیشان در اقرار به ربوبیت در عالم میثاق است.

اختیار در دیگر موجودات

اینجا باید نکته ای را یاد آور شویم، مطالب یاد شده ما در بیان اختیار آدمیانی است که مظهریت تامه دارند و آینه جامعه حق تعالی هستند، ولی اختیار در موجوداتی که از نور

صرف و یا تاریکی محضند، همانند فرشتگان و شیاطین بیانی دیگر دارد، توضیح این که هرگز آثار ظلمانی از نور نشأت نمی گیرد، چنان که آثار نورانی از ظلمت صادر نمی شود و چون خدای تعالی مردم را به اطوار گوناگون و انواع مختلف آفرید به گونه ای که هیچ فردی از یک نوع را نمی یابی که در تمام اوصاف با همدیگر شبیه باشند، چنان که در افراد انسان مشاهده می شود، با این که همه خصوصیات همدیگر را از جهت نوع دارا هستند، ولی هیچ یک با دیگری شباهت ندارد، این اختلاف اوصاف و ظواهر نشانگر یک اختلاف درونی و ذاتی است، چه این که اختلاف آثار بر اختلاف مؤثرها دلالت دارد، و با اختلاف و گوناگونی ذوات احکام و صحت ها و بیماری ها و ثمرها و عقلها و کفر و ایمان و درجات و عقابها و پاداش ها و طاعت ها و نافرمانی ها تفاوت می یابند. به همین خاطر طاعت فرشتگان با طاعت شیاطین تفاوت می کند، چنان که طاعت و فرمانبرداری هر گروه از فرشتگان غیر گروه دیگر است همین تفاوت ها در انسان ها نیز می آید.

هر مکلفی در طاعت خود باید فصد تقرب و اخلاص به پروردگار داشته باشد. تقرب به معنای آوردن فعل و یا ترک آن به عنوان این که مملوک مولی است و باید خود و همه توان خویش را در آنچه مولی به آن فرمان داده به کار گیرد، به همین خاطر اگر کاری را با چنین عنوانی انجام داد و در آن هدف دیگری را دنبال نکرد مخلص است ولی اگر کاری را انجام داد و خواسته به خود سودی برساند

و یا زبانی را دور نماید نافرمان و غاصب است، چه این که در مملکت مولای خود بدون اجازه اش تصرف کرده است.

و اگر کاری را با این عنوان به همراه بهره وری و یا دفع زیان از حریم خویشتن انجام دهد مشرک است، و اگر کار وی هیچ یک از عناوین مزبور را نداشته باشد کار بیهوده ای کرده است.

پس فرشته و یا انسان و شیطان و یا دیگر موجودات مختارند و می توانند افعال خود را تحت عنوانی از عناوین فوق بیاورند و همه در این اختیار مساویند، گرچه هر یک بر طبق آثار نوری و یا ظلمانی که در آنهاست رفتار می کنند، بنابراین در طاعت و معصیت آزادند و می توانند آثار وجودی خود را به عنوان طاعت و یا معصیت بیاورند، چه این که اعمال و آثار بدون عنوان یاد شده طاعت و معصیت به شمار نمی رود و با عنوان مزبور به طاعت متصف می گردد.

به همین دلیل امام علیه السلام فرمود: «انما الاعمال بالنیات» (۳۲۵) یعنی: «هر کاری به نیت خود شکل می گیرد» و رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود (۳۲۶): «رفع عن امتی تسعه: السهو، والنسیان، و ما لا- يعلمون و الخطا، و ما اضطروا الیه و ما استکرها علیہ» یعنی «از امت من نه چیز برداشته شد: ۱- غفلت ۲- فراموشی ۳- آنچه را نمی دانند ۴- اشتباه ۵- آنچه را به آن ناچار شده اند ۶- بر آنچه مجبوع و وادار شده اند...».

چه این که علت برداشت زحمت از شانہ مکلفین در موارد یاد شده به این خاطر است که آنها عنوان های یاد شده را نداشته اند، ما در ضمن جمله «و عظمت

النعمة» در این دعا توضیح بیشتری خواهیم داد.

اکنون که این مقدمه را فهمیدی که ابراری که به آتش عبودیت سوختند از اصحاب یمین هستند، کسانی که از طینتی خلق شده اند، که حضرت محمدصلی الله علیه وآله و فرزندان پاکش علیه السلام از آن آفریده شده اند.

و در کافی (۳۲۷) از حضرت امام باقرعلیه السلام روایت شده که فرمود: «ان الله خلقنا من اعلى عليين و خلق قلوب شيعتنا مما خلقنا منه و خلق ابدانهم من دون ذلك و قلوبهم تحن اليها، لانها خلقت مما خلقنا ثم تلا هذه الآية: كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ وَ مَا أَذْرَاكَ مَا عِلِّيُونَ كِتَابٌ مَرْقُومٌ يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ» (۳۲۸) یعنی: «خداوند ما را از اعلى عليين آفرید و دلهاى شيعيان ما را از آنچه ما را از آن آفرید، خلق کرد و بدنهای ایشان را از غیر آن آفرید و دلهاى ایشان به سوى ما گرایش دارد، زیرا آنها را از آنچه ما را آفرید خلق کرد، آنگاه این آیه شریفه را قرائت فرمود: هرگز، نامه نیکان در عليين است و شما عليين را چگونه درك می کنید؟ نامه ای نوشته شده است، که مقربان شاهد آن هستند».

(در ادامه فرمود) «وخلق عدونا من سجین و خلق قلوب شيعتهم مما خلقهم و ابدانهم من دون ذلك فقلوبهم تهوى اليهم لانها خلقت مما خلقوا منه ثم تلا- هذه الآية: «كَلَّا- إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سَجِّينٍ وَ مَا أَذْرَاكَ مَا سَجِّينٌ كِتَابٌ مَرْقُومٌ وَيَلُّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ» (۳۲۹) وقال تعالى: «لَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَ لَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَ أْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا» (۳۳۰) یعنی: «و خداوند دشمنان ما را از سجین آفرید، و دلهاى پیروان ایشان

را از آنچه ایشان را آفرید خلق نمود، بدنهای آنها را از غیر آن آفرید، به همین خاطر دل‌های پیروانشان به ایشان گرایش دارد چون از ماده ای خلق شده اند که ایشان آفریده شده اند آنگاه این آیه را تلاوت فرمود: هرگز، کتاب و نامه فاجران در سجین است و سجین را چگونه درک کنی؟ نامه ای نوشته شده است، در آن روز وای به حال تکذیب کنندگان» و خدای تعالی فرمود: «خوبی این نیست که از پشت سر منزل به داخل آن روید، خوبی این است که کسی پروا پیشه کند و از در خانه ها به آن وارد شوید».

احتجاج (۳۳۱) از امیرالمؤمنین روایت کرده است که فرمود: «قد جعل الله للعلم اهلا- و فرض على العباد طاعتهم بقوله و اتوا البيوت من ابوابها و البيوت هي بيوت العلم الذي استودعته الانبياء و ابوابها و اوصياءهم»؛ یعنی: «خدای تعالی برای دانش اهلی قرار داد و طاعت آنها را بر بندگان با این آیه واجب کرد که: از درهای خانه به داخل خانه روید. مراد از خانه ها خانه های دانشند، دانشی که انبیاء در آن خانه ها به ودیعه گذاشته اند و درهای آن خانه ها اوصیای آنها هستند».

و از آن حضرت روایت شده است: «نحن البيوت التي امر الله ان يؤتى ابوابها نحن باب الله و بيوته التي يؤتى منه فمن بايعنا و اقر بولايتنا فقد اتى البيوت من ابوابها و من خالفنا و فضل علينا غيرنا فقد اتى البيوت من ظهورها... الحديث؛ ما خانه هایی هستیم که خدای تعالی فرمان داد که مردم از درهای آن وارد شوند، ما باب خدا و خانه های او هستیم که باید

مردم وارد آن شوند، پس هر کس با ما بیعت کرد و به ولایت ما اقرار نمود، از درهای خانه وارد شده و هر کس با ما مخالفت کند و دیگران را بر ما برتری دهد، از پشت سر خانه ها وارد آن شده است...».

پس مراد از این جمله شریف «وعناصر الابرار» این است که ایشان مبدأ و محل پیدایش شیعیان هستند که از طینت ایشان آفریده شده اند و به خدا و پیامبرش ایمان آورده و به ولایت در میثاق سوم اقرار کرده اند، بنابراین جبلت ایشان پاکیزه و طینت ایشان طیب و طاهر گردیده و کتابهای ایشان در علین قرار گرفت و مقربان شاهد این کتابها هستند و کتابها و نامه های ایشان در روز قیامت از سمت راست به دست ایشان می رسد و به آسانی حساب رسی می شوند، آنگاه به سوی اهل خود شادان برمی گردند، و الحمد لله رب العالمین.

وَدَعَائِمِ الْأَخْيَارِ

وَدَعَائِمِ الْأَخْيَارِ

«دعائم» جمع «دعامه» به کسر دال، ستون خانه و چیزی است که شیء بدان تکیه زند و قیم شیء باشد.

«الاخیار» جمع «خیر» (۳۳۲) به تشدید به معنای کسی است که اعمال او شایسته است و شایستگی اعمال بعد از شایستگی دین و جبلت می باشد، چنین شخصی مرتبه ملکات و افعال وی با آتش عبودیت بعد از افروختن آتش سوخته گردید، چنان که در جمله قبلی دانستید، زیرا خدای تعالی فرمود: «كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ» (۳۳۳) یعنی: «شما بهترین امت ها بودید که به سوی مردم آمدید، به خوبی ها سفارش می کنید و از بدی ها جلوگیری می کنید».

چه این که جمله «تأمرون» و بعد از آن تفسیر و بیان جهت بهترین امت

و خیریت است یعنی علت این که بهترین امت هستید این است که امر به معروف و نهی از منکر می نمایید.

در حقیقت عبودیت

تحقیق این مطلب به گونه ای که مورد خرسندی پادشاه دانا و عادل و مهربان به مردم قرار گیرد و شفای درد دل خردمندان گردد، گرچه با مطالب گذشته روشن شده است این که خدای تعالی انسان و جن را صرفاً برای عبادت خلق نموده، یعنی ایشان را برای اقامه و برپانگه داشتن حقیقت عبودیت که با این گفتار «ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ» یعنی: «خداوند به بنده مملوکی مثال می زند که بر چیزی توانایی ندارد» آن حقیقت را روشن کرده آفریده است.

پس آفرینش ایشان از چیزی نبود، آنگاه خدای تعالی به تدریج و نه به یکبارگی آیات آفاقی و انفسی را به ایشان بخشیده، یعنی ایشان را از حالی به حال دیگر انتقال داده، چنان که فرمود: «وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعِيدٌ ذَلِكَ لَمَيْتُونَ» (۳۳۴) یعنی: «هر آینه ما انسان را از سلاله و زبده گل آفریده، آنگاه این زبده را نطفه قرار داده و در مکان مطمئن (رحم) قرار دادیم، آنگاه نطفه را علقه (خون بسته) کردیم و علقه را مضغه (گوشت) نمودیم و مضغه را استخوان کردیم، آنگاه به استخوان گوشت پوشانیدیم و سپس او را به خلقتی دیگر آفریدیم، پس خدایی که بهترین آفرینندگان است مبارک است، آنگاه بعد از این میرنده اید».

و فرمود: «اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ

ضَعْفٌ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّتِهِ ضَعْفًا وَ شَيْبَةً» یعنی: خدایی که شما را در حالی که ضعیف بوده امید آفرید، آنگاه بعد از ضعف به شما نیرو داد، آنگاه بعد از قوت ضعف و پیری داد.

آنگاه خداوند فرمود: «وَلَنْبَلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَ نَقْصِ مِنَ الْأَمْوَالِ وَ الْأَنْفُسِ وَ الثَّمَرَاتِ وَ بَشِّرِ الصَّابِرِينَ» (۳۳۵) یعنی: «شما را به خوف و گرسنگی و کمبود اموال و جانها و میوه ها می آزمایم، و به شکیبیا پیشگان بشارت ده».

آنگاه خداوند پیامبران را فرستاد و کتابها را نازل نمود، چنان که فرمود: «كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَ يَزَكِّيكُمْ وَ يَعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ يَعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ فَادْكُرُونِي أَدْكُرْكُمْ وَ اشْكُرُوا لِي وَ لَا تَكْفُرُونَ» (۳۳۶) یعنی: «همانگونه که پیامبری از شما برای شما فرستادیم، آیات ما را بر شما خواند، و شما را تزکیه کرده و کتاب و حکمت را به شما آموخت، و چیزهای را که شما خود نمی توانستید بیاموزید آموخت، پس یادم کنید تا یادتان کنم و سپاسم گزارید و ناسپاس نباشید». خداوند ایشان را راهنمایی کرد، راه خیر و راه شر؛ و نور و ظلمت را معلوم نمود، آنگاه فرمود: «لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لِأَنَّ انْفِصَامَ لَهَا وَ اللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» (۳۳۷) یعنی: «در دین اجباری نیست، راه رشد (و کمال) از راه گمراهی آشکار گردید، هر کس به طاغوت کفر بورزد و به خدای ایمان آورد، به دستگیره محکم که هرگز پاره نمی شود چنگ زده است و خداوند شنوای داناست».

آنگاه خداوند به

متقین وعده داد و فرمود: «یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَ يَكْفُرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَ يَغْفِرْ لَكُمْ وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ» (۳۳۸) یعنی: «ای کسانی که ایمان آورده اید، اگر پروا پیشه کنید خداوند برای شما راهگشایی خواهد کرد و گناه شما را می پوشاند و شما را می آمرزد و خداوند دارای فضل و رحمتی بزرگ است»

و نیز چنین وعده داده است: «یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَ آمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَ يَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَ يَغْفِرْ لَكُمْ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ» (۳۳۹) یعنی: «ای کسانی که ایمان آورده اید، از خداوند بهراسید و به پیامبرش ایمان آورید، زیرا به شما دو بخش از رحمت خود را می دهد، و برای شما نوری قرار می دهد که به آن راه روید و شما را می آمرزد و خداوند بخشنده مهربان است».

خداوند فرقان و نور را به واسطه ظهور مرتبه ولایت در عوالمشان قرار داد، لذا با آن می توانند بین حق و باطل تفاوت گذارند و با آن در تاریکی های معنوی و صوری راه می روند این همان حکمت است که به هر کس داده شده به وی خیر کثیر داده شد و لذا به ولایت تفسیر گردیده است.

آنگاه خداوند برای ایشان ولی ظاهری قرار داده و فرمود: «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يَقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَ هُمْ رَاكِعُونَ» (۳۴۰) یعنی: «ولی شما فقط خدا و رسولش و کسانی که ایمان آورده می باشد، کسانی که نماز را بر پای می دارند و در حال رکوع زکات می دهند». آنگاه فرمود: «أَوْ مَنْ كَانَ مِيتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَ جَعَلْنَا

لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» (۳۴۱) یعنی: «آیا کسانی که مرده اند و ما ایشان را زنده گردانیدیم و به ایشان نوری دادیم که در بین مردم می روند، همانند کسانی اند که در تاریکی ها هستند و از آن بیرون نمی روند این گونه رفتار کافران برای ایشان زینت یافت».

پس حقیقت عبودیت این است که بنده با تمام وجود و خصوصیات خود ملک خالص خدا باشد و بعد از پیدایش بنده، جان و تمام صفات و خصوصیات خویش را به پروردگار عالمیان واگذار کند، چنان که فرمود: «إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ» (۳۴۲) یعنی: «دین در نزد خدا همان اسلام (و تسلیم کامل) است».

و فرمود: «وَ اتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَ اتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا» (۳۴۳) یعنی: «و از ملت ابراهیم حنیف پیروی نما و خداوند ابراهیم را خلیل خود گرفت».

و فرمود: «وَ مَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَ هُوَ مُحْسِنٌ» (۳۴۴) یعنی: «دین چه کسی بهتر از این است که صورت خود را تسلیم خدا کند و در این حال به خوبی از عهده آن برآید».

و فرمود: «بَلَى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَ هُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لَا هُمْ يَحْزَنُونَ» (۳۴۵) یعنی: «آری هر کس روی خود را تسلیم خدا کند و این کار را به خوبی انجام دهد، اجرش به نزد پروردگارش محفوظ است و بر ایشان هراسی نیست و ایشان غمگین نمی گردند».

و فرمود: «وَ مَنْ يَسْلِمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَ هُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى وَ إِلَى اللَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ» (۳۴۶) یعنی: «هر کس روی

خود را به خدا تسلیم کند و در این حال به نیکی چنین کند، حتما به ریسمان محکم چنگ زده و پایان امور به سوی خدا بر می گردد». (۳۴۷)

پس حقیقت اسلام این است که بنده نفس خود را با همه ویژگیها تسلیم خدای تعالی نماید، عبد هرگز نمی تواند چنین کند، مگر این که به آن نور فرقانی - که نور ولایت در عالم عبد و سر امیرالمؤمنین و امامان پاک از فرزندانش علیه السلام می باشد - برسد، لازمه آن این است که ظاهر خویش را تسلیم ولی زمانش گرداند، ولی زمان ممکن است پیامبر و وصی او باشند، تسلیم به معنای فرمانبرداری از فرمانهای آنها و دوری از نواهی است.

و چون حقیقت عبودیت و اسلام به سیر آل محمد صلی الله علیه و آله که همان نور ولایت در مردم است محقق می شود لذا عناصر ابرار شده اند، و چون ظاهر آل محمد صلی الله علیه و آله در بین مردم باعث می شود که مردم از ایشان معارف دین و احکام شرعی را بیاموزند - معارف و احکام شرعی که صور مراتب آن نور در عالم فعل است و عبد با صرف همه توانایی هایی که خداوند به او داده در راه هدفی که او را آفریده و در واقع سپاسگزاری و شکر از خدا همین است - لذا ایشان «دعائم الاخیار» هستند.

پس دانستید که نیازمندی به محمد صلی الله علیه و آله و آل محمد صلی الله علیه و آله امر تعبدی نیست، بلکه هرگز کسی بنده خدا نمی شود، مگر این که به سرّ و معرفت نورانیت ایشان برسد و بنده ای مطیع نمی گردد، مگر این که بعد از شناخت ایشان از آنها فرمان برد پس خداوند از اسلام

و مسلمانان به ایشان بهترین پاداش دهد، پاداشی که شایسته و بایسته باشد، چه این که ایشان اهلیت آن را دارند.

مراتب عبودیت

از مطالب یاد شده دانسته شد که عبودیت دارای سه مرتبه است: مرتبه نخست: عبودیت مطلقه، و آن این است که بنده تمام مراتب خود را بدهد، و خود را از عالم طبیعت و خیال و وهم و عالم نفس و عالم عقل بیرون کشد به گونه ای که از همه مراتب وجودی خود در دست پروردگار جهانیان بمیرد و به عالم یقین برسد، چنان که مولی امام ابوالحسن رضاعلیه السلام (۳۴۸) به آن در پاسخ زندیق که گفت: بنابراین خداوند چیزی نیست، زیرا به حسی از حواس ادراک نمی شود؟ اشاره کرد و فرمود: «وَلَيْكَ لَمَّا عَجَزْتَ حَوَاسِكَ عَنْ ادْرَاكِ انْكَرْتِ رَبُّوبِيَّتَهُ وَ نَحْنُ اِذَا عَجَزْتَ حَوَاسِنَا عَنْ ادْرَاكِ اَيْقَانَانِهِ رَبَّنَا بِخِلَافِ شَيْءٍ مِنَ الْاَشْيَاءِ» یعنی: «وای بر تو! هنگامی که حواس تو از دریافت وی ناتوان شد ریوبیت او را انکار کردی و ما به هنگامی که از ادراک وی ناتوان شدیم، یقین پیدا کردیم که او پروردگار ما و برخلاف دیگر اشیاست».

و خدای تعالی فرمود: «وَ اعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ» (۳۴۹) یعنی: «پروردگارت را عبادت نما تا یقین به سراغت آید».

یعنی دلت را به این حد از درک و شعور برسان که همه عوالم جسم و همه عوالم دیگرگرت مملوک پروردگار عالمیان گردد تا به عالم یقین که همان موت مطلق است برسی، چنان که آیه این چنین تفسیر شده است. چنین مرتبه ای با رسیدن به معرفت خدا و یافتن وی در عالم خودت به دست می آید، زیرا چنین معرفتی موجب می شود که بنده

از همه مراتب وجودش بمیرد و در پروردگارش واله و متحیر شود، چنان که در معنای روایتی که از امام صادق در اشتقاق اسم «الله» آمده چنین است.

در کافی (۳۵۰) از هشام بن حکم روایت شده که از امام صادق علیه السلام پرسید: «الله از چه چیز مشتق شده است؟ فرمود: «یا هشام الله مشتق من اله و اله يقتضى مالوها و الاسم غير المستمى فمن عبد الاسم دون المعنى فقد كفر... الحديث» یعنی «ای هشام! الله از «اله» مشتق شده و «اله» مستلزم «مالوه» است و اسم غیر از مسمى است، هر کس اسم را بدون معنی و مسمى عبادت کند کفر ورزیده است...»

و در ق... ۳... گفت: «اله، الهه و الوهه و الوهیه عبد عباده و منه لفظ الجلاله و فيه اله كفرح تحیر» یعنی «اله و الوهه و الوهیه یعنی عبادت کرد و همین اله منشای الله است، و در قاموس گفت: «اله» بر وزن فرح به معنای متحیر شد و سرگشته گردید».

و در شرح حدیث حدوث اسماء در فقره «و موضع الرساله» دانستید که قوام همه اسماء حسنی که عالم وجود به آن قیام دارند و متکی اند- به همان اسم مبارک در عالم اکبر و عالم اصغر است.

و لذا مولی امیرالمؤمنین علیه السلام بنا بر روایت کافی (۳۵۱) باسنادش به امام صادق علیه السلام فرمود: «قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ اعْرِفُوا اللَّهَ بِاللَّهِ وَالرَّسُولَ بِالرَّسَائِلِ وَأُولَى الْأَمْرِ بِالْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَالْعِدْلِ وَالْإِحْسَانِ» یعنی: «الله را به الله بشناسید و رسول را به رسالت و اولوالامر را به امر به معروف و عدل و احسان بشناسید» یعنی مسمای «الله» را که اله الاله است به اسم الله بشناسید.

مرتبه ی دوم:

عبودیت نسبی است مراد از عبودیت نسبی عبودیت نسبت به کسانی است که خدای تعالی آن اسم مبارک را به آنها شناسانید و آنها را به عالیشان رسانید و راهنمای خلقتش و ترساننده دیگران از ستم طاغوت قرار داده است، چنان که در آیه شریفه به آن اشاره شده که: «لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِن بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» (۳۵۲) یعنی «اجباری در دین نیست راه رشد از گمراهی باز شناخته شد، هر کس به طاغوت کفر بورزد و به خدا ایمان آورد به دستگیره چنگ زده، دستگیره ای که پاره نمی شود، و خدا شنوای داناست». چنین کسی پیامبر است که شأنش بشارت و انداز است، چنان که خدای تعالی فرمود: «إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا» (۳۵۳) یعنی: «ما تو را به حق فرستادیم تا بشارت دهنده و ترساننده باشی».

و فرمود: «وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا» (۳۵۴) یعنی: «و ما تو را نفرستادیم مگر برای همه مردم به اینکه بشارت دهنده و ترساننده باشی» و نیز فرمود: «إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا» و دیگر آیات همانند اینها.

بنابراین بر بندگان خدا در دست پروردگار به موت رسیده اند لازم است که نسبت به پیامبران نیز به موت و فنا برسند و نفوس و اموال خود را در راه رضایت وی خرج کنند و از مخالفت وی بپرهیزند، زیرا خدای تعالی فرمود: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَ الرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ

الْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا» (۳۵۵) یعنی: «ای کسانی که ایمان آورده اید خدا و رسول و اولی الامر را فرمان برید اگر در چیزی نزاع کردید به خدا و به پیامبرش مراجعه کنید اگر به خدا و روز باز پسین ایمان آورده اید مراجعه به خدا بهتر است و کار را به خوبی پایان می دهد».

و فرمود: «وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ... فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يَحْكُمُوا بِمَا شَاءَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيَسْأَلُوكَ تَسْلِيمًا» (۳۵۶) یعنی: «ما هیچ پیامبری نفرستادیم مگر اینکه به اذن خدا فرمان برده شود... نه به پروردگارت قسم، ایشان ایمان نمی آورند، مگر اینکه تو را در مشاجرات خود حکم قرار دهند و آنگاه بر آنچه حکم کردی در خود ناراحتی نیابند و پذیرشی مطلق داشته باشند».

پس فرمانبرداری خدا کامل نمی شود، مگر به فرمانبرداری از پیامبر و تصدیق آنچه از جانب خداوند آورده و پذیرش مطلق احکام قضایی و اوامر و نواهی او.

مرتبه سوم: عبودیت نسبت به کسی که پیامبر برای خلافت خویش و هدایت است نصب کرده است، زیرا خدای تعالی فرمود: «أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ» (۳۵۷) و فرمود: «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يَقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَ هُمْ رَاكِعُونَ» (۳۵۸)

در تفاوت رتبی ولایت خدا و رسول و ائمه

معنای ولایت خدا را در مرتبه نخست عبودیت دانستید، چنین ولایتی ذاتاً شایسته خداست، زیرا بنده از همه مراتب وجود فانی شده و به عالم یقین می رسد و چون رسول و اولوالامر و دیگر خلائق در این مرتبه مساوی بوده اند، چه این که همه مخلوق و مربوب بوده

و برای خویش سود و زیان و زندگی و مرگ و نشوری را مالک نبوده اند، بنابراین نمی توان برای رسول و اولوالامر ولایت به معنای نخست را که برای خدا ثابت شده ثابت نمود، بلکه لازم است که ایشان را از آن مرتبه پایین تر آوریم، زیرا ایشان نیز با همه خلافت در حقیقت عبودیت برای خدا شریکند، بنابراین مرتبه ای از ولایت که می توان برای رسول و اولوالامر اثبات کرد اثبات مقامی است که خداوند برای ایشان خواسته، چه این که ایشان خلیفه خدای تعالی هستند و به همین خلافت، مرگ در قبضه قدرت ایشان می باشد و لذا بندگان باید نفوس و اموال و همه خصوصیات خویش را در راه رضایت پیامبر و اولوالامر صرف کنند و همین دلیل و نشانه خوبی برای بندگان است که ایشان با خدا نیز این گونه رفتار می کنند، چنانکه معنای آیه شریفه: «إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً» (۳۵۹) و آیه شریفه: «وَ إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَ نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ» (۳۶۰) یعنی: «به هنگامی که پروردگارت به فرشتگان فرمود: من بشری را از گل ولای متغیر و سالخورده آفریدم به هنگامی که کاملش کردم و از روح خود در آن دمیدم بر او سجده کنید».

و فرمود: «إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَ نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ» (۳۶۱) و نیز صریح آیه شریفه است که فرمود: «مَنْ يَطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ» (۳۶۲) یعنی: «هر کس از پیامبر پیروی کند از خداوند پیروی کرد».

و نیز مفاد همراهی طاعت رسول با طاعت خدا در آیات عدیده همین است، از جمله

آیه: «أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ» (۳۶۳) و آیه: «وَمَنْ يَطِيعِ اللَّهَ وَ الرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَ الصَّادِقِينَ الْآيَةَ» (۳۶۴) یعنی: «هر کس اطاعت خدا و رسولش کند با کسانی همنشین خواهند شد که خداوند به آنها نعمت داده است، آن نعمت دادگان پیامبران و صدیقانند...».

و فرمود: «وَمَنْ يَطِيعِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ يَخْشَى اللَّهَ وَ يَتَّقِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ» (۳۶۵) یعنی: «هر کس از خدا و پیامبرش فرمان برد و از خدا بترسد و تقوا پیشه کند، فقط ایشان رستگارند».

و فرمود: «وَمَنْ يَطِيعِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا» (۳۶۶)

و فرمود: «وَمَنْ يَطِيعِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ يَدْخُلُهُ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَ مَنْ يَتَوَلَّ يَعْذِبُهُ عَذَابًا أَلِيمًا» (۳۶۷) یعنی: «هر کس از خدا و پیامبرش فرمان برد خداوند او را وارد بهشت کند، بهشتی که نهرها در پای درختانش جاری اند، و هر کس پشت کند خداوند ایشان را عذابی دردناک کند». و دیگر آیات. همین مطلب مفاد بسیاری از اخبار است:

روایت کافی (۳۶۸) به اسنادش به محمد بن زید طبری، گفت:

«كُنْتُ قَائِمًا عَلَى رَأْسِ الرُّضَا بِخُرَاسَانَ وَ عِنْدَهُ عِدَّةٌ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ وَ فِيهِمْ إِسْحَاقُ بْنُ مُوسَى بْنِ عِيسَى الْعَبَّاسِيُّ فَقَالَ - يَا إِسْحَاقُ! بَلَّغْنِي أَنَّ النَّاسَ يَقُولُونَ إِنَّا نَزَعُكُمْ أَنَّ النَّاسَ عَبِيدٌ لَنَا لَا وَ قَرَأْتِي مِنْ رَسُولِ اللَّهِ مَا قُلْتَهُ قَطُّ وَ لَا سَمِعْتُهُ مِنْ آبَائِي قَالَهُ وَ لَا بَلَّغْنِي عَنْ أَحَدٍ مِنْ آبَائِي قَالَهُ وَ لَكِنِّي أَقُولُ النَّاسُ عَبِيدٌ لَنَا فِي الطَّاعَةِ مَوَالٍ لَنَا فِي الدِّينِ فَلْيَبْلُغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ»؛ من بر بالای سر امام رضا علیه السلام در خراسان ایستاده بودم، عده ای از بنی هاشم از جمله اسحق بن موسی بن عیسی عباسی در

نزد آن حضرت بودند، حضرت فرمود: ای اسحق، به من رسیده که مردم می گویند که ما گمان می کنیم که مردم بندگان ما هستند سوگند به نسبتی که با رسول خدا صلی الله علیه و آله دارند، هرگز من چنین نگفتم و از هیچیک از پدرانم نشنیده ام که چنین گفته باشند و از پدرانم نیز به من نرسیده که چنین گفته باشند و لیکن می گویم: مردم در فرمانبرداری بنده ما هستند، و در دین دوستدار ما می باشند، پس شنوندگان حاضر به غائبان برسانند».

از آنچه یاد شد معلوم گردید که وجوب فرمانبرداری از پیامبر صلی الله علیه و آله و اولوالامر علیه السلام به خاطر رساندن مردم به مرتبه اسم خداست که در ذات ایشان مکنون و پوشیده است، ایشان به واسطه تلاوت آیات خداوند و تزکیه و تعلم کتاب و حکمت مردم را به آن مقصود می رسانند، چنان که هدف فرستادن پیامبران طبق نص صریح قرآن در چند جا این است. از جمله آیه: «هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ» (۳۶۹) یعنی: «او خداوندی است که در مردم درس نخوانده پیامبری از خودشان فرستاد تا بر ایشان آیات خدا را تلاوت می کند و آنها را تزکیه کرده و کتاب و حکمت را به آنها آموزش دهد، گرچه این مردم قبلاً در گمراهی روشن به سر می بردند».

و چون مرتبه اسم «الله» ولایت نوریه ای است که سابقاً دانستید که این ولایت عبارت از تصرف در وجود و آوردن آن در مرتبه ای پایین تر و تنزل دادن آن می باشد، گرچه همین تصرف به عنوان آلیت و

معنای حرفی است و از آن به آیه محکمه و حکمت اسم برده می شود. و حکمت همانست که به هر کس داده شد خیر کثیر داده شد. چنان که مراد از کتاب در آیه شریفه زیر مرتبه وجود مطلق می باشد: «هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ» (۳۷۰) یعنی: «اوست که کتاب را بر شما نازل کرد، بخشی آیات محکمند این بخش ام الكتاب می باشند، و بخشی دیگر متشابهاتند» پس اسم «الله» همانست که با آن به عالم کتاب و عالم حکمت می رسند و چون آیه و نشانه کامل و مظهر کلی و هدایتگر آن محمدصلی الله علیه وآله و آل پاک محمدعلیه السلام هستند، به همین خاطر ولایت برای ایشان ثابت است، این ولایت به معنای وجوب طاعت و گردن نهادن در مقابل آنها و فنا در دست آنهاست، تا کسانی که ولایت ایشان را پذیرفتند و منقاد گردیده اند و آنها را از جان و مال خود برتر داشتند به مرتبه کتاب و حکمت مورد اشاره در آیات سابق برسند.

پس مراد از آیه شریفه «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ» (۳۷۱) اثبات ولایت برای اسم الله در باطن و ظاهر و سیر و علانیه می کند، این اسم همان مثل اعلی مورد اشاره در آیه شریفه است که: «وَ هُوَ الَّذِي يَدْعُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يَعْبُدُ وَ هُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَ لَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى فِي السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ» (۳۷۲)؛ اوست که خلقت بدست اوست، آنگاه بازشان می گرداند و باز گردانیدن و اعاده بر او آسانتر است و او

مثل اعلی در آسمانها و زمین دارد و تنها او عزیز و حکیم است» و نیز در حدیث حدوث اسماء در سابق در فقره «موضع الرساله» که قبلا شرح گردیده به آن اشاره شده است.

مراتب ولایت

از مطالب یاد شده روشن گردید که ولایت نیز به سان عبودیت سه مرتبه دارد:

مرتبه نخست: ولایت سرّی استحقاقی است، این ولایت از اسم الله است که مثل اعلی در همه اشیاء است و سایه آن برای پروردگار عالمیان سجده می کند و این سایه از چپ و راست سجده کرده و خضوع می نماید، هیچ مرتبه ای از موجودات نیست مگر این که شأنی از شؤن آن اسم مبارک بوده و قوامش به آن است. و همو وجه الله و سبیل و حجت و ولی و دلیل و آیه خدا در همه موجودات است و بر مردم لازم است که او را بشناسند و در کنار او فانی گردند و از راه او به سوی خدا سیر نمایند و تا آنجایی که می توانند تقوی پیشه نمایند.

پس حقیقت عبودیت که در قبل بدان اشاره شد، مردن در قبضه پروردگار است، این قبضه و دست خدا همان اسم مبارک می باشد و ولایت حقیقیه نیز از آن اوست، چنان که خدای تعالی فرمود: «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ...» (۳۷۳) «وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ وَ كَبِيرُهُ تَكْبِيرًا.» (۳۷۴)

مرتبه دوم: ولایت حکمیه جعلیه است، این ولایت به عنوان خلافت از آن اسم در مواردی که امکان خلافت وجود دارد- می باشد، مراد از موارد یاد شده غیر از قیمومت و ربوبیت مطلق است، پس می توانند به سوی آن اسم راهنمایی کنند و مردم را برای شناخت آن تربیت نمایند و حجاب بین مردم و

آن اسم را بردارند، بر رسیدن به این مقصود آیات خدا را بر ایشان بخوانند و آنها را تزکیه نمایند و مردم را به حصه ای از آن اسم که در مردم مخفی و مکنون برسانند چه این که آن حصه از اسم الله راه معنوی به سوی خدای عالمیان است. چنین مرتبه ای از ولایت از آن پیامبر است، به همین عبودیت به معنای دوم برای پیامبران ثابت می شود، بنابراین باید مردم از نفس و مال خود فانی شوند، و پیامبران از مردم اولویت بیشتری بر جان و مال ایشان داشته باشند و مردم طاعت و پیروی ایشان را بر خود هموار نمایند و هر چه را پیامبران برای ایشان برگزیدند برای خود برگزینند و در خود احساس نارضایتی از احکام ایشان نمایند و تسلیم محض ایشان باشند و پیامبران را مؤتمن در احکام نافع و یا مضر به حال خود بدانند، دستورات ایشان را فرمان برند و از آن چه نهی کردند دست بکشند، و مطمئن باشند که پیامبران ایشان را از دروازه هدایت بیرون نمی برند و ایشان را به در گمراهی نمی کشانند. چنان که اخبار و آیات سابق درباره تفویض را قبلاً آوردیم و در کافی بابی به نام تفویض به رسول خدا صلی الله علیه و آله و ائمه علیه السلام باز شده است.

از جمله روایت کافی به اسنادش به ابواسحاق نحوی است، وی گفت: خدمت امام صادق رسیدم، از او شنیدم که می فرمود:
«إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ أَدَّبَ نَبِيَّهُ عَلَى مَحَبَّتِهِ فَقَالَ وَ إِنَّكَ لَعَلَى خُلُقِي عَظِيمٍ (۳۷۵) ثُمَّ فَوَّضَ إِلَيْهِ فَقَالَ عَزَّ وَجَلَّ وَ مَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ مَا نَهَاكُمُ عَنْهُ

فَانْتَهُوا(۳۷۶) وَقَالَ عَزَّ وَجَلَّ «مَنْ يَطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ»(۳۷۷) قَالَ ثُمَّ قَالَ وَ إِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ قَوْضَ إِلَى عَلِيٍّ وَ ائْتَمَنَهُ فَسَلِّمْتُمْ وَ جَعَلَهُ النَّاسُ قَوْلَ اللَّهِ لِنَجْبَتِكُمْ أَنْ تَقُولُوا إِذَا قُلْنَا وَ أَنْ تَصِيحُوا إِذَا صَيَّحْنَا وَ نَحْنُ فِيكُمْ وَ بَيْنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مَا جَعَلَ اللَّهُ لِأَحَدٍ خَيْرًا فِي خِلَافٍ أَمْرِنَا»(۳۷۸) یعنی: «خداوند پیامبرش را بر محبت خود ادب کرد و فرمود: تو دارای اخلاقی بزرگ (و کریمانه) هستی، آنگاه به او تفویض کرد و فرمود: آنچه رسول آورده بگیرد و از آنچه نهی فرمود دست باز کشید، و فرمود: هر کس از رسول پیروی کند، از خدا پیروی کرده، سپس فرمود: پیامبر خدا به علی تفویض کرده و او را امین خود گرفت، شما پذیرفتید، ولی مردم انکار کردند، به خدا قسم ما دوست داریم که شما به هنگام گفتار ما بگویید و به هنگام سکوت ما سکوت کنید، ما واسطه بین شما و بین خدای عزوجل هستیم و خداوند در مخالفت دستور ما خیری قرار نداده است».

و از جمله روایت کافی(۳۷۹) به اسنادش به ابواسحق است گفت: «از ابوجعفر علیه السلام باقر شنیدم که می فرمود:....» آنگاه همین روایت را یاد کرده است.

پس کار پیامبران بشارت به آیات محکم الهی است که همانا اسم خدا و شئون اوست، اسمی که سر آن در همه اشیاء مکنون است و مظاهر آن اوصیاءاند و نیز کار ایشان انداز و ترسانیدن از آیات متشابه که طاغوت و شاخه های ظلمانی و شئون آن که سر آن در همه اشیای مکنون است کی باشد، مظاهر طاغوت خلفای جور و پیروان ایشانند.

بنابراین مرتبه

ی پیامبر مرتبه کتاب و قرآن است که بالاتر از مرتبه آیات محکم و حکمت می باشد، پس وی هم دارای نبوت و هم دارای ولایت است.

مرتبه ی سوم ولایت خلافت است، این ولایت مطلق نیست بلکه نسبت به آن اسم مبارک به لحاظ این که آیه محکمه و ولایت نوریه می باشد، در آیات قرآن و نیز در روایات از آن به «هادی» یاد شده، یعنی کسی که هر چیز را به کمال خود می رساند و جامع همه مراتب حقیقت عبودیت از ذات به عالم آثار است، چنان که فرمود: «إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ وَ لِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ» (۳۸۰) یعنی: «تو فقط ترساننده ای و هر قومی دارای هادی است».

در مجمع البیان (۳۸۱) روایت شده که هنگامی که این آیه نازل شده رسول خدا فرمود: «أنا المنذر و علی الهادی من بعدی، یا علی! بک یهتدی المهتدون» یعنی: «من ترساننده ام و بعد از من علی هادی است، ای علی! هدایت جویان با تو هدایت می شوند».

و در کافی (۳۸۲) از حضرت امام باقر علیه السلام روایت شده است: «رَسُولُ اللَّهِ الْمُنذِرُ وَ لِكُلِّ زَمَانٍ مِّنَّا هَادٍ يَهْدِيهِمْ إِلَى مَا جَاءَ بِهِ نَبِيُّ اللَّهِ ثُمَّ الْهُدَاةُ مِنْ بَعْدِهِ عَلَىٰ ثُمَّ الْأَوْصِيَاءُ وَاحِدٌ بَعْدَ وَاحِدٍ» یعنی: «رسول خداصلی الله علیه وآله منذر و ترساننده است، و در هر زمانی یکی از ما هادی است که مردم را به آنچه پیامبر خدا آورده هدایت می کند، هادیان بعد از پیامبر علی و سپس اوصیا یکی بعد از دیگری هستند».

و از امام صادق (۳۸۳) روایت شد که فرمود: «كُلُّ إِمَامٍ هَادٍ لِلْقَرْنِ الَّذِي هُوَ فِيهِمْ» یعنی: «هر امامی هادی زمانی است که در بین مردم آن زمان است».

و از

امام صادق علیه السلام در پاسخ از ابوبصیر (۳۸۴) بعد از پرسش از آیه: «إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ وَ لِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ» (۳۸۵) روایت شده که فرمود: رسول خدا منذر و علی هادی است... الخ».

و اکمال (۳۸۶) و قمی (۳۸۷) و عیاشی (۳۸۸) و دیگر راویان خاصه (۳۸۹) و عامه (۳۹۰) به اسانید مختلف همانند روایت نخست از امام صادق در کافی را روایت کرده اند.

و چون مظاهر آن اسم مبارک از جهت یاد شده ائمه اطهار علیه السلام هستند، لذا آیه «مِنْهُ آيَاتٌ مُّحْكَمَاتٌ» به امیرالمؤمنین علیه السلام و ائمه علیه السلام تفسیر شده است، بنابراین ولایت به این معنا بر خلق دارند، خلق نسبت به ایشان عبودیت دارند به این معنا که باید اوامر و نواهی ایشان را فرمان برند و امور دنیا و دین خود را به آنها واگذارند و نفوس و اموال خود را به امام بسپارند و در راه خشنودی وی صرف نمایند، پس نسبت محمدصلی الله علیه و آله و فرزندان پاکش علیه السلام کمتر از نسبت مولی به بنده ای که به او هبه شده نیست، چه این که خدای تعالی جهان و آن چه در آن است را به خاطر محمدصلی الله علیه و آله و الش آفریده، چنان که از علی علیه السلام روایت شده که فرمود: «نحن صنائع ربنا و الخلق بعد صنائعنا» یعنی: «ما ساخته ی خداییم و بعدا خلایق ساخته ما هستند» مراد این است که خداوند ما را برای خویش ساخته و خلایق را برای ما آفریده است و نیز در حدیث کساء فرمود: «ما خلقت سماء مبنیه و لا ارضا مدحیه و لا فلکا یدور و لا فلکا یسری و لا شمساً مضيئه و لا قمراً منیراً»

الا لاجلکم» (۳۹۱) یعنی: «ما آسمانی ساخته و زمین گسترده و فلک دور زننده و کشتی روان و خورشید تابان و ماه روشن را نیافریدیم مگر به خاطر شما».

در این که زمین از آن امام است

و در کافی بابی تشکیل شده که در آن اخباری جمع شده اند که به صراحت دلالت دارند بر این که جهان با آنچه در آن است از آن امام است.

و از جمله روایت کافی (۳۹۲) باسنادش به محمد بن ریان می باشد. «قَالَ كَتَبْتُ إِلَى الْعَسْكَرِي جُعِلْتُ فِدَاكَ رُوي لَنَا أَنَّ لَيْسَ لِرَسُولِ اللَّهِ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا الْخُمْسُ فَجَاءَ الْجَوَابُ إِنَّ الدُّنْيَا وَمَا عَلَيْهَا لِرَسُولِ اللَّهِ» یعنی: «محمد بن ریان گفت: به امام حسن عسکری نوشتم: فدایت گردم، روایت شده رسول خدا از جهان جز پنج چیز را مالک نیست، پاسخ آمد: دنیا و آنچه در آن است از آن رسول خدا است».

و از جمله: روایت کافی (۳۹۳) از جابر از ابوجعفر باقر علیه السلام گفت: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ وَ أَقْطَعَهُ الدُّنْيَا قَطِيعَةً فَمَا كَانَ لِآدَمَ فَلِرَسُولِ اللَّهِ وَ مَا كَانَ لِرَسُولِ اللَّهِ فَهُوَ لِلْآئِمَّةِ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ» یعنی: «رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: خداوند آدم را آفرید و دینا را به او داد، پس آنچه از آن آدم است از رسول خدا صلی الله علیه و آله است و آنچه از رسول خداست از آن امام از آل محمد صلی الله علیه و آله است».

و از جمله روایت کافی (۳۹۴) به اسنادش به ابن ابی عمیر از حفص بختری از ابوعبدالله است که فرمود: «إِنَّ جَبْرَيْلَ كَرَى بِرِجْلِهِ خَمْسَةَ أَنْهَارٍ وَ لِسَانُ الْمَاءِ يَتْبَعُهُ الْفُرَاتُ وَ دِجْلَهُ وَ نَيْلَ مِصْرَ وَ مَهْرَانَ وَ نَهْرَ بَلْخَ فَمَا سَقَّتْ أَوْ سَقِي مِنْهَا

فَلِلْإِمَامِ وَالْبَحْرِ الْمُطِيفِ بِالدُّنْيَا» یعنی: جبرئیل با پای خویش پنج نهر ایجاد کرد و آب از آن جاری شد، آن نهرها عبارتند از: فرات، دجله، نیل مصر، مهران، بلخ. پس هر زمینی را که آن نهرها سیراب کردند و هر حیوانی که از آن آب نوشیده از امام است، و از جمله اموال امام اقیانوس محیط بر زمین است».

و بیان این اخبار با آن ملاک که همه خلائق ذاتا بندگان خدا هستند، ایشان با مردم در مخلوق بودن برای خدای تعالی یکسانند و هیچ سود و زیانی را برای خود مالک نیستند، ولی بعد از این که خداوند ایشان را به آداب خویش تربیت کرد و ایشان فانی در خدا شدند لذا خداوند ایشان را در زمین خلیفه خویش قرار داد و آنها را ولی بر خلق نموده و دنیا را به ملکیت و اقطاع ایشان درآورد، و از نفوس مؤمنین بر خودشان برتر کرد چنان که فرمود: «النبی اولی بالمؤمنین من انفسهم» این جمله دلالت دارد بر این که ایشان بر اموال مؤمنین اولویت دارند، و بر مردم طاعت و فرمانبرداری از ایشان را واجب نمود و این که مردم برای خود نپسندند مگر آنچه را که ایشان پسندند، و امر دین مردم را به ایشان واگذاشت، و فرمود: «وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» (۳۹۵) آیا بندگی معنایی جز این دارد، و آیا جز این است که بندگان از تصرفات کامل و آزادانه در حرکات و سکنتات و شهوات، در خود و اموال خود برخوردار نیستند و باید در تحت اراده رهبران و امامان خود در آنها تصرف نمایند؟ با توجه

به این که امامان و رهبران نیز در وجود و حواس و جوارح و سلامت و روزی و زندگی و مرگ با مردم مشارکت داشته و همه در دست آفریدگار خویشند که خدایی جز او نیست و شریکی ندارد.

و در روایت صفوان از امام صادق علیه السلام در چگونگی زیارت مطلقه (۳۹۶) معروف به زیارت و ارث در اذن دوم آمده است: «عبدك و ابن عبدك و ابن امتك المقر بالرق و التارك للخلاف عليكم» یعنی: «بنده تو و فرزند بنده تو، و فرزند کنیز تو، اقرار به بندگی دارد و از مخالفت با شما پرهیز می کند» این فقره خردمندان را در اثبات بیان مزبور کفایت است، و خداوند راهنماست و رجوع همه به اوست.

و سَاسَهُ الْعِبَادِ

«ساسة» بر وزن «قاده» جمع سائس است، به فرمانده و نهی کننده رعیت «سائس» گویند.

عباد جمع عبد است و مراد از سائس کسی است که شایستگی داشته باشد که مردم فرمانهای او را بشنوند و نواهی وی را اجرا نمایند، و آل محمد صلی الله علیه و آله چنین شایستگی را دارا هستند، در کافی (۳۹۷) با سندش از ابواسحق نحوی روایت شده است که گفت: «دَخَلْتُ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ أَدَّبَ نَبِيَّهُ عَلَى مَحَبَّتِهِ فَقَالَ وَ إِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ (۳۹۸) ثُمَّ فَوَّضَ إِلَيْهِ فَقَالَ عَزَّ وَجَلَّ «وَمَا آتَاكُمْ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» وَقَالَ عَزَّ وَجَلَّ «مَنْ يَطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ» (۳۹۹) قَالَ ثُمَّ قَالَ وَ إِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ فَوَّضَ إِلَيَّ عَلَى وَ ائْتَمَنَهُ فَسَلَّمْتُمْ وَ جَحَدَ النَّاسُ فَوَّ اللَّهُ لِنَجْبِكُمْ أَنْ تَقُولُوا إِذَا قُلْنَا وَ أَنْ تَضْمُنُوا إِذَا صَمَمْنَا وَ نَحْنُ فِيمَا بَيْنَكُمْ وَ بَيْنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مَا جَعَلَ اللَّهُ لِأَحَدٍ

خَيْرًا فِي خِلَافِ أَمْرِنَا» و نیز در همان کتاب (۴۰۰) به اسنادش به ابواسحق روایت کرد، گفت: از ابوجعفر باقر علیه السلام شنیدم که فرمود: و نظیر همین حدیث را نقل نمود.

و نیز در کافی (۴۰۱) با اسنادش به عبدالله بن سنان نقل کرد که ابوعبدالله (امام صادق علیه السلام) فرمود: «لَا وَاللَّهِ مَا فَوَّضَ اللَّهُ إِلَى أَحَدٍ مِّنْ خَلْقِهِ إِلَّا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ وَ إِلَى الْمَأْتَمَةِ قَالِ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ (۴۰۲) وَ هِيَ جَارِيَةٌ فِي الْأَوْصِيَاءِ» یعنی: «نه به خدا سوگند، خداوند به احدی از خلقش جز به رسول خدا و امامان تفویض نمود، خدای تعالی فرمود: ما کتاب را به حق بر تو فرستادیم، تا بین مردم به آن گونه که خداوند به تو نشان داده حکم نمایی، و همین در اوصیاء علیه السلام جاری است».

بنابراین ائمه علیه السلام استحقاق سیاست و رهبری خلق را دارند، زیرا تربیت و ادب از خداوند پذیرفتند، این رهبری از تولد مردم تا تعالی و تکامل ایشان ادامه دارد، زیرا ایشان بر آنها احاطه دارند، و مصلحت ایشان را لحظه به لحظه می دانند، بر گذشته و آینده آنها مطلعند، این تفویض و سپردن به امامان به معنای این نیست که خداوند خود را از امور آفرینش عزل کرده است، بلکه چون ایشان شایستگی و اهلیت پذیرش و تلقی از خدای تعالی را به تدریج دارا هستند اما مردم چنین نیستند و معنای شفاعت نیز همین است.

وَ أَرْكَانَ الْبِلَادِ

وَ أَرْكَانَ الْبِلَادِ

«ارکان» جمع «رکن» مثل «اقفال» جمع «قفل» است. در قاموس آمده است: رکن به ضم طرف قویتر و امر عظیم و آنچه پادشاه و لشکر و غیره بدان قوی گردند و

«بلاد» جمع «بلده» مثل کلاب و کلبه، و در مجمع البیان آمده: بر هر قطعه از زمین خواه آباد و خواه خراب بلده و بلاد گفته می شود.

گوییم: مراد از بلاد و بلده در اینجا کنایه از هر چیزی است که می تواند منشای اثری از آثار شود، خواه بلاد و سرزمین نفوس باشد و خواه غیر آن.

گسترش ولایت در همه

پس مراد از جمله این است که ایشان مبدای وجود همه اشیاء هستند، چنان که قبلاً در بیان حقیقت نبوت دانستید که: هیچ امری در دار وجود نیست، مگر این که مظهري از مظاهر و مرتبه ای از مراتب نبوت است، و محمدصلی الله علیه و آله و آلش علیه السلام مظاهر کامل و آینه های تمام نمای همه مراتبند، به همین لحاظ ایشان شفیعان دیدنی و نا دیدنی های خلق هستند، به همین خاطر ولایت ایشان بر همه آفریدگان از آسمانها و زمین و فرشتگان و انس و جن و وحوش و پرندگان و گیاهان و جمادات و دریاها و کوهها و غیره گسترش دارد، پس هر فرشته ای بدان اعتراف و اقرار کند از مقربان می گردد و هر انسانی بدان اعتراف نماید از پیامبران می شود و هر پیامبری بدان معترف گردد از اولوالعزم می شود، و هر دریایی بدان مقرر آید شیرین و گوارا گردد و هر زمینی بدان اعتراف کند زمین پاکیزه شود و هر کوهی بدان معترف شود معدن گوهر و یا رویشگاه گلهای خوشبو گردد، و هر درختی بدان معترف شود میوه آورد و هر انسانی که بدان مقرر گردد مؤمن شود و هر پرنده ای بدان اعتراف کند، آواز خوش پیدا نماید، و در دیگر موجودات نیز این

چنین است. بنابراین ایشان ارکان همه اشیاء هستند، و با سرّ ایشان اشیاء تقویت می یابند و اشیاء در وجود خود به ایشان تکیه دارند.

مراد از امانت چیست؟

همین جمله مراد از آیه شریفه است: «إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا» (۴۰۳) یعنی: «ما امانت را بر آسمانها و زمین و کوهها عرضه کردیم، پس ایشان از به دوش کشیدن آن شانه خالی کردند و از آن هراسیدند، ولی انسان آن را بدوش کشید، چه این که انسان بسیار ستم کننده (به خویش) و نادان است».

در بسیاری از روایات «امانت» به ولایت تفسیر شده است.

از جمله روایت بصائر الدرجات (۴۰۴) به اسنادش از ابوبصیر است: «قال سمعت أبا عبد الله يقول إن ولایتنا عرضت علی السماوات و الأرض و الجبال و الأمصار ما قبلها قبول أهل الكوفة» یعنی: «از امام صادق علیه السلام شنیدم که می فرمود: ولایت ما بر آسمانها و زمین و کوهها و شهرها عرضه گردید هیچیک آن گونه که کوفه پذیرفت نپذیرفت».

و در کافی (۴۰۵) از محمد بن یحیی از محمد بن حسین علیه السلام از امام جعفر بن محمد روایت شده که «فی قَوْلِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ «إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا» قَالَ هِيَ وَلَايَةُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ» یعنی: خدا می فرماید: «إِنَّا عَرَضْنَا... الخ» مراد از امانت ولایت علی بن ابی طالب است».

و از مناقب (۴۰۶) ابوبکر شیرازی در نزول قرآن در شأن علی به اسنادش از مقاتل از محمد بن حنفیه از امیرالمؤمنین در این آیه شریفه «إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ» فرمود:

«عرض الله أمانتي على السماوات السبع بالشواب و العقاب فقلن ربنا لا تحملنا بالشواب و العقاب لكننا نحملها بلا ثواب و لا عقاب و إن الله عرض أمانتي و ولايتي على الطيور فأول من آمن بها البزاه البيض و القناير و أول من جردها البوم و العنقاء فلعنهما الله تعالى من بين الطيور فأما البوم فلا- تقدر أن تظهر بالنهار لبغض الطير لها و أما العنقاء فغابت في البحار لا ترى و إن الله عرض أمانتي على الأرضين فكل بقعه آمنت بولايتي جعلها طيبه زكيه و جعل نباتها و ثمرها حلوا عذبا و جعل ماؤها زلالا و كل بقعه جحدت إمامتي و أنكرت ولايتي جعلها سيخا و جعل نباتها مرا علقما و جعل ثمرها العوسج و الحنظل و جعل ماءها ملحا أجاجا ثم قال وَ حَمَلَهَا الْإِنْسَانُ يَعْنِي أُمَّتَكَ يَا مُحَمَّدُ وَلَا يَهْ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَ إِمَامَتَهُ بِمَا فِيهَا مِنَ الثَّوَابِ وَ الْعِقَابِ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا لِنَفْسِهِ جَهُولًا لِأَمْرِ رَبِّهِ مِنْ لَمْ يُؤْذِهِا بِحَقِّهَا فَهُوَ ظَلُومٌ غَشُومٌ» یعنی: «خداوند امانت مرا بر آسمانهای هفت گانه در مقابل ثواب و عقاب عرضه کرد، ایشان گفتند: پروردگارا! ما با ثواب و عقاب آن را بر نمی داریم، بلکه اگر بدون آندو باشد می پذیریم و خداوند امانت و ولایت مرا به پرندگان عرضه داشت، اولین پرنده ای که ایمان آورد بازهای آبی و قناری ها بودند و اولین منکرش بوم و عنقا، خداوند ایشان را از بین پرندگان دور کرد، لذا بوم نمی تواند در روز آشکار شود، چه این که پرندگان دشمن او هستند، و عنقا در دریاها پنهان شد و دیده نمی شود.

و خداوند امانت مرا بر سرزمینها عرضه کرد، هر قطعه زمینی

که به ولایت من ایمان آورد، پاک و بالنده شده و رویدنی های آن شیرین و گوارا گردیده اند و آبهای آن زلال شده اند و هر سرزمینی که انکار ولایت نموده خداوند آن را نمکزار کرده گیاه آن را تلخ و ناگوار گردانیده و میوه آن را خار و حنظل قرار داده و آب آن را شور تلخ نموده است، آنگاه فرمود: «حَمَلَهَا الْإِنْسَانُ» انسان یعنی امت تو ای محمد ولایت و امامت امیرالمؤمنین را در قبال ثواب و عقاب پذیرفت چه این که وی بسیار ستمگر و جهول و نادان به دستور پروردگارش بوده و هر کس حق آن را ادا نکند، ظلوم و غشوم (ستمکار) است».

و اخبار در این باره فراوان است، هر کس خواهد به کتاب امامت بحارالانوار (۴۰۷) مراجعه کند و روشن است که عرضه کردن ولایت بر موجوداتی که بهره ای از آن ندارند، از خداوند صحیح نیست و در این باره باید در جای خویش بحث شود و خدا توفیق دهنده است.

بدانکه بین این فقره از این حیث که به اطلاق دلالت دارد بر این که آثار در هر موجود مستند به آن مرتبه خاصه از حقیقت نبوت است که مبدای وجودش از آنجا آغاز شده برخلاف دو فقره گذشته از گفتار آن حضرت: «و عناصرالابرار و دعائم الاخیار» می باشد چه این که این دو فقره دلالت دارند بر این که این حقیقت در خصوص ابرار و اخیار مؤثرند، و نه در فاجران و اشرار. زیرا که در کافی (۴۰۸) به اسنادش به امیرالمؤمنین علیه السلام در حدیث جاثلیق که پرسید: «آیا خداوند عرش را حمل می کند و یا عرش خداوند را

به دوش می کشد؟ امیرالمؤمنین فرمود: الله حامل العرش... فقال امیرالمؤمنین علیه السلام: «إِنَّ العرش خلقه الله تبارک و تعالی من أنوار أربعه نور أحمر احمرت منه الحمرة، و نور أخضر اخضرت منه الخضرة، و نور أصفر اصفرت منه الصفرة، و نور أبيض ابيضت منه البياض و هو العلم الذي حمّله الله الحمله، و ذلك نور من عظمته، فبعظمته و نوره ابيضت قلوب المؤمنین، و بعظمته و نوره عاداه الجاهلون، و بعظمته و نوره ابتغى من فی السماوات و الأرض من جميع خلائقه إليه الوسيله بالأعمال المختلفه و الأديان المتشتمته، و كلّ محمول يحمله الله بنوره و عظمته و قدرته لا يستطيع لنفسه نفعاً و لا ضرّاً و لا موتاً و لا حياً و لا نشوراً، و كلّ شیء محمول و الله عزّ و جلّ الممسك لهما أن تزولا، و المحيط بهما و بما فيهما من شیء، و هو حیاة كلّ شیء و نور كلّ شیء سُبْحَانَهُ وَ تَعَالَى «عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوّاً كَبِيراً» یعنی: «خداوند حامل عرش است... و فرمود: خداوند عرش را از چهار نور آفرید: ۱- نور سرخ، همه نورهای سرخ از آن سرخ شده اند. ۲- نور سبز، همه نورهای سبز از آن سبز شده اند. ۳- و نور زرد، همه نورهای زرد از آن زرد شده اند. ۴- و نور سفید، که سفیدی از آن است.

و عرش علم است که خداوند آن را بر شانه ی حاملین گذاشت و آن نور عظمت اوست، پس با عظمت و نورش دلهای مؤمنان بینا(سفید و نورانی) شده و به عظمت و نورش جاهلان عداوت پیشه کرده اند و با عظمت و نورش همه خلایق از آسمانی ها و زمینی ها با

اعمال گوناگون و ادیان همگون به سوی او خواهان وسیله و راهی شده اند، پس هر باری را خداوند به نور و عظمت و قدرت خود می کشد و ایشان از خود بر زیان و سود و مرگ و زندگی و حشری توانا نیستند، پس همه اشیاء متکی و محمول است و خدای تعالی نگهدار آن دو از زوال می باشد و احاطه بر آنها دارد او زندگی همه اشیاء و نور همه آنهاست، خداوند بسیار منزه و متعالی است از آنچه می گویند». شرح و بیان دلالت حدیث این است که: طبیعی است که عداوت و دشمنی نادانان با خدا نمی تواند به نور عظمت به لحاظ نور بودن باشد، بلکه مراد این است که عرش از نور عظمت آفریده شده و نزول آن مراتبی دارد که اصول دیگر مراتب چهارگانه است، هر چه از عالم تجرد دورتر شود یعنی به عالم تنگنا و حدود پایین تر آید تاریکی و رنگ و کمی درخشش او بیشتر خواهد شد، به همین خاطر به هنگامی که به مرتبه جسم رسید تاریک می شود، پس اگر آن نور به مراتب پایین آید به طوری که عنوان حرفی آلی به خود گیرد عقل نامیده می شود و دارای میمنت و برکت خواهد شد، پس پیوسته نورانی می باشد، گرچه در حجاب ظلمت جسم فرو رفته باشد و اگر نزولش به اندازه ای باشد که مستقل گردد و به معنای اسمی رسد، در این صورت نام جهل می گیرد و اندک و بی برکت می شود.

و از آنجایی که خداوند در هر موجود از آن نور چیزی قرار داده و همین نور مبدای پیدایش و عرش آن شیء است، چه این که حقیقت

اختیار در آن شیء نیز وجود دارد، پس اگر بینا باشد و فقر و ناداری خود به خدا را ببیند و سپس در قبضه خدا بمیرد چنین وجودی به مراتب نازل به عنوان حرفیت تنزل کرده و اعتراف می کند که بر هیچ سود و زیان و زندگی و مرگ و حشری توانایی ندارد و از اصحاب یمین می گردد، زیرا وی به بقاء خدا باقی می شود، و بقای خدا فنایی ندارد و هر کس خود را مستقل ببیند و خود را قائم به ذات خود بداند، به مراتب استقلالی نزول می کند و از اصحاب شمال گردیده و وزن کمی پیدا می کند و برکتی در وی نخواهد بود، زیرا چنین موجود مستقلی حادث بوده و فانی می شود، و ولی آیات پروردگار و وجه الله را منکر می شود، وجه الله همانست که همه اشیاء بدون آن از بین می روند.

از این بیان روشن گردید که دلهای مؤمنان به واسطه نور و عظمت خدای تعالی بینا شده و جاهلان به نور و عظمت وی با خدا دشمنی نمودند.

و در گذشته بیان شد که آن انوار شوون حقیقت محمدیه الهیه ای هستند که سیر محمدصلی الله علیه و آله و آل پاکش علیه السلام می باشند، ایشان مظاهر کلی او بوده و او ظل (سر) همه اشیاء و مبدا و رحمتی است که خداوند همه اشیاء را به وی وسعت داده است و با کفر ورزی به چنین رحمتی خداوند آن را به غضب منقلب می کند و نور را به تاریکی بدل خواهد کرد، چنان که در قول امام «و قاده الامم» تحقیق کردیم.

و اخباری (۴۰۹) که درباره عرض ولایت بر اشیاء آمده بر همین دلالت دارند

و نیز آیه شریفه: «ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَ أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» (۴۱۰) یعنی: «چه این که خدای تعالی نعمتی را که به قومی داد تغییر نمی دهد مگر این که ایشان خودشان را تغییر دهند و خداوند شنوای داناست».

و نیز آیه شریفه: «بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ» (۴۱۱) یعنی: «بلکه خداوند به واسطه کفرشان بر دل‌های ایشان مهر زده است». این مطلب را سابقاً بیان کردیم.

و همین معنای اخباری است که درباره ارکان زمین بودن ائمه علیه السلام آمده (۴۱۲) و مراد این است که به سَرِّ آل محمد صلی الله علیه و آله زمین قوت می گیرد و به آن قیام دارد، و نیز اخباری که دلالت دارند (۴۱۳) بر این که زمین قبل از خلقت آدم موجود بوده و در آن مردم فراوانی بوده اند که در آن فساد می کرده اند و خون ریزی می نموده اند، چنانکه فرمود: «وَ إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ» (۴۱۴) یعنی: «به هنگامی که پروردگارت به فرشتگان فرمود: من در زمین خلیفه ای قرار می دهم، گفتند: آیا در زمین کسی را خلق می کنی که در آن فساد کند و خون بریزد». چنان که ائمه علیه السلام ارکان آسمانها هستند، زیرا خدای تعالی فرمود: «اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا» یعنی: «خدایی که آسمانها را بدون هیچ ستونی بالا برد».

و در این زیارت نیز فرمود: «بِكُمْ يَمْسُكُ السَّمَاءُ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ عَلَى الْأَرْضِ الْبَاطِنَةُ» یعنی: «به واسطه شما آسمان بر زمین جز به اذنش فرود نمی آید».

وَأَبْوَابُ الْإِيمَانِ

در معنای ایمان

حقیقت ایمان عبارت از این است که بنده همه نعمت

هایی که خداوند به او داده است به کسی که ایمان به وی واجب است تسلیم کند و چنین اعتقاد داشته باشد که تصرف آن کس در وی جز به وجه مصلحت وی نیست و او امین در رفتار با بنده است، اگرچه دست به کشتن او زند و یا همه اموال او را بگیرد و یا فرمان به کشتن فرزندانش دهد و یا بین او و زنش جدایی افکند.

زیرا خدای تعالی فرمود: «فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يَحْكُمُواكَ فِيمَا سَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيَسَلُّوا تَسْلِيمًا» (۴۱۵) و فرمود: «وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَىٰ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا» (۴۱۶) یعنی: «به هنگامی که خدا و پیامبرش امری را حکم کردند مرد و زن مؤمن در آن امر اختیاری ندارند، و هر کس خدا و رسولش را نافرمانی کند به گمراهی آشکار مبتلا شده است».

قمی (۴۱۷) از امام باقر روایت کرده که: «ذَلِكَ أَنْ رَسُولَ اللَّهِ خُطِبَ عَلَىٰ زَيْدِ بْنِ حَارِثَةَ زَيْنَبُ بِنْتُ جَحْشِ الْأَسَدِيَّةِ مِنْ بَنِي أَسَدِ بْنِ خَزِيمَةَ وَ هِيَ بِنْتُ عَمِّ النَّبِيِّ، فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ حَتَّىٰ أَوْامِرَ نَفْسِي فَأَنْظِرْ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ وَ مَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَىٰ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ الْآيَةَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَمْرِي بِيَدِكَ فَزَوْجَهَا إِيَّاهُ» یعنی: «رسول خدا بعد از طلاق زید بن حارثه زینب را خواستگاری کرد، زینب دختر جحش اسدی از بنی اسد بن خزیمه و دختر عموی آن حضرت بود. پاسخ داد: ای رسول خدا با

خود بیاندیشم و بنگرم! خدای عزوجل آیه فوق «وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ...» را فرو فرستاد، زینب گفت: ای رسول خدا امر ازدواج من در دست شماست، رسول خدا او را به ازدواج خود درآورد».

دلیل دیگر حدیث رسول خدا است، کافی (۴۱۸) به اسناد خود از حضرت امام باقر نقل کرد: «بَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ فِي بَعْضِ أَصْفَارِهِ إِذْ لَقِيَهُ رَكْبٌ فَقَالُوا السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ مَا أَنْتُمْ فَقَالُوا نَحْنُ مُؤْمِنُونَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَمَا حَقِيقَةُ إِيمَانِكُمْ قَالُوا الرِّضَا بِقِضَاءِ اللَّهِ وَالتَّفْوِيزُ إِلَى اللَّهِ وَالتَّسْلِيمُ لِأَمْرِ اللَّهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَ عَلَمَاءُ حُكَمَاءُ كَادُوا أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْحِكْمَةِ أَنْبِيَاءَ فَإِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ فَلِمَا تَبْتُؤُوا مَا لَا تَسْتَكُونُونَ وَلَا تَجْمَعُوا مَا لَا تَأْكُلُونَ وَ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ»؛ رسول خدا در سفری بودند، ناگهان کاروانی با او برخوردند، گفتند: درود بر تو ای پیامبر خدا پرسید شما کیستید؟ گفتند: ای رسول خدا! ما مؤمنانیم. پرسید حقیقت ایمان شما چیست؟ پاسخ دادند: خشنودی به قضای الهی و اگذاری و تفویض به خدا و تسلیم فرمان الهی. فرمود: دانشمندانی حکیم هستید که از حکمت در شرف پیامبری می باشید، اگر در آن چه گفتید راست می گوئید: آنچه را که در آن سکونت نمی گزیند بنا نکنید و آنچه را نمی خورید نیاندوزید، و از خدایی که به سوی او باز می گردید پروا پیشه کنید».

از آنجایی که انسان که حاوی عالم اکبر است و ارکان وجودی اش را اسماء پر کرده و کتاب مبین الهی است که همه نهانها با حروف وی آشکار می شود دارای عوالمی است، بنابراین به حقیقت ایمان نمی رسد، مگر اینکه همه عوالم خویش را تسلیم

خداوند کرده و به او تفویض نماید و به قضای الهی در همه آن عوالم رضایت دهد.

در این که هر عضوی ایمانی ویژه به خود دارد

در اخبار آمده است که ایمان در جوارح بدن پخش شده و خداوند برای هر یک از جوارح تکلیف و وظیفه ویژه ای قرار داده تا همه آن اجزاء به ایمان برسند و از کفر ویژه به آن برهند.

از جمله روایت کافی (۴۱۹) به اسناد به ابوعمر و زبیر به امام صادق است: «قَالَ قُلْتُ لَهُ أَيُّهَا الْعَالِمُ أَخْبِرْنِي أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ عِنْدَ اللَّهِ قَالَ مَا لَمْ يَقْبَلِ اللَّهُ شَيْئًا إِلَّا بِهِ قُلْتُ وَمَا هُوَ قَالَ الْإِيمَانُ بِاللَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ أَعْلَى الْأَعْمَالِ دَرَجَةً وَ أَشْرَفُهَا مَنْزِلَةً وَ أَشْيَاهَا حَقًّا قَالَ قُلْتُ أَلَا تُخْبِرُنِي عَنِ الْإِيمَانِ أَقَوْلٌ هُوَ وَ عَمَلٌ أَمْ قَوْلٌ بِلَا عَمَلٍ فَقَالَ الْإِيمَانُ عَمَلٌ كُلُّهُ وَ الْقَوْلُ بَعْضُ ذَلِكَ الْعَمَلِ بِفَرْضٍ مِنَ اللَّهِ بَيْنَ فِي كِتَابِهِ وَاضِحٌ نُورُهُ ثَابِتٌ حُجَّتُهُ يَشْهَدُ لَهُ بِهِ الْكِتَابُ وَ يَدْعُوهُ إِلَيْهِ قَالَ قُلْتُ صِفْهُ لِي جَعَلْتُ فِدَاكَ حَتَّى أَفْهَمَهُ قَالَ الْإِيمَانُ حَالَاتٌ وَ دَرَجَاتٌ وَ طَبَقَاتٌ وَ مَنْازِلٌ فَمِنْهُ التَّمُّ الْمُنتَهَى تَمَامُهُ وَ مِنْهُ النَّاقِصُ الْبَيْنُ نُقْصَانُهُ وَ مِنْهُ الرَّاجِحُ الزَّائِدُ رُجْحَانُهُ قُلْتُ إِنَّ الْإِيمَانَ لَيْتَمٌ وَ يَنْقُصُ وَ يَزِيدُ قَالَ نَعَمْ قُلْتُ كَيْفَ ذَلِكَ قَالَ لِأَنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى فَرَضَ الْإِيمَانَ عَلَى جَوَارِحِ ابْنِ آدَمَ وَ قَسَمَهُ عَلَيْهَا وَ فَرَّقَهُ فِيهَا فَلَيْسَ مِنْ جَوَارِحِهِ حِيَارِحُهُ إِلَّا وَ قَدْ وَكَلْتُ مِنَ الْإِيمَانِ بَعِيرٌ مَا وَكَلْتُ بِهِ أُخْتَهَا فَمِنْهَا قَلْبُهُ الَّذِي بِهِ يَعْقِلُ وَ يَفْقَهُ وَ يَفْهَمُ وَ هُوَ أَمِيرُ بَدَنِهِ الَّذِي لَا تَرُدُّ الْجَوَارِحُ وَ لَا تَصُدُّرُ إِلَّا عَنْ رَأْيِهِ وَ أَمْرِهِ وَ مِنْهَا

عَيْنَاهُ اللَّتَانِ يَبْصُرُ بِهِمَا وَ أذُنَاهُ اللَّتَانِ يَسْمَعُ بِهِمَا وَ يَدَاهُ اللَّتَانِ يَبْطِشُ بِهِمَا وَ رِجْلَاهُ اللَّتَانِ يَمْشِي بِهِمَا وَ فَرْجُهُ الَّذِي الْبَاهُ مِنْ قَبْلِهِ وَ لِسَانُهُ الَّذِي يَنْطِقُ بِهِ وَ رَأْسُهُ الَّذِي فِيهِ وَجْهُهُ فَلَيْسَ مِنْ هَيْدِهِ جَارِحَةٌ إِلَّا وَ قَدْ وَكَّلَتْ مِنَ الْإِيمَانِ بغيرِ مَا وَكَّلَتْ بِهِ أُخْتَهَا بِفَرْضٍ مِنَ اللَّهِ تَبَارَكَ اسْمُهُ...»

گفت: از آن حضرت پرسیدم؛ ای عالم به من بگو کدام اعمال به نزد خدا از همه اعمال افضل و برتر است؟

پاسخ داد: عملی که خداوند هیچ چیزی را بدون آن نمی پذیرد.

پرسیدم: آن عمل چیست؟

فرمود: ایمان به خدا که خدایی جز او نیست بالاترین درجه و شرافتمندترین منزلت و زیباترین بهره از اعمال را داراست.

گفت: پرسید آیا برای من نمی گویی که آیا ایمان گفتار و عمل است و یا گفتار بدون عمل؟

حضرت پاسخ فرمود: ایمان کامله عمل است و قول و گفتار بخشی از عمل است که خدای تعالی در کتاب خود آن را بیان فرموده است، نور آن روشن و حجت او استوار و کتاب به حجت آن شهادت می دهد و به آن می خواند

پرسیدم: فدایت شوم آن را بیان نما، تا بفهمم؟

پاسخ داد: ایمان حالات و درجات و طبقات و منازلی دارد، برخی تمام و کامل هستند و در منتهای کمالند، و برخی ناقصند و نقصان آن روشن، و برخی رجحان دارند، و رجحان آن بیشتر است.

پرسیدم: آیا ایمان کامل می شود و یا کمی و زیادی می پذیرد؟

در پاسخ فرمود: آری؛ پرسیدم: چگونه؟ فرمود: خدای تبارک و تعالی ایمان را بر اعضاء و جوارح فرزند آدم واجب کرد و آن را بر اعضاء و جوارح بخش کرد و پخش نمود، بنابراین هر

عضوی از اعضاء ایمانی ویژه دارد که به غیر از ایمان به دیگر اعضاء است.

از جمله آن اعضاء قلب است که عقل و فهم بر عهده آن است، قلب امیر بدن اوست، جوارح و اعضاء بدون اجازه او وارد و خارج نمی شود مگر این که او نظر و فرمان دهد.

و بخشی از آن چشمانش می باشد که با آن می بیند و گوشهایش که با آن می شنود و دستانش که با آن می گیرد و پاهایش که با آن می رود و فرج او که قوه باه از ناحیه آن می باشد، و زبانش که با آن می گوید و سرش که صورتش در آن است، هر یک از این اعضاء ایمانی ویژه دارند که دیگری ندارد، این اختصاص را خداوندی داده که نامش مبارک است. اکنون که روشن شد که انسان به لحاظ جوارح عوالم و درجاتی از ایمان دارد پس حقیقت ایمان در او پیاده نمی شود مگر این که همه اعضاء و جوارحش ایمان آورند.

روشن است که هیچکس به شناخت ایمان مربوط به جوارح نائل نمی شود، مگر این که کسی به او بشناساند، و بگوید که کدام مرتبه از ایمان به کدام عضو اختصاص دارد و معرفت و شناخت آن بدون شناخت همه اسماء ممکن نیست، شناخت همه اسماء در اعضاء به این است که بفهمد که هر اسمی در مرتبه نزول خود به عالم ملکات و عالم افعال در صورت انفرادی و یا ترکیب با اسماء دیگر و یا با شأنی از شئون اسم دیگر و یا اسمای گوناگون و یا شئون متعدد چه صورتی دارد، فهم و دست یابی به چنین علمی تنها از کسی ممکن است که خداوند

منسوب کرده چه این که چنین انسانی را تنها خداوند می شناسد و بدون معرفی خدا نمی توان او را یافت، و او بعد از رسول خدا کسی جز امیرالمؤمنین علیه السلام و اولاد طاهرین علیه السلام او نیست، پس ایشان ابواب ایمانند، و لذا نمی توان به ایمان جوارح دست پیدا کرد، مگر این که ایشان ایمان ویژه هر عضوی را بیان کنند چنان که رسول خدا فرمود: «أَنَا مَیْدِیْنَةُ الْعِلْمِ وَ عَلِیُّ بَابُهَا» (۴۲۰) یعنی: «من شهر علم هستم و علی در آن است».

دانستید که یکی از اعضاء قلب است و عمل آن شناخت و معرفت می باشد، چنان که در روایت بیان شده است، پس ایمانی که بر قلب واجب شده اقرار و معرفت و اعتقاد و رضایت و پذیرفتن این است که «لا اله الا الله وحده لا شریک له الهها واحدا» و این که وی همسر و فرزندی ندارد، و محمد بنده و پیامبرش صلی الله علیه و آله می باشد، و اقرار و اعتراف به این که آنچه آن حضرت آورده از ناحیه خداست.

روشن است که معرفت بناگذاری بر این نیست که خدایی جز خدای یکتا نیست و او شریکی ندارد و محمد بنده و رسولش صلی الله علیه و آله می باشد، بلکه معرفت عبارت از دریافت دل و آرامش و اعتقاد به مراتب فوق است، چنان که روایت تصریح کرده است، بلکه معرفت عبارت از این نیست که اجمالا بدانیم که اشیاء سازنده و آفریننده ای دارند که از سنخ آنها نیست، گرچه این مقدار انسان را از کفر خارج می کند و به حزب مسلمانان داخل می نماید.

در شناخت حقیقی خدا

چنان که در کافی (۴۲۱) روایت شده و بابی برای آن باز شده

و عنوانی این چنین دارد: «ادنی المعرفه»؛ یعنی: کمترین مرتبه معرفت» بلکه حقیقت معرفت جدا کردن خالق از مخلوق و روشن کردن و یافتن خدا به حقیقت ایمان است.

و به همین جهت امیرالمؤمنین علیه السلام بنا بر روایت کافی (۴۲۲) به اسنادش به امام صادق علیه السلام فرمود: «اعرفوا الله بالله و الرسول بالرسالة و اولى الامر بالامر بالمعروف و العادل و الاحسان» و معنای معرفت خدا به وسیله خدا این است که خداوند افراد و انوار و جواهر و اعیان را آفرید، اعیان ابدانند و جواهر ارواح می باشند، و خداوند شبیه جسم و روح نیست و هیچکس در خلقت روح حساس دراک دستی ندارد و تنها او به آفرینش ارواح و اجسام متفرد است، و چون شباهت خدا به ارواح و ابدان منتفی شود، لذا خداوند به خودش شناخته شده است و اگر خداوند به روح و یا بدن تشبیه شود، پس خداوند به خودش شناخته شده است. در کافی از و معنی قوله «اعرفوا الله بالله یعنی ان الله... فلم يعرف الله بالله» از کلام کلینی است نه از فرمایش امام صادق.

و نیز در کافی (۴۲۳) روایت شده که از آن حضرت پرسیدند: «بِمَ عَرَفْتَ رَبَّكَ قَالَ بِمَا عَرَفَنِي نَفْسُهُ قِيلَ وَ كَيْفَ عَرَفَكَ نَفْسِيهِ قَالَ لَا يَشْبَهُهُ صُورَةٌ وَ لَا يَحْسُ بِالْحَوَاسِّ وَ لَا يَقَاسُ بِالنَّاسِ قَرِيبٌ فِي بُعْدِهِ بَعِيدٌ فِي قُرْبِهِ فَوْقَ كُلِّ شَيْءٍ وَ لَا يَقَالُ شَيْءٌ فَوْقَهُ أَمَامَ كُلِّ شَيْءٍ وَ لَا يَقَالُ لَهُ أَمَامٌ دَاخِلٌ فِي الْأَشْيَاءِ لَا كَشَيْءٍ دَاخِلٍ فِي شَيْءٍ وَ خَارِجٌ مِنَ الْأَشْيَاءِ لَا كَشَيْءٍ خَارِجٍ مِنْ شَيْءٍ سُبْحَانَ مَنْ هُوَ هَكَذَا وَ لَا هَكَذَا غَيْرُهُ وَ لِكُلِّ شَيْءٍ مُبْتَدَأٌ» یعنی: «چگونه پروردگارت

را شناختی؟ فرمود: آن گونه که خود مرا با خودش آشنا کرد.

پرسیدند: خداوند چگونه خودش را به شما شناسانید؟

پاسخ داد: هیچ صورتی با او شباهت ندارد، و هیچ حسی او را در نمی یابد، با مردم مقایسه نمی شود، در عین دور بودن نزدیک است و در عین نزدیک بودن دور، بالاتر از همه اشیاء است و نمی گویند او بالاتر از چیزی است، جلوی هر چیزی است و نمی گویند او جلویی دارد، در اشیاء داخل است نه اینکه همانند چیزی داخل در چیز دیگر باشد و از اشیاء بیرون است نه این که همانند چیزی باشد که از چیز دیگر بیرون است، منزه است خدایی که چنین است و غیر این نیست و هر چیزی ابتدایی دارد.»

در توحید (۴۲۴) از امیرالمؤمنین روایت شده که فرمود: «اعْرِفُوا اللَّهَ بِاللَّهِ وَالرَّسُولَ بِالرَّسَائِلِ وَأُولِيَ الْأَمْرِ بِالْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ»

پس مراد از این روایات این است که انسان بعد از تخلیه از صورت و جسم و روح در عالم خود به چیزی می رسد که از جواهر نیست و از انوار و اعیان نمی باشد، به حواس درک نمی شود و با چیزی سنجدیده نمی گردد و می بیند که وی جلوی همه اشیاء و با همه اشیاء در عالم خود آن شیء می باشد، دور نیست و نزدیک باشد، داخل در اشیایی که در عالم خویشند نیست و از آن خارج نمی باشد و مبدای هر چه را در عالمش ادراک می کند می باشد، و بعد از این که چنین معرفتی به شیء پیدا کرد می فهمد که خدایی که آفریننده چنین موجودی است که این گونه می باشد، پس او فو قش و آفریننده اش و دهنده اسباب هر موجود

می باشد، که می توان آن شیء را بیافریند، پس چنین موجودی منزله از ادراک و احاطه است.

به همین جهت مولی امیرالمؤمنین علیه السلام بنا بر خطبه توحیدی که در نهج البلاغه (۴۲۵) آمده فرمود: «لا یشمل بحد و لا یحسب بحد و إنما تتحد الأدوات أنفسها و تشير الآلات إلى نظائرها منعتها منذ القدمه و حمتها قد الأزلیه و جنبتها لو لا التکمله» یعنی: «خداوند محدود به حدی نیست و به شمار در نمی آید و ادوات (احساسی) خودشان را محدود می کنند و آلت های ادراکی به نظایر خود اشاره می کنند، قدیم بودنش از داشتن آلت حادث جلوگیری کرده و ازلیت حق تعالی از داشتن آلات تازه پدید آمده منع می کند و کامل بودنش از داشتن آلات غیر کامل مانع می گردند». (۴۲۶)

بنابراین شناخت خدای تعالی تنها با اسمی ممکن می گردد که خودش را به آن نامید، اسمی که در همه نفوس به ودیعت گذاشته و آن اسم خلیفه و مثل اعلی و آیت کبری در هر نفسی است، پس هر کس او را شناخت، خدا را شناخت و هر کس او را شناخت، خداوند را شناخت و هر کس از او خالی ماند از خدا خالی ماند و همانست که دارای ولایت نوریه مورد اشاره در آیه شریفه است: «اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ» (۴۲۷) یعنی: «خداوند ولی کسانی است که ایمان آورده اند ایشان را از تاریکی ها به نور بیرون می آورد و اولیای کسانی که کفر ورزیدند طاغوت است و آنها کفار را از نور به سوی تاریکی ها می برند، ایشان با آتش همنشینند...»

چه اینکه مراد

از الله در آیه شریفه نمی تواند «اللهی» باشد که رب مطلق است، زیرا در آیه شریفه وظیفه ولایت امیرالمؤمنین بیان شده و ولایت طاغوت که ویژه مخالفان کافر است بیان گردیده، اگر این الله همان الله آفریننده همه باشد لازم می آید که مذهب ثنویه حق باشد، چه این که ایشان قائل به دو رب و مدبرند، برعکس اگر مراد اسم اللهی باشد که در عرض طاغوت، شیطان قرار دارد، این مطلب از آیات قرآن شواهد فراوانی دارد:

از جمله آیه: «قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ» (۴۲۸) یعنی: «رشد از گمراهی آشکار گردید، پس هر کس به طاغوت کفر بورزد و به خدا ایمان آورد، به ریسمان محکم الهی چنگ زده است».

تعبیر از الله به «عروه الوثقی» که هرگز پاره نمی شود دلالت بر همین معنا دارد، چه اینکه این عروه الوثقی که پاره نمی شود در مقابل عروه و دستگیره ای قرار دارد که پاره می گردد، پس از این که «الله» در این جا به مرتبه «عروه الوثقی» تنزل کرده دلالت دارد بر این که مرتبه مسمی و مدلول آن بالاتر از این مرتبه است.

آیه دیگر: «وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ» (۴۲۹)؛ ما در هر امتی پیامبری فرستادیم که خداوند را پرستید و از طاغوت پرهیزید...».

و در برخی آیات الله را صراط خود داشته مثل این آیه: «وَ كَيْفَ تَكْفُرُونَ وَ أَنْتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَ فِيكُمْ رَسُولُهُ وَ مَنْ يَعْتَصِم بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» (۴۳۰) یعنی: «چگونه کفر می ورزید، در حالی که بر شما آیات خدا تلاوت می گردد و پیامبرش در بین

شماست و هر کس به خداوند چنگ زند به صراط مستقیم هدایت شده است».

پس مراد این است که الله که خداوند همه است تنها با الله ویژه ای که در تمام نفوس و در هر نفس ودیعت گذاشته شده و اسم و صراط و سبیل و عروه الوثقی و نور و خلیفه و حجت و مثل اعلی اوست و در هر نفس موجود است و بدایت و اعاده آنها به اوست شناخته می گردد و همین الله آیه آن الله مطلق است چنان که در آیه شریفه به آن اشاره شده است: «سَيُنزِّلُهُمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَ فِي أَنفُسِهِمْ» (۴۳۱) یعنی: «ما به ایشان در آفاق و انفسشان آیات خود را نشان خواهیم داد».

و به همین خاطر مولی امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: «یا من دل علی ذاته بذاته و تنزه عن مجانسه مخلوقات» (۴۳۲) یعنی: «ای کسی که به ذات خود بر ذات خویش دلالت می کند و از شباهت با مخلوقات پاک و منزّه است».

و مولی سیدالسااجدین فرمود: «بک عرفتك و أنت دللتنی علیک و دعوتنی إلیک و لو لا- أنت لم أدر ما أنت» یعنی: «من به واسطه خودت تو را شناختم و تو مرا به سوی خودت راهنمایی کردی و به سمت خودت فرا خواندی، و اگر تو نبود من نمی دانستم که کیستی»

در این که ادراک اکتناهی خدا محال است

این دو امام خواستند بگویند: تو از این که تو را بشناسند منزهی و لیکن در هر نفسی آیه ای از خود را به ودیعت گذاشتی که از همه صفات تو حکایت می کند و صفات تو را تنزیه می کند. پس چون آن آیه را آفریدی خلاق را به سوی خودت راهنمایی نمودی و به سوی خودت

خواندی و اگر آنها را نمی آفریدی احدی نمی فهمید که کیستی، چنان که در خطبه دیگری که در کافی (۴۳۳) روایت شده امیرالمؤمنین فرمود: «الدَّالُّ عَلَىٰ وُجُودِهِ بِخَلْقِهِ وَ بِحُدُوثِ خَلْقِهِ عَلَىٰ أَرْزَلِهِ» یعنی: «خداوند نشانگر وجودش را خلقش و دلالت کننده بر ازلش را حدوث خلقش قرار داده است».

بنابراین با معرفت آیات الهی به معرفت تو اکتفا کردم و از آنچه در آفریده هایت شناختم. به معرفت تو خوشنود شدم، چه این که بندگان هر چه وسیع باشند از عالم خلق بیرون نمی روند و نمی توانند به عالم حق برسند، چگونه بندگان به معرفت تو صعود کنند در حالی که حبیب تو محمد با رسیدن به قرب تو به مقام قاب قوسین او ادنی از شناخت تو مأیوس گردید و به همین خاطر از تو زیادت حیرت را خواستار شد، چگونه دیگران تو را بشناسند؟ به همین خاطر امیرالمؤمنین در خطبه ای که در کافی روایت شده فرمود: «حَالٌ دُونَ غَيْبِ الْمَكْنُونِ حُجْبٌ مِنَ الْغُيُوبِ تَاهَتْ فِي أَدْنَىٰ أَدَانِيهَا طَامِحَاتُ الْعُقُولِ فِي لَطِيفَاتِ الْأُمُورِ فَتَبَارَكَ اللَّهُ الَّذِي لَا يَبْلُغُهُ بُعْدُ الْهَمَمِ وَلَا يَنَالُهُ غَوْصُ الْفِطَنِ» یعنی: «حجابی از غیب مانع از رسیدن به غیب او شده و عقول بلند پرواز در پایین ترین مرحله ادراکی این حجب در امور لطیف و امانده و متحیر گردیدند. پس مبارک است خدایی که همت های و الا به او نمی رسند و فطانت های غواص به او دست نمی یابند». و امام سجاد در روایت کافی به هنگام روایت این آیه «وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا» یعنی: «اگر نعمت خدا را بشمارید نمی توانید آن را به اندازه و احصاء در آورید»

می فرمود: «يُقُولُ سُبْحَانَ مَنْ لَمْ يَجْعَلْ فِي أَحَدٍ مِنْ مَعْرِفِهِ نِعْمَةً إِلَّا الْمَعْرِفَةَ بِالتَّقْصِيرِ عَنْ مَعْرِفَتِهَا كَمَا لَمْ يَجْعَلْ فِي أَحَدٍ مِنْ مَعْرِفِهِ إِذْرَاكِهِ أَكْثَرَ مِنَ الْعِلْمِ أَنَّهُ لَا يَدْرِكُهُ فَشَكَرَ جَلًّا وَعَزَّ مَعْرِفَةَ الْعَارِفِينَ بِالتَّقْصِيرِ عَنْ مَعْرِفِهِ شُكْرَهُ فَجَعَلَ مَعْرِفَتَهُمُ بِالتَّقْصِيرِ شُكْرًا كَمَا عَلَّمَ عِلْمَ الْعَالَمِينَ أَنَّهُمْ لَا يَدْرِكُونَهُ فَجَعَلَهُ إِيمَانًا عِلْمًا مِنْهُ أَنَّهُ قَدْ وَسِعَ الْعِبَادَ فَلَا يَتَجَاوَزُ ذَلِكَ فَإِنَّ شَيْئًا مِنْ خَلْقِهِ لَا يَبْلُغُ مَدَى عِبَادَتِهِ وَكَيْفَ يَبْلُغُ مَدَى عِبَادَتِهِ مَنْ لَا مَدَى لَهُ وَ لَا كَيْفَ تَعَالَى اللَّهُ عَنْ ذَلِكَ عُلُوءًا كَبِيرًا» یعنی: «منزه است کسی که در احدی معرفت نعمتش را قرار نداده، مگر این که به وی شناساند که وی از معرفت و شناخت نعمت ها کوتاهی دارد، چنان که در احدی شناخت ادراک وی را قرار نداده، مگر این که به وی بیش از این نفهماند که نمی تواند خدا را ادراک کند، به همین خاطر رضایت و شکر خدای تعالی همین است که عارفان بشناسد که از شناخت شکر وی مقصرند، پس معرفت و شناخت تقصیر خودشان را شکر قرار داده چنان که ابعاد دانش دانشمندان را می داند که ایشان به ادراک او نمی رسند و لذا همان را ایمان آنها به خدا قرار داد، چه این که می داند که این مقدار در وسع عباد است، بنابراین از آن نمی توانند تجاوز کنند، زیرا هیچیک از مخلوقات خدا به نهایت عبادت نمی رسد، چگونه می توان به عبادت کسی که پایان و کیفیتی ندارد رسید، خداوند بسیار برتر از آن است».

و اخبار در این باره فراوان است، به ویژه خطبه هایی که از حضرت امیرالمؤمنین روایت شده است، با این که مطالب

گفته شده آن خطب خداوند را وصف می کنند، این وصف دلالت دارد بر این که او پروردگار خود را می بیند به طوری که اگر پرده برداشته شود یقین او زیادت نمی گردد (۴۳۴)، بلکه در برخی از آن خطب (۴۳۵) وارد شده که فرمود: «وَيَلَمَّكَ مَا كُنْتُ أَعْبُدُ رَبًّا لَمْ أَرَهُ» یعنی: «وای بر تو پروردگاری را که ندیده باشم نمی پرستم» چنان که در کافی از وی روایت کرده است.

و در همان کتاب (۴۳۶) از امام باقر علیه السلام در پاسخ از مرد خارجی که از وی پرسید: «أى شىء تعبد قال الله قال رأيتہ قال بلى لم تره العيون بمشاهدة الأبصار و لكن رأته القلوب بحقائق الإيمان» یعنی: «چه چیزی را می پرستی؟ پاسخ داد الله را؛ پرسید: آیا او را دیدی؟ پاسخ داد: آری، چشمان با دیدن بصری او را نمی بینند، لیکن دلها با حقایق ایمان او را می بینند».

در این باره به خواست خدا در فقره «من اراد الله بدء بكم» پژوهشی بیشتر خواهیم کرد؛ از آنچه یاد شد روشن می شود که مراد از عدم شناخت و معرفت، عدم معرفت خدای تعالی به لحاظ احاطه به ذات و رسیدن به کنه حق تعالی و احاطه اکتناهی به صفتی از صفات حق تعالی می باشد، مراد از رؤیت حق رؤیت اسم حق که خداوند بالاتر از وصف و صف کنندگان است می باشد و شما دانستید که آن اسم مبارک سر آل محمد و در هر نفسی می باشد، و آل محمد صلی الله علیه و آله مظاهر آن در عالم خلقند، پس ایشان ابواب ایمان در نهان و آشکارند.

به همین خاطر در شأن ایشان وارد شده که معرفت ایشان معرفت خداست و جهل به ایشان جهل به خدا

و ایمان به ایشان ایمان به خداست و کفر به ایشان کفر به خداست، خالی بودن از ایشان خالی بودن از خداست، پس حقیقت معرفت مورد دستور همان معرفت آن اسم مبارکی است که در همه نفوس و شؤون و آیات و مرآئی به ودیعت گذاشته و این حکایت از همه عوالم جلال و جمال دارد، به همین سر آل محمد علیه السلام است.

و به همین خاطر امیر المؤمنین در حدیث سلمان و جنذب فرمود: «معرفتی بالنورانیه معرفه الله» (۴۳۷) یعنی: «معرفت من به نورانیت معرفت خداست» و در بسیاری از آیات مؤمنان به خدا و چنگ زندگان و عابدان به خدا به کسانی تفسیر شده اند که به ولایت ایمان آورده باشند چنان که کسانی که دستی در تفسیر دارند، می دانند. خدای پرورنده جهانیان را بر هدایت و نعمت هایش سپاس می گزاریم، آن چنان که شایسته است.

وَ أَمْنَاءَ الرَّحْمَنِ

«امناء» جمع «امین» است، و در اضافه امناء به «الرحمن» اشاره به این دارد که علم و قدرت و احسان و دیگر صفات ایشان تنها مربوط به مؤمنین نیست، بلکه شامل همه مخلوقات می شود، چنان که رحمت رحمانی خدا همه مخلوقات را در بر می گیرد، پس ایشان مظاهر رحمت و اسعه الهی اند که همه اشیاء را در بر می گیرد، به همین خاطر این ویژگی را دارند که ولایت ایشان بر همه عرضه گردیده است.

در سرائر ابن ادریس از کتاب جامع (۴۳۸) بزنی از سلیمان بن خالد روایت شده است که گفت: «سمعت أبا عبد الله عليه السلام يقول ما من شيء ولا من آدمي ولا إنسي ولا جني ولا ملك في السماوات إلا ونحن الحجج عليهم و ما خلق

اللَّهُ خلقنا إلا- وقد عرض ولايتنا عليه و احتج بنا عليه فمؤمن بنا و كافر و جاحد حتى السماوات و الأرض و الجبال» یعنی: «از ابو عبدالله امام صادق شنیدم که می فرمود: احدی از آدمی و انسان و جن و فرشته آسمانها نیست، مگر این که ما حجت بر ایشان هستیم و هیچ مخلوقی را نیافریده، مگر این که ولایت ما را در ایشان عرضه کرد و عده ای مؤمن و عده ای کافر و منکرند، حتی آسمانها و زمین و کوهها».

ما در ضمن سخن آن حضرت: «و معدن الرحمه» (۴۳۹) شرحش کردیم، ابو عبدالله حضرت امام حسین در دعاء عرفه فرمود: «إلهی أمرت بالرجوع إلى الآثار فارجعی إليك بكسوه الأنوار و هدایه الاستبصار حتی أرجع إليك منها کما دخلت إليك» (۴۴۰) منها مصون السیر عن النظر إليها و مرفوع الهمه عن الاعتماد علیها إنک علی کل شیء قدير» (۴۴۱) یعنی: «خدایا! فرمانم داده ای که به آثار رجوع کنم، مرا با لباس انوار و هدایت و استبصار به سوی خود باز گردان، تا از آنها به سوی تو باز گردم چنان که از تو بر آنها وارد شدم در حالی که سیرم از نگاه به آثار پاک بوده و همت من بر آنها والاتر باشد، تو بر همه اشیاء توانایی».

و سَلَاةَ النَّبِيِّنَ

و سَلَاةَ النَّبِيِّنَ

مجمع البیان «سلاة» را به خلاصه معنا کرد، چه این که سلاة پاکی از پلیدی است و در این جمله اشاره شد به این که ایشان محل جمع تمام اوصاف و علوم و آیات انبیاء و لوازم نبوت آنها هستند، و آنها را به طور زلال و خالص واجدند، چه این که هر یک از انبیاء مظهر مرتبه ای از مراتب نبوت می باشند

و ریشه و مصدر همه شئون آنها یک اسم و یا چند اسم از اسماء حسنی الهی می باشد، چنان که مقتضای روایات است. از جمله روایت کافی (۴۴۲) به اسنادش از امام صادق است که آن حضرت فرمود: «إِنَّ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أُعْطِيَ حَرْفَيْنِ كَأَنَّ يَعْمَلُ بِهِمَا وَ أُعْطِيَ مُوسَى أَرْبَعَةَ أَحْرُفٍ وَ أُعْطِيَ إِبْرَاهِيمَ ثَمَانِيَةَ أَحْرُفٍ وَ أُعْطِيَ نُوحٌ خَمْسَةَ عَشَرَ حَرْفًا وَ أُعْطِيَ آدَمُ خَمْسَةَ وَ عَشْرِينَ حَرْفًا وَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى جَمَعَ ذَلِكَ كُلَّهُ لِمُحَمَّدٍ ص وَ إِنَّ اسْمَ اللَّهِ الْأَعْظَمَ ثَلَاثَةٌ وَ سَبْعُونَ حَرْفًا أُعْطِيَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ اثْنَيْنِ وَ سَبْعِينَ حَرْفًا وَ حُجِبَ عَنْهُ حَرْفٌ وَاحِدٌ» یعنی: «به عیسی بن مریم علیه السلام دو حرف داده شده، وی با آن دو کار می کند، و به موسی چهار حرف داده شده و به ابراهیم علیه السلام هشت حرف داده شده، و به نوح علیه السلام پانزده حرف و به آدم علیه السلام بیست و پنج حرف داده شده و خدای تبارک و تعالی همه آنها را برای حضرت محمد صلی الله علیه و آله جمع کرده، و اسم اعظم خدا هفتاد و سه حرف است و به محمد هفتاد و دو حرف داده شده و یک حرف را از او پنهان کرد».

لطیفه ای در معنای این که ائمه از نسل پیامبراند

پس هر پیامبری غیر از حرفهایی که به وی داده شده محبوب است، و این تاریکی و کدر بودن خود اوست، اما برای محمد صلی الله علیه و آله آن حجابها برداشته شده تا به مقام «قاب قوسین او ادنی» رسیده و تمام علم و کمالی که خداوند به او داده به جز نبوت محمدیه را به اهل بیت خود به ارث داده است، و آن حضرت صلی الله

علیه و آله بدون حجاب و تاریکی همه حروف انبیاء را دارا بود، به همین خاطر مبدای او و فرزندانش از کدورت حجاب پیامبران خالص بوده، و مراد از جمله و سلاله النبیین همین است، نه این که ایشان از انبیاء زاده شده باشند، چه این که بدیهی است که بیشتر انبیاء در سلسله نسب ولادت ایشان نبوده و نسبت پدری به آنها ندارند، بلکه تنها برخی از آنها واسطه شده اند، چنان که در نسب آنها تا آدم روایاتی وارد شده است.

وَ صَفْوَةَ الْمُرْسَلِينَ

«صفوه» به ضم و کسر و فتح اول به معنای «خلاصه» است، معنای این فقره همان معنای فقره سابق است، و تنها تفاوت آنها در این است که فقره قبلی گزینش ذاتی آنها را بیان کرده و این فقره گزینش پیامبر در امر تبلیغ را بیان نموده، چه این که آن حضرت برای بیان اعلی مراتب توحید مبعوث شده، و به اساسی ترین مراتب عبودیت راهنمایی می نماید، چنان که خدای تعالی فرمود: «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ» یعنی: «این قرآن به طریقی که اساسی تر است راهنمایی می کند و مؤمنان را بشارت می دهد» گر چه این اعتبار در فقره دوم از فروع اعتبار در فقره اول است.

در بیان گزینش انوار محمدصلی الله علیه و آله و آل وی روایت ریاض الجنان از جابر بن عبدالله انصاری کافی است: «أول شیء خلق الله تعالى ما هو فقال نور نبيك يا جابر خلقه الله ثم خلق منه كل خير ثم أقامه بين يديه في مقام القرب ما شاء الله ثم جعله أقساما فخلق العرش من قسم و الكرسي من قسم و

حملة العرش و خزنه الكرسي من قسم و أقام القسم الرابع فى مقام الحب ما شاء الله ثم جعله أقساما فخلق القلم من قسم و اللوح من قسم و الجنة من قسم و أقام القسم الرابع فى مقام الخوف ما شاء الله ثم جعله أجزاء فخلق الملائكة من جزء و الشمس من جزء و القمر و الكواكب من جزء و أقام القسم الرابع فى مقام الرجاء ما شاء الله ثم جعله أجزاء فخلق العقل من جزء و العلم و الحلم من جزء و العصمه و التوفيق من جزء و أقام القسم الرابع فى مقام الحياء ما شاء الله ثم نظر إليه بعين الهيئه فرشح ذلك النور و قطرت منه مائه ألف و أربعه و عشرون ألف قطره فخلق الله من كل قطره روح نبى و رسول ثم تنفست أرواح الأنبياء فخلق الله من أنفاسها أرواح الأولياء و الشهداء و الصالحين؛ جابر گفت: از پیامبر پرسیدم، اولین آفریده خدا چیست؟ فرمود: نور پیامبرت ای جابر، خداوند ابتداء او را آفرید، آنگاه همه خیرات را آفرید، آنگاه آن را در مقام قرب به اندازه ای که خواست نگه داشت، سپس آن را به اقسامی تقسیم کرد عرش را از قسمی و کرسی را از بخشی و حاملین عرش و خازنان کرسی را از بخشی دیگر آفرید و قسم چهارم را به اندازه ای که خواست در مقام حب نگه داشت، آنگاه آن را به اجزایی تقسیم کرد، ملائکه را از جزئی و خورشید را از جزئی دیگر و ماه را از جزئی و کواكب را از جزئی آفرید و قسم چهارم را در مقام حياء آنچه خواست

نگه داشت آنگاه به نگاه هیبت در او نگریست، آن نور قطره قطره شد، صد و بیست و چهار هزار قطره از آن ترشح کرد، پس خداوند از هر قطره ای روح نبی و پیامبری را آفرید، آنگاه ارواح تنفس کردند، و خداوند از آن انفاس ارواح اولیاء و شهداء و صالحین را آفرید» و همانند این حدیث فراوان است، هر کس خواهد استقصاء کند به بحار مراجعه کند، با تامل در این حدیث شریف چگونگی صفاء و زلالی نور محمد و آلش از دیگر انوار روشن می شود.

وَ عِثْرَةَ خَيْرِهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ رَحْمَهُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ

وَ عِثْرَةَ خَيْرِهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ رَحْمَهُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ

«عتره» نسل، رهط و عشیره هر کس نزدیکان او هستند، در تفسیر اهل بیت مراد از آن را دانستید که علی و فاطمه و یازده فرزند آنها عترت هستند و آخرین آنها قائم آل محمد صلی الله علیه و آله است.

و «خیره» در مجمع البیان چنین آمده: «والاختیار الاصطفاء و محمد خیر تک من خلقک بکسر الخاء و بالیاء و الراء المفتوحین: ای المختار المنتجب و جاء بتسکین الباء» اختیار به معنی گزینش است، مراد از جمله «محمد خیره من خلقک» تلفظ خیره به کسر خاء است و یاء و راء مفتوحند یعنی: «محمد برگزیده منتخب از مخلوقات توست» و نیز «خیره» به سکون یاء نیز آمده است.

از این که «خیره» به «رب العالمین» اضافه شده دلالت روشن بر فضیلت محمد و آلش بر همه مربوبین در همه جهانیان دارد، علت گزینش وی از همه مربوبین به خاطر نزدیکی آن حضرت به خدای تعالی است، چه این که نور او از همه حدود دیگر مربوبین منزله است و مبدای آفرینش وی از همه مراتب آفرینندگان دیگر پاکیزه می باشد، و به هیچ

اسمی جز به اسم مربوب بودن که خدای تعالی رب اوست نامیده نمی شود، و تنها اسم وی این که او آفریده خدا و خداوند آفریننده اش می باشد و به همین خاطر همه اصناف خلایق دارای نامی خاص هستند، و هر پیامبری لقبی ویژه مثل خلیل و کلیم و روح دارند، ولی آن حضرت به لقب حبیب و احمد و محمد ملقب شده است.

چرا پیامبر ما حبیب الله نامیده شده است

و حقیقت حب عبارت از حاجب شدن محبوب از این که حبیب به خود بنگرد و ملتفت خویش گردد و به همین خاطر هر محبی خواه انسان و خواه غیر انسان تنها به ذکر و یاد محبوب مأنوس می شود.

و از آنجایی که در عالم الهی چیزی غیر از خدا یاد نمی شود، به گونه ای که کمال توحیدش نفی صفات قلمداد شده، بنابراین خودش خودش است و هیچ چیز در آنجا نیست، به همین خاطر دوست داشت که شناخته شود، لذا به حجاب حب محتجب گردید، و آن نور ذات اوست، و نور محمد را از نور ذات خویش آفرید، پس محمد صلی الله علیه و آله حبیب او گردید، آنگاه از نور محمد صلی الله علیه و آله دیگر اشیاء را آفرید، چنان که همین مفاد روایاتی است که سابقا نقل شد و چون نور محمد صلی الله علیه و آله جامع همه صفات جلالی و جمالی بود به احمد نامیده شد، چه این که احمد صفت مشبیه بوده و دلالت دارد بر این که مبدای «احمد» یعنی حمد ذاتی موصوفش می باشد و به اعتبار این که آن حضرت مبدای همه صفات محمود و پسندیده است، لذا محمد نامیده شده، چه این که آن حضرت مبدای همه آن صفات است. چنان که در

زیارت مولودیه (۴۴۳) احمد را از اوصاف محمد شمرده است.

و حقیقت حمد مبدای صفات جمالیه است، صفات جمالیه عالم خلق و عالم ملکند، چنان که امر مبدای صفات جلالیه است، صفات جلالیه عالم ملکوت و عالم امر است، به همین خاطر در دعاها عالم امر را در مقابل خلق یاد کردند، چنان که ائمه علیه السلام فرمودند: «لک الخلق و الأمر تبارک الله رب العالمین» (۴۴۴)

و گاه امر در مقابل حمد قرار می گیرد، چنان که در این فقره آمده (۴۴۵): «الفاشی فی الخلق أمره و حمده» و رب به معنای اصل و اجزاء و صورت و قوام و نفوذ در امور مختلف یک شیء است و نیز به معنای به کار گیری شیء در سمت و جهت مقصود و پاسداری از امور زیان آور و مخرب شیء می باشد و خلاصه رب مرجع مربوب در همه شؤونات است.

به همین خاطر از امیرالمؤمنین مطلبی نقل شده است که مضمونش این است: «نزلونا عن الربوبیه و قولوا فی حقنا ما شئتم» (۴۴۶) یعنی: «ما را از مرتبه ربوبیت فروتر آورید و درباره منزلت ما آنچه خواهید بگویید» و لذا گفتند: رب به معنای پادشاه و صاحب و سید و اصلاح کننده و نعمت دهنده و مدبر و مربی است، لیکن این قائل از این معنا غافل بوده که همه این معانی از شؤون رب است، نه این که معانی مستقل و جدا باشند.

و «عالم» نام چیزی است که شیء به آن دانسته می شود، و غالباً کلمه عالم در چیزی که صانع و آفریننده را بیان کند به کار می رود، و عالم شامل همه مخلوقات می شود چه این که:

ففی کل شیء له آیه

تدل علی انه واحد

در هر

چیز نشانه ای است، که دلالت بر وحدانیت وی می نماید.

ولی در چنین ترکیباتی مراد از عالم ذوی العقول هستند، زیرا جمع با «یاء نون» در «عالمین» ویژه ذوی العقول است.

سرّ خاتمیت

پس مراد از این فقره این است که اولین چیزی که دلالت بر وجود صانع و جامعیت همه کمالات دارد، نوع انسان است، زیرا انسان دلالت بر همه صفات داشته و حکایت از جمیع آنها می کند، چه این که انسان مصداق کامل حقیقت محمدیه الهیه است، و چون حضرت محمدصلی الله علیه و آله کاملترین مصادیق انسان است که جامع همه مراتب انسانی می باشد، لذا خداوند او را حبیب خویش گرفته و او را بر گزیده و از بین مخلوقات اختیار کرد و میثاق نبوتش را از همه مخلوقات گرفت و او را شفیع و شاهد بر همه قرار داد و آن حضرت را شروع کننده موجوداتی را که می آیند و پایان بخش سابقان و شاهد و مسلط بر همه قرار داد؛ و به پیامبر و کلیمش موسی بن عمران علیه السلام در کتابش آن چنان که در کافی به اسنادش به طور مرفوع روایت شده خبر داد که: «یا مُوسَى إِنَّهُ أُمِّي وَ هُوَ عَبْدٌ صِدْقٍ يَبَارِكُ لَهُ فِيمَا وَضَعَ يَدُهُ عَلَيْهِ وَ يَبَارِكُ عَلَيْهِ كَذَلِكَ كَانَ فِي عِلْمِي وَ كَذَلِكَ خَلَقْتُهُ بِهِ أَفْتَحُ السَّاعَةَ وَ بِأُمَّتِهِ أَخْتِمُ مَفَاتِيحَ الدُّنْيَا فَمُرْ ظَلَمَةَ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنْ لَا يَدْرُسُوا اسْمَهُ وَ لَا يَحْدُلُوهُ وَ إِنَّهُمْ لَفَاعِلُونَ وَ حُبُّهُ لِي حَسَبِي فَأَنَا مَعَهُ وَ أَنَا مِنْ حِزْبِهِ وَ هُوَ مِنْ حِزْبِي وَ حِزْبُهُمُ الْعَالَمُونَ فَتَمَّتْ كَلِمَاتِي لِأُظْهِرَنَّ دِينَهُ عَلَى الْأَدْيَانِ كُلِّهَا وَ لِأُعْبِدَنَّ بِكُلِّ مَكَانٍ وَ لِأُنزِلَنَّ عَلَيْهِ قُرْآنًا فُرْقَانًا شِفَاءً لِمَا فِي

الْصُّدُورِ مِنْ نَفْثِ الشَّيْطَانِ فَصَلِّ عَلَيْهِ يَا ابْنَ عِمْرَانَ فَإِنِّي أَصَلِّي عَلَيْهِ وَ مَلَأَيْتِي». (۴۴۷)؛ ای موسی! محمد امی است، و او بنده ای راستین است، بر آنچه دست گذارد مبارک می شود و بر او میمون می گردد، در علم من این چنین گذشته است و این گونه او را آفریده ام، قیامت را با او شروع می کنم و با امت او مفاتیح دنیا را مهر خواهم زد، به ستمگران بنی اسرائیل دستور ده که نام او را مندرس و کهنه نسازند و با او دشمنی نوزند گرچه ایشان چنین می کنند، دوستی او حسنه است و من با او هستم و من از حزب او می باشم و او از حزب من است و حزب من پیروز است، و کلمات من کامل شد، چه این که دین او را بر همه ادیان پیروز نمایم و در همه مکانها عبادت شوم، و بر او قران فرقان خواهم فرود آورد، تا دلها از دم شیطانی شفا گیرند، ای فرزند عمران! بر او درود فرست، چه این که من و فرشتگانم بر او درود می فرستیم».

این که فرمود: «کلمات من پایان یافت» دلالت دارد بر این که او خاتم پیامبران و آخرین کلمه ایست که خدای بدان تکلم کرد و هیچ کلمه ای بالاتر از آن وجود ندارد، زیرا پیامبران و اوصیائشان کلمات بلند خداوندند و او بالاتر از همه کلمات است که از اسرار خدا خبر می دهد و از کمال جلال و جمالش حکایت می نماید و از همه مراتب صفاتش کشف می کند و پرده بر می دارد.

این که فرمود: «لاظهرن دینه علی الادیان» یعنی همانگونه که نور ستارگان با طلوع خورشید از بین می رود، با

طلوع خورشید دین وی دیگر ادیان از بین می روند، چه این که دین عبارت از رابطه بین حق تعالی و خلق است، این رابطه به اصولی قائم است و مطلوب از آن اصول تصدیق یقینی است و همه ادیان اعتقاد و تصدیق بدان را واجب دانسته اند و هیچیک از آن اصول قابل نسخ نیستند و آنچه قابل نسخ است احکام است، احکام اعمالی است که در زمان هر پیامبری تشریح شده تا بندگان تزکیه شوند و این تزکیه مقدمه رسیدن به عالم کتاب و حکمت است.

چنان که خدای تعالی فرمود: «لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَ يَزَكِّيهِمْ وَ يَعْلَمُهُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ إِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ» (۴۴۸) یعنی: «همانا خداوند بر مؤمنین منت نهاد، چه این که از ایشان پیامبری از خودشان برانگیخت تا بر ایشان آیات خدا را بخواند و آنها را تزکیه نماید و کتاب و حکمت را به آنها بیاموزد، گر چه قبلاً در گمراهی آشکار بودند».

و فرمود: «وَ لَقَدْ آتَيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ وَ الْحُكْمَ وَ الشُّبُهَةَ وَ رَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَ فَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ وَ آتَيْنَاهُمْ بَيِّنَاتٍ مِنَ الْأَمْرِ» (۴۴۹) یعنی: «همانا ما به بنی اسرائیل کتاب و حکم و نبوت را دادیم و از غذاهای پاکیزه روزی اشان کردیم، و ایشان را بر جهانیان برتری دادیم، و به ایشان بیناتی از امر عطا کردیم». تا این که فرمود: «ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَى شَرِيعَةٍ مِنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَ لَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ» (۴۵۰) یعنی: «آنگاه تو را بر شریعه ای از امر قرار دادیم، پس از آن پیروی نما و از هواهای کسانی که نمی دانند

و در حدیث فوق فرمود: «و لاعبدن بکل مکان» این مکان در مقابل زمان قرار ندارد، چه این که به طور بدیهی می یابیم که از ابتداء بعثت پیامبر صلی الله علیه و آله تا کنون شاگردان امت عده ای اندک و سرزمین های لم یزرع از سرزمینهای آباد کمتر بوده اند، و در آن سرزمین کسی نبوده تا عبادت خدا کند، پس مراد از مکان مصدر میمی از «کون» به معنای وجود در مقابل عدم است؛ با این تحقیق معنا این است:

از آنجایی که محمد صلی الله علیه و آله مظهر تمام مراتب اسم اعظم جز مستأثره است، خدای تعالی به چنین اسمی تا زمان ظهور وی عبادت نشده است، پس با ظهور و وجودش خداوند با تمام مراتب وجود و با تمام اسماء عبادت گردیده است و از آنجایی که هر پیامبری تنها مظهر چند اسم می باشد و او مظهر همه اسماء جز اسم مستأثره است و امت هر پیامبری مظاهر جزئی از آن اسمائی هستند که آن پیامبر در خود جمع کرده است پس حضرت محمد صلی الله علیه و آله علت کامل عبادت خداوند با تمام اسماء با همه شؤونات و مراتب است گرچه عبادت مزبور به تدریج انجام شود.

رمز گزینش محمد و آل

اکنون که مطالب فوق را دانستید روشن شد که چرا خدای تعالی او را اختیار کرد و علت گزینش بر همه خلائق چیست و چرا خانواده و عترتش برتر از همه مخلوقات حتی انبیاء علیه السلام هستند.

همانطور که در دعای علقمه فرمود: «و باسمک الذی جعلته عندهم و به خصصتهم دون العالمین و به أبتهم و أبت فضلهم من فضل العالمین...» (۴۵۱) یعنی: «و به نام تو که در

ایشان قرار دادی و آن اسماء را به ایشان اختصاص دادی و به دیگران ندادی و ایشان را به آن آشکار گردانیدی و فضیلت ایشان را به آن بر همه جهانیان آشکار نمودی به گونه ای که فضیلت ایشان بر همه جهانیان فائق آمد.»

مطالب فوق که در معنای فقره «خیره» و «رب» و «العالمین» بیان شد، در روایت ابن بابویه (۴۵۲) آمده است، وی گفت: محمد بن ابی القاسم استرآبادی مفسر برای من حدیث کرد و گفت: یوسف بن محمد بن زیاد و علی بن محمد بن سیار از پدران ایشان از حسن بن علی بن موسی بن محمد بن علی بن جعفر بن محمد بن علی بن حسین بن علی بن ابیطالب از پدرش از جدش روایت کرد آن حضرت فرمود: مردی به خدمت امام رضا رسید و گفت: آیه شریفه «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» را تفسیر فرمایید فرمود: «حدثنی أبی عن جدی عن الباقر عن زین العابدین عن أبیه أن رجلاً جاء إلى أمير المؤمنين علیه السلام فقال أخبرنی عن قول الله عز وجل الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ما تفسیره فقال الْحَمْدُ لِلَّهِ هو أن عرف عباده بعض نعمه جملاً إذ لا یقدرون علی معرفه جميعها بالتفصیل لأنها أكثر من أن تحصی أو تعرف فقال لهم قولوا الْحَمْدُ لِلَّهِ علی ما أنعم به علينا رَبِّ الْعَالَمِينَ و هم الجماعات من كل مخلوق من الجمادات و الحيوانات فأما الحيوانات فهو یقلبها فی قدرته و یغذوها من رزقه و یحفظها بكنفه و یدبر كلالها منها بمصلحته و أما الجمادات فهو یمسكها بقدرته یمسك المتصل منها أن یتهافت و یمسك المتهافت منها أن یتلاصق و یمسك السماء أن تقع علی

الأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ و يمسك الأرض أن تنخسف إلا بأمره إنه بعباده كَرُوفٌ رَحِيمٌ قال عليه السلام رَبِّ الْعَالَمِينَ مالِكهم و خالقهم و سائق أرزاقهم إليهم من حيث هم يعلمون و من حيث لا- يعلمون و الرزق مقسوم و هو يأتي ابن آدم على أى سيره سارها من الدنيا ليس تقوى متق بزائده و لا- فجور فاجر بناقصه و بيننا و بينه ستر و هو طالبه و لو أن أحدكم يفر من رزقه لطلبه رزقه كما يطلبه الموت فقال جل جلاله قولوا الحمد لله على ما أنعم به علينا و ذكرنا به من خير فى كتب الأولين قبل أن نكون ففى هذا إيجاب على محمد و آل محمد و على شيعتهم أن يشكروه بما فضلهم و ذلك أن رسول الله صلى الله عليه و آله قال لما بعث الله عز و جل موسى بن عمران و اصطفاه نجيا و فلق له البحر و نجى بنى إسرائيل و أعطاه التوراه و الألواح رأى مكانه من ربه فقال يا رب لقد أكرمتنى بكرامه لم تكرم بها أحدا قبلى فقال الله جل جلاله يا موسى أ ما علمت أن محمدا أفضل عندى من جميع ملائكتى و جميع خلقى قال موسى يا رب إن كان محمد أكرم عندك من جميع خلقك فهل فى آل الأنبياء أكرم من آلى قال الله جل جلاله يا موسى أ ما علمت أن فضل آل محمد على جميع آل النبيين كفضل محمد على جميع المرسلين فقال موسى يا رب فإن كان آل محمد كذلك فهل فى أمم الأنبياء أفضل عندك من أمتى ظلت عليهم الغمام و أنزلت عليهم المن و السلوى و فلقتم لهم البحر فقال الله جل

جلاله يا موسى أ ما علمت أن فضل أمه محمد على جميع الأمم كفضلي على جميع خلقى فقال موسى يا رب ليتنى كنت أراهم فأوحى الله عز وجل إليه يا موسى إنك لن تراهم و ليس هذا أوان ظهورهم و لكن سوف تراهم فى الجنان جنبه عدن و الفردوس بحضرة محمد فى نعيمها يتقلبون و فى خيراتها يتبحرون أ فتحب أن أسمعك كلامهم قال نعم يا إلهى قال الله جل جلاله قم بين يدى و اشدد مئزرك قيام العبد الذليل بين يدى الملك الجليل ففعل ذلك موسى عليه السلام فنادى ربنا عز وجل يا أمه محمد فأجابوه كلهم فى أصلاب آبائهم و أرحام أمهاتهم لييك اللهم لييك لا شريك لك لييك إن الحمد و النعمة لك و الملك لا شريك لك لييك قال فجعل الله عز وجل تلك الإجابة شعار الحج ثم نادى ربنا عز وجل يا أمه محمد إن قضائى عليكم إن رحمتى سبقت غضبى و عفوى قبل عقابى فقد استجبت لكم من قبل أن تدعونى و أعطيتكم من قبل أن تسألونى من لقينى منكم بشهادة أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له و أن محمدا عبده و رسوله صادق فى أقواله محق فى أفعاله و أن على بن أبى طالب أخوه و وصيه من بعده و وليه يلتزم طاعته كما يلتزم طاعه محمد فإن أولياءه المصطفين المطهرين المبانيين بعجائب آيات الله و دلائل حجج الله من بعده أولياءه أدخله جنتى و إن كانت ذنوبه مثل زبد البحر قال فلما بعث الله عز وجل نبينا محمدا قال يا محمد و ما كنت بجانب الطور إذ نادينا أمتك بهذه

الكرامه ثم قال عز و جل لمحمد قل الحمد لله رب العالمين على ما اختصاصتني به من هذه الفضيله و قال لأمته قولوا أنتم الحمد لله رب العالمين على ما اختصاصتنا به من هذه الفضائل».

يعنى: «امام رضا عليه السلام فرمود: پدرم از جدم از امام باقر از زين العابدين عليهم السلام روايت كرد كه مردى خدمت اميرالمؤمنين عليه السلام رسيد، و پرسيد از تفسير آيه شريفه «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» برايم بگو؟ حضرت فرمود: «الحمد لله» اين است كه خداى تعالى برخى از نعمتهاى خویش را به طور اجمالى به بندگان شناساند، چه اين كه بندگان توان شناخت تفصيلى همه نعمت ها را ندارند، زيرا نعمت ها بيش از آن است كه به شماره در آيد و يا شناخته گردد، لذا به بندگان فرمود: به طور اجمالى بگويد: خداوند را بر آنچه رب جهانيان به ما نعمت داده سپاس گزاريم، نعمت ها عبارتند از مخلوقات خدا از جمادات و حيوانات، چه اين كه حيوانات را خداوند در حيطه قدرت خود مى گرداند و از روزى به خود ايشان مى خوراند و در پناه خود حفظ مى نمايد و هر يك را بر طبق مصلحت خویش تدبير مى نمايد.

و خداوند جمادات را به قدرت خود نگه مى دارد، جمادات پيوسته و متصل را از متلاشى شدن حفظ مى نمايد و ناپيوسته ها را نيز از پيوستگى باز مى دارد و نمى گذارد آسمان بر زمين فرود آيد مگر اراده او تعلق گيرد، و زمين را از فرو رفتن نگه مى دارد، مگر اراده اش اقتضاء كند، خداوند به بندگان خود رؤف و مهربانى دارد. آن حضرت در ادامه فرمود: «رب العالمين» مالک و آفريننده و روزى دهنده مخلوقات از راههاى معلوم

و غیر معلوم می باشد، پس روزی تقسیم شده به فرزند آدم می رسد لذا در مسیری که آدمی حرکت می کند روزی وی به او می رسد، تقوای متقی روزی را زیاد نمی کند و فسق فاسق روزی را از وی باز نمی دارد، بین روزی و آدمی پرده ای است که آدمی در جستجوی آن می افتد اگر آدمی از روزی خود فرار کند خرجی او به دنبال وی می آید، چنان که مرگ به دنبال آدمی می آید و لذا خدای عزوجل فرمود: بگویید: سپاس خدایی را که به ما نعمت داد، و ما را در کتاب پیشینان قبل از اینکه به وجود آییم به این نعمت به خوبی یاد کرد پس همین بر وجوب شکر در قبال نعمتهای خدا... محمد صلی الله علیه و آله و آل محمد علیه السلام شیعیان ایشان دلالت دارد.

چه این که رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرمود: وقتی موسی بن عمران علیه السلام مبعوث گردید و خداوند او را به پیامبری رسانید و دریا را برای وی شکافت و بنی اسرائیل نجات یافتند و تورات و الواح را به او عطا فرمود، مکانت خود را در نزد خدای تعالی دریافت و گفت: پروردگارا! مرا کرامتی دادی که به احدی قبل از من ندادی؟

خدای تعالی فرمود: ای موسی! آیا نمی دانی محمد صلی الله علیه و آله از همه فرشتگان و مخلوقاتم در پیش من برتر است.

موسی علیه السلام عرضه داشت: پروردگارم اگر محمد صلی الله علیه و آله در پیش تو از همه خلائق برتر است آیا فرزندان پیامبری از فرزندان من برترند؟

خدای تعالی فرمود: ای موسی! آیا نمی دانی که برتری آل محمد علیه السلام بر دیگر فرزندان انبیاء همانند برتری محمد صلی الله علیه و آله

بر همه رسولان است.

موسی گفت: پروردگارم اگر آل محمد صلی الله علیه وآله چنین هستند، آیا امت پیامبری از امت من برتر است؟ خدایا تو به ابر دستور دادی که بر بالای سر امت من سایه افکند، و بر ایشان من و سلوی فرستادی و دریا را برایشان شکافتی! خدای فرمود: ای موسی! برتری امت محمد بر همه امت ها همانند برتری خود او بر همه خلائق است موسی علیه السلام گفت: پروردگارم ای کاش من ایشان را می دیدم!

پروردگار به او وحی کرد: ای موسی! تو ایشان را نخواهی دید و اکنون زمان پیدایش ایشان نیست، لیکن به زودی ایشان را در بهشت عدن و فردوس خواهی دید، ایشان در پیشگاه محمد صلی الله علیه وآله در نعمتهای بهشتی غوطه می خورند، و در نعمتهای بهشتی مسرورند، آیا می خواهی سخن ایشان را به شما برسانم؟ موسی گفت: پروردگارم! آری.

خداوند فرمود: در پیشگاه من بایست و محکم و استوار باش، همان گونه که بنده های ذلیل در نزد پروردگار جلیل خود می ایستند، موسی چنین کرد خدای ما صدا کرد ای امت محمد! همه آنها در صلب پدران و رحم مادران پاسخ دادند: «لبيك اللهم لبيك لا شريك لك لبيك إن الحمد و النعمة لك و الملك لا شريك لك لبيك» فرمود: خداوند این اجابت را شعار حاجیان قرار داد آنگاه پروردگار ما را صدا کرد؛ ای امت محمد! حکم من بر شما این است که رحمت من بر غضبم پیشی گرفته و عفو من قبل از عقابم قرار دارد، من قبل از این که شما مرا بخوانید اجابتتان کردم و قبل از درخواست به شما عطا کردم که: هر کس

با شهادت «لا إله إلا الله وحده لا شريك له و أن محمدا عبده و رسوله» به صدق در گفتار و یا عمل به افعال و با شهادت به این که علی بن ابی طالب برادر و وصی و ولی اوست و طاعت او را ملتزم گردد، چنان که از محمد پیروی می کرد و این که بعد از وی اولیاء برگزیده پاک که آیات شگفت خدا از دست ایشان جاری شده دلالتهای حجت خدایند با من ملاقات کند من او را به بهشت ببرم گرچه گناهان او مانند کفهای دریا باشد.

در ادامه فرمود: هنگامی که خداوند پیامبر را آفرید فرمود: ای محمد! در کنار کوه طور نبودی هنگامی که ما این کرامت را به امت تو دادیم.

آنگاه خدای عزوجل به حضرت محمدصلی الله علیه وآله فرمود: بگو! الحمد لله رب العالمین بر این فضیلتی که به ما اختصاص داد.

در همیشگی بودن خلقت

و در خصال (۴۵۳) و عیاشی (۴۵۴) از امام باقر روایت شده که «لقد خلق الله في الأرض منذ خلقها سبعة عالمين ليس هم من ولد آدم، خلقهم من أديم الأرض فأسكنوها واحدا بعد واحد مع عالمه، ثم خلق الله آدم أباً هذا البشر و خلق ذريته منه، و لا والله ما خلت الجنة من أرواح المؤمنين منذ خلقها الله، و لا خلت النار من أرواح الكافرين منذ خلقها الله لعلكم ترون أنه إذا كان يوم القيامة و صير الله أبدان أهل الجنة مع أرواحهم في الجنة، و صير أبدان أهل النار مع أرواحهم في النار، إن الله تبارك و تعالی لا يعبد في بلاده و لا يخلق خلقا يعبدونه و يوحدونه بلى و الله ليخلقن خلقا من

غیر فحوله و لا إناث يعبدونه و يوحدونه».

یعنی: «خداوند از زمان خلق زمین هفت عالم آفرید، آنها از فرزندان آدم نبوده اند، ایشان را از پوسته زمین آفریده ایشان یکی پس از دیگری در عالم خود در زمین زندگی کردند، آنگاه آدم پدر این بشر را آفرید و ذریه وی را از وی خلق کرد، به خدا قسم تا هنگامی که بهشت خلق شده هرگز از مؤمن خالی نشده و جهنم از زمان آفرینش از کافر خالی نشده، شاید چنین خیال کنید که به هنگامی که روز قیامت شد و ابدان و ارواح اهل بهشت در بهشت آرام گرفتند و ابدان و ارواح اهل جهنم در آتش افتادند، خداوند در بلادش عبادت نمی شود و بنده ای را نمی آفریند که او را عبادت کند و به توحید او سخن گوید و او را بزرگ بدارند، خداوند سرزمینی برای آنها می آفریند تا ایشان بر آن آرام یابند و آسمانی خلق می کند که بر ایشان سایه افکند، آیا خداوند نفرمود: «يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ» (۴۵۵) یعنی: «روزی که خداوند این زمین را به زمینی دیگر مبدل نماید و آسمانها را به آسمانی دیگر!»

و فرمود: «أَفَعَيْنَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ» (۴۵۶) یعنی: «آیا آفرینش نخست ما را خسته کرد، بلکه ایشان هر لحظه لباس خلقت تازه را می پوشند». پایان در توحید از آن حضرت روایت شده که از این آیه پرسیدند آن حضرت فرمود: «تأويل ذلك أن الله عزوجل إذا أفنى هذا الخلق و هذا العالم و سكن أهل الجنة الجنة و أهل النار النار جدد الله عالما غير هذا العالم و جدد خلقا من

غير فحوله و لا إناث يعبدونه و يوحده و خلق لهم أرضا غير هذه الأرض تحملهم و سماء غير هذه السماء تظلمهم لعلك ترى أن الله إنما خلق هذا العالم الواحد و ترى أن الله لم يخلق بشرا غيركم بلى و الله لقد خلق الله ألف ألف عالم و ألف ألف آدم أنت في آخر تلك العوالم و أولئك الآدميين».

تاویل آیه این است که خدای تعالی وقتی این خلق و عالم را از بین برد و اهل بهشت به بهشت و اهل آتش به آتش رسیدند عالمی غیر از این عالم می آفریند و مخلوقاتی را بدون نور و ماده خلق می کند ایشان او را عبادت کرده و توحیدش می گویند و زمینی غیر از این زمین برای ایشان می آفریند، بر آن زمین زندگی خواهند کرد، و آسمانی غیر از این آسمان بر ایشان سایه می افکند. شاید شما چنین فکر کنید که خداوند همین عالم را آفریده است آیا فکر می کنید که خداوند بشری غیر از شما نیافریده؟ به خدا قسم خداوند و یک میلیون عالم و یک میلیون آدم آفریده و شما در انتهای آن عوالم و آدمیان هستید».

بنابراین روشن شد که حصر عوالم به چند عالم صحیح نیست.

در غیر متناهی بودن عوالم

تحقیق این است که عوالم عبارت از مظاهر اسماء حق تعالی هستند، و چون آنها مظاهر صفات خدای عزوجل هستند و صفات او به لحاظ مراتب و شؤون و انفراد و ترکیب با دیگر صفات حد و اندازه ای ندارد که به آن ختم شود، پس عوالم نیز غیر متناهی اند، و لذا فرمود: «وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَهُ

أَبْحُرِّ مَا نَفَدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ. (۴۵۷)

و فرمود: «قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَاداً لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفَدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَ لَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا.» (۴۵۸)

و اگر در روایاتی عوالم منحصر شده اند به لحاظ مرتبه ای از مراتب آن عوالم است.

قول معصوم علیه السلام:

و رحمه الله و برکاته مراد از «رحمه» عالم وجود مطلق است، و معنای آن در «معدن الرحمه» بیان شده است.

عالم وجود مطلق هیچ حد و اندازه ای ندارد و این مرتبه دوم رسالت است.

مراد از برکات مراتب لزوم آن اسماء حسنی است.

در تفویض به پیامبر

مراد از اسماء حسنی الله و الرحمن و الرحیم و دیگر اسماء تا سیصد و شصت اسم است که هرگز پایان و اندازه ای، ندارد و عطف این فقره «و رحمه الله...» بر «السلام» عطف بیان است، چه این که خداوند عالم وجود را با همه مراتب تسلیم ایشان کرده است، زیرا در کافی (۴۵۹) به اسنادش به زید شحام روایت کرده که گفت: «سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى هَذَا عَطَاؤُنَا فَاتُّنُّنُ أَوْ أَمْسِكَ بِغَيْرِ حِسَابٍ قَالَ أَعْطَى سُلَيْمَانَ مُلْكًا عَظِيمًا ثُمَّ جَرَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فَكَانَ لَهُ أَنْ يَعْطِيَ مَا شَاءَ مِنْ شَاءٍ وَ يَمْنَعَ مَنْ شَاءَ وَ أَعْطَاهُ اللَّهُ أَفْضَلَ مِمَّا أَعْطَى سُلَيْمَانَ لِقَوْلِهِ مَا آتَاكُمْ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ مَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» (۴۶۰)؛ از ابو عبدالله (امام صادق) درباره آیه شریفه: هَذَا عَطَاؤُنَا.. پرسیدند فرمود: پادشاهی بزرگی به سلیمان داده شده، آنگاه این آیه در رسول خدا پیاده شد، لذا او نیز می توانست به هر کس آنچه خواست ببخشد و از هر کس خواست دریغ کند، و خداوند به بهتر

از آنچه به سلیمان داد به او عطا فرمود، چه این که فرمود: آنچه را رسول برای شما آورد بگیریید و از آنچه نهی کرد دست باز کشید». بیان دلالت آیه شریفه بر این که نعمت داده شده به پیامبر برتر از نعمت داده شده به سلیمان است این که عطای به سلیمان چیز محدود و معینی بوده در آیه با «هذا» اشاره شده و لذا امر معینی بود، ولی آنچه به رسول خدا داده شده با «ما» موصوله بیان شده که دلالت بر ابهام دارد و این ابهام غیر محدود بودن آن را نشان می دهد، بنابراین این امر مبهم و غیر متناهی بهتر و برتر از امر معین و متناهی است.

و در کافی (۴۶۱) به اسنادش به عبدالدین سنان روایت شده که گفت: امام صادق فرمود: «لَا وَاللَّهِ مَا فَوَّضَ اللَّهُ إِلَيَّ أَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ إِلَّا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ وَ إِلَى الْأَنْبِيَاءِ قَالَ عَزَّ وَ جَلَّ «إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ». یعنی: «نه به خدا قسم، خداوند به احدی از خلائق تفویض نکرده است مگر به رسول خدا صلی الله علیه و آله و امامان علیه السلام و خدای عزوجل فرمود: ما کتاب را به حق تعالی بر تو فرستادیم، تا بین مردم به آن گونه که خدا به تو نشان داده حکم کنی».

این تفویض در اوصیاء نیز جاری است، و در «السلام علیکم» و غیر آن معنای تفویض بیان شده است.

السَّلَامُ عَلَى أُمَّةِ الْهُدَى

السَّلَامُ عَلَى أُمَّةِ الْهُدَى

«الائمه» به «یاء» و به «همزه» جمع «امام» است و امام کسی است که به او اقتداء می شود، خواه ریاست داشته و خواه نه.

در فقره «ومهبط الوحی» حقیقت

امامت و تفاوت آن با رسول و نبی و محدث بیان شده است.

در معانی هدایت

«هدی» به ضم هاء و فتح دال به معنای ارشاد و دلالت است و گاه مفعول دوم را بدون حرف جر و گاه با حرف جر «الی» می گیرد، ظاهر از هدایت متعدی به حرف جر «الی» دلالت است، نه این که هدایت مزبور رسیدن به مقصود را به دنبال داشته باشد (بلکه تنها راهنمایی شخص است، خواه شخص به آن راهنمایی گوش کند و به مقصود برسد و خواه نه). و یا این که رساندن به مقصود از راه برهان علم الیقین در این نوع هدایت مراد است.

و هدایت متعدی به حرف جر «لام» بالاتر از آن و رساندن به مطلوب به عین الیقین است.

هدایت متعدی بنفسه و بدون حرف جر رساندن به مقصود به حق الیقین است.

اگر با «لام» باشد نشانگر بقاء حجاب بین هدایت یافته و مقصود است و اگر با «الی» باشد نشانگر حجاب های متعدد است.

اما اگر هدایت بدون حرف جر باشد چنین نیست مثل: «أَهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ» چنان که فرمود: «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ» (۴۶۲) و نیز «وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» (۴۶۳) چه این که هدایت رسول خدا به اعجاز و یا برهان است، و این دو شخص را ناچار به اقرار می کند، و هدایت قرآن به تدبر و تفکر است، و این دو موجب استبصار و سلوک در مسیر مطلوب است و هدایت خدای تعالی به این است که دلها را به خود متوجه می کند و حجاب بین خود و شخص هدایت شده را برمی دارد، پس از این که شخص به دیدار نایل شده دیگر

حجابی نیست.

و در فقره «و عناصر الابرار و دعائم الاخيار و ابواب الايمان» مطالبی تقدیم داشته ایم که نیازی به اعاده ندارد، پس ایشان امامان هدایت ظاهری و باطنی اند.

چرا قرآن همیشه زنده است

روایت کافی (۴۶۴) در باب «ان الائمة هم الهداه» به اسنادش به ابوبصیر از ابوعبدالله بر این مطلب دلالت دارد، گفت: از امام صادق پرسیدم معنای «إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ وَ لِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ» چیست؟ فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله منذر و علی هادی است، ای ابو محمد آیا امروز هم هادی وجود دارد؟ من جواب دادم: آری، فدایت گردم، پیوسته هادیانی هستند که یکی پس از دیگری هدایت می کنند تا این که به شما رسیده است.

فرمود: ای ابا محمد! خداوند تو را بیامرزد، اگر آیه ای درباره مردی می آمد و آن مرد می مرد آن آیه نیز می مرد، در این صورت قرآن می مرد، لیکن قرآن زنده است و درباره مردم آینده نیز جاری است چنان که درباره گذشتگان جاری بود» در همان کتاب اخبار دیگری نیز آمده ما برای طولانی نشدن به همین روایات اکتفاء کرده ایم، در این باره در فقره «و القاده الهداه» بیشتر سخن خواهیم گفت. إن شاء الله تعالی.

و مصابیح الدجی

و مصابیح الدجی

«مصباح» به معنای چراغ است، و به کنایه در هر چه که باعث راهنمایی شود به کار می رود. «دجی» به ضمه جمع «دجیه» به ضم به معنای تاریکی است.

تفسیری کوتاه از آیه نور

آن حضرت با این جمله اشاره به آیه شریفه نور دارد: «اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ ۖ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ» (۴۶۵) یعنی: «خداوند نور آسمانها و زمین است، قصه نور او همانند چراغدانی است که در آن چراغی باشد، چراغ در شیشه ای و شیشه به سان کوبی نورانی است که در آن چراغی از درخت زیتون مبارک که شرقی و غربی نیست، می باشد روغنی که اگر آتش به آن نخورد نیز نزدیک به درخشش است، نور بالای نور است، خداوند هر کس را خواهد به نور خویش راهنمایی می کند، و خداوند ضرب المثل هایی برای مردم می آورد و او به همه اشیاء داناست».

در آیه شریفه برای مؤمن پنج مرتبه قرار داده است و فرمود: «مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ...» مراد از این مصباح مجموعه چیزهایی موجود در آن از فتیله و روغن و شیشه و محتویات آن می باشد، و مراد از آن مرتبه اسم الله با مجموعه مراتب پنج

گانه و آن مظهر همه آن مرتبه است، زیرا مشکوه را ظرف وی قرار داد، آنگاه خداوند در اجزای این مصباح (چراغ) سخن گفت و فرمود: مصباح در زجاجه است، مراد از این مصباح «فتیله کشنده روغن است که به

تدریج آن را بالا می کشد به قرینه جمله بعد که فرمود: «يُوقَدُ مِنْ شَجَرِهِ مُبَارَكَةٌ...» چه این که وقود به معنای گیرانه و هیزم برای چیزی است که می خواهند بسوزانند، و آن چیز فتیله است و شیشه مراد نیست، و مراد از آن مرتبه اسم الله در عالم ولایت نوریه و همه مبدای اسماء حسنی و مصدر ارباب انواع است که منشای همه آثار است، پس این مرتبه نخست مؤمن و تشخص یافتن یک جزء از مصباح اول که مرکب است می باشد.

آنگاه فرمود: «يُوقَدُ مِنْ شَجَرِهِ مُبَارَكَةٌ زَيْتُونَةٌ...» مراد بیان جزء سوم است، یعنی بیان دهن و روغن که باعث روشن شدن فتیله است می نماید، و اگر این روغن نبود چراغ روشن نمی شد، و مراد از آن مرتبه تمیز انیت شیء در عالم تمیز معلومات و مفاتیح غیبی از عوالم الهی است که در شرح حقیقت نبوت بیان شده که این مرتبه قابل اشاره وجودی جز در همان عالم نیست.

وصف دیگر آن به «لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ» است، یعنی پایان ندارد، و نیز به «يَكَادُ زَيْتُهَا يَضِيءُ وَ لَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ» وصف کرده است، یعنی او از چیزی متأثر نمی شود، بلکه خود در همه مراتب مؤثر است، زیرا از عالم حق تعالی است.

آنگاه به مرتبه چهارم با این گفتار «نار» اشاره کرد، و بیان نکرد که این نار چیست؟ چه این که خواست اشاره کند که این نار از عالم غیب است و مراد از آن اضمحلال انیت شیء در عالم اسم عالم و علیم و علم می باشد.

آنگاه به مرتبه پنجم اشاره کرد و فرمود: «نُورٌ عَلَى نُورٍ» است، و این نور را

با صفتی موصوف نمود، بلکه برخی از خصوصیات را با «نور علی نور» بیان کرده و مراد از این مرتبه مرتبه احراق مؤمن و فناء وی در اسم مستأثر است، مثل آهن سرخ شده ای که آن نمی توان نوان کرد، و این «نور علی نور» است و این نور فوق همه نورها و نور با همه نورها و نورالانوار در همه اشیائی که نور دارند می باشد.

و در کافی (۴۶۶) از محمد بن عبدالله بن عمر بن ابیطالب از امام صادق روایت کرد که فرمود: «إِنَّ اللَّهَ كَانَ إِذْ لَمْ يَخْلُقْ الْكَانَ وَالْمَكَانَ وَ خَلَقَ نُورَ الْأَنْوَارِ الَّذِي نُورَتْ مِنْهُ الْأَنْوَارُ وَ أَجْرَى فِيهِ مِنْ نُورِهِ الَّذِي نُورَتْ مِنْهُ الْأَنْوَارُ وَ هُوَ النُّورُ الَّذِي خَلَقَ مِنْهُ مُحَمَّدًا وَ عَلِيًّا فَلَمْ يَزَلَا نُورَيْنِ أَوْلَيْنِ إِذْ لَمْ شَيْءٌ كُؤْنَ قَبْلَهُمَا...» یعنی: «خداوند به هنگامی که ممکن نبود، موجود بود، پس از آن ممکنات و مکان را آفرید، و انوار و نورالانوار را خلق نمود، انوار از نورالانوار، نور گرفتند، و در نورش که انوار نور گرفتند (یعنی از نور الانوار) نور خود را جاری ساخت، و از نورالانوار نور محمد و علی خلق شده اند، پس این دو پیوسته نور اول بوده اند، چه این که هیچ نوری قبل از نور آن دو نبوده است...»

مراد از این دو نور حقیقت محمدیه و حقیقت علویه الهی است که تأثیر و تأثر در همه موجودات متقوم به آن است، چنان که مفاد عرض ولایت همین بود، و برخی از اخبار و تحقیق آن در سخن آن حضرت «سلاسه العباد» و نیز «امناء الرحمن» بیان شد.

و تأویل یاد شده را سخن امام صادق علیه

السلام در روایت قمی (۴۶۷) به اسنادش از آن حضرت از پدرش در این آیه تأیید می کند، فرمود: «بدأ بنور نفسه تعالى» «مَثَلُ نُورِهِ» مثل هداه فی قلب المؤمن قوله «كَمْشُكَاهِ فِيهَا مِصْبَاحٌ» المشكاه جوف المؤمن و القندیل قلبه و المصباح النور الذی جعله الله فيه «يوقدُ مِنْ شَجَرِهِ مُبَارَكَةٍ» قال الشجره المؤمن «زَيْتُونِهِ لَا شَرْقِيَهُ وَلَا غَرْبِيَهُ» قال على سواء الجبل لا غربيه أى لا شرق لها و لا شرقيه أى لا غرب لها إذا طلعت الشمس طلعت عليها و إذا غربت غربت عليها يكادُ زَيْتُهَا یعنی يكاد النور الذی جعله الله فى قلبه يضيء و إن لم يتكلم نُورٌ عَلَى نُورٍ فريضه على فريضه و سنه على سنه «يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ» يهدى الله لفرائضه و سنه من يشاء و يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ و هذا مثل ضربه الله للمؤمن ثم قال فالمؤمن من يتقلب فى خمسه من النور مدخله نور و مخرجه نور و علمه نور و كلامه نور و مصيره يوم القيامة إلى الجنة نور قلت لجعفر عليه السلام جعلت فداك يا سيدى إنهم يقولون مثل نور الرب قال سبحان الله ليس لله بمثل ما قال الله «فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ؟».

یعنی: «در این آیه شریفه از نور خودش شروع فرمود و فرمود: «مَثَلُ نُورِهِ» یعنی مثل هدایت خدا در دل مؤمن «كَمْشُكَاهِ فِيهَا مِصْبَاحٌ» مشكاه و چرخدان داخل مؤمن است و قندیل دل اوست و مصباح نوری است که خداوند در آن نهاده است، «يوقدُ مِنْ شَجَرِهِ مُبَارَكَةٍ» فرمود: شجره مومن است.

«زَيْتُونِهِ لَا شَرْقِيَهُ وَلَا غَرْبِيَهُ» فرمود: یعنی بر بالای کوه قرار دارد، لا غربيه یعنی مشرق ندارد و

لا شرقیه یعنی مغرب ندارد، هنگامی که خورشید طلوع کند بر آن طلوع می کند و هنگامی که غروب کند بر آن غروب کند.

«يَكَادُ زَيْتُهَا» یعنی نزدیک است نوری که خداوند در دلش قرار داده «يُضِيءُ» نورانی شود گر چه سخن نگوید، «نُورٌ عَلَى نُورٍ» فریضه بر روی فریضه و سنت بر روی سنت «يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ» خداوند هر کس را بخواهد به سوی فرائض و سنن خود هدایت می کند «يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ» و این مثلی است که خداوند برای مؤمن زند، آنگاه فرمود: مؤمن کسی است که در پنج نور حرکت می کند، ورودش نور، خروجش نور، دانشش نور، سخنش نور و عاقبتش در روز قیامت به سوی بهشت نور است.

از امام جعفر صادق علیه السلام پرسیدم: فدایت شوم، آقای من! اهل سنت می گویند: مثل نور رب.

پاسخ داد منزله است خدا، خداوند مثلی ندارد، مگر خدا نفرمود: برای خدا مثلی ننید!

این روایت شریفه دلالت می کند بر این که مراد از خدا حقیقت مؤمن و الله اسمی است نه مسمای الله که «اله الاله» است، مراد از فریضه مرتبه تمیزانیت مؤمن در عالم الهی و مرتبه کلید و مفتاحش می باشد که به اشاره وجودیه بدان اشاره نمی شود، مگر در آن عالم حظ او از حقیقت مطلقه الهیه می باشد که مبدای آن از خداست. و فریضه شدن آن به این خاطر است که قوام عالم وجود کلی به اوست و اگر او نبود وجودی نبود و مراد از «نُورٌ عَلَى نُورٍ» و «فریضه علی فریضه» و «سنه علی سنه» این است که این عوالم سه گانه آرام آرام از عالم غیب متجدد می گردند، و به

همین خاطر نور مؤمن فسرده نمی شود و او در هر دو جهان زنده است، گر چه ستمگران به خاطر رویگردانی از ایشان سودی نبردند، چه این که ایشان همانند شب پره هایی هستند که نور پرده بینایی ایشان است، و هر چه نور فزونی یابد آن پرده فزونی بیشتر یابد، علت این که گفتیم مراتب پنج هستند چنان که در روایات بود این است که:

مرتبه سابقه که آیه شریفه: «وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ» بر آن دلالت دارد مرتبه مؤمن به شمار نمی رود، و مرتبه مشکوه نیز حظی از ولاء ندارد، بلکه خود به منزله حجاب است، با آن چه بیان کردیم معلوم می شود که روایات وارده در تفسیر آیه شریفه نور در تفسیر مشکوه به قلب محمدصلی الله علیه وآله و مصباح را به نور علمش و زجاجه را به قلب علی علیه السلام با همدیگر تنافی ندارد.

چنان که در توحید (۴۶۸) از امام صادق علیه السلام و در کافی (۴۶۹) مشکوه را به قلب محمد و مصباح را به نور علمش و زجاجه را به فاطمه تفسیر کرده اند.

چه این که مراد در هر یک از روایات بخشی از مراتب آیه و تطبیق آن بر مراتب عالم اکبر است که حقیقت محمد و علی و فاطمه و حسن و حسین علیهم السلام است و ایشان مظاهر مراتب پنجگانه و مظاهر کامل آن هستند، و در روایت قبلی بر عالم اصغر تطبیق شده بود.

روایت حدوث اسماء (۴۷۰) که در سابق یاد گردید بر آن دلالت دارد، ترجمه آن روایت این است: خداوند اسمایی آفرید که حروفی بدون صدا و الفاظی بدون نطق و شخصی بدون جسم داشته و به هیچ چیز شباهت

ندارند، و رنگی ندارند، طول و عرض و عمق و حدود در آنها وجود ندارد، از احساس هر احساس کننده محجوب و پوشیده ولی غیر مستورند، خداوند او را کلمه تامه بر چهار جزء که با همدیگر معیت دارند و یکی بر دیگری پیشی ندارد قرار داده از آن کلمه سه اسم را ظاهر کرده چه این که مردم به آن نیازمند بودند و یک اسم را محجوب نموده، و این اسم همان اسم مکنون و مخزون است، پس این اسمایی که آشکار شد، ظاهر الله و تبارک و تعالی است».

این روایت شریفه دلالت دارد بر این که قوام و پایه همه عوالم و مبادی آن همین اسماء پنجگانه اند، و شرح روایت در «شرح قول امام هادی موضع الرساله» بیان شد.

و مراد از «دجی» تاریکی عوالم حجب و اسماء طاغوتی است که به موجب این روایت کلیات آن سیصد و شصت اسمند، این نسبت به سر ایشان از اسم الله است که در هر نفسی مکنون است، ولی ایشان نسبت به عوالم علانیه و آشکار، مصابیح دجی یعنی چراغهای تاریکی ها هستند، چه این که خدای تعالی فرمود: «أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرِ لُجِّي يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكِدْ يَرَاهَا وَ مَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ» (۴۷۱)؛ مثل تاریکی هایی که در دریا عمیق می باشد که موجی از بالا- آن را می پوشاند، بالا- تر از آن نیز موجی و بالا- تر از آن ابر است، تاریکیهایی که برخی بالاتر از برخی دیگرند، به گونه ای که اگر دست خود را بیرون آورد نتواند ببیند، و به هر

کس خداوند نوری ندهد، نوری ندارد».

و در کافی (۴۷۲) از امام صادق روایت شده است که فرمود: «أَوْ كَظُلُمَاتٍ قَالَ الْأَوَّلُ وَ صَاحِبُهُ يَعْشَاهُ مَوْجٌ مِنَ فَوْقِهِ مَوْجٌ ظُلُمَاتٍ الثَّانِي بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ مُعَاوِيَةُ وَ فِتْنٌ بَنِي أُمِيَّةٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ الْمُؤْمِنُ فِي ظُلْمَةٍ فَتَنَّتِهِمْ لَمْ يَكُنْ يَرَاهَا وَ مَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا إِمَامًا مِنْ وُلْدِ فَاطِمَةَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ إِمَامٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»

«أَوْ كَظُلُمَاتٍ» فرمود: مراد اولی و رفیقش می باشد، «يَعْشَاهُ مَوْجٌ» مراد سومی است «من فوقه موج ظلمات» مراد دومی است «بعضها من فوقه موج... بعض» معاویه و فتنه های بنی امیه می باشد، «إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ» یعنی وقتی مؤمن در تاریکی فتنه های ایشان دست خود را بیرون آورد «لَمْ يَكُنْ يَرَاهَا» نمی تواند ببیند و به هر کس نوری داده نشود» یعنی امامی از فرزندان فاطمه داده نشود «فما له من نور» یعنی در روز قیامت امامی ندارد...».

و مرحوم قمی (۴۷۳) از آن حضرت روایت کرده که فرمود: «فِي قَوْلِ اللَّهِ أَوْ كَظُلُمَاتٍ فَلَانِ وَ فَلَانٍ فِي بَحْرِ لُجِّي يَعْشَاهُ مَوْجٌ يَعْنِي نَعْتَلٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ طَلْحَهُ وَ زَبِيرٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ مُعَاوِيَةُ وَ يَزِيدٌ وَ فِتْنٌ بَنِي أُمِيَّةٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ فِي ظُلْمَةٍ فَتَنَّتِهِمْ لَمْ يَكُنْ يَرَاهَا وَ مَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ يَعْنِي إِمَامًا مِنْ وُلْدِ فَاطِمَةَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ فَمَا لَهُ مِنْ إِمَامٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَمَشِي بِنُورِهِ...».

«أَوْ كَظُلُمَاتٍ» فلانی و فلانی است، «فِي بَحْرِ لُجِّي يَعْشَاهُ مَوْجٌ» مراد نعتل است «مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ» طلحه و زبیرند، «ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ» معاویه و یزید و فتنه های بنی امیه «إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ» در ظلمت فتنه های ایشان

«لَمْ يَكُنْ يَرَاهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا» یعنی امامی از فرزندان فاطمه «فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ» یعنی امامی ندارد که به نور وی راه رود...الحديث».

پس مراد از «دجی» تاریکی این ستمگران است، و ایشان چراغهای آن تاریکی هستند که مردم به انوار ایشان هدایت می شوند، پس ایشان مصابیح چراغهای تاریکی در سر و علانیه هستند.

تشبیه ایشان به مصابیح اشاره به این است که ایشان همانند مرده در قبضه پروردگار عالمیان که خدایی جز از او نیست می باشند، مثل مصباح، یعنی همانطور که کار مصباح و چراغ و روشنگری است، ایشان با نور دانش خویش طالبان نور را روشنی بخشیدند، پس با نور دانش ایشان راه خویش را پیدا کردند و از نور دانش ایشان استفاده و استفاضه می نمایند، پس با فوز به ولایت ایشان به سعادت بالاترین درجات ایمان می رسند، و ایشان نسبت به خدایی که در قبضه وی هستند همانند مصباحی اند که از خود اراده ای در روشنگری ندارد و در قبضه پروردگار عالمیان به فنا رسیدند، همانند فنای مصباح در دست شخص و ایشان در گفتار از خداوند پیشی نمی گیرند و به امر الهی عمل می کنند.

وَ أَعْلَامِ التَّقَى

وَ أَعْلَامِ التَّقَى

«اعلام» جمع «علم» به حرکت اول و ثانی است، و علم کوهی است که راهنماست و «تقی» مصدر تقيه و اتقیته است. در قاموس آمده: واتقیت و تقیته و اتقیه تقی و تقاء ککساء: از او پرهیز کردم، و حذر نمودم، و در ماده «حذر» گفت: «الحذر» به کسر حاء و گاه ذال حرکت داده می شود: احتراز، و در ماده حذر گفت: و «حرزه» به معنای «حفظه» یعنی او را حفظ کرد.

در معانی تقوی

و در مجمع البیان: «التقوی در قرآن به چند معنا آمده است: ۱- خشیت و هیبت و از این معنا آیه شریفه: «وَ إِيَّاي فَاتَّقُونِ» (۴۷۴) می باشد. ۲- طاعت مثل آیه: «اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ» (۴۷۵) ۳- پاک کردن دلها از گناهان، این معنا آن طور که گفته شده حقیقت تقوی است و نه آن دو معنای اول.

گویم: تقوی لفیف مفروق است، چه این که فاء الفعل و لام الفعل آن واو است و واو را قلب به تاء کردند.

مقدمه ای در بیان حقیقت تقوی

برای بیان حقیقت تقوی به مقدمه ای نیازمندیم و آن مقدمه این است:

دانستید که انسان از ابتدای آفرینش خویش حدود و اسم و صفتی ندارد، بلکه منزله از همه حدود می باشد، و می تواند به عوالم پایین تر تنزل کند و در این تنزل عنوان حرفی داشته است، عنوان حرفی همان حقیقت عبودیت می باشد، چنان که در تنزل یاد شده می تواند عنوان استقلالی و معنای اسمی بگیرد، چنین معنای اسمی همان حقیقت شرک و کفر و مبدای همه شرور می باشد، اکنون براین مطلب به کمک خدا که ولایت ایقان را داراست برهان اقامه می کنیم.

از خداوند استعانت می گیرم و به حول و قوه وی تکیه می کنم و می گویم:

آیه شریفه: «لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ...الآیه» بر مطلوب ما دلالت دارد.

چه این که اولاً خداوند ایمان به خدا را چنگ زدن به «عروه و ثقی» یعنی «ریسمان محکم» که پاره نمی شود قرار داده، چنانکه

ایمان به طاغوت به منزلت دو عروه دلالت دارد بر این که مراد از خدا در آیه همان راه رساننده به آنچه که باید به آن معتقد بود و مراد از طاغوت که در مقابل خدا قرار دارد راه دور کننده از او، و چون این دو راه در حقیقت انسان مکنونند، چه این که انسان حقیقتاً مختار است و لذا خداوند فرمود: «لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ»؛ ما انسان را از نور صرف و یا نار صرف نیافریدیم به گونه ای که از کفر محجوب و یا ذاتاً ممنوع از ایمان باشد، چه این که هرگز انسان از نور محض خلق نشده تا کفر از او متمشی نشود و نیز از نار محض آفریده نشده تا ایمان از او متمشی نشود، بلکه ما او را به دو مسیر یاد شده هدایت و راهنمایی کردیم، و از نور و ظلمت به او دادیم، و به او قدرت سلوک هر دو مسیر را طبق اراده اش دادیم، تا هر کس هلاک گردد از بینه و دلیل هلاک شود و هر کس حیات و زندگی و هدایت یابد با دلیل و برهان بدان مسیر افتد، و با هر دو راه آشنا باشد، پس هر کس به طاغوت کفر بورزد و ایمان به خدا آورد، به عروه وثقی چنگ زده است تا آخر آیه، پس آیه نسخ نشده، چه این که برخی گمان کردند که آیه نسخ شده است، زیرا آیه برای بیان حکم تکلیفی نیامده است.

و در ثانی: ولایت مؤمنین از آن خدا و ولایت کافرین از آن طاغوت است، و مراد تصرف و تربیت است،

و روشن است که با خدای تعالی خدایی دیگر نیست تا موثر در مردمان شود، و گرنه لازم می آید که مذهب دوگانه پرستان ثنوی صحیح باشد پس به ناچار مراد از «الله» الله اسمی است که در عرض دیگر اسماء می باشد، و آن اسماء رب النوع انواع خلاق هستند که در دعاها بدان اشاره شده است مثل: «أَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي خَلَقْتَ بِهِ السَّمَوَاتِ وَبِاسْمِكَ الَّذِي خَلَقْتَ بِهِ الْأَرْضِينَ» و غیره و ثالثاً: خداوند مبدای انسان، اعم از کافر و مسلمان را، از نور و ظلمت منظوی در خودش قرار داده، این مطلب در دو جا آمده: «يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ» و فرمود: «يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ» و فرمود: «وَ كَيْفَ تَكْفُرُونَ وَ أَنْتُمْ تُتْلَى عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَ فِيكُمْ رَسُولُهُ وَ مَنْ يَعْتَصِمْ بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» (۴۷۶) یعنی: «چگونه کفر می ورزید در صورتی که بر شما آیات خدا تلاوت گردد و در بین شما رسول خداست، و هر کس به ریسمان خدا چنگ زند، به صراط مستقیم هدایت شده است».

بیان دلالت آیه این است که: اگر مراد از «الله» در اینجا «اله الآلهه» باشد باید کسی که به او چنگ می زند به خودش برسد نه به صراط مستقیم و نیز خدای تعالی فرمود:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا وَ سَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَ أَصِيلاً هُوَ الَّذِي يَصَلِّي عَلَيْكُمْ وَ مَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَ كَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا» (۴۷۷) یعنی: «ای کسانی که ایمان آورده اید، بسیار خداوند را یاد کنید و در صبح و شام او را تسبیح نمایید، او و فرشتگانش بر شما رحمت می فرستند تا شما را

از تاریکی ها به سوی نور بیرون آورند، و او به مؤمنین مهربان و دلسوز است».

و نور در آیه قبلی و غیر آن به امیرالمؤمنین و اولاد طاهرین علیه السلام او تفسیر شده، چنان که ظلمت به دشمنان آنها تفسیر گردیده، و نیز در عروه الوثقی چنین تفسیری آمده است. (۴۷۸) به خواست خدا در فقره «و نوره» اخبار آن خواهد آمد.

و در توحید (۴۷۹) از امیرالمؤمنین خطبه ای روایت شده که فرمود: «انا عروه الله الوثقی و کلمه التقوی» یعنی: «من ریسمان محکم الهی و کلمه تقوی هستم».

و در اکمال (۴۸۰) از امام رضا این حدیث روایت شده است: «و نحن کلمه التقوی و العروه الوثقی» و در سخن آن حضرت «و عناصرالابرار و دعائم الاخیار و ابواب الایمان» گفته شد که انوار ائمه علیه السلام و ظلمات دشمنان ایشان در حقیقت انسان بلکه در همه اشیاء مکنون است.

و نیز هر آیه ای که بر «جعل نور و ظلمات» دلالت کند بر مطلب فوق دلالت دارد، خدای تعالی فرمود: «و لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَ نَعَلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَ نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَ عَنِ الشَّمَالِ قَعِيدٌ» یعنی: «ما انسان را آفریدیم و آنچه که نفس وی را وسوسه می کند می دانیم، و ما از رگ کردن به وی نزدیک تریم، به هنگامی که دو برخورد کننده با وی (دو ملک رقیب و عتید) برخورد کنند و در چپ و راست او نشسته باشند».

در کافی (۴۸۱) از امام صادق روایت شده که فرمود: «ما من قلب و له اذنان علی احدیهما ملک مرشد و علی الاخری شیطان مفتن، هذا یأمره و هذا یزجره

الشيطان يأمر بالمعاصي و الملك يزجره عنها و قول الله تعالى «عَنِ الْيَمِينِ وَ عَنِ الشَّمَالِ قَعِيدٌ مَا يَلْفُظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ» (۴۸۲)؛ هیچ قلبی نیست مگر این که گوش دارد: فرشته ای که به راه رشد هدایت می کند، و بر گوش دیگر شیطانی است که فتنه گری می نماید، این به او فرمان می دهد و آن او را نهی می نماید، شیطان به گناهان می خواند و فرشته از آن منع می کند، و این مفاد قول خداست که: «در راست و چپ او دو تن نشسته اند، هیچ کلمه ای از او بیرون نمی آید مگر این که در نزد رقیب عتید است».

در معنای عقل و جهل

و حدیث کافی (۴۸۳) بر این مطلب دلالت دارد، حدیث از سماعه بن مهران روایت شده، وی گفت: «کنت عند ابی عبد الله و عنده جماعه من موالیه، فجری ذکر العقل و الجهل، فقال: اعرفوا العقل و جنده و الجهل و جنده تهتدوا، قال سماعه فقلت: جعلت تعرف ما نعرف الا ما عرفتنا فقال ابو عبد الله ان الله عزوجل خلق العقل و هو اول خلق من الروحانيين عن یمین العرش من نوره، فقال له ادبر فادبر، ثم قال له: اقبل فاقبل فقال الله تبارک و تعالی خلقتک خلقا عظیما و کرمتک علی جمیع خلقی».

قال: ثم خلق الجهل من البحر الاجاج ظلمانیا، فقال له: ادبر فادبر، ثم قال له: اقبل فلم يقبل، فقال له استكبرت، فلعنه... الحدیث». یعنی: «در مجلس ابا عبد الله امام صادق علیه السلام بودم، در آن مجلس عده ای از دوستان آن حضرت حضور داشتند، سخن از عقل و جهل به میان آمد، حضرت فرمود: اگر عقل و لشکریان آن و جهل و لشکریان آن را بشناسید، هدایت می یابید. سماعه گفت: پرسیدم: فدایت شوم،

ما چیزی را نمی دانیم مگر این که شما به ما بیاموزید، امام صادق علیه السلام فرمود: خدای عزوجل عقل را از نورش آفرید، و عقل اولین مخلوق روحانی در جانب راست عرش قرار دارد، به عقل گفت: پشت کن پشت کرد، آنگاه فرمود: روی آورد، عقل روی آورد، خدای تعالی به او فرمود: من تو را موجود بزرگی آفریدم و بر همه کرامت دادم.

آنگاه فرمود: خداوند جهل را از دریایی تلخ و تاریک آفرید، پس به وی گفت: روی برگردان، وی رو برگردانید، آنگاه فرمود: روی آور، جهل رو نکرد، خداوند به او فرمود: تکبر ورزیدی، پس او را لعنت کرد، الحدیث».

روشن است که عقل و جهل دو مخلوق خارج از حقیقت انسان نیستند، بلکه از مراتب انسانی اند، و اگر جدا باشند شناخت آندو علت هدایت انسان نمی گردد، پس هدایت یافتن این است که انسان به عالم عقل برسد و او را در عالم خویش بنگرد.

بر همین مطلب آیه شریفه زیر دلالت دارد: «وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَ هَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَ جَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخاً وَ حِجْراً مَحْجوراً» (۴۸۴) یعنی: «اوست که دو دریا را بهم آمیخت، این دریایی شیرین و آن دریایی تلخ، و بین آن دو برزخی قرار داد که همیشه از همه جدا باشند». و فرمود: «مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ (۴۸۵)» یعنی: «دو دریا را بهم آمیخت به گونه ای که با همدیگر ملاقات می نمایند، ولی بین آن دو برزخی قرار دارد که به حریم همدیگر نمی رسند».

و فرمود: «وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولاً أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَ اجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنِ هَدَى اللَّهُ وَ مِنْهُمْ مَنِ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ» (۴۸۶)

یعنی: «ما در هر امتی رسولی فرستادیم که خدای را بپرستید و از طاغوت دوری کنید، عده ای را خداوند هدایت کرد، و بر عده ای ضلالت رقم خورده است».

عیاشی از امام باقر روایت کرده است که فرمود: «ما بعث الله نبیا قط إلا بولایتنا و البراءة من عدونا، و ذلك قول الله في كتابه وَ لَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ... مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ» یعنی: «به واسطه تکذیب ایشان نسبت به آل محمد و آیه شریفه: «وَ الَّذِينَ اجْتَبَوُا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَ أَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَى» (۴۸۷) یعنی: «کسانی که از طاغوت دوری گزیده اند، و آن را نپرستیده اند، و به سوی پروردگارش بازگشتند، بشارت بر آنها باد...»

و در مجمع البیان از امام صادق علیه السلام روایت شده است که فرمود: «انتم هم، و من اطاع جبارا فقد عبده» یعنی: «شما آنها هستید، هر کس از ستمگری پیروی کند، او را پرستیده است».

شما در این آیات بین «الله» و طاغوت مقابله ای می یابید، و امام علیه السلام بندگان خدا که به سوی او باز می گردند و از طاغوت اجتناب می کنند را به شیعه تفسیر فرمود، بلکه مطلق آیه ای که در آن بین الله و طاغوت برقرار شده است، دلالت بر مطلوب ما دارد. مثل این آیه شریفه: «وَ قَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعَدَ الْحَقُّ وَ وَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ» (۴۸۸) یعنی: «و شیطان وقتی کار خاتمه یافت گفت: خداوند وعده درست به شما داد، ولی من به شما وعده دادم و از آن تخلف کردم».

و آیه شریفه: «الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَ يَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ وَ اللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِنْهُ وَ فَضْلًا وَ اللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ» (۴۸۹)؛ شیطان به شما

فقر را وعده می دهد و به فحشا امر می نماید و خداوند مغفرت و فضل را به شما وعده دهد» و آیه شریفه: «حِزْبُ الشَّيْطَانِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ» تا آیه أُوَلِّئِكَ حِزْبَ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» (۴۹۰)؛ ایشان حزب شیطانند، و آگاه باشید که حزب شیطان زیانکارند... و آنها حزب خداوند آگاه باشید که حزب خدا رستگارند».

و دیگر آیات قرآنی که برای شیطان حزب و وعده و عبادت و دعوت و ولایتی در عرض ولایت خدا قرار می دهد از همین قبیل است که بیان کرده ایم.

پس مراد از آن دو اسم الله و اسمی است که متصرف در غیر مؤمن است، و این دو اسم سیر و علانیه ای دارند، سیر آندو در همه نفوس در ابتدای آفرینش قرار دارد و علانیه آندو آل محمدصلی الله علیه وآله و شیعیان آنها دشمنان و پیروان آنها هستند.

اخبار طینت (۴۹۱) که اختلاط آن دو در ابتدای آفرینش از آب گوارا و آب تلخ را بیان می کرد بر آن دلالت دارد، و مراد از آندو مبدای همه خیرات از سیر آل محمدصلی الله علیه وآله و سیر دشمنان ایشان که مبدای شرور است، از این دو روایت سماعه (۴۹۲) به عقل و جهل و در آیات به نور و ظلمت تعبیر شده، چنان که روایات (۴۹۳) تفسیر نموده اند.

و نیز روایت کافی (۴۹۴) در باب «معرفه الامام و الرد الیه» به اسنادش به ابوجعفر باقرعلیه السلام بر آن دلالت دارد، در ادامه حدیث فرمود: «قَالَ أَتَرَى أَنَّ اللَّهَ هُوَ الَّذِي أَوْقَعَ فِي قُلُوبِهِمْ مَعْرِفَةَ هَؤُلَاءِ وَاللَّهِ مَا أَوْقَعَ ذَلِكَ فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا الشَّيْطَانُ لَا وَاللَّهِ مَا أَلْهَمَ الْمُؤْمِنِينَ

حَقَّقْنَا إِلَّا اللَّهَ» یعنی: «آیا فکر می کنید که خداوند در دل‌های ایشان معرفت آنها یعنی فلان و فلانی را انداخت، به خدا سوگند کسی جز شیطان در دل ایشان محبت آنها را نیفکنده، به خدا قسم، جز خدا حق ما را در دل مؤمنین الهام نکرده است».

و نیز روایت مرفوعه کافی (۴۹۵) در باب الاخلاص به ابو جعفر علیه السلام بر آن ناطق است فرمود: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَّا هُوَ اللَّهُ وَالشَّيْطَانُ وَالْحَقُّ وَالْبَاطِلُ وَالْهُدَى وَالضَّلَالَةُ وَالرُّشْدُ وَالْغَى وَالْعَاجِلُ وَالْأَجَلُ وَالْعَاقِبَةُ وَالْحَسَنَاتُ وَالسَّيِّئَاتُ فَمَا كَانَ مِنْ حَسَنَاتٍ فَلِلَّهِ وَمَا كَانَ مِنْ سَيِّئَاتٍ فَلِلشَّيْطَانِ» یعنی: «ای مردم! تنها خدا و شیطان، و حق تعالی و باطل و هدایت و ضلالت، و رشد و غی و دنیای فانی و آخرت باقی، و عاقبت و حسنات و سیئات است، هر حسنه ای از خدا و هر سیئه از شیطان است».

دستور العمل امام صادق (ع) در هنگام خواب

و نیز روایت کافی (۴۹۶) در باب دعا به هنگام خواب و بیداری از امام صادق علیه السلام روایت کرده است که فرمود: «أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِمَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ص يَقُولُ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ قُلْتُ بَلَى قَالَ كَمَا يقرأ آية الكرسي وَ يَقُولُ بِسْمِ اللَّهِ آمَنْتُ بِاللَّهِ وَ كَفَرْتُ بِالطَّاغُوتِ اللَّهُمَّ احْفَظْنِي فِي مَنَامِي وَ فِي يَقَظَتِي». یعنی: «آیا از دعای رسول خدا به هنگامی که به رختخواب می رفت شما را خبر نکنم، پاسخ دادم: بله، فرمود: آیه الکرسی می خواند و می فرمود: به نام خدا ایمان به خدا آوردم و به طاغوت کفر ورزیدم خدایا مرا در خواب و بیداریم حفظ فرما!».

روایت (۴۹۷) دیگری از آن حضرت این که پیامبر به هنگام خواب می فرمود: «آمَنْتُ بِاللَّهِ وَ كَفَرْتُ بِالطَّاغُوتِ اللَّهُمَّ احْفَظْنِي فِي مَنَامِي وَ فِي يَقَظَتِي» پس از آن حضرت از مرتبه نور به خدا و از مرتبه ظلمت به طاغوت تعبیر می فرمود، و گر نه کدام طاغوت در زمان آن حضرت بود که وی بدو کفر می ورزید.

و خلاصه هر کس اندک تأملی در اخبار نماید بر او پوشیده نمی ماند که انسان نمونه امکان است، چنان که در فقره های گذشته دانستید، پس در انسان نوری است که سر آل محمد می باشد که مبدای همه خیرات است و در او تاریکی و ظلمت است که سر دشمنان آل محمد صلی الله علیه و آله و مبدای همه شرور می باشد، و همین اثبات کننده اختیار در آدمی است، چنان که سابقا شناختید، و کسانی را که خود را بشناسد این مطلب را به وضوح در می یابند.

اکنون که این مقدمه را دانستید، پس حقیقت تقوی نوری از سر آل محمد است که خداوند در هر نفسی قرار داده است، چنان که در توحید از امیرالمؤمنین و در اکمال (۴۹۸) از امام رضا روایت شده است و ما نظیر این دو روایت را در گذشته نقل کرده ایم که ایشان کلمه تقوی هستند.

و در محاسن (۴۹۹) از پیامبر روایت شده است که فرمود: «إِن عَلِيَا رَايَه الْهَدْيِ بَعْدَكَ وَ إِمَامَ أَوْلِيَاءِي وَ نُوْرٍ مِّنْ أَطَاعِنِي وَ هُوَ الْكَلِمَةُ الَّتِي أَلْزَمْتَهَا الْمُتَّقِينَ»؛ علی پرچم هدایت و رهبر دوستان و نور مطیعانم می باشد، و او کلمه ای است که در متقیان قرار دادم.

و لذا خدای سبحانه فرمود: «فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَ

أَلَزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى» (۵۰۰)؛ خداوند آرامش خود را بر پیامبر و مؤمنین فرستاد و کلمه تقوی را در آنها قرار داد.

لازمه آن نور در عالم ملکات تخلق به اخلاق نیکو و در عالم فعل اطاعت اوامر الهی است، چنان که در روایت وارد شده است، البته این حقیقت تقوی نیست (بلکه لازم آن است).

چه این که خداوند فرمود: «وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ... وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَن يَغْفِرِ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ» (۵۰۱) یعنی: «به مغفرت پروردگارتان و به بهشتی که پهنای آن آسمانها و زمین است که برای متقین آماده شده بشتابید... و کسانی که کار زشت انجام دادند و بر خود ستم روا داشتند خداوند را یاد کنند و از گناهان خود مغفرت طلبند، و چه کسانی گناهان را به جز خدا می آمرزد».

چه این که این آیه در شأن جوانی که گورها را می شکافته و کفن ها را می دزدیدند نازل شد، چه این که دختری از انصار مرد، این جوان شبانه گورش را شکافت و کفن او را دزدید و با او در آمیخت و به همان حال او را وا گذاشت، آنگاه پشیمان شد.

اگر حقیقت تقوی پیروی از دستورات خدا باشد باید توبه وی پذیرفته نگردد، چنان که نباید مطلق توبه اهل معاصی پذیرفته شود، زیرا خدای تعالی فرمود: «إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ» یعنی: «خداوند تنها از پرهیزگاران پذیرد» پس حقیقت و کلمه تقوی آن نور است و در عالم ملکات و افعال و صیانت و حفظ کلمه تقوی می شود به این که به هنگام نزول آن حقیقت در

عالم ملکات و افعال معنای اسمی استقلالی به کناری نهاده شده و معنای حرفی آلی در آن مراعات می شود، چه این که رعایت حقیقت عبودیت در هر عالمی از عوالم ذات تا عوالم افعال همین معنی حرفی است، چنان که شأن حضرت ابراهیم خلیل علیه السلام همین است که: «إِنَّ صِيْلَاتِي وَ نُسِيْكَى وَ مَحْيَاى وَ مَمَاتِيْ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ لَا شَرِيْكَ لَهٗ وَ بِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَ اَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِيْنَ» (۵۰۲) یعنی: «همانا نماز و عبادات و زندگی و مرگم از خدای پروردگار جهانیان است، او شریکی ندارد و من مأمور به همین هستم، و من اولین تسلیم شدگانم».

رسول خداصلی الله علیه و آله از آن حضرت پیروی کرده و آن را درامت قبل از هر نماز سنت قرار داد، و خدا به پیامبرش فرمود: «قُلْ اِنِّيْ هِدَانِيْ رَبِّيْ اِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ دِيْنًا قِيْمًا مِّلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيفًا وَ مَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ قُلْ اِنَّ صِيْلَاتِيْ وَ نُسِيْكَى وَ مَحْيَاى وَ مَمَاتِيْ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ لَا شَرِيْكَ لَهٗ وَ بِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَ اَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِيْنَ» (۵۰۳) پس این آیه شریفه: «فَمَا تَقُوْا لِلّٰهِ مَا اسْتَطَعْتُمْ» (۵۰۴) یعنی: «تا توانید از خدا بپرهیزید» و آیه شریفه: «اتَّقُوا لِلّٰهِ حَقَّ تَقَاتِهٖ» (۵۰۵) یعنی: «به حقیقت تقوی از خدا بپرهیز کنید» امثال چنین آیاتی ایجاب می کند که این اسم مبارک در همه مراتب حفظ و صیانت شود، چنان که اخباری که آیات یاد شده را به اطاعت از دستورات الهی معنا کرده بر آن دلالت دارد زیرا که دانستید که وی مبدای همه خیرات بوده و طاعات، صورتی در عالم ملکات و افعال دارد و حقیقت «ورع» نیفتادن در تاریکی طاغوت است که سیر دشمنان آل محمد است، و فروع آن

از قبیل فواحش و همه مواردی که نهی شده و نیز اظهار استقلال در همه مراتب وجود و تکبر با خدای سبحانه از آن می باشد، همان طور که شیطان چنین کرده است و گفت: «لَمْ أَكُنْ لَأَسْجُدَ لِشَيْءٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صِلَالٍ مِنْ حَمِيمٍ مَسْنُونٍ» (۵۰۶) یعنی: «من بشری را که از گل مانده آفریده ای سجده نمی کنم» بنابراین خود را بزرگ دانست و گفت: «أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ» (۵۰۷) یعنی: «من بهتر از او هستم، مرا از آتش و او را از گل خلق کرده ای» خداوند شیطان را از دار کرامات خویش بیرون کرده و به او فرمود: «فَاخْرِجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ» (۵۰۸) یعنی: «از بهشت بیرون شو چه این که رجم شده ای و لعنت و دوری من بر تو تا روز قیامت قرار گرفته است».

پس این آیه شریفه: «فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ» (۵۰۹) یعنی: «از بت های پلید دوری کنید» و آیه «وَذُرُوا ظَاهِرَ الْأَيْمَانِ وَ بَاطِنَهُ» (۵۱۰) یعنی: «از آشکار و پنهان و گناه دوری کنید» و امثال این آیات برای دوری از تمام مراتب طاغوت است یعنی دوری از عالم ذات تا عالم فعل آن می باشد، و اخباری که «ورع» را به اجتناب از محرمات خدا معنا کرده اند این گونه اند.

اکنون که حقیقت و شؤون تقوی را دانستید، و فهمیدید که تقوی سرّ آل محمد است برای شما روشن می شود که ایشان «اعلام التقی» در سیر و علانیه اند، و ایشان کوههایی هستند که راه سلوک به پروردگار عالمیان در علانیه از آن مسیر است، زیرا خداوند به ایشان دستور داد تا خود را از منهیات جدا

کنند، و در سر نیز به ایشان راه جسته می شود، زیرا انوار مکنون ایشان در همه نفوسی که پروردگار جهانیان را می شناسند و به او پناه می جویند موجود است و الحمد لله رب العالمین.

وَذُوِ النَّهْيِ

وَذُوِ النَّهْيِ

در قاموس گفت: «النهيه به ضم» یعنی... و عقل مثل نهی و این جمع «نهیه» نیز می باشد. بیان این فقره و فقرات بعدی مقدمه ای را می طلبد و آن مقدمه این است: بدان که در سخن حضرت علیه السلام «یا اهل بیت النبوه» دانستید که نصیب هر موجود از حقیقت نبوت یعنی صادر نخستین همین مقدار است که ابتدا در عالم معلومات و عالم تمیز مفاتیح که از عوالم الهی است تعیین می یابد، و در غیر آن عالم هیچ اشاره وجودی و یا عدمی بر نمی دارد، و بعد از تعیین در آن عالم به اشاره وجودی معین می گردد، ولی به عالم خلق به چنین اشاره ای نمی شود، چنان که قابل اشاره عدمی نیز هست، و بعد از تنزل به عالم خلق اشاره وجودی در همین عالم اشاره می شود، ولی هنوز اسم و رسمی ندارد، لذا به او عقل و جهل و نور و ظلمت و غیر آن گفته نمی شود، و تنها این حقیقت صادر نخستین صرف الوجود است.

و وجود پیدایش اسماء تنها بعد از تنزل به عالم وجود نوری است که مرتبه اسم الله نوری است که خداوند رب العالمین به آن شناخته می شود، و اگر آن مرتبه نبود خداوند عبادت نمی شد و به شناخت احدی نمی آمد، همین مطلب را در گذشته در شرح «ابواب الایمان» بیان کردیم.

این حقیقت، حقیقت نور و عقل است که از راست عرش خلق شده و پروردگار عالمیان به

همین حقیقت عبادت می گردد و امر ونهی و جزا و پاداش توسط آن انجام می پذیرد، چنان که اخباری (۵۱۱) بر آن دلالت دارد، برخی از این اخبار در فقره قبلی بیان شد و همین حقیقت فرقان است که خداوند به متقین وعده داد و همین نوری است که متقیان با آن ره می سپارند و مؤمنین را از تاریکی ها به نور می آورد، خداوند نور و ظلمت را در همه نفوس آفریده تا انسانها اختیار داشته باشند، و ما بارها بیان کردیم که مراد از آن سیر آل محمد و فرقانی است که بر حضرت محمدصلی الله علیه و آله فرستاده است، و همین نور بین محق و مبطل و مؤمن و کافر جدا می کند، و مظاهر این نور ائمه علیه السلام هستند.

در تفاوت قرآن و فرقان

در کافی (۵۱۲) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «الْقُرْآنُ جُمْلَةُ الْكِتَابِ وَ الْفُرْقَانُ الْمُحْكَمُ الْوَاجِبُ الْعَمَلِ بِهِ» یعنی: «قرآن همه کتاب و فرقان آیه محکمی است که عمل به آن واجب است» و در جوامع (۵۱۳) از آن حضرت روایت شده که فرمود: «الفرقان کل آیه محکمه و فی الكتاب» یعنی: «فرقان هر آیه محکم در قرآن می باشد».

و قمی (۵۱۴) و عیاشی (۵۱۵) از امام صادق علیه السلام که فرمودند: «الْفُرْقَانُ هُوَ كُلُّ أَمْرٍ مُحْكَمٍ وَ الْكِتَابُ هُوَ جَمْلَةُ الْقُرْآنِ الَّذِي يَصْدُقُ فِيهِ مِنْ كِتَابِ قَبْلِهِ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ» یعنی: «فرقان هر امر محکمی است و کتاب همه قرآن است که کتابهای پیامبران گذشته را تصدیق می کند»

و در کافی (۵۱۶) و عیاشی (۵۱۷) از امام صادق علیه السلام در تأویل آیه شریفه: «مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَ الْآخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ» روایت کردند که آن حضرت فرمود: «محکمات امیرالمؤمنین و امامان علیه السلام و

متشابهات فلان و فلانی است».

پس حقیقت عقل مرتبه اسم الله است که مبدای همه اسماء حسنی است و در عرض آن جهل و ظلمت و شیطنت و نکری و طاغوت قرار دارد، هر یک از این اسامی به جهتی بر آن اطلاق شده است. طاغوت اصل و ریشه همه شرور و حقیقت محمدصلی الله علیه و آله و نورش که خداوند از نور ذات خویش آفریده بالاتر از آن مرتبه است و در مرتبه حقیقت محمدیه چنین چیزی وجود ندارد، و او هم عرض با چیزی نیست لذا چیزی به نام جهل در آن مرتبه وجود ندارد، و اگر هم عرضی داشت نور آن حضرت «اول ما خلق الله» نبود و مرتبه آن مرتبه قران و کتاب نمی بود، چه این که در کتاب آیات محکمه ام الکتاب و نیز آیات متشابه وجود دارد، آیات محکمه به امیرالمؤمنین و فرزندانش و متشابه به فلان و فلان تفسیر شده است.

اکنون که دانستید که حقیقت عقل مرتبه فرقان است که سیر آل محمدصلی الله علیه و آله می باشد، به لحاظ اعتبارات مختلف در آن این حقیقت نامهای گوناگون می گیرد.

یکی از نامها عقل است، دیگری نهی و سومی حجی و چهارمی حجاب و فرقان و نور والله و حکمت و کلمه تقوی و آیه محکمه و صراط مستقیم و هادی و نباء عظیم و سیل و اسماء حسنی و دعوت حسنی و عروه و ثقی و مثل اعلی و کلمه علیا و باب و شهید و خلیفه و حجت و امام و دیگر اسامی می باشد، چنان که در روایات منصوص است، بخشی از روایات را نقل کردیم و برخی دیگر را بعداً خواهیم آورد. ان

شاء الله پس به اعتبار این که از فحشاء و منکر و بغی نهی می کند به آن «نهی» و نهی می گویند، «نهی» برون «عمده» از اوزان اسم آلت است یعنی آنچه که افکار به آن منتهی می گردند، پس گویا اشاره دارد به این که همان طور که ائمه دین «اعلام التقی» هستند و تقوی بدون معرفت ایشان در سیر و فرمانبرداری از ایشان در علانیه ممکن نیست، ورع و تحرز از شرک و دوری از فحشاء و منکر و بغی نیز بدون معرفت آنها از سر و اطاعتشان در علانیه ممکن نیست، زیرا مبادی همه «نهی» در نزد ایشان است.

وَأُولَى الْحَجَى

«حجی» به کسر به معنای عقل است، گویا آن حضرت اراده چیزی کرده که مبدأی همه اعتبارات می باشد و آن چیز از خود آن نور می باشد بدون این که اعتبار وصفی با آن شود، در اینجا حضرت عام را ذکر نموده و اراده خاص کرده است، چه این که «اعلام التقی» به مرتبه ای که در آن تقدیس می شود ناظر است و «ذوی النهی» اشاره به مرتبه ای دارد که در آن تنزیه می شود و مراد از این فقره است که چیزی با آن اعتبار نمی شود، و از همه قیود آزاد است و این مرتبه نسبت به ایشان ذاتی است، و دیگر مراتب از تنزلات این مرتبه اند، زیرا کلمه «اولی» غالباً به مواردی که صفات برای موصوف خود ذاتی و یا مثل ذاتی اند اشاره دارد، مثل اولوالالباب و اولی العلم و اولی بأس، برخلاف کلمه «ذی» مثل ذوی مال و ذوی قرابه و امثال آنها، پس دلالت دارد بر این که ایشان محل جمع همه

مراتب عقلند و هیچ شأنی از ایشان فرو گذار نشده و به همین خاطر کهف همه خلائق شده اند.

وَ كَهْفِ الْوَرَى

كهف غار بزرگ کوه را گویند و اگر کوچک باشد به آن غار می گویند.

آنچه که در کوه کنده شده و همانند خانه است كهف و ملجاء است.

«وری» بر وزن «فتی» به معنای «خلق» و مردم است، پس ایشان كهف مردمان در سر و علانیه اند.

دلیل این که ایشان در سیر كهف مردم هستند مانند روایت صدوق (۵۱۸) ره در امالی خود به اسنادش از معمر بن راشد می باشد گفت: «سمعت أبا عبد الله الصادق عليه السلام يقول أتى يهودى النبى صلى الله عليه وآله فقام بين يديه يحدّ النظر إليه فقال يا يهودى ما حاجتك قال أنت أفضل أم موسى بن عمران النبى الذى كلمه الله و أنزل عليه التوراه و العصا و فلق له البحر و أظله بالغمام فقال له النبى صلى الله عليه وآله إنه يكره للعبد أن يزكى نفسه و لكنى أقول إن آدم ۷ لما أصاب الخطيئه كانت توبته أن قال اللهم إنى أسألك بحق محمد و آل محمد لما غفرت لى فغفرها الله له و إن نوحا لما ركب فى السفينه و خاف الغرق قال اللهم إنى أسألك بحق محمد و آل محمد لما أنجيتنى من الغرق فنجاه الله عنه و إن إبراهيم ع لما ألقى فى النار قال اللهم إنى أسألك بحق محمد و آل محمد لما أنجيتنى منها فجعلها الله عليه بردا و سلاما و إن موسى عليه السلام لما ألقى عصاه و أوجس فى نفسه خيفه قال اللهم إنى أسألك بحق محمد و آل محمد لما آمنتنى فقال الله جل جلاله لا تخف إنك أنت الأعلى

یا یهودی إن موسى لو أدرکنی ثم لم یؤمن بی و بنبوتی ما نفعه ایمانه شیئا و لا نفعته النبوه یا یهودی و من ذریتی المهدی إذا خرج نزل عیسی ابن مریم لنصرته فقدمه و صلی خلفه».

یعنی: «از امام صادق علیه السلام شنیدم که می فرمود: یهودی خدمت رسول خدا رسید، ایستاد و به دقت آن حضرت را می نگریست.

پیامبر فرمود: ای یهودی چه می خواهی؟

گفت: آیا تو برتری یا موسی بن عمران که خداوند با او مکالمه کرد و تورات را بر او فرستاد، و عصا را به دست او داد و دریا را برای او شکافت و ابر را سایه وی قرار داد؟

حضرت فرمود: خوب نیست که کسی خودش را بستاید ولیکن می گویم؛ وقتی آدم به گناه آلوده شد، توبه وی این دعا بود: خدایا! تو را به حق محمد و آل محمد سوگند می دهم که مرا بیامرزی! خداوند او را آمرزید.

و هنگامی که نوح بر کشتی سوار شد، و از غرق شدن هراسید گفت: خدایا تو را به حق محمد و آل محمد سوگند می دهم که مرا از غرق شدن نجات دهی، خداوند او را نجات داد.

و هنگامی که ابراهیم خلیل در آتش افکنده شد گفت: خداوندا! تو را به حق محمد و آل محمد قسم می دهم که مرا نجات دهی، خداوند آتش را خنک و امن قرار داد.

و هنگامی که موسی عصای خویش را انداخت و در خود ترس احساس کرد گفت: خدایا تو را به محمد و آل محمد سوگند می دهم که مرا نجات دهی، خدای عزوجل فرمود: نترس، تو بر ایشان برتری.

ای یهودی اگر حضرت موسی دوران مرا درک می کرد و به من و

نبوت ایمان نمی آورد، پیامبری اش سودی به حال او نداشت.

ای یهودی در فرزندان من مهدی است که به هنگام خروج عیسی بن مریم فرود می آید و در پشت او نماز می گذارد».

این مطالب به ضمیمه مطالبی که سابقا گذشته را در نظر داشته باش، زیرا می توانی با نظر به آنها مطلوب را دریابی، لذا اعاده نمی کنیم، چه این که همه آنها یک معنا هستند که در کسوت عبارت های گوناگون آمده اند.

و وَرَثَهُ الْأَنْبِيَاءِ

یعنی ایشان همه لوازم نبوت انبیاء که اسم اعظمی است که مبدای علوم و مکارم اخلاق و نزدیکی به پروردگارشان می باشد را دارا هستند، نظیر عصای موسی و خاتم سلیمان و پیراهن ابراهیم و یوسف و کتابها و شمشیرها و غیر آن که کتابهای مفصلی مثل امامت بحار همه آنها را بیان کرده اند.

از روایات درباره این مطلب روایت کافی (۵۱۹) به سند وی از ابان از ابی عبدالله علیه السلام است که آن حضرت فرمود: «لما حضرت رسول الله صلى الله عليه وآله دعا التماس بن عبدالمطلب و امير المؤمنين فقال: يا عمَّ مُحَمَّدٍ تَأْخُذُ تُرَاثَ مُحَمَّدٍ وَ تَقْضِي دَيْنَهُ وَ تُنْجِزُ عِدَاتِهِ فَدَّ عَلَيْهِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي إِنِّي شَيْخٌ كَثِيرُ الْعِيَالِ قَلِيلُ الْمَالِ مَنْ يَطِيقُكَ وَ أَنْتَ تُبَارِي الرَّيْحَ قَالَ فَاطَّرَقَ هَيْئَهُ ثُمَّ قَالَ يَا عَبَّاسُ أ تَأْخُذُ تُرَاثَ مُحَمَّدٍ وَ تُنْجِزُ عِدَاتِهِ وَ تَقْضِي دَيْنَهُ فَقَالَ بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي شَيْخٌ كَثِيرُ الْعِيَالِ قَلِيلُ الْمَالِ وَ أَنْتَ تُبَارِي الرَّيْحَ قَالَ أَمَا إِنِّي سَأُعْطِيهَا مَنْ يَأْخُذُهَا بِحَقِّهَا ثُمَّ قَالَ يَا عَلِيُّ يَا أَخَا مُحَمَّدٍ أ تُنْجِزُ عِدَاتِ مُحَمَّدٍ وَ تَقْضِي دَيْنَهُ وَ تَقْبِضُ تُرَاثَهُ فَقَالَ نَعَمْ بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي ذَاكَ عَلِيُّ وَ

لِي قَالَ فَنظَرْتُ إِلَيْهِ حَتَّى نَزَعَ خَاتَمَهُ مِنْ إِصْبَعِهِ فَقَالَ تَخَتَّمْ بِهَذَا فِي حَيَاتِي قَالَ فَنظَرْتُ إِلَى الْخَاتَمِ حِينَ وَضَعْتُهُ فِي إِصْبَعِي فَتَمَنَيْتُ
مِنْ جَمِيعِ مَا تَرَكَ الْخَاتَمُ ثُمَّ صَاحَ يَا بِلَالُ عَلَيَّ بِالْمَغْفِرِ وَالدَّرْعِ وَ الرَّايهِ وَ الْقَمِيصِ وَ ذِي الْفَقَارِ وَ السَّحَابِ وَ الْبُرْدِ وَ الْأَبْرِقَةِ وَ
الْقَضِيْبِ قَالَ فَوَ اللَّهُ مَا رَأَيْتَهَا غَيْرَ سَاعَتِي تِلْكَ يَعْنِي الْأَبْرِقَةَ فَجِيءَ بِشَيْئَةٍ كَادَتْ تَخْطِفُ الْأَبْصَارَ فَإِذَا هِيَ مِنْ أَبْرِقِ الْجَنَّةِ فَقَالَ يَا
عَلِيَّ إِنَّ جَبْرَيْلَ أَتَانِي بِهَا وَقَالَ يَا مُحَمَّدُ اجْعَلْهَا فِي حَلْقِهِ الدَّرْعِ وَ اسْتَدْفِرْ بِهَا مَكَانَ الْمِنْطَقَةِ ثُمَّ دَعَا بِزَوْجِي نِعَالٍ عَرَبِيَيْنِ جَمِيعًا
أَحَدُهُمَا مَخْضُوفٌ وَ الْآخَرُ غَيْرُ مَخْضُوفٍ وَ الْقَمِيصَيْنِ اللَّذَيْنِ أُسْرِيَ بِهِ فِيهِ وَ الْقَمِيصِ الَّذِي خَرَجَ فِيهِ يَوْمَ أُحُدٍ وَ الْقَلَانِسِ
الثَّلَاثِ قَلَنْسُوهُ السَّفَرِ وَ قَلَنْسُوهُ الْعِيدَيْنِ وَ الْجَمْعِ وَ قَلَنْسُوهُ كَانَ يَلْبَسُهَا وَ يَقْعُدُ مَعَ أَصْحَابِهِ ثُمَّ قَالَ يَا بِلَالُ عَلَيَّ بِالْبَغْلَتَيْنِ الشَّهْبَاءِ وَ
الدُّلْدَلِ وَ النَّاقَتَيْنِ الْعَضْبَاءِ وَ الْقَصْوَاءِ وَ الْفَرَسَيْنِ الْجَنَاحِ كَانَتْ تُوقِفُ بِيَابِ الْمَسْجِدِ لِحَوَائِجِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَبْعَثُ
الرَّجُلَ فِي حَاجَتِهِ فَيَرْكَبُهُ فَيَرْكُضُهُ فِي حَاجَتِهِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ حَيْرُومَ وَ هُوَ الَّذِي كَانَ يَقُولُ أَقْدَمَ حَيْرُومَ وَ الْحِمَارِ
عُفَيْرٍ فَقَالَ أَقْبَضُهَا فِي حَيَاتِي فَذَكَرَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّ أَوَّلَ شَيْءٍ مِنْ الدُّوَابِّ تُوفِّيَ عُفَيْرٌ سَاعَةَ قُبُضِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَطَعَّ خَطَامَهُ ثُمَّ مَرَّ يَرْكُضُ حَتَّى أَتَى بِثَرِيْنِي خَطَمَهُ بِقِيَا فَرَمَى بِنَفْسِهِ فِيهَا فَكَانَتْ قَبْرَهُ» يَعْنِي: «هَنْكَامِي كِه رَحَلت
رسول خدا نزديك شد، عباس و علي بن ابى طالب را خواند، و به عباس فرمود: اى عموى محمد! آيا حاضرى ارثيه
محمد صلى الله عليه و آله

را بگیری و قرضهای او را ادا نمایی و وعده های او را محقق سازی؟ عباس آن را رد کرد و گفت: پدر و مادرم فدایت ای رسول خدا من پیرمردی عیالوارم و مالی اندک دارم تو همانند ابر می بخشی چه کسی طاقت برآورده کردن وعده های تو را دارد. امام فرمود: آنگاه رسول خدا اندکی مکث کرد و فرمود: ای عباس آیا ارثیه محمد را می گیری و در مقابل آن وعده های او را برآورده می سازی و قرض های او را ادا می کنی؟ عباس پاسخ داد: پدر و مادرم فدایت، من پیر و عیالوار و فقیرم و تو همانند ابر می باری! فرمود: اکنون من ارثیه خویش را به کسی می دهم که حق آن را ادا می کند، آنگاه فرمود: ای علی، ای برادر محمد، آیا وعده های محمد را برآورده می سازی و دین او را ادا می کنی و ارثیه او را می گیری؟ پاسخ داد: پدر و مادرم فدایت، آن وظیفه را بر عهده می گیرم و متکفل می گردم. عباس گفت: من دیدم که انگشتی از انگشتش درآورد، و به علی فرمود: هم اکنون در حیات من این انگشتی را بر دست کن، عباس گفت: به انگشتی نگریستم و آرزو کردم که من آن را در انگشتم می کردم و آرزو کردم که از همه تر که تنها همین خاتم به من رسید». (۵۲۰)

آنگاه صدا کرد: «ای بلال کلاه خود و زره و پرچم و پیراهن و شمشیر ذوالفقار و عمامه سحاب و برد و کمر بند ابرقه و تازیانه را بیاور! عباس گفت: به خدا سوگند من کمر بند را تا قبل از این لحظه ندیده بودم، پس یک کمر بند پارچه ای آوردند که برق

آن چشم را می زد که از کمر بند های بهشت بود. فرمود: ای علی جبرئیل این کمر بند را برای من آورد، گفت: ای محمد این کمر بند را در حلقه زره بگذار و آنرا به جای کمر بند ببند. آنگاه دو نعلین عربی را که یکی پینه زده و دیگری پینه نزده بود را خواست، و نیز دو پیراهن پیراهنی که در آن به معراج رفته و پیراهنی که در روز احد به جنگ رفته بود و نیز سه کلاه یکی کلاه سفر و دو دیگر کلاه عید فطر و قربان و جمعه ها و کلاهی که به هنگام مجالست با اصحاب به سر می کرد را خواست. آنگاه فرمود: ای بلال دو قاطر را بیاور؛ قاطر شهباء و دلدل و دو ناقه عضبا و قصوی و دو اسب؛ جناح که در جلوی در مسجد می ایستاد و در نیازمندی های آن حضرت به کار گرفته می شد، و هر گاه حضرت کسی را در کاری می فرستاد آن را سوار می شد و به تاخت در آن کار می رفت. اسب دیگر به نام حیزوم بود و این همان بود که جبرئیل می گفت: حیزوم جلو رو، و نیز حمار عفیر را خواست، آنگاه به علی فرمود: در حیات من این ها را بگیر.

امیرالمومنین فرمود: اولین چارپایی که بعد از رسول خدا مرد، عفیر بود، آن لحظه که رسول خدا از دنیا رفت، افسار خود را گسیخت و شروع به دویدن کرد تا به چاه بنی خطمه در قبا رسید و در آن افتاد و مرد و همان قبرش شد.

وَالْمَثَلِ الْأَعْلَى

«مَثَل» با حرکت ثاء به معنای حجت و صفت وحدیث است، و جمع آن

مُثل به دو ضمه می باشد. ممکن است هر کدام از این معانی در اینجا مراد باشد.

تحقیق این است که تمثیل عبارت از فروکشیده شدن شیء مجهول از مرتبه ای که رسیدن و فهم آن دشوار است به مرتبه ای که بتوان به کسی که خواهان فهم آن است فهمانید، چه این که بین این مرتبه پایین تر و آن شخص مناسبتی وجود دارد ولی این مناسبت با مرتبه عالی آن حاصل نبود. به عنوان مثال اگر خواستی عدم اجتماع دو ضد را برای کسی بیان کنی، مثال شب و روز را می آوری، و می گویی با آمدن شب روز منتفی می گردد و بر عکس، به همین خاطر در ذهن شاگرد به مطلوب نزدیک شده و به این قضیه کلی می رسد که هر چه چنین باشد و با همدیگر جمع نگردد ضدند.

پس حقیقت مثل عبارت از مرتبه تفصیل و تبیین شیء است، و این نسبت به مراتب مثل ها و ممثلات تفاوت می کند، هر مرتبه تفصیلی، نسبت به مافوق خود مثل و صفت و خبر دهنده است، خواه از جواهر باشد، و خواه از اعراض.

با فهم این مطلب می گوئیم: چون خدای پرورنده جهانیان برتر و گرامی تر از آن است که مکانی او را احاطه کند و یا صفتی و یا صفاتش در عالم امکان جای گیرد، و هیچیک از مخلوقاتش اعم از فرشتگان و انسانها و جنیان نمی توانند او را بشناسد، اگر خواهد که انسان را بیافریند، برای هر صفتی از صفات خود مثلی قرار می دهد، در این صورت همه صفات خود را در او به کار می گیرد، نه این که صفتی را آورد و صفتی دیگر

را نیاورد، به همین خاطر به آدم همه اسماء را می آموخت، آموزش وی به این بود که اثر هر اسمی از قبیل علم و قدرت و حیات و سمع و بصر تا هزار اسم را در وی گذاشت، و بالاتر از آنها اسمی گذاشت که به حاسه ای احساس نمی گردید و امکان خروج از آن و رسیدن به کنه وجودش نبود، وجودی که همه اشیاء به آن ادراک می شد.

چنان که در آیه شریفه فرمود: «وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ وَهُوَ الَّذِي يَدْعُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يَعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَ لَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ» یعنی: «و همه کسانی که در آسمانها و زمین هستند، او را عبارت می کنند، و اوست که خلقت را شروع کرد و آنگاه آنها را باز می گرداند و این بر او آسانتر است، و او در آسمانها و زمین مثل اعلی دارد و او عزتمند و حکیم است».

پس این حجت و صفت و نبأی خداست، و سیر آل محمد صلی الله علیه و آله و بالاتر از هر مثلی است، چه این که هر اسمی از صفت ویژه و یا شأن مخصوصی از صفاتش خبر می دهد، ولی این اسم از تمام جلال و جمال خبر می دهد.

به همین خاطر در اخبار بسیاری در شأن امیرالمؤمنین علیه السلام وارد شده که آن حضرت «نبأ عظیم» است که در آیه شریفه: «عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ عَنِ النَّبِيِّ الْعَظِيمِ» (۵۲۱) آمده است.

و در کافی (۵۲۲) از امام صادق علیه السلام در آیه شریفه یاد شده آمده است که مراد از «نبأ عظیم» ولایت است.

و از امام باقر علیه السلام از تفسیر (۵۲۳)

«عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ» پرسیدند، فرمود: این نباء عظیم در امیرالمؤمنین علیه السلام است، و امیرالمؤمنین علیه السلام می فرمود: «ما لله عزوجل آیه هی اکبر منی و لا لله نباء اعظم منی» یعنی: «خدای عزوجل نشانه و آیه ای بزرگتر از من و خبر و نبأیی عظیم تر از من ندارد».

و قمی (۵۲۴) از امام رضا علیه السلام روایت کرد که از آن حضرت پرسیدند: «فرمود: امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: «ما لله نبأ أعظم منی و ما لله آیه أكبر منی، و قد عرض فضلی علی الأمم الماضيه علی اختلاف ألسنتها فلم تقر بفضلی» یعنی: «خداوند خبری عظیم تر از من و آیه ای بزرگتر از من ندارد و به خدا سوگند همانا فضیلت من بر همه امتهای گذشته با زبانهای گوناگون عرضه شده، ولی به فضیلت من مَقَرَّ نیامدند».

و در عیون (۵۲۵) اخبار از آن حضرت از پدرش از پدراناش از حسین بن علی علیه السلام روایت شده که فرمود: «رسول خدا صلی الله علیه وآله به علی علیه السلام فرمود: «یا علی أنت حجه الله و أنت باب الله و أنت الطريق إلى الله و أنت النبا العظيم و أنت الصراط المستقیم و أنت المثل الأعلى» یعنی: «ای علی تو حجت خدا و باب پروردگار و راه به سوی خدا و نباء عظیم هستی، تو صراط مستقیم، تو مثل اعلی هستی».

و در خطبه وسیله که در کافی از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت شده آمده است که «إِنِّي النَّبِيُّ الْعَظِيمُ وَالصَّادِقُ الْأَكْبَرُ وَعَنْ قَلِيلٍ سَتَعْلَمُونَ» یعنی: «همانا من نباء عظیم هستم و به زودی آنچه را وعده داده شدید می فهمید».

بنابراین ایشان مثل اعلی و حجت کبری بر مردمند، هر کس که بخواهد خدایش را بشناسد باید ایشان را بشناسد و هر کس

ایشان را شناسد خدا را نشناخته و هر کس از (مهر) ایشان خالی باشد از (مهر) خداوند خالی شده است، این در سر است.

و اما در علانیه باید گفت: کدام مثلی از خدا از ایشان برتر است، چه این که ایشان در علم و قدرت و دیگر صفات دومی ندارند، پدر و مادرم فدای ایشان باد!

سپاس خدایی را که حق ایشان را به ما نشان داد و ما را از دوستان ایشان قرار داد، حمدی که پایان ندارد و او شایسته و مستحق آن است و درود و سلام خدا بر محمد و آل پاکش باد!

وَالدَّعْوَةُ الْحُسْنَى

اهل بیت دعوت حسنی حضرت ابراهیم (ع) هستند

این اشاره دارد به درخواست حضرت ابراهیم علیه السلام از خدای تعالی «لسان صدق در آخرین» خواسته بود دارد چنان که در آیه شریفه: «وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ» (۵۲۶) یعنی: «خداوندا! زبان راستین برای من در مردم متأخر قرار ده» قمی روایت کرد که مراد از لسان صدق مزبور امیرالمؤمنین علیه السلام است.

خدای تعالی دعای حضرت ابراهیم را در این آیه اجابت کرد: «وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا» (۵۲۷) یعنی: «ما به ابراهیم، اسحق و یعقوب را دادیم و آنها را پیامبر نمودیم، و به ایشان از رحمت خویش دادیم، و برای ایشان زبان صدقی بلند مرتبه قرار دادیم».

قمی از حضرت زکی علیه السلام نقل کرده که «و وهبنا لهم» یعنی: «به ابراهیم و اسحق و یعقوب از رحمت خویش دادیم، مراد از این رحمت رسول خداصلی الله علیه وآله است، و مراد از «جعلنا لهم لسان صدق علیا» یعنی امیرالمؤمنین علیه السلام تا این که خداوند فرمود: «رَبَّنَا

وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَ أَرِنَا مَنَاسِكَكَ وَ تُبِّ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ الرَّحِيمُ الرَّبَّانِي وَ ابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَ يَعْلَمُهُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ يَزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ» یعنی: «خداوند! ما را تسلیم خودت نما، و از فرزندان ما امتی قرار ده که تسلیم تو باشند، و عبادات و مناسک ما را به ما نشان ده، و بر ما بیخس، تنها تو توبه پذیر رحیم هستی، و فقط تو عزتمند حکیمی».

و در صافی از امام صادق علیه السلام در آیه شریفه آمده که: «ایشان اهل بیت هستند که خداوند از آنها پلیدی را دور ساخته و آنها را پاکیزه نمود».

و در روایت عیاشی از آن حضرت آمده که: «مراد از امت تنها بنی هاشم هستند، و مراد از این آیه شریفه «رَسُولًا مِنْهُمْ» در صافی آمده است، یعنی از آن امت رسولی فرستادیم». از امام صادق به روایت عیاشی (۵۲۸) نیز چنین آمده است، و از ذریه آندو پیامبری جز از پیامبر ما مبعوث نکرده و از قمی (۵۲۹) آمده که: «مراد فرزندان اسماعیل است، به همین خاطر رسول خدا فرمود: مَنْ دَعَايَ يَدْرُمُ اِبْرَاهِيمَ هَسْتُمْ».

احتمال قوی می رود که مراد این باشد که چون دعوت خدا جل جلاله به کلامی و با صدای مقطع و ترکیب حروف نیست به ناچار باید دعوت پروردگار به ایجاد حقایق معانی باشد که الفاظ آن را می رسانند، و الفاظ وجود لفظی آنها بوده و موجودات خارجی صور عنصری و وجود جسمانی اند، مثل آتشی که موسی بن عمران می خواست، چنان که در آیه شریفه: «فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ

جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ حَيْذُوهِ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصِیْطُلُونَ فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ...»
یعنی: «به هنگامی که موسی مدت را به پایان برد و خانواده خود را حرکت داد از ناحیه کوه طور آتشی را احساس کرد، به خانواده اش گفت: مکث نمایید، من آتشی دیدم، شاید از آن خبری و یا پاره ای آورم، تا از آن آتش برافروزید، هنگامی که به نزد آتش آمد...».

چه این که خدای تعالی با ایجاد آتش در ناحیه کوه او را به خود خواند، پس سیر آل محمد صلی الله علیه و آله در مؤمنین همانند آتشی است که خداوند در دل‌های آنها آفرید، پس ایشان را به ایمان به آن فرا خواند، چنان که موسی را با آتش به خود خواند، لذا با او مناجات کرد، پس نور مؤمنان در پیش روی آنها می رود و آنها را از تاریکی های معنوی و صوری عبور می دهد، و لیکن کسانی که مستحق خذلان هستند، و خواسته از ایشان دوری کند نقطه ای سیاه در دلش ایجاد کرده که دلش را تاریک نموده و لذا از خدای تعالی روی گردان می شود، و دوری اش افزوده می گردد، و بنابراین خدای تعالی فرمود: «فَمَنْ يَرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يَرِدْ أَنْ يَضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ» (۵۳۰) یعنی: «هر کس را خدا بخواهد هدایت کند دلش را برای اسلام منشرح می کند و هر کس را که خداوند بخواهد گمراهش کند سینه اش را تنگ و تاریک می کند به طوری که گویا به سوی آسمان صعود می کند».

در کافی (۵۳۱) از امام صادق روایت شده که فرمود:

«إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِذَا أَرَادَ بَعْثَ خَيْرٍ نَكَتَ فِي قَلْبِهِ نُكْتَةً مِنْ نُورٍ فَأَضَاءَ لَهَا سَمْعَهُ وَقَلْبُهُ حَتَّى يَكُونَ أَحْرَصَ عَلَى مَا فِي أَيْدِيكُمْ مِنْكُمْ وَإِذَا أَرَادَ بَعْثَ سُوءٍ نَكَتَ فِي قَلْبِهِ نُكْتَةً سَوْدَاءَ فَأَظْلَمَ لَهَا سَمْعَهُ وَقَلْبُهُ ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ...» یعنی: «خدای عزوجل اگر خیری را برای بنده ای بخواهد در دلش نقطه ای از نور خلق می کند و آن نقطه گوش و دلش را روشن می سازد، تا اشتهايش بیشتر از شما به آنچه در دستان شماست می گردد، و هنگامی که خداوند بدی بنده ای را بخواهد در دلش نقطه ای سیاه می آفریند، به همین خاطر تمام گوش و دلش سیاه می شود...».

و در کافی (۵۳۲) و توحید (۵۳۳) و عیاشی (۵۳۴) از آن حضرت نقل شده که: «إِنَّ اللَّهَ إِذَا أَرَادَ بَعْثَ خَيْرٍ نَكَتَ فِي قَلْبِهِ نَكْتَةً بِيضَاءَ وَفَتْحَ مَسَامِعِ قَلْبِهِ، وَوَكَلَ بِهٖ مَلَكًا يَسُدُّهٖ، وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بَعْثَ سُوءٍ نَكَتَ فِي قَلْبِهِ نَكْتَةً سَوْدَاءَ وَسَدَّدَ مَسَامِعَ قَلْبِهِ وَوَكَلَ بِهٖ شَيْطَانًا يَضِلُّهٖ، ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ» یعنی: «هرگاه خدای تبارک و تعالی برای بنده خیری بخواهد در دلش نقطه ای نورانی می آفریند و گوشهای دلش را باز می کند، و فرشته ای بر او موکل می نماید که محکمش نماید، و اگر بد بنده ای را بخواهد در دلش نقطه ای سیاه می آفریند، که گوشهای دلش را می بندد و شیطانی بر او موکل می کند که او را گمراه می نماید، آنگاه این آیه را تلاوت کرد».

وجود جسمانی ایشان دعای خوب آن حضرت در علانیه است چه این که در خلقت ایشان چیزی به ودیعت نهاد که هر کس ایشان را

بیند و در کارهای ایشان اندیشه کند از خواب غفلت بیدار می شود و به راه و طریقه ایشان میل می نماید.

همین در دعای پنجم (۵۳۵) از دعاهایی که جبرئیل برای حضرت عیسی بن مریم علیه السلام آورده آمده است، فرمود: این دعا را در دهه ذی الحجه بخوان، زیرا که عبادتی محبوبتر از عبادت خدا با این دعا در این ایام نیست، و دعا این است: «حسبی الله و کفی سمع الله لمن دعا لیس وراء الله منتهی أشهد لله بما دعی و أنه بریء ممن تبرئ و أن لله الآخره و الأولى» یعنی: «و هر کس خدا را بخواند می شنود، مقصودی برتر از خدا وجود ندارد، گواهی می دهم برای خدا درباره چیزی که خواست و این که خداوند از کسی که از او تبری جست بری است، و خداوند دارای نشأه آخرت و دنیا است».

مراد از «بما دعی» یعنی نوری که در دل هر کس بخواند هدایتش کند آن را می آفریند و آن همان سرّ آل محمد است، و مراد از این که خدا تبری می جوید این است که خداوند از کسی که می خواهد گمراهش کند در دلش نقطه ای سیاه می آفریند که گوش و دلش را سیاه می کند.

روشن است که این به طور حتمی در بندگان جاری است، دلیل آن بیانات مشروح ما در «قاده الامم» می باشد.

و حُجِّجَ اللَّهُ عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَالْأُولَى وَرَحِمَهُ اللَّهُ وَبَرَكَاتُهُ

در نشانه است

حجج جمع «حجت» به معنای برهان است، و معلوم شده است که ایشان براهین کامل الهی در سر و علانیه اند، و درباره آن دوباره بحث نمی کنیم.

و مراد از «اولی» نشأه «ذرّ» است که از مردم میثاق ولایت اهل بیت گرفت، عده ای ایمان آورده اند و عده ای کفر ورزیده اند،

و این آیه همان است: «تِلْكَ الْقُرَى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِهَا وَ لَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ» (۵۳۶) یعنی: «از قصه این قری بر تو می خوانیم، پیامبران برای ایشان ادله روشن آورده اند، اما ایشان به آنچه سابقاً تکذیب کرده بودند ایمان نیاوردند، این گونه خداوند بر دل‌های کافران مهر می زند».

در تفسیر قمی (۵۳۷) آمده: «لا يؤمنون في الدنيا بما كذبوا في الذر» یعنی: «ایشان به خاطر تکذیب در عالم ذر در دنیا ایمان نمی آورند».

و این آیه رد کسانی است که میثاق اول ذر را انکار کرده است.

و در کافی (۵۳۸) و عیاشی (۵۳۹) از امام باقر روایت کرده است که: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ خَلَقَ الْخَلْقَ فَخَلَقَ مِنْ أَحَبِّ مِمَّا أَحَبَّ وَ كَانَ مِمَّا أَحَبَّ أَنْ خَلَقَهُ مِنْ طِينِهِ الْجَنَّةِ وَ خَلَقَ مِنْ أَبْغَضِ مِمَّا أَبْغَضَ وَ كَانَ مِمَّا أَبْغَضَ أَنْ خَلَقَهُ مِنْ طِينِهِ النَّارِ ثُمَّ بَعَثَهُمْ فِي الظُّلُمَاتِ فَقُلْتُ وَ أَى شَىءِ الظُّلُمَاتِ فَقَالَ أَلَمْ تَرَ إِلَى ظِلِّكَ فِي الشَّمْسِ شَيْئاً وَ لَيْسَ بِشَىءٍ ثُمَّ بَعَثَ مِنْهُمْ النَّبِيِّينَ فَدَعَوْهُمْ إِلَى الْإِقْرَارِ بِاللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ هُوَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ثُمَّ دَعَوْهُمْ إِلَى الْإِقْرَارِ بِالنَّبِيِّينَ فَأَقْرَبَ بَعْضُهُمْ وَ أَنْكَرَ بَعْضٌ ثُمَّ دَعَوْهُمْ إِلَى وَ لَاتِنَا فَأَقْرَبَ بَعْضُهُمْ وَ اللَّهُ مِنْ أَحَبِّ وَ أَنْكَرَهَا مِنْ أَبْغَضَ وَ هُوَ قَوْلُهُ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ ثُمَّ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ التَّكْذِيبُ».

یعنی: «خداوند خلایق را آفرید و هر کس را دوست داشت از آنچه دوست می داشت آفرید، و محبوب وی خلقت از طینت بهشت بود، و به هر

کس کینه می ورزید از آنچه بدش می آمد آفرید، و مبعوض وی خلقت از طینت آتش بود، آنگاه ایشان را در سایه آفرید، از آن حضرت پرسیدند: سایه چیست؟ فرمود: آیا به سایه خود در آفتاب نمی نگرید، که چیزی است و در عین حال هیچ چیز نیست، و از میان آنها پیامبران را فرستاد، و ایشان مردم را دعوت به پذیرش و اعتراف به خدا کردند، خدای تعالی در این باره می فرماید: «وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ» یعنی: «اگر از ایشان پرسید که چه کسی ایشان را آفرید، می گویند خدا» آنگاه مردم را به ایمان به پیامبران دعوت کرده، عده ای پذیرفته و عده ای انکار کردند، آنگاه ایشان را به ولایت ما خواند، دوستان خدا اعتراف کردند و کسانی که خداوند به ایشان کینه می ورزید انکار کردند، چنان که خداوند فرمود: «فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ» یعنی: «ایشان به خاطر این که قبلاً تکذیب کرده بودند نمی توانستند ایمان آورند».

آنگاه در روایت دیگر (۵۴۰) آمده: «من أقر بلسانه في الذر و لم يؤمن بقلبه فقال الله» یعنی: عده ای از ایشان به زبان اعتراف کرده ولی به دل انکار کرده بودند لذا خداوند فرمود: «فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ».

و عیاشی (۵۴۱) روایت کرده است که: «خداوند خلایق را آفرید، این خلایق در آن حال هنوز در سایه بودند، خداوند پیامبر خویش محمد صلی الله علیه و آله را به سوی ایشان فرستاد، پس عده ای ایمان آوردند، و عده ای او را تکذیب نمودند، آنگاه آن حضرت را در این نشأه به سوی مردم مبعوث نمود، هر کس که در نشأه سایه و اظله ایمان آورده بود در اینجا نیز

ایمان آورد و هر کس انکار نموده بود در این جا نیز انکار نمود و لذا فرمود: «فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ».

و از امام صادق در این روایت شده (۵۴۲) است که: «قال بعث الله الرسل إلى الخلق و هم فى أصلاب الرجال و أرحام النساء فمن صدق حينئذ صدق بعد ذلك و من كذب حينئذ كذب بعد ذلك»؛ خداوند پیامبران را به سوی مردم در زمانی که هنوز در صلب مردان و رحم زنان بودند فرستاد، هر کس در آن زمان تصدیق کرد، بعداً نیز تصدیق نمود و هر کس در آن هنگام تکذیب کرد، بعداً نیز تکذیب نمود».

و خلاصه هر کس کمترین تبعی در این اخبار داشته باشد می داند که قبل از این دنیا نشأه ای است که دعوت و اقرار و یا انکار در آن اتفاق افتاده، چنان که اخبار عرض ولایت بر همه کائنات بیان می کنند، و برخی از آنها قبلاً بیان شد، پس مراد از نشأه اولی همان نشأه است.

و مراد از این که ایشان حجج در آن نشأه اند، در شرح سخن آن حضرت «ابواب الایمان» و نیز «المثل الاعلی» بیان شد.

در این که ائمه (ع) حجّت های آخرتند

و این که ایشان حجج در آخرت هستند به این دلیل است که خداوند فرمود: «وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَ بئس المصيرُ إذا ألقوا فيها سَمِعُوا لها شهيقاً وَ هي تفورُ تكادُ تَميزُ مِنَ الغيظِ كُلما ألقى فيها فوجٌ سألهم خزنتها أ لَمْ يَأْتِكُمْ نَذيرٌ قالوا بلى قد جاءنا نذيرٌ فكذبنا وَ قلنا ما نزل الله من شىءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فى ضلالٍ كبيرٍ وَ قالوا لو كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ ما كُنَّا فى أصحابِ السعيرِ فَاعترفوا بِذُنُوبِهِمْ

یعنی: «برای کسانی که به پروردگارشان کفر ورزیدند عذاب جهنم است، و بد عاقبتی است، هنگامی که در آن افکنده شوند از آن نعره ای شنوند، در حالی که آتش فوران می کند، گویا از خشم می خواهد پاره پاره شود، هرگاه عده ای در آن افکنده شوند، ملائکه موکل از ایشان بپرسند، آیا ترساننده و پیامبری برای شما نیامده، گویند: آری پیامبر آمد، لیکن ما آنها را تکذیب کردیم، و گفتیم خداوند چیزی نفرستاد، شما در گمراهی بزرگید، و گفتند: اگر ما می شنیدیم، و یا تفکر می کردیم از اهل آتش نبودیم، پس به گناه خویش اعتراف کردند، پس اهل جهنم نابود شوند».

و فرمود: «يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ» (۵۴۴) یعنی: «روزی که خداوند پیامبران را گرد آورد می پرسد، پاسخ به شما چگونه بود، می گویند: ما چیزی نمی دانیم تو دانای پنهانی ها هستی». و در کافی (۵۴۵) از امام باقر علیه السلام روایت شده است که این آیه تأویلی دارد، می فرماید: «يَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ فِي أَوْصِيَاءِكُمْ الَّذِينَ خَلَقْتُمُوهُمْ عَلَى أُمَّمِكُمْ قَالَ فَيَقُولُونَ لَا عِلْمَ لَنَا بِمَا فَعَلُوا مِنْ بَعْدِنَا» یعنی: «پاسخ شما به اوصیای شما که جانشین خویش بر امت های خویش قرار داده بودید چه بود؟ ایشان می گویند: ما نمی دانیم امت های بعد از ما چه کرده اند».

و قمی (عیاشی) (۵۴۶) از آن حضرت نظیر آن را روایت کرده است، بدون این که آن را تأویل نماید و نیز اخبار دیگری در این زمینه وجود دارد که بر آن دلالت دارد، و آن اخبار فراوان است، لذا ما از تعرض بدان خودداری می کنیم و این که ایشان حجت های خدا در دنیا هستند، به این جهت است

که ایشان در بالاترین درجه علم و قدرت دیگر صفاتند، به گونه ای که فضیلت ایشان بر جهانیان فائق آمده، با این که ایشان مخلوق و حادث و مربوطند، و باید محدث و خالق و ربی داشته باشند، پس ائمه علیه السلام براهین وجوب و جود صانع هستند، خداوند از وصف و صف کنندگان بسیار برتر است.

السَّلَامُ عَلَى مَحَالِّ مَعْرِفَةِ اللَّهِ

در معنای معرفت

بدانکه معرفت، نهایت مرتبه ادراک است، چه این که شیء با همه مشخصات خود از دیگران ممتاز می شود به طوری که با هیچ چیز اشتباه نمی گردد، لذا انتقال و معرفت از ناحیه ساخته شده به سازنده، معرفت کامل با تمام خصوصیات نیست، مثلاً اگر ساختمانی ببینید و بدانید که سازنده و بنایی دارد، ولی نمی دانید که آیا این بنا دارای قد کوتاه بود و یا بلند، بخشنده بود و یا بخیل، عزیز بود و یا ذلیل، تواناگر بود و یا نادار، بنابراین بنا را به خوبی نشناخته اید، فرض کنید که شما دانستید وی از عرب و یا عجم است، و از فلان شهر و از فلان طایفه می باشد، و نیز فهمیدید که وی یکی از افراد حاضر در مجلس تو است، ولی هنوز او را از دیگران تشخیص نداده ای و نمی توانی به او اشاره کنی و بگویی او سازنده آن ساختمان است، در این صورت شما او را به درستی نشناخته اید، مگر این که او را با همه ویژگی ها بشناسی، به طوری که بتوانی بگویی این شخص و یا آن شخص است، چنان که خدای تعالی می فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا» یعنی: «ای مردم شما را از زن و مرد

آفریدیم و شما را ملتها و قبائل قرار دادیم تا همدیگر را باز شناسید».

و فرمود: «عَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسَيِّمَاتِهِمْ» یعنی: «در اعراف مردانی هستند که از سیمایشان شناخته می گردند» بنابراین انتقال معرفتی از ساخته شده به سازنده شناخت و معرفت کامل نیست، بلکه شناخت و معرفت احاطه عارف با معروف با همه مشخصات می باشد، به طوری که با دیگران اشتباه نگردد».

فرض این است که هیچ صفتی از خدای تعالی به ادراک در نمی آید، چه رسد به ذات مقدس حق تعالی و فعل گنجایش احاطه به فاعلش را ندارد، مگر این که فاعل به فعل خود احاطه پیدا کند.

پس مراد از این که امامان علیه السلام جایگاه های معرفت خدا هستند، این می باشد که خداوند که «اله الآله» است شناخته نمی شود، و تنها مرتبه اسمی که «الله» است و در تمام نفوس به ودیعت گذاشته شده و مکنون در آنهاست، و در هر نفسی آیه و نشانه و آینه ای از آن موجود می باشد که همان «عناصر الابرار» و «عامه الاخیار» است شناخته می شود، و می توان و به معرفت آن حصد رسید، ما در بیان دو فقره یاد شده و نیز «ابواب الایمان» آن را بیان کرده ایم، و این سرّ آل محمدصلی الله علیه وآله و نور و فرقان است که خداوند به متقیان وعده داده است.

پس مراد این است که معرفت خدا جز با معرفت شما و رسیدن به سرّ شما ممکن نمی گردد و این مرتبه نهایت مرتبه خلایق در معرفت خداست، و لذا امیرالمؤمنین علیه السلام چنان که در کافی (۵۴۷) و توحید (۵۴۸) آمده که فرمود: «اعرفوا الله بالله» و قبلا در «ابواب الایمان» آن

را نقل کرده ایم.

و در برخی از نسخ «محل» به صیغه مفرد آمده، اگر چنین باشد معنای جنسی آن مراد است، مثل آیه شریفه: «فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ.»

وَمَا سَاكِنِ بَرَكَهَ اللَّهِ

در معنای معرفت در این که فضائل اهل بیت بی شمار است

«مسکن» محل استقرار است، و «مساکن» جمع آن است.

مراد این است که امامان علیه السلام مظاهر اسم «الله» هستند که مبدای همه اسماء حسنی است و آن پایانی ندارد، و اگر دریا مرکب شود، قبل از پایان آنها دریا تمام می شود.

و به همین خاطر امیرالمؤمنین علیه السلام در ماه مناجات در ماه شعبان فرمود: «الهی من تعرف بک غیر مجهول» یعنی: «خدایا! هر کس به تو معرفت جست، مجهول نیست» یعنی مبدای ظهور هر کس اسم الله باشد که مبدای آسمان حسنی توست هرگز در مرتبه ای از مراتب وجود که شؤون آن اسم میمونند، مجهول نیست، زیرا آن اسم روح و قوام آنهاست و هرگاه آنها موجود شوند این اسم با آنهاست و از آن بیرون نیست و در آنها داخل نیست.

و در حضرت حجت (۵۴۹) عجل الله فرجه الشریف فرمود: «و ابدله من بعد خوفه أَمْنَا يَعْبُدُكَ لَا يَشْرُكَ بِكَ شَيْئًا» یعنی: «بعد از ترس امنیت بیاور، تا تو را عبادت کند و شرکی نوزد» مراد این است که آن حضرت در ابتدای غیبت دستور دارد که در عالم خلق به غیر اسم الله عمل کند و در ابتدای ظهورش به مقتضای اسم الله با همه مراتب و شؤون عمل نماید، لذا با تمام اسماء خداوند را عبادت می کند، و به حکم داوود علیه السلام حکم می کند، و زمین را از قسط و عدالت بعد از پر شدن از ستم و جور پر خواهد کرد، خداوندا! ما

به تو از فقد پیامبر و غیبت ولی و فراوانی دشمنان و کمی تعداد و سختی فتنه ها و پشتیبانی اهل زمان بر ضد ما، شکایت می کنیم.

و در کافی (۵۵۰) به اسنادش به یونس بن رباط روایت شده که گفت: «دَخَلْتُ أَنَا وَ كَامِلُ التَّمَارِ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ فَقَالَ لَهُ كَامِلٌ جُعِلَتْ فِدَاكَ حَدِيثٌ رَوَاهُ فُلَانٌ فَقَالَ أَذْكُرُهُ فَقَالَ حَدَّثَنِي أَنَّ النَّبِيَّ حَدَّثَ عَلِيًّا عَلَيْهِ السَّلَامُ بِالْأَلْفِ بَابَ يَوْمٍ تُوفِّي رَسُولُ اللَّهِ كُلُّ بَابٍ يَفْتُحُ أَلْفٌ يَبَابٍ فَذَلِكَ أَلْفٌ أَلْفِ بَابٍ فَقَالَ لَتَعْدَ كَانَ ذَلِكَ قُلْتُ جُعِلَتْ فِدَاكَ فَظَهَرَ ذَلِكَ لِشَيْعَتِكُمْ وَ مَوَالِيكُمْ فَقَالَ يَا كَامِلُ بَابٌ أَوْ بَابَانِ فَقُلْتُ لَهُ جُعِلَتْ فِدَاكَ فَمَا يَرْوَى مِنْ فَضْلِكُمْ مِنْ أَلْفِ أَلْفِ بَابٍ إِلَّا بَابٌ أَوْ بَابَانِ قَالَ فَقَالَ وَ مَا عَسَيْتُمْ أَنْ تَزُورُوا مِنْ فَضْلِنَا مَا تَزُورُونَ مِنْ فَضْلِنَا إِلَّا أَلْفًا غَيْرَ مَعْطُوفِهِ» یعنی: «گفت: من و کامل تمار بر امام صادق علیه السلام وارد شدیم، کامل به آن حضرت گفت: فدایت شوم حدیثی را فلانی روایت کرد، حضرت فرمود: آن حدیث را بگو، گفت: مرا خبر داد که پیامبر در زمان رحلت خود هزار باب به علی یاد داد که از هر بابی هزار باب باز می شد، مجموع آنها هزار هزار باب می شد پاسخ داد: چنین بود؛ پرسیدم: فدایت شوم! آیا آن ابواب برای شیعیان و دوستان شما آشکار خواهد شد؟

فرمود: یک باب و یا دو باب.

پرسیدم: فدایت شوم، آیا از فضایل شما تنها همان یک باب و یا دو باب روایت می شود؟

پاسخ داد: چه مقدار از فضایل ما را روایت کرده ای، از فضایل ما جز یک الف غیر معطوفه روایت نکرده اند.»

دانشمندان در فهم این حدیث

اختلاف کردند، و شیخ بهایی (ره) خوش گفت: چون الف با خط کوفی به صورت «د» نوشته می شود، که کمرش خم و معطوف شده و اگر خم نشده و غیر معطوف نوشته شود نصف الف است، پس مراد از حدیث این است که شما از فضایل ما تنها نصف یک باب را نقل کرده اید.

وَمَعَادِنِ حِكْمَةِ اللَّهِ

در معنای حکمت

خدای تعالی فرمود: «وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنْ اشْكُرْ لِلَّهِ وَ مَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ» یعنی: «سوگند به خدای تعالی هر آینه ما به لقمان حکمت دادیم، که سپاس خدا بگزار و هر کس سپاس گزاری کند از خویش سپاس گزاری کرده و هر کس نا سپاسی کرد خدا بی نیاز و ستوده است».

خداوند حکمت را به شکر معنی کرده و حقیقت شکر عبارت از فهمیدن دل و بیداری آن است به این که هر چه دارد از عالم ذات تا عالم افعال بلکه همه خصوصیات و اضافات وی از آن خداست، خدایی که یگانه و بی شریک می باشد، چه این که از آل عصمت وارد شده که نوح را به خاطر همین عبد الشکور گفتند.

و در کافی (۵۵۱) به اسنادش به امام باقر روایت شده که «قُلْتُ فَمَا عَنِّي بِقَوْلِهِ فِي نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا قَالَ كَلِمَاتٍ بَالِغٍ فِيهِنَّ قُلْتُ وَمَا هُنَّ قَالَ كَانَ إِذَا أَضْيَبِحُ قَالَ أَضْيَبِحْتُ أَشْهَدُكَ مَا أَضْيَبِحْتُ بِي مِنْ نِعْمَةٍ أَوْ عَافِيَةٍ فِي دِينٍ أَوْ دُنْيَا فَإِنَّهَا مِنْكَ وَحَدَّكَ لَا شَرِيكَ لَكَ فَلَمَكَ الْحَمْدُ عَلَى ذَلِكَ وَ لَكَ الشُّكْرُ كَثِيرًا كَانَ يَقُولُهَا إِذَا أَضْيَبِحُ ثَلَاثًا وَ إِذَا أَمْسَى ثَلَاثًا». یعنی: «از آن حضرت پرسیدند معنای این که به

نوح عبد الشکور گفتند چیست؟

فرمود: حضرت نوح کلمات بسیاری می گفت، پرسیدند: آن کلمات چیست؟

پاسخ داد: به هنگام صبح سه بار می گفت: خدایا تو را شاهد می گیرم که هر نعمت و یا سلامتی در دین و یا دنیا دادی تنها از توست و تو شریکی نداری، پس به خاطر آن از تو بسیار سپاس گزارم و نیز به هنگام شب سه بار آن را می گفت».

و عیاشی (۵۵۲) از آن حضرت نظیر این حدیث را روایت کرده است و در فقیه (۵۵۳) و علل (۵۵۴) و در تفسیر قمی (۵۵۵) و عیاشی (۵۵۶) قریب به همین الفاظ در ذکر و تعداد آن روایت شده است.

و در کافی (۵۵۷) به اسنادش از امام صادق علیه السلام روایت کرد که آن حضرت فرمود: «إِذَا أَصْبَحْتَ وَ أَمْسَيْتَ فَقُلْ عَشْرَ مَرَّاتٍ اللَّهُمَّ مَا أَصْبَحْتُ بِی مِنْ نِعْمَةٍ أَوْ عَافِيَةٍ مِنْ دِينٍ أَوْ دُنْيَا فَمِنْكَ وَ خَدَاكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَكَ الْحَمْدُ وَ لَكَ الشُّكْرُ بِهَا عَلَيَّ يَا رَبِّ حَتَّى تَرْضَى وَ بَعْدَ الرِّضَا فَإِنَّكَ إِذَا قُلْتَ ذَلِكَ كُنْتَ قَدْ أَدَيْتَ شُكْرَ مَا أَنْعَمَ اللَّهُ بِهِ عَلَيْكَ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ وَ فِي تِلْكَ اللَّيْلَةِ».

یعنی: «هرگاه صبح و یا شام کردی ده بار این دعا را بخوان " خدایا هر نعمت و یا سلامتی در دین و یا دنیا به من رسیده فقط از توست، و هیچ کس با تو در آن شریک نیست، بنابراین ستایش تنها تو راست و سپاس بر آن نعمت ها فقط از آن توست، و وظیفه من است که چندان حمد و شکر کنم تا خشنود شوی و بعد از خشنودی نیز بدان ادامه دهم " پس اگر چنین بگویی شکر نعمتهایی را که خداوند در آن روز

و در آن شب به تو داده است ادا کرده ای».

پس حقیقت شکر رسیدن به مرتبه یقین و مرگ در قبضه رب العالمین است که قبلاً اشاره شده است که این همان مرتبه اسم خدا و مرتبه ولایت نوریه است، که سرّ آل محمد است.

پس حکمتی که به لقمان داده شده همان مرتبه ولایت نوریه و مرتبه فرقان است، چنین که خدا فرمود: «يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا» (۵۵۸) یعنی: «خداوند به هر کس بخواهد حکمت عنایت کند، و به هر کس حکمت داده، خیر فراوان نیز به او داده است».

و در کافی (۵۵۹) و عیاشی (۵۶۰) از امام صادق علیه السلام در این آیه روایت شده که فرمود: «طَاعَةُ اللَّهِ وَ مَعْرِفَةُ الْإِمَامِ» مراد طاعت خدا و معرفت امام است.

و نیز از آن حضرت (۵۶۱) روایت شده که این معرفت امام و دوری از گناهان کبیره ای است که خداوند بر آن آتش را لازم نموده است.

و عیاشی (۵۶۲) از آن حضرت روایت کرده که «فَقَالَ إِنَّ الْحِكْمَةَ الْمَعْرِفَةَ وَ التَّفَقُّهُ فِي الدِّينِ». فرمود: حکمت معرفت و فقه دین است و قمی (۵۶۳) روایت کرد که: خیر کثیر معرفت امیرالمؤمنین علیه السلام و ائمه علیه السلام می باشد.

پس مراد از حکمت، معرفت امام به لحاظ امام بودن است و این که امام و ولی از جانب خدا و پیامبرش می باشد، و نیز مراد از حکمت همان ولایت مورد اشاره آیه شریفه است که «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الصَّلَاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَ هُمْ رَاكِعُونَ» یعنی: «ولی شما خدا و پیامبر و کسانی که ایمان آورده اند می باشد که نماز را بر پا می دارند و در

حال رکوع زکات می دهند».

و معرفت امام یا معرفت نورانی است و عارف به واسطه تقوی به عالم امام می رسد، این وصول عبارت از وصول به مرتبه فرقان و نور است که خداوند به متقیان وعده داده است و این حقیقت ولایت است که پرهیز از گناهان کبیره را در پی دارد و معرفت امیرالمؤمنین علیه السلام ائمه علیه السلام در نشأه ظاهر را سبب می شود و به طاعت خدا می رسد، پس به مقتضای این روایات مراد از آیه شریفه همین است، نه این که حکمت دارای دو معنا باشد معرفت امام، و طاعت و فرمانبرداری از خدا و یا به معنای معرفت امام و احتساب از گناهان کبیره و یا معرفت امام و فقه باشد.

و یا معرفت امامان علیه السلام معرفت جسمانی و جسدانی است، و این که رسول خدا آنها را برای بعد از خویش به عنوان نشانه هایی برای بندگان نصب فرموده باشد، چنین معرفتی با دوری از گناهان کبیره و فقه و فهم دین و طاعت خدا همراهی ندارد، گرچه پایه های آن بزرگ تر از آسمانها و زمین باشد.

پس مراد از حکمت ولایت کلیه نوریه است که معدن آن آل پیامبر می باشد، و ایشان ابواب آنند، چنان که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: (۵۶۴) «أَنَا مَدِينَةُ الْحِكْمَةِ وَ عَلِيٌّ بَنُ أَبِي طَالِبٍ بَابُهَا» یعنی: «من شهر حکمت هستم و علی در آن شهر است» و در دعای ندبه (۵۶۵) فرمود: «ثم أودعه علمه و حکمته فقال أنا مدينة العلم و علی بابها فمن أراد الحكمة [المدینه] فليأتها من بابها» یعنی: «آنگاه علم و حکمت خود را به او سپرد و فرمود: من شهر علم هستم و علی در

آن است، هر کس حکمت را جويا و خواهان درهای آن وارد شود».

و در مجمع البیان از آن حضرت روایت شده است که فرمود: «ان الله آتانی القرآن و آتانی من الحکمه مثل القرآن» یعنی: «خداوند به من قرآن و حکمت داده است، حکمت هم مثل قرآن است».

مراد از قرآن مرتبه نبوت و مراد از حکمت مرتبه ولایت است که علی باب آن است، پس مراد از این که ائمه علیه السلام معادن حکمت خداوندند، یعنی ایشان معادن ولایت نوریه با همه مراتب مظاهر و مظاهر جزئی آنند، و مراد از مراتب و مظاهر جزئی آن است که به انبیاء و اولیاء و شیعیان پاک ایشان داده شده است، و هر کجا مظهري از مظاهر آن یافت شود همه خیرات و برکات در آنجا یافت می شود، چنان که خدای تعالی فرمود: «وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا» (۵۶۶) چه این که هر چه نزد خداوند کثیر شمرده شود بی نهایت است، چه این که هر کثیری در نزد خداوند اندک است، پس اگر چیزی را او کثیر شمارد کنه آن را جز خودش نمی داند.

حکمت را حکمت نامیدند، زیرا هرگز از بین نمی رود، و برای ماندن خلق شده، و نه برای فناء و زوال و حکمت وجه الله است که همه اشیاء جز وجه او از بین می رود، و همه موجودات جز وجه خدا نابود می شوند و تنها وجه پروردگار «ذو الجلال و الاکرام» می ماند. و از امام سجاده علیه السلام روایت شده (۵۶۷) که فرمود: «نحن وجه الله الذي يؤتى منه» یعنی: «ما وجه خدا هستیم که از آن وارد می شوند». و در مناقب (۵۶۸) از امام صادق روایت

شده که فرمود: «و یقی وجه ربک» ما وجه خدا هستیم» و در توحید (۵۶۹) از امام جواد علیه السلام در حدیثی آمده است: «فإذا أفنى الله الأشياء أفنى الصور والهجاء ولا ينقطع ولا يزال من لم يزل عالماً» یعنی: «وقتی خداوند اشیاء را از بین برد صور و هجاها را از بین می برد، اما آن کسی که از اول عالم بوده ماند». و در کافی (۵۷۰) از آن حضرت همانند این روایت شده است.

وَحَفَظَهُ سِرُّ اللَّهِ

در مراتب و معانی سِرِّ

دو سِرِّ داریم؛ سِرِّ که امکان اظهار آن برای دیگران نیست، و سِرِّ که برای دوستانی که به منزله خود او هستند و اسرارش را می دانند می توان اظهار کرد، چنان که درباره ابراهیم علیه السلام اتفاق افتاده است، چه این که آن حضرت خلیل نامیده شده، زیرا که لیاقت اطلاع بر اسرار خدای تعالی پیدا کرد. چنان که از رسول خدا در احتجاج با یهود و نصاری روایت شده است.

پس مراد از حافظان سِرِّ خدا بنابر معنای اول این است که ایشان به نهایت مرحله عوالم امکانی رسیده اند به طوری که بالاتر از آن عالمی نیست، مگر عالمی که سِرِّ است و نمی تواند از خداوند به دیگران تجاوز نماید، بنابراین ایشان حجاب آن و حافظان سِرِّ خدا هستند، و از حریم خدا دفاع می نمایند، چنان که در زیارت رجبیه (۵۷۱) آمده است «و صلی الله علی محمد المنتجب و علی اوصیائه الحجب» و در دعای افتتاح «الحمد لله الذی لا یهتک حجابہ و لا یغلق بابہ» یعنی: «ستایش خدایی که حجاب او دریده نمی شود و باب او بسته نمی گردد».

و در کافی (۵۷۲) در باب جوامع التوحید خطبه امیرالمومنین علیه السلام را روایت کرده

است که بخشی از آن این است: «وَ حَالٌ دُونَ غَيْبِهِ الْمَكْنُونِ حُجُبٌ مِنَ الْغُيُوبِ» یعنی: «خداوند از غیب مکنون خود به واسطه حجابهایی از غیوب جلوگیری کرده است».

و در این فقره دلالت دارد بر این که ایشان اول خلاق و اشرف و افضل و اقرب به خدا از دیگرانند؛ و به همین خاطر در بسیاری از اخبار (۵۷۳) وارد شده که: «إِنَّ أَمْرَنَا صِغْبٌ مُسْتَصِيبٌ لَّا يَحْتَمِلُهُ إِلَّا مَلَكٌ مُّقْرَّبٌ أَوْ نَبِيٌّ مُّرْسَلٌ أَوْ عَبْدٌ مُؤْمِنٌ امْتَحَنَ اللَّهَ قَلْبُهُ لِلْإِيمَانِ» یعنی: «حدیث آل محمد صلی الله علیه و آله بسیار دشوار است به طوری که جز فرشته مقرب و پیامبر مرسل و بنده ای که دلش به ایمان امتحان شده آنرا تحمل نمی کند».

و در کافی (۵۷۴) به اسنادش به محمد بن عبدالخالق و ابی بصیر روایت شده که امام صادق علیه السلام فرمود: «يَا أَبَا مُحَمَّدٍ إِنَّ عِنْدَنَا وَاللَّهِ سِرًّا مِنْ سِرِّ اللَّهِ وَ عِلْمًا مِنْ عِلْمِ اللَّهِ وَ اللَّهُ مَا يَحْتَمِلُهُ مَلَكٌ مُّقْرَّبٌ وَ لَّا نَبِيٌّ مُّرْسَلٌ وَ لَّا مُؤْمِنٌ امْتَحَنَ اللَّهَ قَلْبُهُ لِلْإِيمَانِ وَ اللَّهُ مَا كَلَّفَ اللَّهُ ذَلِكَ أَحَدًا غَيْرَنَا وَ لَّا اسْتَعْبَدَ بِذَلِكَ أَحَدًا غَيْرَنَا...الحدیث».

یعنی: «ای ابا محمد! به خدا سوگند در نزد ما سری از اسرار خدا و علمی از علوم الهی وجود دارد، به خدا قسم هیچ فرشته ای مقرب و پیامبر مرسل و مؤمنی که خداوند دلش را به ایمان آزموده آن را نمی تواند به دوش کشد، به خدا قسم خداوند هیچکس را به غیر از ما بدان مکلف نکرده و از کسی جز ما خضوع و عبادت به آن را نخواست است».

و این مرتبه مرتبه ذوات و مرتبه انوار آنها است که

خداوند از نور ذاتش آفریده و به همین مرتبه ثابت می شود که ایشان از همه خلایق حتی پیامبران و فرشتگان برترند.

به همین خاطر مولی ابو محمد عسکری علیه السلام بنابر روایت مجلسی (۵۷۵) ره از «الدره الباهره» از برخی ثقات نقل نموده که وی از خطی که در پشت نامه ای نوشته بود نقل کرده است: «قد سعدنا ذری الحقائق بأقدام النبوه و الولایه و نورنا سبع طبقات أعلام الفتوه بالهدایه فحن لیوث الوغی و غیوث الندی و طعان العدی و فینا السیف و القلم فی العاجل و لواء الحمد و الحوض فی الآجل و أسباطنا حلفاء الدین و خلفاء النبیین (الیقین) (۵۷۶) و مصابیح الأمم و مفاتیح الکریم فالکلیم ألبس حله الاصفاء لما عهدنا منه الوفاء و روح القدس فی جنان الصاقوره ذاق من حدائقنا الباکوره و شیعتنا الفئه الناجیه و الفرقة الزاکیه و صاروا لنا رداء و صونا و علی الظلمه إلبا و عوننا و سینفجر لهم ینابیع الحیوان بعد لظى النیران لتمام آل حم و طه (الطوایه) و الطواسین (۵۷۷) من السنین...» یعنی: «ما به قله حقایق با گامهای نبوت و ولایت صعود کردیم و راههای (طبقات خ ل) هفت گانه را با پرچمهای فتوت روشن نمودیم، پس ما شیران جنگ و ابرهای بخشش هستیم، و بر دشمنان زخم می زنیم و شمشیر و قلم در این دنیا به دست ماست و در آخرت لواء حمد و علم را در دست داریم، و فرزندان ما هم پیمانان دین و خلیفه های پیامبران و چراغهای ملت ها و کلیدهای کرمند.

پس وقتی ما به عهد خویش وفا کردیم کلیم پیراهن اصفاء به تن ما کرد و روح القدس در آسمان سوم از باغ

ما میوه های نوبرچید، و شیعه ما گروه رستگار و اهل نجات و فرقه پاک است، و ایشان حفاظت و صیانت ما را بر عهده گرفته اند و در مبارزه با ستمگران کمک و یاور ما هستند، بعد از شعله های آتش چشمه های زندگی برای ایشان می جوشد، پس از گذشت سالیان طه ها و طواسین چنین خواهد شد».

گوییم: صاقوره به معنای آسمان سوم و «باکوره» به معنای میوه نوبر قبل از رسیدن و پختن می باشد، و «الب» با ضم به معنای سَم است، (۵۷۸) و طواویه جمع طه و طواسین جمع طسن می باشد، و با این دو اشاره به مراتب نبوت و ولایت کرده است و «السنین» جمع «سنه» می باشد، و با آن اشاره به حقیقت نبوت نموده که مظهر آن رسول خدا می باشد، و «اله» مشهورترین کلمه دال بر آن است، چنان که مفاد روایات است، و در گذشته در ضمن «و موضع الرساله» نقل گردید، بدانجا مراجعه نما!

و بنابر معنای دوم اشاره به مرتبه خلت و دوستی دارد، به این که ایشان خلیلهای خدا و محارم اسرار او هستند. و خداوند آن اسرار را در ایشان به ودیعت گذاشته است، و فرمود: هذا «عَطَاؤُنَا فَأَمْنٌ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ» (۵۷۹) یعنی: «این عطای ماست خواهی ببخش بدون حساب و خواهی نگه دار». و امام صادق علیه السلام به همین مرتبه در روایت قبلی (۵۸۰) با این گفتار: «إِنَّ عِنْدَنَا سِرًّا مِنْ سِرِّ اللَّهِ وَ عِلْمًا مِنْ عِلْمِ اللَّهِ أَمَرْنَا اللَّهَ بِتَبْلِيغِهِ فَبَلَّغْنَا عَنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مَا أَمَرْنَا بِتَبْلِيغِهِ فَلَمْ نَجِدْ لَهُ مَوْضِعًا وَ لَا أَهْلًا وَ لَا حَمَّالَهُ يَحْتَمِلُونَهُ حَتَّى خَلَقَ اللَّهُ لِدَلِكَ أَقْوَامًا خُلِقُوا مِنْ طِينِهِ خُلِقَ مِنْهَا

مُحَمَّدٌ وَآلُهُ وَذُرِّيَّتُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ مِنْ نُورٍ خَلَقَ اللَّهُ مِنْهُ مُحَمَّدًا وَ ذُرِّيَّتَهُ وَ صَيَّرَهُمْ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ...» یعنی: «در نزد ما سری از اسرار و علمی از علوم خداست که خداوند ما را فرمان داد، که آن را تبلیغ نماییم، لذا ما به کسانی که فرمان داد رساندیم، ولی جایگاه و اهل و حمل کننده ای نیافتیم تا برای بدوش کشیدن آن خداوند مردمی را خلق کرد که از طینت و نوری خلق شده اند که خداوند محمدصلی الله علیه و آله و آل و ذریه اش علیه السلام را خلق کرده است، و ایشان را به فضل رحمت خود آفرید.»

و در کافی (۵۸۱) به اسنادش به مصعبه بن صدقه از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود: «ذَكَرَتِ التَّقِيَةُ يَوْمًا عِنْدَ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ فَقَالَ وَاللَّهِ لَوْ عَلِمَ أَبُو ذَرٍّ مَا فِي قَلْبِ سَلْمَانَ لَقَتَلَهُ وَ لَقَدْ آخَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ بَيْنَهُمَا فَمَا ظَنُّكُمْ بِسَائِرِ الْخَلْقِ إِنَّ عِلْمَ الْعُلَمَاءِ صِغْبٌ مُسْتَصَيَّبٌ لَا يَحْتَمِلُهُ إِلَّا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ أَوْ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ أَوْ عَبْدٌ مُؤْمِنٌ ائْتَحَنَ اللَّهُ قَلْبَهُ لِلْإِيمَانِ فَقَالَ وَ إِنَّمَا صَارَ سَلْمَانٌ مِنَ الْعُلَمَاءِ لِأَنَّهُ امْرُؤٌ مِّنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ فَلَدَلِكَ نَسَبُتُهُ إِلَى الْعُلَمَاءِ» یعنی: «روزی از تقیه در حضور علی بن الحسین امام سجادعلیه السلام بحث شد، حضرت فرمود: به خدا سوگند، اگر ابوذر می دانست که در دل سلمان چه می گذرد او را می کشت در حالی که رسول خدا بین آندو عقد اخوت بست، پس درباره دیگر مردم چه می اندیشید؟ دانش علما سخت دشوار است، کسی جز پیامبر مرسل و یا فرشته مقرب و یا بنده ای که خداوند دلش را به ایمان آزمود آن را

نمی تواند به دوش کشد، پس ادامه داد: سلمان به این علت از زمره علماء شد که مردی از ما اهل بیت است و به همین خاطر به دانشمندان نسبتش دادم».

و در اخبار بداء به این دو مرتبه اشاره دارد، از جمله روایت کافی (۵۸۲) به اسنادش به ابو بصیر از امام صادق علیه السلام است که فرمود: «إِنَّ لِلَّهِ عِلْمِينَ عِلْمٌ مَكْنُونٌ مَخْزُونٌ لَمَا يَعْلَمُهُ إِلَّا هُوَ مِنْ ذَلِكَ يَكُونُ الْبِدَاءُ وَعِلْمٌ عَلَّمَهُ مَلَائِكَتُهُ وَرُسُلُهُ وَأَنْبِيَاءُهُ فَتَحْنُ نَعْلَمِيَّةٌ» یعنی: «خداوند دو علم دارد: علمی مکنون و مخزون است که جز خودش نمی داند، و از این علم بداء صورت می گیرد، و علمی که به فرشتگان و رسولان و انبیایش آموخت ما این علم را می دانیم».

و نیز آیاتی که دلالت دارد بر این که علمی که خداوند به آن احاطه دارد علمی است که به مرتبه مشیت رسیده است، به این دو مرتبه اشاره می کند، مثل این سخن حق تعالی: «وَلَا يَحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ» یعنی: «مردم به هیچ علمی از علوم حق احاطه پیدا نمی کنند، مگر آنچه را که خدا بخواهد». و نیز آیات شبیه به این، بنابراین ایشان حافظان سیر الهی به دو معنا هستند.

وَحَمَلَهُ كِتَابَ اللَّهِ

در معنای کتاب

در توضیح این جمله باید پرده از روی کتاب برداریم.

بدان که کتاب عبارت از اسم اعظمی است که خدا به محمدصلی الله علیه وآله عنایت فرمود، و آن حضرت در اهل بیت خود به جا گذاشت، و آن مقداری که آن حضرت برای مردم بیان کرد مرتبه لفظی کتاب است و این مرتبه را آن حضرت در روایت ثقلین با عترت طاهره در یک سطح قرار

داد، روایت ثقلین بین فریقین شیعه و سنی متواتر است، بلکه در بسیاری از آن احادیث الفاظ کتاب را بزرگتر از عترت طاهره قرار داد.

زراره از امام باقر علیه السلام روایت کرد که: «فقال لی لا خالق و لا مخلوق» (۵۸۳) یعنی «به من فرمود: آن کتاب خالق نیست و مخلوق نمی باشد».

و در برخی از اخبار ثقلین (۵۸۴) آمده «کتاب الله حبل ممدود من السماء إلى الأرض طرفه بيد الله» یعنی: «قرآن ریسمانی است که از آسمان به زمین کشیده شده و آن طرفش به دست خداست» و قرآن قبول تحریف و تغییر و تبدیل نمی کند، و یک چیز است که از پیش یک کس نازل شده است، و همان حجت خدا بر همه مردم از پیشینیان و متأخران است، و همان که خدای تعالی فرمود: «وَ إِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ لَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ» (۵۸۵) یعنی: «و آن کتابی گرامی است که باطل از پیش رو و از پشت سری بدو راه نمی یابد، و از ناحیه حکیم پسندیده فرود آمده است».

این کتاب از عترت طاهره بزرگتر است، چه این که مبدای حضرت محمد صلی الله علیه و آله است که امیرالمومنین علیه السلام درباره وی فرمود: «أَنَا عَبْدٌ مِنْ عِبِيدِ مُحَمَّدٍ» (۵۸۶) و اوست که از بیت المعموری است که عالم لفظ و نوشته نیست، بیست سال و یا بیشتر قبل از وفات رسول خدا صلی الله علیه و آله به طور اجمالی نازل شده، آنگاه به تدریج بر آن حضرت نازل شده است.

ولی قرآنی که دست ها نوشتند و زبانها به آن نطق کردند، افعالی حادث است که به نوشتن نویسندگان و خواندن خوانندگان

پدید آمده است این مرتبه، مرتبه وجود نوشتاری و لفظی است، البته اگر بخواهند با کتابت و لفظ قرآن را کتابت کنند همین قرآن است و گرنه این هم قرآن نیست، و در مواردی که شرط شده که قرائت قرآن کنند، نیز کفایت می کند و اجماع امت بر همین است.

به همین خاطر مولی حضرت امام رضا علیه السلام بنا بر روایت یاسر خادم فرمود: «أنه سئل عن القرآن فقال لعن الله المرجئه و لعن الله أبا حنيفة أنه كلام الله غير مخلوق حيث ما تكلمت به، و حيث ما قرأت و نطقت فهو كلام و خبر و قصص» (۵۸۷) یعنی: «از قرآن پرسیدند فرمود: خداوند مرجئه ای ها و ابوحنیفه را از رحمت خود دور سازد، قرآن مخلوق نیست هنگامی که با آن سخن گفتمی و قرائتش کردی و به زبان آوردی کلام و خبر و قصص است».

در اوصیاء پیامبران

و در اصول کافی (۵۸۸) به اسنادش به عبدالحمید بن ابی دیلم از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «أَوْصَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَى يَوْشَعَ بْنِ نُونٍ وَ أَوْصَى يَوْشَعَ بْنَ نُونٍ إِلَى وَ لَدِ هَارُونَ وَ لَمْ يَوْصِ إِلَى وَ لَدِهِ وَ لَا إِلَى وَ لَدِ مُوسَى إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَهُ الْخَيْرَةُ يَخْتَارُ مَنْ يَشَاءُ مِمَّنْ يَشَاءُ وَ بَشَّرَ مُوسَى وَ يَوْشَعَ بِالْمَسِيحِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَلَمَّا أَنْ بَعَثَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ الْمَسِيحَ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ الْمَسِيحُ لَهُمْ إِنَّهُ سَوْفَ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي نَبِيٌّ اسْمُهُ أَحْمَدُ مِنْ وَ لَدِ إِسْرَائِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَجِيءُ بِتَضَدِيقِي وَ تَضَدِيقِكُمْ وَ عُذْرِي وَ عُذْرِكُمْ وَ جَزَتْ مِنْ بَعْدِهِ فِي الْحَوَارِيِّينَ فِي الْمُسِيحِيِّينَ وَ إِنَّمَا سَمَّاهُمْ اللَّهُ تَعَالَى الْمُسِيحِيِّينَ لِأَنَّهُمْ اسْتَحْفَظُوا الْإِسْمَ الْأَكْبَرَ وَ هُوَ الْكِتَابُ الَّذِي يَعْلَمُ بِهِ عِلْمُ كُلِّ شَيْءٍ الَّذِي

كَانَ مَعَ الْأَنْبِيَاءِ ص يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى وَ لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَ أَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَ الْمِيزَانَ الْكِتَابَ الْأَكْبَرَ وَ إِنَّمَا عُرِفَ
مِمَّا يَدْعَى الْكِتَابَ التَّوْرَاهُ وَ الْإِنْجِيلُ وَ الْفُرْقَانُ فِيهَا كِتَابُ نُوحٍ وَ فِيهَا كِتَابُ صَالِحٍ وَ شُعَيْبٍ وَ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَأَخْبَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ
جَلَّ إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَ مُوسَى فَأَيُّ صُحُفٍ إِبْرَاهِيمَ إِنَّمَا صُحُفُ إِبْرَاهِيمَ الْأَكْبَرُ وَ صُحُفُ مُوسَى
الْأَكْبَرُ فَلَمْ تَزَلِ الْوَصِيَّةُ...

یعنی: «حضرت موسی علیه السلام به یوشع بن نون وصیت کرد، و یوشع بن نون به فرزندان هارون وصیت نمود، و به فرزندان
خود و یا به فرزندان موسی علیه السلام وصیت نمود، خدای عزوجل مسیح علیه السلام را به پیامبری مبعوث کرد، حضرت
مسیح علیه السلام به ایشان فرمود: به زودی پیامبری خواهد آمد که نامش احمد و از فرزندان حضرت اسماعیل است، وی من
و شما را تصدیق می کند، و عذر من و شما را بیان می کند، این سفارش در بین حواریون که حافظان آن بودند در جریان و
امتداد بود، علت نامگذاری ایشان به حافظان (مستحفظین) این است که ایشان حافظ اسم اکبر بودند، اسم اکبر کتابی است که
به آن همه چیزهایی که با انبیاء بوده معلوم می گردد، خدای تعالی فرمود: «ما پیامبرانی را پیش از تو فرستادیم، و با ایشان
کتاب و میزان فرو فرستادیم».

کتاب اسم اکبر است، و علت این که از کتاب تنها تورات و انجیل و فرقان شناخته شد، این است که در کتاب نوح علیه السلام
و کتاب صالح و شعیب علیه السلام و ابراهیم علیه السلام موجود است، خدای تعالی خبر داد که «این در صحیفه های نخستین،
یعنی صحف ابراهیم و

موسی موجود است».

پس صحف ابراهیم علیه السلام کجاست، و صحف ابراهیم علیه السلام همان اسم اکبر است و صحف موسی علیه السلام نیز اسم اکبر است، پس پیوسته وصیت...الحديث».

پس این حدیث اشاره ای اجمالی به حقیقت کتاب و براهین آن دارد، و ما ارکان این بیان را در کتاب «التحفة الرضویة الی الشیعة المرتضویة» با دلیل و برهان محکم کرده ایم، به طوری که بیش از آن متصور نیست.

در این که کتاب واجد حروف اسم اعظم است

اکنون که حقیقت کتاب را دانستید و این که کتاب عبارت از اسم اعظم است، پس دارای هفتاد و سه حرف می باشد که خداوند یک حرف از آن را در علم غیب خود نگه داشته و هیچ فرشته مقرب و پیامبر مرسلی از آن خبر ندارد، و به هر یک از انبیاء از بقیه حروف اسم اعظم چیزی داده است، و به محمدصلی الله علیه و آله و آلهش علیه السلام هفتاد و دو حرف آموخته است، چنان که در اصول کافی از چند طریق روایت شده است.

از جمله به اسناد اصول کافی (۵۸۹) به جابر از امام باقرعلیه السلام آمده است که: «إِنَّ اسْمَ اللَّهِ الْأَعْظَمَ عَلَى ثَلَاثَةِ وَ سَبْعِينَ حَرْفًا وَ إِنَّمَا كَانَ عِنْدَ آصَفَ مِنْهَا حَرْفٌ وَاحِدٌ فَتَكَلَّمَ بِهِ فَخُسِفَ بِالْأَرْضِ مَا بَيْنَهُ وَ بَيْنَ سِرِيرِ بَلْقَيْسَ حَتَّى تَنَاوَلَ السَّرِيرَ بِيَدِهِ ثُمَّ عَادَتِ الْأَرْضُ كَمَا كَانَتْ أَسْرَعَ مِنْ طَوْفِهِ عَيْنٍ وَ نَحْنُ عِنْدَنَا مِنَ الْاسْمِ الْأَعْظَمِ اثْنَانِ وَ سَبْعُونَ حَرْفًا وَ حَرْفٌ وَاحِدٌ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى اسْتَأْثَرَ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَهُ وَ لَمَّا حَوَّلَ وَ لَأ قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ» یعنی: «اسم اعظم خدا هفتاد و سه حرف است، و آصف تنها یک حرف از آن را دارا

بود، و با آن سخن گفت و زمینی که بین او و تخت بلقیس بود منخسف کرد تا با دست خود تخت بلقین را آورد، آنگاه زمین را همان طور که بود با سرعتی بیش از چشم به هم زدن به حال خویش بازگشت، و هفتاد و دو حرف از آن اسم اعظم در نزد ما موجود است، و یک حرف در نزد خدای تبارک و تعالی موجود می باشد که برای خویش در علم غیبش برگزید، و حول و قوه ای جز به خدای علی عظیم نیست».

به همین خاطر بیان همه اشیاء گذشته به آنچه تا ابد خواهد شد که خداوند می خواهد از مراتب وجود و مفاتیح و خزائن آن در آن موجود است، خداوند به کسانی که آنها را آموخت هیچ یک از آنها را پوشیده نمی دارد.

این روایت در صافی (۵۹۰) و برهان نیز آمده است ظاهر این است که ایشان نیز روایت را از توحید گرفته اند.

در صافی روایت شده است که: از امام صادق شنیدم که می فرمود: «هیئتی از فلسطین بر امام باقر علیه السلام وارد شدند و از وی درباره مسائلی پرسیدند، آن حضرت به ایشان پاسخ داد، آنگاه ایشان از صمد پرسیدند: «فقال تفسیره فیہ الصَّمَدُ خمسہ أحرف فالألف دلیل علی اینته و هو قوله عز وجل شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَ ذَلِكَ تَنْبِيهُ وَ إِشَارَةٌ إِلَى الْغَائِبِ عَنْ دَرَكِ الْحَوَاسِ وَ اللَّامُ دَلِيلٌ عَلَى إِلَهِيَّتِهِ بِأَنَّهُ هُوَ اللَّهُ وَ الْأَلْفُ وَ اللَّامُ مَدْعَمَانِ لَا يَظْهَرَانِ عَلَى اللِّسَانِ وَ لَا يَقَعَانِ فِي السَّمْعِ وَ يَظْهَرَانِ فِي الْكِتَابَةِ دَلِيلَانِ عَلَى أَنَّ إِلَهِيَّتَهُ لَطِيفَةٌ خَافِيَةٌ لَا يَدْرِكُ بِالْحَوَاسِ وَ لَا يَقَعُ

فى لسان واصف و لا- أذن سامع لأن تفسير الإله هو الذى أله الخلق عن درك مائته و كلفته بحس أو بوهم لا بل هو مبدع الأوهام و خالق الحواس و إنما يظهر ذلك عند الكتابه فهو دليل على أن الله سبحانه أظهر ربوبيته فى إبداع الخلق و تركيب أرواحهم اللطيفه فى أجسادهم الكثيفه فإذا نظر عبد إلى نفسه لم ير روحه كما أن لام الصمد لا تتبين و لا تدخل فى حاسه من حواسه الخمس فإذا نظر إلى الكتابه ظهر له ما خفى و لطف فمتى تفكر العبد فى مائه البارئ و كلفته أله فيه و تحير و لم تحط فكرته بشىء يتصور له لأنه عز و جل خالق الصور فإذا نظر إلى خلقه ثبت له أنه عز و جل خالقهم و مركب أرواحهم فى أجسادهم و أما الصادق فدليل على أنه عز و جل صادق و قوله صدق و كلامه صدق و دعا عباده إلى اتباع الصدق بالصدق و وعد بالصدق دار الصدق و أما الميم فدليل على ملكه و أنه الملك الحق لم يزل و لا يزال و لا يزول ملكه و أما الدال فدليل على دوام ملكه و أنه عز و جل دائم تعالى عن الكون و الزوال بل هو الله عز و جل مكون الكائنات الذى كان بتكوينه كل كائن ثم قال عليه السلام لو وجدت لعلمى الذى آتانى الله عز و جل حملة لنشرت التوحيد و الإسلام و الإيمان و الدين و الشرائع من الصمد و كيف لى بذلك و لم يجد جدى أمير المؤمنين عليه السلام حملة لعلمه حتى كان يتنفس الصعداء و يقول على المنبر سلونى قبل أن تفقدونى فإن

بين الجوانح منى علما جما هاه هاه ألا- لا- أجد من يحمله ألا و إني عليكم من الله الحجه البالغه فلا لا تتولوا قوماً غضب الله عليهم قد يئسوا من الآخره كما يئس الكفار من أصحاب القبور ثم قال الباقر عليه السلام الحمد لله الذى من علينا و وفقنا لعبادته الأحد الصمد الذى لم يلد و لم يولد و لم يكن له كفواً أحد و جنبنا عباده الأوثان حمداً سرمداً و شكراً واصباً.

يعنى: «تفسير صمد در خودش مى باشد، صمد پنج حرف است: الف دليل بر وجود خدا دارد و آن مفاد آیه شریفه: خداوند خود شهادت داد که او خدایی است و جز او خدایی نیست و «هو» اشاره به غائب از ادراک حواس دارد.

و لام دليل بر الوهیت است که خداست و الف و لام در هم ادغام شده و در تلفظ ظاهر نمی شود و لذا به گوش نمی خورند، ولی در نوشتار ظاهر می شوند و همین دلالت دارد بر این که الوهیت وی به خاطر لطف خدا پنهان است و به حواس در نمی آید و در زبان وصف کننده ای قرار نمی گیرد و بر گوش شنوایی نمی رسد، زیرا تفسیر «اله» این است که خلایق از درک ماهیت و چگونگی وی به حس یا به و هم (عقل) درمانده و متحیر شدند هرگز آنها نمی توانند او را در یابند، چه این که او آفریننده او هام (عقول) و حواس می باشد و علت این که در نوشتار ظاهر می شوند این است که خدای تعالی ربوبیت خویش را در ابداع خلایق و ترکیب ارواح لطیف با اجساد ضخیم مردم روشن ساخته، هنگامی که بنده به خود بنگرد، روان خود را نمی بیند، چنان

که لام صمد به بیان لفظی در نمی آید و در حاسه ای از حواس پنجگانه وارد نمی شود، ولی وقتی به نوشته آن بنگرد، آنچه پنهان مانده و لطافت دارد برای او آشکار می گردد، پس هنگامی که بنده در ماهیت باری تعالی و چگونگی آن تفکر و اندیشه کند حیرت زده می گردد و فکر وی به آن نمی رسد و متحیر می شود و نمی تواند تصور نماید، زیرا خدای عزوجل خالق همه صور می باشد، پس وقتی به خلاق نگریست برای وی روشن می شود که خداوند خالق آنهاست و ارواح آنها را با اجسادشان پیوند زده است.

و اما «صاد» دلیل بر این است که خدای تعالی صادق است و سخن وی صدق و بندگان خویش را به صدق به پیروی از صدق دعوت کرد و به صدق وعده دارالصدق داد.

و اما «میم» بر ملک وی دلالت دارد و این که وی ملک حق تعالی بوده و خواهد بود و ملک وی فانی نمی شود.

و اما «دال» دلیل بر دوام ملک خداست و این که وی دائم بوده و از کون و زوال متعالی است، بلکه او مکون و آفریننده کائنات است، و به آفرینش وی همه پدیده ها موجود می گردند.

آنگاه امام باقر علیه السلام فرمود: اگر برای دانشی که خداوند به من داده بود حاملانی می یافتم، توحید و اسلام و ایمان و دین و شرایع را از همین «صمد» نشر می کردم، چگونه چنین اشخاص را پیدا کنم، در حالی که جدم امیرالمومنین علیه السلام حاملانی برای دانش خود نیافت، به طوری که آه سردی می کشید. بر منبر می فرمود: قبل از این که مرا نیابید از من پرسید، چون که در سینه ام دانشی فراوان

وجود دارد، (آه، آه، آه).

آگاه باشید من کسی را نمی یابم که آنرا بدوش کشد، هشدار که من حجت بالغه خدا بر شما هستم، کسانی را که خداوند بر ایشان خشم گرفته دوست نگیرید، ایشان از آخرت مأیوسند، همانند کفار از اهل گورستان.

آنگاه امام باقرعلیه السلام فرمود: سپاس خدایی را که بر ما منت گذاشت و ما را توفیق عبادت احد صمدی داد که نمی زاید و زاده نشده و همسری ندارد، ما را از عبادت بتان دور نمود، سپاسی که همیشگی بود و شکری که پیوسته باشد.

خلاصه این که هر کس خویش را بشناسد و بهره آن اسم اعظم را در خود بیابد، او اهلیت فهم کتاب و توجه به اسرار و تأویلات و چشیدن شیرینی احادیث وارده از آل محمدصلی الله علیه و آله را دارد و هر کس در خود جز جسمش را نیافت، محروم از لذائد کتاب و سنت است، پس چگونه به فهم حقیقت ائمه نائل می شود در حالی که رسول خداصلی الله علیه و آله همه شؤون آن اسم به جز مستأثره را به ارث ایشان داد، پس ایشان حاملان همه مراتب و شؤون کتابند.

و لذا خدای تعالی در حق تعالی ایشان فرمود: «وَ إِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَدَاعُوا بِهِ وَ لَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَ إِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ» (۵۹۱)؛ هنگامی که مطلبی از امنیت و یا ترس به ایشان رسید آن را انتشار می دهند، اگر آن را به پیامبر و اولی الامر می رسانند از کسانی که اهل استنباط بوده اند آنرا می فهمیدند.

از امام باقرعلیه السلام در جوامع الجامع روایت شده است که فرمود: «هم الأئمة المعصومون» یعنی: «ایشان

امامان معصوم علیه السلام هستند».

و عیاشی (۵۹۲) از امام رضا علیه السلام روایت کرده که «آل محمد، و هم الذین یستنبطون من القرآن، و یعرفون الحلال و الحرام، و هم الحجج لله علی خلقه» یعنی: «ایشان آل محمد صلی الله علیه و آله هستند و ایشان کسانی هستند که از قرآن استنباط می کنند و حلال و حرام را می دانند، و ایشان حجت خدا بر مردمند».

و مراد از استنباط استخراج ظاهر قرآن از باطن آن است. یعنی تنزیل هر مرتبه ای را به مرتبه ای پایین تر و تنزیل مراتب قرآن کلیه به مراتب جزئیه را می دانند.

اکنون که حقیقت کتاب را دانستید و این که کتاب با همه مراتب خود اسم اعظم است، و خدای تبارک و تعالی کتاب را به پیامبرش محمد صلی الله علیه و آله آموخت و آن حضرت همه مراتب آن به جز مستأثره را به اهل بیت خود آموخت.

امام مبین کیست؟

پس مراد از این که ایشان حاملان کتاب خدا هستند، یعنی ایشان عین کتاب خدا هستند، چه این که در شرح قول آن حضرت «یا اهل بیت النبوه» دانستید که حقیقت نبوت و اسم اعظم و حقیقت محمدیه یک چیزند و محمد و آلش مظاهر کلیه و آیات کامله آنند.

چه این که عیاشی (۵۹۳) در تفسیر سخن حق تعالی: «وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ» (۵۹۴) روایت کرده که امام کاظم فرمود: «فقال الورقة السقط يسقط من بطن أمه... في كتابٍ مُّبِينٍ» «قال في إمام مبین» یعنی: «ورقه سقط شده ای است که از شکم مادر سقط می شود... و کتاب مبین به معنای امام مبین است».

و در احتجاج از امام صادق در حدیثی آمده است که فرمود:

«و قال لصاحبکم

قل كفى بالله شهيدا بيني وبينكم و من عنده علم الكتاب و قال و لا رطب و لا يابس الا في كتاب مبين و قوله تعالى: وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ المفسر بامير المؤمنين» یعنی: «به رفیق شما فرمود: بگو کفایت می کند که بین من و شما، خدا و کسی که علم کتاب در نزد اوست شاهد و ناظر باشند، و فرمود: هیچ تر و خشکی نیست مگر این که در کتاب مبین موجود است.

و خدا فرمود: «وَ كُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ» یعنی: «همه چیزها را در امام مبین احصاء و شماره کرده ایم» و امام مبین در آیه شریفه به امیرالمومنین علیه السلام تفسیر شده است.

قمی (۵۹۵) از امیرالمؤمنین روایت کرده است که فرمود: «أنا و الله الإمام المبين» یعنی: «به خدا قسم من امام مبین هستم».

و در معانی (۵۹۶) از امام باقر از پدرش از جدش روایت کرده که وقتی این آیه بر رسول خدا نازل شد، ابوبکر و عمر از جایشان برخاستند و گفتند: ای رسول خدا! آیا مراد از امام مبین تورات است؟ فرمود: نه. گفتند: آیا انجیل است پاسخ داد: خیر، پرسیدند: آیا مراد قرآن است؟ فرمود: نه، در این هنگام امیرالمومنین روی آورد، رسول خدا فرمود: او آن امام است که علم همه اشیاء را خداوند در وی احصاء کرده است».

از مطالب یاد شده معلوم شد که مراد از کتاب مبین و امام مبین یکی است. بله مرتبه امامان مرتبه فرقان کتاب است، و مرتبه رسول خدا مرتبه قرآن کتاب می باشد، و تفاوت بین قرآن و فرقان قبلا در فقره «و ذوی النهی» بیان شد، علاوه این که

ظاهر از «کتاب مبین» مرتبه فرقان است چه این که آن را به «مبین» وصف کرده، زیرا مرتبه قرآن مرتبه اجمال است و در آن بیانی نیست بنابراین استدلال به این لازم نیست که مراد از کتاب مبین امام مبین است، و خداوند راهنماست و ستایش و سپاس از آن خداست.

وَأَوْصِيَاءِ نَبِيِّ اللَّهِ

در اوصیاء پیامبر خاتم

در ابتدای کتاب دانستید که حقیقت نبوت چیست و این که پیامبر کسی است که به مرتبه نبوت رسیده، ولی با تخلیه از محدودیت ها و پاک شدن از همه قیود و پاکیزگی از حجابهای بین خود و پروردگارش به آن درجه رسید، وقتی به اخلاق متخلق و به آداب الهیه متأدب گردید، اهلیت رسالت به مردم را پیدا می کند چه این که می تواند بدون واسطه از خداوند دریافت کند، بر خلاف مردم.

و لذا باید همه احتیاجات مردم با استعدادهای گوناگون در سلوک و اقبال به سوی خدا را برآورده سازد، چه این که مردم در ایمان به خدا و رسول خدا و معارفی که از خدا می آورد متفاوتند، زیرا بیشتر مردم نیازمند بیان برهانش و احتیاج به معجزات دارند، چنان که باید توانایی بر جهاد و جنگ داشته باشد، و لذا اگر در تبلیغ خود نیاز به آن افتاد باید توانایی آن را داشته باشد، و نیز پیامبر باید دیگر نیازمندی ها رسالت را واجد باشد، به ویژه اگر به سوی ثقلین و جن و انس مبعوث شود، و مخصوصاً اگر خاتم پیامبران باشد، در این صورت باید احاطه به همه علوم اولین و آخرین داشته و توانایی داشته باشد که معجزه ای برای همه آنها بیاورد و بتواند آنچه به او پیشنهاد می شود

بیاورد و نیز بداند که برای مردم چه پیش می آید و سرنوشت ایشان از خوب و بد چه خواهد شد و از همه آسمانها و زمین و با ویژگی های آن اطلاع داشته باشند و از بهشت و دوزخ و درجات و منازل و نعمت ها و درکات و سختی های آنها مطلع باشند و نیز چیزهای دیگری که باعث اتمام حجت بر مردم می شود را بداند تا هر کس هلاک می شود با بینه هلاک شود و هر کس با ایمان زنده می شود، با حجت مؤمن می گردد، و به همین خاطر امکان ندارد که زمین تا پایان دنیا از حجت خالی بماند حتی اگر دو تن در زمین باقی بمانند یکی از آن دو حجت خداست و اگر تنها یک تن باقی باشد همو حجت خداست، چنین شخصی را نمی توان شناخت مگر این که خداوند معرفی کند و یا پیامبری که خداوند به او آن شخص را معرفی کرده معرفی نماید و یا اوصیاء پیامبران آن شخص را بشناسانند ایشان بعد از حضرت محمد صلی الله علیه و آله و علی علیه السلام، یازده فرزند او هستند و ایشان عبارتند از علی و فاطمه و حسن و حسین و علی بن حسین و محمد بن علی و جعفر بن محمد و موسی بن جعفر و علی بن موسی و محمد بن علی و علی بن محمد و حسن بن علی و حجت بن الحسن صلوات الله علیهم اجمعین که به نص خدا و پیامبر و نص هر سابقی بر لاقح شناخته شده اند ایشان بر پا دارندگان فرمان خدا و تالی تلورسول خدا می باشد و پیوسته وصیت از

زمان حضرت آدم ادامه داشت، و بعد از حضرت محمد تا روز قیامت ادامه دارد، بعد از پیامبر ما پیامبری نیست، و لذا ایشان پیوسته مبشرو منذر بوده و در راه خدا از ملامت ملامت گری هراس ندارند.

روایت صدوق در اکمال الدین (۵۹۷) از ابن متوکل از حمیری از ابن عیسی از حسن بن محبوب از مقاتل بن سلیمان از امام صادق علیه السلام در این باب کافی است، آن حضرت فرمود: «قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم أنا سيد النبيين و وصيي سيد الوصيين و أوصياؤه ساده الأوصياء إن آدم عليه السلام سأل الله عز و جل أن يجعل له وصيا صالحا فأوحى الله عز و جل إليه أني أكرمت الأنبياء بالنبوه ثم اخترت خلقي فجعلت خيارهم الأوصياء فقال آدم عليه السلام يا رب فاجعل وصيي خير الأوصياء فأوحى الله عز و جل إليه يا آدم أوص إلى شيث و هو هبه الله بن آدم فأوصى آدم إلى شيث و أوصى شيث إلى ابنه شبان و هو ابن نزله الحوراء التي أنزلها الله عز و جل على آدم من الجنة فزوجها شيثا و أوصى شبان إلى ابنه مجلث و أوصى مجلث إلى محوق و أوصى محوق إلى غثميشا و أوصى غثميشا إلى أخنوخ و هو إدريس النبي عليه السلام و أوصى إدريس إلى ناخور و دفعها ناخور إلى نوح عليه السلام و أوصى نوح إلى سام و أوصى سام إلى عثامر و أوصى عثامر إلى برعيثاشا و أوصى برعيثاشا إلى يافث و أوصى يافث إلى بره و أوصى بره إلى جفيسه و أوصى جفيسه إلى عمران و دفعها عمران إلى إبراهيم الخليل عليه السلام و أوصى إبراهيم إلى ابنه إسماعيل

و أوصى إسماعيل إلى إسحاق و أوصى إسحاق إلى يعقوب و أوصى يعقوب إلى يوسف و أوصى يوسف إلى بثرىاء و أوصى بثرىاء إلى شعيب و أوصى شعيب إلى موسى بن عمران و أوصى موسى إلى يوشع بن نون و أوصى يوشع إلى داود و أوصى داود إلى سليمان و أوصى سليمان إلى آصف بن برخيا و أوصى آصف بن برخيا إلى زكريا و دفعها زكريا إلى عيسى ابن مريم عليه السلام و أوصى عيسى إلى شمعون بن حمون الصفا و أوصى شمعون إلى يحيى بن زكريا و أوصى يحيى بن زكريا إلى منذر و أوصى منذر إلى سليمان و أوصى سليمان إلى برده ثم قال رسول الله صلى الله عليه وآله و دفعها إلى برده و أنا أدفعها إليك يا على و أنت تدفعها إلى وصيک و يدفعها وصيک إلى أوصيائك من ولدك واحدا بعد واحد حتى تدفع إلى خير أهل الأرض بعدك و لتكفرن بك الأمة و لتختلفن عليك اختلافا شديدا الثابت عليك كالمقيم معي و الشاذ عنك في النار و النار مثنى للكافرين» یعنی: «رسول خدا فرمود: من سيد پیامبران و وصی من سيد اوصياء و اوصياء من سادات اوصياء هستند هنگامی که آدم از خداوند خواست که برای وی وصی صالحی قرار دهد، خداوند به او وحی کرد که من پیامبران را به نبوت گرامی داشتم آنگاه خلایق را انتخاب کرده و بهترین ایشان را اوصياء قرار داد.

آدم عرضه داشت: پروردگارم برای من بهترین اوصياء را قرار ده! خدای عزوجل به او خطاب کرد: ای آدم! به شيث وصيت نما، آدم به شيث وصيت نمود و او به هبه الله بن آدم است

و شیث به فرزندش شبان وصیت کرد و شبان فرزند نزله الحوراء است که خداوند برای آدم از بهشت فرستاد و حضرت آدم او را به تزویج شیث درآورد و شبان به مجلث و مجلث به محلق و محلق به عمیशा و عمیशा به اخنوخ که ادریس پیامبر است و او به ناحور و ناحور به نوح و نوح به سام و او به عثامر و او به برعتیاشا و او به یافث و او به بره و بره به جفیسه و او به عمران و او به ابراهیم خلیل و ابراهیم به فرزندش اسماعیل و اسماعیل به اسحاق و اسحاق به یعقوب و وی به یوسف و یوسف به بثریا و او به شعیب و او به موسی و موسی به یوشع بن نون و او به داوود و او به سلیمان و سلیمان به آصف بن برخیا و آصف به زکریا و زکریا به عیسی بن مریم و وی به شمعون بن حمون صفا و او به یحیی بن زکریا و یحیی به منذر و منذر به سلیمه و سلیمه به برده وصیت کردند.

آنگاه رسول خداصلی الله علیه وآله فرمود: و برده وصیت را به من تحویل داد و من به تو یا علی تحویل می دهم و تو به وصی خود تا به بهترین اهل زمین بعد از تو تحویل دهد و امت به تو کفر می ورزد و با تو اختلافی شدید می نماید، هر کس با تو بماند همانند این است که با من مانده و هر کس از تو دور شود در آتش است و آتش جایگاه کافران است».

و شیخ در امالی (۵۹۸) از

غضائری از صدوق مثل این حدیث را نقل کرده است.

و در اکمال (۵۹۹) به سند دیگری از ابن محبوب از مقاتل نظیر آن نقل شده است.

و از جمله ادله بر این که به طور صریح از امامت امامان علیه السلام از ناحیه خدا و پیامبرش نام برده شده است.

در لوح اهدایی خدا به پیامبرش در وصیت

روایت کافی به اسنادش به ابو بصیر از امام صادق علیه السلام است که فرمود: «قَالَ أَبِي لِجَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ إِنَّ لِي إِلَيْكَ حَاجَةً فَمَتَى يَخْفُ عَلَيْكَ أَنْ أَخْلُوَ بِكَ فَأَسْأَلُكَ عَنْهَا فَقَالَ لَهُ جَابِرٌ أَيُّ الْأَوْقَاتِ أَحَبَّبْتَهُ فَخَلَا بِهِ فِي بَعْضِ الْأَيَّامِ فَقَالَ لَهُ يَا جَابِرُ أَخْبِرْنِي عَنِ اللَّوْحِ الَّذِي رَأَيْتَهُ فِي يَدِ أُمِّي فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَ مَا أَخْبَرْتِكَ بِهِ أُمِّي أَنَّهُ فِي ذَلِكَ اللَّوْحِ مَكْتُوبٌ فَقَالَ جَابِرٌ أَشْهَدُ بِاللَّهِ أَنِّي دَخَلْتُ عَلَى أُمِّكَ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ فِي حَيَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فَهَنَيْتُهَا بِوَلَادَةِ الْحَسَنِ وَ رَأَيْتُ فِي يَدَيْهَا لَوْحًا أَخْضَرَ ظَنَنْتُ أَنَّهُ مِنْ زُمُرٍ وَ رَأَيْتُ فِيهِ كِتَابًا أبيضَ شَبَهَ لَوْنَ الشَّمْسِ فَقُلْتُ لَهَا يَا أُمِّي يَا بِنْتَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ مَا هَذَا اللَّوْحُ فَقَالَتْ هَذَا لَوْحٌ أَهْدَاهُ اللَّهُ إِلَيَّ رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فِيهِ اسْمُ أَبِي وَ اسْمِي وَ اسْمُ ابْنِي وَ اسْمُ الْأَوْصِيَاءِ مِنْ وُلْدِي وَ أُعْطَانِيهِ أَبِي لِيُبَشِّرَنِي بِذَلِكَ قَالِ جَابِرٌ فَأَعْطَانِيهِ أُمُّكَ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ فَقَرَأْتَهُ وَ اسْتَنْسَيْتُهُ فَقَالَ لَهُ أَبِي فَهَيْلُ لَكَ يَا جَابِرُ أَنْ تَعْرِضَهُ عَلَيَّ قَالَ نَعَمْ فَمَشَى مَعَهُ أَبِي إِلَى مَنْزِلِ جَابِرٍ فَأَخْرَجَ صِحْفَهُ مِنْ رَقٍّ فَقَالَ يَا جَابِرُ انْظُرْ فِي كِتَابِكَ لِأَقْرَأَ أَنَا عَلَيْكَ فَنَظَرَ جَابِرٌ فِي نُسخِهِ فَقَرَأَهُ أَبِي فَمَا خَالَفَ حَرْفٌ حَرْفًا فَقَالَ جَابِرٌ فَأَشْهَدُ

بِاللَّهِ أَنِّي هَكَذَا رَأَيْتُهُ فِي اللَّوْحِ مَكْتُوبًا بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ هَذَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ إِلَى مُحَمَّدٍ نَبِيِّهِ وَنُورِهِ وَسَيِّغِيْرِهِ وَحِجَابِهِ وَدَلِيلِهِ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ مِنْ عِنْدِ رَبِّ الْعَالَمِينَ عَظُمَ يَا مُحَمَّدُ أَسْمَائِي وَاشْكُرْ نِعْمَائِي وَلَا تَجْعِدْ آلَائِي إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا قَاصِمُ الْجَبَّارِينَ وَ مُدِيلُ الْمَظْلُومِينَ وَ دِيَانُ الدِّينِ إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَمَنْ رَجَا غَيْرَ فَضْلِي أَوْ خَافَ غَيْرَ عَدْلِي عَذَّبْتُهُ عَزَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ فَايَايَ فَاغْبُدْ وَ عَلَيَّ فَتَوَكَّلْ إِنِّي لَمْ أَبْعَثْ نَبِيًّا فَكَمِلَتْ أَيَامُهُ وَ انْقَضَتْ مُدَّتُهُ إِلَّا جَعَلْتُ لَهُ وَصِيًّا وَ إِنِّي فَضَّلْتُكَ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ وَ فَضَّلْتُ وَصِيَّكَ عَلَى الْأَوْصِيَاءِ وَ أَكْرَمْتُكَ بِشَيْءٍ بَلِيكَ وَ سَبَّطَيْكَ حَسَنَ وَ حُسَيْنَ فَجَعَلْتُ حَسَيْنًا مَعْدِنَ عِلْمِي بَعْدَ انْقِضَاءِ مُدَّةِ أَبِيهِ وَ جَعَلْتُ حُسَيْنًا خَازِنَ وَحْيِي وَ أَكْرَمْتُهُ بِالشَّهَادَةِ وَ خَتَمْتُ لَهُ بِالسَّعَادَةِ فَهُوَ أَفْضَلُ مَنْ اسْتَشْهَدَ وَ أَرْفَعُ الشُّهَدَاءَ دَرَجَةً جَعَلْتُ كَلِمَتِي التَّائِمَةَ مَعَهُ وَ حُجَّتِي الْبَالِغَةَ عِنْدَهُ بِعِزَّتِهِ أَثِيْبٌ وَ أَعْيَاقِبُ أَوْلَهُمْ عَلَى سَيِّدِ الْعَابِدِينَ وَ زَيْنِ أَوْلِيَائِي الْمَاضِيْنَ وَ ابْنُهُ شَبِيهُ جَدِّهِ الْمَحْمُودِ مُحَمَّدِ الْبَاقِرِ عِلْمِي وَ الْمَعْدِنِ لِحِكْمَتِي سَيَهْلِكُ الْمُزْتَابُونَ فِي جَفْعَرِ الرَّادِّ عَلَيْهِ كَالرَّادِّ عَلَيَّ حَقَّ الْقَوْلِ مِنِّي لِأَكْرَمِ مَنْ مَثَوَى جَفْعَرَ وَ لَأَسِرَّنَّهُ فِي أَشْيَاعِهِ وَ أَنْصَارِهِ وَ أَوْلِيَائِهِ أُتِيحَتْ بَعْدَهُ مُوسَى فِتْنَةً عَمِيَاءَ حِنْدَسٍ لِأَنَّ خَيْطَ فَرْضِي لَا يَنْقَطِعُ وَ حُجَّتِي لَا تَخْفَى وَ أَنَّ أَوْلِيَائِي يَسْتَقُونَ بِالْكَأْسِ الْأَوْفَى مِنْ جَحِيدٍ وَاحِدًا مِنْهُمْ فَقَدْ جَحِيدَ نِعْمَتِي وَ مَنْ غَيْرَ آيَةٍ مِنْ كِتَابِي فَقَدْ افْتَرَى عَلَيَّ وَ يَلُّ لِلْمُفْتَرِينَ الْجَاحِدِينَ عِنْدَ انْقِضَاءِ مُدَّةِ مُوسَى عَبْدِي وَ حَبِيْبِي وَ خَيْرَتِي فِي عَلَيَّ وَ لِيْبِي وَ نَاصِرِي وَ مَنْ

أَضَعُ عَلَيْهِ أَعْبَاءَ النَّبُوَّةِ وَ أَمْتَحِنُهُ بِالْأَضْطِلَاعِ بِهَا يَقْتُلُهُ عَفْرِيْتُ مُسْتَكْبِرٌ يَدْفَنُ فِي الْمَدِينَةِ الَّتِي بَنَاهَا الْعَبْدُ الصَّالِحُ إِلَى جَنْبِ شَرِّ خَلْقِي حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَسِيرَنَّهٗ بِمُحَمَّدٍ ابْنِهِ وَ خَلِيفَتِهِ مِنْ بَعْدِهِ وَ وَارِثِ عِلْمِهِ فَهُوَ مَعْدِنُ عِلْمِي وَ مَوْضِعُ سِرِّي وَ حُجَّتِي عَلَى خَلْقِي لَا يُؤْمِنُ عَبْدٌ بِهِ إِلَّا جَعَلْتُ الْجَنَّةَ مَثْوَاهُ وَ شَفَعْتُهُ فِي سَبْعِينَ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ كُلُّهُمْ قَدْ اسْتَوْجَبُوا النَّارَ وَ أَخْتِمُ بِالسَّعَادَةِ لِابْنِهِ عَلَى وِليِّ وَ نَاصِرِي وَ الشَّاهِدِ فِي خَلْقِي وَ أَمِينِي عَلَى وَحْيِي أُخْرِجُ مِنْهُ الدَّاعِيَ إِلَى سَبِيلِي وَ الْخَازِنَ لِعِلْمِي الْحَسَنَ وَ أَكْمِلُ ذَلِكَ بِابْنِهِ م ح م د رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ عَلَيْهِ كَمَالُ مُوسَى وَ بَهَاءُ عِيسَى وَ صَبْرُ أَيُوبَ فَيَذَلُّ أَوْلِيَائِي فِي زَمَانِهِ وَ تَتَهَادَى رُءُوسُهُمْ كَمَا تَتَهَادَى رُءُوسُ التُّرُكِ وَ الدَّيْلَمِ فَيَقْتُلُونَ وَ يَحْرَقُونَ وَ يَكُونُونَ خَائِفِينَ مَرْعُوبِينَ وَ جِلِينَ تُضَيِّغُ الْأَرْضُ بِعِدْمَائِهِمْ وَ يَفْشُو الْوَيْلُ وَ الرَّنَّةُ فِي نِسَائِهِمْ أَوْلِيَاكَ أَوْلِيَائِي حَقًّا بِهِمْ أَدْفَعُ كُلَّ فِتْنَةٍ عَمِيَاءَ حِنْدِسٍ وَ بِهِمْ أَكْشِفُ الزَّلَازِلَ وَ أَدْفَعُ الْأَصَارَ وَ الْأَغْلَالَ أَوْلِيَاكَ عَلَيْهِمْ صِلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَ رَحْمَةٌ وَ أَوْلِيَاكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ سَالِمٍ قَالَ أَبُو بَصِيرٍ لَوْ لَمْ تَسْمَعْ فِي دَهْرِكَ إِلَّا هَذَا الْحَدِيثَ لَكَفَاكَ فَضْنُهُ إِلَّا عَنِ أَهْلِهِ».

«پدرم به جابر بن عبدالله انصاری فرمود: من با تو کاری دارم هر گاه توانستی با تو در خلوت بگویم و از آن بپرسم.

جابر گفت: هر وقتی را دوست داشتی در اختیار تو هستم، روزی آن حضرت با جابر گفت و گو کرد و از جابر پرسید: از لوحی که در دست مادرم فاطمه دختر رسول خدا دید و آنچه مادرم از نوشته های آن لوح به تو خبر داد به

من بگو.

جابر گفت: خدا را شاهد می گیرم که من خدمت فاطمه زهرا علیها السلام در زمان زندگانی رسول خدا رسیدم و او را به ولادت امام حسین تهنیت گفتم، در دست وی لوحی سبز پرسیدم: پدر و مادرم فدایت ای دختر رسول خدا این لوح چیست؟ فرمود: خداوند این لوح را به پیامبرش هدیه داد، و در آن نام پدرم و شوهرم و فرزندانم و نام اوصیاء از فرزندانم نوشته شده و پدرم به من داد تا به من بشارت دهد.

جابر گفت: من از فاطمه زهرا علیها السلام خواستم تا لوح را به من دهد تا بنگرم در آن چیست؟ آن حضرت به من داد خوشحالی فراوانی مرا در بر گرفت، و به آن حضرت گفتم ای سیده زنان آیا به من اجازه می دهی تا از آن نسخه بردارم، فرمود: بردار، از او گرفتم و نسخه ای از آن در نزد من است.

پدرم از او پرسید: ای جابر آیا می توانی آن نسخه را به من نشان دهی؟ جابر گفت: آری پدرم با جابر به خانه وی رفت و صحیفه ای از پوست در آورد و به جابر گفت: در نسخه خود بنگر تا من از روی این صحیفه پوستی بخوانم، جابر در نسخه خود نگاه می کرد، نسخه پدرم با نسخه او در هیچ حرفی تفاوت نداشت.

جابر گفت: خدا را شاهد می گیرم که من این گونه نوشته را در لوح دیدم.

بسم الله الرحمن الرحيم این نامه ای از خدای عزیز و حکیم به محمد پیامبر و نور و سفیر و حجاب و دلیلش می باشد، روح الامین از نزد رب جهانیان آن را نازل کرد.

ای محمد! نامهایم را بزرگ بدار

و نعمت های مرا سپاس گزار و نعمت های مرا ناسپاسی منما، من خدایی هستم که خدایی جز من نیست، کوبنده جباران و دولت دهنده ستمدیدگانم و حسابرس روز جزا هستم، من خدایی هستم که پروردگاری جز من نیست، هر کس امیدی به غیر من بیندد و یا از غیر از عدالت من بترسد او را عذابی کنم که احدی از جهانیان را بدان سان عذاب نکردم، فقط مرا بیرست و بر من توکل کن!

من هر پیامبری فرستادم، و روزگار او کامل شد و مدت او پایان یافت برای او وصیی قرار دادم.

من تو را بر پیامبران برتری دادم و وصی تو علی را بر اوصیاء دیگر تفضیل دادم، و تو را با دو فرزند (حسن و حسین) گرامی داشتم، حسن را بعد از پایان مهلت پدرش معدن علمم قرار دادم و حسین را خازن وحی خود قرار دادم و او را به شهادت گرامی داشتیم و زندگی او را با سعادت ختم کردم، حسین برترین شهیدان است و بالاترین درجه شهداء را داراست، کلمه تامه خویش را با او همراه کردم، حجت بالغه من به تو در نزد وی می باشند، به واسطه عترت وی پاداش می دهم و مجازات می نمایم، اولین ایشان سید عابدان و زینت دوستان گذشته ام می باشد، و فرزندانش که شبیه جدش محمود می باشد محمد باقر که شکافنده دانش من و معدن حکمت من است، شک کنندگان در جعفر هلاک می گردند، هر کس او را رد کند مراد کرده است، من واجب کردم که جایگاه جعفر را گرامی بدارم و او را در پیروان و یارانش خوشحال سازم.

بعد از او موسی انتخاب

شده است، فتنه ای کور و سیاه، چه این که ریسمان حتمی من پاره نمی شود و حجت من پنهان نمی ماند، و دوستان من با پیمانانه هایی پر سیراب می شود، و هر کس یکی از ایشان را انکار کند نعمت مرا انکار کرده و هر کس آیه ای از کتاب مرا تغییر دهد بر من دروغ بسته، وای بر افترا زندگان که به هنگامی که زمان موسی پایان یافت بنده و حبیب و مختارم علی را انکار می کنند، کسی که ولی و یاورم بوده و سنگینی نبوت را بر دوش او می گذارم و او را با دوش گرفتن وی می آزمایشیم، او را عفریتی مستکبر می کشد و در شهری که بنده صالح بنا کرده در کنار بدترین مخلوقم دفن می گردد.

بر من واجب شد که او را با محمد فرزندش مسرور سازم، فرزندى که خلیفه بعد از وی و وارث علمش می باشد، او معدن دانشم و جایگاه سرّ و حجت من بر خلقم می باشد، هیچ بنده ای به او ایمان نمی آورد مگر این که بهشت را جایگاه او قرار دهم، کسانی که مستوجب آتش دوزخ باشند، و عاقبت او را به سعادت ختم می کنم، به این که علی و فرزندش را وصی قرار می دهم، او ولی و یاور و شاهد در خلقم و امین من بر وحی امام می باشد، از او فرزندى بیرون می آورم که خواننده به راهم و مخزن دانشم حسن می باشد، و زندگی او را با فرزندش «م ح م د» خاتمه می دهم، او که رحمت جهانیان است، کمال موسی را دارد و بهای عیسی، و شکیبایی ایوب را، دوستانم در زمانه او ذلیل می شود و سرهای

شان به پایین می افتد چنان که سرهای ترک و دیلم به پایین می افتد، ایشان کشته می شوند و سوزانیده می گردند، و در هراس و ترسند، زمین به خونهای ایشان رنگین می شود و وای و واویلا در بین زنان ایشان فراوان می گردد، ایشان حقا اولیای منند، با ایشان فتنه های کور سیاه را خاموش می کنم و زلزله ها را برطرف می نمایم، و قیود و بندها را می گشایم، بر ایشان صلوات و رحمت پروردگارشان باد، تنها ایشان هدایت یافتگانند.

عبدالرحمن بن سالم گفت: ابوبصیر گفت: اگر در روزگارت جز همین حدیث را نشنیده بودی برای تو کافی بود بنابراین از بیگانگان مصون بدار، مگر کسانی که اهلیت دارند.

و ذُرِّيهِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ

در استدلال بر این که ائمه ذریه پیامبرند

همین شاهد کافی است در این که ایشان ذریه رسول خدا هستند، این که در کافی (۶۰۰) به اسنادش به ابوالجارود از امام باقر روایت شده که گفت: «قَالَ لِي أَبُو جَعْفَرٍ يَا أَبَا الْجَارُودِ مَا يَقُولُونَ لَكُمْ فِي الْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ قُلْتُ يَنْكَرُونَ عَلَيْنَا أَنَّهُمَا ابْنَا رَسُولِ اللَّهِ قَالِ فَأَيُّ شَيْءٍ اِخْتَجَجْتُمْ عَلَيْهِمْ قُلْتُ اِخْتَجَجْنَا عَلَيْهِمْ بِقَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَمَنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى فَجَعَلَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ مِنْ ذُرِّيَّتِهِ نُوحٌ قَالَ فَأَيُّ شَيْءٍ قَالُوا لَكُمْ قُلْتُ قَالُوا قَدْ يَكُونُ وَلَدُ الْإِثْمَةِ مِنَ الْوَالِدِ وَ لَا يَكُونُ مِنَ الصُّلْبِ قَالَ فَأَيُّ شَيْءٍ اِخْتَجَجْنَا عَلَيْهِمْ بِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى لِرَسُولِهِ فَقُلْتُ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَ أَبْنَاءَكُمْ وَ نِسَاءَنَا وَ نِسَاءَكُمْ وَ أَنْفُسَنَا وَ أَنْفُسَكُمْ قَالَ فَأَيُّ شَيْءٍ قَالُوا قُلْتُ قَالُوا قَدْ يَكُونُ فِي كَلَامِ الْعَرَبِ أَبْنَاءُ رَجُلٍ

وَ آخِرُ يَقُولُ أَبْنَاؤُنَا قَالَ فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ يَا أَبَا الْجَارُودِ لَأَعْطِينَكَهَا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ جَلَّ وَ تَعَالَى أَنَّهُمَا مِنْ صُلْبِ رَسُولِ اللَّهِ لَا يَرُدُّهَا إِلَّا الْكَافِرُ قُلْتُ وَ أَيْنَ ذَلِكَ جَعَلْتُمْ فَمَاذَا قَالَ مِنْ حَيْثُ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَ بَنَاتُكُمْ وَ أَخَوَاتُكُمْ... الْآيَةَ إِلَى أَنْ ائْتَهَى إِلَى قَوْلِهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى وَ حَلَايِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ فَسَيَلُّهُمْ يَا أَبَا الْجَارُودِ هَلْ كَانَ يَحِلُّ لِرَسُولِ اللَّهِ نِكَاحَ حَلِيلَتَيْهِمَا فَإِنْ قَالُوا نَعَمْ كَذَبُوا وَ فَجَرُوا وَ إِنْ قَالُوا لَا فَهَذَا ابْنَاهُ لِيُصَلِّيَ عَلَيْهِ» ابو جعفر عليه السلام به من گفت: ای ابالجارود! درباره حسن و حسین چه می گویند؟ پاسخ دادم: بر ما اعتراض کنند که ایشان فرزندان رسول خدا صلی الله علیه و آله نیستند، فرمود: با چه با آنها احتجاج کرده ای.

پاسخ دادم: با سخن حق تعالی در عیسی بن مریم: «وَ مِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَ سُلَيْمَانَ... وَ كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ» (۶۰۱) یعنی: «از ذریه و فرزندان ابراهیم داوود و سلیمان... و این چنین به نیکوکاران پاداش می دهیم». پس عیسی را از ذریه و فرزندان ابراهیم قرار داده است. امام فرمود: جمهور در مقابل این استدلال چه گفتند؟ پاسخ دادم: گاه فرزندان دختر از فرزندان آدمی اند و لیکن ایشان فرزندان صلبی نیستند. فرمود: بر ایشان چه حجتی آورده اید؟ پاسخ دادم: برای آنها استدلال کردم به این سخن خدا: «فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَ أَبْنَاءَكُمْ» (۶۰۲) یعنی: «بیاید ما فرزندان خود و شما فرزندان خود... را بخوانید».

فرمود: در پاسخ شما چه گفتند؟ پاسخ دادم: ایشان گفتند: گاه در کلام عرب فرزندان خود را با فرزندان دیگری همراه کرده و می گویند فرزندان ما.

ابو جعفر فرمود: به خدا قسم ای ابالجارود

من دلیلی از کتاب خدا به تو می دهم که ایشان فرزند صلیبی رسول خدا هستند و جز کافر آن آیه را نمی تواند رد کند گفتم: فدایت شوم آن آیه کدام است؟

فرمود: در آنجایی که خداوند فرمود: «حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ... تا این آیه... حَلَالٌ لِّأَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ» (۶۰۳) یعنی: «بر شما مادران و دختران و خواهران حرام شده اند... و نیز زنهای پسرانی که از صلب شما هستند حرام شده اند».

ای ابالجارود از ایشان بپرس آیا رسول خدا می تواند زنهای حسن و حسین را به نکاح خود درآورد؟ اگر پاسخ دادند آری، پس دروغ گفتند و فاسق شدند و اگر گفتند: نه، در این صورت ثابت می شود که امام حسن و امام حسین فرزندان صلیبی رسول خدا هستند.»

السَّلَامُ عَلَى الدَّعَاةِ إِلَى اللَّهِ

در معنای داعی بودن ائمه

در شرح قول فقره: «والدعوه الحسنی» بیان شد که حقیقت دعا عبارت از قول و یا فعلی است که علت توجه خواننده شده به خواننده است، این سخن و یا فعل دعوت کننده خواننده است، و چون سر آل محمد صلی الله علیه و آله در همه نفوس به ودیعت گذاشته شده لذا بودن آن همان دعوت خدای تعالی است، و همین خواننده به سوی خداست، مثل آتشی که خداوند برای موسی در درخت روشن کرد، و آن آتش موسی را خواند، و او را به درخت متوجه و ملتفت کرد، «هنگامی که موسی به درخت رسید، خداوند صدا کرد: ای موسی من خدا هستم» و همین دعای ائمه علیهم السلام در سر می باشد.

و اما دعای ائمه در علانیه این است که ایشان جهاد می کنند سخن می گویند و موعظه ها می نمایند، و داراری زهد و عبادتند به طوری که

هر کس ایشان را بشناسد، و معامله ایشان با خدا و مراقبت در فرمانبرداری او را ببیند شکی نمی کنند که ایشان رهبران مردم به سوی خدا و راههای خدا و بندگان گرامی پروردگارند که در گفتار از خداوند پیشی نمی گیرند، و فرامین او را اطاعت می کنند، بنابراین موعظه و بیدار و متنبه می شود، به این که او دارای خدایی است که شایستگی عبادت دارد، و نباید به او شرک ورزید و او را معصیت نمی کند و سپاسگزاری کرده و کفران نمی نماید، و به او تکیه می کند و از او احساس بی نیازی نمی کنند، چنان که هر کسی در سیره ایشان بنگرد متوجه آن شود، حتی مخالفان در همه اعصار به زهد آنها معترف بودند و جلالت ایشان را اذعان داشتند و تصدیق می کردند که ایشان برگزیدگان خدا و بندگان صالح خدا هستند، مثل معاویه و هارون و مأمون و دیگران، علت عداوت و دشمنی آنها با ائمه ترس از زوال سلطنت شان بوده است.

وَ الْأَدْلَاءِ عَلَى مَرْضَاهِ اللَّهِ

وَ الْأَدْلَاءِ عَلَى مَرْضَاهِ اللَّهِ

«ادلاء» جمع «دلیل» مثل «اعزاء» جمع «عزیز» است، و دلیل حد وسطی است که باعث تصدیق به شی و اثبات شدن آن است و اگر واسطه در ثبوت هم باشد علت وی نیز به شمار می رود.

«مرضاه» مصدر «رضی عنه» و «رضی علیه» می باشد.

رضایت خدا عبارت از ملائمت نفس خدا با چیزی نیست، چنان که خشم خدا به معنای اشمئزاز خدا از چیزی نمی باشد، بلکه رضایت خدا عبارت از اسمای حسنی است که خود را با آن نامیده و بندگانش را دعوت کرده که او را با آن بخوانند و فرمود: **«قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ**

الْحُسْنَى» (۶۰۴) یعنی: «بگو! خدا و یا رحمن را بخوانید، هر کدام را بخوانید، خداوند دارای اسماء حسنی است».

این اسماء حسنی دارای مراتب و شؤونی از قبیل ملکات فاضله و اعمال صالحه اند، مصدر و منشای همه آنها سیر آل محمد صلی الله علیه و آله می باشند و آنها مظاهرشان در عوالم ملکات و افعالند چنان که در روایات آمده است.

در این که آل محمد منشای همه خوبی ها و ملکاتند

در بحار (۶۰۵) بابی برای آن باز کرده و روایاتی در آن آورده است.

از جمله روایاتی (۶۰۶) است که از شیخ ابوجعفر طوسی ره به اسنادش به فضل بن شاذان از داوود بن کثیر روایت کرده است وی گفت: «قلت لأبي عبد الله عليه السلام أنتم الصلاة في كتاب الله عز وجل وأنتم الزكاه وأنتم الحج فقال يا داود نحن الصلاة في كتاب الله عز وجل ونحن الزكاه ونحن الصيام ونحن الحج ونحن الشهر الحرام ونحن البلد الحرام ونحن كعبه الله ونحن قبله الله ونحن وجهه الله قال الله تعالى «فَأَيْنَمَا تُولُوا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ» ونحن الآيات ونحن البيئات و عدونا في كتاب الله عز وجل الفحشاء والمنكر والبغى والخمر والميسر والأنصاب والأزلام والأصنام والأوثان والجبت والطاغوت والميته و الدم والخنزير يا داود إن الله خلقنا فأكرم خلقنا وفضلنا وجعلنا أمناه و حفظته و خزانه على ما في السماوات و ما في الأرض و جعل لنا أصدقاء و أعداءً أفسمانا في كتابه و كنى عن أسمائنا بأحسن الأسماء و أحبها إليه و سمى أصدقاءنا و أعداءنا في كتابه و كنى عن

أسمائهم و ضرب لهم الأمثال في كتابه في أبغض الأسماء إليه و إلى عباده المتقين» یعنی: «به امام صادق گفتم: آیا شما نماز در قرآن و زکات و حج مذکور در قرآن هستید؟ فرمود: ای داوود! ما نماز در کتاب خدا و زکات و روزه و حج و شهر حرام و بلد حرام و کعبه و قبله و وجه الله هستیم، خدای تعالی فرمود: «فَأَيْنَمَا تُولَّوْا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ» (۶۰۷) یعنی: «به هر طرف روی کنید وجه خدا در آن سو قرار دارد». و ما آیات و بینات هستیم، و دشمن ما در کتاب خدا فحشاء و منکر و بغی و خمر و میسر و انصاب و ازلام و بت ها و اوثان و جبت و طاغوت و میتة و دم و گوشت خوگ می باشد.

ای داود! خداوند ما را آفرید و خلقت ما را گرامی داشت و ما را برتر کرد و امین ها و حافظان و خزانه های بر آنچه در آسمانها و زمین است قرار داد، در مقابل ما امثال و اصداد و دشمنانی خلق کرد، و در کتابش ما را ما نام برد و از نامهای ما به بهترین و محبوبترین آنها یاد کرد و اصداد و دشمنان ما را به بدترین نام نامید و نامهای ایشان را به مبغوض ترین نامها به نزد خودش و دوستانش اسم برد، و همچنین مثلهای مبغوضی را برای ایشان زده است.

و نیز از کافی (۶۰۸) به اسنادش به فضل به اسنادش به امام صادق روایت کرده که آن حضرت فرمود: «نحن أصل كل خير و من فروعنا كل بر و من البر التوحيد و الصلاة و الصيام و كظم الغيظ و العفو

عن المسىء و رحمه الفقير و تعاهد الجار و الإقرار بالفضل لأهله و عدونا أصل كل شر و من فروعهم كل قبيح و فاحشه فمنهم الكذب و النميمه و البخل و القطيعه و أكل الربا و أكل مال اليتيم بغير حقه و تعدى الحدود التي أمر الله عز و جل و ركوب الفواحش ما ظهر منها و ما بطن من الزنا و السرقة و كل ما وافق ذلك من القبيح و كذب من قال إنه معنا و هو متعلق بفرع غيرنا» یعنی: «ما ریشه همه خیرات هستیم و شاخه های ما همه خوبی ها می باشد، از زمره خوبی ها توحید و نماز و روزه و فرو بردن خشم و عفو از بدکار مهربانی به فقیر و رسیدگی به همسایه و اقرار به فضل نسبت به اهل فضل می باشد.

دشمنان ما ریشه همه شرور می باشند، و از شاخه های ایشان همه قبايح و زشتی هاست، از جمله آنها دروغ و دوبهم زنی، قطع رحم، خوردن ربا و مال یتیم بدون حق و تجاوز از حدودی که خداوند به آن فرمان داده و ارتکاب زشتی های ظاهر و باطن از قبیل زنا و دزدی و موارد شبیه آن می باشد.

هر کس می پندارد که از ماست ولی به شاخه های دیگران چنگ زده دروغ می گوید».

و از بصائر (۶۰۹) از احمد بن محمد بن حسین بن سعید بن حسن بن علی بن فضال از حفص المودب روایت شده که گفت: «کتب أبو عبد الله عليه السلام إلى أبي الخطاب بلغني أنك تزعم أن الخمر رجل و أن الزنا رجل و أن الصلاة رجل و أن الصوم رجل و ليس كما تقول نحن أصل الخير

و فروع طاعه الله و عدونا أصل الشر و فروع معصيه الله ثم كتب كيف يطاع من لا يعرف و كيف يعرف من لا يطاع» یعنی: «امام صادق علیه السلام به ابی الخطاب نوشت: تو گمان می کنی که شراب مردی است، و زنا مردی است، و نماز مردی و زکات مردی است، این گونه که تو پنداری نیست، ما ریشه خیر هستیم و فروع خیر طاعت خداست و دشمنان ما ریشه شر و فروع آن معصیت خداست، آنگاه نوشت: چگونه کسی که شناخته نیست اطاعت می شود و چگونه شناخته می شود کسی که فرمانش نمی برند».

و از رجال کشی (۶۱۰) به اسنادش به بشیر دهریان از امام صادق علیه السلام روایت شده است که امام صادق به ابی الخطاب نوشت: «أنک تزعم أن الزنا رجل و أن الخمر رجل و أن الصلاة رجل و أن الصيام رجل و أن الفواحش رجل، و لیس هو كما تقول أنا أصل الحق و فروع الحق طاعه الله، و عدونا أصل الشر و فروعهم الفواحش، و كيف يطاع من لا يعرف و كيف يعرف من لا يطاع».

تو گمان می کنی که: زنا مردی، و شراب مردی، و نماز مردی و روزه مردی و فواحش مردی هستند، این طور که می گویی نیست، ما اهل حقیق (و در نسخه ای ما اصل حقیق) و فروع حق طاعت خداست و دشمن ما اهل شر و شاخه های آن فواحش هستند و چگونه کسی که شناخته نیست اطاعت می گردد و چگونه شناخته می شود کسی که فرمانش نمی برند»، پس ایشان واسطه ثبوت طاعت ها و مرضات خدای تعالی در سر هستند، چنان که واسطه اثبات در علانیه اند و اگر ایشان نبودند خداوند در

سر وعلانیه عبادت نمی گردید، چنان که تفصیل آن در شرح فقره «ابواب الایمان» بیان شد.

و لذا امام صادق علیه السلام بنا بر روایت اصول کافی (۶۱۱) به اسنادش به علی بن جعفر از امام موسی فرمود: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَنَا فَأَحْسَنَ خَلْقَنَا وَصَوَّرَنَا فَأَحْسَنَ صُورَنَا وَجَعَلَنَا خُزَّانَهُ فِي سَمَائِهِ وَأَرْضِهِ وَكُنَّا نَطَقُ الشَّجَرَةَ وَبِعِبَادَتِنَا عِبَدَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَ لَوْلَانَا مَا عِبَدَ اللَّهُ» خداوند ما را آفرید و بسیار خوب آفرید و صورتی زیبا به ما داد و ما را خزانه های خود در آسمان و زمین خویش قرار داد و درخت به خاطر ما سخن می گفت و به عبادت ما خداوند عبادت شد».

وَالْمُسْتَقْرِينَ فِي أَمْرِ اللَّهِ

وَالْمُسْتَقْرِينَ فِي أَمْرِ اللَّهِ

قبلا- بیان کردیم که اولین تمیز انسان بلکه همه اشیاء در عالم مفاتیح و عالم تمیز معلومات از عوالم الهی است، و در آن عالم اشیاء هیچ گونه حدی ندارد، ایمان و یا کفر در آن مرتبه نمی آید، اشیاء دارای همه مراتب وجود بوده و شامل همه درجات نزول و صعود می باشد، چنان که روایت یاد شده در فقره «موضع الرساله» از امام صادق علیه السلام در حدوث اسماء (۶۱۲) دلالت می کرد. پس از نزول به عالم وجود کلی و ظهور مراتب وجود و فعلیت یافتن به واسطه ظهور مبادی اش که در اخبار طینت به آن اشاره شده و از عالم عقل و نور به آب گوارا و از عالم جهل و ظلمت به آب تلخ نام برده شده و از جهات فعلیت به خاک آسمانی و از جهات قابلیت به خاک زمینی تعبیر شده است چه این که خداوند می خواست حقیقت اختیار را کامل کند لذا آتشی روشن کرد،

این آتش فنا در جنب خدای مالک همه اشیاء افروخته شده تا ناپاک از پاک و کافر از مؤمن جدا شود تا هر کس بر طبق شاکله و جبلت خویش مرتبه ای از وجود را اختیار نمایند، هر کس در ورود بدان آتش اقدام کرد و همه مراتب خود را تسلیم مالک حقیقی اش کرد از اصحاب یمین شد و هر اصحاب یمینی که از دیگران پیشی گفت پیامبر شد و هر پیامبری که از دیگر پیامبران پیشی گرفت اولوالعزم شد و هر اولوالعزمی که پیشی گرفت، خاتم شد.

در معنای عرفانی فقر و فنا

و خلاصه اختلاف مراتب مردم و تفاوت مراتب انبیاء و اوصیاء و مؤمنان و کافران و فاجران و فاسقان و دیگران ناشی از اختلاف ایشان در آن روز در سوختن بدان آتش است، پس محمدصلی الله علیه و آله و آل پاکش علیه السلام در آن روز بدان آتش سوختند به گونه ای که چیزی قابل اشاره باقی نماند.

به همین خاطر از رسول خداصلی الله علیه و آله روایت شده است که آن حضرت به فقر الی الله خود مباهات می کرد، و به دیگر مکارم اخلاقی اش مباهات نمی نمود، و فرمود: «الفقر فقری» یعنی: «آنچه پروردگارم به من ارزانی فرمود و مالک من به ملکیت من در آورد و آفریننده و روزی دهنده و کسی که پیشانی من در دست اوست به من داد این بود که من خود را به او تسلیم کردم «وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَ مَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ» (۶۱۳) و إِنَّ صَلَاتِي وَ نُسُكِي وَ مَحْيَايَ وَ مَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَ بِذَلِكَ أُمِرْتُ وَ أَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ» (۶۱۴) من نیز امروز

فقیرم و برای خویش سود و زیانی و حیات و زندگی و حشری را مالک نیستم حال آن حضرت را به این حال تشبیه کردم و چنین ترنم کردم:

ما در خلوت به روی خلق بستیم و از همه باز آمدیم با تو نشستیم آنچه نه پیوند یار بود بریدیم و آنچه نه پیمان دوست بود شکستیم تا تو اجازت دهی که در قدمم ریز

جان گرامی گرفته بر کف دستیم پدر و مادر و جانم به فدای آن حضرت باد، جان خویش را در بوته ابتلا قرار داد و در اشتیاق به ملاقات مالکش جان تسلیم کرد.

لذا آن حضرت علیه السلام بنا بر آنچه روایت شده (۶۱۵) فرمود: «الفقر سواد الوجه فی الدارین» یعنی: «فقر رو سیاهی در دنیا و آخرت است». یعنی کسی که برای خویش چیزی را مالک نیست و خداوند او را به حقیقت عبودیت رسانید در دنیا و آخرت با هدایی آنچه مالک بخشنده اش به او بخشیده زندگی می کند، و او هرگز نمی تواند جبران آنچه او داده بنماید، چه این که او مملوکی است که کل مولایش بوده و از تلافی ناتوان است، لذا رویش از کثرت شرم در دو دنیا سیاه است.

چون در این دو مقام فقر، شائبه بقاء وجود آن حضرت می رود، لذا بنا بر روایت فرمود: «کاد الفقر ان یکون کفراً» یعنی: «فقر منجر به کفر می شود». یعنی مقام فقر او نیز به آتش عبودیت سوخت و اعتراف نمود که این نیز از مولایش می باشد، بنابراین من به طوری فانی شده ام که شعور به این فنا نیز ندارم. چنان که خدای تعالی فرمود: «إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَمَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ» (۶۱۶) یعنی: «اگر خدا

را فرزندی باشد من از اولین پرستندگانش خواهم بود». و در سخن آن حضرت «یا اهل بیت النبوه» آن را شرح کردیم.

حضرت ابو عبدالله الحسین در دعای عرفه فرمود: «إلهی أنا الفقیر فی غنای فکیف لا أكون فقیرا فی فقری إلهی أنا الجاهل فی علمی فکیف لا- أكون جهولا- فی جهلی.. ها أنا أتوسل إلیک بفقری إلیک و کیف أتوسل إلیک بما هو محال أن یصل إلیک أم کیف أشکو إلیک حالی و هو لا یخفی علیک أم کیف أترجم بمقالی و هو منک برز إلیک» یعنی: «خدایا! من در پی نیازی ام نیازمندم چگونه در نیازمندیم نیازمند نباشم معبودم! من در دانشم نادانم، چگونه در نادانی ام نادان نباشم... آگاه باش من به نیازمندیم به تو چنگ می زنم، چگونه به چیزی چنگ زنم که هرگز نتواند به تو برسد، یا چگونه از حال شکایت کنم که تو می دانی یا چگونه سخنانم را به به عبارت در آورم که از تو به سوی تو ظهور کرده است».

خلاصه: چون در آن روز به آتش عبودیت سوختند تا چیزی از ایشان باقی نماند و همانند آهن تافته گردیدند، لذا به بقاء خدا باقی شدند و به مشیت خدا کار می کنند و در قدرت خدا تصرف و حرکت دارند و در دریای لا حول و لا قوه الا بالله غرقند، او گوش و چشم و دست و زبان ایشان است، و همین جبلت ایشان شده، آنها از لغزش و خطاء و فراموشی معصومند، چه این که چیزی ندارند تا به واسطه آن چیز در نافرمانی افتند، لذا در امر خدا مانند گار شده و این پاداش مرگ ایشان در دست خداست.

و در فقره «و»

المظهرين لامرالله و نهيه» بيان بیشتری خواهیم داشت، در انتظار آن باش!

همین را امیرالمؤمنین علیه السلام (۶۱۷) چنین بیان کرد: «و کم من ثناء جمیل لست أهلا- له نشرته» یعنی: «چه خوبی های زیبایی را که من شایسته آن نبودم منتشر کردی».

و در مناجات شعبانیه (۶۱۸) فرمود: «و بیدک لا- بید غیرک زیادتی و نقصی و نفعی و ضری» یعنی: «زیادی و کمی و سود و زیانم به دست توست و نه به دست دیگران» و این مضمون در دعاها فراوان است.

ستایش خدای را که مرا آشنا به مقام محمودی که در نزد خدا دارند کرد، به همانگونه که اهلیت ستایش را دارد و مستحق آن است، و درود بر محمد و آل طاهرین او باد!

خدایا من تو را به پروردگاری و محمد را به نبوت و اوصیای او را به امامت پسندیدم تو نیز به پروردگاری ات برای من و به نبوت پیامبرم و به اوصیای او به عنوان آقایان و رهبران و پیشوایان در دنیا و آخرت خشنود شو و دشمنان ایشان را از رحمت دور نما، برحمتک یا ارحم الراحمین».

وَ التَّامِينَ فِي مَحَبَّةِ اللَّهِ

وَ التَّامِينَ فِي مَحَبَّةِ اللَّهِ

در فقره: «و عتره خیره رب العالمین» بیان شد که حقیقت محبت احتجاب محبوب ایشان توجه دوست به خویش است، هر چه دوستی بیشتر شود التفات وی بیشتر از خودش برداشته می شود و به سوی محبوب منعطف می گردد، تا این که به کلی از خودش غافل می گردد و از همه صفات خویش دست برمی دارد و با تمام وجود متوجه مولایش می گردد.

و این گفته مولا علی بن الحسین است که فرمود: «الهی اخلصت بانقطاعی الیک و اقبلت بکلی علیک» یعنی: «خدایا به التفات به تو و روی

آوردن با تمام وجود به تو وجودم را خلاصی دادم و خالی کردم».

و مولی امیرالمومنین (۶۱۹) فرمود: «الهی هب لی کمال الانقطاع الیک و انر ابصار قلوبنا بضیاء نظرها الیک حتی تخرق ابصار القلوب حجب النور فتصل الی معدن العظمه و تصیر ارواحنا معلقه بعزّ قدسک» یعنی: «معبودا! به من التفات کلی به خودت عنایت فرما! و چشم دلمان را به درخشش نظرت بدان نورانی کن تا چشمان دل حجابهای نور را پاره کند و به معدن عظمت برسد و ارواح ما به عزت پاکت بیاویزد». هنگامی که به این مرتبه رسید عبد در محبت خود کامل می شود و فهمید که ایشان چنین هستند.

به همین خاطر امیرالمومنین علیه السلام در مناجات شعبانیه فرمود: «وان ادخلتني النار اعلمت اهلها انی احبک» یعنی: «خدایا اگر مرا در آتش اندازی دوزخیان را آگاه کنم که من دوست دارم». امام سجاده علیه السلام فرمود: «الهی لو قرنتنی بالاصفاد و منعنتی سبیک من بین الاشهاد، و دلت علی فضائی عیون العباد و امرت بی الی النار و حلت بینی و بین الاجرار ما قطعت رجائی منک و ما صرفت وجه تأمیلی للعفو عنک و لا خرج حبک عن قلبی» یعنی: «معبودا! اگر ما را با زنجیرها ببندی و در حضور همه نعمت خود را از من دریغ کنی، و چشمان بندگان را به گناهم باز کنی، و دستور دهی مرا به آتش ببرند، و بین من و خوبان جدایی افکنی، هرگز امید به تو را از دست نمی دهم، و روی آرزوهایم را برای بخشش بر نمی گردانم، و دوستی ات از دلم بیرون نمی رود».

مراد آن دو بزرگوار این است که دوستی ما به تو

نه برای رفتن به بهشت و نه برای امیدواری به امیدی است بلکه دوستی ما به ذات توست پس چگونه دوستی از دل ما بیرون می رود، در حالی که تو با ما هستی، ای کسی که به ما از رگ گردن نزدیک تری!

وَالْمُخْلِصِينَ فِي تَوْحِيدِ اللَّهِ

در اخلاص

اخلاص در توحید عبارت از سلامت دل و شفای از همه بیماری هاست.

و همین مفاد گفتار امام صادق علیه السلام در روایت کافی به اسنادش به سفیان بن عینه می باشد که از آن حضرت روایت کرد و گفت: از گفتار حق تعالی: «إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ» (۶۲۰) پرسیدم، فرمود: القلب السليم الذي يلقى ربه و ليس فيه احد سواه، و قال: كل قلب فيه شرك او شك فهو ساقط و انما امروا بالزهد في الدنيا لتفرغ قلوبهم للآخرة» یعنی: «دل سالم دلی است که پروردگارش را در حالی که هیچ چیز در آن جز خدا نیست را ملاقات نماید، و فرمود: هر دلی که در آن شرک و شکی باشد ساقط است، و علت این که مردم به زهد در دنیا مأمور شدند این است که دل‌های ایشان برای آخرت آزاد و خالی باشد.»

پس مراد این است که ایشان از حدود آثار و افعال و صفات گذشتند تا به مرتبه ای که هیچ چیزی را نمی بینند مگر این که خدا را قبل از آن و با آن و بعد از آن می بینند، چنان که از امیرالمومنین علیه السلام روایت شده (۶۲۱) که فرمود: «رأيت الخضر قبل بدر بليله فقلت له علمني شيئا انتصر به على الاعداء قال: يا هو يا من لا هو الا هو، فلما اصبحت قصصتها على رسول الله فقال لي: يا

علی علمت الاسم الاعظم، فکان علی لسانی یوم بدر» یعنی: «شبى قبل از جنگ بدر خضر را به خواب دیدم، از او خواستم که چیزی به من بیاموزد تا به آن بر دشمنان پیروز شوم، خضر گفت: بگو: یا هو یا من لا هو الا هو» به هنگام صبح رویای خود را برای رسول خدا تعریف کردم، فرمود: ای علی به تو اسم اعظم آموختند، و همان در روز جنگ بدر بر زبانم بود».

«أن أمير المؤمنين قرأ قل هو الله أحد فلما فرغ قال يا هو من لا هو إلا هو اغفرلى و انصرنى على القوم الكافرين» (۶۲۲) یعنی: «امیرالمومنین قُلْ هُوَ اللَّهُ مِى خواند و بعد از فراغت از آن می فرمود: «یا من هو یا من لا هو الا هو اغفرلى و انصرنى على القوم الكافرين» و جمله مولى سيدالشهداء عليه السلام را بیان کردیم که فرمود: «و كيف اترجم بمقالى و هو منك برز اليك» و در فقره قبلی مطالبی بیان کردیم که ما را از بسط مقال در این مقام بی نیاز می کند.

سخنی لطیف در منتهای سیر انسان

آگاهی روشن است که مراد از لقاء پروردگار و لقاء الله و بقاء بالله و فناء فى الله و غیر آن که در اخبار و آیات آمده لقاء اسم الله مکنون در هر نفس و رب اسمی است نه «اله الاله» و رب الارباب جلت عظمته چه این که خلائق ولو انبیاء باشند، از حدود خویش نمی توانند تجاوز کنند و نمی توانند از عوالم خویش عبور کنند و هر چه سیر کنند در عوالم خویش است و به اسمایی که در ایشان مکنون است می رسند، چنان که مفاد آیه شریفه: «وَ عَلَّمَ

آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا» (۶۲۳) می باشد.

و نیز سخن مولی امیرالمومنین علیه السلام (۶۲۴) به آن اشاره دارد: «و باسمائك التي ملأت اركان كل شیء» و قسم به نامهایی که اركان همه اشیاء را پر کرده است» و درباره آن در فقره «وعناصرالابرار و دعائم الاخيار و ابواب الايمان» تحقیق شد و در «من اراد الله بدء بكم» به خواست خدا بیانات بیشتری خواهد آمد.

وَالْمُظْهِرِينَ لِأَمْرِ اللَّهِ وَ نَهْيِهِ

هدف خلقت

برای شرح آن ناچار به بیان مقدمه ای هستیم و آن این است:

خداوند مردم را برای کسب قدرت و یا ترس از نابودی و یا کمبود و یا کمک بر ضد وند زیاده جو و شریک دشمن پیشه نیافریده است، و نیز خلق نکرده تا بعد از آفرینش با مردم بازی کند و یا به ایشان فرمان نداده تا برای وی منفعتی کسب کنند و نهی ایشان از مخالفت با خدا به خاطر این نیست که مخالفت باعث زیانی به حریم سبحانی می گردد، و لذا خداوند قبل از آفرینش مردم از ایشان بی نیاز است و بعد از فنای خلق به ایشان نیازی ندارد، به ایشان قدرت فرمانبرداری داد تا در مدتی اندک با اعمال اندک آرزوهای بزرگ خویش را برآورند، که برای زمانی دراز که زمان آن را از بین نمی برد و سالها و روزگاران آن را فانی نمی سازند و بی پایانی که از بین نمی رود آماده شوند، به ایشان قدرت بر انجام فرمان داده و راه دوری از محرمات را آسان ساخته و تکلیف به طاعت را در حد پایین تر از توان و طاقت قرار داد، کرم خدا چه فراوان است! تا بدکاران را عقاب کند و نیکوکاران را پاداش دهد، خدایی

که مردم را بر معرفت ربوبیت خلق کرد و از ایشان اعتراف به ربوبیت گرفت ایشان به ربوبیت خدا اقرار کردند و در این مرتبه به صفت احدیت متصف بودند و از ایشان جز اقرار و اعتراف تصور نمی رفت.

آنگاه از پشت آنها ذریه شان را گرفت و آنها را از عالم احدیت به همه مراتب و شؤون اسماء حسنی از اسماء کلیه و جزئیه تنزل داد، مصدر همه این اسماء اسم الله است، و نیز ایشان را به همه مراتب و شؤون اسماء طاغوتی و ظلمانی فرود آورد، مصدر همه آنها ظلمت و سر اعلای آل محمد صلی الله علیه و آله می باشد، چنان که اسم الله سر آل محمد می باشد.

چه این که می خواست اختیار کامل را در انسانها قرار دهد، آنگاه ایشان را مکلف کرد و پیامبران برای آنها فرستاد تا به نبوت و ولایت اقرار گیرند، پس حقیقت تکلیف عبارت از تنزیل ایشان به عالم اسماء و تفصیل است و حقیقت امر عبارت از اسم الله است که سر آل محمد می باشد، و عبادت ها صور آن در عوالم ملکات و افعالند، و حقیقت نهی ظلمتست که سر دشمنان آل محمد می باشد، مظاهر آن در عالم ملکات و افعال فحشاء و منکر و دیگر معاصی است، چنان که در شرح: «و عناصرالابرار و دعائم الاخیار» و «الأدلاء علی مرضات الله» دانستید.

اکنون که این مقدمه معلوم گردید شک ندارید که ایشان اظهار کننده فرمان الهی اند، بلکه ایشان حقیقت امر هستند، و بعد از روشن شدن معنای حقیقت امر معلوم می شود که هر چه مضاد با امر است نهی می باشد، و الا امر ظهوری ندارد به

همین خاطر به ایشان فرقان گفتند، و به امیرالمومنین نام «فاروق» نهادند، چه این که ایشان مظاهر اسم الله هستند که عالم نور به آن آشکار می شود و در عرض آن طاغوت قرار دارد، و بالاتر از این دو عالم، عالم وجود مطلق است که در آن چیزی آشکار نشد تا بین حق تعالی و باطل و مؤمن و کافر جدایی افکنند، و قبلاً در فقره «و ذوی النهی» آن را پژوهش کردیم و به خواست خدا توضیح بیشتری خواهیم داد.

وَ عِبَادِهِ الْمُكْرَمِينَ الَّذِينَ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ

وَ عِبَادِهِ الْمُكْرَمِينَ الَّذِينَ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ

قبلاً بیان شده که حقیقت عبودیت این است که بنده با تمام وجودش مملوک خالص خدای بدون شریک قرار گیرد، و لازمه آن در اختیار قرار دادن نفس و مال و همه ویژگی های خویش تحت اراده مولاست، و این که عبد از اراده خود دست بردارد، چه این که فرمود: «ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ» (۶۲۵) یعنی: «خداوند به بنده مملوکی که بر هیچ چیز قدرت ندارد مثل زد».

پس این گفتار آن حضرت در دعا «و عباده» مراد این است که چون ائمه علیه السلام به عبودیت رسیدند به طوری که از نفوس و اموال و امور مربوط به ایشان چیزی باقی نماند لذا ایشان در آنها جز به اراده خدا و در مسیر مخلوقات خدا تصرفی نمودند، و خداوند این مطلب را در سر و علانیه ایشان می دانست، لذا ایشان را به آن گرمی داشت و از تلاش ایشان سپاسگزاری نمود، و در سوره دهر به همین اشاره کرد و فرمود: «إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا وَ حُلُوهَا أَسَاوِرٌ مِنْ فِضَّةٍ وَ سِقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً

وَ كَانَ سَيِّعِيكُمْ مَشْكُورًا» یعنی: «خوبیان از کاسه ای که طعم کافور دارد می نوشند... و زینت های نقره ای بر تن می کنند و خدایشان به ایشان شراب پاک کننده می دهد، این پاداش شماست، و به تلاش شما پاداش داده شده است».

درخت آدم چه بوده است؟

و در تفسیر امام (۶۲۶) درباره درختی که آدم از آن خورد آمده است که آن درخت علم محمدصلی الله علیه و آله بوده و خداوند ایشان را بر دیگر مردم انتخاب نمود، کسی جز به دستور خدا از آن درخت تناول نمی کند، و پیامبر و علی و فاطمه و حسن و حسین بعد از اطعام مسکین و یتیم و اسیر از آن خوردند، لذا بعد از آن گرسنگی و تشنگی و خستگی و کوفتگی را احساس نمی کردند. علت این که از آن شجره مخصوص نهی شده و نه از دیگر اشجار این است که هر درخت تنها یک نوع میوه می دهد، ولی این شجره و درختان همجنس آن در بهشت گندم می داد، و هم انگور و انجیر و عناب و دیگر انواع میوه ها و غذاها.

و در کافی (۶۲۷) و تفسیر قمی (۶۲۸) در حدیثی ایشان امام باقرعلیه السلام از پیامبرصلی الله علیه و آله روایت شده که آن حضرت حالات مؤمن را ارزیابی می کرد و می فرمود: «عَلَى يَابِ الْجَنَّةِ شَجْرَةٌ إِنَّ الْوَرْقَةَ مِنْهَا لَيَسْتِظِلُّ تَحْتَهَا أَلْفٌ رَجُلٍ مِنَ النَّاسِ وَ عَنْ يَمِينِ الشَّجَرَةِ عَيْنٌ مُطَهَّرَةٌ مُرَكَّبَةٌ قَالَ فَيَسْتَقُونَ مِنْهَا شَرْبَةً فَيَطَهَّرُ اللَّهُ بِهَا قُلُوبَهُمْ مِنَ الْحَسَدِ وَ يَسْقِطُ مِنْ أُبْشَارِهِمُ الشَّعْرَ وَ ذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ سَيَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا مِنْ تِلْكَ الْعَيْنِ الْمُطَهَّرَةِ» یعنی: «بر در بهشت درختی که برگی از آن می تواند سایبان

هزار تن گردد، و در طرف راست آن درخت چشمه ای پاکیزه مزکی وجود دارد، مردم از آن شربتی می نوشند و خداوند به واسطه این شربت دل‌هایشان را از رشک پاک می کند و از صورتهای ایشان شراب پاک کننده ای می دهد و از صورتهای ایشان موها را می سترد و این مفاد آیه شریفه: «وَسَيَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا» یعنی: «از آن چشمه پاکیزه به ایشان شراب پاک کننده می دهد».

و در مجمع البیان (۶۲۹) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «يطهرکم عن کل شیء سوی الله» ایشان را از هر چه غیر خداست پاک می کند، این کرامت الهی است که خداوند دل‌های ایشان را از هر چه غیر خداست پاک می کند، به همین خاطر در گفتار از او پیشی نمی گیرند، و به دستوری کار می کنند.

السَّلَامُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ الدُّعَاةِ

السَّلَامُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ الدُّعَاةِ

در شرح فقره «مهبط الارض» حقیقت امامت بیان شد، و معلوم شد که امامت برتر از رسالت می باشد، پس مراد از آن در «الانمیه الهدی» منصب امامت می باشد، و در این جا پیاده شدن آن در عالم شهادت برای دعوت مردم به خدا و فرمانبرداری و ترک مخالفت می باشد.

پس مراد از داعیان و خوانندگان در اینجا نیز غیر از مراد از فقره «الدعوه الحسنی» است، چه این که مراد از «دعوه» معنی اسمی آن است یعنی آنچه به آن دعوت خدا بدان متحقق می شود، و در این جا معنای فاعلی مراد است، یعنی «دعاه» جمع «داعی» است و «داعی» اسم فاعل است.

وَالْقَادَةَ الْهُدَاهِ

در مراتب پیروی از انمه (ع)

در فقره «قاده الامم» معنی «قاده» بیان شد.

درباره هداه گوئیم: بدان که خدای تعالی فرمود: «وَاطِيعُوا اللَّهَ وَاطِيعُوا الرَّسُولَ وَاخْذَرُوا فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبُلَاغُ الْمُبِينُ» (۶۳۰) یعنی: «از خدا و رسول پیروی کنید، و بترسید، اگر پشت کنید بدانید که پیامبر ما وظیفه ای جز رساندن پیام به روشنی ندارد».

و در اصول کافی (۶۳۱) از امام صادق علیه السلام درباره این آیه آمده است که: «أَمَا وَاللَّهِ مَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ وَمَا هَلَكَ مَنْ هَلَكَ حَتَّى يَقُومَ قَائِمًا عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَّا فِي تَرْكٍ وَلَايْتِنَا وَجُحُودِ حَقِّنَا وَمَا خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ مِنَ الدُّنْيَا حَتَّى أَلْزَمَ رِقَابَ هَذِهِ الْأُمَّةِ حَقِّنَا وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ». یعنی: «آگاه باشید به خدا قسم هلاکت گذشتگان و نیز همه کسانی که تا قیام قائم ما هلاک می گردند به خاطر ترک ولایت و انکار حق ما بوده است، و رسول خدا از دنیا بیرون

نرفته

مگر این که بر گردن این امت حق ما را لازم و واجب کرده و هر کس را خداوند بخواهد به راه راست هدایت می کند».

آنگاه خدای تعالی بعد از این آیه فرمود: «لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسِنُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ» (۶۳۲) یعنی: «بر کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته نموده اند ایرادی را در آنچه خورده اند بر ایشان نیست، هنگامی که تقوی پیشه کرده و ایمان آورده و کارهای نیک و شایسته کرده اند، آنگاه تقوی پیشه نموده و نیکوکاری کرده باشند و خداوند نیکوکاران را دوست دارد».

ذکر این آیه بعد از آن آیه که در ولایت ظهور دارد معلوم می دارد که کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند در آنچه خورده اند ایرادی متوجه ایشان است مگر این که سه مرتبه از ایمان و سه مرتبه از تقوی را طی کرده باشند، و به مرتبه ی احسان رسیده باشند، و فرمانبرداری از خدا و رسول نمی گردد مگر این که ایمان به اولی الامر آورده و از ایشان پیروی نمایند.

پس ایمان به اولو الامر دارای صورتی و معنایی است، صورت ایمان اقرار به این است که ایشان اوصیای رسول اند، و باید از ایشان پیروی کرده و اوامر ایشان را اطاعت نمود، و از نواهی ایشان دست برداشت و هر چه که رسول خدا در زمان حیات دارا بود برای ایشان است، و این کمترین ایمان است.

و اما حقیقت ایمان معرفت ولایت و یافت ولی در عالمش می باشد، و آن نوری است که

خداوند به متقین وعده فرموده و فرقانی است که در کتابش بدان اشاره فرموده است، چنان که در آیه شریفه بدان اشاره شده است: «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَ يَكْفُرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ...» (۶۳۳) یعنی: «ای کسانی که ایمان آورده اید، اگر پروای خدا را پیشه کنید برای شما فرقان قرار می دهد و گناهان شما را می پوشاند».

و فرمود: «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَ آمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَ يَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَ يَغْفِرْ لَكُمْ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ» (۶۳۴) یعنی: «ای کسانی که ایمان آورده اید، پروای خدا پیشه کنید و به پیامبرش ایمان آورید، خداوند به شما دو نصیب از رحمتش خواهد داد و برای شما نوری قرار می دهد که با آن راه روید و شما را می آمرزد، و خداوند بخشنده مهربان است».

این دو اعتبار مرتبه الله اسمی هستند که در هر نفسی به ودیعت گذاشته شده است.

پس مراد به کسانی که ایمان آورده و عمل شایسته انجام داده اند، نخست طبقه اول از اهل ایمان به ولایت می باشد، در ایشان تقوایی که از ویژگی های قلب است ثابت نفرموده، چنان که در آیه شریفه: «لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومُهَا وَ لَا دِمَاؤُهَا وَ لَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَى مِنْكُمْ» (۶۳۵) یعنی: «خداوند به گوشت و خون قربانی ها نمی رسد و لیکن تقوای شما را در می یابد» و این آیه بعد از آیه: «وَ الْبَدَنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ...»؛ و شتران قربانی را برای شما از شعائر خدا قرار دادیم....

و در آیه شریفه: «إِذَا مَا اتَّقَوْا وَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ» (۶۳۶) دوم، طبقه دوم

از اهل ایمان به ولایت مراد است، ایشان به مرتبه نور و فرقان رسیده اند.

مراد از تقوای ایشان رفع حجاب آثار از ملکات و اجسام و غیر آن از حقیقت اسم الله است که باطن ولایت می باشد، ایمان و عمل صالح همان است که آن اسم مبارک در مراتب نزول خود به صورت معنای حرفی آلی بدان امر می کند چنان که قبلاً بیان شد و سپس اسم الله بعد از وصول او به مرتبه فرقان و نور هدایت می کند.

در عرض این مرتبه عالم ظلمت و طاغوت و شیطنت قرار دارد، و خداوند این را بالاتر قرار داده تا بتواند آن نور این ظلمت را از حریم خود دفع کند، و می فهماند که خداوند از مسیر ظلمت راضی نیست تا سالکان به او برسند و هر چه که ضد دارد شایستگی معبود بودن ندارد، چه این که آن شیء همانند خود توست و از بین می رود و بنده بالاتر از خویش است، پس تو را به مرتبه وجود مطلق که نور خدا از نور آن است هدایت می کند و تو را فرمان به تقوی و رفع حجاب می دهد، و دستور می دهد که به عالم وجود مطلق صعود نمایی، و این مرتبه ولایت مطلقه و ظاهر حقیقت نبوت است.

هنگامی که درخشش وجود روشن شد، نور خدا در درخشش آن فانی می شود و افول می نماید و بعد از افول آن به وجود ایمان می آورد و می گوید من افول کنندگان را دوست ندارم و این مرتبه ایمانی برای مؤمنین خاصه است، ایشان اهل ایمان به ولایت و طبقه سوم در آیه شریفه اند.

آنگاه بعد از ایمان به وجود، تو را راهنمایی

می کنند، تا بیاندیشی بلکه آن خود عقل مطلق است، نه این که عقلی باشد که در عرض جهل قرار داشته باشد، این مرتبه حادث بوده و محدود به حد عقل است، و لذا محدثی دارد که او را محدود می کند و آن محدث اسمی ندارد و حدی او را احاطه نمی کند، این مرتبه عبد آن مرتبه می باشد و از آن نشأت گرفته و به آن ختم می گردد، پس درخشش وجود در نور و بهای آن فانی می گردد، و افول می نماید و به آن ایمان می آورد و می گوید من غروب کنندگان را دوست ندارم و این مرتبه یقین است که امام رضاعلیه السلام در پاسخ به زندیقی فرمود:

روایت در اصول کافی (۶۳۷) به اسنادش از امام رضاعلیه السلام موجود است: «قَالَ دَخَلَ رَجُلٌ مِنَ الزَّنَادِقَةِ عَلَى أَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ عِنْدَهُ جَمَاعَةٌ... فَقَالَ الرَّجُلُ فَإِذَا إِنَّهُ لَا شَيْءَ إِذَا لَمْ يَدْرِكْ بِحَاسِهِ مِنَ الْحَوَاسِّ فَقَالَ أَبُو الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَيْلَكَ لَمَّا عَجَزْتَ حَوَاسُّكَ عَنِ إِذْرَاكِهِ أَنْكَرْتَ رَبُّوبِيَّتَهُ وَ نَحِينُ إِذَا عَجَزْتَ حَوَاسُّنَا عَنِ إِذْرَاكِهِ أَيْقَنَّا أَنَّهُ رَبُّنَا بِخِلَافِ شَيْءٍ مِنْ الْأَشْيَاءِ... الْحَدِيثُ».

یعنی: «گفت: زندیقی خدمت امام رضاعلیه السلام رسیده، عده ای در حضور آن حضرت بودند و حدیث را به این جا رساند که گفت: آن مرد گفت: بنابراین او چیزی نیست، چه این که وی به حسی از حواس در نمی آید، حضرت علیه السلام فرمود: وای بر تو هنگامی که حواس از دریافت ولی ناتوان شدند، ربوبیت او را انکار کرده ای، در حالی که ما وقتی از دریافت حسی وی ناتوان شدیم یقین می کنیم که او پروردگار ماست، و برخلاف دیگر اشیاست... الحدیث».

و مرتبه مرگ که مولی ابو محمد حسن

عسگری علیه السلام در روایت ابن بابویه از آن حضرت علیه السلام روایت کرده است که گفت: «سئل الحسن بن علی بن محمد علیه السلام عن الموت ما هو فقال هو التصديق بما لا يكون» (۶۳۸) یعنی: «از امام حسن عسگری پرسیدند مرگ چیست؟ فرمود: تصدیق به چیزی که نمی باشد».

و به همین خاطر یقین را در قول حق تعالی: «وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَيْثُ يَأْتِيكَ الْيَقِينُ» (۶۳۹) یعنی: «پروردگارت را پرست تا یقین بیاید» به مرگ معنا کرده اند. (۶۴۰)

مرتبه عدم که امام رضا علیه السلام به آن در روایت کشی (۶۴۱) به اسنادش به علی بن یونس بن بهمن اشاره کرده همین است «قال قلت للرضاعليه السلام جعلت فداك إن أصحابنا قد اختلفوا فقال في أي شيء اختلفوا فيه احك لي من ذلك شيئاً قال فلم يحضرنى إلا ما قلت، جعلت فداك من ذلك ما اختلف فيه زراره و هشام بن الحكم، فقال زراره إن الهواء ليس بشيء و ليس بمخلوق، و قال هشام إن الهواء شيء و مخلوق، قال، فقال لي قل في هذا بقول هشام و لا تقل بقول زراره».

یعنی: «به امام رضا علیه السلام عرضه داشتم، فدایت شوم اصحاب ما اختلاف کرده اند، پرسید در چه چیزی اختلاف کرده اند من مضطرب شدم و هیچ چیز به خاطر من نرسید، مگر این که گفتم: فدایت شوم از اختلاف ایشان درباره اختلاف زراره و هشام بن حکم است؛ زراره گفت: «نفی» نیست. و مخلوق نمی باشد، هشام گفت: «نفی» مخلوق است. حضرت فرمود: در این مطلب قائل به قول هشام شو و به قول زراره قائل مشو».

در مرتبه خلت

و مرتبه خلت که رسول خدا در روایت وارده در تفسیر امام (۶۴۲) حسن عسگری علیه السلام از امام صادق علیه السلام از پدرانش علیه

السلام از امیرالمومنین علیه السلام بدان اشاره فرمود: «أنه اجتمع يوما عند رسول الله صلى الله عليه وآله أهل خمسة أديان اليهود والنصارى، و الدهريه، و الثنويه، و مشركوا العرب..... فسكتوا إلا رجلا واحدا منهم، فقال له يا محمد أولستم تقولون إن إبراهيم خليل الله قال قد قلنا ذلك. فقال فإذا قلت ذلك فلم منعتمونا من أن نقول إن عيسى ابن الله فقال رسول الله صلى الله عليه وآله إنهما لم يشتبها، لأن قولنا إن إبراهيم خليل الله، فإنما هو مشتق من الخله و فأما الخله فإنما معناها الفقر و الفاقة، فقد كان خليلا إلى ربه فقيرا، و إليه منقطعا، و عن غيره متعففا معرضا مستغنيا، و ذلك لما أريد قذفه في النار، فرمى به في المنجنيق فبعث الله تعالى جبرئيل عليه السلام و قال له أدرك عبدى. فجاءه فلقى في الهواء، فقال كلفنى ما بدا لك فقد بعثنى الله لنصرتك. فقال بل حسبى الله و نعم الوكيل، إني لا- أسأل غيره و لا- حاجه لى إلا إليه. فسماه خليله أى، فقيره و محتاجه، و المنقطع إليه عن سواه. و إذا جعل معنى ذلك من الخله و هو أنه قد تخلل به معانيه، و وقف على أسرار لم يقف عليها غيره كان معناه العالم به و بأموره، و لا- يوجب ذلك تشبيه الله بخلقه» آن حضرت فرمود: روزى اهل پنج دين از يهود و نصارى و دهريه و ثنويه و مشركان عرب در نزد رسول خدا صلى الله عليه وآله جمع شدند، بحث به اينجا كشيد كه همه ساكت شدند و يك مرد از بين ايشان گفت: اى محمد! آيا شما درباره ابراهيم او را خليل الله

نمی گوئید، بنابراین چرا ما را منع می کنید که ما به عیسی روح الله بگوییم.

رسول خداصلی الله علیه وآله فرمود: این دو سخن همانند هم نیستند، چه این که سخن ما درباره خلیل و دوست بودن ابراهیم است و خلیل یا مشتق از خَلَّت است و یا از خُلَّت. خلت به فتح به معنای فقر و فاقه است، چه این که ابراهیم خلیل پروردگارش بوده یعنی فقیر بوده و به تمام وجود ملتفت به پروردگار بوده و از دیگران اعراض نموده و بی نیاز، زیرا به هنگامی که خواسته او را به آتش بیفکنند، او را در منجنیق انداختند، خداوند جبرئیل را به سوی وی فرستاد و فرمود: بنده ام را دریاب، جبرئیل به نزد خلیل آمد و او را در هوا ملاقات کرد، به او گفت: هر چه می خواهی مرا دستور ده، چه این که خداوند مرا فرستاد تا تو را یاری کنم.

فرمود: خداوند مرا کافی است و خوب و کیلی است، من از غیر او چیزی نمی خواهم، من به جز او به احدی نیاز ندارم، به همین خاطر خداوند او را خلیل خویش نامید یعنی کسی که فقیر و محتاج و ملتفت به اوست و به دیگران توجه و نیازی ندارد، اکنون که معنای خلت معلوم گردید حضرت ابراهیم به معنای آن رسید و بر اسرار آن دست یافت، و هیچ کس دیگر بدان دست نیافت، پس معنای خلت دانای به خدا و امور خداست، این معنا باعث تشبیه خدا به خلقش نمی شود...» حدیث یاد شده طولانی است ما به اندازه نیازمان نقل کرده ایم.

خدای تعالی فرمود: «الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا» (۶۴۳) یعنی: «کسی که

مرگ و زندگی را آفرید تا شما را آزمایش کند که کدامین کس بهتر عمل می کند».

در این که مرگ را بر حیات مقدم داشته دلیل روشن بر این است که مراد از مرگ بیرون رفتن روح از بدن نیست، بلکه مرتبه فقر و عدم می باشد، و این مرتبه از ایمان، ایمان خاص الخاص اهل ولایت و طبقه چهارم در آیه از مرتبه احسان است.

و بعد از رسیدن به این مرتبه تو را راهنمایی می کند که این مرتبه فقر صرف است، بنابراین چگونه می تواند وجود را بیافریند و انشاء و احیاء زندگان و اماته مردگان نماید، در حالی که خود به دیگری ثابت و موجود است و قیوم و نگه دار وی از حد عدم، منزله و از عروض وجود بر آن برتر است. او از همه مراتب غایب و در هر منزلتی شاهد، موجودیت او به واسطه وجود، (عارض نیست) و در تصرف خود به نزول و صعود نیاز ندارد، نزدیک از او دور نیست و بعید به او نزدیک نیست، عالمی بدون علم و زنده ای بدون حیات است، پیوسته بوده است.

علم و قدرت و وجود و حیات و سمع و بصر عین ذات او هستند.

هنگامی که در او متحیر و سرگردان شدی و عالم عدم در او غوطه ور شد و بهای آن در سنای آن مضمحل گردید، به وجود و حقیقت خود دست پیدا کردی، حقیقتی که به انانیت تو محدود می باشد، و همان آیه الله کبری و مثل اعلی و اسم اعظم خداست در هر موجود مثل او موجود است و این مرتبه مرتبه حیرت است که اسم و رسمی ندارد، و وقتی سناء

این عالم آشکار شد، به آخرین مراتب امکان رسیدی، و هیچکس هر کس خواهد باشد نمی تواند از این مرحله بگذرد.

تأویلی از آیه ارائه ملکوت به ابراهیم(ع)

و به مراتب چهارگانه سخن حق تعالی اشاره دارد: «وَ كَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَ لِيُكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَأُنْ لِمَ يَهْدِينِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِعَةً قَالَ هَذَا أَعْزَبُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلذِّكْرِ فَطَرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ حَنِيفًا وَ مَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ» یعنی: «این گونه به ابراهیم ملکوت آسمانها و زمین را نشان دادیم تا از یقین کنندگان باشد، هنگامی که شب آمد ستاره ای دید، گفت: این پروردگار من است، و هنگامی که غروب کرد گفت: من غروب کنندگان را دوست ندارم، و هنگامی که دید ماه طلوع کرد گفت: این پروردگارم می باشد و هنگامی که دید غروب کرد گفت: اگر پروردگار من مرا هدایت نکند من از گمراهان خواهم بود هنگامی که دید خورشید طلوع کرد گفت: این پروردگار من است، چون که خورشید از آنها بزرگتر است هنگامی که غروب کرد گفت: ای قوم من از آنچه شرک می ورزید بیزارم من روی خود را به سوی کسی که آسمانها و زمین را آفرید نمودم در حالی که هرگز منحرف و از مشرکان نیستم».

این که خداوند فرمود: «فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ» یعنی: هنگامی که تاریکی بدنش غطای سرش گردید کوکبی را دید، یعنی ولایت نوریه خود را دید، توهم نمود

که این ولایت پروردگارش می باشد، عنایت الهی او را دریافت و آن حقیقت غروب کرد هنگامی که آن کوکب غروب کرد ماه را دید، یعنی مرتبه ولایت کلیه و وجود صرف را مشاهده نمود، و از آن به ماه و از مرتبه الله به کوکب تعبیر نمود، زیرا عالم وجود کلی نسبت به کوکب و نورانیت آن وسعت بیشتری داشت به همین لحاظ خیال کرد ولایت قمری پروردگارش می باشد، عنایت الهی دست او را گرفت و وجود او نیز افول کرد و عالم عدم که اولین ظهور حقیقت نبوت در عالم شهادت و عالم مفاتیح است ظهور نمود، و از این حقیقت به خورشید تعبیر کرد، زیرا شدت ظهورش مانع از ادراک است، چنان که نور خورشید مانع از دیدن خورشید است، در حالی که هیچ ابری مانع نمی باشد، هنگامی که عالم عدم نیز به عنایت الهی غروب کرد چه این که این مراتب در عالمشان حادثند و فانی می شوند ولی او باقی است، پس آنها حادث و مخلوق هستند و محدث و خالق می خواهند، لذا فرمود: «یا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ» یعنی: «از آنچه شما شرک می ورزیدید متنفرم». چه این که در خود حقیقتی یافتیم که بی نهایت است، این حقیقت قبل از وجود همه مراتب موجود بود و بعد از آنها نیز باقی است، با این که من مخلوق و حادث هستم، و آن حقیقت در عالم من شریک و ضد و ندی ندارد، بعد از ایجاد مراتب من، از بین می روند و او هر چه بخواهد انجام می دهد و هر چه اراده کند حکم می کند، پس چگونه درباره پدید آرنده و ایجاد

کننده و آفریننده و کسی که منزله از شباهت با من و اتصاف به صفت من هست می اندیشید، من از آنچه شرک می ورزید بیزارم.

و «من روی خود را به سوی او کردم» یعنی انانیت خویش را که بیان کردم به طرف خداوندی که آسمانها و زمین را هماهنگ آفرید نمودم و من از شرک ورزندگان نیستم، یعنی به خداوندی که مبدای عوالم علوی و سفلی در خودم می باشد روی می آورم، و این انانیت خود را متوجه پروردگار و محدث و خالق و آفریننده و کسی که ناصیه من در دست اوست می نمایم، و از هر چه فانی است دور می شوم و به سوی ازلی و ابدی می روم، و من از کسی که با خدا و دیگران را شریک قرار می دهد بیزارم.

هنگامی که ابراهیم ملکوت خداوند را دید و به مرتبه یقین و موت رسید، آنگاه مرگش نسبت به خدای تعالی را دید، چنان که خداوند از او حکایت نموده: «قُلْ إِنَّ صِيْلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ» (۶۴۴) در این هنگام خداوند به او افتخار امامت را عنایت فرمود و فرمود: «إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ».

در کافی (۶۴۵) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ اتَّخَذَ إِبْرَاهِيمَ عَبْدًا قَبْلَ أَنْ يَتَّخِذَهُ نَبِيًّا وَاتَّخَذَهُ نَبِيًّا قَبْلَ أَنْ يَتَّخِذَهُ رَسُولًا وَاتَّخَذَهُ رَسُولًا قَبْلَ أَنْ يَتَّخِذَهُ خَلِيلًا وَاتَّخَذَهُ خَلِيلًا قَبْلَ أَنْ يَتَّخِذَهُ إِمَامًا فَلَمَّا جَمَعَ لَهُ هَذِهِ الْأَشْيَاءَ وَقَبَضَ يَدَهُ قَالَ لَهُ يَا إِبْرَاهِيمُ إِنِّي

جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا» یعنی: «خدای تبارک و تعالی ابراهیم را قبل از این که رسول بگیرد او را نبی گرفت، و خداوند قبل از این که ابراهیم را خلیل بگیرد او را پیامبر گرفت، و قبل از این که خداوند ابراهیم را امام بنماید، او را خلیل گرفت، هنگامی که همه اشیاء برای او جمع شد فرمود: إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا...الحديث.

و در عیون(۶۴۶) از امام رضا علیه السلام در حدیثی طولانی نقل شده است که: «إِنَّ الْإِمَامَةَ خَصَّ اللَّهُ بِهَا إِبْرَاهِيمَ الْخَلِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامَ بَعْدَ النَّبِيِّ وَالْخَلَّةَ مَرْتَبَةً ثَلَاثَةً وَفَضِيلَةً شَرَفَهُ بِهَا وَأَشَادَ بِهَا ذِكْرَهُ فَقَالَ عَزَّ وَجَلَّ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا» یعنی: «خداوند امامت را بعد از نبوت و خلت ویژه ابراهیم خلیل قرار داد، لذا امامت مرتبه سوم آن حضرت است و خداوند او را به امامت مشرف ساخت» و آیه شریفه «إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا» به آن اشاره کرده است.

و در کافی(۶۴۷) همانند این از آن حضرت روایت شده است.

دلیل بر تأویل آیه به مطالب فوق روایت قمی است، گفت: «سئل أبو عبد الله عن قول إبراهيم هذا رَبِّي أشرك في قوله هذا رَبِّي فقال لا من قال هذا اليوم فهو مشرك، و لم يكن من إبراهيم شرك و إنما كان في طلب ربه و هو من غيره شرك» یعنی: «از امام صادق علیه السلام از سخن ابراهیم که فرمود «هذا رَبِّي» پرسیدند، آیا در این گفته مشرک شد. فرمود: هر کس امروز چنین بگوید مشرک است، و از ابراهیم شرکی روی نداده است، چه این که ابراهیم در جستجوی پروردگارش بوده، ولی اگر دیگری چنین بگوید مشرک است. عیاشی(۶۴۸) نظیر آن

را روایت کرده و این را اضافه کرده است که: «به علت این که ابراهیم جویای پروردگارش بوده ولی به کفر نرسیده بود، لذا هر کس چنین تفکری نماید منزلتی همانند ابراهیم دارد».

پس مرتبه اسم الله مرتبه عبودیت و مرتبه نبوت مرتبه وجود است و مرتبه رسالت رساندن و تبلیغ دریافت هایش به مردم است، پس این مرتبه ظاهر نبوت بوده و مرتبه دیگری به شمار نمی رود. و مرتبه عدم مرتبه خلت است و امامت مرتبه ای است که به عالم حیرت می رساند، و در آنجا به حقیقت و انانیت خویش دست پیدا کند که منتهای سیر مردم است. به همین خاطر حبرئیل حامل منصب نبوت و رساننده احکام رسالت و عزرائیل حامل منصب خلت می باشد، ولی خداوند برای منصب امامت حاملی قرار نداده، و فرمود: «إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا» و در فقره «مهبط الوحی» تفاوت بین این مراتب و روایات آنها بیان شد.

اکنون که مطالب فوق بیان شد، روشن شد که ایشان ائمه علیه السلام هستند و دعاه به خدا و رهبران هدایت هستند، چه اینک هدایت از اسم الله نشأت گرفته و اسم الله سر ایشان است و بعد از طی درجات با آن به مرتبه احسان و حقیقت می توان رسید.

وَالسَّادَةُ الْوَالِيَةُ

در مجمع فرمود: «ساد یسود سیاده، و اسم سودد و به معنای مجد و شرف است، به مرد سید و به زن سیده گفته می شود» و گفت: «سید به معنای رئیس که در قوم بزرگ است و در فامیل فرمان برده می شود گرچه هاشمی و یا علوی نباشد، و نیز سید به معنای کسی است که در خیر از دیگران پیشی می گیرد و نیز سید به معنای

مالک است، و بر رب و شریف و فاضل و کریم و حلیم و کسی که اذیت های قوم خود را تحمل می کند و بر زوح و مقدم اطلاق می شود.

گوییم: ظاهر این است که حقیقت سیادت به معنای مجد و شرف است و دیگر معانی از لوازم آن می باشد، و مجد عبارت از علو است که کنه آن درک نمی شود، و تفاوت بین مجد و شرف این است که مجد به لحاظ ذات و شرف به لحاظ ملکات و صفات می باشد، و به خواست خدا در «و مجدتم کرمه» شاهد آن را می آوریم، و لذا رسول خدا مجد ذاتی و شرافت صفاتی و ملکاتی را در جمله سید در لفظ «أَنَا سَيِّدٌ وُلْدِ آدَمَ وَ لَا فَخْرَ» (۶۴۹) جمع کرده است.

ولاه جمع والی است و ولی به معنای اولی به تصرف در مواردی که بر آن ولایت دارد می باشد.

و دانستید که ایشان به همه آن معانی سادات خلقند و والیان ایشان می باشند چه این که خداوند فرمود: «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا» (۶۵۰) و نیز سخن خدای تعالی: «النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ...» (۶۵۱) و نیز رسول خدا فرمود: «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا عَلَيَّ مَوْلَاهُ» (۶۵۲) و نیز دیگر اخبار بر مطلب بالا دلالت دارد.

وَ الذَّادَةُ الْحَمَاهُ

«ذود» به معنای مطلق طرد و منع نیست، چنان که ظاهر کلمات بسیاری چنین است، و بلکه «ذود» به معنای منع از اختلاط است، چنان که خدای تعالی در قصه موسی فرمود: «وَجَدَ مِنْ دُونِهِمْ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ» (۶۵۳) یعنی: «حضرت موسی غیر از چوپانان دو زن را دید که گوسفندان را حراست می کردند» چه این که این دو زن گوسفندان خود را از اختلاط با گوسفندان

دیگر حفظ می کردند، تا از آب باز گردند.

و «حماه» جمع «حامی» از «حمی الطیب المریض ما یضره» یعنی: «طیب مریض را از غذاهای زیان آور بازداشت» پس امامان «ذاده» هستند یعنی ایشان به اعتبار این که شیعیان را جمع می کنند و از اختلاط با پیروان مخالفان باز میدارند «ذاده» ایشان می باشند، و «حماه» به اعتبار این است که ایشان از کارهای زشت و ملکات بد و عقاید هلاک کنند شیعیان را باز می دارند.

وَأَهْلِ الذِّكْرِ

قبلاً بیان شد که «ذکر» نام قرآن و نام پیامبر صلی الله علیه و آله است چه این که خداوند فرمود: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ نَزَّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ» (۶۵۴)؛ ای کسی که بر تو قرآن (ذکر) نازل شده تو دیوانه ای». و فرمود: «أَلْقَى الذِّكْرَ عَلَيْهِ مِنْ بَيْنِنَا يَلْهُو كَذَابٌ أَشْرٌ» (۶۵۵)؛ آیا بر او از بین ما قرآن نازل شده بلکه او دروغگویی خوشگذران است».

و فرمود: «فَسئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ» (۶۵۶)؛ اگر نمی دانید از اهل ذکر پرسید».

و در کافی (۶۵۷) و تفسیر عیاشی (۶۵۸) اخبار فراوانی رسول خدا را به ذکر نام بردند، و اهل بیت او را «اهل ذکر» گفتند که ایشان مورد پرسش قرار می گیرند.

و در عیون از امام رضا علیه السلام روایت شده (۶۵۹) که گفت: «خداوند فرمود: «قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا» رَسُولًا يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ» (۶۶۰) فالذکر رسول الله صلی الله علیه و آله و نحن اهله؛ خداوند به سوی شما ذکر را پیامبر قرار داد، او آیات خدا را بر شما می خواند» پس ذکر رسول خدا و ما اهل آن حضرت یعنی اهل ذکر هستیم.

و در بصائر (۶۶۱) از امام باقر علیه السلام و در کافی (۶۶۲) از امام صادق علیه السلام روایت شده که: ذکر

القرآن و اهل ذکر آل محمد هستند، و در کافی به اضافه این آمده است که «امر الله بسؤال الجاهل؛ خداوند به مردم فرمان داد که از ایشان پرسند، و به ایشان دستور داده نشد که از جاهلان پرسند».

و نیز دیگر اخبار بر این مطلب دلالت دارد.

از همین مطلب فهمیده می شود که حقیقت قرآن و حقیقت رسول صلی الله علیه و آله یکی است، چنان که در ابتدای کتاب در بیان حقیقت نبوت و نیز «حمله کتاب الله» بیان شد.

وَأُولَى الْأَمْرِ

امر در مقابل خلق قرار دارد، چنان که در دعاها آمده است: «لَكَ الْخَلْقُ وَالْأَمْر».

می دانید که حقیقت امر اسم الله است که مبدای همه اسماء حسنی است که شامل همه عوالم وجود است، چه این که عوالم وجود یا صور فردی اسم الله هستند و یا صور ترکیبی، آن و نیز مراد از ملکوت مورد اشاره آیه شریفه: «بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ» (۶۶۳) همین است، و همین سر آل محمد صلی الله علیه و آله می باشد، پس ایشان در باطن و سر اولوالامرند و در پی آن در عالم ظاهر و علانیه نیز زمام امور به دست ایشان می باشد، چه این که دیگران قابلیت ولایت امر را ندارند، زیرا باید ولی احاطه بر همه احتیاجات رعیت داشته باشد، تا دعوای او را حل و فصل نماید و مردم را هدایت کند و متکفل دعوت و عبادت و سیاست و غیر آن گردد.

و هیچ کس نمی تواند چنین سعه ای داشته باشد مگر این که خداوند چگونگی همه خلایق را در سیطره او درآورد، ایشان آل محمدند.

وَبَقِيهِ اللَّهُ

بقیه الله به معنای کسی است که قبل از همه و بعد از همه موجود است، و آن انوار آل محمد صلی الله علیه و آله می باشد، این انوار قبل از اشیاء آفریده شده و بعد از فناى همه موجود است این مربوط به عالم اکبر بود.

و بقیه الله نسبت به عالم اصغر آن حقیقتی است که در هر موجودی به ودیعت نهاده شده، و هر کدام از آن ودیعه ها از مصادیق اسم الله هستند، اسم الله مصدر موجودات است و همه شئون و مراتب آنها به آن برمی گردد، در

این دعا به «بکم فتح الله و بکم یختم» بدان اشاره دارد، چنان که آیه شریفه: «بِقِيَةِ اللَّهِ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ.»

و در کافی (۶۶۴) از امام باقر علیه السلام روایت شده که: «فَصَيَّعَدَ جَبَلًا لِيَشْرِفَ عَلَيْهِمْ فَقَالَ بِأَعْلَى صَوْتِهِ يَا أَهْلَ الْمَدِينَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا أَنَا بِقِيَةِ اللَّهِ يَقُولُ اللَّهُ بِقِيَةِ اللَّهِ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ وَ مَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ قَالَ وَ كَانَ فِيهِمْ شَيْخٌ كَبِيرٌ فَأَتَاهُمْ فَقَالَ لَهُمْ يَا قَوْمِ هَذِهِ وَ اللَّهِ دَعْوَةُ شُعَيْبِ النَّبِيِّ وَ اللَّهِ لَئِنْ لَمْ تُخْرَجُوا إِلَى هَذَا الرَّجُلِ بِالْأَسْوَأِ لَتَوْخَذَنَّ مِنْ فَوْقِكُمْ وَ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ؛» آن حضرت بر کوهی مشرف بر شهر مدین بالا رفت، چه این که اهل مدین در شهر را بسته بودند، آن حضرت اهل شهر را مورد خطاب قرار داد و فرمود: ای شهری که اهلش ستمگرند، من بقیه الله هستم، خداوند می فرماید: «بِقِيَةِ اللَّهِ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ وَ مَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ» (۶۶۵) فرمود: در بین ایشان مردی سالخورده بود، به نزد مردم شهر آمد و گفت: ای قوم به خدا سوگند این نفرین شعیب است، به خدا سوگند اگر به سوی این مرد نروید و او را در شهر وارد نکنید از بالا و پایین عذاب بر شما نازل شود...الحديث».

و در اکمال (۶۶۶) از آن حضرت روایت شده که فرمود: «اولین آیه ای که حضرت قائم به هنگام قیام می خواند آیه: «بِقِيَةِ اللَّهِ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» آنگاه می فرماید: «أنا بقیه الله فی أرضه و خلیفته و حجتہ علیکم فلا یسلم علیہ مسلم إلا قال السلام علیک یا بقیه الله فی أرضه» یعنی: «من بقیه الله و حجت و

خلیفه خدا بر شما هستم، هر مسلمانی که به او سلام می کند می گوید: درود بر تو ای بقیه الله بر روی زمین.

وَ خَيْرَتِهِ

وَ خَيْرَتِهِ

بدانکه خداوند به هیچ چیزی نیازی ندارد لذا در ازل و ابد قدرت و علم و وجود و دیگر صفات عین ذات او هستند، یعنی ذات او نیازی به علم و قدرت و ذات ندارد.

چنان که مولی امیرالمومنین علیه السلام در چند خطبه از آن سخن به میان آورده است: از جمله خطبه وسیله (۶۶۷) است: «عَلِمَهَا لَا بَادَاهِ لَا يَكُونُ الْعِلْمُ إِلَّا بِهَا وَ لَيْسَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ مَعْلُومِهِ عِلْمٌ غَيْرِهِ» یعنی: «و آنها را بدون آلتی که علم جز از آن راه ممکن نباشد می داند، بین او و معلومش علم دیگری واسطه نیست» چنین نیست که به علم دیگری معلوم را بدانند، پس در مرتبه ذات، صفت واسم و وجوب و امکان وجود ندارد.

چنان که در اصول کافی (۶۶۸) به حدیثی که اسناد آن قطع شده از امام صادق علیه السلام روایت شد که: «قَالَ رَجُلٌ عِنْدَهُ اللَّهُ أَكْبَرُ فَقَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ مِنْ أَي شَيْءٍ فَقَالَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَدَّثْتَهُ فَقَالَ الرَّجُلُ كَيْفَ أَقُولُ قَالَ قُلْ اللَّهُ أَكْبَرُ مِنْ أَنْ يَوْصَفَ» مردی به نزد آن حضرت «الله اکبر» گفت، فرمود: خدا بزرگتر از چه چیز است؟ آن مرد پاسخ داد از همه اشیاء، امام صادق فرمود: پس او را محدود کردی!

آن مرد پرسید: پس چه بگویم؟

فرمود: بگو الله اکبر من ان یوصف، خدا از این که وصف گردد بزرگتر است.

و در همان کتاب (۶۶۹) به اسنادش به جمیع بن عمیر روایت شده که گفت: آن حضرت پرسید: «أَي شَيْءٍ اللَّهُ أَكْبَرُ؟ فَقُلْتُ اللَّهُ

أَكْبَرُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ فَقَالَ وَكَانَ ثُمَّ شَيْءٌ فَيَكُونُ أَكْبَرَ مِنْهُ فَقُلْتُ وَ مَا هُوَ قَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ مِنْ أَنْ يُوصَفَ».

یعنی: «الله اکبر از چه چیزی بزرگتر است؟»

پاسخ دادم: الله از همه چیز بزرگتر است.

فرمود: پس چیزی وجود دارد که الله از آن بزرگتر است.

پاسخ دادم: پس چگونه؟

فرمود: خدا بزرگتر از آن است که به وصف درآید.

در این که اسماء شامل اسماء حسنی و اسماء غیر حسنی می شود

پس در مرتبه ذات صفت ثبوتی و یا سلبی وجود ندارد، اما در عالم صفات یعنی عالم ظهور چیزهایی که ذات در مرحله ذات از آنها بی نیاز بود، یعنی ذات در مرحله ذات از علم و قدرت و وجود و حیات و غیره بی نیاز بود، پس مظاهر آنها باید کامل باشد، بنابراین نادانی و ناتوانی و بطلان و مرگ و کوری و غیر آن که از صفات مخلوقات است در آنجا راه ندارد، و لیکن آن صفات باید عام باشند، یعنی علم همانطور که محیط به اشیاء نیکوست باید محیط به زشتی ها هم باشد و قدرت همانطور که بر روی خیرات کشیده شده باید شامل شرور هم شود، چنان که دیگر صفات هم باید این گونه باشد، یعنی باید همه صفات عمومیت و شمول داشته باشند، چه این که صفات بر همه مراتب و شؤون و اصناف متضاده و متخالفه موجودات و متعلقات احاطه دارد، و الا لازم می آید که صفات محدود باشند و آن مستلزم تعدد خدایان است، به طور بدیهی این مطلب باطل است. اکنون که چنین شد باید در مرتبه اسماء هر صفتی که مشتمل بر مراتب و شؤون متضاد باشد، باید اسمایی به همان اندازه داشته باشد، چه این که به

عنوان مثال نور نمی تواند علت ظلمت باشد، و اثر وجود نمی تواند عدم باشد، و خیر نمی تواند مولد شر باشد و هدایت نمی تواند باعث گمراهی گردد، و برعکس، و از همین جا اسم مضل در عرض هادی نشأت می گیرد و شیطان در عرض الله و ظلمت در عرض نور قرار می گیرد.

و خلاصه اسماء غیر حسنی در عرض اسماء حسنی و عروه الوثقی در عرض عروه غیر وثقی و امثال علیا در عرض غیر علیا واقع می گردند.

بنابراین گرچه سلب اسماء غیر حسنی از ذات امکان ندارد، چه این که باعث محدودیت صفات می شود، و نتیجه آن محدودیت تهدید ذات است لکن نمی توان خداوند رب الارباب را به آن اسماء وصف نمود، مگر این که خداوند اجازه دهد، و خداوند بسیار برتر از آن است که ستمگران می گویند.

در توفیقیت اسماء

و در اصول کافی (۶۷۰) روایتی در این باره آمد و کلینی باب برای آن باز نموده است از جمله روایات آن به اسنادش به محمد بن حکیم است، وی گفت: «قَالَ كَتَبَ أَبُو الْحَسَنِ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَى أَبِي أَنْ اللَّهَ أَعْلَى وَ أَجَلُّ وَ أَعْظَمُ مِنْ أَنْ يَبْلُغَ كُنْهَ صِفَتِهِ فَصِفْهُ بِمَا وَصَفَ بِهِ نَفْسَهُ وَ كُفُّوا عَمَّا سَوَى ذَلِكَ» یعنی: «ابوالحسن موسی بن جعفر علیه السلام به پدرم نوشت: خداوند برتر و رفیع تر و بزرگ تر از این است که کسی به کنه صفتش برسد، پس او را به صفاتی بستایید که خود آنها را برای وصف خود آورد، و از غیر آن دست باز دارید».

و از جمله روایت مفضل است (۶۷۱)، گفت: «قَالَ سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ شَيْءٍ مِنَ الصِّفَةِ فَقَالَ لَا تَجَاوِزْ مَا فِي

الْقُرْآنِ» یعنی: «از امام ابوالحسن موسی بن جعفر درباره صفت پرسیدم؟

فرمود: از آنچه در قرآن آمده بیرون نروید».

اخباری (۶۷۲) که در آن باب روایت کرده گرچه بیشتر آنها در نفی صورت و جسم و محدودیت است، لکن اگر اندکی تامل کنید آنها را شامل همه صفات می یابید، یعنی همه صفاتی را که با آوردن آنها برای خدا باعث شود که شایسته جلالت و کرامت وجه خدا نباشد شامل می شود، اگرچه آن صفات را از خدا نتوان نفی کرد، بنابراین باید خداوند را بزرگ داشت، و مثال را درباره سلاطین و شاهان آورد که زوال پذیرند، لذا گویم: از کمال انسان قوت شهوت اوست، و آیا می توانید به شاه در جمع مردم بگویید: ای کسی که دیشب با فلان زنت ده بار نزدیکی کردی و یا بگوید ای متغوط در حالی که شاه به هر دو صفت موصوف است و اگر این دو صفت نبودند می باید شاه در صفت اول ناکامل و در صفت دوم مریض باشد، و لذا خدای تعالی فرمود: «قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيَا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى» (۶۷۳) یعنی: «بگو: خدا را بخوانید و یا رحمن را بخوانید، هر یک را بخوانید خداوند دارای اسماء حسنی است».

اکنون که مطالب فوق را فهمیدید آل محمد اسماء خدا هستند که در سرّ و علانیه ای اختیار شده اند، چه این که ایشان اسماء حسنی خدا هستند که خداوند ایشان را برای خود برگزید و بندگانش را امر کرده که ایشان را در سرّ و علانیه به آن اسماء بخوانند چنان که فرمود: «وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا

كَانُوا يَعْمَلُونَ» (۶۷۴) یعنی: «خداوند را اسماء حسنی است، خداوند را با آن اسماء بخوانید و کسانی را که در اسماء خدا از راه بیرون می روند رها کنید، ایشان بر آنچه کرده اند عقاب می شوند».

عیاشی (۶۷۵) از امام رضا روایت کردند که گفت: «إِذَا نَزَلَتْ بِكُمْ شَيْءٌ فَاسْتَعِينُوا بِمَا عَلَى اللَّهِ وَهُوَ قَوْلُ اللَّهِ وَ لِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا» قال أبو عبد الله نحن و الله الأسماء الحسنی الذی لا یقبل من أحد إلا بمعرفتنا قال فادعوه بها».

یعنی: «هنگامی که شدتی به شما روی آورده ما را واسطه قرار داده و از خدا کمک بخواهید، چه این که خداوند فرمود: «خداوند را اسماء حسنی است خدا را با آن اسماء بخوانید، فرمود: امام صادق فرمود: به خدا سوگند ما اسماء حسنی هستیم که خداوند جز به معرفت ما از کسی نمی پذیرد، فرمود: پس او را به اسماء حسنی بخوانید».

اما در سیر همان است که در شرح «ابواب الایمان» و «الدعوه الحسنی» بیان کردیم، و در علانیه با روی آوردن به خدا و مردن در دست ایشان و دوستی و شفیع قرار دادن ایشان، چنان که خداوند: قسم به جان خورده که اگر سائلی ایشان را واسطه قرار دهد او را رد نکند و آرزومندی را ناامید نکند».

چنان که در تفسیر امام ابو محمد حسن عسگری علیه السلام (۶۷۶) روایت شد که فرمود: علی بن حسین فرمود: پدرم از رسول خدا حدیث کرد که آن حضرت فرمود: «یا عباد الله إن آدم لما رأى النور ساطعا من صلبه.... فرأى أشباحنا. فقال يا رب ما هذه الأشباح قال الله تعالى يا آدم هذه أشباح أفضل خلقتى و برياتی

هذا محمد و أنا المحمود الحميد في أفعالي، شققت له اسما من اسمي. و هذا علي، و أنا العلي العظيم، شققت له اسما من اسمي. و هذه فاطمه و أنا فاطر السماوات و الأرض، فاطم أعدائي عن رحمتي يوم فصل قضائي، و فاطم أوليائي عما يعرهم و يسيئهم فشققت لها اسما من اسمي. و هذان الحسن و الحسين و أنا المحسن [و]المجمل شققت اسميهما من اسمي هؤلاء خيار خليقتي و كرام بريتي، بهم آخذ، و بهم أعطى، و بهم أعاقب، و بهم أثيب، فتوسل إلي بهم. يا آدم، و إذا دهتك داهيه، فاجعلهم إلى شفعاءك، فإني آليت على نفسي قسما حقا [أن لا أخيب بهم آملا، و لا أرد بهم سائلا. فلذلك حين زلت منه الخطيئة، دعا الله عز و جل بهم فتاب عليه و غفر له] هنگامی که آدم نوری را دید از صلب او می درخشد... تا این که حدیث را به اینچا رساند که: پس اشباح ما را دید، و پرسید: پروردگارم! این اشباح چیستند؟ خداوند فرمود: ای آدم! این اشباح برترین مخلوقات منند، این محمد و من حمید و محمود در کارها هستم، برای او اسمی از اسم خود مشتق کردم و این علی و من علی عظیم هستم، اسمی را برای او از اسم خویش مشتق نمودم و این فاطمه و من فاطر آسمانها و زمین هستم، دشمنانم را از رحمت خود در روز قضاوت می بزم و دوستانم از آنچه بر ایشان طاری می شود و باعث عیب در آنها می شود جدا می کند به همین خاطر از اسم خود برای او اسمی مشتق کردم و این حسن و او

حسین است و من محسن مجمل هستم، اسمی برای ایشان از اسم خود مشتق نمودم ایشان بهترین مخلوقاتم و گرامی ترین انسانها هستند و به ایشان می گیریم و به ایشان می دهیم و به ایشان عقاب می کنم و به ایشان ثواب می دهم، ای آدم ایشان را وسیله ای نزد من قرار ده و هنگامی که مشکلی پیش آمده ایشان را به نزد من شفیع نما من بر خودم سوگندی به حق خوردم که به واسطه ایشان آرزومندی را ناکام نگذارم و خواهنده ای را به واسطه ایشان رد نکنم؛ به همین خاطر که به گناه افتاد خدای عزوجل را به ایشان خوانده، خداوند توبه او را پذیرفت و بخشید».

علت این که آنها را برای خویش برگزید و دیگر اسماء را انتخاب نمود این است که ایشان آیات تامه و امثال علیا و اسماء کبری هستند که از همه جمال و جلال او حکایت می کنند، چنان که در شرح «و عتره خیره رب العالمین» بیان شد.

و حِزْبِهِ

حزب به معنای لشکر و همراهان مرد است که بر فکر و نظر او هستند، و قبلا بیان کردیم که ایشان در مقام محبت خدا به درجه ای رسیدند که غیر او را نمی بینند لذا خداوند گوش و چشم ایشان است.

چنان که در اصول کافی (۶۷۷) به اسنادش به حماد بن بشیر روایت شد که گفت: از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: رسول خدا فرمود: خداوند فرمود: «مَنْ أَهْيَانَ لِي وَ لِيَا فَقَدْ أَرْصِدَ لِمَحَارَبَتِي وَ مَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدٌ بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُ عَلَيْهِ وَ إِنَّهُ لَيَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّافِلَةِ حَتَّىٰ أَحْبَبُهُ فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمِعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ وَ بَصَرَهُ الَّذِي يَبْصُرُ بِهِ

وَلِسَانَهُ الَّذِي يَنْطِقُ بِهِ وَ يَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا إِنَّ دَعَانِي أُجِبْتُهُ وَإِنْ سَأَلْنِي أُعْطَيْتُهُ».

یعنی: «هر کس ولی مرا خوار کند پرچم جنگ با من را بالا برده، هیچ چیزی را بنده ام محبوب تر از واجب وسیله تقرب قرار نداده، بنده هم نافله ای را برای نزدیکی به من می آورد تا این که من دوستش می دارم، وقتی دوستش بدارم گوش او می شوم که با آن می شنود، و چشمش می گردم که با آن می بیند، و زبانش می شوم که با آن سخن می گوید و دستش می شوم که با آن می گیرد، اگر مرا بخواند او را پاسخ می دهم و اگر از من چیزی بخواهد به او می دهم...».

و امامان در گفتار از او پیشی نمی گیرند و به فرمان وی کار می کنند، بنابراین ایشان مطلقاً حزب خدا هستند.

وَعَيْبِهِ عِلْمِهِ

«عیبه» به فتح زنبیل پوستی و غیر آن است، و چیزی که در آن لباس گذارند و اگر بر کسی «عیبه» اطلاق شود یعنی جایگاه سر.

و فقره «و خزان العلم» مباحثی گذشت که ما را از بحث در اینجا بی نیاز می کند.

و حُجَّتِهِ

مراد از این که ائمه علیه السلام حجج الهی اند قبلاً بیان شد، پس مراد در این جا این است که ایشان حجت هایی بندگان بر خدا هستند، یعنی خدای تعالی از بندگان چیزی بیش از این که حجج او آورده اند نمی خواهد، بنابراین بندگان را جز به آنچه ایشان رسانند مؤاخذه نمی کنند و گرنه بندگان می توانند بگویند: «چرا برای ما پیامبری نفرستادی تا قبل از این زمان که ذلیل و خوار شده ایم از وی پیروی نماییم». (۶۷۸)

و صِرَاطِهِ

صراط چیست؟

اشاره به آیه شریفه: «وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ» (۶۷۹)؛ این صراط مستقیم من است از آن پیروی کنید» در اخبار متواتر روایت شده که ائمه علیه السلام صراط مستقیم هستند.

در بحار الانوار (۶۸۰) از معانی الاخبار (۶۸۱) به اسنادش به مفضل بن عمر روایت شده که: «قال سألت أبا عبد الله عليه السلام عن الصراط فقال هو الطريق إلى معرفة الله عز وجل و هما صراطان صراط في الدنيا و صراط في الآخرة فأما الصراط الذي في الدنيا فهو الإمام المفروض الطاعة من عرفه في الدنيا و اقتدى بهداه مر على الصراط الذي هو جسر جهنم في الآخرة و من لم يعرفه في الدنيا زلت قدمه عن الصراط في الآخرة فتردى في نار جهنم».

یعنی: «از امام صادق در باره صراط پرسیدم، فرمود: صراط به معنای راه به معرفت خدای عزوجل است، صراط دو نوع است: صراط در دنیا، صراط در آخرت، صراط دنیا امامی است که طاعت او واجب و لازم است، هر کس در دنیا او را شناخت و

هدایت او را پذیرفت او را بر صراطی که پل بر جهنم در آخرت است عبور دهد، و هر کس در دنیا او را

شناخت در آخرت گامش می لغزد و در آتش دوزخ می افتد». این صراط در ظاهر بود.

اما صراط در باطن نور اسم خداست که در هر نفسی از سرّ آل محمد که قوام همه خیرات است به ودیعت نهاده شده است.

در تفسیر فرات بن ابراهیم علیه السلام از عبید بن کثیر با حدیث متصل از ابوهریره نقل کرده است که: «رسول خدا فرمود: اتانی جبرئیل فقال أشرک یا محمد بما تجوز علی الصراط قال قلت بلی قال تجوز بنور اللّٰه و یجوز علی بنورک و نورک من نور اللّٰه و تجوز أمتک بنور علی و نور علی من نورک و مَنْ لَمْ یَجْعَلِ اللّٰهُ لَهُ مَعَ عَلِيٍّ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ» یعنی: «جبرئیل به نزد من آمد و گفت: ای محمد تو را بشارت می دهم که با چند چیز از صراط عبور کنی فرمود: به جبرئیل پاسخ دادم، بگو! جبرئیل گفت: تو به نور خدا عبور می کنی و علی به نور تو و نور تو از نور خداست و امت تو به نور علی عبور می نمایند و نور علی از نور توست، و هر کس را خداوند نور نداد نوری ندارد».

در عقائد صدوق (۶۸۲) آمده است: «و قال النبی صلی الله علیه و آله وسلم لعلی یا علی إذا کان یوم القیامه أقعد أنا و أنت و جبرئیل علی الصراط فلا یجوز علی الصراط إلا من کانت معه براءه بولایتک» یعنی: «پیامبر به علی فرمود: ای علی! به هنگامی که روز قیامت شود من و تو و جبرئیل بر صراط می نشینیم هیچ کس از صراط عبور نمی کند مگر این که جواز ولایت تو را دارد».

و نیز اخبار دیگری در این زمینه

وجود دارد.

وَنُورِهِ

نور اشاره به آیه نور دارد: «اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ... يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ... مَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ» (۶۸۳)

و نیز اشاره به آیه زیر دارد: «وَفَأْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أَنْزَلْنَا» (۶۸۴)

و آیه: «وَ اتَّبِعُوا النُّورَ الَّذِي أَنْزَلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» (۶۸۵) یعنی: «از نوری که با او نازل شده پیروی نمایید، ایشان رستگارانند».

و آیه: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ» (۶۸۶) یعنی: «ای کسانی که ایمان آورده اید از خداوند پروا کنید و به رسولش ایمان آوردید خداوند از رحمت خود دو بهره یه شما می دهد و به شما نوری می دهد که با آن حرکت کنید».

و فرمود: «يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ...» (۶۸۷) یعنی: «نور ایشان در پیش رو و سمت راست حرکت می کند».

و فرمود: «يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُنِيرٌ نُورِهِ...» (۶۸۸) یعنی: «می خواهند نور خدا را با دهانهای خود خاموش نمایند، ولی خداوند نور خود را کامل خواهد کرد».

چه این که نور در همه این آیات به امام علیه السلام تفسیر شده است، چنان که در اصول کافی (۶۸۹) برای آن بابی باز شده است.

و از روایات آن باب به اسنادش به ابو خالد کابلی: «قَالَ سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أَنْزَلْنَا فَقَالَ يَا أَبَا خَالِدٍ النُّورُ وَاللَّهُ الْأَيْمَةُ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهُمْ وَاللَّهُ نُورُ اللَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ وَهُمْ وَاللَّهُ نُورُ اللَّهِ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ

يَا أَبَا خَالِدٍ لَنُورُ الْإِمَامِ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ أَنْوَرُ مِنَ الشَّمْسِ الْمُضِيئَةِ بِالنَّهَارِ وَهُمْ وَاللَّهُ يَنْوِّرُونَ قُلُوبَ الْمُؤْمِنِينَ وَ يَحْجُبُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ نُورَهُمْ عَمَّنْ يَشَاءُ فَتُظْلَمُ قُلُوبُهُمْ وَاللَّهُ يَا أَبَا خَالِدٍ لَا يَحِبُّنَا عَبْدٌ وَ يَتَوَلَّانَا حَتَّى يَطَهَّرَ اللَّهُ قَلْبَهُ وَ لَا يَطَهِّرُ اللَّهُ قَلْبَ عَبْدٍ حَتَّى يَسَلِّمَ لَنَا وَ يَكُونَ سَلْمًا لَنَا فَإِذَا كَانَ سَلْمًا لَنَا سَلَّمَهُ اللَّهُ مِنْ شَدِيدِ الْحِسَابِ وَ آمَنَهُ مِنْ فِرَاعِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ الْأَكْبَرِ».

یعنی: «از امام باقر از آیه: «وَ فَاْمُنُوْا بِاللّٰهِ وَ رَسُوْلِهِ وَ النُّوْرِ الَّذِيْ اَنْزَلْنَا» پرسیدم، فرمود: ای ابا خالد به خدا قسم نور ائمه از آل محمد تا روز قیامت هستند، به خدا سوگند ایشان نوری هستند که نازل شده اند، و ایشان نور در آسمانها و در زمین هستند، به خدا سوگند ای ابا خالد نور امام در دلهای مؤمنین از خورشید روشن کننده در نهار روشنتر است، ایشان دلهای مؤمنین را پر نور می کنند و خداوند نور ایشان را از هر کس بخواهد حاجب می شود ولذا دلهای ایشان تاریک می گردد.

به خدا سوگند ای ابا خالد بنده ای ما را دوست نمی دارد و ما را ولی قرار نداده مگر این که خداوند دلش را پاک می کند، خداوند دل بنده ای را پاک نمی کند مگر این که آن بنده تسلیم ما می شود و هر گاه تسلیم ما شد خداوند او را از حساب سخت و شدید حفظ می کند و از وحشت های روز قیامت ایمن می نماید».

و در شرح «مصباح الدجی» اخباری در این باب بیان شد.

از آن باب و ابواب دیگر اخباری وجود دارد که دلالت می نماید که مراد از نور امام است و آنچه

در دل‌های مؤمنین است سرّ آل محمد از مرتبه اسم الله است که مطلقاً در مرتبه عالم شهادت ظاهر است؛ و دیگر اسماء حسنی را ظاهر می‌سازد و به همین خاطر گفتند که نور به خود ظاهر است ولی دیگران را آشکار و اظهار می‌کند.

وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ

تفسیر آن بیان شد، بدان که ائمه علیه السلام به لحاظ حقیقت و ذوات خویش اضافه ای به عالم الهی دارند و اضافه ای دیگر به عالم خلق، و صفات ایشان نیز یا به لحاظ صفات ایشان مورد نظر قرار می‌گیرد و یا به لحاظ خلق، و افعال ایشان نیز این دو اضافه را دارد.

پس در این پنج فقره در فقره نخست مرتبه نخست را بیان کرد، فقره دوم مرتبه دوم و فقره سوم مرتبه سوم و فقره چهارم مرتبه چهارم را بیان نمود و فقره پنجم تا «اهل الذکر» نگاه به افعال ائمه علیه السلام به خلق دارد و این فقره با مابعدش نگاه به خود ایشان دارد، لذا به پنج سلام اکتفاء فرموده است و خداوند به سوی رشد و تکامل هدایت می‌کند و به سداد آگاهی می‌بخشد.

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ

«شهد» مثل «علم» و «کرم» و شهود مصدر آن است، «اشهد» به معنای «احضر» است.

مراد آگاهی دادن بر این که توحید باید شهودی باشد، نه مجرد تلفظ و یا تعبد، چه این که این تنها مفید حفظ خون و اموال است.

چنان که مولی سید الساجدین فرمود: «اللهم قوما آمنوا بألسنتهم ليحققنوا به دمائهم فأدرکوا ما أملوا و إنا آمننا بک بألسنتنا و قلوبنا لتعفو عنا فأدرکنا فأدرک بنا ما أملنا و ثبت رجاءک فی صدورنا». (۶۹۰) یعنی: «خدایا عده ای با زبان ایمان آورده اند، تا خونشان حفظ گردد، و به آرزوی خود رسیده اند، ما به زبان و دلمان ایمان آورده ایم تا از ما عفو فرمایی ما را به آرزوی مان برسان، و امید خود را در دل ما ثابت گردان».

پس ایمان به دل است که مفید عفو خداست و

فایده آن امید به او و قطع امید از دیگران است چنین ایمانی با تخلیه از عالم جسم و خیال و وهم و نفس و رسیدن به ساحت اسم خدا و مشاهده او به وجود می آید، و هنگامی که خدا را مشاهده کرد و شناخت، خداوند موسوم به الله اسمی را می شناسد، چنان که در شرح «و ابواب الایمان» و در شرح «و القاده الهداه» به تفصیل بیان کردیم.

و در فقره «لا اله الا الله» اشاره به مراتب معرفت و توحید دارد، کلمه «لا» اشاره به مرتبه ی اضمحلال و فنا در عوالم اسم عالم و اسم علیم و عالم علم و عالم اسم مستأثر دارد که قبلا اشاره کردیم که در این عوالم به حقایق و وجودات اشاره نمی شود ولو اشاره عدمیه و از خدای تعالی شأنه باشد.

و کلمه «اله» اشاره به مرتبه تعین آن در عالم تمیز وجودات و مفاتیح از عوالم الهی دارد که به اشاره وجودی تنها از ناحیه خدا به آن اشاره می شود.

و البته مردم به اشاره عدمی می توانند به آن مرتبه اشاره کنند.

و کلمه «الا» اشاره به مرتبه وجود کلی دارد. و آن کلمه استثناء است که دلالت می کند بر این که این عالم دارای دو روی است: رویی به عالم غیب و آن روی به نام خاصی نامیده نمی شود، و رویی به عالم خلق و همین روی وجود نامیده می شود و آن مرتب نبوت است که جهت استفاضه از عالم غیب و حق تعالی و جهت افاضه به عالم شهادت و خلق است.

و کلمه الله اشاره به عالم وجود نوری دارد که ظاهر به ذات و مظهر دیگران

است و این مطلب را به طور مشروح در «و القاده الهداه» در آورديم.

این ترتیب اشاره دارد به این که حق معرفت این است که خلق به حق تعالی شناخته می شود و نه حق به خلق چنان که در کافی (۶۹۱) به اسنادش به منصور بن حازم از امام صادق علیه السلام روایت شده که گفت: «قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِنَّ اللَّهَ أَجَلٌ وَ أَكْرَمٌ مِنْ أَنْ يَعْرِفَ بِخَلْقِهِ بَلِ الْخَلْقُ يَعْرِفُونَ بِاللَّهِ قَالَ صَدَقْتَ» یعنی: «به امام صادق گفتم: خداوند بزرگتر و گرامیتر از این است که به خلقش شناخته شود بلکه خلق به خدا شناخته می شود حضرت فرمود: مطلب همین است الحدیث»

در شرح «وحده» گوییم: بدانکه وحدت دو گونه است: ۱- وحدت ذاتیه ۲- وحدت عددیه.

۱- وحدت ذاتیه عبارت از این است که برای ذات به لحاظ خودش نمی توان دومی در عرض آن فرض کرد و به این و آن به آن دو اشاره کرد چه این که هرگز ذات در ازل و ابد از بین نمی رود، بنابراین انتزاع وحدت منشایی جز عدم انقطاع ذات ندارد.

۲- وحدت عددیه عبارت از چیزی است که بر معدود به علت محدود بودن و منقطع بودن و صادق نبودن بر دو و دیگر اعداد که به این و آن به آن اشاره می شود عارض می گردد پس منشای انتزاع در وحدت عددی معروض وحدت نیست بلکه منشای انتزاع آن چیزی است که وحدت در واحد بر آن مبتنی است یعنی انقطاع معدود و معروض از معروض و معدود دیگر اعداد.

در تفاوت واحد و احد

اکنون که تفاوت آن دو را دانستید پس تفاوت واحد و احد در اسماء الله حسنی را دانستید که

واحد به این اعتبار بر آن اطلاق می شود که عدم حق تعالی را محدود و منقطع نمی کند، عدم نه در ابتدا محدودیت نمی آورد لذا خداوند ازلیت دارد، و در نهایت نیز عدم بر او طاری نمی شود و او را قطع و محدود نمی سازد لذا ابدیت وی را از بین نمی برد، و وجود طارد عدم نیز او را قطع نمی کند، بلکه وجود خدا عین ذات اوست که از عدم وجود پیشی گرفته است.

همانطور که در خطبه امیرالمومنین علیه السلام در بیان (۶۹۲) حقیقت نبوت روایت شده است فرمود: «لَمَا تَصِيحِبُهُ الْأَوْقَاتُ وَلَا تَزْفِدُهُ الْمَادَوَاتُ سَبَقَ الْأَوْقَاتَ كَوْنُهُ وَالْعِدَمَ وَجُودُهُ وَالْإِبْتِدَاءَ أَرْزُلُهُ» یعنی: «زمان با او همراهی ندارد و از ادوات کمک نگرفته است وجود خداوند از زمان پیشی گرفته و وجودش از عدم سبقت گرفته و ازلیت او از ابتدا جلو زده است».

بنابراین نمی توان چیزی را در عرض ذات قرار داد، گرچه به عنوان ابطال و عدم باشد.

و این که فرمودند: «كَانَ اللَّهُ وَلَا شَيْءَ» (۶۹۳) یعنی: «خداوند بود و هیچ چیز با او نبود».

برای بیان عدم انقطاع ذات و عدم امکان تصور چیزی در عرض ذات بوده است.

اما احد به اعتبار عدم اجزاء برای ذات است، چه این که ذات همانند اعداد کامل تجزیه نمی پذیرد، مثلا نمی تواند علم جزئی و وجود جزئی دیگر و قدرت جزئی دیگر باشد، و همین طور دیگر اجزاء بلکه خداوند عین علم و قدرت و وجود است.

آنچه را که بر آن قدرت دارد را می داند، و به آنچه می داند قدرت دارد، بلکه کمال توحید حق نفی صفت از اوست، چنان که مولی امیرالمومنین علیه السلام در خطبه وسیله (۶۹۴) که

در کافی روایت شده فرموده است و از آن جمله این است: «بَلْ هُوَ الَّذِي لَا يَتَفَاوَتْ فِي ذَاتِهِ وَلَا يَتَّبَعُ بِتَجْزِئِهِ الْعَدَدُ فِي كَمَالٍ» یعنی: «اوست خدایی که ذاتش بسیط است و در عین کمال همانند عدد اجزاء ندارد».

و مولی سیدالساجدین (۶۹۵) در دعای خود در حالی که به سوی خداوند بی قراری می کرد فرمود: «لَمَكَ يَا إِلَهِي وَخِدَانِيهِ الْعِدَدُ، وَ مَلَكَهُ الْقُدْرَةُ الصَّمِيدُ» یعنی: «هر کس متصف به کمال شود کمالش همانند عدد که دارای اجزایی است اجزاء دارد، پس قدرت او غیر از علم و علمش غیر از دیگر کمالات می باشد در حالی که اگر کمالات تو را استقصا کنیم و آنها را جمع نماییم و یکی کنیم همان ذات تو می شود که از همه اشیاء کفایت می کند ولی هیچ چیز نمی تواند بدون آن خود کفا باشد، پس این که آن حضرت فرمود: «لَكَ وَحِدَانِيهِ الْعَدَدُ» یعنی: «توحید اعداد شود یعنی اعداد یکی گردد».

وقتی مطلب یاد شده را فهمیدید پس مراد از وحدت ذاتیه است و نه وحدت عددیه، به همین خاطر بعد از آن فرمود: «لا شريك له» یعنی چون غیر متناهی است فرض شریک امکان ندارد، نه این که شریک ندارد. ولی پشت سر آن نفرمود: او متعدد نیست و یا دو تا نیست.

پس از این مطلب معلوم گردید که مراتب توحید چهار است:

۱- توحید آثار، یعنی بازگشت همه آثار به اسماء حسنی است و اسماء حسنی نیز مراتب و شؤون اسم الله هستند و او واحد است.

۲- و اسم الله نیز اثر وجود مطلق است که فعل و شعاع مرتبه عدم است، و این وجود مطلق نیز واحد است.

و مرتبه عدم صفت چیزی است که در اسم مستأثر فانی و مستهلک می باشد، و مرتبه عدم واحد است.

۴- و وحدت اسم مستأثر ذاتی آن است.

كَمَا شَهِدَ اللَّهُ لِنَفْسِهِ وَ شَهِدَتْ لَهُ مَلَائِكَتُهُ وَ أُولُوا الْعِلْمِ مِنْ خَلْقِهِ

در مراتب توحید

اشاره به آیه شریفه: «شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَ الْمَلَائِكَةُ وَ أُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ» (۶۹۶) مستفاد از آیه شریفه این است که شهادت به توحید سه مرتبه دارد:

مرتبه نخست: شهادت خداوند به آن، و این مرتبه عبارت از شهود خداوند در مرتبه ذات و صفات و افعال و آثار و نفی غیر در همه عوالم، پس «هُوَ الْأَوَّلُ وَ الْآخِرُ وَ الظَّاهِرُ وَ الْبَاطِنُ وَ هُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ» (۶۹۷)

چنان که مولی امام حسین علیه السلام در دعاء عرفه (۶۹۸) فرمود: «کیف أترجم بمقالی و هو منك برز إليك» یعنی: «چگونه از مطالب خود پرده بردارم در حالی که آن مطالب از توست و به سوی تو ظاهر شده است».

و همانطور که خداوند به رسول خدا فرمان داد که بگوید: «قُلْ إِنْ صِلَاتِي وَ نُسُكِي وَ مَحْيَايَ وَ مَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَ بِذَلِكَ أُمِرْتُ وَ أَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ» (۶۹۹) و نیز مفاد روایت امام صادق علیه السلام (۷۰۰) در معنای قلب سلیم است که: «انه قلب یری ربه فلم یبق احد سواه» یعنی: «آن قلبی است که پروردگارش را می بیند و هیچ کس در آن باقی نمانده است».

و مفاد روایت رسول خداست که در کافی (۷۰۱) به اسنادش به حماد بن بشیر آمده که گفت: از امام صادق شنیدم که می فرمود: رسول خدا فرمود: خدای عزوجل فرمود: «مَنْ أَهَانَ لِي وَ لِيَا فَقَدْ أَرْصَدَ لِمِحَارِبَتِي وَ مَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدٌ بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا

اِفْتَرَضْتُ عَلَيْهِ وَ إِنَّهُ لَيَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّافِلَةِ حَتَّىٰ أَجِبَّهُ فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمِعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ وَ بَصَرَهُ الَّذِي يَبْصُرُ بِهِ وَ لَسِيَّ أَنَّهُ الَّذِي يَنْطِقُ بِهِ وَ يَدُهُ الَّتِي يَنْطِشُ بِهَا».

مرتبه دوم توحيد ملائكه است كه ادعا نموده اند كه وجودى در قبال وجود حق تعالى دارند: و گفتند: «وَ نَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَ نُقَدِّسُ» (۷۰۲)

مرتبه سوم: توحيد اولى العلم هست كه در دست رب العالمين فانى شدند و گمان کرده اند كه مرده اند با اين كه نمرده بودند تا اين كه مرگ خود را از خدا نيزديدند، مثل حضرت ابراهيم عليه السلام و رسول خدا صلى الله عليه و آله و اهل بيت عليهم السلام آن حضرت كه گفتند: «قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَ نُسُكِي وَ مَحْيَايَ وَ مَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ».

برترين مراتب توحيد مرتبه اول است، چه اين كه فرمود: «قَائِمًا بِالْقِسْطِ» اين جمله فقط حال «الله» است چه اين كه مفرد است، پس دلالت مى كند كه ملائكه و اولوالعلم به مرتبه قسط در توحيد نرسيده اند، پس امام در بار اول به وحدانيت با همه مراتب سه گانه شهادت داد، ولى با همه معانى توحيد موحد بود، آنگاه استدراك كرد و فرمود: «لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ» و خواست بفهماند كه برترين مراتب شهادت آنست كه خداوند با آن در كتاب خود شهادت داده چه اين كه مؤثرى جز «هو» نيست، و لذا خداوند به پيامبرش توحيد خالص را تلقين كرد كه بندگانش مى توانند آنرا بياورند و فرمود: «شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ» و خواست بفهماند كه همه تأثيرات از آن كسى است كه از همه عوالم غائب است و در عين حال در

همه عوالم شاهد است، و لذا فرمود: «لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ».

و روایتی (۷۰۳) که سابقا از امیرالمومنین بیان شد بر آن دلالت دارد.

و آن در آموختن خضر علیه السلام اسم اعظم را به آن حضرت و تصدیق پیامبر صلی الله علیه و آله آمده است که فرمود: «یا هو یا من لا هو الا هو». بلکه اگر در این مرتبه اندیشه کنی آن را مرتبه وحدت می یابید نه مرتبه توحید.

و نیز روایت (۷۰۴) امام صادق علیه السلام که قبلا روایت شد بر آن دلالت دارد که فرمود: «إِنَّ اللَّهَ أَجَلٌ وَأَكْرَمٌ مِنْ أَنْ يَعْرِفَ بِخَلْقِهِ بَلِ الْخَلْقُ يَعْرِفُونَ بِاللَّهِ» بفهم و غنیمت شمار!

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

در معنای عزیز

«عزیز» آنست که از کمی وجود نزدیک است که یافت نشود، این اشاره دارد به این که امکان ندارد که هویت خداوند در عالمی از عوالم آشکار شود، چه این که عوالم گنجایش وجود حق را ندارند، زیرا وجود عین ذات اوست و ذات او پایان ندارد، نه عدم او را محدود می کند و نه وجود طارد عدم، بلکه او به همه عوالم احاطه دارد، در اشیاء است ولی نه این که با آنها ممزوج باشد و از اشیاء بیرون است نه این که با آنها مباین باشد موجودی که به واسطه وجود موجود نیست، در این باره روایات فراوانی آمده و کلینی بابی در کافی از آن روایات باز کرده از جمله به اسنادش از امیرالمومنین در جواب از سؤال رأس الجالوت که پرسیده بود: «متی کان ربنا؟ قال: انما یقال متی، کان لمن لم یکن فکان و متی کان هو کائن بلا کینونه یا یهودی! کائن کان بلا کیف یکون» یعنی: «از

چه زمانی پروردگار ما موجود بود؟ فرمود: ای یهودی! به کسی می گویند که از چه زمانی بوده که نبوده و موجود شده، او بدون وجود دیگر موجود است، موجودی که کیفیت و چگونگی ندارد».

معنایی که برای عزت کردیم در روایت کافی (۷۰۵) به اسنادش به محمد بن عطیه نیز آمده است: «جاء رجل إلى أبي جعفر عليه السلام من أهل الشام من علمائهم فقال: يا أبا جعفر! جئت أسألك عن مسألة قد أعيت على أن أجد أحداً يفسرُها وقد سألت عنها ثلاثه أضيافٍ من الناس فقال كل صنفٍ منهم شيئاً غير الذي قال الصنف الآخر فقال له أبو جعفر عليه السلام ما ذاك قال فإني أسألك عن أول ما خلق الله من خلقه فإن بعض من سألته قال الصدرُ وقال بعضُهم القلمُ وقال بعضُهم الروحُ فقال أبو جعفر عليه السلام ما قالوا شيئاً أُخبرك أن الله تبارك وتعالى كان ولا شيء غيرَه وكان عزيزاً ولا أحدَ كان قبلَ عزه وذلِكَ قولهُ سبحانه ربِّ عزه عمَّا يصِفونَ وكان الخالقُ قبلَ المخلوقِ ولو كان أولُ ما خلق من خلقه الشَّيْءُ من الشَّيْءِ إِذَا لَمْ يَكُنْ لَهُ انْقِطَاعٌ أَبَداً وَلَمْ يَزَلِ اللهُ إِذَا وَمَعَهُ شَيْءٌ لَيْسَ هُوَ يَتَقَدَّمُهُ وَلَكِنَّهُ كَانَ إِذَا لَا شَيْءَ غَيْرَهُ وَخَلَقَ الشَّيْءَ الَّذِي جَمِيعُ الْأَشْيَاءِ مِنْهُ وَهُوَ الْمَاءُ الَّذِي خَلَقَ الْأَشْيَاءَ مِنْهُ فَجَعَلَ نَسَبَ كُلِّ شَيْءٍ إِلَى الْمَاءِ وَلَمْ يَجْعَلْ لِلْمَاءِ نَسَباً يَصَافُ إِلَيْهِ وَخَلَقَ الرِّيحَ مِنَ الْمَاءِ؛ مردی از اهل شام خدمت امام باقر علیه السلام رسید، و گفت: ای ابو جعفر آدمم تا از مطلبی بپرسم که دریافتن کسی که پاسخ درستی به

من بدهد خسته شدم، من از سه صنف پرسیدم: هر صنفی پاسخی داد که غیر از پاسخ اصناف دیگر بود. امام باقر علیه السلام فرمود: آن مسأله چیست؟ گفت: من از اولین مخلوق خدا پرسیدم، برخی گفتند: قدر، برخی گفتند: قلم و برخی گفتند: آن روح است.

ابوجعفر پاسخ داد: ایشان مطلب درستی نیاورده اند. تو را خبر می دهم که خدای تبارک و تعالی بود و هیچ چیز نبود، و عزیز بود و هیچ کس قبل از عزتش عزیز نبود، و این مراد از فرموده خداست: «سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ» (۷۰۶) و خلق قبل از مخلوق بود، اگر حتما می بایست اولین مخلوق خدا از چیزی می بود باید هرگز این سلسله به جایی ختم نشود، و همیشه با خدا چیزی باشد در حالی که خداوند بود و هیچ چیز با او نبود، لذا خداوند چیزی را خلق کرد که همه اشیاء از آن چیزند، آن چیز آب است که خداوند اشیاء را از آن خلق کرد، پس همه اشیاء به آب نسبت دارند. ولی آب نسبتی به چیزی ندارد تا به آن اضافه پیدا کند، و باد را از آب آفرید... بنابراین «عزت» را عبارت از نفی اشیاء غیر خدا قرار داد و آن عالم عدم است که عالم تنزه ذات از صفت می باشد.

و امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: (۷۰۷) «إلهی! هب لی کمال الانقطاع إلیک وأنر أبصار قلوبنا بضیاء نظرها إلیک حتی تحرق أبصار القلوب حجب النور فتصل إلی معدن العظمه وتصیر أرواحنا معلقه بعزّ قدسک... وألحقنی بنور عزّک الأبهج فأکون لک عارفاً وعن سواک منحرفاً؛ پرورد گارم! وجود مرا به کلی فانی در خود نما! و چشم دلهای ما

را به تشعشع نظرت نورانی گردان تا بتواند نور چشمان دل ما حجاب های نور را بدرد و به معدن عظمت برسد و ارواح ما به عزّ قدس تو آویخته گردد... خدایم مرا به نور عزّ متلالمو خود ملحق نما تا شناسای تو گردم و از دیگران جدا شوم».

این جمله دلالت دارد بر این که تا هنگامی که حجابی باقی باشد فنای کلی رخ نمی دهد و خداوند شناخته نمی گردد. بنابراین باید به عالم عدم رسید و فهمید که خداوند بالاتر از آن است. اسم حکیم نام مرتبه ولایت کلیه است، برای آن آورده شده تا اشاره نماید به این که خداوند از چیزی موجود نشده و از چیزی خلاق را خلق نکرده و دوستی ندارد تا او را از ذلت برهاند. بلکه او خود از وراء حجاب حکیم است. خداوند از اوصافی که برای او می آورند بسیار برتر است. «والحمد لله ربّ العالمین كما هو أهله وصلّى الله على محمد وآله الطاهرين».

وَ أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ الْمُنْتَجَبُ

در تفسیر قول آن حضرت علیه السلام: «وعتره خیره ربّ العالمین» وجه نامگذاری آن حضرت به محمدصلی الله علیه وآله را بیان کردیم و در شرح «دعائم الاخبار» حقیقت عبودیت را آوردیم. «المنتجب» بر وزن مفتعل از «نجب» است. در قاموس آمده: «نجب» با حرکت جیم به معنای درخت و یا پوست ریشه های آن است تا این که گفت: «انتجبه» یعنی پوستش را گرفت. پس مراد از آن این است که خداوند از وی همه حجاب های بین خودش و او را برداشت تا او را به مرتبه «قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى» رسانید. (۷۰۸)

وَ رَسُولُهُ الْمُرْتَضَى

اشاره به آیه شریفه: «عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يَظْهَرُ عَلَيَّ غَيْبُهُ أَحَدًا إِلَّا مِنْ أَرْضِي مِنْ رَسُولٍ» (۷۰۹)؛ خداوند دانای غیب است، هیچ کس به غیب خداوند دست پیدا نمی کند مگر این که پیامبری مورد رضایت او باشد.

در کافی (۷۱۰) از امام باقرعلیه السلام درباره این آیه روایت شده است که فرمود: «وكان محمّداً ممن ارتضاه؛ حضرت محمدصلی الله علیه وآله از کسانی است که خداوند از او خشنود و راضی است».

و در خرائج (۷۱۱) از امام رضاعلیه السلام درباره این آیه وارد شده که: «فرسول الله عند الله مرتضی و نحن ورثه ذلك الرسول؛ رسول خدا در نزد خدا پسندیده است و ما ورثه آن پیامبریم».

از این که صفت عبودیت را بر رسالت مقدم داشته خواست اشاره کند بر این که قوام و زیرساخت رسالت عبودیت است.

چنان که کافی (۷۱۲) از امام صادق علیه السلام روایت کرد که فرمود: «إِنَّ اللَّهَ اتَّخَذَ إِبْرَاهِيمَ عَبْدًا قَبْلَ أَنْ يَتَّخِذَهُ نَبِيًّا وَأَنَّ اللَّهَ اتَّخَذَهُ نَبِيًّا قَبْلَ أَنْ يَتَّخِذَهُ رَسُولًا، وَأَنَّ اللَّهَ اتَّخَذَهُ رَسُولًا قَبْلَ أَنْ يَتَّخِذَهُ خَلِيلًا، وَأَنَّ اللَّهَ اتَّخَذَهُ خَلِيلًا قَبْلَ أَنْ

يَجْعَلُهُ إِمَامًا، فَلَمَّا جَمَعَ لَهُ الْأَشْيَاءَ قَالَ: إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا؛ خَدَاوَنَد اِبْرَاهِيمَ رَا قَبْلَ اَزْ اَيْنَ كِهْ پِيَامْبِرْ بَغِيرْد، بِنْدَهْ كَرَفْت. وَ پَرُورْدْ كَارْ اَوْ رَا قَبْلَ اَزْ رِسَالْتِ پِيَامْبِرْ كَرْد، وَ خَدَاوَنَدْ قَبْلَ اَزْ خَلِيلِ كَرَفْتِنِ اِبْرَاهِيمِ اَوْ رَا رِسُولِ كَرَفْتِ وَ قَبْلَ اَزْ اَيْنَ كِهْ اَوْ رَا اِمَامِ نَمَائِدْ اَوْ رَا خَلِيلِ نَمُود، هَنْكَامِي كِهْ اَيْنَ مَقَامَاتِ بَرَايِ وَيِ جَمْعِ شُد، فَرْمُود: هَمَانَا مِنْ تُو رَا اِمَامِ قَرَارِ دَادَم.

در این باره همانند روایت فوق اخباری دیگر (۷۱۳) وجود دارند.

أَرْسَلَهُ بِالْهُدَى وَ دِينَ الْحَقِّ

در تفسیر «القاده الهداه» معنای هدایت بیان شد، و اما دین نام چیزی است که به آن تدین جسته می شود. (۷۱۴) همانند ستر (پرده) که اسم آن چیزی است که بدان مستور می گردند و «غسل» به معنای چیزی که با آن می شویند.

و «حق» ضد باطل است. یعنی چیزی که زائل و فانی نمی شود. و اضافه دین به حق اضافه بیانیه است. پس مراد از آن مرتبه ای از توحید است که بالاتر از آن مرتبه ای نیست.

و در فقره «شهد الله... وأولوا العلم» مراتب توحید را بیان کردیم و بعد از آن این دنباله در آیه شریفه موجود است: «لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ...» (۷۱۵)؛ تا بر همه ادیان غالب آید....

و در کافی از امام کاظم علیه السلام در این آیه روایت شده که: «هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْوَلَايَةِ لَوْصِيهِ وَالْوَلَايَةِ هُوَ دِينَ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى جَمِيعِ الْأَدْيَانِ عِنْدَ قِيَامِ الْقَائِمِ وَاللَّهُ مَتَمَّ وَوَلَايَةِ الْقَائِمِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ لَوْلَايَةِ عَلِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ. قِيلَ: هَذَا تَنْزِيلٌ؟ قَالَ: هَذَا الْحَرْفُ تَنْزِيلٌ وَأَمَّا غَيْرُهُ فَنَأْوِيلٌ؛ اَوْ كَسِيْ اِسْتِ كِهْ پِيَامْبِرْشِ رَا بَهْ وَوَلَايْتِ وَصِيْ اَشْ فَرَسْتَادِ وَ وَوَلَايْتِ دِينَ حَقِّ اِسْتِ تَا بَرِ هَمِه

ادیان پیروز شود و آن در زمان قیام حضرت قائم علیه السلام است و خداوند ولایت قائم را کامل می کند، گرچه کافران، ولایت علی علیه السلام را خوش نداشته باشند. از آن حضرت پرسیدند: آیا این تنزیل آیه است؟ فرمود: همین سخن اخیر تنزیل است و بقیه تأویل آیه می باشد».

گویم: علت تفسیر آیه بر ولایت این است که به واسطه ولایت ایشان می توان به توحید رسید. چنانکه در «والقاده الهداه» معلوم شد.

در این که دین حضرت محمدصلی الله علیه وآله را «حق» نامید، به معنای این نیست که دیگر ادیان باطل بوده اند. چنانکه اندکی بعد خواهد آمد.

«لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ» (۷۱۶)

در قیام حضرت مهدی (ع)

تا بر دیگر ادیان پیروز شود و مراد از غلبه و پیروزی به معنای از بین رفتن دیگر ادیان نیست، بلکه مراد اضمحلال و فنای آنها به هنگام ظهور دین حضرت محمدصلی الله علیه وآله است. همانند فانی شدن انوار ستارگان به هنگام طلوع خورشید. چه این که ادیان پیامبران منسوخ نیستند، بلکه احکام ایشان نسخ شده، ولی ادیان دیگر به جز دین انبیاء به کلی نابود می شوند. به طوری که هیچ کس بر غیر دین محمدصلی الله علیه وآله باقی نمی ماند.

در مجمع از امام باقرعلیه السلام در مورد این آیه آمده است: «این مطلب به هنگام خروج مهدی آل محمدعلیهم السلام اتفاق می افتد. هیچ کس باقی نمی ماند مگر این که به حضرت محمدصلی الله علیه وآله اقرار می کند».

و عیاشی (۷۱۷) از آن حضرت روایتی را نقل کرده که در معنا همانند روایت فوق است. و در خبر دیگر آمده: «تا خداوند او را در رجعت پیروز کند».

و از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت شده که: امیرالمؤمنین پرسید: آیا همه مفاد آیه پیاده شده

است؟ گفتند: آری، حضرت فرمود: هرگز، قسم به آن کس که جانم در دست اوست طوری ظاهر می شود که هیچ قریه ای باقی نمی ماند مگر این که در آن صبح و شام شهادت لا اله الا الله و محمد رسول الله فریاد می شود.» (۷۱۸) (۷۱۹)

و در مجمع البیان روایت کرده که مقداد بن اسود گفت: «از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدم که فرمود: «بر روی زمین خانه گلی و یا موین (چادر) باقی نمی ماند مگر این که خداوند او را در اسلام داخل می کند یا به عزت که در این صورت عزیز و گرامی است و یا به ذلت که در این صورت ذلیل است. پس همه را از اهل اسلام می نماید. پس ایشان به اسلام عزت می یابند و یا خداوند ایشان را ذلیل می نماید تا بر اسلام گردن نهند.»

وَ أَشْهَدُ أَنَّكُمْ الْأَيْمَةُ الرَّاشِدُونَ الْمَهْدِيُونَ

در قاموس، رشد را به معنای استقامت بر راه حق با استواری و رشید را در صفات خدا به معنای هادی و راهنمای به راه راست و نیز کسی که به درستی در مقدرات اندازه گیری و تقدیر می کند معنا کرده است. پس مراد این است که ایشان امامان هادی مهدی به راه راست هستند که هرگز از حق بیرون نمی روند.

و در کافی به اسنادش (۷۲۰) به برید عجللی از امام باقر علیه السلام روایت کرده که در تفسیر آیه شریفه «إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ» فرمود: «رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ الْمُنذِرُ وَ لِكُلِّ زَمَانٍ مِّنَّا هَادٍ يَهْدِيهِمْ إِلَى مَا جَاءَ بِهِ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ الْهُدَاهُ مِنْ بَعْدِهِ عَلَىٰ ثَمِّ الْأَوْصِيَاءِ وَاحِدٌ بَعْدَ وَاحِدٍ؛ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ مُنذِرٌ

و در هر زمانی هادی از ما اهل بیت موجود است که مردم را به سوی آنچه پیامبر آورده هدایت می کند، هادیان بعد از پیامبر، علی و اوصیاء او یکی پس از دیگری هستند».

و در این زمینه اخبار دیگری (۷۲۱) موجود است.

الْمَعْصُومُونَ

مقدمه ای برای بیان عصمت

مقدمه ای برای بیان عصمت

در توضیح این جمله باید کلام را بسط دهیم و انواری از منت های خداوند علام و هاب را منتشر کنیم:

نور اول: در معنای فطرت و طینت

خداوند فرمود: «فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفاً فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ» (۷۲۲)؛ روی خویش را به طرف دین راست و استوار بدار، فطرت خدا که مردم را بر آن آفرید، خلق خدا را هیچ چیز دگرگون نمی کند، چه این که آن دین استوار است، لیکن اکثر مردم نمی دانند.

و در کافی (۷۲۳) از امام صادق علیه السلام روایت شده است که از آن حضرت پرسیدند: «مَا تِلْكَ الْفِطْرَةُ قَالَ هِيَ الْإِسْلَامُ فَطَرَهُمُ اللَّهُ حِينَ أَخَذَ مِيثَاقَهُمْ عَلَى التَّوْحِيدِ قَالَ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ وَ فِيهِ الْمُؤْمِنُونَ وَ الْكَافِرُونَ»؛ آن فطرت چیست؟ فرمود: آن فطرت اسلام است که خداوند به هنگام پیمان گرفتن از ایشان بر توحید آنها را آفرید. و فرمود: آیا من پروردگار شما نیستم؟ در بین ایشان مؤمن و کافر وجود داشتند.»

و از آن حضرت (۷۲۴) روایت شده است که: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ خَلَقَ النَّاسَ كُلَّهُمْ عَلَى الْفِطْرَةِ الَّتِي فَطَرَهُمْ عَلَيْهَا لَا يَعْرِفُونَ إِيمَاناً بِشَرِيْعِهِ وَ لَا كُفْراً بِجُحُودِ ثَمَّ بَعَثَ اللَّهُ الرَّسُلَ تَدْعُوا الْعِبَادَ إِلَى الْإِيمَانِ بِه فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ وَ مِنْهُمْ مَنْ لَمْ يَهْدِهِ اللَّهُ؛ خداوند همه مردم را بر فطرت آفرید، ایشان ایمان به شریعت و یا کفر و یا انکاری را نمی شناختند، آنگاه خداوند پیامبران را مبعوث کرد، بندگان را به ایمان خواند، عده ای از ایشان را خداوند هدایت کرد و عده ای را هدایت نفرمود.»

و در آن کتاب و نیز در توحید (۷۲۵) از آن حضرت علیه السلام در اخبار فراوان آمده

که فرمود: «خداوند ایشان را بر توحید آفرید.»

و از امام باقر علیه السلام (۷۲۶) آمده است که: «ایشان را بر معرفت آفرید.»

و در روایت (۷۲۷) مشهور بین شیعه و سنی آمده است که: «قال النبی صلی الله علیه وآله کل مولود یولد علی الفطره حتی یکون أبواه یهوداه و ینصرانه.»

و در مجمع البیان از ابن عباس روایت شده است که گفت: «من معنای «فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ» (۷۲۸) را نمی دانستم تا این که دو اعرابی (عرب بیابانگرد) به نزد من آمدند، ایشان درباره چاهی نزاع داشتند، یکی از آن دو گفت: من آن چاه را کندم (انا فطرتهها)».

در قاموس نقل شده است: «فطره یفطره بالضم و یفطره بالكسر: شقه یعنی شکافت آن را. تا این که گفت: و فطره الله الخلق: ایشان را آفرید. و فطر الله الامر: خداوند کار را شروع کرد.»

از اخبار و لغت معلوم می شود که اولین باری که خداوند مردم را آفرید ایشان را بر اسلام و ایمان آوردن و اعمال شایسته توانا ساخته بود، و هیچکدام رنگ ایمان و کفر و طاعت و معصیت را نگرفته بودند تا نتوانند از محدوده ای به محدوده دیگر بروند، و لذا خدای تعالی فرمود: «صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ» (۷۲۹)؛ یعنی: «رنگ خدایی و چه کسی از خداوند بهتر رنگ آمیزی می کند، ما پرستنده او هستیم.»

امام صادق آیه را به اسلام معنا کرد، چنان که در کافی (۷۳۰) و تفسیر عیاشی (۷۳۱) روایت شده است.

عیاشی از آن حضرت چنین نقل کرده است: «مؤمنان را در میثاق، به ولایت رنگ زد.» گویم: مراد از این میثاق، میثاق سوم بعد از تصدیق پیامبران و مبعوث شدن برای گرفتن ولایت است، چنانکه

در روایت دوم از کافی در فطرت آمده است.

پس مراد از آن طینت و جبلت است که خداوند مؤمنین را بعد از امر به ولایت و طاعت ایشان رنگ کرده است. چنانکه ظاهر آیه و این روایت است، چه این که ایمان و اسلام و عبادت بعد از مبعوث شدن پیامبران به سوی مردم در میثاق دوم و ایمان و تصدیق به شرایع است. و «طینت» بنا بر آنچه در مجمع البیان و قاموس آمده به معنای طبیعت است، چه این که در مجمع البیان فرمود: «طانه الله علی الخیر جبله علیه»؛ خداوند او را بر خیر آفرید. یعنی در جبله وی خیر را نهاد. و در قاموس آمده است: «الطین بالكسر معروف و القطعه منه و الخلقه و الجبله» یعنی: «طین به کسر به معنای گل است که معروف می باشد. و «طینه» پاره ای از آن و نیز به معنای خلقت و جبلت است». و در ماده «ج ب ل» گفت: «کطمره: الخلقه و الطبعه؛ بر وزن طمره: جبل به معنای خلقت و طبیعت است. و در «طبع» گفت: «الطبع و الطبعه و الطباع ککتاب السجیه جبل علیها الانسان؛ جبله سجیه ای است که انسان بر آن سرشته شده است».

اکنون که تفاوت بین فطرت و طینت را فهمیدی، پس اخباری که درباره ابتدای ارواح ایشان وارد شده و این که ایشان از نور عظمت خدا و نور جلال و نوری که انوار از آن نورانی شدند می باشند نگاهشان به مرتبه نخست فطرت است. ولی مرتبه جبلت و طینت بعد از آن است. و لذا به همین جهت به آنها «عالین» گفتند، و از همان ارواح ایشان

خلق شده و اسمی ندارند و به حدی محدود نمی باشند و در عرض آنها چیزی وجود ندارد و آن روحی که طینت و جبلت ایشان شده همانست که فرشتگان در عرض آن قرار دارند و این روح در مرحله کثرت است و از همه طینت ها برتر و شریف تر است و به همین خاطر به ایشان «عالین» گفتند.

چنان که در کتاب فضائل الشیعه (۷۳۲) صدوق - ره - به اسنادش به ابوسعید خدری آمده است که: «قال کنا جلوسا مع رسول الله صلی الله علیه وآله إذ أقبل إليه رجل فقال یا رسول الله أخبرنی عن قوله عز و جل لإبلیس «أَسْتَكْبِرُتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ» فمن هو یا رسول الله الذی هو أعلى من الملائکه فقال رسول الله صلی الله علیه وآله أنا و علی و فاطمه و الحسن و الحسین کنا فی سرادق العرش نسبح الله و تسبح الملائکه بتسبیحنا قبل أن یخلق الله عز و جل آدم بألفی عام فلما خلق الله عز و جل آدم أمر الملائکه أن یسجدوا له و لم یأمرنا بالسجود فسجد الملائکه کلهم إلا إبلیس فإنه أبی و لم یسجد فقال الله تبارک و تعالی «أَسْتَكْبِرُتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ» عنی من هؤلاء الخمسه المکتوبه أسماءهم فی سرادق العرش فنحن باب الله؛ ما با رسول خدا صلی الله علیه وآله نشسته بودیم، در این هنگام مردی وارد شد و از آن حضرت پرسید: ای رسول خدا، از سخن حق تعالی به ابلیس درباره «أَسْتَكْبِرُتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ» (۷۳۳) به ما خبر بده و بفرما که ایشان کیستند که از فرشتگان برترند؟

رسول خدا صلی الله علیه وآله فرمود: «من و علی و

فاطمه و حسن و حسین در سراپرده عرش بودیم، خداوند را تسبیح می کردیم و فرشتگان به تسبیح ما تسبیح می کردند، این قصه قبل از آفرینش آدم به دو هزار سال است. هنگامی که خداوند آدم را آفرید، به فرشتگان فرمان داد که آدم را سجده کنند، ولی به ما فرمان سجده نداد، بنابراین فرشتگان جز ابلیس سجده کردند. ولی ابلیس از سجده کردن تن زد. خدای تعالی به او فرمود: آیا استکبار و بزرگی کردی یا این که از عالین بودی، یعنی یا این که از این پنج تن که نام های ایشان در سراپرده عرش هست می باشی، پس ما باب خدا هستیم...». الحدیث و در کافی (۷۳۴) در باب آفرینش ابدان ائمه علیهم السلام و ارواح و دل های ایشان به اسنادش از محمد بن مروان از امام صادق علیه السلام روایت شد که گفت: سَمِعْتُهُ يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ خَلَقَنَا مِنْ نُورٍ عَظَمَتِهِ ثُمَّ صَوَّرَ خَلْقَنَا مِنْ طِينِهِ مَخْزُونَهُ مَكْنُونَهُ مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ فَأَسِيكَنَّ ذَلِكُكَ النُّورَ فِيهِ فَكُنَّا نَحْنُ خَلْقًا وَ بَشَرًا نُورَانِيَيْنَ لَمْ يَجْعَلْ لِأَحَدٍ فِي مِثْلِ الَّذِي خَلَقْنَا مِنْهُ نَصِيبًا؛ یعنی: از آن حضرت شنیدم که می فرمود: خداوند ما را از نور عظمت خویش آفرید، آنگاه ما را از طینت مخزون مکنون از تحت عرش صورت گری کرد، و آن نور را در این صورت گذاشت. بنابراین ما از جهت خلقت و بشریت نورانی هستیم. خداوند برای دیگران در چنین نحوه آفرینش بهره ای قرار نداد... الحدیث و اجسام ایشان را نیز از آنچه در این روایت آمده خلق کرد، و لذا در این باره در روایات فراوان دیگری آمده که در کافی (۷۳۵) در باب موالید ائمه علیهم السلام

آمده است: از آن جمله به اسنادش از ابوبصیر از امام صادق علیه السلام در مولد ابوالحسن موسی بن جعفر علیه السلام در حدیثی طولانی از دو راه آمده است ما آن را در شرح «الا عرفهم جلاله امرکم و عظم خطرکم» می آوریم.

در خلقت ائمه (ع)

و از آن جمله (۷۳۶) به اسنادش از حسن بن راشد است که گفت: «سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِذَا أَحَبَّ أَنْ يَخْلُقَ الْإِمَامَ أَمَرَ مَلَكًا فَأَخَذَ شَرْبَةً مِنْ مَاءٍ تَحْتَ الْعَرْشِ فَيَسْقِيهَا أَبْيَاهُ فَمِنْ ذَلِكَ يَخْلُقُ الْإِمَامَ؛ از امام صادق علیه السلام شنیدم که می فرمود: خدای تبارک و تعالی هنگامی که دوست داشت امامی را خلق کند، به فرشته ای دستور می دهد که شربتی از آب زیر عرش بگیرد و به پدرش بنوشاند، از آن آب امام خلق می شود...» الحدیث و از جمله (۷۳۷) از یونس بن ظبیان روایت شده است که گفت: «سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَخْلُقَ الْإِمَامَ مِنَ الْإِمَامِ بَعَثَ مَلَكًا فَأَخَذَ شَرْبَةً مِنْ مَاءٍ تَحْتَ الْعَرْشِ ثُمَّ أَوْفَعَهَا أَوْ دَفَعَهَا إِلَى الْإِمَامِ فَشَرِبَهَا فَيَمُكُّ فِي الرَّحِمِ؛ شنیدم که امام صادق علیه السلام می فرمود: خداوند هنگامی که بخواهد امامی را از امام دیگر بیافریند فرشته ای را می فرستد تا شربتی آب از تحت عرش بگیرد. آنگاه آن را به امام می رساند، امام آن را می نوشد، آنگاه در رحم مکث می کند...» الحدیث از این اخبار ظاهر شد که ائمه علیهم السلام بلکه مطلق انسان ها عوالم و مراتبی دارند و به حسب هر کدام از آن عوالم که انسان تنزیل می کند، به آن اسم خلق و آفرینش می دهند، و تنزیل انسان به هر مرتبه به لحاظ ویژگی هر

مرتب‌ه ای نام خاصی دارد. آیا کتاب خدا را نمی‌بینید که گاه از خلق انسان به «انشاء» تعبیر می‌کند و گاه از آن به «تسویه» و گاه از آن به «خلق» و گاه از آن به «برء» و گاه به «ذره» و گاه به «ابتدع» و گاه به «اختراع» و گاه به «صوّر» و غیره تعبیر می‌کند. بنابراین کسانی که می‌خواهند استنباط کنند باید به قرائن هر باب بنگرند تا معلوم شود که مراد از «خلق» در روایت چیست؟ و یا ویژگی لفظ «برء» یا «ذره» و امثال آن کدام است؟ تا آیات و روایات بر او مشتبه نگردد، چنانکه عده‌ای توهم کرده‌اند که بسیاری از این روایات و برخی از آیات در جبر ظهور دارد، و درباره آن بیانات و تحقیقاتی در گذشته شده که پرده از چهره این اخبار بر می‌دارد و معلوم می‌شود که مراد از اخبار که دلالت دارند بر این که ایشان از نور عظمت و نور جلالت خدا خلق شده‌اند و از نور ایشان دیگر انوار منور گردیده‌اند، عالم فطرت ائمه علیهم السلام است، چنانکه مراد از غیر این اخبار عوالم جبله و ابدان ایشان است که ایشان بعد از طاعت در عالم ذرّ آفریده شده‌اند که در فقره «و عناصر الابرار» اخباری نقل شده که در این باره صریح بوده است، در عین حال اخبار دسته اول فراوانند:

برخی از آن اخبار ظاهرند در این که صادر اول از حقیقت محمدیه الهیه است که حقیقت نبوت می‌باشد و محمد و آل طاهرین علیهم السلام وی از آیات تامه‌آیند، چنانکه تحقیق و براهین آن در شرح فقره «یا اهل بیت النبوه» بیان شد،

و نیز برخی از این روایات که در مطلوب ظاهر بود در شرح قول آن حضرت «و موضع الرساله» از ریاض الجنان نقل شد.

در شرح حجاب ها

و از جمله: روایت بحار (۷۳۸) از ابوالحسن بکری استاد شهید ثانی - ره - در کتاب «الانوار» از امیرالمؤمنین علیه السلام است که فرمود: «كان الله و لا شىء معه... ؛ خدا بود و هیچکس با او نبود، اولین موجودی را که خلق کرد نور حیب او محمدصلی الله علیه و آله بود، و این آفرینش قبل از خلقت آب و عرش و کرسی و آسمان ها و زمین و لوح و قلم و بهشت و دوزخ و فرشتگان و آدم و حوا بود. مدت چهار صد و بیست و چهار هزار سال قبل از خلق آنها، هنگامی که نور پیامبر حضرت محمدصلی الله علیه و آله را آفرید، هزار سال در نزد پروردگار ﷻ ایستاده بود و تسبیح و تحمید می کرد، و خدای تبارک و تعالی به او می نگریست و می گفت: بنده ام! تو مراد و مریدی و تو منتخب من از خلائق هستی. سوگند به عزت و جلالم اگر تو نبودی من افلاک را نمی آفریدم، هرکس تو را دوست داشته باشد او را دوست خواهم داشت و هرکس با تو کینه ورزد، با او کینه ورزم، نور او درخشش پیدا کرد و شعاع آن بالا گرفت، پروردگار از آن دوازده حجاب آفرید.

حجاب اول، حجاب قدرت، آنگاه حجاب عظمت، سپس حجاب عزت، سپس حجاب هیبت، آنگاه حجاب جبروت و بعد حجاب رحمت، سپس حجاب نبوت و بعد حجاب کبریاء و بعد حجاب منزلت و سپس حجاب رفعت و آنگاه حجاب سعادت و سپس حجاب شفاعت.

آنگاه خدای تعالی

به نور پیامبرش فرمان داد که وارد حجاب قدرت شود، آن حضرت داخل شد و می فرمود: «سبحان العلی الاعلی»، و در آن حجاب دوازده هزار سال بماند، پس خداوند به او دستور داد که در حجاب عظمت برود، آن حضرت وارد شد و می گفت: «سبحان عالم السرّ و الخفی» و در آن حجاب یازده هزار سال بماند. آنگاه داخل حجاب عزت شد و می گفت: «سبحان الملک المنان» ده هزار سال در آن حجاب بماند. آنگاه داخل حجاب هیبت شد و می گفت: «سبحان من هو غنی لا یفتقر» نه هزار سال در آن حجاب بماند. آنگاه داخل حجاب جبروت شد و می گفت: «سبحان الکریم الاکرم» هشت هزار سال در آن حجاب بماند. آنگاه داخل حجاب رحمت شد و می گفت: «سبحان رب العرش العظیم» هفت هزار سال در آن حجاب بماند. آنگاه داخل حجاب نبوت شد و می گفت: «سبحان ربک رب العزه عما یصفون» شش هزار سال در آن حجاب بماند. آنگاه در حجاب کبریاء داخل شد و می فرمود: «سبحان العظیم الاعظم» پنج هزار سال در آن حجاب بماند. آنگاه در حجاب منزلت داخل شد و می فرمود: «سبحان العلیم الکریم» چهار هزار سال در آن حجاب بماند. آنگاه در حجاب رفعت داخل شد و می فرمود: «سبحان ذی الملک و الملکوت» سه هزار سال در آن حجاب بماند. آنگاه در حجاب سعادت داخل شد و می فرمود: «سبحان من یزل الاشیاء و لایزول» دو هزار سال در آن حجاب بماند. آنگاه در حجاب شفاعت داخل شد و می فرمود: «سبحان الله و بحمده سبحان الله العظیم» هزار سال در آن حجاب بماند.

حضرت امام علی علیه السلام فرمود: آنگاه خداوند از نور

محمد ده دریای نور آفرید که در هر دریایی علمی است که جز خدای تعالی نمی داند. آنگاه به نور محمدصلی الله علیه و آله فرمود: به دریای عزت فرود آی، آن حضرت فرود آمد. آنگاه در دریای صبر و آنگاه در دریای خشوع و آنگاه در دریای تواضع و آنگاه در دریای رضا و آنگاه در دریای وفا و آنگاه در دریای حلم و آنگاه در دریای تقی و آنگاه در دریای خشیت آنگاه در دریای انابه و آنگاه در دریای عمل و آنگاه در دریای مزید، آنگاه در دریای هدی، آنگاه در دریای صیانت، آنگاه در دریای حیاء تا این که در بیست دریا رفت. هنگامی که از آخرین دریا بیرون آمد، خداوند به او فرمود: ای حبیب و سید رسولان و ای اول مخلوقات و ای آخرین پیامبرم! تو شفیع روز محشری. آنگاه آن نور به سجده افتاد و سپس برخاست. از آن قطراتی ترشح کرد، آن قطرات صد و بیست و چهار هزار قطره بودند، خداوند از آن قطرات نور پیامبری از پیامبران را خلق کرد.

هنگامی که انوار کامل شدند در دور نور محمدصلی الله علیه و آله طواف می کردند، چنانکه حاجیان به دور خانه خدا طواف می کردند، آنها تسبیح و تحمید خدا می کردند و می گفتند: «سبحان من هو عالم لایجهل، سبحان من هو حلیم لایعجل، سبحان من هو غنی لایفتقر»؛ خدای تعالی ندا در داد: آیا می دانید که من کیستم؟ نور محمد از همه انوار پیشی گرفت و فریاد زد: تو خدایی هستی که خدایی جز تو نیست، یگانه ای و شریکی نداری. پروردگار همه مریبان و پادشاه همه شاهانی، در این

هنگام ندایی از جانب حق برخاست که: تو برگزیده و حبیب من بهترین مخلوقاتی، امت تو بهترین امت هستند که برای مردم خارج شده اند.

آنگاه از نور محمدصلی الله علیه وآله «جوهره ای» خلق کرد و آن را به دو قسم نمود، به قسم اول به چشم هیت نگریست، آن گوهر آب گوارا گردید، و به قسم دوم با نگاه مهربانی نگریست، از آن عرش را آفرید. عرش بر آب قرار گرفت. پس کرسی را از نور عرش آفرید و از نور کرسی لوح را خلق نمود، و از نور لوح قلم را آفرید و به او گفت: توحید مرا بنویس. از کلام خدا قلم هزار سال مست بماند، هنگامی که به هوش آمد، خداوند فرمود: بنویس. پرسید: خدایا من چه بنویسم؟ فرمود: بنویس «لا-اله الا الله محمد رسول الله» هنگامی که قلم اسم محمد را شنید، به سجده افتاد و گفت: سبحان الواحد القهار، سبحان العظیم الا-عظم» آنگاه سرش را از سجده برداشت و نوشت: «لا-اله الا-الله، محمد رسول الله علیه السلام» آنگاه گفت: پروردگارا محمد کیست که نامش را با نام خود قرین کردی؟ و یادش را با یاد خود هم نشین نمودی؟

خداوند فرمود: ای قلم! اگر او نبود تو را خلق نمی کردم، و نیز مخلوقات خویش را نمی آفریدم. او بشارت دهنده و انذار کننده و چراغ روشنی بخش و شفیع و حبیب من است. در این هنگام قلم از شیرینی نام محمد شکافت، آنگاه قلم گفت: السلام علیک یا رسول الله. خدای تعالی پاسخ داد: و علیک السلام منی و رحمه الله و برکاته. به همین خاطر سلام مستحب و سنت آن حضرت

است و جواب سلام فریضه و واجب گردید.

آنگاه خدای تعالی فرمود: قضا و قدر و آنچه را تا روز قیامت می آفرینم بنویس! آنگاه فرشتگان را آفرید، ایشان بر محمد و آل محمد صلوات می فرستادند و برای امتش تا روز قیامت استغفار می کردند، آنگاه خداوند از نور محمدصلی الله علیه و آله بهشت را آفرید. و آن را به چهار چیز زینت داد. تعظیم، جلالت، سخاوت، امانت و این چهار صفت را برای دوستان و اهل طاعت قرار داد.

آنگاه به بقیه «جوهره» با نگاه هیبت نگریست. آن گوهر ذوب شد، از دور آن آسمان ها و از کف آن زمین را آفرید، هنگامی که خداوند زمین را آفرید کشتی مّواج بود و اضطراب داشت. خداوند کوه ها را آفرید، کوه ها زمین را محکم کردند، آنگاه فرشته ای که قوی تر از آن متصور نبود آفرید، آن فرشته به زیر زمین رسید، چون گام های فرشته بی قرار بود خداوند صخره ای بزرگ آفرید و آن را به زیر پای آن فرشته نهاد. باز آن صخره آرام نبود. خداوند گاوی بزرگ آفرید که کسی توان نگاه به آن را نداشت چه این که خلقت آن بسیار بزرگ و چشمانش متلاطم بود. به گونه ای که اگر دریاها را در یکی از سوراخ های بینی اش می ریختند به اندازه دانه خردلی بر روی دشتی پهناور به شمار می رفت. لذا گاو بر زیر آن صخره قرار گرفت و آن را بر دوش و شاخ هایش گرفت. اسم آن ثور «لهوتا» است. آن گاو هم آرام و قرار نداشت، خداوند ماهی بزرگی را آفرید. نام آن ماهی «بهموت» است، حوت زیر دو گام گاو قرار گرفت و آن گاو بر

بنابراین همه زمین بر دوش فرشته و فرشته بر صخره و صخره بر گاو و گاو بر حوت و حوت در آب قرار دارد و آب بر هوا است و هوا بر ظلمت است. دانش خلایق به بعد از ظلمت نمی رسد. (۷۳۹)

آنگاه خداوند عرش را از دو ضیاء آفرید، یکی فضل و دیگری عدل است.

آنگاه به دو ضیاء دستور داد تا دو نفس زنند، از آن دو نفس چهار چیز خلق کرد: عقل و حلم و علم و سخا. آنگاه از عقل خوف و از علم رضا و از حلم مودت و از سخا محبت را آفرید.

آنگاه این اشیاء را در طینت محمدصلی الله علیه و آله خمیر کرد، و بعد از خلقت ایشان ارواح مؤمنین امت محمدصلی الله علیه و آله را آفرید، آنگاه خورشید و ماه و ستارگان و شب و روز و ضیاء و تاریکی و دیگر فرشتگان را از نور محمدصلی الله علیه و آله آفرید.

هنگامی که انوار کامل شدند، نور محمدصلی الله علیه و آله در تحت عرش هفتاد و سه هزار سال بماند. آنگاه نور آن حضرت به بهشت منتقل شد، در آنجا هفتاد هزار سال بماند، آنگاه به آسمان هفتم منتقل شد، آنگاه به آسمان ششم و سپس به آسمان پنجم و بعد به آسمان چهارم و بعد به آسمان سوم و سپس به آسمان دوم و آنگاه به آسمان دنیا منتقل شد. نور آن حضرت تا زمانی که خداوند خواست آدم علیه السلام را بیافریند باقی ماند. خداوند در این هنگام به جبرئیل امر کرد که به زمین فرود آید

و مستی از آن بردارد. جبرئیل فرود آمد، ولی قبل از نزول جبرئیل، ابلیس لعین آمد و به زمین گفت: خداوند می خواهد از تو مخلوقی بیافریند که او را در آتش عذاب نماید. هنگامی که فرشتگان الهی بر شما فرود آمدند بگوئید: ما به خدا پناه می بریم از این که چیزی از ما بردارید که آتش از آن بهره ای داشته باشد. جبرئیل به زمین آمد، زمین گفت: به خدایی که تو را فرستاده پناه می برم که از من چیزی برداری. جبرئیل از زمین چیزی برنداشت و بازگشت و عرضه داشت: پروردگارم! زمین از من به تو پناه برد، من بر او رحمت آوردم. خداوند میکائیل را فرستاد، میکائیل نیز این چنین بازگشت. آنگاه اسرافیل را فرمان داد، وی نیز این گونه برگشت.

آنگاه خداوند عزرائیل را فرستاد، عزرائیل گفت: من به عزت خدا پناه می برم از این که فرمانی را نافرمانی کنم، پس مستی از بالا و پایین و سفید و سیاه و سرخ و خشن و نرم آن برداشت. به همین خاطر اخلاق و رنگ های مردم متفاوت شد، عده ای سفید و عده ای سیاه و زردند، خداوند به عزرائیل گفت: مگر زمین به من پناه نبرد؟ عزرائیل گفت: آری، ولی من به گفتار وی توجه نکردم، چه این که ای مولایم! فرمانبرداری از تو مرا از شفقت بر زمین بازداشت.

خداوند فرمود: چرا بر زمین رحمت نیاوردی در حالی که دوستان تو بر او رحمت آوردند. عزرائیل پاسخ داد: چون که فرمانبرداری تو برای من اولی بود.

خداوند فرمود: بدان که من می خواهم از این خاک پیامبران و صالحان و غیره خلق کنم و تو را گیرنده

ارواح آنها قرار دادم. عزرائیل گریست، حق تعالی به او فرمود: چرا گریه کردی؟ عزرائیل گفت: اگر این گونه باشم بندگان تو از من خوششان نمی آید. فرمود: نترس، من بیماری هایی برای آنها قرار می دهم که ایشان مرگ خویش را به آنها نسبت می دهند. و بعد از آن خداوند به جبرئیل امر کرد که آن مشت سفیدی از خاک که اصیل است بیاور. جبرئیل به همراه فرشتگان کروی و صافون و مسبحون روی آوردند و آن را از جای ضریحش گرفتند. ضریح بقعه ای سفید است و بهترین بقعه روی زمین است. جبرئیل از آن مکان آن را برداشت و با آب تسنیم و ماء تعظیم و ماء تکریم و ماء رحمت و ماء عفو درآمیخت، پس سرش را از هدایت و سینه اش را از شفقت و کف آن را سخاوت و فواد آن را از صبر و فرج او را از عفت و قدم هایش را از شرف و قلبش را از یقین و نفس های او را از عطر خمیر کرد. آنگاه آنها را با طینت آدم علیه السلام درآمیخت. هنگامی که خداوند آدم را آفرید به فرشتگانش وحی کرد که من بشری را از گل آفریدم و هنگامی که کاملش کردم و از روح خود بر آن دمیدم بر او سجده کنید. فرشتگان جسد آدم علیه السلام را بر دوش کشیدند و آن را بر در بهشت گذاشتند و آن جسد هنوز روح نداشت. و فرشتگان منتظر فرمان سجده بودند، و آن عصر جمعه بود. آنگاه خدای تعالی فرشتگان را به سجده فرمان داد، همه به جز ابلیس لعین سجده کردند. آنگاه خداوند روح را آفرید و

فرمود: با نارضایتی در جسد برو و از آن نیز با نارضایتی بیرون رو. فرمود: روح از ناحیه نرم سر تا حوالی چشم وارد بدن شد، به خودش می نگریست، در این هنگام صدای تسبیح فرشتگان را شنید. هنگامی که به ناحیه بینی رسید، آدم عطسه کرد، خداوند او را به سخن درآورد و گفت: الحمد لله و این اولین جمله ای است که آدم علیه السلام گفت. حق تعالی پاسخ داد: رحمك الله، ای آدم برای همین تو را آفریدم. و این برای تو و فرزندان تو سنت باشد که همانند تو در این هنگام چنین بگویند. به همین خاطر «رحمك الله» به عطسه کننده سنت است و بدتر از این جمله برای ابلیس وجود ندارد.

آنگاه آدم علیه السلام چشم گشود، بر عرش دید که نوشته شده: «لا اله الا الله محمد رسول الله» هنگامی که روح به ساق پا رسید، قبل از این که به قدم هایش برسد آدم خواست بلند شود، ولی توانایی بر بلند شدن نداشت، لذا خدای تعالی فرمود: «خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ» (۷۴۰).

امام صادق علیه السلام فرمود: «روح صد سال در بالاسر آدم و صد سال در سینه اش و صد سال در رانش و صد سال در ساق هایش و صد سال در قدم هایش بود. هنگامی که آدم بلند شد، خداوند به فرشتگان دستور داد تا آدم را سجده کنند و آن بعد از ظهر روز جمعه بود. پس پیوسته در سجده اش بود تا عصر شد. الحدیث»

در حقیقت محمدیه

در حقیقت محمدیه

خلاصه نقل این حدیث طولانی گرچه خلاف ساختار این کتاب است، لیکن چون دلالت بر صادر اول داشت که همان حقیقت محمدیه الهیه است که در اخبار دیگر از آن به نور عظمت

و نوری که انوار دیگر از آن نورانی شده اند و مطالب دیگر لذا آن را نقل کرده ایم تا قرینه دیگر اخبار شود که دلالت دارد بر این که محمد و آل محمد علیهم السلام آیات کامله آن حقیقت هستند. و این که ایشان همانند دیگر خلائق در فطرت خالی از همه حدود و رنگ ها و بندها بودند، آنگاه بعد از گرفتن ذریه شان از پشت های آنها و تکالیف مربوط به تک تک مراتب و طاعت شان در هر مرتبه ارواح و طینت ابدان ایشان را از آن چه در اخبار طینت یاد شده خلق کرد تا پاداش طاعت و سپاسگزاری ایشان باشد، چنان که در فقره «و عناصر الابرار و دعائم الاخیار» بیان شد، به آن مراجعه کن!

نور دوم: در حقیقت عصمت

از این که بیان کردیم که محمد و آل محمد علیهم السلام همانند دیگر خلائق به لحاظ فطرتند. و ارواح و طینت و ابدان آنها از آنچه در اخبار (۷۴۱) طینت گفته شد، خلق گردید. پاداش طاعت و شکر ایشان باشد و آن بعد از گرفتن ذریه و مراتب شهود آنها از پشت و عوالم غیبی و فطرت ائمه و تکلیف مردم به ورود در آتش و سوختن کامل آل محمد علیهم السلام به همه وجود و مراتب و شؤون بود. چنانکه در «و المستقرین فی امر الله» بیان شد، بر شما معلوم می گردد که عصمت عبارت از قرار دادن مجاری ظهور آن فطرت به عنوان عالم نور و اسم الله است. که مصدر همه اسماء حسنی و مبداء همه خیرات است. و لذا گفتند: ما اسماء حسنی هستیم و اخبار آن بیان شد چه این که خداوند فرمود: «یا ایها الذین آمنوا

إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيَكْفُرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ» (۷۴۲) و نیز فرمود: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ» (۷۴۳).

توضیح دلالت آن این است که مراد از فرقان و نور همان طور که دانستید مرتبه اسم خدا است و این که بنده را به وسیله تقوایش به آن مرتبه برساند و هنگامی که پیدایش برخی از مراتب اسم الله در رعیت، فرقان و نور باشد که به همه خیرات هدایت می کند و از همه شرور محافظت می کند، پس در حجج علیهم السلام که همه مراتب آن وجود دارد ایشان را از همه مراتب ظلمت و شیطنت و طاغوت حفظ می کند. بله تفاوت عصمت در حجج با دیگران در این است که مراتب ظهور آن اسم مختلف است، ائمه علیهم السلام یعنی کسانی که ظهور این اسم مبارک در ایشان با بزرگ ترین مصادیق و آیات همراه می باشد. پس عصمت آن نیز قوی تر و حکایت از صفات جلال و جمال خدا نیز کامل تر است. و مرتبه عبودیت ایشان نیز استوارتر از دیگران می باشد، مثل حکایت اقیانوس و قطره و دریاها و آب هایی که در بزرگی و کوچکی بین آن دو قرار دارند. از حقیقت آب و صفات آن است. با این همه آنها از حقیقت آب و صفات آن حکایت می کنند. جز این که هر کدام به اندازه بهره مندی از آن آب شدت و ضعف دارند.

در ارواحی که در ائمه (ع) قرار دارند

در ارواحی که در ائمه (ع) قرار دارند

و نیز آیاتی دلالت دارند بر این که انبیاء علیهم السلام به روح تأیید می شوند. مثل آیه «يُنزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ

يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ» (۷۴۴) یعنی: «فرشتگان به واسطه روح امر خدا را بر بندگانی که بخواهد فرود می آورند به این که مردم را بترسانید به این که خدایی جز من نیست، از من بپرهیزید.» و فرمود: «وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا» (۷۴۵) یعنی: «همچنین ما روحی از امر خود را بر تو وحی کردیم...» و فرمود: «رَفِيعَ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ يَلْقَى الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ» (۷۴۶) یعنی: «بلند درجه صاحب عرش روح امرش را به هر بنده ای بخواهد القاء می کند، تا به روز ملاقات انداز کند...»

و در کافی (۷۴۷) از ابوبصیر از امام صادق علیه السلام درباره آیه ثانیه روایت شده است که فرمود: «قَالَ خَلَقَ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَعْظَمَ مِنْ جَبْرئيلَ وَ مِيكائيلَ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ يَخْبِرُهُ وَ يَسُدُّهُ وَ هُوَ مَعَ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ بَعْدِهِ»

«؛ روح مخلوقی بزرگ تر از جبرئیل و میکائیل است که با رسول خدا صلی الله علیه و آله است و به او خبر می دهد و او را تسدید و محکم می کند و روح با امامان بعد از آن حضرت می باشد.»

در آن کتاب اخباری دیگر (۷۴۸) در این معنا نیز وجود دارد.

و نیز در آن (۷۴۹) از محمد بن سنان از مفضل بن عمر از امام صادق علیه السلام روایت شده که گفت: «سَأَلْتُهُ عَنْ عِلْمِ الْإِمَامِ بِمَا فِي أَفْطَارِ الْأَرْضِ وَ هُوَ فِي بَيْتِهِ مُرْحَى عَلَيْهِ سِتْرُهُ فَقَالَ يَا مُفَضَّلُ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى جَعَلَ فِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ خَمْسَةَ أَرْوَاحٍ إِلَى أَنْ قَالَ رُوحَ الْقُدُسِ فِيهِ حَمَلُ النُّبُوَّةِ فَإِذَا قُبِضَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ انْتَقَلَ

رُوحُ الْقُدُسِ فَصَيَّرَ إِلَى الْإِمَامِ وَرُوحُ الْقُدُسِ لَا يَنَامُ وَلَا يَغْفُلُ وَلَا يَلْهُو وَلَا يَزْهُو وَالْأَرْبَعَةُ الْأَرْوَاحُ تَنَامُ وَتَغْفُلُ وَتَزْهُو وَتَلْهُو وَرُوحُ الْقُدُسِ كَمَا نَ يَرَى بِهِ؛ از آن حضرت درباره علم امام به اطراف و اکناف زمین پرسیدم، در حالی که امام در خانه اش زندگی می کند و خانه اش مستور می باشد.»

پاسخ فرمود: ای مفضل! خدای تعالی در پیامبر صلی الله علیه و آله پنج روح قرار داد و حدیث را به اینجا رساند که: «با روح القدس نبوت را حمل می کند، به هنگامی که پیامبر رحلت فرمود، روح القدس به سوی امام می رود، و روح القدس خواب و غفلت و لهو و لعب ندارد، ولی ارواح چهارگانه دیگر خواب و غفلت و لهو و لعب دارند، و به روح القدس می بینند...»
الحديث

گویم: روح القدس دارای مراتبی گوناگون بود و در همه انبیاء علیه السلام وجود دارد، بنابراین هر پیامبر به اندازه نبوتش از حصه ای از روح القدس بهره مند است، و در وجه چهارم از نور ثالث روایت مفصلی از امیرالمؤمنین علیه السلام خواهد آمد که در آن مطلبی است که داللت می کند بر این که قوام و ساختار عصمت به همین روح است، چنانکه ساختار نبوت به آن می باشد، همین مقدار بس که این روح تنها به انبیاء و مرسلین و حجج علیهم السلام اختصاص دارد و نه دیگران.

در معانی الاخبار (۷۵۰) از امام سجاد روایت شده که فرمود: «الإمام منا لا يكون إلا معصوما وليست العصمة في ظاهر الخلقه فيعرف بها و لذلك لا يكون إلا منصوفا فقل له يا ابن رسول الله فما معنى المعصوم فقال هو المعتصم

بجبل الله و جبل الله هو القرآن لا يفتقان إلى يوم القيامة و الإمام يهدى إلى القرآن و القرآن يهدى إلى الإمام و ذلك قول الله عز و جل إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمٌ؛ امام نمی تواند معصوم نباشد و عصمت در ظاهر آفرینش جسمانی امام نیست تا با آن عصمت امام شناخته شود، به همین خاطر امام باید منصوب از ناحیه خدا باشد، از آن حضرت پرسیدند: ای فرزند رسول خدا صلی الله علیه و آله معنای عصمت چیست؟ فرمود: معصوم یعنی چنگ زنده به ریسمان خدا و ریسمان خدا قرآن است و قرآن به سوی امام هدایت می کند، چه این که فرمود: «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمٌ» (۷۵۱).

گویم: مراد از قرآن، قرآن به لحاظ فرقان بودن است. یعنی مراد آیات محکم الهی اند، و آن اسم خدا و شاخه های آن است، و قرآن به همان هدایت می کند و آن اقوم می باشد، یعنی ریسمانی که خداوند فرمود: «وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعاً وَلَا تَفَرَّقُوا» (۷۵۲) عیاشی (۷۵۳) از امام باقر علیه السلام روایت کرده که آل محمد علیهم السلام جبل محکم خدا هستند که خداوند دستور داد که به آن چنگ زنند و فرمود: «وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعاً».

و از امام صادق علیه السلام روایت شده فرمود: «علی بن ابیطالب جبل الله المتین است».

و در امالی (۷۵۴) از امام صادق علیه السلام روایت کرده که ما جبل هستیم و خدای تعالی فرمود: «و من يعتصم بالله فقد هدی الی صراط مستقیم»؛ هر کس به خداوند چنگ زند به راه راست خداوند هدایت شده است و نیز خدای تعالی فرمود: «فَمَنْ يَرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ» (۷۵۵) یعنی: «هر کس را خداوند

بخواهد سینه اش را برای قبول اسلام وسعت می دهد.»

در کافی (۷۵۶) از امام صادق علیه السلام روایت شده است: «إِذَا أَرَادَ بَعِيدٍ خَيْرًا نَكَتَ فِي قَلْبِهِ نُكْتَةً مِنْ نُورٍ فَأَضَاءَ لَهَا سَمْعُهُ وَ قَلْبُهُ حَتَّى يَكُونَ أَحْرَصَ عَلَى مَا فِي أَيْدِيكُمْ مِنْكُمْ؛ هرگاه خداوند بخواهد به بنده ای خیر عطا کند در دلش نقطه ای نورانی می اندازد که گوش و دلش را روشن می سازد. به گونه ای که از دنیای فانی شما بر آن حریص تر می شود.»

و نیز در کافی (۷۵۷) و توحید (۷۵۸) و تفسیر عیاشی (۷۵۹) روایاتی در معنای آن نقل شده است.

اکنون که حقیقت عصمت را فهمیدید و معلوم شد که عصمت عبارت از تکوّن اسم خدا و انگیزش آن و خداوند مجاری آن فطرت را عالم نور قرار داده و نه عالم ظلمت پس بدانید که حقیقت اسم الله وقتی به اسماء حسنی و شاخه های آن به عنوان آلی حرفی تنزیل نماید عالم ظلمت را مهمل می گذارد و از راه آن به عوالم افعال و آثار نمی رسد (نه این که عالم ظلمت باطل و زائل شود) بنابراین حقیقت عصمت با صدور معصیت و رفتن از راه ظلمت و طاغوت منافات ندارد. لذا عصمت با اختیار منافات ندارد (پس با این که اسماء خدا می توانند از راه ظلمت بروند ولی نمی روند) لذا خدای تعالی فرمود: «وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ وَإِذَا لَا تَأْخُذُوكَ خَلِيلًا * وَلَوْ لَا أَنْ تَبْتَنَّاكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكُنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا» (۷۶۰) یعنی: «نزدیک بود که تو را از آنچه به تو وحی کردیم گول بزنند تا بر ما غیر از آن وحی را به افتراء ببندی و در این هنگام با تو دوست شوند

و اگر ما تو را استوار نمی کردیم نزدیک بود که به سوی ایشان اندکی میل کنی.»

و فرمود: «لَئِنْ أَشْرَكَتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ» (۷۶۱) یعنی: «اگر شرک ورزی عملت را باطل می کند، و از زیانکاران خواهی بود.»

و فرمود: «وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ * لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ * ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ» (۷۶۲) یعنی: «اگر برخی از سخنان را بر ما ببندد، ما با دست خود او را بگیریم و رگ گردن او را ببریم.»

و امثال این آیات که دلالت بر امکان صدور افعال می رود که خداوند بدان رضایت ندارد. ولیکن خداوند ایشان را از صدور چنین افعالی حفظ کرد، و همین صریح آیه شریفه «وَلَوْ لَا أَنْ تَبْتِنَاكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكُنْ إِلَيْهِمْ» (۷۶۳).

و در مجمع البیان گفته شد: «وقتی این آیه نازل شد، پیامبر فرمود: «اللهم لا تكلني الى نفسي طرفه عين ابدا؛ خداوندا مرا لحظه ای به خویشتن وامگذار.»

و خداوند فرمود: «وَأِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ» (۷۶۴) یعنی: و اگر شیطان می خواهد و سوسه ای بنماید به خداوند پناه ببر، خداوند شنوای داناست.»

مراد این است که با استعاذه و پناه بردن به خدا برایشان در این که خداوند آنچه صلاح حال توست در آن مسیر تو را نگه دارد، خداوند نیز تو را از مواردی که به مصلحت نیست حفظ می کند.

در مجمع البیان روایت شده که «وقتی آیه قبل از این آیه نازل شد و آن آیه: «وَلَا تَشْتَوِي الْحَسْبَهُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعِ بِأَيْدِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عِدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ * وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ» (۷۶۵) یعنی: «نیکی با بدی یکسان نمی باشد، بدی

را با نیکی برطرف کن. در این صورت دشمن خود را می یابی که گویا دوست همراه است. چنین رفتاری را جز کسانی که شکیبایی پیشه می کنند و دارای بهره ای عظیم از آنند نمی توانند انجام دهند.» پیامبر صلی الله علیه و آله از خداوند پرسید: خدایا با خشم چه کنیم؟ پس آیه شریفه «فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» (۷۶۶) نازل شد، و این آیه در سوره اعراف است و در سوره «حم سجده» تکرار شده و خداوند فرمود: «فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ».

و از قرب الاسناد (۷۶۷) از سدید روایت شده است گفت: نماز «مغرب را به امامت امام صادق علیه السلام خواندیم، آن حضرت جهراً «اعوذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم و اعوذ بالله ان يحضرون» را قرائت کرد.

در فقره «و اعلام التقی» دو روایت از کافی از امام صادق علیه السلام روایت شده که رسول خدا صلی الله علیه و آله به هنگام خواب می فرمود: «آمنت بالله و كفرت بالطاغوت» بلکه در صحیفه سجادیه (۷۶۸) تحت این عنوان «أنه كان من دعاء السجاد عليه السلام إذا ذكر الشيطان فاستعاذ منه و من عداوته و كیده اللهم إنا نعوذ بك من نزغات الشيطان الرجيم و كیده».

تقریب استدلال به این روایت و آیات این که: اگر گوئیم عالم ظلمت از بین رفته استعاذه از شیطان معنایی ندارد، چنانکه اگر منافات با عصمت داشته باشد با بودن آن عالم عصمت از بین رود باز استعاذه معنایی ندارد، چه این که خداوند فرمود: «قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ» (۷۶۹) در اینجا صیغه مضارع که دلالت بر تجدد و حدوث دارد آورده شده است.

پس مراد این است که خداوند پیوسته از ایشان رجس

را دور می سازد و ایشان را پیوسته و به تدریج تطهیر می کند، بنابراین ایشان به عصمت خدا معصومند، و عصمت ایشان با امکان رفتن از راه ظلمت و تنزیل آن فطرت از راه عالم طاغوت و شیطنت که لازم اختیار است منافات ندارد، بلکه اگر چنین نباشد انسان فضیلتی بر فرشتگان بلکه بر شیاطین ندارد.

بله از ایشان معصیت و گناهی سر نزده و هرگز سر نخواهد زد، چگونه ایشان معصیت کنند در حالی که خداوند ایشان را حفظ و نگهداری می کند. چه این که ایشان در قبضه الهی مردند و فانی شدند و خداوند ایشان را به روح خودش مؤید داشت و برای سرّ خود آنها را برگزید، و برای خویش اختیار نمود. ایشان کاری انجام نداده و نمی دهند مگر این که آن کار به دستور خدا باشد، و در سخن از خدا پیشی نمی گیرند و به دستور او کار می کنند، پس درود خداوند بر همه ایشان باد.

نور سوم: در معنای توبه و انابه معصومین علیهم السلام

اکنون که حقیقت عصمت را فهمیدی و این که ایشان پیوسته از گناهان پاک و از لغزش معصومند، پس روایاتی که در اعتراف به گناه و عذرخواهی از آنها و مداومت بر توبه و استغفار و اقرار ایشان به گناهایی که محبان آنها از دامن ایشان تنزیه می کنند می تواند بر چند وجه معنا شود.

وجه اول: در این باره روایات فراوانی رسیده است، در مجمع البیان و تفسیر قمی (۷۷۰) از امام صادق علیه السلام روایت شده که: «از آن حضرت درباره سخن حق تعالی «لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ» (۷۷۱) پرسیدند، فرمود: «ما كان له من ذنب ولا هم بذنب ولكن الله حملة ذنوب شيعته

ثم غفرها له؛ پیامبر گناهی نداشت و قصد گناهی ننمود، لیکن خداوند گناهان پیروان وی را بر دوش او گذاشت، آنگاه آنها را به او بخشید.»

در مجمع البیان از آن حضرت روایت شده است که: از این آیه پرسیدند، فرمود: «فقال واللّٰه ما كان له ذنب ولا هم بذنب و لكن اللّٰه سبحانه ضمن له ان يغفر ذنوب شيعه على ما تقدم من ذنبهم و ما تاخره؛ به خدا سوگند او گناهی نداشت و قصد گناهی نکرد، ولیکن خدای - سبحانه - برای او ضامن شد که گناهان شیعیان علی علیه السلام از گذشته و آینده را بیامرزد.» در معنای همین روایت (۷۷۲) روایات دیگری آمده است.

وجه دوم: این است که شما دانستید که محبان و شیعیان ایشان از طینتی خلق شده اند که ائمه علیه السلام خلق شده اند. جز این که خداوند ایشان را از قسمت بالا-تر و شیعیان آنها را از قسمت پایین تر آن طینت آفرید. همانطور که سابقاً روایات باب (۷۷۳) را در فقره «و عناصر الابرار و دعائم الاخيار» آوردیم، و آن طینت، طینت علینبی است که مرتبه اسم خدا و عالم نور و سرّ آل محمد صلی الله علیه و آله می باشد که در هر نفسی آید و مرآتی دارد، و به همین خاطر ایشان شفیعیان خلایقند، پس ایشان گرچه به لحاظ تعینات در عرض دیگر مردمند، لیکن بعد از رفع تعینات و رسیدن به حقیقت اسم الله و عالم ولایت نوریه الهیه در طول خلق قرار می گیرند.

و لذا مصدر و منشأ همه تعیناتی می شود که از جمله آنها تعینات خود آل محمد علیهم السلام است، پس آن حقیقت که سرّ آل محمد است، گرچه به

لحاظ تعینات کلیه ای که تعینات آنهاست معصوم و مطهر و منزّه می باشد، ولیکن به لحاظ مظاهر جزئیّه چنین نیست. پس گناهانی که از شیعیان ایشان صادر شده به این اعتبار طولی از خود ایشان صادر شده است، لذا خداوند بر پیامبر تفضل کرد و آنها را بخشید، و الحمد لله کما هو اهلّه. دور نیست که مراد از اخبار همین باشد.

سوم: این که شما فهمیدید که خلق ولو همانند پیامبران و مرسلین و ائمه باشند، به حقیقت عبودیت بندگان خدا هستند، و ایشان در این مرتبه یکسانند، جز این که خلائق بندگان محمد و آل طاهرین و دوستان شان می باشند، چنانکه در شرح فقره «و دعائم الاخیار» بیان شد و اخبار آن نیز در آنجا ذکر گردید، اکنون که چنین است پس گناهان ایشان بر گردن ائمه علیه السلام است، چه این که خلائق از نفوس و اموال و دیگر صفات مملوک محمد صلی الله علیه و آله و آل طاهرین او هستند، پس خداوند از چه کسانی انتقام می گیرد و مؤاخذه می نماید، آیا این انتقام جز از موالی ایشان است؟ پس ایشان آل محمد علیهم السلام هستند، و خداوند گناهان قبل و بعد ایشان را آمرزید.

در اقسام گناهان

چهارم: گناهان بر اقسامی اند: از برخی خداوند نهی کرده، برخی گناهند ولو خداوند دستور دهد که آن را بیاورند. برخی گناهند ولو مأمور به و منهی عنه نباشند.

قسم اول: محرّمات و مکروهانند.

از قسم دوم: آن اموری اند که هتک حرمت مولی می کنند و با عزت و جلال خداوند منافات دارد، لیکن چون خداوند رأفت و محبت فراوان دارد و یا متوجه اضطراب بنده به آن می شود به او دستور داد که مرتکب آن

شود و حشمت و حرمت خدا را نگه ندارد، مثل این که عبد بزرگی و عظمت و سیاست رعایای خود را در محضر پروردگار اظهار کند، گر چه این رفتار به دستور خدا باشد، لیکن از دیدگاه بنده بینا و آگاه به حقیقت عبودیت گناه است، اگر دستور خدا نباشد نیز بنده نمی تواند چنین کند، چه این که اظهار انانیت در عرض مولی است، ولی چون ناچار به آن است به خاطر فرمان مولی مرتکب آن می شود، تا از گناهی سخت تر به گناهی کوچک تر فرار کند.

به همین معنا مولی علی بن الحسین علیه السلام در مناجات ذاکرین (۷۷۴) اشاره می کند «إلهی لو لا الواجب من قبول أمرک لنزهتک من ذکری إیاک علی أن ذکری لک بقدری لا بقدرک و ما عسی أن یبلغ مقرداری حتی أجمع محلا لتقدیسک؛ یعنی: پروردگرم اگر پذیرش فرمانت واجب نبود، تو را از ذکرم منزّه می دانستم، علاوه این که یاد من که یاد من به اندازه من است و نه به اندازه تو، و ذکری که به مقدار من است آن مقدار نیست که جایگاه تقدیس تو نمایم»

درباره دعا و درخواست از خدا نیز همین است، چه این که دعا و درخواست با رضایت از خدا و مقام رضا منافات دارد و جلو افتادن بنده در گفتار از خداست، جز این که چون خداوند بندگان خویش را به دعا امر کرده و ترک دعا را استکبار و خود بزرگ بینی دانسته است لذا باید دعا کرد، بلکه کلیه معاملات بندگان با خدا از این باب است، بلکه معاملات با خلق در محضر پروردگار این گونه است، چه این که ایشان

به حقیقت عبودیت رسیده اند، پس ایشان چیزی را بدون دستور خدا انجام نمی دهند.

و در کافی (۷۷۵) از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت شده که: «جاء رجلٌ إلى أمير المؤمنين عليه السلام فقال يا أمير المؤمنين إن ناساً زعموا أن العبد لما يزني وهو مؤمن ولا يسرق وهو مؤمن ولا يشرب الخمر وهو مؤمن إلى ان قال فقد ثقل على هذا وخرج منه صدري حين أزعم أن هذا العبد يصلي صلاتي ويدعو دعائي ويناكحني وأنا كحهُ و يوارثني و أوارثهُ و قد خرج من الإيمان من أجل ذنب يسير أصابه فقال أمير المؤمنين عليه السلام صدقتِ سمعتِ رسول الله صلى الله عليه وآله يقول و الدليل عليه كتاب الله خلق الله عزَّ و جلَّ الناس على ثلاث طبقاتٍ و أنزلهم ثلاث منازل و ذلك قول الله عزَّ و جلَّ في الكتابِ أصحَّحَابِ الميمنه و أصحَّحَابِ المشأمة و السابقون فأمَّا ما ذكر من أمر السابقين فإنهم أنبياءُ مرسلون و غير مرسلين جعل الله فيهم خمساً أرواح رُوح القدس و رُوح الإيمان و رُوح القوه و رُوح الشهوه و رُوح البدن فبرُوح القدس بعثوا أنبياء مرسلين و غير مرسلين و بها علموا الأشياء و برُوح الإيمان عبدوا الله و لم يشركوا به شيئاً و برُوح القوه جاهدوا عدوهم و عالجوا معاشهم و برُوح الشهوه أصابوا لذيذ الطعام و نكحوا الحلال من شباب النساء و برُوح البدن دبوا و درجوا فهؤلاء مغفور لهم مضي فوخ عن ذنوبهم ثم قال قال الله عزَّ و جلَّ تلك الرسل فضلنا بعضهم على بعض منهم من كلم الله و رفع بعضهم درجات و آتينا عيسى ابن مريم البينات و أيدناه برُوح القدس

ثُمَّ قَالَ فِي جَمَاعَتِهِمْ وَ أَيْدُهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ يَقُولُ أَكْرَمَهُمْ بِهَا فَفَضَّلَهُمْ عَلَيَّ مَنْ سِوَاهُمْ فَهَؤُلَاءِ مَغْفُورٌ لَهُمْ مَصْفُوحٌ عَنْ ذُنُوبِهِمْ؛ مردی خدمت آن حضرت رسید و گفت: ای امیرالمؤمنین! عده ای گمان کردند که بنده مؤمن زنا نمی کند و دزدی نمی نماید و بنده مؤمن در حال ایمان شراب نمی خورد... بر من این مطلب دشوار آمد و سینه ام از آن تنگ شد. چه این که گمان می برم که چنین بنده ای همین نمازی که من می خوانم، می خواند و همین دعایی که من می کنم، می کند و با ما پیوند ازدواج می بندد و ما با او خویشاوندی می کنیم و از ما ارث می برد و از او ارث می بریم، ولی او از ایمان خارج شده چه این که به گناه اندکی دست یازیده است.

امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: راست گفتم، همینطور از رسول خدا شنیدم دلیل بر آن کتاب خداست. خداوند مردم را بر سه طبقه آفرید و ایشان را به سه منزل فرود آورد. چه این که خداوند فرمود: (۷۷۶) «فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَيَّا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ * وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ» آنچه درباره «سابقون» بیان کرده روشن می دارد که ایشان پیامبرانی مرسل و غیر مرسل هستند، خداوند در ایشان پنج روح قرار داده است: ۱ - روح القدس، ۲ - روح ایمان، ۳ - روح قوه، ۴ - روح شهوت، ۵ - روح بدن، ایشان با روح القدس انبیاء مرسل و غیر مرسل شده اند، و با آن روح به اشیاء علم پیدا کردند. و با روح ایمان، خداوند را پرستیدند و شرک نورزیده اند، و به روح قوه با دشمنان مبارزه کرده اند، و معیشت خویش را سامان داده اند، و با

روح شهوت به لذت های غذا و ازدواج با زنان دست یازیده اند، و با روح بدن حرکت و تلاش کرده اند، پس ایشان آمرزیده و گناهان ایشان اغماض می شود.»

آنگاه خداوند فرمود: «تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ» (۷۷۷) یعنی: «برخی از انبیاء را بر برخی دیگر برتری دادیم، با برخی خداوند گفتگو کرده و درجات عده ای را زیاد نمود، و به عیسی بن مریم بیانات دادیم، و او را به روح القدس تأیید نمودیم.»

آنگاه درباره همه انبیاء نیز فرمودند: «و ایدهم بروح منه» یعنی: خداوند آنها را به روح خود مؤید ساخت. یعنی خداوند ایشان را با آن روح کرامت داد و بر دیگران برتر نمود، پس خداوند ایشان را بخشید و از گناهان ایشان درگذشت.» پایان آن حضرت به عصمت انبیاء تصریح کرده چه این که فرمود: «خداوند ایشان را پیامبران مرسل و غیر مرسل قرار داد و ایشان خداوند را عبادت کرده و شرک نوزیده اند.» این دلالت بر برائت ایشان از پیروی هواها دارد. آنگاه فرمود: «ایشان آمرزیده و گناهان ایشان مورد عفو قرار گرفته است.» پس بعد از رسالت انبیاء چه گناهی برای ایشان باقی می ماند تا خداوند از آنها درگذرد و آنها را بیامرزد؟ پس این جمله به همان مطلب ما نظر دارد، یا این که نظر این جمله به امور اضطراری انبیاء از قبیل ازدواج و خوردن و نوشیدن است که ساختار وجود جسمانی آنها به این امور بستگی دارد. و همین طور روش رسول خداصلی الله علیه و آله و امیرالمؤمنین علیه السلام در غذا و آب بوده است. و دیگر

ائمه، مشرب دیگری داشتند، چه این که حکمت دیگری در آنها در کار بوده است.

پنجم: بیان شد که تعینات ائمه علیهم السلام مصادیق کلیه حقیقت ولایت کلیه الهیه است، این حقیقت محیط به همه مصادیق جزئی است و مصادیق جزئی با همه مراتب و شؤون خود در عوالم ایشان فعلی اند، و به همین خاطر شهدای خلق از پیشینیان تا روز قیامت هستند، پس ایشان نسبت به خدای تعالی همانند بنده ای هستند که در پیشگاه خدا ایستاده و همه امور مربوط به عبد در پیشگاه مولایش قرار دارد، و کارهایی از آن عبد سر می زند که شایسته جلالت مولا نیست مثل این که شیرخواره اش در پیش مولی بول می کند و یا بچه اش می دود و یا خادمانش در حضور وی قیء می کنند و امثال آن. گرچه آن بنده خود چنین نکرده است و به اختیار او نیز نمی باشد، بلکه از اختیار آن طفل و یا بچه و خادم نیز خارج است. لیکن بنده از مولایش خجالت می کشد و از او عذرخواهی می کند، بلکه گاه از شدت خجالت آرزو می کند که زمین او را فرو برد و زبانش لال گردد و قادر بر عذرخواهی نشود، تا رأفت مولی شامل حال او شود، و ترس او را از بین ببرد و اضطراب شدید او را بنشانند، ائمه علیهم السلام نیز در عوالم خود چنین هستند. گناهان رعایا و بندگان ایشان در پیشگاه مالک شاهان و شاه شاهان در دیدگاه ایشان شایسته جلالت و عزت پروردگار نیست و اگر فضل و رحمت و تأنی او در خشم نمی بود زمین اهلش را فرو می برد، بنابراین ایشان پیوسته از خداوند عذرخواهی کرده و خواهان

بخشش هستند، با این که خود آن کارها را انجام نداده اند.

ششم: این که اگر بنده به وظایف عبودیت عمل کند به اندازه معرفت به جلالت مولی و کبریایی و عظمت مولای اوست و خداوند نیز در نهایت درجه جلالت و کبریایی و عظمت قرار دارد به طوری که هیچکس تاب شناخت جلالت و ادراک عظمت و رسیدن به کنه کبریایی او را ندارد، لذا مادامی که از شناخت آن ناتوان باشد از عمل به وظایف عبودیت که لازمه آن شناخت است نیز قاصر است. گرچه ناتوانی در شناخت او را در عمل به آنها معذور می نماید. ولیکن ناتوانی و قصور عبد موجب نمی شود که مولی شایستگی چنان عبودیتی را نداشته باشد، و ناتوانی باعث نمی گردد که ترک عمل به عبودیت یاد شده هتک حرمت مولی نباشد. مثال آن نایناس است که مولی را نمی بیند و از او در پیشگاه مولی اموری صادر می شود که هتک حرمت مولی است. آنگاه از آن مطلع می شود و خجالت می کشد و عذرخواهی می نماید و طلب عفو می نماید. بنابراین ایشان علیهم السلام چون احاطه به خدای تعالی و صفاتش ندارند مگر آن اندازه ای که خداوند به ایشان شناسانید، می دانند که به غیر از آنچه خداوند به ایشان فهمانیده نمی توانند به وظایف خود در مقابل عظمت حق عمل کنند، و می ترسند که وظایف ایشان در قبال حضرتش انجام نشده باشد، چنان که از ایشان شهرت یافته که فرمودند: (۷۷۸) «ما عرفناک حق معرفتک و ما عبدناک حق عبادتک»؛ یعنی خدایا ما تو را به آن گونه که شایسته معرفت توست نشناختیم و حق عبادت تو را ادا نمودیم. لذا توبه و استغفار کرده

و از خداوند طلب عفو می نمایند. چنان که خداوند فرمود: «وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ» (۷۷۹)؛ یعنی: «ایشان اعمالی را که انجام می دهند در حالی است که دل های ایشان هراسان است، ایشان به سوی پروردگار خود باز می گردند.»

هفتم: چون تمام وجود بنده متعلق و مملوک مولایش می باشد، فرمانبرداری از خدا آوردن مأمور به، به عنوان آلی حرفی است، و این روح عبادت می باشد.

و نافرمانی خدا به معنای آوردن افعال به عنوان استقلالی و معنی اسمی است که روح همه معاصی می باشد. پس مادامی که فعل از این دو عنوان خالی باشد، طاعت و معصیتی محسوب نمی شود، چنان که در حال فراموشی و اشتباه و نادانی و اجبار و اضطرار و غفلت و اشتباه چنین است، و روایت هایی درباره موارد فوق از جمله حدیث رفع آمده است.

و امام سجاده علیه السلام (۷۸۰) فرمود: «إلهی لو لا-الواجب من قبول أمرک لتزهدتک من ذکرى إياک علی أن ذکرى لک بقدرى لا بقدرک و ما عسى أن يبلغ مقداری حتى أجعل محلا لتقدیسک؛ یعنی: خدایا! به هنگام معصیت چنین نبود که من انکار ربوبیت تو کرده باشم و یا دستور تو را سبک شمرده و یا عقوبت تو بر من معلوم بوده و یا در وعید تو سست بوده باشم، لیکن گناهی بر من طاری شده و نفسم مرا گمراه کرد و هوایم بر من غالب شد و شقاوتم به آنها یاری رساند. هنگامی که فعل خالی از عنوان استقلالی باشد، گناه و نافرمانی و منافی با عصمت نیست، بله لغزشی است که نباید از خلیفها لله که بیننده حقیقت عبودیتند صادر شود، لذا صدور چنین لغزش هایی

را از خود گناه می‌شمارند و از آن استغفار می‌کنند و توبه و عذرخواهی می‌نمایند. لذا با عصمت ایشان منافی نیست، چه این که از ایشان به عنوان انکار ربوبیت و سبک شمردن فرمان و استقلال در عرض خدا که روح معصیت است صادر نشده است.

هشتم: بعد از این که روشن شد که روح و ساختار معصیت بر استقلال عبد است و در جایی که بنده استقلالی ندارد، گناه و معصیتی نکرده است. پس مانعی ندارد که گفته شود که خداوند به خاطر مصالحی که به خود ایشان بر می‌گردد ایشان را در خطا افکنده، چنان که در آدم علیه السلام اتفاق افتاد، چه این که آدم بدون بیرون آمدن از بهشت به کمال نمی‌رسید و اگر به اختیار خویش نمی‌دید و خردش بر نادانی اش پیروز نمی‌گردید، و بیماری‌های پنهان در انسان را که ناچار در انسان وجود دارند دوا نمی‌کرد، و از طرف دیگر خداوند نیز دلیلی بر اخراج آدم از بهشت نداشت، پس او را از خوردن میوه درخت باز داشت، با این که بر مقتضای طبیعت آدم بود. تا آدم به مقتضای طبیعت به آن درخت روی آورده و از آن بخورد، تا خداوند به بهانه‌ای آدم را از آنجا بیرون کند تا آدم بیماری‌های خود را درمان نماید.

به عنوان مثال کودکی که باید چند بیماری در او پدید آید. پدر و مادرش به او دوا می‌دهند تا در زمانی که امکان معالجه ایشان می‌رود آن بیماری‌ها خود را نشان دهد، چه این که اگر آن بیماری‌ها پنهان بماند ممکن است در وقتی بروز کند که امکان علاج نباشد، و چون آدم نیز

انسانی بود که در وی عالم اکبر منطوی بود و لغزش ها و گناهان لازمه وی، لذا اگر از وی لغزش و گناهی صادر نمی شد، از مرتبه انسانیت که عالم اکبر است می افتاد، و لذا مرتبه اش در آخرت از مرتبه انسان کامل پایین تر می بود. لذا خداوند او را در آن گناه افکند تا با علاج آن به واسطه توبه کمال انسانی ظاهر شود و این از گناهایی است که خداوند او را بخشیده. چه این که کار خدا بوده تا بر عبدش رحمت آورد.

نهم: بنده بعد از معرفت صفات خدا و بی نیازی از خلق و معرفت و عبادت آنها می داند که معرفت عارفان و عبادت عابدان بر قدرت خدا نمی افزاید و کفر و شرک و مخالفت دستورات و نواهی اش ذره ای از قدرت او نمی کاهد، بنابراین اوامر و نواهی خداوند برای راهنمایی مردم به منافع و مضارشان است، نه این که می خواهد برای خود سودی را جلب کند و یا ضرری را دفع نماید. پس با شناخت خدا به این صفات هرگاه امری از اوامر الهی را ترک کند و یا نهی را مرتکب شود، بر خود ستم روا داشته و از حق خود کم گذاشته و پروردگار مربوط به خود را عصیان کرده است، نه پروردگار همه «والله الا لهه» را، و خود بر نقصان خود اقدام نموده و بنای تخریب سلطنت خویش را گذاشته و سرزمین خویش را بر باد داده و راه سلوک به حریم شاه شاهان و مالک الملوک را بسته است. این در صورتی که عصیان و هتک حرمت مولی با نفی الوهیت و انکار ربوبیت و یا سبک شمردن

امر و سستی در نهی او توأم نباشد، و لذا آدم و حوا علیهما السلام گفتند: «رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا» (۷۸۱) و خداوند فرمود: «وَعَصَى
آدَمَ رَبَّهُ فَغَوَى» (۷۸۲)

و امام سجاد سیدالعابدین علیه السلام (۷۸۳) فرمود: «اللهم انك انزلت في كتابك ان تعفو عمن ظلمنا و قد ظلمنا انفسنا فاعف
عنا فانك اولی بذلك... الهی لم اعصك حين عصيتك و أنا بربوبيتك جاحد و لا بأمرک مستخف و لا لعقوبتك متعرض و لا
لوعيدك متهاون و لكن خطيئه عرضت و سولت لی نفسی و غلبنی هوای و أعاننی علیها شقوتی» یعنی: «خداوندا! تو در کتاب
خودت به ما امر کردی که از کسانی که به ما ستم کردند در گذریم، ما به خویش ستم کردیم، پس از ما در گذر، چه این که
تو از ما سزاوارتر به عفوئی.»؛

خداوندا! در آن هنگام که تو را نافرمانی می کردم به این خاطر نبود که ربوبیت تو را منکر و یافرمانت را سبک شمرده بودم و
یا در صدد معارضه با عقوبت برآمده و عید تو را سست شمرده باشم، و لیکن گناهی از من سر زده و نفسم مرا فریفت و
شقاوتم مرا بر آن مدد شد...»؛

و امیرالمؤمنین علیه السلام (۷۸۴) فرمود: «اللهم إن ذنوبی و إن کانت قطیعه فانی ما أردت بها قطیعه؛ یعنی: «خدایا، گناهانم
گرچه قطع رحم باشد، لیکن من نخواستم چنین کنم.»

امیرالمؤمنین علیه السلام خدای را معصیت نکرد و از عبودیت وی خارج نشد و به عصمت وی ضربه ای وارد نشد، لیکن او را
از چنگ زدن به جیل اسم خدا عقب انداخت و تمسک به عروه الوثقی را به تأخیر انداخت و در آن حال او را از دخول در
حریم و

وصول به بالاترین درجه باز داشت، به همین خاطر عصمت معصومین و درجات مقربان و فرشتگان و پیامبران و مرسلین مراتب گوناگون دارد تا به مرتبه نهایی و بالاترین مرتبه و درجه برسد، و آن درجه و مرتبه بالا از آن محمد و آل محمد علیهم السلام است، چه این که ایشان عصمت مطلق دارند و همه مراتب عصمت و بالاترین درجه آن را حائزند.

پس اوامر و نواهی خدا همانند دستورات و پرهیزهای پزشک است، پزشک نمی خواهد با امر خود سودی را به طرف خود بکشد و یا زبانی را دور نماید، بلکه می خواهد به بیمار سود رساند و زیان و بیماری را از او دور نماید، اگر بیمار با پزشک مخالفت کند، تا هنگامی که با مخالفت دستورات و پرهیزهایش انکار طبابت و حاذق بودن او نماید و یا دستورات او را سست بشمارد راه ارتباط با او را قطع نکرده، تنها سلامتی خود را به تأخیر انداخته و مزد نخوردن داروها را این گونه گرفته است. به همین خاطر خداوند فرمود: «مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ»؛ یعنی: «اگر سپاسگزار بودید، خداوند از عذاب شما چه می خواست؟» یعنی اگر همه عوالم خود را در مسیر هدف آفرینش قرار می دادید، به ایمنی می رسیدید، یعنی هرچه دستور داد و یا شما را از آن باز داشتیم برای مصالح خود شما بوده نه برای مصالح خویش، یعنی عذاب من از فعل من نبوده بلکه کار شما بر خود شما دشوار شده، چه این که: «وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى» (۷۸۵) و «وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يَرَى * ثُمَّ يُجْزَاهُ الْجَزَاءَ الْأَوْفَى» (۷۸۶) یعنی: «انسان تلاش خود را به زودی می بیند، آنگاه

خداوند به او پاداش کامل تر می دهد.»

الْمُكْرَمُونَ

در معنای کرامت ائمه (ع) بر دیگر خلائق

کریم بودن چیزی یعنی آن چیز در میان جنس خود ممتاز و خوب است، خداوند بنی آدم را از خلائق ممتاز کرده و به ایشان کرامت داد و حضرت محمد و آلش علیهم السلام را از بین فرزندان آدم کرامت بخشید و به ایشان علم عنایت فرمود. خدای تعالی فرمود: «الرَّحْمَنُ * عَلَّمَ الْقُرْآنَ * خَلَقَ الْإِنْسَانَ * عَلَّمَهُ الْبَيَانَ» (۷۸۷) این دانش را به احدی از جهانیان نداد. در مجمع البیان از امام صادق علیه السلام نقل کرد: «بیان در آیه شریفه به معنای اسم اعظم است که به آن همه اشیاء معلوم می گردند.»

و قمی (۷۸۸) از امام رضا علیه السلام در آیه «الرَّحْمَنُ * عَلَّمَ الْقُرْآنَ» روایت کرد که آن حضرت فرمود: «خداوند قرآن را آموخت.» پرسیدند: «خَلَقَ الْإِنْسَانَ»، فرمود: مراد امیرالمؤمنین علیه السلام است، پرسیدند: «عَلَّمَهُ الْبَيَانَ»، فرمود: مراد بیان همان اموری که مردم به آن نیازمندند. و نیز فرمود: «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا» (۷۸۹)؛ یعنی: «ما فرزندان آدم را گرامی داشتیم و ایشان را در دریا و خشکی به دوش کشیدیم و ایشان را از غذاهای پاکیزه روزی دادیم، و بر بسیاری از آفریده ها برتری دادیم.»

و در امالی (۷۹۰) از امام صادق علیه السلام در این آیه روایت شده که می فرمود: «فضلنا بنی آدم علی سائر الخلق» و «حَمَلْنَاهُمْ فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ» يقول علی الرطب و الیابس «وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ» يقول من طيبات الثمار كلها «وَفَضَّلْنَاهُمْ» يقول لیس من دابه و لا طائر إلا هی تأکل و تشرب بفيها، لا ترفع بيدها إلى فيها طعاما و لا شرابا

غیر این آدم فإنه یرفع إلی فیه بیده طعامه، فهذا من التفضیل»؛ یعنی: ما بنی آدم را بر دیگر آفریده ها برتری دادیم و ایشان را در خشکی و دریا حمل کردیم، یعنی برتر و خشک، و ایشان را از غذاهای پاکیزه روزی دادیم، یعنی میوه های پاکیزه و ایشان را برتری دادیم.» آن حضرت درباره این آیه فرمود: «همه چارپایان و پرنده ها دهان خویش را به غذا و آب نزدیک می کنند و غذا و آب را با دست خود به دهان نمی برند، تنها انسان غذا و آب را به دهانش می برد، این نیز یکی از موارد برتری انسان بر آفریده های دیگر است.»

و عیاشی (۷۹۱) از امام باقر روایت کرد که در آیه: «وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ» فرمود: «خلق کل شیء منکبا غیر الإنسان فإنه خلق منتصبا؛ یعنی: همه را افتاده خلق کرد ولی انسان را راست آفرید.» و از امیرالمؤمنین علیه السلام درباره صورت آدمیان روایت شده که آن حضرت فرمود: این گرامی ترین صورت به نزد خداست.»

و در کافی (۷۹۲) از محمد بن مسلم از امام باقر علیه السلام روایت شده است که گفت: «سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَمَّا يَزُودَنَّ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَىٰ صُورَتِهِ فَقَالَ هِيَ صُورَةٌ مُّخَيَّدَةٌ مَخْلُوقَةٌ وَ اضْيَطَفَاهَا اللَّهُ وَ اخْتَارَهَا عَلَىٰ سَائِرِ الصُّوَرِ الْمُخْتَلِفَةِ فَأَصَافَهَا إِلَىٰ نَفْسِهِ كَمَا أَضَافَ الْكَعْبَةَ إِلَىٰ نَفْسِهِ وَ الرُّوحَ إِلَىٰ نَفْسِهِ فَقَالَ بَيْتِي «وَ نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي»؛ از امام باقر علیه السلام پرسیدم: اهل سنت روایت می کنند که خداوند آدم را بر صورت خویش آفرید.

حضرت پاسخ داد: این صورت حادث و مخلوق است و خداوند آن را بر دیگر صورت های گوناگون برگزید، لذا صورت انسان را به خود نسبت داد،

چنان که کعبه را به خود نسبت داد و روح را به خود منسوب نمود و فرمود: «وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي» (۷۹۳).

گوییم: امکان دارد که علت گزینش و نسبت به خودش این باشد که صورت انسانی کامل ترین و تمام ترین حکایت از جمال و جلال را دارد، لذا خداوند به خودش اضافه کرده و نسبت داد تا آگاه کند که اگر ممکن بود که خداوند متصور به صورتی شود که محال است، به صورت انسانی در می آمد. لیکن صورت برای خداوند محال است چه این که با ازلیت و ابدیت و غیر متناهی بودن ذات ناسازگاری دارد.

مطلب فوق را روایت زیر تأیید می کند که از زبان خداوند نقل شده است: «ان الانسان سرّی و انا سره» انسان سرّ من است و من سرّ او هستم و آل محمد گرامی ترین انسان ها به نزد خدا هستند و خداوند ایشان را برای خود برگزید و دانش و حکمتی به ایشان داد که به هیچ کس از جهانیان عطا نفرمود و امر دین خود را به ایشان واگذار کرد و برایشان سلام فرستاد و بر فرزندان پیامبران دیگر سلام نفرستاد و فرمود: «و سلام علی آل یاسین»

و در کافی (۷۹۴) به اسنادش به محمد بن سنان از عبدالله بن سنان روایت شده است که گفت: امام صادق فرمود: «نه به خدا قسم، خداوند به احدی جز به رسول خداصلی الله علیه و آله و الائمه علیه السلام تفویض نفرموده است و فرمود: «إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ» (۷۹۵) یعنی: ما کتاب را به حق بر تو فرستادیم تا بین مردم به آنچه خداوند به تو نشان داده حکم نمایی

و این در اوصیاء علیهم السلام جاری است.

قمی (۷۹۶) در آیه شریفه «سَلَامٌ عَلٰی اِلٰی یَاسِیْنَ» (۷۹۷) روایت کرده است که: «آنگاه خداوند محمد را یاد کرد و فرمود: «وَوَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ * سَلَامٌ عَلٰی اِلٰی یَاسِیْنَ» (۷۹۸) فرمود: «یاسین محمد و آل یاسین ائمه هستند.»

و در معانی (۷۹۹) از امام صادق علیه السلام از پدرش از پدراننش از علی علیه السلام در این آیه روایت کرده است که فرمود: «یاسین محمد است و ما آل یاسین هستیم.»

و در جوامع (۸۰۰) از ابن عباس روایت کرده است که: «آل یاسین آل محمد هستند و یاسین نامی از نام های آن حضرت است.»

الْمُقَرَّبُونَ

در شرح فقره «و عترت خیره رب العالمین» بیان شد که خدای تعالی ایشان را از نور ذات خویش آفریده و علت اختیار ایشان از بین خلایق و ماجرای بین خدا و کلیمش موسی چه بوده و همان برای کسانی که طالب هدایتند کافی است.

الْمُتَّقُونَ الصَّادِقُونَ الْمُصْطَفُونَ

مراد از صادقین چیست؟

حقیقت تقوی در «و اعلام التقی» بیان شد و این که ایشان اعلام و قوام تقوی هستند و به واسطه ایشان و سر ایشان متقین تقوی پیشه می کنند و به واسطه علانیه ایشان مردم هدایت می شوند.

«الصادقون» اشاره به آیه شریفه «وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ» (۸۰۱) دارد.

بدان که حقیقت صدق عبارت از واقع و تقرر و وجود شیء می باشد و لذا هر چه مطابق آن باشد صادق نامیده می شود؛ مثل نسبت خبری، اگر خبر مطابق با واقع باشد صادق و الا کاذب است و نیز خبر دهنده اگر خبری که داده مطابق با واقع باشد صادق و الا کاذب است، گرچه خبر دهنده گمان کند که خبرش واقعیت دارد.

بله، او در این دروغ معذور است، چه این که خدا فرمود: «هٰذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ» (۸۰۲) یعنی: «این روزی است که راستگویان را راستگویی سودی بخشد، ایشان باغ هایی دارند که از زیر آنها رودها جاری است.» چه این که روشن است که در روز قیامت حقیقت ایمان سود دارد، نه آنچه معتقدی آن را واقع بیندارد.

پس مراد از صادقین در آیه نخست کسانی اند که حامل حقیقت و واقع هستند و ایشان آل محمد علیهم السلام هستند که حامل اسم خدا و مظاهر کلی آنند. لذا در کافی (۸۰۳) از امام باقر علیه السلام درباره این آیه نقل شده است که فرمود:

«مراد ما هستیم» و از امام رضا علیه السلام (۸۰۴) نقل شده که فرمود: «صادقین ائمه علیهم السلام و کسانی که به طاعت ایشان اعتراف دارند می باشند.»

و در مجمع البیان از امام باقر علیه السلام روایت شده است که فرمود: «وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ» یعنی با آل محمد علیهم السلام باشید و قمی (۸۰۵) روایت کرده که ایشان ائمه هستند.

و «مصطفون» مراد از آن در تفسیر «و سلاله النبیین و صفوه المرسلین» بیان شد. و همان کفایت می کند. به آن مراجعه کن.

الْمُطِيعُونَ لِلَّهِ

حقیقت طاعت عبارت از این است که بنده هر آنچه را خدا داده یعنی جان و دارایی ها و همه جوارح و اعضا و متعلقات خود را در اراده الهی صرف کند و این درجه برای بنده ای نسبت به خدا فراهم نمی شود مگر این که از محمد و آل محمد صلی الله علیه و آله باشد، این مطلوب در «المستقرین فی امرالله» بیان شده و دیگر اعاده نمی کنیم.

الْقَوَامُونَ بِأَمْرِهِ

تفسیر آن در «المستقرین فی امره و المظهرین لامره و نهیه» بیان شد.

الْعَامِلُونَ بِإِرَادَتِهِ

مراد این است که ایشان کاری نمی کنند، مگر این که خداوند از ایشان عهد گرفته و در گفتار از خدا پیشی نمی گیرند و به فرمان او کار می کنند، چنان که روایت فراوان در این زمینه وارد شده و در کافی بابی برای آن باز کرده است، چه این که اوامر الهی درباره خودشان و امور خلائق به تدریج به ایشان می رسد، و این علم تدریجی از همه علوم ایشان بالاتر و برتر است و در این زمینه در کافی در باب علم ائمه علیهم السلام بابی باز شده است.

الْفَائِزُونَ بِكَرَامَتِهِ

یعنی ایشان به اعمال کریم فائز می شوند و دستوراتی که درباره کارهایشان به تدریج به ایشان می رسد بهترین اعمال است، چه این که مأمورین به اندازه قابلیت ها و بلندی مراتب و پستی مقامات خود مأمور می شوند و چون علل و مبادی آل محمد صلی الله علیه و آله گرامی ترین مبادی است، پس باید مأمور به آنها چیزی باشد که با آن علت نهایت مناسبت را داشته باشد، پس این فقره ناظر به عالم افعال ایشان می باشد و فقره های قبلی ناظر به مبادی و صفات و ملکات ایشان بود، بنابراین تکرار نیست.

أَصْ طِفَاكُم بِعِلْمِهِ وَ ارْتِضَاكُم لِعَيْبِهِ وَ اخْتَارَكُم لِسِرِّهِ وَ اجْتَبَاكُم بِقُدْرَتِهِ وَ اعَزَّكُم بِهِدَاةِ وَ خَصَّكُم بِبِرِّهَانِهِ وَ انْتَجَبَكُم لِنُورِهِ وَ أَيْدَكُم بِرُوحِهِ

ائمه (ع) ظرف علم پروردگارانند

در فقره «و خزان العلم» بیان شد که دانشی که خداوند به محمد و آلش علیهم السلام داد این است که به علم مشیت رسیده اند و ایشان خوانندگان به سوی مشیت الهی اند، چنین درجه ای ممکن نیست، مگر این که تجرید و تصفیه از همه مراتب وجود شده باشند و از همه حدود تزکیه و تنزیه گردیده و خداوند ایشان را به مرتبه تجرید کامل که برای ممکنات ممکن نیست برساند تا آزاد و رها شوند و بتوانند با مبادی خویش با هر قیدی اجتماع نمایند، والا تا زمانی که در عالم حدود و قیود باشند نمی توانند به مرتبه دیگری صعود نمایند، چه این که هر حدی با دیگری متضاد است، ولی اگر چیزی لایشرط باشد با هزار شرط هم جمع می شود، وقتی این گونه ایشان را برگزید و به جایگاه گرامی شده ها و بالاترین مرتبه مقربان و برترین درجه مرسالان رساند، اهلیت نزول علم الهی را پیدا می کنند، پس خداوند رضایت داده که ایشان را بر علم خود مطلع کند و بر آن عزم را جزم

کرده و ایشان را برگزید و سرّ خود را به سوی ایشان فرو فرستاد و ایشان را به قدرت خود پر ساخت و به هدایت خود رهنمون شد، یعنی به آنها واگذار کرد که اشیاء را به اندازه ای که گنجایش دارند برسانند، لذا با این قدرت و وکالت بر اشیاء چیره شوند و براهین پروردگار ویژه آنها گردید. آن براهین بر کمال صفات جلالی و جمالی خدا دلالت می کرد.

این فقرات اشاره به عوالم هفت گانه ای دارد که هیچ ذره ای در آسمان و زمین جز به آن تحقق نمی یابد، خداوند همه این مراتب را به شما داد، بنابراین با گزینش شما برای علمش ظرف مشیت الهی شده اید، لذا علمی که به عالم مشیت رسیده به شما واصل گردید و با رضایت خدا و شاهد گرفتن شما در عالم مشیت خداوند شما را محل اراده خویش قرار داد و غیب خدا مشهود شما گردید و هنگامی که شما محل اراده و معدن سرّ خدا گردیده اید باید رسیدن به عالم قدر با اراده شما باشد به همین لحاظ با قدرت خود شما را برگزید، یعنی شما را با مقدرات خود پر ساخت، بنابراین تقدیر همه اشیاء جز با تقدیر شما امکان پذیر نیست و بعد از تقدیر اشیاء شما را به قضایش رهنمون شد به این که شما را چیره و مستولی بر تنزیل اشیاء به عالم قضاء ساخت و شما را به امضای تدریجی آنها اختصاص داده تا برهان ربوبیت او همیشه با شما بوده و از شما جدا نشود، پس با شما نوری قرار داد که با آن راه روید و آن نور روح القدس است و لذا

شما را مؤید به آن ساخت، هرگاه خداوند به شما در چیزی اجازه داد با دمیدن وی در روع شما را مطلع می سازد. پس شما آن را به عالم اجل تنزیل می دهید و این مطلب با بیان رساتری در «موضع الرساله» گفته شد. به آن مراجع کن!

این که فرمود: «اصطفیکم لعلمه» اشاره به عالم مشیت کلیه الهیه ای دارد که مواد علم ایشان می باشد و همان اسم اعظم است که دارای هفتاد و سه حرف است و حرفی را خدا برای خود در علم غیب برگزیده است، این حرف را هیچ فرشته مقرب و یا پیامبری مرسل نمی داند، خداوند هفتاد و دو حرف را به حضرت محمدصلی الله علیه وآله داده و آن حضرت به اهل بیت خود به ارث عطا فرمود. ایشان با آن حوادث گذشته و حال و آینده را می دانند، در این باره روایاتی در کافی آمده که کلینی (ره) برای آن بابی باز نموده است.

این مرتبه بهره ائمه علیهم السلام از حقیقت نبوت است که صادر نخستین در همه موجودات است و آن به منزلت علم در عالم خلق از عالم سابعه می باشد.

و این که فرمود «و ارتضیکم لغیبه» اشاره به آیه شریفه «فَلَا يَظْهَرُ عَلٰی غَيْبِهِ أَحَدًا * إِلَّا مَن ارْتَضٰی مِن رَّسُولٍ» (۸۰۶)

و این اشاره به نصیب و بهره ایشان از رسالت دارد، چه این که مرتبه رسالت پایین تر از مرتبه نبوت است. و به آن به عالم اراده کلیه الهیه اشاره نموده که در عوالم ایشان به منزلت عالم مشیت و عالم قرآن و عالم جمع است که بدون یکی از دو اسم نمی تواند به عالم شهادت تنزل نماید، و حتماً باید

در یکی از این دو عالم فرود آید. عالم نور که آیه محکمه است و یا عالم ظلمت که آیه متشابه است.

این که فرمود: «و اختارکم لسره» اشاره به عالم اراده خلقیه دارد که عالم قدر الهی است که مراد از آن عالم نور و آیه محکمه و اسم الله است که مختار خدا و رسول در مقام تنزل به عالم کثرت و منزلت فرقان می باشد، به همین خاطر مختار رسول پروردگار جهانیاوند، چه این که ظهور ایشان در عالم کثرت به اسم الله است نه به طاغوت؛ پس ایشان برای سرش اختیار و انتخاب شده اند.

و فقره «و اجتبیکم بقدرته» اشاره به عالم قضای الهی که عالم قدر در خلایق است دارد. این مرتبه تنزیل ایشان به عوالم اسماء حسنی است که مراتب اسم الله هستند، زیرا اجتناب از باب افتعال و ریشه آن جباه و جباوه و جبوه و جبا به کسر جیم به معنای آبی که در حوض جمع شده می باشد. چنان که در قاموس آمده است؛ پس مراد این است که خداوند تمام مقدورات را در شما جمع کرده و شما را از آن پر نموده تا قضای خویش را نسبت به مقدورات اعلام کرده باشد، چنان که آب را در حوض جمع کرده و حوض به آن پر شده باشد، پس باء در «بقدرته» برای تعدیه و تضمین معنای «جمع» برای امتلاء است.

و فقره «و اعزکم بهداه» اشاره به عالم امضاء الهی که عالم قضاء در خلق است دارد و عزّ به معنای غلبه و چیرگی و هدایت به معنای ایصال و رساندن اراده او است، مراد این است که: با قرار دادن

عالم امضاء در شما به شما چیرگی و سلطه بر همه اشیاء و امضاء آن داده شده است.

و فقره: «و خَصَّيْكُمْ بَبْرَهَانِهِ» و این اشاره به عالم اجل الهی دارد که عالم امضاء در خلق و عالم اذن می باشد، پس عالم اجل در خلق عالم تعیین در خارج می باشد. آنگاه این مطلوب را چنین بیان کرد که این مطلب به خاطر گزینش شما و برداشت همه حجاب ها از شما به واسطه نورش که اسم الله است که مبدای ظهور شماست می باشد.

لذا فرمود: و انتجبکم لنوره و ایدکم بروحه؛ این شأنی از شئون و مرتبه ای از مراتب اسم الله است و با رسیدن این مرتبه در حجت های خدا، خداوند انبیاء علیهم السلام را تأیید کرد، چنان که فرمود: «و ایدهم بروح منه».

در کافی (۸۰۷) از ابوبصیر روایت شده که گفت: «از امام صادق علیه السلام درباره آیه «وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ» (۸۰۸) پرسیدم، فرمود: «قَالَ خَلَقَ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَعْظَمَ مِنْ جِبْرَائِيلَ وَمِيكَائِيلَ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ يَخْبِرُهُ وَيَسُدُّهُ وَهُوَ مَعَ الْأَئِمَّةِ مِنْ بَعْدِهِ»؛

یعنی: روح آفریده ای بزرگ تر از جبرئیل و میکائیل است، این روح با رسول خداصلی الله علیه وآله بود و او را مطلع و محکم می نمود، آن روح با امامان بعد از وی می باشد.»

و نیز در کافی (۸۰۹) از ابوبصیر روایت شده که «از امام صادق علیه السلام از آیه شریفه «وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي» (۸۱۰) پرسیدم، فرمود: مخلوقی بزرگ تر از جبرئیل و عزرائیل است که با رسول خدا جمع بوده و با ائمه علیه السلام می باشد، این روح از

عالم ملکوت است.»

بدان که در بیان حقیقت نبوت گفته شده که هر نفسی بلکه هر موجودی از آن روح نصیبی دارد و محمد و آلش علیهم السلام آیات کبری و مظاهر کلیه آنند و دیگر مردم مظاهر جزئیه او می باشند، پس حقیقت محمدیه الهیه و حقیقت علویه الهیه دو موجود مکنون در همه اشیاء هستند، پس آل محمدصلی الله علیه و آله به دلیل این که به تمام مراتب اسم اعظم رسیده اند که آیت کبرای حقیقت محمدیه الهی و حقیقت علویه الهی است، لذا کلیات آن خصلت های هفتگانه ای که همه آسمان ها و زمین به آن موجودند به ایشان اختصاص یافتند. به همین خاطر به همه گذشته و حال و آینده احاطه دارند، بر خلاف دیگر موجودات و لذا همه مراتب خلق و نه دیگران در ایشان تحقق دارد و ایشان شهدای خلقند. پس این فقره ها نظر به نفوس و سرّ ائمه دارد که در اشیاء مکنون است، چه این که هر موجودی از حقیقت نبوت و ولایت بهره دارد، نه این که ائمه مدبّر عالم امکان و مقدر آن باشند، بلکه تدبیر و تقدیر و غیر آن از خدای واحد بدون شریک است و ایشان و دیگر مردم در اثر پذیرفتن از خدا بدون هیچ واسطه در یک سطح قرار دارند، چنان که در ابتدای کتاب تحقیق شد.

وَرَضِيكُمْ خُلَفَاءَ فِي أَرْضِهِ

در خلافت ائمه (ع) از خدا

خلافت بر زمین دو معنا دارد، چه این که مراد از زمین یا چیزی است که ساختار جهات قابلیت در عالم امکان بر آن است، در این صورت معلوم گردید که همه تأثیرات در عالم وجود به سرّ آل محمدصلی الله علیه و آله می باشد و او مثل اعلی است

که خلقت را شروع کرده و آنگاه اعاده اش می نماید، زیرا خداوند فرمود: «وَهُوَ الَّذِي بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ» (۸۱۱) یعنی: «او کسی است که آفرینش را شروع کرده و آن را باز می گرداند، و این بر او آسان تر است و خداوند دارای مثل اعلی در آسمان ها و زمین است و او گرامی حکیم است.» و یا مراد از آن زمین در قبال دیگر موجودات است.

در این صورت مراد این است که وقتی خداوند همه ارکان موجودات مورد نیاز وجود را برای شما کامل کرد و شما را به آداب خویش تأدیب نمود، چنان که جد شما محمدصلی الله علیه وآله را ادب کرد و فرمود: «وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ» (۸۱۲) و سپس سیاست مردم را به او واگذار نمود و فرمود: «وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» (۸۱۳) و فرمود: «مَنْ يَطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ» (۸۱۴) چنان که در کافی (۸۱۵) با طرق متعدد روایت شده و کلینی برای آن بابی باز کرده است، پس شما را نیز خلعت خلافت داد و خلافت را شایسته شما دانست، پس شما را حجت ها و خلفای خویش قرار داد و فرمود: «الصَّالِحَاتِ لَيْسَ تَخْلِفُنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ» (۸۱۶) یعنی: «خداوند به کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده اند وعده داده است که ایشان را خلیفه خویش در زمین قرار دهد، چنان که گذشتگان را خلیفه قرار داده است و دینی که برای ایشان شایسته

دید را متمکن و مستقر کرده و هراسانی ایشان را بعد از ترس به ایمنی بدل می کند تا مرا شرک نوزند و هرکس بعد از آن ناسپاسی کند، فاسق خواهد بود.»

در کافی (۸۱۷) از امام صادق علیه السلام روایت شده که از آیه یاد شده از آن حضرت پرسیده اند، پاسخ داد: «مراد از ایشان ائمه اند علیهم السلام»

و از امام باقر علیه السلام (۸۱۸) روایت شده که «خداوند در کتابش درباره والیان بعد از حضرت محمد صلی الله علیه و آله به طور ویژه فرمود: «وعد الله الذین... هم الفاسقون» یعنی: «شما را به خاطر علم و دین و عبادتم بعد از پیامبر خلیفه قرار می دهم، چنانکه آدم برای بعد از خود اوصیایی قرار داد تا پیامبری که بعد از وی می آید مبعوث شود، تا مرا پرستند و شرک نوزند»، مراد از «یعبدوننی» یعنی مرا به ایمانی پرستند که معتقد باشند که بعد از محمد پیامبری نیست، پس هرکس غیر از این گفت «فأولئک هم الفاسقون» بنابراین خداوند والیان امر را بعد از محمد به علم متمکن ساخت و ما همان والیایم، از ما پرسید، اگر تصدیقتان کردیم، اعتراف کنید و شما چنین نخواهید کرد.

پس حقیقت خلافت از خدا عبارت از نیابت از خداست، و خلیفه قرار داد تا آن امور و پیاده شدن آن نسبت به خدا مرتب گردد، و همین دلیل و کاشف گردد از این که مردم به دل ایمان آورده و به الوهیت و ربوبیت ایشان اعتراف دارند، چنان که فرشتگان را واداشت تا برای آدم سجده کنند تا مؤمن از کافر مستکبر معلوم شود، چنانکه در آیات مزبور فرمود: «إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً» (۸۱۹) و در سوره

حجر فرمود: «وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ» (۸۲۰) و در سوره ص فرمود: «فَإِذَا سَوَّيْتَهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ» (۸۲۱) پس سجود ایشان برای آدم طاعت خدای - سبحانه - است چه این که با آن عبودیت خدا را برای خدای سبحان به اثبات می رسانند، چه این که به طرفی روی کنند که خداوند ایشان را به آن طرف واداشت.

و حُجَّجَا عَلَىٰ بَرِيَّتِهِ

در «حجج الله على اهل الدنيا و الاخره و الاولی» معنی حجت بیان شد. «بریه» در آیه شریفه «هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ» (۸۲۲) آمده است، «باری» وقتی در کنار خالق و مصور درآمده به این معناست که اکنون می گوئیم: چه این که خالق یعنی ذات به اعتبار ایجاد عقول و باری ذات به اعتبار تنزیل عقول به عالم نفوس می باشد، اگرچه هر یک ممکن است در جای دیگر استعمال شود، و مصور به معنای ذات به اعتبار تنزیل نفوس به عالم اسماء از قبیل سمیع و بصیر و غیره می باشد، زیرا چه بسا اطلاق می شود و معنای فوق از آن فهمیده می شود. مثل آیه شریفه «مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا» (۸۲۳) یعنی: «هیچ مصیبتی در زمین و یا در جان هایتان به شما نرسیده مگر این که در کتابی قبل از این که نفوس را خلق نماییم نوشته شده است.» در اینجا «نبرأها» یعنی قبل از انشاء نفوس.

و در علل از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت شده که فرمود: «ان ملك الارحام يكتب كل ما يصيب الانسان في الدنيا بين عينيه» «فرشته ارحام آنچه را که به انسان در دنیا می رسد

در پیشانی وی می نویسد.» گوئیم: یعنی در عالم نفس وی می نویسد، نفس بعد از فنای همه مراتب باقی می ماند و همین در آیه شریفه مورد اشاره واقع شده: «كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ».

آنگاه فرمود: این مطلب همان است که در آیه شریفه «مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ... الخ» آمده است و نیز فرموده اند: «يا بَارِيءَ النَّفْسِ بَعِيدِ الْمَوْتِ» (۸۲۴) و خداوند فرمود: «وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَى بَارِيكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِيكُمْ» (۸۲۵) یعنی: «هنگامی که موسی به قومش بنی اسرائیل گفت: شما با گوساله پرستی به خویشتان ستم کرده اید، پس به سوی آفریننده خویش برگردید و خویشتان را بکشید، این برای شما به نزد آفریننده شما بهتر است.»

و خلاصه در مقام تقابل خالق و باری و مصور، خالق به معنای آفریننده عقول و باری به معنای آفریننده نفوس و مصور به معنای آفریننده اجزاء است.

به عبارت دیگر خالق آفریننده عالم احدیت و باری آفریننده عالم واحدیت و مصور آفریننده عالم کثرت است، پس مراد از این گفته، «حججاً علی بریته» یعنی بر همه کسانی که دارای نفس هستند، از فرشتگان و انسان ها و جنیان و غیره.

وَأَنْصَاراً لِدِينِهِ

مراد از دین آن است که تدین بدان واجب و اعراض از غیر آن لازم است و آن اسم خداست؛ ولی شرایع مظاهر الله در عالم افعالند، چنان که در «الادلاء علی مرضاه الله» تحقیق شد.

بنابراین ایشان در سرّ و علانیه یاوران خدایند، در سرّ یاور خدایند چه این که همه خیرات و کمالات در ابرار و اخیار مترتب بر سرّ آل محمدصلی الله علیه وآله است و این سرّ

از مصادیق اسم خداست که مکنون در هر نفسی است و لذا ایشان «عناصر الابرار و دعائم الاخیار» شده اند، چنان که قبلاً بیان شد و اگر این سرّ نبود خداوند عبادت نمی شد و به شناخت در نمی آید.

و در علانیه به این دلیل که ایشان راهنمایان به سوی رضایت و خشنودی خدایند و امر و نهی خدا را آشکار می کنند و آیات خدا را برپا می دارند و ایشان با حجت های خود بر منکرین از حریم خداوند دفاع می کنند و از مخالفت با وی نهی می نمایند، چنان که در باب «و ابواب الایمان» بیان شد به آن مراجعه نما!

وَ حَفَظَهُ لِسِرِّهِ وَ خَزَنَهُ لِعِلْمِهِ

ایشان حافظان سرّ و خزائن علمش می باشند. در «خزان العلم» و «حفظه سرالله» شرح آن بیان شد.

وَ مُسْتَوْدَعًا لِحِكْمَتِهِ

ممکن است «مستودع» به کسر دال و یا به فتح دال باشد. بنابراین معنی چنین می شود: ایشان حکمت خود را در نزد خدا به ودیعت گذاشته اند و یا خداوند حکمت خود را به نزد ایشان به ودیعت گذاشته است.

قبلاً معنای حکمت بیان شد و روشن شد که حکمت حقیقت ولایت است، این معنا در «معادن الحکمه» گفته آمد.

وَ تَرَاجِمَهُ لِرُوحِهِ

«تراجمه» جمع «ترجمان» مثل عنفوان و زعفران و ریهفان و آن به معنای پرده بردارنده و مفسر زبان است.

مراد از وحی قرآن می باشد و در «حمله کتاب الله» بیان شد که حقیقت وحی اسم اعظم است که خداوند همه حروف به جز مستأثره را به حضرت محمدصلی الله علیه و آله آموخت.

و قرآن مرتبه اجمال و تفصیل آن با ظهور مراتب و شؤون در مرحله فرقان است، فرقان مرتبه آل محمدصلی الله علیه و آله است، آنچه را رسول خدا به لفظ درآورد، مرتبه قول قرآن است که قراء نیز آن را تلفظ کرده اند و آنچه را نویسندگان قرآن نوشته اند مرتبه کتابت و نوشتاری است که اگر قصد قرآن بودن و حکایت قرآن در آن بود قرآن است.

پس مراد از این که ایشان ترجمه کنندگان وحی خدا هستند، یعنی ایشان بیانگر و تفصیل دهنده همه مراتب آن اسم هستند، چه این که آنها اسم یاد شده را از عالم اجمال به عوالم تفصیل تنزل می دهند و از آن هرچه را امت تا روز قیامت نیازمند است استنباط می کند، همانطور که خداوند فرمود: «وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ» (۸۲۶) یعنی: اگر ایشان امر را به پیامبر و اولو الامر می رساندند، کسانی که استنباط از

قرآن می نمایند آن را می دانستند.»

و در جوامع (۸۲۷) از امام باقرعلیه السلام روایت شده است که «ایشان ائمه معصومین هستند.»

و عیاشی (۸۲۸) از امام رضا علیه السلام نقل کرده است که فرمود: «ایشان آل محمدند، چه این که ایشان از قرآن استنباط می کنند و حلال و حرام را می فهمند و ایشان حجت های خدا بر مردمند.»

و حقیقت استنباط در آوردن فروع و شاخه ها از اصول و ریشه ها و تنزیل کلیات به جزئیات می باشد، پس ظواهر قرآن آخرین مرتبه آن و بواطن آن آخرین مرتبه ظاهر و حقیقت آن اسم است، بنابراین بواطن به شمار در نمی آید، و هر معنایی که در تأویل قرآن آمده به مرتبه ای نظر دارد، و لذا مراتب اختلاف دارند.

و ما در کتاب «التحفة الرضویة» مطالبی بیان داشته ایم که پرده از روی «کتاب» برداشته می شود و اختلاف در بین اخبار خود کتاب با آن برطرف می گردد. به آن مراجعه کن!

وَ أَرْكَانًا لِتَوْحِيدِهِ

«ارکان»، جمع «رکن» به ضم به معنای طرف قوی و زیربنای دیگر اطراف است و قبلاً بیان کردیم که اسم الله که سرّ آل محمدصلی الله علیه و آله است در همه نفوس وجود دارد و سلوک تنها با معرفت و شناخت آن به سلوک راه خداوند و توحید هدایت دست می یابند، ایشان با رسیدن به آن سرّ در عوالم خودشان به آن مقامات می رسند و این سرّ ایشان را راهنمایی و ارشاد به حقیقت توحید و معرفت «اله الاله» می نماید و اگر آن سرّ نبود خداوند شناخته نمی شد و در فقره «و ابواب الایمان» و «القاده الهداه» مطالب فوق شرح گردید.

وَ شُهَدَاءَ عَلَى خَلْقِهِ

ائمه (ع) شاهدان بر خلقند

حقیقت شهادت حضور مشهود در نزد شاهد است، چه این که کسی می تواند شهادت دهد که شیء را در نزد خود حاضر دیده باشد. و در فقره «و خزان العلم» بیان کردیم که علم خدا اگر به علم مشیت برسد، خداوند محمد و آل محمدصلی الله علیه و آله را بر آن علم محیط می کند، لذا ایشان ظرف علم، و مبادی ایشان و وجودشان بر همه مبادی و علل خلق محیط است. چه این که ایشان مظاهر کلیه اسم الله و دیگر مردم مظاهر جزئیه آنند، بنابراین ایشان نمونه های همه موجودات را در نزد خود دارند، لذا هر خیر و شری که از آنها صادر می شود در آنجا منعکس می شود. بنابراین او عبارت از مرتبه جزئیه ای است که مبادی ایشان بر آن احاطه دارد، و این مرتبه جزئیه از شئون اسم خدا و مبادی خلایق و وجودات آنها مصادیق خارجی این مرتبه اند، و چون ائمه بر آن احاطه دارند، لذا به فعلیت همه مراتب و

شؤون آن در عوالم خود احاطه دارند، و لذا در هفت میقات و زمان یعنی در شب نیمه ماه شعبان و سه شب قدر در عوالم ائمه علیهم السلام عوالم علم و مشیت و اراده و قدر مردم از هم جدا می شود. چنان که در شب های جمعه عالم قضا و در روزهای دیگر عالم امضاء و اذن و در ساعات آجال ایشان معلوم می گردد، آنگاه تک تک جزئیات معلوم گردیده و در اعیان به تدریج و آرام آرام، هر واقعه ای بعد از دیگری رخ می دهد، خدا و رسول و خلفایش بهتر می دانند.

این در صورتی که حادثه ای نخواهد جلوتر از زمان ظهورش در عوالم ائمه علیهم السلام اتفاق افتد، ولی اگر مصلحتی اقتضا کند که چنین عجله ای شود، مثلاً کرامت و اعجازی اقتضا می کند که چیزی اکنون پدید آید، ایشان از ظهور آن چیز حاجب و مانع نمی شوند، بنابراین ائمه علیهم السلام شهداء خدا بر خلق هستند، و هیچیک از امور مردم از ایشان مخفی نمی ماند. و قرآن و احادیث بر آن دلالت دارند: در کافی (۸۲۹) از سماعه از امام صادق علیه السلام در «فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيداً» (۸۳۰) یعنی: «چگونه ای آن هنگام که از هر امتی شاهدی آوردیم و تو را بر ایشان شاهد قرار دهیم.»

فرمود: «آیه شریفه درباره امت محمدصلی الله علیه و آله نازل شده. چه این که هر قرنی ایشان امامی دارند که بر ایشان شاهد است و حضرت محمدصلی الله علیه و آله بر ما شاهد می باشد.»

و در آن باسنادش از برید عجلی (۸۳۱) روایت شده که از آیه شریفه «وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ» (۸۳۲) از امام صادق

علیه السلام پرسیدم، فرمود: ما امت وُسطی هستیم و ما شهداء خدا بر خلق و حجج او در زمین هستیم. پرسیدم: خداوند فرمود: «مله ایکم ابراهیم» پاسخ داد: تنها ما را قصد کرده او شما را در کتاب های انبیاء سابق مسلمان نامید و نیز در قرآن تا رسول بر شما شاهد باشد، پس رسول خدا شهید بر ما در آنچه به ما از خداوند رسانده و ما شاهدان بر مردمیم، پس هر کس تصدیق کرد او را در روز قیامت تصدیق می کنیم و هر کس ما را تکذیب کرد در روز قیامت او را تکذیب می کنیم. در این معنا روایات عدیده ای (۸۳۳) موجود است.

و نیز روایات عرض اعمال بر رسول خدا صلی الله علیه و آله و ائمه علیهم السلام بر این مطلب دلالت دارند.

در کافی (۸۳۴) باسنادش به ابوبصیر از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «اعمال بندگان بر رسول خدا صلی الله علیه و آله در هر صبح نموده می شود، خواه بندگان مؤمن باشند و خواه فاجر، بنابراین بترسید، لذا خدای - تعالی - فرمود: «اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَ...» (۸۳۵) یعنی: «عمل کنید که خداوند عمل شما را می بیند و نیز پیامبرش... . آنگاه ساکت شد.»

و در آن (۸۳۶) باسنادش از یعقوب بن شعیب روایت شده که «از امام صادق علیه السلام از آیه شریفه «اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَ الْمُؤْمِنُونَ» پرسیدم، پاسخ داد: مراد از مؤمنون «ائمه» هستند.»

و در کافی به اسنادش از سماعه از امام صادق علیه السلام روایت شده که «از آن حضرت شنیدم که می فرمود: چرا پیامبر را آزار می دهید، مردی پرسید: چگونه او را آزار می دهیم، فرمود: مگر نمی دانید که اعمال شما بر آن حضرت عرضه می شود،

هنگامی که در آن معصیتی ببیند، حضرت بدش می آید، بنابراین رسول خدا صلی الله علیه و آله را ناراحت نسازید، و او را مسرور کنید.»

در کافی اخبار دیگری در این معنا روایت شده است.

و مراد از عرض اعمال بر ایشان این است که جوشش و تکوّن و فعلیت اعمال در عوالم ائمه علیهم السلام می باشد که آرام آرام در روزها و ساعات پدید می آید و ما در «مختلف الملائکه» آن را بیان کردیم. به آنجا مراجعه کنید.

بلکه ائمه علیهم السلام شهداء بر همه خلائق از اولین و آخرین از پیامبران و مرسلین و فرشتگان و انسان ها و جنیان و دیگر مخلوقات هستند، چه این که وجود ایشان بر وجود همه خلائق احاطه دارد و ایشان ظرف مشیت خدا بوده و علم گذشته و آینده و حال تا روز قیامت در نزد ایشان است و نیز اخباری در خصوص هر یک از آن دو وارد شده از زمره آن اخباری است در این که ایشان حجت بر همه مخلوقات و بر همه عوالمند.

از جمله روایت خصال (۸۳۷) به اسنادش از عبدالخالق از راوی از امام صادق علیه السلام می باشد، فرمود: «خداوند دوازده هزار عالم آفرید که هر عالمی از هفت آسمان و زمین بزرگ تر است، هیچیک از عوالم گمان نمی کند که خداوند عالمی دیگر غیر از آن آفریده است، و من حجت بر همه آنها هستم.»

و از بصائر الدرجات (۸۳۸) به اسنادش از ابن ابی عمیر از رجالش از امام صادق علیه السلام روایت کرده که «از امام حسن بن علی علیه السلام روایت نمود که فرمود: خداوند دو شهر دارد، شهری در مشرق و شهری در مغرب و بر آن دو دیوار است و هر

شهری یک میلیون لنگه در از طلا- دارد و در آن یک میلیون زبان وجود دارد که هر کدام از آن زبان ها غیر از زبان دیگری است و من همه آن زبان ها را می دانم و در آن دو شهر و بین آنها و بر آنها حجتی غیر از من و برادرم حسین نیست.»

در همان کتاب (۸۳۹) از احمد بن حسین از پدرش با همین اسناد شبیه این روایت را نقل کرده است.

و از سرائر (۸۴۰) از جامع بزندی از سلیمان بن خالد روایت شده که فرمود: «از امام صادق علیه السلام شنیدم که می فرمود: هیچ چیز نیست از آدمیان و انسان ها و جنیان و فرشتگان در آسمان مگر این که ما حجج بر آن ها هستیم و خداوند مخلوقی نیافریده مگر این که ولایت ما را بر او عرضه کرده و با ما بر او احتجاج نموده. عده ای مؤمن به ما و عده ای کافر و جاحد بوده اند، حتی این عرضه بر آسمان ها و زمین و کوه ها نیز صورت گرفته است... الحدیث».

و در کتاب بحار بابی برای آن باز کرده و اخبار آن را ذکر کرده، هر کس خواهد به کتاب امامت آن مراجعه کند.

و در روضه کافی (۸۴۱) به اسنادش به یوسف بن ابی سعید روایت شده که گفت: «روزی خدمت امام صادق علیه السلام بودم، به من فرمود: هنگامی که روز قیامت شود، خداوند همه مردم را جمع می کند، حضرت نوح را قبل از همه صدا می کنند، به او می گویند: آیا پیام را رساندی؟ می گوید: آری، می پرسند: شاهد تو کیست؟ می گویند: محمد بن عبدالله صلی الله علیه وآله. فرمود: آنگاه حضرت نوح علیه السلام بلند می شود و مردم را کنار می زند تا به

حضرت محمدصلی الله علیه وآله می رسد، جایگاه آن حضرت در محل خوشبویی قرار دارد، و حضرت علی علیه السلام با اوست.

این آیه آن صحنه را تصویر کرده است که «فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سَيِّئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا»؛ یعنی: «هنگامی که او را دیدند، روی کسانی که کفر ورزیده اند سیاه می شود.» نوح به آن حضرت می گوید: خداوند از من پرسید آیا پیام را رساندی؟ گفتم: بله، پرسید: شاهد تو کیست؟ گفتم: محمدصلی الله علیه وآله، آن حضرت می گوید: ای جعفر و ای حمزه برپا خیزید و برای حضرت نوح شهادت دهید که او رسانیده است. امام صادق علیه السلام فرمود: پس جعفر و حمزه شاهد پیامبران در تبلیغ هستند؛ پرسیدم: فدایت شوم، پس علی علیه السلام چه جایگاهی دارد و کجاست؟ فرمود: منزلت علی بزرگ تر از این است.»

در همان کتاب (۸۴۲) در باب «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ * وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ» (۸۴۳) از امام باقرعلیه السلام روایتی طولانی نقل شده است که فرمود: «به خدا سوگند، حکم الهی است که بین مؤمنین اختلافی نباشد، به همین خاطر ایشان شاهدان بر مردمند، تا محمدصلی الله علیه وآله برای ما و ما برای شیعیان شهادت دهیم، و شیعیان ما شاهد بر دیگر مردمند، بنابراین ایشان بر همه مردم شاهدند.»

وَأَعْلَامًا لِعِبَادِهِ

«اعلام» جمع «علم» کوهی است که راه به آن دانسته می شود و در اضافه «عباد» به ضمیر «ه» که به خدا بر می گردد اشاره به این شده که هرکس که خدا را می پرستد چاره ای از توجه به ائمه علیهم السلام ندارد، و گرنه به خدا راه نمی برد و راه عبادت او را نمی فهمد.

وَمَنَارًا فِي بَلَدِهِ

«المنار» به فتح میم، چیز مرتفعی که بر آن آتش افروزند تا گمشده ها راه یابند.

وَأَدِلَاءَ عَلَى صِرَاطِهِ

بدان که قوام هر چیز به مبدأ آن است، و مبدأ آن چیز خود مظهري از مظاهر جزئیة حقیقت نبوت می باشد و مبدأ آن شیء رکن آن است، پس به اعتبار این که باب ایمان به خدا می باشد، علم بندگان است و به اعتبار این که گمراه به او راه را پیدا می کند و شخص را به رشد می خواند، منار در بلاد انفس است و به اعتبار این که بعد از شناختن آن شخص را راهنمایی می کند که محدث و خالق و قیمی دارد، لذا دلیل می باشد و آن سیر آل محمدصلی الله علیه وآله می باشد، پس ایشان اعلام بندگان خدا و منار بلادش و دلالت کننده بر صراطش می باشند و این مطلب را به طور مشروح در «ارکان البلاد و ابواب الایمان» آورده ایم. به آنجا مراجعه کنید.

این مطلب در سیر اما در علانیه به علت اینکه هیچکس جز به دعوت و انوار سخنان ایشان و نیز به خاطر حسن سیره شان با خدا هدایت پیدا نکرد، چندان سیره ایشان با خداوند نیکو بود که حتی دشمنان ایشان نیز در آن ایراد نکرده اند.

عَصَمَكُمُ اللَّهُ مِنَ الزَّلَلِ

حقیقت عصمت را بیان کردیم، و آن این که عصمت عبارت از اسم الله است که مبدأ همه خیرات است. چه این که الله مشتق از اله الهه یعنی «عبد عباده» یعنی عبادت نمود و یا از «اله» مثل «فرح» به معنای «تحریر» است، و بنابر هر دو فرض «اله» به معنای فعال برای مبالغه است.

معنای الله بنا بر فرض اول عبادت سخت است، پس مراد این است که امام طوری به نهایت مراتب عبادت رسید که فنا و مرگ خویش را نیز

از مولای خود می بیند، و بنا بر معنای دوم مراد از «اله» تحیر و سرگردانی شدید است وی طوری واله و شیفته مولی شده که خود را نمی بیند، این معنا به معنای اول بر می گردد.

در هر صورت اسم مرتبه ای است که عباد در آن جز مولایش و مرگ و فنای بالکلیه در او را نمی بیند، اکنون که چنین است بنابراین برای او گناهی تصور نمی رود، پس فعل او فعل خدا و قول او قول خدا و گوش و چشم و دست و زبان و اراده او خدایی اند و او بین دو انگشت پروردگار است. هر کجا و هر طرف که خداوند بخواهد او را می چرخاند، و این همان سخن مولی امیرالمؤمنین علیه السلام است که فرمود: «الهی هذه ازّمه نفسی عقلتها بعقال مشیتک و هذه اعباء ذنوبی درأتها برحمتک و هذه اهوائی المضلّه و کلتها الی جناب لطفک و عفوک» یعنی: «خدایا! این افسارهای نفس من است که به بند مشیت تو بستم، و این سنگینی گناهانم می باشد که با رحمت تو آن را دفع کردم، و این خواست ها و هواهای گمراه کننده من است که به جناب لطف و عفو تو واگذار کرده ام.» بنابراین گناهکار کیست؟ و خطاکار چه کسی است؟ لغزش گر و آزماینده و گول زنده و بنده کیست تا خداوند او را بیازماید، هنگامی که خداوند ایشان را به چنین مرتبه ای رسانید و آن را جلت ایشان قرار داد، چه این که خود آن را در عالم میثاق اختیار کرده اند. پس ایشان از لغزش ها معصوم و از هر فتنه ای در امانند، و از هر نجاستی پاکند و خداوند همه پلیدی ها را از ایشان دور ساخت. چه

این که افتادن در لغزش و گناهان و اشتباهات و فتنه‌ها و پلیدی‌ها و نجاست‌ها و هر زشتی و فاحشه‌ای از شاخه‌های شیطان و ستمگران است.

چنان که خداوند فرمود: «يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِمَّنْ حَيْثُ لَمَّا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ * وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَحَدَّثْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَمَّا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ» (۸۴۴) یعنی: ای فرزندان آدم! شیطان شما را نفریبد، آن چنان که پدر و مادر شما را از بهشت اخراج کرده لباس ایشان از نشان برون کرد تا بدی‌های ایشان را به آنها بنمایاند، شیطان و قبيله او شما را از سویی که شما نمی‌بینید، می‌بینند، ما شیاطین را دوستان کسانی قرار دادیم که ایمان نمی‌آوردند، به هنگامی که مرتکب عمل زشتی شده‌اند، می‌گویند: ما پدران خویش را بر آن یافتیم و خداوند ما را به آن امر کرد. بگو که خداوند به فحشا امر نمی‌کند، آیا بر خدا چیزی می‌بندید که نمی‌دانید؟»

و فرمود: «لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِن بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ * وَاللَّذِينَ آمَنُوا يَخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يَخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ» (۸۴۵)

و فرمود: «فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ * إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ * إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ» (۸۴۶) ۷۵۰

یعنی: «هنگامی که خواهی قرآن بخوانی از شیطان رانده شده به خدا

پناه ببر، چه این که شیطان بر کسانی که ایمان آورده و بر پروردگار خویش توکل می کنند قدرتی ندارد، بلکه قدرت وی بر کسانی است که او را دوست گرفته و کسانی که به خدا مشرکند.»

فرمود: والزَّلُّ؛ الزلل با حرکت زاء و لام مصدر «زَلَّ يَزَلُّ» به کسر عین در ماضی و فتح و کسر آن در مضارع به معنای لغزیدن در گل و یا در گفتار است و کنایه از افتادن در مرتبه ای از مراتب شیطنت و شؤون طاغوت می باشد.

وَ آمَنُكُمْ مِنَ الْفِتَنِ

در آزمایش و فتنه ها

«فتن» جمع «فتنه» دارای چند معناست: ۱ - عذاب و آیه شریفه «و علی النار یفتنون» از همین معناست. ۲ - جنون ۳ - امتحان ۴ - خوش آمدن از شیء ۵ - ضلال ۶ - اثم ۷ - کفر ۸ - فضیحت ۹ - اختلاف آراء مردم و غیر آن که آوردن آنها باعث اطاله کلام می شود.

مراد این است که هر چه که شایسته خلیفه خدا نیست شما از آن محفوظ هستید و خداوند شما را محفوظ داشته است، زیرا جبلت شما را به مرتبه اسم الله که مبدأ همه خیرات و مبرات است اختصاص داده است.

بدان که خداوند اسماء جزئیة و کلیه ای دارد و به موجب برخی از اخبار هزار و یک اسم دارد، و هر کدام دارای شؤونات و مراتب غیر متناهی اند، و به اعتبار هر مرتبه و شأنی طاعت و معصیتی وجود دارد، و هر کس مبدأش اسم الله به لحاظ اسم الله نه به اعتبار برخی از مراتب و یا بعضی از شؤون اسم الله باشد.

خداوند به او نهایت مرتبه عصمت و بلندترین درجه آن را داده است، و ایشان

آل محمد صلی الله علیه و آله هستند، اما مبدأ دیگر پیامبران و اوصیاء و فرشتگانی که اهل عصمتند؛ اسم الله به اعتبار برخی از مراتب و یا شئون می باشد، البته در این مراتب مادون انبیاء به لحاظ مراتب اختلاف دارند، بنابراین ائمه علیهم السلام به مقدار بهره ای که از مراتب اسم الله دارند، معصومند و از غیر آن محجوبند، «لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا» (۸۴۷) بلکه هر کس به اندازه مبدأ ظهور می فهمد و به آن می رسد.

به همین خاطر فرشتگان به فضیلت آدم بر خویش اعتراف کرده اند، چه این که حضرت آدم از اسمای تک تک ایشان خبر داده، در حالی که ایشان جز اسمی که مبدأ پیدایش آنها بوده را نمی فهمیدند، هنگامی که آدم تک تک اسماء را به ایشان خبر داد و دانستند که آدم علیه السلام بر کمالات ایشان احاطه دارد، به قصور و کوتاهی خود اعتراف کردند و او را سجده کردند، چنان که خدای - سبحانه - فرمود: «وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً... وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ... قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ الْغَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ...» (۸۴۸) یعنی: «و زمانی که خداوند به فرشتگان فرمود که من در زمین خلیفه ای قرار خواهم داد... و به آدم همه اسماء را آموخت، آنگاه بر فرشتگان سان داد و فرمود: نام های این ها را بگویید. اگر شما راستگویید... ای آدم، از اسماء آنها به فرشتگان خبر بده، هنگامی که آدم از اسماء آنها خبر داد، فرمود: آیا به شما نگفتم که من غیب آسمان ها و

پس نسبت همه فرشتگان و انبیاء و اوصیاء و همه خلائق دیگر به محمد و آل محمد علیهم السلام مثل نسبت فرشتگان به آدم علیه السلام است، پس ایشان بر همه عوالم محیطند، و با همه مراتب عصمت معصومند و به همه علوم دانا هستند، و هر آیه و کتاب و اعجاز و اثری از آثار علم نبوت در نزد ایشان است، بنابراین هر برتری و شرافت و مجد و فضیلت را واجدند به گونه ای که فضیلت آنها بر فضیلت همه فضلائق آید، جان من و پدرم و مادرم به فدای اهل بیت باد. کسانی که به ایشان ستم شده است، کدام ستم است که از پنهان کردن فضیلت و جلالت ایشان بالاتر است، به طوری که امت محمدصلی الله علیه و آله ایشان را با دشمنانشان یکی دانسته و گفتند: فلان و فلان و علی علیه السلام، در حالی که امت ادعای محبت و مودت او را دارند، «وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيُّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ» (۸۴۹) و به خدا شکایت می بریم و از او کمک می خواهیم و از طرف خدا آمده و به سوی او بر می گردیم و توان و نیرویی جز از خدای علی و عظیم نیست. پس مراد از این که فرمود: «و آمنکم من الفتن» این است که خداوند ایشان را از بالاترین مراتب اسم الله که هیچکس از ایشان پیشی نگرفته و نخواهد گرفت و هیچ امیدواری آن مرتبه را ادراک نمی کند، واقف کرده است، به همین خاطر با گام های نبوت و ولایت به بلندای حقایق دست پیدا کردند، لذا جایی برای فتنه و آزمایش در حق ایشان باقی نمانده بر خلاف دیگر

مردم، مثل حضرت آدم و داوود و یونس و دیگران. خداوندا! تو را ستایش می کنیم و سپاس می گذاریم که هدایتمان کردی، ای راهنمای کسی که از تو راهنمایی خواهد!

وَ طَهَّرَكُم مِّنَ الدَّنَسِ وَ أَذْهَبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ وَ طَهَّرَكُم تَطْهِيراً

در مراتب طهارت ائمه (ع)

«دنس» به حرکت دال و نون به معنای چرک و وسخ است، و مراد چیزی که باعث نقص و شین در نزد خدا و یا مردم است و «رجس» به کسر به معنای «قدر» و پلیدی است.

عین الفعل «رجس» نیز حرکت داده می شود، گاه راء مفتوح و جیم مکسور می گردد و به معنای مآثم (گناهان) و هر کار پلید و نیز هر کاری که منجر به عذاب و شک و عقاب و خشم می شود، می باشد.

پس مراد از «دنس» و «رجس» اشاره به اولین مراتب و آخرین مراتب ظاهری و باطنی شیطنت است، چه این که عوالم هفت گانه ای که قوام موجودات ارضی و سماوی بدان است، از قبیل عوالم علم و عالم مشیت و عالم اراده و عالم قدر و عالم قضاء و عالم اذن و عالم اجل در عالم نور و عالم ظلمت مساوی اند، و این که در هر نفسی باید مبدأ این دو عالم موجود باشد تا حقیقت اختیار در آن نفس فراهم شود، لذا مبدأ عالم نور اسم الله و مبدأ عالم ظلمت شیطنت است.

و به همین خاطر رسول خداصلی الله علیه وآله بنا بر روایت کافی (۸۵۰) از امام باقرعلیه السلام فرمود: «ای مردم! تنها خدا و شیطان و حق و باطل و هدایت و ضلالت و رشد و غی و عاجله و آجله و عاقبت و حسنات و سیئات است، هر حسنه ای از خدا و هر سیئه ای از شیطان است.»

آیات قبلی

در فقره سابق «و عصمکم الله» بر همین مطلوب نیز دلالت دارد.

پس مراد از فقره «و طهرکم من الدنس و اذهب عنکم الرجس» پاک کردن ایشان از مراتب شیطانی هفت گانه؛ رنگ آمیزی آنها به رنگ خدایی و دادن جبلت هفت گانه نورانی است، چنانکه در فقره «اصطفیکم لعلمه...» بیان کردیم و این مفاد آیه شریفه «وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ» (۸۵۱) است.

در توحید (۸۵۲) و عیاشی (۸۵۳) و تفسیر قمی (۸۵۴) از امام باقر علیه السلام روایت شده که فرمود: «ما مثانی هستیم که خداوند به پیامبرش عطا فرموده است.»

در بحار (۸۵۵) از تفسیر فرات بن ابراهیم و از بصائر (۸۵۶) و توحید (۸۵۷) و تفسیر علی بن ابراهیم یازده روایت به همین مضمون موجود است و علت نامگذاری آن به «مثانی» این است که «مثانی» جمع «مثنی» است و معنای آن اثنان اثنان است و شما دانستید که عوالم هفت گانه باید در هر نفسی دوتایی دوتایی باشند، چه این که حقیقت اختیار تنها با همین دو گانه بودن ثابت می شود. علت اختصاص یافتن رسول خدا صلی الله علیه و آله به آن و نه دیگر مردم این است که هیچکس مبدأ این عوالم هفت گانه نورانی جز آن حضرت نیست و حضرت به صورت کلیت مبدأ آنهاست.

و اما روایاتی که مثانی را سوره حمد تفسیر کرده اند با تفسیر ما و اخبار مزبور تنافی ندارد، چه این که روایاتی در خصوص سوره حمد وارد شده است. مثلاً در عیون (۸۵۸) و تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام (۸۵۹) از پدرانش از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت کرده است که گفت: از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدم که می فرمود: «قال الله عز و جل قسمت فاتحه الكتاب بینی و بین

عبدی فنصفها لی و نصفها لعبدی و لعبدی ما سأل إذا قال العبد...؛ یعنی: «من فاتحه الكتاب را بین خود و بنده ام قسمت کرده ام. نصف آن از من و نصف آن از بنده ام است، و بنده ام آنچه بخواهد...» یعنی من عالم خلق را در سوره حمد جمع کرده و در آن مندرج نموده ام، و لذا آن را بین خود و بنده ام تقسیم کرده ام، پس سوره حمد در قرآن سوره فراگیر و دارنده دو عالم است:

۱ - حق که اسم الله می باشد که مبدأ عوالم هفت گانه ای است که هیچ چیز در زمین و آسمان نیست، مگر این که به آن اسم قائم است و همین اسم حقیقت ولایت است که مظاهر آن آل محمدعلیهم السلام می باشد.

۲ - عالم خلق که عبارت از همه مراتب و شؤون عوالم هفت گانه می باشد. ائمه علیهم السلام و سوره فاتحه دو کالبد یک روح اند که اسم الله می باشد.

پس آل محمدعلیهم السلام کالبد اسم الله در عالم جسم و غیره تا عوالم عقولند و سوره فاتحه کالبد آن در عالم لفظ و نوشتار است؛ لذا سبع مثانی به ایشان تفسیر شده است؛ چنان که به سوره فاتحه نیز تفسیر شده است. همان طور که ادراکات و فهم مخاطبان مختلف بوده است، مؤید آن این است که «الله» در این سوره با صفت «رب العالمین» موصوف شده و در دیگر صور چنین نشده است، یعنی سور دیگری که با حمد شروع شده اند چنین وصفی ندارند، پس همین اشاره بر عوالم سبعة است.

و مؤید آن روایت امیرالمؤمنین است که معنایش چنین است: «همه اشیاء در قرآن موجودند، و همه آنچه در قرآن موجود است، در سوره

حمد موجود می باشد، و هر چه در سوره حمد موجود است در بسم الله موجود می باشد، و هر چه در بسم الله موجود است در نقطه باء موجود می باشد و من نقطه باء هستم.»

فَعَظَّمْتُمْ جَلَالَهُ

مراد از جلال عالم تنزیه خداوند از وصف و صف کنندگان است، پس مراد از تعظیم و بزرگداشت جلالش این است که ایشان در تنزیه خداوند به جایی رسیده اند که همه حجاب ها را بدرند تا به عالم عظمت برسند، آن عالم، عالم وجود مطلق و عالم نفی اسماء و عالم قاب قوسین می باشد، سپس با نفی این عالم در عالم عدم و عالم «اودنی» افتادند. آنگاه خداوند ایشان را به عالم دیگری که در آن نفی و اثبات نیست بالا برد؛ در آن عالم امکان اثبات نفی و همچنین نفی اثبات نبوده، لذا ایشان واله و متحیر گردیدند، چنان که از رسول خدا صلی الله علیه و آله (۸۶۰) روایت شده است که: هنگامی که همه اشیاء را نفی کرد و به بالاتر از همه عوالمی که به تصور در می آید برده شد به چیزی رهنمون نگردید، در این هنگام فرمود: «رب زدنی فیک تحیراً». همین گفتار ائمه علیهم السلام درباره کمال توحید است که فرمود: «کمال توحیده نفی الصفات عنه» و مولی امیرالمؤمنین علیه السلام (۸۶۱) فرمود: «إلهی هب لی کمال الانقطاع إلیک و أنر أبصار قلوبنا بضیاء نظرها إلیک حتی تخرق أبصار القلوب حجب النور فتصل إلی معدن العظمه و تصیر أرواحنا معلقه بعز قدسک»

وَ أَكْبَرْتُمْ شَأْنَهُ

در معنای تکبیر

یعنی با تنزیه خدا از صفت، شأن خدا را بزرگ دانستید، چه این که هر صفتی شهادت می دهد که غیر از موصوفش می باشد و هر موصوفی شهادت می دهد که غیر از صفت است.

و در کافی (۸۶۲) به اسنادش به امیرالمؤمنین علیه السلام روایت کرده که «آن حضرت در کوفه این خطبه را خواند از جمله آن: «فَمَنْ وَصَفَ اللَّهَ فَقَدْ حَدَّهُ وَ مَنْ حَدَّهُ فَقَدْ عَدَّهُ وَ

مَنْ عَيْدَهُ فَقَدْ أَبْطَلَ أَرْزَلَهُ؛ یعنی: «هر کس خداوند را وصف کند، او را محدود کرد و هر کس او را محدود کند او را به شماره درآورده و هر کس او را به شماره درآورد ازلیت او را از بین برده است.»

و در همان کتاب (۸۶۳) به سند دیگر به ابوابراهیم علیه السلام همانند آن را روایت فرموده است و بر آن چنین اضافه کرده است که: «أَوَّلُ الدِّيَانَةِ بِهِ مَعْرِفَتُهُ وَ كَمَالُ مَعْرِفَتِهِ تَوْحِيدُهُ وَ كَمَالُ تَوْحِيدِهِ نَفْيُ الصِّفَاتِ عَنْهُ بِشَهَادَةِ كُلِّ صِدْقٍ فِيهَا غَيْرِ الْمُوصُوفِ وَ شَهَادَةِ الْمُوصُوفِ أَنَّهُ غَيْرُ الصِّفَةِ وَ شَهَادَتُهُمَا جَمِيعًا بِالتَّثْنِيَةِ الْمُتَمْتِعِ مِنْهُ الْأَزْلُ فَمَنْ وَصَفَ اللَّهَ فَقَدْ حَدَّهُ وَ مَنْ حَدَّهُ فَقَدْ عَدَّهُ وَ مَنِ عَيْدَهُ فَقَدْ أَبْطَلَ أَرْزَلَهُ»؛ یعنی: ؛ اولین مرحله دیانت معرفت خدا و کمال معرفت توحید و کمال توحید نفی صفات از خداست. چه این که هر صفتی شهادت می دهد که غیر از موصوف است و هر موصوفی شهادت می دهد که غیر از صفت است و هر دو شهادت می دهند که دوگانه است، و لذا ازل او زائل می شود و هر کس خداوند را وصف کند او را محدود کرده و هر کس او را محدود کند، او را به شماره درآورده و هر کس او را بشمارد ازل او را ابطال کرده است.»

و در کافی (۸۶۴) به اسنادش از امام صادق علیه السلام روایت کرده که گفت: «قَالَ رَجُلٌ عِنْدَهُ اللَّهُ أَكْبَرُ فَقَالَ اللَّهُ أَكْبَرُ مِنْ أَى شَىءٍ فَقَالَ مِنْ كُلِّ شَىءٍ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَدِّثْتَهُ فَقَالَ الرَّجُلُ كَيْفَ أَقُولُ قَالَ قُلِ اللَّهُ أَكْبَرُ مِنْ أَنْ يُوصَفَ؛ یعنی: مردی در خدمت آن حضرت گفت: الله اكبر،

حضرت فرمود: خداوند از چه چیز بزرگ تر است؟ پاسخ داد: از همه اشیاء؛ امام صادق علیه السلام فرمود: او را محدود کرده ای، مرد پرسید: پس چه بگوییم؟ فرمود: بگو خداوند بزرگ تر از آن است که وصف گردد.»

و نیز در کافی (۸۶۵) به اسنادش از آن حضرت روایت شده است که «حضرت علیه السلام پرسید: معنای الله اکبر چیست؟ من پاسخ دادم: خداوند از همه اشیاء بزرگ تر است، فرمود: پس در آنجا چیزی هست که خداوند از او بزرگ تر است، آنگاه پرسیدم: پس معنای آن چیست؟ فرمود: خداوند از وصف شدن بزرگ تر است.»

پس وقتی شما شأن خدا را بزرگ شمردید او را از وصف پاک و منزّه می کنید، در این صورت او را چیزی می یابید که همانند اشیاء دیگر نیست، شیئت اشیاء دیگر به حدود خود قائم است، ولی او چیزی است که شیئت او به شیئت خودش قائم است، پیوسته بوده و خواهد بود و علم و قدرت و وجود و حیات و سمع و بصر عین ذات او هستند، هنگامی که خواست اشیاء را بیافریند و آنها را ایجاد نماید، با خلقت آنها اطوار و حالات گوناگونی را آشکار کرد و فهمانید که او موجودیت دارد و عالم و قادر و سمیع و بصیر و مدرک وحی است، پس با ایجاد هر موجودی مرتبه ای از صفات خویش را نشان داد و با خلقت انسان مرتبه جامعیت همه کمالات را آشکار نمود، و روشن نمود که هیچ صفتی در آنجا مفقود نیست و او بی نیاز از اشیاء است.

وَمَجْدُكُمْ كَرَمُهُ

در عینیت صفات حق با ذات

حقیقت مجد عبارت از این است که امری به خاطر بلندی و رفعت به وصف در نیاید و هر صفتی

که برای آن آورده شود آن امر رفیع تر و بلندتر باشد، چه این که حضرت ادريس عليه السلام در دعای معروف سحر (۸۶۶) فرمود: «یا مجید فلا یبلغ الأوهام کل شأنه و مجده»

و در قاموس آمده است: مجید به معنای رفیع عالی است. و کرم عبارت از جمال حق تعالی است.

پس مراد این است که صفات خداوند به گونه ای است که کمترین آن متحیر کننده برترین عقول و خردمندان است و هرچه وصف شود خداوند از آن برتر است، پس شما صفات خدا را برتر از همه اوصاف دانستید و حدی برای آن قرار نداده اید. صفات را تکثیر نکرده اید و آنها را به شماره در نیاورده اید و به علم و قدرت و غیر آن محدود نکرده اید، چه این که محدودیت و شمارش ملازم با تناهی است، و لازمه آن از بین رفتن ازلیت و ابدیت می باشد، بنابراین همه متناهی ها را از او نفی کرده اید، و دانستید که ذات خدا از هر صفتی کفایت می کند.

بنابراین می داند، ولی نه به علم (زائد بر ذات) و تواناست نه به قدرت و زنده است نه به حیات و موجود است نه به وجود، و همین طور صفات دیگر.

و این گونه شما را تمجید به کرامت خدا کرده و او را به اوصافی که خود را به آن اوصاف وصف کرده وصف نموده اید، همانندی ندارد و او شنوای بیناست.

چنان که در کافی (۸۶۷) به اسنادش به ابوهاشم جعفری روایت شده است که گفت: «كُنْتُ عِنْدَ أَبِي جَعْفَرِ الثَّانِي عَلَيْهِ السَّلَامُ فَسَأَلَهُ رَجُلٌ فَقَالَ أَخْبِرْنِي عَنِ الرَّبِّ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى لَهُ أَسْمَاءٌ وَ صِفَاتٌ فِي كِتَابِهِ وَ أَسْمَاءُ وَ صِفَاتُهُ هِيَ هُوَ فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِنَّ

لِهَذَا الْكَلَامِ وَجْهَيْنِ إِنْ كُنْتَ تَقُولُ هِيَ هُوَ أَى إِنَّهُ ذُو عَدَدٍ وَ كَثْرَةٍ فَتَعَالَى اللَّهُ عَنْ ذَلِكَ وَ إِنْ كُنْتَ تَقُولُ هَذِهِ الصِّفَاتُ وَ الْأَسْمَاءُ لَعَمْرُ تَزَلُ فَإِنَّ لَمْ تَزَلْ مُحْتَمِلٌ مَعْنِيَيْنِ فَإِنْ قُلْتَ لَمْ تَزَلْ عِنْدَهُ فِي عِلْمِهِ وَ هُوَ مُسْتَحَقُّهَا فَنَعَمْ وَ إِنْ كُنْتَ تَقُولُ لَمْ يَزَلْ تَصْوِيرُهَا وَ هَجَاؤُهَا وَ تَقْطِيعُ حُرُوفِهَا فَمَعَاذَ اللَّهِ أَنْ يَكُونَ مَعَهُ شَيْءٌ غَيْرُهُ بَلْ كَانَ اللَّهُ وَ لَا خَلْقَ ثُمَّ خَلَقَهَا وَسِيلَهُ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ خَلْقِهِ يَتَضَرَّعُونَ بِهَا إِلَيْهِ وَ يَعْبُدُونَهُ وَ هِيَ ذِكْرُهُ وَ كَانَ اللَّهُ وَ لَا ذِكْرَ وَ الْمَذْكُورُ بِالذِّكْرِ هُوَ اللَّهُ الْقَدِيمُ الَّذِي لَمْ يَزَلْ وَ الْأَسْمَاءُ وَ الصِّفَاتُ مَخْلُوقَاتٌ وَ الْمَعْنَى وَ الْمَعْنَى بِهَا هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا يَلِيقُ بِهِ الْإِخْتِلَافُ وَ لَا الْإِتْلَافُ وَ إِنَّمَا يَخْتَلِفُ وَ يَأْتَلِفُ الْمُتَجَزِّئُ فَلَا يَقَالُ اللَّهُ مُؤْتَلِفٌ وَ لَا اللَّهُ قَلِيلٌ وَ لَا كَثِيرٌ وَ لَكِنَّهُ الْقَدِيمُ فِي ذَاتِهِ لِأَنَّ مَا سِوَى الْوَاحِدِ مُتَجَزِّئٌ وَ اللَّهُ وَاحِدٌ لَا مُتَجَزِّئٌ وَ لَا مُتَوَهَّمٌ بِالْقَلَّةِ وَ الْكَثْرَةِ وَ كُلُّ مُتَجَزِّئٍ أَوْ مُتَوَهَّمٍ بِالْقَلَّةِ وَ الْكَثْرَةِ فَهُوَ مَخْلُوقٌ دَالٌّ عَلَى خَالِقٍ لَهُ فَقَوْلُكَ إِنَّ اللَّهَ قَدِيرٌ خَبِرْتَ أَنَّهُ لَا يَعْجِزُهُ شَيْءٌ فَنَفَيْتَ بِالْكَلِمَةِ الْعَجْزَ وَ جَعَلْتَ الْعَجْزَ سِوَاهُ وَ كَذَلِكَ قَوْلُكَ عَالِمٌ إِنَّمَا نَفَيْتَ بِالْكَلِمَةِ الْجَهْلَ وَ جَعَلْتَ الْجَهْلَ سِوَاهُ إِذَا أَفْنَى اللَّهُ الْأَشْيَاءَ أَفْنَى الصُّورَةَ وَ الْهَجَاءَ وَ التَّقْطِيعَ وَ لَا يَزَالُ مَنْ لَمْ يَزَلْ عَالِمًا فَقَالَ الرَّجُلُ فَكَيْفَ سَمِينَا رَبَّنَا سَمِيعًا فَقَالَ لِأَنَّهُ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ مَا يَدْرُكُ بِالْأَسْمَاعِ وَ لَمْ نَصِفْهُ بِالسَّمْعِ الْمَعْقُولِ فِي الرَّأْسِ وَ كَذَلِكَ سَمِينَاهُ بَصِيرًا لِأَنَّهُ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ مَا يَدْرُكُ بِالْأَبْصَارِ مِنْ لَوْنٍ أَوْ شَخْصٍ أَوْ غَيْرِ

ذَلِكَ وَ لَمْ نَصِفْهُ بِبَصِيرٍ لَّحُظِهِ الْعَيْنِ وَ كَذَلِكَ سَمَّيْنَاهُ لَطِيفًا؛ یعنی: من در نزد امام ابو جعفر دوم (امام هادی) علیه السلام بودم. مردی از آن حضرت پرسید مرا از پروردگار تبارک و تعالی خبرده، خداوند در قرآن اسماء و صفاتی آورده، آیا اسماء و صفات خود پروردگار است؟

امام فرمود: این سخن دو صورت دارد: اگر مراد از این که خداوند عین صفات است این است که او صفات متکثره می باشد، این صحیح نیست و خداوند از آن برتر است، و اگر مراد این است که این صفات و اسماء پیوسته بوده است، ازلی بودن صفات دو معنا دارد. اگر بگویی صفات در نزد پروردگار و در علمش بوده و او شایسته و مستحق آن صفات بوده است، این کلام درست است و اگر می خواهی بگویی این صفات صورتی ازلی داشته و حروف و اصوات آنها در ازل بوده است، معاذالله که خداوند غیر از آن صفات باشد.

بلکه خداوند بود و مخلوقی نبود، آنگاه صفات را به عنوان وسیله ای بین خود و مخلوقات خلق کرده است تا مردم به آن اسماء و صفات زاری کنند و او را پرستند و یاد صفات، یاد خداوند است و خداوند بود و ذکری نبود و مذکور به ذکر خدای قدیمی است که ازلی است و اسماء و صفات و معانی مخلوقند، و مراد از این صفات خداست که اختلاف و جدایی و ائتلاف و پیوستگی در آنجا شایسته نیست، چه این که جدایی و پیوستگی در مرکبات صحیح است، لذا نمی گویند خداوند تألیف و ترکیب شده و بر او اطلاق قلیل و کثیر نمی گردد. ولیکن خداوند در ذاتش قدیم

است، همان طور که غیر از خدای واحد تجزیه پذیرند و خداوند واحدی است که تجزیه نمی پذیرد و قلت و کثرت در آنجا تعقل نمی شود. و هر چیزی که تجزیه شود و یا تعقل کثرت و قلت در آن شود مخلوق است، و لذا به خالق بر می گردد.

این که می گویی خداوند قدیر است، خبر می دهی که هیچ چیز او را عاجز نمی سازد، در اینجا از خداوند عجز را نفی کرده ای، و عجز را غیر از خدا قرار دادی، وقتی می گویی خداوند عالم است، با کلمه عالم جهل را از او دور کردی و جهل را غیر از خدا قرار دادی، و هنگامی که خداوند اشیاء را از بین می برد صورت و هجا و حروف را از بین می برد در حالی که خداوند در ازل و ابد عالم است.

مرد پرسید: پس چگونه خداوندمان را به سمیع نامیدیم؟

فرمود: چون که خداوند هر آنچه را که با گوش ها درک می شود، می داند و ما خداوند را با گوش سر وصف نمی کنیم، چنانکه وقتی خداوند را با بصیر وصف کردیم، مرادمان این است که هرچه چشمان می بینند بر خداوند معلوم است، خواه رنگ و خواه چیزهای دیگر باشد. ولی مراد از وصف خدا به دیدن خدا نگاه با چشم سر نیست، و نیز وقتی خداوند را به لطیف وصف کردیم این چنین است... الحدیث»

علت این که کرم را به صفات جمالیه معنا کرده ایم این است که با صفات جلال متقابل شد و کرم را بر صفات جمالیه اطلاق کرد چه این که صفات خدا به لحاظ صفات بودن بهترین صفاتند، زیرا این صفات، صفات خدا هستند که نسبتی با دیگر مخلوقات

ندارند و با آنها مقایسه نمی شوند.

و علت این که «کرم» را مفرد آورده برای نشان دادن این که صفات جمالیه یک صفت است، و کثرتی در آن وجود ندارد، چه این که علم او به همان است که بر آن قدرت دارد، و قدرت او به همان است که به آن علم دارد، علمش عین قدرت و سمع و بصر و وجود حیات می باشد. چنانکه جلال او عین جمال اوست و جمال او عین جلالش، و همه این صفات عین ذاتند. به معنای این که ذات و صفات خدا دو چیز بوده اند که یکی گردیده اند، بلکه به معنای این که هیچ چیز با خدا نیست و ذات بماهی ذات از همه اشیاء کافی است، و خداوند منزله از وصف و اصفان است، و الحمد لله رب العالمین.

أَدْمَنْتُمْ ذِكْرَهُ

در ذکر خدا

«ادمان» ادامه و پیوستگی است.

و حقیقت ذکر عبارت از صعود ذاکر به مرتبه مذکور و یا نزولش به مرتبه مذکور می باشد، و حقیقت ذکر مطلقاً در حق خدای تعالی محال است.

پس معنای این سخن: «فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ» (۸۶۸) یعنی: مرا یاد کنید تا شما را یاد کنم. و «وَإِذْ كُرُوهُ كَمَا هَدَأَكُمْ» (۸۶۹) یعنی: «یادش کنید همانگونه که شما را هدایت کرد» و نظیر این آیات این است که خدای تعالی در هر نفسی آیه ای قرار داد که بر او و کلیه صفات جمالی و جلالی او دلالت می نماید، چنانکه در «و ابواب الایمان» بیان کردیم. آن آیه اسم الله است که مظهر کامل آن آل محمد صلی الله علیه و آله و مظاهر جزئی آن مبادی هر نفسی است.

سپس با ذکر آن آیه یعنی اسم الله مزبور از ذکر خدا دست برداشت و فرمود:

«وَأَذْكُرُ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا» (۸۷۰) یعنی: «نام پروردگارت را صبح و شام یاد کن». و فرمود: «قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى * وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى» (۸۷۱) و فرمود: «وَأَذْكُرُ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا» (۸۷۲) و فرمود: «قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى» (۸۷۳) و نیز در مقام تسیح فرمود: «سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى» (۸۷۴)

بنابراین یاد کردن همیشگی خدا توسط مردم یعنی استواری در مقام اسم خدا و عدم دخول در مراتب دشمنان خدا، چنانکه در «عصمکم الله من الزلل» بیان کردیم، و ذکر خدا نسبت به خلق به معنای آفرینش آن اسم در ایشان است.

و لذا امام علی بن الحسین علیه السلام (۸۷۵) در مناجات ذاکرین فرمود: «لو لا الواجب من قبول أمرک لزهتک من ذکرى إياک علی أن ذکرى لک بقدرى لا بقدرک و ما عسى أن يبلغ مقدارى حتى أجعل محلا لتقدیسک»

وَوَكَّدْتُمْ مِيثَاقَهُ

در میثاق

میثاق معاهده است و مراد چیزی است که در عالم ذر اتفاق افتاد، خدای تعالی فرمود: «وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ» (۸۷۶) و قبلاً در «و عناصر الابرار و دعائم الاخيار» بیان شد. و مراد از «توکید» تصدیق آن اقرار و معاهده و پیمان به عبودیت راستین در همه مراتب نزول از ابتدای خلقت تا زمان وفات است، چنانکه روایت آن قبلاً بیان شد.

اکنون روایت بیشتری می آوریم: این روایت در بحار (۸۷۷) آمده است که: «جابه والبيه خدمت امام باقر علیه السلام رسید و پرسید: ای فرزند رسول خداصلی الله علیه وآله به من بگو: شما در زمانی که در سایه بودید چه بوده اید؟

پاسخ داد: ما در نزد خدا نور بوده ایم قبل

از این که خداوند مخلوقات را بیافریند، هنگامی که خداوند مردم را آفرید، ما تسبیح کردیم، لذا خلائق تسبیح کردند و ما تهلیل نمودیم، خلائق نیز تهلیل کردند و ما تکبیر کرده ایم و خلائق نیز تکبیر کرده اند، لذا خدای - عزوجل - فرمود: «وَأَلَّوْا اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقَيْنَهُمْ مَاءً غَدَقًا» (۸۷۸) یعنی: «اگر بر راه پای می فشردند ما ایشان را آب گوارا می نوشاندیم». مراد از طریقه حب علی - صلوات الله علیه - است و مراد از ماء غدق (آب گوارا) ولایت آل محمد علیهم السلام است.

و نیز روایت امام صادق علیه السلام (۸۷۹) است که فرمود: «ما درخت نبوت و معدن رسالت هستیم. ما عهد و ذمه خداییم، پیوسته انواری به گرد عرش بودیم، تسبیح می کردیم و با تسبیح ما ساکنان آسمان ها تسبیح می کردند، هنگامی که به زمین فرود آمدیم، تسبیح کردیم و ساکنان زمین تسبیح کردند، هر دانشی که به ساکنان آسمان ها و زمین رسید از دانش ما و از ما بوده است، و در قضاء سابق الهی چنین گذشت که هیچ دوستی از دوستان ما داخل دوزخ نگردد و هیچ دشمنی از دشمنان ما وارد بهشت نگردد، چه این که خداوند از عهد خویش با بندگان می پرسد و از آنچه بر آنها حکم و قضا نموده نمی پرسد...»

به همین جهت ایشان صدیقین نام گرفته اند. به طوری که در طاعت و درستی عبادت به مرحله ای رسیده اند که خداوند به تلاش ایشان جزا و پاداش داده و ایشان را امین سرّ خود قرار داد و امر مردم را به ایشان واگذار نمود، و امر دین خود را به ایشان تفویض کرد.

وَ أَحْكَمْتُمْ عَقْدَ طَاعَتِهِ

این تفسیر جمله سابق است و مراد این

است که شما در دست خدا مرده اید و از خود فانی شده اید و جان ها و فرزندان و دارایی های خود را و همه چیزهایی که خداوند به شما داده به خداوند سپرده اید. لذا خداوند در آنها بر طبق خواست خود تصرف می کند، و هرچه او بخواهد شما می خواهید.

و نَصَحْتُمْ لَهُ فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ

«نصح» خلوص و اظهار حقیقت شیء است، پس حقیقت «نصح» و نصیحت برای خدا این است که شما در حقیقت عبودیت استوارید و همه آنچه خداوند به شما داده از خودتان نفی می کنید و آن را از آن خود نمی دانید و از آن خدا می دانید و آن داده ها را در راه هدف آفرینش خرج می کنید.

در او از سرّ یعنی معامله بین خدا و ایشان و در علانیه یعنی معامله ایشان با مردم، به این که ایشان به عبودیت خدا معترف شده و به مردم راه عبودیت و احکام دین را بیاموزند و ایشان را تشویق نمایند تا شریک را از خداوند نفی کرده و سرّهای خویش را برای خدا خالص نمایند و بندگان را مشتاق طاعت خدا و رسول کرده و به بزرگداشت شعائر و ادارند و بندگان را باز دارند از این که سخنانی که شایسته جلال خدا نیست به زبان نیاورند، و اگر در راه دعوت به سوی خدا اذیت و آزاری دیدند تحمل نمایند، و در بلايایی که قضای الهی برای ایشان نوشته شکیباً باشند و دیگر اموری که حقیقت عبودیت بر آن قائم است.

و دَعَوْتُمْ إِلَى سَبِيلِهِ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ

در معنای حکمت و موعظه حسنه و جدال احسن

در کافی (۸۸۰) و نیز در تفسیر قمی درباره آیه شریفه «ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجِدْ لَهُمْ بِلَاتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ» (۸۸۱) از امام صادق علیه السلام روایت کرده اند که فرمود: «مراد قرآن است.»

بدانکه خلائق به لحاظ استعدادهای خود سه طبقه دارند:

طبقه نخست کسانی اند که وقتی حقیقت خویش را فهمیدند و پی بردند که آن حقیقت گوهری ارزشمند است که همه مراتب وجود را داراست و در آن عالم

اکبر منظوی است و بر خداوند از همه خلائق گرامی تر است، چه این که خداوند همه فرشتگان را به سجود بر آن واداشته و فرمود: «وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ» (۸۸۲) یعنی: «هر آینه ما شما را آفریده ایم و آنگاه صورتگری نموده و سپس به فرشتگان گفته ایم: برای آدم سجده نمایید.» این آیه شامل همه فرزندان آدم می شود، چه این که سجده فرشتگان بعد از خلق همه بنی آدم و صورتگری ایشان نبوده است. بلکه بعد از نفخ روح در آدم علیه السلام فرشتگان مأمور به سجده شده اند و فهمیدند که همه اسماء حسنی ارکان او را پر کرده و او کتابی است که خداوند با دستش آن را نوشته و او برای باقی ماندن خلق شده و نه برای فانی شدن، چنان که در فقره بعدی روایت علل از امام صادق علیه السلام را در این باره نقل خواهیم کرد. و نیز دیگر فضائل و شرافت ها و مجدها را بفهمند، با این تنبه و بیداری هدایت می شوند و پیوسته می کوشند تا به آنچه ممکن است به آن برسند، می رسند.

و عده ای را نمی توان به حقیقت شان آگاه و هدایت کرد و باید ایشان را ترساند و امیدوار کرد و با بیان بهشت و نعمت های آن و دوزخ و حمیم آن بشارت و انذار و وعده و وعید داد.

عده ای پایین تر از طائفه بالا هستند و لذا باید برای ایشان براهین اقامه کرد و مجادله نمود و بیان آورد تا بپذیرند و بیدار شوند.

پس مراد از حکمت دعوت به چیزی است که رساننده به مرتبه بقاء باشد، و هرچه از انسان گردد، موت و فنا بر نمی دارد و

حکمت برای خواص است. و مراد از موعظه حسنه دعوت به بشارت و انذار و وعد و وعید است.

و مراد از مجادله احسن همان است (۸۸۳) که در احتجاج و تفسیر امام عسکری علیه السلام در آیه شریفه سوره بقره: «قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ» (۸۸۴) آمده، گفت: «در خدمت امام صادق بیان از جدال در دین شد و این که رسول خدا صلی الله علیه و آله و امامان علیهم السلام از آن نهی کردند، امام صادق علیه السلام فرمود: خداوند به طور مطلق از آن نهی نکرد، لیکن جدال به غیر احسن را نهی کرد، آیا نشنیده اید که فرمود: «وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ» (۸۸۵) یعنی: «با اهل کتاب جز با روش بهتر مجادله نکنید» و فرمود: «ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ» (۸۸۶) یعنی: ایشان را به مسیر پروردگارت به واسطه حکمت و موعظه حسنه بخوان و با ایشان به مجادله ای نیکو بحث نما.»

پس خداوند «جدال احسن» را به علما در دین فرمان داد، و جدال غیر احسن حرام است و خداوند بر پیروان ما حرام کرده است و چگونه خداوند جدال را به کلی حرام کند در حالی که می فرماید: «وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى» (۸۸۷) یعنی: «و گفتند جز یهود و یا نصاری داخل بهشت نمی شود» خداوند در پاسخ فرمود: «تِلْكَ أَمَانِيَهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ» (۸۸۸) یعنی: «این آرزوهای ایشان است، بگو: برهان بر آن را بیاورید، اگر راستگو هستید.»

پس علم راستین و ایمان را به برهان قرار داد و آیا برهان را جز در جدال احسن می آورند؟

پرسیدند: ای فرزند رسول خدا صلی الله علیه و آله

پس جدال احسن کدام است و جدال غیر احسن چیست؟

فرمود: جدال غیر احسن این است که اگر با اهل باطلی مجادله کنی و سخنی باطل آورد، و شما در پاسخ او حجت خدایی را نیاوری، بلکه دلیل حقی را که آن اهل باطل برای باطل خود آورده انکار کنی.

بنابراین برای ترس از این که او از حق برای باطل استفاده کند و تو نتوانی پاسخ او را بدهی و راه پاسخ دادن را بلد نباشی، مطلب حقی را انکار کنی. چنین رویه ای بر شیعیان ما حرام است، چه این که باعث می شود که برادران شیعی ایشان که در اعتقاد ضعیف اند، گمراه شوند و نیز باعث گمراهی خود اهل باطل شود. چه این که اهل باطل وقتی با کسانی که در مجادله ضعیفند و مع الوصف دست به جدال زنند را دلیل بر باطل خود می گیرند. و اما شیعیان ضعیف ناراحت می شوند چه این که حق را در دست باطل سست می بینند.

و اما جدال احسن همان است که خداوند به پیامبر صلی الله علیه و آله فرمان داده است تا با کسانی که زنده شدن بعد از مرگ را منکرند، مجادله کند و خداوند از آن کافر چنین حکایت کرده است: «وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يَحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ» (۸۸۹) یعنی: «برای ما مثل زده و آفرینش خویش را فراموش نموده و گفت: «چه کسی این استخوان های پوسیده را زنده می کند» سپس در پاسخ آن فرمود: «قُلْ يَحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ * الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِنْهُ تُوقَدُونَ» (۸۹۰) یعنی: «بگو خداوندی که آن را بار اول

خلق نمود زنده اش می نماید، و او بر همه نوع آفرینش داناست، خداوندی که برای شما از درخت سبز آتش را قرار داد...»

پس خداوند از پیامبرش می خواهد تا با اهل باطل مجادله کند، چه این که آن شخص گفته بود: چگونه ممکن است که خداوند این استخوان های پوسیده و پودر شده را زنده کند. خداوند فرمود: «يُحْيِيهَا الَّذِي...» یعنی آیا آن کسی که از ابتدا بدون این که از چیزی آن را بگیرد آفریده ناتوان از اعاده آن است و بعد از پوسیده شدن نمی تواند آن را خلق کند؟ بلکه آفریدن نخست در نزد شما سخت تر از اعاده است، آنگاه فرمود: «الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ...» خدایی که برای شما آتش را از درخت سبز آفرید و شما از آن برای فروختن استفاده می کنید. یعنی وقتی خداوند آتش گرم را در درخت سبز تر ذخیره می کند تا بعد بشر از آن آتش استخراج کند، بنابراین بر شما معلوم می شود که بر اعاده پوسیده نیز قادر است.

آنگاه فرمود: «أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ» (۸۹۱) یعنی: «آیا کسی که آسمان ها و زمین را آفرید قدرت ندارد بر این که همانند ایشان را بیافریند بلکه او آفریننده داناست.» و در آن خواسته بفرماید: خدایی که آفرینش آسمان ها و زمین که بزرگ تر و آفریدن آن ها در ذهن های شما بالاتر و فراتر از بازگردانیدن پوسیده است را انجام داده پس چگونه جایز می دانید که خداوند آن امر شگفت تر و سخت به نزد شما را بیافریند ولی جایز نمی شمیرید که این امر آسان تر در نزد شما را انجام دهد، یعنی اعاده پوسیده نماید؟

امام صادق علیه السلام فرمود:

این جدالی است که احسن است، زیرا در آن راه عذر کافران بسته می شود و شبهه ایشان پاسخ داده می شود.

ولی جدال به غیر احسن این است که حقی را انکار کنی و نتوانی آن حق و باطل آن کسی که با وی مجادله می کنی را از همدیگر جدا کنی و باطل و حق او را با همدیگر انکار می کنی، این حرام است چه این که تو همانند او شده ای، زیرا او حقی را انکار کرده و تو نیز حقی را انکار نمودی»

و از مطالب یاد شده درباره معانی دعوت به حکمت و موعظه حسنه و جدال احسن معلوم گردید که منافاتی بین این دو روایت در تفسیر نیست، چه این که در یک روایت دعوت پیامبر را با قرآن دانسته و در روایت احتجاج (۸۹۲) و تفسیر امام (۸۹۳) دعوت را به یکی از وجوه سه گانه قلمداد کرده است. چه این که مراد از این دو روایت نیز واجب است که دعوت به قرآن باشد، جای هر سه مرتبه دعوت به حکمت باشد زیرا که در آن آگاهی هایی داده از قبیل: امر به سجده کردن فرشتگان برای آدم و تکریم مطلق بنی آدم و اظهار و آشکار شدن آیات روشن در دست ائمه علیهم السلام و نه دیگران که، این آیات بر شرافت و فضیلت ائمه دلالت دارد. و بشارت ها و اندازها و وعده ها و وعیدها و مجادلاتی که قرآن کریم دارد.

وَبَدَلْتُمْ أَنْفُسَكُمْ فِي مَرْضَاتِهِ

در غایت خلقت انسان

برای توضیح این چند فقره باید مقدمه ای بگیریم، و آن این که خدای - تعالی - فرمود: «أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ» (۸۹۴) یعنی: «آیا گمان کرده اند که ما شما را بیهوده آفریده ایم و

شما به سوی ما باز نمی گردید.»

در علل (۸۹۵) از امام صادق علیه السلام روایت شده که «ان الله تبارك و تعالی لم یخلق خلقه عبثاً و لم یترکهم سدی، بل خلقهم لایظهار قدرته و لیکلفهم طاعته فیسئوجبوا بذلک رضوانه، و ما خلقهم لیجلب منهم منفعه ولا لیدفعهم بهم مضره بل خلقهم لینفعهم و یوصلهم الی ینعم؛ خداوند مخلوقی را بیهوده خلق نکرده و ایشان را رها و نگذاشته، بلکه آفرینش آنها برای آشکار کردن قدرت اوست، و نیز برای فرمانبرداری می باشد تا به واسطه آن مستحق رضوان خداوند شوند، و ایشان را نیافریده تا از ایشان سودی ببرد و یا زیانی را از خود دور سازد، بلکه برای رسانیدن سود به ایشان و رسانیدن به نعمت ایشان را آفریده است.»

و از آن جناب (۸۹۶) نقل شده که پرسیدند: «خلقنا للبقاء و کیف تفنی جنه لا تبید و نار لا تخمد و لکن قل إنما نتحول من دار إلی دار؛ یعنی آیا خداوند ما را برای از بین رفتن آفریده است؟ فرمود: ساکت باش، خداوند ما را برای بقا و ماندن آفریده است. چگونه فانی شویم در حالی که بهشت همیشگی است و نار هرگز خاموش نمی شود، لیکن از نشأه ای به نشأه دیگر منتقل می شویم»، و خداوند فرمود: «إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ أُجُورَكُمْ وَلَمَا يَسْأَلُكُمْ أَمْوَالَكُمْ* إِنْ يَسْأَلُكُمْوهيَا فَيُحْفِكُمْ تَبَخَّلُوا وَيَخْرِجْ أَضْغَانَكُمْ* هِيَ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخُلُ وَمَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَبْخُلْ عَيْنَ نَفْسِهِ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ» (۸۹۷) یعنی: «زندگی دنیا بازیچه و سرگرمی است، اگر ایمان بیاورید و پروا پیشه کنید خداوند به شما پاداشتان را می دهد و از

شما اموال تان را نمی خواهید، و اگر از شما آنها را به اصرار بخواهد شما بخل می ورزید و باعث اظهار کینه های شما می گردد. آگاه باشید از شما خواستند و دعوت کردند تا در راه خدا انفاق کنید، عده ای از شما بخل می ورزند و هر کس بخل کند بر خود بخل ورزیده و خداوند بی نیاز است و شما نیازمندید، یعنی دستوراتی که به شما می دهد به سود شماست، اگر امتثال کنید سود آن به شما بر می گردد و اگر روی برگردانید، به زیان شماست. آنگاه فرمود: «اگر پشت کنید خداوند گروهی را که غیر از شماست می آورد، آنگاه آن گروه همانند شما نخواهند بود. (۸۹۸) و فرمود: «إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا * إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ وَسَوْفَ يُؤْتِي اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا * مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا» (۸۹۹) یعنی: «منافقان در پایین تر درک و درجه آتش هستند، و برای ایشان یآوری نیست، مگر کسانی که توبه کرده و اصلاح کردند و به خدا چنگ زدند و دین خود را برای خداوند خالص کردند، ایشان با مؤمنانند، و به زودی خداوند به مؤمنین پاداش فراوان می دهد، اگر سپاسگزاری و ایمان آورید. خداوند به چه روی شما را عذاب کند، چه این که خداوند سپاسگزار دانا است.»

یعنی خداوند بی نیاز است از این که به عذاب شما سودی کسب کند و یا زیانی را دفع نماید و برتر است از این که بخواهد دل خود را خنک کند، منزّه و برتر است، او بی نیاز و برتر از سود و زیان است،

علت عقاب اصرار کنندگان بر کفر این است که کفر و اصرار بر آن همانند سوء مزاجی است که به بیماری ختم می شود، و آنگاه به هلاکت کشیده می شود وقتی ایمان و سپاسگزاری آن سوء مزاج را برطرف کند و جانس پاک شود از پی آمدهای آن رهایی می یابد، و فرمود: «إِنْ أَحْسَيْتُمْ أَحْسَيتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا» (۹۰۰) یعنی: اگر خوبی کنید، با خودتان خوبی کرده اید و هرگاه بد کنید، به ضرر خویش بد کرده اید.»

پس این آیات شریفه دلالت می کند بر این که خدای - تبارک و تعالی - از مردم و ایمان و فرمانبرداری ایشان بی نیاز است و از کفر و نافرمانی ایشان زیانی نمی بیند و خداوند مردم را بیهوده نیافریده، بلکه می خواهد ایشان را بعد از خلقت به واسطه امر و نهی به مقام محمود برساند و فرمود: «فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» (۹۰۱) یعنی: «هیچ کس نمی داند که خداوند چه چیزهایی که باعث روشنی چشم ها خواهد شد برای ایشان پنهان کرده تا پاداش اعمال ایشان باشد» و حاصل این که هر هدفی برای خلقت در نظر گرفته شود، باید به خود خلق برگردد، چه این که خداوند از آنها بی نیاز است و لذا به خدا بر نمی گردد.

در این که انسان آینه صفات جلالی و جمالی است

در اینجا این اشکال پیش می آید که در این صورت معنای آفرینش بهشت و دوزخ و سختی های برزخ و عقوبت ها و محاسبه در کارهای خرد و ریز برای چیست؟ آنگاه چگونه آن مجازات سخت را که آسمان ها و زمین تحمل نمی کنند را به عنوان مجازات در نظر گرفته، چگونه این زمین گیر فقیری که چند روزی در دنیا زیسته

و زندگی دشواری داشته و سختی های فراوان به خود دیده به چنین عذاب‌هایی دچار می شود که پایانی ندارد. و الی الابد دوام دارد و هرچه پوست های آنها بپزد و از بین رود پوست دیگری می روید؟ پاسخ این مشکل این است که خداوند عزتمند و جلالتمآب به دلیل این که صفات و شئون و جبروت بی نهایتی دارد که به کنه آن نتوان رسید مگر این که خود آن رامی داند و هیچکس جز خودش نمی تواند بر آن احاطه پیدا کند، و از صفات خدا رحمت است، چنانکه او منتقم و محیی و ممیت و خالق و رازق و باسط و قابض و موسع و مقدر می باشد و دارای صفات فراوان متضاد و متباین است که صفت عدل آنان در خود جمع کرده است، این صفات به این اعتبار که مقتضی بروز و ظهورند، (۹۰۲) و چون خداوند خواست بیافریند مردم را بر اطوار و حالات آفریده است تا هرکس آینه صفتی و یا شأنی باشد. و انسان را مرآت صفت عدل خود آفرید، این صفت جامع همه صفات است و لذا خداوند صورت انسانی را به خود نسبت داده است.

و بنا بر روایت کافی (۹۰۳) به اسنادش از محمد بن مسلم گفت: «از امام باقر علیه السلام پرسیدم: از پیامبر روایت می کنند که خداوند انسان را بر صورت خویش آفریده است، فرمود: این صورت محدث و مخلوق است و خداوند این صورت را برگزید و بر دیگر صور اختیار کرد، و به خودش نسبت داد، چنانکه کعبه و روح را به خود نسبت داد و فرمود: «فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ» (۹۰۴)

و از آنجایی که انسان

این چنین آفریده شده لذا محل جمع همه اشیاء از بهشت و دوزخ است. بهشت از آثار صفت رحمت و آتش از آثار صفت منتقم می باشد.

و نیز انسان شامل مبدأ امری است که از آثار اسم الله می باشد، این اسم مبدأ همه خیرات و از مراتب آن عقل و معرفت و توحید است. و شامل مبدأ نهی است که از آثار طاغوت است که مصدر همه شرور و از مراتب آن جهل و شرک است و از هر کدام شؤونی منشعب می شوند، خداوند شؤون اسم الله را اسماء حسنی نامید و شؤون طاغوت را شیاطین نام نهاد و مراتب اسم الله ملکات خوب و طاعت های مرغوب از نماز و زکات و روزه و حج و جهاد و غیر آن و مراتب شیطنت رذائل و منکرات از قبیل قتل نفس و سخن چینی و زنا و نوشیدن شراب و قمار و ربا و غیره که کتاب های اخلاقی و فقهی آنها را بیان کرده اند، و همین جلوه های عالم ولایت نوری برای اسم الله که سر آل محمد صلی الله علیه و آله است شده اند. آنها نثر جلوه های عالم و ولایت ظلمانی برای شیطان که سر دشمنان است شده و خداوند رب العالمین آفریننده نور و ظلمت است و ولی مؤمنین اسم الله و ولی کافران طاغوت می باشد، چنان که در فقرات قبلی به تفصیل بیان شده است.

و لذا رسول خدا صلی الله علیه و آله (۹۰۵) فرمود: «ای مردم! دین خدا و شیطان و حق و باطل و هدایت و گمراهی و ضلالت و رشد و غی و عاجل و آجل و عاقبت و حسنات و سیئات است، هر حسنه ای از خدا و

هر سیئه ای از شیطان است.» این روایت در کتاب کافی آمده است. اکنون که این مطلب چنین است، پس خداوند انسان را از بهترین زیرساخت ها و بر نیکوترین صورت آفریده است و سلطنت و اختیاری به او داده که به هیچ یک از خلائق نداد، آنگاه با فرستادن کتاب ها و پیامبران و بشارت دادن ها و ترسانیدن ها و وعده و وعید و تشویق به طاعت پیامبران و ترسانیدن از مخالفت با ایشان و آگاهانیدن به واسطه فرستادن کتاب های آسمانی و مثال های زمینی خواسته است که ایشان متذکر و یادآور شوند. زیرا نگاه رحمت به آنها داشت، هنگامی که تذکرات را فراموش کردند خداوند درهای همه نعمت ها را بر ایشان باز کرد تا به خوبی در غفلت فرو رفتند و فرمود: «رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ * ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ» (۹۰۶) یعنی: چه بسا کسانی که کفر ورزیده اند آرزو می کنند که ای کاش مسلمان می بودند، ایشان را به خود واگذار تا بخورند و لذت ببرند و آرزوها ایشان را به خود مشغول کند، پس به زودی خواهند دانست.»

و خداوند با ایشان چنین کرده تا هر کس هلاک شود از بین هلاک شود و هر کس زنده شود با برهان زنده گردد و تا هیچ کس نگوید: چرا خداوند برای ما پیامبری نفرستاد تا ما هم از آنها پیروی می کردیم قبل از این که این گونه ذلیل و خوار گردیم، ولی ایشان کوری را بر هدایت برگزیدند و هدایت را به گمراهی فروختند و مغفرت را با عذاب عوض کردند، خداوند نمی خواست به ایشان ستم کند، ولیکن خودشان می خواستند بر خود ستم کنند و گفتند: دل های

ما بسته است، بلکه خداوند به واسطه کفرشان بر آن مهر زده و بر گوش های ایشان ختم کرده و پرده بر دیدگان ایشان آویخته و ایشان دارای عذابی دردناک هستند.» (۹۰۷)

حقیقت امر و نهی و بهشت و دوزخ در انسان ها به نحو اندماج وجود دارد و خداوند تنها هرچه را ایشان از امر و یا نهی که اسم خدا و یا طاغوت است اختیار و انتخاب کرده اند در مورد ایشان به اجرا در می آورد، و نیروی خود را در اختیار بنده در می آورد، خداوند فرمود: «مَنْ كَانَ يَرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَاهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا* وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا* كَلَّا نُمَدِّدُ هُوَآءَ وَهُوَآءَ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا» (۹۰۸) یعنی: «هر کس دنیای فانی را بخواهد ما نیز در همین دنیا به هر کس بخواهیم آنچه بخواهیم می دهیم، آنگاه برای او جهنم را قرار می دهیم. در حالی که مذمت و دور شده به دوزخ می رسد، و هر کس آخرت را بخواهد و کوشش در خور آن بنماید و مؤمن باشد، خداوند تلاش ایشان را پاداش می دهد و برای همه عطاء پروردگارت را بیشتر می کنیم و عطاء پروردگارت از ایشان دریغ نمی شود.»

در چرایی و حقیقت امر و نهی

و در کافی (۹۰۹) از معاویه بن وهب روایت شده که گفت: «قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ إِنَّ مِمَّا أَوْحَى اللَّهُ إِلَىٰ مُوسَىٰ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَأَنْزَلَ عَلَيْهِ فِي التَّوْرَةِ أَنِّي أَنَا اللَّهُ لَمَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا خَلَقْتُ الْخَلْقَ وَخَلَقْتُ الْخَيْرَ وَأَجْرِيئُهُ عَلَىٰ يَدِي مَنْ أَحْبَبَ فَطُوبَىٰ لِمَنْ أَجْرِيئُهُ عَلَىٰ يَدِيهِ وَأَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا»

خَلَقْتُ الْخَلْقَ وَ خَلَقْتُ الشَّرَّ وَ أَجْرِيَّتُهُ عَلَى يَدِي مَنْ أَرِيدُهُ فَوَيْلٌ لِمَنْ أَجْرِيَّتُهُ عَلَى يَدِيهِ؛ یعنی: از امام صادق علیه السلام شنیدم که می فرمود: از سخنانی که خداوند به موسی علیه السلام وحی کرد و تورات را بر او وحی کرد این است که من خدایی هستم که معبودی جز من نیست، مردم را آفریدم و خیر را خلق کردم و بر دست خود جاری کردم، هر کس خیر را دوست داشته باشد خوشا به حال او که خیر را به دست او جاری کردم و من خدایی هستم که معبودی به جز من نیست، مردم را آفریدم و شر را خلق کردم و آن را بر دست کسانی که می خواهم جاری می کنم، وای بر کسی که شر را بر دست وی جاری کنم.»

و نیز از محمد بن مسلم (۹۱۰) از امام باقر علیه السلام روایت شده که گفت: «سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ إِنَّ فِي بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كُتُبِهِ أَنِّي أَنَا اللَّهُ لَمَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا خَلَقْتُ الْخَيْرَ وَ خَلَقْتُ الشَّرَّ فَطُوبَى لِمَنْ أَجْرِيَّتُ عَلَى يَدَيْهِ الْخَيْرَ وَ وَيْلٌ لِمَنْ أَجْرِيَّتُ عَلَى يَدَيْهِ الشَّرَّ وَ وَيْلٌ لِمَنْ يَقُولُ كَيْفَ ذَا وَ كَيْفَ ذَا؛ یعنی: از امام باقر علیه السلام شنیدم که می فرمود: در برخی از کتاب های آسمانی آمده است که من خدایم، خدایی به جز من نیست، خیر و شر را آفریدم. خوشا به حال کسانی که بر دستانش خیر را جاری کردم و خوشا به حال کسانی که بر دستانش شر را جاری نمودم و وای بر کسی که بگوید چگونه چنان و چنین شده است.»

و از مفضل بن عمر، و عبد المؤمن انصاری از امام

صادق علیه السلام روایتی دیگر با اندک تفاوتی با حدیث فوق آمده است.

بنابراین بعد از این که بنده خود جانب امر و یا نهی را انتخاب و اختیار کرد، خداوند به حول و قوه خود را در مسیر اختیار او جاری می کند، چه این که خداوند عادل است و به هر صاحب حقی حق او را می پردازد.

چنان که امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: (۹۱۱) «إلهی و مولای أجریت علی حکما اتبعت فیه هوی نفسی و لم أحتس فیه من تزین عدوی فغرنی بما أهوی و أسعده علی ذلک القضاء فتجاوزت بما جرى علی من ذلک من نقض حدودک و خالفت بعض أوامرک فلک الحمد علی فی جمیع ذلک و لا حجه لی فیما جرى علی فیه قضاؤک؛ یعنی: خدایا! آیا حکمی را بر من جاری کردی که در آن هوای نفسم را پیروی کردم و در آن از زینت دادن دشمنم غفلت کردم و شیطان در مسیر هوای من مرا فریفت و قضاء نیز همراه آن شد و با آنچه بر من جاری شد از برخی حدود تو خارج شدم و برخی از دستورات تو را سرپیچی کردم، ستایش تو راست در همه آنها، و من حجتی در آنچه قضای تو بر من جاری کرده ندارم» بلکه خداوند پسندیده است چه این که نیروی خویش را در مسیر نهی به کار انداخته و علت آن این بود که خود شخص می خواست در آن مسیر حرکت کند، لذا حضرت فرمود: فلک الحمد علی جمیع ذلک.»

پس هر کس جانب امر و رفتن به سوی مبدأش را، که بهره او از حقیقت نبوت از اسم الله است، اختیار کند پیامد آن بهشت و

رسیدن به نعمت های آن است و هرکس طرف شیطنت و رفتن به سوی مبدأ طاعوتی آن که حقیقت نهی است را انتخاب نماید. پی آمد آن ورود به دوزخ و ابتلاء به عذاب و سختی های آن است. و لذا خدای - تعالی - فرمود: «وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ أَنْفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ» (۹۱۲) یعنی: «خداوند ستم نکرده است، لیکن ایشان بر خود ستم روا داشته اند.»

و فرمود: «كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينٌ» (۹۱۳) یعنی: «هرکس مرهون اعمال خویش است.» و فرمود: «كُلُّ امْرِيٍّ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ» (۹۱۴) یعنی: «هرکس رهین کردار خویش است.» و فرمود: «إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ» (۹۱۵) یعنی: «جزا و پاداش شما همانست که عمل کرده اید» و نظایر این آیات، بلکه اگر کسی اندیشه کند اختیار را بدیهی می یابد، بلکه اختیار داشتن برای تحقق کمال انسان ضروری است، چه این که انسان مظهر کامل صفات خدای تعالی است، چنان که تفصیل آن را در «و دعائم الاخیار و عناصر الابرار» بیان کردیم.

پس از آنچه بیان کردیم روشن شد که اوامر و نواهی برای ارشاد و بیداری بندگان است، تا ایشان را سود بخشد و از زبان ایشان جلوگیری کند، چنانکه روایت علل از امام صادق علیه السلام و آیات قبلی بر آن دلالت داشت و نیز بدیهی است که خداوند از مردم بی نیاز است و ایمان و طاعت ایشان او را سودی ندارد و کفر و عصیان ایشان زیانی به حال او ندارد، همان طور که آیات سابق در بیان «حقیقت نبوت» دلالت می کرد، و این که فرستادن پیامبران برای آگاهی بخشیدن بندگان به عوامل نوری و ظلمانی و شاخه های آن است بنابراین ستایش و سپاسگزار خداوندیم که ما

را به دین خویش راهنمایی کرد.

و هنگامی که مطالب فوق را فهمیدی پس آل محمدعلیهم السلام اهل بیت نبوت و موضع رسالت و آینه تمام نمای همه عالم جلال و جمال با همه مراتب و شؤون کلیه و جزئیه و آیات کبری هستند، همانطور که قبلاً فهمیدید که مبادی آفرینش اولین و آخرین مظهر جزیی از نعمت های داده شده به ایشان است و آن به سان قطره ای نسبت به اقیانوس می باشد. آل محمد جایگاه های مشیت خدا و خزانه های علمش هستند و همه مراتب و شؤون اسم الله و همه مراتب و شؤون اسم طاغوت به ایشان داده شده است و چون خواستند از راه اسم الله به سوی مبادی خود روند لذا خداوند همان را در جبهت ایشان قرار داد، همانطور که در فقره «المعصومون» و «عصمکم الله من الزلزل» بیان کردیم، پس در ایشان حقیقت همه خیرات از حقیقت نبوت و ولایت وجود دارد و مظاهر آن دو در عالم ملکات و افعال و فضائل و عبادات با همه مراتب و شؤون نیز در ایشان موجود است.

فرمود: ویدلتم أنفسکم فی مرضات الله؛ اشاره به اختیار ایشان در سلوک به مبادی ایشان یعنی اسم الله و نه طاغوت دارد، چه این که حقیقت این سلوک فانی شدن و مردن مطلق حتی از مرگ می باشد، چنانکه بارها آن را بیان کردیم.

وَصَبْرْتُمْ عَلٰی مَا اَصَابَكُمْ فِيْ جَنْبِهِ

در شکیبایی

اشاره به از دست رفتن حقوق و ریختن خون و چپاول اموال و اسارت زنان ایشان و مصیبت هایی که بعد از وفات رسول خداصلی الله علیه وآله بر ایشان رسیده است.

پس حقیقت صبر و شکیبایی یعنی استواری نفس و آرامش در هنگام سختی هاست، و لازمه

آن اضطراب نداشتن از حوادثی که از ناحیه مولی می رسد، حوادثی از قبیل کم شدن اموال و اولاد و نفس ها و منافع و ثمرات و همه چیزهایی که به او مربوط است از قبیل عزت و راحت و غیر آن، چه این که خداوند فرمود: «وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ * الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ * أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ» (۹۱۶) یعنی: «شما را با ترس و گرسنگی و کمی اموال و میوه ها می آزمایشیم و به کسانی که شکیبایی کنند بشارت دهید، کسانی که وقتی به ایشان مصیبتی می رسد، می گویند: ما از خدایم و به سوی او باز می گردیم، این دسته اند که پروردگارشان بر ایشان درود و رحمت می فرستد و ایشان راه یافتگان هستند.»

بلکه ایشان به بالاترین مرتبه شکیبایی رسیده اند، پاداش آن مشیت با خداست که در آیه شریفه فرمود: «إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ» (۹۱۷)

و در مصباح الشریعه (۹۱۸) از امام صادق علیه السلام روایت شده است که فرمود: «فمن صبر کرها و لم یشکک إلى الخلق أو لم یجزع بهتکک ستره فهو من العام و نصیبه ما قال الله عز و جل وَ بَشِّرِ الصَّابِرِينَ أی بالجنه و المغفره و من استقبل البلاء بالرحب و صبر علی سکینه و وقار فهو من الخاص و نصیبه ما قال تعالی «إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ»؛ (۹۱۹) یعنی: «هرکس از روی ناخوشایندی شکیبایی پیشه کند و به مردم شکایت نکند و ناله نکند به این که پرده را پاره ننماید، او از عوام مردم است و بهره او این آیه شریفه است که فرمود: «و به شکیبایی

پیشه کنندگان بشارت بده یعنی به بهشت بشارت ده و هرکس با سینه ای باز از بلاها استقبال کند و با آرامش و وقار شکیبایی نماید، او از خواص است و بهره او آیه شریفه «إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ» است.»

درباره آیه و روایت گوئیم: شکیبایی و صبر، ایستادگی در سختی هاست. صبر و شکیبایی از علم ناشی می شود، زیرا می داند با صبر به سود فراوان می رسد و یا زبانی را از جسم دور می سازد و نیز صبر ناشی از مرگ در دست خدای - تعالی - است چه این که اراده صابر در اراده خدا از بین می رود به گونه ای که هیچ اراده برای وی باقی نمی ماند و به خودش التفاتی نمی نماید، چه رسد به این که در سود و زیان خود بیاندیشد پس در صورت نخست صابر همانند بیماری است که پزشک به او از خواسته ها و مشتتهای پرهیز می دهد و به او گاه دوا می خوراند و گاه به او غذاهایی که دوست ندارد می دهد، بنابراین شکیبایی وی برای دستیابی به سلامتی و دفع بیماری های کشنده و رسیدن به زندگی مطلوب است. بنابراین او خواهان زندگی است و در شکیبایی خود امید نجات از مرگ را دارد و برای سود خود شکیبایی می کند و نه برای خدا. پس به آرزوی خود می رسد.

و لذا خداوند فرمود: «وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ» یعنی «با رسیدن به آرزویش که نجات از آتش و رسیدن به بهشت است می رسد.

و در صورت دوم شکیبایی کننده به زندگی می رسد و مشتاق به مرگ و فنا در دست خدایی است که مرگ و زندگی را آفرید و در راه غایت الغایات کشته شده و هوای او

را بر هوای خود اختیار می کند، پس معیت خدای - تعالی - با او مثل معیت غسل دهنده با میت است، پس حکم از غسل دهنده است و نه برای میت پس وی به حیات خدا زنده و به بقای خدا باقی است، پس آل محمد صلی الله علیه و آله - که پدر و مادر و جانم فدای ایشان باد - از دسته دومند، ایشان با خدا هستند و خدا با ایشان می باشد، و ستایش و سپاس از آن خدایی است که به ما ولایت و معرفت مقام ایشان را عنایت فرموده و سپاسگزار هدایت او هستیم.

وَأَقِمُّوا الصَّلَاةَ

در معنای اقامه نماز

اشاره به اقامت و بر پا داشتن ولایت کلیه نوریه است. چه این که حقیقت نماز دعاست و آن بالا رفتن خواننده به سوی خدا به مقام مدعو (و خواننده شده) می باشد، یعنی محو همه حدود و تخلیه از همه بندها و برداشت همه پرده ها و ایستادن در مرتبه فنا و مرگ در دست پروردگار عالمیان و قیام به خدایی که مسماست (نه اسم).

پس این مرتبه اسم خداست که ظاهر آن در عالم انسان آل محمد علیهم السلام هستند، و در ملکات فضائل و در اعمال نماز و دیگر عبادات مظاهر او هستند. به همین خاطر نماز در کلام خدا «يَتَسَاءَلُونَ عَنِ الْمُجْرِمِينَ * مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ * قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ» (۹۲۰) یعنی: «از گناهکاران می پرسند که چه چیز شما را در آتش افکنند؟ پاسخ دهند ما از نماز گزاران نبوده ایم...» به پیروی از ائمه علیهم السلام تفسیر شده است. (۹۲۱)

در کافی (۹۲۲) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «مراد این است که ما از پیروان ائمه علیه السلام که خداوند درباره ایشان

فرمود: «وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ * أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ» (۹۲۳) نبوده ایم.»

آیا ندیده اید که مردم به کسی که در زینت و زیبایی بعد از دیگری می آید به او «مصلی» می گویند، به همین خاطر در آیه کسانی که گفتند: «لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ» یعنی ما از پیروان «سابقین» نبوده ایم.

و از امام کاظم علیه السلام (۹۲۴) روایت شده که فرمود: «ما بعد از محمد با وصی محمدصلی الله علیه وآله و اوصیاء او دوستی نکرده ایم و بر ایشان درود نفرستاده ایم.» و اخباری که وارد شده در این که ایشان «صلوه» در کتاب خدا هستند، و همه خیراتی که در قرآن ذکر شده ایشان هستند و مرحوم کلینی در کافی برای آن بابی باز کرد.

وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ

اشاره به آیه شریفه «وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا * وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا» (۹۲۵) مراد از تزکیه نفوس ایشان از پلیدی های جاهلیت و پیروی از هواست که همان طهارت در آیه شریفه تطهیر می باشد و از جمله آن زکات مال واجب در عالم فعل است.

وَآمَرْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَيْتُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ

اشاره به پیروی ایشان از اسماء حسنی و ترک اسماء طاغوتی در عوالم شان دارد. آثار آن در عالم فعل امر به معروف و نهی از منکر است.

وَ جَاهَدْتُمْ فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ

در معنای جهاد

اشاره به جهاد در راه خدا دارد، ایشان با جان و مال خود جهاد کردند که در آیه شریفه فرمود: «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُصَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعِذًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبِشِرُوا بِمِيعَتِكُمُ الَّتِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هِيَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ * التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الَّامْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ» (۹۲۶) یعنی: «خداوند از مؤمنین جان ها و اموال ایشان را خرید و در مقابل به ایشان بهشت می دهد، ایشان در راه خدا می جنگند و می کشند و کشته می شوند، این وعده حقی است که در تورات و انجیل و قرآن به ایشان داده و هرکس به عهد خدایی وفا کند، پس به این معامله ای که انجام شده به شما بشارت باد!... ایشان عبادت کنندگان و ستایشگران و سبحان و رکوع کنندگان و سجده کنندگان و آمران به معروف و نهی کنندگان از منکر و پاسداران حدود خدایی اند و مؤمنان را بشارت ده»

عیاشی (۹۲۷) و قمی (۹۲۸) روایت کرده اند که آیه شریفه در ائمه علیهم السلام نازل شده، چه این که ایشان را به وصفی ستوده که جز در ایشان پیاده نشده و مراد از جهاد شایسته و حق، جهادی است که با تمام امکانات و قوا باشد و شامل قیام با شمشیر و دادن جان و مال و دوری از اموال فانی دنیا و زینت های آن و عبادت های سخت و

ادای مستحبات و آداب به ویژه این که اگر در زمانی کسی متصف به برخی کمالات صوری و معنوی باشد باید ایشان در مرحله ای باشند که کمال وی در کنار کمال ایشان فانی شود و در عرض کمالات ایشان مغلوب گردد.

و اگر طاغوتی از طاغوت های زمان ایشان به صفات حلم و (؟) و یا به صفات دیگر متصف باشد که مردم بدان فریفته شده و از دین خدا منحرف گردند، باید ائمه علیهم السلام در آن صفات در اعلی درجه باشند تا حجت خدا را بر مردم تمام کنند و بدانند که حق با ایشان است تا هر کس انکار ایشان کند با علم و یقین - به این که ایشان حجت های خدا و اوصیاء پیامبر هستند و بر مردم لازم است که از ایشان پیروی نمایند و عبودیت ایشان را بر گردن گیرند - ایشان را انکار کند، به همین خاطر هیچ کس بر خداوند حجتی ندارد.

حَتَّىٰ أَعْلَنْتُمْ دَعْوَتَهُ

در قول آن حضرت علیه السلام «و الدعوه الحسنی» مراد از دعوت از خدا بیان شد. و این که «اللّه» همان اسم خدایی است که در هر نفسی به ودیعت گذاشته شده است، پس مراد از اعلان دعوت اظهار و آگاهی دادن به مردم است که اللّه در ایشان مکنون است و لازم است که مردم از آن به سوی مبدأ خود سلوک کنند و آن اللّه در ایشان وجه اللّه در مردم است، و لذا اولیاء خدا باید متوجه آن شوند و از آن باب به سوی خدا روند.

وَيَبَيِّنُ فَرَائِضَهُ

در حقیقت احکام و فرائض الهی

«تبیین» اظهار و جدا کردن شیء است به طوری که با چیز دیگر اشتباه نگردد و مراد از فرائض این است که در کتاب خدا و جوب آن بیان شده و آن خواندن خدا با اسماء حسنی است که دارای سرّ و علانیه می باشد، سرّ آن همان است که در هر نفسی به ودیعت گذاشته و آن اسم خدا و فروع و مراتب آن است. یعنی اسماء حسنی که سرّ آل محمد علیهم السلام می باشد. و علانیه حضرت محمد صلی الله علیه و آله علانیه ائمه و شاخه های ایشان است. از قبیل نماز و زکات و روزه و حج و جهاد که خداوند در کتابش واجب کرده است.

وَأَقِمُّمَّ حُدُودَهُ

در بیان حدود و احکام اشیاء

حدّ شیء عبارت از زیربنا و مایه آن است، و حدّ چیزی است که شیء با آن ذاتاً از امور دیگر جدا می شود و بر پاداشتن حدود عبارت از معتدل کردن پایه ها و کامل کردن شرایط و نگهداری از چیزهایی که باعث از بین رفتن و یا کمبود و خروج از اعتدال دارد. و مراد روشن کردن و تبیین همه مراتب اسم اللّه است به طوری که از همه مراتب طاغوت و فروع آن جدا شود، به طوری که عوالم ملکات و افعال آن دو از هم متمایز شود، تا هیچ نسبتی با آسمان ها و زمین و دریا و خشکی و گیاه و جماد و حیوان و درندگان و حشرات و غیره نداشته باشند، بنابراین همه نسبت به او حدی دارند، پس برای حوادث آسمانی از زمان خسوف و کسوف باران ها و رعد و برق و دیگر امور احکامی بیان کردند و نیز برای حوادث زمینی احکامی بیان

آب ها و گیاهان و میوه ها و سبزیجات و زمان ها و مکان ها و لباس ها و غذاها و نوشیدنی ها و اجزاء انسان از قبیل مو و ناخن و دندان و غیره نیز حکم و حدی دارند تا بر مردم هیچ حدی از حدود و حکمی از احکام در عالمی از عوالم مشتبه نگردد.

و نَشَرْتُمْ شَرَائِعَ أَحْكَامِهِ

شرائع جمع شریعت جایگاهی که مردم برای سیرابی بدان وارد می شوند، و اضافه شرایع به احکام بیانی است، یعنی مراد از شرایع همان احکام یعنی واجبات و منهیات است که در هر چیزی به عنوان مظاهر اسم خدا و طاغوت وجود دارد تا آن واجبات شریعه ای و راهی برای رسیدن به مرتبه اسم الله شود و آن ترک ها و منهیات بیانگر مرتبه طاغوت می باشد تا بنده در سلوک خود بصیرت داشته باشد، همانطور که خدای - عزوجل - فرمود: «ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيْعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ» (۹۲۹) یعنی: «سپس تو را بر راهی از امر قرار دادیم، پس از آن راه و شریعت پیروی نما و از هواهای کسانی که نمی دانند پیروی ننما». خداوند آنچه را که پیامبر بدان مبعوث شده را شریعت و راهی نسبت به امری که خداوند با حبیب خود صلی الله علیه و آله عهد کرده قرار داده است.

و سَنَّتُمْ سُنَّتَهُ

سنت به معنای طریقه و سیره است و مراد سنت هایی است که رسول خدا صلی الله علیه و آله گذاشت. آن سنت ها برای رسیدن به خداست، یعنی شما در مسیر پیامبر صلی الله علیه و آله حرکت کردید و از آن تجاوز نمودید و اندک انحرافی در امر کوچک و بزرگ و در سر و آشکار نداشته اید، گویا این دو فقره بیان برای «اقتم حدود» است.

و صِرْتُمْ فِي ذَلِكَ مِنْهُ إِلَى الرِّضَا وَسَلَّمْتُمْ لَهُ الْقَضَاءَ

در رضا

رضا سرور و خوشحالی بنده از آنچه که از مولایش به او می رسد و ابتهاج به آن در هر شرایط اگر خوشایند و یا ناخوشایند خودش باشد. چه این که می داند که هرچه خداوند حکم می کند در مسیر مصالح وی می باشد و لاغیر و نیز سرور و رضایت وی برای این است که می داند مولی او را در نظر دارد و او را فراموش نکرده. بنابراین آنچه از ناحیه مولی رسید به عنوان تحفه و هدیه ای مورد پذیرش اوست.

به همین خاطر در کافی (۹۳۰) از امام صادق علیه السلام روایت شده که گفت: «لَقِيَ الْحَسَنُ بَنُ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جَعْفَرٍ فَقَالَ يَا عَبْدَ اللَّهِ كَيْفَ يَكُونُ الْمُؤْمِنُ مُؤْمِنًا وَ هُوَ يَسِيْخُطُ قَسِيْمَهُ وَ يَحْقِرُ مَنْرِلَتَهُ وَ الْحَيَاكُمُ عَلَيْهِ اللَّهُ وَ أَنَا الضَّامِنُ لِمَنْ لَمْ يَهْجُسْ فِي قَلْبِهِ إِلَّا الرِّضَا أَنْ يَدْعُوَ اللَّهَ فَيَسْتَجَابَ لَهُ؟» یعنی: امام حسن بن علی علیه السلام با عبدالله بن جعفر برخورد کرد، به عبدالله گفت: چگونه مؤمن، مؤمن باقی می ماند در حالی که قسمت های خویش را دوست ندارد، و جایگاه خود را حقیر می شمارد در صورتی که حکم کننده خداست.

من ضمانت می کنم که اگر کسی در دل خود جز رضایت از خدا نداشته باشد، خداوند را بخواند و

خداوند دعای او را مستجاب کند (مستجاب الدعوه شود).»

و نیز از آن حضرت روایت شده است (۹۳۱) که در پاسخ کسی که پرسید: «بأی شیء یعلم المؤمن بأنه مؤمن قال بالتسليم لله و الرضا فيما ورد عليه من سُرورٍ أو سَخَطٍ؛ یعنی: از کجا معلوم می شود که مؤمنی مؤمن است؟ فرمود: از راه تسلیم به خدا و رضایت به حوادثی که بر وی وارد می شود. خواه خوشایند و خواه ناخوشایند باشد.»

و نیز از آن حضرت (۹۳۲) روایت شده که فرمود: «لم یکن رسول الله صلی الله علیه وآله یقول لشیءٍ قد مَضَى لَوْ كَانَ غَيْرُهُ؛ یعنی: هرگز رسول خدا به امری که گذشت نفرمود: ای کاش آن گونه نبود.»

و نیز از آن حضرت (۹۳۳) روایت شده که فرمود: «إِنَّ أَعْلَمَ النَّاسِ بِاللَّهِ أَرْضَاهُمْ بِقَضَاءِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ؛ یعنی: داناترین مردم به خداوند خشنودترین آنها به قضای خداوندند.»

پس مراد این است که شما در صرف و بذل جان خویش در رضایت پروردگار و شکیبایی بر آنچه در جنب وی به شما رسید و برپاداشتن نماز و دادن زکات و امر به معروف و نهی از منکر و جهاد و آشکار کردن دعوت دینی و بیان فرائض و اقامه حدود و نشر احکام و شرایع و سنت ها به سمت و سوی عالم رضا پیش می روید به طوری که به حقیقت رضا رسیده اید و آن رضوان خداست که بزرگ تر است و این رستگاری بزرگ می باشد، و هنگامی که به حقیقت رضا رسیدند لازمه آن پذیرش قضا است، چه این که مرتبه رضا بالاتر از مرتبه تسلیم است، بنابراین گفتار آن حضرت که فرمود: و سلّمتم له القضاء به عنوان عطف لازم

بر ملزوم است.

وَصَدَقْتُمْ مِنْ رُسُلِهِ مَنْ مَضَى

یعنی هر چه از علم و قدرت و عبودیت و دیگر صفات که خداوند همه و یا برخی از مراتب آن را به انبیاء سابق داده به طوری که امت های ایشان آن صفات و مقامات را بزرگ می شمردند و دیگر این که حاضر نبود و مشاهده نکرده اند آن صفات را از ایشان دور می دانسته و خداوند به شما داده است. و در این عطیه چیزی را به منصفه ظهور رسانیده که عقول دور شمرده و اوهام غریب شمرده اند، پس خداوند معجزات انبیاء و عبادات و شجاعت و زنده کردن مرده و نفوذ اراده آنها در مردم گوناگون و زهد و شکیبایی و تحمل رنج در مسیر خدا که در کتاب های سیر پیامبران آمده را به شما داده است، چه این که شما فضیلت هر دو عالم را حائزید، و خداوند از آن هم بر شما فضیلت بیشتری داده است.

فَالرَّاعِبُ عَنْكُمْ مَارِقٌ

«فاء» برای نتیجه است، یعنی بعد از این که ثابت شده که شما مختار خدا و برگزیدگان خدا برای خلافت هستید، پس هر کس از شما روی گرداند مارق و خارج از دین و حزب خداست و وارد دین و حزب شیطان می شود و حزب شیطان زیان کارند.

وَاللَّازِمُ لَكُمْ لَاحِقٌ

کسانی که در دیانت و احکام و آداب دینی با شما ملازمت دارند، به طوری که شما را در پیش چشم خود قرار داده و الگوی سلوک خود نموده و هر جا شما می روید به دنبال شما دور می زند و هر کجا شما فرود آید به شما می پیوندد، بنابراین هرگز نمی میرد و پیوسته در نزد خدا زنده است و روزی می خورد.

در کافی (۹۳۴) از امام باقر علیه السلام در قول حق - تعالی - «وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يَرْزُقُونَ» (۹۳۵) روایت شده که فرمود: «هُمُ وَاللَّهُ شَيعَتُنَا حِينَ صَارَتْ أَرْوَاحُهُمْ فِي الْجَنَّةِ وَاسْتَقْبَلُوا الْكِرَامَةَ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ عَلِيمُوا وَاسْتَيْقَنُوا أَنَّهُمْ كَانُوا عَلَى الْحَقِّ وَ عَلَى دِينِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَ اسْتَبَشَرُوا بِمَنْ لَمْ يَلْحَقْ بِهِمْ مِنْ إِخْوَانِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ؛ یعنی: به خدا قسم ایشان شیعه ما هستند، چه این که ارواح ایشان در بهشت قرار گرفته و کرامت خدا به استقبال ایشان آمد، عمل کردند و تعیین نمودند که برحقند و بر دین خدا قرار دارند و لذا به برادرانی که بعد می آیند و به فرزندان خود بشارت می دهند.»

و در مجمع البیان از آن حضرت روایت شده است که: «آیه شامل همه کسانی که در راهی از راه های خداوند کشته شده اند، خواه در راه جهاد اصغر برای کسب

رضایت خدا کشته شده باشند و یا در جهاد اکبر و کشتن نفس و ریاضت کشیدن برای کوبیدن هوای نفس.»

وَالْمُقَصِّرُ فِي حَقِّكُمْ زَاهِقٌ

در معنای حق

یعنی هر کس به امامت شما قائل شد، ولی مقام و جایگاه شما را نشناخت، چه این که در مسیر رسیدن به سر شما کوتاهی کرده و سرتی را که در عالم نفس خود که آیه ای از آیات و قطره ای از اقیانوس وجود شما بوده نشناخته، گرچه چنین شخصی نجات می یابد و در حزب خدا داخل است، ولی زاهق یعنی ساقط است، چه این که وی همانند استخوانی است که مغز آن گرفته شده است، زیرا زاهق از «زهق العظم زهوقاً» مثل منع به معنای گرفتن مغز استخوان است.

پس مراد این است که کسی که در معرفت شما کوتاهی کند مغز ندارد، مثل دانه ای است که مغز آن را گرفته باشند، آن دانه میوه نمی آورد و رشد نمی کند و آثاری بر آن بار نمی باشد، همانند پوسته دانه.

و لذا در آخر این زیارت فرمود: «فبحقهم الذی أوجبت لهم علیک أسألك أن تدخلنی فی جملة العارفين بهم» پس معرفت ایشان غیر از معرفت حق و شأن و مقام ایشان است و معرفت حق ایشان امکان ندارد مگر این که انسان انوار ایشان را در عالم خود ببیند و تکوین آن نور و رشد و ترقی آن را شاهد باشد، خداوند ما و همه برادران را عارف به حق ایشان قرار دهد.

وَالْحَقُّ مَعَكُمْ وَفِيكُمْ وَ مِنْكُمْ وَ إِلَيْكُمْ وَ أَنْتُمْ أَهْلُهُ وَ مَعْدِنُهُ

و در قاموس آمده است: «حق از اسماء و یا صفات خداست و نیز به معنای قرآن و ضد باطل می باشد.»

تحقیق این است که حق ضد باطل و اطلاق آن بر خدای - تعالی - و وصف خدا به آن برای ازلیت و ابدیت و عدم زوال و بطلان آن است و به همین اعتبار نیز به

قرآن حق می‌گوییم چه این که در آیه شریفه فرمود: «وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ * لَمَّا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ» (۹۳۶) یعنی: «این کتاب گرامی است که باطل از پیش رو و پشت سر بر او روی نمی‌آورد و از طرف حکیم حمید فرو فرستاده شده است.» مراد از «عزیز» چیز بسیار کمیاب و یا به معنای غالب و چیره است.

پس مراد این است که قرآن فعل خداست که صدور آن از عالم عزت است که عالم نفی صفات می‌باشد، لذا حدی ندارد تا از ناحیه اول انقطاع داشته و یا از آخر بریده باشد و به همین خاطر بر همه کتاب‌ها چیره و مسلط است و باطل از جلو و پشت سر بر او راه نمی‌یابد. یعنی وصفی بر او کاری نمی‌شود که از ابتدا و یا از انتها او را زائل کند، پس او عزیز و گرامی است که همانند امور دیگر نیست که مصدر آن اسمی غیر از عزیز است.

و نیز امام باقرعلیه السلام (۹۳۷) بنا بر روایت عیاشی به اسنادش از زراره فرمود: «از امام باقرعلیه السلام درباره قرآن پرسیدم، فرمود: قرآن آفریننده نیست و آفریده نیز نمی‌باشد.»

و در کافی (۹۳۸) روایاتی در این معنا آمده است.

و از امام رضا علیه السلام (۹۳۹) نیز روایاتی در آن آمده است. ما این موضوع را در کتاب «التحفة الرضویة» به تفصیل بحث کردیم. پس مراد از حق اسم اعظم است که حقیقت نبوت الهی است و مظهر کامل آن رسول خدا صلی الله علیه و آله و سپس ائمه طاهرین علیهم السلام هستند و قرآن عبارت از هفتاد و دو حرفی است که از آن اسم اعظم

به پیامبر صلی الله علیه و آله داده شده است، و همین کتاب و مبدأ و نشانه کامل حقیقت نبوت الهی است.

همین مطلب را در ابتدای کتاب بیان کردیم و نیز درباره کتاب های نازل بر انبیاء بحث نمودیم و بیان کردیم که کتاب های آسمانی و فرستاده شده بر انبیاء به معنای همان اسم اعظمی است که به انبیاء داده شده و آنچه بر مردم به عنوان کتاب خدا خوانده مرتبه لفظی آن است. این بحث در «حمله کتاب الله» آمده است. دیگر مردم مظاهر جزئی آن اسم اعظم اند، پس در هر نفسی آیه ای از آن وجود دارد و این آیه برای بقا آفریده شده و نه برای فنا. چنان که روایت شده و روایت آن در فقره «و بذلتم انفسکم فی مرضاتہ» آمده است.

پس مراد از حق حقیقت نبوت است و لذا فقره «و الحق معکم» به معنای این است که ایشان مظاهر کامله وی بوده، هیچ کس مظهر کامل او نیست مگر محمد و آل طاهرین او علیهم السلام.

و فقره «و فیکم» یعنی پیوسته تا بی نهایت از شماست.

و فقره «و منکم» یعنی هر چه که در آن آیه ای از حقیقت نبوت وجود داشته باشد از آنچه از فطرت شما زیاد آمده آفریده شده است.

و فقره «الیکم» یعنی بعد از زوال مراتب و فنایش به حقیقت نبوت که مبدأ شماست بر می گردد چنان که در «و ارکان البلاد» گذشته است.

و فقره «و انتم اهله و معدنه» در فقره «اهل بیت النبوه و معدن الرساله» بیان شده و این دلالت دارد بر این که مراد از حق و حقیقت نبوت است.

و میراث النبوه عندکم

در میراث نبوت

در شرح فقره «و ورثه الانبیاء» بیان شده است

و در بصائر (۹۴۰) از امام باقر علیه السلام روایت شده که فرمود: «سلاح در بین ما منزلت تابوت در بنی اسرائیل را دارد، سلطنت در خانه ای بود که در آن تابوت بوده است.»

در ارشاد مفید (۹۴۱) و بصائر (۹۴۲) و احتجاج (۹۴۳) از سعید سمان روایت شده است که گفت: «خدمت امام صادق علیه السلام بودم، دو تن از زیدیه به حضور آن حضرت رسیدند، پرسیدند: آیا امامی که طاعتش بر شما واجب باشد در بین شماست؟

پاسخ داد: خیر، از او پرسیدند: مردم ثقه ای به ما خبر داده اند که شما به آن قائل هستید، و عده ای را نام بردند و گفتند ایشان اهل ورع و زهدند و دروغ نمی گویند. امام صادق علیه السلام خشمناک شد و فرمود: به ایشان چنین دستور نداده ام. هنگامی که خشم را در چهره آن حضرت دیدند، بیرون رفتند.

از من پرسید: آیا این دو تن را می شناسید؟

پاسخ دادم: این دو بازاری هستند و از زیدیه می باشند و گمان می کنند که شمشیر رسول خدا در نزد عبدالله بن حسن موجود است.

حضرت فرمود: خداوند لعنتشان کند، دروغ می گویند، نه عبدالله بن حسن دیده و نه پدرش، مگر این که پدرش در نزد علی بن الحسین علیهما السلام دیده باشد، اگر راست می گویند بگویند علامت قبضه شمشیر و نشانه تیغه آن چیست؟ در نزد من شمشیر رسول خدا صلی الله علیه و آله موجود است و پرچم رسول خدا که با آن پیروز می شد در نزد من است و الواح و عصای موسی و خاتم سلیمان بن داود و طشتی که موسی در آن قربانی ها را می برد و اسمی که رسول خدا وقتی آن را بین مسلمانان و مشرکان می گذاشت و تیری از مشرکان نمی توانست

در جمع مسلمانان نفوذ کند، در نزد ماست.

و در نزد من همانند تابوت بنی اسرائیل موجود است که فرشتگان آورده بودند و مثل سلاح در بین ما مثل تابوت در بنی اسرائیل است. هرگاه در خانه ای تابوت می آمد، نبوت نیز می آمد و به هر کس از ما سلاح برسد، امامت داده می شود. پدرم زره رسول خدا را پوشید، زره بر زمین کشیده شد، من نیز آن را پوشیده ام، زره بر زمین کشیده شد و قائم ما هرگاه آن را بپوشد، اندازه او است، به خواست خدا.»

و اخبار در این باب فراوان است، هر کس خواهد به کتاب های مفصل مراجعه کنند، چه این که مبنای کتابم بر فهم اخبار است و نه روایت آنها.

وَإِبَابُ الْخَلْقِ إِلَيْكُمْ وَحِسَابُهُمْ عَلَيْكُمْ

در این که ائمه (ع) مبدأ و منتهای مردم هستند

در ابتدای کتاب تا اینجا بیان شد که آل محمد صلی الله علیه و آله در هر نفسی بلکه در هر موجودی سرّی دارند و آن عبارت از اسم الله است که مصداق اسمی است که مبدأ ظهور ایشان می باشد. و ایشان علانیه ای دارند که بین مردم ظهور دارد، و آن حجت الله است که در هر زمانی یکی از دوازده تن امام می باشد. او مظهر کلی اسم الله و جامع همه مراتب آن است. و چون جامع همه مراتب جزئی است لذا شهداء بر خلق در سرّ و حجج خدا در علانیه اند، مبدأ همه عوالم موجودات در سرّ و علانیه سرّ آل محمد علیهم السلام و بازگشت ایشان نیز به سرّ ایشان است و در عالم صورت به دلیل خلافت ایشان از خدا در هر بلیه ای پناهمان به ائمه علیهم السلام است و ایشان در هر شبهه ای به آل محمد علیهم السلام باز می گردند و هر علمی دارند از آبشخور علم

ایشان است. و هنگامی که مردم در قیامت محشور شوند و برای حساب روند تا آنها از ایشان حساب کشند.

پس خداوند بزرگ تر است از این که برای مردم ظاهر شود تا حساب کشد، چه این که عالم امکانی وسعت بر ظهور خداوند را ندارد، لذا خلیفه ای منصوب می کند تا مردم را حساب کشد. و شما دانستید که هیچکس قابلیت و ظرفیت خلافت خدا را از ابتدای آفرینش تا پایان دنیا ندارد، مگر آل محمدعلیهم السلام چه این که مبادی و علل دیگران گنجایش علل و مبادی همه مردم را ندارد. ولی مبادی آل محمدعلیهم السلام گنجایش همه مراتب شؤون و مراتب مردم را از ابتدای آفرینش تا پایان دنیا دارد و آنها در عوالم ایشان فعلیت پیدا می کنند. دلیل بر آن در خلیقی که گذشته آمده اند، در تفاسیر موجود است و دلیل بر مطلب فوق در زمان هر امامی اخبار این باب است که وارد شده که علوم ایشان ناشی از روح القدس و کوبیدن در گوش و پیدایش نکته در دل و آنچه در شب های قدر و جمعه لحظات بلکه به تدریج در ایشان حاصل می شود، می باشد. (۹۴۴)

و نیز اخباری که دلالت می کند بر این که اعمال بر ایشان عرضه می گردد و ایشان عمود نوری بر هر شهر دارند، چنان که در شرح فقره های سابق بیان شد.

اکنون اخبار عمود نور را اضافه بر آنچه قبلاً آوردیم می آورم، مجلسی رحمه الله در بحارالانوار (۹۴۵) بابتی برای آن باز کرده و در آن بیست حدیث آورده است.

از آن جمله: روایت شیخ حسن بن سلیمان (۹۴۶) در کتاب مختصر به اسنادش از اسحق بن عمار می باشد، گفت: امام صادق فرمود:

«إن الإمام يسمع الصوت في بطن أمه فإذا سقط إلى الأرض كتب على عضده الأيمن وَ تَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ الْآيَةَ فَإِذَا تَرَعَرَ نَصَبَ لَهُ عَمُودٌ مِنْ نُورٍ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ يَرَى بِهِ أَعْمَالَ الْعِبَادِ؛ يَعْنِي: إِمَامٌ فِي شَكْمِ مَادِرَشِ صَدَا رَا مِي شَنُودِ، وَقْتِي بِهِ رُويِ زَمِينِ آمَدِ، بِرِ بَازُويِ رَاسْتِ او نُوشتِه شُدِه: «وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ الْخ» (۹۴۷) هَنگامِي كِه رَشْد كَرْد سْتُون نُورِي از آسْمَانِ بِهِ زَمِينِ بَرایِ وِي نَصَبِ مِي گَرْدَد كِه با آن اَعْمَالِ بَنَدگَانِ را مِي بِيند.»

و يونس بن ظبيان در همان روايت چنين اضافه كرد: «فإذا وقع إلى الأرض سطع له نور من السماء إلى الأرض يرى به ما بين المشرق والمغرب؛ يعنى: و هَنگامِي كِه بِر رُويِ زَمِينِ آمَد نُورِي از آسْمَانِ بِهِ زَمِينِ بَرایِ وِي آشكار مِي شُود كِه ما بين مَشْرِقِ و مَغْرِبِ را مِي بِيند.»

و مطالبی که بعد از وفات ائمه عليهم السلام برای امام پيش مِي آيِد اين است كِه آنها نيز بَرایِ اِمَامِ ظُهْرورِ و فَعْلِيَتِ پِيْدَا مِي كَنند، چنان كِه بَرایِ اِمَامِ زَنْدِه فَعْلِيَتِ پِيْدَا مِي كَنند، تا اِمَامِ بَعْدِي از اِمَامِ قَبْلِي اعْلَمِ نَگَرْدَد. چنان كِه در كَافِي رِوايَتِ شُدِه و بَرایِ هَر كَدَامِ بابِي باز شُدِه اسْت.

بنابراين كارهاى هر نفسى فعلى مِي شُود و اين فَعْلِيَتِ ها در دِيْدِ گاهِ و مَحاطِ مَبادِيِ ائمه عليهم السلام مِي باشَد، اين مَبادِيِ، مَبادِيِ خَلقِنْدِ و از مَراتبِ اسْمِ اللّهِ مِي باشِنْد و هَنگامِي كِه خَلايِقِ ظاهِرِ و بارزِ شُدِه اِنْد، هَر كارِ كوچِكِ و بزرگِ و طاعتِ مَعْصِيَتِي كِه از هَر كَسِ صَادِرِ مِي شُود در عِوالمِ ايشان فَعْلِيَتِ پِيْدَا مِي كَنَد بِهِ گِونِه اِي كِه هَر كَسِ هَر عَمَلِ خِيْرِي اِنجَامِ دادِ، آن را در پيش رو حاضر مِي بِيند و هَر كارِ بَدِي كَرْدِه

گویا آن را در همان وقت انجام داده است.

و لذا می گویند: چگونه این کتاب نفس هیچ کوچک و بزرگی را فرو گذار نکرده و همه را در خود نشان داده است. لذا خدای - تعالی - فرمود: «يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ...» (۹۴۸) یعنی: «روزی که زبان ها و دست ها بر ضد ایشان شهادت دهد...» پس فقره «و ایاب الخلق...» اشاره به آیه شریفه «إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ * ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ» (۹۴۹) دارد.

و در کافی (۹۵۰) از امام باقر علیه السلام روایت شده که فرمود: «هنگامی که روز قیامت شده و خداوند اولین و آخرین را برای فصل الخطاب آورد، رسول خدا صلی الله علیه وآله و امیرالمؤمنین را می طلبد و ایشان را جامه سبزی می پوشاند که بین مشرق و مغرب را متلالو می نماید، آنگاه صعود می کنند و ما را طلب می نمایند، حساب مردم به ما سپرده می شود و ما... بهشت را داخل بهشت و اهل دوزخ را داخل آن می کنیم.»

و از امام کاظم علیه السلام (۹۵۱) روایت شده که «بازگشت این مردم به ماست و ما از آنها حساب می کشیم. هر گناهی که بین ایشان و خدا باشد با خدا قرار داریم که به ما واگذار شود، و لذا خداوند به ما واگذار کرده و حقی که بین خود مردم است از ایشان می خواهیم تا به ما ببخشند و مردم چنین می کنند و خداوند به ایشان عوض می دهد.»

و در امالی (۹۵۲) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «هنگامی که روز قیامت رسید، خداوند ما را موکل بر حساب رسی شیعیان می کند، هر گناهی که بین ایشان و خدا باشد از خدا می خواهیم تا به ما ببخشد و ما هم به ایشان ببخشیم

هر حقی که از ما ضایع کردند به ایشان واگذار می کنیم.»

و فَضْلُ الْخِطَابِ عِنْدَكُمْ وَ آيَاتُ اللَّهِ لَدَيْكُمْ وَعَزَائِمُهُ فِيكُمْ وَ نُورُهُ وَ بُرْهَانُهُ عِنْدَكُمْ وَ أَمْرُهُ إِلَيْكُمْ

و فَضْلُ الْخِطَابِ عِنْدَكُمْ وَ آيَاتُ اللَّهِ لَدَيْكُمْ وَعَزَائِمُهُ فِيكُمْ وَ نُورُهُ وَ بُرْهَانُهُ عِنْدَكُمْ وَ أَمْرُهُ إِلَيْكُمْ

این فقرات برای بیان شئون اسم خداست که مبدأ ظهور ائمه علیهم السلام است، گویا اشاره به بیان علت این فقرات و سرّ رجوع مردم به ایشان و سپرده شدن حساب خلق به ایشان است. فرموده معصوم: «و فصل الخطاب عندکم» اضافه «فصل» به «الخطاب» از قبیل اضافه صفت به موصوف است. یعنی خطابی که پرشش از حسابرسی شده را پایان می دهد، و کار حسابرسی را خاتمه می بخشد و خطاب جدا کننده بین حق و باطل، در نزد شماست چه این که نسخه کارهای انسان ها که مرتبه خاصی از اسم الله است که مصدر همه مراتب نفوس انسان هاست در نزد ایشان است. چه این که مبادی ائمه علیهم السلام مشتمل بر همه مراتب اسم الله خواه کلی و جزئی می باشد، این نسخه همانطور که در نزد هر کس موجود است در نزد امام نیز موجود است، در مقابله بین نسخه امام و نسخه اشخاص و صحّت و درستی و مطابقت بین آن دو معلوم می شود، بنابراین اختلافی بین حسابگر و حساب شده باقی نمی ماند و حساب شده می فهمد که حکمی که حسابگر کرده حق است و عذری برای او باقی نمی ماند.

و فرمود: «و آیات الله لایکم» مراد از آن همه اسماء حسنی است که بازگشت همه آنها به «الله» است، یعنی هر چه در عالم وجود متصور است چیزی جز آثار اسماء حسنی نیست و اسماء حسنی نیز مظهر اسم الله است، اسم الله هم مبدأ ظهور شماست، پس هر مرتبه ای از وجود که دلالت بر وجود صانع کند در نزد شماست.

فرمود: «و عزائم فیکم»، «عزائم»

جمع عزیمت و آن چیزی که حتماً باید محقق و موجود باشد و این با موارد گوناگون متفاوت می شود، و مراد از آن چیزی است که در وجود هر موجودی ضرورت دارد و اگر آن نبود، موجود نمی گردید، و آن چیز ملکوت همه اشیاء و مصدر و مبدأ همه مراتب است. یعنی ملکوت همه اشیاء که عالم امر خداست در شما جمع است. چه این که عالم امر کلی از شؤون اسم الله است که مبدأ ظهور شماس است.

فرموده معصوم «و نوره» مراد قرآن است که همه اشیاء در آن بیان شده اند و از آن به همه اشیاء گذشته و آینده و حال می توان رسید، چه این که خداوند فرمود: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا» (۹۵۳) یعنی قرآن، چنانکه در تفسیر بیان شد و در آیات فراوان از قرآن به نور تعبیر شده است.

و فرمود: «و برهانه عندکم» مراد از این نیز قرآن است، منتهی به اعتبار این که قرآن حجت بر مردم در روز قیامت می باشد و تفاوت بین برهان و آیات در این است که برهان در مقابل خصم اقامه می شود، و آیه اعم از آن است، و لذا گفته اند:

وَفِي كُلِّ شَيْءٍ لَّهُ آيَةٌ

تَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ وَاحِدٌ

در هر چیز نشانه ای وجود دارد

که بر واحد بودن خدا دلالت دارد

در امامت

و فرمود: «و امره الیکم» مراد از امر حکم است، این که خداوند فرمود: «فَاتَّبِعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ وَمِمَّا أَمَرَ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ» (۹۵۴) یعنی: «از امر (حکم) فرعون پیروی کنند و حکم فرعون راهگشا نیست.»

و فرمود: «وَالأَمْرُ إِلَيْكَ فَانظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ» (۹۵۵) یعنی: «حکم به دست توست، بنگر که چه حکمی شایسته

است» یعنی حکم و سیاست خدا در مردم به شما واگذار شده است چنان که آیه شریفه «هَذَا عَطَاؤُنَا فَأَمْنٌ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ» (۹۵۶) و نیز «وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» (۹۵۷) دلالت دارد.

و در این باب اخباری را سابقاً آورده ایم، در کافی برای آن بابی باز شده است.

اکنون که چنین است، پس خلافت ایشان از خدا تنها در زمینه بازگشت مردم در یک امر ویژه ای نیست، بلکه هر مطلبی که بندگان با خدا دارند خداوند آنها را به ایشان واگذار کرده و لذا هر چه به ایشان مربوط می شود نیز آیه خدای - تعالی - است، چه این که ایشان وجه الله و انوار و آیات و علامات و قبله و جنب و راه ها و صراط و خزانة ها و اولیاء و بیوت و ابواب و حجج و شفعاء و شهداء و خیره خداوند هستند، چنانکه در تک تک این عناوین اخباری وارد شده. هر کس خواهد به کتاب امامت بحارالانوار مراجعه کند.

از جمله این روایت که در احتجاج (۹۵۸) و نیز در علل الشرایع و عیون الاخبار (۹۵۹) و اکمال الدین (۹۶۰) و امالی صدوق (۹۶۱) و در کافی (۹۶۲) در باب نادر جامع در فضل امام و صفات او از ابی محمد قاسم بن علارحمه الله که به عبدالعزیز بن مسلم رسانده است که گفت: «در مرو با امام رضاعلیه السلام بودیم، در ابتدای ورود در روز جمعه به مسجد جامع رفتیم، در آنجا امر امامت مورد بحث قرار گرفت و در اختلاف فراوان مردم در آن باب به تبادل نظر پرداختند. به خدمت آن حضرت رسیدم و بحث مردم را در آن باره خدمت حضرت بیان کردم، حضرت

لبخندی زد. آنگاه فرمود: ای عبدالعزیز! مردم نفهمیدند و نظریات ایشان ناشی از نیرنگ است، خداوند پیامبرش را در حالی برد که دین را کامل نمود و بر او قرآن نازل نمود که در آن بیان همه اشیاء است و حلال و حرام و حدود و احکام و همه نیازمندی های مردم را بیان فرمود و فرمود: «مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ» (۹۶۳) و در حجه الوداع که در آخر عمر آن حضرت بوده فرمود: «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيَتْ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا» (۹۶۴) و امر امامت از تمام دین می باشد و آن حضرت از بین مردم نرفت مگر این که حقایق دینی را برای مردم بیان کرده و راه های ایشان را روشن کرد و ایشان را برای راه حق واگذاشت و برای ایشان حضرت علی را امام قرار داد و هیچ امری از امور امت را بیان نکرده نگذاشت، پس هرکس گمان کند که خداوند دین خویش را کامل نکرده، کتاب خدا را رد کرده و هرکس کتاب خدا را رد کند کافر است. آیا می دانید ارزش و جایگاه امامت در امت چیست؟ آیا مردم می توانند امام را برای خود انتخاب نمایند؟

امامت ارزشی فراوان و موقعیتی بزرگ و مکانتی والا- و جایگاهی منیع و عمقی بسیار بیشتر از آن دارد که مردم با عقل و یا آراء خود به آن برسند و برای خود امامی انتخاب نمایند.

خداوند بعد از این که به ابراهیم نبوت و خلت داد، در مرحله سوم به او فضیلت و شرافت امامت را عنایت فرمود، و فرمود: «إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا» (۹۶۵). حضرت ابراهیم خلیل از خوشحالی گفت: «وَمِنْ ذُرِّيَّتِي» (۹۶۶)

به فرزندانم نیز امامت می دهی؟ فرمود: «لَمَّا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ» (۹۶۷). این آیه امامت هر ستمگری را تا روز قیامت باطل کرده است و امامت در بین صفوه و برگزیدگان خداوند باقی ماند، آنگاه خداوند آن را در بین ذریه و فرزندان برگزیده و پاکش قرار داد و فرمود: «وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ * وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَةَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ» (۹۶۸) یعنی: «ما به ابراهیم، اسحق و یعقوب را عطا کرده ایم و همه را شایسته و صالح نمودیم و ایشان را پیشوایانی قرار دادیم که مردم را به امر ما هدایت کنند و به ایشان انجام امور خیر و برپا داشتن نماز و دادن زکات را وحی نمودیم و آنها ما را عبادت می کردند.»

در این که امامت به اختیار مردم نیست

امامت پیوسته در فرزندان آن حضرت بوده و عده ای از عده دیگر آن را به ارث می برده اند تا خداوند به پیامبر صلی الله علیه و آله عنایت فرمود و فرمود: «إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ» (۹۶۹)؛ یعنی: «کسانی نسبت به ابراهیم اولویت دارند که از او پیروی کرده اند و آن کس پیامبر و کسانی که ایمان آورده اند می باشد، و خداوند ولی مؤمنان است.»

بنابراین امامت تنها برای پیامبر صلی الله علیه و آله است و او به امر و جوبی پروردگار، به علی علیه السلام واگذار کرد و امامت در فرزندان علی علیه السلام قرار گرفت. ایشان برگزیدگانی هستند که خداوند به ایشان علم و ایمان داده و فرمود: «وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِلَى يَوْمِ الْبَعْثِ فَهَذَا يَوْمُ الْبَعْثِ» (۹۷۰) این آیه درباره فرزندان علی تا روز

قیامت نازل شده، چه این که تا روز قیامت بعد از آن حضرت پیامبری نمی آید.

پس از کجا این نادانان می توانند امام را اختیار و انتخاب نمایند، امامت خلافت خدا و رسول و مقام امیرالمؤمنین و میراث حسن و حسین است. امامت زمام دین و نظام مسلمانان و صلاح دنیا و عزت مؤمنین است، امامت اساس رشد یا بنده اسلام و شاخه بلند آن است. با امام نماز و زکات و روزه و حج و جهاد و گرفتن فیء و صدقات و امضاء حدود و احکام و منع از مرزها و حدود کامل می شود.

امام حلال خدا را حلال و حرام خدا را حرام می کند و حدود خدا را بیان می نماید و از دین خدا دفاع می نماید و به راه پروردگار با روش حکمت و موعظه حسنه و حجت بالغه دعوت می کند. امام همانند خورشید تابان عالم را در نور خویش غرق می کند، در حالی که خود در بلندای افق قرار دارد که دست احدی به او نمی رسد.

امام ماه تابان و چراغ درخشان و نور درخشنده و ستاره راهنما در دل تاریکی ها و شهرها و بیابان ها و لجه دریاهاست.

امام آب گوارایی برای تشنگان و راهنمای به سوی هدایت و نجات دهنده از بدی هاست.

امام آتشی بر کوه بلند است که گمشده را راهنمایی می کند و راهنمای مهالک است. هر کس از او دور شود هلاک می شود.

امام ابر بارنده و باران سیل آسا و خورشید درخشنده و آسمان سایه افکن و زمین گسترده و چشمه جوشان و برکه و باغ است. امام انیس و رفیق و پدر مهربان و برادر دلسوز و چون مادری نیکوکار به کودکش و پناهگاه

مردم در سختی ها و دشواری هاست.

امام امین خدا در مردم و حجت بر بندگان و خلیفه خدا در زمین و خواننده به سوی خدا و مدافع حرم خداست.

امام پاکیزه از گناهان و مبرای از عیوب است، دانش ویژه وی، و حلم علامت وی می باشد. امام نظام دیانت و عزت مسلمین و خشم منافقان و هلاکت کفار است.

امام یکی است، و در روزگارش هیچکس به پای وی نمی رسد. و دانشمندی همتای وی نمی باشد. بدیل و همانندی ندارد، بدون خواست واجد همه فضائل و بدون کسب حایز آن است. بلکه خداوند آنها را به او ارزانی داشته و او را بدان مخصوص کرده است. چه کسی می تواند به شناخت امام نایل آید تا اختیارش کند، هرگز، هرگز! خردمندان و عقل ها در این وادی حیرانند و چشم ها از دیدن آن ناتوان، بزرگان در پیشگاه وی کوچک و حکیمان از عظمت وی حیرت زده و حلیمان از شناخت وی قاصر و زبان خطیبان در بیان فضائل ایشان الکن، و خردمندان از شناخت آنها عاجز و شاعران از مدح ایشان کلیل و ادبا از بیان فضائل ایشان ناتوان و بلیغان از وصف آنها گنگ هستند. آنها شمه ای از شأن و فضیلت ایشان را نمی توانند بیان کنند و به عجز و تقصیر اعتراف کرده اند و چگونه وجود امام وصف شود و یا کنه او شناخته گردد و یا شمه ای از کار وی معلوم گردد و یا کسانی یافت شوند که بتوانند جای او را بگیرند. و آنچه امام می داد، بدهد، چگونه بتوانند در حالی که امام چون ستاره ای به دور از دست اهل زمین و وصف وصف کنندگان است، پس کجا می توانند چنین

کسی را اختیار نمایند و خردمندان کجا می توانند بدان برسند و کجا چنین گوهری پیدا می شود؟ آیا گمان می کنند که چنین گوهری در غیر از آل رسول خدا علیهم السلام پیدا می شود؟

خودشان به خود دروغ گفتند و باطل ایشان را در آمال و آرزوها افکنند و در جایگاه بلندی صعود کردند و به قله ای بلند رسیدند که گام های ایشان به دره می لغزد، چه این که خواستند با خردهای سرگردان خود که کار نمی کند و ناقص است و دارای نظرات گمراه کننده است امامی را انتخاب کنند، لذا هر چه بکوشند دورتر می روند، خداوند ایشان را هلاک کند. به کجا می روند؟ و قصد امری دشوار نمودند و دروغی یافتند و مردم را گمراه کردند و در حیرت افتادند. چه این که با این که می دانستند امام را ترک کردند و شیطان اعمال ایشان را زینت کرده و ایشان را از راه درست باز داشته و این در حالی بود که می دانستند. ولی از اختیار الهی و پیامبرش تن زدند و به دام اختیار خویش افتادند.

در حالی که قرآن با صدای بلند به ایشان می فرماید: «رَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ سُبْحَانَ اللَّهِ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ» (۹۷۱) یعنی: «خداوند هر چه بخواهد می آفریند، و اختیار می کند. ایشان در کار خویش اختیاری ندارند، خداوند منزله از آن چیزهایی است که ایشان شرک می ورزند.»

و فرمود: «وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ» (۹۷۲) یعنی: «خداوند به مؤمن و مؤمنی به هنگامی که خدا و رسولش حکم کرده اختیار امر خودشان را نداده است.» و فرمود: «مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ

* أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ * إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا يَتَخَيَّرُونَ * أَمْ لَكُمْ أَيْمَانٌ عَلَيْنَا بِالْغَةِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ * سَيَلِّمُهُمْ أَيْهَمٌ بِذَلِكَ زَعِيمٌ * أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ (۹۷۳) یعنی: «چگونه حکم می دانید، آیا از کتابی آنها را می آموزید که در آن اختیار به شما داده شده و یا قسم ها و وعده هایی که از ما دارید تا روز قیامت که هر چه توانستید حکم کنید، از ایشان بپرس که چه کسی ضامن آن است، آیا ایشان شریکانی دارند، پس اگر راست می گویند شریک های خود را بیاورند.»

و خداوند فرمود: «أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا» (۹۷۴) «وَطَبَعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهَمٌ لَا يَفْقَهُونَ» (۹۷۵) «قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ» (۹۷۶) «إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الضُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ» (۹۷۷) «وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ» (۹۷۸) «قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا» (۹۷۹) «ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ» (۹۸۰) یعنی: «آیا در قرآن تدبیر و اندیشه نمی کنند یا دل های ایشان بسته است» و «خداوند بر دل های ایشان مهر زده و ایشان آن را نمی فهمند» و یا گفتند: «شنیدم در حالی که نمی شنوند، همانا بدترین جنبندها در نزد خداوند کرهاهای لال هستند که تفکر نمی کنند» و «اگر خداوند در ایشان خیری می یافت به ایشان می شنوید، و اگر می شنوید ایشان پشت می کردند و روی می گرداندند» و یا گفتند: «شنیدیم و نافرمانی کردیم. این فضل خداست که خداوند به هر کس نخواهد می دهد، و خداوند دارای فضل بسیار است.»

چگونه ایشان می توانند امام را برگزینند، در حالی که امام دانایی است که نادانی در حریم او راه ندارد، رهبری است که رهبری اش

خداوند بر نمی دارد، معدن قدس و پاکی و عبادت و زهد و علم و عبادت است. و پیامبر او را به طور ویژه خواست، امام از نسل فاطمه زهرا، مطهر بتول است. در نسب او ایرادی نیست و ثروتمندان دارای حسب با ایشان برابری نمی کنند، در خانه ای از قریش و قله بنی هاشم و عترت پیامبر صلی الله علیه و آله و در خشنودی خدا و شرافت شرافتمندان و شاخه عبدمناف، دارای علم رشد یابنده و حلیمی کامل و پر از شایستگی های رهبری، دانای به سیاست کسی که پیروی از او واجب و قائم به امر خدای - عزوجل - نصیحت کننده بندگان خدا، پاسدار دین خداست، پیامبران و ائمه علیهم السلام از جانب خدا توفیق داشته و خداوند از علم و حکمت های مخزون خود به ایشان می دهد در حالی که به احدی غیر از ایشان نمی دهد.

و لذا دانش ایشان از دانش اهل زمانشان بالاتر است. لذا خدا فرمود: «أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يَتَّبِعَ أَمَّنْ لَا يَهْدِي إِلَّا أَنْ يَهْدِي فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ» (۹۸۱) یعنی: «آیا کسی که راهنمایی به سوی حق می کند شایسته و سزاوار پیروی است و یا کسی که راه نمی یابد مگر اینکه کسی او را به راه ببرد، چه شده؟ چگونه قضاوت می کنید؟ و فرمود: «وَمَنْ يَأْتِ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا» (۹۸۲) و درباره طالبوت فرمود: «إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مَلَكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ» (۹۸۳) یعنی: «خداوند طالبوت را بر شما گزید و به او در علم و بدن توانایی داد، و خداوند به هر کس بخواهد سلطنت می دهد و خداوند وسعت دهنده داناست.»

و به پیامبرش فرمود:

«وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا» (۹۸۴) یعنی: «خداوند بر تو کتاب و حکمت فرستاد و به تو چیزهایی که خود نمی توانستی بفهمی آموخت و فضل خدا بر تو فراوان بود.»

و در امامان اهل بیت پیامبرعلیهم السلام فرمود: «أَمْ يَحْسِبُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا* فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا» (۹۸۵) یعنی: «آیا مردم بر نعمت هایی که خداوند از فضلش به ایشان داده رشک می ورزند. ما به آل ابراهیم کتاب و حکمت دادیم و به ایشان سلطنت بزرگ دادیم، عده ای ایمان آورده و عده ای از ایشان راه خدا را بستند و جهنم شعله ور ایشان را کافی است.»

و هنگامی که بنده مورد انتخاب خدا واقع شود تا امور بندگان را بر عهده گیرد، خداوند سینه اش را وسعت می بخشد و در دل وی چشمه های حکمت جاری می کند و به او علم را الهام می نماید، بعد از آن در هیچ سؤالی در نمی ماند و از پاسخ درست عاجز نمی ماند، پس چنین بنده معصوم و مورد تأیید بوده و توفیق های الهی دستگیر او شده و او را تسدید می نمایند. از اشتباهات و لغزش ها ایمن شده و خداوند به او آن ویژگی را می دهد تا حجت بر بندگان شده و شاهد مردم باشد، و این فضل خداست که به هر کس بخواهد می بخشد و خداوند دارای فضل بسیار است.

آیا مردم می توانند چنین انسانی را بشناسند و او را انتخاب کنند؟ آیا کسانی را که اختیار و انتخاب می کنند می توانند به چنین صفت باشند تا از امام جلو

زنند؟ به خانه خدا قسم که از حق تجاوز کردند و کتاب خدا را عمل نکردند، گویا اصلاً از آن خبر ندارند، در حالی که در کتاب خدا هدایت و شفای ایشان وجود دارد، آن را به دور انداختند و از هواهای خویش پیروی کرده اند. خداوند ایشان را مذمت کرده و ایشان را دشمن داشته است و فرمود: «وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ اتَّبَعَ هَوَاهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَمَّا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ» (۹۸۶) و فرمود: «فَتَعَسَىٰ لَهُمْ وَأَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ» (۹۸۷) «كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ الَّذِينَ آمَنُوا كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ قَلْبٍ مُّتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ» (۹۸۸) ترجمه این سه آیه این است: «چه کسی گمراه تر از آن کس که از هوای خویش بدون این که به دنبال هدایت رود پیروی می کند، خداوند گروه ستمگر را راهنمایی نمی کند» و فرمود: «خداوند ایشان را هلاک کند و اعمال ایشان را ناچیز و هلاک نماید.» و فرمود: «چه مبعوض خدا و مؤمنین است! این گونه خداوند بر دل هر متکبر ستمگر مهر می زند.» پایان و درود و سلام فراوان خدا بر محمد و آلش باد!

مَنْ وَالَاكُمْ فَقَدْ وَالَى اللَّهُ وَمَنْ عَادَاكُمْ فَقَدْ عَادَى اللَّهُ

این نتیجه مطالبی است که در زمینه خلافت مطلق الهی مطرح شده است. «من والاکم...» اشاره به این دارد که خداوند و پیامبرش به ایشان ولایت امر دادند چه این که فرمود: «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ» (۹۸۹) و در غدیر خم فرمود: من کنت مولاه فهذا علی مولاه پس مراد این است که هر کس با شما دوستی کند و تابع ولایت الهی و پیامبرش و ولایت شما شود و عهد بندگی و مولویت شما را بر گردن نهد،

ادعایش در پذیرش ولایت خدا و رسولش صحیح است و گرنه دروغگو و تکذیب کننده خدا و پیامبرش می باشد.

در فقره من عادا کم فقد عادی الله فرمود: یعنی هر کس از شما بگذرد و ولی غیر از شما بگیرد، از ولایت خدا تجاوز کرده و به ولایت شیطان رسیده، چه این که خدا و پیامبر را در نصب خلیفه تکذیب کرده و کار حکمت آمیز آنها را اشتباه خوانده است.

وَمَنْ أَحَبَّكُمْ فَقَدْ أَحَبَّ اللَّهَ وَ مَنْ أَبْغَضَكُمْ فَقَدْ أَبْغَضَ اللَّهَ

در حقیقت حب احتجاب محبوب از توجه حبیب به خودش می باشد و کینه و بغض خلاف آن است، مغبوض و یا برخی از صفات ولی باعث می شود که از وی روی گرداند، و هر کدام از حب و بغض دارای مراتبی اند و شدت و ضعف دارند.

پس مراد این است که: چون حقایق شما از ابتدای پیدایش تا آخرین مراتب آن کمال است، چه این که مظاهر جلال و جمال الهی است، بنابراین هر کس شما را دوست داشته باشد، حب شما حب خداست و هر کس با شما کینه ورزد، کینه شما کینه خداست.

وَمَنْ اعْتَصَمَ بِكُمْ فَقَدْ اعْتَصَمَ بِاللَّهِ

«اعتصام» از «عصمت» به ضم است. اعتصام دلو و قربه و اداهه یعنی ریسمانی که به سطل بندند، اعتصام ظرف یعنی دسته ای که با آن ظرف را به دست گیرند، پس اعتصام چیزی است که با چنگ زدن به آن مانع می شود از این که شخص در هلاکت افتد، و این اشاره به آیه شریفه «فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَمَّا انفَصَلَتْ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» (۹۹۰) در بسیاری از اخبار آیه شریفه را به ائمه تفسیر کرده اند و هر کس با شما دشمنی و کینه ورزی کند به عروه و دسته سست و غیر وثقی چنگ زده است. یعنی به طاغوت. و اشاره به آیه شریفه «اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يَخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يَخْرِجُوهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ» (۹۹۱)

أَنْتُمْ الصِّرَاطُ الْأَقْوَمُ وَالسَّبِيلُ الْأَعْظَمُ

در این که ائمه (ع) صراط مستقیم و اسم اعظم پروردگارند

شما دانستید که اسماء حسنی که مظاهر صفات حقند به لحاظ شئون و مراتب حد و نهایتی ندارند، پس بدان که خداوند مردم را آفرید تا با تک تک ذرات وجودی خود بر شانی از شئون یا مرتبه ای از مراتب صفات خدا دلالت کنند، لذا هرگز در دار وجود تکراری صورت نگرفته و لذا هیچ موجودی از هر نوعی باشد با موجود دیگر شبیه نیست. چه این که همه ویژگی های آنها نمی تواند یکی باشد، بلکه هر کدام ویژگی هایی دارند که باعث امتیاز از دیگران است، به همین خاطر موجودات درخواست ها و مشتیهات به غذاها و آب ها و لباس ها و جفت ها و در پذیرش علوم و پوست و رنگ و هیأت و صفت هاو محل زندگی و غیره اختلافات فراوان دارند، علت آن، اختلاف

مردم در عالم جلالت است و نه عالم فطرت.

چه این که اختلاف در عالم فطرت به لحاظ کمیت هاست و نه کیفیت ها، مثل اختلاف قطره و دریا و دیگر مقادیر و اوزان بین آن دو و در عین حال هر دو صفات کامل آب را دارا هستند، چنان که قبلاً در «المعصومون» و «عصمکم الله من الزلزل» بیان کردیم، بنابراین هر ذره ای از ذرات عالم وجود مرتبه و یا شأنی از اسماء است و آن شأن و مرتبه راهی به سوی خداست. لذا هر پیامبری مظهر مرتبه ای کلیه از مراتب الله اسمی است و زمانی که شئون کامل آن مرتبه ظاهر می شد، نبوت وی پایان می یافت. و پیامبری دیگر ظهور می کرد تا مراتب صفت دیگر فعلیت و ظهور یابد و مصادیق جزئی آن پیاده شده و به نهایت خود برسند.

و به همین خاطر در کتاب گرامی خداوند از هر امتی گناهان ویژه ای را نقل کرده، مثل لواط و زنا و کم فروشی و نیز برای آنها طاعت های ویژه ای نقل نموده و برای هر یک از آنها معجزاتی چند یاد کرده که با جبهه های قوم ایشان سازگار بوده است. تا این که نوبت به حضرت محمدصلی الله علیه و آله خاتم پیامبران رسید، بعد از آن حضرت پیامبری نیست و مرتبه ای بالاتر از مرتبه او نمی باشد. چه این که وی دارای جامعیت همه مراتب اسماء حسنی است. مگر اسمایی که مستأثره خدا باشند و خداوند به او همه آنچه را که به انبیاء داده بود داد. از قبیل آیات و کتاب ها و معجزات. و دین او را بر همه ادیان چیره ساخت و لذا با مبعوث شدن آن حضرت، خداوند

در همه مکان ها عبادت شده و او را شاهد بر همه انبیا و کتاب او را بر همه کتاب ها سلطه بخشیده است. و اوصیای آن حضرت از همه اوصیا برتر و امت او افضل از همه امم می باشند و خداوند به ایشان همه طاعت ها را آموخت و ایشان را از همه معاصی باز داشت و آنها را خاتم انبیا و اوصیا و خاتم امت ها قرار داد. چه این که پیامبر ایشان مظهر همه اسماء حسنی و کتاب ایشان جامع همه مراتب آنها بود، و اوصیای آن حضرت نیز جامع همه مراتب کلیه و امت وی جامع همه مراتب جزئی می باشد. هرکس از ایشان اطاعت کند در واقع به همه خیرات و طاعت ها رغبت دارد و هرکس نافرمانی کند خواهان شرور است. البته برخی هم خواهان برخی از طاعات و معاصی اند و شریعت ایشان تا روز قیامت باقی است.

اکنون که شأن ائمه علیهم السلام را شناختید می فهمید که ایشان راه بزرگ خدا هستند، چه این که هرکس آن راه را بپیماید به بالاتری مرتبه قرب می رسد و هر مرتبه ای به تمام شؤون آن مرتبه نائل می شود و صراط اقوم آن است که پایان ندارد و هرگز آن راه منسوخ نمی شود. بر خلاف دیگر راه ها از راه های انبیاء که منسوخ شده و در زمان پیامبر دیگر به خدا نمی رساند.

و شُهَدَاءُ دَارِ الْفَنَاءِ وَ شُفَعَاءُ دَارِ الْبَقَاءِ

در مراتب نبوت و طینت

در ابتدای کتاب در بیان حقیقت نبوت بیان شد که: نبوت دارای مراتبی است:

۱ - مرتبه ای از غیب مطلق است، این مرتبه مستأثره خدا بوده و احدی از پیامبر مرسل و یا فرشته مقرب به آن راهی ندارد و او نورالانوار بوده و نوری است که انوار از آن

نور گرفته اند.

در کافی (۹۹۲) از عبدالدین عمر بن علی بن ابی طالب از امام صادق علیه السلام روایت کرده است: آن حضرت فرمود: «إِنَّ اللَّهَ كَانَ إِذْ لَمْ يَخْلُقْ الْمَكَانَ وَالْمَكَانَ وَخَلَقَ نُورَ الْأَنْوَارِ الَّذِي نُورَتْ مِنْهُ الْأَنْوَارُ وَاجْرَى فِيهِ مِنْ نُورِهِ الَّذِي نُورَتْ مِنْهُ الْأَنْوَارُ وَهُوَ النُّورُ الَّذِي خَلَقَ مِنْهُ مُحَمَّدًا وَعَلِيًّا؛ خداوند در زمانی که هیچ مخلوقی نبود موجود بود، کون و مکان را آفرید و انوار را خلق کرد و نورالانوار را که نورها از او نور گرفتند آفرید و در این نور از نور خود جاری کرد و انوار از این نور، نور گرفتند و این نور همان نوری است که از آن محمد و علی علیهما السلام را آفریده است.»

پس نوری که همه انوار از آن نور گرفتند و محمد و علی علیهما السلام را از آن نور آفرید، همان است که مستأثره خداست و از آن اسمی برای محمد و اسمی برای علی مشتق کرده است. نه این که آن نور محمد و علی باشد. - صلوات بر آن دو و فرزندان ایشان باد - نظیر آن در بسیاری از روایات آمده است.

و در کافی (۹۹۳) به سندش از محمد بن مروان از امام صادق علیه السلام روایت شده که گفت: «إِنَّ اللَّهَ خَلَقَنَا مِنْ نُورِ عَظَمَتِهِ ثُمَّ صَوَّرَ خَلْقَنَا مِنْ طِينِهِ مَخْزُونِهِ مَكْنُونِهِ مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ فَأَسْدَى كَنْ ذَلِكَ النُّورَ فِيهِ فَكُنَّا نَحْنُ خَلْقًا وَبَشَرًا نُورَانِيَيْنَ لَمْ يَجْعَلِ لِأَحَدٍ فِي مِثْلِ الَّذِي خَلَقْنَا مِنْهُ نَصَبِيًّا وَخَلَقَ أَرْوَاحَ شَيْعَتِنَا مِنْ طِينَتِنَا وَأَبْدَانَهُمْ مِنْ طِينِهِ مَخْزُونِهِ مَكْنُونِهِ أَسْفَلَ مِنْ ذَلِكِ الطِّينِ وَ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لِأَحَدٍ فِي مِثْلِ الَّذِي

خَلَقَهُمْ مِنْهُ نَصِيْبًا إِلَّا لِلْأَنْبِيَاءِ وَإِذْ لَكَ صِدْقٌ وَنَحْنُ وَهُمْ النَّاسُ وَصَيَّرَ سَائِرَ النَّاسِ هَمِيْجًا لِلنَّارِ وَإِلَى النَّارِ يَعْنِي: از آن حضرت شنیدم که می فرمود: خداوند ما را از نور عظمت خوش آفرید، آنگاه خلقت ما را از طینت مخزون از زیر عرش قالب زد، و آن نور را در وی به ودیعت گذاشت. بنابراین مخلوق و بشری نورانی شدیم که خداوند هیچکس را از این گونه خلق نیافرید، و ارواح شیعیان ما را از طینت ما آفرید و ابدان ایشان را از طینت و گلی پایین تر از آن آفرید و نظیر خلقتی که به شیعیان ما داده خداوند جز به انبیا نداده. لذا ما و ایشان به سوی بهشت می رویم. و دیگر مردم گیرانه آتش و به سوی آتش می روند.»

این روایت و امثال آن دلالت می کند که شیعه آل محمدعلیهم السلام از طینت ایشان آفریده شده با این تفاوت که ایشان از قسمت برتر و خوب و کریم و شیعه ایشان از پایین و قسمت پست تر آن طینت آفریده شده اند. پس اصل طینت از آن ایشان است و طینت شیعه نیز از اضافه آن خلق شده است، چنان که روایات این باب بیان کرده اند.

و این طینت جامع همه مراتب وجود است به طوری که هیچ مرتبه ای از آن فروگذار نشده است چنان که روایت کافی از امام صادق علیه السلام در حدود اسماء بر آن دلالت داشت و قبلاً در شرح قول معصوم علیه السلام «موضع الرساله» بیان شده است، پس آل محمدعلیهم السلام تا هنگامی که در عالم تعیین هستند، در عرض دیگر مردم قرار دارند، و مبدأ و منتهای ایشان از آن

اسم مستأثر است، چنان که با کتاب و سنت و عقل در ابتدای کتاب آن را بررسی کردیم. ولی مبدأ ائمه علیهم السلام که حقیقت نبوت الهیه ای که سر آل محمدعلیهم السلام است می باشد و این بهره ائمه علیهم السلام از حقیقت محمدیه الهیه ای است که هر موجودی از آن آیه ای در خود دارد که مصدر و منشأ همه مراتب وجود آن می باشد. این مبدأ در طول خلق است. چه این که آن آیه ای که نصیب آل محمدعلیهم السلام از حقیقت نبوت است از همه آیات بزرگ تر و بر تمام مراتب کلیه و جزئیة احاطه دارد و چون بر همه مراتب آیات آن حقیقت احاطه دارد، شاهد بر همه مراتب خلق است. چنان که در «و شهداء علی خلقه» تحقیق شده است.

و چون آیه ای از حقیقت محمدیه که در همه موجودات می باشد منشأ دیگر مراتب نازل آن است بلکه همین سرّ است که در مراتب عالم شهادت نزول می نماید و در هر مرتبه ای از مراتب موجودات شهادت می دهد و به همین حصه همه موجودات می میرند و در عالم دیگر زنده می شوند، و همین حصه برای بقاء آفریده شده و نه برای فنا و تنها از داری به دار دیگر انتقال پیدا می کند، چنانکه در روایتی که در ضمن شرح «و بذلتم انفسکم فی مرضاتہ» آورده شده، بیان شد و این همان سرّ آل محمدعلیهم السلام است که در هر موجودی وجود دارد.

و این سرّ علت تامه مادی و فاعلی و صوری و غایی موجودات است.

علت مادی بودن سرّ به این جهت است که در هر مرتبه همین سرّ تنزل می نماید و علت فاعلی بودن آن به این

جهت است که وی مثل اعلی است که خداوند فرمود: «وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ» (۹۹۴) مراد از آن مثل این است که خداوند ایشان را می آفریند و سپس اعاده می کند. علت صوری بودن سرّ به این جهت است که تمام مراتب عالم امر که عالم ملکوت است تا پایان عالم خلق تا ابد یا دارای صورت فردی اند و یا دارای صورت ترکیبی. مراد از صورت ترکیبی برخی از شؤون آن است و یا صورت مرکب از شؤون گوناگون برای آن می آید.

و علت غایی بودن آن به این خاطر است که ابداع و آفرینش چنین آیه ای از حقیقت محمدیه برای اظهار مرتبه جامعه است و آفرینش نفوس پیامبران و اولیا برای اظهار مراتب کلیه و ابداع نفوس دیگر مردم برای اظهار مراتب جزئی آن حقیقت است. پس حقیقت محمدیه الهیه علل چهارگانه همه موجودات است.

اگر کسی ایشان را به این اعتبار علل چهارگانه بدانند با ما همراه است و اگر ایشان را خالق اشیاء و ماده آنها بدانند و این که صور اشیاء بر ایشان عرضه می شود و ایشان عیناً به لحاظ دوازده تن بودن و در عالم اعیان غایت خلقت هستند. اشتباه فاحش کرده است، چه این که ادله عقلی و نقلی از کتاب و سنت بر بطلان آن در ابتدای کتاب بیان شد، زیرا که اگر تک تک ایشان به وجود عینی علت غایی باشند، خلقت دیگر امور لغو می شود. چه این که علت غایی در تصور مقدم و در خارج مؤخر است، پس مظاهر حقیقت محمدیه الهی با همه کلیات

و جزئیات علت غایی اند.

اکنون از آنچه یاد کردیم روشن می شود که مراد از «و شهداء دارالفناء» غیر از جمله «و شهداء علی خلقه» است، چه این که مراد در آنجا احاطه ائمه به همه مراتب خلق و این که همه خلق با تمام عوالم خود در نزد ایشان حاضرند. چه این که خداوند مواد علم آنها را در وجود ائمه علیهم السلام آفریده است.

ولی مراد در اینجا شهود آنها در عالم شهادت نیست، یعنی مراد این نیست که ایشان کسانی باشند که در صور مختلفه در عالم شهادت به صورت زید و عمر و بکر و خالد و دیگران در آیند، چه این که این مطلب تا هنگامی که در عالم خارجند در حق ائمه علیهم السلام ناصحیح است، زیرا مرتبه ایشان بالاتر و برتر است. زیرا موجودات این عالم چه بسا از مظاهر اسماء طاغوتی هستند. علاوه این که در اول کتاب ادله ای بر آن اقامه کرده ایم. بلکه مراد شهود اسم مستأثر است که خداوند برگزیده و به خود اختصاص داده است و انوار مردم را از آن آفریده و آن اسم سر ایشان است و احکام آن عالم غیر از احکام عالم شهادت و اعیان است.

و مراد از فقره «و شفعاء دارالبقاء» این است که چون هر موجودی آیه ای از آیات و شأنی از شئون اسم مستأثر است لذا دارای مراتب غیبیه و شهودیه می باشد و مراتب غیبی آن دارالبقا و مراتب شهودی آن دارالفنا هستند و در اول کتاب در شرح حقیقت نبوت مراتب آن به تفصیل معلوم شد و آخرین مراتب آن مرتبه شهودی است که مرتبه معلومیت در عالم تمیز معلومات و سپس

مراتب غیبی و مرتبه تقرر آنها در عالم و علیم و علم است.

پس مراد از دارالبقا عالم تقرر و اضمحلال اشیا در عوالم سه گانه می باشد، چه این که آن عوالم فنا در اسم مستأثر و بقا به آن هستند.

و مراد از مرتبه شفاعت مرتبه تمیز اشیا در عالم تمیز معلومات است که وجه الله می باشد و آیه شریفه به آن اشاره فرمود: «كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ» (۹۹۵) و فرمود: «كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ» (۹۹۶)

و قمی (۹۹۷) از امام سجاده علیه السلام روایت کرده که فرمود: نحن وجه الله الذي يؤتى منه و در مناقب (۹۹۸) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «و یبقی وجه ربک؛ ما وجه الله هستیم.»

و در توحید (۹۹۹) از امام جواد علیه السلام در حدیث روایت شده که فرمود: «فإذا أفنى الله الأشياء أفنى الصور و الهجاء و لا ينقطع و لا- یزال من لم یزل عالماً؛ یعنی: وقتی خداوند اشیا را فانی کرد به صور و هجاء از بین می رود ولی عالم از ازل و همیشه عالم باقی می ماند.»

و در کافی (۱۰۰۰) در حدیث عینیه الصفات از ابوهاشم جعفری از ابی جعفر ثانی علیه السلام روایت شده است که فرمود: «وقتی خداوند اشیا را فانی و زائل کرد، صورت و هجا و حروف مقطعه از بین می روند ولی عالم ازلی و ابدی از بین نمی رود.» و این روایت را سابقاً در «و مجدتم کرمه» نقل کرده ایم، پس مراد از وجهی که باقی ماند سر آل محمد علیهم السلام است، این سر مبدأ همه نفوس است که نصیب وی از آن همین سر است.

وَالرَّحْمَةُ الْمَوْصُولَةُ

در معنای رحمت و فضل

در شرح قول آن حضرت «و»

معدن الرحمه» بیان شد که عالم رحمت عالم جمع و مرتبه و وجود مطلق از حقیقت نبوت است، لکن مراد از آن در این جا به قرینه وصف «موصوله» مرتبه ولایت نوریه و رحمت رحیمیه است که برای مؤمنین نوشته شده و آیه شریفه: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَ تَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ * قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ» (۱۰۰۱) یعنی: «ای مردم! موعظه ای از ناحیه پروردگار شما و شفای دردهای دل ها و هدایت و رحمت مؤمنین آمده است، بگو به فضل و رحمت خداوند خوشحال شوند و این فضل و رحمت بهتر از آن چیزی است که می اندوزند.»

و در مجمع و جوامع از امام باقر علیه السلام روایت شده که فرمود: «فضل الله» رسول خدا و «رحمته» علی بن ابی طالب است قمی (۱۰۰۲) اضافه بر آن روایت کرده است که: «فلیفرح شیعتنا هو خیر» یعنی شیعیان ما خوشحال شوند که این از طلا و نقره ای که دشمنان ما جمع آوری می کنند بهتر است.» و عیاشی (۱۰۰۳) از امیرالمؤمنین حدیثی به همین معنا نقل کرده است.

و در مجالس (۱۰۰۴) از پیامبر صلی الله علیه و آله روایت شده که فرمود: «فضل الله» پیامبر شما و «رحمته» ولایت علی بن ابی طالب علیه السلام «فبذلک» یعنی به نبوت و ولایت «فلیفرحوا» یعنی شیعه مسرور شوند «هو خیر مما یجمعون» مخالفان ایشان از خانواده و مال و فرزند در دار دنیا.

و عیاشی (۱۰۰۵) از امام باقر علیه السلام نزدیک به این حدیث را روایت کرد.

و این رحمت همان است که از خداوند به بندگان مؤمنش رسیده و این نصیب و بهره ای است که از حقیقت نبوت به هر

مؤمنی داده شده و در فقره سابق بیان شد که آل محمدعلیهم السلام از قسمت بالایی و شیعه آنها از قسمت پایین آن خلق شده اند. به همین خاطر بین ائمه و شیعیان قرابت و نزدیکی حاصل شده و دل های آنها به ایشان تمایل دارد و خدای - تعالی - به ایشان دستور داده که صله رحم نموده و از قطع رحم نهی فرموده است. و فرمود: «الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مِمَّا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ» (۱۰۰۶) یعنی: «عهد خدایی که از شیعیان به ربوبیت خدا و نبوت محمد و امامت علی و بر شیعیان ایشان به تحیت و کرامت گرفته شده است.»

و در آیه شریفه «إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ*الَّذِينَ يوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَمَّا يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَ*وَالَّذِينَ يَصِّمُونَ مِمَّا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ» (۱۰۰۷)

قمی (۱۰۰۸) از امام کاظم علیه السلام روایت کرده که «این آیه در آل محمدعلیهم السلام و معاهده و میثاق ذر در روایت امیرالمؤمنین و ائمه علیهم السلام نازل شده است.»

و از امام صادق علیه السلام در کافی (۱۰۰۹) درباره «وَالَّذِينَ يَصِّمُونَ مِمَّا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ» روایت شده که فرمود: «نَزَلَتْ فِي رَحْمِ آلِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ وَآلِهِ السَّلَامُ وَقَدْ تَكُونُ فِي قَرَابَتِكَ ثُمَّ قَالَ فَلَا تَكُونَنَّ مِمَّنْ يَقُولُ لِلشَّيْءِ إِنَّهُ فِي شَيْءٍ وَاحِدٍ؛ یعنی: این آیه در رحم آل محمدعلیهم السلام نازل شده و درباره قرابت شما نیز نازل شده است. آنگاه فرمود: همانند کسانی نباشد که می گویند: آیه فقط در یک چیز نازل شده است.»

و عیاشی (۱۰۱۰) از آن حضرت علیه السلام روایت کرده که فرمود: «الرحم معلقه بالعرش، تقول اللهم صل من وصلني، و اقطع من قطعني، و هي رحم آل

محمد و رحم کل مؤمن و هو قول الله « وَالَّذِينَ يَصْتَلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ؛ رحم به عرش آویزان شده و می گوید: خداوندا هر کس که مرا وصل کند وصل کن و هر کس مرا ببرد آن را ببر، و این رحم آل محمدعلیهم السلام است و مراد از آیه «وَالَّذِينَ يَصْتَلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ» در این باره درباره رحم صاحبان رحم آمده است.» و عیاشی روایت کرده است: «و رحم هر مؤمن».

و در مجمع و تفسیر عیاشی (۱۰۱۱) از امام کاظم علیه السلام همانند این روایت شده است.

پس مراد از این رحمت که خداوند به بندگانش رسانیده و دستور به صله آن داده از سر آل محمدعلیه السلام است و خداوند دستور داده که از مسیر آن به سوی او بروند.

وَالْآيَةُ الْمَخْزُونَةُ

در معنای آیه مخزونه

آیه به معنای علامت است و مراد سرّ ائمه علیهم السلام است که در همه نفوس به ودیعت نهاده شده است. این سرّ آیه ای است که پروردگار جهانیان را معرفی می کند و عبادت خدا با آن انجام می شود و اگر این سرّ نبود خداوند شناخته نمی شد و عبادت نمی گردید. چنان که در «و ابواب الایمان» بیان شده است و مراد از این که این «آیه» مخزون می باشد این است که: معنای «خزنت السرّ» کتمان و افشا نکردن است و از این که آیه را به آن وصف کرده خواسته برساند که نباید آن سرّ را پخش و افشا کرد. پس وصف به معنای افشا است. صیانت از آن سرّ و حفاظت از آن لازم است تا وسوسه های شیطانی به آن نرسد و نجاست های جاهلی آن را آلوده نسازد و هیچیک

از مراتب آن از اول تا آخر ضایع نگردد.

و نیز دلالت بر وجوب گردن نهادن به اطاعت از آنها در سر و علانیه دارد چه این که خدای - تعالی - فرمود: «الَّذِينَ يوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَا يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَ * وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ... أُولَئِكَ لَهُمْ عِشْقُ الدَّارِ * جَنَّتْ عَدْنٌ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ * سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ * وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يوصَلَ... أُولَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ» (۱۰۱۲)

یعنی: «کسانی که به عهد خدا وفا می کنند و میثاق را نمی شکنند و کسانی که آنچه خداوند دستور به وصل آن داده وصل می کنند و از پروردگارشان می ترسند... نهایت ایشان بهشت عدن است که در آن وارد می شوند و نیز پدران و همسران و فرزندان از ایشان که شایسته اند در آن وارد می گردند و فرشتگان از درهای مختلف بر ایشان وارد می شوند و به ایشان می گویند: درود بر شما به خاطر شکیبایی، خوش عاقبتی است این خانه و کسانی که پیمان خدا را بعد از بستن پیمان می شکنند و آنچه را خداوند فرمان به وصل آن داده می برند... بر ایشان لعنت و خانه بد باد!»

و فرمود: «إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ» (۱۰۱۳) «وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَمَّا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ» (۱۰۱۴) یعنی: «کسانی که آیات ما را تکذیب کرده اند خود را از آن بزرگ تر دانستند، درهای آسمان

برای ایشان باز نمی شود و وارد بهشت نمی شوند مگر این که ریسمان در سوراخ سوزن داخل شود و این گونه مجرمان را عقاب می کنیم»، «کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند، ایشان اهل بهشت هستند و در آن همیشگی خواهند ماند.» و آیات و اخبار در این زمینه که مراد از این گونه موارد ائمه هستند فراوان می باشد. در بحار و نیز در کافی بابی برای آن باز شده. هرکس خواهد به آن دو کتاب مراجعه کند.

وَالْأَمَانَةُ الْمَحْفُوظَةُ

در معنای امانت الهی

اشاره دارد به آیه شریفه «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا» (۱۰۱۵) یعنی: «خداوند به شما فرمان می دهد که امانت ها را به اهلش برسانید.

در بصائر (۱۰۱۶) به اسنادش به امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «امام به سه خصلت شناخته می شود: امام کسی است که از همه سزاوارتر به امام قبلی است و سلاح رسول خدا در نزد او وصیت در پیش اوست و لذا خداوند درباره او فرمود: «) و فرمود: «سلاح در بین ما به منزلت تابوت در بنی اسرائیل است، سلطنت به آنجا می رود که سلاح می رود. چنانکه هرکجا تابوت می رفت سلطنت می رفت.»

و عیاشی (۱۰۱۷) از زراره و حمران و محمد بن مسلم از امام باقر علیه السلام و امام صادق علیه السلام مثل آن را روایت کرده است و اخبار در معنای آن در بحار (۱۰۱۸) فراوان است و در کافی (۱۰۱۹) بابی برای آن باز کرده و در آن چند روایت موجود است که به ائمه علیهم السلام فرمان داده شده که امامت را به امام بعد از خود تحویل دهند و به او وصیت نمایند. این آیه درباره دیگر امانت ها هم پیاده می شود.

و در کافی (۱۰۲۰) و تفسیر عیاشی (۱۰۲۱)

از امام باقر علیه السلام روایت شده که «مراد از آن ما هستیم، امام اول به امام بعد از خود علم و کتاب ها و سلاح را تحویل می دهد.»

و نیز امانت محفوظه اشاره به آیه شریفه زیر دارد: «إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا» (۱۰۲۲)

و در عیون (۱۰۲۳) و معانی (۱۰۲۴) از امام رضا علیه السلام درباره این آیه روایت شده که فرمود: «امانت ولایت است و هر کس آن را بدون حق ادعا کند، کافر شده است.»

و از کافی (۱۰۲۵) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «این ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام است.»

و در بصائر (۱۰۲۶) از امام باقر علیه السلام روایت شده که «این ولایت است که آنها از حمل آن به خاطر ناسپاسی خودداری کردند و ابوفلان آن را به دوش کشیده است.»

و در معانی (۱۰۲۷) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «امانت ولایت است و انسان ابوالشرور منافق است.»

و قمی (۱۰۲۸) روایت کرده است که: «امانت امامت و امر و نهی است و دلیل بر این که امانت امامت است این آیه شریفه است: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا» این خطاب به ائمه علیهم السلام است تا امامت را به دست اهل بسپارند. پس امانت امامت است که به آسمان ها و زمین و کوه ها عرضه شده و ایشان ابا کردند از این که آن را ادعا کنند و یا آن را از اهلش غصب نمایند و از آن ترسیدند، ولی انسان (مراد اولی است) آن را به دوش کشیده چه این که وی ستمگر نادان بوده است.» و اخبار در این مضمون فراوان است.

اکنون که مطلب فوق

معلوم شد، پس مراد از امانت محفوظه بنا بر آیه نخستین و روایات یاد شده آن، این است که شما امانت های خدا در نزد حجت و امام ناطق قبلی هستید.

پس هر پیامبر و امامی مأمور به حفظ مراتب شما و نصب امام بعدی است تا او را علم و نشانه رعایایش قرار دهد تا برای ایشان حجت بوده باشد و وصیت نماید تا به امام بعدی برساند و مؤمنین را تشویق کند تا پیروی کنند و او را بر اهل زمانش برتری دهد و جامعیت همه کمالاتی که برای امامت لازم است را بیان کند و تذکر دهد که منصوب خدا برای خلافت است، و نیز بیان دیگر ملزومات امامت نماید تا اثبات حقانیت شده و حقیض ضایع نگردد. و بنا بر آیه دوم و اخبار آن مراد از «امانت محفوظه» ولایت است که خداوند آن را برای شما قرار داده و شما امانات خدا در نزد خلقید. لذا مردم باید مقام شما را پاسداری کنند به این که عبودیت طاعت را بر گردن خود بگیرند و نفوس و اموال را به شما بسپارند. جان های خود را پاسبان جان شما کنند و اموال خویش را حافظ اموال شما قرار دهند و در دست شما فانی شده و اراده خود را واگذارند و در اراده شما فانی گردند و نیز دیگر مواردی که هر رعیتی باید برای امام خود انجام دهد.

پس وصف «محموظه» برای امانت برای بیان بایدهاست یعنی جمله وصفی برای انشاء است. تا رعیت حتماً وظایف خود را نسبت به ائمه علیهم السلام انجام دهند و یا بیان واجبات امام سابق در معرفی امام لاحق علیهما

السلام است.

وَالْبَابُ الْمُبْتَلَىٰ بِهِ النَّاسُ

در تأویل باب حطه

اشاره به آیه شریفه «وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا» (۱۰۲۹) یعنی: «خوبی این نیست که به خانه از ناحیه پشت آن درآیید، ولیکن خوبی تقواست و از در خانه ها به داخل آن روید.»

و در اخبار فراوانی وارد شده که رسول خدا صلی الله علیه وآله فرمود: «أنا مدينة العلم و علی بابها»

و در بحار (۱۰۳۰) از کتاب بشاره المصطفی به اسنادش به رافع غلام ابوذر - ره - روایت کرده است که گفت: «ابوذر را دیدم که حلقه در خانه خدا را گرفته بود و می گفت: هرکس مرا شناخت، شناخت، من جندب غفاری هستم، و هرکس شناخت من ابوذر غفاری ام. از رسول خدا صلی الله علیه وآله شنیدم که می فرمود: «هرکس در مرحله اول با من بجنگد و در مرحله دوم با اهل بیت من بجنگد در مرحله سوم با دجال محشور می شود. مثل اهل بیت من بسان کشتی نوح است، هرکس بر آن سوار شود نجات پیدا می کند و هرکس از آن تخلف جوید غرق می گردد و مثل باب حطه بنی اسرائیل است که هرکس وارد شود نجات می یابد و هرکس وارد نگردد هلاک می گردد.»

و در احتجاج (۱۰۳۱) از سلیم بن قیس روایت شده است که گفت: «من و حمیش بن معتمر در مکه بودم، ابوذر بلند شد و حلقه در خانه را گرفت و با صدای بلند در موسم حج فریاد زد آنگاه نزدیک به حدیث رافع را به اضافه حدیث ثقلین نقل نمود و اخبار در این باره فراوان است و مرحوم مجلسی در بحار (۱۰۳۲) بابی برای آن باز کرده است.

و در مجمع البیان و تفسیر عیاشی (۱۰۳۳)

از امام باقر علیه السلام روایت کرده که فرمود: «آل محمد علیهم السلام ابواب خدا و راه ها و خوانندگان به سوی بهشت و رهبری کننده و دلیل های بهشت تا روز قیامتند.»

و در احتجاج (۱۰۳۴) از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت شده که فرمود: «ما خانه هایی هستیم که خداوند فرمان داده تا از درهای آن وارد شوند...»

بدان که هر کس که ایمان به خدا و رسول خدا صلی الله علیه و آله و ائمه علیهم السلام بیاورد فتنه و تمحیص و بلایی در پیش رو دارد: فتنه برای امتیاز خبیث و زشت از پاکیزه و برای آشکار شدن ایمان کسانی که ایمانشان صوری است ولی نفاق را کتمان کرده بودند.

چه این که خداوند فرمود: «أَحْسَبَ النَّاسُ أَنْ يَتْرُكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَمْ يَأْمَنُوا» (۱۰۳۵) در اینجا فتنه را برای کسانی قرار داده که گفتند: ما ایمان آورده ایم.

و اما تمحیص برای کسانی است که به دل های خود ایمان آورده اند ولی هنوز ایمان در دل های ایشان رسوخ نکرده، چه این که خودشان و فرزندان و اولاد و اموال خویش را دوست می دارند. لذا خداوند ایشان را به جهاد و یا نقص در اولاد و اموال و نفوس امتحان می کند تا برای خدا خالص شود. چه این که فرمود: «وَتَلْعَكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لَا يَحِبُّ الظَّالِمِينَ* وَلِيَمْحُصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ» (۱۰۳۶) « وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيَمْحُصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ» (۱۰۳۷) چه این که تمحیص در آیه نخست بر مؤمنین معلق کرده و محق را بر کافران معلق نموده است. پس آیه دلالت می کند بر این که هر کس با دلش ایمان آورده و ایمان

خود را بدانند، خداوند او را تمحیص و خالص می کند تا خالص شود و اگر تمحیص شامل کسانی می گردید که کفر آنها معلوم می بود بین کافر و مؤمن تفاوت نمی گذاشت. یعنی تمحیص را معلق بر مؤمن و محق را معلق بر کافر نمی کرد. و محق کم کردن تدریجی و اندک اندک چیزی است. و تمحیص کامل نمودن و زیاد کردن تدریجی و اندک اندک چیزی است.

و اما در آیه دوم قبول ابتلا- و تمحیص کرده است. ابتلا- یعنی امتحان و جدایی بد از خوب و طلای ناخالص از خالص، پس تمحیص تخلیص آن بعد از جدایی و تمییز خوب از بد است. و بلا- تحفه مؤمن از ناحیه خداست و آن بعد از خلوص مؤمن برای خداست و لذا گفتند: «البلاء للولاء» یعنی: «بلا برای دوستان است.» و امام صادق علیه السلام بنا بر روایت کافی (۱۰۳۸) فرمود: «إِنَّ أَشَدَّ النَّاسِ بَلَاءَ الْأَنْبِيَاءِ ثُمَّ الَّذِينَ يُلُونَهُمْ ثُمَّ الْأَمْثَلُ فَالْأَمْثَلُ؛ یعنی: «بیشترین بلا متوجه انبیاء است. آنگاه کسانی که بعد از ایشان می آیند، سپس کسانی که شباهت بیشتری به آنها دارند و بعد از آن کسانی که شباهت شان کمتر است.»

و در کافی (۱۰۳۹) از آن حضرت روایت شده است که فرمود: «إِنَّ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ عِبَادًا فِي الْأَرْضِ مِنْ خَالِصِ عِبَادِهِ مَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ تُخَفَّهُ إِلَى الْأَرْضِ إِلَّا صَرَفَهَا عَنْهُمْ إِلَى غَيْرِهِمْ وَ لَا يَلِيَهُ إِلَّا صَرَفَهَا إِلَيْهِمْ؛ یعنی: خدای - عزوجل - بندگانی خالص بر روی زمین دارد که هیچ تحفه ای از آسمان به زمین نمی آید مگر این که خداوند از آن بندگان بر می گرداند و به سوی دیگران می برد و هیچ بلیه ای نیست مگر این که

به سوی آن بندگان خالص سرازیر می کند.»

و نیز در آن (۱۰۴۰) از امام باقر علیه السلام روایت شده است که: «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى إِذَا أَحَبَّ عَبْدًا عَتَّهُ بِالْبَلَاءِ عَنَّا وَ نَجَّهُ بِالْبَلَاءِ نَجْرًا فَإِذَا دَعَاهُ قَالَ لَتَبِيكَ عَبْدِي لئنُ عَجَلْتُ لَكَ مَا سَأَلْتَ إِنِّي عَلَى ذَلِكَ لِقَادِرٌ وَ لئنِ ادَّخَرْتُ لَكَ فَمَا ادَّخَرْتُ لَكَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ؛ یعنی: «خداوند - تبارک و تعالی - هنگامی که بنده ای را دوست بدارند او را به بلاها می پوشانند.» و هنگامی که خدا را بخواند، خداوند می فرماید: جانم ای بنده، اگر در اجابت عجله کنم می توانم، ولی اگر آن را به تأخیر اندازم برای تو بهتر است.»

برای ابتلاء مؤمن در کافر بایی باز کرده است. (۱۰۴۱)

با فهمیدن مطالب فوق معلوم شد که ابتلا از باب افتعال اعم از مراتب سه گانه است بر خلاف بلا و لذا فرمود: «الباب المبتلی به الناس» تا شامل مراتب سه گانه شود. یعنی خداوند مؤمنانی که با زبان می گویند ایمان آورده ایم ولی با دل های خود ایمان نیاورده اند مبتلی می کند تا خوب و بد از هم جدا شوند و نیز کسانی که ایمانی پاکیزه دارند مبتلا می شوند تا خالص برای خدا شود و مخلصین نیز مبتلا می شوند تا به مرتبه ای برسند که به نفس و اولاد و اموال از امام علیه السلام روی گردان نشوند. ایشان گرفتار بلایا می گردند، مثل شهدای طف و عمار و میثم و دیگران.

مَنْ أَنَاكُمْ نَجَا وَ مَنْ لَمْ يَأْتِكُمْ هَلَكَ

در فرقه ناجیه

چگونه تابعان ائمه علیهم السلام نجات نیابند و مخالفان هلاک نگردند در حالی که خداوند فرمود: «وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرِي لِلْبَشْرِ» (۱۰۴۲)

در کافی (۱۰۴۳) از امام کاظم علیه السلام روایت شده که فرمود: «مراد از آیه ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام است: «كَأَنَّ وَالْقَمَرِ* وَاللَّيْلِ

إِذْ أذْبَرَ* وَالصُّبْحِ إِذَا أَسْفَرَ* إِنَّهَا لَأِخْدَى الْكَبْرِ» (۱۰۴۴) فرمود: «ولایت زمره این است که:» «نَذِيرًا لِلْبَشَرِ* لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ» (۱۰۴۵) فرمود: «هرکس قبلاً به ولایت ما برسد از آتش مؤخر می شود و هرکس از آن عقب بیفتد به جهنم پیشی می گیرد و مقدم در جهنم می شود. «كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ* إِلَّا أَصْحَابَ الْيَمِينِ» (۱۰۴۶) یعنی: به خدا قسم ایشان شیعه ما هستند.» از قمی (۱۰۴۷) روایت شده که گفت: «یمین امیرالمؤمنین و اصحاب یمین شیعه او هستند.»

«مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ* قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ» (۱۰۴۸) در کافی (۱۰۴۹) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «مراد این است که ما از پیروان ائمه ای که خداوند در حق ایشان فرمود: «وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ* أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ» (۱۰۵۰) نبوده ایم. چه این که مردم به کسانی بعد از سابق و پیشرو در زینت مصلی می گویند، و مراد در آیه شریفه همین است چه این که گفتند: ما از مصلین نبودیم، یعنی ما از پیروان سابقین نبوده ایم.»

و از امام کاظم علیه السلام (۱۰۵۱) وارد شده که فرمود: «ما وصی محمدصلی الله علیه وآله و اوصیای بعد از وی را به ولایت نگرفتیم و بر ایشان درود نفرستادیم و به مساکین طعام ندادیم.»

و قمی (۱۰۵۲) روایت کرده که: «حقوق آل محمدصلی الله علیه وآله که خمس ذوی القربی و یتیمان و مساکین و ابن سبیل هستند را پرداخت نکرده ایم و ایشان آل محمدعلیهم السلام هستند.» «وَكُنَّا نَحُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ» (۱۰۵۳) در کافی (۱۰۵۴) از امام کاظم علیه السلام روایت شده که فرمود: یعنی ایشان از ولایت روی گردان هستند، و قمی (۱۰۵۵) روایت کرد که فرمود: «از آنچه برای ایشان ذکر می شود یعنی از دوستی امیرالمؤمنین علیه السلام»

نیز خدای - تعالی - فرمود: «لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا» (۱۰۵۶)

در کافی (۱۰۵۷) از امام صادق علیه السلام روایت شده است که فرمود: «مگر کسانی که با ولایت امیرالمؤمنین و امامان بعد از وی به خداوند ایمان آورده باشد و همین عهد خداست.»

و قمی (۱۰۵۸) از آن حضرت روایت کرده که: «برای ایشان شفاعت نمی شود و شفاعت کسی را نیز نمی کنند «إِلَّا مَنْ اتَّخَذَ...» یعنی مگر کسانی که مأذون به ولایت امیرالمؤمنین و ائمه بعدی باشد که عهد خداست.»

و فرمود: «وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ... أُولَئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ جَنَّاتٌ * عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا... وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يوصَلَ وَيَفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ» (۱۰۵۹) و در شرح آیه در ضمن فقره «و الرحمه الموصوله» بیان شد و مراد از جمله رفتن خدمت به ائمه و نرفتن نزد ایشان در فقره «و ابواب الايمان» بیان شد و به زودی در فقره «فِي بُيُوتِ الَّذِينَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيَذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ» (۱۰۶۰) خواهد آمد.

إِلَى اللَّهِ تَدْعُونَ وَ عَلَيْهِ تَدْتُلُونَ

این که فرمود: «إِلَى اللَّهِ تَدْعُونَ» در فقره «و دعوتهم الی سبيله بالحكمه و الموعظه الحسنه» معنای سه گانه دعوت از قبیل حکمت و موعظه حسنه و مجادله بیان شد. و در این که ظرف «إِلَى اللَّهِ» را مقدم بر «تدعون» کرده اشاره فرمود که مردم را به کسی جز خدا نخوانده و نمی خوانند. مراد از خدا اسم الله است که خداوند بندگانش را امر فرموده تا او را به آن اسم بخوانند که در آیه: «قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا»

و جمله «و علیه تدلون» دلالت شیء طوری باشد که اگر گفته شود و یا احساس گردد از آن چیز دیگری فهمیده شود و ائمه علیهم السلام نیز در علم و قدرت و عبادت این طور بوده اند. این که علم ائمه علیهم السلام دال و آیه و نشانه بوده است. به این خاطر است که هر خبری که به مردم می دادند از قبیل خبر به نسب ها و اهل محل و صنایع و خوردنی ها و ذخایر و اموری که پنهان می کرده اند که از دیده غایب بوده. این خبر راهی به آن جز از راه خدا و تعلیم او نیست و جنس بشر به چنین اخباری دست پیدا نمی کند. چنین اخباری با فاصله انسان را به خدا می رساند و می فهماند که خداوند به ایشان توفیق داده و به ایشان یاری و کمک رسانده است و چنین خدایی بالاتر و برتر از سنخ بشر بوده و خالق بشر و دیگر اشیاء است.

و نیز ائمه دانا به همه کتاب های آسمانی پیامبران و احکام و قصه های آنها با امت های ایشان می باشند، چنان که کسانی که اندک تتبعی در سیره آنها داشته باشند متوجه می شود.

و اما قدرت و توان ائمه از قبیل: زنده کردن مردگان، طی الارض و پیمودن مسافت هایی که سالیانی نمی توان آنها را پیمود در چند لحظه و زنده کردن درختان خشک و چیدن میوه از آنها و شکافتن زمین و فوران آب با زدن پا بر آن و رام و خضوع درندگان و وحوش و پرندگان و خواستن نیازمندی های خود از ایشان که در کتاب های مطول آمده نیز نشانگر قدرت ماورایی است.

و عبارات ایشان که در

سیره ائمه بیان شده از قبیل هزار رکعت نماز و آزادی هزار بنده و طعام دادن به چهارصد خانه به گونه ای که هیچ کس از آنها مگر بعد از رحلت ایشان متوجه نمی شود و نیز صدقات و غیره که هیچکس جز ایشان توان آن را ندارد، که مخالف و موافق به آن اعتراف کرده اند. حتی کسانی که در نهایت انکار بوده اند، دلالت بر خدا می کند.

بنابراین همه این موارد دلالت دارد که ایشان به سوی خدا راهنمایی می نمایند و مردم را به سوی خدا می خوانند به طوری که هر کس ایشان را ببیند و یا بر سیره ایشان آگاه شود درونش شکی باقی نمی ماند که ایشان پروردگاری توانا تر دارند و علم و قدرت و طاعت ایشان تنها از ناحیه خدا و قدرت و نیروی خدا به ایشان داده شده و ایشان خود متصرف به آن بوده و او از مشابَهت با آنها برتر و فراتر است و لذا هیچ منکری ائمه علیهم السلام را انکار نمی کند مگر بعد از این که فهمید و یقین نمود. بلکه چه بسا غالیان و افراط گران ایشان را پروردگاران بدون خدا می دانند و از آنچه شرک می ورزند خداوند برتر است.

و بِهِ تُوْمِنُونَ وَ لَهُ تُسَلِّمُونَ وَ بِأَمْرِهِ تَعْمَلُونَ وَ إِلَى سَبِيلِهِ تُرْشِدُونَ وَ بِقَوْلِهِ تَحْكُمُونَ

حقیقت ایمان و اسلام را در «و ابواب الایمان» و «دعائم الاخیار» و «والقاده الهداه» فهمیدید.

«و به تعملون» معنی امر را در «المستقرین فی امر اللّٰه و المظهرین لامر اللّٰه و نهیه» بیان کردیم. «والی سبیلہ ترشدون»

ارشاد هدایت به راه حق است که باید بر آن استوار و متصلب بود و آن اسم اللّٰه مکنون در همه نفوس است تا بایی به مسلمانی آن که «إله الآله» است شود و به معرفت

وی برسد و اگر آن نبود خداوند شناخته نمی گردید و عبادت نمی شد. چنان که در فقره «و ابواب الایمان» شرح داده شد. و فرمود: «و بقوله تحکمون» اشاره به آیه شریفه «إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ» (۱۰۶۲) دارد.

و در کافی (۱۰۶۳) از محمد بن سنان از عبدالله بن سنان از امام صادق علیه السلام در این آیه روایت شده است که فرمود: «نه به خدا سوگند خداوند به احدی از مردم تفویض نکرده مگر به رسول خدا و ائمه علیهم السلام و خدا فرمود: انا انزلناه... و آیه را قرائت فرمود. و این آیه در اوصیاء علیهم السلام جاری است.»

سَعِدَ مَنْ وَالَاكُمْ وَ هَلَكَ مَنْ عَادَاكُمْ

سَعِدَ مَنْ وَالَاكُمْ وَ هَلَكَ مَنْ عَادَاكُمْ

اشاره به «يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ * فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ * خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ * وَأَمَّا الَّذِينَ سَعِدُوا فِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءٌ غَيْرَ مَجْذُودٍ» (۱۰۶۴) یعنی: «روزی که هیچ کس جز به اذن او سخن نمی گوید. عده ای شقاوتمندند، کسانی که اهل شقاوت شده اند، در آتشند. در آنجا فریاد و نعره بر آورند و تا هنگامی که آسمان ها و زمین بر جای باشد ایشان در آتشند مگر این که پروردگارت بخواهد، چه این که پروردگارت هرچه بخواهد انجام می دهد و کسانی که سعادتمند گردیده اند مادامی که آسمان ها و زمین برجاست در بهشت هستند، مگر پروردگارت بخواهد و این عطا هرگز قطع نمی شود.»

و عیاشی (۱۰۶۵) از امام باقر و صادق علیهما السلام روایتی نقل کرده که معنایش این است: «مراد از بهشت و دوزخ ولایت آل محمد علیهم

السلام و ولایت دشمنان ایشان است. وی گفت: امام صادق علیه السلام فرمود: نادان به تفسیر می گوید: این استثنای خدا برای کسانی است که وارد بهشت و آتش شده باشند و دلالت دارد بر این که هر دو گروه از بهشت و دوزخ خارج شوند و زمانی برسد که هیچکس در آن دو جایگاه نباشد، در حالی که نادرست گفتند. فرمود: به خدا سوگند! اهل بهشت از بهشت خارج نمی شوند و همه اهل آتش از آن خارج نمی گردند. چگونه خارج شوند در حالی که خداوند فرمود: «مَيَّا كَيْنَ فِيهِ أَبَدًا» (۱۰۶۶) در این جمله استثنایی نشده است. و امام باقر علیه السلام (۱۰۶۷) فرمود: «این دو آیه درباره کسانی از اهل شقاوت و سعادت است که جاودان نیستند.»

با کمک از خدا تحقیق در آیه دو روایت این است که: انسان دارای عوالم و مراتبی است، بلکه خداوند به او نمونه ای تمام از اجزاء عالم اکبر داده است چنان که فرمود: «وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا» (۱۰۶۸) و نیز مقتضای اخبار طینت دلالت دارد بر این که طینت انسان از خاک های آسمان های هفت گانه و اراضی هفت گانه و آب گوار و شور و تلخ عجین شده است. و نیز مقتضای اخبار وارده در این که ایمان بر جوارح پخش شده است، بٹ و پخش ایمان بر جوارح به این لحاظ است که آنها مظاهر اسماء مکنونه در ذات انسانند. پس هر کدام ایمان و کفری دارند و به اندازه ایمان و کفر بهشت و دوزخی دارند. علاوه این که همه انسان ها تمام اجزا و جوارح خود را در ایمان مربوط به اعضا صرف نمی کنند (و حقوق ایمانی اعضا را ادا نمی کنند) و لذا پیاده

شدن ایمان در جوارح در مردم مختلف است.

در سعادت و شقاوت

اکنون این اشکال رخ می نماید که چگونه برخی از اعضا مستحق بهشت و برخی مستحق آتشند و از طرفی انسان همه اجزای عالم اکبر از آسمان و زمین و بهشت و دوزخ و درجات و درکات آنها را واجد است.

پس اهل سعادت که موالات با اولیاءالله داشته و با دشمنان ایشان دشمنند، بنابراین بهشت دارالخلود ایشان به طور کلی عالم ولایت ائمه علیهم السلام است که از گل اضافه و طینت زائد ائمه ساخته شده و این مرتبه از مراتب اسم الله است که خداوند در ابتدای ایجاد در او به ودیعت گذاشته است چنانکه تفصیلاً در «دعائم الاخیار و ابواب الایمان» بیان شده است.

و بهشتی که پایین تر از این درجه است، گرچه نسبت به کسانی که به اسمی از اسما و مرتبه ای از اسم الله رسیده اند دارالخلود است، لیکن کسانی که خداوند شرح صدر ایمانی به ایشان داده و دلشان به حقیقت نور خدا که در دلشان به ودیعت گذاشته منور شده و خداوند در بدو ایجاد در آنها به ودیعت گذاشته و به ایشان کرامت داد. بهشت بالاتر از آن را می بینند و آرزوی صعود به آن را دارند، خداوند ایشان را به آنجا رساند. باز خداوند بهشت بالاتر را به ایشان نشان می دهد و ایشان به آن صعود می کنند. همین گونه بالاتر می روند تا به دارالخلود همیشگی برسند. پس همه بهشت ها دارالخلودند، یعنی خداوند بندگان خویش را هرگز از ایشان بیرون نمی کند، مگر این که بخواهد ایشان را به بهشتی بالاتر برساند. بنابراین بهشت دارالخلود است و خداوند به خشم کسی را بیرون نمی کند ولیکن

به خاطر رحمت و بزرگداشت ایشان آنها را به بالاتر می برد.

پس اهل بهشت در بهشت های آسمانی و زمینی که عبارت از عوالم اسماء حسنی با جهات فاعلی و قابلی هستند تا هنگامی که مرتبه و یا شأنی از مراتب و شؤون آنها باقی است جاودانند مگر این که خداوند بخواهد به عبدی کرامت داده و گرامیش بدارد به این که او را به عالم مسمی که همان نور اسم الله است که منزله از همه مراتب اسماء حسنی است ببرد.

و اما اهل آتش به مقتضای عدالت خداوند مادامی که اسمای طاغوتی با جهات فاعلی خود باقی اند در آن خالدند، مگر این که خداوند بخواهد بر آنها منت بگذارد و یا از آنها عفو نماید و ایشان را ببخشد. چنانکه فرمود: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ» (۱۰۶۹) یعنی: «خداوند شرک به خدا را نمی آمرزد، لیکن گناهی که پایین تر از شرک هستند را می آمرزد.

در کافی و فقیه (۱۰۷۰) از امام صادق روایت شده که پرسیدند: «آیا گناهان کبیره در مشیت خدا می گنجد؟ فرمود: بله، به اختیار خداوند است اگر خواهد بر آن عذاب می کند و اگر بخواهد عفو می کند» و قمی روایتی شبیه به صدر این روایت نقل کرده است.

و در فقیه (۱۰۷۱) از امیرالمؤمنین علیه السلام در حدیثی روایت کرده است که: «از حبیب رسول خداصلی الله علیه وآله شنیدم که می فرمود: اگر مؤمنی از دنیا بیرون رود و بر گردن او گناهی همانند گناه همه اهل زمین باشد مردن کفار آن گناهان است» آن گاه فرمود: «هرکس لا اله الا الله» را با اخلاص بگوید از شرک بری و دور است و هرکس

از دنیا بدون شرک به خدا بیرون رود وارد بهشت می شود. آنگاه این آیه را تلاوت فرمود: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ» «برای کسانی که از شیعه تو و کسانی که از دوستان تو هستند. حضرت امیرالمؤمنین فرمود: پرسیدم: ای رسول خداصلی الله علیه وآله این از آن شیعه من است؟ فرمود: آری به خدا سوگند! این برای شیعه توست.»

و عیاشی (۱۰۷۲) از امام باقرعلیه السلام روایت کرده است که فرمود: «خداوند شرک به خویش را نمی بخشد، یعنی خداوند کسانی را که به ولایت علی علیه السلام کفر ورزیده اند نمی بخشد، ولی پایین تر از آن را برای کسانی که می خواهد می بخشد. یعنی کسانی که موالات با علی علیه السلام داشتند.»

و از امام صادق علیه السلام (۱۰۷۳) روایت شده که «از او پرسیدند: کمترین مرتبه ای که انسان به آن مشرک می شود کدام است؟ فرمود: هرکس رأیی تازه بیاورد و مردم را بر معیار آن دوست بدارد و یا به آنها کینه ورزد.»

و در توحید (۱۰۷۴) از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت شده که فرمود: «هیچ آیه ای محبوب تر از آیه «إِنَّ اللَّهَ لَمَّا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرَ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ» نیست.»

مراد از شرک در آیه یاد شده به شهادت این اخبار و ضرورت دینی اقتضا می کند که کافران اهل دوزخ در آن همیشه بمانند، بلکه بسیاری از آیات و ضرورت مذهب اقتضا دارد که منکران ولایت علی علیه السلام و یا یکی از ائمه علیهم السلام در آتش خالدند، و این شرک، شرک به ولایت امیرالمؤمنین و ائمه علیهم السلام است.

پس معنای «إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ» (۱۰۷۵) یعنی خداوند عفو و مغفرت خود را شامل حال ایشان کند و ایشان را

از آتش بیرون آورده و داخل بهشت کند، و این در دوستداران علی و اولادش و شیعه اش می باشد.

و یا پروردگارت خواست ایشان را به شدت عذاب کند و ایشان را از دَرَك و درجه ای از آتش به درجه پایین تر می برد، مادامی که جهات فاعلیت و قابلیت اسماء طاغوتی باقی است.

آنگاه ایشان را از آن خارج می کند و ایشان را در حقیقت اسم طاغوت که جامع همه مراتب و شؤون اسماء ظلمانی است داخل می نماید، پس خداوند تو را سپاسگزاریم که ما را به ولایت والیان امرت راهنمایی کرده ای. حمدی که تو سزاوار آنی و از موالات با اعدای ایشان به تو پناه می بریم و از تو خواهانم که ما را از ایشان دور نمایی. آمین و آمین، برحمتک یا ارحم الراحمین و صلی الله علی محمد و آله الطاهرین.

در ابتلاء مؤمنان

با فهم آنچه بیان کردیم، پس سعادت ضد شقاوت است و شقاوت شدت و سختی است. و مراد از فقره مزبور این است که: هر کس در آسانی و راحتی دنیا و آخرت با شما موالات کند چه این که آسانی و راحتی دنیا با شریعت آسان تأمین می شود و گناهان کبیره نیز با بلاهای کوچک پوشیده و آمرزیده می شوند. مثل نقصان کمی از اموال و جان ها. بلکه در کافی (۱۰۷۶) از امام باقر علیه السلام روایت شده است که فرمود: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ لَيَتَعَاهَدُ الْمُؤْمِنَ بِالْبَلَاءِ كَمَا يَتَعَاهَدُ الرَّجُلُ أَهْلَهُ بِالْهَدِيَةِ مِنَ الْغَيْبَةِ؛ یعنی: خدای - عزوجل - ملتفت مؤمن است تا دچار بلایا باشد، همانطور که رئیس خانواده به هنگامی که از دور به خانه می آید متوجه است که هدیه ای برای اهل خانه آورد.»

گویم: این

دادن بلايا به مؤمن دليل بر اين است كه خداوند به ياد اوست.

و در كافي (۱۰۷۷) از امام صادق عليه السلام روايت شد كه روزي پيامبر به اصحابش فرمود: هر سالي كه پاكيژه و زكاتش داده نشود ملعون است. و هر جسمي كه پاكيژه نگردد و زكات آن داده شود ولو در هر چهل روز يك بار ملعون است، پرسيدند: اي رسول خدا، زكات مال را فهميديم ولي معنای زكات جسم چيست؟ فرمود: جسمي كه آفت و دردی به او نرسد!

رنگ كساني كه جمله مزبور را شنيدند تغيير كرد، وقتي حضرت تغيير رنگ چهره ايشان راديد فرمود: آيا مراد مرا از اين جمله فهميديد؟ پاسخ دادند: خير اي رسول خدا! فرمود: بلاي مرد خراش و زمين خوردن و لغزيدن و بيماري و فرورفتن تيغ و نظاير آن است»، حتى در حديث از آن حضرت: «پريدن چشم» نيز ياد شده است، آيا سعادتي بالاتر از اين است كه گناهان بنده با چيزي همانند پريدن پلك آمرزيده شود و خداوند او را از لعنت دور كند و مورد توجه مولايش باشد، ستايش فقط از خداست.

بلكه در برخي از اخبار (۱۰۷۸) وارد شده كه: گناهان و گناهكار در حالي كه بر ولايت علي عليه السلام است بهتر از طاعت و فرمانبردار بر غير آن مي باشد، چه اين كه گناهان وي آمرزيده است چنانكه آيه شريفه: «قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ» (۱۰۷۹) يعني: «بگو اي بندگاني كه بر خودتان اسراف کرده ايد از رحمت خدا مأیوس نباشيد، خداوند همه گناهان را می بخشد و خداوند غفور رحيم است.»

قمي روايت

کرده است که: «این آیه به طور خاص در شیعه علی بن ابی طالب نازل شده است.»

و در کافی (۱۰۸۰) از امام صادق علیه السلام روایت شده است که فرمود: «خداوند شما را در قرآن یاد کرده و فرموده: «یا عبادی...» فرمود: به خدا قسم هیچکس جز شما را اراده نکرده است.»

و در معانی الاخبار (۱۰۸۱) و قمی (۱۰۸۲) از امام باقر علیه السلام روایت کرده که فرمود: «فقط در شیعیان فرزند فاطمه علیها السلام این آیه نازل شده است.»

و در محاسن (۱۰۸۳) از امام صادق علیه السلام روایت شده که هیچ کس به جز شما نیست و خداوند جز از شما نمی پذیرد و گناهان را جز برای شما نمی بخشد.»

و از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت شده که فرمود: «در قرآن آیه ای (در گسترش غفران و رحمت) از آیه: «قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ...»؛ ای بندگانی که گناه کرده اید...، بهتر نیست.»

و در مجمع البیان (۱۰۸۴) از پیامبر صلی الله علیه و آله روایت شده که فرمود: «به عوض این آیه دوست نداشتیم که دنیا و مافیها از آن من باشد و یا فرمانبرداری و طاعت خدا قبول نگردد، چه این که خداوند فرمود: «إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ» (۱۰۸۵)

و در کافی (۱۰۸۶) در باب عمل به اسنادش به امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «با ایمان هیچ کاری زیان ندارد و با کفر هیچ کاری سود ندارد. آیا نمی بینید که خداوند فرمود: «وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقَبَّلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ» (۱۰۸۷) یعنی: «هیچ چیز باعث نشده که مخارج آنها پذیرفته نشود مگر این که ایشان به خدا و پیامبرش کفر ورزیده اند و البته تا زمان مردن نیز بر حال کفر بوده اند.»

و در «اعلام التقی» حقیقت تقوی را

شرح داده و گفتیم که آل محمد علیهم السلام اعلام تقوی هستند.

اما راحتی مؤمنین در آخرت و بعد از مرگ به این آیه است: «إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَئِكَ يَبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ» یعنی: «مگر کسانی که توبه کرده و ایمان آورده و کار شایسته کرده اند، خداوند گناهان این دسته را به حسنات مبدل می کند.»

و در امالی (۱۰۸۸) از امام باقر علیه السلام روایت شده که «از این آیه پرسیدند: یؤتی بالمؤمن المذنب يوم القيامة حتى يقام بموقف الحساب فيكون الله تعالى هو الذي يتولى حسابه لا يطلع على حسابه أحدا من الناس فيعرفه ذنوبه حتى إذا أقر بسئاته قال الله عز وجل للكتبه بدلوها حسنات وأظهروها للناس فيقول الناس حينئذ أ ما كان لهذا العبد سيئه واحده ثم يأمر الله عز وجل به إلى الجنة فهذا تأويل الآية و هي في المذنبين من شيعتنا خاصة؛ یعنی: حضرت فرمود: مؤمن گناهکار را در روز قیامت می آورند تا در موقف حساب می ایستد، خداوند خود متولی حسابرسی او می شود و هیچ کس را از آن آگاه نمی سازد، گناهان او را به او گوشزد می کند تا به گناهان خود اعتراف می کند. خداوند به فرشتگانش می فرماید: آنها را به حسنات بدل کنید. و برای مردم آن را آشکار کنید، مردم می گویند: این مرد هیچ گناهی ندارد، آنگاه خداوند دستور می دهد تا او را به بهشت ببرند، این تأویل آیه است و این آیه تنها درباره شیعیان گناهکار است.»

در این که دوستی اهل بیت شرط قبولی اعمال است و از امام رضا علیه السلام (۱۰۸۹) از پدرش از پدراننش روایت کرده که رسول خدا صلی الله علیه وآله فرمود: «حبنا أهل

البيت يكفر الذنوب و يضاعف الحسنات و إن الله تعالى ليتحمل عن محبينا أهل البيت ما عليهم من مظالم العباد إلا ما كان منهم فيها على إضرار و ظلم للمؤمنين فيقول للسيئات كوني حسنة؛ یعنی: دوستی ما اهل بیت گناهان را می پوشاند و حسنات را دو برابر می کند و خداوند مظالم عباد دوستان ما را خود بر عهده می گیرد، مگر این که کسی اصرار و ستم بر مؤمنین نماید، پس به گناهان می فرماید حسنه شوید.» اخبار در این باب فراوان است.

و دلیل دیگر بر آن آیه شریفه: «وَقَدِمْنَا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَّنْثُورًا» (۱۰۹۰) یعنی: «خداوند ایشان را به نزد آنچه کرده اند می برد و آن را گردی پراکنده می سازد.»

و در کافی (۱۰۹۱) از امام صادق علیه السلام روایت شده که «از این آیه پرسیده اند؟ حضرت پاسخ داد: اگرچه اعمال ایشان سفیدتر از سفیدی قباطی باشد، خداوند به آن می فرماید: گرد پراکنده شو، چه این که ایشان وقتی حرامی حلال می شد می گرفتند.» و در روایتی «آن را رها نمی کردند.»

و در بصائر (۱۰۹۲) از امام صادق علیه السلام «از آیه مزبور پرسیدند که مراد اعمال چه کسانی است؟ فرمود: اعمال دشمنان ما و دشمنان شیعیان ماست.»

و قمی (۱۰۹۳) از امام باقر علیه السلام روایت کرده که: «خداوند روز قیامت عده ای را زنده می کند که نوری همانند سفیدی قباطی در جلوی ایشان است، آنگاه می فرماید: همانند خاکی پراکنده شو! آنگاه فرمود: آگاه باشید به خدا سوگند ایشان روزه می گرفتند و نماز می خواندند لیکن هنگامی که به حرام بر می خوردند، آن را بر می گرفتند، و فضیلتی از امیرالمؤمنین ذکر می شد آن را انکار می کرده اند و مراد از «هباء منثور» غبارهای به همراه شعاع

خورشید است که از روزنه ای داخل خانه می شود.»

وَ خَابَ مَنْ جَعَدَكُمْ

«خاب یخیب» یعنی محروم شد و به آنچه خواسته بود نرسید و اندکی قبل حرمان او را فهمیدید.

وَ ضَلَّ مَنْ فَارَقَكُمْ

یعنی به هیچ حقی راهنمون نمی گردند، چه این که تمام مراتب حق با شما و در شما و از شما و به سوی شماست و شما اهل حق و معدن حق هستید.

وَ فَازَ مَنْ تَمَسَّكَ بِكُمْ

«فاز» از «فوز» به معنای نازل شدن است. یعنی هر کس نعمت ماندگار بخواهد به آن می رسد و تمسک به معنای اعتصام است. معنای آن در «من اعتصم بکم فقد اعتصم بالله» گذشت.

وَ أَمِنَ مَنْ لَجَأَ إِلَيْكُمْ

«امن» مثل «فرح» است و «لجأ الی فلان» یعنی کار خود را به او وا گذاشت.

وَ سَلِمَ مَنْ صَدَّقَكُمْ

«سلم» مثل «فرح» هر کس در امامت شما را تصدیق کند.

وَ هُدِيَ مَنْ اعْتَصَمَ بِكُمْ

«هدی» مجهول است و از کلمات سابق معلوم می شود.

مَنْ اتَّبَعَكُمْ فَالْجَنَّةُ مَأْوَاهُ وَ مَنْ خَالَفَكُمْ فَالنَّارُ مَثْوَاهُ

در عدم قبولی اعمال مخالفان

«مأوی» منزل است، «و خالف الرجل صاحبه» او را دید وقتی دور شد بر زوجه وی داخل شد کنایه از ورود از غیر راه آن پس مراد این است که اگر کسی در چیزی وارد شود که خداوند آن را برای شما قرار داده، جایگاهش آتش است. «مثنوی» از «ثوی المکان و به» یعنی اقامت در مکان طولانی شد، و جاودانی گردید به طوری که راهی به نجات وی نیست.

قمی (۱۰۹۴) در آیه «وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ * عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ» (۱۰۹۵) روایت کرد که «مراد کسانی اند که با دین خدا مخالفت کرده و نماز گزارده و روزه گرفتند و با امیرالمؤمنین علیه السلام دشمنی کرده اند. خلاصه: عمل کرد و دشمنی نمود، هیچ یک از افعال ایشان پذیرفته نمی شود و روی های ایشان به آتش سرخ شده می رسد.»

و در کافی (۱۰۹۶) از امام صادق علیه السلام روایت شده که: «برای ناصبی فرقی نمی کند که نماز بگزارد و یا زنا کند و این آیه درباره ایشان نازل شده است: «عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ * تَصَلِّي نَارًا حَامِيَةً» (۱۰۹۷)

و از امام صادق علیه السلام (۱۰۹۸) از پدرش از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت شده که فرمود: «هر ناصبی اگر عبادت کند و بکوشد، به این آیه «عامله ناصبه» منسوب است.

بدان که در هر آیه ای که خداوند بهشت را وعده داده از آن پیروان اهل بیت است، و هر آیه ای که در آن وعید به دوزخ موجود است از آن مخالفان ایشان است.

و اما اخبار در این دو طائفه از حد تواتر بیرون است، بلکه فی الجمله از ضروریات مذهب و دین است و لذا نیازی نیست که اخبار آیات را در اینجا بیاوریم.

وَمَنْ جَحَدَكُمْ كَافِرٌ وَمَنْ حَارَبَكُمْ مُشْرِكٌ

اشاره

وَمَنْ رَدَّ عَلَيْكُمْ فِي أَسْفَلِ دَرَكٍ مِنَ الْجَحِيمِ

در کفر مخالفان

اشاره به آیه شریفه: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ أُزْدَادُوا كُفْرًا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيُغْفِرْ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا» (۱۰۹۹) یعنی: «کسانی که ایمان آورده و آنگاه کافر شدند، پس ایمان آوردند و آنگاه کفر ورزیدند آنگاه بر کفر خود افزودند، خداوند ایشان را نمی آمرزد و به راهی هدایت نمی کند.»

قمی (۱۱۰۰) روایت کرده که «آیه درباره کسانی که به رسول خدا ایمان آورده و اعتراف کردند و نه تصدیق نموده باشد و سپس کفر ورزیدند به این که عهدی نوشتند که نگذارند هیچگاه امر حکومت به اهل بیت برسد، هنگامی که ولایت نازل شد و رسول خداصلی الله علیه و آله عهد بر ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام گرفت، ایمان آوردند به این که اعتراف کردند ولی ایمان ایشان تصدیق نبود، هنگامی که رسول خدا درگذشت کفر ورزیده و بر کفر خود افزودند نازل شده است.»

و عیاشی (۱۱۰۱) از امام باقر علیه السلام روایت کرد که: «آن دومی و سومی و چهارمی و عبدالرحمن و طلحه بودند که که به هفت تن رسیدند و در آن مراتب ایمان و کفر ایشان را یاد کرد.»

و از امام صادق علیه السلام (۱۱۰۲) وارد شده که: آیه شریفه در فلان و فلان و فلان نازل شده در ابتدا به رسول خداصلی الله علیه و آله و ایمان آوردند آنگاه به هنگامی که ولایت بر ایشان عرضه گردید در آنجا که پیامبر فرمود: «من كنت مولاه فعلى مولاه» کفر ورزیدند، آنگاه با بیعت با امیرالمؤمنین ایمان آوردند در آن جا که به او گفتند: به امر خدا و رسولش باید بیعت کنید، بیعت نمودند، آنگاه در

زمان رحلت پیامبر کفر ورزیدند و به بیعت اقرار و اعتراف نکرده اند، آنگاه برای کسانی که با ایشان بیعت کرده اند بیعت گرفته اند. در ایشان ذره ای ایمان باقی نماند.» پایان.

ایشان ولایت را انکار کرده و کفر ورزیده و با امیرالمؤمنین جنگیده اند سپس شرک ورزیده اند، چه این که از رسول خداصلی الله علیه و آله ولایت را پذیرفته و اعتراف و اقرار کرده بودند که آن حضرت رسول خداست ولی درباره وصی او از شیطان پیروی کردند و با او جنگ کرده و وصایت و ولایت خدا و پیامبر را درباره او رد کردند، ایشان در پایین ترین درجه جهنم هستند چه این که خدا فرمود: «لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيُغْفِرْ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا» یعنی: «راه به سوی خیر ایشان را هدایت نمی کند تا از کمی از عذاب رهایی پیدا نمایند، پس ایشان در پایین ترین طبقات آتش اند که اهل دیگر طبقات جهنم از ایشان متاثر می شوند، و عموم آیه شامل حال کسانی می شود که راضی به عمل ایشان هستند.»

و نیز به قول خداوند اشاره دارد که: «يَعْرِفُونَ نِعْمَةَ اللَّهِ ثُمَّ يَنْكُرُونَهَا وَأَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ» (۱۱۰۳) یعنی: «نعمت خدا را می شناسند و آنگاه انکارش می کنند و بیشتر ایشان کافرند.»

در کافی (۱۱۰۴) از امام صادق علیه السلام از پدرش از جدش در این آیه روایت شده که وقتی آیه «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا» (۱۱۰۵) نازل شد عده ای از یاران رسول خداصلی الله علیه و آله در مسجد مدینه جمع شدند و با همدیگر درباره آیه مزبور گفتگو کردند و گفتند: مراد از این آیه چیست؟ برخی به برخی دیگر گفتند: اگر به این آیه کفر بورزیم به دیگر آیات کفر ورزیده ایم و اگر ایمان بیاوریم

ذلت است چه این که پسر ابوطالب را بر ما مسلط می کند، گفتند: ما می دانیم که محمد در آنچه می گوید راست می گوید لیکن ما او را ولی خود قرار نمی دهیم و از او درباره علی فرمان نمی بریم، فرمود: در آن زمان این آیه نازل شد: «يَعْرِفُونَ نِعْمَةَ اللَّهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا» یعنی: ولایت علی را انکار می کنند.

و عیاشی (۱۱۰۶) از امام کاظم علیه السلام روایت کرده که «از آن حضرت درباره آیه مزبور پرسیدند، فرمود: او را شناختند، آنگاه انکار کردند، پس به موجب این آیه کافرند.»

و نیز مطلب مزبور اشاره دارد به آیه شریفه: «الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ زَٰنَاهُمْ عِٰدَابًا فَوْقَ الْعِٰدَابِ بِمَا كَانُوا يَفْسِدُونَ» (۱۱۰۷) یعنی: «کسانی که کفر ورزیده و راه خدا را بستند، عذابی روی عذاب به خاطر آنچه را فاسد و خراب کرده اند بر ایشان افزودیم.»

قمی (۱۱۰۸) روایت کرد: فرمود: «بعد از پیامبر کفر ورزیده و راه امیرالمؤمنین را بستند.» و نیز اشاره دارد به دیگر آیاتی که درباره منکرین وارد شده است.

أَشْهَدُ أَنَّ هَذَا سَابِقٌ لَكُمْ فِيمَا مَضَىٰ وَ جَارٍ لَكُمْ فِيمَا بَقِيَ

در این که میثاق آلت، میثاق بر ولایت است

«هذا» اشاره به مطالبی است که از اول زیارت تا اینجا شهادت داده است، یعنی آنچه شهادت داده ام از آن شما از ابتدای آفرینش تا انتهای آن بدون اختصاص به عالمی از عوالم و یا زمانی بدون زمان دیگر می باشد، بلکه لازم ذوات شما از ابتدای خلقت و پیدایش نور شما از نوری که همه انوار به آن نورانی شده اند که مبدأ همه انوار و نوری بالای نور و نوری با همه انوار است و آن حقیقت نبوت است که خداوند آیه ای از آن را در همه اشیاء نهاده و آن ظل هر چیزی است و خداوند آن را خلیفه اش در همه

اشیاء نهاده و آن مثل اعلی است که خداوند با «وَهُوَ الَّذِي يَدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ» (۱۱۰۹) به آن اشاره کرده و آن سرّی است که با انبیاء بوده و با محمدصلی الله علیه وآله ظاهر شده است، چنان که اخباری که بر امر به سجود آدم دلالت داشت بر آن دلالت دارد، چه این که سجده فرشتگان برای این بود که نور حضرت محمد و آتش علیهم السلام در صلب وی بوده و سجود برای خدای - تعالی - و بزرگداشت آن انوار انجام پذیرفته، علاوه این که ابتلاء بنی اسرائیل به خاطر ایمان نیاوردن به آل محمدعلیهم السلام بوده است.

از علی بن الحسین علیهما السلام (۱۱۱۰) روایت شده که فرمود: «پدرم از پدرش از رسول خداصلی الله علیه وآله مرا حدیث کرد که فرمود: ای بنندگان خدا هنگامی که آدم نوری از صلب خود ساطع دید چه این که خداوند نوری که در اوج عرش بوده در صلب وی گذاشت او آن نور را دید، ولی آن اشباح و اجساد نوری را ندید، گفت: پرودگارا! این انوار چیست؟

فرمود: این انوار آن شبیح ها و اجسادی هست که از شرافتمندترین بقعه های عرش به پشت تو انتقال داده ام و به همین خاطر به فرشتگان دستور سجده برای تو را دادم چه این که تو ظرف آن اشباح نورانی هستی.

آد گفت: پروردگارم، ای کاش آنها را برای من آشکار می کردی!

خداوند فرمود: ای آدم به قله عرش بنگر، آدم بدانجا نگریست، اشباح ما از پشت آدم بر قله عرش رسید و صور اشباح ما در آنجا متصور شد.»

در پیمان گرفتن از بنی اسرائیل بر ولایت

و از

امام (۱۱۱۱) ابو محمد عسکری علیه السلام در آیه شریفه «وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ» (۱۱۱۲) فرمود: خداوند فرمود: «وَإِذْ أَخَذْنَا...» یعنی به یاد آورید هنگامی که ما میثاق و عهد از شما گرفتیم که به آنچه در تورات و آنچه در فرقان که به موسی عطا کردیم، با کتاب ویژه ای که ذکر محمد و علی و امامان پاک در آن یاد شده اند عمل کنید چه این که ایشان آقایان مردم و برپا دارندگان حق هستند، هنگامی که ما میثاق گرفتیم که اقرار به او کنید و آن را به فرزند خویش بسپارید و به ایشان فرمان دهید که به فرزندان خویش بسپارند تا آخرین ایستگاه های ایشان در دنیا که به محمد به عنوان پیامبر خدا ایمان آوردند و آنچه را از خدا درباره علی به ایشان فرمان می دهد که علی ولی خدا است بپذیرند، و از احوال خلفایی که بعد از او می آیند که بر پادارندگان امر خدا هستند خیر می دهد بپذیرند و تسلیم شوند، لیکن شما از پذیرش آن سرباز زدید و استکبار کرده اید، ما کوه طور را بر بالای سر شما قرار دادیم و جبرئیل را فرمان دادیم که قطعه ای از کوه را به اندازه لشکرگاه شما که یک فرسخ در یک فرسخ است بردارد، جبرئیل آن قطعه را برداشت و آن را آورد و بر بالای سر شما نگه داشت و موسی علیه السلام به ایشان فرمود: یا به آنچه فرمان داده شده اید می گیرید و یا این کوه را بر سر شما می زند، ایشان مجبور به پذیرش آن شدند مگر کسانی که خداوند ایشان را حفظ کرد چه این که از

جان و دل پذیرفت، آنگاه وقتی پذیرفتند سجده کردند و جبین خود بر خاک نهادند، عده ای صورت بر خاک نهادند ولی قصد آنها خضوع برای خدا نبود، بلکه می خواستند بر کوه بنگرند که آیا می خواهد بیافتد و یا خیر و دیگران با طوع و اختیار سجده نمودند.

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: شیعیان ما! خداوند را ستایش کنید و سپاس گزارید که خداوند به شما توفیق داد که در سجده های خود روی خود را به خاک می مالید، نه آن گونه که بنی اسرائیل به خاک مالیدند ولیکن آن گونه که مردم خوب بنی اسرائیل صورت خود را بر خاک مالیدند، خدای - تعالی - فرمود: «خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ» یعنی: «این اوامر و نواهی از این امر بزرگ که همان یاد و ذکر محمد و علی و آل پاک ایشان است را بگیرید، و «فیما آتیناکم» آنچه در آن است که ما به شما دادیم که همان ثواب فراوان آن می باشد را به یاد داشته باشید، این ثواب در مقابل قیام شما به آن می باشد.

و «عقَابٌ شَدِيدٌ...» پدران شما را عقاب شدید می کنیم، شاید شما از مخالفتی که موجب عقاب می شود پرهیزید و به واسطه آن مستوجب ثواب فراوان شوید...»

و از آن حضرت (۱۱۱۳) درباره آیه: «وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَاَدْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَيَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ * فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ» (۱۱۱۴) یعنی: «هنگامی که به بنی اسرائیل گفتیم که وارد این شهر شوید و از آن هرچه خواستید به گوارایی بخورید، و از باب در

حال سجده وارد شوید و بگویید: خداوندا ما را ببخش، ما گناهان شما را می آمرزیم، و بر نیکوکاران (پاداش بیشتر) می افزاییم، پس کسانی که ستم کرده اند آن گفتار (حطه) را به غیر از آن چه به آنها گفته شده بود تغییر دادند، به همین خاطر فسق ایشان و بیرون رفتن از آنچه فرمودیم رجزی (و عذابی) از آسمان فرستادیم.»

فرمود: خداوند فرمود: یعنی به یاد آورید ای بنی اسرائیل «وَإِذْ قُلْنَا» هنگامی که به پدران شما گفتیم: «ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ» داخل این قریه یعنی قریه اریحا از شهرهای شام شوید و این فرمان در زمانی بود که از تیه (بیابان) خارج شده بودند «فَكُلُوا مِنْهَا» از آن قریه بخورید «حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا» هرچه خواستید، به طور زیاد بدون رنج «وَادْخُلُوا الْبَابَ» در قریه «سُجَّدًا» خداوند بر باب، مثال و تصویر محمد و علی را قرار داد و دستور داده که برای بزرگداشت آنها سجده کنند و تجدید بیعت با ایشان نمایند و دوستی ایشان را به یاد داشته باشند و کسانی که بر ایشان عهد و میثاق گرفته شده را متذکر گردند «وَقُولُوا حِطَّةً» و بگویید: این باعث استغفار گناهان و محو سیئات ما باشد.

خدای - تعالی - فرمود: «نَعْفِرُ لَكُمْ» ما با این کار گناهان قلبی شما را می آمرزیم و اشتباهات و لغزش های سابق را از بین می بریم و «وَسَيَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ» به کسانی که گناه نکردند بر خلاف کسانی که با ولایت مخالفت کرده و گناه کرده اند و بر عهد ولایت ایستادگی کرده اند اضافه می دهیم، علت آن درجات و ثواب های فراوان خداست لذا فرمود: «وَسَيَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ»

خداوند فرمود: «» یعنی ایشان مطابق دستور سجده نکردند و به آنچه به

ایشان گفته شده نگفتند و ستم کردند، لیکن از آن در با پشت وارد شدند و گفتند: هطاً سَمَقَاتاً یعنی گندم سرخ که آن را بخوریم در پیش ما بهتر از این کار و این سخن است.

خداوند فرمود: «فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ» آنچه را به ایشان گفته شده بود تغییر دادند و ولایت خدا و ولایت محمد و علی و فرزندان طاهرین ایشان را گردن نهادند، لذا عذابی از آسمان بر ایشان فرود آمد به خاطر این که ایشان فسق ورزیده اند یعنی از دستور و طاعت خدا خارج شده اند، و رجزی که به ایشان رسیده این است که عده ای با طاعون مرده اند. به طوری که در یک روز صد و بیست هزار تن مردند، و ایشان کسانی بوده اند که خداوند می دانست که توبه نمی کنند و ایمان نمی آورند، و این رجز برای کسانی که خداوند می دانست که توبه می کنند و ایمان می آورند و یا از صلب او فرزندان پاک متولد می شوند و خداوند را به یگانگی می پرستند و ایمان به محمد صلی الله علیه و آله می آورند و ولایت وصی و برادر او را می پذیرند نازل نشد.»

و از آن حضرت (۱۱۱۵) روایت شده است که در آیه «قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَا» (۱۱۱۶) فرمود: هنگامی که این صفات بیان شد، گفتند: ای موسی آیا پروردگار ما به کشتن گاوی که چنین صفاتی دارد دستور داده است. حضرت موسی پاسخ داد: آری ولی در همان ابتدا نفرمود: خداوند به شما فرمان داد. چه این که اگر می فرمود خداوند دستور داد باید موقعی که می گفتند:

«ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يَبِينُ لَنَا مَا هِيَ» (۱۱۱۷) یعنی رنگ آن گاو چیست؟ نباید حضرت موسی از رنگ از خدا می پرسید و باید پاسخ می داد: خداوند دستور داد که گاوی بکشید. کشتن هر گاوی می تواند مصداق این فرمان خدا باشد و از دستور او پیروی کنید. هنگامی که معلوم شد که کشتن گاو قطعی است این گاو را خواستند و آنگاه در پیش در جوانی از بنی اسرائیل بود. خداوند در خواب حضرت محمدصلی الله علیه وآله و فرزندان پاکش را به آن جوان نشان داد، به ایشان فرمود: تو دوستدار ما هستی و ما می خواهیم برخی از پاداش های تو را در همین دنیا به تو دهیم. هنگامی که بنی اسرائیل خواستند گاو تو را بخرند، بدون امر مادرت آن را نفروش، خداوند به مادرت چیزی القا می کند که تو و فرزندان تو را ثروتمند می سازد، آن جوان خوشحال شد و مردم به نزد او آمدند و گاو او را خواستند و از او پرسیدند چند می فروشی؟ گفت: من به دو دینار آن را می فروشم ولی اختیار آن دست مادرم می باشد، گفتند: قبول است، جوان از مادرش پرسید، مادر جوان گفت: به چهار دینار.

جوان به ایشان خبر داد، گفتند: ما دو دینار می دهیم، جوان به مادرش خبر داد، مادر گفت: هشت دینار، پیوسته نصف آنچه مادرش می گفت را می پذیرفتند ولی مادر دو برابر می کرد تا این که قیمت آن به دینارهای طلایی که پوست یک گاو بسیار بزرگ را پر می کرد رسید، در اینجا بود که آن مادر معامله را پذیرفت و ایشان گاو را کشتند.»

در عرض ولایت بر همه موجودات

و شاهد بر این که نور ائمه علیهم السلام در همه نفوس مخفی و

مکنون است. روایت کافی (۱۱۱۸) درباره عرض ولایت ایشان بر همه است، در کافی به اسنادش به زراره از حرمان از امام باقر علیه السلام روایت شده که فرمود: «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى حَيْثُ خَلَقَ الْخَلْقَ خَلَقَ مَاءً عَذْبًا وَ مَاءً مَالِحًا أَجْجًا فَاْمْتَرَجَ الْمَاءَانِ فَأَخَذَ طِينًا مِنْ أَدِيمِ الْأَرْضِ فَعَزَّكَهُ عَزًّا شَدِيدًا فَقَالَ لِأَصْحَابِ الْيَمِينِ وَ هُمْ كَالذَّرِّ يَدْبُونَ إِلَى الْجَنَّةِ بِسَلَامٍ وَ قَالَ لِأَصْحَابِ الشَّمَالِ إِلَى النَّارِ وَ لَا أُبَالِي ثُمَّ قَالَ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ ثُمَّ أَخَذَ الْمِيثَاقَ عَلَى النَّبِيِّينَ فَقَالَ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ وَ أَنْ هَذَا مُحَمَّدٌ رَسُولِي وَ أَنْ هَذَا عَلَى أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ قَالُوا بَلَى فَتَبَتَّ لَهُمُ الثُّبُوهُ وَ أَخَذَ الْمِيثَاقَ عَلَى أَوْلِي الْعِزْمِ أَنَّنِي رَبُّكُمْ وَ مُحَمَّدٌ رَسُولِي وَ عَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ أَوْصِيَاءُؤُهُ مِنْ بَعْدِهِ وَ لَهُ أَمْرِي وَ خُزَّانِ عِلْمِي عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ أَنْ الْمَهْدِي أَنْتَصِرُ بِهِ لِدِينِي وَ أَظْهَرُ بِهِ دَوْلَتِي وَ أَنْتَقِمُ بِهِ مِنْ أَعْدَائِي وَ أُعْبَدُ بِهِ طَوْعًا وَ كَرْهًا قَالُوا أَفَرَزْنَا يَا رَبِّ وَ شَهِدْنَا وَ لَمْ يَجْحَدْ آدَمُ وَ لَمْ يَقِرَّ فَتَبَتَّ الْعَزِيمَةُ لَهُؤُلَاءِ الْخُمْسَةِ فِي الْمَهْدِي وَ لَمْ يَكُنْ لِآدَمَ عِزْمٌ عَلَى الْإِقْرَارِ بِهِ وَ هُوَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَقَدْ عَاهَدْنَا إِلَى آدَمَ مِنْ قَبْلِ فَنَسِيَ وَ لَمْ نَجِدْ لَهُ عِزْمًا قَالِ إِنَّمَا هُوَ فَتَرَكَ ثُمَّ أَمَرَ نَارًا فَأَجَّجَتْ فَقَالَ لِأَصْحَابِ الشَّمَالِ ادْخُلُوهَا فَهَابُوهَا وَ قَالَ لِأَصْحَابِ الْيَمِينِ ادْخُلُوهَا فَدَخُلُوهَا فَكَانَتْ عَلَيْهِمْ بَرْدًا وَ سِلَامًا فَقَالَ أَصْحَابُ الشَّمَالِ يَا رَبِّ أَقَلْنَا فَقَالَ قَدْ أَقَلْتُمْ اذْهَبُوا فَادْخُلُوا فَهَابُوهَا فَتَمَّ ثُبَّتِ الطَّاعَةُ وَ الْوَلَايَةُ وَ الْمَعْصِيَةُ؛ خداوند هنگامی که خلائق را آفرید آبی گوارا

و آبی شور و تلخ آفرید. این دو آب را در آمیخت و گلی از سطح زمین گرفت، و آن را به سختی بر هم زد و به اصحاب یمین که به سان مورچه بودند فرمود: با آرامش به سوی بهشت روید، و به اصحاب شمال فرمود: به سوی جهنم، و باکی ندارم. آنگاه فرمود: آیا من پروردگار شما نیستم؟ گفتند: آری، ما شهادت دادیم، در قیامت نگوئید که ما از این غافل بودیم.»

آنگاه بر پیامبران میثاق گرفت و فرمود: آیا من پروردگار شما نیستم و محمد رسول و علی و اوصیایش والیان امر و خزائن علم من و مهدی یاور دینم نیستند؟ که با او دولت خود را غالب و چیره می‌کنم و از دشمنانم انتقام می‌کشم و به طوع و کره عبادت شوم؟ پاسخ دادند: پروردگارا اقرار کردیم و شهادت دادیم و آدم انکار نکرد و اقرار نیز نمود، پس در بین انبیاء این پنج تن دارای عزیمت درباره مهدی شده و آدم عزم بر اقرار به مهدی پیدا نکرد و این مراد از آیه شریفه: «وَلَقَدْ عَاهَدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا» (۱۱۱۹) فرمود: و آنگاه کاری به آدم نداشت و او را وا گذاشت.

آنگاه دستور داد که آتشی برافروزند، به اصحاب شمال فرمود: وارد آن شوید از آن بیمناک شدند و به اصحاب یمین فرمود: داخل آتش شوید، ایشان داخل شدند. آتش برایشان خنک و امن گردید، اصحاب شمال گفتند: پروردگارا! از ما بگذر، فرمود: گذشتم اکنون وارد آتش شوید، خواستند وارد شوند لیکن از هیبت آن بر خود هراسیدند، از آنجا طاعت و ولایت و معصیت پدید آمد.»

بیان دلالت

آن این که اگر در ایشان حقیقت نبوت و ولایت نبود، ایشان صرف ظلمت بودند. چگونه از عادل حکیم تصور می رود که ایشان را وادار به اقرار به توحید و نبوت کند در حالی که خداوند فرموده بود: «لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا» (۱۱۲۰) و فرمود: «لَا تُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا» (۱۱۲۱) و نیز دیگر آیات وارده در این زمینه.

و در «ابواب الایمان» و غیر آن مطالبی بیان کرده ایم که این جا را روشن می سازد.

بنابراین ایشان حجت های خدا بر همه شیعیان و ارکان و استوانه ها و عناصر مردمند - به آن معانی که بیان شد - و به خواست خدا در «من اراد الله بدء بکم و من و حده قبل عنکم» توضیح بیشتری می دهیم و خداوند به پیشرفت و تکامل هدایت می کند.

وَأَنْ أَرْوَاهُكُمْ وَنُورَكُمْ وَطَيَّبْتُمْ وَاحِدَةً

در این که چگونه ائمه (ع) نور واحدند

در این که چگونه ائمه (ع) نور واحدند

بیان این فقرات می طلبد که چند قبس نورانی را بیان کنیم.

قبس اول: در چگونگی ارتباط موجودات با حقیقت مطلقه

روشن شد که مبدأ انسان بلکه همه موجودات شأنی از شئون حقیقت نبوت الهیه بعد از تعیین در عالم تمیز معلومات بود که نامی و صفتی خاص و قیدی مخصوص نداشت و عقل و روح و نفس نبود، بلکه حتی قابل اشاره وجودی به آن ممکن نبود مگر این که اشاره الهی در آن همان عالم به آن شود.

بعد از فرود آمدن از آن مرتبه به مرحله عالم وجود مطلق کلی قابل اشاره وجودی در عالم خلق می شود که نامی خاص ندارد، مگر این که اسم وجود بر آن گذاشته شود، این حقیقت در آن مرتبه جامع همه مراتب نزول و صعود به نحو اجمال بوده و امکان نفی حقایق آن نیست، چنان که امکان اثبات حقیقت آن نیز نیست. مثل دریایی که آب مورد نیاز همه موجودات در آن موجود است. و قبل از جدا شدن نمی توان اثبات سهمیه هر تن و نفی آن نمود. و اشاره بدان به این که این سهمیه فلان و آن سهمیه بهمان است ممکن نمی باشد. و اگر هم سهم آب تک تک را از دریا جدا کنند بر دریا چیزی افزوده نمی شود و آن مقدار و آب دریا سهمیه آب زید و عمرو و بکر است، بلکه چنین جدایی کیفیتی بر خود آب دریا و در آن نهفته و مکنون است. ولی فاعل با جدا کردن آن ها را اظهار کرده است. و اگر این جدا کردن به معنای جدا کردن از دریا نباشد به طوری که سهم هر کدام به صاحبش نرسد، در این صورت در این جدایی

می توان گفت: این سهمیه ها همان دریاست، بنابراین کسی نمی تواند تو را تکذیب کند، چه این که جز دریا چیزی را پیش روی ندارید. و اگر گویی دریا غیر از این سهمیه هاست نیز درست گفتی. چه این که کیفیت دریا غیر از کیفیت سهام است، زیرا دریا نامحدود و این سهمیه ها محدود است ولیکن دریا به علت این محدودیت ها محدود نشد. زیرا اگر با یکی از حدود سهمیه ها محدود گردد نمی تواند در ضمن سهمیه های دیگر باشد، چه این که هر چیزی که به حدی محدود شد در ضد آن موجود نیست در حالی که دریا باید با همه سهام موجود باشد به طوری که نمی توان دریا را از سهام جدا کرد و دریا در همه سهام داخل است نه این که با آنها ممزوج شود و از آنها بیرون است نه این که مابین با آنها باشد و داخل در آنهاست نه همانند داخل شدن چیزی در چیزی و خارج است نه خارج شدن چیزی از چیزی، بلکه چون هویت هر سهمی داخل در آن است و دریا نیز محدود به حدی نیست بلکه بر همه وجودات آنها احاطه دارد و در بالا و پایین و پیش رو و عقب و راست و چپ موجود است. و از همه سهام خارج است، زیرا این سهم بر هر سهمی به اعتبار حد اطلاق شده نه به اعتبار هویت آن.

وقتی تو هویت خود را تصور کنی، تو آن دریا وجودت در همه عوالم از قبیل عالم عقل و نفس و وهم و خیال و جسم و ملکات و حواس و اعضا و با استخوان ها و با گوشت و با

اعصاب و با رگ ها و با موها و دندان ها هستی. و تو عاقل و خودت عالم و خودت شنوا و بینا و خودت قدیر و خودت نادان و خودت غافل و خودت سالم و خودت بیمار و خواب و بیدار و خندان و گریان و زنده و مرده و نشسته و ایستاده و معدوم و موجود و خورنده و آشامنده و یقین کننده و شک کننده هستی و تو هستی که در سر و صورت و چشم و بینی و زبان و سینه و دست و پا و فرج و همه اعضا و اجزا و تمام نقاط وجودت حضور داری. آیا این نسبت ها و اضافات با تو مجاز است و یا تو دو تن گردیده ای، یکی عالم و یکی جاهل یکی ایستاده و یکی نشسته و یا چون تو قادری نمی توان شنیدن را به تو نسبت داد و همچنین دیگر صفات و یا به واسطه اتصاف به صفتی می توان از تو نفی دیگر صفات کرد.

فانت الكتاب المبین الذی باحرفه یظهر المضمّر

أترعم انک جرم صغیر

وفیک انطوی العالم الاکبر

ودائک فیک و لم تبصر

ودائک فیک و لم تشعر

یعنی: تو کتاب مبینی هستی که با حروف آن پنهانی آشکار می شود. آیا گمان می کنی که تو فقط جسم کوچکی هستی در حالی که در تو عالم اکبر پنهان است و تو دردمندی ولی نمی دانی دوا می توانی تو نیز در تو است ولی احساس نمی کنی.

هنگامی که خودت را این گونه یافتی پس چگونه به امام که نبأ عظیم و اسم اکبر و آیت کبری و کلمه علیا و دریای بی پایان است، نتوان موجودات را نسبت داد، در حالی که نسبت تو

به او همانند قطره به دریاست و لذا امام سزاوارتر از تو به این انتساب است. چه این که بیان کردیم که امام مظهر کلی و مثال کامل حقیقت نبوی است و وی نسبت به خاتم انبیا نیز این طور است چنان که در کلمات مولی امیرالمؤمنین علیه السلام آمد: «أَنَا عَبْدٌ مِنْ عَبْدِ مُحَمَّدٍ» و پیامبر صلی الله علیه و آله نسبت به اسم مستأثر که حقیقت نبوت الهیه است این چنین است، چه این که آن حضرت آیه ای از آن و از نور ذات آن حضرت آفریده شده و اسم او مشتق از اسم حمید خدای - تعالی - است.

پس هر موجودی نسبت به امام محدود است و امام نسبت به پیامبر و پیامبر نسبت به اسم مستأثر و اسم مستأثر نسبت به اله الاله و رب الارباب - جلّت عظمته و عظم کبریائه - این گونه اند. گرچه هر یک نسبت به عوالم خود غیر متناهی اند، پس هر اسمی خواه کلی و خواه جزئی به اسمی نامیده شده و آن اسم به اعتبار حدّش که در عالم تمیز معلومات بدان محدود بوده بر وی گذاشته شده و نه این که آن اسم به اعتبار مراتب و شؤنی که به آن تنزل نموده بر وی نهاده شده باشد.

بله اسماء صفات مثل علیم و قادر و غیره اسم مرتبه خاصی از صفاتند و یا به شأنی از شؤن هر صفتی گرفته شده اند، بنابراین آن اسم به لحاظ آن مراتب و شؤن بر وی گذاشته شده است. و به همین خاطر گفتیم که ذات اسم و رسمی ندارد و اسم الله برای ثابت به اعتبار جامعیت آن نسبت به صفات

ثبوتیه ای است که مظاهر آن اسماء حسنی هستند.

قبس دوم حقیقت ائمه (ع) در طول حکمی دارد و در عرض حکمی دیگر

در فقره «یا اهل بیت النبوه» بیان شد که تا زمانی که محمد و آلش علیهم السلام در عالم تعین هستند و نام های محمد و علی و فاطمه و حسن و حسین علیهم السلام و دیگر نام ها را دارند چنانکه دیگران به نام های ایشان نامگذاری می شوند، در عرض دیگر تعینات بوده و مبدأ آنها از خدا و بازگشت ایشان به خدای - تعالی - است و لذا در طول خلق نیستند، بنابراین محمد و آلش علیهم السلام در کسوت این تعینات هرگز علت مؤثر در همه و یا بعضی علت برخی دیگر ولو به وسائط نمی باشند، مثلاً کسی بگوید خداوند مؤثر در حجت زمان علیه السلام و او مؤثر در خلق است، و یا او مؤثر در محمدصلی الله علیه و آله و او به واسطه اهل بیت خود مؤثر در خلق باشد، و لذا ایشان بیافرینند و روزی دهند و برخی از ایشان به واسطه برخی دیگر تدبیر خلق نمایند، و یا همه آنها در زمان امامت و خلافت خویش تدبیر خلق نمایند. و خداوند به واسطه ایشان بیافریند و یا روزی دهد و به ایشان بداند و زنده کند و بمیراند، صحیح نیست. بلکه خداوند تنها خالق و آفریننده و مصور و متفرد در تصرف در مردم است بدون این که واسطه ای در بین باشد، لذا واسطه ای ندارد و کسی ولی و یاور او نیست تا او را از ذلت و تنگنا به در آورد و وزیر و کمک کننده و شریکی ندارد، و خداوند از داشتن شریک برتر است.

آری، ائمه علیهم السلام در طول خلق قرار دارند، به معنای

این که وجود و حقایق آنها مظاهر درجات حقیقت نبوت الهیه بعد از پیامبر صلی الله علیه و آله هستند، وجودات پیامبران از درجه پایین تر از درجه ایشان ناشی شده و وجودات مردم از درجه پایینتر می باشد، پس وجودات ائمه علیهم السلام محیط به همه وجودات مردم است و نسبت وجود مردم به وجودات ایشان همانند نسبت قطره به دریای محیط است و مبدأ ایشان از حقیقت نبوت الهیه که اسم مستأثر است از یک مرتبه ای است که پایین تر از مرتبه حضرت محمد صلی الله علیه و آله است، ما در ابتدای کتاب از کتاب و سنت و عقل بر آن برهان آوردیم، به آنجا مراجعه نما! علاوه بر آن روایت ها، روایت کمیل بن زیاد (۱۱۲۲) از امیرالمؤمنین علیه السلام درباره نفس ناطقه بر همین مطلب دلالت دارد فرمود: «هذه التي مبدؤها من الله و إليه تعود» ما به زودی آن را نقل خواهیم کرد.

قبس سوم: در ارواح پنجگانه ائمه (ع)

روح عبادت از چیزی است که ساختار وجودی مراتب پایین تر مبتنی بر آن است، گرچه روح یک چیز است جز این که به حسب هریک از مراتب خود منشأ شئون آن مرتبه است نامی خاص دارد.

و به همین خاطر امیرالمؤمنین علیه السلام آن را در پنج جا در روایت کافی (۱۱۲۳) روح نامیده است، «گفت: مردی خدمت امیرالمؤمنین علیه السلام رسید و گفت: مردمی گمان می کنند که بنده در حال ایمان زنا نمی کند، تا این که گفت: اما آنچه درباره پیشینیان گفته، ایشان پیامبران مرسل و غیر مرسل بوده اند. خداوند در ایشان پنج روح قرار داده است: ۱ - روح القدس ۲ - روح ایمان ۳ - روح قوه ۴ - روح شهوت ۵ - روح بدن، با روح القدس انبیای مرسل

و غیر مرسل شده اند، و با آن اشیا را دانستند و با روح ایمان خداوند را عبادت کرده و شرک نوزیده اند و با روح قوه با دشمنان مبارزه کرده و امور معاش خود را سامان داده اند و با روح شهوت به لذت های غذاها رسیده و زنان جوان را نکاح کردند و با روح بدن جنبش و حرکت کردند. پس گناهان ایشان آمرزیده است.» روایت طولانی است و ما در نور سوم در فقره «المعصومون» آن را نقل کرده ایم.

و در روایت کمیل بن زیاد (۱۱۲۴) آن را نفس نامیده است: «گفت: از آن حضرت پرسیدم و گفتم ای امیرالمؤمنین علیه السلام می خواهم نفسم را به من بشناسانی!

فرمود: ای کمیل مراد تو از نفس کدام نفس است تا او را به تو بشناسانم.

پرسیدم: مولای من مگر بیش از یک نفس داریم؟

پاسخ داد: کمیل! چهار نفس داریم: ۱ - نفس نامیه گیاهی، ۲ - نفس مدرکه حیوانی، ۳ - نفس ناطقه قدسی، ۴ - نفس کلیه الهی و هر کدام دارای پنج قوه و دو خاصیت هستند.

نفس نامیه گیاهی دارای پنج قوه: ۱ - ماسکه ۲ - جاذبه ۳ - هاضمه ۴ - دافعه ۵ - مریه است و دو خاصیت دارد: ۱ - کمی ۲ - زیادی را بر عهده دارد و از کبد برخاسته شده است.

نفس مدرکه حیوانی دارای پنج قوه است: ۱ - شنوایی ۲ - بینایی ۳ - بویایی ۴ - چشایی ۵ - بساوایی و دارای دو خاصیت است: ۱ - خشنودی (شهوت) ۲ - غضب و از قلب بر می خیزد.

و نفس قدسیه دارای پنج قوه است: ۱ - فکر ۲ - یادآوری ۳ - علم ۴

- حلم ۵ - بیداری و آگاهی و از جایی از بدن برنخاسته است. این نفس از همه آنها شباهت بیشتری به نفوس فرشته دارد و دارای دو خاصیت است: ۱ - نزاهت (پاکیزگی) ۲ - حکمت.

نفس کلیه الهیه دارای پنج قوه است: ۱ - بقا در عین فنا ۲ - نعمت در عین شقا ۳ - عزت در عین ذل ۴ - فقر در عین غنا ۵ - شکیبایی در بلا و دارای دو خاصیت است: ۱ - رضایت ۲ - تسلیم.

و مبدأ این نفس از ناحیه خداست و آیه شریفه به این بر می گردد که فرمود: «وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي» (۱۱۲۵) یعنی: «من از روح خود در وی دمیدم.»

و فرمود: «يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً» (۱۱۲۶) و عقل وسط همه قرار دارد.» پایان حدیث کمیل.

شما دیدید که این نفس همان است در روایت قبلی ذکر شده، چهار روح آن را در اینجا نفس نامیده، چه این که مبدأ همه آثار در این مراتب بوده اند، و آثار به ایشان منسوب است، زیرا نفس آن است که آثار به او نسبت داده می شود، ولی به نفس پنجم در آنجا عقل گفته است، چه این که هیچیک از آثار به او منسوب نیست و آن نفس هویت این چهار است و لذا آن را روح نامیده است و چون حجاب و مانع وصف خدا به غیر آنچه خدا وصف کرده می باشد به آن عقل می گویند، چه این که عقل از «منع» گرفته شده است.

و امیرالمؤمنین علیه السلام به همین مطلب در روایت کافی (۱۱۲۷) اشاره کرده است، گفت: جاثلیق پرسید آیا خداوند عرش را حمل می کند و

یا عرش او را حمل می کنند؟ فرمود: خداوند حامل عرش است... خداوند عرش را از چهار نور آفرید، نوری سرخ که همه نورهای سرخ از آن سرخ شده و نوری سبز که نورهای سبز از آن سبز شده اند و نوری زرد که همه نورهای زرد از آن زرد شده اند و نوری سفید که همه نورهای سفید از آن سفید شده اند. پس مراد از عرض مرتبه اجمال و مراد از نورهای چهارگانه مراتب تفصیل است که در روایت کمیل به آن نفس گفته است. و در شرح زیادت فقره «و ارکان البلاء» از آن سخن گفتیم.

پس مراد از روح در روایت آن است که هویت آن مراتب قوام و پایه آن عوالم پنجگانه است، به خاطر همین به آن روح گفته است، ولی به لحاظ این که آثار مربوط به آن مراتب به لحاظ صور خاصه هر کدام بر آن مترتب می شود به آن نفس گفته است، چنانکه در چهار موطن در روایت کمیل به آن نفس گفته و به لحاظ حجاب بودن آن را عقل نامیده است، چنان که بیان کردیم.

پس مرتبه نخست گاه عرش نامیده می شود و گاه عقل و گاه روح و گاه اسامی دیگر، و هریک از این نام ها به لحاظ و اعتباری بر آن نهاده شده است، پس گرچه مسمی یکی است و همین قوام تمام مراتب است و هویت همه آن مراتب همین یکی است.

و اما مراد از نور اولین تجلی ارواح ائمه علیهم السلام از مرتبه اسم الله است که ابتدای ظهور عالم وجود به نورانیت است، پس او به خود ظاهر ولی اظهار کننده دیگر مراتب از اسماء حسنی است.

چنان که در روایت حدیث اسما آمده که: «الظاهر هو الله تبارک و تعالی» یعنی ظاهر الله و تبارک و تعالی است. و از آن در اخبار به «علین» تعبیر شده است. چنانکه در کافی (۱۱۲۸) در باب آفرینش ابدان و ارواح و قلوب ائمه علیهم السلام به اسنادش از امام صادق علیه السلام آمده است که فرمود: «خداوند ما را از علین آفرید و ارواح ما را از بالاتر و ارواح شیعیان ما را از علین و ابدان ایشان را از پایین تر خلق کرده است. به همین جهت بین ما و ایشان نزدیکی برقرار است و دل های ایشان به سوی ما میل دارد.» پس مراد از سخن آن حضرت: «ما را از علین آفریده و جبلت شیعیان ما را نیز از آن آفریده و ارواح ما را از بالاتر از آن آفرید و فطرت شیعیان ما را نیز از آن آفریده است، پس مراد از ارواح ائمه علیهم السلام در اینجا عوالم وجود آنها و مراد از نورشان عالم جبلت ایشان است.

و در کافی (۱۱۲۹) از امام باقر علیه السلام آمده که فرمود: «خداوند ما را از اعلی علین آفریده و دل های شیعیان ما را از آنچه ما را آفریده، خلق کرد و ابدان ایشان را از پایین تر از آن آفرید، لذا دل های شیعیان ما هوای ما را دارد، چه این که از آنچه ما آفریده شده ایم آفریده شده است، آنگاه این آیه را قرائت کرد: «كَلَّا- إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عَلِيْنَ * وَمَا أَدْرَاكَ مَا عَلِيُونَ * كِتَابٌ مَرْقُومٌ * يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ» (۱۱۳۰) یعنی: «هرگز! کتاب و نامه نیکان در علین است، علین را نمی فهمید، نامه ای نوشته شده است که مقربان شاهد آن

۱- و مراد از طینت مبدأ ظهور ایشان در اعیان است، در کافی (۱۱۳۱) در این باب به اسنادش از علی بن رئاب که به امیرالمؤمنین علیه السلام رسانده، آن حضرت فرمود: «خداوند نهری پایین تر از عرش خویش دارد و نهری پایین تر از این نهر دارد، که نور آن نهر این نهر را روشن کرده است. در ساحل این دو نهر دو روح مخلوق وجود دارد و آن روح القدس و روحی از امر خداست و خداوند ده طین دارد، پنج از بهشت و پنج از زمین» آنگاه بهشت و زمین را تفسیر فرمود و فرمود: «هیچ پیامبر و فرشته ای بعد از آن نیست مگر جمله ای دارد که از یکی از آن دو روح در وی دمیده شده و پیامبر را از یکی از آن دو طین قرار داد، از امام ابوالحسن اول علیه السلام پرسیدم جبل چیست؟ فرمود: مخلوقی غیر از اهل بیت، چه این که خداوند ما را از ده طین آفریده و از هر دو روح در ما دمیده و پاکیزه گردید.»

۲- و دیگران از ابی الصامت (۱۱۳۲) روایت کرده اند که «طین بهشت، عبارتند از طین جنت عدن و جنة المأوی و جنة النعیم و فردوس و جنة الخلد، و طین زمین عبارتند از مکه و طین مدینه و کوفه و بیت المقدس و طین حائر حسینی» پس مراد از این روایت چگونگی تنزل خلق از اسم مستأثر است.

پس مراد از عرش اسم مستأثر است که بر همه اشیاء مستولی شده و علت نامگذاری آن به عرش این است که قوام امر به عرش است و قوام همه اشیاء به آن اسم است. بلکه قوام همه عوالم

حتی عالم عدم یا عزّ به آن اسم است و عزت به معنای غلبه و چیرگی است و خداوند به آن اسم بر همه اشیاء چیره و مستولی می شود و مراد از آن نهر عالم عدم مطلق است که عبارت از عالم نفی همه جز خدای - تعالی - می باشد و مراد به نور نور او عالم وجود مطلق است که ظل عالم عدم می باشد، و مراد از روح القدس عالم اسم الله است که عبارت از عالم وجود نوری می باشد که قبلاً بیان شد که مبدأ ظهور آل محمد علیهم السلام و جبلت ایشان است، و روحی که از عالم امر می باشد عالم ملکوت و عالم اسماء حسنی قبل از نزول به مراتب آن می باشد.

۳- و نیز در کافی (۱۱۳۳) در باب مولد ابی الحسن موسی بن جعفر علیه السلام از ابوبصیر روایت شده است که گفت: «سالی که فرزند امام صادق علیه السلام به نام موسی علیه السلام متولد شد با آن حضرت حج کردیم، تا این که گفت: آن شبی که جدم در رحم قرار گرفت، کسی از عالم غیبی کاسه ای نوشیدنی آورد که از آب رقیق تر و نرم تر از سرشیر و شیرین تر از عسل و سردتر از یخ و سفیدتر از شیر بود و پدرش را نوشانید و او را فرمان داد تا در آمیزد، برخاست و در آمیخت و جد من در رحم قرار گرفت. و آن شبی که پدرم در رحم قرار گرفت نیز چنین شربتتی برای او آوردند و او نوشید، چنانکه جد پدر من نوشیده بود و همان دستور را داد و پدرم در رحم قرار گرفت.

و آن شبی که من در رحم قرار

گرفتم نیز چنین شربتی برای پدرم آوردند و او نوشید و به او همان دستور را دادند و او برخاست و در آمیخت و من در رحم قرار گرفتم. و آن زمانی که فرزندم در رحم قرار گرفت کسی آمد و همچنان شد که در گذشتگان انجام شد به علم خدا بلند شدم و من مسرور بودم که خداوند چنین به من عنایت فرموده است و در آمیختم، و این فرزندم در رحم قرار گرفت، پس او را دریابید، به خدا قسم او امام شما بعد از من است...» و حدیث طولانی است و در فقره «الا عَزَّفَهم جلاله امرکم» خواهد آمد. پس مقتضای این سخن آن حضرت در حدیث سابق (۱۱۳۴) که هیچ پیامبر و فرشته ای را خداوند خلق نفرمود مگر این که یکی از دو روح را در وی دمیده است. و پیامبر را از یکی از دو طینت آفریده است، چه این که خدای - تعالی - ما را از ده طین آفریده و در ما از هر دو روح دمیده و نیز مقتضای سخن امام ابوالحسن علیه السلام (۱۱۳۵) بعد از پرسش راوی درباره معنای «جَبَل» که فرمود: «مراد از جبل خلق است و کسانی که خداوند دو روح را در ایشان قرار داد مخلوقات غیر از ما هستند. چه این که خداوند ما را از ده طین آفریده و از ما از آن هر دو روح دمیده است، و خلقت ما پاکیزه شد.» این ها دلالت می کند بر این که طین ها سه هستند، ۱ - طینت آل محمد علیهم السلام ۲ - طینت انبیاء و شیعه آل محمد علیهم السلام ۳ - طینت دیگر مردم اهل ایمان.

پس طینت آل محمدعلیهم السلام طینت علینی و دل های ایشان از بالاتر از آن و طینت پیامبران و شیعه از پایین تر از علین و دل های ایشان از علین و طینت دیگر مردم اهل ایمان از پایین تر از آن و دل های ایشان از طینت انبیاء و بدن های ایشان از پایین تر از آن است.

در بحار(۱۱۳۶) از بصائر از محمد بن عیسی از ابی الحجاج روایت شده که گفت: امام باقرعلیه السلام فرمود: ای ابو حجاج خداوند محمد و آل محمدعلیهم السلام را طینت علینی و دل های ایشان را از طینت بالاتر از آن آفرید و شیعه ما را از طینت پایین تر از علین آفریده و دل های ایشان را از طینت علین آفرید، پس دل های شیعه ما از بدن های آل محمدعلیهم السلام هستند.

و در بحار(۱۱۳۷) به اسنادش از امام صادق علیه السلام روایت شده که: «طینت ها سه نوعند: طینت انبیا و مؤمن از همین طینت است، جز این که پیامبران از برگزیده آن طینت هستند و ایشان اصل هستند، ولی مؤمنان از زیاده آن طینت خلق شده اند لذا شاخه ای از آن طین چسبیده هستند، لذا خداوند بین پیامبران و شیعیان ایشان جدایی نمی افکند.»

و از بحار(۱۱۳۸) به اسنادش به ثمالی روایت شده که گفت: «از امام باقرعلیه السلام شنیدم که می فرمود: خداوند ما را از اعلی علین آفرید و دل های شیعیان ما را از آنچه ما را آفرید خلق کرد، و بدن های ایشان را از پایین تر از آن آفرید، لذا دل های ایشان به سوی ما تمایل دارد، چه این که از آنچه ما را آفرید ایشان را خلق کرد، آنگاه این آیه را قرائت فرمود: «كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عَلِيٍّ» (۱۱۳۹)

اخبار در این باره فراوان است، پس طینت آل محمد علیهم السلام از علین است و دانستید که عالم علین عبارت از مرتبه اسم الله است و این مرکب نمی باشد بلکه از همه بندها مطلق و رهاست. پس مراد در روایت قبلی این است که طینت ما جامع همه طینت هاست، چه این که اطلاق دارد و به همین خاطر فرمود: «لذا پاکیزه شد» و دل های ایشان از بالاتر از علین است و ارواح ایشان از بالاتر از آن، پس درود خدا بر ایشان باد و الحمد لله رب العالمین.

اکنون که این چند قبس را گرفتید و فهمیدید به قبس سوم منتقل می شوید که مراد از ارواح ایشان مرتبه فطرت ایشان است که محدود به حدی نیست، چه این که از عالم وجود لابشرطی ایشان است که جامع همه مراتب نزول و صعود است و اسمی جز وجود ندارد از این وجود در روایت نخست به روح القدس و در روایت کمال به عقل تعبیر شده است.

و مراد از نور نور مرتبه اسم الله است که مرتبه ولایت نوریه و جبله ایشان است که اولین تعیین عالم وجود ائمه علیهم السلام است.

و مراد از طینت آن آبی است که برای امام آوردند و آن حضرت نوشید و مجامعت کرده و امام بعد از ایشان در رحم قرار گرفت، لذا آن شراب ماده اجسام ایشان شده است و مراد جبله ایشان نیست.

و مراد از این که ارواح ایشان یکی است این که ارواح ایشان از یک مرتبه از عالم وجود است نه این که برخی ارواح از بالاتر و برخی از پایین باشد، نه این که روح ایشان یک روح باشد با

تمثلات و اشکال گوناگون متعدد شود، پس انوار ایشان از یک مرتبه از اسم الله است و آن مرتبه اطلاق می باشد و نیز مرتبه جسم ایشان نیز یک مرتبه است و آن، آب ویژه ای که در روایت از آن گفتگو شده است.

طَابَتْ

یعنی از همه حدود و جمیع مراتب پاکیزه است، لذا با تحقق آن در همه مراتب و تنزل در آنها منافات ندارد، بر خلاف دیگر موجودات محدود. و این مطلب در قبس اول به تفصیل بیان شد.

وَ طَهَّرَتْ

یعنی ایشان از همه رجس ها و پلیدی ها پاک اند، رجس عبارت از حقیقت شیطانی و مرتبه طاغوت و ظلمت است و علت این که «ارواح» را جمع بسته این است که ایشان تا زمانی که در عالم تعین هستند، متعدد می باشند و هیچیک از دیگری متأثر نمی شود، بلکه همه از خدای - تعالی - متأثرند، چنان که در قبس دوم بیان شد. ولی «نور» و کلمه «طینت» را مفرد آورده است تا اشاره نماید به این که انوار و طینت ایشان از یک جنس می باشد، گرچه ارواح ایشان متعدد است، پس طینت همه از یک حقیقت در یک مرتبه می باشد، پس مراد از طینت طبیعت است که شامل کم و زیاد می شود، پس گرچه لفظ مفرد است ولی مراد از آن جمع است، یعنی انوار و طینت های شما، چون با تعدد ارواح مجالی برای وحدت و مفرد بودن آن نیست.

بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ

بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ

جواب از سؤال مقدر: اگر مرتبه ائمه یکی است و ایشان از یک فطرت و جبلت و طینت خلق شده اند، پس باید در مرحله ظاهر و صفات و هیأت ها و رنگ ها و عمرها و سلامت و بیماری و عبادت و دیگر ویژگی ها در همه مراتب یکی باشند، در حالی که ایشان در همه این مراتب به طور وضوح و محسوس گوناگون بودند.

علاوه این که عقل بر اختلاف وجودی آنها حکم می کند و اختلاف وجود و تعدد آن علت اختلاف در آثار می باشد، چه این که آثار صور مؤثرها و علل در عالم آثار است.

از پرسش پاسخ داد: این درست است و اتحاد در فطرت و جبلت و طینت مستلزم اتحاد در همه مراتب و آثار است،

لیکن اختلاف ناشی از صور مشخصه از همه اشخاص است، لذا خداوند با این که ایشان در مراتب سه گانه اتحاد دارند، ایشان را دوازده تن قرار داد و لذا هریکی را دارای آثار و ویژگی هایی کرد که دیگری را نکرد، یعنی برخی در آثار همانند دیگری نشدند. با این که همه آنها قدرت بر آثار را داشتند.

لذا امیرالمؤمنین علیه السلام در صولت و پهلوانی و دیگر ویژگی هایش خلیفه و جانشین دیگران شده است و ابومحمد امام حسن علیه السلام در حلم و دیگر ویژگی هایش جانشین دیگران گردیده و حضرت امام حسین علیه السلام در شجاعت و شهادت جانشین دیگران گردیده و همینطور تا حضرت حجت علیه السلام که خداوند وی را مظهر همه صفات مکنون در تمام ائمه علیهم السلام قرار داد و به همین خاطر در اخبار وارد شده که ایشان در همه صفات در یک مرتبه اند.

در مراتب و مقامات ائمه (ع) در مقایسه با همدیگر

چنان که صدوق در اکمال الدین (۱۱۴۰) به اسنادش به ثمالی از امام باقر علیه السلام از پدرش از جدش امام حسین علیهم السلام روایت کرده که گفت: من و برادرم خدمت جدم رسول خدا رسیدیم، مرا بر یک زانو و برادرم را بر زانوی دیگر نشاند، آنگاه ما را بوسید و فرمود: پدرم فدای شما، دو امام و سبط مختار خدا هستید که خداوند از من و پدر و مادرتان اختیار نموده و از صلب تو ای حسین نه امام علیهم السلام برگزیده که نهمی آن قائم ایشان است، و همه ایشان در پیش خدا در فضیلت و منزلت یکسان هستند.»

و در اختصاص (۱۱۴۱) به اسنادش به ابی صباح مولی آل سام روایت کرده است که گفت: «من و ابوالمعز نزد امام صادق علیه السلام

بودیم، مردی از اهل عراق وارد شد و گفت: سلام عليك ای امیرالمؤمنین و رحمه الله و برکاته.

امام صادق فرمود: عليك السلام و رحمه الله و برکاته، و آنگاه او را به طرف خود کشید و در کنارش نشانید، به ابوالمعزاء گفتم و یا او به من گفت: این اسم (امیرالمؤمنین) را جز به امیرالمؤمنین علیه السلام نمی توان اطلاق کرد، حضرت امام صادق علیه السلام فرمود: ای ابوالصباح! بنده حقیقت ایمان را نمی چشد مگر این که بفهمد که هرچه بر امامان نخستین رواست بر امامان بعدی نیز رواست.»

و مفید(۱۱۴۲) به اسناد خویش به سعید اعرج روایت کرد که: «من و سلیمان بن خالد بر امام صادق علیه السلام وارد شدیم. از ما پرسید و فرمود: ای سلیمان! هرچه از امیرالمؤمنین علی بن ابیطالب علیه السلام رسیده اگر امر است باید اطاعت شود و اگر نهی است باید از آن اعراض کرد، هرچه در این باره برای رسول خداصلی الله علیه و آله بوده برای امیرالمؤمنین علیه السلام نیز می باشد، گرچه رسول خداصلی الله علیه و آله بر همه خلائق برتری دارد، هرکس از امیرالمؤمنین علیه السلام ایراد بگیرد، همانند ایراد گیرنده و عیب جوی از خدا و رسولش می باشد و هرکس اندک و یا زیاد بر رسول خداصلی الله علیه و آله ایراد بگیرد، به خدا شرک ورزیده است. حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام باب خدا بوده که جز از راه و روش او نمی توان به خدا رسید، هرکس به دیگری چنگ زند هلاک می شود، حکم خدا درباره ائمه علیهم السلام نیز جاری است، خداوند ایشان را ارکان زمین قرار داد و ایشان حجت بالغه الهی بر مردم روی زمین و غیر آن است. دیده اید که امیرالمؤمنین علیه

السلام فرمود: «من تقسیم کننده بهشت و دوزخم، من تفاوت گذارنده بزرگ (فاروق اکبر) هستم...» و نیز اخباری دیگر در این زمینه وجود دارد.

پس اخباری که بر برتری برخی از ائمه علیهم السلام بر برخی دیگر دلالت دارند، مثل روایت بصائر (۱۱۴۳) که تا ابوبصیر مسند است، که گفت: «امام صادق علیه السلام فرمود: همه ما در فرمانبرداری و امر بر یک وزن هستیم و برخی از ما داناتر از برخی دیگر است.»

و نیز بصائر (۱۱۴۴) و در اختصاص (۱۱۴۵) به اسنادش از حسین بن زیاد از امام صادق علیه السلام روایت شده که: «پرسیدیم: آیا برخی ائمه علیهم السلام داناتر از برخی دیگرند، پاسخ فرمود: آری، ولی علم ایشان به حلال و حرام و تفسیر قرآن یکی است.»

و در اختصاص (۱۱۴۶) از حرث نضری از امام صادق علیه السلام روایت شده که گفت: «از امام صادق شنیدم که می فرمود: بین ما و رسول خدا در امر و نهی و حلال و حرام تفاوتی نیست، ولی رسول خدا و علی برترند.»

و در بصائر (۱۱۴۷) همانند این حدیث را از حرث و دیگر احادیث نظیر آن را نقل کرده است.

معنا این است که آن مرتبه ای که خداوند ایشان را در آن مرتبه جانشین دیگر ائمه علیهم السلام کرده مثل مرتبه جهاد و شهادت در امیرالمؤمنین و سیدالشهداء علیهما السلام و تأیید دین حجت - عجل الله فرجه الشریف - به گونه ای که خداوند زمین را بعد از پر شدن از ظلم و ستم از عدل و داد پر می کند، از دیگران بالاتر است، ولی نه این که حضرت حجت از رسول خداصلی الله علیه وآله افضل و برتر باشد، چه این که در زمان رسول خداصلی الله

علیه و آله امر دین استقرار نیافت، چنانکه در زمان حجت دین مستقر خواهد شد و نیز علم و ایمان آن طور که در زمان امام باقر و امام صادق علیهما السلام منتشر می شود در آن زمان منتشر نمی شود، آیا این دو امام از امام حسن و امام حسین علیهما السلام برترند؟

آیا حضرت حجت که دارای عمر طولانی و عبادتی فراوان است از حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام و دیگر ائمه علیهم السلام درجه ای رفیع تر دارد؟ بنابراین چنین مواردی دلالت بر تفضیل ندارد، تا لازم آید که برخی از برخی دیگر فطرتی پایین تر و نور و یا طینتی پست تر داشته باشند، و یا منزلت برخی در نزد خدا کم تر باشد، بلکه همه ایشان علیه السلام در بالاترین درجه ممکن و در یک مرتبه بعد از رسول خداصلی الله علیه و آله قرار دارند، چنان که در قبس اول بیان شد و حمد تنها از آن خداست که اهلیت و استحقاق آن را دارد، چه این که ما را به دین خویش هدایت و راهنمایی نمود.

پس حقیقت فضل عبارت از این است که کسی هر مبدأ کمالی که دارد پخش و نشر کند، چه این که مصلحت اقتضاء نموده که او و نه دیگری این کمال را نشر نماید، فرض که دو تن مورد عنایت پادشان قرار گرفته، شاه به هر یکی صد میلیون داده و به یکی دستور داده که جواهرات و لباس های گران قیمت و خانه های مجلل بخرد و در دنیا زندگی خوبی داشته باشد.

گرسنگان را سیر کند و برهنگان را لباس بپوشاند و بردگان را آزاد و در راه خدا به هر طریق که می داند خرج کند، ولی به دیگری

دستور داد که قناعت و زهد پیشه کند، چه این که مصلحتی اقتضای آن کرده است. ولی هر دو در قرب و منزلت و مکان نزد شاه یکی هستند، پس برتری اول بر دوم به خاطر انتشار آن فضایل که ناشی از فرمان شاه بوده است مستلزم فضیلت و برتری شخص وی بر دومی نیست، و حسب شرافت وی در نزد شاه بیش از این نیست و لذا نمی توان اولی را فاضل و دیگری را مفضول شمرد، چه این که آن دو به نزد شاه از همه جهات مساوی اند.

خَلَقَكُمْ اللَّهُ أَنْوَارًا فَجَعَلَكُمْ بَعْرَ شِهِ مُخَدِّقِينَ

در خلقت حقیقت محمدیه

مراد از خلق آفرینش عوالم نفوس ائمه است، خداوند ایشان را از عوالم عقول و وجود کلی به عوالم وجود نوری تنزل داده، نه این که فطرت ایشان را آشکار نموده باشد. و مراد از عرش حقیقت محمدیه الهیه است.

بر این مطلب روایت ریاض الجنان (۱۱۴۸) به اسنادش که مرفوع است به جابر بن یزید جعفی دلالت دارد، «جابر گفت: ابوجعفر باقر علیه السلام فرمود: ای جابر خداوند بود و هیچکس نبود، معلوم و مجهولی وجود نداشت، اولین موجودی که خلق کرد محمد بود و ما را به همراه آن حضرت از نور عظمت خویش آفرید، ما را در سایه ای سبز در پیش روی خود نگهداشت، در آن زمان آسمان و زمین و مکان و شب و روز و خورشید و ماه نبود، تفاوت نور ما با نور پروردگاران همانند شعاع خورشید از خورشید بود. ما تسبیح و تقدیس و تحمید خدا می کردیم و او را آن طور که شایسته بود عبادت می نمودیم.

آنگاه خداوند خواست مکان را بیافریند، و بر مکان «لا اله الا الله، محمد رسول الله

علی امیرالمؤمنین ولی الله و وصیه، به او پیامبر را تأیید کردیم و یاری نمودیم» را نوشت، آنگاه عرش را آفرید و بر سر پرده عرش همانند این را نوشت...»

وجه دلالت این روایت این است که ایشان بلکه همه مردم در عالم فطرت هیچ رنگی ندارند به ویژه رنگ سبز، چه این که رنگ سبز بعد از رنگ شدن به رنگ سفید و زرد است چنان که در حدیث جاثلیق که از امیرالمؤمنین علیه السلام پرسید بیان شد، این حدیث در «و ارکان البلاد» آورده شده است. و مراد از عرش در اینجا حقیقت محمدیه است، چه این که در روایت همانند دیگر روایات تصریح شده که عرش بعد از انوار ایشان و بعد از مکانی که عبارت از عالم وجودی که مبدأ عالم خلق است، آفریده شده است.

و در همان کتاب (با حذف اسناد) (۱۱۴۹) از انس بن مالک روایت شده که گفت: پیامبر ما محمد صلی الله علیه و آله نماز صبح را خواند، آن گاه همانند ماه شب چهارده بر محراب تکیه زد. پرسیدیم: ای رسول خدا صلی الله علیه و آله ممکن است برای ما آیه شریفه «فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ» (۱۱۵۰) را تفسیر فرمایید؟

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: مراد از «النبيين» پیامبران منم، صدیقین علی ابن ابی طالب علیه السلام است، مراد از «شهداء» عمویم حمزه است و «صالحین» دخترم فاطمه و پسرانش حسن و حسین هستند.

عباس از گوشه مسجد برخاست و به حضور حضرت رسید و عرضه داشت: ای رسول خدا صلی الله علیه و آله آیا من و تو و علی و فاطمه و حسن و حسین از یک سرچشمه نیستیم؟

فرمود: ای عمو منظورت چیست؟

عباس

پاسخ داد: هنگامی که ایشان را یاد کردی و مرا یاد نکردی و هنگامی که به ایشان تشریف ارزانی داشتی مرا مشرف نساختی؟

رسول خدا علیه السلام فرمود: ای عمو! این مطلب را که من و تو و علی و فاطمه و حسن و حسین از یک سرچشمه ایم راست گفتی، لیکن خداوند ما را به هنگامی آفرید که آسمانی ساخته نشده و زمینی گسترده نگردیده و عرش و بهشت و دوزخی نبود...» حدیث طولانی است و ما تمام این حدیث را در «مختلف الملائکه» نقل نمودیم.

از کتاب فضائل الشیعه تألیف صدوق - ره - به اسنادش به ابوسعید خدری روایت شده که گفت: ما با رسول خدا صلی الله علیه و آله نشستیم، مردی به نزد آن حضرت روی آورد و از آن حضرت پرسید از آیه شریفه «أَلَسْتَ تَكْبُرَتَ أُمَّ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ» (۱۱۵۱) به ما خبر ده! ای رسول خدا، آیا ایشان از فرشتگان برترند؟

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: من و علی و فاطمه و حسن و حسین در سراپرده عرش بودیم وقتی ما تسبیح می کردیم، فرشتگان با تسبیح ما تسبیح می کردند و این قصه دو هزار سال قبل از آفرینش آدم بود و هنگامی که خداوند آدم را آفرید به فرشتگان دستور داد که بر آدم سجده کنند ولی به ما دستور سجده نداد، همه فرشتگان جز ابلیس سجده کردند، چه این که ابلیس سرپیچی کرد، خدای تعالی به او فرمود: «أَلَسْتَ تَكْبُرَتَ أُمَّ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ» (۱۱۵۲) یعنی استکبار کردی و یا از آن پنج تن هستی که اسامی ایشان در سراپرده عرش نوشته شده است، پس ما باب خدا هستیم که از آن به خدا می توان

رسید و هدایت جویان با آن هدایت می یابند، هرکس ما را دوست بدارد، خداوند او را دوست می دارد و در بهشت خویش جای می دهد و هرکس به ما کینه بورزد، خداوند به او کینه می ورزد و در آتش خود جای می دهد و هیچکس ما را دوست نمی دارد مگر این که مولد او پاک باشد.»

و از تفسیر فرات بن ابراهیم جعفر فزاری (۱۱۵۳) به اسنادش از قبیصه بن یزید جعفری روایت کرده که: «خدمت امام صادق علیه السلام رسیدیم، دوس بن ابی دوس و ابن ظبیان و قسم صیرفی در حضور آن حضرت بودند، من سلام کردم و نشستم و گفتم: ای فرزند رسول خدا برای استفاده خدمت رسیدیم!

فرمود: به طور مختصر و خلاصه بپرس.

پرسیدم: قبل از این که خداوند آسمانی بیافریند و زمینی را بگستراند و یا ظلمت و نوری را خلق کند در کجا بودید؟

فرمود: ای قبیصه، چرا در این هنگام از این حدیث پرسیدی؟ آیا نمی دانی که دوستی ما مکتوم و دشمنی با ما شایع است. ما دشمنانی از جنیان داریم که احادیث ما را به دشمنان انسی ما می رسانند و دیوار همانند مردم گوش دارد، گفتم: مرا از این حدیث پرسیده اند!

فرمود: ای قبیصه ما شیخ های نورانی بودیم که در اطراف عرش موجود بودیم، خداوند ما را پانزده هزار سال قبل از خلقت آدم آفرید و ما را در صلب او ریخت، پیوسته ما را از صلیبی پاک به رحمی پاک منتقل کرد تا خدا پیامبر را مبعوث کرد، پس ما عروه الوثقی هستیم. هرکس به آن چنگ زند نجات می یابد و هرکس از ما تخلف جوید سقوط می کند، در باب گمراهی او را وارد

نمی‌کنیم و از باب هدایت خارج نمی‌نماییم، ما رهبران دین خدا (شمس‌الله) هستیم.

و ما عترت رسول خدا هستیم، ما خیمه‌ای هستیم که طناب‌های آن محکم‌اند، و حریم آن وسعت دارد. هر کس به سوی ما آمد به بهشت راه می‌یابد و هر کس از ما دور شود به آتش می‌افتد.» (۱۱۵۴)

با شکر خدا گوئیم: مراد از عرش در این دو حدیث حقیقت محمدیه الهیه است نه عرشی که اولین ظهور عالم خلق است، پس مراد از «خلقکم الله انواراً فجعلکم بعرضه محققین» این است که خداوند شما را از عالم حقیقت محمدیه الهیه فرود آورد تا این که شما را به عالم تمیز معلومات رسانید، آنگاه شما را به عالم وجود کلی و سپس به عالم وجود نوری تنزل داد و انوار شما در این عالم سایه‌هایی سرخ را تشکیل داد خدا را تسبیح و تقدیس و تحمید می‌کردید، و آن گونه که شایسته خدا بود عبادت می‌کردید تا این که خداوند خواست مردم را بیافریند تا با همه اسمای جزئی به طور مستقل عبادت شود. نه این که در ضمن اسمای کلیه عبادت گردد.

حَتَّىٰ مِّنْ عَلَيْنَا بِكُمْ

حاملان علم انمه (ع) چه کسانی هستند

یعنی خداوند ما را از اضافه ارواح شما آفرید و جمله ما را از زیادی جمله شما خلق نمود، چنانکه روایات آن در قبس سوم در بیان معنی روح و نور و طینت آورده شد.

در کافی (۱۱۵۵) به اسنادش از ابوبصیر روایت شده که: «گفت: امام صادق علیه السلام فرمود: ای ابو محمد در پیش ما سزای از اسرار خدا و علمی از علم خداست که - به خدا سوگند - هیچ فرشته‌ای مقرب و پیامبری مرسل و مؤمن که خداوند دلش را به ایمان

امتحان کرد نمی توانند آن را به دوش کشند، به خدا قسم خداوند احدی را غیر از ما بدان تکلیف نکرد و کسی غیر از ما را بدان امر نفرموده، در پیش ما سرّ و علمی از سرّ و علم خداست که خداوند ما را فرمان داده تا آن را برسانیم. ما آن سرّ و علم را از ناحیه خدا به مردم رساندیم، لیکن جایگاه و اهل و حمل کننده ای را نیافتیم تا آنها را حمل کند، به همین خاطر پروردگار اقوامی را از طینت ما آفرید و از نوری که پیامبر و فرزندان او را آفرید، ایشان را خلق نمود و با آن زیادی رحمتی که محمد و فرزندان او علیهم السلام را رحمت نمود برایشان رحمت آورد، ما هرچه که مأمور تبلیغ آن بودیم به ایشان رساندیم و ایشان پذیرفتند و به دوش کشیدند و اقوامی که این مطالب از ما به ایشان رسید، ایشان پذیرفتند و به دوش کشیدند، یاد ما به ایشان رسید و دل های ایشان به شناخت و گفتارهای ما تمایل پیدا کرد. اگر ایشان از این خلق نگردیده بودند، چنین نبودند، به خدا قسم آن را نمی توانستند به دوش کشند.

آنگاه فرمود: «خداوند گروه هایی را برای دوزخ و آتش آفرید، به ما فرمان داد که به ایشان نیز برسانیم، ما به ایشان رساندیم ولی از آن بدشان آمد و دل های ایشان فرار کرد و بر ما رد کردند، و آن را به دوش نکشیدند و تکذیب کردند، گفتند: ساحر و دروغگوست، لذا پروردگار بر دل های ایشان مهر زد و آن مطالب را از یادشان برد، آنگاه زبان ایشان را به شمه ای از

حق باز کرد، که ایشان از آن سخن می گویند ولی دل های آنها منکر آن است. تا به واسطه آنها شرور از دوستان و اهل طاعت خویش برگرداند، اگر چنین نبود، خداوند در زمین عبادت نمی شد، لذا به ما فرمان داد تا از ایشان باز داریم و ستر و کتمان کنیم، پس شما نیز از کسانی که خداوند دستور به کتمان و ستر داده کتمان و ستر کنید. آنگاه دستانش را بلند کرد و گریست و فرمود: خداوندا! ایشان عده ای اندک اند، حیات ما را حیات ایشان و مرگ ما را مرگ آنها قرار ده بر ایشان دشمنانی را مسلط نفرما تا ما از آن دردمند شویم، اگر ما را دردمند سازی، در زمین عبادت نمی شوی.» و صلی الله علی محمد و آله و سلم تسلیماً

و نیز در کافی (۱۱۵۶) از علی بن ابراهیم از پدرش از برقی از ابن سنان و یا دیگری که به ابوعبداللّه امام صادق علیه السلام رسانده روایت شده که فرمود: گفتار ما دشوار و سخت است، جز دل هایی که نورانی و یا سلیم هستند و یا اخلاق حسنه دارند آن را نمی پذیرند، خداوند عهد و میثاق از شیعه ما گرفت، چنان که از بنی آدم گرفت که آیا من پروردگار شما نیستم؟ پس هرکس وفا کرده خداوند بهشت را به ایشان پاداش می دهد و هرکس کینه ورزید و حقوق ما را ادا نمود در آتش جاودان خواهد بود.»

خداوند را بر این منت بزرگ سپاس می گذارم، آیا نعمتی از رضایت خدا و پیامبر و خلفایش و دعای ایشان در حق ما و دلسوزی به ما بالاتر است؟ آیا نعمتی از این بالاتر است که

ایشان ما را محرم اسرار خود و آل محمد و آل طاهرین علیهم السلام قرار داد، خدای - تعالی - فرمود: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ» (۱۱۵۷) یعنی: «کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند، ایشان بهترین خلائق اند.»

در امالی (۱۱۵۸) از جابر بن عبدالله روایت شده که فرمود: ما در نزد پیامبر صلی الله علیه و آله بودیم، حضرت علی بن ابی طالب آمد، حضرت فرمود: برادرم به نزد شما آمد، آنگاه به کعبه روی آورد و با دست بر او زد و فرمود: سوگند به خدایی که جانم در دست اوست، این مرد و پیروان وی در روز قیامت رستگارند، آنگاه فرمود: علی علیه السلام قبل از شما به من ایمان آورده است.»

تا این که فرمود: لذا آیه شریفه «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ...» در حق او نازل شد.» وی گفت: یاران پیامبر صلی الله علیه و آله وقتی علی علیه السلام می آمد می گفتند: بهترین مردم آمد. و از پیامبر درباره این آیه وارد شده که: آن حضرت به علی روی آورد و فرمود: به خدا سوگند ای علی! ایشان تو و شیعه تو هستید و میعاد تو و آنها فردای قیامت حوض است، در حالی که ایشان پیشانی سفید و دست و پای سفید و تاج بر سر دارند...» و در مجمع البیان حدیثی در همین معنا نقل شده است.

و در محاسن (۱۱۵۹) از امام باقر علیه السلام نقل شده است که فرمود: «ایشان شیعه ما اهل بیت هستند، آنگاه فرمود: «جَزَأُوهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ» (۱۱۶۰) یعنی: «پاداش ایشان به نزد پروردگارشان بهشت عدن

است که از زیر آن رودها جاری است، ایشان پیوسته در آن جاودانند، خداوند از ایشان خشنود و ایشان از خدا خشنودند، این پادش کسانی است که از پروردگارشان بهراسند.»

در کافی (۱۱۶۱) از امام صادق علیه السلام روایت شده که آن حضرت به مردی از شیعیان خود فرمود: «شما اهل رضایت از خدایید، خداوند از شما راضی است و فرشتگان، دوستان شما در خیرات هستند. هنگامی که می کوشید دعا کنید و به هنگام غفلت بکوشید، و شما بهترین مردمانید، خانه های شما برای شما بهشت و قبرهای شما بهشت است، برای بهشت آفریده شده و نعمت های شما در بهشت است و به سوی بهشت می روید.»

فَجَعَلَكُمْ فِي بُيُوتٍ

در این که فرمود: «فی بیوت» حکایت از سخن حق - تعالی - کرد که: «اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ» فی بیوت اذن الله ان ترفع ويذكر فيها اسمه (۱۱۶۲)

«بیوت» در این آیه به ایشان علیهم السلام تفسیر شده، در کافی (۱۱۶۳) از امام صادق علیه السلام روایت شده که «این بیوت پیامبر صلی الله علیه وآله است» و در این کتاب (۱۱۶۴) و نیز در اکمال (۱۱۶۵) از امام باقر علیه السلام روایت شده که «مراد از آنها بیوت پیامبران و رسولان و حکما و ائمه علیهم السلام است.»

و قمی (۱۱۶۶) از آن حضرت روایت کرده که «مراد بیوتات انبیاء است و بیت علی از آن است.»

و در کافی (۱۱۶۷) از آن حضرت علیه السلام روایت شده که: قتاده به آن حضرت گفت:

«به خدا سوگند من در پیش فقها نشستم، هرگز دلم آن طور که در خدمت شما مضطرب گردید، مضطرب نشد. حضرت پاسخ داد: آیا می دانی که در کجا هستی؟ در خانه ای که خداوند اجازه داد که بلند گردد و در آن یادش شود، تو در آنجا هستی و ما همان ها هستیم.»

قتاده گفت: به خدا سوگند درست است، خداوند مرا فدایت کند، به خدا قسم، بیوت مراد بیوت ساخته شده از سنگ و گل نیست.»

أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَ يُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ

اذن به معنای اباحه است. «رفع القوم»: هنگامی که در شهرها رفعت یابند.

مراد این است که خداوند بر ما منت گذاشت به این که فطرت ما را از اضافه آنچه شما را آفرید بیافریند، همین سبب کامل ذکر خدا در عوالم ما شده، چه این که بیان شد که شما جایگاه های شناخت خدا هستید، یعنی مرتبه ای هستید که خداوند در عوالم خود مرتبه ای ترتیب داد که خلق بتوانند به آن صعود کنند و هنگامی که فطرت ما را از اضافه فطرت شما آفرید، برای ما مباح ساخت که با ذکر شما یاد خدا کنیم و با معرفت شما به شناخت خداوند برسیم، پس شما خانه های ذکر خدا هستید و هر کس خواست باید به سرّ شما در عالم وی صعود کند و آن عالم همان است که خداوند آن را از اضافه فطرت شما آفرید، چنان که فرمود: «اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ» و فرمود: «فِي بُيُوتِ أَذِنَ اللَّهُ» پس شما آن اسم و آن نورید، چنان که روایت آن در «و مصابیح الدجی» آورده شد، و این که نور در آیه فوق ائمه علیهم السلام هستند، و خدا مَثَلی ندارد و این مَثَل

را خداوند برای مؤمن زده است، چنان که از امام صادق علیه السلام روایت شده بود.

وَجَعَلَ صَلَوَاتِنَا عَلَيْكُمْ وَ مَا خَصَّنَا بِهِ مِنْ وَايَتِكُمْ طَيِّبًا لِخَلْقِنَا وَ طَهَارَةً لِنَفْسِنَا وَ تَرْكِيهًا لَنَا

در فقره «واقتمم الصلوه» بیان شد که حقیقت صلوه دعاست و حقیقت دعا صعود و بالا رفتن خواننده و دعا کننده به مرتبه مدعو و یا نزول به آن مرتبه است، پس مراد از درود بر آنها در «صلوتنا علیکم» یعنی خواندن ایشان به این که همه مراتب از قبیل عالم جسم و افعال و ملکات و نفوس و غیره را تسلیم کرده و به سرّ خویش از اسم الله که خداوند آن را مبدأ ظهور شیعه ایشان در سرّ قرار داده و در علانیه طاعت ایشان را بر گردن گرفته که لازمه آن فرمانبرداری از همه اوامر و دوری از همه نواهی می باشد اقبال کرده و روی آورند.

و نیز در قول به «اللهم صل علی محمد و آله»، چنان که بارها آن را بیان کردیم و امثال آن، و بر اخباری دیگر که دلالت می کنند بر این که همه عبادات از شاخه های آن اصل است، چنان که همه زشتی ها و فواحش و منکرات از شاخه های دشمنان ایشان است.

پس این که فرمود: «و جعل صلوتنا علیکم» عطف بر «منّ علینا» است از قبیل عطف لازم بر ملزوم، یعنی از آنجایی که خداوند بر ما منت نهاد به این که فطرت ما را از زیادی فطرت شما قرار داد و شما را برای ما بیوت ذکرش قرار داده که خداوند اجازه داده که بلند شده و رفعت یابد و به سوی آنها صعود و رفعت یابند، بر آنها روی آوریم و در آن اسم خدای - تبارک و تعالی

را یاد کنیم و همین علت تامه در خواندن و روی آوردن به سوی شما و موالات شما در سِر و علانیه شده و همین سبب گردیده تا آفرینش ما خوش و نفوس ما پاکیزه و فطرت ما پاک گردد، و اگر چنین نمی بود ولادت ما پاکیزه و فطرت ما پاک نمی شد و نفوس ما طاهر نمی گردید، پس در فقره «صلوتنا علیکم» باید معنای اقبال و روی آوردن و همانند آن اشراب شود، یعنی فعلی که به «علی» متعدی گردد تا این که «علی» به «صلوه» هماهنگ شود. چه این که در اخبار مستفیض وارد شده که صلوه مردم بر اهل بیت به معنای دعا است. و این جمله «و ما خصنا به من ولایتکم» ولایت به فتح و او به معنای امارت است و مراد این است که خدای - تعالی - با آفرینش فطرت ما از اضافه فطرت شما خصوصیتی به ما داده است، پس شما در همه عوالمی که خداوند به ما داد از قبیل عالم جسم تا عالم ذات اولیای ما هستید، لذا همه عوالم ما با همه شئون پاکیزه و طاهر شده و به همین خاطر ما موحد شده و به انبیا و اوصیا ایمان آورده و به فضائل ایشان اقرار کرده ایم و در دنیا از ایشان فرمان برده ایم. در تحت پرچم ایشان در آخرت قرار گرفته و رستگار شده ایم.

و سپاسگزار خداوند به آن گونه که شایسته است هستیم، چه این که خداوند فرمود: «وَمَنْ يَطْعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا» (۱۱۶۸) یعنی: «هرکس خدا و پیامبرش را فرمان برد،

ایشان با کسانی اند که خداوند به آنها نعمت داده است، یعنی با پیامبران و صدیقان و شهدا و صالحان و چه خوب رفیقی هستند.»

عیاشی (۱۱۶۹) از امام باقر علیه السلام روایت کرده است که فرمود: «خداوند در کتاب خود شما را یاد کرده و فرمود: «فَأَوْلِيكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ» پس رسول خدا در آیه شریفه «النبيين» و ما در این موضع «الصدیقین» و «الشهداء» و شما «الصالِحون» هستید. پس ایشان به صلاح نامیده شده اند، چنان که خداوند شما را به صلاح نامیده است.»

و در آن کتاب از امام رضا علیه السلام (۱۱۷۰) روایت شده که فرمود: «بر خداوند است که ولی ما را رفیق و همراه پیامبران و صدیقان و شهدا و صالحان قرار دهد و ایشان خوب رفیقانی اند، پس خوشا به حال کسانی که شما اولیای او هستید.»

وَ كَفَّارَةٌ لِّذُنُوبِنَا

در این که چگونه پیامبر و آل (ع) گناهان شیعیان را بر دوش می گیرند

خداوند و رسولش و خلفایش ضامن آن شده اند. ضمانت خداوند در آیه شریفه «إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ» (۱۱۷۱) یعنی «مگر کسانی که توبه کرده و ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند، خداوند گناهان ایشان را مبدل به حسنات می کند.» می باشد، و برخی از اخبار را در این باره در فقره «سعد من والاکم» آورده ایم.

از جمله روایت امام رضا علیه السلام (۱۱۷۲) که از پدرش از پدرانش نقل فرموده که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «دوستی ما اهل بیت، گناهان را می پوشاند و حسنات را دو برابر و مضاعف می کند و خداوند مظالم عباد دوستان ما را خود به دوش می گیرد، مگر این که اصرار و یا ظلم بر مؤمنان باشد، پس خداوند به گناهان می گوید حسنات شوید.»

و در حدیث لواء که در

خصال(۱۱۷۳) به اسنادش از ابن عباس روایت کرده گفت: «رسول خدا فرمود: جبرئیل در حالی که خوشحال بود و مرا بشارت می داد به نزد من آمد، پرسیدم: ای حبیب من جبرئیل! اکنون که خوشحال هستی به من بگو منزلت برادر و پسر عمویم علی بن ابیطالب علیه السلام در نزد پروردگار چه اندازه است؟»

گفت: قسم به آن کس که تو را به حقیقت مبعوث کرد و برای رسالت خویش برگزید، من هم اکنون جز برای همین فرود نیامدم، علی اعلی بر هر دوی شما سلام رساند و فرمود: محمد پیامبر رحمت من و علی بر پا دارنده حجت من است، هر کس او را دوست بدارد ولو معصیت کند او را عذاب نمی کنم و دشمنان او را ولو فرمانم ببرند رحم نمی کنم...»

اما ضمانت پیامبر صلی الله علیه و آله در روایت قمی(۱۱۷۴) از امام صادق علیه السلام آمده است «که از آیه شریفه «لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ»(۱۱۷۵) پرسیدند، فرمود: پیامبر گناهی نداشت و قصد گناهی نکرد، ولیکن خداوند گناهان شیعه او را بر او حمل کرد آنگاه به آن حضرت بخشید!»

و در مجمع البیان از آن حضرت مثل همین نقل شده است و در فقره «المعصومون» اخبار دیگری نقل شده است.

و درباره ضمانت ائمه علیهم السلام در روایت عیون(۱۱۷۶) از امام رضا از پدراننش از امیرالمؤمنین علیه السلام آمده که حضرت فرمود: پیامبر خدا فرمود: هنگامی که قیامت آید حساب شیعیان ما با ماست، هر کس مظلومی از مردم بر گردن داشته باشد ما از ایشان می خواهیم که به ما ببخشند، ایشان به ما می بخشند و مظلومی که بین ما و ایشان باشد ما سزاوارتر بر عفویم.»

اخبار در این باره فراوان است که مرحوم مجلسی در بحار (۱۱۷۷) بابی در کتاب امامت باز کرده و تحقیق بیشتر آن در فقره «بموالاتکم تقبل الطاعه المفترضه» آمده است.

فَكُنَّا عِنْدَهُ مُسْلِمِينَ بِفَضْلِكُمْ

فاء برای نتیجه است.

یعنی از این که خداوند بر ما منت گذاشت به این که آنچه را بیان کردیم به ما داد پس ما در این هنگام تسلیم فضیلت شما هستیم.

و مَعْرُوفِينَ بِتَصَدِيقِنَا إِيَّاكُمْ

یعنی شما در آسمان ها و زمین و دنیا و آخرت معروفید چه این که خداوند فرمود: «الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا» (۱۱۷۸) یعنی: «کسانی که عرش را بر دوش می کشند و کسانی که در اطراف آن هستند، تسبیح و تحمید پروردگار خویش می نمایند و برای کسانی که ایمان آورده اند استغفار می نمایند.»

در عیون (۱۱۷۹) از امام رضا علیه السلام روایت شده که «مراد کسانی اند که ایمان به ولایت ما آورده اند.»

و در کافی (۱۱۸۰) از امام صادق علیه السلام روایت شده است که فرمود: «خداوند فرشتگانی دارد که گناهان را از پشت شیعه ما کنار می زنند و می اندازند، چنان که باد برگ ها را در زمان پاییز می اندازد و آیه شریفه: «الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ...» می خواهد همین را بفرماید، فرمود: به خدا قسم استغفار فرشتگان برای شماست و نه مردم دیگر» و بعد از آیه فرمود: «رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ * رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتٍ عِدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ» (۱۱۸۱) یعنی: «پروردگارا! بر همه مردم رحمت و علم را گسترانیده ای، پس پیامرزی کسانی را که توبه کرده و راه تو را پیروی کرده اند، ایشان را از عذاب جهنم حفظ نما و داخل بهشت عدن نما که به ایشان و پدران شایسته و همسران و فرزندان ایشان وعده داده ای، تو عزیز حکیمی.»

قمی (۱۱۸۲) روایت کرده که: «يحملون العرش» مراد رسول

خدا و اوصیاء علیهم السلام بعد از آن حضرت هستند که علم خدا را حمل می کنند و «من حوله» ملائکه اند، «الذین آمنوا» شیعه آل محمدند «الذین تابوا» کسانی که توبه از ولایت فلان و فلان و بنی امیه کرده اند، «واتبعوا سبیلک» یعنی ولایت ولی الله «و من صلح» یعنی کسی که ولایت علی را قبول کرده است و صلاح ایشان است، «وقهم السیئات» و هر کس از گناهان حفظ شود به او رحمت آوردم. یعنی در روز قیامت «و ذلک هو الفوز العظیم» رستگاری بزرگ از آن کسانی است که خداوند ایشان را از ولایت فلان و فلان نجات داده است.» اما معرفیت ایشان در دنیا نیازی به بیان ندارد.

و در آخرت به این جهت معروف هستند که خداوند فرمود: «یَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ بُشْرَاكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ* يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا فَضُرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ» (۱۱۸۳)

یعنی: «روزی که مردان و زنان مؤمن را می بینی که نور ایشان در جلو و طرف راست ایشان می رود، امروز به شما بشارت بهشت باد که در زیر آن نهرها جاری است و در آن جاودانند، و این رستگاری بزرگ است، روزی که مردان و زنان منافق به کسانی که ایمان آورده اند می گویند به ما بنگرید تا قبسی از نور شما را بگیریم، به ایشان می گویند: به پشت سر برگردید و نوری بجوئید، پس بین ایشان دیواری حایل می شود...» بلکه در همه مواقع برای نجات شیعیان معروفید، به واسطه این که خداوند بر شما منت گذاشته است.

فَبَلَغَ اللَّهُ بِكُمْ أَشْرَفَ مَحَلِّ الْمَكْرَمِينَ وَ أَعْلَى مَنَازِلِ الْمُقْرَبِينَ وَ أَرْفَعَ دَرَجَاتِ الْمُرْسَلِينَ حَيْثُ لَا يَلْحَقُهُ لَاحِقٌ وَ لَا يَفُوقُهُ فَائِقٌ وَ لَا يَسْبِقُهُ سَابِقٌ

شرافت

به معنای مجد است و آن بلندی شأن به درجه ای است که نمی توان به آن دست پیدا کرد و در «و مجدتم کرمه» بیان شد. و فرق بین علو و رفعت این است که علو به معنای نفی مرتبه ای بالاتر از رتبه ایشان است و رفعت به اعتبار این است که مرتبه ایشان بالاتر از همه مراتب است.

پس مراد این است که خداوند شما را از مرتبه ای از امکان آفرید که بالاتر از آن مرتبه ای نیست مگر مرتبه ربوبیت که خداوند برای خویش برگزید و ممکنات در آن حظی ندارند، چه این که خداوند شما را از نور ذات خود آفرید، چنان که اخبار آن بارها بیان شد و آنها را دوباره نمی آوریم و انبیاء و مرسلین را از پایین تر از آن مرتبه آفرید و لذا در فطرت هیچ یک از خلائق همتای ایشان نیست و «با» در «بکم» برای تعدیه است، زیرا «بلغ» بدون بردن به باب تفعیل متعدی نمی شود و مفعول نمی گردد. مثل «بلغه مناه» و یا بدون «با» مثل «بلغ بکم» متعدی نمی شود، این در جایی که مفعول وی «مبلغ» بفتح لام باشد ولی اگر مفعول وی «مبلغ الیه» باشد متعدی بنفسه و به «الی» و به غیر آن می شود.

این احتمال که معنا «بلغ الله سبب غیر کم الی هذه المرتبه» یعنی: «خداند به سبب شما دیگران را به این مرتبه برساند» باشد، با عبارت سازگاری ندارد، چه این که هیچ کس به این مرتبه نمی رسد مگر آل محمدعلیهم السلام لذا خداوند چه کسانی را به واسطه آل محمدعلیهم السلام به آن مقام بالا برد چه این که انبیاء با شیعیان مشارکت دارند.

زیرا فرمود: «وَمَنْ يَطْعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ» (۱۱۸۴) لذا شیعه به ایشان ملحق است.

و اما شیعه در کافی (۱۱۸۵) از امام صادق علیه السلام آمده است که فرمود: «مؤمنان دو دسته اند: مؤمنی که فی الله است و شروطی که خداوند شرط کرده مراعات می کند، چنین مؤمنی با پیامبران و صدیقان و شهدا و صالحین است. و ایشان خوب رفیقی اند، چنین مؤمن شفاعت می کند و شفاعت نمی شود این مؤمن با پیامبران است، چنان که مقتضای آیه بود، بنابراین آن کس که به واسطه ائمه علیهم السلام به آن مرتبه می رسد کیست؟

این که فرمود: «لا يلحقه لاحق» یعنی هیچ کس با شما مشارکت ندارد، نه می تواند به شما لاحق شود نه از شما سبقت بگیرد، چنانکه فرمود: «لا يفوقه فائق» چه این که بالاتر از آن منزلتی نیست.

و لَا يَطْمَعُ فِي إِدْرَاكِهِ طَامِعٌ حَتَّى لَا يَبْقَى مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَ لَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ وَ لَا صِدِّيقٌ وَ لَا شَهِيدٌ وَ لَا عَالِمٌ وَ لَا جَاهِلٌ وَ لَا دَنِيٌّ وَ لَا فَاضِلٌ وَ لَا مُؤْمِنٌ صَالِحٌ وَ لَا فَاجِرٌ طَالِحٌ وَ لَا جَبَّارٌ عَنِيدٌ وَ لَا شَيْطَانٌ مَرِيدٌ وَ لَا خَلْقٌ فِيمَا بَيْنَ ذَلِكَ شَهِيدٌ

در معنای درخت ممنوعه بهشتی

قبلاً بیان شد که خداوند میثاق ولایت ائمه علیهم السلام را از پیامبران و همه مردم گرفت، پس هر کس در اقرار بر دیگران پیشی گرفت اولی العزم می شود، چه رسد به فرشتگانی که خداوند ایشان را به سجده بر آدم علیه السلام واداشت.

و در تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام (۱۱۸۶) بعد از آیه «وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ» (۱۱۸۷) یعنی: «به آدم گفتیم که ای آدم تو و همسرت در بهشت سکونت نما و از آن هر چه خواهید به گوارایی بخورید و به این درخت نزدیک نگردید، چه این که از ستمگران خواهید شد.» فرمود: این درخت علم محمد و آل محمد علیهم السلام است. خداوند ایشان را انتخاب کرده و برگزیده و نه دیگر خلائق را. لذا تنها ایشان به

دستور خدا از آن درخت استفاده می کنند و برخی از آن را تنها پیامبر و علی و فاطمه و حسن و حسین بعد از اطعام مسکین و یتیم و اسیر می توانستند بخورند. به طوری که بعداً گرسنگی و تشنگی و رنج و سختی را احساس نمودند، و آن درخت از بین دیگر درختان جدا بود، چه این که هر درختی دارای یک میوه بود ولی میوه این درخت و نوع آن گوناگون بود. هم گندم می داد و هم انگور و انجیر و عناب و دیگر انواع حاصلات و میوه ها و غذاها و لذا گویندگان درباره این درخت اختلاف کرده اند و هرکس چیزی را حکایت کرد. برخی آن را گندم و برخی مو و برخی عناب دانستند. این درختی است که هرکس به اذن خدا از آن بخورد دانش پیشینیان و مردم آینده را بدون آموختن می فهمد. و هرکس بدون اذن خدا بخورد به مراد نمی رسد و پروردگارش را عصیان کرده است.»

و در عیون (۱۱۸۸) به اسنادش به عبدالسلام بن صالح هروی روایت کرده که گفت: «به امام رضا علیه السلام گفتم: ای فرزند پیامبر خدا، درباره درختی که آدم و حوا از آن خوردند به من خبر ده، آن درخت چه بوده است؟ چه این که مردم درباره آن اختلاف کرده اند، عده ای روایت می کنند که آن درخت گندم بوده و عده ای آن را درخت مو و عده ای آن را درخت حسد می دانند؟

فرمود: همه آنها درست است.

پرسیدم: پس چگونه این سخنان گوناگون به یک مطلب بر می گردند؟

فرمود: ای اباصلت! درخت بهشت چند نوع میوه می آورد، آن درخت گندم بوده و در عین حال انگور هم می آورد، درخت بهشت

همانند درخت دنیا نیست، چون خداوند آدم را به سجده فرشتگان مفتخر داشت و او را وارد بهشت کرد، با خود اندیشید: آیا خداوند برتر از من کسی را آفرید؟ خداوند از خاطر وی خیر داشت، او را صدا کرد که ای آدم سرت را بالا بگیر و به ساق عرش بنگر، آدم سر را بالا گرفت و به ساق عرش نگریست. در آن چنین نوشته دید: «لا اله الا الله محمد رسول الله علی بن ابیطالب امیر المؤمنین و زوجه فاطمه سیده نساء العالمین و الحسن و الحسین سید الشیاب اهل الجنه»

آدم پرسید: پروردگارا! این ها کیانند؟

خداوند فرمود: ایشان فرزندان تو هستند و ایشان بهتر از تو و همه مخلوقاتم هستند و اگر ایشان نبودند تو را نمی آفریدم و بهشت و دوزخ و آسمان و زمین را خلق نمی نمودم. مبادا با چشم رشک بر ایشان بنگری، چه این که تو را از جوار خود بیرون می کنم، لیکن آدم با دیده رشک به ایشان نگریست و منزلت ایشان را آرزو کرد و لذا شیطان بر او مسلط شد تا این که از درختی که خداوند نهی کرد خورد و بر حواشیطان را مسلط کرد، چه این که با چشم حسد به فاطمه نگریست به طوری که از درخت خورد، چنان که آدم خورد، لذا خداوند آنها را از بهشت راند و از جوار خود ایشان را به زمین فرستاد...»

ظاهر این دو روایت این است که مراد از «شجره» امانتی است که خداوند بر آسمان ها و زمین و کوه ها فرستاد و ایشان از حمل آن سر باز زدند ولی آدم آرزوی آن را کرد و لذا آرزوی

آن علت ابتلای آدم گردید تا از درخت بخورد، درختی که از بین درختان بهشت همه میوه ها را می آورد.

این که فرمود: «و لا یطعم فی ادراکه طامع» جمله ای است که برای نهی از طمع به آن مقام انشاء شده است و این عبارت از ولایت کلیه است که لابلشرط است و هر موجودی مظهر شأنی و مرتبه ای از شئون و مراتب وی می باشد و در هریک از ذرات عالم وجود، آیه ای از آن وجود دارد که مصدر همه مراتب آن است و این سرّ آل محمد صلی الله علیه و آله در موجود و وجود و سایه ای است که خداوند را سجده می کند و خداوند به همه موجودات از فرشتگان مقرب و پیامبران و صدیقان و شهدا و عالم و جاهل و غیره جلالت امر و عظمت و اهمیت و دیگر فضائل ایشان را شناساند، این شناسانیدن تکوینی است که مصحح و مجوز این است که بتوانند به طور تشریح در عالم ذر ایشان را بشناسند. و در این دنیا نیز به معرفت ایشان نائل گردند و گرنه کسی که خداوند در وی قابلیت ابراز شناخت قرار نداده چگونه خدای عادل حکیم از وی توقع شناخت ایشان را دارد در حالی که خود فرمود: «لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا» (۱۱۸۹) و لذا فرمود: «وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ» (۱۱۹۰) و فرمود: «لَمَّا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَمَّا انْفَصَىٰ بِهَا لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» (۱۱۹۱) و نیز دیگر آیاتی که قبلاً بیان شد.

و دلالت آیات یاد شده را نیز در آنجا بیان کردیم که در هر نفسی نور و ظلمت وجود دارد

تا حقیقت اختیار در آن پیاده شود، که در «و قاده الامم و عناصر الابرار و دعائم الاخیار و ارکان البلاد» و دیگر فقرات آمده است تا حجت بر همه تمام شود و هرکس هلاک شود با بینه باشد و هرکس هدایت شود از راه بینه باشد. پس انکار ایشان با یقین به فضیلت و امامت و حقانیت باشد و هرکس در شناخت حق ایشان کوتاهی کند و خود را از رساندن به امامت ایشان محروم کند، با کوتاهی و تقصیر است و نه با قصور.

البته این فقره ممکن است انشایی نباشد و برای اخبار باشد. و مراد از آن خبر دادن از عدم امکان رسیدن به مرتبه آل محمدعلیهم السلام است تا دیگران را مأیوس ساخته و طمع ایشان را ببرد.

پس این که فرمود: «حتی لا یبقی ملک مقرب» بیان برای علت عدم طمع ایشان است «و ملک مقرب» اشاره به فرشتگان کروی و روحانی یعنی عقول کلیه و نفوس کلیه است که مظاهر اسماء هستند و در «و لا نبی مرسل و لا صدیق» صدیق به معنای کسی است که افعالش، اقوالش را تصدیق نمایند «و لا شهید و لا عالم و لا جاهل و لا دنی و لا فاضل» یعنی کسانی که از درجه انسانیت پایین ترند و کسانی که پایین تر نیستند «و لا مؤمن صالح و لا فاجر طالح» کسانی که موالات با والیان امر دارند که خداوند ایشان را ولایت داده است.

«و لا جبار عنید» کسانی که ادعای الوهیت کرده اند «و لا شیطان مرید» یعنی افرادی از جنیان که مؤمن نیستند.

«و لا خلق فیما بین ذلک شهید» یعنی کسانی که به

عالم شهادت تنزل کرده اند و غیر از این انواع سه گانه: فرشته و جن و انسند، یعنی دیگر موجودات.

إِلَّا عَرَفَهُمْ

همه خلائق ولایت را می شناسند

حقیقت تعریف جدا کردن شیء به چیزی که با دیگری اشتباه نگردد، پس مراد از شناسانیدن خدا به این اصناف این است که خداوند مراتب یاد شده را به ایشان می شناساند. چنان که حضرت آدم از اسمای ملائکه ایشان را آگاهانید، یعنی همه مراتب خلق را که خداوند به آنها احاطه دارد و در ائمه علیهم السلام وجود دارد، و در آن وجودات شریف فعلی اند، و به همین جهت خداوند ایشان را بر همه خلائق شرافت داد و لذا هر موجودی مرتبه خود را در آنها یافت و فهمید که مرتبه وی نیز در عوالم ائمه علیهم السلام وجود دارد و نمی تواند مرتبه خود را با آن مقایسه کند، همانند قطره با اقیانوس، لذا در آن نشأه به ولایت ایشان اقرار و اعتراف کرده است، چنان که ملائکه برای آدم اعتراف کرده و عده ای مثل شیطان انکار کرده اند.

علت این که خداوند این سه نوع خلق را به شناسانیدن اختصاص داد این است که قبلاً بیان شد که ولایت ایشان بر همه اشیاء عرضه گردید، چه این که مبدأ عالم امکان یا از اسماء نوریه است و یا از اسماء ظلمانیه و یا بالاتر از بنی آدم است، با «ملک مقرب» به موجوداتی که مبدأ ایشان از اسماء نوریه است و یا «شیطان مرید» به موجوداتی که مبدأ ایشان از اسماء ظلمانیه است اشاره کرده و با «نبی مرسل» و بعد از آن اشاره به قسم سوم نموده است.

بله مطلبی باقی مانده است و آن این که موجوداتی که غیر

از انس و جن و فرشته باشند عقل ندارند چگونه خداوند عادل حکیم بر ایشان ولایت خود را عرضه می دارد چه برسد به این که ایشان را به آنها معرفی نماید.

پاسخ این است که مقتضای آیات و اخبار بلکه مقتضای عقل این است که هر موجودی به اندازه مرتبه خود وظیفه و تکلیفی دارد، لذا ایمان و کفر و طاعت و معصیت در وی به این لحاظ متصور است، چنانکه خدای - تعالی - فرمود: «أَلَمْ تَرَى أَنَّ اللَّهَ يَسْبُحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرِ صَافَّاتٍ كُلُّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ» (۱۱۹۲) یعنی «آیا ندیده اید که خداوند کسانی را که در آسمان ها و زمین هستند و پرنندگان صف کشیده تسبیح او را می کنند، هریک نماز و تسبیح خود را می داند و خدا به آنچه انجام می دهند داناست.»

و فرمود: «تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يَسْبُحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ» (۱۱۹۳) یعنی: «آسمان های هفت گانه و زمین و کسانی که در آن هستند او را تسبیح می کنند و هیچ چیزی نیست جز این که به حمد او تسبیح می کند ولیکن تسبیح ایشان را نمی فهمید.» و غیر این آیات.

و اخبار عرضه ولایت بر همه اشیاء حتی بر جمادات نیز در این باب خوب است، چه این که عرضه کردن ولایت بر موجودی که قدرت بر رد و انکار و پذیرش ندارد، بیهوده است و از حکیم صادر نمی شود به ویژه این که بعد از نپذیرفتن بخواهد آن را عقوبت کند و به شوره زار تبدیل کند و یا تلخش بنماید، و غیر این عقوبت ها که مفاد اخبار عرض ولایت

است.

دلیل عقل در اینجا این است که هر موجودی مظهر اسمی از اسماء الهی و یا مرتبه ای از اسم یا شأنی از یک اسم و یا دو مرتبه و یا دو شأن یا بیشتر از یک اسم و یا از اسماء متعدد می باشد و هر کدام مراتبی متعدد دارند تا به پروردگار نوعشان برسد و بر وزن هر مرتبه ای ایمان و کفر و طاعت و معصیت و ثواب و عقابی وجود دارد. آیا آیه شریفه «أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَيَأُ ظِلْمَالَهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَالِ سِجِّدًا لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ * وَاللَّهُ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ» (۱۱۹۴)

جَلَالَهُ أَمْرِكُمْ

«جلالت» به فتح عظمت و امر حادث است، و مراد از جلالت این است که او به گونه ای است که به خاطر بزرگی اش وصف نمی شود، پس مراد از جلالت مرتبه فنای وجودشان در عالم اسم مستأثر است که هرگز قابل اشاره نیست. گرچه در عالم الهی که عالم فنای ایشان در خدا و بقای ایشان به خداست باشد.

وَ عِظَمَ خَطَرِكُمْ

«العظم» بر وزن «عنب» در مقابل کوچکی قرار دارد، و «خطر» به فتح خاء و سکون طاء به معنای کیل بزرگ است و مراد مرتبه تمیز ایشان در عالم مفاتیح و عالم تمیز معلومات و عالم ذکر و نصیب ایشان از حقیقت نبوت الهیه است.

وَ كِبَرَ شَأْنِكُمْ

«کبر» بر وزن «عنب» است و «شأن» به معنای امر و قصه و مراد از آن مرتبه وجود مطلق ایشان یعنی ولایت عامه است.

وَ تَمَامَ نُورِكُمْ

«تمام» به فتح است و نور چیزی که خود ظاهر است و دیگری را نیز ظاهر می سازد.

مراد اولین تجلی عالم ولایت ایشان است که به نورانیت تجلی نمودند، این مرتبه از مرتبه اسم الله است. اسم الله در عوالم ایشان به منزلت عالم کتاب از عوالم هفت گانه ای است که به ناچار باید به عالم ایمان تنزل کند. فرمود: وَ صِدْقَ مَقَاعِدِكُمْ مراد از آن نزول ایشان به عالم مشیت در عوالم ائمه علیهم السلام است.

وَ ثَبَاتَ مَقَامِكُمْ

«ثبات» به فتح ثاء است و مراد از آن مرتبه اراده می باشد.

وَ شَرَفَ مَحَلِّكُمْ وَ مَنْزِلَتِكُمْ

«شرف» به حرکت شین و راء است و مراد از آن در اینجا علوم می باشد و مقصود از آن مرتبه قدر و قضا از عوالم ایشان می باشد.

وَ كَرَامَتِكُمْ عَلَيْهِ

مراد از کرامت ایشان بر خدا در عالم اذن و ظهور در اعیان است، به این که خداوند انعقاد نطفه ایشان را همانند دیگر مردم قرار نداده است.

وَ خَاصَّتْكُمْ لَدَيْهِ

در چگونگی مراحل ولادت ائمه(ع)

مراد از آن مرتبه ولادت ایشان می باشد، چه این که ایشان به گونه ای متولد می شوند که دیگران بر آن گونه متولد نمی شوند، روایت کافی شاهد این دو مورد است:

در کافی(۱۱۹۵) به اسنادش به ابوبصیر روایت کرده که گفت: «در سالی که فرزندش موسی بن جعفر علیهما السلام متولد شده بود، حج کردم. هنگامی که در ابواء سفره غذا پهن نموده بود و عادت وی این بود که در هنگام سفره نهادن برای اصحاب غذاهای پاکیزه و فراوان می آورد، در حال خوردن بودیم که فرستاده حمیده به خدمت حضرت آمد، حالی بر من طاری شده که من آن را نداشتم، چه این که زایمان من فرا رسیده و به من دستور دادی که قبل از تو به فرزندت دست نزنم، امام صادق علیه السلام برخاست و با فرستاده او رفت، وقتی برگشت، یاران عرضه داشتند خداوند تو را خوشحال کند و ما را فدایت نماید. حمیده در چه حالی است؟ فرمود: خداوند او را حفظ کرد و به او فرزندی داد که بهترین مخلوق اوست. حمیده به من چیزی را خبر داد و گمان کرد که من آن را نمی دانم، در حالی که من بهتر از او می دانستم.

پرسیدم: فدایت شوم حمیده چه خبری داد؟

فرمود: حمیده گفت: هنگامی که به دنیا آمد و به زمین رسید دست خود را بر زمین گذاشت و سر را به آسمان بلند کرد، من به او خبر دادم که این نشانه ای است که رسول خداصلی

الله علیه وآله داده و نشانه وصی بعد از آن حضرت است.

پرسیدم: فدایت شوم، این چگونه علامتی از رسول خدا صلی الله علیه وآله و وصی بعد از اوست، فرمود: آن شبی که جدم در رحم قرار گرفت، از عالم غیبی کاسه ای نوشیدنی برای او آوردند، آن شربت از آب رقیق تر و از سرشیر نرم تر و از غسل شیرین تر و از یخ سردتر و از شیر سفیدتر بود، پدرش را نوشانید و به او فرمان داد تا درآمیزد، برخاست و درآمیخت و جد من در رحم قرار گرفت.

و آن شبی که پدرم در رحم قرار گرفت نیز کسی شربتی نظیر همان شربتی که پدر جدم نوشیده بود برای جدم آوردند، وی آن شربت را نوشید و همان دستور را داد و پدرم در رحم قرار گرفت، و آن شبی که من در رحم قرار گرفتم، چنین شربتی برای پدرم آوردند او نوشید و به او همان دستور را دادند، او برخاست و درآمیخت و من در رحم قرار گرفتم.

و زمانی که فرزندم در رحم قرار گرفت، کسی آمد و همانطور که برای آنها آورده بودند برای من نیز آوردند و من به قضای الهی در حالی که خوشحال بودم که خداوند به من فرزندی عنایت می کند، بلند شدم و درآمیختم و این فرزندم در رحم قرار گرفت. او را دریابید و به خدا قسم او امام شما بعد از من است و نطفه امام این گونه در رحم قرار می گیرد که تو را خبر دادم.

هنگامی که نطفه چهار ماه در رحم قرار گرفت و روح در آن دمیده شد خدای - تعالی - فرشته ای به

نام «حیوان» را می فرستد تا بر بازوی راست او بنویسد: «وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَمَّا مُدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ» (۱۱۹۶) و هنگامی که از شکم مادرش بیرون می آید، دست خود را بر زمین می گذارد و سر خویش را به طرف آسمان می نماید، علت این که دستانش را بر زمین می گذارد این است که وی همه دانش هایی که خداوند از آسمان به زمین می فرستد را می گیرد.

و علت بالا بردن سرش به طرف آسمان این است که منادی از بطنان عرش ندا از طرف رب العزه از افق اعلی نام او و پدرش را ندا می کند و می گوید: ای فلانی پسر فلانی، استوار باش، استوار می گردی به خاطر آفرینش عظیمی که انجام دادم. چه این که تو برگزیده از خلایق منی و جایگاه سرّ و صندوقچه علم من هستی و امین من بر وحی خلیفه ام بر زمین هستی، رحمت خود را برای تو و دوستان تو واجب کردم و بهشتم را به تو بخشیدم و تو را به جوار خویش فرود آوردم.

به عزّت و جلالم سوگند هرکس با تو دشمنی کند او را به عذابی دردناک عذاب کنم. اگرچه در دنیا بر او وسعت در رزق داده باشم، هنگامی که صدای آن منادی پایان یافت، آن فرزند پاسخ می دهد و در این حال دستان خود را به سوی آسمان بلند می کند و می گوید: «شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَمَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ» (۱۱۹۷) فرمود: «هنگامی که چنین فرمود، خداوند به او علم اولین و آخرین را عطا می کند و لایق زیاده شدن روح در شب قدر می شود.

پرسیدم: فدایت

شوم آیا مراد از روح جبرئیل است؟

پاسخ فرمود: روح بزرگ تر از جبرئیل است، جبرئیل از فرشتگان است و روح خلقتی بزرگ تر از فرشتگان علیهم السلام است. آیا خداوند نمی فرماید: «تَنْزِيلُ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ» (۱۱۹۸) یعنی: «خداوند فرشتگان و روح را می فرستد» و در همان کتاب (۱۱۹۹) به اسناد دیگر از ابوبصیر همانند آن روایت شده است و نیز اخبار دیگری (۱۲۰۰) (۱۲۰۱) آمده که هرکس خواهد به آن مراجعه کند.

وَقُرْبَ مَنْزِلَتِكُمْ مِنْهُ

در این که شناخت مردم به اندازه برخورداری از ولایت است

مراد از آن بعد از ظهور در عالم اجسام است به این که معجزات را اظهار می کند و خوارق عادت را بر دست ایشان جاری می نماید، و این دلالت دارد بر این که منزلت ایشان به خدا نزدیک است، و لذا معلوم شده است که خداوند احدی را به معرفت ایشان مجبور نکرده مگر این که توانای بر آن مقدار معرفت مراد است.

بله همه مردم به یک اندازه نمی توانند معرفت آنها را پیدا کنند و شدت معرفت افراد تفاوت می کند، بلکه دو تن در آن با همدیگر برابر نیستند.

بله، همه مردم در وجوب شناخت معرفت و حق ایشان مساوی اند، لیکن هرکس به اندازه آنچه خداوند به ایشان وسعت و توانایی داده و در ایشان نور ولایت را گذاشته است آنها را می شناسند چنان که در کافی، در باب درجات ایمان و باب بیان و تعریف و لزوم حجت روایاتی آمده است.

در کافی (۱۲۰۲) به اسنادش به ابن طیار از امام صادق علیه السلام روایت شده که گفت: «خداوند بر مردم به اندازه ای که به ایشان عنایت کرده و معرفت ایشان را داده احتجاج می کند.» و در همان کتاب از جمیل بن دراج همانند آن روایت شده است.

و در همان کتاب (۱۲۰۳) به اسنادش

به محمد بن حکیم آمده که «گفت: به امام صادق علیه السلام عرض کردم: معرفت را چه کسی می دهد؟»

پاسخ فرمود: خداوند؛ و بندگان در آن دستی ندارند.»

و در آن اخبار دیگری (۱۲۰۴) از امام صادق علیه السلام در ضمن سخن حق - تعالی - آمده است که فرمود: «وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّىٰ يَبَيِّنَ لَهُم مَّا يَتَّقُونَ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ» (۱۲۰۵) یعنی: «خداوند قومی را بعد از هدایت گمراه نمی کند مگر این که قبلاً برای ایشان بیان کرده که از چه چیز باید بپرهیزند.»

فرمود: مراد این است که به ایشان می شناساند که چه چیزی ایشان را خشنود می سازد و به خشم می آورد، و خداوند فرمود: «فَاللَّهُمَّهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا» (۱۲۰۶) حضرت فرمود: برای نفوس روشن نمود که چه چیز را باید انجام دهند و از چه چیز باید دست بردارند، و فرمود: «إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا» (۱۲۰۷) حضرت فرمود: به او فهمانیدیم، او می گیرد و یا ترک می کند و فرمود: «وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ» (۱۲۰۸) حضرت فرمود: به ایشان فهمانیدیم لیکن ایشان کوری را بر هدایت و بینایی ترجیح دادند در حالی که می دانستند.» و در روایتی آمده: «برای ایشان بیان کردیم»

بعد از اندیشه در این اخبار آنها را در این مطلب صریح می یابی که مبادی و علل خلق که همان حقیقت ولایت و حقیقت شیطنت است در مردم مکنون است تا اختیار در ایشان کامل شود والا تکلیف مردم صحیح نیست.

بَابِي أَنْتُمْ وَ أُمِّي وَ أَهْلِي وَ مَالِي وَ أَسْرَتِي

در این که امام از کودکی لهو و لعب ندارد

این کلمه انشایی است و برای دوستی و بزرگداشت محبوب است، چه این که محبوب ترین چیزها از قبیل پدر و مادر و خانواده و مال و فرزندان را

فدای محبوب می کند، ولی در اینجا نمی توان این کلمات را بر ظاهرش حمل کرد، دلیل آن دو امر است:

امر اول: محبوب ترین انسان جان خود اوست لذا خداوند فرمود: «وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ» (۱۲۰۹) ولی در این فقره نیامده، البته در فقرات بعدی آمده است.

امر دوم: ائمه علیهم السلام نسبت به فرزندان خویش این کلمه را به خاطر دوستی به کار برده اند، چنان که روایت کافی (۱۲۱۰) به اسنادش به صفوان جمال آمده است: «از امام صادق علیه السلام پرسیدم که صاحب این امر (امامت) کیست؟

فرمود: صاحب این امر سرگرمی ندارد و بازی نمی کند، در این هنگام ابوالحسن موسی علیه السلام که کودکی بود آمد و بزغاله ای مکی داشت به او می فرمود: برای پروردگارت سجده کن. حضرت امام صادق علیه السلام او را گرفت و به خود چسبانید و فرمود: پدر و مادرم فدای کسی که بازی نمی کند و سرگرمی ندارد.»

و این مطلب در فقره «و موضع الرساله» از امام باقر علیه السلام (۱۲۱۱) در حق حضرت قائم - عَجَلُ اللَّهِ فرجه - آمده است، چه آن که فرمود: «پدر و مادرم فدای کسی که نام مرا دارد و ملقب به کنیه من است، هفتم بعد از من است.» و هر کس اخبار را در این باره تتبع کند، خبرهای زیادی را در این باره می بیند، این گونه تعبیر گرچه بزرگداشت محبوب است اما سبک کردن امامانی مثل امام سجاد و امام باقر علیهما السلام است.

به نظر من معنای ترکیبی این کلمه مورد نظر نیست بلکه اصطلاحی است که در مورد محبت به کار می رود.

و یا گفته شود و توجیه گردد که مراد از پدر مرتبه عقل و مادر مرتبه نفس است و مراد

از آن کس که فدایش می شوند، حقیقت او باشد، لذا حقیقت امام فوق عالم عقل و عالم نفس است، خواه از خود او و خواه از امام لاحق و خواه از امام سابق باشد.

و خلاصه این فقره «بابی انتم و امی...» اشاره به آیه شریفه: «قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِينُ تُضَوِّنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ» (۱۲۱۲) یعنی: «بگو اگر پدران و مادران و برادران و همسران و فامیل های شما و اموالی که به دست آورده و تجارتی که از کسادی آن بیمناکید و خانه هایی که مورد پسند شماست از خدا و رسول خدا و جهاد در راه خدا محبوب تر است، پس صبر کنید تا دستور خدا شما را بگیرد، و خدا گروه فاسق را راهنمایی نمی کند.»

یعنی بعد از این که خداوند فطرت تو را از اضافه فطرت ما آفریده و به تو نعمت هایی داده که تو را در دنیا و آخرت بی نیاز می کند، یعنی به تو سر محمد و آل طاهرین او که هرگز از بین نمی رود و فانی نمی شود و تا ابد سودمند است داده پس شایسته است که امور فانی را در امور همیشگی خرج کنی و فدا نمایی، چه این که سر وجه الله است که همه اشیاء جز آن از بین نمی رود.

و لذا در حدیث (۱۲۱۳) وارد شده که «هیچکس مزه ایمان دائمی را نمی چشد مگر این که در خدا دوست بدارد و به خاطر خدا کینه نماید.

و ممکن است ترک نفس (یعنی نفرمود: بنفسی) در این فقره

و آوردن آن در فقره های بعدی آگاهی بر این باشد که نمی توان به حقیقت ایمان رسید مگر به تدریج به این که آرام آرام علاقه ها را کناری نهد، یعنی ابتدا از امور آسان بگذرد و سپس بالاتر رود تا به دادن جان برسد که انسان هیچ چیز را نمی خواهد مگر برای خودش، لذا با ترک تدریجی هواها شروع کند تا آرام آرام ترک خود نفس هم آسان شود و نفس را در راه رضایت خدا و رسول و خلفایش علیهم السلام وقف کند.

خدایا به حق ائمه علیهم السلام چنین مرحله ای را روزی ما گردان.

پس مراد از فقره «بابی انتم و امی...» این است که شما محبوب ترین اشیاء در نزد من هستید و حجاب من شده اند تا توجه به غیر از شما نداشته و دلم سلیم شده و در آن احدی جز شما نباشد، و لذا در مقام شهادت به «اشهد» از باب افعال تعبیر کرده است.

وگرنه خدا و رسول و ائمه علیهم السلام خود شهداء بوده اند ولو دل شهادت ندهد، پس مراد این است که من از فسق که عبارت از خالی بودن دل از ائمه علیهم السلام است رهایی پیدا کردم، چنان که مفاد آیه بود. و همه حجاب هایی که حاجب بین اسم الله - که خداوند در من به ودیعت گذاشته و اسم الله سر شماس است که خداوند به من منت بخشیده - و بین من شده برداشتم. و وجود خود را از همه اضافات پاک کردم و مطهر نمودم. به هنگامی که به این مرتبه رسیدم شما شاهد و مشهود و مؤمن و مورد ایمانید.

أَشْهَدُ اللَّهَ وَ أَشْهَدُكُمْ أَنِّي مُؤْمِنٌ بِكُمْ وَ بِمَا آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرٌ بَعْدُكُمْ وَ بِمَا كَفَرْتُمْ بِهِ

یعنی ایمان خود را پیش خدا و شما حاضر می کنم

چه این که «آن» به اسم و خبر تأویل به مصدر می رود و در فقره «و ابواب الایمان» حقیقت ایمان بیان شد به این که تسلیم همه نعمت هایی که خدا به عباد داده به مولی ایمان است، مولی همان است که باید به او ایمان داشت. با این اعتقاد که چنین مولایی همه نوع تصرفات وی بر مصلحت عباد است و در معامله امین می باشد. بنابراین معنا همین می شود که اکنون بیان کردیم، چه این که تسلیم جز بعد از وصول به اسم خدا که مکنون در همه نفوس است یعنی سرّ آل محمد ممکن نمی شود.

و مراد از «بما آمتم به» همه مراتب و شؤون باطنی و ظاهری اسم الله یعنی انبیاء و مرسلین و بندگان شایسته خدا و فرشتگان مقرب و همه عبادت های معنوی و صوری است.

و مراد از «کافر بعدو کم و بما کفرتم به» همه مراتب طاغوت و شؤون آن از قبیل مشرکان و کافران و منافقان و همه معاصی و منکرات است، چنان که قبلاً بیان شد. و در آینده در فقره «ان ذکر الخیر کنتم اوله...» می آید.

مُسْتَبْصِرٌ بِشَأْنِكُمْ وَ بِضَلَالِهِ مَنْ خَالَفَكُمْ

یعنی می دانم که مخالفان شما گمراهند همان طور که شب تاریک را از روز روشن جدا می کنم و دانستم که جز شما کسی بر ولایت مردم شایستگی ندارد.

مُؤَالٍ لَكُمْ وَ لِأَوْلِيَائِكُمْ

یعنی دوست شما شدم و طاعت شما را بر گردن گرفتم و نیز طاعت و عبودیت کسانی که شما بر من گمارده اید.

مُبْغِضٌ لِأَعْدَائِكُمْ وَ مَعَادٍ لَهُمْ

یعنی: دشمن با دشمنان شما هستم، کسانی که از شما به دیگران پرداخته و شیطان و مظاهر شیطان از قبیل طاغوت زمان را ولی خود گرفتند و از ایشان روی گردانم و به گونه ای به شما تفاوت و توجه دارم که از ایشان محجوبم، پس مراد از ولایت در فقره سابق دوستی است، یعنی حبیب به واسطه التفات به محبوب از توجه به خود و غیر محبوب محجوب است.

سَلِمٌ لِمَنْ سَأَلَكُمْ وَ حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبَكُمْ

بدان که پایه حقیقت ایمان به دو چیز است: ۱ - موالات اولیاء خدا ۲ - دشمنی با دشمنان ائمه اگر با اولیاء خدا دوستی نکند، گمراه بود. و از راه حق دور است و اگر با دشمنان آنها دوستی کند مشرک است، و اگر با دشمنان ایشان دوستی کند کافر منکر است و با این مطالب مراد در همه این فقره ها روشن شد.

و «یسلم» با کسر سین و سکون لام به معنی سالم است.

«حرب» به فتح: سخت در جنگم، «مَنْ حَارَبَكُمْ» دشمنی که با شما در جنگ است.

فقره نخست به اعتقاد و این فقره ها به عمل ناظرند.

مُحَقِّقٌ لِمَا حَقَّقْتُمْ

یعنی: در بیان با براهین می کوشم.

مُبْطِلٌ لِمَا أَبْطَلْتُمْ

با براهین در بطلان آن می کوشم.

مُطِيعٌ لَكُمْ

یعنی در اعتقاد و زبان و عمل مطیع شما هستم.

حقیقت طاعت این است که اگر عمل کننده کاری را طبق رضایت فرمانده انجام دهد و بخواهد خشنودی او را به دست آورد و هدفی جز این نداشته باشد، مثل این که بخواهد جلب سود و یا دفع زیان از خودش نماید. لذا اگر به اهداف دیگر نظیر این دو هدف کار کند بر هوای خودش کار کرده و نه اطاعت از فرمان مولی کرده باشد، پس طاعت عبارت از عملی است که از علم به شایستگی مولی ناشی می شود تا حق او را ادا کرده باشد، پس این که فرمود: «عارف بحقکم» خواسته بیان علت طاعت نماید.

عَارِفٌ بِحَقِّكُمْ

در معرفت امیرالمؤمنین (ع) به نورانیت

حقیقت معرفت، شناخت ایشان به نورانیت و رسیدن به سر ایشان یعنی اسم الله موجود در هر نفسی است.

در بحار (۱۲۱۴) در کتاب امامت در باب «نادر فی معرفتہم - صلوات الله علیہم - بالنورانیہ» روایت کرده است که پدرش در کتابی کهنه که برخی از محدثین شیعه در فضائل امیرالمؤمنین علیه السلام جمع کرده بود این روایت را دید و خودم نیز در کتابی کهنه که مشتمل بر روایات فراوان بوده آن را دیدم، روایت این است: «محمد بن صدقه روایت کرده که وی گفت: ابوذر غفاری از سلمان فارسی - رضی الله عنہما - پرسید: ای اباعبدالله! معنای شناخت امیرالمؤمنین به نورانیت چیست؟

سلمان گفت: ای جنذب برخیز برویم از حضرت علی علیه السلام بپرسیم، نزد حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام آمدیم، آن حضرت نبود، منتظر ایشان شدیم تا آمد و پرسید: چه کاری دارید؟

گفتیم: آمدم تا از شناخت تو به نورانیت سؤال کنیم.

پاسخ داد: دو دوست هم پیمان در دین که در

شناخت دین خود مقصر نیستید خوش آمدید. قسم به جان خودم که چنین معرفتی بر همه زنان و مردان مؤمن لازم و واجب است. آنگاه فرمود: ای سلمان و ای جناب!

گفتیم: جانم ای امیرالمؤمنین!

فرمود: ایمان هیچکس بدون شناخت من کامل نمی شود مگر این که مرا به نورانیت بشناسد. هنگامی که به چنین شناختی نائل آمدند خداوند دلش را با ایمان آزموده و سینه اش را برای اسلام منشرح کرده و شناسا و دیده ور شده و هرکس از شناخت چنین معرفتی قاصر باشد شک کننده و مرتاب است.

ای سلمان و ای جناب!

گفتیم: ای امیرمؤمنان! جان!

فرمود: شناخت من به نورانیت معرفت خدای - عزوجل - است و شناخت خدا معرفت و شناخت من به نورانیت است و این دین خالص است که خداوند فرمود: «وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ» (۱۲۱۵) یعنی: «ایشان جز به عبادت خدا دستور داده نشده اند، به گونه ای که عبادت ایشان مخلصانه بوده و دین تنها از خدا باشد، و خود مستقیم باشند و نماز بر پای دارند و زکات بدهند، این دین درست است.»

و فرمود: «و ما امروا» یعنی دستور داده نشده مگر به نبوت محمدصلی الله علیه وآله «و له الدین» یعنی این دین حنیف و مستقیم محمدیه، سمحه و سبک است و «یقیموا الصلوه» یعنی هرکس ولایت را برپا دارد نماز را برپا داشته و برپا داشتن ولایت ما دشوار است و جز فرشته مقرب و یا پیامبر مرسل و یا بنده ای که دلش با ایمان آزموده شده نمی تواند آن را به دوش کشد، هنگامی که فرشته مقرب نباشد نمی تواند آن

را حمل کند، و پیامبری اگر مرسل نباشد توانا بر حمل آن نیست، و مؤمن اگر آزمایش نشده باشد قادر بر حمل آن نیست. پرسیدم: ای امیرالمؤمنین، مؤمن کیست؟ انتهای ایمان و تعریف او چیست تا مؤمن را بشناسیم؟ پاسخ فرمود: ای اباعبدالله! گفتم: جانم ای برادر رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: مؤمن آزمایش شده کسی است که هر امری از ما به او می رسد دلش برای پذیرش آن توسعه می یابد و شرح صدر پیدا می کند و شک و شبهه ای در او پیدا نمی شود.

بدان ای ابوذر من بنده خدای - عزوجل - و خلیفه او بر بندگانش هستم، ما را رب قرار ندهید و در فضیلت ما آنچه خواستید بگویید، چه این که شما نمی توانید کنه و نهایت ما را بشناسید زیرا که خدای - تعالی - به ما آنچه را گویندگان و وصف کنندگان شما می گویند و یا بر دل شما عبور می کند بیشتر و بزرگ تر داده است.

هنگامی که شما ما را این گونه شناختید در این صورت مؤمنید.

سلمان گفت: من گفتم: ای برادر رسول خدا صلی الله علیه و آله! آیا کسی که نماز را بر پای داشت ولایت شما را بر پا داشته است؟ فرمود: آری ای سلمان، تصدیق مطلب یاد شده را خداوند کرده و فرموده: «وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ» (۱۲۱۶) یعنی: «از شکیبایی و نماز کمک گیرید، چه این که نماز جز بر خاشعان سخت و دشوار است». «صبر» رسول خدا صلی الله علیه و آله و «صلوه» بر پا داشتن ولایت من است و فرمود: «و آنها لکبیره» و نفرمود: «و انها لکبیره» یعنی ضمیر مفرد آورد و ضمیر

تثنيه نیاورد، چه این که حمل ولایت سخت و دشوار است مگر برای خاشعین و خاشعین شیعه دیده ورنه، چه این که اهل آرا و گفتگو از قبیل مرجئه و قدریه و خوارج و دیگران مثل ناصبی ها اقرار به پیامبر صلی الله علیه و آله دارند و اختلافی در آن ندارند ولی در ولایت من اختلاف دارند و آن را انکار کرده و جز اندکی ولایت را رد می کنند، و این عده همان هایی هستند که خداوند در آیه شریفه وصف آنها کرده است که «انها لکبیره الای الخاشعین» و در جای دیگر درباره نبوت حضرت محمد صلی الله علیه و آله و در ولایت من فرمود: «وَبِئْرٍ مُّعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَشِيدٍ» یعنی:

ی: «چاهی که از آن استفاده نمی شود و قصری که زینت شده است» مراد از قصر محمد صلی الله علیه و آله و مراد از «بئر معطله» ولایت من است که ایشان آن را تعطیل کرده اند. هر کس به ولایت من اقرار نکرده باشد، به نبوت حضرت محمد صلی الله علیه و آله اقرار نکرده، جز این که این دو با همدیگر همراهند. چه این که پیامبر نبی مرسل است و او امام خلق می باشد و علی بعد از او امام خلق و وصی محمد صلی الله علیه و آله است چنانکه پیامبر به او فرمود: «أنت منی بمنزله هارون من موسی إلا أنه لا نبی بعدی» یعنی: «منزلت تو به نزد من همانند منزلت هارون از موسی است جز این که بعد از من پیامبری نمی آید.» ابتدای ما محمد و وسط ما محمد و آخر ما محمد است، هر کس معرفت مرا کامل کند بر دین درست و قییم است. چنان که خدای - تعالی

- فرمود: «وَذَلِكُ دِينُ الْقِيَمَةِ» و به توفیق و یاری خدا این مطلب را روشن خواهم کرد.

ای سلمان و ای جنذب! گفتیم: جانم ای امیرالمؤمنین! درود خدا بر تو باد!

فرمود: من و محمد نوری یگانه از نور خدای - عزوجل - بودیم، خدای - تعالی - به آن نور فرمان داد تا شکافته شود، به یک نصف آن فرمود: محمد شو و به نصف دیگر فرمود: علی شو!

و لذا پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «علی منی و أنا من علی و لا یؤدی عنی إلا علی»

این جمله را هنگامی فرموده بود که ابوبکر را با سوره «برائت» به سوی مکه فرستاده بود، جبرئیل فرود آمد و گفت: این محمد! پیامبر پاسخ داد: لبیک (جانم)، گفت: خداوند به تو فرمان می دهد که آن سوره را تو یا کسی که از توست باید به مشرکان برسانی، لذا مرا فرستاد تا ابوبکر را برگردانم. من او را باز گردانیدم. ابوبکر ناراحت شد و گفت: ای رسول خدا! آیا درباره من آیه ای نازل شده است، فرمود: خیر ولیکن سوره را جز من و یا علی نمی تواند به مشرکان برساند. ای سلمان و ای جنذب! پاسخ دادیم: جانم ای برادر رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: کسی که نمی تواند نامه ای را از رسول خدا صلی الله علیه و آله برساند چگونه شایسته امامت است؟

ای سلمان و ای جنذب! من و رسول خدا یک نور بودیم، محمد صلی الله علیه و آله رسول و پیامبر خدا گردید و من وصی مورد رضایت خدا شدم و محمد گویا و من ساکت شدم و در هر عصری باید ناطق و صامتی باشد.

ای سلمان محمد مندر شد و من

هادی، و لذا خدا فرمود: «إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ» (۱۲۱۷) رسول خدا صلی الله علیه وآله منذر و من هادی هستم، «اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ * عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالَى * سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسِرَّ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسِيءٌ بِأَلْسِنَتِهِ لِيُحَسِبَ أَنَّ النَّهَارَ بِأَلْسِنَتِهِ لَهَ مُعَقَّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمَنْ خَلْفَهُ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ» (۱۲۱۸) یعنی: «خدا می داند که هر زنی چه در شکم دارد، و در ارحام چه کم می شود و چه زیاد، خداوند دانای پنهان و آشکار و بزرگ و برتر است. خواه کسی از شما سخن را پنهان بدارد و یا آشکار کند و هر کس در شب پنهان کاری کند و در روز برود او دارای فرشتگانی است که در پیش رو و در پشت سرند که او را از فرمان خدا پاسداری می کنند.

آنگاه دست بر دست زد و فرمود: محمد صلی الله علیه وآله صاحب جمع و من صاحب نشر گردیدم و محمد صلی الله علیه وآله صاحب بهشت و من صاحب آتش گردیدم. به آتش می گویم این را بگیر و آن را رها کن و محمد صلی الله علیه وآله امیر رجفه (زلزله) شده و من امیر هده (سقوط) و من صاحب لوح محفوظم که خداوند علم آن را به من الهام کرد. بله ای سلمان و ای جندب! و محمد «یس * وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ» و «ن وَالْقَلَمِ» و «طه * مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى» صاحب دلالت ها شد و من صاحب معجزات و آیات گردیدم و محمد خاتم پیامبران و من خاتم اوصیاء و صراط مستقیم و نبأ عظیم شدم

که در آن اختلاف دارند. هیچکس اختلافی جز در ولایت من نکرده است، و محمد صاحب دعوت گردیده و من صاحب شمشیر و محمدصلی الله علیه و آله پیامبر مرسل و من صاحب امر پیامبرصلی الله علیه و آله هستم.

خداوند فرمود: «يَلْقَى الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ» (۱۲۱۹) این روح خداست و تنها بر فرشته مقرب و یا بر پیامبر مرسل و یا وصی منتجب القا می کند. خداوند به هر کس این روح را بدهد، او را از مردم جدا کرده و قدرت به او داده و مردگان را زنده می کند و به گذشته و آینده علم دارد، و در یک لحظه از مشرق به مغرب و از مغرب به مشرق می رود. و از پنهانی ها و دل ها خبر دارد و آنچه در آسمان ها و زمین است را می داند. ای سلمان و ای جنذب! و محمدصلی الله علیه و آله «ذکر» شده که خداوند فرمود: «قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا * رَسُولًا - يُتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ» (۱۲۲۰) و به من علم منایا و بلایا و فصل الخطاب داده شده و علم قرآن و آنچه تا روز قیامت خواهد شد در من به ودیعت گذاشته شده است.

و محمدصلی الله علیه و آله حجت را برای مردم اقامه کرده و من حجت خدا هستم، خداوند برای من چیزی قرار داد که برای هیچیک از اولین و آخرین از پیامبر مرسل و فرشته مقرب قرار نداد. ای سلمان و ای جنذب!

پاسخ دادیم: جانم ای امیرمؤمنان! فرمود: من به فرمان خدا نوح را در کشتی حمل کردم و من کسی هستم که یونس را از شکم ماهی بیرون آوردم و من به اذن

خدا موسی بن عمران را از دریا عبور دادم. من کسی هستم که به دستور خدا ابراهیم را از آتش بیرون آوردم، من کسی هستم که نهرهای آن را جاری کردم و چشمه های آن را پر آب نمودم و درختان آن را کاشتم.

من عذاب یوم الظله هستم، من ندا دهنده از نزدیکم که جن و انس آن را در می یابند و عده ای آن را می فهمند.

من به همه ستمگران و منافقان با زبان ها خودشان به ایشان می شنوادم!

من خضر عالم موسی هستم و من معلم سلیمان بن داوود و من ذوالقرنین و قدرت خدای - عزوجل - هستم. ای سلمان و ای جنذب! من محمدم و محمد من است، من از محمد و محمد از من است. خداوند فرمود: «مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ*بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَّا يَبْغِيَانِ»(۱۲۲۱)

ای سلمان و ای جنذب! مرده ما نمرده و غایب ما غایب نشده و کشته شدگان ما کشته نشده اند.

ای سلمان و ای جنذب! پاسخ دادیم: جانم - صلوات بر شما -

فرمود: من امیر هر مؤمن و مؤمنه ام، همه کسانی که در گذشته اند و باقی اند، من مؤید به روح القدس من بنده ای از بندگان خدایم ما را ارباب ننماید و در فضیلت ما هرچه خواهید بگویید، چه این که به کنه فضیلت ما نخواهید رسید، بلکه به عشری از معشار آن نخواهید رسید، چه این که ما آیات و دلائل و حجج و خلفا و ائمه خدایم و ما وجه الله و عین الله و لسان الله هستیم، خداوند به واسطه ما بندگانش را عذاب نمی کند و به ما ثواب می دهد و از بین مردم ما را پاکیزه کرد و اختیار و

انتخاب نمود، اگر کسی پرسد: چرا و چگونه و در چه جهت کفر ورزیده و مشرک شده است. چه این که از خدا حساب نمی کشند بلکه از مردم می پرسند. ای سلمان و ای جناب! گفتیم: بله ای امیرالمؤمنین - صلوات الله علیک -

فرمود: هر کس به مطالب گفته شده ایمان آورد و به آنچه بیان و تفسیر و شرح و توضیح دادم و روشن نمودم و برهان آوردم تصدیق کند مؤمنی است که خداوند دلش را به ایمان آزموده و سینه اش را برای اسلام منشرح کرده و او دانا و دیده وری است که بالغ شده و کامل گردیده و هر کس شک نماید و عناد بورزد و منکر گردد و بایستد و متحیر شود و در شک شود مقصر و ناصبی است.

ای سلمان و ای جناب! گفتیم: جانم ای امیرالمؤمنین - صلوات الله علیک -

فرمود: من به اذن خدا زنده می کنم و می میرانم و از آنچه می خورید و در خانه می اندوزید خبر می دهم و به رازهای پوشیده دلتان عالم هستم، ائمه از فرزندان منند، هر گاه دوست داشته باشند ایشان نیز چنین کارهایی می کنند و می دانند. چه این که همه ما یکی هستیم، اول و وسط و آخر ما محمد است. بلکه همه ما محمد هستیم، بین ما و ایشان تفاوت قائل نشوید، هر گاه ما بخواهیم خدا می خواهد و هر گاه از چیزی ناخوشمان آید خداوند نیز بدش می آید، وای بر کسی که فضیلت و ویژگی ها و عطاهای پروردگاران به ما را انکار کند، چه این که هر کس آنچه را خداوند به ما داده انکار کند قدرت خدا و مشیت خدا در ما را انکار کرده است.

ای سلمان و ای جناب!

پاسخ دادیم: لَبَّيْكَ اَي اميرالمؤمنين - صلوات الله عليك - فرمود: خداوند به ما از اين ها بزرگ تر و عظيم تر و بالاتر داده است.

پرسيديم: اَي اميرمؤمنان آن چيز كه از اين ها عظيم تر و برتر و بالاتر است چيست؟ فرمود: خداوند به ما اسم اعظم را آموخت كه اگر بخواهيم آسمان ها و زمين و خورشيد و ماه و ستارگان و كوه ها و درختان و چارپايان و درياها و بهشت و نار را در هم فرو ريزيم و خداوند همه اين قدرت ها را با اسم اعظمي كه به ما داد عنایت فرمود.

با همه اين اوصاف ما مي خوريم و مي نوشيم و در بازارها راه مي رويم و اين كارها را به دستور پروردگارمان انجام مي دهيم، در حالي كه ما بندگان گرامی به نزد خدا هستيم، كسانی كه از سخن خدا پيشی نمی گیرند و به فرمان او كار می كنند و ما را معصوم و مطهر آفريده و بر بسياری از بندگان مؤمن خود برتری داده است، لذا ما می گوييم: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ» كلمه عذاب بر كافران يعنی منكران نعمت هايی كه خداوند به ما داده حتمی شده است.

اَي سلمان و اَي جنذب! اين شناخت من به نورانيت است. اين معرفت را بگير و هدايت شو، چه اينكه هيچ شيعه اَي به استبصار و ديده وری نمی رسد مگر اين كه مرا به نورانيت بشناسد، و هنگامی كه شناخت، مستبصر بالغ و كامل می شود. در دریای علم غوطه ور شده و به پایه اَي از فضیلت می رسد و بر سرّی از اسرار خدا و خزائن پنهان خدا دست پیدا می کند.» پایان و شما بعد از شرح «يا اهل بيت

النبوه» و دیگر فقرات بر فهم این حدیث توانا هستی. اکنون مطالب بیشتری را تقدیم می نمایم.

بدان که چون عالم امکان فعل خداست و صفات و جویی خدا نمی تواند در عالم امکان پیاده شود و ظهور نماید، چون وجود و ظهور صفات و جویی در عالم امکان باعث تناقض می شود، چه این که موجودات این عالم همه ممکنند و آنها وجوب دارند.

لذا اولین موجودی که از حق - تعالی - صادر شد نور محمد است تا در عالم امکان مرآت همه صفاتش گردد، آنگاه آن نور را نصف کرد، یک نصف آینه عالم نبوت و عالم ذکر و عالم جلال و عالم عزت است که در آیه شریفه فرمود: «سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ» (۱۲۲۲) و از این عالم به عالم کتاب و قرآن تعبیر می نمایند و نصف دیگر آینه عالم جمال و حمد و عالم ولایت و عالم کتاب مبین و عالم فرقان و عالم الله اسمی است.

سپس این که این، گاه با اله الآله - جل جلاله و عظم شأنه - سنجیده می شود، در این صورت به آن حقیقت محمدیه و حقیقت نبوت می گویند. و دومی به حقیقت علویه و حقیقت ولایت نامیده می شود، پس محمدصلی الله علیه و آله در عالم امکان صورت نور اول و آینه اوست و علی علیه السلام صورت نصف دوم و آینه آن است و هر یک مراتبی کلی و مرتبی جزئی دارد. پس هر یک از پیامبران علیهم السلام صورتی در مراتب کلیه محمدیه دارند و هر یک از اوصیاء صورتی در مراتب کلیه علویه دارند و دیگر مردم صور مراتب جزئی حقیقت محمدیه هستند. پس پیامبران و اوصیا و رعیت مظاهر حقیقت محمدیه

الهیة اند و در ایشان همه مراتب آن مکنون است یعنی نبوت و ولایت و دیگر اجزای علوی و سفلی از آسمان و زمین و موجودات آنها و در بالا و پایین و بین آنها از فروع حقیقت محمدیه اند، گرچه هر یک از اجزای عالم اختصاص به ظهور مرتبه ای از مراتب حقیقت محمدیه دارد، تا آینه آن مرتبه از آن حقیقت شود پس مؤثر در هر موجودی از ابتدا تا همه مراتب و شؤون بخشی از حقیقت محمدیه الهیه و حقیقت نبوت در مرتبه علوی است که سرّ علی علیه السلام است و همین «مثل اعلی» است که خداوند درباره آن فرمود: «وَهُوَ الَّذِي يَدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْيَوْنَ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ» (۱۲۲۳)

و این مطلب در «و شهداء دارالفناء و شفعاء دارالبقا» با توضیحات بیشتر بیان شد به آن جا مراجعه کن!

پس مراد از این حدیث و امثال آن که فرمود: «من به اذن خدا کشتی نوح را حمل کردم و من یونس را از شکم ماهی به در آوردم... من قدرت خدا هستم.»

همان صورت علویه الهیه است که خداوند هزاران سال قبل از خلق خلائق آن را آفرید و از اسم خود اسمی برای حضرت علی علیه السلام مشتق نمود و او واسطه خلقت بین خدا و خلقش شد و الا علی علیه السلام نیز در عرض دیگر مردم است. چه این که همه آنها متأثر بلاواسطه از خدا هستند، چنانکه بیان و برهان آن در شرح «یا اهل بیت النبوه» بیان شد.

در کافی (۱۲۲۴) به اسنادش از ابن سنان روایت شده که گفت: «از امام ابوالحسن رضاعلیه السلام پرسیدم: آیا خداوند قبل از آفرینش خلائق به

خود عارف بود؟

فرمود: آری پرسیدم: آیا خود را می دید و از خود می شنید؟

فرمود: به این ها نیازی نداشت، چه این که خودش از خود نمی پرسید و چیزی نمی خواست، خودش خودش بود، و خودش قدرت نافذ بود. لذا نیازی نداشت که بر خود نامی نهد (از خود بشنود) لیکن برای خویش نام هایی از دیگران برگزید تا او را با آن نام ها بخوانند، چه این که اگر خداوند به اسمی خوانده نشود شناخته نمی شود، پس اولین چیزی را که برای خود اختیار کرد، علی عظیم است، چه این که وی از همه اشیاء بالاتر بود، پس معنای آن الله است و نام او «العلی العظیم» می باشد و این اولین نامش می باشد که بر همه اشیاء علو پیدا کرد.»

و مراد از «شناخت من به نورانیت معرفت خداست و معرفت خدا معرفت من به نورانیت است» معرفت اسم الله است که در همه اشیاء به ودیعت گذاشته شده، و این سر آل محمدصلی الله علیه وآله است، چه این که خداوند به آن شناخته می شود، و اگر این سر نبود خداوند شناخته نمی گردید، چنان که در شرح «و ابواب الایمان» بیان کردیم.

اکنون که حقیقت معرفت معلوم شد، چنین معرفتی از همه اقرار کنندگان به ولایت ممکن نیست، چه این که مبادی و علل کمی مردم در عالم وجود و کیفی آنها در عالم جبلت تفاوت می کند، هر یک به اندازه ای که در ابتدای وجود به او داده شده و به اندازه ای از ایمان که در عالم جبلت به او داده شد می تواند به همان اندازه عارف به حق ایشان باشد.

و لذا بنا بر روایت کافی (۱۲۲۵) به اسنادش به شهاب که گفت:

«از امام صادق علیه السلام شنیدم که می فرمود: اگر مردم می دانستند که خداوند چگونه خلایق را آفرید هرگز کسی دیگری را ملامت نمی کرد.

پرسیدم: خدا کار شما را به اصلاح آورد! چگونه؟

فرمود: خداوند مردم را از اجزایی که به چهل و نه جزء می رسید آفرید، آنگاه اجزاء را ده ده مرتب کرد و هر جزیی را ده جزء کرد، آنگاه بین مردم تقسیم کرد، در یکی ده جزء و در دیگری بیست جزء تا به کسی که یک جزء کامل را داشته باشد رسید. و در یکی یک جزء و یک دهم جزء و در دیگری یک جزء و دو دهم جزء و دیگری یک جزء و سه دهم جزء تا به دو جزء کامل رسید. همین طور اجزاء را گوناگون چیده تا به بالاترین درجه که چهل و نه جزء است رسید، آن کس که در او تنها یک دهم جزء قرار داده شده توانایی ندارد تا همانند صاحب دو جزء گردد و اگر مردم می دانستند که خداوند این گونه مردم را آفرید هیچکس دیگری را ملامت نمی کرد.»

و در آن اخبار دیگری (۱۲۲۶) در این معنا روایت شده است، البته در روایات یاد شده درباره درجات اختلافاتی موجود است. لیکن مراد از آن درجات مثال است و منظور شمردن درجه ایمان نیست تا عددی مخصوص معلوم گردد چه این که تحقیق اقتضاء می کند که درجات ایمان غیر متناهی است، زیرا که همه خلایق مظاهر اسماء هستند و مراتب و شؤون اسماء غیر متناهی اند، و از آنجایی که آل محمد صلی الله علیه و آله مظاهر اسم جامع همه اسماء هستند، مگر اسمی که خداوند به خود اختصاص داده است، پس

معرفت و شناخت ایشان با اختلاف علل و مبادی وجودی خلایق گوناگون می شود و هرکس اعتقاد دارد که به حق امام علیه السلام معرفت دارد و بالاتر از عالم او عالمی نیست، مگر خداوند یاری کند، هرچه معرفت ایشان بیشتر شود، حرص و ولع به آن بیشتر می شود و می گوید: «رب زدنی علماً»

و همه مغرورند و سرزنی متوجه ایشان نیست.

چنان که در کافی (۱۲۲۷) از یعقوب بن ضماک از مردی از اصحاب ما به نام سراج که خادم امام صادق علیه السلام بود روایت شده که گفت: «امام صادق علیه السلام در هنگامی که با ما و عده ای از غلامانش در حیره بود مرا برای کاری فرستاد، ما رفتیم ولی غمگین بازگشتیم و جای من در اطراف محل فرود ما بود، من در همان حال آمدم و خود را بر بستر انداختم، در همین حال بودم که امام صادق علیه السلام آمد و فرمود: من آمدم، من درست نشستم و آن حضرت بر بالای تختم نشست و از من درباره آن کاری که مرا برای آن فرستاده بود پرسید، از ماجرا او را خبر دادم. شکر خدا کرد. آنگاه از عده ای سخن به میان آمد، عرض کردم: فدایت شوم، من از ایشان براءت می جویم، چه این که ایشان اعتقادی همانند اعتقاد ما ندارند! فرمود: ایشان ما را ولی خود گرفتند و اگر آنچه شما معتقدید اعتقاد ندارند از ایشان تبری می جوید؟

گفتم: آری! فرمود: ولی ما طور دیگری می گوئیم و اعتقاد داریم، آیا باید از شما تبری بجوئیم؟

پاسخ دادم: فدایت شوم، خیر.

فرمود: خداوند به گونه ای دیگر از مقامات اطلاع دارد و ما از آن آگاه نیستیم، آیا گمان می کنی که خداوند

ما را رد می کند؟

پاسخ دادم: به خدا سوگند خیر، فدایت شوم، خداوند چنین نمی کند!

فرمود: ایشان را دوست خود بدانید و از ایشان براءت نجوید، عده ای از مسلمانان یک سهم و عده ای دو سهم و عده ای دیگر سه سهم و برخی چهار و برخی پنج و برخی شش و عده ای هفت سهم دارند. لذا آن کس که یک سهم دارد نباید بر کسانی که دارای دو سهم اند اعتراض و ایراد نماید و نه کسانی که دو سهم دارند بر صاحبان سه سهم ایراد نمایند.» پایان.

بنابراین هر کس که می گوید: «عارف بحقکم» به اندازه معرفت خویش می گوید و عالی نمی تواند بر سافل اعتراض کند و سافل نیز نباید بر عالی اعتراض نماید و او را تخطئه کند و او را کافر بشمارد و بازگشت هر دو به خداست و باید از او خواست که هر دو تن را به معرفتی بالاتر برساند. چه این که رعیت نمی توانند به کنه و واقعیت آنچه خدا به ایشان داده برسند.

مُقَرَّبٌ بِفَضْلِكُمْ

بعد از این که ائمه را به اندازه توان شناختید و به دل ایمان آوردید و حق ایمان قلبی را ادا کردید، باید ایمان به زبان آورده و حق زبان را ادا کند و لذا اقرار کرده و شهادت به ولایت می دهد، پس این جمله انشائی است، چه این که اظهار آنچه در دل است واجب می باشد.

فرمود: «بفضلکم» فضل ضد نقص به معنای زیاده است، یعنی شما به بالا-ترین درجه در عالم امکان رسیدید، به طوری که آیندگان به شما نمی رسند و هیچ پیشی گیرنده ای که توانایی بر مقدم شدن بر شما را ندارد، لذا فضیلت شما بر همه فضائل جهانیان

فایق آمد و چون کسانی که ائمه بر ایشان فضیلت دارند در اینجا ذکر نشده لذا حذف آنها دلالت دارد بر این که مطلق جهانیان مراد است.

مُحْتَمِلٌ لِعِلْمِكُمْ مُحْتَجِبٌ

بِذِمَّتِكُمْ مُعْتَرِفٌ بِكُمْ

این صفات سه گانه از باب افتعال هستند و با ب افتعال بر فراوانی «مواد» آن دلالت دارد، لذا کوشش در زیاده و احتجاب و استتار و ذمه و امان و ضمان می کند.

پس مراد این است که من جدیت و تلاش دارم تا علم شما را بیشتر حمل کنم و شما خواهید دید که به امان و ضمان و عهدی که با پروردگارم درباره ولایت شما بستم وفا می کنم. لازمه آن عهد کفالت شما از شیعه و دوستان شما در برابر دوزخ و وارد شدن به بهشت و رستگاری به نعمت های جاودانی بی زوال و فنا و همنشینی با پیامبران و شهدا و صالحین و صدیق است و ایشان رفیقان خوبی هستند.

مُؤْمِنٌ بِإِيَابِكُمْ مُصَدِّقٌ بِرَجْعَتِكُمْ

در رجعت

در رجعت

این دو فقره برای تأنیس آورده شده اند و نه تأکید.

فقره نخست برای بیان اعتقاد به این است که رجعت اتفاق می افتد، چه این که هرچه را معصومین خبر دهند، یعنی کسانی که از اشتباه و خطا مصونند خبر دهند، خواهد شد و باید به آن ایمان داشت.

فقره دوم برای این مطلب آورده شد که چنان این اعتقاد در من قوی است که گویی بالعیان آن را می بینم، چه این که تصدیق به چیزی عبارت از تحقق و وجود آن شیء در عالم خودش است. نه این که تنها اعتقاد به آن داشته باشد، گرچه این اعتقاد تقلیدی و تبعیدی باشد، چه این که حقیقت صدق چنان که در فقره «الصادقون» بیان شد عبارت از واقعیت و وجود شیء می باشد، پس معنا این است که رجعت شما در دلم قرار گرفت به طوری که من آن را احساس کردم و من در امان و

تحت پرچم شما بودم. برای بیان مطلب باید چند لمعه را تقدیم کنیم.

لمعه نخست: در بیان حقیقت رجعت

رجعت بازگشت به زندگی است از کسانی که ایمان محض و یا کفری محض دارند چنان که آیه شریفه فرمود: «وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِمَّنْ يَكْذِبُ بآيَاتِنَا فَهُمْ يوزَعُونَ * حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوا قَال أَكَذَّبْتُمْ بآيَاتِنَا وَلَمْ نُحِيطُوا بِهَا عِلْمًا أَمْ آذًا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ» (۱۲۲۸) یعنی: «روزی که از هر امتی عده ای که آیات ما را تکذیب می کردند، محشور می کنیم، و ایشان پراکنده اند تا هنگامی که آمدند، به او می گوید: آیا آیات را تکذیب کرده اید در حالی که به آن احاطه علمی نداشته اید و یا شما این چنین مشغول عمل بوده اید.»

قمی (۱۲۲۹) از امام صادق علیه السلام در حدیث «دابه الارض» روایت کرده است که «دلیل بر این است آیه مزبور در رجعت نازل شده است. فرمود: «و یوم نحشر» آیات امیرالمؤمنین و ائمه اند. مردی (۱۲۳۰) از آن حضرت پرسید: عامه گمان می کنند که آیه «و یوم نحشر من کل امة...» در قیامت نازل شده است.

حضرت فرمود: آیا خداوند در روز قیامت تنها عده ای از هر امتی را محشور می کند و دیگران را رها می کند؟ خیر! این آیه در رجعت است و اما آیه قیامت «وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا» (۱۲۳۱) می باشد، یعنی: «ما ایشان را محشور کرده ایم و احدی را فروگذار نکرده ایم.»

گفت: (۱۲۳۲) پدرم از ابن ابی عمیر از مفضل از امام صادق علیه السلام در آیه «و یوم نحشر من کل امة فوجاً» روایت کرده است که فرمود: هر مؤمنی که کشته شده در آن روز باز می گردد تا بمیرد، و تنها کسانی که ایمان محض دارند و یا کافر محض اند باز می گردند.»

و در منتخب البصائر (۱۲۳۳) از محمد بن

مسلم روایت شده است که فرمود: «از حمران بن اعین و ابوالخطاب قبل از ارتداد شنیدم که هر دو حدیث می کردند که از امام صادق علیه السلام شنیده اند که می فرمود: اولین کسی که زمین برای او شکافته می شود و به دنیا باز می گردد حضرت حسین بن علی علیه السلام است و رجعت عمومی نیست بلکه ویژه عده ای است. تنها کسانی باز می گردند که ایمان محض داشته و یا کافر محض باشند.»

و از کتاب بشاره المصطفی (۱۲۳۴) از سید رضی الدین علی بن طاووس یافتیم که در کتابی که تألیف جعفر بن محمد بن مالک کوفی به اسنادش به حمران یافتیم که گفت: «عمر دنیا صد هزار سال است، بیست هزار سال از آن دیگر مردم و هشتاد هزار سال از آن آل محمد علیهم السلام است.»

سید گفت: فکر می کنم که این روایت را در کتاب طهر بن عبدالله از این ساده تر یافتیم.

و در کتاب منتخب البصائر (۱۲۳۵) به اسنادش به ابوابراهیم (امام موسی کاظم علیه السلام) روایت شده است که فرمود: «نفوسی که رفته اند باز خواهند گشت و روزی که برخیزند قصاص شوند و هر کس عذاب کند از آن قصاص می شود و هر کس خشم گیرد خشم بگیرند و هر کس بکشد قصاص می گردد و دشمنان ایشان نیز زنده خواهند شد تا انتقام گیرند. بعد از آن سی ماه زنده بمانند، آنگاه در یک شب در حالی که انتقامشان را گرفته و دلشان خنک شده و دشمنان ایشان به سوی آتش روان شده اند می میرند. آنگاه در درگاه حضرت جبار بایستند و حقوق آنها گرفته می شود.»

لمعه دوم: در امکان عقلی رجعت

بدان که ذاتاً خدای - تعالی - بی نیاز از خلق و ایمان و طاعت ایشان است و بزرگ تر از

این است که با نافرمانی عاصیان از قدرت او چیزی کم شود و یا با طاعت مطیعان بر آن چیزی افزوده شود و او ذاتاً بی نیاز از وصف است، بلکه کمال توحیدی وی نفی صفات از او است و خود نیاز همه اشیاء را برآورده می کند و هیچ چیز نیاز او را بر نمی آورد. او عین علم و قدرت و سمع و بصر وجود است. پیوسته بوده و خواهد بود و هیچ دوستی او را از ذلت نمی رهااند، بنابراین خداوند را بزرگ بدانید. خداوند به تنهایی خلاق را آفرید، بدون این که از کسی کمک بگیرد و هیچ شریک و همانند و کمک کاری ندارد. از آنچه شرک می ورزند خداوند منزه و پاک است و ملکوت همه اشیاء در دست اوست و همه به سوی او باز می گردند.

صفات و اسماء را برای حجاب خویش آفرید و به بلندی خداوند زبانی نمی رسانند، او از وراء حجاب آنچه بخواهد را انجام می دهد، بدون این که از اسباب کمک بگیرد و او آفریننده و تراشنده و صورت گری نماینده و دارای اسمای حسنی است. چه این که آدم را بدون پدر و مادر آفرید و ناقه صالح را از کوه بیرون آورده و عصای موسی را از دریا نموده و آتش را خشک و امن برای ابراهیم قرار داده و سنگ ریزه و دانه و درخت را برای پیامبر گویا ساخته و درخت خشک را برای حضرت محمدصلی الله علیه و آله میوه دار کرده است و نیز دیگر اموری که بدون ترتیب معهود برای حضرت محمدصلی الله علیه و آله و آل طاهرین او آفریده است.

چه این که خداوند در اشیاء داخل

است نه این که ممزوج با ایشان باشد و از آنها خارج است نه این که از آنها جدا باشد، هیچ مکانی از او خالی نیست و هیچ مکانی او را احاطه نمی کند، هیچ چیز از او دور نمی شود و با همه بر یک وزان نزدیک است، او از همه اسبابی که برای اشیاء قرار داده به اشیاء نزدیک تر است، چه این که اشیاء ظاهرند و هیچ ذره ای در آسمان ها و زمین از او خالی نیستند و او بر همه اشیاء محیط است و بر همه آنها تواناست. اوست که خلقت را شروع کرده و آنگاه آنها را بر می گرداند و رجعت آنها ساده تر و آسان تر است و او دارای مثل اعلی در آسمان ها و زمین است و او دارای عزت و حکیم است.

مولی (۱۲۳۶) امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: «إلهی هب لی کمال الانقطاع إلیک و أنر أبصار قلوبنا بضیاء نظرها إلیک حتی تخرق أبصار القلوب حجب النور فتصل إلی معدن العظمه»

و حضرت سیدالشهداء (۱۲۳۷) فرمود: «کیف أترجم بمقالی و هو منک برز إلیک»

و خدای تعالی فرمود: «الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى» (۱۲۳۸)

و امام صادق علیه السلام بنا بر روایت کافی (۱۲۳۹) در پاسخ از آیه مزبور فرمود: «او بر همه اشیاء استیلا پیدا کرده و هیچ از دیگری نزدیک تر به خدا نیست.»

و در روایت دیگر (۱۲۴۰) فرمود: «بر همه اشیاء استیلا- پیدا کرده و هیچ دوری از او دور نیست و هیچ نزدیکی به او نزدیک نیست، بر همه اشیاء استیلا دارد.»

و در روایت دیگر (۱۲۴۱) فرمود: «بر همه اشیاء استیلا- پیدا کرده و اگر چنین نمی بود باید محدود شود و هر کس خدا را محدود کند او را به احصاء و شمارش درآورده

و هرکس او را بشمارد ازلیت او را از بین برده است.

اکنون که خداوند نسبت به خلائق چنین ارتباطی را حائز است پس آفرینش اسباب و ترتیب برای ظهور و مقصود بالذات بودن آنهاست نه این که چون مسببات را می خواهد خلق کند آنها را آفریده است چه این که ذات و صفات خدای - تعالی - در عالم امکان نمی گنجد، چه این که عالم امکان گنجایش وجود خدا و صفاتش را ندارد، لذا برای هر صفتی مظهري آفریده و برای هر مرتبه و شأنی مظهري آفریده تا بر آن صفات ذاتی دلالت می کنند. پس هر موجودی به خاطر این که ذات او مطلوب و اصل بوده آفریده شده، گرچه درجات موجودات متفاوت بوده و ذات برخی از دیگر اشیاء متأخرتر باشد.

یعنی اشیاء دو قسم اند، برخی همانند وجودی واحد دارند که مشروط به مقدم شدن وجود دیگر نیستند، و یا در وجود آنها شرط نشده که چیزی به او لاحق گردد.

برخی وجوداتی اند که مشروط به مقدم شدن موجودات دیگرند، مثل دیگر اعداد، که هرگاه واحد خلق نشود دو خلق نمی شود، و سه موجود نمی گردد. پس اگر کسی بخواهد دو را بیاورد باید ابتدا یک را بیاورد، ولی این که بدون یک نتوان دو را آورد به خاطر این نیست که قدرت قصور دارد و یا وجود دو بستگی به وجود یک دارد و به او مستند است، بلکه وجود یک شرطیت برای دو دارد نه این که سببیت برای آن دانسته باشد، همین مطلب در باب فرزند و دیگر موجودات مترتب بر امور دیگر می آید، بلکه ترتیب آنها همان طوری است که خداوند مترتب ساخته، این

نوع ترتیب و تسبیب نوعی قدرت نمایی است، چنان که اگر خداوند معجزاتی را جاری می کند که بر خلاق ترتیب طبیعی است می خواهد قدرت نمایی کند. وگرنه فهمیدید که علم و قدرت او نسبت به همه اشیاء یکی است و در هنگامی که بخواهد چیزی را خلق کند تنها به او «بشو» می گوید.

اکنون که فهمیدید پس فرستادن و تنزل انسان که مظهر همه صفات خداست و به او همه اسماء را آموخت و عالم اکبر در او منظوم است و نسبت به وی به همه عوالم یکسان است و می تواند از عالم اجسام ظهور کند، بدون اینکه به عالم نطفه گی بیاید و یا در عوالم دیگر ظهور پیدا نماید چه این که ترتیب یاد شده که هم اکنون موجود است نیز برای اظهار قدرت می باشد و فرستادن به این عالم از راه دیگر نیز نوعی قدرت نمایی از مجرای دیگر است. چنان که ناقه را از کوه بیرون آورد بدون این که پدر و مادری داشته باشد و نیز مثل آدم، بلکه این نوع از خلقت راحت تر است، چه این که این خلقت ابداء و اظهار است و اعاده نیز این طوری است، علاوه بر این که بهترین دلیل بر امکان هر چیز وقوع آن است.

رجعت چند جا در قرآن کریم اتفاق افتاده است: «أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ

كَيْفَ نُنشِرُهَا ثُمَّ نَكْشُوهُمَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» (۱۲۴۲) یعنی: «مثل کسی که بر دهی عبور کرد، آن ده خراب و ویران بود، گفت: چه کسی این مردگان را بعد از مرگ زنده می کند؟ خداوند صد سال او را میراند، آنگاه او را برانگیخت، از او پرسید چند سال در اینجا بودی؟ وی گفت: من روز و یا بخشی از آن را در اینجا توقف کردم، گفت: تو صد سال در اینجا بودی. به غذا و آبت بنگر، هنوز کهنه نشده و تغییر نکرده، و به الاغ خود بنگر، ما تو را نشانه ای برای مردم قرار می دهیم و به استخوان های آن بنگر، چگونه آن را جمع کرده و بر آن گوشت می رویانیم. هنگامی که بر او آشکار شد، گفت: خدایا می دانم که تو بر همه اشیاء قدرت داری.»

این آیه شریفه در عزیر و یارمیا نازل شده، خداوند او را میرانده و آنگاه بعد از صد سال او را زنده کرد.

و نیز دلیل آن آیه شریفه است که: «وَأَذْكُرْ عِبْدَنَا أَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَيْدَابٍ * اذْكُرْ بِرَجُلِكَ هَذَا مُعْتَسِلًا بَارِدًا وَشَرَابًا * وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذِكْرَى لِرِئِيسِ الْأَلْبَابِ» (۱۲۴۳) یعنی: «بنده ما ایوب را به یاد آور، هنگامی که پروردگار خویش را خواند، پروردگارا شیطان مرا در رنج و تعب انداخت، به او خطاب آمد با پایت برو، این آب برای شستشوست و خنک و نوشیدنی می باشد و خانواده اش و همانند آن را به او بخشیدیم، چه این که بر او رحمت آورده و تا یاد کردی برای خردمندان باشد.»

خداوند به

یک باره سقف را بر فرزندان او فرود آورد، همه فرزندان او مردند و بعد از سلامتی ایوب خداوند آنها را زنده کرد و خانواده اش را بازگردانید و همانند ایشان نیز را به وی بخشید، این داستان در کتاب های دیگر آمده است.

دلیل دیگر آیه شریفه: «أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ» (۱۲۴۴) یعنی: «آیا ندیدی کسانی را که از شهرهای خود بیرون رفته بودند. ایشان هزاران تن بودند، چه این که از مرگ می ترسیدند، خداوند به ایشان فرمود: بمیرید، سپس ایشان را زنده کرد.» پیامبری که ایشان را زنده کرده بود «حزقیل» بود. هنگامی که این استخوان ها را دیده بود گریست و اشک ریخت و گفت: پروردگارا! کاش ایشان را زنده می کردی، خداوند ایشان را زنده کرد، مرگ آنها به بیماری طاعون بود و آنها به خاطر ترس از مرگ از شهر خارج شده بودند، چنانکه آیه بدان تصریح می کند. دلیل دیگر آیه: «وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَرَى اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ* ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ» (۱۲۴۵) یعنی: «هنگامی که گفتید ای موسی، ما به تو ایمان نمی آوریم مگر این که خدا را به طور آشکار ببینیم، صاعقه شما را فرو گرفت و شما می دیدید، آنگاه شما را بعد از مرگ زنده کردیم، شاید سپاس گزارید.»

لمعه سوم: در حکمت رجعت

حکمت رجعت چند چیز است:

علت اول: از صفات خدای - تعالی - عدالت است، عدالت این است که همه صفات خدا نسبت به همه اشیاء یکی است، یعنی نسبت به خود شیء و نقیض و ضدش یکی است، به این معنا که همان گونه

که خداوند توانایی بر آفرینش نور دارد بر آفرینش تاریکی و ظلمت نیز قدرت دارد و همان طور که بر رحمت قدرت دارد بر انتقام نیز قادر است، و همانطور که بر هدایت تواناست بر گمراه کردن نیز قادر است. و گرنه در افعال خویش مختار نبود. اکنون که این مطلب معلوم شد، آن چیزی که خداوند را مجبور می سازد به الوهیت سزاتر است و از همین جاست که خداوند ظلمات و نور را آفریده و اسماء ظلمانی و نوری و شاخه های آن دو را آفریده است.

روشن است که ابتدای خلقت خلاق-یق زمان دولت مظاهر اسماء ظلمانی یعنی طاغوت ها بوده است، چه این که ایشان خود در تکلیف دوم و سوم در عالم ذر آن را انتخاب کرده بودند و مظاهر اسماء نورانیه که پیامبران و اوصیاء و امامان و شیعیان ایشان مغلوب و مقهور و مقتول بوده اند به طوری که هیچیک از ایشان بر اهداف و اغراض خلقت نرسیده اند، چه این که امت ها ایشان را مهلت ندادند و با کشتن و سنگباران کردن آنها فرصت ها را از ایشان گرفتند و لذا اوصیاء آنها بعد از کشته شدن پیامبران خود را از دیده ها پوشانیده و مخفی و ترسان بوده اند. این قصه همچنان ادامه یافت تا روزی که عالم از ستم و جور پر شده و اسماء ظلمانیه به پایان ظهور خود برسند، اگر رجعتی نباشد، لازمه آن نقض غرض خدای - تعالی - خواهد شد، چه این که خداوند همه صفات و اسماء خود را با همه شؤون و مراتب اظهار ننموده و کاملاً پرستیده نشده چنان که فرمود: «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِي» (۱۲۴۶) یعنی: «ما

جن و انس را جز برای عبادت نیافریده ایم». بنابراین باید در دنیا برای مظاهر اسماء نورانی رجعتی باشد، تا آنچه را خداوند آفریده کامل کنند و خداوند با همه مراتب و شئون پرستش شود و گرنه خلقت ایشان لغو و بیهوده می شود.

علت دوم: این است که خداوند وعده خویش به انبیا و مرسلین و پیروان ایشان را محقق کند. چه این که فرمود: «وَعِدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسِّرَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسَّيَّرْنَا لِلَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا» (۱۲۴۷) یعنی: «خداوند به کسانی که ایمان آورده اند و کارهای شایسته نموده اند وعده داده است که ایشان را در زمین خلیفه نماید. چنان که کسانی که در گذشته بوده اند ایشان را خلیفه کرده است و دین آنها را که خداوند برای آنها پسندیده قدرتمند نماید و ایشان را بعد از بیم به امنیت و آرامش برساند، مرا بپرستند و احدی را شریک من قرار ندهند.»

و فرمود: «وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ* وَنُكِنُّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِي فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ» (۱۲۴۸) یعنی: «ما اراده داریم که بر مستضعفان زمین منت گذاشته و آنها را امام قرار دهیم و وارث شان نماییم و در زمین به آنها قدرت دهیم و به فرعون و هامان و لشکریان ایشان چیزی را نشان دهیم که از آن بیمناک بوده اند.»

ایشان مرده اند و بر انتشار حکومت و ولایت خود توانایی پیدا نکردند، به طوری که اصلاً سلطنت زمین برای ایشان فراهم نشد و آنها قدرت را به دست نگرفتند و به خلافت

نرسیدند، در صورتی که خداوند خلف وعده نمی کند. بنابراین باید پیامبران به دنیا بازگردند تا آن وعده انجام پذیرد، چه این که این وعده برای دنیا داده شده نه این که تحقق آن در آخرت باشد.

علت سوم: خدای - تعالی - فرمود: «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعِدًّا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبِشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» (۱۲۴۹) یعنی: «خداوند از مؤمنین جان ها و اموال آنها را خرید تا بهشت از ایشان باشد، در راه خدا بجنگند و بکشند و کشته شوند، خداوند وعده ای که محقق شده به آنها در تورات و انجیل و قرآن داده و هر کس به عهد خدایی وفا کند، پس از این معامله ای که انجام داده اید خوشحال باشید و این رستگاری بزرگ است.»

در اینجا خداوند جان ها و اموال ایشان را در قبال بهشت خریده است. در حالی که مؤمنانی که بدون کشته شدن و جهاد مرده اند فراوانند، پس آن شرط برای دخول در بهشت که جهاد و کشتن و کشته شدن باشد در کجا محقق می شود و به همین خاطر امام باقر علیه السلام فرمود: «هر مؤمنی مرگ و کشته شدنی دارد، هر کس بمیرد خداوند او را مبعوث می کند تا کشته شود و هر کس کشته شود خداوند او را زنده می کند تا بمیرد. چنان که در حدیث در منتخب البصائر (۱۲۵۰) و تفسیر عیاشی (۱۲۵۱) و قمی از امام صادق علیه السلام روایت شده است. و روایت را در لمعه نخست بیان کردیم.

علت چهارم: تحقق وعده خدا به پیامبر صلی الله علیه وآله در زمینه

اظهار دین آن حضرت بر همه ادیان است که فرمود: «هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ» (۱۲۵۲) عیاشی از امام باقر علیه السلام (۱۲۵۳) روایت کرده که فرمود: «تا خداوند دین او را در زمان رجعت بر همه ادیان غالب کند.»

و از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت شده که فرمود: «آیا دین خدا تا کنون غالب شده است؟ پاسخ دادند: آری، فرمود: هرگز، قسم به آن کس که جانم در دست اوست به گونه ای غالب شود که هیچ دهکده ای نماند مگر این که صبح و شام فریاد به شهادتین بر آورد.»

و در مجمع البیان از مقصد بن اسود روایت شده که «گفت: از رسول خدا صلی الله علیه وآله شنیدم که می فرمود: هیچ خانه موین و گلی (چادر و دهی) نیست مگر این که خداوند اسلام را در آن وارد می کند، خواه به عزت مسلمان شده و عزیز باشند و خواه به ذلت. یا خداوند ایشان را با عزت از اهل اسلام قرار می دهد و یا ایشان را ذلیل می کند و لذا تن به اسلام می دهند.» و این آیه در سوره فتح و سوره صف با کمترین تفاوتی تکرار شده است.

لمعه چهارم: در ادله نقلی از کتاب و سنت

ابتدا آیه و سپس اخباری که در تفسیر آن وارد شده نقل می کنیم.

آیه نخست: «وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمِهِ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَضْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَضْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ» (۱۲۵۴) یعنی: «هنگامی که خداوند بر کتاب و حکمتی که به شما داد از پیامبران عهد گرفت (که بر امت های خود عهد بگیرند که اگر) پیامبری

به سوی شما فرستاده شد که تصدیق کتاب هایی که با شما بود می کرد به او ایمان آورید و او را یاری نمایید. (و به پیامبران) فرمود: آیا شما ایمان آوردید و بر آن پیمان خویش را گرفتید. گفتند: اقرار کردیم و فرمود: پس شما شاهد باشید و من هم با شما شاهدم.»

در منتخب البصائر (۱۲۵۵) به اسنادش به فیض بن ابی شیبه روایت کرد که گفت: «از امام صادق علیه السلام شنیدم که این آیه «وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ» را قرائت فرمود و گفت: به رسول خدا صلی الله علیه و آله ایمان آورده و علی را یاری خواهند کرد. به خدا قسم از زمان آدم تا کنون خداوند هیچ پیامبر و رسولی را مبعوث نکرد مگر این که همه آنها را به دنیا باز می گرداند تا در خدمت علی بن ابیطالب امیرالمؤمنین علیه السلام بجنگند.»

و همانند روایت فوق را عیاشی از فیض بن ابی شیبه روایت کرد.

و علی بن ابراهیم (۱۲۵۶) از پدرش از ابن ابی عمیر از ابن مسکان از امام صادق علیه السلام روایت کرد که فرمود: «خداوند از زمان حضرت آدم علیه السلام تا کنون هیچ پیامبری را نفرستاد مگر این که به دنیا برمی گردد و امیرالمؤمنین را یاری می دهد و مراد از آیه «لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ» یعنی به رسول خدا ایمان می آورند و «لتنصرن» یعنی علی علیه السلام را یاری می دهند.»

آیه دوم: «وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِّمَّنْ يَكْذِبُ بِآيَاتِنَا» (۱۲۵۷) در لمعه نخست از آن گفتگو کردیم.

آیه سوم: «وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ» (۱۲۵۸) یعنی: «اگر در راه خدا کشته شوید و یا بمیرید این آمرزش الهی و رحمت خداست که بهتر

از اموالی است که جمع می کنند.»

در منتخب البصائر (۱۲۵۹) سعد از ابی خطاب از عبدالله بن مغیره از آن کس که حدیث کرد «از جابر بن یزید روایت کرد که گفت: از امام باقر علیه السلام این آیه را پرسیدند. فرمود: ای جابر آیا معنای «سبیل الله» را می دانی؟

پاسخ دادم: نه به خدا قسم مگر این که از شما شنیده باشم.

فرمود: کشته شدن در راه علی علیه السلام و فرزندانش، هر کس در راه ولایت آن حضرت کشته شده باشد در سبیل خدا کشته شد و هر کس به این آیه ایمان دارد دارای مرگی و کشته شدنی است، هر کس کشته شود محشور می شود تا بمیرد و هر کس بمیرد محشور می شود تا کشته شود.» و عیاشی (۱۲۶۰) از ابن مغیره همانند آن را روایت کرد.

آیه چهارم: «يا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ * قُمْ فَأَنْذِرْ» (۱۲۶۱) در منتخب البصائر (۱۲۶۲) به جابر بن یزید از امام باقر علیه السلام روایت شده که فرمود: «مراد محمد صلی الله علیه وآله است و قیام آن حضرت در رجعت می باشد و در آنجا انذار می کند.»

و در همان کتاب از همین اسناد از امام باقر علیه السلام روایت شده که «امیر المؤمنین - صلوات الله علیه - می فرمود: «مدثر» به هنگام رجعت محقق می شود، مردی به او گفت: ای امیر مؤمنان! آیا قبل از روز قیامت زندگی دیگری هست و سپس مرگ اتفاق می افتد، در این هنگام حضرت پاسخ داد: بله! به خدا قسم کفر بعد از رجعت شدیدتر از کفرهای قبلی است.»

آیه پنجم: «إِنَّهَا لِأَحَدَى الْكُبْرِ * نَذِيرًا لِلْبَشَرِ» (۱۲۶۳) در روایت سابق از آن حضرت روایت شده که «مراد محمد است که نذیر بشر در رجعت می شود.»

آیه ششم: «وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ» (۱۲۶۴) در

روایت قبلی از آن حضرت وارد شده که این در رجعت است.

آیه هفتم: «فَمَا نُنْظِرُنِي إِلَى يَوْمٍ يَبْعَثُونَ» قَالَ فَمَا نُنْظِرُنِي * إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ (۱۲۶۵) یعنی: «شیطان گفت خدایا تا روزی که مبعوث می شوند مهلت ده! پروردگار فرمود: تو تا روز وقت معلوم مهلت داری.»

در منتخب البصائر (۱۲۶۶) از عیاشی از امام صادق علیه السلام روایت شده که «از وی آیه مزبور را پرسیدند! فرمود: آیا گمان می کنی که مراد از بعثت روز قیامت است، خداوند او را تا روز قیام قائم ما مهلت داده هنگامی که خداوند قائم ما را مبعوث کند در مسجد کوفه می باشد. در این هنگام ابلیس در جلوی او راه می رود و می فرماید: وای بر ابلیس از آن روز، ناصیه شیطان را می گیرد و گردنش را می زند، این یوم وقت معلوم است.»

و قمی (۱۲۶۷) از آن حضرت روایت کرده است که «یوم الوقت المعلوم» روزی است که رسول خدا بر صخره ای که در بیت المقدس وجود دارد او را می کشد.» گویم یعنی در رجعت.

و در منتخب البصائر (۱۲۶۸) به اسنادش از عبدالکریم بن عمرو خثعمی روایت شده که گفت: «از امام صادق علیه السلام شنیدم که می گفت: «ابلیس به خداوند گفت: مرا تا روزی که مبعوث می شوند مهلت ده. خداوند از آن ابا کرد و فرمود: تو تا روزی وقت معلوم مهلت داری، هنگامی که یوم الوقت المعلوم شد ابلیس با همه شیعیان خود از زمان آفرینش آدم تا آن روز آشکار می شود و این آخرین حمله ای است که امیرالمؤمنین می نماید. پرسیدم: آیا امیرالمؤمنین حملات کراتی دیگر دارد، فرمود: آری، این کرات و حملات فراوان است.»

هیچ امامی نیست که در دوره او مردم نیک و

بد روزگارش کراتی دارند، تا این که خداوند جای کافر را به مؤمن نشان می دهد.

و هنگامی که یوم الوقت المعلوم رسید امیرالمؤمنین با یاران و ابلیس با یارانش حمله می کنند، حمل ملاقات ایشان در زمین فرات به نام روحا نزدیک به کوفه می باشد، ایشان با همدیگر به گونه ای جنگ می کنند که از زمان آفرینش چنین جنگی اتفاق نیفتاده است. گویی به یاران امیرالمؤمنین می نگرم که به طور قهقرایی صدگام به پشت سر بر می گردند، و گویی می بینم که پاهای ایشان به آب فرات رسیده. در این هنگام جبار - عزوجل - در سایه ای از ابر با فرشتگان فرود می آید. و کار پایان می یابد، رسول خداصلی الله علیه وآله در پیش رو قرار داد و در دست وی حربه ای از نور می باشد، هنگامی که ابلیس نگاه می کند به پشت سر بر می گردد و فرار می کند.

یاران وی می گویند: ما پیروز شدیم کجا می روی؟

ابلیس می گوید: من چیزی را می بینم که شما نمی بینید. من از خدا و پروردگار جهانیان بیمناکم، پیامبر به او می رسد و در بین دو کتف وی نیزه ای می زند، ابلیس به هلاکت می رسد و همه پیروان وی هلاک می شوند، در این هنگام خداوند عبادت می شود و هیچکس به او شرک نمی ورزد و امیرالمؤمنین چهل و چهار هزار سال سلطنت می نماید تا این که هر شیعه ای هزار پسر پیدا کند در این هنگام (۱۲۶۹) با آنچه دارد در مسجد کوفه و اطرافش ظاهر می شود.

آیه هشتم: «يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُقْتَلُونَ» (۱۲۷۰) یعنی: «روزی که ایشان با آتش آزمایش می شوند»

در منتخب البصائر (۱۲۷۱) به اسنادش به برخی از رجال خود از امام صادق علیه السلام روایت کرده است که گفت: «در

کره» شکسته و ذوب می شوند به طوری که طلا ذوب می شود به طوری که هر چیزی به همانند خود می پیوندد.»

و در آن کتاب به اسنادش (۱۲۷۲) از امام کاظم علیه السلام روایت شده که فرمود: جان های عده ای باز گردانده خواهد شد و از ایشان در روزی که بلند می شد قصاص می کند و هر کس به بلایی معذب شود قصاص آن گرفته می شود و هر کس به خشم گرفتار آمده برای او خشم گرفته می شود و هر کس کشته شود برای او قصاص می شود و دشمنان ایشان نیز مبعوث می شوند تا از ایشان انتقام گرفته شود، آنگاه سی ماه عمر می کنند و در حالی که انتقام خویش گرفته و دل خویش خنک کرده اند. در یک شب همه می میرند و دشمنان ایشان به سوی آتشی بسیار سخت می روند، آنگاه در پیشگاه خدای - تعالی - می ایستند و حقوق ایشان استیفاء می شود.»

آیه نهم: «يَقُولُونَ أَإِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ * أَإِنَّا لَكُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً * قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ * فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ * فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ» (۱۲۷۳) یعنی: «می گویند آیا ما از گور بر خواهیم خاست... بعد از آن که استخوانی پوسیده شدیم آن زمان، زمانی زیانکار خواهد بود، بلکه این یک مردن است، ناگهان ایشان در بیداری خواهند بود.»

از منتخب البصائر (۱۲۷۴) به اسنادش به محمد بن عبدالله بن حسین روایت شده که گفت: «با پدرم خدمت امام صادق علیه السلام رسیدیم، گفتگویی بین ایشان رد و بدل شد، پدرم گفت: درباره «کره» چه می فرمایید؟

حضرت فرمود: گفتار قرآن را می گوییم، چه این که قبل از این که آیه نازل شود تفسیر آن بیست و پنج شب قبل به آن حضرت رسید، خداوند فرمود: «تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ»

به هنگامی که به دنیا برگشتند، ولی هنوز وارد آن نشده بودند، پدرم پرسید: خداوند می فرماید «فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ * فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ» مراد چیست؟ هنگامی که از بدن های ایشان انتقام گرفت، بدن ها می میرد و ارواح بیدار مانده و نمی خوابند و نمی میرند.»

آیه دهم: «وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَآتَاكُمْ مَا لَمْ يَأْتِ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ» (۱۲۷۵) یعنی: «هنگامی که موسی به قوم خود فرمود: ای قوم نعمت خداوند بر خویش را به یاد آورید، چه این که خداوند برای شما پیامبرانی فرستاد و شما را پادشاه نمود و به شما نعمت هایی داد که به هیچیک از جهانیان نداد.»

در منتخب البصائر (۱۲۷۶) به اسنادش به محمد بن سلیمان دیلمی از پدرش روایت شده که گفت: «از امام صادق علیه السلام درباره این آیه پرسیدم، فرمود: پیامبران مراد رسول خداصلی الله علیه وآله و حضرت ابراهیم و اسماعیل و فرزندان او هستند و ملوک امامان هستند. گفتم: پرسیدم: کدام پادشاهی را خداوند به شما داده است؟ فرمود: پادشاهی بهشت و پادشاهی «کره».

آیه یازدهم: «إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَىٰ مَعَادٍ قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ مَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ وَمَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ» (۱۲۷۷)

قمی (۱۲۷۸) از پدرش از حماد از حریر از امام باقر علیه السلام روایت کرد که از جابر پرسیدم، فرمود: خداوند جابر را رحمت کند، دانش جابر به پایه ای رسیده بود که تأویل آیه مزبور را می دانست و آیه را تا «معاد» قرائت فرمود.»

و از قمی (۱۲۷۹) به خالد کابلی از علی بن حسین روایت شده که در آیه یاد شده فرمود: «پیامبر و امیرالمؤمنین علیه السلام به سوی شما باز

و از قمی (۱۲۸۰) از پدرش از احمد بن نصر از عمرو بن شمر روایت شده که گفت: «در نزد ابو جعفر باقر علیه السلام نام جابر برده شد، فرمود: خداوند جابر را رحمت کند دانش او به آنجا رسید که تأویل این آیه «إِنَّ الَّذِي فَرَضَ...» را می دانست، یعنی می دانست که معنایش رجعت است.

آیه دوازدهم: «أَفَعَيَّرَ دِينَ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعاً وَكَرْهاً وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ» (۱۲۸۱) یعنی: «آیا غیر دین خدا را می خواهند، در حالی که همه کسانی که در آسمان ها و زمین هستند به طوع و یا به کراهت و ناخوشی مسلمان شدند، و به سوی او بر می گردید.»

عیاشی (۱۲۸۲) از صالح بن میثم روایت کرد که «از امام باقر علیه السلام از این آیه پرسیدم، فرمود: این هنگامی است که حضرت علی علیه السلام می فرماید من از همه مردم به این آیه سزاوارترم: «وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَنْ يَمُوتُ بَلَى وَعَيْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَمَا يَعْلَمُونَ * لَيَبِينَ لَهُمُ الَّذِي يُخْتَلَفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ» (۱۲۸۳) یعنی: «با جحد و جهد فراوان سوگند به خدا خوردند که خداوند کسی را که میراند، زنده نمی کند، هرگز، وعده پروردگار حق است، لیکن بیشتر مردم نمی دانند تا برای ایشان موردی را که اختلاف کردند روشن سازد و کسانی که کفر ورزیده اند بدانند که دروغگو بوده اند.»

صدوق (۱۲۸۴) در امالی به اسناد خود به ابو حمزه ثمالی از امام باقر علیه السلام روایت کرده است که گفت: «ای ابو حمزه علی را به مرتبه ای کمتر از آن چه دارد پایین نیاور و علی را بالاتر از آنچه خداوند بالا برد نبرید و علی را همین بس است که

با اهل کره بجنگد و با اهل جنت ازدواج کند.»

و در بصائر (۱۲۸۵) از ابن عیسی همانند این روایت شده است و در منتخب البصائر همانند آن را به اسناد خود از عامر بن مقطه روایت نموده است.

آیه سیزدهم: «وَأَقْسُمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ...» و تفسیر آن گذشت.

آیه چهاردهم: «وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا» (۱۲۸۶)

علی بن ابراهیم (۱۲۸۷) گفت: از رسول خدا روایت شد که: «هنگامی که برگردد، همه مردم به او ایمان می آورند.»

و پدرم (۱۲۸۸) از قاسم بن محمد بن سلیمان بن داود منقری از ابی حمزه از شهر بن حوشب روایت کرد که گفت: حجاج به من گفت: ای شهر آیه ای در کتاب خدا موجود است که مرا خسته کرده، گفتم: ای امیر کدام آیه است؟ گفت: آیه «وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ...» به خدا قسم من دستور می دهم که گردن یهودی و نصرانی را بزنند و با خشم او را تحت نظر دارم. ندیده ام که لبان خویش را حرکت دهد، تا سرش را بریده و او را می برند.

گفتم: خدا امیر را حالی نیکو دهد! مراد این نیست، پرسید چگونه است؟ گفتم: این آیه درباره نزول حضرت عیسی قبل از قیامت به دنیاست، در آن زمان هیچ یهود و ملتی نیست مگر این که قبل از مرگ به آن حضرت ایمان آورد و حضرت عیسی علیه السلام به امامت حضرت مهدی نماز می گزارد.

گفت: وای بر تو، چگونه چنین معنایی می کنی و از کجا آوردی؟

پاسخ دادم: مرا محمد بن علی بن حسین بن علی بن ابیطالب حدیث کرد، گفت: به خدا قسم از چشمه ای زلال آن را گرفته ای!

آیه پانزدهم: «بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ

يَحِيطُوا بِعَلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ * وَمِنْهُمْ مَّنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُمْ مَّنْ لَا يُؤْمِنُ بِهِ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ» (۱۲۸۹) یعنی: «بلکه آنچه را که احاطه علمی به آن نداشتند تکذیب کردند، در حالی که هنوز تأویل آن نرسیده، کسانی که قبل از ایشان آمده نیز با همین رویه تکذیب کرده اند، بنگرید که این ستمگران به چه عاقبتی گرفتار آمده اند. عده ای ایمان آورده و عده ای از ایشان ایمان به آن نیاورده اند و خداوند به مفسدها داناتر است.»

عیاشی (۱۲۹۰) از امام باقر علیه السلام روایت کرده که از آن حضرت از امور مهم از قبیل رجعت و غیره پرسیدند، فرمود: از آنچه می پرسید هنوز وقتش نرسیده، خداوند فرمود: «بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعَلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ» و نظیر آن از امام صادق علیه السلام آمده (۱۲۹۱) و قمی گفت: «آیه درباره رجعت نازل شده، «کذبوا بها» یعنی گفته: این امکان ندارد.»

آیه شانزدهم: «وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ وَأَسْرُوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَفُتِنَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يَظْلُمُونَ» (۱۲۹۲) یعنی: «اگر کسانی که ستم کردند سرمایه همین زمین را می داشتند برای رهایی از آن فدیة می دادند و هنگامی که عذاب را دیدند، پشیمانی و حسرت خویش را پنهان می دارند و خداوند به عدالت بین ایشان حکم می کند و به ایشان ستم نمی شود.»

قمی (۱۲۹۳) روایت کرده است که «مراد ظلم به آل محمد علیهم السلام و غصب حق ایشان است، «لافتدت به» یعنی در رجعت فرا دهد.» و در مجمع البیان و تفسیر عیاشی (۱۲۹۴) و قمی (۱۲۹۵) از امام صادق علیه السلام روایت شده است که پنهان داشتن ندامت در حالی که ایشان در

عذاب هستند چه سودی به حال ایشان دارد؟ فرمود: از شماتت دشمنان بدشان می آید.»

آیه هفدهم: «وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا» (۱۲۹۶) یعنی: «هرکس از یاد من روی گرداند روزگاری سخت در پیش خواهد داشت.»

امام صادق علیه السلام (۱۲۹۷) فرمود: «این زندگی در رجعت است.»

قمی به اسنادش به معاویه بن عمار روایت کرده است که «گفت: از آن حضرت درباره آیه «فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا» پرسیدم، فرمود: به خدا سوگند این آیه درباره ناصبیان است. گفت: فدایت شوم ما ایشان را در عمر طولانی شان دیدیم، ایشان در زندگی خود به راحتی زندگی می کردند. تا از دنیا رفتند.

فرمود: به خدا قسم معیشت سخت و دشوار در رجعت است چه این که آنها در آن زمان از مدفوع می خورند.»

و در منتخب البصائر (۱۲۹۸) سعد از احمد بن محمد همانند این حدیث را روایت نمود.

آیه هیجدهم: «وَحَرَامٌ عَلَى قَرْبِهِ أَهْلُكِنَاهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ» (۱۲۹۹)

قمی (۱۳۰۰) به اسنادش به ابن سنان از ابوبصیر و محمد بن مسلم از امام صادق علیه السلام و امام باقر علیه السلام روایت کرده است که «فرمودند: هر قریه ای که خداوند اهل آن را به عذاب هلاک کرده در رجعت بر نمی گردند.» پس این آیه دلالتی بیش از دیگر آیات در رجعت دارد، چه این که همه مسلمانان قبول دارند که مردمان هلاک شده با عذاب و غیر آنها در قیامت مبعوث می شود پس مراد از «لایرجعون» در «رجعت» است، زیرا که در قیامت باز می گردند تا داخل آتش جهنم شوند.

آیه نوزدهم: «أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ* الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ» (۱۳۰۱) یعنی: «به کسانی که به خاطر این

که مورد ستم واقع شده اجازه داده شد که بجنگند و خداوند بر یاری ایشان قدرت دارد، کسانی که از سرزمین خویش به ناحق رانده شده اند چه این که گفتند پروردگار ما خداست.»

قمی (۱۳۰۲) روایت کرده که آیه در علی و جعفر و حمزه نازل شد، آنگاه در دیگران.

و در کافی (۱۳۰۳) از امام باقر علیه السلام روایت شده که آیه درباره رسول خدا صلی الله علیه و آله و علی و حمزه و جعفر نازل شده و شامل دیگران گردیده است.

آیه بیستم: «وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ» (۱۳۰۴) یعنی: «هنگامی که عذاب بر ایشان واقع شود، ما دابّه زمین را بیرون آوریم و او با ایشان سخن می گوید که: مردم به آیات ما یقین نمی نمایند.»

قمی (۱۳۰۵) از امام صادق علیه السلام روایت کرده که گفت: «امیرالمؤمنین علیه السلام در مسجد در خواب بود، در زیر سر رمل جمع نموده و سرش را بر آن گذاشته بود. پیامبر صلی الله علیه و آله به آن حضرت رسید و با پایش او را حرکت داد و فرمود: برخیز ای «دابه الله»، مردی از یارانش گفت: ای رسول خدا صلی الله علیه و آله آیا هیچیک از ما می تواند چنین اسمی را بر دیگری بگذارد؟ فرمود: نه به خدا قسم، این اسم تنها از آن اوست، و او دابه ای است که خداوند در کتابش آن را یاد کرده و فرمود: «وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ...»

آنگاه فرمود: ای علی! هنگامی که آخر زمان شود خداوند تو را در بهترین صورت برانگیزد و با تو وسیله ای است که بر دشمنان خویش داغ می نهی، مردی به امام صادق علیه السلام گفت: عامه می گویند: این

دابه ایشان را مجروح می سازد.

امام صادق علیه السلام فرمود: خداوند ایشان را در آتش جهنم مجروح سازد، این «تکلمهم» از باب «کلم» یعنی مجروح ساختن نیست بلکه از سخن گفتن است.

و از قمی (۱۳۰۶) روایت شده که گفت: «مردی به عمار یاسر گفت: ای ابا الیقظان! آیه ای در کتاب خداست که دلم را آشوب کرده و مراد رشک افکننده است. گفت: کدام آیه است؟ مرد گفت: آیه «وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ...» این دابه چیست؟ عمار گفت: به خدا سوگند من نمی نشینم و نمی خورم و نمی نوشم مگر این که این دابه را به تو نشان دهم عمار با آن مرد به نزد امیرالمؤمنین علیه السلام آمد، حضرت مشغول خوردن خرما و سرشیر بود، فرمود: ای اباالیقظان بیا، عمار جلو رفت و شروع به خوردن کرد، مرد در شگفت ماند و هنگامی که عمار بلند شد، مرد گفت: سبحان الله تو سوگند خوردی که نخوری و نیاشامی و نشینی تا او را به من نشان دهی؟

عمار پاسخ داد: به تو نشان دادم، اگر بفهمی!

و در مجمع روایت شده که در تفسیر عیاشی این قصه عیناً نقل شده و آن را از ابوذر نقل نموده است.

در علوم امیر المؤمنین (ع)

و در کافی (۱۳۰۷) از امام باقر علیه السلام روایت شده که گفت: «امیرالمؤمنین علیه السلام گفت: به من شش علم داده شده است: ۱ - منایا (علم به زمان مرگ) ۲ - علم به بلا یا ۳ - علم به وصایا ۴ - فصل الخطاب ۵ - و من دارای «کرات» و دولت همه دولت ها و دارای عصا و میسم (داغ کننده) و دابه ای که با مردم سخن می گوید هستم.» اخبار در این باره فراوان است.

آیه بیست و

يُكْم: «وَتُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ» وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِي فِزْعُونَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ» (۱۳۰۸)

و در کافی (۱۳۰۹) از امام باقر علیه السلام روایت کرده که آن حضرت به امام صادق نگریست که راه می رفت، فرمود: آیا فکر می کنی که این از کسانی است که خداوند فرمود: «وَتُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا...»

و در معانی (۱۳۱۰) الاخبار از امام صادق علیه السلام روایت شده است که: «رسول خدا صلی الله علیه و آله به علی و حسن و حسین نگریست و گریه کرد و فرمود: شما بعد از ما مستضعف هستید، به آن حضرت گفتند: ای رسول خدا صلی الله علیه و آله معنای آن چیست؟ فرمود: معنایش این است که شما امامان بعد از من هستید، خدای - عزوجل - می فرماید: «وَتُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ...» این آیه تا قیامت در ما جاری است.

و در مجالس (۱۳۱۱) از آن حضرت روایت شده است، فرمود: «این آیه برای ما و یا در ماست» و در اکمال و غیبت روایت شده که «هنگامی که امام زمان متولد شد به این آیه گویا شد.» گویم: شاهد بر این که آیه درباره آل محمد علیهم السلام و در مورد رجعت است این که در آیه «وَتُرِيدُ» آورده که صیغه مستقبل است و اگر در بنی اسرائیل نازل شده بود باید صیغه ماضی می آورد و بنی اسرائیل و آل محمد علیهم السلام هنوز زمین را وارث نشده اند، لذا باید زمانی باشد که ایشان زمین را به ارث ببرند و آن زمان رجعت ایشان است.

در تأویل قتل و موت مؤمن

آیه بیست و دوم: «هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ

كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ» (۱۳۱۲)

در اکمال (۱۳۱۳) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «به خدا سوگند هنوز تأویل آن نرسیده و تأویل آن فرود نخواهد آمد مگر این که قائم خارج شود، هنگامی که قائم خروج کند، کافران به خدا و مشرکان خروج آن حضرت را خوش ندارند. اگر کافر و مشرکی در دل سنگی سخت باشد آن سنگ می گوید ای مؤمن در دل من کافری است مرا بشکن و او را بکش.»

و عیاشی (۱۳۱۴) از امام باقر علیه السلام روایت کرده است که: «لیظهره» یعنی خداوند او را در رجعت غالب و پیروز کند.»

و در منتخب البصائر (۱۳۱۵) به اسنادش به جابر بن یزید از امام باقر علیه السلام روایت کرد که گفت: «هیچ مؤمنی نیست مگر این که کشته شدن و مردنی دارد، اگر کسی کشته شود دوباره محشور می شود تا بمیرد و اگر بمیرد دوباره محشور می شود تا کشته شود آنگاه بر امام باقر علیه السلام این آیه «كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ» را تلاوت کردم حضرت فرمود: «ادامه آیه «و منشوره» است، پرسیدم: مراد از «منشوره» چیست؟ فرمود: این گونه جبرئیل بر پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نازل شده فرمود که: «کل نفس ذائقه الموت و منشوره» پس از آن فرمود: هیچ خوب و بدی در این امت نیست مگر این که محشور می شود، مؤمنان به سوی چیزی که چشم ایشان را روشن می کند و فاجران به عذاب الهی منشور و محشور می کردند، آیا نشنیده ای که خدای - تعالی - فرمود: «وَلَنذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَذْنَىٰ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ» (۱۳۱۶) یعنی: «ما عذاب اندک را قبل از عذاب اکبر به ایشان بچشانیم» و فرمود: «يا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ * قُمْ فَأَنْذِرْ» (۱۳۱۷)

مراد از آن آل محمد علیهم السلام است که در رجعت قیام کرده و انذار می نماید و آیه «إِنَّهَا لَإِحْدَى الْكَبِيرِ * نَذِيرًا لِلْبَشَرِ» (۱۳۱۸) مراد در رجعت است و فرمود: «هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَمَّا كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ» فرمود: خداوند او را در رجعت غالب می کند» و فرمود: «إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ» (۱۳۱۹) مراد علی بن ابی طالب علیه السلام در زمان رجعت است. جابر گفت: امام باقر علیه السلام فرمود: امیرالمؤمنین در آیه شریفه «رُبَّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ» فرمود: «مراد زمانی است که من و شیعیانم و عثمان بن عفان و شیعیانش مبعوث شویم و در آن زمان بنی امیه را بکشیم در آن هنگام کفار دوست دارند که کاش مسلمان بودند.»

آیه بیست و سوم: «إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ» در روایت قبلی بیان شد که مراد از باب علی بن ابیطالب علیه السلام در رجعت است.

آیه بیست و چهارم: «رُبَّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ» (۱۳۲۰)

در روایت قبلی بیان شد که مراد خروج امیرالمؤمنین علیه السلام و عثمان و کشتن بنی امیه در رجعت است.

آیه بیست و پنجم: «وَقُلْ الْحَمْدُ لِلَّهِ سَيَرِيكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا» (۱۳۲۱) «و بگو، ستایش خدایی را که آیات خود را به شما نشان می دهد و آنها را می شناسید.»

از قمی (۱۳۲۲) روایت شده که «آیات امیرالمؤمنین و ائمه علیهم السلام هستند که وقتی به دنیا باز گردند دشمنانشان ایشان را می شناسد چه این که ایشان را در دنیا دیده اند.»

آیه بیست و ششم: «وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْفَتْحِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ * قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لِمَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيْمَانُهُمْ وَلِمَا هُمْ يَنْظُرُونَ * فَأَعْرَضَ عَنْهُمْ وَانْتَظَرُوا إِنَّهُمْ مُنْتَظَرُونَ» (۱۳۲۳) یعنی: «و

می گویند اگر راست می گویند این فتح در چه زمانی اتفاق می افتد، بگو روز فتح ایمان کفار به حال ایشان سودی ندارد و به آنها مهلت داده نمی شود، پس صبر کنید ایشان هم صبر می کنند.»

قمی (۱۳۲۴) روایت کرده که «این مثلی است که خداوند برای رجعت زده است، هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله به ایشان رجعت را خبر داده، گفتند: «مَتَى هَذَا الْفَتْحُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ»

آیه بیست و هفتم: «قُلْ رَبِّ إِمَّا تُرِيْنِي مَا يُوْعَى دُونَ» (۱۳۲۵) یعنی: «بگو پروردگارا آیا وعده هایی که به ایشان داده می شود به من نشان نمی دهی.»

در منتخب البصائر (۱۳۲۶) به اسنادش به جابر بن عبدالله روایت کرده که گفت: «رسول خدا صلی الله علیه و آله در روز فتح چنین خطبه خواند: «ای مردم شما را می شناسم که بعد از من کافر شده و باز می گردید و عده ای گردن دیگران را می زنند، و اگر چنین کنید با شمشیر با شما مقابله می کنم، آنگاه به سمت راست خود توجه کرد، مردم گفتند: جبرئیل به او اشاره کرد و به او گفت: «و یا علی» (یعنی من و یا علی) با شما مقابله می کنم.» لذا آن حضرت فرمود: و یا علی با شما مقابله خواهد کرد.

و در روایتی ابان بن تغلب (۱۳۲۷) از امام صادق علیه السلام روایت کرد که فرمود: جبرئیل نازل شد و گفت: ای محمد «ان شاء الله و یا آن مقابله توسط علی بن ابی طالب علیه السلام اتفاق می افتد، رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: آیا آن شخص به خواست خدا علی بن ابی طالب علیه السلام است، جبرئیل گفت: یکی از آن تو و دو از آن علی است و موعد شما در «السلام» است.

ابان پرسید:

فدایت شوم! سلام کجاست؟

پاسخ فرمود: ای ابان سلام در پشت کوفه است.»

گویم: آنگاه خدای - تعالی - (در ادامه آیه) فرمود: «وَإِنَّا عَلَىٰ أَنْ نُرِيكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَادِرُونَ» (۱۳۲۸) یعنی: «ما بر نشان دادن آن چه به ایشان وعده داده ایم تواناییم» مراد در رجعت است.

آیه بیست و هشتم: «قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ» (۱۳۲۹) یعنی: «وای بر ما، چه کسی از گور ما را برانگیخت، این وعده رحمن و درستی گفتار پیامبران است.»

در کافی (۱۳۳۰) به اسنادش از امام رضا علیه السلام روایت کرد که: من به امام رضا علیه السلام نوشتم و در آن از جفای اهل واسط و حمله ایشان به من شکایت کردم در واسط عده ای از طرفداران عثمان بودند که مرا آزار می کردند.» حضرت با خط خود نوشت: «خداوند از دوستان ما عهد گرفت تا صبر و شکیبایی در دولت باطل پیشه کنند، پس برای حکم پروردگارت شکیبا باش، اگر رهبر مردم هم قیام کند ایشان گویند: «یا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ»

آیه بیست و نهم: «إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ» (۱۳۳۱) یعنی: «ما پیامبران خویش و کسانی را که در دنیا ایمان آورده اند و در روزی که همه بلند می شوند یاری می کنیم.»

در منتخب البصائر (۱۳۳۲) از جمیل بن دراج از امام صادق علیه السلام روایت شده که «گفت: پرسیدم معنای آیه «إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا...» چیست؟ فرمود: آیه در رجعت است، آیا ندیده اید که بسیاری از انبیاء علیهم السلام در دنیا یاری نشده اند و کشته شده اند و امامان نیز شهید شده اند و یاری از ناحیه پروردگار نگردیده اند.»

پرسیدم: «وَأَسْتَمِعْ يَوْمَ

يَنَادِ الْمُنَادِي مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ * يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذَلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ» (۱۳۳۳) یعنی: «و بشنو روزی که منادی از مکان نزدیک ندا می دهد ایشان صیحه حقانی را می شنوند و این روز خروج و مبعث است.»

فرمود: این آیه درباره رجعت است.»

و قمی (۱۳۳۴) از احمد بن ادریس از عیسی همانند آن را روایت کرده و در آن (۱۳۳۵) آمده: «و بعد از انبیاء علیهم السلام، ائمه علیهم السلام کشته شده اند و در دنیا یاری نشده اند.»

آیه سی ام: «اسْتَمِعْ يَوْمَ ينادِ الْمُنَادِي مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ...» تفسیر آن را دیدید.

آیه سی و یکم: «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعِدًّا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» (۱۳۳۶)

عیاشی (۱۳۳۷) از امام باقر علیه السلام روایت کرده که «درباره این آیه از آن حضرت سؤال شد، آن حضرت فرمود: یعنی در میثاق آنگاه آیه التائبون را قرائت کردم، فرمود: من التائبين العابدين تا آخر آیه را نمی خوانم و فرمود: هنگامی که ایشان را دیده ای در آن هنگام ایشان کسانی اند که خداوند از ایشان جان ها و اموال ایشان را خریده است» یعنی در رجعت و در منتخب البصائر از ابوبصیر همانند آن روایت شده است.

آیه سی و دوم: «وَمَنْ كَانَ فِي هَيْدِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَأَضَلُّ سَبِيلًا» (۱۳۳۸) یعنی: «هر کس در این دنیا نابینا باشد در آخرت نیز نابینا خواهد شد بلکه گمراهی او بیشتر خواهد شد.»

در منتخب البصائر (۱۳۳۹) به اسنادش از ابوبصیر از یکی از این دو امام علیهما السلام درباره این آیه روایت کرده است که «فرمود: آیه در رجعت است.»

و عیاشی از حلبی از ابوبصیر همانند این را روایت کرده است.

آیه سی و سوم: «ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَيَبِينٍ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا» (۱۳۴۰) یعنی: «من شما را برای کره ای دیگر (حمله ای دیگر بر ایشان) بازگردانیدم و با مال ها و فرزندان شما را یاری رسانیدم و بر جمعیت شما افزودیم.»

در کافی (۱۳۴۱) به اسنادش از عبدالله بن قاسم بطل از امام صادق علیه السلام در آیه شریفه «وَقَضَيْنَا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ» (۱۳۴۲) یعنی: «به بنی اسرائیل در کتاب وحی کردیم که شما دوبار در زمین فساد می کنید.» فرمود: کشتن علی بن ابی طالب و نیزه زدن بر امام حسن علیه السلام «وَلَتَعْلُنَّ عُلُوقًا كَبِيرًا» (۱۳۴۳) یعنی: «بسیار بزرگی و رفعت می گیرید.» فرمود: مراد کشتن امام حسین علیه السلام است، «فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا» (۱۳۴۴) یعنی: «هنگامی که زمان یاری و انتقام از خون حسین علیه السلام آمد» «بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَا أُولَى بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ» (۱۳۴۵) یعنی: «هنگامی که وعده نخستین آمد ما بندگانی قدرتمند بر شما می فرستیم، ایشان در بین شهرها جستجو می کنند.» فرمود: عده ای هستند که خداوند قبل از خروج حضرت قائم بر می انگیزد، هیچ خونی آل محمد علیهم السلام را نمی بیند مگر این که او را می کشند. «و كان وعداً مفعولاً» یعنی: «وعده مزبور انجام خواهد شد.» یعنی خروج قائم علیه السلام «ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ» (۱۳۴۶) یعنی خروج حضرت امام حسین علیه السلام با هفتاد تن از یاران خود هر کدام کلاه خودهای طلایی دو رو دارند و به مردم می رسانند که این حضرت امام حسین علیه السلام است که خارج شد و مؤمنین در آن شبهه ای ندارند.»

و عیاشی (۱۳۴۷) از صالح بن سهل همانند این را با

تفاوتی اندک در الفاظ نقل کرده است.

و در جامع الفوائد (۱۳۴۸) به اسنادش به ابی الجارود از کسی که از حضرت علی علیه السلام شنیده نقل کرده است که حضرت فرمود: «العجب کل العجب بین جمادی و رجب...» یعنی: «همه شگفتی ها در بین جمادی و رجب است.»

مردی بلند شد و گفت: ای امیرالمؤمنین امری که این همه باعث شگفتی شده چیست؟

فرمود: مادرت به عزایت بنشیند کدام شگفتی از این شگفت تر که مردگان دشمنان خدا و رسول و اهل بیت را بکشند، و این تأویل آیه شریفه: «یا ایها الذین آمنوا لا تتولوا قوماً غضب الله علیهم قد یسئوا من الآخره كما یسئ الکفار من اصحاب القبور» یعنی: «ای کسانی که ایمان آورده اید، با گروهی که خداوند بر ایشان خشم گرفته دوستی نکنید، ایشان از آخرت مأیوسند همان گونه که کافران از مردگان مأیوس می باشند.»

هنگامی که کشتار فوق العاده شدت گرفت می گویند: مرد و یا هلاک شد، در کدام دشت می رود و این تأویل این آیه است که: «ثم رددنا لکم الکرة علیهم و امددناکم باموال و بینین و جعلناکم اکثر نفیراً» و روایت در این باره فراوان از امیرالمؤمنین علیه السلام رسیده است.

سی و چهارم: «یا ایها الذین آمنوا لما تتولوا قوماً غضب الله علیهم قد یسئوا من الآخره كما یسئ الکفار من اصحاب القبور» (۱۳۴۹) تفسیر آن گذشت.

سی و پنجم: «ربنا ائتنا ائتنا و ائتنا ائتنا» (۱۳۵۰) یعنی: «پروردگارا! دوبار ما را میراندی و دوبار ما را زنده کردی.»

قمی (۱۳۵۱) از امام صادق علیه السلام روایت کرده که آیه درباره رجعت است.

و در منتخب البصائر (۱۳۵۲) از کتاب مشیخه حسن بن محبوب به اسنادش از محمد بن مسلم از امام باقر علیه السلام درباره این آیه روایت شده که فرمود:

این ویژه گروه هایی در رجعت بعد از مرگ است و در قیامت نیز پیاده می شود. پس خداوند ستمگران را از رحمت خود دور کند!

گوییم: کنکاش و تفسیر این آیه:

مفسران بر این رفتند که مراد از دو بار زنده کردن این است که یک بار احیاء و زنده کردن در شکم مادران و بار دیگر در قبر صورت می گیرد تا به حال سؤال منکر و نکیر پاسخ دهد. و مراد از دوبار میراندن، میراندن در دنیا و میراندن در قبر است، لیکن این تفسیر با ظاهر آیه شریفه سازگاری ندارد، چه این که آیه این است:

«إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَنَادُونَ لِمَ قَتَلَهُ اللَّهُ أَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ أَنْفُسِكُمْ إِذْ تَدْعُونَ إِلَى الْإِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ * قَالُوا رَبَّنَا أَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَأَحْيَيْنَا اثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا بِعَدُوِّنَا فَهَلْ إِلَى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ * ذَلِكُمْ بِأَنَّهُ إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَحِيدَهُ كَفَرْتُمْ وَإِنْ يُشْرَكُ بِهِ تُؤْمِنُوا فَالْحُكْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ» (۱۳۵۳) یعنی: «کسانی که کفر ورزیده اند، به آنها ندا می شود که دشمنی خدا با شما بیش از دشمنی خود شما با خودتان است، آیا شما به سوی ایمان خوانده می شوید ولی اجابت نمی کنید و کفر می ورزید، گفتند: پروردگارا ما را دوبار میراندی و دوبار زنده کردی، ما به گناهان خویش اعتراف نموده ایم. آیا راهی برای بیرون رفتن است.»

علت آن این است که هنگامی که خداوند به تنهایی خوانده شد کفر ورزیده و اگر شرک ورزیده شود شما ایمان می آورید. پس حکم از آن خداوند بلند مرتبه بزرگ است و از ظاهر این آیه فهمیده می شود که «رَبَّنَا أَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَأَحْيَيْنَا اثْنَتَيْنِ» تصدیق آیه «لَمَقَّتْ اللَّهُ أَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ أَنْفُسِكُمْ إِذْ تَدْعُونَ إِلَى الْإِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ» است و لذا به گناهان خویش

اعتراف کردند و اقرار نمودند که راهی برای بیرون رفتن از عذاب ندارند، بنابراین دو احیاء و دو اماته علت برای استحقاق عذاب همیشگی ایشان شده که راهی برای فرار باقی نگذاشته است.

و روشن است که احیاء و اماته در قبر برای این منظور مفید نیست، نیز احیاء و اماته در رجعت نیز در آن مفید نمی باشد، چنانکه برخی در روایت قمی از امام صادق علیه السلام احتمال داده اند، بنابراین باید مراد دو احیاء و دو اماته ای باشد که در استحقاق عقاب مدخلیتی داشته باشد.

گویم: شما در فقره «و دعائم الاخیار» و غیره فهمیدید که خداوند در انسان بلکه در همه عالم نمونه عالم اکبر را به ودیعت گذاشته است، بنابراین در حقیقت انسان دو نجد که عبارت از اسم خدایی است که مبدأ خیرات می باشد و نیز طاغوت که مصدر همه شرور است به ودیعت گذاشته تا اختیار در انسان محقق شود و لذا خداوند انسان را قادر ساخته تا هریکی از دو نجد و اسم را زنده کند و از راه آن سلوک نماید و به اله الآله و رب الارباب برسد و میراندن آن دو به نرفتن از آن مسیر و ترجیح مسیر دیگر است، پس هر انسانی که ایمان به خدا آورده و به طاغوت کفر ورزیده اسم خدا را احیاء کرده و اسم طاغوت را میرانده و خداوند را ولی خود قرار داده، از ظلمات طاغوت به نور اسم الله می رسد و به عروه الوثقی که هرگز پاره نمی شود چنگ می زند. و هر کس به خدا کفر بورزد و طاغوت را زنده کند طاغوت ولی اوست و او را از نور خدا

به تاریکی طاغوت می برد، این عده دوزخی و در آن جاودانند، پس مراد از آیه شریفه این است که خداوند ما را توانایی دادی تا عالم خود و ظلمت را احیاء کنیم و یا آن دو را بمیرانیم ما با اختیار خویش احیاء عالم ظلمت را بر عالم نور ترجیح دادیم، بنابراین راهی برای خروج از عذاب نداریم، چنانکه آیه شریفه «هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا قُلْ انْتَظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ» (۱۳۵۴) بر آن دلالت دارد.

قمی از امام صادق علیه السلام روایت کرده که فرمود: «هنگامی که خداوند به تنهایی یاد شود یعنی اگر خدا با ولایت کسانی یاد شود که فرمان به ولایت او داد شما کفر می رزید و اگر خدا شرک ورزیده شد یعنی به ولایت کسانی که حق ولایت ندارند دعوت شوید ایمان به ولایت او می آورید.»

و در کافی از آن حضرت علیه السلام روایت شده که فرمود: یعنی: «هنگامی که خدا و یا اهل ولایت خوانده شوند کفر می ورزید.»

آیه سی و ششم: «هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا قُلْ انْتَظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ» یعنی: «آیا منتظرند تا فرشتگان آیند و یا برخی از آیات پروردگار بیاید، روزی که برخی از آیات پروردگار بیاید کسی را که قبلاً ایمان نیاورد و یا در ایمان خود خیری کسب نکرده ایمانش سودی ندارد، پس

منتظر بمانید ما نیز منتظریم.»

در توحید (۱۳۵۵) از امیرالمؤمنین علیه السلام در آیه: «أَوْ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ...» روایت شده که فرمود: یعنی قبل از آمدن این آیه، و این آیه طلوع خورشید از مغربش می باشد.»

و نظیر آن در احتجاج از آن حضرت روایت شده است.

و قمی (۱۳۵۶) از امام باقر علیه السلام روایت کرده که در آیه «أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا» فرمود: «هنگامی که خورشید از مغربش طلوع کرد اگر در آن روز کسی ایمان بیاورد، ایمانش سودی به حال وی ندارد.»

و در خصال (۱۳۵۷) از آن حضرت روایت شده است که امام باقر علیه السلام فرمود: «هنگامی خورشید از مغربش طلوع کرد همه مردم در آن روز ایمان می آورند، ولی هیچیک را سودی ندارد.» و اخبار در این که مراد از طلوع خورشید از مغربش کنایه از ظهور حضرت قائم - عَجَلُ اللَّهِ فَرَجَهُ الشَّرِيفُ - می باشد، فراوان است.

و در اکمال (۱۳۵۸) از امام صادق علیه السلام روایت شده است که فرمود: «آیات ائمه علیه السلام هستند و آیه ای که انتظارش را می کشند حضرت قائم می باشد. در آن روز هیچکس را ایمان سودی ندارد.»

و در احتجاج (۱۳۵۹) از ناحیه مقدسه به محمد حمیری آمده است که: «أشهد أنك حجة الله أنتم الأول و الآخر و أن رجعتكم حق لا ريب فيها يوم لا ينفع نفساً إيمانها لم تكن آمنت من قبل أو كسبت في إيمانها خيراً»
و بعداً خواهد آمد.

آیه سسی و هفتم: «وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزُّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ» (۱۳۶۰) یعنی: «ما بعد از ذکر در زبور نوشتیم که زمین را بندگان شایسته من به ارث می برند.»

در بحار (۱۳۶۱) از کتاب علل الشرایع تألیف محمد بن علی بن

ابراهیم بن هاشم روایت کرده است که نسخه ای عتیق از آن کتاب در نزد ما بود، گفت: «خداوند در کتاب خود به پیامبر خبر داد که چه حوادث و مصیبت هایی از قبیل قتل و غصب و بلاها بر ایشان وارد می شد و سپس خداوند ایشان را به دنیا باز می گرداند تا دشمنان خویش را بکشند و زمین را به ایشان بدهد و این آیه شریفه: «وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ» و فرموده حق تعالی: «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ...» (۱۳۶۲) است.

و در صافی از قمی (۱۳۶۳) روایت شده که گفت: «مراد قائم و یاران او هستند.» گفت: در زبور حوادث آینده و تحمید و تمجید و دعا موجود است.»

و در روایت دیگر (۱۳۶۴) «خداوند زبور را به داود داد و در آن توحید و تمجید و دعا و خبرهای رسول خدا صلی الله علیه و آله و امیرالمؤمنین و ائمه علیهم السلام و اخبار رجعت و حضرت قائم موجود است.»

آیه سی و هشتم: «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا» (۱۳۶۵)

در کافی (۱۳۶۶) از امام صادق علیه السلام روایت شده که از این پرسیدند، امام صادق علیه السلام فرمود: «ایشان ائمه علیهم السلام هستند.»

و از امام باقر علیه السلام روایت شده که «خداوند در کتاب خود درباره والیان امر بعد از محمد صلی الله علیه و آله آیه «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا»

يَعْبُدُونَنِي لَا يَشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ» نازل کرده، خداوند می فرماید: «شما را جانشین علم و دین و عبادت خویش بعد از پیامبرم کرده ام، چنان که اوصیاء آدم بعد از او... تا این که فرمود: خداوند والیان امر را بعد از پیامبر صلی الله علیه و آله قدرت بر علم داد و ما آنها هستیم.»

قمی (۱۳۶۷) روایت کرد که «آیه در قائم آل محمد علیه السلام نازل شده است.»

و در مجمع آمده است که «از اهل بیت روایت شده که آیه درباره حضرت مهدی آل محمد علیهم السلام نازل شد.»

و گفت: عیاشی (۱۳۶۸) به اسنادش از علی بن الحسین علیه السلام روایت کرده که «وی آیه شریفه یاد شده را قرائت کرد و فرمود: به خدا سوگند ایشان شیعه اهل بیت هستند، خداوند ایشان را با دست مردی از ما یعنی مهدی علیه السلام خلیفه قرار می دهد. و رسول خدا صلی الله علیه و آله درباره وی فرمود: «لو لم يبق من الدنيا إلا يوم واحد لطول الله ذلك اليوم حتى يأتي رجل من عترتي اسمه اسمي يملأ الأرض عدلاً و قسطاً كما ملئت جوراً و ظلماً»

فرمود: و همانند این روایت از امام باقر (۱۳۶۹) و امام صادق علیهما السلام روایت شده که گفت: بنابراین مراد از «الذین آمنوا منکم و عملوا الصالحات» پیامبر و اهل بیت او علیهم السلام هستند»

گوید: و مراد از آیه و روایت رجعت است، چه این که ایشان هنوز نتوانسته نعمت هایی که خداوند به ایشان داده اظهار کنند، چه رسد به این که خداوند به ایشان قدرت و تمکن داده و بیم ایشان را به امنیت بدل کرده باشد، خداوند ستم کنندگان بر حقوق ایشان را لعنت کند

و برائت از ایشان را روزی ما کند.

آیه سی و نهم: «وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذَلِكَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ» (۱۳۷۰) یعنی: «کسانی که ستم کرده اند، عذابی کمتر از آن دارند، لیکن بیشترشان نمی دانند.»

قمی (۱۳۷۱) گفت: «مراد عذاب رجعت با شمشیر است.»

و در بحار (۱۳۷۲) و در روایت سعد بن عبدالله در انواع آیات قرآنی به روایت ابن قولویه که نسخه ای عتیق در نزد ما بود آمده است که امام باقر علیه السلام فرمود: «جبرئیل این آیه را چنین نازل کرده است: «فإن للظالمین آل محمد حقهم عذابا دون ذلك و لكن أكثر الناس لا یعلمون یعنی عذابا فی الرجعه» یعنی: «ستمگران که به حق آل محمد علیهم السلام ستم کرده اند عذابی کمتر دارند و لیکن بیشتر مردم نمی دانند، یعنی عذابی در رجعت دارند.»

آیه چهلم: «سَسِئَةٌ عَلَى الْخُرُطُومِ» (۱۳۷۳)

قمی (۱۳۷۴) گفت: «آیه در رجعت به هنگام بازگشت امیرالمؤمنین و بازگشت دشمنان ایشان است آن حضرت با داغی بر دشمنان داغ می نهد، چنان که چارپایان بر روی بینی و لبان داغ زده می شوند.»

آیه چهل و یکم: «كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ» (۱۳۷۵)

عیاشی (۱۳۷۶) از امام باقر علیه السلام روایت کرده است که: «هرکس کشته شد طعم مرگ را نمی چشد، آنگاه فرمود: باید برگردد تا طعم مرگ را بچشد» و از آن حضرت روایت شده که «هرکس کشته شد محشور می شود تا بمیرد و هرکس مرد محشور می شود تا کشته شود.»

و در منتخب البصائر (۱۳۷۷) به اسنادش به جابر بن زید از امام باقر علیه السلام روایت شده که گفت: «هیچ مؤمنی نیست مگر این که مرگ و قتل در پیش رو دارد، اگر کشته شود محشور می شود تا بمیرد و اگر بمیرد محشور می شود تا کشته شود. آنگاه

بر امام باقر علیه السلام این آیه «كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ» را تلاوت کردم، فرمود: «و منشوره» ادامه آیه است. پرسیدم: معنای «منشوره» چیست؟ فرمود: جبرئیل این گونه آیه را نازل فرموده است: «كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ» فرمود: هیچ نیکوکار و بدکاری در این امت نیست مگر این که محشور می شود، مؤمنون به سوی روشنی چشم خوش و فاجران به سوی عذاب خدا محشور می گردند. آیا نشنیده ای که خداوند فرمود: «وَلَنذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَذْنَى دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ» (۱۳۷۸)

آیه چهل و دوم: «وَلَنذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَذْنَى دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ»

قمی گفت: «عذاب رجعت با شمشیر است و در آیه سابق در روایت امام باقر معلوم شد که در رجعت است.»

آیه چهل و سوم: «وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سِيرِيكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا» (۱۳۷۹)

از قمی (۱۳۸۰): آیات امیرالمؤمنین وائمه به هنگام مراجعت به دنیا هستند که دشمنان ایشان چون ایشان را در دنیا دیده اند ایشان را می شناسند.»

امیرالمؤمنین علیه السلام (۱۳۸۱) فرمود: «و الله ما لله آیه أكبر منی» یعنی: «به خدا قسم خداوند آیه ای بزرگ تر از من ندارد.»

این چهل و سه آیه برخی در رجعت صراحت داشته و برخی تفسیر به آن شده اند و از مجموع این اخبار استفاده می شود که هر آیه ای که تا زمان حضرت قائم علیه السلام پیاده نشده که غیر از بهشت و جهنم باشد، در رجعت پیاده می شود. ما سخن را بیش از این طولانی نمی کنیم.

اخبار نیز با آنچه در ضمن آیات و تفسیر آنها یاد کردیم کافی است. مسأله رجعت به نزد کسانی که ایمان به خدا و رسول و خلفایش آورده اند ظاهرتر از این است که بخواهیم استدلال بر آن کنیم، بلکه مرحوم مجلسی در باب رجعت بیان کرده که
اخبار

در رجعت بیش از دویست حدیث صریح است، این اخبار را و چهل و چند راویان ثقه و بزرگان و دانشمندان برجسته در بیش از پنجاه کتاب خود ذکر کرده اند.

۱ - مثل ثقیلاسلام کلینی: ۲ - صدوق محمد بن بابویه و قریب چهل و چند نفر را نام برد. هر کس خواهد به کتاب غیبت بحار مراجعه کند.

اکنون که این چند لمعه را فهمیدید بدان که مفاد این لمعه ها این است که بر خداوند لازم است که وعده های خویش در آیات را که در لمعه سوم آمده محقق سازد. و نیز شرط خدا بر مؤمنین برای رسیدن به بهشت هنوز محقق نشده است. چه این که جنگ و کشتن و کشته شدن در مورد همه اتفاق نیفتاده است، و لذا آن عهدهی که خداوند در تورات و انجیل و قرآن بسته و هنوز با همه اسمای حسنی خود عبادت نشده و دین حضرت محمدصلی الله علیه وآله بر همه ادیان مطابق وعده اش چیره نگردیده است.

علاوه این که بدون آن با غرض حق - تعالی - منافات دارد.

آگاهی ها

آگاهی اول: در مراد از این که کافران محض و مؤمنان محض کیستند

مراد از اخبار وارده بر این که رجعت ویژه مؤمنین محض و کافران محض و یا مشرکین محض است این می باشد که مستضعفین مورد استثناء در آیه «إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا* إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَمْ يَسْتَطِيعُوا حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا» (۱۳۸۲) یعنی: «کسانی که فرشتگان ایشان را میراندند، بر خود ستم ورزیده بودند، از ایشان می پرسند کجا بودید؟ پاسخ می دهند: ما در زمین مستضعف

بودیم، به ایشان می گویند: مگر سرزمین خدا گسترده و وسیع نبود تا مهاجرت کنید؟ جایگاه آنها جهنم است و بد عاقبتی است. مگر مردان و زنان و کودکان مستضعفی که چاره ای نداشتند و راهی را نمی شناختند.»

در کافی (۱۳۸۳) از امام باقر علیه السلام روایت شده که فرمود: «چاره ای نداشتند که کفر را از خود منع نمایند و راهی به ایمان نداشتند و نمی توانستند مؤمن گردند و یا کافر شوند. فرمود: مراد کودکان و زنان و مردانی اند که عقلی همانند عقل کودکان دارند.»

و از آن حضرت روایت شده که پرسیدند ایشان کیستند؟ فرمود: زنان و فرزندان شما! سپس گفت: آیا ام ایمن را دیدید، من شهادت می دهم که او از اهل بهشت است، ولی آنچه شما می دانستید او نمی دانست.»

و در معانی و تفسیر عیاشی از آن حضرت قریب به حدیث اول نقل شده و در روایت دیگر آمده «از ایشان قلم برداشته شده است.»

و از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «لا- یستطیعون حیلہ إلى النصب فینصبون و لا- یهتدون سبیل أهل الحق فیدخلون فیہ و هؤلاء یدخلون الجنة بأعمال حسنه و باجتنب المحارم التي نهی الله عز و جل عنها و لا ینالون منازل الأبرار»؛ یعنی راهی برای دشمنی نداشتند تا دشمنی کنند و نیز راهی به حق نمی بردند تا وارد حق شوند، ایشان با کارهای خوب خود و بادوری از حرام هایی که خداوند از آنها نهی کرده وارد بهشت می شوند ولی به منازل ابرار نمی رسند.»

و عیاشی (۱۳۸۴) از امام باقر علیه السلام روایت کرده که از آن حضرت از مستضعفین پرسیدند، فرمود: زنان ابلهی که در پرده هستند و خادمان، که وقتی به ایشان بگویی نماز بخوان

می خوانند چیزی جز آن چه به ایشان گفته اید نمی دانند و نیز کسانی که از بلاد دیگر ر بوده شده اند که چیزی را جز آنچه به ایشان گفته اند نمی فهمد و نیز مرد پیر و کودک.»

و حاصل این اخبار این است که مستضعفین کسانی اند که قدرت بر فهم توحید و یا معرفت پیامبر و ولایت ندارند مگر اینکه از دیگران تقلید نمایند، پس اولین مرتبه مستضعف همان است که امام باقر و امام صادق علیهما السلام درباره ام ایمن فرمودند و آخرین مراتب آن زنان ابله و بردگانی که از جاهای دیگر ر بوده می شوند و بین این دو مرتبه مراتب فراوانی قرار دارد.

پس مراد از کسانی که ایمان محض دارند کسانی اند که با چاره و دلیل ایمان را فهمیدند، و کافرین محض کسانی اند که بعد از فهمیدن راه، انکار نمایند و یا امکان فهم و هدایت دارند ولی در رفتن آن کوتاهی می کنند. چنانکه بسیاری از عامه چنین هستند.

وقتی مستضعفان استثناء شده اند بقیه تحت عموم آن امر که مردم را برای دریافت مقامات و فهم مراتب ائمه تشویق می کند باقی می مانند، ایشان باید از خداوند معرفت ائمه علیهم السلام را بخواهند چنان که در زیارت ها و دعاها از جمله دعای افتتاح و دعای عهد و دعای صغیر که در شب های ماه رمضان خوانده می شود و زیارت صغیره که ابتدای آن «اللهم بلغ مولای صاحب الزمان - صلوات الله علیه -» می باشد و دیگر ادعیه می باشد.

دوم هر کس بر کفر و انکار مرده و ایمان نیآورده توبه او در رجعت پذیرفته نمی شود، چه این که خدای - تعالی - فرمود:
«رَبِّمَا يَوْمُ الدِّينِ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ» (۱۳۸۵)

و در آیه بیست و چهارم

بیان شد که آیه یاد شده در رجعت است.

وجه دلالت آیه این که اگر توبه ایشان پذیرفتنی بود اسلام می آوردند و توبه می نمودند و تمنای مسلمان شدن را نداشتند، پس معلوم می شود که توبه آنها پذیرفته نمی شود، بنابراین دوست داشتند که کاش مسلمان بودند.

و فرمود: «وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مِا فِي الْأَرْضِ لَأُفْتِدَتْ بِهِ وَأَسْرُرُوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوْا الْعَذَابَ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ» (۱۳۸۶) و قبلاً در آیه شانزدهم بیان شد که آیه مزبور در رجعت است، و جواب «لو» محذوف است. یعنی: اگر نفوس ستمگر همه مایملک زمین را فدیة می دادند به حال ایشان سودی نداشت و اگر توبه ایشان پذیرفته می بود نیازی به فدیة نبود، چنانکه در آیه تصریح شده است و توبه به حال ایشان سودمند بود و نیز چون بازگشت ایشان برای عذاب است چه این که خدای - تعالی - فرمود: «وَلَنذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَذْنَى دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ» (۱۳۸۷) و این بازگشت برای امر و نهی نبود.

قمی (۱۳۸۸) عذاب ادنی را عذاب رجعت دانست که با شمشیر عذاب می شوند، و روایت آن از منتخب البصائر از جابر در دلیل بیست و دوم بیان شد.

و نیز فرمود: «وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى» (۱۳۸۹) یعنی توبه نمی کند و ایمان نمی آورد، و قبلاً به رجعت تفسیر شده چنان که روایت منتخب البصائر و عیاشی از امام صادق و یا باقر علیهما السلام در دلیل سی و دوم آمده است.

و نیز به دلیل آیه شریفه: «يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَمَا يَفْعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسِبَتْ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا» (۱۳۹۰) و در دلیل سی و ششم بیان

شد که آیه در رجعت است و مراد از آیه طلوع خورشید از مغرب است. یعنی ظهور حضرت قائم علیه السلام بنابراین ایمان و توبه سودی ندارد.

و نیز دلیل آیه شریفه: «فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحَدُّهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ» فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سُنَّهَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ» (۱۳۹۱) یعنی: «هنگامی که شدت و قدرت ما را دیدند گفتند به وحدانیت خدا ایمان آورده و به آنچه بدان مشرک شده بودیم کفر ورزیدیم، اما چون بعد از شدت و بأس ایمان آورده اند ایمان ایشان سودی ندارد، این سنت الهی است که در بین بندگان جاری است و در این هنگام کافران زیان کار شده اند.»

در عیون (۱۳۹۲) از امام رضا علیه السلام روایت شده که «از آن حضرت پرسیدند به چه علت خداوند فرعون را غرق کرده در حالی که ایمان به خدا و توحید آورده بود؟ فرمود: چون به هنگام رؤیت بأس و شدت و قدرت ایمان آورده و ایمان در این هنگام پذیرفته نیست، و این حکم الهی در گذشتگان و آیندگان جاری است، خداوند فرمود: «فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا...» تا آخر این دو آیه.

در کافی (۱۳۹۳) روایت شده است که: مردی مسیحی که با زنی مسلمان زنا کرده بود را به نزد متوکل آوردند، متوکل خواست بر او حد را جاری کند، وی اسلام آورد، گفتند: ایمان او شرک را از بین برده و حد قتل را از او دور ساخته است. عده ای گفتند: سه حد بر او زده می شود و عده ای فتاوی دیگر دادند. متوکل به امام هادی علیه السلام فرستاده و درباره آن پرسید. حضرت فرمود: چندان او را

می زنند تا بمیرد، فقهاء انکار و اعتراض کردند و گفتند: این فتوی در کتاب و قرآن نیامده است و نیز سنت و پیامبر نیز چنین حکمی نکرده است. بار دیگر از آن حضرت پرسیدند، حضرت این دو آیه را بعد از بسمله نوشت و متوکل دستور داد چندان او را بزنند تا بمیرد.»

و نیز به دلیل این که خدای تعالی فرمود: «إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ» (۱۳۹۴)

قمی (۱۳۹۵) روایت کرد که «مراد ائمه هستند» و از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «به خدا قسم این آیه در رجعت است. آیا ندیده اید که پیامبران فراوانند و در دنیا یاری نشده اند و کشته شدند و نیز ائمه بعد از ایشان کشته شده و کسی ایشان را یاری نکرده است؟ بنابراین این یاری و نصرت الهی در رجعت است. و بعد از این آیه «يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعْدِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ» (۱۳۹۶) یعنی: «روزی که عذر خواهی ستمگران سود ندارد و ایشان از رحمت خدا دور شده و خانه ای بد خواهند داشت.»

چه این که روز دوم بیان برای روز اول است که امام صادق علیه السلام فرمود: «آن روز در رجعت است.» این مطالب درباره کسانی است که توبه ایشان پذیرفته نیست.

اما کسانی که ایمان ایشان پذیرفته می شود و توبه ایشان مفید و سودمند است، کسانی هستند که زمان ائمه علیهم السلام را درک نکرده و یقین به درستی مذهب امامیه ننموده اند، گرچه در فهم حقیقت کوشش لازم را نکرده اند، چه این که خدای تعالی - فرمود: «يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ * قُمْ فَأَنْذِرْ» (۱۳۹۷) و فرمود: «إِنَّهَا لَإِحْدَى الْكُبَرِ * نَذِيرًا لِلْبَشَرِ» (۱۳۹۸)

زیرا در دلیل چهارم و پنجم در روایت منتخب البصائر از امام باقر علیه السلام روایت شده که مدثر و نذیر حضرت محمد صلی الله علیه وآله است. و خدای - تعالی - فرمود: «وَلَهُ اسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا» (۱۳۹۹)

این در آیه دوازدهم بیان شد که در رجعت است.

و نیز آیه شریفه «إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَى مَعَادٍ» (۱۴۰۰) در دلیل یازدهم اخباری بیان شد که آیه یاد شده در رجعت است، و تقریب دلالت در همه آنها این است که اگر توبه و ایمان از ایشان پذیرفته نمی شد در انذار و دعوت فائده ای متصور نبود بلکه «له اسلم من فی السموات...» صریح مطلوب ماست.

و نیز به دلیل آیه شریفه «هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ» (۱۴۰۱) یعنی: «او کسی است که پیامبرش را بر هدایت و دین حق فرستاده تا بر همه ادیان چیره شود. گرچه مشرکان خوش نداشته باشند.»

شرح این آیه و نیز بیان این که آیه در رجعت نازل شده در امر سوم از لمعه سوم و دلیل بیست و دوم بیان شده است.

ظاهر این است که نهایت پذیرش ایمان و توبه تا خروج دابّه الارض و صاحب عصا و میسم (داغ) و خاتم (انگشتی) یعنی امیرالمؤمنین علیه السلام است که در آخرین دفعه خارج می شود و نیز شیطان را می کشد و مؤمنین و کافرین را با علامت و داغ ایمان و کفر در روی ایشان داغ می زند.

چنان که در کافی (۱۴۰۲) به اسنادش به ابوالصامت حلوانی از امام باقر علیه السلام روایت شده که «امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: به من شش چیز داده شده: علم منایا و

بلایا، فصل الخطاب و من صاحب کزات و دوله الدول و صاحب عصا و میسم و دابه ای که با مردم سخن می گوید هستم.» و در البصائر (۱۴۰۳) از علی بن حسان همانند این روایت شده است.

و در کافی (۱۴۰۴) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «امیرالمؤمنین علیه السلام بسیار می فرمود که من بخشش کننده بهشت و جهنم هستم و من فاروق اکبر و صاحب عصا و میسم هستم.»

و در همان کتاب از محمد بن سنان همانند آن روایت شده است. و نیز در همان کتاب از سعید بن اعرج از امام صادق علیه السلام مثل این روایت کرده است. علت این که داغ کفر بر او می نهد این است که ایمان و توبه او پذیرفته نمی شود.

آگاهی سوم: درباره کشتن ابلیس

اخباری که در کشتن ابلیس - لعنه الله - وارد شده مختلف است.

در علل (۱۴۰۵) از امام صادق علیه السلام از «الوقت المعلوم» پرسیده شد. فرمود: «یوم الوقت المعلوم روزی است که در صور یک بار می دمند و ابلیس بین دمیدن اول و دوم می میرد.

و عیاشی (۱۴۰۶) از آن حضرت روایت کرده که از آن حضرت در این باره پرسیدند، فرمود: آیا می پنداری که این روز، روز حشر همه مردم است؟ خداوند ابلیس را تا روزی که قائم ما مبعوث می شود مهلت داده است. هنگامی که قائم ما در مسجد کوفه مبعوث می شود ابلیس می آید و در جلوی آن حضرت به زانوانش حرکت می کند و می گوید: وای بر او از این روز، آن حضرت پیشانی او را می گیرد و ذبحش می کند، آن روز یوم الوقت المعلوم است.»

و قمی (۱۴۰۷) از آن حضرت روایت کرده است که فرمود: «یوم الوقت المعلوم» روزی است که رسول خدا

بر صخره ای که در بیت المقدس است ابلیس را ذبح می کند.»

گوییم: یعنی در رجعت و روایت درباره این آیه از امام باقر علیه السلام در دلیل هفتم آورده شده که کشتن شیطان به دست رسول خدا صلی الله علیه و آله است. آن حضرت با نیزه ای که بین دو کتف او فرو می کند او را می کشد. با این ضربه به پیروان او نیز در فرات در سرزمین روحا هلاک می شوند.»

گوییم: وجه جمع بین این اخبار این است که از اختلاف این اخبار ظاهر می شود که شیطان نیز «کراتی» دارد، چنان که امیرالمؤمنین علیه السلام دارای «کراتی» است، چه این که وی مظهر کامل عالم نار است و آن حضرت مظهر کامل عالم نور است پس مظهر همه مراتب اسم الله است و ابلیس مظهر مراتب اسم مضل است و خداوند سرّ آن دو را در همه نفوس گذاشته، چه این که باید حقیقت اختیار در همه پیاده شود. در این باره گفتگوهای کاملی در فقره «واعلام التقی» و فقرات قبل از آن شده و ادله آن ذکر گردیده است.

بنابراین مادامی که تکلیف باقی است باید در عالم اکبر مظهري برای این دو اسم موجود باشد. چنان که در عوالم صغری نیز باید مظهري داشته باشند. و لذا بعد از کشته شدن شیطان توبه و تکلیفی نیست و زمین از همه مظاهر شیطان در نهان و آشکار پاک می شود و در زمین تنها خدای یگانه عبادت می شود و هیچکس به خدا شرک نمی ورزد. بنابراین خداوند با همه اسماء عبادت می شود و دین پیامبر صلی الله علیه و آله بر همه ادیان چیره می شود. والحمد لله رب العالمین.

مُنْتَظِرٌ لِأَمْرِكُمْ مُرْتَقِبٌ لِدَوْلَتِكُمْ

امر به معنای حادثه است و

مراد زمان دولت و رجعت و تمکن ایشان در زمین و خلافت ایشان است.

«الارتقاب» انتظار.

«دوله» به فتح دال نوبت.

گویا با این جمله انشاء استحباب این دو فقره را نموده است. (یعنی خواست بگوید انتظار امر و دولت ایشان مستحب است و این استحباب با این جمله انشاء شده است.)

در کافی (۱۴۰۸) به اسنادش به عمار ساباطی از امام صادق علیه السلام روایت شده که «از آن حضرت پرسیدم: کدام یک بهتر است آیا عبادت پنهانی با امام مستتر و پنهان در دولت باطل افضل است و یا عبادت با ظهور حق... آن حضرت فرمود: شما در ورود به دین خدا و نماز و روزه و حج و دیگر خیراتی که خداوند توفیق داده و به عبادت خدا در پنهان با دشمنان خود و با امام پنهان و مطلع او و شکیبیا و منتظر دولت حق و ترسان بر امام و خویش از شاهان ستمگر از دیگران پیشی گرفتید و پیوسته به حق امام و حقوق خویش می نگرید که در دست ستمگران است و ایشان شما را منع کردند و شما را ناچار به زندگی دنیوی و طلب معاش با شکیبایی بر دین و عبادت و طاعت امام و خوف از دشمنان نموده اند، بنابراین خداوند اعمال شما را در دنیا مضاعف کرده است، پس گوارای وجود شما باد!...»

و در همان کتاب (۱۴۰۹) به اسنادش به امیرالمؤمنین در خطبه ای فرمود: «ایشان پیروان دانشمندانند که با اهل دنیا همراه شدند و طاعت خدا و اولیای الهی را نمودند و با تقیه در دین و ترس از دشمنان ذوب شدند لذا ارواح ایشان به محلّ اعلیٰ آویخته، و علی و پیروان ایشان

در دولت باطل ساکت و صامتند و منتظر دولت حق اند و خداوند حق را با همه خصوصیات محقق می سازد و باطل را نابود می گرداند، خوشا به حال ایشان چه این که در حال آرامش بر دین خود شکبیا هستند.

چه اشتیاق فراوانی برای دیدن ایشان در زمان ظهورشان دارم، و خداوند ما و ایشان را در بهشت عدن به همراه پدران و همسران و فرزندان ایشان جمع می کند.» و اخبار برای انتظار فرج و ترغیب به آن فراوان است.

آخِذْ بِقَوْلِكُمْ

من گفتار شما را گوش می دهم چه این که حقیقت تنها از شما اهل بیت صادر می شود، چنان که در کافی (۱۴۱۰) به اسنادش از محمد بن مسلم روایت شده که گفت: «از امام باقر علیه السلام شنیدم که می گفت: در نزد هیچکس حقیقت و درستی وجود ندارد و هیچکس حکمی نمی کند مگر این که از ما صادر شده باشد، اگر در امری اختلاف پیدا شود اشتباه از مردم و درستی از آن علی علیه السلام است.»

و در آن به اسنادش (۱۴۱۱) از زراره روایت شده که گفت: «من در نزد امام باقر علیه السلام بودم، مردی از اهل کوفه از وی درباره سخن امیرالمؤمنین علیه السلام «سلونی عما شئتم فلا تسألونی عن شیء الا نبأتکم» یعنی: «از من هرچه خواهید پرسید، چه این که از هیچ چیز نمی پرسید مگر این که از آن شما را خبر می دهم» فرمود: در نزد هیچکس علمی نیست مگر این که آن علم از امیرالمؤمنین علیه السلام به ایشان رسیده باشد، مردم هر کجا خواهند بروند، دانش جز از این خانه از جایی بر نخواهد خاست.»

و در آن کتاب (۱۴۱۲) از امام باقر علیه السلام روایت شد که «آن حضرت

به سلمه بن کهیل و حکم بن عتیبه فرمود: به شرق و غرب بروید. دانش صحیحی را جز آنچه از ما صادر شده باشد پیدا نمی کنید و نیز درباره آن باید فرمان خدا را برد که فرمود: «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» (۱۴۱۳) یعنی: «انسان باید به غذای خویش بنگرد.»

در کافی (۱۴۱۴) از امام باقر علیه السلام روایت شده که «مراد از آیه فلینظر الانسان... چیست؟ فرمود: بنگرد دانشی را که می گیرد از چه کسی می گیرد.»

عَامِلٌ بِأَمْرِكُمْ

بعد از این که سخنانی که ایشان از خدا و رسول گرفتند را گرفتم پس پیوسته معتقد و عامل به آن هستم و از اوامر شما اطاعت و از نواهی شما اجتناب می نمایم.

مُسْتَجِيرٌ بِكُمْ

«استجاره» طلب حفظ است. یعنی هر کس به شما پناه ببرد از این که به او بدی برسد ایمن است و هرگز ناامید نمی شود، چه این که خدای - تعالی - شما را به پناه دادن مشرکان فرمان داده و فرمود: «وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ» (۱۴۱۵) یعنی: «اگر مشرکی از شما پناه خواست به او پناه دهید.» چه رسد به دوستان شما که از شما پناه خواهند.

زَائِرٌ لَكُمْ

حقیقت زیارت را در ابتدای کتاب خواندید، و این که زیارت بدون رفع حجاب های صدگانه ای که بر انسان هستند ممکن نیست، این حجاب ها حقیقت انسانی را که از زیاده طینت شما آفریده شده پوشانده اند و بعد از رفع این حجاب ها و رسیدن به آن حقیقت انسانی، این حقیقت را آینه و راه رسیدن به امام قرار داده و به واسطه آن حقیقت به امام توجه می کنید، در این حال باید طهارت معنوی و صوری داشت و آن را در شرح حکمت غسل و شهادتین و تکبیرها بیان کردیم و معنای یاد شده نسبت به دور و نزدیک تفاوتی ندارد.

اما مسافرت به سوی مشاهد مشرفه و نیز دستور به مسافرت برای این است که زائر با عالم خاکی خود با جهان خاکی ایشان نیز متصل شود و لذا زائر با همه عوالم وجود در تحت ولایت ایشان قرار گیرد.

عَائِدٌ بِكُمْ

عود التجاء و پناه بردن برای دفع اموری است که از آن بیمناکند. و لواء اعم است. پس مراد از این که من عائذ و پناهنده به شما هستم یعنی به سر شما که خداوند در زمان فطرتم در من به ودیعت گذاشته پناهنده ام، تا این که شیطان طمع در پیروی ام نکند.

و خداوند فرمود: «فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ* إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

﴿إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ﴾ (۱۴۱۶) یعنی: «هنگامی که قرآن می خوانی از شیطان رانده شده به خدا پناه ببر زیرا که شیطان بر کسانی که ایمان آورده و بر خدا توکل می کنند قدرتی ندارد و شیطان بر کسانی که او را ولی

خود گرفته و نیز کسانی که به خدا مشرکند قدرت دارد.»

زیرا سرّ شما در ماست و این همان سرّ اسم الله است که شما مظاهر کامله آن هستید.

عَائِدُ بَقُورِكُمْ

یعنی با بدن خود به قبور شما پناه بردم تا فطرت و جبلت و جسم خویش را به سوی شما روانه کنم و سرّ من موافق با ظاهر و ظاهر من موافق با سرّ من گردد.

مُسْتَشْفِعُ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ بِكُمْ

شفاعت

حقیقت شفاعت عبارت از میانجی شدن در افاضه است نه این که التماس عفو و مغفرت کند، زیرا خداوند فرمود: «مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ» (۱۴۱۷) یعنی: «چه کسی می تواند در نزد خدا وساطت نماید، مگر وساطت با اذن خدا باشد، خداوند پیش رو و پشت سر آنها را می داند و ایشان بر هیچ علمی از علوم خدا احاطه پیدا نمی کنند مگر آنچه را خدا بخواهد.»

خداوند شفاعت و وساطت شفاعت کنندگان را نفی کرده و علت آن را بیان کرده به این که خداوند پیش رو و پشت سر شفاعت کنندگان را می داند و ایشان مگر علمی را که خداوند بخواهد و این معنا با شفاعت به معنای التماس عفو نمی سازد. مگر این که شفاعت را به معنای میانجی شدن و وساطت در افاضه و گرفتن فیض بگیریم، در این صورت معنا چنین می شود: شفیعان در فیض های مربوط به آنچه در پیش و یا پشت سر آنهاست نیازمند به خدا هستند، پس چگونه توانایی دارند بر این که چیزی را بر دیگران که پایین تر از ایشان است برسانند، بدون این که خداوند اجازه دهد. یعنی بدون این که خداوند به ایشان افاضه کند.

همانند این آیه، آیه های دیگرند مثل آیه شریفه: «يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا* يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ

وَمَا خَلَقَهُمْ وَلَا يَحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا» (۱۴۱۸) و نیز فرمود: «إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يَدْبُرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ذَلِكَمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ» (۱۴۱۹) یعنی: «پروردگارتان خدایی است که آسمان‌ها و زمین را در شش روز آفرید. آنگاه بر عرش قرار گرفت، به تدبیر امور می پردازد، هیچ شفיעی نیست مگر بعد از اذن خدا، این خدایی است که پروردگارتان است، او را عبادت نمایید، آیا یادآور نمی گردید.»

بلکه آیه شریفه: «أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ قُلُوبَهُمْ أُولُو كُنُوفٍ كَانُوا لَمَّا يَمْلِكُونَ شَيْئًا وَلَا يَعْقِلُونَ» * قُلْ لِلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ» (۱۴۲۰) یعنی: «یا از غیر خدا شفیعانی گرفته اند، بگو اگر هم ایشان چیزی را مالک نباشند و نفهمند، بگو شفاعت تنها از خداست، او دارای ملکیت آسمان‌ها و زمین است، آنگاه به سوی او باز می گردید.» این آیه شاهدهی کافی برای مطلوب ماست. چه این که در ابتدا و انتهای آیه در مطلوب صراحت دارد، یعنی او مالک آسمان‌ها و زمین است و لذا هیچکس غیر از او در آنها تصرفی ندارد.

و فرمود: «يَتَسَاءَلُونَ * عَنِ الْمُجْرِمِينَ * مَا سَاءَ لَكُمْ فِي سِقَرٍ * قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ * وَلَمْ نَكُ نُطْعِمِ الْمَسْكِينِ * وَكُنَّا نَحُوسُ مَعَ الْخَائِضِينَ * وَكُنَّا نَكْذِبُ بِيَوْمِ الدِّينِ * حَتَّىٰ أَتَانَا الْيَقِينُ * فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ» (۱۴۲۱) یعنی: «از گناهکاران می پرسند چه چیز باعث شد که در آتش بیفتید؟ گفتند: ما از نمازگزاران نبودیم، و به مسکین طعام و غذا نمی دادیم و با اهل باطل در گفتگوها فرو می رفتیم... پس ایشان را شفاعت شفاعت کنندگان سودی ندارد.»

در کافی (۱۴۲۲) از امام صادق علیه السلام در

آیه «لَمْ نَكْ مِنَ الْمُصَلِّينَ» وارد شده که فرمود: مراد این است که ما از پیروان ائمه علیهم السلام نبوده ایم.»

و از امام کاظم علیه السلام (۱۴۲۳) روایت شده که فرمود: «ما وصی محمد صلی الله علیه وآله و اوصیاء بعدی را به ولایت نگرفتیم و بر ایشان درود نفرستادیم.» پس این فرموده «فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ» مراد این نیست که شفاعت کنندگان یعنی آل محمد علیهم السلام از ایشان شفاعت می کنند ولی شفاعت ایشان پذیرفته نیست، چه این که شفاعت ایشان رد نمی شود. بلکه مراد این است که نوری از سرّ آل محمد علیهم السلام که خداوند در ایشان قرار داده را خاموش کرده اند. چه این که از آن اعراض نموده و از طاغوت ها پیروی کرده اند. بنابراین شفاعت آن نور سودی به حال ایشان ندارد، که بر خلاف کسانی که به سرّ ایشان رسیده، و به شناخت آن نور دست پیدا کرده و از مظاهر آن یعنی آل محمد علیهم السلام پیروی کرده اند، این شفاعت به حال ایشان منفعت دارد، آیه شریفه ای که بعد از این آیه است بر آن دلالت دارد: «فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ مُعْرِضِينَ» (۱۴۲۴) یعنی: «چه شده که ایشان از یادآوری روی گردانند.» یعنی: چرا ایشان از ولایت روی گردانند چنان که در کافی (۱۴۲۵) به آن تفسیر شده است و قمی (۱۴۲۶) روایت کرده است که: «چرا از موالات امیرالمؤمنین که برای ایشان گفته می شود روی گردانند.» و این مطلب در آیه شریفه «فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ» و امثال آن جاری است.

هنگامی که حقیقت شفاعت را فهمیدید بدان که در انسان همان طور که دانستید، نور و ظلمت مکنون است، و لذا حقیقت اختیار در انسان به واسطه آن دو پیاده

می شود. این دو همان اسم الله و طاغوت است که فرمود: «اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ» (۱۴۲۷)

و فرمود: «و جعل الظلمات و النور» و دیگر آیات که در فقره «و اعلام التقی» تحقیق شده و نیز بارها بیان کردیم که سرّ آل محمد علیهم السلام همان اسم الله است.

پس مراد از «مستشفع الی الله عزوجل بکم» یعنی من به وساطت شما که همان سرّ شما در عالم وجود من است و نه از طاغوت که سر دشمنان شماست خواهان فیض از خدا هستم. و در این که این دو جمله را آورده خواسته بفهماند که خداوند ذاتاً برتر از این است که امر خلق خود را خود مباشرت کند، بلکه با اسماء خود به همه موجودات فیض می رساند، چنان که دانستید.

و مُتَّقِرَبٌ بِكُمْ إِلَيْهِ

یعنی خداوند چون به همه موجودات از همه نزدیک تر است و از هیچکس دور نیست تا کسی به او نزدیک شود، و همه به او نزدیک اند، لذا برای تقرب به خود نشانه و برای توجه به خود وجهه و رویی قرار داد و برای تقرب به خود تقرب به آن وجهه و توجه به آن را به منزلت تقرب به خویش قرار داد. فرمود: «قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَّا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى» (۱۴۲۸) یعنی مرا به این اسماء بخوانید.

و شما دانستید که ایشان اسماء حسنی و وجهه الله هستند که اولیاء به آن توجه می کنند و ایشان باب خدا هستند که به واسطه آن مردم به سوی خدا می روند و مردم به آن امتحان شده اند،

پس به تقرب و توجه به خدای - تعالی - در سرّ و آشکار جز از طریق ایشان ممکن نیست.

و مُقَدِّمُكُمْ أَمَامَ طَلِبَتِي وَ حَوَائِجِي وَ إِرَادَتِي فِي كُلِّ أَحْوَالِي وَ أُمُورِي

گویا این فقره بیانگر دو فقره قبلی است، یعنی هنگامی که خداوند بر همه موجودات احاطه دارد و در همه جهات از بالا و پایین و روبرو و پشت سر و چپ و راست موجود است و در همه مکان ها وجود دارد و هیچ جا از او خالی نیست، چنان که روایات در این باره به استفاضه رسیده است. چنانکه در کافی (۱۴۲۹) از امام کاظم علیه السلام در جواب فتح بن عبدالله مولای بنی هاشم نوشت: «و هر کس گفت خدوند در کجاست جایی را از خداوند خالی گذاشت.»

و در آن کتاب در خطبه ای (۱۴۳۰) امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: «و لا- یوصف بأین» یعنی: «خداوند به مکان وصف نمی شود.»

و نیز در خطبه ای (۱۴۳۱) فرمود: «مافی الاشیاء کلها غیر ممازج بها و لا بائن منها» و این مضمون در بسیاری از اخبار به ویژه در خطبه های امیرالمؤمنین علیه السلام آمده است. لذا ما وقتی می خواهیم چیزی را از خدا بخواهیم و یا به او توجه کنم به سوی شما توجه می کنم و توجه به سوی شما را نشانه توجه خودم به شما قرار می دهم، پس گویی به واسطه شما خدا را می خوانم، همانند این که زید را با نام زید می خوانم و غرض از نام بردن لفظ زید جز این نیست که من کلمه زید را بدون توجه استقلالی به لفظ آن برای توجه به شخص خارجی زید می گویم، پس کلمه زید آلت لحاظ شخص زید است نه توجه استقلالی به آن بنمایم. به خواست خدا در فقره «من اراد الله بدء بکم و من

وَحَدَّ قَبْلَ عِنكُم» توضیحات بیشتری خواهیم داد.

مُؤْمِنٌ بِسِرِّكُمْ وَعَلَانِيَتِكُمْ وَشَاهِدِكُمْ وَغَائِبِكُمْ وَأَوْلِيَكُمْ وَآخِرِكُمْ

معنای سر و علانیه قبلاً بیان شد. و مراد از شاهد امامی است که مردم او را مشاهده کرده و او مردم را مشاهده نموده است. و مراد از امام غایب حضرت قائم علیه السلام است و مراد از اول ایشان مطالبی است که قبلاً بیان کردیم به این که ارواح ایشان از نور آفریده شده و در آن تاریکی نبوده خداوند از نور ذاتش که نورالانوار است آفریده و نیز از نوری که انوار از آن نور گرفتند، آفریده است.

و مراد از «آخرهم» این است که ایشان سرور و آقای اهل بهشتند و هیچکس در بهشت وارد نمی شود مگر این که ایشان از او شفاعت می کنند و نیز مراد دیگر مقاماتی است که آنها در آخرت دارند، چنانکه در خلال فقرات سابق بیان کردیم.

و این تعمیم اشاره به وجوب اقرار به امامت تک تک ایشان است، چه این که هرکس یک نفر از ایشان را انکار کند همه را انکار کرده است.

در اکمال الدین (۱۴۳۲) به اسناد خود به ابن مسکان از امام صادق علیه السلام روایت کرده که گفت: «هرکس یک تن از امامان زنده را انکار کند همانند انکار امامان در گذشته است.»

و در همان از ابن مسکان (۱۴۳۳) به اسناد دیگری شبیه به این روایت نقل شده است.

و در همان (۱۴۳۴) به اسنادش به ابان بن تغلب روایت شده که گفت: «از امام صادق علیه السلام پرسیدم: آیا کسی ائمه علیهم السلام را بشناسد و امامی که در زمان اوست نشناسد آیا مؤمن است و یا خیر؟ فرمود: خیر. پرسیدم: آیا مسلمان است؟ فرمود: آری.»

و از غیبت نعمانی به اسنادش به

صفوان از امام صادق علیه السلام همانند این روایت نقل شده است. و نیز در همین کتاب به اسنادش به حرمان همانند این روایت نقل شده است. سر آن این است که ائمه علیهم السلام بلکه پیامبران علیهم السلام هر یک دیگران را معرفی کرده اند.

هر کس امام اخیر را تکذیب کند گذشتگان را تکذیب کرده است چه این که منصوب او را انکار نموده است، لذا تکذیب آخرین امام تکذیب امامت اولین امام است.

و مَفْوُضٌ فِي ذَلِكَ كُلِّهِ إِلَيْكُمْ

در تفویض جان و مال به ائمه (ع)

دانستید که حقیقت ایمان واگذار کردن بنده همه مایملک خویش از عالم ذات تا عالم افعال و همه ویژگی های خود از اهل و اولاد و اموال به مولی است که خداوند او را نصب نموده. علاوه بر این که اعتقاد داشته باشد که همه تصرفات چنین امامی به صلاح و مصلحت اوست و هیچ چیزی را برای خویش اختیار نکند مگر این که آن را برای او اختیار کند، اگر هم او را بکشد و همه اموال او را بگیرد و بسوزاند، لازمه آن تفویض و واگذاری سرّ و علانیه و اول و آخر به مولی است و او را سزاوارتر نسبت به جان و مال خود از خودش بداند. زیرا که خدای - تعالی - فرمود: «وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا» (۱۴۳۵) یعنی: «هیچ مؤمن و مؤمنی نیست که وقتی خدا و پیامبرش در امری حکم کنند اختیار امر خویش را داشته باشند، هر کس خدا و پیامبرش را نافرمانی کند به گمراهی آشکار دچار شده است.»

و نیز به دلیل این که خدای - تعالی - فرمود: «فَلَا

وَرَبِّكَ لَمَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يَحْكُمُوكَ فِيمَا شَجَرِ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيَسْأَلُوكَ تَسْلِيمًا» (۱۴۳۶) «نه به پروردگارت قسم، ایشان ایمان نمی آورند مگر این که در مشاجرات خود تو را حکم قرار دهند و پس از حکم تو در خود احساس ناخوشایندی ننمایند، و کاملاً بپذیرند.»

و فرمود: «إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» (۱۴۳۷) یعنی: «مؤمنین هنگامی که به سوی خدا و رسولش دعوت شدند تا بر ایشان قضاوت کند، می گویند: شنیدیم و پیروی کردیم، ایشان رستگارند.»

و در کافی (۱۴۳۸) به اسنادش به امام باقر علیه السلام روایت کرده که گفت: «رَأْسُ طَاعَةِ اللَّهِ الصَّبْرُ وَالرِّضَا عَنِ اللَّهِ فِيمَا أَحَبَّ الْعَبْدُ أَوْ كَرِهَ وَ لَمَّا يَرْضَىٰ عَبْدٌ عَنِ اللَّهِ فِيمَا أَحَبَّ أَوْ كَرِهَ إِلَّا كَانَ خَيْرًا لَهُ فِيمَا أَحَبَّ أَوْ كَرِهَ؛ یعنی: سر فرمانبرداری از خدا شکیبایی و خوشنودی از خدا - در آنجایی که بنده دوست داشته و یا ناخوش داشته باشد - می باشد هیچگاه بنده ای از خداوند در امور دلخواه و یا ناپسند خشنود نمی شود مگر این که آنچه را خدا پسندیده بهتر از محبوب و یا مبعوض خودش بداند.»

و در همان کتاب (۱۴۳۹) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «أَنَّ فِيمَا أَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَىٰ مُوسَىٰ بْنِ عِمْرَانَ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَا مُوسَىٰ بْنَ عِمْرَانَ مَا خَلَقْتُ خَلْقًا أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ فَإِنَّمَا ابْتَلِيَهُ لَمَّا هُوَ خَيْرٌ لَهُ وَازْدَىٰ عَنْهُ مَا هُوَ تَشْتَرُ لَهُ لَمَّا هُوَ خَيْرٌ لَهُ وَ اَنَا اعْلَمُ بِمَا يَصْلِحُ عَلَيْهِ عَبْدِي، فليصبر على بلائى و ليشكر على نعمائى و ليرض بقضائى أكتبه

فی الصّدّیقین غدی، اذا عمل برضائی واطاع امری؛ از زمره مطالبی که خداوند به موسی بن عمران وحی کرده این است که: ای موسی بن عمران! هیچ آفریده ای را محبوب تر از بنده مؤمنم نیافریده ام که من او را دچار چیزی می کنم که برای او بهتر است و او را از آنچه که برای او بهتر است صحت و عافیت می دهم، و از او آنچه را که برای او بهتر است دور می کنم و من بهتر می دانم که چه چیز برای بنده ام بهتر است. بنده بر بلای من شکیبایی کند و از نعمت های من سپاسگزار باشد و به قضای من خشنود باشد در این صورت او را از جمله صدیقان محسوب می دارم. هنگامی که به رضایت من عمل کند و دستور مرا اطاعت نماید.»

و در همان کتاب (۱۴۴۰) از آن حضرت علیه السلام روایت شده است که فرمود: «عَجِبْتُ لِلْمَرْءِ الْمُسْلِمِ لَأَيُّ قَضِيٍّ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُ قَضَاءٌ إِلَّا كَانَ خَيْرًا لَهُ وَإِنْ قُرِضَ بِالْمَقَارِيضِ كَانَ خَيْرًا لَهُ وَإِنْ مَلَكَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا كَانَ خَيْرًا لَهُ؛ یعنی از بنده مسلمان در شگفتی که هیچ حکمی خداوند برای او نمی نماید مگر این که آن حکم برای او بهتر است، اگر با مقرض ها تکه تکه شود برای او بهتر است و اگر سلطنت سرزمین های مشرق و مغرب را بگیرد برای او بهتر است.» بدون شک حکم رسول و اولیایش حکم خداست، پس باید همه امور را به ایشان سپرد، خداوند ما را توفیق دهد.

و مُسَلِّمٌ فِيهِ مَعَكُمْ وَ قَلْبِي لَكُمْ مُسَلِّمٌ وَ رَأْيِي لَكُمْ تَبِعٌ وَ نُصْرَتِي لَكُمْ مَعَدَّةٌ

این جمله انشاء و جوب و اگذاری رعیت و سپردن همه مایملک به امام است، چه این که ایشان سروران و آقای مردمند، پس

مراد این است که دلم عقد عبودیت شما را با خود بسته و نظری بر خلاف نظر شما اختیار نمی کند و هیچ اختیاری جز اختیار شما ندارد. مراد از «نصرت» کمک کردن است، و آن عبارت از روی نگردانیدن به جان و مال و اولاد از امام است، چنان که مقتضای ولایت ایشان است، پس این سه فقره به مراتب سه گانه ای که ایمان دارد یعنی به سپردن جان و ملکات و افعال و میراندن نفس در مسیر اراده مولی اشاره دارد.

حَتَّىٰ يَخِيبِي اللَّهُ تَعَالَىٰ دِينَهُ بِكُمْ

مراد از مرگ و حیات دین

«دین» اسمی از فعل «دان یدین» به معنای عزت در اینجاست. مثل «ستر» به پرده ای که با آن می پوشانند و غسل به کسر به آبی که با آن می شویند. مراد از «دین» آن است که به آن عزت می یابند و یا ذلیل می شوند. و لذا گفتند: دین، اسلام و شهادت «لا اله الا الله و محمد رسول الله» است چه این که هرکس شهادت بدان دهد، عزت می یابد و هرکس کفر بورزد ذلیل می شود.

و حقیقت اسلام رسیدن به مرتبه اسم الله و شناختن و چنگ زدن به آن است. و شهادت به لا اله الا الله و محمد رسول الله صلی الله علیه و آله در عالم لفظ آن است.

اگر اقرار به این دو شهادت از شناخت آن اسم مبارک سرچشمه گرفته باشد و گرنه سودی جز حفظ خون و احکام ظاهری اسلام که فقها بیان کرده اند ندارد.

و دانستید که «الله» اسم برای مرتبه حیرت و حقیقت عبودیت است. چه این که «الله» مشتق از «اله» بالفتح «اله» یعنی عبادت کردن است و یا از «اله» مثل «فَرِحَ» به معنای تحیر و واله شدن می آید و

بنابر هر دو تقدیر لازمه آن اسلام و مرگ بین دو انگشت رحمن و فنا در دست کسی که خداوند برای خلافت خویش اختیار کرده می باشد.

و لذا در کافی (۱۴۴۱) به اسنادش به عبدالعظیم بن حسنی از امام باقر از پدرش از جدش علیهم السلام روایت شده که گفت: «امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: رسول خداصلی الله علیه و آله فرمود: خداوند اسلام را آفریده و برای آن محیط و نور و قلعه و ناصری قرار داد.

محیط و عرصه آن قرآن و نور آن حکمت و قلعه آن معروف (و خوبی ها) و ناصر و یاران آن من و اهل بیت و شیعیان ما هستند. پس اهل و شیعه و انصار ایشان را دوست بدارید، زیرا که به هنگام معراج وقتی به آسمان دنیا رسیدم جبرئیل به اهل آسمان معرفی کرد. من دوستی خود و دوستی اهل بیت و شیعیان ایشان را در دل های ملائکه گذاشته و این حب در دل آنها تا روز قیامت ودیعه است، آن گاه مرا به سوی زمین فرود آورد و جبرئیل را به اهل زمین معرفی کرد. من دوستی خود و اهل بیت و شیعه ایشان را در دل های مؤمنین امت خویش گذاشتم، بنابراین مؤمنین امت این ودیعه را تا روز قیامت حفظ می کنند آگاه باشید اگر احدی از امتان من خداوند را تا روز قیامت عبادت کند ولی خداوند را با بغض اهل بیت و شیعه ام ملاقات کند، خداوند سینه اش را فقط از نفاق پر کرده است.»

و نیز در همان کتاب (۱۴۴۲) از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت شده که فرمود: «من اسلام را به گونه ای انتساب دهم و نسبت آن را بیان کنم که احدی قبل از

من و بعد از من نکرده است، مگر این که همانند من نسبت دهد، اسلام به معنای تسلیم است و تسلیم یعنی یقین و یقین تصدیق و تصدیق اقرار عمل و عمل ادا کردن است. مؤمن دین خود را از فکر و رأی خود نمی گیرد بلکه دین او از پروردگارش به او می رسد و او می گیرد. مؤمن یقین خود را در عمل خود می بیند و کافر انکار خود را در عمل خود می بیند، به آن کس که جانم در دست اوست کار خود را نفهمیدند، انکار منکران و منافقان را از کارهای زشت آنها بفهمید.» (۱۴۴۳)

و در همان کتاب (۱۴۴۴) از رسول خدا صلی الله علیه و آله روایت شده که «اسلام عریان و برهنه است، لباس اسلام حیاء، زینت آن حیاء (و در نسخه ای زینت آن وقار) و مروت اسلام عمل صالح و تکیه گاه و ستون آن ورع است. هر چیزی اساس و پایه ای دارد، پایه اسلام دوستی اهل بیت است.»

و در همان کتاب (۱۴۴۵) از امام صادق علیه السلام همانند این حدیث نقل شده است.

و اسم الله سرّ آل محمد و مبدأ ظهور ایشان است که با عقل نمی توان به آن رسید و نمی توان به آن رسید مگر این که به آنچه دوست دارد، انفاق کند و لذا فرمود: «لَنْ تَتَّالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ» (۱۴۴۶) از آنچه از عالم اجسام و غیر آن دوست دارید باید انفاق کنید تا به عالم فنا برسید و همین است که وقتی بنده بدان رسید خداوند بزرگی و جلالت و عظمت موقعیت و شأن شما را به همه خلق شناسانید. چنان که در همین زیارت جامعه فرمود «لا یبقی ملک مقرب... الا عزّ فہم

جلاله امرکم...» و او الله است که ولی مؤمنان و عروها لوثقی است که پاره نمی شود. چنان که بیان هر کدام از این معانی تا اینجا گذشت و گفتیم محمد و آل محمد علیهم السلام مظاهر کلیه آن و انبیاء و پیروان و دوستان ایشان و مؤمنان امت های گذشته مظاهر جزئی ایشان هستند. و ستمگران که مظاهر طاغوتند تا بیست هزار سال او را میرانده اند و زمانی که ابتدای دولت حضرت محمد صلی الله علیه و آله شود، یعنی ظهور حضرت قائم علیه السلام گردد خداوند الله (اله الالهه) را با مظاهرش که محمد و آل او هستند حیات می بخشد و الله سر ایشان است و مراد از موت الله در دولت طاغوت از بین بردن آثار اوست. یعنی مراتب و شؤون او را ممانعت کردند و نگذاشتند تا به واسطه سلطنت و قدرت مظاهرش ظاهر شود و طاعت ها و خیرات فراوان گردد. و مظاهر جزئی او به حقایق خویش برسند، چه این که طاغوت ها بر ایشان چیره شد و پیامبران و ائمه در دولت ایشان مغلوب گردیدند و مراد از احیای آن غلبه و قدرت شان در زمین و پاکی از طاغوت ها و شاخه های آن از قبیل فحشا و منکر و ستم و دیگر زشتی ها و مغلوب شدن طاغوت ها می باشد که ریشه همه قبايح و فحشاها و فجور است.

وَيُرَدُّكُمْ فِي أَيَّامِهِ

در این که ائمه (ع) ایام الله هستند

یعنی در دوران دولت اسماء حسنی که مظاهر اسم الله هستند یعنی آل محمد علیهم السلام شما را باز گرداند، پس مراد از این که ایشان را به همان گونه که در حیات دنیا بودند باز گرداند و به عالم اجسام تنزل دهد.

در خصال (۱۴۴۷) به اسنادش به صقر بن ابی دلف کرخی

روایت شده که گفت: آن زمان که متوکل آقا امام ابوالحسن عسکری علیه السلام را آورد، رفتم تا از حال آن حضرت مطلع گردم...

آنگاه پرسیدم: آقای من! حدیثی از پیامبر صلی الله علیه و آله روایت شده که معنای آن را نمی دانم، فرمود: آن حدیث چیست؟

گفتم: «لَا تُعَادُوا أَيَّامَ فِتْنَادِكُمْ» (۱۴۴۸) معنایش چیست؟

فرمود: بله، ایام تا آسمان و زمین برپا است ما هستیم.

شنبه: رسول خدا صلی الله علیه و آله یکشنبه: کنایه از امیرالمؤمنین علیه السلام دوشنبه: امام حسن و امام حسین علیهما السلام سه شنبه: علی بن الحسین و محمد بن علی و جعفر بن محمد علیهم السلام چهارشنبه: موسی بن جعفر و علی بن موسی و محمد بن علی علیهم السلام پنج شنبه: من و فرزندم حسن علیه السلام و جمعه: فرزند فرزندم که پیروان حق به دور وی جمع می شوند و زمین را بعد از ظلم و ستم پر از عدل و داد می کنند می باشد، پس معنای ایام این است، بنابراین در دنیا با ایشان دشمنی نکنید. چه این که ایشان در آخرت با شما دشمنی می کنند. پس فرمود: خدا حافظی نما و بیرون رو چه این که بر تو ایمن نیستم.»

و يَظْهَرُكُمْ لِعَدْلِهِ

دولت مؤمنین بر کافران و منافقان و انتقام از ایشان و نیز انتشار طاعت خدا و محو همه منکرات اظهار عدالت شماس، و در این صورت خداوند به طور آشکار عبادت می گردد و هیچ یک از اسماء طاغوتی شریک خدا نمی شود.

و يَمَكِّنُكُمْ فِي أَرْضِهِ

«یمكن» از باب تفعیل از مكانت و یا از «مكنتك» یعنی «ملكنتك» یعنی تو را قدرت و ملکیت دادم»

مراد این است که خداوند شما را به منزلت بزرگی برساند که بر همه امور توانا باشید، و شما را پادشاهی و ملک کریم بدهد به طوری که بر همه سلطنت ها فایق آید، و یا شما را در مکانی خداوند برای شما قرار داده متمکن و ثابت کند، مکان بلندی که حتی آرزوی آن برای دیگران ممکن نباشد و گذشتگان به آن نرسیده و آیندگان نتوانند برسند چنان که در قرآن به آن وعده داده است: «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسِّرَنَّ لَهُمْ يَخْلِفْنَهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَمَّا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ» (۱۴۴۹)

فَمَعَكُمْ مَعَكُمْ لَا مَعَ غَيْرِكُمْ آمَنْتُمْ بِكُمْ وَ تَوَلَّيْتُمْ آخِرَكُمْ بِمَا تَوَلَّيْتُمْ بِهِ أَوْلَكُمْ

فاء برای تفریع است، یعنی بعد از ایمان قلبی و زبانی در سرّ و علانیه و انتظار فرج شما و آمادگی ام برای یاری شما در زندگی با شما هستیم چه این که از اوامر و نواهی شما پیروی می کنم و نیز در رجعت با شما هستیم و شما را یاری می کنم و از دشمنان

شما انتقام می کشم. نه با دشمنان شما باشم، چرا که ایشان با شما مخالفت می کنند و من با ایشان دشمنم.

«و تولیت آخرکم» یعنی آخرین فرد شما را ولی خود گرفتم «بما» به ولایتی که «تولیت به اولکم» با اولین فرد شما داشتم، یعنی همان طور که امیرالمؤمنین را ولی خود گرفتم، آخرین فرد شما را ولی گرفتم. ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام همان است که رسول خدا صلی الله علیه وآله

او را به آن ولایت رسانید و فرمود: «الست اولی بکم من انفسکم فقالو: بلی فقال من کنت مولاه فهذا علی مولاه» و این جمله تأکید فقرات قبلی و مقدمه شرط دیگری برای ایمان است که فرمود: و برئت...»

**وَبَرِئْتُ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ أَعْدَائِكُمْ وَمِنَ الْجَبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَالشَّيَاطِينِ وَحِزْبِهِمُ الظَّالِمِينَ لَكُمْ الجَاهِدِ دِينَ لِحَقِّكُمْ وَ
الْمَارِقِينَ مِنْ وَلَايَتِكُمْ وَالغَاصِبِينَ لِإِزْتِكُمُ الشَّاكِينَ فِيكُمْ الْمُنْحَرِفِينَ عَنْكُمْ وَمِنْ كُلِّ وَلِيَجِهِ دُونَكُمْ وَكُلِّ مُطَاعٍ سِوَاكُمْ**

در مراد از جبت و طاغوت و آیات متشابه و محکم

این فقره اشاره به آیه شریفه: «هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ» (۱۴۵۰) یعنی: «اوست که کتاب را بر تو نازل فرمود: برخی از آیات محکم هستند، این دسته ام کتاب می باشند، برخی دیگر از آیات متشابهند، کسانی که در دل های خود انحرافی دارند از آیات متشابه پیروی می کنند تا فتنه انگیزی کرده و آن را تأویل نمایند، در حالی که تأویل آن ها را جز خدا و راسخین در علم نمی دانند، ایشان می گویند: ما ایمان آورده ایم، همه این آیات از پروردگار ماست و این مطلب را جز خردمندان در نظر نمی گیرند.»

محکمات به امیرالمؤمنین و ائمه علیهم السلام تفسیر می شود و متشابهات به فلان و فلان چنان که در کافی (۱۴۵۱) و تفسیر عیاشی (۱۴۵۲) روایت شده و خداوند راسخین در علم را ستوده به این که ایشان هر دو دسته از آیات را از ناحیه خدا می دانند، و از محکمات پیروی می نمایند، نه از متشابهات.

و عیاشی (۱۴۵۳) از ابی بصیر روایت کرده که گفت: «از امام صادق علیه السلام شنیدم که می فرمود: در قرآن محکم و متشابه موجود است، به محکم ایمان می آوریم و به آن عمل کرده و اطاعت می نمایم و به متشابه

ایمان می آوریم ولی بدان عمل نمی کنیم.» در خود آیه دلالت روشن بر این وجود دارد که این آیات اسماء طاغوتیه ای هستند که مظاهر آن فلان و فلان هستند، نه این که معنای آیات متشابه آیاتی باشد که دلالتی مبهم و ناروشن دارند، چه این که خداوند کسانی را که متابعت و پیروی از آیات متشابه کرده اند مذمت کرده به این که در دل های ایشان انحراف از حق است، یعنی بعد از جدایی حق از باطل برای انگیزش فتنه از آیات متشابه پیروی می کنند، مراد از فتنه کفر است «و ابتغاء تأویل» یعنی اسماء طاغوتیه را بعد از این که فهمیدند که نمی توان از آنها پیروی کرد، پیروی می کنند چه این که می خواهند این اسماء را تأویل نمایند.

اگر متشابه عبارت از آیات ناروشن باشد، پس کسانی که در دل های ایشان انحرافی باشد از آن پیروی نمی کنند، علاوه این که روایت عیاشی در مطلوب صراحت دارد، چه این که قرآن برای امام دلالتی ناروشن ندارد تا این که بفرماید: ما به متشابه ایمان می آوریم ولی به آن عمل نمی کنیم، بلکه همه قرآن از ظاهر و باطن برای امام روشن است و همه آیات قرآنی در نزد امام محکم است.

پس مراد از محکم آیاتی است که ظاهر کننده و روشن نماینده اسم خداست و مراد از متشابه آیاتی است که ظاهر کننده و روشن نماینده مراتب طاغوت است، پس روایتی که در کافی و تفسیر عیاشی در معنای محکم آمده است که مراد از محکم امیرالمؤمنین و ائمه علیهم السلام هستند و در معنای متشابه آمده که مراد فلان و فلان هستند، تأویل آیه نیست بلکه موافق با ظاهر

آیه می باشد و ما در این باره در کتاب «التحفة الرضویة» در مبحث کتاب مفصلاً بحث کردیم.

پس ایمان دارای دو رکن است. ایمان به این که محکمت و متشابهات از خدای - تعالی - هستند و بعد از جدا کردن آن دو از محکمت پیروی نماید و بعد از آن ولایت مظاهر محکمت یعنی آل محمدعلیهم السلام را بپذیرد و از فروع آن یعنی طاعات و ملکات حسنه پیروی کند و از مظاهر متشابهات یعنی دشمنان آل محمدعلیهم السلام تبری جوید و شاخه های ایشان یعنی رذایل و منکرات را ترک کند. چه این که نازل کردن این دو دسته برای خالص کردن و امتحان بشر است چنان که فرمود: «لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ...»

و اخبار (۱۴۵۴) در این که آل محمدعلیهم السلام عروها لوثقی و نور آل محمدعلیهم السلام و ظلمات دشمنان ایشان هستند فراوان است و در بحار بابی بر آن باز شده است.

و دانستید که مراد از الله در آیه اسم الله است که سرّ آل محمدعلیهم السلام می باشد و نمی تواند مراد از الله مسمای الله باشد، چه این که طاغوت اولیاء کافران است و در عرض این اسم قرار گرفته و لذا مانع از چنین حملی است. پس «من اعدائکم» یعنی در سرّ که اسم طاغوت است که در نفس من مکنون بوده و در عرض اسم الله می باشد که مکنون در نفس من است. چه این که این دو اسم برای تحقق حقیقت اختیار ضرورت دارد.

«و اعوانه» مراد شؤن اسم طاغوت مکنون در نفس است.

«و من الجبت و الطاغوت» فلان و فلانی اند. چه این که آن دو «جبت» و «طاغوت» این امتد در دعا

آمده است: «اللهم العن صنمی قریش و طاغوتیها» یعنی: «خداوندا دو بت و طاغوت قریش را لعنت کن»

و امام رضا علیه السلام (۱۴۵۵) در نوشته ای به مأمون نوشت: «بدون برائت از جبت و طاغوت که به حق آل محمد علیهم السلام تجاوز کرده و میراث ایشان را ربودند و خمس ایشان را گرفتند و فدک را از فاطمه غضب کردند ایمان ممکن نیست.»

گوییم: این دو، اسم دو بت هستند که کنایه از همه کسانی است که به جای خدا عبادت شده اند. جبت و طاغوت هم به صورت مفرد و هم به صورت جمع استعمال می شود: «فَمَنْ يَكْفُرُ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنُ بِاللَّهِ» (۱۴۵۶) و نیز آیه: «وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ» (۱۴۵۷) در جمع استعمال شده است و جمع آن دو بر جوابیت و طواغیت است، پس مراد مطلق کسانی اند که حقوق آل محمد علیهم السلام را غضب نموده گرچه استعمال آن دو در فلائن و فلائن بیشتر است و مراد از «و الشیاطین» وزرای ایشان و کسانی که سیاست به کار آورده و مردم را از دور آل محمد علیهم السلام پراکنده ساختند می باشد.

«و حزبهم الظالمین لکم» یاران و همکاران ایشان.

«و الجاحدین لحقکم» کسانی که استخلاف شما را از زبان رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدند ولی به نفع شما شهادت نداده اند.

«المارقین من ولایتکم» کسانی که با ائمه علیهم السلام بوده اند ولی از پیش ایشان رفتند و با ترک ولایت از دین خدا بیرون رفتند.

«و المنحرفین عنکم» کسانی که می دانند که ایشان اولیاء خدا و خلفای رسول خدا صلی الله علیه و آله هستند ولی با این حال منحرف از ولایت بوده و داخل آن نشده و خارج نیز نشده اند. «و من کل ولیجه دونکم» «ولیجه» به

معنای بطانه (پیراهن چسبیده به بدن) است یعنی کسی که راز خود را با او می‌گویی و او را در امور پنهان خود وارد می‌کنی و بر او اعتماد می‌نمایی.

«و کل مطاع سواکم» تعمیم داده و نتیجه و خلاصه‌ای است از آنچه گذشته، یعنی کسانی که باید از ایشان تبری جست.

وَمِنَ الْأَثَمَةِ الَّذِينَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ

عطف تفسیری «کل مطاع سواکم» است، چه این که «مطاع» که به ولایت ایشان دعوت می‌کند باید ولایت او را بر عهده گرفت و از ولایت دیگران براثت جست، چنان که در اخبار یاد شده است.

در کافی (۱۴۵۸) به اسناد خود به جابر از امام باقر علیه السلام روایت شده که گفت: «امام باقر علیه السلام فرمود: هنگامی که این آیه: «يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ» (۱۴۵۹) نازل شد، مسلمانان گفتند: ای پیامبر خدا آیا تو امام همه مردم نیستی؟ حضرت فرمود: من پیامبر خدا بر همه هستم، ولیکن بعد از من اهل بیتم ائمه مردمند و قیام می‌کنند، مردم ایشان را تکذیب می‌کنند و امامان کفر و گمراهی و پیروان شان بر ایشان ستم می‌کنند، هر کس با ایشان موالات و دوستی و پیروی نماید و آنها را تصدیق نماید از من است و با من محشور می‌گردد و به زودی مرا ملاقات می‌نماید، آگاه باشید هر کس بر ایشان ستم کند و آنها را تکذیب نماید، از من نیست و با من محشور نمی‌شود و من از او بیزارم.»

و در همان کتاب (۱۴۶۰) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «ائمه در کتاب خدا دو دسته اند، خداوند در قرآن فرمود: «وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا» (۱۴۶۱) یعنی: «ما امامانی قرار دادیم که مردم را به دستورات ما راهنمایی می‌کنند.» و نه

به امر مردم، ایشان دستورات خدا را قبل از امور خویش قرار می دهند و حکم خدا را بر حکم خود مقدم می دارند، (و درباره دسته دوم) فرمود: «وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ» (۱۴۶۲) یعنی: «ایشان را امامانی قرار دادیم که مردم را به سوی آتش می کشانند» یعنی امر مردم را به امر خدا مقدم می دارند و حکم ایشان را بر حکم خدا رجحان می دهند، و از هواهای خود بر خلاف کتاب خدا پیروی می کنند.»

فَتَّبِنِي اللَّهُ أَبَدًا مَا حَيَّتْ عَلَى مَوَالِيكُمْ وَ مَحَبَّتِكُمْ وَ دِينِكُمْ وَ وَقَفَنِي لِعِطَائِكُمْ

در ایمان مستقر و مستودع

جمله «فتبنتني الله... مواليتكم» اشاره به آیه شریفه: «وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ» (۱۴۶۳) یعنی: «اوست که شما را از یک تن آفریده است، عده ای مستقر و عده ای مستودعند.»

عیاشی (۱۴۶۴) از امام باقر علیه السلام روایت کرده که «ابوبصیر از آن حضرت درباره این آیه پرسید. حضرت پاسخ داد اهل شهر شما درباره این آیه چه می گویند؟ ابوبصیر پاسخ داد: عده ای در رحم مستقر و ثابت می مانند و عده ای در صلب مستودعند.»

حضرت فرمود: نادرست گفتند. مستقر یعنی کسی که ایمان در دل وی ثابت و مستقر شده و هرگز از وی جدا نمی شود و مستودع کسی است که وقتی ایمان در وی قرار می گیرد ولی بعد از آن از او گرفته می شود و زبیر از این دسته بود.»

و از امام صادق علیه السلام (۱۴۶۵) روایت شده که «از این آیه از آن حضرت پرسیدند، فرمود: مستقر در رحم و مستودع در صلب، و گاه مستودع در ایمان است که از شخص گرفته می شود، و زبیر در روشنایی و نور ایمان در زمان رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله حرکت کرد به طوری که با شمشیر در مقابل ایشان ایستاد و می گفت ما جز با علی

بیعت نمی کنیم.» و در روایت آمده (۱۴۶۶) «مستقر به معنای ثابت و مستودع به معنای عاریه است.»

و در کافی (۱۴۶۷) از آن حضرت روایت شده که فرمود: «خداوند پیامبران را بر نبوت آفریده لذا حتماً انبیاء خواهند بود. و مؤمنان را بر ایمان آفریده و حتماً مؤمن خواهند ماند. و به عده ای ایمان عاریتی داده اگر خواست کامل می کند و اگر خواست از ایشان ایمان را سلب می کند. فرمود: درباره ایشان آیه: فمستقر و مستودع پیاده شده است. و فرمود: ایمان فلانی مستودع بود. هنگامی که تکذیب کرد خداوند ایمانش را از وی سلب کرده» و لذا در کافی (۱۴۶۸) به اسنادش به فضل بن یسار (و در برخی نسخ ابن یونس) از امام ابوالحسن علیه السلام روایت شده است که گفت: امام علیه السلام فرمود: بسیار بگو «اللهم لا تجعلنی من المعارین و لا تخرجنی من التقصیر» یعنی: «خدایا ایمان مرا ایمان عاریه ای قرار مده و مرا از تقصیر بیرون نیاور» پرسیدم معنای «لا تخرجنی من التقصیر» چیست؟ فرمود: هر عملی که از آن خدا را خواهی خود را در آن مقصر شمار، چرا که مردم در اعمال بین خود و خدا مقصرند، مگر این که خداوند ایشان را حفظ کند.»

و علامت ایمان عاریه ای آن است که در روایتی در کافی آمده است، وی به اسنادش (۱۴۶۹) از مفضل جعفی روایت کرده که گفت: امام صادق علیه السلام فرمود: حسرت و ندامت و پشیمانی از آن کسی است که از آنچه دیده سود نبرده و نفهمیده که آن امری که بر آن قرار دارد سودی به حال او دارد و یا مضر به حال اوست. گفتند: فدایت شویم، از کجا

نجات یافته از این گروه شناخته می شوند. فرمود: هرکس سخن وی با فعلش موافقت داشته باشد، می توانی برای او شهادت به نجات دهی و هرکس فعل او موافق با آن نباشد ایمانی مستودع دارد.»

و وَفَّقْنِي لِعِطَاعَتِكُمْ

در شرح صدر برای ایمان

حقیقت توفیق عبارت از فهم و بیداری بنده برای سلوک به سوی پروردگار جهانیان از راه اسم الله و مراد از آیه «فَمَنْ يَرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ» (۱۴۷۰) همین است.

در توحید (۱۴۷۱) و تفسیر عیاشی (۱۴۷۲) از امام صادق علیه السلام روایت شد که «إذا أراد بعبد خيرا نكت في قلبه نكتة بيضاء و فتح مسامع قلبه، و وكل به ملكا يسدده، و إذا أراد الله بعبد سوءا نكت في قلبه نكتة سوداء و سدد مسامع قلبه و وكل به شيطانا يضلّه، ثم تلا هذه الآية؛ یعنی: هرگاه خداوند خیر بنده ای را بخواهد در دل بنده نقطه ای نورانی ایجاد می کند و گوش های دلش را باز می کند و فرشته ای بر او موکل می کند که او را محکم و تسدید کند.

و هرگاه خداوند از بنده ای خوشش نیاید در دلش نقطه ای سیاه ایجاد می کند که گوش های دلش را می بندد و شیطانی بر او می گمارد که او را گمراه نماید، آنگاه آیه مزبور را قرائت فرمود.»

و در کافی (۱۴۷۳) از آن حضرت علیه السلام روایت شده که فرمود: «بدانید که اگر خداوند برای بنده ای خیر بخواهد، دلش را برای اسلام منشرح می کند، هنگامی که به او شرح صدر داد، زبانش به حق گویا می شود و اعتقاد قلبی اش با آن گره می خورد و لذا به آن عمل می نماید، پس هنگامی که خداوند آنها را در وی جمع کرد، اسلام او کامل می شود و اگر بر همین حال بمیرد از

مسلمانان حقیقی خواهد بود.

و اگر خداوند خیر بنده ای را نخواهد او را به خود وا می گذارد و دلش تنگ و ضیق می گردد، اگر هم از زبانش حقی جاری شود دلش معتقد با آن نمی شود و با آن گره نمی خورد و هنگامی که با دل گره نخورد عمل به آن نمی کند و اگر تا هنگام مردن چنین حالی داشته باشد در نزد خدای - تعالی - از منافقان خواهد بود، سخنان حقی که بر زبانش جاری شده و او بدان دل نبست و بدان عمل نکرد در روز قیامت حجت بر ضد او می شود، پس از خداوند پروا کنید و از او بخواهید که دل های شما را منشرح نماید و زبان های شما را به حکمت گویا نماید تا شما در آن حال از دنیا روید.»

و در مجمع البیان روایات صحیحه ای (۱۴۷۴) روایت شده که با نزول این آیه «فَمَنْ يَرِذْ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يُشْرِخْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ» از آن حضرت پرسیدند: مراد از شرح صدر چیست؟ فرمود: نوری است که خداوند در دل مؤمن می اندازد و دلش منشرح می شود و وسعت می یابد، پرسیدند: آیا نشانه ای هست که بتوان آن را شناخت؟ فرمود: آری! گرایش به دارالخلود و دل کندن از دارالغرور و آمادگی برای مرگ قبل از مردن.»

گویم: هنگامی که این نور در دل قرار گرفت، لازمه آن به کار گرفتن همه اعضا و جوارح در مسیر طاعت خدا و بیزاری از معاصی است. و به همین خاطر توفیق را به همراه کردن همه اسباب به طرف مطلوب خیر معنا کرده اند. چه این که ملزوم را به لازم تفسیر نموده اند.

هنگامی که حقیقت توفیق را شناختید، حقیقت خذلان برای

شما روشن می گردد و خذلان ندیدن بنده راه پروردگار را از راه اسم الله و نیز پیدایش نقطه سیاه در دلش به گونه ای که چشم های دلش بسته گردد، چنان که روایت چنین اقتضایی دارند.

وَرَزَقْنِي شَفَاعَتَكُمْ

در شفاعت

حقیقت شفاعت وساطت در افاضه است، چه این که خدای - تعالی - فرمود: «مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ» (۱۴۷۵) و نیز فرمود: «لَمَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَدِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا» (۱۴۷۶) و قبلاً در فقره «مستشفع بکم» این آیات و آیات دیگر بیان شد، پس شفیع نور اسم خداست که در هر نفسی مکنون است، این نور از سر آل محمد علیهم السلام است و هنگامی که بنده از این راه به سوی پروردگار رود، لازمه آن التماس عفو و مغفرت از مظاهر آن یعنی آل محمد علیهم السلام است، خداوند شفاعت اولین و آخرین حتی پیامبران و رسولان را در روز قیامت به ایشان واگذار کرده، این افراد کسانی بوده اند که در دنیا از راه ایشان به طرف خداوند رفته بودند و لذا فرمود: «لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا» (۱۴۷۷) یعنی: «شفاعت ندارند مگر کسانی که در نزد پروردگار عهده داشته باشند.»

در کافی (۱۴۷۸) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «إِلَّا مَنْ دَانَ اللَّهُ بِوَلَايَةِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْأَيْمَةِ مِنْ بَعْدِهِ؛ یعنی: «مگر کسانی که خداوند را به ولایت امیرالمؤمنین و ائمه علیهم السلام پرستش کرده باشد.»

و در همان کتاب (۱۴۷۹) و نیز در فقیه (۱۴۸۰) و تهذیب (۱۴۸۱) و تفسیر قمی (۱۴۸۲) از آن حضرت از پدرش از اجدادش علیهم السلام روایت شده که فرمود: «رسول خداصلی الله علیه وآله فرمود: هر کس در هنگام مرگ خود به خوبی وصیت

نکند در مروت او نقصانی هست، پرسیدند: ای رسول خداصلی الله علیه وآله چگونه در هنگام مرگ وصیت کند؟

آن حضرت فرمود: هنگامی که هنگام وفات او رسید و مردم جمع شده اند، بگوید: «اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الرَّحْمَنَ الرَّحِيمَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعْتَدُ إِلَيْكَ فِي دَارِ الدُّنْيَا أَنِّي أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَحَدَّكَ لَا شَرِيكَ لَكَ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ وَأَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ وَأَنَّ النَّارَ حَقٌّ وَأَنَّ الْبُعْثَ حَقٌّ وَأَنَّ الْحِسَابَ حَقٌّ وَالْقَدَرَ وَالْمِيزَانَ حَقٌّ وَأَنَّ الدِّينَ كَمَا وَصَّيْتَهُ وَأَنَّ الْإِسْلَامَ كَمَا شَرَعْتَهُ وَأَنَّ الْقَوْلَ كَمَا حَدَّثْتَ وَأَنَّ الْقُرْآنَ كَمَا أَنْزَلْتَهُ وَأَنَّكَ أَنْتَ اللَّهُ الْحَقُّ الْمُبِينُ جَزَى اللَّهُ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ خَيْرَ الْجَزَاءِ وَحَيَا اللَّهُ مُحَمَّدًا وَآلَ مُحَمَّدٍ بِالسَّلَامِ اللَّهُمَّ يَا عُدَّتِي عِنْدَ كُرْبَتِي وَيَا صَاحِبِي عِنْدَ شِدَّتِي وَيَا وَلِيَّ نِعْمَتِي إِلَهِي وَإِلَهَ آبَائِي لَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ أَبَدًا فَإِنَّكَ إِن تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ أَقْرَبُ مِنَ الشَّرِّ وَأَبْعَدُ مِنَ الْخَيْرِ فَ أَنْسَ فِي الْقَبْرِ وَخَشْتِي وَاجْعَلْ لِي عَهْدًا يَوْمَ الْقَاكِ مَنْشُورًا»؛ یعنی: «خدا یا تو آفریننده آسمان ها و زمینی، دانا و پنهان و آشکار و رحمن و رحیمی، من با تو در دار دنیا عهد می بندم که خدا تنها تویی و شریکی نداری، و محمد بنده و پیامبر توست و بهشت و دوزخ حق است و بعثت حق و حساب حق و قبر حق و میزان حق است و این همانگونه است که تو وصف کرده ای و اسلام همان طور است که تو تشریح نموده ای و قول همان طور

است که تو فرمودی و قرآن همان طور است که تو نازل کرده ای و تو خدای حق و آشکاری خداوند از جانب ما به محمدصلی الله علیه و آله بهترین پاداش ها را دهد، تحیت و سلام به او عنایت فرماید. خدایا! ای ذخیره ام به هنگام سختی و ای یاورم به هنگام شدت و ای ولی من در نعمت، خدای من و خدای پدرانم، مرا لحظه ای به خود وامگذار، چه این که اگر مرا به خویشتن واگذاری من به بدی ها بیش از خوبی ها نزدیک می شوم، پس در وحشت گور انیس من باش و روزی که تو را ملاقات می کنم عهدی نوشته شده به من بده.

آنگاه مطالب و خواسته های خود را وصیت نماید، و این وصیت در سوره مریم آیه «لَمَّا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا» تصدیق شده است. این عهد میت است و وصیت حق هر مسلمانی است و بر او لازم است که این وصیت را حفظ نماید، و آن را بیاموزد.

حضرت علی علیه السلام فرمود: این وصیت را رسول خدا به من آموخت و آن حضرت فرمود جبرئیل این وصیت را به من تعلیم داد.» پایان.

پس این آیه در این که شفاعت و ساطت در افاضه است صراحت دارد، چه این که التماس عفو و مغفرت نیازی به مؤنه ای بیش از سؤال و خواست ندارد و فرمود: «وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمَوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئاً إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُرْضَى» (۱۴۸۳) یعنی: «چه بسا فرشتگانی در آسمان ها هستند که شفاعت آنها سودی نمی رساند، مگر بعد از این که خداوند کسانی را که می خواهد و به آنها رضایت دارد اجازه دهد.» و

فرمود: «فما تنفعهم شفاعه الشافعين» و در فقره «مستشفع بكم» همانند آیات فوق را شرح کردیم.

قمی (۱۴۸۴) گفت: پدرم از ابن ابی عمیر از معاویه بن عمار از ابی العباس مکبر روایت کرد که گفت: «یکی از موالی همسر علی بن الحسین علیه السلام به نام ابویمن بر امام باقر علیه السلام وارد شد، گفت: ای ابوجعفر! مردم را می فریبید و می گوید شفاعت محمد، شفاعت محمد.

امام باقر علیه السلام خشمگین شد به طوری که صورتش دگرگون شد، آنگاه فرمود: وای بر تو ای ابویمن آیا عفت شکم و فرج تو را مغرور ساخت و فریفت، آگاه باش اگر شدت های روز قیامت را می دیدید خود را به شفاعت محمد نیازمند می دیدی، وای بر تو، آیا شفاعت جز در مواردی است که شخص مستحق دوزخ شده است. آنگاه فرمود در روز قیامت همه اولین و آخرین نیازمند به شفاعت حضرت محمد صلی الله علیه و آله هستند و سپس فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله دارای شفاعت در امت است و ما در شیعیان خویش دارای شفاعت هستیم و شیعیان می توانند در خانواده های خویش شفاعت کنند، آنگاه فرمود: مؤمنین به اندازه جمعیت قبائل ربیع و مضر می توانند شفاعت نمایند، مؤمن حتی برای خادمش شفاعت می کند و می گوید: پروردگارا! حق خدمت مرا مراعات نما، این خادم مرا از گرما و سرما حفظ می کرد، و این فرمایش حق - تعالی - است که فرمود: «لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أْذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا»

گویم: مراد از شیعیان کسانی هستند که مبدأ ایشان آن نور است و خداوند به ولایت او رضایت دارد.

و قمی (۱۴۸۵) به اسنادش به ابی الورد از امام باقر علیه السلام روایت کرده که فرمود:

«هنگامی که روز قیامت شود خداوند مردم را در یک جا جمع می کند، مردم پابرهنه و عاری در محشر می ایستند و چندان توقف آنها طولانی می شود که عرق فراوان کرده و نفس نفس می زنند، در این حال پنجاه سال می ایستند. چنان که خداوند فرمود: «وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَانِ فَلَا تُسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا» (۱۴۸۶) یعنی: «صداها برای رحمن پایین می آید و لذا جز صدای کوتاه نمی شنوی». آنگاه ندا دهنده ای از طرف عرش فریاد می زند پیامبر امی کجاست؟ مردم می گویند: شنیدیم، نام او را بگو، می گوید: پیامبر رحمت کجاست؟ محمد بن عبدالله امی کجاست؟ رسول خداصلی الله علیه وآله از همه مردم پیشی می گیرد و به حوض می رسد، این حوض به وسعت ابله و صنعاء است، آن حضرت در کنار حوض می ایستد و امام شما شیعیان را می خواند، امیرالمؤمنین در جلوی مردم قرار می گیرد و با او می ایستد.

آنگاه به مردم اجازه می دهند تا بدانجا روند، عده ای وارد حوض می شوند و عده ای را باز می گردانند، هنگامی که رسول خدا برخی از دوستان ما را می بیند که ایشان را بر می گردانند، گریه می کند و می گوید: پروردگارا ایشان شیعه علی هستند، فرمود: خداوند فرشته ای به سوی او روانه می کند و می گوید: ای محمدصلی الله علیه وآله چه چیز باعث گریه تو شده است؟ پاسخ می دهد: برای عده ای از شیعیان علی می گریم که ایشان را از حوض برگردانیده و به سوی جهنم می کشانند.

فرمود: فرشته به آن حضرت می گوید: خداوند می فرماید: ای محمدصلی الله علیه وآله من شیعیان علی را به تو بخشیدم و از گناهان ایشان درگذشتم. چه این که ایشان تو را دوست می داشتند و آنها را به تو و به کسانی

که به آنها قائل بودند ملحق می‌کنم، آنها را از زمره تو می‌نمایم، ایشان را به حوض وارد می‌کند.

حضرت ابو جعفر ادامه داد و فرمود: وقتی چنین دیدند چه بسیار مردمی که در آن روز گریه می‌کنند و صدا می‌زنند: یا محمد، هیچ شیعه‌ای که ولایت ما را قبول کرده و ما را دوست گرفته و از دشمنان ما براءت جسته و کینه نسبت به آنها پیدا کرده نیست مگر این که در حزب ما و با ماست و در حوض ما وارد می‌شود.»

اکنون که حقیقت شفاعت و وساطت در افاضه و استفاضه بیان شد و شفیع همان نوری است که خداوند شیعیان و دوستان آل محمد علیهم السلام را از آن آفریده و آن اضافه فطرت ایشان است و همین نور است که میوه ولایت و محبت ایشان را در دنیا برای وی به ارمغان می‌آورد. چنان که در اخبار (۱۴۸۷) طینت آمده است:

فرمود: «ذَلِكَ الْقَرَابَةُ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ وَقُلُوبُهُمْ تَحْنُ إِلَيْنَا»؛ یعنی: «به خاطر همین بین ما و شیعیان نزدیکی ایجاد شده و دل‌های ایشان به سوی ما گرایش پیدا می‌کند.» و بر این نور ویژگی اذن در التماس عفو و مغفرت برای مظاهر آن متفرع می‌شود و به همین خاطر شفاعت به محمد و آل محمد علیهم السلام اختصاص یافت و نه دیگر مردم. و به همین جهت هر کس علی‌السلام را دوست داشته و پیرو او باشد گرچه از اهل گناهان کبیره باشد و یا از امت‌های گذشته باشد شفاعت آنها به او می‌رسد و دیگران از این شفاعت نصیبی ندارند.

در گرایش اهل ایمان به ولایت ائمه: که باعث نجات و شفاعت است

تحقیق این مطلب به گونه‌ای که دل‌ها استوار گردد این است که هر کس

علی را دوست داشته باشد، مبدأ ظهور و طینت وی از علین است، علین مرتبه اسم الله است که اسماء حسنی به طور کامل فروع و شاخه های آنند، و همه خیرات از شئون آنند، لذا هیچ شاخه ای از شاخه های طاغوت از ایشان صادر نمی شود، مگر از باب لغزش های کوچک و یا غفلت و غلیان شهوت می باشد و لذا ذاتی او نیست.

به همین خاطر از باب عناد، و انکار زشتی گناه نیست، به همین خاطر پشیمانی وجود او را می گیرد، گرچه این پشیمانی بعدها انجام گیرد، چنان که خداوند در وصف متقین فرمود: «وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ وَكَلَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَصَلَّى عَلَيْهِمْ وَأَخْرَجَهُمْ مِنَ الْأَرْضِ بِأَذْنَابٍ مُّخْلِطِينَ فِيهَا وَأَخْرَجَ مِنْهَا الْبَاطِلَ وَالظَّالِمِينَ» (۱۴۸۸) یعنی: «و کسانی که عمل زشتی انجام داده و یا به خود ستم کردند، خداوند را به یاد آوردند و برای گناهان خویش طلب بخشش کردند و چه کسی جز خدا گناهان را می بخشد و بر آنچه انجام داده اند اصرار نمی ورزند و ایشان می دانند، پاداششان آمرزش پروردگارشان و بهشتی است که از زیر آن نهرها جاری است، در آن جاودان بمانند و پاداش خوشی برای عمل کنندگان است.»

در کافی (۱۴۸۹) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: «فواحش» عبارتند از زنا، دزدی، و «لمم» عبارت از این است که کسی به گناه آلوده شود و از خداوند طلب بخشش کند.» و از آن حضرت روایت شده (۱۴۹۰) که فرمود: «هیچ گناهی نیست که بنده مؤمن با آن عادت کند و زمانی ترکش کند، و باز بدان

آلوده گردد، و لذا خدای - تعالی - فرمود: «الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ» (۱۴۹۱) فرمود: «اللمام» بنده ای است که به گناهی بعد از گناهی آغشته می شود ولی از طبیعت وی ناشی نشده است. و در روایتی فرمود (۱۴۹۲): «الهنه بعد الهنه» یعنی گناهی بعد از گناه. و در روایت دیگری (۱۴۹۳) «لمم» گناهی است که بنده مرتکب می شود و دیرگاهی بدان دست نمی زند، آنگاه دوباره مرتکب آن می شود.»

گویم: به همین خاطر مولای ما (۱۴۹۴) سید الساجدین علیه السلام فرمود: «إلهی لم أعصک حین عصیتک و أنا بربوبیتک جاحد و لا - بأمرک مستخف و لا - لعقوبتک متعرض و لا لوعیدک متهاون و لکن خطیئه عرضت و سولت لی نفسی و غلبنی هوای و أعاننی علیها شقوتی و غرنی سترک المرخی علی فقد عصیتک و خالفتک بجهدی»؛ یعنی: «خدایا! من به هنگامی که تو را نافرمانی کردم، پرورش و ربوبیت تو را منکر نبودم و فرمان تو را سبک نشمردم و نمی خواستم خود را در معرض عقوبت تو قرار دهم و یا وعید تو به عقاب را سست بشمارم، ولیکن گناهی بر من طاری شد و نفسم مرا وسوسه کرد و هوای من بر من چیره شد و شقاوت من کمک و یاور وی شد، و پرده ای که بر من پوشیده ای مرا فرب داد و من تو را نافرمانی کردم و مخالفت...»

و مولی امیرالمؤمنین علیه السلام (۱۴۹۵) فرمود: «الهی ان کانت قطیعه و لکنی ما اردت بها قطیعه» یعنی: «پروردگارا! اگر گناهان قطع رحم باشد، ولیکن من نمی خواستم قطع کنم و امثال این عبارت ها از امامان علیهم السلام فراوان است و همه آنها دلالت دارد بر این که صدور معصیت از مؤمن

ممکن است، ولی این معصیت ذاتی مؤمن نیست، بلکه از باب لمم و عارضه ای است که بر او عارض شده است، آنگاه با پشیمانی آن گناه را تدارک می کند و توبه می نماید. چنانکه خدای - تعالی - در وصف متقین فرمود: «وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً...» که دلالت دارد بر این که «فواحش» از مؤمنین صادر می شود و یا ممکن است بر گناهی اصرار داشته باشند ولی این ارتکاب با انکار نیست و با علم و سبک شمردن آن نمی باشد، بلکه چیره شدن هوی و غفلت و غیر آنهاست، این موارد با ایمان منافات ندارد، چه این که مؤمن بر رحمت و وسعه خداوند و بخشش او توکل می کند، و امید به شفاعت دارد، بنابراین در حقیقت نافرمانی وی با این عنوان از ایمان وی پرده بر می دارد و از اعتقاد وی خبر می دهد به این که چنین گناهی نباید از او صادر شود و با آن مستحق عذاب خدا می گردد.

در این که زیارت و ملاقات با ائمه: باعث رقت قلب می گردد

این از حالاتی است که قلب لحظه به لحظه از آن به حالی دیگر منقلب می شود. و از امام باقر علیه السلام و رسول خدا صلی الله علیه و آله (۱۴۹۶) به آن در این روایت کافی از سلام بن مستنیر اشاره کرده اند «گفت: در خدمت امام باقر علیه السلام بودم، حمران بن اعین وارد شد و از چند مطلب پرسید، هنگامی که حمران خواست برخیزد، گفت: خداوند عمر طولانی به شما بدهد و ما را از وجود شما بهره مند سازد ما به خدمت شما می رسیم، از خدمت شما با رقت قلب خارج می شویم و دل ما از دنیا بر می خیزد و بر ما دارایی های مردم بی ارزش می شود، هنگامی که بیرون

رفتیم و با مردم شدیم و با تاجران همنشین گردیم، دنیا را دوست می داریم. امام باقر علیه السلام فرمود: این دل ها گاه چموش و گاه رام می شود.

آنگاه فرمود: یاران پیامبر صلی الله علیه وآله عرضه داشتند: ای پیامبر خدا صلی الله علیه وآله بر خویشتن از نفاق بیمناکیم، فرمود: چرا از آن می هراسید؟ پاسخ دادند: هنگامی که در خدمت شما هستیم، ما را یاد آور و متذکر ساخته و راغب به آخرت می نمایی، ما هراسناک شده و دنیا را فراموش می کنیم و زهد می ورزیم، به طوری که گویا آخرت و بهشت و دوزخ را با چشمان خود می بینیم و هنگامی که از خدمت شما بیرون رفتیم و به خانه های خویش در آمدیم و فرزندان را بوییدیم و همسر و خانواده را دیدیم، نزدیک است که از آن حالی که در خدمت تو بودیم کنده شویم به گونه ای که گویا اصلاً آن حالت اتفاق نیفتاده، آیا بیم آن داری که ما منافق شده باشیم؟ رسول خدا صلی الله علیه وآله به ایشان فرمود: هرگز، این خطورها و القاءات شیطان است که شما را به طرف دنیا ترغیب می کند. به خدا قسم اگر بر همان حالی که خویش را بدان وصف کردید، باقی می ماندید، فرشتگان با شما دست می دادند و بر آب راه می رفتید، و اگر گناه نمی کردید و خدای را استغفار نمی نمودید خداوند مردمی را می آفرید که گناه کنید، آنگاه از خداوند خواهان بخشش شوند و خداوند ایشان را ببخشد. مؤمن فریب خورنده و توبه کننده است، آیا نشنیده ای که خداوند فرمود: «إِنَّ اللَّهَ يَجِبُ التَّوَّابِينَ وَيَجِبُ الْمُتَطَهِّرِينَ» (۱۴۹۷) و فرمود: «اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ» (۱۴۹۸)

در همان کتاب (۱۴۹۹) از یونس بن یعقوب از

امام صادق علیه السلام روایت شده که گفت: «از آن حضرت شنیدم که می فرمود: اگر بنده ای گناهی کند و بداند که خداوند بر او آگاه است و اگر بخواهد او را عذاب می کند و اگر بخواهد او را می بخشد، خداوند او را می بخشد، گرچه طلب بخشش ننماید.»

در همان کتاب (۱۵۰۰) از ابان بن تغلب از آن حضرت روایت شده که گفت: «از امام صادق علیه السلام شنیدم که می فرمود: هیچ بنده ای نیست که گناهی کند و پشیمان شود مگر این که خداوند او را می بخشد، قبل از این که طلب بخشش کند و هیچ بنده ای نیست که خداوند به او نعمت داده و دانست که این نعمت از خداست، مگر این که خداوند قبل از حمد او را می بخشد.»

وَجَعَلَنِي مِنْ خِيَارِ مَوَالِكُمُ النَّابِعِينَ لِمَا دَعَوْتُمْ إِلَيْهِ

این فقره بیان برگزیدگان از دوستان ائمه علیهم السلام است و شرح آن در «و دعائم الاخيار» آمده است.

وَجَعَلَنِي مِمَّنْ يَقْتَضِي آثَارَكُمْ

اشاره به این است که رسیدن به حقایق امور متوقف بر این است که آن حقایق از ائمه علیهم السلام گرفته شود، آنگاه به آنها معتقد شده و سپس به عنوان یک امر آلی به آن نگاه کند و این که آن امر از کسی گرفته شده که خداوند او را نصب کرده و گرنه همانند کسی خواهد بود که عمل نکرده است. چنان که امام باقر علیه السلام (۱۵۰۱) در روایت کافی به اسنادش به زراره فرموده است: «ابْنِي الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسَةِ أَشْيَاءَ عَلَى الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَالْحَجِّ وَالصَّوْمِ وَالْوَلَايَةِ؛... ثُمَّ قَالَ ذِرْوَةُ الْأَمْرِ وَسَنَائِمُهُ وَمِفْتَاحُهُ وَبَابُ الْأَشْيَاءِ وَرِضَا الرَّحْمَنِ الطَّاعَةَ لِلْإِمَامِ بَعْدَ مَعْرِفَتِهِ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ مَنْ يَطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا أَمَا لَوْ أَنَّ رَجُلًا قَامَ لَيْلَهُ وَصَامَ نَهَارَهُ وَتَصَدَّقَ بِجَمِيعِ مَالِهِ وَحَجَّ جَمِيعَ دَهْرِهِ وَ لَمْ يَعْرِفْ وَلَا يَهْ وَلِيَ اللَّهُ فَيَوَالِيَهُ وَ يَكُونُ جَمِيعُ أَعْمَالِهِ بِحَدِّ لَيْلَتِهِ إِلَيْهِ مَا كَانَ لَهُ عَلَى اللَّهِ جَلٌّ وَعَزٌّ حَقٌّ فِي ثَوَابِهِ وَ لَا كَانَ مِنْ أَهْلِ الْإِيمَانِ ثُمَّ قَالَ أَوْلَيْتُكَ الْمُحْسِنُ مِنْهُمْ يَدْخُلُهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ؛ یعنی: سلام بر پنج پایه استوار شده است: نماز، زکات، حج و روزه و ولایت... بلندای همه آنها و بالاترین قسمت و کلید و در همه آنها و خشنودی رحمن معرفت امام و پیروی از اوست، چه این که خدای - عزوجل - فرمود: «مَنْ يَطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا

أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا» (۱۵۰۲) یعنی: «هرکس از پیامبر پیروی کند، از خداوند پیروی کرده و هرکس روی برگرداند من تو را پاسبان ایشان قرار نداده ام» آگاه باشید اگر کسی همه شب را عبادت کند و روزش را به روزه سپری کند و همه اموال خویش را صدقه دهد و در تمام عمر خود حج نماید، ولی ولایت ولی خدا را نشناسد تا با وی موالات نماید و اعمالش به راهنمایی وی باشد، هیچ گونه استحقاق ثوابی از خدا پیدا نمی کند و از اهل ایمان به شمار نمی رود، آنگاه فرمود: شایستگان این گروه را خداوند از رحمت خود به بهشت می برد.»

وَيْسَلُّكَ سَبِيلَكُمْ

سبیل ایشان اسم الله است که راه به سوی رب العالمین می باشد.

وَيَهْتَدِي بِهَدَايِكُمْ

به همان راه هدایت کند، در گذشته به تفصیل از آن بحث شد، لذا اکنون از اعاده آن بی نیازیم.

وَيُخَشِّرُ فِي زُمْرَتِكُمْ

«حشر» جمع است و «زمره» فوج و گروه های متفرق مردم، یعنی خداوند بین من و بین شما در لشکر شما جمع کند.

وَيَكْرِ فِي رَجَعَتِكُمْ

یکر به ضم مثل یمد، یعنی در هنگام رجعت برگردد.

وَيَمَلِكُ فِي دَوْلَتِكُمْ

مجهول است، یعنی در دولت شما از پادشاهان و حکمرانان بر رعایای شما شوم.

وَيَشْرَفُ فِي عَافِيَتِكُمْ

شرف علو و مکان بلند و عافیت به معنای سلامت از ناخوشی است، یعنی در زمان سلامت شما به جایگاه بلندی رسم، به طوری که ستم ستمکاران و طاغیان به من نرسد.

وَيَمَكِّنُ فِي أَيَامِكُمْ

در زمان دولت و چیرگی شما دارای ارزش و اعتبار و منزلت شوم.

وَتَقَرُّ عَيْنُهُ عَدَا بُرُؤَيْتِكُمْ

چه این که آرزوی همه دوستداران شماست.

بَابِي أَنْتُمْ وَ أُمِّي وَ نَفْسِي وَ أَهْلِي وَ مَالِي مَنْ أَرَادَ اللَّهُ بَدَأَ بِكُمْ وَ مَنْ وَحَدَهُ قَبْلَ عُنُكُمْ وَ مَنْ قَصَدَهُ تَوَجَّهَ بِكُمْ

در شناخت خدا

یعنی: جانم و پدر و مادر و خانواده و اموالم فدای شما باد.

هر کس خدا را بخواهد از شما شروع می کند و هر کس به یگانگی او معتقد باشد از شما می پذیرد و هر کس قصد خداوند نماید از کانال شما به او توجه می نماید.

برای توضیح این فقره ها نیازمند مقدمه ای هستم:

بدان که ذات خدای - تبارک و تعالی - را نمی توان شناخت و نمی توان به هیچیک از صفاتش احاطه نمود، چنان که روایات تصریح دارند.

از جمله خطبه (۱۵۰۳) مولی امیرالمؤمنین علیه السلام در کافی به اسنادش از امام صادق علیه السلام است، گفت: «أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ اسْتَنْهَضَ النَّاسَ فِي حَرْبِ مُعَاوِيَةَ فِي الْمَرَّةِ الثَّانِيَةِ فَلَمَّا حَشَدَ النَّاسَ قَامَ خَطِيْبًا فَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْأَحَدِ الصَّمَدِ الْمُتَفَرِّدِ الَّذِي لَا مِنْ شَيْءٍ ءِ كَانَ وَلَا مِنْ شَيْءٍ ءِ خَلَقَ مَا كَانَ قُدْرَةً بَانَ بِهَا مِنَ الْأَشْيَاءِ وَ بَانَ الْأَشْيَاءُ مِنْهُ فَلَيْسَتْ لَهُ صِفَةٌ تُنَالُ وَ لَا حَدٌّ تُضْرَبُ لَهُ فِيهِ الْأَمْثَالُ كُلُّ دُونَ صِفَاتِهِ تَحْبِيرُ اللَّغَاتِ وَ ضَلَّ هُنَاكَ تَصَارِيفُ الصِّفَاتِ وَ حَارَ فِي مَلَكُوتِهِ عَمِيقَاتُ مَذَاهِبِ التَّفْكِيرِ وَ انْقَطَعَ دُونَ الرُّسُوخِ فِي عِلْمِهِ جَوَامِعُ التَّنْفِيسِ وَ حَالَ دُونَ غَيْبِهِ الْمَكْنُونِ حُجُبٌ مِنَ الْغُيُوبِ تَاهَتْ فِي أَدْنَى أَدَانِيهَا طَامِحَاتُ الْعُقُولِ فِي لَطِيفَاتِ الْأُمُورِ فَتَبَارَكَ اللَّهُ الَّذِي لَمَّا يَبْلُغُهُ بُعْدُ الْهَمِّ وَ لَمَّا يَنَالُهُ غَوْصُ الْفِطَنِ؛ اميرالمؤمنين در دومين بار جنگ با معاويه مردم را در اين خطبه تشويق و ترغيب به جنگ مي کرد، هنگامی که مردم جمع شدند بلند شد و سخنرانی کرد و فرمود: ستایش خدایی را که واحد احد صمد و متفرد است که از چیزی به وجود نیامده و اشیاء را از چیزی

نیافریده، قدرتی است که او از اشیاء جدا شده و اشیاء از او ممتاز گردیدند، صفتی ندارد که بتوان به آن رسید و اندازه و حدی ندارد تا بتوان برای آن مثلی زد، سخنان زیبا از رسیدن به صفات وی قاصرند و گوناگونی و چرخش صفات در آنجا رنگ می بازد و افکار عمیق در ملکوت او متحیر می گردد، تفاسیر و روشنگری های کامل و جامع قبل از رسیدن و رسوخ در علمش باز می مانند، حجاب های غیوب از غیب مکنون وی حائل می شوند، حجاب هایی که در پایین ترین آنها خردهای نافذ در امور بسیار لطیف سرگردان می شوند، مبارک است خدایی که همت های بلند بدان نمی رسند، و فطنت های غواص به او دست پیدا نمی کند.» نظیر این دیگر خطبه های آن حضرت و بسیاری از اخبار دیگر (۱۵۰۴) است.

سرّ این مطلب این است که اگر خداوند شناخته گردد باید بعد از تحدید آن باشد، زیرا معرفت روشن کردن شیء و جدا کردن از دیگران است به طوری که با دیگر اشیاء مشتبه نشود. چنین شناختی ممکن نیست مگر این که عارف به همه مشخصات و ممیزه های معروف احاطه داشته باشد، اگر چنین احاطه ای ممکن باشد پس معروف محدود می شود و اگر محدود شود معدود می گردد، در این صورت ازلیت وی از بین رفته، پس آن کس که او را تحدید کرده خود به الوهیت شایسته تر است.

و لذا در اخبار فراوانی وارد شده که کمال توحید خداوند نفی صفات از اوست و صفات خدای - تعالی - عین ذات او هستند، و قبلاً آنها را بیان کردیم و اخباری که بر آن دلالت دارد آوردیم.

و اگر محدود نیست و به شمارش هم در

نمی آید، پس غیب مطلق است و حواس او را ادراک نمی کنند، بلکه اسم مستأثر وی غیب مطلق است که فرشته مقرب و پیامبر مرسل آن را نمی داند، پس چگونه به صفات او عالم شوند، چه رسد به ذات حق - تعالی -.

اگر گویی: اکنون که امر این چنین است معنای امر به معرفت خدای - تعالی - و تشویق و ترغیب به آن و نیز فرستادن پیامبران و کتاب هایی که مدار ادیان است برای شناخت خدا چیست؟ چنان که همه عبادت هایی که توجه به خدا در آن مد نظر است. چه معنایی دارد و نیز امکان ندارد مخاطبان خدا را نشناخته و او را خطاب کنند، به گونه ای که گویا خدای - تعالی - را می بینند؟

بلکه در کافی (۱۵۰۵) از امیرالمؤمنین علیه السلام روایت شده که آن حضرت در پاسخ از سؤال کسی که از پروردگارش پرسیده بود که: «هل رایته حین عبدته قال فقال: دیکک ما کنت اعبد رباً لم اره؛ آیا به هنگامی که او را عبادت کرده ای دیدی؟ فرمود: وای بر تو من پروردگاری را که نشناسم عبادت نمی کنم.»

و در همان کتاب (۱۵۰۶) از امام باقر علیه السلام «در پاسخ از مردی از خوارج که پرسیده بود: «أی شیءٍ تَعْبُدُ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى قَالَ رَأَيْتُهُ قَالَ بَلْ لَمْ تَرَهُ الْعُيُونُ بِمُشَاهِدَةِ الْأَبْصَارِ وَ لَكِنْ رَأَتْهُ الْقُلُوبُ بِحَقَائِقِ الْإِيمَانِ؛ چه چیزی را می پرستی؟ فرمود: خدا، پاسخ داد: آیا او را دیدی؟ فرمود: آری چشم ها با مشاهده خود نمی توانند او را ببینند ولیکن دل ها با حقیقت ایمان او را می بینند.» و نظیر آن با کمترین تفاوتی در عبارت در روایت قبلی از امیرالمؤمنین روایت شده است.

در این که ائمه (ع) معرف خدا هستند

در پاسخ گویم:

خداوند هیچ کمال جمالی و جلالی را فاقد نیست، لذا ذات او گوناگون نیست و به اجزاء گوناگون تقسیم نشده لذا بی نیاز از خلق است قبل از آفرینش کمبودی در قدرت نداشت و بعد از آن بر قدرتش افزون نگردید و گنج پنهان بود، لذا دوست داشت که شناخته شده و صفات گوناگونش در عالم فرق خود را نشان دهند، و هر مرتبه ای با ویژگی خاص خود را نشان داد و چون عالم امکان وسعت ظهور آن صفات و مراتب را نداشت، چه این که عالمی متناهی و محدود بوده و لذا ظرف موجودات محدود و زمانی که ابتدا و انتها دارند می باشد، ولی ذات و صفات ازلی و ابدی اند و موجودات محدود نمی توانند ظرف موجودات غیر متناهی و غیر محدود شوند، لذا خداوند خواست آنها را با آثار آشکار کند.

لذا مخلوقات را دارای اطوار و مراتبی آفریده که یک و یا چند صفت گوناگون که خدا خواست را نشان دهند، ولی خداوند انسان را آفرید و به او بیان را آموخت تا همه صفات خود را در وی جمع کند و انسان نشانه جامع همه صفات جلال و جمال و مظهر صفت عدالت و دلیل بر الوهیت و خلیفه او بر زمین است، در هر یک از آنها نشانه ای از نشانه های مملکت و دلیلی از دلایل قدرت و نمونه کامل و جامعی از همه صفات و مشتمل بر همه اسماء قرار داد، چه این که انسان آینه جامع و پر وسعتی است که از همه جلال و جمال خدا حکایت می کند و از حدود منزّه بوده و متکفل همه مراتب نزول و صعود می باشد، تا

به واسطه معرفت وی به معرفت خدا برسند، و هرکس او را بشناسد به رحمت برسد و دلیل او شود و هرکس او را بعد از معرفت انکار کند حجت و عذاب سخت گردد. منزّه است چه احسان او بزرگ و برهان او برنده و دیدار او روشن است، ناینا باد چشمی که او را نبیند و کالای بنده ای که از دوستی او بهره ای نبرد کاسد باد!

بنابراین مفاد تبلیغ پیامبران و کتاب ها این است که بندگان را با آن آیات آشنا سازند، چه این که خداوند به بندگان محبت دارد، تا کسی نگوید که کاش پیامبرانی می فرستادی تا ما از آیات تو پیروی نمایم بدون این که دلیل گردیم. لذا هرکس هلاک شد، از روی دلیل باشد و هرکس زنده شد با بینه و دلیل زنده شود و فرمود: «وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ» (۱۵۰۷) یعنی: «ما قرآن را فرستادیم تا برای مردم آنچه که برای ایشان نازل شده بیان نمایی» مراد از «ما نزل» آیات است.

و در ادامه فرمود: «لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ» (۱۵۰۸) یعنی مراتب خود را شرح نموده و باز کنند و آن آیت کبری را بشناسد، آنگاه بر وجود رب الارباب و اله الالهه استدلال نمایند و فرمود: «ما به زبان تو آن را میسر ساختیم شاید متذکر شوند.» (۱۵۰۹) و نیز آیات دیگری در این باره وجود دارد که دلالت دارد بر این که فرستادن پیامبران و انزال کتاب برای یادآوری مردم به آیات پروردگار است که خداوند در بدو ایجاد به آنها اشاره کرده است: «سَيُنَبِّئُهُمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ» (۱۵۱۰) و آیات شامل وعده به مؤمنین و وعید به کافران

است.

و این آیات سرّ آل محمد علیهم السلام است که در هر نفسی مصداقی از آن وجود دارد و در محمد و آل طاهرین او علیهم السلام مصداق کلی آن موجود است، و آن آیات خلیفه خدا در همه نفوسند و نیز وجه و عین و سبیل و دست و راه و باب و حجت و برهان و جنب و ولی و اسم و مثل اعلی خداست که در آسمان ها و زمین قرار دارد و ایمان به آن را ایمان به خدا و کفر به آن را کفر به خدا و معرفت به آن را معرفت خدا و جهل به آن را جهل به خدا دانسته و خالی بودن از او را خالی بودن از خدا و توجه به وی را توجه به خدا دانسته است و این اسم خداست که مبدأ همه خیرات می باشد و در «وقاده الامم» و «ابواب الایمان» و غیره بیان شده که معرفت «اله الآلهه» بدون معرفت به وی ممکن نیست و تنها از راه او می توان خدا را عبادت کرد و از جهت وی باید به خداوند توجه کرد.

و لذا خدای - تعالی - فرمود: «إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا» فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا» (۱۵۱۱) یعنی «ما قرآن را بر تو فرستادیم، پس برای حکم پروردگارت شکیبایی کن و از ایشان که گناهکار و ناسپاسند پیروی ننما.» «وَأذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا» (۱۵۱۲) یعنی: «نام پروردگار خویش را در صبح و شام یاد نما»

و فرمود: «قَدْ أَفْلَحَ مَن تَزَكَّى * وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى» (۱۵۱۳) یعنی: «هر کس که پاکیزگی پیشه کرد رستگار شد و نام پروردگارش را یاد

کرد و نماز گزارد» و فرمود: «إِنَّ لَمَكَّ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا * وَادْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا» (۱۵۱۴) یعنی: «در روز در کارهای روزانه در جنب و جوشی و نام پروردگارت را بیر و فانی در او شو.» و فرمود: «قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى» (۱۵۱۵) و روایتی که به واسطه شیخ ابوجعفر محمد بن عثمان بن سعید از ناحیه مقدسه از دعای هر روز ماه رجب ۹۵۱ هجری قمری صادر شده است. (۱۵۱۶) به روشنی بر مطلوب ما دلالت دارد چه این که فرمود: «اللهم إني أسألك بمعاني جميع ما يدعوك به و لاه أمرك المأمونون على سرک المستسرون بأمرک الواصفون لقدرتک المعلنون لعظمتک أسألك بما نطق فيهم من مشيتک فجعلتهم معادن لكلماتک و أركاناً لتوحيدک و آياتک و مقاماتک التي لا تعطيل لها في كل مكان يعرفك بها من عرفك لا فرق بينك و بينها إلا أنهم عبادک و خلقک فتقها و رتقها بيدک بدؤها منك و عودها إليك أعضاد و أشهاد و مناه و أزواد و حفظه و رواد فيهم ملأت سماءك و أرضك حتى ظهر أن لا إله إلا أنت فبذلك أسألك؛ یعنی: «پروردگار من از تو به واسطه همه اسمایی که والیان امر تو را به آن می خواهند خواهانم، والیانی که محرم راز تو و بشارت دهنده به امرت و وصف کننده قدرت تو و آشکار نماینده عظمت تو هستند.

از تو به واسطه مشیت تو که در ایشان گویاست و ایشان را معادن کلمات خودت قرار دادی و پایه های توحید و آیات مقامات نمودی که در هیچ مکانی و هیچگاه تعطیلی بر نمی دارد، می خواهم کسانی که

هرکس تو را شناخت به واسطه آنها تو را شناخت. بین تو و ایشان تفاوتی نیست جز این که ایشان بندگان و مخلوق تو هستند، باز کردن و بستن ایشان به دست توست، از تو شروع شده و به تو ختم می شوند، دستان تو و شاهدان و موازین و رهبران و پاسداران و جویندگانند با ایشان آسمان ها و زمین خویش را پر کردی تا روشن شد که خدایی جز تو نیست، به همین اسما از تو خواهانم.» (۱۵۱۷)

در نسبت اسم خدا با مسمی

امام صادق علیه السلام (۱۵۱۸) بنا بر روایت کافی از عده ای فرمود: «مَنْ عَبَدَ اللَّهَ بِالتَّوَهُّمِ فَقَدْ كَفَرَ وَ مَنْ عَبَدَ الْإِسْمَ دُونَ الْمَعْنَى فَقَدْ كَفَرَ وَ مَنْ عَبَدَ الْإِسْمَ وَ الْمَعْنَى فَقَدْ أَشْرَكَ وَ مَنْ عَبَدَ الْمَعْنَى بِإِيقَاعِ الْأَسْمَاءِ عَلَيْهِ بِصِفَاتِهِ الَّتِي وَصَفَ بِهَا نَفْسَهُ فَعَقَدَ عَلَيْهِ قَلْبَهُ وَ نَطَقَ بِهِ لِسَانَهُ فِي سِرِّهِ وَ عَلَانِيَتِهِ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَقًّا وَ فِي حَدِيثٍ آخَرَ أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا؛ یعنی: هرکس خداوند را با توهم عبادت کرده کفر ورزیده و هرکس اسم را بدون معنا پرستیده کافر شده و هرکس اسم و معنی را با همدیگر منضم نموده مشرک شده و هرکس معنا را عبادت کرده به این که اسماء را با اوصافی که خود را بدان وصف کرده بر او اطلاق کرده و دلش را با آن گره بسته و زبانش در سرّ و علانیه به آن ناطق و گویا باشد ایشان حَقًّا یاران امیرالمؤمنین علیه السلام هستند.»

و در حدیث دیگر: (۱۵۱۹) «ایشان حَقًّا مؤمنند.»

و در همان کتاب (۱۵۲۰) به اسنادش از هشام بن حکم روایت شده که «أَنَّ سَيِّئَالَ أَبِي عَبِيدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنِ أَسْمَاءِ اللَّهِ وَ اشْتِقَاقِهَا لِلَّهِ

مِمَّا هُوَ مُشْتَقٌّ قَالَ فَقَالَ لِي يَا هِشَامُ اللَّهُ مُشْتَقٌّ مِنْ إِلَهٍ وَ الْإِلَهِ يُقْتَضَى مَالُوهَا وَ الْإِسْمُ غَيْرُ الْمُسَمَّى فَمَنْ عَبَدَ الْإِسْمَ دُونَ الْمَعْنَى فَقَدْ كَفَرَ وَ لَمْ يَعْبُدْ شَيْئاً وَ مَنْ عَبَدَ الْإِسْمَ وَ الْمَعْنَى فَقَدْ كَفَرَ وَ عَبَدَ اثْنَيْنِ وَ مَنْ عَبَدَ الْمَعْنَى دُونَ الْإِسْمِ فَذَاكَ التَّوْحِيدُ؛ از آن حضرت پرسید از اسم الله و اشتقاق آن پرسیدند که از چه مشتق می باشد؟ گفت: به من فرمود: ای هشام «الله» از «اله» مشتق شده و اله مألوهی را می خواهد و اسم غیر از مسمی است، هر کس اسم را بدون معنا عبادت کند، کفر ورزیده و چیزی را پرستیده و هر کس اسم و معنا را پرستیده کفر ورزیده و دوتن را عبادت کرده است، و هر کس معنا بدون اسم را عبادت کند، همین توحید است» این روایت در باب معبود است. و همین را در باب معانی اسماء و اشتقاق آن با اندک تفاوتی در لفظ آورده است. (۱۵۲۱)

پس معنای این روایات این است که چون خدای - تعالی - با هیچ معنایی از معانی درک نمی شود، لذا خداوند برای وی اسمایی قرار داده که مردم با آن او را بخوانند و فرمود: «قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى» (۱۵۲۲) و مراد از اسماء الفاضل و نقوش و خیال آنها و یا امور موهوم و معقول از اسماء نیست چه این که همه این مراحل و مراتب مخلوق گوینده ها و نویسنده ها و خیال کننده ها و توهم نماینده ها و عاقل هاست بلکه مراد از اسماء آن چیزی است که خداوند آن را در هر نفسی در ابتدای ایجاد قرار داده و

آن را مبدأ دیگر مراتب وجودی خویش نموده، امام صادق علیه السلام (۱۵۲۳) در حدیث حدوث اسماء فرمود: «خداوند نام هایی آفریده که حروفی بدون صدا داشته و لفظی بدون این که گفته شود دارد و شخص آن نام ها دارای جسد و شکل نیست و به چیزی تشبیه نمی شود و دارای رنگی نیست، طول و عرض و عمق از آن منتفی است، حدودی ندارد، از احساس همه متوهم ها محجوب است، پوشیده اما بدون پوشیدگی است، لذا آن را کلمه کامل و تام و دارای چهار بخش همدوش قرار داده است» این حدیث در فقره «و موضع الرساله» شرح شد.

این که ائمه به واسطه این اسماء تو را می خوانند این است که ایشان بعد از تخلیه از عالم جسم و خیال و وهم و نفس و عقل و رسیدن به آن اسمی که امام صادق علیه السلام آن را وصف کرده و بعد از شناخت آن می یابند که این اسم اول و آخر و حد و صفتی ندارند که انسان بتواند در عالم خود به آن برسد، گرچه در عالم الهی محدود است چه این که هر نفسی دارای مثالی از آن اسم است و در عالم خود مبدأ همه صفات خدا از قبیل علم و قدرت و حیات و وجود و سمع و بصر و غیره می باشد، با این که مخلوق و محدود و حادث می باشد، چه این که دیگر مثال هایی از این اسم را دارند، زیرا اختلاف ملکه ها و اراده ها و مشتهیات مردم و نیز آثار گوناگون دلالت می کند که این اختلافات ناشی از اختلاف آن اسباب و مؤثرات است، پس معلوم می شود که آن کس که این

اسم را آفریده و محدودش نموده و ایجادش کرده و در او همه صفات را به ودیعت گذاشته آفریننده آن اسماء گوناگون و نفوس مختلف و عقول متضاد است، و معلوم می شود که او رب الارباب و اله الالهه است و منزّه از حدود همه این اسماء می باشد و از دسترس عقول تیزتک و غواصی فطنت ها دو راست، بلکه در کمترین لجه حجب او خردهای بلند پرواز غرق شده اند، چه این که ممکنات فعل خدایند و فعل نمی تواند محیط بر همه شئون فاعل شود بلکه بر خود نیز احاطه پیدا کند، چه این که تناقض لازم می آید. و هنگامی که آن اسم که وجه خداست شناخته شود، به آن رو کرده و آن را آلت و آینه توجه به اله الالهه و رب الارباب قرار می دهیم، مثل توجه به خانه خدا - شرفها الله - و یا توجه به لفظ زید در هنگامی که می خواهید او را صدا کنید و یا در هنگام مخاطبه توجه به روی زید می کنید. بدون این که به صورت زید به طور استقلالی نگاه کنید، بلکه لفظ و صورت زید را آینه و آیه و آلت ملا حظّه خود زید می نمایید، لذا به معنای حرفی رب است. چنان که امیرالمؤمنین (۱۵۲۴) و امام باقر علیهما السلام فرمودند که: ما هرگز پروردگار ناشناخته را عبادت نمی کنیم و نیز مراد از ربّ همین معناست که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «من عرف نفسه فقد عرف ربه» و مراد از معبود (۱۵۲۵) در «یا من اقرّ له بالعبودیه کل معبود». همین است. و همین قلب است که پروردگار خود را با حقیقت ایمان در می یابد،

یعنی اطمینان پیدا کرده و در کنارش می نشیند و از آن بیرون نمی رود و از وی به دیگری نمی پردازد.

چنان که سید ساجدین علیه السلام (۱۵۲۶) در مناجات ذاکرین فرمود: «إلهی بک هامت القلوب الوالهه و علی معرفتک جمعت العقول المتباینه فلا تطمئن القلوب إلا بذکراک و لا تسکن النفوس إلا عند رؤیاک؛ یعنی: خدایا دل های عاشق از تو در هیجان است و خردهای گوناگون به شناخت تو رسیده اند، چه این که دل ها جز به یاد تو آرامش پیدا نمی کنند و جان ها بدون دیدن تو سکون و قرار نمی یابند.

پس مراد از روایات این است که اگر کسی آن اسم را بدون مسمی عبادت کند یعنی به استقلال و به طور معنای اسمی آن را بپرستد، کافر است و هرکس اسم را با مسمی بپرستد، شرک و ورزیده و هرکس مسمی را به واسطه اسمایی که خودش ذات خود را وصف کرده و نامیده بنامد مؤمن حقیقی است، البته آن اسم را خداوند با قدرت خود به سوی بندگان فرستاد و مراد همان اسمی است که امام صادق علیه السلام وصف کرده است، اگر خداوند را به چنین اسمی بنامد مؤمن حقیقی است.

ولی دیگران شئون این اسم و مخلوق انسانند و خداوند حجتی قرار نداده تا بندگان با آن اسماء او را عبادت کنند، پس اگر کسی با آنها خدا را عبادت کند به خدای بزرگ شرک و ورزیده و یا به او کافر شده است.

خدای - تعالی - فرمود: «أَتَجَادِلُونِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُهَا أَنْتُمْ وَأَيَاكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنتَظِرِينَ» (۱۵۲۷) یعنی: «آیا با من در نام هایی که خود و پدران تان آنها را نامیده اید و خداوند

بر آن حجتی قرار نداده مجادله و گفت و گو می کنید، منتظر باشید من هم با شما از منتظرانم.»

و فرمود: «مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ» (۱۵۲۸) یعنی: «جز اسمایی که خود و پدران تان بر آنها نهاده اید عبادت نمی کنید، خداوند بر آنها حجتی قرار نداده، حکم جز برای خدا نیست، چه این که دستور داده که جز او را نپرستید، این دین ارزشمند است، ولیکن بیشتر مردم نمی دانند.» و فرمود: «إِنَّ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنْفُسُ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمُ الْهُدَى» (۱۵۲۹) یعنی: «این ها تنها نام هایی است که شما و پدران تان گذاشته اید، خداوند حجتی بر آن قرار نداده، شما جز گمان و هواهای نفسانی را پیروی نمی کنید، در حالی که پیامبران از پروردگارشان هدایت آورده اند.»

مفاد این آیات تویخ و مذمت بر عبادت آن اسماء است، چه این که هیچ دلیلی برای پرستش آنها نازل نشده است، بلکه ایشان با گمان ها و هواهای نفسانی خود آنها را برای پرستش اختیار و انتخاب کردند، با آن که پیامبران آمده و کتاب های آسمانی نازل شده بود که راه پروردگار عالمیان اسم الله و دیگر اسماء حسنی است که خویشان را به آن نامیده و فرمان داده که او را به آن اسماء بخوانند، چنان که مقتضای آیات نخست بود.

بنابراین رویه صوفیه در این که صورت مرشد و غیره از قبیل صورت امام را در دل حاضر کرده و با او خطاب کنند. کفر

به خدای بزرگ است، چه این که آن صورت از شئون خودشان می باشد و از زمره اسمایی که خداوند خویشتن را به آن ستوده باشد نیست، بلکه آن صورت مخلوق بوده و به ایشان باز گردانیده می شود، بر خلاف آنچه امام صادق علیه السلام فرموده است، زیرا که آن اسم از صفات خداست و نمی توان به خداوند توجه نمود مگر این از ناحیه آن و نمی توان خداوند را جز به آن روش عبادت کرد و آن اسم سرّ آل محمدعلیهم السلام است، چنان که فهمیدید.

هنگامی که این مقدمه را فهمیدید، مراد از «من اراد الله بدء بکم...» انشاء است یعنی دستور داده که با این اسم شروع کنید و از همه عوالم خود را خالی نمایید و به او برسید. چون که نمی توان اراده «اله الآلهه» کرد مگر این که به واسطه همین اسم باشد. و مراد از «و من وحده قبل عنکم» انشاء است چه این که واجب کرده که حتماً به او روی آورید.

پمراد از «و من قصده توجّه بکم» انشاء و جوب توجه به خداست، چه این که خداوند جهتی ندارد، زیرا خداوند بر همه جهات محیط است و دانستید که او سرّ آل محمدعلیهم السلام است و لذا فرمودند: «و لولانا ما عرف الله و ما عبد الله» این مربوط به سرّ ایشان بود.

و اما نسبت به مظاهر ایشان این که دیگران نرسیده و نمی توانند به آن مرتبه برسند، پس چگونه می توانند دیگران را آنچه خود نرسیده اند برسانند، مگر کسانی که دانش خود را از ایشان گرفته باشند، پس رسیدن و رساندن مردم به واسطه ایشان می باشد و نه دیگران و لذا روایاتی از ایشان

رسیده که هیچ چیز از حق نمی رسد مگر این که از ایشان رسیده و برخی از آنها در «آخذ بقولکم» بیان شد.

مَوَالِي لَا أُحْصِي ثَنَاءَكُمْ

«ثناء» به فتح اول مصدر «ثنی الشیء» است هنگامی که برخی بر برخی دیگر باز گردند، لذا در ذکر اوصاف و شمارش آنها به کار گرفته شده، گویا آن اوصاف را جمع کرده و برخی را بر برخی دیگر عطف کرده و افزوده است. لذا ثناء همان مدح است و یاد انواع خوبی ها شده و آن را می شمارد و مثل این که گفته می شود: زید عالم خردمند و بخشنده است و خوبی های زید را بشمارد، این که فرمود: «لا احصی ثناء علیک» یعنی نمی توانم بر همه خوبی های تو احاطه پیدا کنم، پس مراد این است که خوبی های تو به اندازه ای رسیده که نمی توانم آنها را شمرده و کلیات آن را به شمار آورم.

و لَا أَبْلُغُ مِنَ الْمَدْحِ كُنْهَكُمْ

مدح وصف شیء است و با آن یک صفت و خوبی او شمرده می شود، مثل این که گفته شود: من مروارید را به زیبایی مدح کردم، این جمله بیان نهایت زلال بودن آن را بیان می کند. پس مراد از بیان مزبور این است که مدح کنندگان از بیان یک خصوصیت صفت وی عاجزند، چه این که علم ایشان فراوان و قدرت ایشان زیاد و کمالات فراوان در جمله ایشان وجود دارد به طوری که زایل شدنی نیست و عصمت ایشان به اندازه ای قوی است که از ایشان چیزی صادر نمی شود که خلاف ادب و اولی باشد، چنان که از دیگران صادر شده است.

وَمِنَ الْوَصْفِ قَدْرَكُمْ

وصف مدح است به این که کمیت صفات و درجات آن را بیان می کند، یعنی مراتب صفات شما غیر متناهی است، به طوری که نمی توان مراتب و شؤون آن را استیفاء کرد.

وَأَنْتُمْ نُورُ الْأَخْيَارِ وَهَدَاهُ الْأَبْرَارُ وَحُجَجُ الْجَبَّارِ

وَأَنْتُمْ نُورُ الْأَخْيَارِ وَهَدَاهُ الْأَبْرَارُ وَحُجَجُ الْجَبَّارِ

این فقرات بیان علت ناتوانی در احصاء و مدح و وصف به طریق لف و نشر مرتب است.

مراد این است که: شما چون «دعائم الاخیار» و خیرات صادره از ایشان ترشحی از ترشحات مبدایی است که شما از آن آفریده شده اید، چه این که ایشان از زیاده طینت و سرّ شما که خداوند در آنها به ودیعت گذاشته آفریده شده اند و مراد از اخیار پیامران و مرسلین و شهداء و صالحان و فرشتگان مقرب خدا هستند و من از شمارش تنها یکی از خیراتی که متفرع بر کمالات تک تک آنها هستم عاجزم چه رسد به احصاء و شمارش کمالات شما و شما حقیقت و طبیعت همه کمالات را در خود جمع کرده اید.

و شما «عناصر ابرار» هستید که متقی بوده و از در خانه ها به خانه وارد می شوند، چه این که ایشان از انوار شما خلق شده اند و من از ادراک کنه صفتی از صفات آنها عاجزم، چگونه می توانیم صفات شما را ادراک نمایم، در حالی که ایشان قطره ای از

قطرات دریای وجود شما هستند.

و «حجج الجبار» یعنی حجت های عالم جبروت و مظاهر عالم ولایت و امثال علیا و اسماء حسنی و کلمات تامه خدایند.

پس چگونه می توانم بخشی از نعمت هایی که خداوند داده برسم در حالی که خدای - تعالی - فرمود: «وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرِهِ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ» (۱۵۳۰)

این

جملات سه گانه حال مضاف الیه در هر سه فقره بوده و عمل آنها را بیان می کند.

در طینت

در فقره نخست اعتراف به عجز از شناخت کارهای خیری که از تک تک ایشان صادر شده کرده است.

در فقره دوم اعتراف به عجز از معرفت عالم انوار و جبلت ایشان نموده است.

و در فقره سوم اعتراف به عجز از شناخت عالم فطرت ایشان علیهم السلام کرده است.

بُكُمْ فَتَحَ اللَّهُ وَبِكُمْ يَخْتِمُ

در «یا اهل بیت النبوه» بیان شدن که حقیقت نبوت به تنهایی نمی تواند ظهور کند و ظهور آن به یکی از مراتب دوازده گانه است و در هر نفس بلکه در هر موجودی نشانه ای از آن موجود است و همین مبدأ همه مراتب بی نهایت آن است و با همان آیه نیز ختم می کند و آن چیزی غیر از او نیست، هر مرتبه و شأنی که نازل شده مرتبه و شأنی از مراتب و شؤن اوست و همین سر آل محمد علیهم السلام است، پس همه اشیاء با سر ایشان شروع شده و با سر ایشان ختم می شوند.

وَ بِكُمْ يَنْزِلُ الْغَيْثَ وَ بِكُمْ يَمْسِكُ السَّمَاءُ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ وَ بِكُمْ يَنْفُسُ الْهَمَمَ وَ يَكْشِفُ الضَّرَّ وَ عِنْدَكُمْ مَا نَزَلَتْ بِهِ رُسُلُهُ وَ هَبَطَتْ بِهِ مَلَائِكَتُهُ

هریک از این فقره ها برای بیان شأنی از شؤن ایشان است، یعنی ابر باران را مظهري از مظاهر شماسست، چنان که آسمان ها و زمین و دیگر موجودات چنین هستند، زیرا هر موجودی مظهري از اسماء حسنی است و اسماء حسنی شؤن اسم خدا هستند که شما مظاهر تامه و صور کلیه او هستید و دیگر موجودات مظاهر جزئی و صور شأنی از شؤن آن هستند. پس قوام همه موجودات به سر شماسست که محیط بر همه اشیاء است و در شرح حدیث حدوث اسماء در «موضع الرساله» بیان شده است، و لذا همه اشیاء در تحت طاعت ایشان است و منطق آنها را می دانند و به اوامر ایشان کار می کنند و از نواهی آنها پیروی می نمایند. مثل فرشتگان و جن و انس و وحوش و پرندگان و بهائم و گیاه و جماد و غیره، چنان که پژوهشگر در کتاب های معجزات ایشان آن را می یابد.

وَ إِلَىٰ جَدِّكُمْ وَ إِلَىٰ أَخِيكَ بُعِثَ الرُّوحُ الْأَمِينُ

انمه (ع) ورثه علوم نبوتند

اگر زیارت امیرالمؤمنین باشد باید چنین گفت: «والی اخیک بعث الروح الامین» مراد از الروح الامین جبرئیل است چه این که فرمود: «وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ * نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ * عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ * بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ» (۱۵۳۱) یعنی: «این قرآن نازل شده از ناحیه پروردگار جهانیان است، روح الامین بر دل تو فرود آورده است تا تو از انداز کنندگان با زبان عربی روشن باشی.»

اشکال نشود: از این که «الی جدکم» را مقدم داشته تقدیم ظرف دلالت بر حصر بعث جبرئیل بر رسول خداصلی الله علیه وآله است و بر دیگر انبیاء جبرئیل نازل شده است، در حالی که این خلاف ضرورت و بداهت است.

و ثانیاً امام در مقام بیان امور

ویژه به ائمه علیهم السلام است. لذا نام این فقره در اینجا مناسب به نظر نمی رسد چه این که پاسخ می دهیم: بعثت ابتدای ظهور شیء بدون تعیین به یکی از مراتب است و چنین مطلبی فقط ویژه حضرت محمدصلی الله علیه وآله است و دیگر پیامبران چنین نیستند، چه این که آن حضرت صلی الله علیه وآله جبرئیل را دوبار با صورت واقعی خود دید. و چنانچه گفتند: دیگر انبیاء او را این چنین ندیدند. بلکه در توحید(۱۵۳۲) از امیرالمؤمنین روایت شده که در آیه «مَا زَاغَ الْبَصِيرُ وَمَا طَغَى * لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى»(۱۵۳۳) فرمود: آن حضرت دوبار جبرئیل را در شمایل واقعی خود دید، در آیه یک بار مطرح شده و نیز بار دیگر در جای دیگر. چه این که خلقت جبرئیل بسیار عظمت دارد و لذا از روحانین است که جز خداوند جهانیان آفرینش و صفت ایشان را درک نمی کند، پس مقتضای حدیث مزبور این است که بعثت جبرئیل ویژه حضرت محمدصلی الله علیه وآله است.

بلکه دانستید که نور آن حضرت قبل از همه اشیاء حتی لوح و قلم و عرش و کرسی و فرشتگان و آسمان ها و زمین و خورشید و ماه و غیره آفریده شده. آنگاه خداوند همه اشیاء را از نور ایشان آفریده و قبلاً در اخبار طینت بیان شد، پس اولین خیزش و انبعاث حقیقت جبرئیل و دیگر فرشتگان در حقیقت محمدصلی الله علیه وآله بوده و سپس برای همه پیامبران و رسولان به مرتبه ای از مراتب خود ظاهر شده است. پس انبعاث جبرئیل عبارت از ظهور به صورت اصلی است و این ویژه آن حضرت است که خاتم

پیامبران می باشد، یعنی آخرین مراتب وی می باشد که بالاتر از آن مرتبه نبوت مطلقه می باشد.

و اما بیان این فقره در ضمن دیگر خصائص آل محمدعلیهم السلام به این خاطر است که علم و دیگر کمالات حضرت محمدصلی الله علیه و آله با ائمه نیز هست، البته تنها ختمیت در نبوت اختصاص آن حضرت صلی الله علیه و آله است. به همین خاطر بعد از آن حضرت، ائمه علیهم السلام برترین خلائق هستند و همه دارایی های آن حضرت به ارث به اهل بیت علیهم السلام رسید، چنان که در حدیث دو اناری که جبرئیل برای حضرت محمدصلی الله علیه و آله و علی علیه السلام آورد بیان شد در آنجا آن حضرت تنها یکی از آن دو را خورد و دیگری را نصف کرد و نصف را خود و نصف دیگر را به علی داد و فرمود: انار نخست نبوت بود و لذا تو از آن بهره ای نداری و انار دوم علم است که تو در آن شریک منی، در این باب اخبار فراوانی وجود دارد که در کافی بابی باز شده است.

بنابراین این فقره در این جا می رساند که همه علومی که جبرئیل از ناحیه پروردگار گرامی برای رسول خدا صلی الله علیه و آله آورده است، خداوند به وی فرمان داده است که آن را به علی علیه السلام بیاموزد و آن حضرت در علم و دیگر صفات وارث آن حضرت می باشد و ائمه علیهم السلام وارث آن حضرت هستند.

أَنَاكُمُ اللَّهُ مَا لَمْ يُوْت أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ

چگونه چنین نباشد در حالی که ایشان وارثان خاتم پیامبران و سید مرسلین و عترت خیره رب العالمین است که شرح آن در فقرات سابق بیان شد.

طَاطَأَ كُلُّ شَرِيفٍ لِشَرَفِكُمْ

«التطأطأ»: انحنا و خمیدگی و شرف: علو و مکانت بلند است.

و معنا این است که هر بلند مرتبه ای وقتی مکانت بلند شما را دید، به خاطر حیا خود را خم می کند، چه این که شرافت خویش را در کنار شرافت شما ناچیز و حقیر می شمرد، لذا سر ایشان از حیا خم می شود.

وَبَخَعُ كُلُّ مُتَكَبِّرٍ لِبَطَاعَتِكُمْ

«بجوع» از بجع مثل «منع» بجوعاً یعنی به آن اقرار کرد و خاضع شد، یعنی هر متکبری که بزرگی شأن و ذات شما را بشناسد اقرار و خضوع به طاعت شما را فخر خویش می داند و طاعت شما را باعث زیادت بزرگی خود می داند.

وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ وَخَضَعَ كُلُّ جَبَّارٍ لِفَضْلِكُمْ وَذَلَّ كُلُّ شَيْءٍ لَكُمْ

جبار مسلط است و لذا فرمود: «وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ» (۱۵۳۴) یعنی: «تو بر ایشان مسلط نیستی.» مراد این است که همه سلاطین بعد از این که جبروت و سلطنت خود را در کنار سلطنت او ناچیز و نابود می یابند، لذا به سلطنت و استیلاهی شما خاضع می شوند و همه این خضوع و خشوع در دنیا برای کسانی است که شما را از روی اختیار بشناسند و در رجعت ایشان به طوع و یا

کره خاضع خواهند شد. و احتمال می رود که این جمله به معنای انشاء باشد. یعنی بر همه انسان های شریف لازم است که برای شرافت شما خم شوند و بر هر متکبری واجب است که به طاعت شما اقرار نماید و بر همه جباران است که برای فضیلت شما خاضع شوند.

وَ أَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِكُمْ

معنایی لطیف از فرج امام(ع)

این جمله اشاره به آیه «وَ أَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا» (۱۵۳۵). قمی از امام صادق علیه السلام روایت کرده است که فرمود: «رب و پروردگار زمین امام آن است، گفتند: هنگامی که قیام کند چه خواهد شد؟ فرمود: مردم از نور خورشید و ماه بی نیاز می شوند و از نور امام استضاء می کنند.»

و در ارشاد مفید از آن حضرت روایت شده که فرمود: «هنگامی که قائم ما ظهور کند زمین به نور پروردگارش روشن شود و مردم از نور خورشید بی نیاز شده و تاریکی از بین می رود.»

و بیان این فقره و آیه شریفه و اخبار یاد شده این است که: مورد این آیه در ظهور حضرت حجت علیه السلام است و در آن زمان عصر دولت حق و اسم الله و مراتب آن است. و دانستید که مظهر کلی آن امام و مظاهر جزئی آن مؤمنین هستند

و هنگامی که دوران دولت آن حضرت رسید، همه مراتب اسماء حسنی باید به کار گرفته شده و آثارشان از آن بروز یابد، از جمله آنها اسم علیم و قدیر و سمیع و بصیر و دیگر اسماء است. این اسماء تا سیصد و شصت اسم می رسد و هنگامی که همه مراتب الله اعمال شود مصادیق اسم الله در مؤمنین نیز با همه مراتب اعمال می شود لذا نیازی به دانش و قدرت و مال دیگران و نور خورشید و ماه در روز و شب ندارند، و لذا زمین را از عدل و داد پر خواهد کرد.

و همین جمله معنای این سخن است که فرموده اند: «اذا اخرج وضع یده علی رؤوس الخلائق فیکمل بذلک ایمانهم؛ یعنی هنگامی که آن حضرت خارج شود دست خود را بر سرهای مردم می گذارد و ایمان آنها با آن کامل می شود...» لذا مردم در همه اعمال صادقانه با خدا رفتار می کنند و به او اخلاص می ورزند و زمان دولت های طاغیان به سر می آید، چه این که امام مصادق کلی اسم الله است، هنگامی که زمان دولتش برسد و مراتب آن ظهور پیدا کند کسانی که مصادیق جزئی آن حضرت هستند نیز باید آثارشان بارز و ظاهر شود و این معنای جمله آن حضرت در دعای افتتاح است که: «و ابدله من بعد خوفه امانا یعبدک لایشرک بک شیئاً؛ یعنی: به امنیتی برسد که تقیه از بین برداشته شود و از اسماء طاغوتی اثری باقی نماند و این به واسطه ظهور اسم الله و مراتب آن است.

و معنای آیه شریفه این است که بعد از بیم ایشان را ایمن نماییم، ایشان مرا عبادت

کنند و هیچ شرکی نورزند، یعنی به اسم الله در زمان دولت طاغوت ها در نهان و سر عمل می کنند و در این دوره طاغوت ها آشکارا به اسماء طاغوتی عمل می کنند و در زمان ظهور حضرت حجت علیه السلام زمان دولت اسماء طاغوتی و مظاهر آن پایان می یابد و در عالم وجود مؤثری جز اسم الله وجود ندارد و او خیر مطلق است. چگونگی نشر و پخش همه امور خیر در آن زمان در کتاب های مفصل یاد شده، به آن مراجعه کنید.

امیرالمؤمنین علیه السلام (۱۵۳۶) فرمود: «الهی من تعرف بک غیر مجهول» «خدایا هر کس به تو شناخته شد ناشناخته نیست.» یعنی هر کس مبدأ ظهورش اسم الله باشد در همه مراتب اسماء حسنی شناخته شده است، بر خلاف کسی که مبدأ ظهورش غیر خدا از اسماء حسنی باشد. چه این که وی معروف و شناخته شده نیست مگر برای کسانی که مبدأ ظهور آنها باشد. یعنی برای اسمایی که او مبدأ ظهور آنها شده است، پس هر کس مبدأ ظهورش اسم الله بوده و جامع همه مراتب اسماء باشد قادر و عالم و سمیع و بصیر است.

و فرمود (۱۵۳۷): هر کس به تو پناهنده شود هرگز تنها نمی گردد و هر کس تو به او روی آوری مملوک کسی نمی شود. پروردگارا هر کس به واسطه تو سیر کند، نورانی است و هر کس به تو چنگ زند در پناه تو خواهد بود.»

و فرمود (۱۵۳۸): «إلهی هب لی کمال الانقطاع إلیک و أنر أبصار قلوبنا بضیاء نظرها إلیک حتی تخرق أبصار القلوب حجب النور فتصل إلی معدن العظمه؛ یعنی: تا چشمان دل مراتب اسماء را بشکافد و به آنچه که مرآت تامه الوهیت توست برسد. آن کس که به

چشیدن معرفت او دست پیدا کند چگونه کلمات وی را شیرین می یابد.

وَ فَازَ الْفَائِزُونَ بِوَلَايَتِكُمْ

مرگ برای مؤمن شیرین است

هر کس در خود سرّ ایشان را بیابد و در عالمش به اسم الله برسد، اسم الله که مبدأ ظهورش از اضافه طینت شماسست، (به رستگاری می رسد)، پس این اشاره به آیه شریفه «إِنَّ الدِّينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ * نَحْنُ أَوْلِيَاؤُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِي أَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدْعُونَ * نُزُلًا مِّنْ غَفُورٍ رَّحِيمٍ» (۱۵۳۹) یعنی: «کسانی که گفتند: خداوند پروردگار ماست، آنگاه استوار ایستادند، فرشتگان بر ایشان فرود می آید، به این که نهراسید و غمگین نباشید و به بهشتی که به شما وعده داده شد بشارت باد!»

ما در دنیا و آخرت دوستان شما هستیم و شما در بهشت هرچه دلتان بخواهد از آن شما خواهد بود و هرچه را بخواهید فراهم است، آنها از نزد خداوند بخشنده مهربان فرود می آیند.»

در این که فرمود: ثُمَّ اسْتَقَامُوا قمی (۱۵۴۰) روایت کرده که «مراد استقامت بر ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام است.»

در کافی (۱۵۴۱) از امام صادق علیه السلام روایت شده است که فرمود: «ایشان بر امامان یکی بعد از دیگری پایمردی کردند.» و در مجمع البیان از امام رضا علیه السلام روایت شده که «از آن حضرت از استقامت پرسیدند، فرمود: استقامت همان است که شما بر آن هستید.»

در فقره تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ در مجمع البیان از امام صادق علیه السلام و تفسیر قمی روایت شده که فرمود: «به هنگام مرگ.»

در آیه «أَلَّا تَخَافُوا» یعنی از سختی های مرگ که در پیش رو دارید نهراسید.

«وَلَا تَحْزَنُوا» یعنی بر اهل و اموالی که بر جای گذاشتید غمگین مباشید.

«وَأَبْشِرُوا»

بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ» یعنی: «بشارت باد به بهشتی که در دنیا بدان وعده داده شده بودید.»

«نَحْنُ أَوْلِيَاؤُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا» قمی (۱۵۴۲) روایت کرده که: «ما شما را از شیاطین حفظ می کردیم.»

«و فی الآخرة» فرمود: یعنی در هنگام مرگ.

در کافی (۱۵۴۳) از امام باقر علیه السلام روایت شده که «ما اولیاء و دوستان شما در زندگی دنیا بوده ایم، یعنی شما را در دنیا حراست می کردیم و در آخرت به هنگام مرگ شما را حفظ می نمودیم.»

و قمی (۱۵۴۴) از امام صادق علیه السلام روایت کرده که آن حضرت فرمود: «هیچ ولی و دوستدار ما و دشمن با دشمنان ما نمی میرد مگر این که رسول خدا و امیرالمؤمنین و امام حسن و امام حسین در کنار او حاضر می شوند و او را می بینند و به او بشارت می دهند و اگر از موالیان و دوستان آنها نباشد ایشان را می بینند به طوری که بدشان می آید. و دلیل آن سخن امیرالمؤمنین علیه السلام (۱۵۴۵) به حارث همدانی است:

یا حار همدان من یمت یرنی من مؤمن أو منافق قبلا

ای حارث همدانی هر کس از مؤمن و منافق به هنگام مردن مرا می بیند.

و در تفسیر امام علیه السلام (۱۵۴۶) در ضمن آیه «الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ» (۱۵۴۷) از سوره بقره فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: پیوسته مؤمن ترسان از بدی عاقبت می باشد و یقین به وصول به رضوان خدا پیدا نمی کند تا این که هنگام گرفتن روحش برسد و ملک الموت برای او تمثل پیدا کند. چه این که ملک الموت به هنگامی نزد مؤمن می آید که در بیماری بسیار شدید و دلتنگی غیر قابل وصف قرار دارد، چه این که اموال خود را بر جای می گذارد و

نیز از دگرگونی و اضطراب ناشی از همکاران و خانواده و حسرت های باقی مانده و آرزوهای دست نیافته ناراحت است، در این هنگام ملک الموت به او می گوید: چرا این همه غصه های فراوان را فرو می دهی؟

می گوید: احوال مضطرب مرا می بینی و می خواهی مرا قبل از رسیدن به آرزوهایم به آن سو ببری؟ فرشته مرگ می گوید: آیا خردمند از فقدان درهم های بی ارزش ناراحت و غمگین می شود در حالی که در مقابل آن هزاران هزار برابر دنیا به او داده می شود. آنگاه فرشته مرگ به او می گوید: به بالا بنگر، او می نگرد و درجات بهشت و قصرهایی را می بیند که آرزوها نمی توانند چنان صحنه هایی را در خود تصور کنند، فرشته مرگ می فرماید: آنها منزل ها و نعمت ها و اموال و اهل و خانواده و اشخاص صالح خانواده و ذریه تو هستند، ایشان در آنجا با تو هستند، آیا می خواهی این زندگی و اموال اینجا را با آنجا عوض کنی؟

می گوید: به خدا سوگند آری!

آنگاه فرشته مرگ می گوید: بنگر، وی حضرت محمد و علی و آل طاهرین علیهم السلام او را در اعلیٰ علین می بیند، و می پرسد: آیا ایشان را دیده ای؟ ایشان سادات و امامان تو هستند، در آنجا همنشین ها و اهل انس تو هستند. آیا خشنود نیستی که مردم اینجا را رها کنی و با آنها همنشین و مأنوس باشی؟ پاسخ می دهد: به خدا قسم آری و همین مفاد آیه شریفه است که فرمود: «إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا» (۱۵۴۸) پس هر منازل هولناکی که در پیش روی شما بود خداوند آن را کفایت کرد و از آنچه بر جای می گذارید از قبیل فرزندان و خانواده غمگین نباشید. چه

این که آنچه در بهشت مشاهده کرده اید به عوض آنهاست و بشارت باد به بهشتی که به شما وعده داده شد. که این منازل شما و این آقایان شما و انیس های شما و همنشین های شما هستند.»

و در کافی (۱۵۴۹) از امام صادق علیه السلام روایت شده که «از آن حضرت پرسیدند: آیا مؤمن قبض روحش را ناخوش دارد؟ فرمود: نه به خدا قسم، چه این که وقتی فرشته مرگ برای قبض روح وی آمد، ناله می کند ولی فرشته مرگ به او می گوید: ای ولی خدا ناله نزن. سوگند به آن کس که محمد صلی الله علیه و آله را مبعوث کرد من از پدر مهربان بر تو (اگر اینجا بود) نیکوکارتر و دلسوزترم. چشمان خویش را باز کن و بنگر، گفت: رسول خدا و امیرالمؤمنین و فاطمه و حسن و حسین و امامانی که فرزندان پاک او هستند نزد وی تمثل پیدا می کنند، به او می گویند: رسول خدا صلی الله علیه و آله و امیرالمؤمنین و فاطمه و حسن و حسین و ائمه علیهم السلام رفیقان تو هستند، وی چشمان خود را باز می کند و می نگرد، به روح او از ناحیه پروردگار گرامی ندا می دهند و می گویند: ای نفس مطمئن و آرام با محمد و اهل بیت او، به سوی پروردگارت خشنود به ولایت و راضی به ثواب بازگرد، و داخل بندگانم شو، یعنی محمد و اهل بیت او علیهم السلام و وارد بهشت شو، هیچ چیز بهتر از دادن روح و رسیدن به منادی برای وی نیست.» و قمی (۱۵۵۰) روایتی را در معنای همین روایت نقل کرده است.

در تحقیق این اخبار گوئیم: شما دانستید که در انسان نور خدا و ظلمت طاغوت

مکنون است، تا حقیقت اختیار در وی شکل گیرد، هر کس به طاغوت کفر ورزد و به خدا ایمان آورد به عروه الوثقی که هرگز پاره نمی شود چنگ زده. خدا ولی کسانی است که ایمان آورده اند و ایشان را از ظلمت ها به نور می آورند و اولیای کسانی که کفر ورزیده اند طاغوت است که ایشان را از نور به سوی ظلمات می کشانند.

و دانستید که نور خدا عبارت از سرّ آل محمد علیهم السلام است. لذا هنگامی که مؤمن به احتضار افتاد، آن نور به شکل حضرت محمد صلی الله علیه و آله و علی و فاطمه و حسن و حسین و ائمه علیهم السلام تجلی می کند. لذا به اندازه ایمان هر کس تفاوت هایی پیش می آید، برخی ایشان را می بینند، در برخی ایشان حاضر می شوند و بر بالای سرشان و چپ و راست ایشان می نشینند، چنان که در این باره روایاتی آمده است. و همین سرّ در همه مواقع شفیع اوست و درباره همین اخباری وارد شده که موالیان آن حضرت با ایشان و در زمره ایشان محشور می شوند و هر کس فلان سوره و یا فلان دعا را بخواند، دارای اجر محمد صلی الله علیه و آله و یا دیگر پیامبران است، مراد ظهور انوار ایشان در عوالم اوست که به عنوان پاداش آن سوره و آن عمل متمثل می گردند، و گرنه شأن و منزلت پیامبر صلی الله علیه و آله و دیگر انبیاء علیهم السلام از این برتر و بالاتر است که کسی به ایشان مشارکت کند، و همچنین درباره دیگر انبیا چنین است. چه این که می توان همه افراد امت را به مجرد خواندن فلان سوره و یا فلان دعا با ایشان برابر دانست و چگونه

چنین چیزی ممکن است، در حالی که ایشان به چشم بهم زدنی مشرک نشده اند و گناه صغیره و یا کبیره ای را به عمد و یا اشتباه و یا در حال فراموشی که باعث آن شیطان شده باشد مرتکب نشده اند و نیز خداوند ایشان را به فراموشی نیفکنده تا گناهی کنند. بنابراین بر همه ایشان و در همه حالات زنده و یا مرده درود خداوند باد!

بِكُمْ يَسْلِكُ إِلَى الرِّضْوَانِ

اشاره به آیه شریفه «وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا

وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» (۱۵۵۱) دارد. بدان که خشنودی خداوند عبارت از آرامش جان به مشتهیات نیست. چنان که خشم و غضب خدا عبارت از تنفر از دیگران نیست. بلکه خشنودی و رضایت عبارت از حقایق اسمایی است که خداوند خود را به آن نامید، این حقایق از اسم الله و از فروع آن یعنی اسماء حسنی هستند. چنان که غضب و خشم خداوند به معنای حقایق اسمایی است که خداوند از نامیدن خود به آنها منع کرد و از آن تبری جسته است.

پس مراد این است اگر موالیان شما در دنیا به واسطه ولایت شما و آفریده شدن از زیادی طینت شما مشمول همه خیرات شده اند، و در پرتو انوار شما قرار گرفته اند، با این که چنین نعمت هایی در دنیا اتفاق افتاد، چه این که در این نشأه شیعیان مصداقی از مصادیق جزیی اسم الله هستند و ظهور آن نیز با توجه به آغستگی به کدورت ها و تیرگی های جسمانی ناچیز و در کم ترین مرتبه ظهور قرار دارد، لذا اگر در نشأه دیگر تجلی کنید چه خواهد شد. آن

تجلی که در اعلی مرتبه اش انجام خواهد شد و آن مرتبه رضوان می باشد که همه حجاب ها و تیرگی ها را بر خواهد داشت، مرتبه رضوان در بهشت واقع است که نهرها در زیر آن جاری اند و دارای منازل عالی با همه آنچه که دل خواهان آن است و چشم ها را می نوازد می باشد، همه این نعمت ها ظهور و بروزهای مراتب اسم الله و حجاب های او هستند و او خدایی است که مؤمنین و مؤمنات را وعده چنین بهشت ها و رضوان داده است، این رستگاری بزرگ است و الحمد لله رب العالمین.

وَعَلَىٰ مَنْ جَعَدَ وَلَايَتَكُمْ غَضَبُ الرَّحْمَنِ

احوال کافران در زمان مرگ

این اشاره به آیه شریفه «إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ * لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ» (۱۵۵۲) یعنی: «کسانی که آیات ما را تکذیب کردند و از پذیرش آن تکبر ورزیده اند درهای آسمان ها برای ایشان باز نمی شود و وارد بهشت نمی شوند مگر این که طناب در سوراخ سوزن وارد شود. و این گونه ستمگران را عقاب می کنیم. مهد ایشان از دوزخ و از بالا پرده ها ایشان را در بر گرفته، این گونه ستمگران را پاداش می دهیم.»

و در مجمع البیان از امام باقر علیه السلام (۱۵۵۳) روایت شده است که «اعمال و ارواح مؤمنین به سوی عالم بالا برده می شوند، و درها برای آنها باز می شود، ولی اعمال و ارواح کافران را بالا می برد تا به آسمان می رسد، از آنجا منادی ندا می دهد او را به سجین ببرید، سجین وادی است که در حضر موت واقع است و نام آن برهوت می باشد. پس مراد از آیات آل محمد علیهم السلام

می باشد.

و در این باره روایات فراوانی وارد شده و در بحار(۱۵۵۴) بابی در کتاب امامت منعقد شده است، پس کسانی که ایشان را تکذیب کرده و از ولایت ایشان سر باز زده اند و تکبر نموده اند، درهای آسمان ها برای ایشان باز نمی شود، یعنی اسم الله با هیچ از مراتب و شؤون خود برای ایشان تجلی نمی کند. چه این که آنها نوری که در ایشان نهفته است خاموش نموده اند. و مظاهرش را تکذیب کرده و خود را بزرگ تر از این دانستند که به ولایت ایشان تن در دهند، و آتش اسماء طاغوتی مکنون در درون خود را شعله ور ساختند و به مظاهر آن ایمان آورده اند، بنابراین ایشان در جهنم مهدهایی دارند که مظاهر مراتب طاغوت بوده و بالا سر آن پرده هایی است که از مظاهر مراتب طاغوت می باشد و خداوند ایشان را با آن عذاب می کند.

پروردگارا! ما از این اسماء طاغوتی به تو پناه می بریم و از بدی عاقبت به تو پناهنده می گردیم. ای کسی که بین بنده و دلش حائل می گردی!

در این که غضب را به رحمن اضافه کرده و فرمود «غضب الرحمن» اشاره به این است که کسانی که دشمنان ائمه علیهم السلام را دوستان خود گرفتند و ولایت ایشان را انکار نموده اند قابلیت برای رحمت بر ایشان باقی نمی ماند به گونه ای که رحمت رحمانیه ای که همه اشیاء را در بر گرفته در حق ایشان به خشم مبدل می شود.

بَابِي أَنْتُمْ وَ أُمَّي وَ نَفْسِي وَ أَهْلِي وَ مَالِي ذِكْرُكُمْ فِي الذَّاكِرِينَ وَ أَسْمَاءُكُمْ فِي الْأَسْمَاءِ وَ أَجْسَادُكُمْ فِي الْأَجْسَادِ وَ أَرْوَاحُكُمْ فِي الْأَرْوَاحِ وَ أَنْفُسُكُمْ فِي النُّفُوسِ وَ آثَارُكُمْ فِي الْأَثَارِ وَ قُبُورُكُمْ فِي الْقُبُورِ

معنای معیت ائمه(ع) با همه چیست

توضیح این فقره ها اقتضا می کند که در این جایگاه اندکی توقف کرده و من شعله آتش را دیدم شاید برای شما از آن خبری و یا پاره ای بیاورم. شاید شما بتوانید آتشی بیافروزید. (۱۵۵۵)

جدوه نخست در بیان حقیقت نبوت

حقیقت نبوت سه مرتبه دارد: مرتبه تعیین آن که مرتبه تمایز معلومات در عالم حق است. در این مرتبه نمی توان به آن اشاره وجودی کرد، مگر در همان عالم الهی، لذا خدای - تعالی - فرمود: «أَوْلَمَا يَذُكُرُ الْإِنْسَانَ أَنَا خَلَقْتِيَاهُ مِنْ قَبْلِ وَلَمْ يَكُنْ شَيْئاً» (۱۵۵۶)

در کافی(۱۵۵۷) به اسنادش به مالک جهنی روایت شده که گفت: «از امام صادق علیه السلام از آیه «أَوْلَمَا يَذُكُرُ الْإِنْسَانُ» پرسیدم، فرمود: نه مقدر بود و نه مکنون و می گفت: از آیه «هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَذْكُوراً» (۱۵۵۸) پرسیدم، فرمود: مقدر بود ولی مذکور نبود.»

و از احمد بن محمد بن خالد برقی به اسنادش(۱۵۵۹) به حمران روایت شده که گفت: «از امام باقر علیه السلام از آیه «هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ» پرسیدم، فرمود: چیزی بود که ولیکن در کتاب چیزی نبود و در علم نیز چیزی نبود.»

بعد از این که به عالم وجود کلی نازل شد قابل اشاره وجودی در عالم خلق نیز گردید و در اینجا تنها به نام وجود موسوم گردید.

بعد از آن به عالم نوری تنزل پیدا کرد، این عالم ولایت کلیه نوریه است که مرتبه اسم الله است و لذا موسوم به اسم الله و نور عقل شده است.

آنگاه اسم الله به اسماء حسنی تنزل پیدا کرد، چه این که خداوند برای اسم الله چهار رکن مسخر کرد: ۱ - رکن موت، ۲ - رکن حیات،

هریک از این ارکان دارای سی اسم فعلی منسوب به آن قرار داد، آنگاه هر یک از این اسماء که تعداد آن به صد و بیست اسم بالغ می شود علت و سبب اثری از آثار عالم وجود گردید، مجرای ظهورش قرار داد آنگاه این اسماء را به عالم جسم محجوب نمود و ایشان را در گور اجسام مقبور ساخت و در هر عضو از اعضای انسان اثری از آن صد و بیست اسم را قرار داد، پس اینها هفت عالم از عوالم انسانی از ابتدای تکوین انسان تا انتهاست تا به مرتبه جسم برسد، این مطلب به طور مشروح در شرح حدیث حدوث اسماء در «و موضع الرساله» بیان شد. به آن مراجعه کن!

در مراد از ذکر و ارواح و اجساد جذوه دوم

مراد از ذکر مرتبه نخستین تمیز حقیقت و وجود انسان در عالم تمیز معلومات در عالم حق است، در آنجا نامی دارد و جز در عالم حق به او اشاره نمی گردد، یعنی اشاره الهیه شامل حال او می شود. و علت این که به وی «ذکر» می گویند این است که خداوند به واسطه وی ذکر می شود و نمی توان خداوند را جز به او ذکر کرد و همین معنای اسماء است، همه اسماء به واسطه او به خدا می رسند و بلا واسطه به خدا نمی رسند.

و مراد از اسماء مرتبه وجود مطلق است، چه این که حقیقت نبوت به اسمی موسوم نمی شود مگر در عالم وجود، زیرا در بالاتر از این عالم ظهوری ندارد. لذا تنها به نام وجود نامیده می شود. و مراد از «و اجساد کم» مرتبه اسم الله در عالم وجود نوری است، چه این که جسد عبارت از تشخص

در کنار دیگر تعینات است، این تعین به لحاظ تعین خاص تنها در همین مرحله می تواند وجود یابد. این وجود در عالم اسم الله در عرض طاغوت است، طاغوت در این مرتبه متعین به تعین ظلمت است.

و مراد از «و ارواحکم» مرتبه ارکان اربعه است، چه این که روح چیزی است که قوام و بنیان دیگری بر آن استوار است و از آن نیرو می گیرد، اینها ارکان چهارگانه اند. مراد از ارکان چهارگانه موت و حیات و علم و قدرت است، مظاهر این چهار رکن در عالم حق - تعالی - عزرائیل و اسرافیل و جبرائیل و میکائیل است.

مراد از انفس مرتبه اسماء سی گانه است که هر کدام علت اثری از آثارند و نفس عبارت از چیزی است که اثر به آن مستند است و مراد همان چیزی است که اقتضای آثار می کند و مراد از «و آثارکم» مرتبه ادراکات و شهوات و بسط و قبض این اسماء است. و مراد از «و قبورکم» عالم اجسام است، چه این که قبر پوشش است و عالم جسم پوشش ایشان است، و لذا قبر را قبر نامیده اند، چه این که قبر جسم انسان را می پوشاند، زیرا خدای - تعالی - فرمود: «ثم اماته فاقبره» یعنی او دارای قبری قرار داد که آن را می پوشاند.

در این که نشأه دنیوی ائمه (ع) در عرض دیگران است جذوه سوم

دانستید که حقیقت نبوت در مرتبه تعین و وصول به مرتبه معلوم تمیز می یابد. بنابراین تعین پیامبر صلی الله علیه و آله و تعین آل پیامبر علیهم السلام در عرض دیگر تعینات هستند، چه این که همه آنها از خداوند متأثر می شوند، گرچه تعینات ایشان به لحاظ کمیت در طول دیگر تعینات است، و نمی توان نسبتی بین تعینات ایشان

و تعینات دیگران قائل شد. چنان که نمی توان قطره را به اقیانوس سنجید، چه این که تعینات ایشان مصداق کامل حقیقت نبوت و محیط بر همه تعینات است و دیگر تعینات مصادیق جزئی و مثال های مراتب جزئی آنند، البته ممکن است این تعینات جزئی به لحاظ خودشان غیر متناهی باشند، پس مرتبه محمدصلی الله علیه و آله محیط به همه مراتب نبوت است. چنان که کلی و جنس اعلی بر همه مراتب جنسی و نوعی و صنفی و جزئی احاطه دارد، گرچه خود نسبت به حقیقت نبوت جزئی باشد.

وجود ائمه در طول دیگران و در قوس صعود

ما این مباحث را در ابتدای کتاب شرح داده و بر آن برهان اقامه کردیم و ارکان آن را با عقل و نقل یعنی کتاب و سنت مزین نمودیم.

اکنون که چنین است، پس نسبت حقیقت موت به ذرات عالم خلق و عالم وجود مثل نسبت انسان به اجزاء خود و مصادیق (افراد) است، بلکه مثل نسبت اقیانوس به دریا و قطره و دیگر مقادیر بین اقیانوس و دریاست. همانطور که همه خواص آب از زلالی و مایع بودن و سرما و رطوبت و غیره در دریا موجود است. در قطره نیز این ویژگی ها موجود است. چنانکه دیگر مقادیر بین آن دو نیز این ویژگی ها را دارند، و تفاوت آنها از این لحاظ است که کمیت خواص و ویژگی های به لحاظ این که از کمیت مقادیر نشأت می گیرد با همدیگر تفاوت دارند، پس آثار دریا بودن نسبت به آثار قطره بودن غیر قابل قیاس و غیر متناهی است. گرچه آثار دریا نسبت به اقیانوس متناهی است. هر اثری که از آب صادر می شود شأنی از شئون دریا و

مرتبه ای از مراتب دریاست. بلکه کمیت قطره نیز مرتبه ای از مراتب آن است و این راست است که کمیتی از کمیت های اقیانوس در قطره و دریا و نهرها و چشمه ها و حداول است.

اکنون که این چند جذوه بیان شد و توانستی با آن چراغ خاطر خود را روشن کنی، آمادگی یافتی تا پرده از روی این جملات زیارت برداریم، پس خداوندی که بخشنده عنایت ها و نصب کننده راهنماها و راهنمای دلالت هاست را حمد و ستایش کن و بدان که مراد این است که: مبادی شما ائمه علیهم السلام مصادیق کامل حقیقت نبوتند. لذا آنها شأنی از شؤون و ذره ای از ذرات نعمت هایی هستند که خداوند به شما در عالم ذکر داده است، پس مراتبی غیر متناهی داشته و هر مرتبه ای دارای شؤونی بی شمار است، پس هر مرتبه و شأنی از مراتب و شؤون عالم ذکر شما را خداوند در موجودی از موجودات آشکار ساخت و هر مرتبه ای از مراتب اسمای شما را به یکی از جهانیان داد، پس هر چه در عالم ذکر و عالم اسماء و عالم اجساد و عالم ارواح و عالم انفس و عالم آثار و عالم قبور وجود دارد، مرتبه و شأنی از مراتب و شؤون شماس است و لذا شما خلفای خدا بر همه کسانی شدید که در آسمان ها و زمین هستند. چه این که مبادی شما بر همه مبادی خلایق محیط است.

چگونه چنین نباشید در حالی که شما اسماء حسنی و کلمات تامه خدا هستند که خداوند فرمود: «وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ» (۱۵۶۰) پس در هر مصداقی در مصادیق

انسان عالم اکبر منظوی است و همه آنچه را در آسمان ها و زمین و بالا و پایین و مابین دارد را واجد می باشد. و در اسماء شما همه کمالات افراد و مصادیق انسان و دیگر اصناف خلایق منظوی است.

فَمَا أَحَلَّى أَسْمَاءَكُمْ

در این که ولایت ائمه (ع) باعث مضاعف شدن درجات دوستداران آنها می شود

«ما احلی» فعل تعجب از «حلی» به فتح یعنی خبری که به آن زینت می شود و مراد از اسماء ائمه علیهم السلام مراتب وجودی ایشان است، چنان که در «جذوه دوم» بیان شده است. پس معنا شگفتی است از این که این همه زیبایی در عالم وجود ایشان وجود دارد، چه این که اگر به هر نقطه از وجود ایشان نظر شود غیر متناهی است، چنان که افراد و مصادیق خارجی آن از دیگر موجودات شاهد آن است، و لذا خداوند - تبارک و تعالی - فرمود: «أَفَمَنْ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ* هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ بِصِعِّيرٍ بِمَا يَعْمَلُونَ» (۱۵۶۱) یعنی: «آیا کسی که از رضایت و خشنودی خداوند پیروی کرد همانند کسی است که خشم خدا را برای خود سازد و جایگاه او دوزخ است و بد عاقبتی است، ایشان در نزد خدا درجاتی دارند و خداوند آنچه را انجام می دهند می بیند.»

در کافی (۱۵۶۲) از امام صادق علیه السلام درباره «الَّذِينَ اتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ»

روایت شده که فرمود: «ایشان ائمه علیهم السلام هستند و ایشان در نزد خدا درجه هایی برای مؤمنین دارند و مؤمنین به واسطه ولایت و شناخت ما اعمال ایشان مضاعف می گردد و خداوند ایشان را به درجات بلند می رساند.»

و عیاشی (۱۵۶۳) همانند این روایت را نقل کرده و بر آن این زیاده را آورد که: «والذین باووا بسخط من الله»

کسانی اند که حق حضرت علی و ائمه علیهم السلام اهل بیت را انکار کردند، به همین خاطر خشم خدا را برای خود خریدند.

و از حضرت امام رضا علیه السلام (۱۵۶۴) روایت شده که «مراد از «درجه» فاصله مابین آسمان و زمین است.» گویم: اضافه انوار ایشان در آخرت درجه های بلندی برای موالی و شیعیان ایشان می گردد، هرچه دوستی ایشان بیشتر گردد و از ایشان بیشتر پیروی نمایند، درجات ایشان بیشتر می گردد به طوری که به پایه ای می رسند که با پیامبران و صدیقان و شهداء محشور شوند، اکنون که مقامات شیعیان و موالیان ایشان را که نسبت به ایشان قطره ای هستند و ایشان اقیانوس می باشند، پس مقامات خود ایشان در چه پایه ای است؟ حقایقی که همانند دریای بی پایان هستند، هرچه که انبیاء و مرسلین و فرشتگان و مؤمنین دارند، جمعاً در ایشان موجود است، علاوه این که اضافه ای بر همه آنها دارند که آن اضافه ویژه ایشان است، پس چه نام های ایشان شیرین است!

وَ أَكْرَمَ أَنْفُسِكُمْ

«کریم» هر چیزی خوب و درجه یک آن نوع و جنس است و در جذوه دوم مراد از انفس را فهمیدید، چه این که مراد از انفس اسمایی است که سبب و مؤثرند، چنان که مفاد ادعیه این است. لذا فرمودند: «أَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي خَلَقْتَ بِهِ الْعَرْشَ وَ بِاسْمِكَ الَّذِي خَلَقْتَ بِهِ السَّمَوَاتِ...» پس مراد از آن این است که خواست از خوبی و فراوانی کمال و مراتب و شئون ایشان اظهار شگفتی کند، چه این که اسمای موجود در دیگران که منشأ اثرند با تاریکی های حدود آلوده و تاریکند، بر خلاف اسمایی که در ایشان وجود دارد، چه این که اسمای موجود در

ایشان غیر متناهی و بدون محدودیت و بدون تقید به قید از حدود مراتب آن است. لذا هیچ حدی از حدود اسمایی که در غیر ایشان است را دارا نیستند. مع الوصف ایشان با همه موجودات محدود هستند و در عین حال بر اطلاق خود باقی اند و شرح این مطلب در «و سلاله النبیین و صفوه المرسلین» بیان شده است، پس نفوس ایشان گرامی ترین نفوس و بهترین آنهاست.

وَ أَعْظَمَ شَأْنَكُمْ وَ أَجَلَّ خَطَرَكُمْ

«الشأن» و «الخطر» به معنای مهم است و «خطر» اعم است چه این که شامل بزرگ و کوچک می شود و مراد از بزرگ (جلیل) کسی است که بلندی وی به درجه و مرتبه ای بلند رسید، در این صورتی که کلمه «خطر» به فتح «ط» باشد و اگر به سکون «ط» باشد به معنای «کیل بزرگ» یعنی «پیمان بزرگ» است. در این صورت از این کلمه خواسته بفهماند که خداوند نعمت های بزرگ که از آن در مراتب عالم امکانی بزرگ تر نیست به ایشان داده است.

وَ أَوْفَى عَهْدَكُمْ

«و فی الشیء وفیاً» مثل «صلیا» به معنای کامل شد و فراوان گردید و «عهد» آن نوشته ای که برای والیان نویسند برای رعایت حرمت.

پس معنایش این شد: چه کامل است!... پس انشاء تعجب است یعنی خواست شگفتی کند که چه مقدار شأن و جلالت نعمت های داده شده به ایشان بزرگ است، این نعمت ها عبارت از ولایت کلیه ای است که آینه ولایت کلیه الهیه می باشد. و نیز شگفتی از رعایت احترام ایشان نماید. چه این که خداوند نعمت هایی به ایشان داده که آنها را قرین خویش و رسولش نموده و فرمود: «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ» (۱۵۶۵) و میثاق ولایت ایشان را قرین با میثاق ربوبیت خودش کرده و آن را از همه خلایق گرفته است. در این گرفتن میثاق همه موجودات حتی آسمان ها و زمین و کوه ها و گیاهان و همه اصناف خلایق وجود دارند، چنان که در «و ارکان البلاد» بیان کردیم.

بنابراین این مطلب اشاره به آیه شریفه «إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ» (۱۵۶۶) دارد، چه این

که مراد از عهد امامت و مراد از «ذریه» محمد و آل طاهرین علیهم السلام او است، چنان که در روایات فراوان همین معنا وارد شده است.

وَ أَصْدَقَ وَعْدَكُمْ

این وعده خدا در آیه شریفه: «إِنَّمَا يَرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً» (۱۵۶۷) آمده است، خداوند تمام حدود شیطنت را که از آن همه شئون شرک بر می خیزد از شما برده است و شما را از همه مراتب اسماء حسنی پاک نموده و شما را برای خویش برگزیده و در دار کرامت خود جای داده و در بیت ذکرش منزل داده و شما را اهل بیت حبیب و برگزیده اش قرار داد، کسی که به مرحله «قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى» (۱۵۶۸) رسید.

كَلَامُكُمْ نُورٌ وَ أَمْرُكُمْ رُشْدٌ

هر سخنی که درباره این و یا دنیا از شما صادر شده نوری است که مردم را به راه سودمند راهنمایی می کند و مهالک دینی و دنیوی را آشکار می سازد.

مراد از «رشد» استقامت بر راه حق با استواری در آن است. و مراد از آن در اینجا معنای «آلی» رشد است، یعنی آنچه شما بدان فرمان دادید. علاوه بر این که باعث استقامت در مسیر حق می شود، باعث هدایت به مرتبه بالاتر از آنچه امر دارید نیز می شود و لذا شخص در آن استوار و محکم می گردد. و از آن عدول نمی کند، آنگاه بعد از استقامت بر مرتبه دوم به بالاتر از آن می رسد و همینطور ادامه می دهد تا به همه مراتب ایمان برسد.

وَ وَصِيَّتُكُمْ التَّقْوَى

حقیقت تقوی را در «و اعلام التقی» بیان کردیم، و مراد از آن صیانت و حفظ و حراست اسم الله است. تا این که وارد در حزب دشمنان خدا نگردد، و راه آن ترک استقلال در همه مراتب وجود توست، پس مراد این است که آنچه شما وصیت و سفارش کرده اید رفتن به سوی «اله الا الهه» از راه اسم الله مکنون در همه نفوس است و سفارش شما نرفتن از راه طاغوت است.

وَ فَعَلْكُمْ الْخَيْرُ

در فقره «و دعائم الاخیار» بیان شد که خیر کسی است که عملش شایسته باشد، پس مراد از این که همه اعمال شما مظاهر شئون اسم الله است که اصل همه خیرات است، پس فعل شما تصدیق کننده گفتار شما در سفارش به مردم است.

وَ عَادَتُكُمْ الْإِحْسَانُ

عادت انجام دادن مکرر یک چیز به طوری که سجیه و طبیعت شخص گردد. و مراد از احسان همان است که در حدیث نبوی آمد، فرمود: الإحسان أن تعبد الله كأنك تراه فإن لم تكن تراه فإنه يراك؛ یعنی: «احسان این است که خداوند را به گونه ای

بپرستی که گویی او را می بینی و اگر تو او را نمی بینی، خداوند تو را می بیند.» پس مراد این است که شما چندان یاد خدا کردید که هرگز در هیچ حرکت و سکون از او غافل نمی شوید. پس آرامش شما بعد از حرکت بازگشت به طاعت است و شما خداوند را در این حرکت به سکون می بینید، چنان که حرکت شما بعد از آرامش بازگشت به طاعت است و خداوند را در این حالت نیز می بینید، پس عادت شما احسان است.

وَسَجِيَّتِكُمُ الْكِرْمُ

«سجیه» به معنای طبیعت است، و معنای کرم را چند سطر پیش بیان کردیم، مراد از این جمله این است که شما ذاتاً دارای صفات و کمالات هستید، نه این که با زحمت به آنها رسیده باشید.

وَسَائِنُكُمُ الْحَقُّ وَالصَّدَقُ وَالرَّفْقُ

در معنای حق و صدق

در قاموس آمده: حق از اسماء و یا از صفات خداست و نیز به معنای قرآن و ضد باطل و امری که قضاء به آن تعلق گرفته و عدل و اسلام و مال و ملک و موجود ثابت و صدق و مرگ و حزم و نیز مفرد حقوق است.

گوییم: تحقیق این است که حق به معنای موجود ثابت است و این معانی یاد شده برای حق به این اعتبارات که در قبال اضداد خویش ثابت است و معنای صدق در «و الصادقون» بیان شده است، و «رفق» این است که مردم را به آرامی و آرام آرام به سلوک راه پروردگار عالمیان وادار کنند. نه این که به یک باره بر ایشان چنین باری را بگذارند.

در کافی (۱۵۶۹) از امام باقر و یا صادق علیهما السلام روایت شده است که فرمود: «إِنَّ اللَّهَ رَفِيقٌ يَحِبُّ الرَّفْقَ وَ مِنْ رَفْقِهِ بِكُمْ تَسْلِيلُ أَسْغَانِكُمْ وَ مُضَادَّةَ قُلُوبِكُمْ وَ إِنَّهُ لَيَرِيدُ تَحْوِيلَ الْعَبِيدِ عَنِ الْأَمْرِ فَيُنْزِلُهُ عَلَيْهِ حَتَّى يَحْوِلَهُ بِالنَّاسِخِ كَرَاهِيَهُ تَثَاقُلِ الْحَقِّ عَلَيْهِ؛ یعنی: خدای - تعالی - خود به نرمی و آرامی رفتار می کند و نرمی و آرامی را دوست دارد. یکی از موارد رفق و مدارا کردن خداوند این است که کینه ها و ضدیت بین دل های شما را آرام آرام برطرف می سازد. چه این که وقتی می خواهد بنده را از باطل به حق سوق دهد او را در آن باطل

و می گذارد تا چیزی را که آن باطل را نسخ می کند باعث بیرون رفتن از باطل به سوی حق شود، زیرا دوست ندارد که حق بر او دشوار و سنگین باشد.»

و نیز در کافی از امام صادق علیه السلام در همین معنا روایتی وارده شده، آن روایات در الفاظ و معنا اندکی تفاوت با روایت بالا دارد، از جمله آن این است که ائمه علیهم السلام حقیقت را از کسی که نمی تواند تحمّل کند می پوشانند و تنها برای کسانی که می توانند حقیقت را بپذیرند بیان می نمایند. چنان که پاسخ های گوناگون در جواب از سؤال پرستش کنندگان مختلف به اندازه قابلیت هریک در فهم و ادراک است. چنان که در بسیاری از روایات مشاهده می شود.

وَقَوْلُكُمْ حُكْمٌ وَحَتْمٌ

«حکم» به ضم، قضا و حتم و وجوب است، یعنی خداوند حکم کرده و لذا باید از آن پیروی کرد. فرمود: «أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ» (۱۵۷۰)

امام هادی علیه السلام فرمود:

وَرَأْيُكُمْ عِلْمٌ وَحِلْمٌ وَحَزْمٌ

«رأى» اعتقاد است و مراد از آن اعتقادی است که دل با آن پیوند داشته باشد.

«علم» کلید معلوم است. و در «خزائن العلم» از آن سخن گفتیم.

«حلم» نگاه عقل به مراتب نازله خود می باشد و در «منتهی الحلم» از آن بحث کردیم.

«حزم» تصرف و انجام امور با اطمینان است.

مراد این است که هرچه را که دل های شما بدان پیوند کرده و اعتقاد بدان پیدا کردید - و این اعتقاد هم ناشی از القاء روح القدس است - و سپس بدان فتوی دادید. این چنین فتوایی عقلانی است و شاخه های آن هر کجا یافت شود و به آن چنگ زده شود باعث نجات از هلاکت شده و خیر فراوان را در پی دارد.

إِنَّ ذِكْرَ الْخَيْرِ كُنْتُمْ أَوْلَاهُ وَأَصْلُهُ وَفَرْعُهُ وَمَعْدِنُهُ وَمَأْوَاهُ وَمُنْتَهَاهُ

در این که ائمه (ع) مبدأ همه خیراتند

گرچه هریک از این فقرات در ضمن مباحث گذشته بیان شده است. ولیکن آنها را دوباره بیان می کنیم تا بهتر فهمیده شود. از خداوند بزرگ کمک می گیریم و هیچ نیرویی جز از خدا نیست.

دانستید که مبدأ ظهور و جبلت آل محمد صلی الله علیه و آله حقیقت اسم الله است و ایشان مصادیق کلیه آنند و دیگر مردم یعنی انبیاء و صالحان و شهیدان و صدیقان و مؤمنان مصادیق جزئی آنند. و در هر نفس از این سر آیه و نشانه ای موجود است.

ولی در محمد و آل وی علیهم السلام آیات کبرای حق موجود است. و او مبدأ همه خیرات در همه نفوس است و همه خیرات فروع همین اسمند. توحید و ولایت و ملکات حسنه و عبادت های فعلی صور اسم الله مکنون در نفوسند. بلکه همه نعمت های دنیوی و برزخی و اخروی صور آن اسم مبارک در آن عوالمند، چنان که در روایات گذشته

در پیدایش آفرینش محمد و آل طاهرین او علیهم السلام بیان شد و گفته شد که: نور آن حضرت صلی الله علیه و آله اولین نوری است که خداوند آفریده، آنگاه از اضافه نور او و نور اهل بیت او همه خلایق را آفرید، چنان که در «المعصومون» و نیز «و مختلف الملائکه» و «صفوه المرسلین» مطالب روایات این باب را آوردیم.

از جمله روایت ابوجعفر طوسی (۱۵۷۱) به اسنادش به فضل بن شاذان از داود بن فرقد روایت کرده که گفت: «به امام صادق علیه السلام گفتم: شما در کتاب خدا نماز و زکات و حجید.

فرمود: ای داود ما در کتاب خدا نماز و زکات و روزه و حج و شهر حرام و بلد حرام و کعبه و قبله و وجه الله و آیات و بینات هستیم و دشمن ما در کتاب الله و قرآن، فحشاء و منکر و بغي و شراب و قمار و انصاب و ازلام و اصنام و اوثان و جبت و طاغوت و میتة و خون و گوشت خوگ است. ای داود! خداوند ما را خلقتی گرامی کرد و ما را فضیلت و برتری داد و ما را امنا و حافظان و خزانه داران خود نمود. ما خزانه داران او بر آنچه در آسمان ها و زمین است هستیم، و برای ما اضرار و دشمنانی قرار داد، ما را در قرآن اسم برد و بهترین و محبوب ترین نام ها را برای ما در قرآن گذاشت، ولی دشمنان ما را به طور کنایه ذکر کرد.

و اضرار و دشمنان ما را در کتاب خود نام برد و از اسما و ضرب المثل های شان با مبعوض ترین اسماء در پیش خود و مؤمنین

و از جمله روایت وی از فضل بن شاذان (۱۵۷۲) به اسنادش از امام صادق علیه السلام است که فرمود: «ما اصل و ریشه همه خوبی ها و فروع و شاخه های ما خوبی ها هستند، و از خوبی ها توحید و نماز و روزه و فرو بردن خشم و عفو از بدکار و دلسوزی نسبت به فقرا و مراعات همسایه و اقرار و اعتراف به فضل و اهل فضل است، و دشمنان ما ریشه همه شرورند و از شاخه های آن همه قبایح و فاحشه هاست. ایشان دروغگو و خبرچین و بخیل و قطع کننده رحم و خورنده ربا و خورنده مال یتیم بدون حق و تجاوز از حدودی که خداوند دستور داده و اهل انجام کارهای زشت خواه ظاهر و خواه باطن از قبیل زنا و دزدی هستند، لذا هر بدی و دروغی که یاد شود مربوط به فروع دیگران است.»

در بصائر الدرجات (۱۵۷۳) از حفص مؤدب آمده است که گفت: «ابوعبدالله علیه السلام به ابی الخطاب نوشت: به من رسیده است که تو گمان می کنی که شراب مردی است و زنا مردی است و نماز مردی است، این طور نیست، ما ریشه همه خیرات هستیم و فروع و شاخه های این ریشه طاعت خداست و دشمن ما ریشه شرور و شاخه های آن معصیت خداست، آنگاه نوشت: چگونه اطاعت شود کسی که نمی داند و چگونه دانسته می شود کسی که اطاعت نمی شود.»

و دانستید که حقیقت اسم الله سرّ آل محمد علیهم السلام است و بعد از این ثابت شد که در هر نفسی آیه و مصداقی از آن موجود است، و همه خیرات صادره از مراتب اسم الله است که او مبدأ آن است،

بنابراین اگر کلمه خیر گفته شود، ایشان اول و ریشه فروع و معدن و جایگاه و نهایت آن هستند، چنانکه مفاد این روایات این بود.

بَابِي أَنْتُمْ وَ أُمِّي وَ نَفْسِي كَيْفَ أَصِفُ حُسْنَ ثَنَائِكُمْ وَ أَحْصِي جَمِيلَ بَلَائِكُمْ

در «لا- احصی ثنائکم» بیان شده که وصف مدح با بیان کمیت صفات است و ثناء همان مدح با شمارش صفات گوناگون است.

و بلاء می تواند عطیه ای و یا رنج و عذابی باشد. و مراد در اینجا عطیه است. پس مراد این است که من نمی توانم به کنه صفات شما برسم و نمی توانم نعمت هایی که خداوند به شما داده و عطاهایی که به شما عطا فرموده بشمارم.

دور نیست که با فقره نخست به صفات جلالی و با فقره دوم به صفات جمالی اشاره کرده باشد.

وَ بِكُمْ أَخْرَجَنَا اللَّهُ مِنَ الدَّلِّ

وَ فَرَجَ عَنَّا غَمَرَاتِ الْكُرُوبِ مراد از ذلّ ذلت شرک و کفر و نفاق است، یعنی چون ما به شما ایمان آوردیم در عزت ایمان و اسلام داخل شدیم و این نعمت نیست مگر این که از ناحیه این است که ما از اضافه طینت شما خلق شده و سرّ شما که خداوند در عالم فطرت در ما به ودیعت گذاشته و در عالم جبلت ما را بر آن سرشته نموده باعث این معرفت و دخول در ایمان شده است.

و «فَرَجَ» یعنی باز کرد.

«غمرات» جمع «غمره» و مراد از آن شدت است.

«کروب» جمع «کرب» به فتح است. کرب آن است که نفس را بند می آورد و کنایه است از تاریکی های اسرار دشمنان ایشان که خداوند آن را در بدو ایجاد مردم به همراه سرّ آل محمدعلیهم السلام در مردم به ودیعت گذاشته است. تا این که حقیقت اختیار بیان شود. چنانکه قبلاً بیان شده و خداوند در این باره فرمود: «لَلَّهِ وَلِيَّ الَّذِينَ آمَنُوا يَخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ» (۱۵۷۴) و فرمود: «كَظُلُمَاتٍ فِي

بَحْرٌ لُّجِيٌّ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَيَحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكِدْ يَرَاهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ» (۱۵۷۵) یعنی: «یا همانند تاریکی هایی که در قعر دریای متراکم قرار دارد، موجی او را در بر می گیرد و موجی از بالا بر او فرود می آید. در S.E...سر ابر است، تاریکی ها پشت تاریکی، به گونه ای که اگر دست بیرون آورد نتواند ببیند، و هر کس را خداوند نور نداد، نوری ندارد.»

در کافی از امام صادق علیه السلام (۱۵۷۶) درباره «کظلمات» سؤال شد، فرمود: مراد اول و دومند و «یغشاه موج» سوم است، «و معاویه و فتنه های بنی امیه است که وقتی مؤمن دست خود را در تاریکی فتنه ایشان بیرون آورد نمی تواند ببیند. «و من له لم يجعل الله نوراً» یعنی امامی که از فرزندان فاطمه علیها السلام نداشته باشد، «فماله من نور» یعنی امامی ندارد که با نور مسیر را طی کند». پس مراد این است که به نور شما یعنی به اسم الله که خداوند در ما به ودیعت گذاشته از ابتدای ایجاد ما که سرّ شماست خداوند از ذلت شرک و کفر و نفاق و ضلال ما را رهانیده و تاریکی های متراکم و فراوانی که از اسرار دشمنان شما بوده را باز و روشن کرده، چنان که فرمود: «يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ» (۱۵۷۷) چه این که «ظلمات» به دشمنان آل محمد علیهم السلام تفسیر فرموده (۱۵۷۸) و نور را به ایشان علیهم السلام معنا کرده است. «والذین كفروا» یعنی کسانی که به ائمه اطهار علیهم السلام کفر ورزیده اند.

وَأَنْقَذَنَا مِنْ شَفَا جُرْفِ الْهَلَكَاتِ وَمِنَ النَّارِ

وَأَنْقَذَنَا مِنْ شَفَا جُرْفِ الْهَلَكَاتِ وَمِنَ النَّارِ

اشاره به آیه شریفه «أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَى مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ

مَنْ أَسَسَ بُنْيَانَهُ عَلَى شَفَا جُرْفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ» (۱۵۷۹) یعنی: «آیا کسی که ساختار و بنیان خویش را بر تقوا و رضوان خدا گذاشته بهتر است و یا کسی که بنیان و ساختار خود را بر لبه پرتگاه نهاده تا در آتش جهنم افتد، و خداوند گروه ستمگران را هدایت نمی کند.»

و در «و اعلام التقی و ذوی النهی» بیان شد که حقیقت تقوی اسم الله است که سرّ آل محمدعلیهم السلام است و در «و بکم یسلک الی الرضوان» بیان شد که حقیقت رضوان نیز اسم خداست. و «شفا» مقصور و شین آن مفتوح است و به معنای طرف و جانب و لبه است و «جرف» به ضمه اول و دوم، چیزی را که سیلاب ها می آورد، اگر به واسطه خالی شدن پایین، بالا فرو ریزد و خورده شود.

«هار» قلب شده «هایر» مثل «شاکی السلاح» و «شائک» است. و مراد از آن چیزی است که مشرف بر انهدام و سقوط می باشد. و این مثل برای باطل بدون ریشه زده شده که از سرّ دشمنان آل محمدعلیهم السلام است.

در ویژگی های شیعیان از جهت تکوینی

در اعلام الدین (۱۵۸۰) از دیلمی از کتاب حسین بن سعید از امام صادق علیه السلام از پدران از رسول خداصلی الله علیه وآله روایت شده که گفت: آن حضرت صلی الله علیه وآله به امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: شیعیان و دوستان خویش را به ده خصلت بشارت بده:

۱ - پاکی مولد

۲ - ایمان نیکو

۳ - خداوند ایشان را دوست دارد

۴ - وسعت در قبر

۵ - نوری که در جلوی روی ایشان است ۶ - فقر را از روی ایشان گرفته و دل های ایشان

را بی نیاز می سازد

۷- لعنت خدایی بر دشمنان ایشان ۸- از برص و جذام ایمنند.

۹- گناهان و بدی ها از ایشان ریخته می شود

۱۰- ایشان در بهشت با منند و من با ایشان هستم، پس خوشا به حال ایشان و خوشا به عاقبت خوب آنها.

بَابِي أَنْتُمْ وَ أُمَّي وَ نَفْسِي بِمُؤَالَاتِكُمْ عَلَّمَنَا اللَّهُ مَعَالِمَ دِينِنَا وَ أَصْلَحَ مَا كَانَ فَسَدَ مِنْ دُنْيَانَا

اشاره به آیه شریفه «فَمَنْ يَرِذِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ» (۱۵۸۱)

در توحید (۱۵۸۲) و عیاشی (۱۵۸۳) از امام صادق علیه السلام روایت شده که «اگر خدای - تعالی - خیری را برای بنده ای بخواهد در دلش نقطه ای از نور انداخته و گوش دلش را باز می کند و فرشته ای را بر او موکل می کند که او را محکم نماید.»

و در کافی (۱۵۸۴) از آن حضرت روایت شده که در حدیثی فرمود: «بدانید که هنگامی که خداوند خیری را برای بنده ای بخواهد، دلش را برای اسلام باز و منشرح می سازد، هنگامی که چنین کرد زبانش به حق گویا شده و دلش بر آن گره می خورد و بدان عمل می کند، هنگامی که خداوند این امور را برای وی فراهم کند، اسلامش کامل می شود. و اگر بر همین حال بمیرد در نزد خداوند از مسلمانان حقیقی خواهد بود، و حدیث را به طور کامل در «و وفقنی لطاعتکم» آوردیم.

موالات مصدر «والت بین الامرین» است، یعنی وقتی دو چیز پی در پی هم باشند به آن موالات گویند. پس معنا چنین می شود: چون که ما موالات شما را اختیار کردیم و طاعت عبودیت شما را بر گردن گرفتیم و اعتقاد داریم که ولایت شما شرط در ولایت خدا و رسولش می باشد لذا خداوند احکام و معارف دین ما را به ما آموخت و دل های ما را به

نور ولایت شما روشن نمود و گوش دل های ما را باز نمود و ما را وعاء و ظرف حقایقی نموده که از شما شنیده ایم، به همین خاطر دل های ما به شما تمایل دارد و نسبت به شما نرم است و لذا در حقانی بودن مطالب واصله از ناحیه شما در دین و دنیا شک نمی کند، پس اموال و اولاد و نفوس ما به واسطه اوامر و نواهی و احکامی که شما تشریح کرده اید پاک می شود و لذا اموال و اولاد و نفوس ما پاکیزه و خوش می شود.

معالم جمع معلم مثل مقعد است و به معنای چیزی است که باید از آن پرسید و از آن آگاه شد و این چیز مورد پرستش همان نوری است که دل را منشرح می کند و این نور با همه مراتب از عالم ملکات و افعال مقصود است و در گذشته بیان شد که همه عبادات فرع آن نورند، یعنی در فقره «ان الخیر کنتم اوله...».

وَبِمَوَالِیکُمْ نَمَّتِ الْکَلِمَةُ وَ عَظُمَتِ النِّعْمَةُ وَ اِنتَلَفَتِ الْفُرْقَةُ وَ بِمَوَالِیکُمْ نُقْبِلُ الطَّاعَةَ الْمُفْتَرَضَةَ

در این که بدون ولایت هیچ عملی پذیرفته نمی شود

بیان این فقره ها نیازمند بیان این مقدمه است که: چون خدای - تعالی - را نمی توان شناخت چنان که در چند باب گوناگون بیان کردیم از جمله: «و ابواب الایمان» است، در هر نفس دلیل و نشانه و خلیفه و آینه تامه ای قرار داده تا بر وجود صانع آن استدلال شود و از ناحیه تمامیت و کمال آن نفوس بر کمال ممکن و سازنده آن برسند.

آنگاه رسولان و کتاب ها را فرستاد تا مردم را به آن یادآوری نمایند و فرمود: «إِنَّمَا أَنْتَ مُبَدِّئُهَا» (۱۵۸۵) و فرمود: «وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذُّكْرَی تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِیْنَ» (۱۵۸۶) و نیز دیگر آیاتی که دلالت می کند بر این که فرستادن پیامبران و کتاب ها

برای یادآوری مردم به آن آیات است، و نیز خداوند آن شرایع را برای پاک کردن مردم و تطهیر ایشان فرستاد و فرمود: «ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيْعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ» (۱۵۸۷) یعنی: «آنگاه ما تو را شریعتی دادیم، از آن پیروی کن و از هواهای کسانی که نمی دانند پیروی ننما.»

و فرمود: «هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ» (۱۵۸۸) یعنی: «او کسی است که در مردم امی پیامبری از ایشان فرستاد تا آیات خدا را بر ایشان بخواند و آنها را تزکیه و پاکیزه نماید و کتاب و حکمت را بیاموزد...»

و فرمود: «قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا * وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا» (۱۵۸۹) و فرمود: «لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ» (۱۵۹۰)

آنگاه ترسانید و وعده داد و فرمود: «إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ * لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ * وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ» (۱۵۹۱)

و نیز دیگر آیات وعد و وعید بر کسانی که به آن آیه ایمان آورده و یا کفر ورزیده اند. این آیات سیر و علانیه ای دارند، سیر آن در همه نفوس مکنون است و علانیه آن آل محمد علیهم السلام است، هر کس به آن آیات در نهان و علانیه ایمان آورد مؤمن حقیقی است و هر کس کفر بورزد کافر به خداست، چه این که این آیات ائمه علیهم السلام هستند که خداوند ولایت ایشان را با ولایت خودش و ولایت

پیامبرش در آیه «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ» (۱۵۹۲) قرین ساخته است، و طاعت ایشان را با طاعت خود هم‌دوش نموده و فرمود: «أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ» (۱۵۹۳) و لذا بدون دسترسی به سر آن آیه نمی توان به معرفت خدا رسید، امیرالمؤمنین علیه السلام (۱۵۹۴) فرمود: «لا یعرف الله الا بالله» یعنی: «خدا را تنها به خدا می توان شناخت.» و روایت و شرح آن در «و ابواب الایمان» بیان شد.

و در کافی (۱۵۹۵) از امام باقر علیه السلام در باب دعائم الاسلام روایت کرده که در آخر این روایت چنین آمده است: «اگر کسی شب ها را بر پا دارد و روزها را روزه بگیرد و همه اموال خود را صدقه دهد و در تمام مدت عمرش هر ساله حج کند ولی ولایت ولی الله را نداند تا با او موالات نماید و همه اعمالش با دلالت و راهنمایی او باشد در نزد خدا حقی از ثواب ندارد و از اهل ایمان نمی باشد.»

و در کافی (۱۵۹۶) به اسنادش از فضیل بن یسار روایت شده که «روزی امام صادق علیه السلام فرمود که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: هر کس بمیرد و امامی نداشته باشد به مرگ جاهلیت مرده است.

پرسیدم: آیا رسول خدا صلی الله علیه و آله چنین فرموده است؟

فرمود: به خدا قسم آری، چنین فرمود.

پرسیدم: پس هر کس بمیرد و امامی نداشته باشد به مرگ جاهلی مرده است.

فرمود: آری.»

و در همان کتاب (۱۵۹۷) به اسنادش از فضیل از حرث بن مغیره روایت شده که گفت: «به امام صادق علیه السلام گفتم: آیا رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: هر کس بمیرد و امام خویش را نشاسد به مرگ

جاهلی مرده است؟

فرمود: آری.

پرسیدم: آیا به مرگ جاهلیت نخستین و یا جاهلیت کسی که امامش را نمی شناسد؟

فرمود: جاهلیت کفر و نفاق و گمراهی.»

امام ابوالحسن علی بن موسی الرضا علیه السلام (۱۵۹۸) در حدیث خود به علمای نیشابور که از اهل سنت بودند و از او به هنگام بیرون رفتن از نیشابور حدیثی خواستند فرمود: «بنویسید: پدرم موسی بن جعفر از جدم امام صادق از پدرش باقر العلوم از پدرش سید ساجدین از پدرش شهید کربلا از پدرش امیرالمؤمنین علی بن ابیطالب از رسول خدا علیهم السلام از جبرئیل از میکائیل از اسرافیل از لوح از قلم از خدا روایت کرده است که خدای - تعالی - فرمود: «لا اله الا الله حصنی و من دخله امن من عذابی» مردم گفتند: ای فرزند رسول خدا! همین حدیث ما را کافی است، هنگامی که بازگشتند فرمود: «لکن شروطها و انا من شروطها.»

و تحقیق این آیات و اخبار این است که چون نمی توان خدای - تعالی - را شناخت و از او آموخت و دریافت نمود لذا خداوند برای خویش خلیفه ای قرار داد که شناخت و معرفت و طاعت او طاعت خداست و معصیت آن خلیفه معصیت خداست و خشنودی وی خشنودی خداست و خشم او خشم خداست و دوستی او دوستی خدا و کینه با وی کینه با خدا و ولایت او ولایت خدا و روی آوری به وی روی آوری به خدا و روی گردانی از وی روی گردانی از خداست. آیا بعد از این می توان کسی را مؤمن دانست مگر این که ایمان به آن خلیفه آورد و یا کسی را مطیع دانست مگر این که مطیع او

باشد و دوستی و معرفت خدا بدون دوستی و معرفت او ممکن نیست. آیا خداوند طاعات و عبادت احدی را جز از کسانی که احکام و دستورات الهی را از والیان امرش گرفتند می پذیرد؟ و آیا ولایت خدا با انکار ولایت کسانی که خدا ولی کرده ممکن است؟

آیا می توان در طاعت خدا بر عقل تکیه زد و عبادت خدا را از عقل گرفت و آنها را در عرض کتاب و سنت گذاشت؟ به خدا قسم چنین چیزی ممکن نیست و به همین خاطر حضرت فرمود: «ان دین الله لایصاب بالعقول و السنه اذا قیست محق الدین» یعنی: «با عقول نمی توان به دین خدا رسید و اگر در سنت قیاس راه یابد دین محو و نابود می شود.»

دین خدا عبارت از دستوراتی است که باید به آن در راه خدای جهانیان تمسک کرد. چنانکه در «حتی یحیی الله دینه بکم» بیان شده است.

و سنت عبارت از چیزی است که رسول خداصلی الله علیه و آله گذاشته است، یعنی احکام جوارح که مرتبه فعل آن دین است و صورت آن در عالم افعال سنت است. پس همان طور که دین عبارت از اسم الله است که با عقول نمی توان به آن رسید، همین طور مراتب آن با عقول سنجیده نمی شود، یعنی امکان ندارد که مراتب دین را با عقول سنجیده و آن را قیمت کرد و حدود آن را با عقول تعیین نمود. و از همین جا به رسول و یا حجت منصوب از ناحیه خدا نیازمندیم تا بتوانند از خدای - تعالی - بگیرند. البته امام را خداوند تعیین می کند و یا پیامبر منصوب می نماید. و از همین راه می فهمیم

که آن احکامی که گرفته شده از امام علیه السلام است، حتی گرفتن از امام خود موضوعیت دارد، به گونه ای که اگر طاعت هایی را بعد از گرفتن از امام آورده است ولی نه به عنوان دین که امام او را راهنمایی کرده و به او فرمان داده باز از او پذیرفته نیست، چه این که طاعت از امام علیه السلام تنها موافقت عمل با قول امام علیه السلام نیست. وگرنه هر عمل کننده ای مطیع آن کسی بود که از فعل او خشنود بود، در حالی که خلاف ضرورت است. بلکه طاعت عبارت از عمل به اوامر امام به عنوان این که امام فرمان داده است. و این مطلب را ما در کتاب خویش به نام «التحفة الرضویة» بیان کردیم، بدان مراجعه نما!

هنگامی که این مقدمه را فهمیدی بدان که مراد از «بموالا-تکم تمّت الکلمه» این است که هر کس «لا-اله الا الله» بگوید در حالی که به ولایت خدا معترف است، ولی به ولایت شما معتقد نیست را نمی توان تصدیق کرد، چه این که ولایت خدا معنا ندارد مگر این که خداوند به بندگان از خودشان اولی باشد، چگونه ولایت خدا صدق می کند در حالی که ولی خودش برای خودش چیزی را اختیار کرده که خداوند اختیار نکرده و حکم خدا را در آنچه خدا اختیار کرده رد نموده است، چه این که خداوند فرمود: «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا» (۱۵۹۹)

مراد از اسلام ولایت امیرالمؤمنین است و مراد از «عظمت النعمه» این است که خدای - تعالی - نعمت های بزرگ دارد به این که کسی را منصوب کرده که اگر مردم از او پیروی

نمایند در علانیه به نعمتی برتر و بالاتر و ارزشمندتر از عرش تا دل خاک است می رسند. و آن سر آل محمد علیهم السلام است که در هر نفسی مکنون می باشد. خداوند این نعمت را به بندگانی که تقوا پیشه کرده اند وعده داده است و آن وعده در آیه شریفه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ» (۱۶۰۰) یعنی: «ای کسانی که ایمان آورده اید اگر تقوی پیشه کنید خداوند به شما معرفت درست از نادرست را خواهد داد و گناهان شما را می پوشاند و شما را می آمرزد و خداوند دارای فضلی عظیم است.» و آیه شریفه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ» (۱۶۰۱) یعنی: «ای کسانی که ایمان آورده اید، از خدا پروا کنید و به پیامبرش ایمان آورید، خداوند به شما دو بهره از رحمت خود می دهد و به شما نوری می دهد که با آن راه روید و شما را می آمرزد و خداوند بخشنده مهربان است.» و در آیه «إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَئِكَ يَبْدُلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا» (۱۶۰۲) یعنی: «مگر کسانی که توبه کرده و ایمان آورده و کارهای شایسته نموده اند، خداوند بدی های ایشان را به خوبی تبدیل می کند و خدای - تعالی - بخشنده مهربان است.»

و در امالی (۱۶۰۳) از امام باقر علیه السلام روایت شده که از آن حضرت درباره آیه «فَأُولَئِكَ يَبْدُلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ» پرسیدند، فرمود: مؤمن گناهکار را در روز قیامت می آورند و او را در موقف حساب وا می دارند،

خدای - تعالی - خود متولی حسابرسی او می شود و هیچ یک از مردم را بر حساب وی آگاه نمی کند، گناهان را به او گوشزد می کند، تا هنگامی که به گناهان خود اقرار کند، خدای - عزوجل - به فرشتگان نویسنده اعمال دستور می دهد که گناهان او را به حسنات مبدل نمایید و آن را بر مردم آشکار نمایید، در این هنگام مردم می گویند، این بنده حتی یک گناه هم نداشت، آنگاه خداوند دستور می دهد تا او را به بهشت ببرند، این تأویل آیه بود که تنها در شیعیان گناهکار پیاده می شود.»

و از حضرت امام رضا علیه السلام (۱۶۰۴) از پدرش از پدرانش روایت شده که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه وآله فرمود: دوستی ما اهل بیت کفاره گناهان می باشد و حسنات را مضاعف می نماید و خداوند خود مظالم بندگان را از دوستان اهل بیت متحمل می شود. مگر این که اصرار بر گناه داشته و بر مؤمنان ستم روا داشته باشند، در این صورت به گناهان می گوید: حسنه بشو!»

و در عیون (۱۶۰۵) از آن حضرت علیه السلام روایت شده که «فرمود: رسول خدا صلی الله علیه وآله فرمود: هنگامی که روز قیامت شد، خداوند برای بنده مؤمن خود تجلی می کند، او را از تک تک گناهانش مطلع می کند. آنگاه آنها را می آمرزد بدون این که فرشته ای مقرب و یا پیامبر مرسل از آن مطلع شود، و همه گناهانی که وی خوش ندارد دیگران بر آن مطلع شود می پوشاند، آنگاه به گناهان می گوید حسنه شوید.»

و قمی (۱۶۰۶) از آن حضرت علیه السلام نقل کرده است که: «هنگامی که روز قیامت شد خدای - عزوجل - مؤمن را در پیش روی خود وا می دارد

و عمل را بر وی عرضه می نماید، آنگاه در صحیفه وی می نگردد. اولین چیزی که می بیند گناهان خویش است، در این هنگام رنگش بر می گردد و همه وجودش به رعشه می افتد، در این هنگام حسنات وی را بر او عرضه می کنند، در این هنگام خوشحال می شود و خدای - عزوجل - می فرماید: گناهان او را به حسنات مبدل نمایید و حسنات را برای مردم آشکار نمایید، لذا خداوند آنها را تبدیل می کند. مردم می گویند آیا این عده حتی یک گناه هم نداشتند؟

و این مفاد آیه شریفه «يَبْدُلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ» می باشد. و اخبار (۱۶۰۷) در این باب فراوان است.

و در حدیث ابواسحق قمی (۱۶۰۸) از امام باقر علیه السلام که در طینت مؤمن و طینت کافر آمده است چنین می باشد: «خدای - سبحانه - در روز قیامت دستور می دهد که حسنات دشمنان ما را بگیرند و به شیعیان ما بازگردانند و گناهان دوستان ما را بگیرند و در نامه عمل دشمنان ما بگذارند. لذا خدای - تعالی - فرمود: «فَأُولَئِكَ يَبْدُلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ» یعنی: «خداوند گناهان شیعیان را حسنات می کند و حسنات دشمنان ما را سیئات می کند.» و تحقیق آیه و روایت یاد شده این است که شما دانستید که در هر نفس نور خدا و ظلمت طاغوت که زمینه اختیار را فراهم می آورند وجود دارد، هر حسنه ای از شاخه های آن نور و هر سیئه ای از شاخه های ظلمت طاغوت است و خدای - تعالی - فرمود: «وَكُلُّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا» اقرأ كتابك كفى بنفسك اليوم عليك حسبياً* من اهتدى فانما يهتدى لنفسه ومن ضل فانما يضل عليها ولا تزر وازرة

وَزَرَ اٰخِرَى» (۱۶۰۹) یعنی: «و کتاب هر انسانی را بر گردش می آویزیم و در روز قیامت برای وی کتابی بیرون آوریم که آن را باز شده می بیند، کتاب خود را بخوان و خود می توانی از خود حساب کشی کنی، و هر کس هدایت یابد برای خود هدایت یافته و هر کس گمراه شده به زیان خویش گمراه شده و هیچکس گناه کسی دیگر را بر دوش نمی گیرد.»

در مجمع و عیاشی (۱۶۱۰) از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: بنده همه اعمال و همه چیزهایی که برای او نوشته شده را به خاطر می آورد، گویی آنها را در همین لحظه انجام داده. به همین خاطر می گویند: وای ما! این کتاب چگونه همه کوچک و بزرگ را احصاء کرده و جمع نموده.»

گوییم: مراد از این که با کتاب خود ملاقات می کند یعنی به یاد می آورد که چه کرده است یعنی نفس او باز شده و به عالم افعال تنزل می کند. گویا همین ساعت به آنها اشتغال داشته است.

و لذا قمی (۱۶۱۱) از امام باقر علیه السلام روایت کرده که «آن حضرت درباره «طائره فی عنقه» فرمود: یعنی خیر و شرش به همراه او هستند، به طوری که وی نمی تواند از آنها جدا شود. به گونه ای که نامه عمل او در روز قیامت به او داده می شود. یعنی آن دو در نفس او مکنون و پوشیده است و روز قیامت فعلی می گردد و معنای دادن کتاب و شهادت پوست (و اعضاء) وی بر اعمال و نیز گویا کردن خدا آنها را که شهادت فعلی است به طوری که انکارشان نشاید همین است. زیرا همه خیرات به اسم خدا نشر شده و همه شرور در طاغوت

پیاده و نشر شده است. لذا او خود را از ابتدای روزی که به خیر و شر مشغول شد می بیند، گویا خود اعمال خود را هم اکنون انجام می دهد، و مصدر آن اعمال و اشتغال به آنها در همین حال دارد. از جمله کارهای مؤمن دوستی خوبان و دوست داشتن کارهای ایشان و بغض اشرار و دشمنی با اعمال ایشان است. چنان که از کارهای غیر مؤمن دشمنی با خوبان و دشمنی با اعمال ایشان و نیز دوستی با فاجران و دوست داشتن کارهای ایشان است. بنابراین هر نفسی باید در عوالم همه مردان و زنان مؤمن و همه زنان و مردان فاجر تنزل کند و چون روح هر نافرمانی تصرف بدون اجازه در ملک مالک الملوک است چه این که رسول اکرم صلی الله علیه و آله احکام مرضی خدا را آورده و احکام مورد غضب را بیان فرموده است، زیرا خدای - تعالی - فرمود: «وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» (۱۶۱۲) بنابراین قوام همه انواع معصیت ها رضایت نداشتن مولی در تصرف در ملک اوست و هنگامی که مولی تصرف عبد در ملک خود را اجازه داد، و تصرف وی را در شمار مواردی قرار داد که مورد اذن او بوده لذا این تصرفات از گناه بودن به طاعت مبدل می شوند. پس مراد از این گفتار که فرمود: «يَبْدُلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ» این است که تصرف های مورد نهی را خداوند در سلك تصرفات مورد امر قرار می دهد، نه این که زنا و سرقت را به نماز و روزه بدل کند، علت اینکه خداوند چنین می کند این است که احترام اولیاء خود را حفظ کند، چه

این که عاصیان این اولیاء را دوست دارند، بنابراین حسنات موالی ایشان سیئات شیعیان را می پوشانند، چنان که مفاد چند خبر این است.

و اما مراد از این گفتار امام باقر علیه السلام (۱۶۱۳) که «خداوند از قیامت دستور می دهد که حسنات دشمنان ما گرفته شود و به شیعیان ما داده شود و سیئات دوستان ما گرفته شود و به محبان ما باز گردانیده شود.» این است که چون اعمال بندگان در نفس برّ و یا فاجر فعلیت می یابد، مؤمن در کتاب خود نماز و دیگر عبادات و نیز گناهان فاجر را که از جمله آن کینه ورزی نسبت به خود و دشمنی با اعمال وی و از جمله کینه اولیای الهی و کینه اولیای فاجر را می بیند. چنین عباداتی را که در کتاب خود از اعمال فاجر می بیند برای او محاسبه شده و به او پاداش داده می شود. چه این که مورد کینه آن منافق قرار گرفته بود. و اما منافق نیز زنا می کند و نیز کینه او را به مؤمن در کتاب خود می بیند، آن زنا را خداوند به عنوان عقوبت بغض وی در نامه عملش می نویسد، ولی عبادات وی پذیرفته نمی شود، چه این که کسی را که خداوند نصب نکرده بود ولی خود قرار داده بود، لذا عبادات وی برگردانیده می شود تا اولیای او را هتک حرمت نکند. و نیز گناهان اولیای فاجران که حقوق اولیاء خدا را غصب کرده بودند، حسنات پیروان آنها را می پوشانند. چنان که مفاد روایات بود. و گرنه گرفتن از آنها و دادن به دیگران خلاف عدالت است، علاوه این که «و بموالیاتکم تقیل الطاعه المفترضه» و در قرآن کریم بیان

می دارد که هیچکس بار گناه دیگری را به دوش نمی کشد و به خواست خدا بیان بیشتر در فقره «و بمولاتکم تقیل الطاعه المفترضه» خواهد آمد.

و خدای - تعالی - فرمود: «لِيُغْفِرَ لِمَنْكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ» (۱۶۱۴) در مجمع البیان و تفسیر قمی (۱۶۱۵) از امام صادق علیه السلام روایت شده که «از آن حضرت درباره آیه مزبور پرسیدند، فرمود: آن حضرت گناهی نداشت و به قصد گناهی نکرد، ولیکن خداوند گناهان پیروانش را بر او بار کرد. آنگاه همه آنها را به او بخشید.»

و در مجمع البیان (۱۶۱۶) از آن حضرت درباره آیه مزبور پرسیدند، فرمود: «به خدا سوگند گناهی برای آن حضرت صلی الله علیه و آله نبود، لیکن خدای - تعالی - ضامن شد که گناهان شیعیان را که قبلاً انجام داده اند و یا بعد انجام خواهند داد بیامرزد.»

در این که باید با کارهای بد مؤمنین دشمنی کرد نه با خودشان

و در کتیر کراچکی از محمد بن علی بن عثمان کراچکی به سندش به زید بن یونس شحام روایت شده که گفت: «از امام ابوالحسن موسی علیه السلام پرسیدم: یکی از موالیان شما نافرمان است، شراب می نوشد و گناهان کبیره از او صادر می شود، آیا از او تبری جوییم؟

فرمود: از فعل وی تبری جویید ولی از افعال خیر او تبری نجویید، و با عملش دشمنی کنید. پرسیدم: آیا می توانیم بر او فاسق فاجر بگوییم؟

پاسخ فرمود: خیر، مراد از فاسق فاجر منکران ما و اولیای ما هستند، خداوند دوست ندارد که ولی ما فاسق و فاجر باشد. ولو به هر کاری دست بزند، ولیکن بگویید: عملش فسق و عملش فجور است.

نفس او مؤمن ولی فعل او خبیث و زشت است و روح و بدن او طیب است، نه

به خدا سوگند هرگز دوست ما از دنیا بیرون نمی رود مگر این که خدا و پیامبرش و ما از او خشنودیم، خداوند او را با همه آن گناهان سپیدرو و با گناهان پوشیده محشور کرده در حالی که این اضطراب های او به امنیت بدل شده. بر او بیم و اندوهی نیست، چه این که وی از دنیا بیرون نمی رود مگر این که گناهانش پاک می شوند، زیرا یا به مصیبت مالی و یا جانی و یا مصیبت در فرزند و یا به بیماری دچار می شود و کمترین چیزی که ولی ما می بیند رویارویی هولناک است که خداوند به او نشان می دهد و صبح با اندوه از خواب بر می خیزد. همین کفاره گناهان او می شود و یا ترسی از ناحیه دولت باطل بر او وارد می شود و یا به هنگام مرگ بر او سخت گرفته می شود، در این صورت خداوند را پاک از همه گناهان در حالی که بیم او به واسطه محمد و علی امیرالمؤمنین علیهما السلام به امنیت و سلامت مبدل شده ملاقات می کند. در این صورت در پیش روی وی یکی از دو امر است: رحمت واسعة الهی که از همه زمین گسترده تر و وسیع تر است و یا شفاعت حضرت محمد صلی الله علیه و آله و امیرالمؤمنین علیه السلام دستگیر او می شود. در این هنگام رحمت واسعة الهی را که سزاوار اوست و او شایستگی آن را دارد ملاقات می نماید و خداوند به او احسان و بخشش های خاص خود را دارد.»

و در کافی (۱۶۱۷) به اسنادش به عبدالله بن ابی یعفر روایت کرده که گفت: «به امام صادق علیه السلام گفتم: من بسیار با مردم (سنی) آمیزش دارم، از

این گروه که شما را به ولایت نگرفتند و فلان و فلان را ولی خود گرفتند بسیار در شکفتم. چه این که امانتدار و راستگو و اهل وفا هستند و عده ای که شما را ولی خود گرفتند چنان امانت و وفا و راستگویی را ندارند.

حضرت امام صادق علیه السلام صاف نشست و به سان خشمگینان به من روی آورد و فرمود: کسی که به ولایت امام جائر که از ناحیه خدا نیست خداوند را اطاعت کرد دین ندارد، و کسی که امامت امام عادل الهی خداوند را اطاعت کرد هرگز بر وی عقابی نیست.

پرسیدم: آن عده دین ندارند و این عده عقابی ندارند؟

فرمود: بله، آنها دین ندارند و بر اینها عقابی نیست، آنگاه فرمود: مگر سخن خدای - عزوجل - را نشنیده ای که فرمود: «اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ» (۱۶۱۸) یعنی ایشان را از سیاهی های گناهان به نور توبه و آمرزش می کشاند. چه این که ایشان ائمه عادل را ولی خود گرفتند. و فرمود: «وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ» (۱۶۱۹) مراد این است که ایشان بر نور اسلام هستند و هنگامی که ائمه جائر را ولی خود گرفتند، به واسطه ولایت ایشان از نور اسلام به ظلمت ها و تاریکی های کفر بیرون آمدند، خداوند بر ایشان به همراه کفار آتش را واجب کرد، پس ایشان مصداق آیه شریفه اند که «أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ» (۱۶۲۰)

آگاهی و موعظه و نصیحت در مغرور نشدن به موالات با اهل بیت (ع)

ای برادر و میوه دلم، این اخبار تو را فریفته نسازد و به خدایت غره نشوی، چه این که دانستید که همه حسنات از شؤون اسم خدا و شاخه های آنند و همه گناهان از شؤون طاغوت

و شاخه های آنند. بعد از این که خداوند تو را برتر کرد و طینت تو را اضافه طینت محمد و عترتش علیهم السلام آفریده، شایسته نیست که اعمالی که از شاخه های طاغوتند انجام دهی و از موالیان خود روی برگردانی. کسانی که از تو و پدرت به خودت نیکو کارتر و مهربان ترند.

از طرف دیگر شرمندگی در پیشگاه خداوند را چه خواهی کرد که باید از تو شفاعت کنند و هنگامی که از کنار حوض تو را برگردانند گریه و اضطراب را چگونه تحمل خواهی نمود؟ چنان که روایت آن در فقره «و رزقنی شفاعتکم» بیان شد.

علاوه این که شفاعت فقط تو را از عقوبت های معاصی نجات خواهد داد و در روزی که همه اعمال انجام شده آشکار می شود و پنهانی ها برملا می گردد نجات خواهی یافت. لیکن شفاعت پاداش هایی که بر طاعت مترتب می شود که مراتب اسم الله و صور آن در عالم فعل است را سودی ندارد، زیرا حضرت محمد و عترت او علیهم السلام همه مؤمنین را شفاعت می نمایند. آیا حضرت محمد و عترت وی علیهم السلام به تساوی امثال سلمان و ابوذر - رضی الله عنهما - با دیگر مؤمنین مطیع راضی می شوند، چه رسد به کسانی که گناه کرده و شفاعت شامل حال ایشان شده و بخشیده شده اند؟ هرگز چنین نیست!

بلکه تحقیق این است که انسان فرزند کردار و خصال خویشتن بوده و آنها را به زودی می بیند و پاداش کامل به او داده می شود. مثال آن این است که کسی دانه های همه خیرات به او داده شده و در آن اسم الله به ودیعت گذاشته شده باشد و نیز دانه های همه شرور

به او داده که در آن طاعت به ودیعت گذاشته شده باشد، آنگاه به او گفته باشد انسان جز با سعی و تلاش به جایی نمی رسد. (۱۶۲۱) و فرمود: «لَمَّا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ» (۱۶۲۲) و فرمود: «وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ* وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ» (۱۶۲۳) بنگر برای روز برداشت خود چه ذخیره کرده ای چه این که هر چه بکاری برداشت همان است. اگر خوب بکاری خوب برداشت می کنی و اگر دانه شرور بکاری شر برداشت می کنی. بله، خداوند در برداشت پی آمدهای شرور توبه و شفاعت و دیگر اعمال و مصیبت های تلافی کننده گناهان را قرار داده، و اما خیرات باید با کاشتن دانه آن به دست آید، و خداوند توفیق می دهد.

و مراد از «و ائتلفت الفرقه» این است که چون خداوند انسان را در ابتدای فطرت در بهترین ساختار آفریده، آنگاه در عالم جبلت با پذیرش ولایت و طاعت جبهه او را خلق نمود، آنگاه او را به اسفل سافلین عالم جسم و ابتلاء و آزمایش فرستاد، لذا آن جلالت شأن و بزرگی مقام را فراموش کرد، لذا خداوند پیامبران و کتاب ها را فرستاد شاید به یاد آورند، و حضرت محمدصلی الله علیه و آله را مبعوث کرد و نبوت را به او خاتمه داد و اوصیای او را منصوب کرد و با آنها وصایت را ختم نمود و امت او را آخرین امت ها و بهترین آنها قرار داد. همه این مطالب در «و عتره خیره رب العالمین» بیان شد.

بنابراین ایشان پیوسته یادآور و مبشر و منذر بوده و همچنان تا روز

جزا هستند، تا همه نفوس را به مبدایی که خداوند بر آن وی را آفریده برسانند، تا کسی نگوید کاش پیامبری برای ما می فرستادی تا قبل از ذلت و خواری آیات تو را پیروی می کردیم، چه این که خداوند خواسته بر مردم رحمت آورد و در پیدایش و معاد عدالت نماید تا هدایت شدگان از روی بینه هدایت شوند و گمراهان از روی حجت و بصیرت گمراه شوند و پاداش هر انسانی را بر اساس رفتارهایش بدهد و به کسی ستم نکند.

بنابراین هر کس هر مقدار از روی فطرت الهی پرده بردارد، به همان اندازه از آن بهره مند می شود، و گرنه سود نمی برد.

فاصله بین کسانی که به تاریکی های سخت مبتلاست با کسی که جایگاهش در علین است فراوان است، خدای - تعالی - فرمود: «كِتَابَ الْأُبْرَارِ لَفِي عِلِّيْنَ * وَمَا أَدْرَاكَ مَا عِلِّيُونَ * كِتَابٌ مَرْقُومٌ * يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ» (۱۶۲۴) هر کس با آل محمدصلی الله علیه و آله موالات کند با پیروی از ایشان به آن کتاب می رسد و با پیروی و متابعت از ایشان از روی آن نقاب را بر می دارد و فراق را به وصال مبدل می نماید و به آرزوهای خود می رسد. و هر کس ولی دیگری غیر از ایشان بگیرد به مراد خود دست نمی یابد و در تجارت خود خسران می بیند و از جاده عدالت بیرون می رود گرچه بسیار بکوشد و چون از آن کتاب محجوب گردیده و از دلیل روی گردانیده و از راه باز می ماند.

در کافی (۱۶۲۵) در کتاب روضه در مناجات های موسی بن عمران علیه السلام با خدای - تعالی - آمده است: «ای موسی! کتاب با صدای بلند به آنجایی که تو روانی فریاد زده

است، چگونه این چشم‌ها خواب‌آلوده است و یا چگونه با آن عده‌ای می‌توانند لذت‌زدگی را دریابند، فقط فرو رفتن در غفلت و دنباله‌روی از شقاوت و پیروی شهوات (ایشان را از شنیدن آن باز داشته است)، در حالی که با کمتر از این فریاد هم صدیقان آه و ناله سر می‌دهند. چه خوش گفت:

ترا از کنگره عرش می‌زنند صغیر

ندانمت که در این دامگه چه افتاده است این مراد از «ائتلاف الفرقة» است و از فروع آن اتفاق اهل مذاهب بر دین محمدصلی‌الله‌علیه‌وآله‌است، ایشان از این که به دین پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌نرسیده‌اند اختلاف کرده‌اند چون این دین قویم و ریشه‌دار است، و لذا با رسیدن به آن معلوم می‌شود که این دین تصدیق همه انبیاء کرده و کتاب وی تصدیق همه کتب نموده و بر آن شاهد بوده و سیطره دارد، قبلاً در فقره «لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ» (۱۶۲۶) بیان کردیم.

وَبِمُؤَالَاتِكُمْ تَقْبَلُ الطَّاعَةَ الْمُفْتَرَضَةَ

در عدم پذیرش اعمال دشمنان و تبدیل سینات مؤمنین به حسنات

در امالی (۱۶۲۷) شیخ به اسنادش به هشام بن سالم از حسیب سجستانی از امام ابوجعفر باقرعلیه‌السلام از پدرانش از امیرالمؤمنین علیه‌السلام از رسول خداصلی‌الله‌علیه‌وآله‌از جبرئیل از خدای - عزوجل - روایت کرد که فرمود: «قسم به عزت و جلالم هر رعیت مسلمانی که ولایت امام جائر را برگردن دارد را عذاب می‌کنم، گرچه کارهای او نیکو و پرهیزگاران باشد و از هر رعیتی که به ولایت امام عادل گردن نهد، عفو می‌کنم، گرچه کرداری زشت و بد داشته باشد، عبدالله بن ابی‌یعفور گفت: «از امام اباعبدالله صادق علیه‌السلام پرسیدم: علت چیست که آن عده دین ندارند و این

عده عقابی برایشان نیست؟

فرمود: چون گناهان امام جائر حسنات دوستان خود را فرو می برد و حسنات امام عادل گناهان دوستان خود را می پوشاند.

و در اعلام الدین دیلمی (۱۶۲۸) از ابوسعید خدری روایت شده که «رسول خداصلی الله علیه وآله نشسته بود و در نزد او عده ای از یاران حضور داشتند، حضرت علی بن ابیطالب علیه السلام نیز در بین ایشان بود، حضرت فرمود: هر کس لا اله الا الله بگوید داخل بهشت می شود.

دو تن از یاران گفتند: ما لا اله الا الله می گوئیم.

رسول خداصلی الله علیه وآله فرمود: خداوند شهادت لا اله الا الله را از این (علی) و شیعیانش می پذیرد و در این هنگام دست خود را بر سر علی علیه السلام گذاشت و به ایشان فرمود: از علامت آن این است که در جایگاه او نشینید و گفتارش را دروغ نشمارید.»

رسول خداصلی الله علیه وآله (۱۶۲۹) فرمود: هر کس به ما اهل بیت کینه بورزد خدای - تعالی - او را یهودی بر می انگیزد، اگر بنده ای هزار سال در بین رکن و مقام عبادت کند ولی خداوند را بدون ولایت ما ملاقات کند خداوند او را به رو در دوزخ می اندازد، و هر کس بمیرد و امام زمانش را نشناسد به مرگ جاهلی از دنیا رفته است، به خدا قسم هرگز خداوند زمین را از زمان مرگ آدم بدون حجت که بدو هدایت شوند وا نگذاشته است، هر کس او را واگذارد هلاک می شود و هر کس ملازم با او شود نجات پیدا می کند. و خدای - تعالی - در برخی از کتاب های انبیاء پیشین فرمود: «هر کس که امام جائر را پیروی کند گرچه خود آدمی خوب و پرهیزگار باشد عذاب نمایم

و هرکسی که امام هدایت گر را پیروی کند گرچه ستمگر و بدکار باشد را عفو می کنم و هرکس ادعای امامت کند ولی امام نباشد بر خدا و پیامبرش دروغ بسته است.»

و در ثواب الاعمال (۱۶۳۰) به اسنادش به میسر بیاع الزطی روایت کرده است که گفت: «خدمت امام صادق علیه السلام رسیدم و عرضه داشتم: فدایت شوم، من همسایه ای دارم که من با نماز او بیدار می شوم، پیوسته یا تلاوت قرآن می کند و گریه و زاری می نماید و یا دعا می کند. درباره نهان و آشکارش پرسیدم. گفتند: او از همه گناهان کبیره دوری می کند.

میسر گفت: آن حضرت فرمود: ای میسر آیا آنچه را که تو می شناسی می شناسد؟

گفت: پاسخ دادم: خدای می داند.

وی ادامه داد: من سال بعد حج کردم از او درباره ولایت پرسیدم فهمیدم که از ولایت چیزی نمی داند، خدمت امام صادق علیه السلام رسیدم و او را از حال آن مرد آگاه ساخته، همان پرسش سال گذشته را که «آیا آنچه را تو می دانی او نیز می داند» پرسید، پاسخ دادم: نه.

فرمود: ای میسر! کدام سرزمین حرمتی بزرگ تر از دیگر سرزمین ها دارد؟

پاسخ دادم: خدا و پیامبر و فرزند پیامبرش داناترند!

فرمود: ای میسر! مابین رکن و مقام باغی از باغ های بهشت است و نیز بین قبر و منبر باغی از باغ های بهشت است، به خدا قسم اگر بنده ای هزار سال در بین رکن و مقام و یا بین قبر و منبر خدا را عبادت کند، و سپس در بسترش همانند گوسفند ابلق کشته شود، آنگاه خداوند او را بدون ولایت ما ملاقات کند، خداوند حق دارد که او را به رو در آتش دوزخ اندازد» و اخبار در این

باب فراوان است. مرحوم مجلسی - ره - (۱۶۳۱) بابتی در بحار در کتاب امامت درباره آن باز کرده است.

در سرّ عبودیت

گویم: و سرّ آن این است که حقیقت عبودیت همان طور که بیان شد سپردن همه نعمت ها و دارایی هایی که خداوند از ابتدا تا انتها داده به خدای - تعالی - و آن را تحت اراده خدا در آوردن و در رضایت او صرف کردن است و هنگامی که خدای - تعالی - را با امام جائری که از ناحیه خدا نباشد بپرستد، ادعای آزاد شدن از رق عبودیت کرده و در سلطنت و قدرت خدای - تعالی - شریکی قرار داده و حکمت های خدای - تعالی - را اشتباه شمرده و حکم خدا را رد کرده و شیطان را به جای خدا پرستیده است و خدا را نپرستیده است، چه این که عبادت خدا این است که آن طور که خداوند خواسته عبادت کند.

علی بن ابراهیم (۱۶۳۲) در آیه شریفه «اشْجُدُوا لِآدَمَ فَسَيَجْدُوا إِلَّا إِيَّاسَ» (۱۶۳۳) روایت کرده که امام صادق علیه السلام فرمود: «اولین کسی که قیاس کرده ابلیس بود، و او بود که قبل از همه خود را بزرگ شمرد، استکبار و خود بزرگ بینی اولین معصیتی است که به خداوند ورزید، فرمود: ابلیس گفت: پروردگارا مرا از سجده به آدم معاف دار، من به جای آن چندان عبادتی کنم که هیچ فرشته مقرب و پیامبر مرسلی نکرده است. خدای - تبارک و تعالی - فرمود: من عبادت تو را نمی خواهم، من می خواهم آن گونه که خود می خواهم عبادت شوم، لذا ابلیس از سجده شانه خالی کرد، بر خلاف کسی که ولایت امام منصوب از جانب خدا را

بر عهده بگیرد، وی موخّید است و با خدای - تعالی - ولی نگرفته است و اگر معصیتی کرده است از باب لهم و گناهان کوچک است که در پی آن خجالت زده و شرمگین و پشیمان است و خدای - تعالی - به خاطر احترام به ولی که خود نصب کرده آن را می بخشد، چه این که طاعت های چنین بنده ای به عنوان آلیت و فنا در اراده ولی منصوب از ناحیه خداست، بنابراین چنین طاعتی بر جای خود واقع شده و پذیرفته شده و مورد رضایت است، چه این که این طاعت به رضایت و دستور خدا انجام شده است و لذا خدای - تعالی - فرمود: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ» (۱۶۳۴)

عیاشی (۱۶۳۵) از امام باقر علیه السلام روایت کرده که آیه شریفه «إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ» یعنی: خداوند شرک را نمی بخشد، و خداوند کسی را که به ولایت علی کفر بورزد نمی بخشد ولی غیر آن را می بخشد «لمن يشاء» یعنی از کسانی که بخواهد می بخشد یعنی از شیعیان علی علیه السلام می بخشد.

و در فقیه (۱۶۳۶) از امیرالمؤمنین در حدیثی روایت شده که فرمود: «من از حبیب رسول خداصلی الله علیه وآله شنیدم که می فرمود: اگر مؤمن از دنیا خارج شود و بر او همانند گناهان اهل زمین باشد مرگ کفاره آن گناهان است، آنگاه فرمود: هر کس لا اله الا الله را با اخلاص بگوید از شرک دور است و هر کس بدون شرک از دنیا بیرون رود وارد بهشت می شود. آنگاه آیه شریفه «إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ» را تلاوت کرد. و فرمود: یعنی کسانی

از شیعیان و دوستان تو را که خداوند بخواهد می بخشد، ای علی! امیرالمؤمنین علیه السلام گفت: عرضه داشتم: ای رسول خدا! آیا این برای پیروانم می باشد؟ فرمود: سوگند به پروردگرم آری، این برای شیعیان توست!»

و لَكُمْ الْمَوَدَّةُ الْوَاجِبَةُ

در این که حب علی (ع) بر همه واجب است

حقیقت «ود» و دوستی عبارت از این است که دوست کمال محبوب خویش را به گونه ای دریابد که او را از جان خود و اموری که مربوط به آن است محق تر بداند.

«حب» عبارت از پرده ای است که محبوب بر حبیب می گذارد و مانع می شود که حبیب به خودش توجه کند، لذا حبیب تنها محبوب را می بیند، بنابراین حبّ از شؤن عقل و «ودّ» از شؤن نفس است. چه این که خدای - تعالی - فرمود: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا» (۱۶۳۷) یعنی: «کسانی که ایمان آورده و اعمال شایسته انجام داده اند، خداوند برای ایشان «ودّ» قرار می دهد.»

در کافی (۱۶۳۸) روایت شده که: «امام صادق علیه السلام درباره آیه یاد شده پرسیدند، فرمود: ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام «ودّ» است که خداوند بیان فرموده است.»

و قمی (۱۶۳۹) در این آیه شبیه همین را روایت کرده است. و از امام صادق علیه السلام روایت شده که «فرمود: سبب نزول این آیه این است که امیرالمؤمنین علیه السلام در نزد رسول خدا نشسته بود، آن حضرت به علی علیه السلام فرمود: ای علی! بگو خدایا در دل های مؤمنین «ودّ» قرار ده» خداوند این آیه را نازل فرمود.

و عیاشی (۱۶۴۰) از آن حضرت روایت کرده که «فرمود: رسول خداصلی الله علیه وآله در آخر نمازش حضرت امیرالمؤمنین را خواست و صدایش را طوری بلند کرد که مردم می شنیدند، فرمود: خدایا به علی مودت در دل مؤمنین و هیبت و عظمت در

دل های منافقان قرار ده! در این حال آیه «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا...» نازل شد.»

و در مجمع البیان از امام باقر علیه السلام روایت شده که گفت: رسول خدا صلی الله علیه وآله به علی علیه السلام فرمود: بگو! خدایا برای من در نزد خودت عهدهی قرار ده و در دل های مؤمنین برای من و در قرار ده! آن حضرت این دو جمله را گفت، این آیه نازل شد. و نیز به دلیل آیه شریفه: «قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى» (۱۶۴۱)

در قرب الاسناد (۱۶۴۲) از امام صادق علیه السلام از پدراناش روایت شده است که فرمود: «هنگامی که این آیه نازل شد رسول خدا صلی الله علیه وآله برخاست و فرمود: ای مردم! خدای - تبارک و تعالی - برای شما واجبی قرار داده، آیا شما می توانید آن واجب را ادا کنید؟

گفت: هیچکس پاسخ رسول خدا صلی الله علیه وآله را نداد، آن حضرت رها کرد و منصرف شد، هنگامی که روز بعد آمد، بلند شد و همانند سخنان دیروز را بر زبان جاری کرد، (باز کسی پاسخ نداد) روز سوم نیز برخاست و همان سخنان را بیان فرمود. هیچکس پاسخ نداد.

آن حضرت فرمود: این فریضه از طلا و نقره و غذا و نوشیدنی نیست.

پرسیدند: پس بفرمایید، فرمود: خدای - تعالی - بر من این آیه را نازل فرمود: «لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى»

پاسخ دادند: این را می پذیریم.

امام صادق علیه السلام فرمود: به خدا سوگند با این عهد جز هفت تن: سلمان و ابوذر و مقداد بن اسود کندی و جابر بن عبدالله انصاری و غلامی از رسول خدا صلی الله علیه وآله به نام نسب (در یک نسخه

ضبط آن ثبت آمده است) و زید بن ارقم وفا نکرده اند» و در اختصاص (۱۶۴۳) به اسنادش از ابوالحسن لثی از آن حضرت همانند این را نقل کرده است.

و در کافی (۱۶۴۴) از امام صادق علیه السلام روایت شد که فرمود: اهل بصره در این آیه «قُلْ لَّا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا...» چه می گویند؟

گفتند: ایشان می گویند: آیه در فامیل های پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شده است.

فرمود: دروغ می گویند، این آیه فقط درباره ما نازل شده، یعنی درباره علی و فاطمه و حسن و حسین که اصحاب کساء هستند.»

در مجمع البیان از ابن عباس روایت شده که هنگامی که این آیه «قُلْ لَّا أَسْأَلُكُمْ...» نازل شد گفتند: ای رسول خدا! این عده که ما را فرمان به موالات ایشان داده کیستند؟ فرمود: علی و فاطمه و فرزندانش.»

و از حضرت روایت شده که فرمود: «در شأن ما آل حم آیه ای نازل شده که جز مؤمنان مودت ما را ندارند، آنگاه آیه مزبور را قرائت کرد.»

گویم: این اخبار و آیات اتفاق دارند در این که مودت ویژه اهل بیت است و می رسانده مودت ایثار نفس به ائمه است که مظاهر ولایت و نه نبوتند. بر خلاف «حب» که ایثار عالم عقل به پیامبر است که عقل در ظاهر است چنان که پیامبر باطنی عقل است، و بر کسانی که می فهمند این ولایت مطلق ولایت نیست، چه این که اهل سنت به جز ناصبی ها از نظر مذهب خویش به دوستی و ولایت اهل بیت به معنای مطلق معتقدند، در صورتی که امام صادق علیه السلام رعایت ولایت را جز از هفت تن منفی دانست.

وَالدَّرَجَاتُ الرَّفِيعَةُ وَالْمَقَامُ الْمَحْمُودُ وَالْمَكَانُ الْمَعْلُومُ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَالْجَاهُ الْعَظِيمُ وَالشَّانُ الْكَبِيرُ وَالشَّفَاعَةُ الْمَقْبُولَةُ

در مراتب نبوت

در این سخن «و موضع الرساله» بیان شد که حقیقت نبوت

دو وجهه و روی دارد: ۱ - رویی به حق و به این جهت نبوت گویند، ۲ - رویی به خلق و از این جهت هرچه را که از حق استفاده کرده به خلق می رساند و لذا واسطه فیض است و به همین خاطر به این جهت رسالت گفته می شود.

و رسالت در عالم غیب سه مقام دارد: ۱ - مقام اول فنای در عالم صفات به لحاظ این که صفات مرتبط با متعلقات خویش می باشد که در آن از ذات به عالم و قادر تعبیر می کنند و این غیب اول است.

۲ - مقام فنای در عالم صفات به اعتبار این که برای ذات در مقابل نفی اضدادش ثابت است، مثل این که ملکات برای صاحبان آن ثابتند و از ذات به اعتبار داشتن چنین ملکاتی به مثل علیم و قدیر تعبیر می شود، و این مرحله غیب دوم است.

۳ - مقام فنای آن در عالم صفات و تمیز آن به نحو اجمال غیب سوم است، در این سه عالم هیچ قابلیت اشاره ای ندارد.

و در عالم شهادت نیز سه مقام دارد: ۱ - معلومیت در عالم تمیز معلومات و عالم مفاتیح و تعیین آن در عالم حق، و در این عالم مفاتیح قابلیت اشاره وجودی ندارد مگر در عالم حق و به اشاره الهی.

۲ - مرتبه وجود مطلق ۳ - مرتبه وجود نوری که مرتبه اسم الله است که مبدأ و مصدر همه اسماء حسنی است.

در این دو عالم قابلی اشاره وجودی در عالم خلق را با اشاره خلقی دارد.

در معنای درجه رفیع و مقام محمود

با دانستن مطلب بالا مراد از درجات رفیع معلوم می شود، این درجات همان مرتبه اسم الله است،

درجات و مراتب این اسم، اسماء حسنی هستند، و اسماء حسنی همان وسیله است که مولی امیرالمؤمنین علیه السلام در خطبه وسیله (۱۶۴۵) در روضه کافی به اسنادش از جابر بن یزید از امام باقر علیه السلام بدان اشاره کرد.

از جمله این خطبه این است: «أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى وَعَدَّ نَبِيَّهُ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ الْوَسِيلَةَ وَوَعَدَهُ الْحَقُّ وَلَنْ يَخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ أَلْمَا وَإِنَّ الْوَسِيلَةَ عَلَى دَرَجِ الْجَنَّةِ وَذُرْوَةِ ذَوَائِبِ الزُّلْفَةِ وَنَهْيَايَهُ غَايَةُ الْأَمْنِيَةِ لَهَا أَلْفُ مَرْقَاهٍ مَا بَيْنَ الْمَرْقَاهِ إِلَى الْمَرْقَاهِ حُضْرُ الْفَرَسِ الْحَيَوَادِ مِائَةٌ عِيَامٌ وَهُيَ مَا بَيْنَ مَرْقَاهِ دُرَّةٍ...» ترجمه آن به فارسی این است: «ای مردم خدای - تعالی - به پیامبرش محمد صلی الله علیه و آله وعده وسیله داده است، و پروردگار از وعده خویش تخلف نمی کند.»

آگاه باشید وسیله بالاترین درجه بهشت و قله و بلندای گیسوان قرب و نهایت مقصود از آرزوهاست، دارای هزار پایه است. بین هر پایه تا پایه دیگر با دویدن اسب تیزتک، صد سال راه است (در یک نسخه هزار سال آمده است) و این مقدار فاصله از پله مروارید تا پله گوهر تا پله زبرجد تا پله لؤلؤ تا پله یاقوت تا پله زمرد تا پله مرجان تا پله کافور تا پله عنبر تا پله عود تا پله طلا تا پله نقره تا پله ابر تا پله هوا تا پله نور است که همه بهشت را غرق کرده و رسول خدا صلی الله علیه و آله بر این نور نشسته و دو رداء از رحمت خدا و از نور خدا بر تن کرده و تاج پیامبری و لباس رسالت بر تن کرده و

با نور خود موقف را روشن نمود. و در آن روز من بر درجه ای بلند که کمتر از درجه اوست قرار دارم، و من نیز دو رداء از نور ارغوانی و کافوری پوشیده و رسولان و پیامبران بر درجات ایستاده اند و بزرگان اعصار و حجت های عصر در سمت راست ما هستند. لباس های نور و کرامت بر تن دارند، هیچ فرشته مقرب و پیامبر مرسل نیست مگر این که در انوار ما مبهوت شده و از روشنایی و جلالت ما شگفت زده است. و از دست راست وسیله که در طرف راست پیامبر صلی الله علیه و آله است، ابری که تا چشم کار می کند گسترده است، از آن ندایی می آید که ای اهل موقف، خوشا به حال کسی که وصی را دوست داشته و به پیامبر امی عربی ایمان آورده باشد. و هر کس کفر بورزد جایگاهش آتش است.

در سمت راست وسیله از چپ پیامبر صلی الله علیه و آله ابری تاریک است که از آن ندا می آید: ای اهل موقف خوشا به حال کسی که وصی را دوست داشته و به پیامبر امی و کسی که برترین سلطنت را دارد ایمان آورده باشد، هیچکس رستگار نمی شود و به راحتی و بهشت نمی رسد مگر این که آفریننده خویش را با اخلاص ملاقات کند و از ستارگان آسمان امامت پیروی نماید، پس ای اهل ولایت خدا! به سپیدرویی و جایگاه شرافت آمیز و کرامتتان بشارت باد که امروز بر تخت های روبروی هم نشسته و به رستگاری رسیده اید! و ای منحرفین و کسانی که از یاد خدا و پیامبر و صراط و امامانش وامانده اید، به سیاه رویی و خشم پروردگار در عقاب اعمالتان یقین

کنید.»

و مراد از مقام محمود همان است که در آیه شریفه «وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدُ بِهِ نَافِلَةً لَّسْكَ عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا» (۱۶۴۶) یعنی: «شب را به نافلة زنده نما شاید خداوند تو را به مقام محمود مبعوث کند.» این مرتبه وجود مطلق و رحمت رحمانیه ای است که همه اشیاء را شامل می شود. و مبدأ همه عوالم وجود است که در زیارت مولودیه ماه رجب به آن به «الاحمد» اشاره شد و با «محمد» به دیگر اوصاف اشاره نمود. لذا او را به اعتبار این که مظهر حقیقت وجود است، یعنی مظهر رحمت رحمانیه ای است که بر همه وجود به نحو اجمال گسترده است نامیده است. این رحمت مصدر همه صفات جمالیه است، چه این که صفت مشبیه «افعل» دلالت دارد بر این که مبدأ ذاتی موصوف است. بدون اعتبار این که فعلیت در نظر گرفته شود و نام محمد را به خاطر این که مصدر همه اوصاف جمالیه است بر او نهادند، اوصاف جمالیه تنزلات و مراتب وجود است.

و به اعتبار این که آفریده ای است که خداوند او را آفریده و همه حمدها را در وی پنهان کرده و مدح و ثنا در پی آن حمدها می آید به او «محمود» گفتند، و همین مرتبه شفاعت کبری و قاب قوسین است.

همین مطلب در ابتدای کتاب در بیان حقیقت نبوت به طور مفصل بیان شده است. و لذا عیاشی از امام باقر و یا امام صادق علیهما السلام در آیه «عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا» روایت کردند که فرمود: «مراد شفاعت است.»

و در توحید (۱۶۴۷) از امیرالمؤمنین علیه السلام در حدیثی که اهل محشر در آن ذکر شده

فرمود: «آنگاه ایشان در جایگاهی دیگر جمع می شوند، آن جایگاه مقام محمد است و این همان مقام محمود می باشد. لذا آن حضرت خداوند را به گونه ای ثنا می گوید که هیچکس قبل از آن خدای را ثنا نگفته است، آنگاه مردان و زنان مؤمن را ثنا می گوید، ابتدا از صدیقین و شهدا شروع می کند و در ادامه صالحان را مدح می کند، اهل آسمان ها و زمین نیز او را می ستایند و حمد می کنند، لذا خداوند فرمود: «عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا» (۱۶۴۸) خوشا به حال کسانی که بهره و نصیبی داشته باشند و وای بر کسانی که از آن بهره و نصیبی نداشته باشند.»

و قمی (۱۶۴۹) روایت کرده که «از امام صادق علیه السلام از شفاعت پیامبر در روز قیامت پرسیدند، فرمود: در روز قیامت عرق همچون لگامی بر دهان مردم زده می شود، لذا می گویند بیایید به خدمت حضرت آدم برویم تا از ما شفاعت کند، به نزد آن حضرت می آیند و می گویند: در نزد پروردگارت از ما شفاعت کن، می گوید: بر گردن من بار گناهی سنگینی می کند، به نزد نوح روید، به نزد نوح می روند، حضرت نوح ایشان را به پیامبر بعدی خود می فرستد، و هر پیامبری به پیامبر دیگری حواله می نماید تا به حضرت عیسی علیه السلام می رسند. ایشان می فرماید: شما به نزد حضرت محمد صلی الله علیه و آله بروید، مردم خدمت او می روند و از او خواهان شفاعت می شوند. می فرماید: بروید، ایشان را به طرف در بهشت می برد و رو در روی باب الرحمن قرار می گیرد، و در آنجا سجده می کند و مدتی مدید سجده اش به طول می انجامد، خدای - تعالی - می فرماید: سرت را بالا بگیر و

شفاعت کن که شفاعت تو پذیرفته است، و حاجت های خویش را بخواه که به تو خواهیم داد. و همین مراد از آیه «عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا» است.»

و عیاشی از آن حضرت همین را روایت کرده، چنانکه از امام کاظم علیه السلام نزدیک به همین روایت شده است. مراد از ظاهر این روایات شفاعت است و مراد از مقام معلوم و یا مکان معلوم - چنان که در برخی نسخه ها این تعبیر آمده است - مرتبه تمیز آن یعنی تمیز حقیقت نبوت در عالم تمیز معلومات در عالم حق است که مرتبه «او ادنی» است. و لذا آن را به معلومیت در نزد خدا اختصاص داده است و این سه مرتبه به لحاظ این است که آن حضرت از خداوند استفاضه می کند و فیض می گیرد.

آنگاه در بیان مراتب سه گانه ای که نسبت به خلق دارد شروع کرد و ظهور این حقیقت در عالم شهادت و آشکار شدن موقعیت و مقام خدایی اش در نزد مردم را بیان نمود، چه این که حسابرسی و حکم خلاق به آن حضرت واگذار شده. لذا دوستان خویش را وارد بهشت کرده و دشمنان خویش را به دوزخ می فرستند. به طوری که حتی پیامبران مرسل و غیره باید به شفاعت ایشان وارد بهشت شوند. چه این که در میثاق این چنین با خدا عهد بستند و در دنیا به ولایت ایشان اعتقاد پیدا کردند، پس مراد از «جاه عظیم» مرتبه سوم و از «شأن کبیر» مرتبه دوم از مقام محمود است و مراد از «شفاعت مقبوله» مرتبه نخست از مرتبه اسم الله است و لذا شفاعت را با قید مقبوله تقیید

کرده. زیرا مراد از مقبوله شفاعتی است که در مؤمنین جاری است، چه این که در آن اعمال شفاعت کبری شده و عالم وجود و عالم رحمت به رحمت رحیمیه در آنجا ظهور پیدا می کند. رحمت رحیمیه از اسماء حسنی است که برای مؤمنین نوشته شده است، و الا- شفاعت ایشان پذیرفته شده است. چه این که حقیقت نبوت رحمت واسعه ای است که در غیر مؤمنین به رحمت رحمانیه جاری می شود. لذا همین رحمت در کافران به خاطر اعراض از خدا و خلفایش در زمین به خشم مبدل می شود، چنانکه خدای - تعالی - فرمود: «عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ» (۱۶۵۰) یعنی: «هر کس را بخواهم عذاب می کنم و رحمت من شامل همه می شود، ولی این رحمت را برای کسانی که تقوا پیشه کرده و زکات داده و کسانی که به آیات ما ایمان آورده اند، می نویسم و واجب می کنم.»

رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ

حقیقت ایمان در «و ابواب الایمان» بیان شد و مراد از «بما انزلت» سر آل محمد علیهم السلام است که در همه نفوس مکنون است. این سر از اسم الله است که مظاهر آن آل محمد علیهم السلام هستند و در آیه «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ» (۱۶۵۱) بدان اشاره شده است. چنانکه در آیه شریفه «أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ» (۱۶۵۲) و نیز در آیه «يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ» (۱۶۵۳) به آن اشاره شده و درباره حضرت علی علیه السلام نازل شده است.

و مراد از «واتبعنا الرسول» «وَمَا آتَاكُمْ

الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» (۱۶۵۴) و نیز اشاره به آیه شریفه «إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي» (۱۶۵۵) دارد. و مراد از «فاکتبنا مع الشاهدين» یعنی ما را برسان و همه حجاب هایی که بین ما و بین فرقانی که به بندگان متقی خود وعده داده ای را برطرف نما یعنی در آیه «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا» (۱۶۵۶) و نیز ما را به نوری که از این آیه شریفه «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا

بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ» (۱۶۵۷) که مراد از آن حقیقت ولایت است و علت این که گفتیم مراد از آن رساندن و رفع حجاب هاست این است که «کتابت خدا» یعنی نوشتن خدا احداث و آفرینش خداست و این آفرینش و احداث و تکوین در اینجا به معنای آفرینش و تکوین آن نور فرقانی در دل های مؤمنین است تا این که با بخشیدن گناهان ایشان به واسطه رفع حجاب هایی که بین ایشان و آن نور است، آن نور را مشاهده کنند و دلشان بدان آرام گیرد.

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا

«زیغ» انحراف از حق به سوی باطل است و علت نسبت دادن آن به خدا این است که زیغ ناشی از امتحان و یا خذلان خداست، لذا مراد این است که از خدا بخواهیم که ما را در معرض امتحان قرار ندهد و ما را با گناهان و جرایم خود به خودمان واگذار نماید تا دل ما بعد از هدایت به سوی باطل تمایل پیدا کند، و ما را از گمراهی و شرک رهایی بخشد. چنان که دعای پیامبران (۱۶۵۸) این بوده است که:

«اللهم

و لا- تردنی فی سوء استنقذتني منه أبدا اللهم و لا- تکلنی إلی نفسی طرفه عین أبدا» یعنی: «خدایا مرا لحظه ای به خویشتن وامگذار، و هرگز مرا در آن بدی باز مگردان که مرا از آن رهایی داده ای» و در فقره «و ثبتنی الله ابداً ما حییت علی موالاتکم» بیان کرده ایم که عده ای از مؤمنین ایمانی مستودع و عاریه ای دارند.

و در کافی (۱۶۵۹) از امام کاظم علیه السلام در حدیث هشام روایت شده است که فرمود: «یا هِشامُ إِنَّ اللَّهَ حَكِي عَنْ قَوْمٍ صَالِحِينَ أَنَّهُمْ قَالُوا رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعِيدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَ هَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ حِينَ عَلِمُوا أَنَّ الْقُلُوبَ تَزِيغُ وَ تَعُودُ إِلَى عَمَاهِهَا وَ رَدَّاهِهَا إِنَّهُ لَمْ يَخْفِ اللَّهُ مَنْ لَمْ يَعْقِلْ عَنِ اللَّهِ وَ مَنْ لَمْ يَعْقِلْ عَنِ اللَّهِ لَمْ يَعْقِدْ قَلْبَهُ عَلَى مَعْرِفَةِ تَابِتِهِ يَبْصِرُهَا وَ يَجِدُ حَقِيقَتَهَا فِي قَلْبِهِ وَ لَا يَكُونُ أَحَدٌ كَذَلِكَ إِلَّا مَنْ كَانَ قَوْلُهُ لِفِعْلِهِ مُصَدِّقًا وَ سِرُّهُ لِعَلَانِيَتِهِ مُوَافِقًا لِأَنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ اسْمُهُ لَمْ يَدُلَّ عَلَى الْبَاطِنِ الْخَفِيِّ مَنَ الْعَقْلِ إِلَّا بِظَاهِرٍ مِنْهُ وَ نَاطِقٍ عَنْهُ» یعنی: «خداوند از مردمی شایسته حکایت کرده که می گفتند: پروردگارا دل های ما را بعد از هدایت منحرف و متمایل به باطل مکن و به ما رحمتی از پیشگاه خود عنایت فرما، چه این که تو بسیار بخشنده ای.» چه این که فهمیدند که دل ها منحرف می شود و به کوری باز می گردد.

و وارد شده که هر کس عقل و فهم خدایی دستگیرش نشود از خدا نمی ترسد و هر کس به فهم خدایی نرسد، دلش بر معرفت ثابت گره نمی خورد و پایبند آن نمی شود. معرفتی که با آن خدا را

بیند و حقیقت آن را در دلش بچشد و هیچکس به چنین پایه ای نمی رسد مگر این که کردارش تصدیق گفتارش نماید و نهانش با آشکارش یکی شود، چه این که خداوند راهنمای باطن پنهان عقل را ظاهر و گویایی عقل قرار داده است.

عیاشی (۱۶۶۰) از امام صادق علیه السلام روایت کرده که «فرمود: بسیار بگویید: «رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا» (۱۶۶۱) و از انحراف ایمن مباشید.

وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ

چون در شهادت به توحید که گفت: اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له... تا اینجا همه این اقوال را به خود نسبت داد و این از ادب عبودیت به دور است چه این که نسبت دادن نعمت های خدایی به خود و نه به پروردگار خلاف ادب است، لذا آن را جبران کرده و فرمود: «وَرَحْمَهُ رَبُّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ» یعنی همه این نعمت ها به هدایت و فضل توست.

آنگاه بیشتر خواسته و نعمت دیگری را تقاضا کرده که خداوند او را به حقیقت نبوت که در جانش به ودیعت گذاشته برساند. چه این که فرمود: مراد از این نبوت است چنان که در فقره «و معدن الرحمة» بیان شد، یعنی تو همان طور که ما را هدایت کردی و به ایمان به پیامبر موفق نمودی و توفیق دادی تا از ولی مورد نظر تو و شرایع اسلام پیروی نمایم و موفق نمودی که در همه زمینه ها از پیامبر پیروی نمایم. پس دل ما را به نور ولایت منشرح نما و ما را به آن حقیقت نبوتی که در باطن ما به ودیعت نهادی که خانه ذکر تو و تتمه نور پیامبر توست که ما را از آن

چه این که این کرامت پاداش اعمال ما نبود. زیرا که بدون ایمان و طاعت قلبی ما به ما عنایت فرمودی و چون پاداش اعمال ما نبود و فضل و عنایت تو بود لذا با گناه نیز آن را از ما سلب نمی نمایی. بلکه بخشش تو به ما چنین نعمتی را نصیب ما کرده، پس ما به آن کرامت نیازمندیم و تو بی نیاز از این هستی که ما را ناامید نمایی، پس ظهور آن حقایق برای ما و رساندن ما به آن مرحله را نصیب ما فرما. همان طور که در ابتدا به ما بخشیدی و آن را در ما به ودیعت گذاشتی، تو وهاب هستی.

سُبْحَانَ رَبَّنَا إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبَّنَا لَمَفْعُولًا

این یادآوری و آگاهی به آیه شریفه «ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ» (۱۶۶۲) و نیز آیه شریفه «وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِي إِذَا دَعَانِي» (۱۶۶۳) یعنی: «هنگامی که بندگانم درباره من از تو پرسند، من به آنها نزدیکم و دعای نیایشگر را به هنگام دعا اجابت می نمایم.» خدای - تعالی - خود را منزّه کرده از این که دعای بنده را بدون پاسخ بگذارد و خلف وعده نماید، چه این که بنده در جایی که دعا نماید، خداوند او را اجابت می کند. لذا در اینجا این دعا قبلاً بیان شد که فرمود: «فَبَشِّرْهُنَّ اللَّهُ ابْدَأُ مَا حَيَّتْ عَلَى مَوَالِكُمْ» بنابراین امام علیه السلام خواهان شده که وعده الهی تحقق پیدا کند. و فرمود: «سُبْحَانَ رَبَّنَا إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبَّنَا لَمَفْعُولًا» (۱۶۶۴) بنابراین خداوند خود را پاکیزه تر از این دانست که خلف وعده نماید و با این بیان تحقق وعده را مورد تأکید قرار داد و فرمود: «إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبَّنَا لَمَفْعُولًا»

چه این که کلمه «ان» مخفف از «انّ» و لام در «لمفعولاً» برای تأکید است.

آری، چگونه خداوند خلف وعده نماید در حالی که خداوند بی نیازی است که فقیر نمی شود و دانایی است که نادان نمی گردد و توانایی است که ناتوان نمی شود، آن ثروتمندی که فقیر می شود، خلف وعده می کند و آن کس که از امور آگاه نیست اشتباه می کند (و وعده می دهد) و یا اگر توانایی است که ناتوان می شود (خلف وعده می نماید و نمی تواند به وعده های خود جامه عمل بپوشاند) در حالی که خداوند برتر از آنهاست.

يَا وَلِيَّ اللَّهِ إِنَّ بَيْنِي وَبَيْنَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ ذُنُوبًا لَا يَأْتِي عَلَيْهَا إِلَّا رِضَاكُمْ

در این که تسلیم کامل بودن ائمه (ع) شرط کامل شدن ایمان است

بدان که اگر بنده به ولایت اولیاء الهی تن دهد و معتقد شود که ایشان از خودش به او اولی هستند، خود را در معرض فنای در دست مولی قرار دادند. و لذا گناهانش فعل مولی است و نه فعل عبد، بنابراین گناهانش بر عهده مولی است و نه بر عهده عبد، چه این که عبد همانند میت در دست غیبیال است، هنگامی که ائمه علیهم السلام رضایت دادند که کسی در تحت ولایت ایشان درآید، رضایت به گناهان او دادند، که جانم و و پدر و مادرم فدای ایشان باد. که خود متکفل شدند که ناهمواری ها را هموار و کمبودها را جبران کنند و همه اموری که ضایع گردید اصلاح نمایند، و لذا فرمود: «یا ولی الله» و اسم امام مورد زیارت را نبرد و یا کنیه را مورد خطاب قرار نداد. و اگر گناهان عبد بر عهده مولایش باشد خداوند آن گناهان را بر عهده او گذاشته و او را می آمرزد، چنان که در تفسیر آیه شریفه «لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا

تَأَخَّرَ» (۱۶۶۵) چنانکه در «نور سوم» فقره «المعصومون» بیان شد.

بنابراین این فقره «لا- یأتی علیها الا رضاکم» یعنی رضایت شما به وارد شدن در ولایت و حزب شما، این که فرمود: «لا یأتی علیها» یعنی گناهان را از بین نمی برد. و در فقره «رضاکم» ضمیر «کم» جمع است در حالی که در ندا «یا ولی الله» به صورت مفرد آورده است. چه این که ورود در ولایت یکی از ائمه، ورود در ولایت همه آنهاست. زیرا این ورود به عنوان ورود در ولایت است و خصوصیتی ندارد، پس مورد خطاب در «یا ولی الله» عنوان ولایت است و در «رضاکم» مخاطب عنوان خصوصیت آن ولی است. یعنی عناوین تک تک ملحوظ است.

فَبِحَقِّ مَنْ أَنْتُمْكُمْ عَلَى سِرِّهِ وَاسْتَرْعَاكُمْ أَمْرَ خَلْقِهِ

در فقره «و حفظه سرّ الله» بیان شد که سرّ بر دو قسم است: سری که افشای آن برای دیگران جایز نیست. دیگر سرّی که اظهار آن برای دوستان که به منزلت خود وی هستند که برخی از اسرار را آگاه هستند جایز است. این مطلب به طور تفصیل بیان شد، پس با فقره نخست به اول و به فقره دوم به سرّ به معنای دوم اشاره کرد. بنابراین «فبحق» فاء برای تفریح و باء برای قسم است، یعنی بعد از این که خداوند بر شما منت گذاشت و شما را بر همه خلائق برتری داد و نعمت هایی داد که به احدی نداد و شما را شفیع همه خلائق نمود، پس از شما خواهانم به حق آن کسی که شما را مؤتمن بر سرش قرار داد و کار مردم را به شما واگذار کرد و فرمود: «هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ» (۱۶۶۶) و

فرمود: «إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ» (۱۶۶۷) و فرمود: «وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ...» (۱۶۶۸)

قمی (۱۶۶۹) به اسنادش به موسی بن اشیم روایت کرد که گفت: «در خدمت امام صادق علیه السلام بودم، مردی از آیه ای از کتاب خدا خبر داد، آن حضرت از آن پاسخ گفت، آنگاه مرد دیگری وارد شد و از همان آیه پرسید، آن حضرت بر خلاف پاسخ من به او پاسخ داد، وقتی چنین دیدم در دلم آشوبی برپا شد. گویا دلم را با کارد پاره پاره می کردند و با خود می گفتم: در شام اباقتاده را رها کردی، کسی که در «او» قرآن و امثال آن اشتباه نمی کرد و به نزد این مرد آمدی که چنین اشتباهات فاحشی می کند، در همین هنگام مرد دیگری آمد و از همین آیه پرسید، باز حضرت پاسخ سومی داد که غیر از آن دو پاسخ بود که به من و آن مرد داده بود. در این هنگام آرام شدم و دانستم که آن حضرت برای تقیه چنین کرده است. آنگاه متوجه من شد و فرمود: ای پسر اشیم، خداوند به سلیمان بن داود تفویض کرد و فرمود: «هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْتُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ» (۱۶۷۰) و به پیامبرش تفویض کرد و فرمود: «وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» (۱۶۷۱) و هرچه به پیامبرش تفویض کرده به ما واگذار نمود.»

مرحوم کلینی در کافی (۱۶۷۲) بابتی در این معنا باز کرده و اخباری در این باره نقل نموده است. و در ابواب قبلی از آن سخن به میان آمده است.

وَقَرْنَ طَاعَتَكُمْ بِطَاعَتِهِ

یعنی در آیه شریفه: «أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ» (۱۶۷۳)

لَمَّا اسْتَوْهَبْتُمْ ذُنُوبِي وَكُنْتُمْ شَفَعَائِي

یعنی با تحمل آن گناهان و یا طلب بخشش و مغفرت از خدا... همه این مطالب را قبلاً بیان کردیم. «لَمَّا» به معنی «الا» است و نظیر آن در آیات و دعاها فراوان است.

و از جمله آیه شریفه «إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ» (۱۶۷۴) و «وَإِنْ كُلُّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ» (۱۶۷۵) و جایز است که به تخفیف «لما» باشد، تا «لام» برای زیاده باشد و نیز «ما» برای زیادت تأکید می باشد.

فَإِنِّي لَكُمْ مُطِيعٌ مَنْ أَطَاعَكُمْ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَ مَنْ عَصَاكُمْ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَ مَنْ أَحَبَّكُمْ فَقَدْ أَحَبَّ اللَّهَ وَ مَنْ أَبْغَضَكُمْ فَقَدْ أَبْغَضَ اللَّهَ

همه این فقره ها برای تأکید آن مطلبی است که اقرار بدان کرد و شهادت داده و اعتقاد قلبی به آن بسته، به این حق منحصر در ایشان است. هیچکس نمی تواند ادعای ولایت کند مگر ایشان. و نمی تواند کسی خود را در نزد امام تزکیه کند و پاک بشمارد. و در فقرات سابق بیان آن شده است.

اللَّهُمَّ إِنِّي لَوْ وَجَدْتُ شَفَعَاءَ أَقْرَبَ إِلَيْكَ مِنْ مُحَمَّدٍ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ الْأَخْيَارِ الْأَنْمَةِ الْأَبْرَارِ لَجَعَلْتَهُمْ شَفَعَائِي

فَبِحَقِّهِمُ الَّذِي أُوجِبَتْ لَهُمْ عَلَيْكَ

در این که مقام شفاعت وهبی است

در کافی (۱۶۷۶) به اسنادش از جابر از امام باقر علیه السلام روایت شده که فرمود: «خَطَبَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ النَّاسَ بِصَفِيٍّ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ وَ صَيَلَى عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ ثُمَّ قَالَ أَمَّا بَعْدُ فَقَدْ جَعَلَ اللَّهُ تَعَالَى لِي عَلَيْكُمْ حَقًّا بِوَلَمَّايِهِ أَمْرِكُمْ وَ مَنْزِلَتِي الَّتِي أَنْزَلَنِي اللَّهُ عَزَّ ذِكْرُهُ بِهَا مِنْكُمْ وَ لَكُمْ عَلَى مِنَ الْحَقِّ مِثْلُ الَّذِي لِي عَلَيْكُمْ وَ الْحَقُّ أَجْمَلُ الْأَشْيَاءِ فِي التَّوَأُصْفِ وَ أَوْسَعُهَا فِي التَّنَاصُفِ لَا يَجْرِي لِأَحَدٍ إِلَّا جَرَى عَلَيْهِ وَ لَا يَجْرِي عَلَيْهِ إِلَّا جَرَى لَهُ وَ لَوْ كَانَ لِأَحَدٍ أَنْ يَجْرِيَ ذَلِكَ لَهُ وَ لَا يَجْرِي عَلَيْهِ لَكَانَ ذَلِكَ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ خَالِصًا دُونَ خَلْقِهِ لِقُدْرَتِهِ عَلَى عِبَادِهِ وَ لِعِدْلِهِ فِي كُلِّ مَا جَرَتْ عَلَيْهِ ضَرْوُبُ قَضَائِهِ وَ لَكِنْ جَعَلَ حَقَّهُ عَلَى الْعِبَادِ أَنْ يَطِيعُوهُ وَ جَعَلَ كَفَّارَتَهُمْ عَلَيْهِ بِحُسْنِ الثَّوَابِ تَفْضُلًا مِنْهُ وَ تَطَوُّلًا بِكَرَمِهِ وَ تَوْسَعًا بِمَا هُوَ مِنَ الْمَزِيدِ لَهُ أَهْلًا؛ اميرالمؤمنين برای مردم در صفين خطبه ای خواند. آن حضرت حمد و ثنای خدا را به جای آورد و درود بر حضرت محمدصلى الله عليه وآله فرستاد و فرمود:

اما بعد، خداوند برای من بر شما حقی قرار داد و آن ولایت امر شما و مکانت و منزلت من است که خداوند - عز ذکره - آن را از بین شما به من داده است.

و شما را بر گردن من حقی است، همانند حقی که بر گردن شما داشتم، حق در وصف و بیان خیلی زیباست ولی به هنگام پیاده شدن و انصاف دادن بسیار سخت است. بر نفع هر کس پیاده شود، بر زیان او

نیز پیاده می شود. و اگر به زیان او پیاده شود، به نفع او نیز پیاده می شود. و اگر ممکن بود که فقط حق به نفع کسی تمام شود و بر ضد او تمام نشود باید تنها برای خدا باشد و نه برای مردم. چه این که خداوند بر بندگان قدرت دارد و در همه اموری که قضا به آن تعلق می گیرد عدالت را حکمفرما کرده است. ولیکن خداوند حق خود را بر بندگان اطاعت آن قرار داده و از این که خداوند به ایشان پاداش نیکو می دهد تفضّل خداست و چون خود اهل کرامت است بر ایشان وسعت می دهد».

و در صحیفه سجادیه در دعای شکر (۱۶۷۷) آمده است: «وَلَوْ كَافَأَتِ الْمُطِيعَ عَلَى مَا أَنْتَ تَوَلَّيْتَهُ لَأَوْشَكَ أَنْ يَفْقِدَ ثَوَابَكَ، وَ أَنْ تَزُولَ عَنْهُ نِعْمَتُكَ، وَ لَكِنَّكَ بِكَرَمِكَ جَازَيْتَهُ عَلَى الْمُدَّةِ الْقَصِيرَةِ الْفَانِيَةِ بِالْمُدَّةِ الطَّوِيلَةِ الْخَالِدَةِ، وَ عَلَى الْغَايَةِ الْقَرِيبَةِ الزَّائِلَةِ بِالْغَايَةِ الْمَدِيدَةِ الْبَاقِيَةِ. ثُمَّ لَمْ تَسْمُهُ الْقِصَاصَ فِيمَا أَكَلَ مِنْ رِزْقِكَ الَّذِي يَقْوَى بِهِ عَلَى طَاعَتِكَ، وَ لَمْ تَحْمِلْهُ عَلَى الْمُنَاقَشَاتِ فِي الْآلَاتِ الَّتِي تَسَبَّبَ بِأَسْرِعِهَا إِلَى مَعْفُورَتِكَ، وَ لَمْ تَفْعَلْ ذَلِكَ بِهِ لِنُزُولِهَا بِجَمِيعِ مَا كَدَحَ لَهُ وَ جُمِّلَهُ بِمَا سَعَى فِيهِ جَزَاءً لِلصُّغْرَى مِنْ أَيْدِيكَ وَ مَنِّكَ، وَ لَبَقِيَ رَهِيناً بَيْنَ يَدَيْكَ بِسَائِرِ نِعَمَتِكَ، فَامْتَنَى كَمَا أَنْ يَسْتَحِقُّ شَيْئاً مِنْ ثَوَابِكَ لَا مَتَى؛ اِذَا كَفَّ بِدَعْوَتِكَ وَ نِعْمَتِكَ تَوَازَى وَ زَيْلُهَا يَزِيلُ وَ لَكِنَّكَ تَوَاضَعْتَ لَهَا بِمَدَّتِهَا فَانِيَةً وَ تَوَاضَعْتَ لَهَا بِمَدَّتِهَا فَانِيَةً وَ تَوَاضَعْتَ لَهَا بِمَدَّتِهَا فَانِيَةً»

در مقابل متاع و اعمال فاسد شدنی متاع همیشگی و جاودانی پاداش دادی.

آنگاه در برابر خوردن روزی تو که با آن بر طاعت نیرو پیدا کرد، از او مطالبه عوض نکردی و درباره آلات و ابزاری که با به کار گرفتن آنها به مغفرت تو رسید سخت گیری نکرده ای. اگر چنین می کردی همه کوشش ها و تلاش های او در مقابل یکی از نعمت ها و منت های تو از دست می رفت و مرهون دیگر نعمت های تو می شد. پس از کجا می توانست مستحق پاداش و ثوابی شود، هرگز کی چنین استحقاقی پیدا می کرد؟»

و نیز در صحیفه سجادیه (۱۶۷۸) در دعای خود در طلب عفو فرمود:

«یا اِلهی لَوْ بَکِیتُ اِلیکَ حَتّٰی تَشِقُطَ اَشْفارُ عَینِی، وَ اَنْتَ حَبْتُ حَتّٰی یَنْقَطِعَ صَوْتِی، وَ قُمْتُ لَکَ حَتّٰی تَنْشُرَ قَدَمَی، وَ رَکَعْتُ لَکَ حَتّٰی یَنْخَلَعَ صُلْبِی، وَ سَیَّجَدْتُ لَکَ حَتّٰی تَتَفَقَّأَ حِدَقَتَی، وَ اَکَلْتُ تُرَابَ الْاَرْضِ طُوْلَ عُمْرِی، وَ شَرِبْتُ مَاءَ الرِّمَادِ اَخِرَ دَهرِی، وَ ذَکَرْتُکَ فِی خِلْمَالِ ذَلِکَ حَتّٰی یَکَلَّ لِسانِی، ثُمَّ لَمْ اَرْفَعْ طَرْفِی اِلی آفاقِ السَّماءِ اَسْتِخِیاءً مِنْکَ ما اَسْتِوَجِبْتُ بِذَلِکَ مَحْوَ سَیئِهِ وَ اِحْدَهٍ مِنْ سَیئَاتِی وَ اِنْ کُنْتُ تَغْفِرُ لی حِینَ اَسْتِوَجِبُ مَغْفِرَتَکَ، وَ تَغْفِرُ عَنّی حِینَ اَسْتِحِقُّ عَفْوَکَ فَهَیْ اِنَّ ذَلِکَ غَیْرُ وَاجِبٍ لی بِاسْتِخْفاقِ، وَ لا اَنَا اَهْلٌ لَهُ بِاسْتِیجابِ، اِذْ کَانَ جَزائِی مِنْکَ فِی اَوَّلِ ما عَصَیْتُکَ النَّارَ، فِانْ تُعَذِّبِنی فَاَنْتَ غَیْرُ ظالِمٍ لی؛ پروردگارا، اگر گریه می کردم تا مژگان چشم من می ریخت و هق هق می کردم تا صدایم می برید و چندان برای عبادت می ایستادم تا پاهایم آماس کند و رکوع می کردم تا استخوان های پشتم از جای درآید و برای تو سجده می کردم تا چشمانم از کاسه به درآید و خاک

زمین را در دوران زندگی ام می خوردم و همیشه آب گل آلود می نوشیدم و در این دوران پیوسته به یاد تو می بودم تا زبانم گنگ و مانده شود، آنگاه از شرمندگی هرگز چشم به جانب آسمان نمی کردم و مستحق محو حتی یک گناه از گناهانم نمی شدم. اگر در آن هنگام که مستوجب آمرزش می شوم و تو مرا می آمرزی و در آن زمان که مستوجب عفو تو می گردم تو مرا می بخشی. این آمرزش و بخشش نه به خاطر این است که مستحق آنها شده ام و تو باید مرا می بخشیدی و می آمرزیدی و نه این که من شایستگی آن را داشته باشم تا بر تو واجب شود که مرا عفو نمایی، چه این که پاداش من در همان اولین گناهم دوزخ است، پس اگر مرا عذاب کنی به من ستم نکرده ای...»

اکنون که این اخبار را قرائت کردی و این کلمات را از ائمه علیهم السلام شنیدی حکمت این که ایشان چنین حقی را پیدا کرده اند و بر تو روشن می شود، چه این که هیچکس بر خداوند حقی ندارد زیرا که ایشان بندگان و عبید او هستند و همه دارایی های ایشان از قبیل جان و اعضا و اموال مملوک اوست، بلکه حرکات و سکنات و خطرات دل آنها نیز از آن خداست و خداوند در آنها شریکی ندارد، چنانکه حضرت ابراهیم فرمود: «إِنَّ صِلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * لَا شَرِيكَ لَهُ» (۱۶۷۹) پس چگونه ایشان با اعمال خود مستحق چیزی می گردند، ولیکن خدای - تعالی - از فضل و رحمت ایشان را اهلیت داده و به فضل و منت خود به ایشان پاداش داده، نه این که

مستحق آن باشند، حمد و سپاس خدای راست.

أَسْأَلُكَ أَنْ تُدْخِلَنِي فِي جُمْلَةِ الْعَارِفِينَ بِهِمْ وَ بِحَقِّهِمْ وَ فِي زُمْرَةِ الْمَرْحُومِينَ بِشَاءِ فَاعْتِهِمْ إِنَّكَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّاهِرِينَ وَ سَلَّمَ كَثِيرًا وَ حَسْبُنَا اللَّهُ وَ نِعْمَ الْوَكِيلُ

معرفت بر شناخت با همه ویژگی های شیء گفته می شود، پس مراد از معرفت ایشان این است که مردم مرتبه ولایت ایشان را در عالم جبلت در درون ایشان به ودیعت گذاشته شده را بشناسند، چه این که شناخت ائمه علیهم السلام به لحاظ مرتبه آنها میسور احدی نیست، چگونه می توان کسانی را شناخت که نمی توان همه اصناف مردم را با ایشان سنجید؟ چه این که چنین سنجشی همانند سنجش قطره به اقیانوس است، چنان که در «ابواب الایمان» و دیگر فقره ها بیان شد.

و از همین مطلب معلوم می شود که ما خواهانیم که ایشان را بشناسیم و نه خدا را، چه این که معرفت خدا تنها با معرفت ایشان ممکن است. و لذا در گفتار حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام (۱۶۸۰) با سلمان و جنذب بیان شد که «معرفت من به نورانیت معرفت خداست» و ما این حدیث را در «عارف بحقکم» شرح کردیم.

و مراد از «و بحقهم» این است که جان و مال را به ایشان وا گذاشت و هیچ چیز را با ایشان عوض نکرد، زیرا بعد از این که بنده فهمید که ایشان اولیاء و خلفای خدا بر مردم هستند، باید جان و مال خود را تسلیم کرده و خود را از سلطنت و تصرف در امور مربوطه به خود خلع کند و آنها را وقف بر طاعت ایشان علیهم السلام نماید و این نهایت معرفت ایشان و شناخت حق آنهاست و کمترین مرتبه معرفت در حدیث کتاب احتجاج (۱۶۸۱) و کتاب خرائج و جرائح با سندهای خود به کامل بن ابراهیم مدنی از حضرت امام مهدی علیه السلام آمده است: در

آن فرمود: «کسی به من گفت: ای کامل بن ابراهیم! من از آن گفته لرزیدم و ملهم شدم که بگویم: لیبک ای آقایم!

فرمود: آمدی تا از ولی الله پرسی که آیا تنها کسانی که معرفتی همانند من (به ولایت) دارند و به مولای تو قائلند وارد بهشت می شوند؟

پاسخ دادم: به خدا سوگند! آری.

فرمود: بنابراین کم اند افرادی که داخل بهشت شوند، به خدا سوگند عده ای که به ایشان «حقیه» گفته می شود داخل بهشت می شوند.

پرسیدم: ایشان چه کسانی اند؟

فرمود: ایشان کسانی هستند که چون حضرت علی بن ابی طالب علیه السلام را دوست دارند به او سوگند می خورند، گرچه آن گونه که حق اوست او را نمی شناسند و فضیلت او را نمی دانند.»

در کافی حدیثی به همین معنا و حدیثی دیگر از این بسیطر نیز آمده است، و گمان می کنم که حدیث از امام صادق علیه السلام باشد. ولی جای آن را پیدا نکردم تا نقل نمایم. و بین این دو مرتبه مراتب فراوان وجود دارد.

فَإِذَا أَرَدْتَ الْانصِرَافَ

در زیارت وداع

مراد از «انصراف» بیرون آمدن از حرم شریف است، زیرا بیرون رفتن از آن شهر و وداع آن زیارت ویژه به خود را دارد، مجلسی آن را نقل نموده است. اگر این زیارت را بخواند برای وداع نیز کافی است.

غیر از اندکی از زیارت ها بقیه آنها وداعی مخصوص دارند، چنان که اهل تحقیق می دانند.

فَقُلِ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ سَلَامٌ مُّوَدَّعٍ

«وداع» به فتح به معنای ترک است.

قمی (۱۶۸۲) از امام باقر علیه السلام درباره «ما ودّعک ربّک» روایت کرد که فرمود: «چنان بود که جبرئیل دیر وقتی خدمت پیامبر نازل نشد، و این بعد از نزول اولین سوره قرآن «اقْرَأْ بِسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ» (۱۶۸۳) بود که جبرئیل نیامد، خدیجه گفت: شاید پروردگارت تو را رها کرده و جبرئیل را به سوی تو نمی فرستد. خدای - تعالی - آیه «مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى» (۱۶۸۴) را فرستاد، پس حقیقت وداع به معنای ترک است. و لذا قید «و لاسئم» را آورد و فرمود:

«سَمَّ» بر وزن خشن صفت مشبیه است از «سَمَّتْ مِنَ الشَّيْءِ» از باب «ضرب» به معنای خسته شدم می باشد.

وَلَا قَالَ

«قال» اسم فاعل از «قلی یقلی» به معنای کینه ورزید.

وَلَا مَالٌ

«مال» اسم فاعل از «ملا یملو» یعنی: تند حرکت کند و یا بدود.

پس مراد از «السلام علیکم» به معنای وداع است نه این که به معنای تحیت باشد که شرح آن در ابتدای زیارت آمده است. و این سخن همان گونه که برای تحیت وضع شده برای وداع نیز وضع شده است. پس مراد از آن انشاء وداع با این گفتار است. و لذا آن را مقید به «سلام مودع» کرده تا تأکید «السلام علیکم» نماید. پس «السلام علیکم» به معنای این است که من بر شما درود می فرستم نه این که از شما خسته شده و یا بدم آمده باشد و نیز به معنای این نیست که بر فراق شما خشنود باشم تا با سرعت و یا دویدن از شما دور گردم.

پس حقیقت وداع در عرف اظهار کراهت فراق است و این که وداع کننده دوست دارد که از وی جدا نشود، چنان که در زمان ما متعارف است.

شاهد آن که در بسیاری از زیارت های دیگر آمده که بعد از «سلام» فرمود: «استودعک الله» یعنی ان را ودیعه به نزد خدا قرار می دهد، یعنی همان طور که شئون باطنه ای که شما در نزد خدا دارید محفوظ و مصون است، من شرافت ظاهری شما را که عبارت از بزرگداشت مشاهد مشرفه و تمایل مردم به زیارت شما و با شکوه کردن قبور شما و مزین کردن ولایت و به خاک مالیدن بینی دشمنان شماست که با مسافرت به قبور شما انجام می پذیرد تا دل های مردم به شما میل پیدا کند را به خدا می سپارم.

وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

ظاهر این است که از آیه شریفه: «قَالَتْ يَا وَيْلَتَا أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ»

وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ * قَالُوا أَتَعَجِبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَهُ اللَّهُ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ (۱۶۸۵)

یعنی: «ساره گفت: وای بر من، آیا من که زنی پیرم می توانم فرزند آورم؟ و این شوهرم مردی پیر است، این چیزی شکفت آور است، گفتند: آیا از امر خدا شکفتی می کنی و رحمت خدا و برکات او بر شما اهل بیت باد! خداوند ستوده و مجید است.» این آیه درباره حضرت ابراهیم علیه السلام و همسرش که زمان بشارت به ولادت اسحق و از پس وی یعقوب نازل شده است. این جمله استینافیه است. یعنی چگونه زائر شما خسته و یا ناخوش آیند و فراری باشد در حالی که رحمت و برکات خدا بدون هیچ توقفی بر شما فرود می آید. و از زمانی که در صلب آدم قرار گرفته اید تا به صلب حضرت ابراهیم علیه السلام قرار بگیریید و تا از دنیا بروید، پیوسته مورد رحمت و مبارکی خدا بوده و همیشه رحمت و برکت بر شما و قبور شما و زائران شما تا روز قیامت فرود آمده و می آید. پس این که فرمود: «انه حمید مجید» خواست علت نزول رحمت را بیان کند، به این که چون خدای - تعالی - مجمع همه خوبی هاست و چندان بلند است به طوری که امکان ندارد که چیزی به آن برسد، چنین خدایی شما را مجاری و مظاهر صفات خویش قرار داده. بنابراین چگونه امکان دارد رحمت و برکات از شما بریده شود.

سَلَامٌ وَلِيٍّ غَيْرِ رَاغِبٍ عَنْكُمْ

ولی به معنای حبیب است. «رغب» اگر با «عن» متعدی شود به معنای روی گردانی است.

وَلَا مُسْتَبَدِّلَ بِكُمْ

چه این که هیچ کس نمی تواند با شما برابری کند تا شما را با آن عوض کند.

وَلَا مُؤَثِّرَ عَلَيْكُمْ

«ایشان» به معنای ترجیح دادن و اختیار است، یعنی چون کسی نمی تواند بدیل و همتای شما شود، پس وجود کسی که رجحانی ندارد و با شما همتا نمی باشد از بین رونده و زائل شدنی است، چگونه آنها را بر شما ترجیح دهم؟

وَلَا مُنْحَرَفَ عَنْكُمْ

و از شما منحرف نمی شوم. چه این که انحراف موجب خسران در دنیا و آخرت می شود، چنان که از ابتدا تا کنون بیان شده است.

وَلَا زَاهِدٍ فِي قُرْبِكُمْ

زهّد به معنای ترک با خود نگهداری است و ضد رغبت می باشد. چگونه من در خانه های شما خود را نگه داشته باشم در حالی که همه خیرات در خانه های شماست. چه این که شما معدن رحمت هستید.

لَا جَعَلَهُ اللَّهُ آخِرَ الْعَهْدِ مِنْ زِيَارَةِ هَقْبُورِكُمْ، وَإِتْيَانِ مَسَاهِدِكُمْ

عهد به معنای ملاقات است و از «عهدت فلاناً بمکان کذا» آمده. یعنی من با او در فلان مکان برخوردم و آن عهد و برخوردم

با او نزدیک است. «و اتیان شاهدکم» عطف بر عهد و بیان آن است.

وَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ، وَ حَشَرْنِي اللَّهُ فِي زُمْرَتِكُمْ

حشر به معنای جمع شدن با سوق می باشد و زمره به معنای جماعت های پراکنده است. و گویا از این عبارت خواسته بفرماید: خداوند مرا در جمع شما به سوی بهشت عدن که از همه بهشت ها وسیع تر است سوق دهد، تا این که هریک از شیعیان تو بهشتی وسیع تر از بهشت دیگر مردم شود که پهنای آن همانند پهنای آسمان ها و زمین است که برای متقین آماده شده است.

وَ أوردَنِي حَوْضِكُمْ

ورود رسیدن به آب است. و مراد از حوض کوثر در امالی (۱۶۸۶) از ابن عباس روایت شده وی گفت: «هنگامی که سوره «إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ» بر آن حضرت نازل شد حضرت علی علیه السلام پرسید: ای رسول خدا! مراد از کوثر چیست؟ پاسخ داد: کوثر نهری است که خداوند به من کرامت کرد.

علی علیه السلام پرسید: ای رسول خدا! این نهر شریف را برای ما وصف نما.

پاسخ فرمود: بسیار خوب. ای علی! کوثر نهری است که آب آن از زیر عرش سرچشمه می گیرد، آبش از شیر سفیدتر و از عسل شیرین تر و از سرشیر نرم تر.

سنگریزه هایش از زمرد و یاقوت و مرجان و علف هایش زعفران و خاکش مشک ازفر و پایه هایش در زیر عرش خداست، آنگاه رسول خدا صلی الله علیه و آله دستی بر پهلویش حضرت علی علیه السلام زد و فرمود: ای علی این نهر از آن من و تو و دوستان تو بعد از من است.»

وَ جَعَلَنِي فِي حَزْبِكُمْ

«حزب» به کسر به معنای جماعت است و مراد این است که روزی که مردم با امام خویش خوانده می شوند، خداوند مرا از زمره شما نماید.

وَ أَرَاكُمْ عَنِّي

شاید اشاره به آیه شریفه «فَسِيرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ» (۱۶۸۷) باشد.

در کافی (۱۶۸۸) به اسنادش از سماعه از امام صادق علیه السلام روایت شده که گفت: «از آن حضرت شنیدم که می فرمود: چرا رسول خدا صلی الله علیه و آله را اذیت و آزار می کنید؟

مردی پرسید: چگونه او را آزار می دهیم؟

فرمود: مگر نمی دانید که کردار شما به او عرضه می شود؟ ه...□... که در آن عمل زشتی ببیند بدش می آید. پس رسول خدا را آزار ندهید، و او را خشنود و مسرور سازید.»

و از کافی (۱۶۸۹) به اسنادش به عبدالله بن ابان زیات که در نزد امام رضا علیه السلام مکانتی داشته روایت کرده که گفت: «از امام رضا علیه السلام پرسیدم: برای من و خانواده ام دعا کن. فرمود: مگر چنین نمی کنم؟ به خدا سوگند هر روز و شب اعمال شما بر من عرضه می شود. گفت: بر من گران آمد، لذا حضرت فرمود: مگر قرآن نمی خواند که فرمود: «وَقُلْ اَعْمَلُوا فِیْ رِیِّ اللّٰهِ عَمَلَكُمْ وَرَسُوْلُهُ وَالْمُؤْمِنُوْنَ» فرمود: به خدا قسم مراد از «مؤمنون» علی بن ابی طالب علیه السلام است.»

بنابراین مراد از این فقره این است که خدایا مرا توفیق ده تا کارهای شایسته انجام دهم تا هنگامی که اعمالم بر شما عرضه می شود، شما را آزار ندهم و از من خشنود باشید.

وَمَكْنِي فِي دَوْلَتِكُمْ، وَ اَحْيَانِي فِي رِجْعَتِكُمْ، وَ مَلِكِي فِي اَيَامِكُمْ

شرح این فقره ها در فقره «و یکر فی رجعتکم و تملیک فی دولته» بیان شد.

وَ شَكَرِ سَعْيِي لَكُمْ

در معنای شکر

حقیقت شکر این است که عبد بفهمد که همه دارایی های او از قبیل جان و مال و همه صفاتش از آن خدای جهانیان است که شریکی ندارد. چه این که خدا درباره حضرت نوح علیه السلام فرمود: «إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا» (۱۶۹۰)

قمی (۱۶۹۱) به اسنادش از امام باقر علیه السلام روایت کرده که «حضرت نوح علیه السلام هنگامی که شب می کرد و یا صبح می شد می فرمود: «أَمْسَيْتَ أَشْهَدُ أَنَّهُ مَا أَمْسَى بِي مِنْ نِعْمَةٍ فِي دِينٍ أَوْ دُنْيَا فَإِنَّهَا مِنْ اللَّهِ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْحَمْدُ عَلَيَّ بِهَا كَثِيرًا وَالشُّكْرُ كَثِيرًا» یعنی: «من شب را با این شهادت شروع می کنم که هر نعمتی در این شب در دین و دنیا دارم از ناحیه خدای بدون شریک است. خداوند از این توفیق بر گردن من ستایش های فراوان و سپاس های فراوان دارد.»

در کافی (۱۶۹۲) و عیاشی (۱۶۹۳) از آن حضرت روایت شده که «از آن حضرت پرسیدند: مراد از آیه شریفه «إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا» درباره نوح چیست؟ فرمود: مراد سخنانی است که آنها را بسیار می گفت.

پرسید: آن سخنان چه بود؟

فرمود: هنگامی که صبح می شد می فرمود: «أَصْبَحْتُ أَشْهَدُكَ أَنَّهُ مَا أَصْبَحَ بِي مِنْ نِعْمَةٍ فِي دِينٍ أَوْ دُنْيَا فَإِنَّهُ مِنْكَ، وَحَدِّكَ لَا شَرِيكَ لَكَ، وَ لَكَ الشُّكْرُ» هنگامی که صبح می شد سه بار می گفت. و هنگامی که شب می کرد نیز سه بار می فرمود.»

همین روایت با اندک اختلافی در دعا در فقیه (۱۶۹۴) و علل (۱۶۹۵) و عیاشی (۱۶۹۶) نقل شده است.

هنگامی که حقیقت شکر بنده را دانستید و فهمیدید که مراد از آن فهمیدن حقیقت عبودیت است و مال و

جان و همه اضافات وی از آن پروردگار جهانیان است که بدون شریک می باشد، پس شکر خدا عبارت از این است که همه نعمت های ظاهری و باطنی و همه چیزهایی را که از قبیل جان و مال و متعلقاتش در مسیر خدا و طاعت او خرج کرده از آن خداوند بدانند و بفهمند که خدا همه را از طرف خود داده و خودش خرج کرده ولی برای بنده آنها را حساب می کند و به او پاداش می دهد، همین مفاد گفتار حضرت امام سید ساجدین علیه السلام در دعای شکر بود که قبلاً در فقره «فَبِحَقِّهِمُ الَّذِي أَوْجِبْتَ لَهُمْ عَلَيْكَ» و نیز در دعای ابوحمزه «و شکرک قبل عملی» آمده است.

و غَفِرَ ذُنُوبِي بِشَفَاعَتِكُمْ

قبلاً حقیقت شفاعت در فقره «و رزقی شفاعتکم» و در فقره «و کتتم شفعاثنی» آمده است.

وَ أَقَالَ عَثْرَتِي بِمَحَبَّتِكُمْ

در حقیقت گناه

یعنی گناهایی که عبد مرتکب آن در تنزل دچار آن شده را به واسطه محبت ببخشد چه این که عبد از حقیقت عبودیت که مرگ در قبضه خداست و عبد در آن مرحله کسی را غیر از خدا نمی بیند چنان که فرمود: «ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَثْرَةً مِّمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ» (۱۶۹۷) یعنی: «خداوند مثل بنده مملوکی را می زند که بر هیچ چیز توانایی ندارد» و فرمود: «قُلْ إِنَّ صَيِّمَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ» (۱۶۹۸)

ما در گذشته این آیه در ضمن فقره «و اعلام التقی» را شرح کردیم، و گفتیم که به لحاظ اعتباراتی که در آن گرفته شده دارای نام هایی است: ۱ - ذنب ۲ - سیئه ۳ - جرم ۴ - حوبه ۵ - تبعه ۶ - ذلت ۷ - عصیان ۸ - خطا ۹ - عثرت ۱۰ - لمم ۱۱ - اثم ۱۲ - جنایت و غیره و در مقابل آن اینها قرار دارد:

۱ - عفو ۲ - غفران ۳ - صفح ۴ - تجاوز ۵ - اقاله ۶ - توبه ۷ - تکفیر و غیره و جدا کردن این معانی بسیار دشوار است و اعتبار هریک و این که هر کدام مربوط به کدام مرتبه از مراتب بنده اند سخت است.

پس حقیقت گناه التفات به عالم وجود و مراتب آن است ولو به اذن خدا باشد. و یا شخص به آن مضطر باشد. چنان که در فقره «المعصومون» بیان شده است. و مغفرت عبارت از اذن خدای - تعالی

- به عبد در این که به عالم وجود تنزل کند، و این تنزل به عنوان حرفی و آلی باشد و یا این که خداوند خود تنزل عبد به عالم وجود را بر دوش خود بگذارد و آن را کار خویش به شمار آورد. چه این که عبد در این تنزل مضطر است، چنان که حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام در حدیثی طولانی که در نور سوم در فقره «المعصومون» نقل شده و شرح آن گذشت بیان فرمود.

و نیز گفتار حضرت امام سجاد علیه السلام (۱۶۹۹) در دعای ابی حمزه است که فرمود: «اللهم اغفر لحینا و میتنا شاهدنا و غائبنا ذکرنا و اثنانا صغیرنا و کبیرنا حرنا و مملو کنا»

و نیز فرموده پروردگار «رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا» (۱۷۰۰) و گفته پیامبر صلی الله علیه و آله «رفع عن امتی الخطاء و النسیان...» چه این که همه امت ها اتفاق دارند بر این که از غیر بالغ قلم تکلیف برداشته است، پس چه گناهی دارد که خداوند او را بیامرزد. و همه خردمندان بر این نظرند که فراموشکار و اشتباه کننده گناهی ندارند و معذورند، بلکه روایات در این زمینه فراوان است، بنابراین بخشش چگونه به کودک و فراموش کننده و اشتباه کننده تعلق می گیرد، مگر این که همین بیان را در توجیه آن آوریم، و ما آن را در «المعصومون» بیان کردیم. و «اقاله» عبارت از این است که خداوند خود گناه تنزلات عبد به عالم وجود را بر ذمه گیرد، یعنی اگر در این عالم به عنوان استقلالی و اسمی تنزل کرده و کوس استقلال و خود محوری زند، آنگاه پشیمان شود خداوند این گناه را ببخشد. در فقره «و

بمولا انکم تقبل الطاعه المفترضه» بیان شد که سرّ این که حب و ولایت آل محمد علیهم السلام چگونه گناهان را جبران کرده و آنها را می پوشاند چیست؟

وَ أَعْلَى كَعْبِي بِمُؤَالَاتِكُمْ، وَ شَرَفِي بِطَاعَتِكُمْ، وَ أَعَزَّنِي بِهِدَاكُم

کعب به معنای شرف و علو است.

یعنی خداوند شرافت و علو مرا در بلندترین مراتب ایشان قرار دهد یعنی در بهشت قرار دهد و مرا به طاعت شما در دنیا شریف گرداند، و به هدایت شما مرا عزّت دهد، مراد از عزّ غلبه است، یعنی خداوند هدایت مرا در بلندترین مرتبه آن قرار دهد تا هدایت من بلند و عالی و شامل همه مراتب آن گردد. مراتب هدایت در فقره «القاده الهداه» بیان شده است. گویا این دو فقره تفصیل آن فقره نخست بوده و اجمال آن را روشن می سازد.

وَ جَعَلَنِي مِمَّنْ يَنْقَلِبُ مُفْلِحًا مُنْجَحًا غَانِمًا سَالِمًا مُعَافَى غَنِيًّا فَائِزًا بِرِضْوَانِ اللَّهِ وَ فَضْلِهِ وَ كِفَايَتِهِ، بِأَفْضَلِ مَا يَنْقَلِبُ بِهِ أَحَدٌ مِنْ زُؤَارِكُمْ وَ مَوَالِيكُمْ، وَ مُحْيِيكُمْ، وَ شَيْعَتِكُمْ

فلاح رستگاری به سعادت های معنوی است و «نجاح» رستگاری به نعمت های معنوی است.

وَ رَزَقَنِي اللَّهُ الْعُودَ ثُمَّ الْعُودَ ثُمَّ الْعُودَ أَبَدًا مَا أَبْقَانِي رَبِّي بِنِيهِ صَادِقِهِ، وَ إِيْمَانٍ وَ تَقْوَى وَ إِخْبَاتٍ

در معنای نیت

حقیقت نیت ایمان و کفری است که در دل می گذرد و شاکله قلب است. چه این که فرمود: «كُلُّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ»

و در کافی (۱۷۰۱) از امام صادق علیه السلام روایت شده است که فرمود: «نیت بهتر از عمل است، آنگاه باشید نیت همان عمل است. آنگاه آیه «كُلُّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ» (۱۷۰۲) را تلاوت فرمود. یعنی بر نیت خود عمل می کنند.»

در کافی (۱۷۰۳) و عیاشی (۱۷۰۴) از آن حضرت روایت شده است که «إِنَّمَا خُلِدَ أَهْلُ النَّارِ فِي النَّارِ لِأَنَّ نِيَاتِهِمْ كَانَتْ فِي الدُّنْيَا أَنْ لَوْ خُلِدُوا فِيهَا أَنْ يَعْصُوا اللَّهَ أَبَدًا وَ إِنَّمَا خُلِدَ أَهْلُ الْجَنَّةِ فِي الْجَنَّةِ لِأَنَّ نِيَاتِهِمْ كَانَتْ فِي الدُّنْيَا أَنْ لَوْ بَقُوا فِيهَا أَنْ يَطِيعُوا اللَّهَ أَبَدًا فَبِالنِّيَّاتِ خُلِدَ هَؤُلَاءِ وَ هَؤُلَاءِ ثُمَّ تَلَا قَوْلَهُ تَعَالَى قُلْ كُلُّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ؛ اهل آتش در آتش جاودانند، چه این که نیت ایشان این بود که اگر در دنیا جاودان باشند خداوند را نافرمانی نمایند. و اهل بهشت به این جهت در بهشت جاودانند که نیت ایشان این بود که اگر در دنیا بمانند پیوسته و برای همیشه خداوند را پیروی و اطاعت کنند. پس به واسطه نیت ها آن عده و این عده جاودان شده اند. آنگاه آیه شریفه «كُلُّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ» را تلاوت فرمود.»

بیان روایت این است که عمل بدون نیت و به لحاظ خود عمل نه فرمانبرداری است و نه نافرمانی، بلکه هنگامی که به طور آگاهانه و ایمان قلبی به خدا انجام شود و بفهمد که خداوند مستحق است تا پیروی از اوامر و نواهی او شود، طاعت است.

و اگر

عمل به طور آگاهانه از روی شک به خدا و یا شک در این که آیا خداوند مستحق پیروی از اوامر و نواهی است و یا ناشی از انکار ربوبیت خدا و استحقاق وی انجام شود، معصیت و نافرمانی است، مثلاً اگر کسی شراب بخورد و اعتقاد داشته باشد که این آب است، هیچ گونه عتاب و عقابی ندارد، ولی اگر آب بنوشد و معتقد باشد که این شراب است نافرمانی و تجزی کرده است. و اگر پیامبری را بکشد و معتقد باشد او مشرک است اطاعت خدا کرده است و اگر کافری را بکشد و معتقد باشد که وی مؤمن است، نافرمانی و عصیان کرده است. همین کشف می کند که مناسط فرمانبرداری و نافرمانی انجام فعل نیست بلکه مناسط در صدور فعل از نیت است، نیت است که انسان را وادار به انجام کاری می کند که عنوان طاعت و یا معصیت می گیرد.

به همین خاطر فقها اتفاق کرده اند که در جایی که علم نداشته باشد و یا فراموش نموده و یا اشتباه نموده و یا مضطر و مجبور بوده است، عتاب و عقابی ندارد. گرچه در همه این صور قصد به فعل داشته است. چه این که قصد در موارد فوق ناشی از نیتی نشده که کفر و یا ایمان باشد، پس حقیقت نیت شاکله قلب است، این شاکله ممکن است کفر و یا ایمان و غیره باشد.

اگر لباس قلب ایمان به خدا و وجوب فرمانبرداری و ترک مخالفت خدا باشد، قصدی که از چنین دلی بر می خیزد ثواب است. اگر چه آن فعل در خارج تحقق نیابد.

و اگر لباس قلب کفر و گمراهی باشد

قصد به فعل بلکه فعلی که در پی آن می آید سودی ندارد بلکه معصیت است و بر آن عقاب می شود، چه این که در ملک مالک حقیقی بدون اجازه و رضایتش تصرف کرده است. و لذا امام علیه السلام فرمود: «این عده دینی ندارند و آن عده عتابی بر ایشان نیست» چنان که بیان شد و سرّ آن روشن گردید و روایات آن در ضمن فقره «و عظمت النعمه» و «و بموالیاتکم تقبل الطاعه المفترضه» بیان شد.

در این که علت مخلد بودن اهل عذاب در عذاب چیست؟

و بعد از این بیان معلوم می شود که چرا اهل آتش در آتش جاودانی اند و اهل بهشت در بهشت مخلدند، و این که علت آن نیت است و معنای روایت به برهان معلوم می شود و سپاس گزار از خدا در این تحقیق هستیم همان طور که اهل آن است.

بنابراین روشن شد که مناط عقاب دائم شاکله قلب کافر است که همیشه در وی موجود است و مناط ثواب مؤمنین نیز برای همیشه در ایشان وجود دارد، چه این که شاکله و لباس ایمان بذر همه خیرات است و شاکله کفر و نفاق بذر همه شرور است. و ملکات و افعال زراعت و کشف آنهاست، و لذا اگر این دو بذر زراعت نشوند باز بذر ایمان و بذر کفر از حقیقت خود مبدل نمی شوند.

و لذا آثار خود را در هر جا زمینه مناسب پیدا نمایند نشان می دهند، پس مراد از نیت درست شاکله ایمان و تقوی و اخبات است و این سه بیان نیت صادق هستند. چه این که در فقره «الصادقون» بیان کردیم که حقیقت صدق عبارت از واقع و خارج شیء است و موجودیت و واقعیت بعد فنا و مرگ در

قبضه مولی خویش است. بلکه وجود عبد جز سرابی بیش نیست و تشنه آن را آب می پندارد. چنانکه در فقره «و ابواب الایمان» و نیز «و اعلام التقی» حقیقت عبودیت و ایمان و تقوی را بیان کردیم.

اما حقیقت «اخبارات» تسلیم است، زیرا خدای - تعالی - فرمود: «فَالِهٰكُمۡ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ فَلَهٗ اَسْلِمُوۡا وَبَشِّرِ الْمُخٰبِتِيۡنَ ﴿۱۷۰۵﴾» یعنی: «خدای شما یگانه است، تسلیم او شوید و اسلام آورید و به کسانی که محبت هستند بشارت دهید. ایشان کسانی هستند که هنگامی که خداوند یاد شود دل های ایشان هراسان شود و شکیبایانی هستند به هنگامی که بر ایشان مصیبتی وارد شود و بر پا دارندگان نمازند، و از آنچه به ایشان روزی داده ایم انفاق می کنند.» بنابراین صفات یاد شده از لوازم تسلیم بنده است همه امور خود را به مولی تسلیم نماید.

و نیز دلیل آن سخن امام صادق علیه السلام می باشد که در روایت کافی (۱۷۰۶) به اسنادش به زید شحام از آن حضرت گفت: «در بین ما مردی است که به او کلیب می گویند. هیچ چیز از شما نمی رسد مگر این که می گوید من تسلیم آن هستم. به گونه ای که ما نام او را «کلیب تسلیم» گذاشتیم. حضرت امام صادق علیه السلام بر او رحمت فرستاد، آنگاه فرمود: آیا می دانید تسلیم چیست؟

گفت: ما ساکت شدیم.

فرمود: به خدا سوگند تسلیم اخبارات است، خدای - تعالی - فرمود: «اِنَّ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَاَخْبَتُوۡا اِلٰی رَبِّهِمْ» (۱۷۰۷)

وَرِزْقٍ وَّاسِعٍ حَلَالٍ طَيِّبٍ

در رزق حلال

مراد از رزق حلال این است که روزی از راه خود به دست آید و راه درست تحصیل روزی آن است که

مطابق شریعت محمدصلی الله علیه وآله و آل طاهرین او باشد و طیب آن است که امام برای شیعیان خود حلال کرده باشد. و اما بر غیر شیعه همه دنیا حرام است، چه این که همه آنها از آن امام علیه السلام است و برای کسی که از آنها حلال نفرموده، بنابراین آن اموال غصب شده و در دست ایشان است.

چنان که در کافی (۱۷۰۸) به اسنادش از عمرو بن یزید روایت شده است که فرمود: «من مسمع را در مدینه دیدم. در آن سال مالی را برای امام صادق علیه السلام آورده بود. حضرت آن اموال را برگردانید، از او پرسیدم چرا امام صادق علیه السلام آن را برگردانیده است؟ گفت: من به آن حضرت عرضه داشتم این اموال را از بابت اداره غواصی در بحرین به دست آوردم، چهارصد هزار درهم عایدی من بود، هشتاد هزار درهم را برای تو آوردم و دوست نداشتم که حقوق شما در نزد من باشد در حالی که خمس حق شماست که خداوند آن را در اموال ما قرار داده است.

امام پاسخ داد: آیا از زمین و آنچه خداوند از زمین بیرون می آورد فقط خمس آن از مال ماست؟ ای اباسیار همه زمین از آن ماست، هرچه از زمین بیرون آورده شده از ماست.

به آن حضرت عرض کردم: بنابراین همه آن اموال را به خدمت شما می آورم.

پاسخ داد: ای اباسیار همه آنها را بر تو پاک و پاکیزه و حلال کردیم، این اموال را به آنها ضمیمه کن و همه اموالی که از زمین است و در دست شیعیان ماست بر ایشان حلال است، تا قائم ما ظهور کند، آن حضرت مالیات

آنها را می گیرد و زمین را در دست ایشان وامی گذارد، ولی اموالی که در دست غیر شیعه باشد، کسب آنها از زمین حرام است، تا قائم ما قیام کند و زمین را از دست ایشان بیرون آورد و ایشان را خوار و کوچک بیرون کند.

عمر بن یزید گفت: ابوسیار به من گفت: من هیچیک از زمین داران و والیان را حلال خوار نمی دانم مگر خودم، و مگر کسانی که ائمه علیهم السلام برای ایشان حلال کرده اند.»

اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْهُ آخِرَ الْعَهْدِ مِنْ زِيَارَتِهِمْ وَذِكْرِهِمْ

در این جمله خواهان بازگشت برای تشرف به زیارت ایشان شده است. و «ذکرهم» عبارت از غفلت از عالم جسم و دیگر عوالم است تا به سر ایشان در عالمش که همان نور الله مکنون در خودش می باشد برسد، چه این که «ذکر» هر چیزی عبارت از احضار مذکور (و یاد شده) است و این در اینجا با آنچه بیان کردیم حاصل می شود. چه این که صورت و عکس امام برای کسی که او را مشاهده نکرده و شمائل او را نفهمیده نمی تواند در خیال او حاضر شود، علاوه این که یاد شمائل و عکس یاد خود او نیست.

وَالصَّلَاةِ عَلَيْهِمْ

معنی «صلوه» بر ایشان در فقره بعدی خواهد آمد.

وَأَوْجِبْ لِي الْمَغْفِرَةَ وَالْخَيْرَ وَالرَّحْمَةَ الْبَرَكَةَ وَالْفَوْزَ وَالنُّورَ وَالْإِيمَانَ

حقیقت وجوب عبارت از رسیدن شیء به مکانی است که پایان نمی پذیرد و تمام نمی شود. و معنای مغفرت را در «واغفر ذنوبی بشفاعتکم» معلوم شد که به معنای این است که خداوند تنزلات عبد به عالم وجود را بر عهده و ذمه خود حساب می کند. گویا عبد آنها را به عنوان آلی و حرفی و نه به عنوان استقلال اسمی آورده است. و مراد از رحمت، رحمت نوشته شده برای مؤمنین است که در آیه شریفه «عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ» (۱۷۰۹) یعنی: «عذاب خود را به کسانی که بخواهم می فرستم و رحمت من همه اشیاء را در بر گرفته و به زودی آن را بر کسانی که تقوی پیشه کرده و زکات می دهند و کسانی که به آیات ما ایمان می آورند می نویسم.»

و مراد از خیر فروع آن رحمت از بهشت و مراتب آن و نعمت ها و اصناف غلامان و خیرات حسان و حوریان و قصرها و لباس های زیبا و بالش ها و دیگر وعده هایی که خداوند به مؤمنین داده از قبیل طعام ها و شراب ها و میوه ها و تخت ها و غیره می باشد.

و مراد از برکت ریشه همه این خیرات است، و این از اسماء الهی است که از ارباب انواع این نعمت هاست.

و مراد از «فوز» همان است که در آیه بدان اشاره شده است که: «وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» (۱۷۱۰) یعنی: «مرتبه ای از رضوان خدا

است.» و مراد از «نور» مرتبه اسم الله است که نور آسمان ها و زمین بوده و مظهر آن در هر مؤمن موجود است. چنان که در روایت یاد شده در فقره «و مصابیح الدجی» آمده است.

و مراد از ایمان وارد کردن بنده به عالم امن است، عالم امن عالم فنا فی الله و بقاء بالله است که در روایت کمیل (۱۷۱۱) از مولی امیرالمؤمنین علیه السلام در بیان نفوس آمده است.

از جمله آن این بود: «از آن نفوس، نفس کلیه است، این نفس دارای پنج قوه است، ۱ - بقاء در فنا ۲ - نعیم در شقاء و دشواری ۳ - عزت در عین ذلت ۴ - فقر در عین غنا ۵ - شکیبایی در عین بلا

این نفس دو خاصیت دارد: ۱ - رضایت ۲ - تسلیم. مبدأ این نفس از خداست و به سوی او باز می گردد. و خدای - تعالی - فرمود: «وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي» (۱۷۱۲) و فرمود: «يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً» (۱۷۱۳)

و حَسَنِ الْإِجَابَةِ

چون رسیدن به این مرتبه جز با ریاضت های دشوار و ترک مطلق شهوات و مرگ و فناى مطلق ممکن نیست، پس دعا کننده از نفس خود برای اقدام در این مقدمات مأیوس است. لذا از خداوند می خواهد که به او توفیق دهد که به بهترین وجه اجابت کند. یعنی از خداوند می خواهد که خداوند مقدمات را بر او آسان کند و آن حجاب ها را بدون مؤونه از وی بردارد.

كَمَا أُوجِبَتْ لِأَوْلِيَانِكَ الْعَارِفِينَ بِحَقِّهِمْ

یعنی برای من چنین مراتبی را مهیا نما و آن را همیشگی و دائمی کن. چنان که برای اولیاء خویش که حقوق محمد و آل محمد علیهم السلام را شناساندی، و لذا ایشان جان ها و اموال و همه دارایی های خود را فدا کردند. آن اولیاء عبارتند از امیرالمؤمنین و فرزندان او علیهم السلام

الْمَوْجِبِينَ طَاعَتَهُمْ، وَالرَّاعِبِينَ فِي زِيَارَتِهِمْ، الْمُتَقَرِّبِينَ إِلَيْكَ وَإِلَيْهِمْ

همه این ها فروع معرفت حق ایشان و لوازم اعتراف به ولایت ایشان است، این بیان تفصیلی حال عارفین به حق ایشان است.

بَابِي أَنْتُمْ وَ أُمَّي وَ نَفْسِي وَ مَالِي وَ أَهْلِي اجْعَلُونِي فِي هَمِّكُمْ وَ صِيروني فِي حَزْبِكُمْ، وَ ادْخُلُونِي فِي شَفَاعَتِكُمْ وَ ادْكُرُونِي عِنْدَ رَبِّكُمْ

چون با اظهار فقر و این که نواقص او جز با کرم پروردگار قابل جبران نیست به خداوند تقرب جست و لذا حاجت خویش را به نزد خداوند برده و از جمله حاجات وی تقرب به خدا و ائمه اطهار علیهم السلام است. لذا روی سؤال را به امام برگردانید تا بفهماند که هرچه از خدا می خواهد باید از کانال شفاعت ایشان باشد، چه این که ایشان خلفای خدا بر روی زمین بوده و امین سر او و خزانه دار دانش و معادن رحمت و اولیای او در زمین و آسمان هستند، لذا همه دارایی های خود را فدای ایشان کرده و آنچه را که از خدا می خواست از ایشان خواست و گفت: «اجعلونی فی همی» یعنی مرا مورد توجه خود قرار دهید، چه این

که همت و توجه ایشان تزکیه مردم و رساندن ایشان به مرتبه کتاب و حکمت است که عبارت از مرتبه نبوت و ولایت باشد. که این نیز سر محمد و آل طاهرین او علیهم السلام هست و مصدر همه درخواست هایی که از خدا کرده می باشد. پس از آن این اجمال را باز کرده و گفت: مرا در حزب خود وارد کنید و در شفاعت خود داخل نمایید و به نزد پروردگارتان یاد نمایید.

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ أبلغْ أرواحَهُمْ وَ أجسادَهُمْ مِنِّي السَّلَام

این التفات از خطاب به غیبت است، ابتدا از ایشان به خدا متوجه شد و از او خواست که بر ایشان درود بفرستد و سلام وی را به ایشان برساند.

و مراد از ارواح و اجساد ایشان در فقره «و ارواحکم فی الارواح» در «جزوه دوم» بیان شد.

و مراد از «سلام» در اینجا به معنای تحیت است که در ابتدای کتاب

بیان شد.

و صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّاهِرِينَ وَ سَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا

در معنای صلوات

بدان که حقیقت «صلوه» دعاست و دعا عبارت از قول و یا فعلی است که باعث می شود که مدعو به داعی توجه کند، مثل این که آتش برای کلیم در طور سینا شعله ور شد.

دعا با فرود آمدن نیایش گر به مرتبه مناسب مدعو ممکن می شود، فرود در جایی معنا می دهد که دعا از عالی انجام شود، و یا داعی و نیایش گر به مرتبه مناسب مدعو بالا رود، اگر نیایش و دعا از ناحیه پایین باشد.

در ابتدای کتاب در معنای نبوت بیان شد که نور محمدی اولین نوری است که خداوند آن را از نور ذات خود آفریده و او صادر اول و قاب قوسین در عالم وجود است که امکان تنزل آن نور ذاتی به عالم خلق نیست مگر این که ابتدا به نور محمدصلی الله علیه و آله تنزل کند. و نیز خلایق نمی توانند به آن نور صعود کنند مگر بعد از این که به نور محمد صعود پیدا کردند، اکنون اگر آن حضرت به چنین مرتبه ای رسیده است چگونه متصور است که مردم بر او درود بفرستند، پس اگر صلوه به معنای این باشد که مردم از خدا بخواهند که خدا بر وی درود فرستد با مقدمه فوق نمی سازد، چه این که درود خدا و فرشتگانش قبل از درود و صلوه مردم بر آن حضرت واقع شده، چنان که در روایتی که مرحوم مجلسی (۱۷۱۴) به اسنادش از امام صادق علیه السلام نقل کرده و آن «صلوه کبیره» است. از آن جمله این است:

«اللهم إن محمدًا صلى الله عليه وآله كما وصفته في كتابك حيث قلت و قولك الحق لقد جاءكم رسول من أنفسكم عزيز عليه

ما عَنَّتُمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ فَأَشْهَدُ أَنَّهُ كَذَلِكَ وَأَشْهَدُ أَنَّكَ لَمْ تَأْمُرْنَا بِالصَّلَاةِ عَلَيْهِ إِلَّا بَعْدَ أَنْ صَلَّيْتَ عَلَيْهِ أَنْتَ وَمَلَائِكَتُكَ فَأَنْزَلْتَ فِي فِرْقَانِكَ الْحَكِيمِ إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يَصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا لَا لِحَاجَةَ بِهِ إِلَى صَلَاةِ أَحَدٍ مِنَ الْخَلْقِ عَلَيْهِ بَعْدَ صَلَوَاتِكَ وَلَا إِلَى تَرْكِيهِ لَهُ بَعْدَ تَرْكِيَّتِكَ بَلِ الْخَلْقُ جَمِيعًا كُلُّهُمْ الْمُحْتَاجُونَ إِلَى ذَلِكَ إِلَّا أَنَّكَ جَعَلْتَهُ بَابَكَ الَّذِي لَا تَقْبَلُ إِلَّا مِمَّنْ أَتَاكَ مِنْهُ وَجَعَلْتَ الصَّلَاةَ عَلَيْهِ قَرْبَةً مِنْكَ وَوَسِيلَةً إِلَيْكَ وَزَلْفَةً عِنْدَكَ وَدَلَّلْتَ عَلَيْهِ الْمُؤْمِنِينَ وَأَمَرْتَهُمْ بِالصَّلَاةِ عَلَيْهِ لِيُزَادُوا بِذَلِكَ كِرَامَةً عَلَيْكَ؛ خُذَا يَا مُحَمَّدُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ هِمَانٌ كَوْنَهُ كَمَا فِي كِتَابِ أَوْ رَا سْتُودِي فَرْمُودِي وَكَفْتَارِ تَوْ حَقِّ اسْتِ كَمَا «لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ» (۱۷۱۵) پیامبری به شما فرستاده شد که از خودتان می باشد. و نپذیرفتن شما بر او گران است، و برای هدایت شما بسیار مشتاق و حریص است و به مؤمنین رأفت و مهربانی دارد.» من گواهی می دهم که آن حضرت این چنین بوده است، و شهادت می دهم که تو دستور به درود فرستادن بر او ندادی مگر این که خود و فرشتگانت قبلاً بر او درود فرستاده اید و در فرقان حکیم فرمودی: «إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا» (۱۷۱۶) نه این که او نیازی به درود احدی از آفریده هایت داشته باشد و نه این که بعد از تَرْكِيهِ تو نیازی به تَرْكِيهِ کسی داشته باشد، بلکه همه مردم نیازمند آنند، چه

این که تو او را باب خویش قرار دادی که هیچ چیز را نمی پذیری مگر این که از این باب عبور کند و درود و صلوه بر او را وسیله قرب و وسیله نزدیکی به خودت قرار داده ای و مؤمنین را بدان راه نمودی، و به ایشان فرمان دادی که بر او درود فرستند تا با آن به کرامت دست پیدا کنند.» پایان مثل چنین «صلوه» و درودی را مرحوم کفعمی (۱۷۱۷) با اندک اختلافی در الفاظ از امام صادق علیه السلام نقل کرده و ظاهر این است که آنها دو روایتند، گرچه مضمون آنها یکی است. در ثواب الاعمال از امام کاظم علیه السلام روایت شده که «انه سأل ما معنی صلوات الله... و صلوات المؤمن دعاء منهم له صلى الله عليه وآله؛ معنای صلوات خدا و فرشتگان و صلوات مؤمنین چیست؟ فرمود: صلوات خدا رحمت خدا و صلوات فرشتگان تزکیه آنها نسبت به آن حضرت صلی الله علیه وآله است و صلوات مؤمنین بر آن حضرت دعا برای آن حضرت صلی الله علیه وآله است.»

در معانی (۱۷۱۸) از امام صادق علیه السلام روایت شده که از سخن «إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا» پرسیدند: فرمود: «الصلوة من الله عزوجل رحمه و من الملائكة تزكية؛ صلوات از خدا رحمت است و از فرشتگان تزکیه و از مردم دعاست.» درباره حقیقت رحمت بحث کردیم، و این که رحمت به معنای نبوت است چه این که خدای - تعالی - فرمود: «أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ... وَرَحْمَةُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ» (۱۷۱۹) یعنی: «آیا ایشان رحمت پروردگارت را بخش می کنند؟ ما معاش مردم را

بین مردم بخش کردیم... و رحمت پروردگارت بهتر از اموالی است که گرد می آورند.» پس مراد از آن نبوت است چنان که در فقره «و معدن الرحمه» بیان شد، و گفتیم که مراد از آن مرتبه وجود مطلق از حقیقت نبوت است.

در معنای صلوات خدا و ملائکه

پس مراد از این اخبار این است که صلوه خدا ابراز و اظهار مرتبه وجود مطلق کلی و تکوین آن در عالم پیامبر صلی الله علیه و آله و ادامه و شرح و باز کردن مراتب آن و اظهار و تنزیل به شؤون آن است. و دانستید که خداوند به او مقام «قاب قوسین» داده و آیات کبرای خویش را که جامع ملکوت همه اشیاء است را به او نشان داده است. بنابراین نیازی ندارد که از مردم التماس دعا نماید و از ایشان بخواهد که از خدای - تعالی - درخواست رحمت نمایند. چنان که در صلوات کبیره ای که در بحار روایت شده تصریح شده است. و اما مراد از تزکیه فرشتگان نسبت به آن حضرت این است که چون آنها مجالی و مظاهر یک اسم و یا چند اسم از اسماء حسنی هستند و خدای - تعالی - به ایشان فهمانید که اسماء حسنی که مبدأ ظهور ایشان است چیست و حضرت محمد صلی الله علیه و آله مجلی و مظهر همه آن اسماء حسنی جز مستأثره می باشد، لذا ایشان آن حضرت را تزکیه می کنند یعنی او را پاکیزه می دانند و تنزیه از تحدید و اندازه ای می نمایند که خود گرفتار آن حدودند و معترف هستند که از شناخت مرتبه آن حضرت قاصرند. و لذا به فضل آن حضرت اقرار کرده و ایمان آورده اند که خادمان

آن حضرت هستند و بر ایشان سجود وی لازم و واجب است، چنان که خداوند ایشان را به سجده آدم واداشته است. چه این که آدم به خاطر این که بخشی از نور ایشان را در خود داشته مسجود فرشتگان شده است. لذا منقاد و مطیع او شده و شأن او را بزرگ شمرده و افتخار و مباحات کردند که خادمان او و فرزندان و امت او هستند.

لذا خدای - تعالی - ایشان را واداشته که برای امت و پیروان اوصیایش طلب مغفرت و بخشش نمایند، ایشان پذیرفتند و خدای - تعالی - طاعت ایشان را همین استغفار برای امت و دعا قرار داده است لذا فرمود: «الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ * رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتٍ عِدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صِلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ * وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقَى السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» (۱۷۲۰) یعنی: «کسانی که عرش را به دوش می کشند و نیز کسانی که در اطراف عرشند به حمد پروردگار خویش تسبیح می کنند و به او ایمان آورده و برای کسانی که ایمان آورده اند طلب مغفرت و آمرزش می کنند (و می گویند) پروردگارا! رحمت و علم تو همه اشیاء را پوشش داده، پس کسانی را که توبه کرده و راه تو را پیروی کرده اند بیامرزد و ایشان را از عذاب دوزخ حفظ کن، پروردگارا! ایشان را داخل بهشت عدن نما که به ایشان و پدران شایسته و همسران و فرزندان شایسته شان وعده داده ای. فقط تو عزتمند

حکیمی، و ایشان را از گناهان نگه دار و هر کس را که تو در آن روز از گناهان باز داری، بر او رحمت آوردی و این رستگاری بزرگ است.»

اما معنای دعای مردم نسبت به آن حضرت این است که ایشان خود را از همه عوالم خویش از عالم جسم تا دیگر عوالم تخلیه نمایند تا به آن مرتبه ای از حقیقت نبوت و سر آن حضرت که به ایشان عطا کرده (و در ایشان به ودیعت نهاده) برسند، تا مستحق و شایسته نزول رحمت شوند و خداوند بهره ایشان از حقیقت نبوت را که به ایشان داده در وجود ایشان زنده کند و برانگیزد و گرنه قبل از رسیدن به آن مرتبه حقیقت رحمت در ایشان نمی تواند ظهور پیدا کند، پس حقیقت صلوات بر پیامبر خواستن آن مرتبه از خدای - تعالی - است و درخواست این است که خداوند آن حقیقت نبوت را در ایشان ایجاد کرده و در عوالمشان ابراز و اظهار نماید تا با آن مرتبه بتوانند به نهایت کرامت در نزد خدا برسند. و لذا در اخبار بر صلوات بر پیامبر و آتش علیهم السلام ترغیب و تشویق شده و چنان وعده ای در پاداش از صلوات داده شده که عقول بلند پرواز از درک آنها ناتوانند.

آیا خیال می کنید صلوات با لقلقه زبان دارای چنین ثوابی است با این که دل تاریک و ظلمانی است که مستحق مهر زدن می باشد. چه این که در دل همه چیز هست مگر ذکر خدا.

پس از آنچه بیان شد معلوم گردید که محمد و آتش علیهم السلام نیازی به صلوات و دعای احدی ندارند، چه این که خداوند

او را رحمت عالمیان قرار داده و او را به مقام قاب قوسین و شفاعت کبری رسانیده است، پس تنها منفعت صلوات به خود صلوات فرستنده می رسد.

اگر گویی: مطلب فوق درست است، ولیکن دور نیست که ظهور این مرتبه جزئیة از حقیقت نبوت در حضرت محمدصلی الله علیه وآله موقوف بر صلوات صاحب این مرتبه جزئیة از حقیقت نبوت است، لذا صلوات او سبب تکون این مرتبه در آن حضرت شده بنابراین فایده صلوات به آن حضرت نیز بر می گردد.

در پاسخ گوئیم: امر برعکس است، چه این که حقیقت نبوت که مظهر کامل آن حضرت صلی الله علیه وآله است که قاب قوسین در عالم اکبر می باشد امکان ندارد که در عالم اکبر چیزی وجود یابد مگر این که در عالم جزئیات تنزل یابد، چگونه امکان دارد که آن حقیقت به مرتبه جزئیة تنزل یابد با این که آن مرتبه جزئیة هنوز در مظهر کامل آن تکون نیافته و ظهور و ابراز نشده است، بنابراین هیچ فیضی به واسطه مرتبه جزئیة از حقیقت نبوت به مظهر آن مرتبه نمی رسد مگر این که قبلاً در مظهر کامل رسیده است. وگرنه خلاف فرض لازم می آید، و آن مظهر نمی تواند کامل باشد، پس بر محمد و آل او صلوات همیشگی به دوام خدا و باقی به بقاء خدا باد و لعنت همیشگی بر دشمنان او و منکران فضائل ایشان باد!

اگر گویی: اگر امر چنین است که می گویی، پس بعد از صلوات بر آن حضرت چنان که تو صلوات فرستادی چه سودی این صلوات برای آن حضرت دارد، و آیا بعد از این چیزی در فرستنده صلوات تکون می یابد؟

گوئیم: در

فقره «و ان ارواحکم و نورکم و طینتکم واحده» بیان شد که خدای - تعالی - در همه نفوس حقیقتی از نبوت را به ودیعت گذاشته که این حقیقت غیر متناهی به حسب کیفیت است، یعنی از جهت مراتب و شئون غیر متناهی است، گرچه به لحاظ کمیت یعنی به لحاظ مرتبه خاصه از حقیقت نبوت متناهی است. و گرنه خاصه و مرتبه ای ویژه نمی شد. پس او در هر لحظه ای ظهوری غیر از ظهور لحظه قبل دارد و شأن وی در هر آنی غیر از شأن آن قبل است، زیرا که مصداق اسم الله است که همانند او چیزی نیست و «و هو کل یوم فی شأن» پس در هر آنی که بر او درود فرستادی از خدای - تعالی - التماس کردی که شأنی را که در او هستی زنده شود، و این شأن همانند دیگر شئون غیر متناهی است، بنابراین اگر همه کسانی که در عالم اکبر هستند در یک آن جمع شوند و بر او درودی فرستند که درود و صلوات هر کدام به اندازه درود و صلوات همه باشد به یک دهم آنچه که آن حضرت در آن لحظه در ذره ای از ذرات عالم وجود دارد نمی رسند، و اگر مثل این صلوات ها را تا بی نهایت به آن ضمیمه کنید نیز به آن نمی رسد. پس چگونه صلوات من و صلوات تو و صلوات فرشتگان به آن خواهد رسید. چگونه چنین نباشد در حالی که وی مظهر اسم اعظم الله و آیت و رحمت واسعه و حبیب و خاتم انبیاء و سید رسولان و مختار اوست و لذا این آیه درباره او صادق است

که: «وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ» (۱۷۲۱)

بنابراین چگونه درباره اسم اعظم خدا می اندیشی و درباره کسی که محل جمع همه صفات اوست که از اسم حمید خدا مشتق شده چه فکر می کنی؟

خدایا تو شهادت بده و شهادت تو کافی است که من شهادت به ربوبیت و وحدانیت تو می دهم، خلق و امر از آن تو و ملکوت همه اشیاء در دست توست و توقیوم و مرجع همه آنها هستی، و محمدصلی الله علیه و آله بنده و رسول و حبیب توست و او رسالت تو را که بر دوش او گذاشته ای به خوبی حمل کرده و آنچه را امین آن کردی رسانید و کسی را که تو خلیفه کرده ای خلیفه خویش کرد. یعنی علی و یازده فرزندش یعنی حسن و حسین و علی بن الحسین و محمد بن علی و جعفر بن محمد و موسی بن جعفر و علی بن موسی و محمد بن علی و علی بن محمد و حسن بن علی و حجت بن الحسن - صلوات خدا بر ایشان و بر ارواح و اجساد ایشان و رحمت و برکات خدا بر ایشان باد! -

پروردگارا! من پیمان می بندم که به تو ایمان آوردم و به پیامبر و ائمه علیهم السلام ایمان آورده ام و ایشان را ندیده ام پس مرا به مقام محمود برسان که در آن مقام در نزد تو هستند، همان طور که مرا به سوی ایشان راه نمودی در حالی که من ایشان را ندیده بودم. فقط بسیار بخشنده ای و ایشان را در همه حوائج شفیع من قرار ده و صدای مرا

به آنها برسان و ناداری مرا به یاد آنها آور و این که من نیازمند تو و ایشان هستم. تو دارای فضلی بزرگ هستی، چه این که خودت بر خودت قسم خوردی که هر کس آنها را واسطه قرار داد و از تو درخواست کند او را ناامید بر نگردانی، و امیدواری را ناامید نکنی، تو خلف وعده نمی کنی و بخشنده کریمی.

خاتمه

بدان که در فقره «و دعائم الاخیار» بیان شد که عبودیت دارای سه مرتبه است، چنان که ولایت دارای سه مرتبه بود، که در آیه شریفه به آن اشاره شد:

«إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا؛ قَالَ إِنَّمَا يَعْنِي أَوْلَىٰ بِكُمْ أَي أَحَقُّ بِكُمْ وَ بِأُمُورِكُمْ وَ أَنْفُسِكُمْ وَ أَمْوَالِكُمْ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا يَعْنِي عَلِيًّا وَ أَوْلَادَهُ الْأَيْمَةَ عِ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ» (۱۷۲۲)

«همانا ولی شما خدا و رسولش و کسانی که ایمان آورده اند می باشد، فرمود: یعنی آنها از شما اولی هستند مراد این است که خدا و رسول و کسانی که ایمان آورده اند احق از شما به شما و به امور و نفوس و اموال شما هستند، و مراد از کسانی که ایمان آورده اند علی و فرزندان او هستند که تا روز قیامت امانند.» و نیز شرح آیه شریفه و بیان تفاوت بین ولایت خدا و ولایت پیامبر و ولایت کسانی که ایمان آورده اند را بیان کردیم و نیز در جمله «من اراد الله بدء بكم» معلوم گردید که خدای - سبحانه - برتر از این است که ذات و یا صفتی از صفاتش شناخته شود.

و نیز روشن کردیم که مراد از اخباری که در معرفت خدا و توجه به او تشویق می کرد

این است که فرمان داده تا آیات و وجه و سیل و خلیفه خدا را که در هر نفس به ودیعت گذاشته شده و از مصادیق اسم الله است که سر آل محمد علیهم السلام است را بشناسیم که درباره سر مزبور امام صادق علیه السلام در چند روایت فرمود: «هر کس آن را عبادت کند کفر ورزیده و هر کس آن را با مسمای آن پرستد شرک ورزیده و هر کس مسمی را با اطلاق این اسم بر آن پرستد، مؤمن حقیقی است.» و خدای - تعالی - فرمود: «إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً» (۱۷۲۳) و آنگاه بعد از خلق آدم علیه السلام دستور داده تا فرشتگان او را سجده نمایند.

پس مراد از خلقت آدم و خلیفه شدن او این است که چون بندگان نمی توانستند آثار عبودیت را بیابند، زیرا عبادت با توجه به خدا ممکن بود و کسی نمی توانست به او توجه کند، چه این که او از توجه منزله بود، زیرا توجه به چیزی باعث اثبات مکان بود و مکان برای موجودات مکانی است، و لازمه آن خالی بودن مکان دیگر از او می شد، در حالی که هیچ مکانی از او خالی نبود و او محیط به همه جهات است و به همه نزدیک است و نزدیکی او نسبت به همه مساوی است. لذا خلیفه قرار داده تا توجه به سوی خلیفه نشانه توجه به خدا و طاعت او نشانه طاعت خدا و سجده برای او نشانه سجده برای خدا باشد و لذا فرمود: «وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ» * فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ * إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ» (۱۷۲۴) یعنی: «هنگامی که از روح خود بر او

دمیدم بر او سجده آورید. همه فرشتگان به جز ابلیس سجده کردند و او ابا کرد، از این که با سجده کنندگان باشد.» و فرمود: «یا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ» (۱۷۲۵) یعنی: «ای بنی آدم زینت های خود را در هنگام حضور در مساجد بردارید»

در تهذیب از امام صادق علیه السلام (۱۷۲۶) روایت شده که «مراد از غسل کردن به هنگام برخورد با امام است» و عیاشی (۱۷۲۷) از آن حضرت نقل کرده که مراد ائمه علیهم السلام هستند.

و نیز فرمود: «وَقَدْ كَانُوا يَدْعُونَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَاءَ الْمُؤَنِّ» (۱۷۲۸) یعنی: «ایشان در حالی که سالم بودند به سجده خوانده شدند.»

و فرمود: «یعنی ایشان به ولایت امیرالمؤمنین در دنیا خوانده شدند در حالی که می توانستند آن را بپذیرند.»

در معنای سجده ملائکه برای حضرت آدم علیه السلام در وسائل (۱۷۲۹) از احتجاج طبرسی به اسنادش از امام عسکری علیه السلام در احتجاج پیامبر صلی الله علیه وآله بر مشرکین عرب روایت شده که «آن حضرت پرسید: چرا بت ها و نه خدا را می پرستید؟»

پاسخ دادند: ما با پرستش ایشان به خدا نزدیک می شویم.

و برخی در پاسخ گفتند: هنگامی که خداوند آدم علیه السلام را آفرید و به فرشتگان دستور داد تا او را سجده نمایند، ما برای سجده بر آدم سزاوارتر از فرشتگانیم، چون در آن زمان نبودیم و نتوانستیم، لذا صورت آدم را کشیدیم و او را سجده کردیم تا به خداوند نزدیک شویم. چنان که فرشتگان به واسطه سجده بر آدم نزدیک به خدا شدند و همان طور که به شما دستور داده شد که به طرف مکه سجده کنید و سجده کردید و آنگاه محراب هایی ساخته و به سوی آن سجده کردید.

رسول خدا صلی الله علیه وآله

فرمود: اشتباه کردید و گمراه شدید... تا این که فرمود: خدا در آن زمان که فرمان به سجده برای آدم داد دستور نداد که صورت او را سجده کنند، چه این که صورت غیر از خدا بود، لذا شما حق ندارید که این را با آن بسنجید، زیرا شما نمی دانید، شاید خداوند از این که سجده می کنید خوشش نیاید. زیرا که خود به آن دستور نداده. آنگاه فرمود: آیا اگر کسی به شما اجازه داد که یک روز معین به خانه اش روید، آیا شما حق دارید که بدون اجازه او بعد از آن روز به خانه اش روید و یا می توانید به خانه دیگر وی بدون دستورش وارد شوید؟ گفتند: خیر.

فرمود: پس خداوند سزاوارتر است از این که بدون اجازه اش در خانه اش تصرف نشود، پس چرا چنین کردید و چه کسی به شما فرمان داده که بر این صورت ها سجده کنید؟

و از امام صادق علیه السلام (۱۷۳۰) در حدیثی طولانی روایت شده که: زندیقی به آن حضرت گفت: آیا سجده برای غیر خدا جایز است؟

پاسخ فرمود: خیر

گفت: پس چگونه خدای - تعالی - به فرشتگان دستور داد که بر آدم سجده کنند؟

فرمود: هرکس به امر خدا سجده کند در واقع خدا را سجده کرده، پس سجده از آن خداست چه این که از فرمان خدا بوده است.

و از طبرسی در مجمع البیان در آیه شریفه: «وَاخْرُؤْا لَهُ سُجْدًا» (۱۷۳۱) روایت شده که «گفتند: سجده ایشان برای خدا بوده تا شکر او کنند، چنان که هنگامی که نعمتی به صالحان رسد چنین سجده ای می کنند. و «له» در آیه شریفه به خدا بر می گردد. یعنی ایشان سجده را برای خدا کردند و

در سجده به خداوند توجه کردند، چنانکه می گویند: فلانی برای قبله سجده کرد» این روایت از امام صادق علیه السلام است. (۱۷۳۲)

و از علی بن ابراهیم در تفسیرش (۱۷۳۳) از محمد بن عیسی بن یحیی بن اکثم روایت شده که «موسی بن محمد از مطالبی پرسید و من آنها را خدمت امام ابوالحسن علی بن محمد علیه السلام آوردم. یکی از آن سؤالات این بود: درباره یعقوب و فرزندان او برایم بگو که آیا سجده ایشان برای یوسف بوده؟ در حالی که ایشان پیامبر بوده اند؟ امام هادی علیه السلام پاسخ فرمود: سجود یعقوب و فرزندانش برای یوسف نبوده، بلکه آن طاعت خدا و تحیت حضرت یوسف بود، چنان که سجده فرشتگان برای آدم طاعت خدا و تحیت حضرت آدم بود...»

حضرت امام حسن بن علی عسکری علیه السلام (۱۷۳۴) در تفسیرش از پدرانش از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل فرموده که فرمود: سجده فرشتگان برای آدم به این جهت بود که آدم قبله ایشان بود که ایشان بدان سمت برای خدا سجده می کردند، و به همین خاطر بزرگ و معظم گردید و سزاوار نیست که کسی برای غیر خدا سجده کند و قصدش خضوع باشد، همان طور که برای خدا خاضع می شوند و تعظیم و بزرگداشت دیگران با سجده همانند تعظیم خدا جایز نیست...»

مرحوم طبرسی در احتجاج (۱۷۳۵) به اسنادش از امام حسن عسکری علیه السلام آن را نقل کرده است. این اخبار همان طور که دیدید تصریح دارند بر این که دو نوع سجده داریم: ۱ - سجده عبادی و آن عبارت از این است که معبود و مسجود ذاتاً و استقلالاً مستحق سجده است ۲ - سجده غیر عبادی که عبارت از این است که

مسجود برای بزرگداشت سجده شود ولی این سجده در واقع از آن مولای حقیقی است که فرمان به سجده برای مسجود داده است. تا اظهار عبودیت وی شده و عقیده قلبی با عمل جوارحی مطابق شود و کفر کسانی که در دل آن را مکتوم داشته اند روشن شود. چنان که در امر و سفارش فرشتگان به سجده چنین شد. چه این که کفر ابلیس در این امتحان آشکار گردید. لذا خدای - تعالی - فرمود: «أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ» (۱۷۳۶) یعنی: «آیا نگفتم که من نهان آسمان ها و زمین را می دانم و آنچه را آشکار داشته و آنچه را که نهان داشته اید می دانم» یعنی که می دانم آن چه را که به طور آشکار رد گردید و گفتید: «أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يَفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ» (۱۷۳۷) و نیز این اعتقاد شما را می دانم که اعتقاد داشتید که هیچ کس بهتر از شما نمی تواند خدا را عبادت کند و نیز می دانم که ابلیس تصمیم گرفت که اگر فرمان دادند که آدم را سجده کند از آن سر باز زند، لذا آدم حجت بر ابلیس شده است.

و در صافی (۱۷۳۸) از علی بن الحسین علیه السلام روایت شده که فرمود: «پدرم از پدرش از رسول خدا صلی الله علیه وآله روایت کرده که آن حضرت فرمود: «بندگان خدا! هنگامی که آدم نور را از صلب خویش ساطع دید، چه این که خداوند اشباح ما را از قله عرش به پشت آدم انتقال داده بود، وی نور را دید ولی اشباح معلوم نبود، پرسید: پروردگارا! این انوار از چیست؟

پروردگار فرمود: این انوار اشباحی است که

از شریف ترین منطقه عرشم به پشت تو انتقال دادم، و لذا به فرشتگانم دستور دادم که تو را سجده کنند، زیرا که تو ظرف این اشباح بوده ای...»

از امام عسکری علیه السلام (۱۷۳۹) در سخن حق - تعالی - «وَإِذِ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَاَدْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةً نَعْفُو لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ» (۱۷۴۰) یعنی: «و هنگامی که به ایشان گفتیم وارد قریه گردید و از هر کجا اراده کردید از آن به گوارایی بخورید، و در حال سجده وارد آن شوید و بگویید: حطه (آمرزش) ما گناهان شما را می بخشیم و بر پاداش نیکوکاران می افزاییم...» فرمود: «یعنی به یاد آورید ای بنی اسرائیل به هنگامی که به پدران شما گفتیم داخل این قریه شوید، یعنی قریه اریحا از بلاد شام گردید، و این در زمانی بود که ایشان از بیابان (تیه) بیرون آمده بودند. و از هر کجای قریه خواستید بخورید، گوارایتان باد و در وسعت و بدون زحمت بخورید، و از باب قریه در حال سجده وارد شوید. خداوند مثال و اشباح حضرت محمد و علی علیهما السلام را در باب قریه برای ایشان متمثل کرده و ایشان را فرمان داد که سجده کنند تا آن مثل و اشباح را بزرگ بدارند و بیعت آنها را تجدید نمایند و موالات ایشان را به خاطر آورند و عهد و میثاقی که خداوند درباره حضرت محمد و علی علیهما السلام از ایشان گرفته بود را به یاد آورند، و «وَقُولُوا» بگویید که این سجده برای خداست ولی برای بزرگداشت مثال و شبح محمد و علی علیهما السلام است و نشانه اعتقاد ما به ولایت آن دو است

و «حِطَّةً» یعنی از بین برنده گناهان ما و محو کننده بدی های ماست، خداوند در این هنگام فرمود: «نَغْفِرُ لَكُمْ» با این کار ما گناهان سابق شما را می بخشیم «خَطَايَاكُمْ» و گناهان قبلی شما را از بین می بریم و «وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ...».

اکنون که این مطلب روشن شد پس بوسیدن آستانه ائمه علیهم السلام صورت بر خاک گذاشتن برای بزرگداشت ایشان و اظهار بندگی و طاعت ایشان برای امثال فرمان خداست، تا معلوم شود که ایشان را ولی امر خود گرفته و در وجود آنها فانی است، و این نشانه ای از مطالب پوشیده در دل های ماست و بیانگر عقیده قلبی یعنی ایمان به ولایت آنهاست و ایرادی ندارد. گرچه نام سجده بر آن صادق باشد، چه این که اخبار و روایاتی که دلالت می کند بر این که سجده ویژه خدای - تعالی - است مراد از آن سجده عبادی است و نه سجده آلی و به عنوان مرآت و آینه سجده خدا، و گرنه چگونه خداوند فرمان داد که فرشتگان برای آدم سجده کنند و چگونه حضرت یعقوب علیه السلام و خانواده اش با توجه به عصمت او برای یوسف علیه السلام سجده می کنند و اگر سجده تنها سجده عبادی می بود این حرکت صحیح نبود. بنابراین این عمل همانند این است که خانه کعبه را قبله قرار دهند. بنابراین اخبار و آیات را نمی توانستیم با سجده عبادی توجیه کنیم. این را از خداوند خواستم و خداوند این مطلب را به من عنایت و هدیه کرد. بنابراین خداوند را حمد می کنم همان طور که شایسته و مستحق اوست. و در گذشته بر من منت گذاشت و مرا از دوستان آل محمد علیهم السلام قرار داد

و به دلم آگاه کرد که باید از خود ایشان معرفت خودشان را بخواهم و به سوی خدا تضرع کنم و اصرار نمایم و اطمینان به وعده او کنم و یقین داشته باشم که شفاعت اولیایش نصیب من خواهد شد و توفیق به من داده خواهد شد تا بتوانم ایشان را شفیع بگیرم و از ایشان کمک بخواهم و مرا فهمانید که حزن و اندوه خود را به سوی خودش و ائمه علیهم السلام ببرم و درد و سوزش دلم را که ناشی از نادانی من به مقامات ایشان و فقر و فاقه و بیچارگی بود و نیز دور شدن از کسانی که امید می رفت درمانم به دست ایشان باشد تا این که امیدم از همه آنها بریده شد. در اینجا بود که خداوند با هدایت خود مرا رهنمون ساخت و با علم لدنی اش به من فضل و جود و احسان کرد بدون این که بر من منت گذارد. لذا تنها حمد از آن خداست و همیشه شکر از آن اوست. همان طور که او اهلیت و استحقاق دارد و این شکر در ابتدا و انتها و ظاهر و باطن تنها از اوست. و امید دارم که این کتاب را «لسان صدق» من در مردمی که بعد می آیند قرار دهد، و برادران مؤمن از آن سود ببرند.

و این کتاب را با سپاسگزاری ام از بنده مسکین خویش بپذیرد، چه این که او بسیار بخشنده و آمرزنده بزرگ و ختم کننده به خیر برای کسانی که خود می خواهد، می باشد تا ایشان را با محمد و آل طاهرین علیهم السلام او محشور نماید.

درود خداوند بر همه ایشان باد و

لا حول و لا قوه الا بالله العظيم.

تألیف این کتاب در دهه آخر ذی القعدة سال ۱۳۲۲ هجری پایان یافت.

و پاکنویس آن در دهه آخر ماه جمادی الثانیه ۱۳۲۵ هجری - که بر هجرت کننده آن درود و تحیت باد - پایان یافت و صلی الله علی محمد و آله الطاهرین الطیبین.

حمد و سپاس خدای راست که مرا توفیق داد تا ترجمه آن را در شب هفتم رجب المرجب سال ۱۴۲۴ خاتمه دهم و از خدای - تعالی - به حق معصومین پاک علیهم السلام خواهانم که این کتاب را ذخیره آخرت و وسیله شفاعت آن بزرگان در روزی که «لاینفع مال و لابنون» است، فراهم آورد. چه این که خداوند کریم و این بزرگواران پاک جایگاه این امید و آرزو هستند. و الحمد لله رب العالمین و السلام علیکم و رحمه الله و برکاته.

محمد حسین نائجی

پی نوشت ها

(۱) امیرالمؤمنین علیه السلام در خطبه شمشعیه فرمود: «ینحدر عنی السیل ولا یرقی الی الطیر» «سیل کلمات وجودی از کوش وجودی ام فرو می ریزد و سیمرغ، قاف نشین نیز به قله بلند من نمی رسد».

(۲) عناوینی که در لابلای کتاب آمده مترجم آن را برای مراجعه به تناسب مباحث اضافه کرده است.

(۳) سوره رعد، آیات ۲۵ - ۱۹.

(۴) سوره شوری، آیات ۲۲ و ۲۳.

(۵) بحارالانوار، ج ۲۴، ص ۲۹۹.

(۶) سوره ضحی، آیه ۱۱.

(۷) سوره طلاق، آیه ۱.

(۸) سوره اعراف، آیه ۱۷۹.

(۹) سوره کهف، آیه ۲۸.

(۱۰) سوره حشر، آیات ۲۰ - ۱۸.

(۱۱) سوره ذاریات، آیه ۵۶.

(١٢) سورة ملك، آيه ٢٠.

(١٣) كافي، ج ١، ص ٣٣٩، باب في الغيبه.

(١٤) سورة بقره، آيه ٣١.

(١٥) وسائل الشيعه، ج ٦، ص ٢٢، باب استحباب افتتاح الصلوه بالسبع.

(١٦) كافي،

ج ۱، ص ۱۱۲، باب حدوث الاسماء؛ مستدرک الوسائل، ج ۵، ص ۲۶۴، باب ۵۷، باب استحباب الدعاء بالاسماء.

(۱۷) توجه به این حدیث که طبق بیان جناب استاد حسن زاده آملی اسماء ظاهر را الله و تبارک و تعالی قرار دارد و هر اسمی چهار رکن دارد و هر رکنی ۳۰ اسم، مجموع آنها سی و شصت می شود، لیکن مصنف کتاب «واو» در الله تبارک را نیاورده چنانکه در نسخ کافی چنین شده است در حالی که صریح روایت سه اسم مربوط را به عنوان اسماء ظاهراً یاد کرده است، پس صحیح اثبات واو است، م.

(۱۸) سوره نساء، آیه ۸۶.

(۱۹) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۱۴۵، حکم الکلاله.

(۲۰) بحار الانوار، ج ۸۱، ص ۲۷۳، باب ۱۷، ما يجوز فعله في الصلوه.

(۲۱) سوره یونس، آیات ۹ و ۱۰.

(۲۲) سوره احزاب، آیه ۴۴.

(۲۳) سوره ابراهیم، آیه ۲۳.

(۲۴) اصول کافی، ج ۱، ص ۲۶۵، باب التفویض الی رسول اللہ صلی الله علیه وآله و الی الائمة علیهم السلام فی امر الدین.

(۲۵) زیارت عاشورا.

(۲۶) بحار الانوار، ج ۶، ص ۱۵۶.

(۲۷) یعنی به سبب صعود به عالمی که نمی تواند در عالم وجود تحقق داشته باشد.

(۲۸) رجال کشی، ص ۲۶۷، فی ابی محمد هشام بن الحکم.

(۲۹) مراد از نفی آن نفی نیست که در مقابل اثبات می باشد، چه این که این نفی خود فعلی است، بلکه مراد عدم مطرود به وجود است که شیئت آن را عده ای از حکماء نفی نموده اند.

(۳۰) نهج البلاغه، خطبه ۱۸۶، ص ۲۷۳، و من خطبه له علیه السلام فی الرحبه.

(۳۱) سوره طلاق، آیات ۱۰ و ۱۱.

(۳۲) عیون اخبار الرضا، ج ۱، ص ۲۹۳، باب ذکر مجلس الرضا مع المؤمن فی

الفرق بين العتره و الامه.

(۳۳) تفسیر قمی، ج ۲۰، ص ۶۷، سوره انبیاء، و وسائل الشیعه، ج ۲.

(۳۴) سوره نحل، آیه ۴۳.

(۳۵) سوره نحل، آیه ۴۴.

(۳۶) کافی، ج ۱، ص ۲۱۰، باب اهل الذکر امر الله الخلق بسؤالهم هم الاثمعليهم السلام.

(۳۷) منبع سابق.

(۳۸) منبع سابق.

(۳۹) منبع سابق.

(۴۰) سوره نحل، آیه ۴۳.

(۴۱) عیون اخبار الرضا، ج ۱، ص ۲۳۹، باب ذکر مجلس الرضا مع المأمون فی الفرق بین العتره و الامه.

(۴۲) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۶۰، آیه ۱۶ از سوره نحل.

(۴۳) سوره انبیاء، آیه ۳۴.

(۴۴) سوره زخرف، آیه ۸۱.

(۴۵) سوره زخرف، آیه ۸۱.

(۴۶) در کافی، ج ۱، ص ۴۴۲، باب مولد النبی صلی الله علیه وآله و وفاته از علی بن ابراهیم به اسنادش از ابی بصیر از ابی عبدالله در حدیث معراج رسول خدا صلی الله علیه وآله نقل شده که در آن آمده گفتم: فدایت شوم، «قاب قوسین او ادنی» چیست؟ فرمود: مابین دو «سیه» تا سر قوس، عبارت عربی این است: «ما بین ستیها الی رأسها» از مرحوم مصنف. مترجم: در منتهی الارب گفت: سیه القوس: بالكسر سرهای برجسته کمان، سیات جمع.

(۴۷) سوره آل عمران، آیه ۷.

(۴۸) سوره احزاب، آیه ۳۳.

(۴۹) سوره انبیاء، آیه ۱۰۷.

(۵۰) بحار الانوار، ج ۱۵، ص ۱۰۰، باب ۱، بدء خلقه و ما جرى له.

(۵۱) سورة بقره، آيه ۱۴۳.

(۵۲) سورة نساء، آيه ۴۱.

(۵۳) سورة حج، آيه ۷۸.

(۵۴) سورة مائده، آيه ۴۸.

(۵۵) سورة فصلت، آيات ۴۱ و ۴۲.

(۵۶) سورة احزاب، آيه ۴۰.

(۵۷) سورة قلم، آيه ۴.

(۵۸) بحار الانوار، ج ۲۳، ص ۱۳۸، فضائل اهل بيت عليهم السلام.

(۵۹) شواهد التنزيل، ج ۲، ص ۸۵، و نیز کتاب صواعق در ضمن آيه مزبور. و نیز بنگريد:

الدرالمنثور، ج ٦، ص ٦٠٥ و ٦٠٦؛ كنز العمال، ج ٢، ص ٤٤، حديث ٣٠٥٠.

(٦٠) مسند احمد بن حنبل، ج ١٤، ص ٢٧ - ١٧.

(٦١) بحار الانوار، ج ٣٥، ص ٢١٦، ٢١٨، ٢٢٠، ٢٢٢؛ امالي طوسي، ص ٢٦٣، ٣٦٨، ٥٤٩، ٥٦٣؛ تفسير عياشي، ج ١، ص ٢٤٩؛ تفسير فرات، ص ١١٠، ٣٣١، ٣٣٤، ٣٣٦؛ شواهد التنزيل، ج ٢، ص ٢٩، ٣١، ٣٢، ٣٥، ٣٧، ٣٩، ٤٠، ٤١ و ٤٢...

(٦٢) بحار الانوار، ج ٢٣، ص ١٠٦، باب ٧، فضائل اهل البيت.

(٦٣) بحار الانوار، ج ٢٣، ص ١٠٧، باب ٧، فضائل اهل بيت عليهم السلام.

(٦٤) سورة احزاب، آيه ٣٣.

(٦٥) سورة احزاب، آيه ٣٣.

(٦٦) سورة طه، آيه ١٣٢.

(٦٧) اذ نادى ربه فقال رب ابني من اهلي و ان وعدك الحق و انت احكم الحاكمين فقال يا نوح انه ليس من اهلك انه عمل خير صالح فلا تسألني عما ليس لك به علم اني اعظك ان تكون من الجاهلين»

(٦٨) تفسير عياشي، ج ١، ص ٣١٠، سورة بنى اسرائيل.

(٦٩) عيون اخبار الرضا، ج ١، ص ٢٢٨، باب ٢٣، ذكر مجلس الرضا عليه السلام.

(٧٠) عيون اخبار الرضا، ج ٢، ص ٢٣٤، باب ٥٨، قول الرضا عليه السلام.

(٧١) سورة هود، آيه ٤٦.

(٧٢) منبع سابق.

(٧٣) تفسير عياشي، ج ١، ص ٣١٠، سورة بنى اسرائيل.

(٧٤) سورة هود، آيه ٨١.

(٧٥) سورة نور، آيه ٣٦.

(٧٦) سورة رعد، آيات ٢١ و ٢٢.

(٧٧) سورة انعام، آيه ٥٩.

(۷۸) سوره نازعات، آیه ۵.

(۷۹) سوره صفات، آیه ۱.

(۸۰) ترجمه حدیث چنین است: «پروردگار پیوسته پروردگارمان بوده در هنگامی که معلومی نبود علم عین ذات او بوده و به هنگام فقدان مسموعات سمع عین ذات او بود و به هنگامی که مرئی نبود بینایی عین ذات او بود و به هنگامی که

مقدور نبود قدرت عین ذاتش بود. پس هنگامی که اشیاء را آفرید و معلوم تحقق یافت علم خدا به آن تعلق یافت و شنوایی به مسموع و چشم بر مبصر و قدرت بر مقدور افتاد.»

(۸۱) سوره صافات، آیه ۳.

(۸۲) سوره مریم، آیه ۶۷.

(۸۳) کافی، ج ۱، ص ۱۴۶، باب البداء.

(۸۴) بحارالانوار، ج ۵، ص ۱۲۰، باب ۳، القضاء و القدر و المشیه.

(۸۵) سوره انسان، آیه ۱.

(۸۶) کافی، ج ۱، ص ۱۴۶، باب البداء.

(۸۷) بحارالانوار، ج ۵، ص ۱۲۰، القضاء و القدر و المشیه.

(۸۸) سوره بقره، آیه ۲۵۷.

(۸۹) سوره بقره، آیه ۲۵۷.

(۹۰) سوره یونس، آیه ۳.

(۹۱) سوره یونس، آیه ۳.

(۹۲) سوره هود، آیه ۷.

(۹۳) سوره فرقان، آیه ۲۹.

(۹۴) سوره سجده، آیه ۴.

(۹۵) سوره ق، آیه ۳۸.

(۹۶) سوره حدید، آیه ۴.

(۹۷) سوره نبأ، آیات ۱۰ و ۱۱.

(۹۸) سوره لیل، آیات ۱ و ۲.

۹۹) سوره شمس، آیات ۳ و ۴.

۱۰۰) سوره اسراء، آیه ۱۲.

۱۰۱) این روایت به روایت ابن محبوب از مرازم بصائر الدرجات، ص ۲۹، باب نادر فی ان علم آل محمد علیهم السلام... آمده است.

۱۰۲) سوره کهف، آیه ۱۰۲.

۱۰۳) سوره لقمان، آیه ۲۷.

۱۰۴) سوره انعام، آیه ۱۰۳.

۱۰۵) سوره حجر، آیه ۲۱.

۱۰۶) سوره نجم، آیات ۸ و ۹.

۱۰۷) سوره نجم، آیات ۱۷ و ۱۸.

۱۰۸) توحید، ص ۲۶۳، باب الرد علی الثنویه و الزنادقه.

۱۰۹) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۳۵، سوره نجم.

۱۱۰) سوره رعد، آیه ۷.

۱۱۱) سوره غاشیه، آیه ۲۱.

۱۱۲) سوره قصص، آیه ۵۹.

۱۱۳) سوره نحل، آیه ۳۷.

۱۱۴) سوره یوسف، آیه ۱۰۳.

۱۱۵) سوره انعام، آیه ۳۵.

۱۱۶) سوره آل عمران، آیه ۴۴.

۱۱۷) سوره قصص، آیه ۴۴.

۱۱۸) سوره قصص، آیه ۴۵.

۱۱۹) سوره قصص، آیه ۴۶.

۱۲۰) سوره اعراف، آیه ۱۸۸.

۱۲۱) سوره غاشیه،

آیات ۲۱ و ۲۲.

(۱۲۲) سوره جن، آیه ۲۱.

(۱۲۳) بحارالانوار، ج ۲۵، ص ۱۱، باب بدء ارواحهم و انوارهم و طینتھم.

(۱۲۴) بحارالانوار، ج ۱۵، ص ۲۲، باب ۱، بدء خلقه و ماجری.

(۱۲۵) بحارالانوار، ج ۱، ص ۹۹، باب حقیقه العقل و کیفیتہ.

(۱۲۶) سوره روم، آیه ۲۷.

(۱۲۷) سوره روم، آیه ۲۷.

(۱۲۸) سوره نساء، آیه ۴۱.

(۱۲۹) سوره انبیاء، آیه ۱۰۷.

(۱۳۰) سوره نجم، آیات ۹ - ۷.

(۱۳۱) سوره نجم، آیه ۹.

(۱۳۲) بحارالانوار، ج ۹۷، ص ۲۸۳، باب چهار زیارتہ صلی اللہ علیہ وآلہ و عبارت صحیح این است: السلام من اللہ علی محمد رسول اللہ امین اللہ علی و حیہ و رسالاتہ و عزائم امرہ و معدن الوحی و التنزیل و الخاتم...

(۱۳۳) کافی، ج ۱، ص ۱۴۹، باب فی انه لایکون شیء فی السماء.

(۱۳۴) در کافی یافت نشد بلکه حدیث در توحید صدوق، ص ۳۳۴، باب ۵۴، البداء موجود است.

(۱۳۵) سوره توبہ، آیه ۳۶.

(۱۳۶) بحارالانوار، ج ۳۶، ص ۳۹۳، باب ۴۵، نصوص الباقرعلیہ السلام.

(۱۳۷) بہ ادامه حدیث در غیبت نعمانی، ص ۸۶ مراجعه کنید.

(۱۳۸) سوره توبہ، آیه ۳۶.

(۱۳۹) بحارالانوار، ج ۳۶، ص ۴۰۰، باب ۴۶، ماورد من النصوص عن الصادق علیہ السلام.

۱۴۰) سوره توبه، آیه ۳۶.

۱۴۱) غیبت نعمانی، مفید، ص ۸۴، باب ۴، ما روی فی أنّ الائمة اثنا عشر.

۱۴۲) منبع سابق، ص ۸۸.

۱۴۳) غیبت، طوسی، ص ۱۴۹، فی اخبار المعمرین من العرب و العجم.

۱۴۴) کافی، ج ۱، ص ۱۱۲، باب حدوث الاسماء.

۱۴۵) همان طور که قبلاً تذکر داده ایم صحیح طبق سیاق روایت این است که این ها سه اسمند.

۱۴۶) صحیح لا هو الله و تبارک و تعالی است، لیکن نسخ چاپی طبق متعارف «واو» را انداخته اند.

۱۴۷) صحیفه سجادیه، ص ۲۴۲، دعای ۴۹،

و كان من دعائه...

(١٤٨) بحارالانوار، ج ٣٦، ص ٢٩٣، باب نصوص امام باقرعليه السلام.

(١٤٩) كافي، ج ١، ص ٢٥٤.

(١٥٠) بحارالانوار، ج ٢٥، ص ١٦، باب ١، بدو خلقهم و طينتهم و ارواحهم.

(١٥١) بحارالانوار، ج ١١، ص ١٦٩، باب ٣، ارتكاب ترك أولي.

(١٥٢) بحارالانوار، ج ٢٦، ص ٣٥٢، باب ٩، أنّ الملائكة...».

(١٥٣) بصائر الدرجات، ص ٩٠، باب ١٧، في الملائكة و ان الملائكة...».

(١٥٤) سورة كهف، آيه ١١٠.

(١٥٥) الفين، ص ١٤٧، الخامس و الثلاثون.

(١٥٦) وسائل الشيعة، ج ١، ص ٦٠.

(١٥٧) كافي، ج ٢، ص ١٦، باب الاخلاق.

(١٥٨) سورة شعراء، آيه ٨٩.

(١٥٩) سورة كهف، آيه ١١٠.

(١٦٠) البلد الامين، ص ٨٣، شهر رجب.

(١٦١) سورة نجم، آيه ٩.

(١٦٢) احتجاج، ج ٢، ص ٣١٠، احتجاج علي بن الحسين عليه السلام.

(١٦٣) تفسير امام حسن عسكري، ص ٥٠٣، احتجاجاته على المشركين.

(١٦٤) كافي، ج ١، ص ٢٦٣، باب ان الله عزوجل لم يعلم نبيه.

(١٦٥) منبع سابق.

(١٦٦) كافي، ج ١، ص ١٧٦، باب الفرق بين الرسول و النبي و الامام و المحدث.

۱۶۷) کافی، ج ۱، ص ۱۷۷، باب الفرق بین النبی...

۱۶۸) سوره حج، آیه ۵۲.

۱۶۹) بحارالانوار، ج ۱، ص ۱۷۶، باب الفرق بین الرسول...

۱۷۰) اصول کافی، با اعراب جناب استاد علامه حسن زاده آملی، باب معانی الاسماء، ج ۱، ص ۸۹؛ اصول کافی، چاپ الاسلامیه، ج ۱، ص ۱۱۴، باب معانی الاسماء...

۱۷۱) کافی، ج ۱، ص ۱۸۷، باب معانی الاسماء و استقاقها.

۱۷۲) کافی، ج ۱، ص ۱۷۵، باب طبقات الانبیاء و الرسل علیهم السلام.

۱۷۳) سوره بقره، آیه ۱۲۴.

۱۷۴) سوره نحل، آیه ۷۵.

۱۷۵) سوره شعراء، آیات ۸۸ و ۸۹.

۱۷۶) بحارالانوار، ج ۶۷، ص ۲۲۰، باب ۵۳، التقیه و شرائطها.

۱۷۷) صحیفه سجادیه، ص ۱۳۴، دعای ۲۸.

۱۷۸) معانی الاخبار، ص

٢٩٠، باب معنى الموت.

(١٧٩) سورة نجم، آيات ٩ - ٧.

(١٨٠) سورة نجم، آيات ١٣ و ١٤.

(١٨١) سورة انعام، آيه ٧٥.

(١٨٢) سورة نساء، آيه ١٢٥.

(١٨٣) كافي، ج ٨، ص ٢٩٣، خطبه امير المؤمنين عليه السلام.

(١٨٤) تفسير عياشى، ج ١، ص ٢٧٧، سورة نساء.

(١٨٥) سورة بقره، آيه ١٢٤.

(١٨٦) سورة بقره، آيه ١٢٤.

(١٨٧) كافي، ج ١، ص ١٧٤ و ١٧٥، باب طبقات الانبياء و الرسل و الائمة.

(١٨٨) كافي، ج ١، ص ٣٨١، باب فى الامامه متى يعلم...

(١٨٩) سورة بقره، آيه ١٥٦.

(١٩٠) سورة نجم، آيات ٥ - ٣.

(١٩١) سورة نجم، آيات ١٠ - ٩.

(١٩٢) سورة نجم، آيه ١٨.

(١٩٣) سورة رعد، آيه ٢١.

(١٩٤) سورة بقره، آيات ٢٧ - ٢١.

(١٩٥) تفسير امام عسكري عليه السلام، ص ٢٠٦، حديث صله الرحم و ان صله الرحم آل محمد عليهم السلام.

(١٩٦) سورة اعراف، آيه ١٥٦.

(١٩٧) سورة انبياء، آيه ١٠٧.

١٩٨) سورة زخرف، آيات ٣١ و ٣٢.

١٩٩) احتجاج، ج ١، ص ٢٩، احتجاج النبي على جماعه من المشركين.

٢٠٠) تفسير امام عسكري، ص ٥٠٠، احتجاجاته على المشركين.

٢٠١) سورة زخرف، آيه ٣٢.

٢٠٢) سورة هود، آيات ١١٨ و ١١٩.

٢٠٣) بحار الانوار، ج ٢٤، ص ٢٠٤، باب ٥٤، ان المرحومين في القرآن.

٢٠٤) كافي، ج ١، ص ٤٣٩، باب فيه نكت و نتف من التنزيل.

٢٠٥) سورة نوح، آيات ١٤ - ١٣.

٢٠٦) كافي، ج ٢، ص ٤٤، باب آخر منه.

٢٠٧) كافي، ج ٢، ص ٦، باب آخر منه.

٢٠٨) مصباح كفعمي، ص ٣١٧، الفصل الثاني و الثالث...

٢٠٩) سورة بقره، آيه ٢٤١.

٢١٠) اقبال، ص ١٢٤، باب في دعاء آخر في هذه الليلة.

٢١١) سورة انعام، آيه ١٤٨.

٢١٢) سورة يوسف، آيه ٦٨.

٢١٣) سورة كهف، آيات ٤ و ٥.

٢١٤) سورة بقره، آيه ٤٥.

٢١٥) سورة بقره، آيه ١٢٠.

٢١٦) سورة اسراء، آيه ٨٥.

٢١٧) مصباح

الشريعه، ص ١٦، باب ششم.

(٢١٨) سوره عنكبوت، آيه ٢.

(٢١٩) سوره عنكبوت، آيه ٣.

(٢٢٠) سوره عنكبوت، آيه ١١.

(٢٢١) سوره آل عمران، آيه ١٤٠.

(٢٢٢) سوره آل عمران، آيه ١٤٢.

(٢٢٣) سوره انعام، آيه ٥٩.

(٢٢٤) كافي، ج ١، ص ١٣٨، باب جوامع التوحيد.

(٢٢٥) بحار الانوار، ج ٥٤، ص ١٦٦، تحقيق في دفع الشبه.

(٢٢٦) كافي، ج ١، ص ١٣٢، باب صفات الذات.

(٢٢٧) كافي، ج ١، ص ١٤٨، باب البداء.

(٢٢٨) سوره رعد، آيه ٣٩.

(٢٢٩) سوره انعام، آيه ٥٩.

(٢٣٠) خرائج، ج ١، ص ٤٥٨، الباب الثالث عشر في المعجزات.

(٢٣١) سوره انسان، آيه ٣٠.

(٢٣٢) كافي، ج ١، ص ٢٥٦.

(٢٣٣) سوره جن، آيات ٢٦ و ٢٧.

(٢٣٤) خرائج، ج ١، ص ١٤٣، باب التاسع في معجزات الائمه.

(٢٣٥) سوره بقره، آيه ٢٥٥.

(٢٣٦) سوره انعام، آيه ٥٧.

(٢٣٧) سورة يس، آيه ١٢.

(٢٣٨) معانى الاخبار، ص ٩٥، باب معنى الامام المبين.

(٢٣٩) احتجاج، ص ١٦٠، باب احتجاج النبي يوم الغدير على الخلق.

(٢٤٠) تأويل الآيات الظاهره، ص ٧٩٧، سورة قدر و ماورد فى تأويلها.

(٢٤١) كافي، ج ١، ص ٢٥١، باب فى شأن انا انزلناه.

(٢٤٢) سورة دخان، آيه ٤.

(٢٤٣) كافي، ج ١، ص ٢٤٨، باب فى شأن انا انزلناه.

(٢٤٤) كافي، ج ١، ص ١٤٧، باب البداء.

(٢٤٥) منبع سابق.

(٢٤٦) سورة رعد، آيه ٣٩.

(٢٤٧) تفسير عياشى، ج ٢، ص ٢١٥، سورة رعد.

(٢٤٨) بحار الانوار، ج ٤، ص ٩٧، باب ٣، البداء و النسخ.

(٢٤٩) امالى صدوق، ص ٣٤١، المجلس الخامس و الخمسون.

(٢٥٠) توحيد، ص ٣٠٤، باب حديث ذعلب.

(٢٥١) بحار الانوار، ج ٤، ص ٩٧، باب ٣، البداء و النسخ.

(٢٥٢) سورة رعد، آيه ٣٩.

(٢٥٣) كافي، ج ١، ص ٢٣٨، باب فيه ذكر الصحيفه و الجفر.

(٢٥٤) كافي، ج ١، ص ٢٢٤، باب ان الائمه ورثوا علم النبي صلى الله عليه

وآله، نقل به معنا شده است.

(۲۵۵) منبع سابق.

(۲۵۶) سوره بقره، آیه ۳۰.

(۲۵۷) سوره اسراء، آیه ۱۸.

(۲۵۸) اقبال، ص ۵۸، فصل فیما نذکره فی دعاء الافتتاح.

(۲۵۹) بحار الانوار، ج ۴، ص ۱۰۷.

(۲۶۰) توحید، ص ۳۳۳، باب ۵۴، باب البداء.

(۲۶۱) صحیفه سجادیه، دعای سی و هفتم، ص ۱۶۲.

(۲۶۲) سوره مؤمنون، آیه ۶۰.

(۲۶۳) سوره یوسف، آیه ۵۳.

(۲۶۴) سوره احقاف، آیه ۹.

(۲۶۵) دعای ابو حمزه ثمالی.

(۲۶۶) سوره طور، آیه ۳۲.

(۲۶۷) کافی، ۱ / ۱۸، کتاب العقل و الجهل.

(۲۶۸) بحار الانوار، ۶۷ / ۱۵۶، باب ۵۲ - الیقین و الصبر عند الشدائد.

(۲۶۹) بحار الانوار، ج ۱، ص ۱۱۷، باب ۴، علامات العقل و جنوده.

(۲۷۰) کافی، ۱ / ۱۱، کتاب العقل و الجهل.

(۲۷۱) سوره واقعه، آیه ۷۷.

(۲۷۲) سوره نمل، آیه ۲۹.

(۲۷۳) سوره شعراء، آیه ۷.

(٢٧٤) سورة شعراء، آيه ٥٨.

(٢٧٥) سورة حاقيه، آيه ٤٠.

(٢٧٦) سورة يوسف، آيه ٣١.

(٢٧٧) كافي، ٢ / ٨ / باب آخر منه.

(٢٧٨) سورة طه، آيه ١١٥.

(٢٧٩) سورة اسراء، آيه ٧٠.

(٢٨٠) سورة اسراء، آيه ٤٢.

(٢٨١) سورة نحل، آيه ١٢٠.

(٢٨٢) سورة نحل، آيه ٨٤.

(٢٨٣) سورة فرقان، آيه ٤٥.

(٢٨٤) سورة رعد، آيه ١٥.

(٢٨٥) سورة اعراف، آيه ١٧٢.

(٢٨٦) سورة عنكبوت، آيات ١ و ٢.

(٢٨٧) سورة آل عمران، آيه ١٧٩.

(٢٨٨) كافي، ج ١، ص ١٣٩، باب جوامع التوحيد.

(٢٨٩) سورة لقمان، آيه ٢٧.

(٢٩٠) سورة بقره، آيه ٢١.

(٢٩١) سورة انعام، آيه ٣٨.

(٢٩٢) سورة طور، آيه ٣٥.

(٢٩٣) كافي، ١ / ١٣٤، باب جوامع التوحيد.

(۲۹۴) سوره بلد، آیه ۱۰.

(۲۹۵) سوره بقره، آیه ۲۵۶.

(۲۹۶) سوره بقره، آیات ۶ و ۷.

(۲۹۷) به زیارات مراجعه شود.

(۲۹۸) همان.

(۲۹۹) سوره نجم، آیه ۹.

(۳۰۰) سوره اعراف، آیه ۱۷۲.

(۳۰۱) کافی، ج ۱ / ۲۸۸، باب ما نهی الله و عزوجل و رسوله.

(۳۰۲) سوره بقره، آیه ۳۱.

(۳۰۳) کافی ۱ / ۱۳۴، باب الروح.

(۳۰۴) کافی ۲ / ۷، باب آخر، منه و فيه زیاده.

(۳۰۵)

سوره اعراف، آیه ۱۷۲.

(۳۰۶) کافی، ۲ / ۷ باب آخر منه و فيه زياده.

(۳۰۷) کافی ۲/۱۱، باب ان رسول الله اول من اجاب.

(۳۰۸) کافی، ۲ / ۸، باب آخر منه (۳۰۹) کافی، ۲ / ۲ باب طينه المؤمن و الكفار.

(۳۱۰) همان.

(۳۱۱) سوره اعراف، آیه ۱۷۲.

(۳۱۲) سوره طور، آیه ۳۵.

(۳۱۳) سوره مريم، آیه ۶۷.

(۳۱۴) سوره انسان، آیه ۱.

(۳۱۵) سوره طين، آیه ۴ و ۵.

(۳۱۶) سوره ملك، آیه ۲۳.

(۳۱۷) سوره ملك، آیه ۲۴.

(۳۱۸) سوره مؤمنون، آیات ۱۲ - ۱۴.

(۳۱۹) سوره اعراف، آیه ۱۷۲.

(۳۲۰) سوره روم، آیه ۳۰.

(۳۲۱) کافی ۲، ۱۲، باب فطره الخلق على التوحيد.

(۳۲۲) سوره اعراف، آیه ۱۷۹.

(۳۲۳) سوره مؤمنون، آیه ۷۹.

(۳۲۴) بحار الانوار، ۱۵ / ۴ باب ۱ - بدء الخلقه و ماجرى له.

(۳۲۵) تهذيب، ۱ / ۸۳، باب ۴، صفه الوضوء و الغرض منه.

۳۲۶ بحارالانوار، ۵۵ / ۲۳۵، باب ۱۱ - آخر فی النهی.

۳۲۷ کافی ۲۵ / ۴ باب طینه المؤمن و الکفار.

۳۲۸ سوره مطفقین، آیات ۱۸ - ۲۱.

۳۲۹ سوره مطفقین، آیات ۷ - ۱۰.

۳۳۰ سوره بقره، آیه ۱۸۹.

۳۳۱ احتجاج، ۱ / ۲۴۷، احتجاجه علی زندیق جاء مستدلا علیه.

۳۳۲ بدان که خیر هر چیز آن است که آمادگی می دهد تا ذاتیات آن اظهار شود و مرتبه اقتضایش را به مرتبه آثار می رساند و شر هر چیزی عبارت از چیزی است که مانع از اظهار شود، پس خیر کسی است که خود را آماده کرده تا ملکات و افعال و مطلق صفات و دارائی های خود را در راه هدفی که برای آن آفریده شده یعنی حقیقت عبودیت خرج کند و فانی سازد، حقیقت عبودیت مردن در دست خدا و باقی شدن به بقاء خداست که عنایت و هدف خلق جن و انس

است چنانکه خواهد آمد. مؤلف.

(۳۳۳) سوره آل عمران، آیه ۱۱۰.

(۳۳۴) سوره مؤمنون، آیات ۱۲ - ۱۵.

(۳۳۵) سوره بقره، آیه ۱۵۵.

(۳۳۶) سوره بقره، آیات ۱۵۱ - ۱۵۲.

(۳۳۷) سوره بقره، آیه ۲۵۶.

(۳۳۸) سوره افعال، آیه ۲۹.

(۳۳۹) سوره حدید، آیه ۲۸.

(۳۴۰) سوره مائده، آیه ۵۵.

(۳۴۱) سوره انعام، آیه ۱۲۲.

(۳۴۲) سوره آل عمران، آیه ۱۹.

(۳۴۳) سوره نساء، آیه ۱۲۵.

(۳۴۴) سوره بقره، آیه ۱۱۲.

(۳۴۵) همان.

(۳۴۶) سوره لقمان، آیه ۲۲.

(۳۴۷) در مجمع البیان از پیامبر صلی الله علیه وآله نقل شده است که پرسیدند تفسیر آیه شریفه «أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا» چیست؟

فرمود: کدامیک از شما عقل نیکوتری دارد، آنگاه فرمود: کسی که عقل کاملتر و بیشتر از همه از خداوند بیم دارد و در آنچه خدا فرمان داد و نهی نمود پذیرش بیشتر دارد. گرچه نوافل وی کمتر از شما باشد و در روایتی آمده: «ایکم احسن عقلا و اورع عن محارم الله و اسرع فی طاعه الله»؛ هر کس خردی نیکوتر و از محارم خدا ورع بیشتری دارد و در طاعت خدا سریعتر است.»

و در کافی از امام صادق علیه السلام روایت شده است که مراد این نیست که کار بیشتری می کند و لیکن عقل صائب تری

دارد و اصابت عقل در خشیت خدا و نیت صادق است.

آن گاه فرمود: باقی ماندن بر عمل تا خالص شود بهتر از خود عمل است و عمل خالص آن است که نخواهی هیچ کس تو را بر آن ستایش کند جز خدا و نیت بهتر از عمل است، آگاه باشید، نیت همان عمل است. آنگاه آیه شریفه «قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَيَّ شَاكِلَتِهِ» (سوره اسراء، آیه ۸۴) را قرائت فرمود. یعنی بر نیت خود،

گویم: مراد از

ابقاء بر عمل ترس از ریاست، یعنی عامل به هنگام عمل غیر از خدا را ببیند و در آن هنگام کار را برای آن غیر و خدا انجام دهد، خواه آن انگیزه قرب به خدا باشد و خواه فرار از عقاب و خواه رسیدن به ثواب و غیر آن به خودت بر می گردد، پس مراد از این سخن حق تعالی «وَهُوَ مُحْسِنٌ» (سوره بقره، آیه ۱۱۲). یعنی: سپردن روی به خدا، و او جز وفای به حق خدا چیزی را نخواهد، گرچه به زبان خود عبد باشد از مصنف رحمه الله ...-

(۳۴۸) توحید، ۲۵۱، باب الرد علی الثنویه و الزنادقه.

(۳۴۹) سوره حجر، آیه ۹۹.

(۳۵۰) کافی ۱۶ / ۸۷. باب المعبود.

(۳۵۱) کافی ۱ / ۸۵، باب المعبود.

(۳۵۲) سوره بقره، آیه ۲۵۶، باب المعبود.

(۳۵۳) سوره بقره، آیه ۱۱۹.

(۳۵۴) سوره نبأ، آیه ۲۸.

(۳۵۵) سوره نساء، آیه ۵۹.

(۳۵۶) سوره نساء، آیه ۵۹.

(۳۵۷) سوره نساء، آیه ۵۹.

(۳۵۸) سوره نساء، آیه ۵۵.

(۳۵۹) سوره بقره، آیه ۳۰.

(۳۶۰) سوره حجر، آیه ۲۸.

(۳۶۱) سوره ص، آیات ۷۱ و ۷۲.

(۳۶۲) سوره نساء، آیه ۸۰.

(۳۶۳) سوره نساء، آیه ۵۹.

(۳۶۴) سوره نساء، آیه ۶۹.

(۳۶۵) سوره نور، آیه ۵۲.

(۳۶۶) سوره احزاب، آیه ۷۱.

(۳۶۷) سوره نور، آیه ۵۲.

(۳۶۸) اصول کافی، ۱ / ۱۸۷، باب فرض طاعه الائمه.

(۳۶۹) سوره جمعه، آیه ۲.

(۳۷۰) سوره آل عمران، آیه ۷.

(۳۷۱) سوره مائده، آیه ۵۵.

(۳۷۲) سوره روم، آیه ۲۷.

(۳۷۳) سوره مائده، آیه ۵۵.

(۳۷۴) سوره اسراء، آیه ۱۱.

(۳۷۵) سوره قلم، آیه ۴.

(۳۷۶) سوره حشر، آیه ۷.

(۳۷۷) سوره نساء، آیه ۸۰.

(۳۷۸) کافی، ج ۱، ۲۶۵، باب التفویض الی رسول الله صلی الله علیه وآله.

(۳۷۹) اختصاص، ۱ / ۳۳۰، حدیث فی زیاره الائمه من الله.

(۳۸۰) سوره رعد، آیه ۷.

(۳۸۱)

مجمع البيان، ج ٥ / ٤٢٧، چاپ دارالمعرفه، بيروت.

(٣٨٢) كافي، ١ / ١٩١، باب الاثمه هم الهداه.

(٣٨٣) همان.

(٣٨٤) همان.

(٣٨٥) سوره ص، آيه ٧.

(٣٨٦) اكمال، ١ / ٦٦٧، في نوادرالكتاب.

(٣٨٧) تفسير قمي، ١ / ٣٥٩، آيه سيزدهم سوره رعد.

(٣٨٨) تفسير عياشي، ج ٢ / ٢٠٤، آيه سيزدهم سوره رعد.

(٣٨٩) امالي طوسي، ص ٢٣٤، مجلس نهم.

(٣٩٠) تفسير الدر المنثور، ٤ / ٤٥، ذيل آيه سيزدهم سوره رعد.

(٣٩١) در حديث كساء و نزديك به روايت فوق موجود است و عين اين روايت را پيدا نكرديم.

(٣٩٢) كافي، ج ١ / ٤٠٩، باب ان الارض كلها للامام.

(٣٩٣) همان.

(٣٩٤) همان.

(٣٩٥) سوره حشر، آيه ٧.

(٣٩٦) مفاتيح الجنان، زيارت مطلقه امام حسين عليه السلام، ص ٧٠٣.

(٣٩٧) كافي، ١ / ٢٦٥، باب التوفيق الى رسول الله.

(٣٩٨) سوره قلم، آيه ٤.

(٣٩٩) سوره نساء، آيه ٨.

(٤٠٠) كافي، ١ / ٢٦٥ و نیز اختصاص / ٣٣٠ حديث في زياره المؤمن.

۴۰۱) کافی، ۱ / ۲۶۸.

۴۰۲) سوره نساء، آیه ۱۰۵.

۴۰۳) سوره احزاب، آیه ۷۲.

۴۰۴) بصائر الدرجات، ص ۷۷، النوا در من الابواب فی الولایه.

۴۰۵) کافی، ۴۱۳، باب فیہ نکت و نتف من التاویل.

۴۰۶) مناقب، ۲ / ۳۱۴، فصل فی انقیاد الحیوانات له.

۴۰۷) بحار الانوار، ۲۳ / ۲۷۵، باب ان الامانه فی القرآن الامامه.

۴۰۸) بحار الانوار، ۳ / ۶۹، باب فی ذکر ما کان من حیره.

۴۰۹) به منابعی که هم اکنون از کافی و مناقب و بصائر الدرجات ذکر کردیم مراجعه شود.

۴۱۰) سوره انفعال، آیه ۵۳.

۴۱۱) سوره نساء، آیه ۱۵۵.

۴۱۲) کافی، ۱ / ۱۹۶، باب ان الائمه ارکان الارض.

۴۱۳) تفسیر نور الثقلین، ج ۱، ص ۵۹ چاپ اسماعیلیان.

۴۱۴) سوره بقره، آیه ۳۱.

۴۱۵) سوره نساء، آیه ۶۵.

۴۱۶) سوره احزاب، آیه ۳۶.

۴۱۷) تفسیر قمی، ۲ / ۱۹۴،

در نزول آیه تطهیر.

(۴۱۸) کافی ۲ / ۵۲، باب حقیقه الایمان و الیقین.

(۴۱۹) کافی، ج ۲ / ۳۲، باب فی ان الایمان ماثوث فی الجوارح.

(۴۲۰) وسائل الشیعه، ۲۷ / ۳۴، باب تحریم الحکم بغیر کتاب.

(۴۲۱) کافی، ۱ / ۸۶، باب ادنی المعرفه.

(۴۲۲) کافی، ۱ / ۸۵، باب انه لا یعرف الا به.

(۴۲۳) همان.

(۴۲۴) توحید، ص ۲۸۵، باب انه لا یعرف الا به.

(۴۲۵) نهج البلاغه، خطبه ۱۸۴.

(۴۲۶) هج البلاغه، خطبه ۱۸۴، و اگر منذ و قد و لولا- را فاعل بگیریم و ضمیر مفعولی را مفعول اول و «القدمه» و «الازلیه» و «التکلمه» را مفعول، معنا چنین می شود: «زمان داشتن نمی گذارد آلات ادراکی قدیم باشند و حدوث آنها از ازلت جلوگیری می کند و کامل نبودن آلات از کمال منع می نمایند». م.

(۴۲۷) سوره بقره، آیه ۲۵۷.

(۴۲۸) سوره بقره، آیه ۲۵۶.

(۴۲۹) سوره نمل، آیه ۳۶.

(۴۳۰) سوره آل عمران، آیه ۱۰۱.

(۴۳۱) سوره فصلت، آیه ۵۳.

(۴۳۲) نهج البلاغه، خطبه ۱۸۴ و بحار الانوار، ۹۱ / ۲۴۲، باب ۴۰.

(۴۳۳) اصول کافی، ۱ / ۱۳۹، باب جوامع التوحید.

(۴۳۴) لو کشف الغطا ما ازددت یقیناً، بحار، ۴ / ۱۵۳.

(۴۳۵) کافی، ۱ / ۹۷، باب فی ابطال الرویه.

(۴۳۶) الاحتجاج، ج ۲ / ۳۲۱، احتجاج ابی جعفر علیه السلام.

(۴۳۷) بحارالانوار ۲۶ / ۱، باب ۱۴، نوادرفی معرفتهم.

(۴۳۸) بحارالانوار، ۲۷ / ۴۶، باب ۱۵، انهم الحجه علی جمع العوالم.

(۴۳۹) اگر نور ایشان در همه موجودات یافت نشود، چگونه از خدای عادل حکیم منقول است که ولایت ایشان را بر آنها عرضه کند و ایشان را به پذیرش آن تکلیف کند.

(۴۴۰) در نسخه این گونه بود، و ظاهراً عبارت «کما دخلت منک الیها» باشد، مصنف.

(۴۴۱) دعای عرفه.

(۴۴۲) کافی، ۱

/ ۲۳۰، باب ما اعطى الائمه عليه السلام من اسم.

(۴۴۳) اقبال، ص ۶۰۴، زیارت رسول خداصلی الله علیه وآله.

(۴۴۴) اقبال، ص ۶۹، فصل فی ما نذکره من ادعیه تتکرر.

(۴۴۵) اقبال، ص ۵۸، فصل فی ما نذکره من دعاء الافتتاح.

(۴۴۶) بحار الانوار، ۲۵ / ۲۸۹، و ۴۷ / ۱۴۸، کشف الغمه، ۲ / ۱۹۷ (این روایت نقل به معنا شده است).

(۴۴۷) کافی، ۸ / ۴۲، حدیث موسی علیه السلام.

(۴۴۸) سوره آل عمران، آیه ۱۶۴.

(۴۴۹) سوره جاثیه، آیات ۱۶ و ۱۷.

(۴۵۰) سوره جاثیه، آیه ۱۸.

(۴۵۱) مصباح المتعجد، ص ۷۷۸، شرح زیارت ابی عبدالله فی یوم عاشورا.

(۴۵۲) بحار الانوار، ۸۹ / ۲۳۴، باب ۲۹ - فضل سوره الفاتحه، به نقل از عیون اخبار الرضا علیه السلام ۱ / ص ۲۸۲ باب فی ما جاء عن الامام علی بن ابی طالب علیه السلام.

(۴۵۳) خصال، ۲ / ۲۵۸.

(۴۵۴) تفسیر عیاشی، ۲ / ۲۲۸.

(۴۵۵) سوره ق، آیه ۱۵.

(۴۵۶) توحید، ۲۷۷، باب ۲۸، ذکر عظمه الله جل جلاله.

(۴۵۷) سوره لقمان، آیه ۲۷.

(۴۵۸) سوره کهف، آیه ۱۰۹.

(۴۵۹) کافی، ۱ / ۲۶۸، باب التفویض الی رسول الله .

(۴۶۰) سوره حشر، آیه ۷.

(۴۶۱) کافی، ۱ / ۲۶۸، باب التفویض الی رسول اللّٰه.

(۴۶۲) سوره اسراء، آیه ۹.

(۴۶۳) سوره شوری، آیه ۵۳.

(۴۶۴) کافی، ۱ / ۱۹۱، باب انّ الأئمه هم الهداه.

(۴۶۵) سوره نور، آیه ۳۵.

(۴۶۶) بحار الانوار، ۵۷ / ۱۹۶ - به نقل از کافی ۱ / ۴۴۱، باب مولد النبی.

(۴۶۷) بحار الانوار، ۴ / ۱۸ به نقل از تفسیر قمی ۲ / ۱۰۳ آیه نور.

(۴۶۸) توحید، ص ۱۵۵ باب ۱۵، تفسیر قول اللّٰه عزوجل...

(۴۶۹) کافی، ۱ / ۱۹۵، باب ان الأئمه نور اللّٰه...

(۴۷۰) کافی، ۲ / ۱۱۲، باب حدوث اسماء.

(۴۷۱) سوره نور، آیه ۴۰.

(۴۷۲) کافی ۱ /

(۴۷۳) تفسیر قمی ۲ / ۱۰۶، تفسیر آیه نور.

(۴۷۴) سوره بقره، آیه ۴۱.

(۴۷۵) سوره آل عمران، آیه ۱۰۲.

(۴۷۶) سوره آل عمران، آیه ۱۰۱.

(۴۷۷) سوره احزاب، آیات ۴۱ - ۴۳.

(۴۷۸) تفسیر قمی ۲۲ / ۱۰۶، در تفسیر آیه نور.

(۴۷۹) توحید، ۱۶۴.

(۴۸۰) کمال الدین، ۱ / ۲۰۲، باب ۲۱، العله التي من اجلها...

(۴۸۱) کافی، ۲ / ۲۶۶، باب ان للقلب اذنين فيها الملك.

(۴۸۲) سوره ق، آیات ۱۶ و ۱۷.

(۴۸۳) کافی، ۱ / ۲۰، کتاب العقل و الجهل.

(۴۸۴) سوره فرقان، آیه ۵۳.

(۴۸۵) سوره الرحمن، آیات ۱۹ و ۲۰.

(۴۸۶) سوره نحل، آیه ۳۶.

(۴۸۷) سوره زمر، آیه ۱۷.

(۴۸۸) سوره ابراهیم، آیه ۲۲.

(۴۸۹) سوره بقره، آیه ۲۶۸.

(۴۹۰) سوره مجادله، آیه ۱۹.

(۴۹۱) بحار الانوار، ۲۴ / ۲۸، باب ۲۵ آخر فی ان...

(٤٩٢) كافي، ١ / ٢٠، كتاب العقل و الجهل.

(٤٩٣) بحار الانوار، ٤ / ١٥، تاويل آيه نور. ٢ / ٥٣٦، باب الدعا و الانتباه.

(٤٩٤) كافي، ١ / ١٨٠، باب معرفه الامام و الرق اليه.

(٤٩٥) كافي، ٢ / ١٥، باب الاخلاص.

(٤٩٦) كافي، ٢، ٥٣٦ باب الدعا عند الله.

(٤٩٧) همان.

(٤٩٨) اكمال الدين، ١ / ٢٠٢، باب ٢١، باب العله التي من اجلها.

(٤٩٩) بحار الانوار، ٢٤ / ١٧٦، باب ٥، انهم كلمه الله به نقل از محاسن.

(٥٠٠) سوره فتح، آيه ٢٦.

(٥٠١) سوره آل عمران، آيات ١٣٣ - ١٣٥.

(٥٠٢) سوره انعام، آيات ١٦٢ و ١٦٣.

(٥٠٣) سوره انعام، آيه ١٦١.

(٥٠٤) سوره تغابن، آيه ١٦.

(٥٠٥) سوره آل عمران، آيه ١٠٢.

(٥٠٦) سوره حجر، آيه ٣٣.

(٥٠٧) سوره اعراف، آيه ١٢.

(٥٠٨) سوره ص، آيات ٧٧ - ٧٨.

(٥٠٩) سوره حج، آيه ٣٠.

(٥١٠) سوره انعام، آيه ١٢٠.

(٥١١) تفسير امام، ٨٠، توحيد ص ٣٢٥، مناقب، ١ / ٢٥٣، فصل في شرائطها.

باب فی النوادر.

(۵۱۳) جوامع الجامع مرحوم طبرسی.

(۵۱۴) تفسیر قمی، ۱ / ۹۶، سوره آل عمران.

(۵۱۵) تفسیر عیاشی، ۱ / ۱۶۲، آیه ۳ از آل عمران.

(۵۱۶) کافی، ۱ / ۴۱۴، باب فیہ نکت و نُتف من التتریل.

(۵۱۷) تفسیر عیاشی، ۱ / ۱۶۳، سوره آل عمران.

(۵۱۸) امالی صدوق، ۲۱۸، المجلس التاسع و الثلاثون.

(۵۱۹) کافی، ۱ / ۲۳۶، باب ما عند الائمہ من سلاح.

(۵۲۰) این جمله را با جمله ای در بحار به نقل از علل اشراعیع معنا کردم، چه این که طبق عهد پیامبر صلی الله علیه و آله با علی علیه السلام باید انگشتی به علی علیه السلام داده شده باشد، لذا در بحار الانوار جمله این است: فنظرت الی الخاتم حین وضعه علی علیه السلام فی اصبعه الیمنی ولی در اینجا «وضعتہ» آمد که با سیاق مناسبت ندارد.

(۵۲۱) سوره نباء، آیه ۲۶.

(۵۲۲) کافی، ۱ / ۴۱۸، باب فیہ نکت و نتف.

(۵۲۳) کافی، ۱ / ۲۰۷.

(۵۲۴) تفسیر قمی / ۲ / ۴۰۱، در تفسیر ۷۸ سوره نباء.

(۵۲۵) عیون اخبار الرضا، ۲ / ۶ / فمآء عن الرضا.

(۵۲۶) سوره شعراء، آیه ۸۶.

(۵۲۷) سوره مریم، آیات ۴۹ و ۵۰.

(۵۲۸) تفسیر عیاشی، ۲ / ۲۲۴، آیه چهاردهم سوره ابراهیم.

(۵۲۹) تفسیر قمی، ۱ / ۱۲، ابراهیم و بناء البيت.

(۵۳۰) سوره انعام، آیه ۱۵.

(٥٣١) كافي، ٢ / ٢١٤، باب في ترك دعا و الناس.

(٥٣٢) كافي، ١ / ١٦٦، باب الهدايه من اللّٰه عزوجل.

(٥٣٣) توحيد، ص ٤١٥، باب ٦٤ التعريف و البيان والحجه....

(٥٣٤) تفسير عياشي، ١ / ٣٢١، آيه پنجم سوره مائده.

(٥٣٥) اقبال، ص ٢٢٣، و ٣٣، فصل في شرح ابسط مما ذكرنا.

(٥٣٦) سوره اعراف، آيه ١٠١.

(٥٣٧) تفسير قمي، ١ / ٢٣٥، اسئله مولى عمر

من الباقر، ٢٤٠.

(٥٣٨) كافي، ٢ / ١٠، باب آخر منه.

(٥٣٩) تفسير عياشي، ٢ / ١٢٦، آيه دهم از سوره يونس.

(٥٤٠) بحار الانوار، ٥ / ٢٣٧، باب ١، الطينته و الميثاق.

(٥٤١) تفسير عياشي، ٢ / ١٢٦، آيه دهم سوره يونس.

(٥٤٢) همان.

(٥٤٣) سوره ملك، آيات ٦ - ١١.

(٥٤٤) سوره مائده، آيه ١٠٩.

(٥٤٥) كافي، ٨ / ٣٣٨، حدث الذي احياه عيسى عليه السلام.

(٥٤٦) تفسير عياشي، ١ / ٣٤٩، آيه ٥ سوره مائده و ظاهراً قمى غلط باشد.

(٥٤٧) كافي، ١ / ٨٥.

(٥٤٨) توحيد، ص ٢٨٥، باب ٤١ انه عزوجل.

(٥٤٩) بحار الانوار، ٩٩ / ٢٢٧، باب السلام و الصلوه على امام الخلق...

(٥٥٠) كافي، ١ / ٢٩٧، باب الاشاره و النص على امير المؤمنين.

(٥٥١) كافي، ٢ / ٥٣٤، باب القول ان الاصباح والامساء...

(٥٥٢) تفسير عياشي، ٢ / ٢٨٠، آيه هفدهم سوره بنى اسرائيل.

(٥٥٣) فقيه، ١ / ٢٣٥، باب ما يستحب من الدعافى كل صباح.

(٥٥٤) علل الشرايع، ١ / ٢٩، باب العله التى من اجلها...

(٥٥٥) تفسير قمى، ٢ / ١٣، معراج رسول الله صلى الله عليه وآله.

(٥٥٦) تفسير عياشي، ٢ / ٢٨٠.

(٥٥٧) كافي، ٢ / ٩٩، باب الشكر.

(٥٥٨) سورة بقره، آيه ٢٦٩.

(٥٥٩) كافي، ١ / ١٨٥، باب معرفه الامام.

(٥٦٠) تفسير عياشى، ١ / ١٥١.

(٥٦١) كافي ج ٢ / ٢٨٤، باب الكبائر.

(٥٦٢) تفسير عياشى، ١ / ١٥١، سورة بقره.

(٥٦٣) تفسير قمى، ج ١، ص ٩٢، قصه بخت النصر.

(٥٦٤) وسائل الشيعه، ٢٧ / ٧٧، باب وجوب الرجوع فى جميع الاحكام...

(٥٦٥) اقبال الاعمال (چاپ سنگى)، ٢٩٦، دعای آخر بعد صلوه العيد.

(٥٦٦) سورة بقره، آيه ٢٦٩.

(٥٦٧) بحار الانوار، ٤ / ٥، باب آخر فى تأويل قوله تعالى: خلقت بيدي (٥٦٨) مناقب، ٣ / ٢٧٣، فضل فى الشواذ.

(٥٦٩) توحيد، ١٩٣،

باب اسماء الله تعالى و الفرق بينه.

(۵۷۰) کافی، ۱ / ۱۱۶، باب معانی الاسماء.

(۵۷۱) بحار الانوار، ۹۹ / ۱۹۵، باب ۹، الزيارات الجامعة التي يزار...

(۵۷۲) کافی، ۱ / ۱۳۴، باب التوحيد.

(۵۷۳) مستدرک، ۱۲ / ۲۹۶، باب تحریم اذاعه الحق مع الخوف.

(۵۷۴) کافی، ۱ / ۴۲، فيما جاء ان حديثهم صعب مستصعب.

(۵۷۵) بحار الانوار، ۲۶ / ۲۶۴، باب جوامع مناقبهم و فضائلهم.

(۵۷۶) روایت بحار که خلفا النبیین علیه السلام آمده است صحیح است، و دور نیست که «الیقین» تصحیف شده باشد.

(۵۷۷) در متن کتاب «لتمام الطوايه و الطواسين» دارد.

(۵۷۸) الب به معنای سم نیست، تلفظ آن «إلب» با کسر همزه و به معنای عدّه ای که یک دشمن مشترک ایشان را به دور هم جمع می کنند می باشد، در مجمع البحرين آمده است: الب فی حدیث علی علیه السلام: «واعجباً لطلحه الب علی ابن عفان، حتی اذا قتل اعطانی صفتته ای جمع الناس من قولهم البت الابل إلبای جمعها و ساقها و البت الجيش جمعته و تالبوا نجمعوا». مترجم.

(۵۷۹) سوره ص، آیه ۳۹.

(۵۸۰) کافی، ۱ / ۴۰۲، باب فی ما جاء ان حديثهم صعب مستصعب.

(۵۸۱) کافی، ۱ / ۴۰۲، باب فی ما جاء ان حديثهم صعب مستصعب.

(۵۸۲) کافی، ۱ / ۱۴۷، باب البداء.

(۵۸۳) بحار الانوار، ۸۹ / ۱۲۰، باب ۱۴ - ان القرآن مخلوق.

(۵۸۴) شرح نهج البلاغه، ۱۸ / ۴۳، بند من الاقوال الحكمیه.

(۵۸۵) سوره فصلت، آیات ۴۲ - ۴۱.

(۵۸۶) کافی، ۱ / ۸۹، باب الكون و المكان.

(٥٨٧) تفسير عياشى، ١ / ٨ .

(٥٨٨) كافي، ١ / ٢٩٣، باب الاشارة و النص على امير المؤمنين عليه السلام.

(٥٨٩) كافي، ١ / ٢٣٠، باب ما اعطى الائمه من اسم الله.

(٥٩٠) تفسير صافى، ج ٥ / ٣٩٢،

چاپ مؤسسه اعلمی، بیروت و بحار الانوار، ۳ / ۲۳۴ و توحید، ص ۹۲، مصباح کفعمی، ۳۲۹ و معانی الاخبار، ۶، باب معنی الصمد.

(۵۹۱) سوره نساء، آیه ۸۳.

(۵۹۲) تفسیر عیاشی، ۱ / ۲۶۰ از سوره نساء.

(۵۹۳) تفسیر عیاشی، ۱ / ۳۶۱، از سوره انعام.

(۵۹۴) سوره انعام، آیه ۵۹.

(۵۹۵) تفسیر قمی، ۲ / ۲۱۲، معجزه النبی.

(۵۹۶) معانی الاخبار، ۹۵، باب معنی الامام المبین.

(۵۹۷) اکمال الدین، ۱ / ۲۱۱، باب اتصال الوصیه من لدن آدم علیه السلام...

(۵۹۸) امالی صدوق، ص ۴۰۲، المجلس الثالث و الستون.

(۵۹۹) اکمال الدین، ۱ / ۲۱۲، باب اتصال الوصیه امام.

(۶۰۰) اصول کافی، معرب ۱ / ۴۴۳، به تعریب استاد علامه حسن زاده آملی.

(۶۰۱) سوره انعام، آیه ۸۴.

(۶۰۲) سوره آل عمران، آیه ۶۱.

(۶۰۳) سوره نساء، آیه ۲۳.

(۶۰۴) سوره اسراء، آیه ۱۱۰.

(۶۰۵) بحار الانوار/ ج ۲۴ / ۳۰۳، باب ۶۶، ۱۰ انهم الصلوه والزکاه و الحج.

(۶۰۶) همان.

(۶۰۷) سوره بقره، آیه ۱۱۵.

(۶۰۸) کافی، ۸ / ۲۴۲، حدیث القباب.

۶۰۹) بصائر الدرجات، ص ۵۳۶، باب فيه شرح امور النبي و الانبياء.

۶۱۰) رجال كشي، ص ۲۹۱، ماروی فی محمد ابی زینب .

۶۱۱) کافی، ۱ / ۱۹۳، باب الاثمه و لاه امرالله.

۶۱۲) کافی، ۱ / ۱۱۳، باب حدوث الاسماء.

۶۱۳) سوره انعام، آیه ۷۹.

۶۱۴) سوره انعام، آیات ۱۶۲ و ۱۶۳.

۶۱۵) عوالی اللثالی، ج ۱ / ۴۰ الفصل الرابع فی ذکر احادیث.

۶۱۶) سوره زخرف، آیه ۴۱.

۶۱۷) اقبال، ص ۷۰۶ فصل فی ما نذكر من الدعاء و القسم.

۶۱۸) اقبال، ص ۶۷۵ فصل فی نذكره من الدعاء.

۶۱۹) مناجات شعبانیه.

۶۲۰) سوره شعراء، آیه ۸۹.

۶۲۱) در مجمع البیان ضمن سوره توحید روایت شده است.

۶۲۲) بحار الانوار، ۸۹ / ۳۸۴، باب ۲۴. خصائص سوره توحید.

۶۲۳) سوره بقره، آیه ۳۱.

۶۲۴)

دعای کمیل.

(۶۲۵) سوره نحل، آیه ۷۵.

(۶۲۶) تفسیر امام عسکری، ۲۲۱، سجود الملائکه لآدم و معناه.

(۶۲۷) کافی، ۸ / ۹۵، حدیث الجنان.

(۶۲۸) تفسیر قمی، ۲ / ۵۳، مکان الشیعه فی الحشر.

(۶۲۹) در ضمن همین آیه.

(۶۳۰) سوره مائده، آیه ۹۲.

(۶۳۱) اصول کافی، ۱ / ۴۲۶ و ۴۲۷ باب فیہ نکت و نتف من التزیل، چاپ بیروت و بحار الانوار، ۲۳ / ۳۸۰.

(۶۳۲) سوره مائده، آیه ۹۳.

(۶۳۳) سوره انفال، آیه ۲۹.

(۶۳۴) سوره حدید، آیه ۲۸.

(۶۳۵) سوره حج، آیه ۳۷.

(۶۳۶) سوره مائده، آیه ۹۳.

(۶۳۷) کافی، ۱ / ۷۸، باب حدوث العالم و اثبات المحدث.

(۶۳۸) بحار الانوار، ۶ / ۱۵۶، باب ۶، سكرات الموت و شدائده.

(۶۳۹) سوره حجر، آیه ۹۹.

(۶۴۰) تفسیر قمی، ۲ / ۲۹۵، اقشعرا - الکافر من سماعه القرآن.

(۶۴۱) رجال کشی، ۲۶۷ فی ابی محمد هشام بن حکم.

(۶۴۲) تفسیر امام، ۵۳ / اجتماع الرسول.

(۶۴۳) سوره ملک، آیه ۲.

(٦٤٤) سورة انعام، آيات ١٦٢، ١٦٣.

(٦٤٥) اصول كافي، ٢ / ١٧٥ باب طبقات الانبياء و الرسل و الائمة.

(٦٤٦) عيون اخبار الرضا، ١ / ٢١٦، باب ما جاء عن الرضا.

(٦٤٧) كافي، ٨ / ٢٩١ حديث نوح يوم القيامة.

(٦٤٨) تفسير عياشي، ١ / ٣٦٥، سورة انعام.

(٦٤٩) وسائل الشيعة، ٢٥ / ٢٣، باب جمله من الاطعمه التي ينبغي.

(٦٥٠) سورة مائده، آيه ٥٥.

(٦٥١) سورة احزاب، آيه ٦.

(٦٥٢) كافي، ١ / ٤٢٠، باب فيه نكت و نتف من التنزيل.

(٦٥٣) سورة قصص، آيه ٣٣.

(٦٥٤) سورة حجر، آيه ٦.

(٦٥٥) سورة قمر، آيه ٢٥.

(٦٥٦) سورة نحل، آيه ٤٣.

(٦٥٧) كافي، ١ / ٢١١، باب ان اهل الذكر....

(٦٥٨) تفسير عياشي، ٢ / ٢٦٠، سورة نحل.

(٦٥٩) عيون اخبار الرضا، ١ / ٢٣٩، باب ذكر مجلس الرضا.

(٦٦٠) سورة طلاق، آيات ١٠ و ١١.

(٦٦١) بصائر الدرجات ٧

٤٢ باب فى ...

(٦٦٢) كافى، ١ / ٢١١

(٦٦٣) سورة يس، آيه ٨٣.

(٦٦٤) كافى، ١ / ٤٧١، باب مولد ابى جعفر محمد بن على عليه السلام.

(٦٦٥) سورة هود، آيه ٨٦.

(٦٦٦) اكمال، ١ / ٣٣٠، باب ما اخبر به ابو جعفر.

(٦٦٧) كافى، ٨ / ١٨، خطبه امير المؤمنين به نام وسيله.

(٦٦٨) كافى، ١ / ١١٧، باب معانى الاسماء و اشتقاقها.

(٦٦٩) كافى، ١ / ١١٨، باب فى الاسماء.

(٦٧٠) اصول كافى، ١ / ١٠٢، باب النهى عن صفه بغير ما وصف به.

(٦٧١) همان.

(٦٧٢) مشكاه الانوار، ١٠، الفصل الاول فى التوحيد.

(٦٧٣) سورة اسراء، آيه ١١٠.

(٦٧٤) سورة اعراف، آيه ٨٠.

(٦٧٥) تفسير عياشى، ٢ / ٤٢ / سورة اعراف.

(٦٧٦) بحار، ١١ / ١٥٠، تفسير امام ص ٢١٩، سجود الملائكه لآدم و معناه.

(٦٧٧) كافى، ١ / ١٥٢، باب من آذى المسلمون و احتقرهم.

(٦٧٨) لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَتَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنُخْزَى» سورة طه، آيه ١٣٤.

(٦٧٩) سورة انعام، آيه ١٥٣.

(٦٨٠) بحار الانوار، ٨ / ٦٦، باب ٢٢.

(۶۸۱) معانی الاخبار، ص ۲۲، باب معنی الصراط.

(۶۸۲) بحار الانوار، ۸ / ۷۰، باب ۲۲ الصراط.

(۶۸۳) سوره نور، آیات ۳۵ - ۴۰

(۶۸۴) سوره تغابن، آیه ۸.

(۶۸۵) سوره اعراف، آیه ۱۵۷.

(۶۸۶) سوره حدید، آیه ۲۸.

(۶۸۷) سوره حدید، آیه ۱۲.

(۶۸۸) سوره صف، آیه ۸.

(۶۸۹) کافی، ۱ / ۱۹۴، باب ان الائمه ولی نور الله عزوجل.

(۶۹۰) دعای ابو حمزه ثمالی، اقبال ص ۷۲، فصل فیما نذکره من ادعیه تذکر، بلد امین ص ۲۰۹، شهر رمضان.

(۶۹۱) کافی، ۱ / ۱۶۸، باب الاضطرار الی الحججه

(۶۹۲) نهج البلاغه، خطبه ۱۶۸، ص ۲۷۲، من خطبه له فی التوحید.

(۶۹۳) کافی، ۱ / ۹۰، باب کون و مکان.

(۶۹۴) کافی، ۸ / ۱۸، خطبه امیر المؤمنین علیه السلام به نام وسیله.

(۶۹۵) صحیفه سجادیه،

۱۳۴ دعای ۲۸ .

(۶۹۶) سوره آل عمران، آیه ۱۸ .

(۶۹۷) سوره حدید، آیه ۳ .

(۶۹۸) اقبال، ص ۳۴۸، فصل فی ما نذکره من ادعیه بوم عرفه .

(۶۹۹) سوره انعام، آیات ۱۶۲ و ۱۶۳ .

(۷۰۰) کافی، ۱۶ / ۲، باب الاخلاص .

(۷۰۱) کافی، ۲ / ۲۵۳، باب من آذی المسلمین واحتقره .

(۷۰۲) سوره بقره، آیه ۳۰ .

(۷۰۳) بحار الانوار، ۳ / ۲۱۲، باب ۶، توحید و نفی، شرک ..

(۷۰۴) کافی، ۱ / ۱۶۸، باب الاضطرار الی الحججه .

(۷۰۵) کافی، ۸ / ۹۴، حدیث اهل الشام .

(۷۰۶) سوره صافات، آیه ۱۸۰ .

(۷۰۷) اقبال، ص ۶۸۷، فصل فیما نذکره من الدعا .

(۷۰۸) سوره نجم، آیه ۹ .

(۷۰۹) سوره جن آیه ۲۶ و ۲۷ .

(۷۱۰) کافی، ج ۱، ص ۲۵۶، باب نادر فی ذکر الغیب .

(۷۱۱) خرائج، ج ۱، ص ۳۴۳، باب التاسع فی معجزات الامام علیه السلام .

(۷۱۲) کافی، ج ۱، ص ۱۷۵، باب طبقات الانبیاء و الرسل و الائمه علیهم السلام .

(۷۱۳) بحار الانوار، ج ۱۲، ص ۱۲، باب ۱، علل...؛ اکمال الدین، ج ۱، ص ۴۸، جواب عن اعتراض آخر .

(۷۱۴) توضیح آن این که: دین به کسر اسم آلت از دین به فتح است. «و الدین عن المبیع او القرض لغه» یعنی دین در مقابل

کالا و یا به معنای قرض لغتی است. چنان که در مجمع آمده است. پس مراد از دین آن است که وقوع معامله به آن است و نیز افاضه از خدا و استفاضه از عبد در تکوین و تشریح دین است. در تکوین به این معنا که دین حصه ای از وجود می باشد که خداوند آن را در بدو ایجاد عبد به وی افاضه می کند...

اگر عبد آن را در اراده خدای تعالی صرف کند به الله اسمی نامیده می شود، همین الله

ولی مؤمنین و عروه الوثقی و صراط مستقیم می باشد و اگر عبد آن را در هواها و مشتبهات نفسانی خرج کند به طاغوت و عروه غیر وثقی و صراط غیر مستقیم نامیده می شود. این راه رونده را گمراه می سازد و آن این آیه شریفه است: «لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ...اولئك...» و فرمود: «وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» یعنی «هر کس به خدا چنگ زند به صراط مستقیم راهنمایی شده است» و در فخره «و اعلام التقی» در بیان حقیقت تقوی بیان بیشتری کرده ایم به آن مراجع کن. مصنف - ره -

(۷۱۵) سوره توبه، آیه ۳۳.

(۷۱۶) سوره توبه، آیه ۳۳.

(۷۱۷) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۸۷، سوره براءت.

(۷۱۸) بحار الانوار، ج ۵۱، ص ۶۰، باب ۵، الآیات المؤوله بقیام القائم.

(۷۱۹) روایت در بحار الانوار، ج ۵۱، ص ۶۰، به نقل از کنز (جامع الفوائد و تأویل الآیات الطاهره) از عبایه بن ربیع آنه سمع أمير المؤمنين عليه السلام يقول هو الذي أرسل رَسُوْلَهُ الْآيَةَ أَظْهَرَ ذَلِكَ بَعْدَ كَلَا وَ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ حَتَّى لَا يَبْقَى قَرِيْبُهُ إِلَّا وَ نُوْدَى فِيهَا بِشَهَادَةٍ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُوْلُ اللَّهِ بَكْرَهُ وَ عَشِيَاءَ.

(۷۲۰) کافی، ج ۱، ص ۱۹۱، باب ان الائمه هم الهداه.

(۷۲۱) بحار الانوار، ج ۲۳، ص ۳، باب ۱، الاضطرار الى الحججه.

(۷۲۲) سوره روم، آیه ۳۰.

(۷۲۳) کافی، ج ۲، ص ۱۲، باب فطره الخلق على التوحيد.

(۷۲۴) کافی، ج ۲، ص ۴۱۶، باب ثبوت الايمان و هل يجوز ان ينقله.

(۷۲۵) توحيد، ص ۳۲۹، ۵۳، باب فطره الله عزوجل الخلق على...

(۷۲۶) کافی، ج ۲، ص ۱۲، باب فطره الخلق على التوحيد.

(۷۲۷) بحار الانوار، ج ۳، ص ۲۸۱، دين

الحنيف و الفطره، به نقل از غوالی اللثالی.

(۷۲۸) سوره انعام، آیه ۱۴.

(۷۲۹) سوره بقره، آیه ۱۳۸.

(۷۳۰) کافی، ج ۲، ص ۱۴، باب فی ان الصبغه هی الاسلام.

(۷۳۱) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۶۳، سوره بقره.

(۷۳۲) فضائل الشیعه، ص ۸.

(۷۳۳) سوره ص، آیه ۷۵.

(۷۳۴) کافی، ج ۱، ص ۳۸۹، باب خلق ابدان الائمه و ارواحهم.

(۷۳۵) کافی، ج ۱، ص ۳۸۵، باب موالید الائمه علیهم السلام (۷۳۶) کافی، ج ۱، ص ۳۸۷، باب موالید الائمه علیهم السلام.

(۷۳۷) منبع سابق.

(۷۳۸) بحار الانوار، ج ۱۵، ص ۲۷، باب ۱، بدء خلقه و ما جرى له فی المیت.

(۷۳۹) ظاهر این روایت قابل فهم نیست، مگر کسی به حقایق و بواطن آن برسد، و یا اگر قائل به مجهول بودن معنای تمام روایت شویم، برخی از این تفصیل ها به ویژه در این بخش مسلم غلط بوده و از دهن مبارک معصوم علیه السلام نمی باشد و یا علم آن را به اهلش واگذاریم و درباره آن اظهار نظر ننماییم.

(۷۴۰) سوره انبیاء، آیه ۳۷.

(۷۴۱) کافی، ج ۲، ص ۲، باب طینه المؤمن و الکافر.

(۷۴۲) سوره انفال، آیه ۲۹.

(۷۴۳) سوره حدید، آیه ۲۸.

(۷۴۴) سوره نحل آیه ۲.

(۷۴۵) سوره شوری، آیه ۵۲.

(۷۴۶) سوره غافر، آیه ۱۵.

٧٤٧) كافي، ج ١، ص ٢٧٣، باب الروح التي يسددها الله بها الائمة عليهم السلام.

٧٤٨) بحار الانوار، ج ١٨، ص ٣٦٤، ب ٢.....، آخر في كيفية صدور الوحي.

٧٤٩) كافي، ج ١، ص ٢٧٢، باب فيه ذكر ارواح التي في الائمة.

٧٥٠) معاني الاخبار، ص ١٣٢، باب معنای عصمت امام.

٧٥١) سورة اسراء، آيه ٩.

٧٥٢) سورة آل عمران، آيه ١٠٣.

٧٥٣) بحار الانوار، ج ٦٥، ص ٢٣٣، باب ٢٤. الفرق بين الايمان و الاسلام به نقل از عياشى، ج

١، ص ١٠٢، سورة بقره.

(٧٥٤) امالي طوسي، ٢٧٢، مجلس دهم، وفيه بقيه الحديث.

(٧٥٥) سورة انعام، آيه ١٢٥.

(٧٥٦) كافي، ج ٢، ص ٢١٤، باب في ترك دعاء الناس.

(٧٥٧) كافي، ج ١، ص ١٦٦، باب الهدايه انه من الله عزوجل.

(٧٥٨) توحيد، ص ٤١٥، باب التعريف و البيان و الحججه.

(٧٥٩) تفسير عياشي، ج ١، ص ٣٢١ و ٣٧٦.

(٧٦٠) سورة اسراء، آيات ٧٣ و ٧٤.

(٧٦١) سورة زمر، آيه ٦٥.

(٧٦٢) سورة حاقه، آيات ٤٤ و ٤٥.

(٧٦٣) سورة اسراء، آيه ٧٤.

(٧٦٤) سورة فصلت، آيه ٣٦.

(٧٦٥) سورة فصلت، آيه ٣٤ و ٣٥.

(٧٦٦) سورة اعراف، آيه ٢٠٠.

(٧٦٧) وسائل الشيعه، ج ٦، ص ١٣٤، باب استحباب الاستعاذه و بحار الانوار، ج ٨٢، ص ٣٥، باب القرائه و آدابها و احكامها.

(٧٦٨) صحيفه سجاديه، ص ٨٤، دعاء هفدهم، و كان من دعائه عليه السلام على الشيطان.

(٧٦٩) سورة احزاب، آيه ٣٣.

(٧٧٠) تفسير قمي، ج ٢، ص ٣١٤، صلح الحديبيه.

(٧٧١) سورة فتح، آيه ٢.

(٧٧٢) بحار الانوار، ج ١٧، ص ٧٥، و ج ٦٨، ص ٢٤ و متشابه القرآن، ج ٢، ص ١٠.

(۷۷۳) به اخبار قبلی مراجعه شود.

(۷۷۴) بحار الانوار، ج ۹۱، ص ۱۵۱، باب ۳۲، ادعیه المناجات.

(۷۷۵) کافی، ج ۲، ص ۲۸۱، باب الكبائر.

(۷۷۶) سوره واقعه، آیات ۸ - ۱۰.

(۷۷۷) سوره بقره، آیه ۲۵۳.

(۷۷۸) بحار، ج ۶۸، ص ۲۳، باب ۱۱، الشکر.

(۷۷۹) سوره مؤمنون، آیه ۶۰.

(۷۸۰) البلد الامین، ص ۲۰۹، شهر رمضان، و مصباح المتعجد، ص ۵۸۷، دعاء السحر فی شهر رمضان.

(۷۸۱) سوره اعراف، آیه ۲۳.

(۷۸۲) سوره طه، آیه ۱۲۱.

(۷۸۳) بلد امین، ص ۲۰۹، شهر رمضان، و مصباح المتعجد، ص ۵۸۷، دعاء السحر فی شهر رمضان.

(۷۸۴) بحار الانوار، ج ۸۴، ص ۳۳۸، باب ۱۳، نافله الفجر و کیفیتها، به نقل از

بلد امین، ص ۴۷، الاستغفار الامیر المؤمنین علیه السلام.

(۷۸۵) سوره نجم، آیه ۳۹.

(۷۸۶) سوره نجم، آیات ۴۰ و ۴۱.

(۷۸۷) سوره الرحمن، آیه ۱ - ۴.

(۷۸۸) بحار الانوار، ج ۲۴، ص ۶۷، باب ۳۰، انهم علیهم السلام النجوم به نقل از تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۴۳، سوره الرحمن.

(۷۸۹) سوره اسراء، آیه ۷۰.

(۷۹۰) امالی طوسی، ص ۴۸۹، المجلس السابع عشر.

(۷۹۱) بحار الانوار، ج ۵۷، ص ۳۰۰، باب ۳۹، فضل الانسان به نقل از تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۳۰۲، از سوره بنی اسرائیل.

(۷۹۲) کافی، ج ۱، ص ۱۳۴، باب الروح.

(۷۹۳) سوره ص، آیه ۷۲.

(۷۹۴) بحار الانوار، ج ۱۷، ص ۶، باب وجوب طاعته و حبه، به نقل از کافی، ج ۱، ص ۲۶۷، باب التفویض الی رسول الله صلی الله علیه وآله.

(۷۹۵) سوره مائده، آیه ۱۰۵.

(۷۹۶) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۲۲۶، ذبح اسحاق.

(۷۹۷) سوره صفات، آیه ۱۳۰.

(۷۹۸) سوره صفات، آیه ۱۲۹ و ۱۳۰.

(۷۹۹) بحار، ج ۱۶، ص ۸۷، باب ۶، اسمائه صلی الله علیه وآله، نقل از معانی...

(۸۰۰) بحار الانوار، ج ۲۳، ص ۱۶۷، باب ۸، ان آل یس آل محمد و جوامع الجامع چاپ سوم، مکتبه کعبه، ص ۳۹۰.

(۸۰۱) سوره توبه، آیه ۱۱۹.

(۸۰۲) سوره مائده، آیه ۱۱۹.

٨٠٣) كافي، ج ١، ص ٢٠٨، باب ما فوض الله عزوجل الى رسوله صلى الله عليه وآله.

٨٠٤) منبع سابق.

٨٠٥) تفسير قمي، ج ١، ص ٣٠٧، مسجد الضرار

٨٠٦) سورة جن، آيه ٢٦ و ٢٧.

٨٠٧) كافي، ١/٢٧٣، باب الروح التي سدّد الله بها الائمة.

٨٠٨) سورة شوري، آيه ٥٢.

٨٠٩) منبع سابق.

٨١٠) سورة اسراء، آيه ٨٥.

٨١١) سورة روم، آيه ٢٧.

٨١٢) سورة قلم، آيه ٤.

٨١٣) سورة حشر، آيه ٧.

٨١٤) سورة نساء، آيه ٨٠.

٨١٥) كافي، ج ١، ص ١٩٣، باب ان الائمة

خلفاء - عزوجل -

(۸۱۶) سوره نور، آیه ۵۵.

(۸۱۷) به منبع سابق مراجعه کنید.

(۸۱۸) کافی، ج ۱، ص ۲۵۰، فی شأن انا انزلنا.

(۸۱۹) سوره بقره، آیه ۳۰.

(۸۲۰) سوره حجر، آیه ۲۸ و ۲۹.

(۸۲۱) سوره ص، آیه ۷۱ و ۷۲.

(۸۲۲) سوره حشر، آیه ۲۴.

(۸۲۳) سوره حدید، آیه ۲۲.

(۸۲۴) تهذیب، ج ۳، ص ۷۹ و ۸۶، الدعای بین الركعات العشره المزیده.

(۸۲۵) سوره بقره، آیه ۵۴.

(۸۲۶) سوره نساء، آیه ۸۳.

(۸۲۷) بحار الانوار، ج ۲۳/۲۸۳، باب ۱۷، وجوب طاعتهم علیهم السلام.

(۸۲۸) بحار الانوار، ج ۲۳/۲۹۵، به نقل از تفسیر عیاشی ۱/۲۶۰، سوره نساء.

(۸۲۹) کافی، ج ۱/۱۹۰، باب فی أنّ الائمه شهداء الله عزوجل.

(۸۳۰) سوره نساء، آیه ۴۱.

(۸۳۱) منبع سابق.

(۸۳۲) سوره بقره، آیه ۱۴۳.

(۸۳۳) بحار الانوار، ج ۱۶/۳۷۵، ج ۲۳/۲۳۶ و ۲۳۷ و تفسیر فرات، ص ۲۷۵.

(۸۳۴) کافی، ۲۱۹، باب عرض الاعمال علی النبی.

(۸۳۵) سوره توبه، آیه ۱۰۵.

(۸۳۶) منبع سابق.

(۸۳۷) خصال، ج ۲، ص ۶۳۹.

(۸۳۸) بحار الانوار، ج ۲۷، ص ۴۱، باب ۱۵، انهم الحججه، به نقل از بصائر الدرجات، ص ۳۳۸، باب ۱۲، فی الائمه انهم يعرفون.

(۸۳۹) بصائر الدرجات، ص ۴۹۳، باب ۱۴، باب فی الائمه ان الخلق الذی خلف.

(۸۴۰) بحار الانوار، ج ۲۷، ص ۴۶، باب ۱۵، انهم الحججه علی جمیع العوالم، به نقل از سرائر.

(۸۴۱) کافی، ج ۸، ص ۲۶۷، حدیث نوح یوم القیامه.

(۸۴۲) کافی، ج ۱، ص ۲۵۰، باب فی شأن انا انزلناه فی ليله القدر.

(۸۴۳) سوره قدر، آیه ۱ و ۲.

(۸۴۴) سوره اعراف، آیه ۲۷ و ۲۸.

(۸۴۵) سوره بقره، آیه ۲۵۶ و ۲۵۷.

(۸۴۶) سوره نحل، آیه ۱۰۰ - ۹۸.

(۸۴۷) سوره بقره، آیه ۲۸۶.

(۸۴۸) سوره بقره، آیه ۳۳ - ۳۰.

(۸۴۹) سوره شعراء، آیه ۲۲۷.

(۸۵۰) کافی، ج ۲، ص ۱۵، باب الاخلاص؛ وسائل الشیعه، ج ۱، ص ۶۷.

(۸۵۱) سوره حجر،

(۸۵۲) توحید، ص ۱۵۰، باب تفسیر قول اللّٰه عزوجل...

(۸۵۳) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۴۹، سوره حجر.

(۸۵۴) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۷۷، میلاد النبی صلی الله علیه وآله (۸۵۵) بحارالانوار، ج ۲۴، ص ۱۱۶ - ۱۱۴، باب ۳۹ - سوره حجر.

(۸۵۶) بصائر الدرجات، ص ۶۵، باب ۴، فی الاثمه من آل محمد.

(۸۵۷) توحید، ص ۱۵۰، باب تفسیر قول اللّٰه عزوجل...

(۸۵۸) عیون اخبار الرضا علیه السلام، ج ۱، ص ۳۰.

(۸۵۹) تفسیر امام حسن عسکری، ص ۵۸، باب فی ما جاء عن الامام.

(۸۶۰) اقبال، ۶۶۷، فصل فی نذکره من الدعا فی شهر...

(۸۶۱) اقبال، ۶۶۷، فصل فی ما نذکره من الدعا فی شهر...

(۸۶۲) کافی، ج ۱، ص ۱۴۰، باب جوامع التوحید، و فیہ بسند آخر الی ابی ابراهیم علیه السلام (۸۶۳) کافی، ج ۱، ص ۱۳۹، باب جوامع التوحید.

(۸۶۴) کافی، ج ۱، ص ۱۱۷، باب معانی الاسماء و اشتقاقها.

(۸۶۵) کافی، ج ۱، ص ۱۱۸، باب معانی الاسماء و اشتقاقها.

(۸۶۶) اقبال، ص ۸۰، دعا آخر فی السحر.

(۸۶۷) کافی، ج ۱، ص ۱۱۶، باب معانی الاسماء و اشتقاقها.

(۸۶۸) سوره بقره، آیه ۱۵۲.

(۸۶۹) سوره بقره، آیه ۱۹۸.

(۸۷۰) سوره انسان، آیه ۲۵.

(۸۷۱) سوره اعلیٰ، آیه ۱۴ و ۱۵.

٨٧٢) سورة مزمل، آيه ٨.

٨٧٣) سورة اسراء، آيه ١١٠.

٨٧٤) سورة اعلى، آيه ١.

٨٧٥) بحار الانوار، ج ٩١، ص ١٥١، باب ١٣٢، ادعيه المناجات.

٨٧٦) سورة اعراف، آيه ١٧٢.

٨٧٧) بحار الانوار، ج ٢٥، ص ٢٤، باب ١، بدو ارواحهم و انوارهم و طينتهم.

٨٧٨) سورة جن، آيه ١٦.

٨٧٩) بحار الانوار، ج ٢٥، ص ٢٤، باب ١.

٨٨٠) كافي، ج ٥، ص ١٣، باب من يجب عليه الجهاد و...

٨٨١) سورة نحل، آيه ١٢٥.

٨٨٢) سورة اعراف، آيه ١١.

٨٨٣) بحار الانوار، ج ٢، ص ١٢٥، و ج

۹، ص ۲۵۵ و ج ۷۰، ص ۴۰۲ و تفسیر امام، ص ۵۲۷.

(۸۸۴) سوره بقره، آیه ۱۱۱.

(۸۸۵) سوره عنکبوت، آیه ۴۶.

(۸۸۶) سوره نحل، آیه ۱۲۵.

(۸۸۷) سوره بقره، آیه ۱۱۱.

(۸۸۸) سوره بقره، آیه ۱۱۱.

(۸۸۹) سوره یس، آیه ۷۸.

(۸۹۰) سوره یس، آیه ۷۹.

(۸۹۱) سوره یس، آیه ۸۱.

(۸۹۲) احتجاج، ج ۱، ص ۱۸۳ و کتب محمد بن ابی بکر از معاویه و ص ۲۱ و ص ۱۰۰ و ج ۳، ص ۴۳۴.

(۸۹۳) تفسیر امام، ص ۵۲۷ فی ان الجدل علی قسمین.

(۸۹۴) سوره مؤمنون، آیه ۱۱۵.

(۸۹۵) بحار الانوار، ج ۵، ص ۳۱۳، به نقل از علل الشرایع، ج ۱، ص ۹، باب عله خلق الخلق و اختلاف احوالهم.

(۸۹۶) منبع سابق.

(۸۹۷) سوره محمد، آیه ۳۷.

(۸۹۸) وَإِنْ تَوَلَّوْا يَسْتَبَدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ» سوره محمد، آیه ۳۸.

(۸۹۹) سوره نساء، آیه ۱۴۷.

(۹۰۰) سوره اسراء، آیه ۷.

(۹۰۱) سوره سجده، آیه ۱۷.

(۹۰۲) بیان مطلب فوق این است که: کمال بودن صفات در صورتی محقق می شود که بتوانند ظهور کنند و آثار آنها بر آنها

مرتب شود، و گرنه تفاوتی نیست که کسی چنین صفتی داشته باشد و یا نداشته باشد و چون ظهور صفات خدا به لحاظ صفات خدا بودن در عالم امکان ممکن نیست، چه این که عالم امکان محدود است و آنها غیر محدودند بنابراین عالم امکان نمی تواند گنجایش صفات را داشته باشد، بنابراین باید آثار آن صفات آشکار شود، چنانکه خود شما نیز این طوری هستید، لذا خلایق را از آسمان ها و زمین و موجودات در آنها را خلق کرد تا هر کدام از آن صفات در عالم امکان مظهري داشته و هر کدام از موجودات مرتبه و شأنی از آن صفات

را نشان دهند، بنابراین در وجود تکرار وجود ندارد، بلکه هر موجودی را خداوند برای آشکار کردن صفتی ویژه آفریده است.
(مصنف)

۹۰۳) کافی، ج ۱، ص ۱۳۴، باب الروح، بحارالانوار، ج ۴، ص ۱۳، باب ۶، تأویل قوله تعالی و نفخت فيه...

۹۰۴) سوره حجر، آیه ۲۹.

۹۰۵) کافی، ج ۲، ص ۱۵، باب الاخلاص.

۹۰۶) سوره حجر، آیه ۳.

۹۰۷) تضمین آیه شریفه لیهلک من هلک عن بینہ... سوره انفال، آیه ۴۲، و نیز آیه شریفه «لَوْلَا أَرْسَلْنَا إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنَخْزَى» سوره طه، آیه ۱۳۴ و نیز آیه «فَاسْتَجِيبُوا أَعْمَى عَلَى الْهُدَى فَأَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ»، سوره فصلت آیه ۱۷ و نیز آیات دیگر...

۹۰۸) سوره اسراء، آیه ۲۰ - ۱۸.

۹۰۹) کافی، ج ۱، ص ۱۵۴، باب الخیر و الشر

۹۱۰) کافی، منبع سابق و بحارالانوار، ج ۵، ص ۱۶۰.

۹۱۱) اقبال، ص ۷۰۶، فضل فیما نذکره من الدعا و بلد امین، ص ۱۸۹، شهر رمضان، مصباح کفعمی، ص ۵۵۵ و مصباح المتهجد، ص ۸۴۴.

۹۱۲) سوره نحل، آیه ۳۳.

۹۱۳) سوره مدثر، آیه ۳۸.

۹۱۴) سوره طور، آیه ۲۱.

۹۱۵) سوره تحریم، آیه ۷.

۹۱۶) سوره بقره، آیه ۱۵۷ - ۱۵۵.

۹۱۷) سوره بقره، آیه ۱۵۳.

۹۱۸) مصباح الشریعه، ص ۱۸۵، باب ۸۸.

٩١٩) سورة بقره، آيه ١٥٥.

٩٢٠) سورة مدثر، آيه ٤٣ - ٤٠.

٩٢١) تفسير قمى، ج ٢، ص ٣٩٥، اقشعرار الكافر من سماعه القرآن، بحار، ج ٢٤، ص ٧ و ص ٣٠٠.

٩٢٢) كفى، ج ١، ص ٤١٩، باب فيه نكت و نتف من التنزيل و بحار الانوار، ج ٢٤، ص ٣٣٨، باب جوامع التأويل ما انزل فيهم.

٩٢٣) سورة واقعه، آيه ١٠ و ١١.

٩٢٤) كفى، ج ١، ص ٤٣٤، باب

فيه نكت و نتف من التنزيل.

(۹۲۵) سوره شمس، آیه ۱۰ - ۱.

(۹۲۶) سوره توبه، آیه ۱۱۱ و ۱۱۲.

(۹۲۷) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۵۷ و ۶۳، سوره بقره.

(۹۲۸) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۰۶ و ۳۶۵ و ج ۲، ص ۱۱۶ و ۲۲۷.

(۹۲۹) سوره جاهیه، آیه ۱۸.

(۹۳۰) کافی، ج ۲، ص ۶۲، باب الرضا بالقضاء.

(۹۳۱) بحارالانوار، ج ۶۹، ص ۳۳۶، به نقل از کافی، ج ۲، ص ۶۲، باب الرضا بالقضاء.

(۹۳۲) کافی، ج ۲، ص ۶۳، باب الرضا بالقضاء

(۹۳۳) کافی، ج ۲، ص ۶۳، باب الرضا بالقضاء

(۹۳۴) کافی، ج ۸، ص ۱۵۶، حدیث الذی اضاف رسول الله بالطائف.

(۹۳۵) سوره آل عمران، آیه ۱۶۹.

(۹۳۶) سوره فصلت، آیه ۴۱ و ۴۲.

(۹۳۷) بحارالانوار، ج ۸۹، ص ۱۲۰، به نقل از عیاشی، ج ۲، ص ۶، فی فضل القرآن.

(۹۳۸) بحارالانوار، ج ۸۹، ص ۱۱۷ تا ۱۲۱، باب ۱۴، ان القرآن مخلوق، به نقل از توحید و امالی و تفسیر عیاشی و کشی.

(۹۳۹) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۸، فی فضل القرآن، رجال کشی، ص ۴۹۰، اصحاب الرضا علیه السلام.

(۹۴۰) بحار، ج ۲۳، ص ۲۷۷، باب ان الامانه فی القرآن، به نقل از بصائرالدرجات، ص ۷۷، باب ما عند الائمه من سلاح الرسول.

(۹۴۱) ارشاد، مفید، ج ۲، ص ۱۸۷، باب ذکر الامام القائم، بعد ابی جعفر علیه السلام.

(۹۴۲) بصائرالدرجات، ص ۱۷۴، باب ما عند الائمه من سلاح الرسول.

٩٤٣) احتجاج، ج ٢، ص ٢٧١، احتجاج ابي عبدالله الصادق عليه السلام.

٩٤٤) بحار الانوار، ج ٢٦، ص ١٨، باب جهات علومهم و ما عندهم.

٩٤٥) منبع سابق.

٩٤٦) بحار الانوار، ج ٢٦، ص ١٣٦، باب ٨ ان الله تعالى يرفع الامام.

٩٤٧) سورة انعام، آيه ١١٥.

٩٤٨) سورة نور، آيه ٢٤.

٩٤٩) سورة غاشيه،

آیه ۲۵ و ۲۶.

(۹۵۰) کافی، ج ۸، ص ۱۵۹، باب حدیث الناس یوم القیامه.

(۹۵۱) کافی، ج ۸، ص ۱۶۳، باب حدیث الناس یوم القیامه.

(۹۵۲).

(۹۵۳) سوره نساء، آیه ۱۷۴؛ «از پروردگار شما برهانی برای شما آمده و به سوی شما نور آشکاری فرستادیم.»

(۹۵۴) سوره هود، آیه ۹۷.

(۹۵۵) سوره نمل، آیه ۳۳.

(۹۵۶) سوره ص، آیه ۳۹.

(۹۵۷) سوره حشر، آیه ۷.

(۹۵۸) احتجاج، ج ۲، ص ۴۳۳.

(۹۵۹) عیون الاخبار الرضاعیه السلام، ج ۱، ص ۲۱۶، باب ما جاء عن الرضاعیه السلام فی وصف الله.

(۹۶۰) کمال الدین، ج ۲، ص ۶۷۵، باب فی نوادر الکتاب.

(۹۶۱) امالی، طوسی، ۴۰۶، مجلس چهاردهم.

(۹۶۲) کافی، ج ۱، ص ۱۹۸، باب نادر جامع فی فضل الامام و صفاته.

(۹۶۳) سوره انعام، آیه ۳۸.

(۹۶۴) سوره مائده، آیه ۳.

(۹۶۵) سوره بقره، آیه ۱۲۴.

(۹۶۶) سوره بقره، آیه ۱۲۴.

(۹۶۷) سوره بقره، آیه ۱۲۴.

(۹۶۸) سوره انبیاء، آیه ۷۲ و ۷۳.

۹۶۹) سوره آل عمران، آیه ۶۸.

۹۷۰) سوره روم، آیه ۵۶.

۹۷۱) سوره قصص، آیه ۶۸.

۹۷۲) سوره احزاب، آیه ۳۶.

۹۷۳) سوره قلم، آیه ۴۱ - ۳۶.

۹۷۴) سوره محمد، آیه ۲۴.

۹۷۵) سوره توبه، آیه ۸۷.

۹۷۶) سوره انفال، آیه ۲۱.

۹۷۷) سوره انفال، آیه ۲۲.

۹۷۸) سوره انفال، آیه ۲۳.

۹۷۹) سوره بقره، آیه ۹۳.

۹۸۰) سوره حدید، آیه ۲۱.

۹۸۱) سوره یونس، آیه ۳۵.

۹۸۲) سوره بقره، آیه ۲۶۹.

۹۸۳) سوره بقره، آیه ۲۴۷.

۹۸۴) سوره نساء، آیه ۱۱۳.

۹۸۵) سوره نساء، آیه ۵۴ و ۵۵.

۹۸۶) سوره قصص، آیه ۵۰.

۹۸۷) سوره محمد، آیه ۸.

۹۸۸) سوره غافر، آیه ۳۵.

٩٨٩) سورة مائده، آيه ٥٥.

٩٩٠) سورة بقره، آيه ٢٥٦.

٩٩١) سورة بقره، آيه ٢٥٥.

٩٩٢) كافي، ج ١، ص ٤٤٤، باب مولد النبي صلى الله عليه وآله ووفاته.

٩٩٣) كافي، ج ١، ص ٣٨٩، باب خلق ابدان الائمة و

ارواحهم.

۹۹۴) و او کسی است که مردم را می آورد، سپس اعاده می کند و اعاده بر او آسان تر است و او دارای مثل اعلی در آسمان ها و زمین است و او عزیز حکیم است. (سوره روم، آیه ۲۷).

۹۹۵) سوره رحمن، آیه ۲۶ و ۲۷.

۹۹۶) سوره قصص، آیه ۸۸.

۹۹۷) بحارالانوار، ج ۴، ص ۷، باب ۱، تأویل قوله تعالی، خلقت بیدی.

۹۹۸) مناقب، ج ۳، ص ۲۷۲، فصل فی شواذ...

۹۹۹) توحید، ص ۱۹۳، باب ۲۹، اسماء الله تعالی و فرق...

۱۰۰۰) کافی، ج ۱، ص ۱۱۶، باب معانی الاسماء و اشتقاقه.

۱۰۰۱) سوره یونس، آیه ۵۷ و ۵۸.

۱۰۰۲) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۱۳، سوره یونس.

۱۰۰۳) عیاشی، ج ۲، ص ۱۲۴، سوره یونس.

۱۰۰۴) بحارالانوار، ج ۲۴، ص ۶۴، باب ۲۹، انهم علیهم السلام نعمه الله...

۱۰۰۵) عیاشی، ج ۲، ص ۱۲۴، سوره یونس.

۱۰۰۶) سوره بقره، آیه ۲۷.

۱۰۰۷) سوره رعد، آیه ۲۱ - ۱۹.

۱۰۰۸) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۶۳، سوره رعد.

۱۰۰۹) کافی، ج ۲، ص ۱۵۶، باب صله الرحم.

۱۰۱۰) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۰۸، سوره رعد.

۱۰۱۱) منبع سابق.

١٠١٢) سورة رعد، آيه ٢٥ - ٢٠.

١٠١٣) سورة اعراف، آيه ٤٠.

١٠١٤) سورة اعراف، آيه ٤٢.

١٠١٥) سورة نساء، آيه ٥٨.

١٠١٦) بصائر الدرجات، ص ١٨٠، باب من عند الائمه عليهم السلام من سلاح رسول الله صلى الله عليه وآله.

١٠١٧) تفسير عياشى، ج ١، ص ٢٤٩، سورة نساء.

١٠١٨) بحار الانوار، ج ٢٣، ص ٢٧٧، باب ١٦، ان الامانه فى القران.

١٠١٩) كافي، ج ١، ص ٣٧٨، باب ما يجب على الناس...

١٠٢٠) كافي، ج ١، ص ٢٧٦، باب ان الامام يعرف الامام الذى...

١٠٢١) تفسير عياشى، ج ١، ص ٢٤٦، سورة نساء.

١٠٢٢) سورة احزاب، آيه ٧٢.

١٠٢٣) عيون اخبار الرضا، ص ٣٠٦، باب فيما

جاء عن الامام على بن ...

(١٠٢٤) معانى الاخبار، ص ١١٠، باب معانى الامانه التى عرضت على...

(١٠٢٥) كافي، ج ١، ص ٤١٣، باب نكت و نتف...

(١٠٢٦) بحار الانوار، ج ٥٧، ص ٢٨٠، باب ٣٩، فضل الانسان؛ بصائر الدرجات، ص ٧٦، باب آخر، فى ولايه امير المؤمنين عليه

السلام (١٠٢٧) معانى الاخبار، ص ١١٠، باب معنى الامانه التى...

(١٠٢٨) تفسير قمى، ج ٢، ص ١٩٨، نزول آيه الحجاب...

(١٠٢٩) سوره بقره، آيه ١٨٩.

(١٠٣٠) بحار الانوار، ج ٢٨، ص ١٩٨، باب ٤، وسائل الشيعة، ج ٢٧، ص ٣٤، باب تحريم الحكم بغير الكتاب.

(١٠٣١) احتجاج، ج ١، ص ١٥٥، احتجاجه على جماعه كثيره من المهاجر.

(١٠٣٢) بحار الانوار، ج ٢٣، ص ١١٩، باب ٧، فضائل اهل بيت عليهم السلام.

(١٠٣٣) تفسير عياشى، ج ١، ص ٨٤، سوره بقره.

(١٠٣٤) بحار الانوار، به نقل از احتجاج، ج ٢٤، ص ٢٤٨، باب ٦٢، انهم عليهم السلام اهل الامر.

(١٠٣٥) سوره عنكبوت، آيه ٢.

(١٠٣٦) سوره آل عمران، آيه ١٤٠ و ١٤١.

(١٠٣٧) سوره آل عمران، آيه ١٥٤.

(١٠٣٨) كافي، ج ٢، ص ٢٥٢، باب شده ابتلاء المؤمن.

(١٠٣٩) كافي، ج ٢، ص ٢٥٣، باب شده ابتلاء...

(١٠٤٠) بحار الانوار، ج ٩٠، ص ٣٧١، باب ٢٤، عله الابطاء... كافي، ج ٢، ص ٢٥٣، باب شده ابتلاء المؤمن.

(١٠٤١) باب شده ابتلاء المؤمن، ج ٢، ص ٢٥٣.

(١٠٤٢) سوره مدثر، آيه ٣١.

(١٠٤٣) کافی، ج ١، ص ٤٢٧، باب فيه نکت و نتف.

(١٠٤٤) سورة مدثر، آیه ٣٥ - ٣٢.

(١٠٤٥) سورة مدثر، آیه ٣٦ و ٣٧.

(١٠٤٦) سورة مدثر، آیه ٣٨ و ٣٩.

(١٠٤٧) تفسیر قمی، ج ٢، ص ٣٤٨، فضل النبی صلی الله علیه وآله و علی علیه السلام و حمزه و جعفر...

(١٠٤٨) سورة مدثر، آیه ٤٣ - ٤٠.

(١٠٤٩) کافی، ج ١، ص ٤١٩، باب فيه نکت و نتف من التنزیل...

(١٠٥٠)

سوره واقعه، آیه ۱۰ و ۱۱.

(۱۰۵۱) کافی، ج ۱، ص ۴۳۴، باب فيه نکت و نتف من التنزيل...

(۱۰۵۲) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۹۵، اقشعرار الکافر من سماعه القرآن.

(۱۰۵۳) سوره مدثر، آیه ۴۹ - ۴۵.

(۱۰۵۴) کافی، ج ۱، ص ۴۳۴، باب فيه نکت و نتف...

(۱۰۵۵) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۹۵، اقشعرار الکفار...

(۱۰۵۶) سوره مریم، آیه ۸۷.

(۱۰۵۷) کافی، ج ۱، ص ۴۳۱، باب فيه نکت و...

(۱۰۵۸) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۵۶، كيفيه الوصيه...

(۱۰۵۹) سوره رعد، آیه ۲۵ - ۲۱.

(۱۰۶۰) سوره نور، آیه ۳۶.

(۱۰۶۱) سوره اسراء، آیه ۱۱۰.

(۱۰۶۲) سوره نساء، آیه ۱۰۵.

(۱۰۶۳) کافی، ج ۱، ص ۲۶۷، باب التفويض الى رسول الله صلى الله عليه وآله (۱۰۶۴) سوره هود، آیه ۱۰۸ - ۱۰۵.

(۱۰۶۵) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۱۵۹، سوره هود.

(۱۰۶۶) سوره كهف، آیه ۳.

(۱۰۶۷) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۱۶۰، سوره هود.

(۱۰۶۸) سوره بقره، آیه ۳۱.

(۱۰۶۹) سوره نساء، آیه ۴۸.

(۱۰۷۰) من لا يحضره الفقيه، ج ۳، ص ۵۷۴، باب معرفه الكبائر التي اوعدها الله.

(١٠٧١) من لا يحضره الفقيه، ج ٤، ص ٤١١، و من الفاظ رسول الله صلى الله عليه وآله...

(١٠٧٢) تفسير عياشى، ج ١، ص ٢٤٥، سورة نساء.

(١٠٧٣) تفسير عياشى، ج ١، ص ٢٤٦، سورة نساء.

(١٠٧٤) توحيد، ص ٤٠٩، باب الامر و النهى و الوعد.

(١٠٧٥) سورة هود، آيه ١٠٧.

(١٠٧٦) كافي، ج ٢، ص ٢٥٥، باب شده ابتلاء المؤمن.

(١٠٧٧) كافي، ج ٢، ص ٢٥٨، باب شده ابتلاء المؤمن.

(١٠٧٨) تفسير قمى، ج ٢، ص ٢٥٠، ماذا يعطى الله وليه فى الجنان.

(١٠٧٩) سورة زمر، آيه ٥٣.

(١٠٨٠) كافي، ج ٨، ص ٣٥، خطبه الطالوتيه.

(١٠٨١) معانى الاخبار، ص ١٠٧، باب معانى ماروى ان فاطمه احصنت...

(١٠٨٢) قمى، ج ٢، ص ٢٥٠، ماذا يعطى

اللَّهِ واليه الجنان.

(١٠٨٣) معاني الاخبار، ص ١٠٧، باب معاني ماروى ان فاطمه احصنت...

(١٠٨٤) كافي، ج ٢، ص ٤٦٤، باب ان الايمان لا يضره سيئته.

(١٠٨٥) سورة مائده، آيه ٢٧.

(١٠٨٦) كافي، ج ٢، ص ٤٦٤، باب ان الايمان يضره سيئته.

(١٠٨٧) سورة توبه، آيه ٥٤.

(١٠٨٨) امالي مفيد، ص ٢٩٨، المجلس الخامس و الثلاثون.

(١٠٨٩) بحارالانوار، ج ٦، ص ١٠٠، باب الصفح عن الشيعة و شفاعتهم.

(١٠٩٠) سورة فرقان، آيه ٢٣.

(١٠٩١) كافي، ج ٥، ص ١٢٦، باب المكاسب الحرام.

(١٠٩٢) بصائرالدرجات، ص ٤٣٦، باب الاعمال تعرض على رسول الله صلى الله عليه وآله.

(١٠٩٣) قمي، ج ٢، ص ١١٢، على عليه السلام افضل الساعات.

(١٠٩٤) تفسير قمي، ج ٢، ص ٤١٨، سورة غاشيه.

(١٠٩٥) سورة غاشيه، آيه ٢ و ٣.

(١٠٩٦) كافي، ج ٨، ص ١٦٠، حديث الناس يوم القيامة.

(١٠٩٧) سورة غاشيه، آيه ٣ و ٤.

(١٠٩٨) كافي، ج ٨، ص ٢١٢، حديث الناس يوم القيامة.

(١٠٩٩) سورة نساء، آيه ١٣٧.

(١١٠٠) تفسير قمي، ج ١، ص ١٥٦، احكام القتل.

(١١٠١) تفسير عياشى، ج ١، ص ٢٧٩، سورة نساء.

(۱۱۰۲) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۲۸۱، سوره نساء.

(۱۱۰۳) سوره نحل، آیه ۸۳.

(۱۱۰۴) کافی، ج ۱، ص ۴۲۷، باب فیہ نکت و نتف.

(۱۱۰۵) سوره مائده، آیه ۵۵.

(۱۱۰۶) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۶۶، سوره نحل.

(۱۱۰۷) سوره نحل، آیه ۸۸.

(۱۱۰۸) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۸۸، سوره نحل.

(۱۱۰۹) سوره روم، آیه ۲۷.

(۱۱۱۰) بحار الانوار، ج ۱۱، ص ۱۵۰، باب سجود الملائکه و معناه.

(۱۱۱۱) تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام، ص ۲۶۶، ارتفاع القتل عن بنی اسرائیل.

(۱۱۱۲) سوره بقره، آیه ۶۳.

(۱۱۱۳) تفسیر امام، ص ۲۵۹، ارتفاع القتل...

(۱۱۱۴) سوره بقره، آیه ۵۸ و ۵۹.

(۱۱۱۵) تفسیر امام عسکری علیه السلام، ص ۲۷۶، قصه ذبح بقره.

(۱۱۱۶) سوره بقره، آیه ۷۱.

(۱۱۱۷) سوره بقره،

(۱۱۱۸) کافی، ج ۲، ص ۸، باب آخر منه.

(۱۱۱۹) سوره طه، آیه ۱۱۵.

(۱۱۲۰) سوره بقره، آیه ۲۸۶.

(۱۱۲۱) سوره انعام، آیه ۱۵۲.

(۱۱۲۲) بحارالانوار، ج ۵۸، ص ۸۵، نذیل و تفصیل فی بیان اقوال الحكماء.

(۱۱۲۳) تحف العقول، ص ۱۸۸، ذکره علیه السلام - الايمان و الارواح.

(۱۱۲۴) بحارالانوار، ج ۵۸، ص ۸۵، نذیل و تفصیل...

(۱۱۲۵) سوره حجر، آیه ۲۹.

(۱۱۲۶) سوره فجر، آیه ۲۷ و ۲۸.

(۱۱۲۷) کافی، ج ۱، ص ۱۲۹، باب العرش و الكرسي.

(۱۱۲۸) کافی، ج ۱، ص ۳۹۰، باب خلق ابدان...

(۱۱۲۹) کافی، ج ۱، ص ۳۸۹، باب خلق ابدان...

(۱۱۳۰) سوره مطففين، آیه ۲۱ - ۱۸.

(۱۱۳۱) کافی، ج ۱، ص ۳۸۵، باب مواليد الاثمه عليهم السلام...

(۱۱۳۲) بحارالانوار، ج ۲۵، ص ۴۹، باب ۳، الارواح التي فيهم و انهم مؤيد...

(۱۱۳۳) کافی، ج ۱، ص ۳۸۵، باب مواليد الاثمه...

(۱۱۳۴) کافی، باب خلق ابدان الاثمه و ارواحهم و قلوبهم عليهم السلام، ج ۱، ص ۳۸۹، ح ۳.

(۱۱۳۵) بحارالانوار، ج ۲۵، ص ۴۹، باب ۳، الارواح التي فيهم و انهم مؤيد.

(۱۱۳۶) بحارالانوار، ج ۲۵، ص ۸، باب ۱، بدو ارواحهم و انوارهم.

(١١٣٧) بحارالانوار، ج ٢٥، ص ٩، باب ١، بدو ارواحهم و انوارهم.

(١١٣٨) بحارالانوار، ج ٢٥، ص ٩، باب ١، بدو ارواحهم و انوارهم.

(١١٣٩) سورة مطففين، آيه ١٨.

(١١٤٠) اكمال الدين، ج ١، ص ٢٦٥، باب ٢٤، ما روى عن النبي صلى الله عليه وآله في النصّ...

(١١٤١) اختصاص، ص ٢٦٧، حديث في زيارة المؤمن بالله.

(١١٤٢) كافي، ج ١، ص ١٩٧، باب ان الائمة هم اركان الارض.

(١١٤٣) بصائرالدرجات، ص ٤٧٩، باب ٧، في الائمة ان بعضهم من بعض.

(١١٤٤) بصائرالدرجات، ص ٤٨٠، باب في الائمة...

(١١٤٥) اختصاص، ص ٢٦٦، حديث في زيارة الائمة عليهم السلام.

(١١٤٦) اختصاص، ص ٢٦٧،

حديث فى زياره المؤمن.

(١١٤٧) بصائر الدرجات، ص ٤٨٠، باب فى ان الائمة...

(١١٤٨) بحار الانوار، ج ٢٥، ص ١٧، باب ١، بدو ارواحهم و طينتهم.

(١١٤٩) بحار الانوار، ج ٢٥، ص ١٧، باب بدو ارواحهم و طينتهم.

(١١٥٠) سورة نساء، آيه ٦٩.

(١١٥١) سورة ص، آيه ٧٥.

(١١٥٢) سورة ص، آيه ٧٥.

(١١٥٣) تفسير فرات، ص ٥٥٢، سورة غاشيه.

(١١٥٤) تفسير فرات، ص ٥٥٢.

(١١٥٥) كافي، ج ١، ص ٤٠٢، باب فيما جاء ان حديثهم صعب مستصعب.

(١١٥٦) كافي، ج ١، ص ٤٠١، همان باب.

(١١٥٧) سورة بينه، آيه ٧.

(١١٥٨) امالى طوسى، ص ٢٥١، المجلس التاسع فيه بقيه احاديث.

(١١٥٩) محاسن، ج ١، ص ١٧١، باب ما نزل فى الشيعة فى القرآن.

(١١٦٠) سورة بينه، آيه ٨.

(١١٦١) كافي، ج ٨، ص ٣٦٥، باب خطبه لامير المؤمنين.

(١١٦٢) سورة نور، آيه ٣٥ و ٣٦.

(١١٦٣) كافي، ج ٨، ص ٣٣١، حديث الفقهاء و العلماء...

(١١٦٤) كافي، ج ٨، ص ١٢٩، حديث آدم عليه السلام مع الشجره...

(١١٦٥) اكمال الدين، ج ١، ص ٢١٧، باب ٢٢، اتصال الوصيه من لدن آدم.

(١١٦٦) تفسير قمى، ج ٢، ص ١٠٣، تفسير آيه نور.

(١١٦٧) كافي، ج ٦، ص ٢٥٦، باب من ينتفع به من...

(١١٦٨) سورة نساء، آيه ٦٩.

(١١٦٩) تفسير عياشى، ج ١، ص ٢٥٦، سورة نساء.

(١١٧٠) همان منبع.

(١١٧١) سورة فرقان، آيه ٧٠.

(١١٧٢) بحار الانوار، ج ٦٥، ص ١٠٠، باب ١٨، الصفح عن الشيعة و شفاعه الاثمه.

(١١٧٣) خصال، ج ٢، ص ٥٨٢، لواء الحمد سبعون شقه...

(١١٧٤) تفسير قمى، ج ٢، ص ٣١٤، صلح حديبيه.

(١١٧٥) سورة فتح، آيه ٢.

(١١٧٦) عيون اخبار الرضا عليه السلام، ج ٢، ص ٥٧، باب فيما جابر عن الرضا عليه السلام.

(١١٧٧) بحار الانوار، ج ٨، ص ٤٠، باب ٢١، الشفاعه... و ج ٦٥، ص ٩٨، باب ١٨، الصفح عن...

(١١٧٨) سورة غافر، آيه ٧.

(١١٧٩) عيون

اخبارالرضا، ج ١، ص ٢٦٢، باب ٢٦، ما جاء عن الرضا...

(١١٨٠) كافي، ج ٨، ص ٣٣، خطبه الطالوتيه...

(١١٨١) سورة غافر، آيه ٧ و ٨.

(١١٨٢) تفسير قمي، ج ٢، ص ٢٥٥، سورة مؤمن.

(١١٨٣) سورة حديد، آيه ١٢ و ١٣.

(١١٨٤) سورة نساء، آيه ٦٩.

(١١٨٥) بحارالانوار، به نقل از كافي، ج ٦٤، ص ١٩٢، باب ١١، آخر في ان المؤمن صنفان.

(١١٨٦) تفسير امام عسكري عليه السلام، ص ٢٢١، سجود الملائكه لآدم عليه السلام...

(١١٨٧) سورة بقره، آيه ٣٥.

(١١٨٨) عيون اخبارالرضا عليه السلام، ص ٣٠٦، باب ٢٨، في ما جاء عن الرضا عليه السلام.

(١١٨٩) سورة بقره، آيه ٢٨٦.

(١١٩٠) سورة بلد، آيه ١٠.

(١١٩١) سورة بقره، آيه ٢٥٦.

(١١٩٢) سورة نور، آيه ٤١.

(١١٩٣) سورة اسراء، آيه ٤٤.

(١١٩٤) سورة نحل، آيه ٤٨ و ٤٩.

(١١٩٥) كافي، ج ١، ص ٣٨٥، باب مواليد الائمة عليهم السلام...

(١١٩٦) سورة انعام، آيه ١١٥.

(١١٩٧) سورة آل عمران، آيه ١٨.

(١١٩٨) سورة قدر، آيه ٤.

١١٩٩) بحارالانوار، ج ٢٥، ص ٤٢، باب ٢، احوال ولادتهم عليهم السلام؛ بحارالانوار، ج ٤٨، ص ٢، باب ١، ولادته عليه السلام.

١٢٠٠) بصائر الدرجات، ص ٤٤٠، باب ١٢، باب الفضل الذي فيه احاديث.

١٢٠١) محاسن، ج ٢، ص ٣١٤، كتاب العلل...، ص ٢٩٩.

١٢٠٢) كافي، ج ١، ص ١٦٢، باب البيان و التعريف و لزوم الحججه...

١٢٠٣) كافي، ج ١، ص ١٦٣، باب البيان و التعريف و لزوم الحججه...

١٢٠٤) همان منبع.

١٢٠٥) سوره توبه، آيه ١١٥.

١٢٠٦) سوره شمس، آيه ٨.

١٢٠٧) سوره انسان، آيه ٣.

١٢٠٨) سوره فصلت، آيه ١٧.

١٢٠٩) سوره توبه، آيه ١٢٠.

١٢١٠) كافي، ج ١، ص ٣١١، باب الاشاره و النص على بن الحسين عليه السلام.

١٢١١) بحارالانوار، ج ٣٦، ص ٣٩٣، باب نصوص الباقر عليه السلام، به نقل از غيبت نعماني، ص ٨٦.

١٢١٢) سوره توبه، آيه ٢٤.

١٢١٣) كافي، ج ٢،

ص ۵۸، باب فضل اليقين (آخر روايت با اين اختلاف دارد).

(۱۲۱۴) بحارالانوار، ج ۳۶، ص ۱، باب ۱۴، نادر...

(۱۲۱۵) سوره بينه، آيه ۵.

(۱۲۱۶) سوره بقره، آيه ۴۵.

(۱۲۱۷) سوره رعد، آيه ۷.

(۱۲۱۸) سوره رعد، آيه ۱۱ - ۸.

(۱۲۱۹) سوره غافر، آيه ۱۵.

(۱۲۲۰) سوره طلاق، آيه ۱۰ و ۱۱.

(۱۲۲۱) سوره الرحمن، آيه ۱۹ و ۲۰.

(۱۲۲۲) سوره صفات، آيه ۱۸۰.

(۱۲۲۳) سوره روم، آيه ۲۷.

(۱۲۲۴) کافی، ج ۱، ص ۱۱۳، باب حدوث اسماء.

(۱۲۲۵) کافی، ج ۲، ص ۴۴، باب آخر منه.

(۱۲۲۶) وسائل الشيعه، ج ۱۶، ص ۱۶۱، باب استحباب الفرق؛ بحارالانوار، ج ۶۶، ص ۱۶۴ و ج ۶۷، ص ۱۴۳.

(۱۲۲۷) کافی، ج ۲، ص ۴۳، باب درجات ايمان.

(۱۲۲۸) سوره نمل، آيه ۸۳ و ۸۴.

(۱۲۲۹) تفسير قمی، ج ۲، ص ۱۳۰، علی عليه السلام دابه الارض.

(۱۲۳۰) بحارالانوار، ج ۵۳، ص ۵۲، باب الرجعه.

(۱۲۳۱) سوره كهف، آيه ۴۷.

(۱۲۳۲) تفسير قمی، ج ۲، ص ۱۳۱، علی عليه السلام دابه الارض.

(۱۲۳۳) بحارالانوار، ج ۵۳، ص ۳۹، باب الرجعه به نقل از بصائر.

(۱۲۳۴) بحارالانوار، ج ۵۳، ص ۱۱۶، باب الرجعه.

(۱۲۳۵) بحارالانوار، ج ۵۳، ص ۴۴، باب الرجعه به نقل از منتخب البصائر.

(۱۲۳۶) اقبال، ص ۶۸۷، فصل فيما نذکره من الدعاء.

(۱۲۳۷) بحارالانوار، ج ۵۱، ص ۲۲۵، اعمال مخصوص روز عرفه.

(۱۲۳۸) سوره طه، آیه ۵.

(۱۲۳۹) کافی، ج ۱، ص ۱۲۷، فی قوله الرحمن.

(۱۲۴۰) کافی، ج ۱، ص ۱۲۸، فی قوله الرحمن.

(۱۲۴۱) کافی، ج ۱، ص ۱۳۹ و ۱۴۰، باب جوامع توحيد.

(۱۲۴۲) سوره بقره، آیه ۲۵۹.

(۱۲۴۳) سوره ص، آیه ۴۳ - ۴۱.

(۱۲۴۴) سوره بقره، آیه ۲۴۳.

(۱۲۴۵) سوره بقره، آیه ۵۵ و ۵۶.

(۱۲۴۶) سوره ذاریات، آیه ۵۶.

(۱۲۴۷) سوره نور، آیه ۵۵.

(۱۲۴۸) سوره قصص، آیه ۵ و ۶.

(۱۲۴۹) سوره توبه، آیه

(۱۲۵۰) بحارالانوار، ج ۵۳، ص ۷۱، باب الرجعه، به نقل از منتخب البصائر.

(۱۲۵۱) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۱۱۳، سوره براءت.

(۱۲۵۲) سوره توبه، آیه ۳۳.

(۱۲۵۳) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۸۸، سوره براءت.

(۱۲۵۴) سوره آل عمران، آیه ۸۱.

(۱۲۵۵) بحارالانوار، ج ۵۳، ص ۴۱، باب الرجعه به نقل از منتخب البصائر.

(۱۲۵۶) به بحارالانوار، ۱۱ / ۲۵، باب معنی النبوه و عله البعته مراجعه کنید!

(۱۲۵۷) سوره نمل، آیه ۸۳.

(۱۲۵۸) سوره آل عمران، آیه ۱۵۷.

(۱۲۵۹) بحارالانوار، ج ۵۳، ص ۴۰، باب الرجعه به نقل از منتخب البصائر.

(۱۲۶۰) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۲۰۲، سوره آل عمران.

(۱۲۶۱) سوره مدثر، آیه ۱ و ۲.

(۱۲۶۲) بحارالانوار، ج ۵۳، ص ۴۳، باب الرجعه به نقل از منتخب.

(۱۲۶۳) سوره مدثر، آیه ۳۵ و ۳۶.

(۱۲۶۴) سوره سبأ، آیه ۲۸.

(۱۲۶۵) سوره حجر، آیه ۳۸ - ۳۶.

(۱۲۶۶) عیاشی، ج ۲، ص ۲۴۲، سوره حجر.

(۱۲۶۷) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۲۴۵، خلافت امیرالمؤمنین ليله المعراج.

(۱۲۶۸) بحارالانوار، ج ۵۳، ص ۴۳، باب ۲۹ الرجعه.

(١٢٦٩) سورة رحمن، آيه ٦٢.

(١٢٧٠) سورة ذاريات، آيه ١٣.

(١٢٧١) بحار الانوار، ج ٥٣، ص ٤٤، باب الرحبه.

(١٢٧٢) منبع سابق.

(١٢٧٣) سورة نازعات، آيه ١٤ - ١٠.

(١٢٧٤) منبع سابق.

(١٢٧٥) سورة مائده، آيه ٢٠.

(١٢٧٦) منبع سابق.

(١٢٧٧) سورة قصص، آيه .

(١٢٧٨) تفسير قمى، ج ٢، ص ١٤٧، تكلم ابوطالب بكلمه الشهاده.

(١٢٧٩) منبع سابق.

(١٢٨٠) تفسير قمى، ج ١، ص ٢٥، مقدمه المصنف.

(١٢٨١) سورة آل عمران، آيه ٨٣.

(١٢٨٢) تفسير عياشى، ج ١، ص ١٨٣، سورة آل عمران.

(١٢٨٣) سورة نحل، آيه ٣٨ و ٣٩.

(١٢٨٤) امالى صدوق، ص ٢١٦، مجلس الثامن و الثلاثون.

(١٢٨٥) بحار الانوار، ج ٢٥، ص ٢٨٣، باب ١٠، نفى الغلو فى النبى و الائمه عليهم السلام.

(١٢٨٦) سورة نساء، آيه ١٥٩.

(١٢٨٧) بحار الانوار، ج ٥٣،

ص ۵۰، باب الرجعه به نقل از تفسیر قمی، ج ۱، ص ۱۵۸، احکام القتل.

(۱۲۸۸) بحارالانوار، ج ۹، ص ۱۹۵، به نقل از تفسیر قمی، ج ۱، ص ۱۵۸، احکام القتل.

(۱۲۸۹) سوره یونس، آیه ۳۹ و ۴۰.

(۱۲۹۰) بحارالانوار، ج ۲، ص ۷۰، به نقل از تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۱۲۲، سوره یونس.

(۱۲۹۱) بحارالانوار، ج ۵۳، ص ۵۱، به نقل از تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۰۲.

(۱۲۹۲) سوره یونس، آیه ۵۴.

(۱۲۹۳) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۱۲.

(۱۲۹۴) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۱۲۳، سوره یونس.

(۱۲۹۵) قمی، ج ۱، ص ۳۱۳.

(۱۲۹۶) سوره طه، آیه ۱۲۴.

(۱۲۹۷) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۶۵، شفاعه رسول الله صلی الله علیه وآله.

(۱۲۹۸) بحارالانوار، ج ۵۳، ص ۴۰، باب الرحمه به نقل از منتخب البصائر.

(۱۲۹۹) سوره انبیاء، آیه ۹۵.

(۱۳۰۰) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۷۵، اعظم آیه للرجعه.

(۱۳۰۱) سوره حج، آیه ۳۹ و ۴۰.

(۱۳۰۲) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۸۴، اذن القتال للقام؛ بحار، ج ۲۴، ص ۲۲۳.

(۱۳۰۳) کافی، ج ۸، ص ۳۳۷، حدیث الذی احیاه عیسی علیه السلام.

(۱۳۰۴) سوره نمل، آیه ۸۲.

(۱۳۰۵) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۳۰، علی علیه السلام دابّه الارض.

(۱۳۰۶) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۳۱، علی علیه السلام دابّه الارض.

١٣٠٧) كافي، ج ١، ص ١٩٧، باب ان الائمة هم اركان الارض.

١٣٠٨) سورة قصص، آيه ٥ و ٦.

١٣٠٩) كافي، ج ١، ص ٣٠٦، باب الاشارة و النص على ابي عبدالله عليه السلام.

١٣١٠) معاني الاخبار، ص ٧٩، باب معنى قول النبي صلى الله عليه وآله لعلي و الحسن و الحسين.

١٣١١) بحار الانوار، ج ٢٤، ص ١٦٨، باب ٤٩، انهم المستضعفون.

١٣١٢) سورة توبه، آيه ٣٣.

١٣١٣) اكمال الدين، ج ٢، ص ٦٧٠، باب في نوادر الكتاب.

١٣١٤) تفسير عياشي،

ج ٢، ص ٨٧، سورة برائت؛ بحار، ج ٥٢، ص ٣٤٦.

(١٣١٥) بحار الانوار، ج ٥٣، ص ٦٤، باب الرجعه.

(١٣١٦) سورة سجده، آيه ٢١.

(١٣١٧) سورة مدثر، آيه ١ و ٢.

(١٣١٨) سورة مدثر، آيه ٣٥ و ٣٦.

(١٣١٩) سورة مؤمنون، آيه ٧٧.

(١٣٢٠) سورة حجر، آيه ٢.

(١٣٢١) سورة نمل، آيه ٩٣.

(١٣٢٢) تفسير قمي، ج ٢، ص ١٣٢، علي عليه السلام.

(١٣٢٣) سورة سجده، آيه ٣٠ - ٢٨.

(١٣٢٤) تفسير قمي، ج ٢، ص ١٧١، فضيله يوم الجمعة.

(١٣٢٥) سورة مؤمنون، آيه ٩٣.

(١٣٢٦) بحار الانوار، ج ٩، ص ١٥٠، باب احتجاج الله - تعالى - علي الارواح.

(١٣٢٧) بحار الانوار، ج ٥٣، ص ٦٦، باب ٢٩، الرجعه.

(١٣٢٨) سورة مؤمنون، آيه ٩٥.

(١٣٢٩) سورة يس، آيه ٥٢.

(١٣٣٠) كافي، ج ٨، ص ٢٤٨، حديث القباب.

(١٣٣١) سورة غافر، آيه ٥١.

(١٣٣٢) بحار، ج ٥٣، ص ٦٥، باب الرجعه.

(١٣٣٣) سورة ق، آيه ٤١ و ٤٢.

(۱۳۳۴) قمی، ج ۲، ص ۳۲۶، درجه النبی صلی الله علیه وآله و علی علیه السلام فی المحشر.

(۱۳۳۵) بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۶۵، باب الرجعه.

(۱۳۳۶) سوره توبه، آیه ۱۱۱.

(۱۳۳۷) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۱۱۲، سوره براءت.

(۱۳۳۸) سوره اسراء، آیه ۷۲.

(۱۳۳۹) بحار، ج ۵۳، ص ۷۱، باب الرجعه.

(۱۳۴۰) سوره اسراء، آیه ۶.

(۱۳۴۱) کافی، ج ۸، ص ۲۰۶، حدیث قوم صالح.

(۱۳۴۲) سوره اسراء، آیه ۴.

(۱۳۴۳) سوره اسراء، آیه ۴.

(۱۳۴۴) سوره اسراء، آیه ۵.

(۱۳۴۵) سوره اسراء، آیه ۵.

(۱۳۴۶) سوره اسراء، آیه ۵-.

(۱۳۴۷) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۲۸۱، سوره بنی اسرائیل.

(۱۳۴۸) بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۶۰، باب الرجعه به نقل از جوامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهر.

(۱۳۴۹) سوره ممتحنه، آیه ۱۳.

(۱۳۵۰) سوره غافر، آیه ۱۱.

(۱۳۵۱) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۲۵۵، سوره مؤمن.

(۱۳۵۲) بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۱۱۶، باب الرجعه به نقل از منتخب البصائر.

(۱۳۵۳)

سوره غافر، آیه ۱۲ - ۱۰.

(۱۳۵۴) سوره انعام، آیه ۱۵۸.

(۱۳۵۵) توحید، ص ۲۶۵، باب الرد علی الثنویه و الزنادقه.

(۱۳۵۶) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۲۲۱، ولادت ابراهیم علیه السلام.

(۱۳۵۷) خصال، ج ۱، ص ۲۷۴، بعثت الله النبی بخمسه اسیاف.

(۱۳۵۸) اکمال، ج ۲، ص ۳۳۶، باب ماروی عن الصادق علیه السلام.

(۱۳۵۹) احتجاج، ج ۲، ص ۴۹۲، ذکر طرف مما خرج ایضاً عن صاحب الزمان علیه السلام.

(۱۳۶۰) سوره انبیاء، آیه ۱۰۵.

(۱۳۶۱) بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۱۱۷، باب الرجعه به نقل از علل الشرایع.

(۱۳۶۲) سوره نور، آیه ۵۵.

(۱۳۶۳) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۷۷، اعظم آیه للرجعه.

(۱۳۶۴) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۲۹، سوره نمل.

(۱۳۶۵) سوره نور، آیه ۵۵.

(۱۳۶۶) کافی، ج ۱، ص ۲۵۰، باب فی شأن انا انزلناه.

(۱۳۶۷) تفسیر قمی، ج ۱، ص ۱۳، مقدمه مصنف.

(۱۳۶۸) تأویل الآیات، ص ۳۶۵، سوره نور به نقل از عیاشی.

(۱۳۶۹) منبع سابق و بحار الانوار، ج ۸، ص ۳۴۸، باب ذبح الموت بین الجنة و النار.

(۱۳۷۰) سوره طور، آیه ۴۷.

(۱۳۷۱) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۷۰، فضیله یوم الجمعة.

(۱۳۷۲) بحار، ج ۵۳، ص ۱۱۷، باب الرجعه.

(۱۳۷۳) سوره قلم، آیه ۱۶.

(۱۳۷۴) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۱، سوره قلم.

(۱۳۷۵) سوره آل عمران، آیه ۱۸۵.

(۱۳۷۶) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۲۰۱، سوره آل عمران.

(۱۳۷۷) بحارالانوار، ج ۵۳، ص ۶۴، باب الرجعه به نقل از منتخب البصائر.

(۱۳۷۸) سوره سجده، آیه ۲۱.

(۱۳۷۹) سوره نمل، آیه ۹۳.

(۱۳۸۰) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۷۰، فضیلت یوم الجمعه.

(۱۳۸۱) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۳۲، علی دابه الارض.

(۱۳۸۲) سوره نساء، آیه ۹۷ و ۹۸.

(۱۳۸۳) کافی، ج ۲، ص ۴۰۴، باب المستضعف.

(۱۳۸۴) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۲۷۰، سوره نساء.

(۱۳۸۵) سوره حجر، آیه ۲.

(۱۳۸۶)

سوره یونس، آیه ۵۴.

(۱۳۸۷) سوره سجده، آیه ۲۱.

(۱۳۸۸) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۷۰، فضیله یوم الجمعہ.

(۱۳۸۹) سوره اسراء، آیه ۷۲.

(۱۳۹۰) سوره انعام، آیه ۱۵۸.

(۱۳۹۱) سوره غافر، آیه ۸۴.

(۱۳۹۲) بحار الانوار، ج ۶۴، ص ۴۷، به نقل از عیون اخبار الرضا علیه السلام.

(۱۳۹۳) کافی، ج ۷، ص ۲۳۸، باب ما يجب علی اهل الذمه من الحدود.

(۱۳۹۴) سوره غافر، آیه ۵۱.

(۱۳۹۵) قمی، ج ۲، ص ۲۵۸، کیفیه موت اهل السماء و الارض.

(۱۳۹۶) سوره غافر، آیه ۵۲.

(۱۳۹۷) سوره مدثر، آیه ۱ و ۲.

(۱۳۹۸) سوره مدثر، آیه ۳۵ و ۳۶.

(۱۳۹۹) سوره آل عمران، آیه ۸۳.

(۱۴۰۰) سوره قصص، آیه ۸۵.

(۱۴۰۱) سوره توبه، آیه ۲۳.

(۱۴۰۲) کافی، ج ۱، ص ۱۹۷، باب ان الائمه هم ارکان الارض.

(۱۴۰۳) بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۱۰۱، به نقل از بصائر ص ۱۹۹، باب فی الائمه.

(۱۴۰۴) کافی، ج ۱، ص ۱۹۶، ان الائمه هم ارکان الارض.

(۱۴۰۵) علل الشرايع، ج ۲، ص ۴۰۲، باب عله وجوب الحج و الطواف.

١٤٠٦) تفسير عياشى، ج ٢، ص ٢٤٢، سورة فجر.

١٤٠٧) قمى، ج ٢، ص ٢٤٥، خلافه امير المؤمنين ليله المعراج.

١٤٠٨) كفى، ج ١، ص ٣٣١، باب نادر فى حاله الغيبه.

١٤٠٩) كفى، ج ١، ص ٣٣٥، باب نادر فى حال الغيبه.

١٤١٠) كفى، ج ١، ص ٣٩٩، باب انه ليس شى من الحق فى يد الناس.

١٤١١) منبع سابق.

١٤١٢) منبع سابق.

١٤١٣) سورة عبس، آيه ٢٤.

١٤١٤) كفى، ج ١، ص ٤٩، باب النوادر.

١٤١٥) سورة توبه، آيه ٦.

١٤١٦) سورة نحل، آيه ١٠٠ - ٩٨.

١٤١٧) سورة بقره، آيه ٢٥٥.

١٤١٨) سورة طه، آيه ١٠٩ و ١١٠.

١٤١٩) سورة يونس، آيه ٣.

١٤٢٠) سورة زمر، آيه ٤٣ و ٤٤.

١٤٢١) سورة مدثر، آيه ٤٨ - ٤٠.

١٤٢٢) كفى، ج ١، ص ٤١٩، باب فيه نكت

و نتف من التنزيل.

(١٤٢٣) كافي، ج ١، ص ٤٣٤، باب فيه نكت و نتف من التنزيل.

(١٤٢٤) سورة مدثر، آيه ٤٩.

(١٤٢٥) تأويل الآيات، ص ٧١٤، سورة مدثر.

(١٤٢٦) قمى، ج ٢، ص ٢٧٢ و ص ٣٩٥.

(١٤٢٧) سورة بقره، آيه ٢٥٥.

(١٤٢٨) سورة اسراء، آيه ١١٠.

(١٤٢٩) كافي، ج ١، ص ١٤٠، باب جوامع التوحيد.

(١٤٣٠) كافي، ج ١، ص ١٤١، باب جوامع التوحيد.

(١٤٣١) كافي، ج ١، ص ١٣٨، باب جوامع التوحيد.

(١٤٣٢) اكمال الدين، ج ١، ص ١٤، السرفى امره تعالى الملائكه.

(١٤٣٣) اكمال الدين، ج ٢، ص ٤١٠، باب فى من انكر القائم الثانى عشر عليه السلام.

(١٤٣٤) منبع سابق.

(١٤٣٥) سورة احزاب، آيه ٣٦.

(١٤٣٦) سورة نساء، آيه ٦٥.

(١٤٣٧) سورة نور، آيه ٥١.

(١٤٣٨) كافي، ج ٢، ص ٦٠، باب الرضا بالقضاء.

(١٤٣٩) كافي، ج ٢، ص ٦١، باب الرضا بالقضاء.

(١٤٤٠) كافي، ج ٢، ص ٦٢، باب الرضا بالقضاء.

(١٤٤١) كافي، ج ٢، ص ٤٦، باب نسبه الاسلام.

(۱۴۴۲) کافی، ج ۲، ص ۴۵، باب نسبه الاسلام.

(۱۴۴۳) کافی، ج ۲، ص ۴۶، باب نسبت اسلام.

(۱۴۴۴) کافی، ج ۲، ص ۴۶، باب نسبه الاسلام.

(۱۴۴۵) بحار الانوار، ج ۶۵، ص ۳۴۳، باب دعائم الاسلام و الايمان.

(۱۴۴۶) سوره آل عمران، آیه ۹۲.

(۱۴۴۷) خصال، ج ۲، ص ۳۹۴، معنى الحديث الذى روى عن النبي عليهم السلام.

(۱۴۴۸) يعنى «با روزگار دشمنى نکنيد، چه اين كه با شما دشمنى مى کنند.»

(۱۴۴۹) سوره نور، آیه ۵۵.

(۱۴۵۰) سوره آل عمران، آیه ۷.

(۱۴۵۱) کافی، ج ۱، ص ۴۱۴، باب فيه نكت و نتف من التنزيل.

(۱۴۵۲) عياشى، ج ۱، ص ۱۶۲، سوره آل عمران.

(۱۴۵۳) عياشى، ج ۱، ص ۱۱، تفسير الناسخ و المنسوخ و الظاهر.

(۱۴۵۴) بحار، ج ۳۶، ص ۳۹۶، باب ۴۶، شبيه روايت فوق است.

(۱۴۵۵) بحار، ج ۸۲، ص

٢٦٠، باب ٣٣، من القنوتات الطويله المرويّه.

(١٤٥٦) سورة بقره، آيه ٢٥٦.

(١٤٥٧) سورة بقره، آيه ٢٥٧.

(١٤٥٨) كافي، ج ١، ص ٢١٥، باب ان الائمه في كتاب الله.

(١٤٥٩) سورة اسراء، آيه ٧١.

(١٤٦٠) كافي، ج ١، ص ٢١٦، باب ان الائمه في كتاب الله.

(١٤٦١) سورة انبياء، آيه ٧٣.

(١٤٦٢) سورة قصص، آيه ٤١.

(١٤٦٣) سورة انعام، آيه ٩٨.

(١٤٦٤) تفسير عياشي، ج ١، ص ٣٧١، سورة انعام.

(١٤٦٥) تفسير عياشي، ج ١، ص ٣٧١، سورة انعام.

(١٤٦٦) تفسير عياشي، ج ١، ص ٣٧٢، سورة انعام.

(١٤٦٧) كافي، ج ٢، ص ٤١٨، باب المعارين.

(١٤٦٨) كافي، ج ٢، ص ٥٧٩، باب دعوات موجزات لجميع الحوائج.

(١٤٦٩) كافي، ج ٢، ص ٤١٩، باب في علامه المعار.

(١٤٧٠) سورة انعام، آيه ١٢٥.

(١٤٧١) توحيد، ص ٤١٥، باب ٦٤، التعريف و البيان و الحججه.

(١٤٧٢) تفسير عياشي، ج ١، ص ٣٢١، سورة مائده.

(١٤٧٣) كافي، ج ٨، ص ١٣، كتاب الروضه.

(١٤٧٤) بحار الانوار، ج ٦٥، ص ٢٣٦، باب ٢٤، الفرق بين الايمان و الاسلام.

(١٤٧٥) سورة بقره، آيه ٢٥٥.

(١٤٧٦) سورة طه، آيه ١٠٩.

(١٤٧٧) سورة مريم، آيه ٨٧.

(١٤٧٨) كافي، ج ١، ص ٤٣١، باب فيه نكت و نتف من التنزيل...

(١٤٧٩) كافي، ج ٧، ص ٢، باب الوصيه و ما امر بها...

(١٤٨٠) فقيه، ج ٤، ص ١٨٧، باب اسم الوصيه...

(١٤٨١) تهذيب، ج ٩، ص ١٧٤، باب ٦، الوصيه و وجوبها.

(١٤٨٢) تفسير قمي، ج ٢، ص ٥٥، كيفيه الوصيه.

(١٤٨٣) سورة نجم، آيه ٢٦.

(١٤٨٤) تفسير قمي، ج ٢، ص ٢٠٢، نزع الالباسه يوم...

(١٤٨٥) تفسير قمي، ج ٢، ص ٦٤، شفاعه رسول الله صلى الله عليه وآله.

(١٤٨٦) سورة طه، آيه ١٠٨.

(١٤٨٧) كافي، ج ١، ص ٣٨٩، باب خلق ابدان الائمه و ارواحهم عليهم السلام.

(١٤٨٨) سورة آل عمران، آيه ١٣٥ و ١٣٦.

(١٤٨٩) كافي،

ج ٢، ص ٢٧٨، باب الكبائر.

(١٤٩٠) كافي، ج ٢، ص ٤٤٢، باب اللمم.

(١٤٩١) سورة نجم، آيه ٣٢.

(١٤٩٢) كافي، ج ٢، ص ٤٤١، باب اللمم.

(١٤٩٣) كافي، ج ٢، ص ٤٤١، باب اللمم.

(١٤٩٤) بحار، ج ٩٥، ص ٨٧، باب ٦، الاعمال...

(١٤٩٥) بحار، ج ٨٤، ص ٣٣٨، باب ١٣، نافله الفجر و كيفيتها.

(١٤٩٦) كافي، ج ٢، ص ٤٢٣، باب تنقل احوال القلب.

(١٤٩٧) سورة بقره، آيه ٢٢٢.

(١٤٩٨) سورة هود، آيه ٥٢.

(١٤٩٩) كافي، ج ٢، ص ٤٢٧، باب الاعتراف بالذنوب و الندم عليها.

(١٥٠٠) كافي، ج ٢، ص ٤٢٧، باب الاعتراف بالذنوب و الندم عليها.

(١٥٠١) كافي، ج ٢، ص ١٨، باب دعائم الاسلام.

(١٥٠٢) سورة نساء، آيه ٨٠.

(١٥٠٣) كافي، ج ١، ص ١٣٤، باب جوامع التوحيد.

(١٥٠٤) بحار الانوار، ج ٤، ص ٢٦٩، باب ٤، جوامع التوحيد، ص ٢١٢ و توحيد، ص ٤١، باب ٢، التوحيد و نفى التشبيه.

(١٥٠٥) كافي، ج ١، ص ٩٧، باب في ابطال الرؤيه.

(١٥٠٦) كافي، ج ١، ص ٩٧، باب في ابطال الرؤيه.

(١٥٠٧) سورة نحل، آيه ٤٤.

(١٥٠٨) سورة نحل، آيه ٤٤.

۱۵۰۹) فَإِنَّمَا يَسْرُونَهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ»، سوره دخان، آیه ۵۸.

۱۵۱۰) سره فصلت، آیه ۵۳.

۱۵۱۱) سوره انسان، آیه ۲۴.

۱۵۱۲) سوره انسان، آیه ۲۵.

۱۵۱۳) سوره اعلی، آیه ۱۵.

۱۵۱۴) سوره مزمل، آیه ۷ و ۸.

۱۵۱۵) سوره اسراء، آیه ۱۱۰.

۱۵۱۶) اقبال الاعمال، ص ۴۴۶، فصل فیما نذکره من الدعوات...

۱۵۱۷) این بیان زیر را می آوریم، چه این که شاید نیازمند به بیان باشد. حقیقت نطق عبارت از توانایی بر آشکار کردن آنچه در نفس و فرود آوردن به عالمی که حواس می توانند حمل کنند و به همین خاطر «نطق» فصل انسان شده و در دیگر حیوانات چنین نیست.

در اینجا نطق به معنای مفعول است. پس

معنای آن این است: خداوند از تو به واسطه حقایقی که در ائمه به ودیعت گذاشتی یعنی به مبادی ملکات می خواهم، مراد از «اعضاد» که جمع «عضد» است به معنای یاور و کمک کننده است، و «اشهاد» جمع «شهد» و آن جمع «شاهد» است یعنی کسانی که شهادتی که در نزد ایشان است ادا می کنند.

مناه: کیل و میزان اذواد: جمع ذود که جمع ذائدات و از «ذود» به معنای راهنمایی و هدایت و یا طرد و دفع است و به عبارت دیگر چوپان به معنای «ذائد» است.

رؤاد: جمع «رائد» از «رود» به معنای رفتن و آمدن و مراوده می باشد.

(۱۵۱۸) کافی، ج ۱، ص ۸۷، باب المعبود.

(۱۵۱۹) کافی، ج ۱، ص ۸۷، باب المعبود.

(۱۵۲۰) کافی، ج ۱، ص ۸۷، باب المعبود.

(۱۵۲۱) کافی، ج ۱، ص ۱۱۴، باب معانی الاسماء و اشتقاقها.

(۱۵۲۲) سوره اسراء، آیه ۱۱۰.

(۱۵۲۳) کافی، ج ۱، ص ۱۱۲، باب حدوث الاسماء.

(۱۵۲۴) کافی، ج ۱، ص ۹۷، باب فی ابطال الرؤیه، ص .

(۱۵۲۵) مصباح کفعمی، ص ۲۷۲، و من ذلك دعاه...

(۱۵۲۶) بحار، ج ۹۱، ص ۱۵۱، باب ادعیه المناجاه.

(۱۵۲۷) سوره اعراف، آیه ۷۱.

(۱۵۲۸) سوره یوسف، آیه ۴۰.

(۱۵۲۹) سوره نجم، آیه ۲۳.

(۱۵۳۰) سوره لقمان، آیه ۲۷.

(۱۵۳۱) سوره شعراء، آیه ۱۹۵.

(۱۵۳۲) بحار الانوار، ج ۴، ص ۳۲، باب ۵، نفی الرؤیه و تأویل الآیات فیہ.

١٥٣٣) سوره نجم، آيه ١٧ و ١٨.

١٥٣٤) سوره ق، آيه ٤٥.

١٥٣٥) سوره زمر، آيه ٦٩.

١٥٣٦) بحارالانوار، ج ٩١، ص ٩٨، باب ٣٢، ادعيهاالمناجات.

١٥٣٧) و من لاذبك غير مخذول و من اقبلت عليه غير مملوك، الهى ان من انتهج بك لمستنير و ان من اعتصم بك لمستجير»

بحارالانوار، ج ٩١، ص ٩٨، باب ٣٢،

ادعيه المناجاه.

(١٥٣٨) منبع سابق.

(١٥٣٩) سوره فصلت، آيه ٣٢ - ٣٠.

(١٥٤٠) تفسير قمى، ج ١، ص ٣٠٢.

(١٥٤١) كافي، ج ١، ص ٢٢٠، باب أنّ الطريقه التى...

(١٥٤٢) بحار، ج ٦، ص ١٦٦، باب ٦، سكرات الموت و شدائده...

(١٥٤٣) بحار، ج ٢٤، ص ٢٨، باب ٢٥، آخر فى ان الاستقامه أنّما هى...

(١٥٤٤) تفسير قمى، ج ٢، ص ٢٦٥، حضور المعصومين عليهم السلام عند الموت.

(١٥٤٥) تفسير قمى، ج ٢، ص ٢٦٦، حضور المعصومين عليهم السلام عند الموت.

(١٥٤٦) تفسير امام حسن عسكرى، ص ٢٣٩، ورود ملك الموت على المؤمن و ارائته.

(١٥٤٧) بقره، آيه ٤٦.

(١٥٤٨) سوره فصلت، آيه ٣٠.

(١٥٤٩) كافي، ج ٣، ص ١٢٧، باب أنّ المؤمن لا يكره على قبض روحه.

(١٥٥٠) تفسير قمى، ج ٢، ص ٤٢١، كيفيه جهنم و الصراط.

(١٥٥١) سوره آل عمران، آيه ١٥.

(١٥٥٢) سوره اعراف، آيه ٤٠ و ٤١.

(١٥٥٣) بحار الانوار، ج ٧٠، ص ١٨٤، باب ١٣٠، الكبير.

(١٥٥٤) منبع سابق.

(١٥٥٥) تضمنين آيه شريفه «إِنِّي أَنسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِّنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ»؛ سوره قصص، آيه ٢٩.

(١٥٥٦) سوره مريم، آيه ٦٧.

(۱۵۵۷) کافی، ج ۱، ص ۱۸۷، باب البداء.

(۱۵۵۸) سوره انسان، آیه ۱.

(۱۵۵۹) المحاسن، ج ۱، ص ۲۴۳، باب ۲۴، العلم.

(۱۵۶۰) سوره لقمان، آیه ۲۷.

(۱۵۶۱) سوره آل عمران، آیه ۱۶۲ و ۱۶۳.

(۱۵۶۲) کافی، ج ۱، ص ۴۳۰، باب فيه نکت و نتف من التنزیل.

(۱۵۶۳) بحارالانوار، ج ۶۶، ص ۱۷۱، باب ۳۲، درجات الایمان و حقایقه، به نقل از عیاشی.

(۱۵۶۴) بحارالانوار، ج ۶۶، ص ۱۷۱، باب ۳۲، درجات الایمان و حقایقه، به نقل از عیاشی.

(۱۵۶۵) سوره مائده، آیه ۵۵.

(۱۵۶۶) سوره بقره، آیه ۱۲۴.

(۱۵۶۷) سوره احزاب، آیه ۳۳.

(۱۵۶۸) سوره نجم، آیه ۹.

(۱۵۶۹) کافی، ج ۲، ص ۱۲۰، باب الرفق.

(۱۵۷۰) سوره

نساء، آيه ٥٩.

(١٥٧١) تأويل الآيات الظاهر، ص ٢١، مقدمه مؤلف، ص ٢٠٠.

(١٥٧٢) تأويل الآيات الظاهر، ص ٢٢، مقدمه مؤلف، ص ٢٠٠.

(١٥٧٣) بصائر الدرجات، ص ٥٣٦، باب ٢١، شرح امور النبي صلى الله عليه وآله و الائمه عليهم السلام.

(١٥٧٤) سورة بقره، آيه ٢٥٥.

(١٥٧٥) سورة نور، آيه ٤٠.

(١٥٧٦) كافي، ج ١، ص ١٩٥، باب أن الائمه عليهم السلام نور الله - عز وجل -

(١٥٧٧) سورة بقره، آيه ٢٥٧.

(١٥٧٨) بحار الانوار، ج ٤٨، ص ١٩٤، باب احتجاج الله - تعالى - على الارباب.

(١٥٧٩) سورة توبه، آيه ١٠٩.

(١٥٨٠) اعلام الدين، ص ٤٥٠، باب ما جعل الله - تعالى - بين المؤمنين.

(١٥٨١) سورة انعام، آيه ١٢٥.

(١٥٨٢) توحيد، ص ٤١٥، باب التعرّف و البيان و الحجّه.

(١٥٨٣) تفسير عياشى، ج ١، ص ٣٢١، سورة مائده.

(١٥٨٤) كافي، ج ٨، ص ١٣، كتاب الروضه، ص ٢.

(١٥٨٥) سورة غاشيه، آيه ٢١.

(١٥٨٦) سورة ذاريات، آيه ٢٥.

(١٥٨٧) سورة جاشيه، آيه ١٨.

(١٥٨٨) سورة جمعه، آيه ٢.

(١٥٨٩) سورة شمس، آيه ٩ و ١٠.

١٥٩٠) سورة واقعه، آيه ٧٩.

١٥٩١) سورة اعراف، آيه ٤٢ - ٤٠.

١٥٩٢) سورة مائده، آيه ٥٥.

١٥٩٣) سورة نساء، آيه ٥٩.

١٥٩٤) بحار الانوار، ج ٣، ص ٢٦٧، باب ١٠، ادنى ما يجزى من المعرفه.

١٥٩٥) كافي، ج ٢، ص ١٨، باب دعائم الاسلام.

١٥٩٦) كافي، ج ١، ص ٣٧٦، باب و من مات و ليس له امام...

١٥٩٧) كافي، ج ١، ص ٣٧٧، باب و من مات و ليس له امام...

١٥٩٨) بحار الانوار، ج ٣٩، ص ٢٤٦، باب ٨٧، حبه و بغضه صلوات الله عليه.

١٥٩٩) سورة مائده، آيه ٣.

١٦٠٠) سورة انفال، آيه ٢٩.

١٦٠١) سورة حديد، آيه ٢٨.

١٦٠٢) سورة فرقان، آيه ٧٠.

١٦٠٣) امالي طوسي، ص ٧٢، مجلس سوم، فيه بقيه احاديث.

١٦٠٤) امالي طوسي، ص ١٦٤، مجلس ششم، فيه بقيه احاديث.

١٦٠٥) عيون اخبار الرضا،

ج ۲، ص ۳۳، باب فيما جاء عن الرضا عليه السلام.

(۱۶۰۶) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۱۷، قضاء صلوه اللیل.

(۱۶۰۷) بحار الانوار، ج ۶۸، ص ۳۳۲، باب الحیاء من اللّٰه و من الخلق.

(۱۶۰۸) بحار الانوار، ج ۵، ص ۲۳۳، باب الطینه و الميثاق؛ ج ۶۴، ص ۱۰۶، باب ۳، طینه المؤمن.

(۱۶۰۹) سوره اسراء، آیه ۱۵ - ۱۳.

(۱۶۱۰) تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۳۲۸، سوره كهف.

(۱۶۱۱) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۱۷، عله كسوف الشمس.

(۱۶۱۲) سوره حشر، آیه ۷.

(۱۶۱۳) بحار الانوار، ج ۵، ص ۲۳۳، باب الطینه و الميثاق و بحار، ج ۶۴، ص ۱۰۶، باب ۳، طینه المؤمن.

(۱۶۱۴) سوره فتح، آیه ۲.

(۱۶۱۵) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۱۴، صلح حدیبیه.

(۱۶۱۶) بحار الانوار، ج ۲۷، ص ۱۳۷، باب جمعهم... و ولايتهم.

(۱۶۱۷) کافی، ج ۱، ص ۳۷۵، فمن دان اللّٰه - عزوجل - بغير امام.

(۱۶۱۸) سوره بقره، آیه ۲۵۵.

(۱۶۱۹) سوره بقره، آیه ۲۵۷.

(۱۶۲۰) سوره بقره، آیه ۲۵۷.

(۱۶۲۱) ليس للانسان الا ما سعى؛ سوره نجم، آیه ۳۹.

(۱۶۲۲) در آن روز وزن حق است، هر کس ترازویش سنگین تر باشد، ایشان رستگارند و هر کس ترازوهای سبک داشته باشد ایشان کسانی اند که جان هایشان به ستم هایی که به آیات ما روا داشته اند خسارت و زیان دیده است.»؛ سوره بقره، آیه ۲۸۶.

(۱۶۲۳) سوره اعراف، آیه ۸ و ۹.

١٦٢٤) سورة مطففين، آيه ٢١ - ١٨.

١٦٢٥) كافي، ج ٨، ص ٤٧، حديث موسى.

١٦٢٦) سورة توبه، آيه ٢٣.

١٦٢٧) امالي طوسي، ص ٦٣٤، مجلس يوم الجمعة ١٥.

١٦٢٨) اعلام الدين، ص ٣٥٧، باب عدد اسماء الله - تعالى - و هي تسعه.

١٦٢٩) منبع سابق، ص ٤٠٠، باب ما جاء من عقاب الاعمال.

١٦٣٠) ثواب الاعمال، ص ٢١٠، عقاب الناس و الجاحد لامير المؤمنين عليه السلام.

١٦٣١) بحار،

ج ٢٧، ص ١٧٩.

(١٦٣٢) تفسير قمى، ج ١، ص ٤٢، ابتداء خلقه آدم.

(١٦٣٣) سورة بقره، آيه ٣٤.

(١٦٣٤) سورة نساء، آيه ٤٨.

(١٦٣٥) تفسير عياشى، ج ١، ص ٢٤٥، سورة نساء.

(١٦٣٦) فقيه، ج ٤، ص ٤١١، و من الفاظ رسول الله صلى الله عليه وآله من...

(١٦٣٧) سورة مريم، آيه ٩٦.

(١٦٣٨) كافي، ج ١، ص ٤٣١، باب فيه نكت و نتف من التنزيل.

(١٦٣٩) تفسير قمى، ج ٢، ص ٥٦، كيفيه الوصيه.

(١٦٤٠) تفسير عياشى، ج ٢، ص ١٤١، سورة هود.

(١٦٤١) سورة شورى، آيه ٢٣.

(١٦٤٢) قرب الاسناد، ص ٣٨، جزء اول.

(١٦٤٣) اختصاص، ص ٦٣، حديث موسى بن جعفر عليه السلام مع يونس.

(١٦٤٤) كافي، ج ٨، ص ٩٣، حديث الرياح.

(١٦٤٥) روضه كافي، ج ٨، ص ٢٢، خطبه امير المؤمنين عليه السلام و هي خطبه الوسيله.

(١٦٤٦) سورة اسراء، آيه ٧٩.

(١٦٤٧) توحيد، ص ٢٦١، باب ٣٦، الرد على الثنويه و الزنادقه.

(١٦٤٨) سورة اسراء، آيه ٧٩.

(١٦٤٩) تفسير قمى، ج ٢، ص ٢٥، فى كيفيه خلقه العرش.

(١٦٥٠) سورة اعراف، آيه ١٥٦.

(۱۶۵۱) سوره مائده، آیه ۵۵.

(۱۶۵۲) سوره نساء، آیه ۵۹.

(۱۶۵۳) سوره مائده، آیه ۶۷.

(۱۶۵۴) سوره حشر، آیه ۷.

(۱۶۵۵) سوره آل عمران، آیه ۳۱.

(۱۶۵۶) سوره انفال، آیه ۲۹.

(۱۶۵۷) سوره حدید، آیه ۲۸.

(۱۶۵۸) بحارالانوار، ج ۱۶، ص ۲۱۷، باب ۹، مکارم...

(۱۶۵۹) کافی، ج ۱، ص ۱۷، کتاب العقل و الجهل.

(۱۶۶۰) تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۱۶۴، سوره آل عمران.

(۱۶۶۱) سوره آل عمران، آیه ۸.

(۱۶۶۲) سوره غافر، آیه ۶۰.

(۱۶۶۳) سوره بقره، آیه ۱۸۶.

(۱۶۶۴) سوره اسراء، آیه ۱۰۸.

(۱۶۶۵) سوره فتح، آیه ۲.

(۱۶۶۶) سوره ص، آیه ۳۹.

(۱۶۶۷) سوره نساء، آیه ۱۰۵.

(۱۶۶۸) سوره حشر، آیه ۷.

(۱۶۶۹) بحار، ج ۲۵، ص ۳۳۲، و بصائر الدرجات، ص ۳۸۵ و ۳۸۶.

(۱۶۷۰) سوره ص، آیه ۳۹.

(۱۶۷۱) سوره حشر، آیه ۷.

(۱۶۷۲)

كافى، ج ١، ص ٢٦٥، باب التفويض الى رسول الله.

(١٦٧٣) سورة نساء، آيه ٥٩.

(١٦٧٤) سورة طارق، آيه ٤.

(١٦٧٥) سورة يس، آيه ٣٢.

(١٦٧٦) كافى، ج ٨، ص ٣٥٢، خطبه امير المؤمنين عليه السلام.

(١٦٧٧) دعای ٣٧ از صحيفه سجاديه، ص ١٦٢.

(١٦٧٨) دعای ١٦ از صحيفه سجاديه، ص ٧٨.

(١٦٧٩) سورة انعام، آيه ١٦٢.

(١٦٨٠) بحار الانوار، ج ٢٦، ص ١، باب ١٤، نادر فى معرفتهم.

(١٦٨١) بحار، ج ٢٥، ص ٣٣٦، فصل بيان التفويض و معانيه.

(١٦٨٢) تفسير قمى، ج ٢، ص ٤٢٨، سورة ضحى.

(١٦٨٣) سورة علق، آيه ١.

(١٦٨٤) سورة ضحى، آيه ٣.

(١٦٨٥) سورة هود، آيه ٧٢.

(١٦٨٦) امالى مفيد، ص ٢٩٤، المجلس الخامس و الثلاثون، و امالى طوسى، ص ٦٩، مجلس سوم.

(١٦٨٧) سورة توبه، آيه ٩٤.

(١٦٨٨) كافى، ج ١، ص ٢١٩، باب عرض الاعمال على النبى و الائمه عليهم السلام.

(١٦٨٩) كافى، ج ١، ص ٢١٩، باب عرض الاعمال على النبى و الائمه عليهم السلام.

(١٦٩٠) سورة اسراء، آيه ٣.

(١٦٩١) تفسير قمى، ج ٢، ص ١٣، معراج رسول الله صلى الله عليه وآله.

- ١٦٩٢) كافي، ج ٢، ص ٥٣٤، باب القول عند الاصبح والامساء.
- ١٦٩٣) تفسير عياشي، ج ٢، ص ٢٨٠، سورة بني اسرائيل.
- ١٦٩٤) فقيه، ج ١، ص ٣٣٥، باب ما يستحب من الدعاء في كل صباح.
- ١٦٩٥) علل الشرايع، ج ١، ص ٢٩، باب العله التي من اجلها سمى نوح.
- ١٦٩٦) تفسير عياشي، ج ٢، ص ٢٨٠، سورة بني اسرائيل.
- ١٦٩٧) سورة نحل، آيه ٧٥.
- ١٦٩٨) سورة انعام، آيه ١٦٢.
- ١٦٩٩) البلد الامين، ص ٢٠٨، شهر رمضان، اقبال، ص ٧٠، فصل فيما نذكر من ادعيه... و مصباح كفعمي، ص ٥٩٣.
- ١٧٠٠) سورة بقره، آيه ٢٨٦.
- ١٧٠١) كافي، ج ٢، ص ١٦، باب الاخلاص.
- ١٧٠٢) سورة اسراء، آيه ٨٤.
- ١٧٠٣) كافي، ج ٢، ص ٨٥، باب النيه.
- ١٧٠٤) تفسير عياشي، ج

٢، ص ٣١٦، سورة بنى اسرائيل.

(١٧٠٥) سورة حج، آيه ٣٤.

(١٧٠٦) كافي، ج ١، ص ٣٩٠، باب التسليم و فضل المسلمين.

(١٧٠٧) سورة هود، آيه ٢٣.

(١٧٠٨) كافي، ج ١، ص ٤٠٨، باب ان الارض كلها للامام.

(١٧٠٩) سورة اعراف، آيه ١٥٦.

(١٧١٠) سورة توبه، آيه ٧٢.

(١٧١١) بحار، ج ٥٨، ص ٨٥، تدليل و تفصيل فى بيان اقوال الحكماء و مفاتيح الجنان، زيارت وداع، ص ٩٧٢.

(١٧١٢) سورة حجر، آيه ٢٩.

(١٧١٣) سورة فجر، آيه ٢٨.

(١٧١٤) بحار، ج ٩١، ص ٤٣، باب الاستشفاع بمحمد و آل محمد عليهم السلام.

(١٧١٥) سورة توبه، آيه ١٢٨.

(١٧١٦) سورة احزاب، آيه ٥٦.

(١٧١٧) مصباح كفعمى، ص ٤٢٧، فصل ٦٨، فى فضل...

(١٧١٨) معانى الاخبار، ص ٣٦٧، باب معنى الصلاه من الله عزوجل.

(١٧١٩) سورة زخرف، آيه ٣٢.

(١٧٢٠) سورة غافر، آيه ٩ - ٧.

(١٧٢١) سورة لقمان، آيه ٢٧.

(١٧٢٢) كافي، ج ١، ص ٢٨٨.

(١٧٢٣) سورة بقره، آيه ٣٠.

- ۱۷۲۴) سوره حجر، آیه ۳۱ - ۲۹.
- ۱۷۲۵) سوره اعراف، آیه ۳۱.
- ۱۷۲۶) تهذیب، ج ۶، ص ۱۱۰، باب من الزیارات.
- ۱۷۲۷) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۲، الذنب یحرم الرزق.
- ۱۷۲۸) سوره قلم، آیه ۴۳.
- ۱۷۲۹) وسائل الشیعه، ج ۶، ص ۳۸۶، باب ۲۷، باب عدم جواز سجود بغير الامام.
- ۱۷۳۰) قصص، جزائری، ص ۳۳، فصل دوم، در سجود ملائکه؛ بحار، ج ۱۱، ص ۱۳۸، باب سجود ملائکه.
- ۱۷۳۱) سوره یوسف، آیه ۱۰۰.
- ۱۷۳۲) وسائل الشیعه، ج ۶، ص ۳۸۷، باب عدم جواز السجود بغير الله.
- ۱۷۳۳) منبع سابق.
- ۱۷۳۴) تفسیر امام، ص ۳۸۵، ذکر فضل العلم.
- ۱۷۳۵) احتجاج، ج ۱، ص ۵۳، ذکر ما جرى لرسول الله...
- ۱۷۳۶) سوره بقره، آیه ۳۲.
- ۱۷۳۷) سوره بقره، آیه ۳۰.
- ۱۷۳۸) تفسیر امام، ص ۲۱۹، سجود الملائکه لآدم و معناه.
- ۱۷۳۹) تفسیر امام، ص ۲۵۹، ارتفاع القتل عن بنی اسرائیل.
- ۱۷۴۰) سوره بقره، آیه

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟

سوره زمر / ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ. ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفاً علمی و به دور از تعصبات و جریان‌های اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب «مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می‌نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱. بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)
۲. تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی
۳. جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه، تبلت ها، رایانه ها و ...
۴. سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو
۵. گسترش فرهنگ عمومی مطالعه
۶. زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱. عمل بر مبنای مجوز های قانونی
۲. ارتباط با مراکز هم سو
۳. پرهیز از موازی کاری

۴. صرفا ارائه محتوای علمی

۵. ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱. چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲. برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳. تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴. تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵. ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶. تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷. راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸. طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹. برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰. برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

JAVA.۱

ANDROID.۲

EPUB.۳

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.۷

GHB.۸

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

ANDROID.۱

IOS.۲

WINDOWS PHONE.۳

WINDOWS.۴

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

در پایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می
نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آواده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک ۱۲۹/۳۴ - طبقه
اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۰۲۱ - ۸۸۳۱۸۷۲۲

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقاتی و ترجمانی

اصفهان

خانه کتاب

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

